ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1961

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei : BUCUREŞTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul XI, nr. 1 1960

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XI, nº 1 1960

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XI, № 1 1960

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

PROBLEME PUSE DE TRADUCEREA AUTOMATĂ

CONJUGAREA VERBELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ SCRISĂ

DE

ACAD. GR. C. MOISIL

Traducerea automată cere să cunoaştem toate regulile graţie cărora se face traducerea, deci, în special cere un studiu al gramaticii comparate a celor două limbi. Gramatica comparată presupune însă cunoaşterea gramaticilor fiecăreia dintre cele două limbi. Acest studiu trebuie făcut în aşa fel încît să îndeplinească condiţiile cerute de maşina de calcul[1].

În cele ce urmează expunem rezultatele la care am ajuns studiind conjugarea verbelor romîneşti.

Prima condiţie impusă de maşina de calcul este ca conjugarea să se facă mecanic. Regulile ce se dau trebuie să permită ca forma unui verb la un mod, timp, persoană şi număr date să se găsească numai din cunoaşterea verbului şi a modului, timpului, persoanei şi numărului. Această condiţie de precizie nu este atît de greu de îndeplinit, cum ar părea la prima vedere. Verbele neregulate sînt destul de rare.

Problema conjugării mecanice se poate rezolva uşor pentru *verbele regulate*. O formă a unui verb regulat are structura:

$$R\ M \tag{1}$$

unde R şi M sînt şiruri de litere. Şirul de litere R e numit radicalul; el nu se schimbă în decursul conjugării; el caracterizează verbul. Şirul de litere M e numit morfemul[2]; el nu se schimbă de la verb la verb; el caracterizează forma (adică modul, timpul, persoana şi numărul).

Precum se ştie însă morfemele nu depind numai de modul, timpul, persoana şi numărul considerate ci şi de conjugarea căreia îi aparţine verbul; verbele romîneşti sînt împărţite în gramaticile clasice în patru clase, numite conjugări, caracterizate prin morfemul infinitivului. Această clasificare

---

[1] Gr. C. Moisil, *Preliminările traducerilor automate*, Limba romînă, anul IX, nr. 1, 1960, p. 3.

[2] Cu θ notăm şirul vid, adică lipsa oricărei litere.

nu e însă convenabilă, cînd se ține seama de condiția de precizie impusă de mașina de calcul. Categoriile în care vom împărți verbele trebuie să satisfacă două condiții :

α) Numărul verbelor neregulate să fie cît mai mic ;

β) Nici o categorie să nu aibă un număr prea mic de verbe.

În această lucrare propunem o clasificare a verbelor diferită de cea clasică.

Verbele *a avea*, *a fi* și *a vrea* nu vor fi considerate în cele ce urmează ; vom întrebuința expresii ca „verbele romînești" sau „toate verbele romînești", subînțelegînd că am exclus aceste trei verbe.

Din cele 39 de forme la 28 de forme, pe care le numim forme tipice și le enumerăm în tabloul de la p.9 se observă o anume regularitate care ne permite să clasificăm verbele romînești în cinci mari categorii. Considerînd morfemele din tabloul de la p. 9 se vede că fiecare coloană e caracterizată prin prezența în aceste morfeme a uneia din vocalele A,Î,E,U,I ; categoriile I și Î admit variantele °I și °Î, după formele imperfectului.

Categoria A coincide — afară de cîteva excepții — cu conjugarea I iar categoriile I și Î la un loc formează conjugarea IV. Noi trebuie să separăm aceste categorii I și Î deoarece literele i și î, care intervin în 17 morfeme (în 22 forme), sînt două litere diferite. Pe de altă parte la imperfect, morfemele categoriilor °Î și °I sînt diferite de cele ale categoriilor Î, respectiv I.

Categoriile E și U formează împreună conjugările II și III, dar unele verbe de conjugarea III intră în categoria E, altele în categoria U ; pe de altă parte categoria U conține și verbe de conjugarea III dar și verbe de conjugarea II. Categoriile E și U au morfeme comune pentru 21 de forme și au morfeme diferite pentru 16 forme. Pentru infinitiv se știe că multe verbe cu infinitivul în -ea au o formă de infinitive în -e, care, dacă e incorectă, e totuși foarte răspîndită. Imperativul II singular trebuie studiat special pentru categoriile E și U[1].

Clasificarea făcută de noi ni se pare a fi cea care face ca numărul verbelor anormale să fie foarte mic.

Din cele aproximativ 6000 verbe romînești, conjugările Î, U, E au în total 307 verbe, deci conjugările A și I conțin 95% din verbele romînești. La prima vedere verbele în A și I par la fel de numeroase.

Verbele ce se conjugă în Î, E, U pot fi enumerate ; tablourile ce dăm mai jos sperăm să nu aibă prea multe lipsuri.

Verbele ce se conjugă în A și I ar trebui și ele catalogate și clasificate. După o cercetare sumară am clasificat aceste verbe în 13 categorii. Nu știm dacă această clasificare este exhaustivă. Nu avem nici o listă a tuturor verbelor neregulate din aceste categorii.

În cursul acestui studiu conceptul de verb regulat a trebuit să fie modificat. O primă modificare a fost cerută de verbele cu conjugarea în E, pentru care diferitele forme nu au structura (1) ci structura :

$$R_i\ M \qquad (2)$$

[1] În genere vocativele substantivelor și imperativele verbelor trebuie studiate special. De altfel aceste forme nu intervin în multe limbaje.

FORMELE TIPICE

	A	Î		E	U	I	
		°Î	Î			I	°I
Gerunziu	-înd					-ind	
Supin	-at	-ît		-o	-ut	-it	
Mai mult ca perfect I s Mai mult ca perfect I p	-asem	-îsem		-esem	-usem	-isem	
Mai mult ca perfect II s	-aseși	-îseși		-eseși	-useși	-iseși	
Mai mult ca perfect II p	-aseți	-îseți		-eseți	-useți	-iseți	
Mai mult ca perfect III s Mai mult ca perfect III p	-ase	-îse		-ese	-use	-ise	
Mai mult ca perfect lung I p	-aserăm	-îserăm		-eserăm	-userăm	-iseră	
Mai mult ca perfect lung II p	-aserăți	-îserăți		-eserăți	-userăți	-iserăți	
Mai mult ca perfect lung III p	-aseră	-îseră		-eseră	-useră	-iseră	
Perfect simplu II s	-ași	-își		-eși	-uși	-iși	
Perfect simplu III s	-ă	-î		-e	-u	-i	
Perfect simplu I p	-arăm	-îrăm		-erăm	-urăm	-irăm	
Perfect simplu II p	-arăți	-îrăți		-erăți	-urăți	-irăți	
Perfect simplu III p	-ară	-îră		-eră	-ură	-iră	
Perfect simplu I s	-ai	-îi		-ei	-ui	-ii	
Imperfect II s		-ai		-eai		-iai	
Imperfect I s Imperfect I p	-am			-eam			-iam
Imperfect III s	-a			-ea			-ia
Imperfect III p	-au			-eau			-iau
Imperfect II p	-ați			-eați			-iați
Prezent II p Subjonctiv II p Imperativ II p	-ați	-îți		-eți		-iți	
Prezent I p Subjonctiv I p	-ăm	-îm		-em		-im	

unde R_i ($i = 1, 2, 3$) sînt trei şiruri de litere, pe care le numim radicali; fiecare radical convine unui grup de forme, cum vom explica mai tîrziu.

Textul introdus în maşina de calcul este un text scris. Ca atare toată cercetarea ce urmează este făcută pentru limba scrisă, ţinînd seama de regulile de ortografie azi în vigoare. Faptul acesta are importanţa lui. O consecinţă este următoarea. Unele variaţii de sunete neînregistrate de ortografie nu sînt ţinute în seamă în cele ce urmează. De pildă schimbarea sunetului lui *c* în formele *joci*, *joacă* nefiind înregistrată de ortografie, nu va face obiectul niciunei reguli. Din contra păstrarea sunetului *g* în formele : *dialogam*, *dialoghez*, apare ca o schimbare a lui *g* în *gh*. Această schimbare va trebui să fie înregistrată şi transcrisă într-o regulă.

Dar faptul că cuvintele sînt înregistrate în memoria maşinii o dată pentru totdeauna ne permite să le introducem cu unele litere cu valori variabile. Această metodă o explicăm mai jos. E evident că aceste valori variabile corespund tocmai alternanţelor gramaticilor clasice, dar ele trebuie să fie enumerate ţinînd seama de acea condiţie de precizie pe care o impune maşina. Noi dăm mai jos lista literelor cu valoare variabilă întîlnite în conjugările în E şi U. E aci unul din numeroasele puncte în care apare ca vizibilă necesitatea unei ample utilizări a gramaticii clasice pentru gramatica traducerilor automate. În privinţa verbului romînesc e bine cunoscută masiva lucrare a lui Alf Lombard : *Le verbe roumain*.

CONJUGAREA ÎN A

Conjugarea în A conţine cam jumătate din verbele romîneşti; precum se ştie ea se subîmparte în categoria verbelor cu conjugare slabă şi categoria verbelor cu conjugare tare. Dacă vrem însă să facem o clasificare care să ţină seama de condiţia de precizie impusă de maşină, aceste forme se subîmpart şi căpătăm 6 subdiviziuni cu morfemele formelor atipice date de tabloul de mai jos.

	Forma slabă		Forma tare			
	A_1^*	A_2^*	A_1^{**}	A_2^{**}	A_3^{**}	A_4^{**}
Prezent I s = Subjonctiv I s	-ez		θ	θ	-u	-i
Prezent II s = Subjonctiv II s	-ezi		θ	-î		
Prezent III s = Prezent III p	-ează	-ază	-e	-ă	-ă	-e
Subjonctiv III s = Subjonctiv III p	-eze		-e			
Infinitiv lung	-are					
Infinitiv	-a					
Imperativ II s	-ează	-ază	-e	-ă	-ă	-e

Iată exemple de verbe regulate de categoria A :

A_1^{*} : abandon -a, abilit -a,

A_2^{*} : abrevi -a, afili -a,

A_1^{**} : deschei -a, încui -a, mîngîi -a,

A_2^{**} : educ -a, fur -a, sun -a,

A_3^{**} : afl-a, lătr-a, umbl-a,

A_4^{**} : apropi -a, întîrzi -a, sfîşi -a.

Verbele neregulate nu au un radical în înţelesul precis de mai sus, unele din literele radicalului în sens vag putîndu-se schimba. E necesară o clasificare a acestor verbe.

Verbe cu conjugarea anormală : a continua, a lua şi a prelua, a mînca şi a usca.

CONJUGAREA ÎN I

Conjugarea în I conţine cam jumătate din verbele romîneşti; precum se ştie ea se subîmparte în categoria verbelor cu conjugarea slabă şi categoria verbelor cu conjugarea tare. Dacă vrem însă să facem o clasificare care să ţină seama de condiţia de precizie impusă de maşină, aceste forme se subîmpart şi căpătăm 5 subdiviziuni cu morfemele formelor atipice date de tabloul de mai jos.

	Forma slabă		Forma tare		
	I_1^{*}	I_2^{*}	I_1^{**}	I_2^{**}	I_3^{**}
Prezent I s = Subjonctiv I s	-esc	-iesc	θ		-i
Prezent II s = Subjonctiv II s	-eşti	-ieşti	-i		
Prezent III s	-eşte	-ieşte	-e	-ă	-ie
Prezent III p	-esc	-iesc	-ø	-ă	-ie
Subjonctiv III s = Subjonctiv III p	-ească	-iască	-ă	-e	-ie
Infinitiv lung	-ire				
Infinitiv	-i				
Imperativ II s	-eşte	-ieşte	-i	-ă	-e

Categoriile I_1^{*}, I_1^{**}, I_2^{**}, au formele tipice în I iar categoriile I_2^{*}, I_3^{**}, au formele tipice în °I.

Iată exemple de verbe regulate din categoria I:

I_1^* : pomen-i, tuş-i, păţ-i,

I_2^* : preţu-i, înno-i, făgădu-i,

I_1^{**} : fug-i,

I_2^{**} : înăduş-i, absolv-i, difer-i, sprijin-i,

I_3^{**} : atribu -i, gîtu -i, sîcî -i, mîrî -i, mormă-i.

Nu cunoaştem ca verbe regulate de categoria I_1^{**} decît pe a fugi, dar există verbe neregulate din această categorie: a ascuţi, a auzi, a minţi, a mirosi, a muri, a simţi, a sorbi, a veni şi analoagele lor.

CONJUGAREA ÎN Î

Conjugarea în Î conţine 29 verbe; ea se subîmparte în categoria celor 22 verbe cu conjugarea slabă şi cele 7 verbe cu conjugarea tare; morfemele formelor atipice sînt date în tabloul de mai jos.

	Forma slabă I^*	Forma tare I^{**}
Prezent I s = Subjonctiv I s	-ăsc	-θ
Prezent II s = Subjonctiv II s	-ăşti	-i
Prezent III s	-şte	-ă
Prezent III p	-ăsc	-ă
Subjonctiv III s = Subjonctiv III p	-ească	-e
Infinitiv lung	-îre	
Infinitiv	-î	
Imperativ II s	-ăşte	-ă

Iată lista verbelor cu conjugarea în Î regulate :

*Cu conjugarea slabă Î * și cu imperfectul în Î:*

amăr-î	mohor-î
bor-î	ocăr-î
chior-î	oțăr-î
cotăr-î	pîr-î
deszăvor-î	ponor-î
dîr-î	posomor-î
dogor-î	scocior-î
hor-î	tîr-î
hotăr-î	ur-î
înzăvor-î	zădăr-î
izvor-î	zăvor-î

*Cu conjugarea tare Î** și cu imperfectul în Î°*

vîr-î

și alte șase verbe pe care le dăm la p. 16.

CONJUGAREA MECANICĂ

Prima problemă a conjugării mecanice este *problema de sinteză*: să se găsească o formă dată a unui verb dat.

Vom arăta cum se rezolvă această problemă pentru verbele regulate. Ca exemplu vom lua verbele:

a abandona, a fura, a pomeni, a sîcîi, a vîrî.

Ni se cere să aflăm care e persoana a II-a s a mai mult ca perfectului și persoana III-a s a subjonctivului acestor verbe.

În listele de la p. 11, 12, 13 găsim că verbele de mai sus au radicalele și conjugările următoare :

abandon-	conjugarea	A_1^*
fur-	,,	A_2^{**}
pomen-	,,	I_1^* (imperfectul I)
sîcî-	,,	I_3^{**} (imperfectul °I)
vîr-	,,	$Î^{**}$ (imperfectul °Î)

În tabloul de la p. 9 găsim morfemul : mai mult ca perfect II s conjugarea A :

-aseși

deci :

abandon-aseși

fur-aseși

mai mult ca perfect II s conjugarea I :

-iseși

deci :

pomen-iseși

sîcî-iseși

mai mult ca perfect II s conjugarea Î :

-îseşi

deci ;

vîr-îseşi

În tabloul de la p. 10 găsim morfemul subjonctiv III s conjugarea A_1^* :

-eze

deci :

abandon-eze

subjonctiv III s conjugarea A_2^{**} :

-e

deci :

fur-e

În tabloul de la p. 11 găsim morfemele subjonctiv III s conjugarea I_1^* :

-ească

deci :

pomen-ească

subjonctiv III s conjugarea I_3^{**} :

-ie

deci :

sîcî-ie

În tabloul de la p. 12 găsim morfemul subjonctiv III s conjugarea Î** (imperfect °Î) :

-e

deci :

vîr-e

A doua problemă a conjugării mecanice este *problema analizei* : dîndu-se o formă verbală să se despartă în radical şi morfem. Morfemul este cel mai lung şir de litere găsit în cuvînt care să fie înscris în tablourile de morfeme de la p. 9,10,11,12. Fie cuvintele :

educaserăm, pomenim

Pentru cuvîntul educaserăm şirurile de litere :

-m
-ăm
-răm
-erăm
-serăm
-aserăm

se găsesc la p. 9 dar :

-caserăm

nu se găseşte la p. 9,10,11,12 deci morfemul este :

-aserăm

deci radicalul este :

educ-

Morfemul -aserăm se găsește la p. 9, 10, 11,12 numai la p. 9 ca morfem al mai mult ca perfectului I p forma lungă a verbelor cu conjugarea A. Cuvîntul educ-aserăm este deci:

verbul cu radicalul educ- la mai mult ca perfect I p forma lungă

Pentru cuvîntul pomenim șirurile de litere:

-m

-im

se găsesc la p. 9 dar șirul:

-nim

nu se găsește la p. 9,10,11,12, deci morfemul este:

-im

deci radicalul este:

pomen-

Morfemul -im se găsește la p. 9,10,11,12 ca morfem al prezentului I p = = subjonctiv I p a verbelor cu conjugările I și Î.

Cuvîntul pomenim este deci:

verbul cu radicalul pomen- la prezent I p sau la subjonctiv I p. Poate fi ridicată această îndoială? Distincția între prezent I p și subjonctiv I p este că verbul la subjonctiv este precedat de șirul de litere „să", iar la prezent nu. Îndoiala poate deci fi ridicată dar numai ținînd seama de context.

METODA LITERELOR CU VALORI VARIABILE

Pentru înscrierea în dicționar a verbelor puțin neregulate putem întrebuința metoda de mai jos.

Fie verbele:

a alinta, a asuda.

Ele au toate formele tipice regulate în A; formele atipice, în afară de prezentul II s = subjonctivul II s, sînt de asemenea toate regulate în A_2^{**}. Prezentul II s = subjonctivul II s în loc să fie:

alinti, asudi

sînt:

alinți, asuzi

Vom introduce literele:

$t_0 = \begin{cases} \text{ț la prezent II s = subjonctiv II s} \\ \text{t la celelalte forme} \end{cases}$

$d_0 = \begin{cases} \text{z la prezent II s = subjonctiv II s} \\ \text{d la celelalte forme} \end{cases}$

și vom înscrie în dicționar verbele a alinta și a asuda sub forma:

$alint_0$-a, $asud_0$-a

Introducem literele variabile:

$o_0 = \begin{cases} \text{oa la prezent III s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonc-} \\ \quad \text{tiv III p, imperativ II s} \\ \text{o la celelalte forme} \end{cases}$

$ă_0 = \begin{cases} \text{e la prezent I s = subjonctiv I s, subjonctiv III s = subjonctiv} \\ \quad \text{II p} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$

Completăm tabloul verbelor cu conjugarea în Î cu următoarele *verbe cu conjugarea tare Î** cu imperfectul în °I* :

cobo$_0$r-î
dobo$_0$r-î
omo$_0$r-î
pogo$_0$r-î
scobo$_0$r-î
tă$_1$bă$_0$r-î

Litera $ă_1$ va fi definită$_1$ la p. 18.

LITERELE CU VALORI VARIABILE CE APAR LA CONJUGĂRILE ÎN E ŞI U

Pentru verbele de conjugările E şi U avem următoarele tipuri de litere cu valori variabile.

1. — Literele s,t,d se moaie în ş,ţ,z iar n se iotacizează la prezent II s = subjonctiv II s. Exemple : a bate, a putea, a ţese, a coase, a pune, a ţine şi analoagele. Am introdus la p. 15 literele t_0, d_0 ; vom introduce :

$s_0 = \begin{cases} \text{ş la prezent II s = subjonctiv II s} \\ \text{s la celelalte forme} \end{cases}$

$n_0 = \begin{cases} \text{i la prezent II s = subjonctiv II s} \\ \text{n la celelalte forme} \end{cases}$

2. — Literele t, d se moaie în ţ, z nu numai la prezent II s = subjonctiv II s dar şi la gerunziu ; exemple : a admite şi analoagele, a arde, a ascunde, a decide, a prinde, a rade, a rîde, a roade, a pierde, a crede, a vinde şi analoagele.

Vom întrebuinţa literele :

$t_1 = \begin{cases} \text{ţ la prezent II s = subjonctiv II s şi la gerunziu} \\ \text{t la celelalte forme} \end{cases}$

$d_1 = \begin{cases} \text{z la prezent II s = subjonctiv II s şi la gerunziu} \\ \text{d la celelalte forme} \end{cases}$

3. — Litera d se moaie în z nu numai la prezent II s = subjonctiv II s și gerunziu ci și la perfectul simplu, supin și imperativ II s. Exemple : a cădea, a ședea, a vedea și analoagele. Vom introduce litera :

$$d_2 = \begin{cases} \text{z la prezent II s = subjonctiv II s, perfectul simplu, gerunziu, supin, imperativ II s} \\ \text{d la celelalte forme} \end{cases}$$

4. — Alternanța grupurilor sc, șt. Exemple : a crește, a cunoaște, a naște, a paște. Vom introduce :

$$sc_1 = \begin{cases} \text{sc la prezent I s = subjonctiv I s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonctiv III p, perfectul simplu, mai mult ca perfect, gerunziu, supin} \\ \text{șt la prezent IIs = subjonctiv II s, prezent III s, prezent I p = subjonctiv I p, prezent II p = subjonctiv II p = imperativ II p, imperfect, infinitiv lung și apocopat, imperativ II p} \end{cases}$$

5. — Diftongarea lui e la subjonctiv III s = subjonctiv III p ; de pildă : a alege, a drege, a așterne, a cere, a cerne, a concepe, a geme, a screme, a teme, a trece, a țese, a crede, a crește și analoagele. În cazul cînd s-ar obține grupul iea rămîne diftongul ia. Exemple : a fierbe, a pierde. Introducem literele :

$$e_1 = \begin{cases} \text{ea la subjonctiv II s = subjonctiv II p} \\ \text{e la celelalte forme} \end{cases}$$

$$e_2 = \begin{cases} \text{a la subjonctiv II s = subjonctiv II p} \\ \text{e la celelalte forme} \end{cases}$$

Tot un e_2 e în a ședea care este a ș$e_2$dea.

6. — Literele e-ă-a ale lui a vedea și analoagele. Introducem :

$$e_3 = \begin{cases} \text{ă la prezent I s = subjonctiv I s, perfect, mai mult ca perfect, gerunziu, supin} \\ \text{a la subjonctiv III s = subjonctiv III p} \\ \text{e la celelalte forme} \end{cases}$$

7. — Diftongarea lui o în oa la prezent III s, prezent I p = subjonctiv I p, prezent II p = subjonctiv II p = imperativ II p, subjonctiv III s = subjonctiv III p, imperativ II s, infinitiv lung și apocopat ; exemple a cunoaște. Diftongarea lui o nu numai la formele de mai sus dar și la perfect III s și perfect plural ; exemple : a roade, a coace, a toarce. Vom introduce literele :

$$o_1 = \begin{cases} \text{oa la prezent III s, prezent I p = subjonctiv I p, prezent II p = subjonctiv II p = imperativ II p, subjonctiv III s = subjonctiv III p, imperativ II s, infinitiv lung și apocopat} \\ \text{o la celelalte forme} \end{cases}$$

$$o_2 = \begin{cases} \text{oa la prezent III s, prezent I p = subjonctiv I p, prezent} \\ \text{II p = subjonctiv II p = imperativ II p, subjonctiv} \\ \text{III s = subjonctiv III p, perfect III s, perfect I p, II p,} \\ \text{III p, imperativ II s, infinitiv lung și apocopat} \\ \text{o la celelalte forme} \end{cases}$$

8. — Alternanța a-ă o descriem luînd ca bază formele tipice în afară de imperativ II p. Verbele cu formele tipice cu ă în radical, au pe a la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv II s, prezent III s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonctiv III p, imperativ II s. Exemple : a cădea, a încăpea, a părea, a plăcea, a tăcea, a zăcea. Introducem litera :

$$ă_1 = \begin{cases} \text{a la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = sub-} \\ \text{jonctiv II s, prezent III s, prezent III p, subjonctiv} \\ \text{III s = subjonctiv III p, imperativ II s} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$$

Verbele cu alternanța a-ă la perfectul simplu și cu ă la imperfect și mai mult ca perfect sînt de trei tipuri. De primul tip sînt a rade, a sparge, a trage. De-al doilea e a face, de-al treilea sînt a bate, a naște, a paște. Introducem literele :

$$a_2 = \begin{cases} \text{a la prezent, subjonctiv, perfect III s, perfect I p, II p,} \\ \text{III p, supin, infinitiv lung și apocopat, imperativ II s,} \\ \text{II p} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$$

$$a_3 = \begin{cases} \text{a la prezent, subjonctiv, infinitiv lung și apocopat, impe-} \\ \text{rativ II p} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$$

$$a_4 = \begin{cases} \text{a la prezent, subjonctiv, infinitiv lung și apocopat, im-} \\ \text{perativ} \\ \text{ă la celelalte forme} \end{cases}$$

9. — Diftongarea lui u și trecerea lui u în o. Avem două tipuri. De primul tip sînt a durea (defectiv) și a putea ; de al doilea a coase ; introducem literele :

$$u_1 = \begin{cases} \text{o la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonctiv} \\ \text{II s, prezent III p, imperativ II} \\ \text{oa la prezent III s, subjonctiv III s = subjonctiv III p} \\ \text{u la celelalte forme} \end{cases}$$

$$u_2 = \begin{cases} \text{o la prezent I s = subjonctiv I s, prezent II s = subjonc-} \\ \text{tiv II s, prezent III p, imperfect} \\ \text{oa la prezent III s, prezent I p = subjonctiv I p, pre-} \\ \text{zent II p = subjonctiv II p, subjonctiv III s = sub-} \\ \text{jonctiv III p} \\ \text{u la celelalte forme} \end{cases}$$

10. — Închiderea lui i în a vinde; introducem litera:

$$\hat{\imath}_1 = \begin{cases} \hat{\imath} & \text{la prezent I s = subjonctiv I s, prezent III p, subjonctiv III s = subjonctiv III p, perfect, mai mult ca perfect, gerunziu, supin} \\ i & \text{la celelalte forme} \end{cases}$$

11. — Litera î din a rămînea:

$$\hat{\imath}_2 = \begin{cases} ă & \text{la perfect I s, perfect II s, mai mult ca perfect} \\ a & \text{la perfect III s, perfect I p, II p, III p, supin} \\ \hat{\imath} & \text{la celelalte forme} \end{cases}$$

12. — Eufonie: l precedat de două consoane din a umple; introducem litera:

$$l_0 = \begin{cases} lu & \text{la prezent I s = subjonctiv I s, prezent III s} \\ le & \text{la subjonctiv II s = subjonctiv III p} \\ l & \text{la celelalte forme} \end{cases}$$

O situație analoagă pentru r se prezintă la verbul pseudoregulat în A_2^{**} a lătra.

CONJUGĂRILE ÎN E ŞI U

Conjugarea în E conține 196 verbe, cea în U conține 89 verbe.

Aceste două conjugări au aceleași morfeme pentru formele atipice în afară de infinitiv și imperativ II s, care trebuie să fie menționate aparte. Iată tabloul acestor morfeme:

Prezent I s = subjonctiv I s	-θ
Prezent II s = subjonctiv II s	-i
Prezent III s	-e
Prezent III p	-θ
Subjonctiv III s = subjonctiv III p	-ă
Infinitiv lung	-ere

Verbele regulate cu conjugarea în E au trei radicali:

α) radicalul R_1 pentru gerunziu, imperfect, prezent, subjonctiv și infinitiv lung și apocopat,

β) radicalul R_2 pentru perfectul simplu și mai mult ca perfect.

γ) radicalul R_3 pentru supin.

Formele verbelor regulate au structura:

$$R_iM$$

unde M e morfemul formei.

Numim verbe pseudoregulate cu conjugarea în E cele care satisfac condiția de mai sus dar radicalul conține litere variabile.

Nu avem verbe regulate cu conjugarea în U. Numim verbe pseudoregulate cu conjugarea în U cele ale căror forme au structura:

RM

şirul de litere R putînd conţine litere variabile.

CONJUGAREA ÎN E

Iată lista verbelor cu conjugarea în E

Verbe regulate;

atin-g-/-s-/-s,	convinge, descinge, distinge, împinge, încinge, învinge, linge, ninge, prelinge, respinge, stinge
cur-g-/-s-/-s,	decurge, parcurge, recurge, scurge
distru-g-/-s-s/-s	
du-c-/-s-/-s,	aduce, conduce, deduce, induce, introduce, produce, readuce, reduce, reintroduce, reproduce, retraduce, seduce, supraproduce, traduce
fri-g-/-ps-/-pt,	înfige
frîn-g-/-s-/-t,	constrînge, deplînge, înfrînge, plînge, răsfrînge, restrînge, strînge
mul-g-/-s-/-s,	smulge
ru-p-/ps-/-pt,	corupe, erupe, întrerupe, irupe, prerupe
su-g-/-ps-/-pt	
un-g-/-s-/-s,	ajunge, disjunge, împunge, străpunge
zi-c-/-s-/-s,	contrazice, dezice, interzice, prezice.

Verbe pseudoregulate:

admi-t_1-/-s-/-s,	comite, compromite, demite, emite, omite, permite, promite, remite, retransmite, retrimite, transmite, trimite
ale_1-g-/-s-/-s,	culege, înţelege, răsînţelege, realege, reculege, subînţelege
ar-d_1-/-s-/-s,	rîde, surîde
ascun-d_1-/-s-/-s,	corespunde, întrepătrunde, pătrunde, răspunde, tunde
coace(co_2-c-/-ps-/pt)	răscoace, recoace
exclud_1/-/s-,	conclude, include
deci-d_1-/-s-/-s,	coincide, conchide, desfide, deschide, divide, închide, întredeschide, redeschide, reînchide, sinucide, subdivide, ucide.
dre_1-g-/-s-/-s,	merge, premerge, şterge
fie_2r-b-/-s-/-t,	răsfierbe
prin-d_1-/-s-/-s,	aprinde, cuprinde, depinde, deprinde, descinde, desprinde, destinde, extinde, întinde, întreprinde, pretinde, reaprinde, recuprinde, subîntinde, surprinde, tinde
pu-n_0-/-s-/-s,	apune, compune, depune, descompune, dispune, expune, impune, indispune, interpune, juxtapune, opune, postpune, predispune, presupune, propune, răpune, recompune, repune, spune, superpune, suprapune, supune, transpune.

rade (r$ă_2$-d_1-/-s-/-s)

rămîne (rămî$_2$-n_0-/-s-/-s), mîne

rîde (rî-d_1-/-s/-s), derîde, surîde
roade (ro_2-d_1-/-s-/-s)
scoate (sco_2-t_1-/-s/-s)
sparge (spar_2-g-/-s/-t)
toarce (to_2r-c-/-s-/-s), destoarce, întoarce, răstoarce, reîntoarce, stoarce
trage (tra_3-g-/-s-/-s), abstrage, atrage, contrage, distrage, extrage, retrage, sustrage.

Verbe neregulate:
converge, diverge
conced[1] excede[1] precede[1],
procede[1], purcede, succede[1]
scrie, circumscrie, descrie, prescrie, proscrie, subscrie, transcrie.
transcende

CONJUGAREA ÎN U

Iată lista verbelor cu conjugarea în U.

Verbe pseudoregulate, dar cu formele tipice regulate: cu infinitivul în -e:
aşt$e_1$rn-e, destern-e
ce_1r-e
c$e_1$rn-e
conce_1p-e, începe, percepe, pricepe, reîncepe
ge_1m-e
pie_2rd_1-e
scre_1m-e
te_1m-e
tre_1c-e, întrece, petrece, reîntrece, retrece
ţ$e_1$$s_0$-e, întreţese
ţin_0-e, abţine, aparţine, aţine, conţine, deţine, întreţine, menţine, obţine, reţine, susţine.
umpl$_0$-e, reumple

cu infinitivul în -ea:

du_1r-ea
înc$ă_1$p-ea,
p$ă_1$r-ea, apărea, compărea, dispărea, reapărea, redispărea, transpărea
pl$ă_1$c-ea, complăcea, displăcea
p$u_1$$t_0$-ea
t$ă_1$c-ea
z$ă_1$c-ea

Verbe pseudoregulate, cu neregularităţi la formele tipice: cu infinitivul în e:
bate (radical b$ă_4$$t_0$ — dar şi b$ă_1$$t_0$ — cu excepţia infinitivului) abate, combate, dezbate, răzbate, străbate, zbate

[1] Mai ales de conjugarea A.

coase (radical cu_2s_0-) descoase
crede (radical cre_1d_1-) încrede
crește (radical $cre_1\underbrace{sc_1}$-) descrește

cunoaște (radical $cuno_1\underbrace{sc_1}$-) recunoaște

naște (radical $nă_4\underbrace{sc_1}$-)

paște (radical $pă_4\underbrace{sc_1}$-)

vinde (radical $vî_1nd_1$-) revinde

cu imperativul IIs neregulat

face (radical $fă_3c$-) contraface, desface, preface, reface, satisface

cu infinitivul în -ea:

cădea (radical $că_1d_2$-) decădea, recădea, scădea
ședea (radical $șe_2d_2$-), prešedea
vedea (radical ve_3d_2-), întrevedea, prevedea, provedea, revedea, străvedea.

Verbe neregulate:

bea
da
la
sta

Nu știm dacă merită ca aceste 4 verbe, care au aceleași morfeme, să fie considerate ca formînd o clasă aparte sau trebuie tratate ca neregulate. A deda și a preda au formele tipice în A.

CONJUGAREA MECANICĂ CU LITERE VARIABILE

Să dăm cîteva exemple de conjugare mecanică cu litere variabile.

Pentru prima problemă (problema de sinteză) vom lua exemplul: să se găsească subjonctivul II s a verbului a coase.

În lista de mai sus verbul a coase se găsește înscris cu radicalul:

$$cu_2s_0-$$

În lista de la p. 16,18 literele s_0 și u_1 se găsesc la subjonctiv II s:

$$u_2 = o$$

$$s_0 = ș$$

deci radicalul este:

coș-

În tabloul de la p. 19, a coase fiind un verb cu conjugarea în U, la subjonctiv II s găsim morfemul:

-i

Radicalul coș- și morfemul -i dau forma căutată:

coș -i

A doua problemă, problema de analiză: cunoscînd o formă să se găsească radicalul verbului și indicația gramaticală (modul, timpul, persoana și numărul).

De pildă:

putuserăm, coboram.

Vom căuta cel mai lung morfem; e vizibil că pentru primul cuvînt acesta este:

-userăm

care pe lista morfemelor de la p. 9 indică

conjugarea U, mai mult ca perfectul I p

deci cuvîntul este:

put-userăm

cu radicalul put-. Lista verbelor de la p. 21 ne dă radicalul pu_1t_0.

Pentru al doilea cuvînt, cel mai lung morfem este:

-am

care pe lista morfemelor de la p. 9 indică:

conjugarea A sau °Î

imperfect I s sau imperfect I p

Pe lista verbelor de la p. 16 găsim radicalul:

$cobo_0r$-

dar îndoiala: imperfect I s sau imperfect I p nu poate fi ridicată numai din cunoașterea cuvîntului coboram.

Note adăugate la corectură

1. Morfemelor formelor tipice în A date la p. 9 trebuie să le adăugăm morfemele °A ale verbelor: desperechea, împerechea, îngenunchea, înmănunchea, întortochea, priveghea, supraveghea, veghea (nu știu dacă lista este exhaustivă).

2. Verbele în Î, E, U enumerate în lucrare sînt aproape toate cele ce se regăsesc în *Dicționarul limbii romîne moderne* (Editura Academiei R.P.R., 1958). În *Dicționar invers* (Editura Academiei R.P.R, 1957) găsim 121 verbe în Î, 441 verbe cu infinitivul în -e și 106 verbe cu infinitivul în -ea, dar cele nemenționate în această lucrare sînt foarte rar întrebuințate.

3. *Paula Diaconescu*, căreia îi datorez conjugarea în A_3^{**} crede că ar trebui să admitem şi următoarele două tipuri de conjugări:

	A***	E* şi U*
Prezent I s = Subjonctiv I s	-au	-u
Prezent II s = Subjonctiv II s	-ai	-i
Prezent III s	-ă	-e
Prezent III p	-au	-u
Subjonctiv III s = Subjonctiv III p	-ea	-e

De conjugarea A*** sînt a deda, a preda, a reda; de conjugarea E* sînt a scrie cu forma neregulată la gerunziu; de conjugarea U* e a umple.

ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С АВТОМАТИЧЕСКИМ ПЕРЕВОДОМ

СПРЯЖЕНИЕ ГЛАГОЛОВ В ПИСЬМЕННОМ РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей задачей исследовать спряжение глаголов в письменном румынском языке, имея в виду автоматический перевод.

Румынские глаголы разделяются автором на 5 категорий A, E, U, I, Î, с двумя вариантами; морфемы этих категорий даются в таблице на стр. 9.

Глаголы, входящие в категории A и I и включающие 95%румынских глагола, классифицированы в таблицах на стр. 10 и стр. 11.

Полный список глаголов, относящихся к категориям E, U, Î, дан на стр. 13, 16 и 20—22.

Автор использует буквы с двумя или больше значениями t_0, d_0, определения которых даны на стр. 15—19.

PROBLÈMES POSÉS PAR LA TRADUCTION MÉCANIQUE

LA CONJUGAISON DES VERBES EN LANGUE ROUMAINE ÉCRITE

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'étudier la conjugaison des verbes de la langue roumaine écrite, au point de vue de la traduction mécanique.

Il divise les verbes roumains en 5 catégories, A, E, U, I, Î, avec deux variantes. Les morphèmes de ces catégories sont indiqués dans le tableau de la p. 9.

Les verbes des catégories A, I, qui englobent 95 % des verbes roumains, sont classifiés dans les tableaux des pp. 10 et 11.

La liste complète des verbes des catégories E, U, Î se trouve aux pp. 13,16 et 20—22.

L'auteur emploie des lettres à deux ou plusieurs valeurs, définies aux pp. 15—19.

CARACTERUL SISTEMATIC AL OMONIMIEI MORFOLOGICE

DE

SORIN STATI

Omonimia este unul din aspectele cele mai interesante ale raportului dintre conținut și expresie în limbă, problemă care se leagă de teza marxistă asupra dialecticii formei și conținutului. În articolul de față, voi analiza omonimia dintr-un singur punct de vedere, pe care îl consider nou [1], și anume căutînd indiciile caracterului sistematic al omonimiei în morfologie [2].

Mă voi strădui să demonstrez că, măcar în parte, omonimia morfologică, deși arbitrară, este totuși necesară, sistematică. În al doilea rînd, voi arăta că se poate calcula numărul maxim de omonime într-o clasă de paradigme dată. În al treilea rînd, comparînd numărul de omonime realizate cu cel al omonimelor posibile dar nerealizate, se pot face aprecieri asupra caracterului economic sau redundant — din punctul de vedere al omonimiei — al unui sistem morfologic.

Două sau mai multe cuvinte se numesc omonime dacă realizarea lor în planul expresiei e identică (sînt omofone), la toate formele paradigmei lor. De exemplu, cuvintele romînești *broască* (animal) și *broască* (dispozitiv de încuiere). Ele sînt omonime lexicale.

Se numesc tot omonime două sau mai multe forme, fonetic identice, aparținînd unor cuvinte deosebite prin categoria gramaticală. De exemplu, *cer* ,,firmament'' și *cer* ,,pretind''. Aceste forme sînt omonime gramaticale, iar asemănarea lor e accidentală : nu oricărui verb la indicativ prezent persoana 1 singular îi corespunde un substantiv foneticește identic. În plus, omonimia morfologică este — ca și cea lexicală — arbitrară, nemotivată.

---

[1] Acest fapt explică de ce nu pot da decît foarte puține referințe bibliografice în cursul acestui articol.

[2] Cf. B. Trnka, *Morfologické protiklady*, în vol. ,,O vědeckém poznání soudobých jazyků'', Praha, 1958, p. 102.

În sfîrşit, numim omonime formele omofone aparţinînd paradigmei aceluiaşi cuvînt. Ele sînt omonime lexico-gramaticale [1]. Această omonimie o regăsim la toate cuvintele care se încadrează în aceeaşi paradigmă, de aceea o numim sistematică, necesară. De exemplu, orice substantiv latin de declinarea a II-a are dativul omonim cu ablativul. Şi omonimia sistematică este arbitrară : ca dovadă, în latineşte, dativul e omonim cu ablativul numai la declinarea a II-a, în schimb la declinările I şi a V-a, dativul e omonim cu genitivul. Obiectul acestui articol îl formează omonimia sistematică, lexico-gramaticală.

Omonimia unor forme flexionare $f_1, f_2 \ldots f_n$ din aceeaşi paradigmă e posibilă numai dacă limba respectivă are mai multe paradigme şi, cel puţin o dată, fiecare din formele $f_1, f_2 \ldots f_n$ se opune fonetic şi semantic tuturor celorlalte forme ale paradigmei. Dacă, de exemplu, o limbă are o singură declinare, ea nu poate avea două cazuri omonime : e vorba atunci de un singur caz cu două sensuri deosebite. În schimb, lat. abl. *lupo* e omonim cu dat. *lupo*, pentru că ablativul şi dativul, la alte declinări (*capra*, *homini*) nu sînt omonime cu nici una din celelalte forme cazuale. Pe baza aceluiaşi principiu, lat. abl. *armis* nu e omonim cu instr. *armis*, ci există o singură formă — abl. - instr. *armis* —, pentru că la nici o declinare latina nu are o desinenţă specială de instrumental.

S-a observat de mult că, faţă de un număr n de forme flexionare opuse, se exprimă la unele tipuri paradigmatice un număr de forme $n' < n$. De exemplu, în latineşte există şase cazuri, dar la nici o declinare nu sînt mai mult de cinci forme cazuale diferite, deoarece cel puţin două sînt omonime.

În condiţiile unei limbi date, se poate calcula numărul formelor omonime posibile. Numim acest calcul determinarea cantitativă a omonimiei sistematice.

Clasificăm omonimele după g r a d, adică după numărul de forme flexionare al căror sens îl exprimă. De exemplu, forma latină *lupo* e un omonim de gradul 2 (H_2 : dat., abl. sg.), *nomen* e un omonim de gradul 3 (H_3 : nom., ac., voc. sg.). Omonim de gradul g (H_g) este o formă care cumulează sensurile a g forme flexionare.

Într-o paradigmă de f forme, gradul maxim de omonimie este $g = f$, de exemplu rom. *dragoste*, care are la declinarea nearticulată toate cazurile omonime.

Cantitatea maximă (K) de forme (f) care pot să intre în omonimie unele cu altele într-o serie de paradigme (p) e dată de formula :

$$K = (f \cdot p) - f \qquad (1)$$

De exemplu, dacă luăm în considerare o clasă de trei paradigme (de exemplu, trei declinări, numai la sg. sau la pl.), cu cîte patru forme (de exemplu, patru cazuri) şi avem în vedere faptul că fiecare formă trebuie

[1] Cf. Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală*, în „Studii şi cercetări lingvistice", IX (1958), nr. 3, p. 317, nota 2.

să apară cel puțin o dată diferită de toate celelalte, numărul formelor care pot fi omonime este $3 \times 4 - 4 = 8$.

Reiese din formula (1) că numărul de omonime posibile e direct proporțional cu numărul de forme și de paradigme.

Dacă presupunem că se realizează toate omonimele posibile și toate omonimele sînt de grad maxim (f), K_f (numărul maxim de omonime de gradul f) are valoarea dată de formula :

$$(2) \qquad K_f = \frac{(f.p) - f}{f} = p - 1$$

Repetînd exemplul de mai sus, cu condiția ca toate formele omonime să fie de grad maxim (adică 4), numărul acestor omonime este $3 - 1 = 2$.

Dacă se realizează toate omonimele posibile și toate sînt de gradul x, cînd $x \neq f$:

$$(3) \qquad K_x = \frac{(f.p) - f}{x} \text{ sau } \frac{f}{x}(p - 1)$$

De exemplu, dacă luăm în considerare o clasă de 3 paradigme a 5 forme și se realizează numai omonime de gradul 2, $K_2 = \frac{5}{2}.2 = 5$. Dacă într-o limbă verbul are un singur mod și trei timpuri, iar la fiecare timp sînt șase persoane, schematic situația se înfățișează astfel :

	prezent	*trecut*	*viitor*
pers. 1	a_1	a_2	a_3
pers. 2	b_1	b_2	b_3
pers. 3	c_1	c_2	c_3
pers. 4	d_1	d_2	d_3
pers. 5	e_1	e_2	e_3
pers. 6	f_1	f_2	f_3

Să presupunem că se realizează numai omonimele de gradul 3. Aceste omonime pot fi, de exemplu : $a_1b_1c_1$, $d_1e_1f_1$, $a_2b_2c_2$ și $d_3e_3f_3$. Se pot realiza și alte combinații ($a_1c_1d_1$, $b_1e_1f_1$, $a_2b_2c_2$ și $d_3e_3f_3$, și altele), dar numărul nu depășește cifra 4. Principalul este ca fiecare persoană să fie cel puțin o dată în afara oricărei omonimii.

Dacă aplicînd formula (3), rezultatul iese un număr zecimal, se ia în considerare, bineînțeles, numai partea întreagă. De exemplu, o limbă are patru declinări, cinci cazuri și omonime de gradul 2 ; atunci, conform formulei noastre, s-ar realiza $\frac{5}{2} . 3 = 7{,}5$ omonime, ceea ce e absurd. De fapt se pot realiza cel mult 7 omonime de gradul 2.

În practică, constatăm că limbile admit omonime de grade diferite. Dacă ni se dă o clasă de 3 paradigme a 4 forme, pot intra în omonimie

[(3.4) — 4] forme, după formula (1), adică 8 forme. Dacă, mai departe, se admit omonime de gradul 2 şi 3, putem avea :

a) 1 H_3 + 2 H_2 = 7 forme care intră în omonimie

	P_1	P_2	P_3
f_1	— —	—	—
f_2	— —	—	—
f_3	— —	—	—
f_4	—	—	—

b) 2 H_3 + 1 H_2 = 8 forme care intră în omonimie.

	P_1	P_2	P_3
f_1	— —	—	—
f_2	— —	— —	—
f_3	— —	— —	—
f_4	—	— —	—

În astfel de cazuri, nu putem ajunge la o formulă, ci trebuie să studiem variaţia lui H_2 în funcţie de H_3, astfel încît omonimele de tip H_2 + cele de tip H_3 să dea o sumă egală sau mai mică cu cel mult o unitate faţă de K.

Aplicînd cele de mai sus la mai multe limbi indo-europene flexionare, am constatat că, de fapt, nu se realizează toate omonimele posibile. Se creează astfel o diferenţă între K (numărul de omonime posibile) şi K′ (numărul de omonime realizate).

Numim economic din punctul de vedere al omonimiei acel sistem morfologic care realizează integral K, adică unde $K' = K$[1]. Dacă $K' < K$, sistemul e redundant. Numim procent de redundanţă omonimică procentul de forme autonome care ar fi putut intra în diverse omonimii (de gradul sau gradele admise în sistemul respectiv) faţă de numărul total al formelor unei clase de paradigme. Fie o clasă de 3 paradigme a 5 forme. În mod necesar, 5 forme nu pot intra în omonimie. Presupunem că, din restul de 10, nu intră în omonimie încă 5 ; procentul de redundanţă omonimică este de 50%.

Între redundanţă în accepţiunea obişnuită în teoria informaţiei şi redundanţă omonimică e o diferenţă pe care o relevăm imediat : un sistem se consideră redundant dacă unei diferenţe în planul conţinutului îi corespund mai multe diferenţe în planul expresiei[2] : de exemplu, dacă într-o limbă dativul se opune acuzativului atît prin desinenţă cît şi printr-o anumită prepoziţie, sistemul declinării e redundant. În cercetarea noastră însă, prin redundanţă omonimică înţelegem neutilizarea unei omonimii, care s-ar fi putut realiza fără să altereze structura sistemului. Declinarea nearticulată a substantivului

[1] Din punctul de vedere al teoriei informaţiei, acest sistem ar fi „supraeconomic" (termenul ne aparţine).

[2] Cf. în ultimul loc, Em. Vasiliu, *Economie şi redundanţă în planul morfematic*, în „Studii şi cercetări lingvistice", X (1959), nr. 1, p. 7—16.

nume e economică, dar declinarea substantivului *omul* e redundantă[1], pentru că vocativul putea fi omonim cu nominativul sau cu genitiv-dativul (existența cazului vocativ era asigurată de situația de la declinarea femininelor de tip *soră*, unde voc. *soro* nu intră în omonimie cu nici un alt caz).

Omonimia sistematică se întîlnește în multe limbi flexionare, fiecare avînd specificul ei. Am ales pentru simplificare trei limbi, latina, elina și ceha, referindu-ne numai la declinarea substantivelor la singular.

Am grupat substantivele în paradigme abătîndu-ne într-o oarecare măsură de la clasificarea tradițională, și anume am ținut seama numai de numărul și valoarea formelor cazuale diferite și identice, și nu de desinențe. De aceea, substantive ca lat. *exercitus* intră în aceeași categorie cu *lex*, deoarece ambele substantive au patru cazuri diferite și două omonime (nom., voc., atît la singular, cît și la plural); în schimb *lupus* nu intră în aceeași categorie cu *lex*, deoarece, deși ambele substantive au patru cazuri diferite și 2 omonimii de gradul 2, *lupus* are dat. sg. omonim cu abl. sg., pe cînd *lex* are nom. sg. omonim cu voc. sg.

Am obținut în felul acesta cinci paradigme pentru latină: *casa* (și *res*), *lupus*, *templum*, *lex* (și *exercitus*) și *nomen*: patru paradigme pentru greacă (χώρα, δῶρον, φλέψ, ῥήτωρ) și zece pentru cehă. Reamintim faptul că latina are șase cazuri, elina cinci și ceha șapte. Comparația noastră a dat următoarele rezultate:

a) latina, cu șase cazuri și cinci paradigme, are 2 H_3 (la *templum* și *nomen*) și 5 H_2 (la tipul *casa* 2, apoi la tipurile *lupus*, *templum* și *lex* cîte una). Din 30 de forme, 16 intră în diverse omonimii. Aplicînd formula (1), din cele 14 forme scădem 6, adică numărul cazurilor și obținem 8. În concluzie, 8 forme din 30 puteau fi omonime fără să dăuneze sistemului cazual latin.

b) elina, cu 5 cazuri și 4 paradigme, are 2 H_3 (χώρα n., d., v. și δῶρον n., ac., v.) și 1 H_2 (φλέψ n., v). E de remarcat că, spre deosebire de alte limbi, greaca veche are un tip paradigmatic care nu cunoaște omonimia la singular (substantive de tipul ῥήτωρ, λύκος, βασιλεύς). Din 20 de forme, 8 intră în omonomii. Scăzînd din rest 5 (numărul cazurilor) vedem că 7 forme din 20 puteau fi omonime fără să schimbe sistemul cazual elin.

c) ceha, cu 7 cazuri și 10 paradigme, are 1 H_6, 2 H_4, 5 H_3, 9 H_2. Din 70 de forme, 47 intră în omonimii, iar 16 ar fi putut să fie și ele omonime, între ele sau cu altele.

Procentul de redundanță omonimică este pentru latină 27%, pentru elină 36%, iar în cehă 23%. Rezultă că procentul de redundanță omonimică crește invers proporțional cu numărul paradigmelor și al formelor (produsul *f.p*). E interesant de remarcat și faptul că, deși am operat cu limbi destul de deosebite ca număr de forme (20, 30, 70), procentele nu diferă mult între ele. După aceste prime rezultate, sîntem înclinați să credem că, în sistemul declinării, se tolerează o redundanță omonimică de aproximativ 30%, un coeficient de siguranță necesar pentru menținerea clarității sistemului de opoziții.

[1] Din punctul de vedere al teoriei informației, ea este economică.

Desigur, prin cele cîteva exemple date mai sus n-am făcut decît să sugerăm un punct de vedere nou în studiul structurilor morfologice, evitînd însă cazurile mai complicate sau mai puțin clare. Tocmai de aceea nu am ținut seama de faptul că uneori se îmbină, în declinare și conjugare, procedeele sintetice (desinențele) cu cele analitice (prepozițiile la declinare, pronumele personale la conjugare). Cercetări ulterioare ar putea urmări problema omonimiei sistematice în întregul sistem morfologic al unei limbi, trecîndu-se apoi la compararea rezultatelor obținute pentru limbi înrudite sau neînrudite. Problema se poate studia și diacronic, urmărindu-se variația numărului și tipurilor de omonimie, realizate de o limbă dată în diferite etape ale dezvoltării sale. Avem convingerea că studierea atentă și minuțioasă a acestui capitol de gramatică pînă acum insuficient explorat va aduce lumini noi în cercetarea limbii ca sistem.

СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ОМОНИМИИ

РЕЗЮМЕ

В данной работе обсуждается омонимия различных форм какой-либо парадигмы (типа латинского *lupo* в дательном и творительном падежах, *nomen* в именительном, винительном, звательном падежах и т.д.), омонимия, появляющаяся во всех словах, которые спрягаются или склоняются по определенному образцу. Омонимия некоторых флективных форм $f_1, f_2 \ldots f_n$ возможна только в том случае, если в данном языке имеются многие парадигмы и если каждая из этих форм противополагается фонетически и семантически, хотя бы один раз, всем другим формам парадигмы. Число *n* противоположных флективных форм выражается соответственно числом $n' < n$ в некоторых парадигматических типах (в латинском языке имеется *шесть* падежей, однако ни одно склонение не содержит более *пяти* различных падежных форм).

Максимальное количество (К) форм (f), могущих быть омонимами в ряде парадигм (p), выражается следующей формулой: $К = (f.p) - f$, откуда вытекает, что число возможных омонимов прямо пропорционально числу форм и парадигм. Замечено, что в флективных языках не образуются все возможные омонимы; речь идет о *проценте омонимического излишка*, проценте автономных форм, которые могли бы явиться различными омонимами по отношению к общему числу форм какого-либо класса парадигм. При рассматривании нескольких языков наблюдается, что этот процент возрастает обратно пропорционально числу парадигм и форм. Наиболее экономной морфологической системой могла бы быть та, которая содержала бы все возможные омонимы, но подобное идеальное положение не имеет места, поскольку омонимический излишек необходим для сохранения ясности системы противопоставлений.

LE CARACTÈRE SYSTÉMATIQUE DE L'HOMONYMIE MORPHOLOGIQUE

RÉSUMÉ

Cet article traite de l'homonymie des diverses formes d'un paradigme (du type lat. d. - abl. *lupo*, n. - ac. - v. *nomen* etc.), homonymie qui apparait à tous les mots qui se conjuguent ou se déclinent d'après un modèle donné. L'homonymie de certaines formes flexionnaires f_1, f_2 . . . f_n n'est possible que lorsqu'il existe, dans la langue en question, plusieurs paradigmes et que, au moins une fois, chacune de ces formes s'oppose, au point de vue phonétique et sémantique, à toutes les autres formes du paradigme. Sur un nombre *n* de formes flexionnaires opposées, certains types paradigmatiques n'en emploient qu'un nombre $n' < n$ (le latin connaît six cas, mais chaque déclinaison a tout au plus cinq formes casuelles différentes).

Le plus grand nombre (K) de formes (f) pouvant entrer en homonymie les unes avec les autres dans une série de paradigmes (p) est donné par la formule : $K = (f.p) - f$; le nombre d'homonymes possibles est donc directement proportionnel au nombre de formes et de paradigmes. On observe que dans les langues flexionnaires ne se réalisent pas tous les homonymes possibles. Le rapport entre les formes autonomes qui auraient pu entrer dans divers homonymes et le nombre total des formes d'une classe de paradigmes est nommé p o u r c e n t a g e d e r e d o n d a n c e h o m o n y m i q u e. L'analyse de la situation de quelques langues fait voir que ce pourcentage est inversement proportionnel au nombre de paradigmes et de formes.

Ce serait un système morphologique économique celui qui réaliserait tous les homonymes possibles ; mais de telles situations idéales ne se réalisent pas, la redondance homonymique étant nécessaire pour le maintien de la clarté du système d'oppositions.

MODIFICAREA CONDIȚIONATĂ A LOCULUI ACCENTULUI SILABIC DINAMIC ÎN FLEXIUNEA SUBSTANTIVELOR *

(O INOVAȚIE ÎN STRUCTURA MORFOLOGICĂ A LIMBII ROMÎNE)

DE

LIVIU ONU

1°. E bine cunoscut faptul că structura fonetică a cuvîntului, considerat sub aspectul categoriilor morfologice-lexicale fundamentale, precum și sub aspectul subdiviziunilor acestor categorii, își are, în fiecare limbă, specificul său, fiind determinată de natura și dozarea sunetelor componente, de modularea în înălțime și în intensitate, de locul accentului dinamic principal (și, cînd e cazul, al accentului dinamic sau al accentelor dinamice secundare), de locul de articulare al sunetelor (care le determină și caracterul), de profilul muzical al fiecărui sunet în parte și al cuvîntului în ansamblu.

Asemănări, în ceea ce privește structura fonetică a cuvîntului, există, fără îndoială, între limbile înrudite de aproape. Pe măsură ce înrudirea este mai îndepărtată, numărul acestor asemănări este mai mic. Între limbile neînrudite, asemănările sînt de obicei cu totul întîmplătoare; doar conviețuirea, pe același teritoriu, a două popoare deosebite care vorbesc limbi neînrudite genealogic duce la unele trăsături comune (prin influențe reciproce sau prin influențe comune din partea unei a treia limbi).

Specificul structurii fonetice a cuvîntului apare mai evident într-o limbă dată, îndeosebi atunci cînd se pune problema împrumuturilor lexicale.

---

* Pentru accepțiunea termenului *accent silabic dinamic* vezi J. Marouzeau *Lexique de la terminologie linguistique*, 3-e éd., Paris, 1951, s.v. *Accent.*

Astfel, cuvintele împrumutate în limba franceză, dacă nu sînt oxitone, își modifică accentul silabic dinamic, automat, pe silaba ultimă, iar cele împrumutate de limba maghiară, dacă nu au originar accentul pe sibala întîi, pe prima silabă.

Cuvintele împrumutate dintr-o limbă în alta se supun, din partea vorbitorilor, unui proces de adaptare, care prezintă multe neregularități. Modificările fonetice și morfonetice ale împrumuturilor lexicale variază în timp și în spațiu, chiar și atunci cînd au caracterul de lege, căci — se știe — nu există legi fonetice (și, implicit, morfonetice) absolute. Excepțiile, inconsecvențele, echivocurile sînt în raport direct cu nivelul culturii materiale și spirituale a poporului și cu stadiul de evoluție a limbii împrumutătoare. Oscilațiile în adaptarea morfologică sînt mai pronunțate la cuvintele împrumutate pe cale cărturărească (de ex. termenii tehnici), decît la cele prin grai viu (de ex. regionalismele).

Atunci cînd cuvintele împrumutate nu se constituie în categorii morfologice-lexicale compacte, modificările pe care le suferă ele nu provoacă modificări în sistemul morfologic al limbii, însă cînd anumite modificări de structură fonetică cuprind un număr mare de termeni, ele pot da naștere unei trăsături morfologice noi, pot determina o inovație în sistemul morfologic al limbii.

Vom ilustra afirmațiile noastre întemeindu-ne pe fapte din limba romînă contemporană.

2°. Din punctul de vedere al accentului silabic dinamic, cuvintele flexibile se împart, în limba romînă, în două mari categorii : pe de o parte, substantivele, adjectivele, pronumele și numeralele — care, și după cele mai noi tratate de gramatică [1], au un accent fix în procesul flexiunii [2] ; pe de altă parte, verbele, al căror accent își modifică locul în raport cu tipul de conjugare, cu modul, cu timpul și cu persoana [3]. Puținele variații de accentuare care se întîlnesc regional și, sporadic, în poezie, la pronumele (și adjectivul) demonstrativ (de tipul : *acésta — acestóra*, *aceásta — acestéia*), sînt cu totul periferice în sistemul flexiunii nominale romînești și nu sînt considerate literare [4].

Iată însă că, în ultimul timp, această trăsătură caracteristică a structurii morfologice a limbii romîne, fixitatea accentului în procesul flexiunii

---

[1] Vezi : Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, vol. I, București, 1954, p. 96—97, 113 ; idem, *Limba romînă. Fonetică, vocabular, gramatică*, București, 1956, p. 58—59, 69 ; Iorgu Iordan, *Limba romînă contemoprană*, [ed. a II-a], București, 1956, p. 148—157, 249. Pentru abrevierile bibliografice folosite de noi, vezi lista de la sfîrșitul articolului.

[2] De ex. : *ápă-ápele-ápelor* ; *loc-lócul-lócului-lócurile* ; *pămînt-pămînturi* ; *luminós-luminoásă-luminóși-luminoáse* ; *nóstru-noástră-nóștri-noástre* ; *acésta-acéstuia-acéștia-acéstora, aceásta acésteia-acéstea-acéstora* ; *únul-únuia, úna-úneia* etc.

[3] De ex. : *cîntă-cîntáți-cîntám-cîntă* ; *fáce-făcúseră* etc.

[4] Vezi și Mioara Avram, *Note asupra accentului ca mijloc de diferențiere semantică în limba romînă*, [în] *Omagiu lui Iorgu Iordan...*, București, 1958, p. 53—58.

nominale, a început să sufere o ușoară modificare, în sensul că, la o anumită categorie de substantive neutre, toate neologisme, tinde să se extindă tot mai mult variația accentului în raport cu numărul și cu determinarea : la plural și la formele articulate cu articol determinat (de singular și de plural), accentul se deplasează pe altă silabă. E vorba de substantivele neutre paroxitone și proparoxitone, terminate în *-o*, de tipurile : *témpo —tempóul*, *rádio—radióul—radióuri—radióurile*.

Fenomenul a fost consemnat pentru prima dată, după cunoștința noastră, în *Mic dicționar ortografic*, [ed. I], București, 1953. Se înregistrează, aici, următoarele trei cazuri :

témpo — art. *tempóul*
torpédo — pl. *torpedóuri*
zéro — pl. *zeróuri* [1]

Exemplele citate, cu notarea accentului respectiv, au fost păstrate întocmai în reeditările de pînă acum ale dicționarului ortografic menționat [2].

La acestea, *Dicționarul ortoepic* elaborat de Institutul de lingvistică din București [3] adaugă încă două exemple :

rádio — art. *radióul*— pl. *radióuri*
trío — pl. *trióuri*

renunțînd însă la accentuarea *tempóul* în favoarea formei „regulate" *témpoul*.

Acest tip accentologic mixt este foarte răspîndit în limba literară vorbită, în special, din mediul urban. Pentru a ne da seama, măcar cu aproximație, de extinderea fenomenului în limba actuală, am întreprins o anchetă pe baza unui chestionar, — foarte sumar, de altfel — printre diferiți cetățeni ai Capitalei [4].

---

[1] Fapte disparate, nu perechi de felul celor citate, au fost consemnate și discutate mai întîi în Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală* [ed. I], Iași, 1943, p. 89—92 ; *ibidem* [ed. a II-a], București, 1948, p. 92—95.

[2] Vezi : Academia R.P.R., *Mic dicționar ortografic*, ed. a II-a, București, 1954 ; *ibid.*, ed. a II-a [tiraj nou], București, 1955.

[3] Academia R.P.R., *Dicționar ortoepic*, București, 1956.

[4] Chestionarul nostru a fost alcătuit din 35 de propoziții adecvate, în care am folosit, în total, 20 de substantive neutre în *-o* (4 oxitone +13 paroxitone + 3 proparoxitone), în diferite situații (singular, plural ; cu articol, fără articol). Propozițiile, pe care informatorul trebuia să le citească cu voce tare, au fost aranjate într-o ordine amestecată, în așa fel încît accentuarea unui termen să nu influențeze, pe cît posibil, asupra accentuării termenului vizat de noi în propoziția (sau în propozițiile) următoare. Ancheta a avut loc în zilele de 9—11.IV.1959. În chestionarul nostru am inclus, pe lîngă cele 35 de propoziții de mai sus, și 3 întrebări indirecte (prin aceeași metodă a lecturii) cu privire la accentuarea neutrelor : *domino* (haina), *porto* (vinul) și *porto* (taxa). Pentru observațiile asupra lor, vezi mai jos.

Informatorii noştri sînt toţi intelectuali (8 de la Institutul de lingvistică şi 6 de la Comitetul de Radiodifuziune şi Televiziune), bine familiarizaţi cu problemele de cultură, ei înşişi activişti în domeniul culturii şi participanţi pasionaţi, în diferite sectoare, la viaţa societăţii şi a statului. După profesiune, ei sînt : funcţionari contabili, ingineri, redactori muzicali, lingvişti.

Sondajul făcut de noi demonstrează în mod convingător că avem de-a face cu un proces în plină desfăşurare. Asupra rezultatelor sondajului nostru vom reveni după ce vom încerca să expunem împrejurările obiective care au dat naştere acestui tip accentologic mixt.

După părerea noastră, factorii principali care au provocat modificarea locului accentului silabic dinamic la categoria nominală menţionată sînt :

a) tendinţa de adaptare a substantivelor neutre paroxitone şi proparaxitone în *-o* la tipul accentologic şi morfologic al substantivelor neutre oxitone în *-ou* şi în *-o*.

b) etimologia multiplă a unora dintre neologismele în *-o*(*u*).

Vom analiza pe scurt aceşti factori, pornind de la datele pe care ni le oferă dicţionarele, inclusiv cele istorice, şi tratatele de sinteză moderne. Deoarece ne lipseşte o descriere mai amplă a categoriei substantivelor neutre în *-o*(*u*) şi deoarece în lucrările lexicografice s-au strecurat numeroase erori în ceea ce priveşte clasarea pe genuri a substantivelor în *-o*(*u*), ne-am văzut în situaţia de a fi obligaţi să facem noi o asemenea descriere. Acest tablou al neutrelor în *-o*(*u*)[1] ne va ajuta să vedem raportul de forţe dintre diferitele subdiviziuni ale categoriei, precum şi provenienţa şi vechimea relativă a substantivelor care alcătuiesc subdiviziunile respective.

3°. Substantivele neutre oxitone în *-o*(*u*)[2] se grupează în mai multe subdiviziuni :

a) Un număr de neologisme de provenienţă franceză au pătruns cu terminaţia originară (şi cu accentul pe finală) : *avizó*[3], *banjó*, *boleró*, *bordó* (un sort de vin negru)[4], *caró*[5], *cazinó*[6], *chimonó*, *dominó* (haină)[7], *do-*

---

[1] Pentru a se vedea proporţia dintre neutre şi celelalte două genuri, vom adăuga, în note, la locul potrivit, şi substantivele masculine şi feminine în *-o*(*u*), care, de altfel, nu sînt prea numeroase.

[2] În seria substantivelor neutre oxitone intră şi substantivele monosilabice, datorită faptului că silaba (care include şi terminaţia) poartă un accent de intensitate obişnuit, observabil mai ales la forma de plural şi la formele articulate cu articol determinat ale substantivului.

[3] DI, DLRM, LTR_1 I, p. 250/4–5 ; dar *avizóu* în LTR_1 IV, p. 38/2 ; LTR_2 II, 221/3. Vezi şi mai jos, p. 39, 48.

[4] CADE, RRS, DI.

[5] PN. Vezi şi mai jos, p. 39, 40, 41.

[6] Cu varianta grafică mai veche : *casinó* — pl. *casinóuri*. Vezi şi p. 39, 48.

[7] Vezi şi p. 38–39, 44, 45–46.

minó (jocul) [1], *embargó* [2], *ferodó* [3], *gabbró* (rocă intruzivă bazică ...) [4], *gestapó* [5], *ghet(t)ó* [6], *haló*, *indigó* [7], *lotó* [8], *microó* „microfon" [9], *milinó* „pînză de in foarte subțire" [10], *pianó* [11] *portó* (taxă poștală) [12], *portó* (vin negru) [13], *radió* [14], *rococó*, *rondó* (ca termen muzical) [15], *stiló* [16], *studió* [17], *tangó* [18], *tempó* [19], *tremoló* [20], *tricó* [21], *vetó* [22], *zeró* [23], al căror plural se construiește regulat în *-uri* (adăugat în tema în *-o*). Prin natura împrejurărilor, marea majoritate a acestor termeni se folosește, de preferință, la singular. În unele cazuri (de ex. : *bordó*, *gestapó*, *milinó*, *rococó*), pluralul este neobișnuit.

Mulți dintre termenii citați au ajuns să fie concurați de dubletele lor (de regulă, de proveniență italiană) sau de unele variante mai noi, care, în majoritatea cazurilor, s-au impus. Astfel, în locul lui *caró*, *caziné*, *dominó* (jocul), *ferodó*, *ghet(t)ó*, *lotó*, *pianó*, *portó* (taxă poștală), *portó* (vin negru), *radió*, *stiló*, *tangó*, *tricó*, *vetó*, *zeró* se recomandă astăzi : *caróu*, *cazinóu*, *dómino*, *ferodóu*, *ghetóu*, *lóto*, *pian*, *pórto*, *rádio*, *stilóu*, *tangóu*, *témpo*, *tricóu*, *véto*, *zéro* [24]. Cu toate acestea, formele oxitone persistă și în prezent. Doar *micró*, care n-a cunoscut niciodată o răspîndire mai mare, este ieșit din uz.

---

1 Vezi și p. 38—39, 45—46.

2 Cu varianta foarte rară *ambargó* (LTR$_1$ II, p. 378/4). Vezi și, mai jos, p. 46—47.

3 LTR$_1$ III, p. 930/4 ; DI ; cf. însă *ferodóu*, în DLRLC, DLRM. Vezi și, mai jos, p. 39.

4 LTR$_1$ II, p. 776/11 ; III, p. 423/7 ; IV, p. 469 ; VII, p. 554/6.

5 DI.

6 LRA$_2$, p. 95. Vezi și, mai jos, p. 39, 46.

7 Vezi și p. 44—45.

8 Vezi și p. 46.

9 LRA$_2$, p. 248.

10 CADE, DI, LTR$_1$ III, p. 975/10.

11 Vezi și p. 46—48.

12 Vezi și p. 44.

13 Vezi și p. 44.

14 LRA$_2$, p. 248, Vezi și mai jos, p. 38, 45—46.

15 Cf. *rondou*, p. 40.

16 LRA$_2$, p. 92, 248 ; DI. Vezi și, mai jos, p. 40.

17 Vezi și, mai jos, p. 44, 45, 46. Cf. LRC$_2$, p. 83.

18 CADE, RRS, DLRLC, DI ; cf. însă *tangóu*, în DOG, DLRLC, DO, DI, DLRM. Cf. LRA$_2$, p. 93, 94. Vezi și, mai jos, p. 40, 48.

19 Vezi și p. 38, 46.

20 Vezi și p. 38, 44, 46, 47, 48.

21 Vezi și p. 40.

22 LRA$_2$, p. 95. Vezi și, mai jos, p. 38, 46, 47, 48.

23 Vezi și p. 38, 46, 47, 48. Etimologii : fr. *aviso* (< sp. *aviso*), fr. *banjo, boléro, Bordeaux, carreau, casino* (<it.), fr. *kimono, domino* (<lat. *Domino* ; cf. it. *dominó*<fr.), fr. *domino* (<it. *dómino*), fr. *embargo* (< sp.), fr. *gabbro* (cf. germ. *Gabbro*, engl. *gabbro*), fr. *Gestapo* (< germ. *Gestapo*), fr. *ghetto* (< it.), fr. *halo, indigo* (< sp.), fr. *loto, micro, milinon, piano* (< it.), fr. *porto* (< it.), fr. *porto* (< port. *Porto*), fr. *radio* (< it.) fr. *rococo*, fr. *rondeau, stylo, studio, tango, tempo* (< it.), fr. *trémolo* (< it. *tremolo*), fr. *tricot, veto* (< lat.), fr. *zéro* (< it. *zero*).

24 Pentru întreagă această serie, vezi și p. 39—40, 46.

În ancheta noastră am înregistrat, din categoria discutată aici, următoarele cuvinte cu accentul pe finală :

Tabelul I

Substantive neutre oxitone în -*o*

	Informatori / Cuvinte :	A.A.	A.H.	D.C.	G.T.	I.G.	I.J.	M.F.	M.P.	M.S.	O.C.	V.C.	V.P.	V.R.	V.Ş.
	a) ca în limba literară actuală														
1	dominó (haină)	●	●	●		●					●		●	●	
2	embargó	●	●	●	●	●	●	●		●		●	●	●	●
3	indigó	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
4	tremoló			●							●				
	b) spre deosebire de recomandările limbii literare actuale														
1	dominó (joc)		●	●	●		●				●		●	●	
2	lotó		●		●			●							
3	mottó				●		●								
4	pianó					●					●	●			●
5	portó (vin)											●			
6	portó (taxă)				●							●			
7	radió						●				●	●			
8	tempó		●		●		●								
9	vetó		●		●		●				●	●			
10	zeró				●										●

L e g e n d ă. Cercul indică folosirea formei respective de către informator. În restul cazurilor s-au înregistrat mai ales (la bisilabice : totdeauna) forme paroxitone, rar (pentru *domino, tremolo, radio*) forme proparoxitone[1].

O b s e r v a ţ i i : După cum rezultă şi din ancheta noastră, frecvenţa formelor oxitone variază nu numai de la cuvînt la cuvînt, ci şi de la vorbitor la vorbitor. Pentru unele cuvinte s-au impus în general formele oxitone (*embargó, indigó*) ; pentru altele s-au impus sau tind să se impună formele paroxitone (*lóto, móttо, piáno, pórto, pórto, témpo, véto, zéro*), respectiv cele proparoxitone (*dómino*/, jocul, *rádio*). Răspîndirea diverselor forme variază şi în raport cu cultura vorbitorilor. Unii au preferinţe pentru variantele de origine franceză, deoarece au trăit într-un mediu favorabil împrumuturilor de origine franceză (A.H., G.T., I.J., O.C., V.C. ; vezi mai ales G.T.) ; alţii respectă recomandările ortoepice oficiale, fiind convinşi că acestea sînt corecte (A.A., D.C.,

[1] Vezi tabelul general dintre p. 50 şi 51.

I.G., M.F., M.P., M.S., V.P., V.R.). Am întîlnit şi informatori care nu folosesc forme oxitone atunci cînd în limba literară se recomandă forme paroxitone, respectiv proparoxitone (A. A., M. P. M.S.).

Accentuarea oxitonă a lui *mottó* nu credem că trebuie să ne determine să ne gîndim la o provenienţă franceză pentru această formă. E posibil ca aici să avem a face cu o accentuare prin analogie după oxitonele în *-o* împrumutate din franceză.

Pentru numele jocului *domino*, menţionăm că, faţă de cei 7 informatori care au accentuat cuvîntul pe silaba finală (*dominó*), ceilalţi 7 l-au pronunţat proparoxiton (*dómino*), ca în limba literară. Desigur că ar fi riscant să generalizăm observaţiile de aici asupra frecvenţei generale a celor două forme în limba romînă. După constatările noastre, totuşi forma *dómino* pare să fie cea mai răspîndită, deşi dubletul *dominó* este încă destul de înrădăcinat.

Cinci dintre informatorii care folosesc numele jocului *domino* cu accentul pe finală, pronunţă oxiton şi omonimul care denumeşte haina. Numărul total al celor care au accentuat *dominó* (numele hainei) este, după cum se vede din primul tabel, 7. Un informator a pronunţat cuvîntul paroxiton (*domíno* : O.C.), iar restul de 6 : proparoxiton (*dómino*). Variaţiile de accent credem că se explică nu numai prin etimologia dublă (fr. şi it.) a cuvîntului, ci şi prin faptul că haina respectivă începe să se poarte tot mai rar (— e îmbrăcăminte de bal costumat !), iar cuvîntul, în drumul spre fondul pasiv al vocabularului, atunci cînd e întîlnit sau cînd e folosit (mai ales în literatură ; oral, foarte rar), suferă (din parta celor care nu-i cunosc etimologia sau nu-i cunosc accentuarea) influenţa accentologică a omonimului *dómino* (numele jocului de societate). În orice caz, pl. *dómine* şi sg. art. *dóminul* (cf. TDRG., s.v. *domino*) se menţin periferic şi izolat, în limbajul oamenilor neinstruiţi sau slab instruiţi.

Faţă de cei doi informatori care au pronunţat *tremoló*, cum se recomandă în limba literară, 6 informatori au pronunţat cuvîntul proparoxiton (*trémolo*), iar ceilalţi 6 paroxiton (*tremólo*)[1].

b) Marea majoritate a neologismelor în *-ó*, împrumutate din limba franceză, s-au asimilat în limba romînă la categoria neutrelor, cu pluralul în *-uri*, modificîndu-şi terminaţia de singular nearticulat din *-o* în *-ou*[2]: *argou*, *avizou*, *bandou*[3], *bardou*[4], *barou*, *batardou*[5], *bibelou*, *birou*[6], *borderou*, *cadou*, *canivou*[7], *carou* (pătrăţel), *carou* (la jocul de cărţi)[8], *cavou*, *cazinou*[9], *contraetambou*[10], *cubilou*, *culisou*[11], *depou*, *ecou*[12], *etambou*[13], *ferodou*, *filou*[14], *fuzou*[15], *ghetou*, *iublou*[16], *landou*[17], *lanternou*[18], *lavabou*, *lingou*, *lintou*[19], *magnetou*[20], *maiou*[21], *mantou* (îmbrăcăminte),

---

[1] Vezi şi p. 47, 48.
[2] Întocmai ca, de exemplu, împrumuturile maghiare cu *-ó* sau *-ő* la origine.
[3] LTR_1 I, p. 289/4, 389/5 ; LTR_2 II, p. 338/ 8—9.
[4] LTR_1 I, p. 296/18 ; LTR_2 II 395/12.
[5] LTR_1 I, p. 308/5 ; DLRM.
[6] Cu varianta învechită *biuróu* — pl. *biuróuri* s.n.
[7] LTR_1 I, p. 513/16 ; LTR_2 III 379/4—5.
[8] LRA_2, p. 95.
[9] Cu varianta grafică, ieşită din uz, *casinou* (LTR_1 I, p. 572/7 ; cf., însă, LTR_2 IV, p. 7/6 : *cazinou*).
[10] LTR_1 I, p. 802/4.
[11] *Ibidem*, p. 880/4 şi 8.
[12] Vezi şi p. 41, 42 (nota 3), 43.
[13] LTR_1 II, p. 417/1—5 ; IV, p. 8/19.
[14] *Ibidem*, VII, p. 710/2.
[15] *Ibidem*, II, p. 774/10, 861/11.
[16] *Ibidem*, III, p. 343/16.
[17] Cu varianta ieşită din uz *landáu*- pl. *landáuri* s.n.
[18] LTR_1 III, p. 438/1 ; DLRM.
[19] LTR_1 III, p. 505/5, 647/13 ; DLRM.
[20] Vezi şi p. 44, 45.
[21] DLRLC, DLRM. Cu varianta : *maiéu* — pl. *maiéuri* s.n.

mantou (perdea de pluş, situată în partea de sus a scenei)[1], *organou*[2], *panou*, *platou*, *plimou*[3], *po(a)ntou*[4], *potou*, *reşou*, *rondou* (loc de formă circulară ... ; viraj al unei nave), *rulou*, *stilou*, *surou*[5], *tablou*, *tangou*, *taxicou*, *ternou*[6], *tonou*[7], *torpedou*[8], *tricou*, *tripou*, *trusou*, *turtou*[9].

Aproape jumătate dintre termenii acestei serii sînt termeni speciali (cei mai mulţi, din domeniul tehnicii) folosiţi îndeosebi de specialişti sau în cercuri sociale foarte restrînse. Toţi termenii aparţin însă limbii literare actuale, cu excepţia lui *avizóu* şi *torpedóu*, în locul cărora, deocamdată, sînt preferate, se pare, *avizó* şi *torpédo*, şi cu excepţia lui *caróu* (la jocul de cărţi), deoarece, în această accepţiune, este preferată forma mai veche *caró*[10].

Un loc aparte ocupă *dublou* şi *vitrou*[11]. Substantivul *dublou* e folosit ca apoziţie în expresia *arc dublou* (LTR_1 I, p. 174/13) al cărei plural este *arcuri dublou*. Prin urmare, *dublou*, cel puţin deocamdată, atîta vreme cît se află în această sintagmă, e folosit numai la singular. Iar *vitróu*, avînd un sens colectiv („fereastră decorativă alcătuită din bucăţi de sticlă colorate sau pictate, montate într-o reţea de baghete metalice")[12], e folosit foarte rar la plural (*vitróuri*)[13].Pentru plural se foloseşte mai ales termenul *vitrálii*, al cărui singular, *vitráliu* (s.n.), îşi are originea în singularul etimonului lui *vitróu* (fr. *vitrail*).

La acestea se adaugă neologismul *sacou* şi regionalismele, mai puţin cunoscute în limba literară : *crou* „loc afundat"[14], *stou* (pl. *stóuri*) „sticlă (de vin)"[15]. Deşi etimonul lui *sacou* (germ. *Sakko*) are accentul pe prima silabă, împrumutul a fost asimilat la categoria neutrelor oxitone în *-ou* de origine franceză.

c) Pentru cîteva neologisme de origine franceză sînt aproximativ la fel de uzuale forma mai veche, în *-ó*, şi forma mai nouă, în *-óu* : *apropó(u)*[16],

---

1 LTR_1 V, p. 839/3.
2 *Ibidem*, IV, p. 197/4.
3 DA, DI.
4 LTR_1 IV, p. 681/6 (*poantou*) ; p. 792/6 (*pontou*) ; cf. V, p. 414/11.
5 DA, DI.
6 DA, DI.
7 LTR_1 VI, p. 969/8.
8 Vezi şi p. 46.
9 LTR_1 VII, p. 140/1. Etimologii : fr. *argot, aviso, bandeau, bardeau* (şi *bardot*), *barreau, bâtardeau, bibelot, bureau, bordereau, cadeau, caniveau, carreau, carreau, caveau, casino, contre-étambot, cubilot, coulisseau, dépôt, écho* (cf. lat. lit. *echo*), fr. *étambot, fuseau, ghetto* (< it.), fr. *hublot, landau, lanterneau, lavabo, lingot, linteau, magnéto, maillot, manteau, manteau, organeau, panneau, plateau, plumeau, pointeau, poteau, réchaud, rondeau, rouleau, stylo, suros, tableau, tango, taxico*, n. pers. *Ternaux*, *tonneau, torpédo* (< engl.), fr. *tricot, tripot, trousseau, tourteau.*
10 Vezi şi p. 41.
11 Etimologia : fr. [*arc-*]*doubleau, vitraux* s.m.pl.
12 Cf. DLRLC, s.v. *vitráliu*.
13 Cf. LRA_2, p. 92.
14 Varianta lui *crov* — pl. *cróvuri* s.n. (CADE).
15 Etimologii : germ. *Sakko*, srb.-cr. *krov*.
16 DA, CADE, RRS, DLRLC : *apropó* şi *apropóu* ; DOG, DO, DI, DLRM, însă, numai : *apropó*.

cargó(*u*)[1], *metró*(*u*)[2], *șevró*(*u*)[3] (art. *apropóul*, *metróul* etc. ; pl. *apropóuri*, *metróuri* etc.).

În flexiunea tuturor acestor neutre enumerate pînă aici, care aparțin la tipul morfologic sg. -*ó*(*u*) : pl. -*óuri*, accentul își menține deci locul pe aceeași silabă, indiferent de numărul, de cazul și de caracterul determinat sau nedeterminat al cuvîntului. De ex. : *tablóu* — *tablóul* — *tablóului* — *tablóuri* — *tablóurile* — *tablóurilor*, *rondó* — *rondóul* — *rondóului* — *rondóuri* — *rondóurile* — *rondóurilor*.

d) Din categoria neutrelor în -*ó*(*u*) fac parte și cîteva substantive al căror plural se construiește altfel : a) *bobóu*[4] (un fel de manta) — pl. *bobóuă*, *ou* — pl. *óuă*[5] ; b) *ploscóu* „ploscă mare" — pl. *ploscoáie*[6] ; c) *caró* (la jocul de cărți) — pl. *caréle*[7]. Dintre acestea, *bobou* e învechit și regional, iar *ploscou* e regional. *Caro* are o răspîndire relativ restrînsă (în măsura în care sînt cunoscute jocurile de cărți). Singur substantivul *ou* are stabilitatea cea mai mare, de altfel în întreaga categorie a substantivelor neutre în -*o*(*u*).

e) Pentru un număr foarte redus de neutre oxitone în -*o*(*u*), nu avem atestate formele de plural : a) *anevató* „broderie în relief"[8], *ecó* „ecou"[9], *martiricó* „mărturie, certificare"[10], *metó* „taxa plătită de vînzător la intrarea în tîrgul cailor", *prosticó* (cu sensuri neprecizate) „obiect ; material (?)"[11] ; b) *ceacóu* (un fel de chipiu militar)[12], *cimóu* „mulțime", *fijlóu* „sertarul mesei", *gealóu* „rindea"[13], *hîlbóu* „adîncime cu vîrtej, într-o apă curgătoare", *logóu* (parte a căruței), *pocróu* „pătură groasă de acoperit"[14], *ponóu* „inundație ; loc unde se ară și se seamănă", *șopróu* „șopron"[15], *tăbăltóu* „săculeț, tăgîrță"[16], *vinóu* „suspiciune, bănuială"[17], *zablóu* „pînză

---

[1] LTR_1 I, p. 555/13—14 ; LTR_2 III, p. 508/10 ; DI : *cargó* ; în presă însă *cargou* (vezi „Contemporanul", nr. 18 [656], 8.V.1959, p. 6/col. 7 : *Tabla de aur a primului cargou romînesc*).

[2] DLRLC, DI, DLRM : *metró* ; însă RRS, DI, LRC_2, p. 83 : *metrou*. LTR_1 III, p. 953/16—17 ; VII, p. 322/6 evită totuși termenul, folosind forma de bază *metropolitan* (pl. *metropolitane*) s.n.

[3] Scris pînă recent și : *chevreau* (LTR_1 I, p. 622/7) ; cf. CADE, RRS, DOG, DLRLC, DO, DI, DLRM : *șevro* ; LTR_1 IV, p. 481 ; DLRLC : *șevrou*. Etimologii : fr. *à-propos, cargo, métro, chevreau*.

[4] Cu numeroase variante : *bubóu*, *bubắu*, *băbắu* s.n.

[5] Etimologii : cf. magh. *guba*, lat. *ovum*.

[6] *Ploscou* este un singular refăcut din *ploscói* (< *ploscă* + suf. -*oi*).

[7] Notat, în TDRG, cu accentul pe prima silabă (probabil, din greșeală) *cáro*. Vezi și p. 39—40. Etimologia : fr. *carreau*. Pluralul lui *bobou* s-a orientat după pl. lui *ou* ; pl. *ploscoaie* are ca bază de plecare sg. *ploscoi* ; iar pl. *carale* s-a format dintr-un sg. *cará* (vezi DA, DLRM).

[8] Accentuat greșit în DI (*anévato*).

[9] Cu varianta *echó* s.n. (DA).

[10] Cu varianta *martiricón* s.n. (DA).

[11] Interpretat greșit, în DA și DI, ca masculin ! — Etimologii : n.gr. ἀναιβατός, fr. *écho*, n.gr. μαρτυρικόν, pol. *m*(*e*)*yto*.

[12] Cu varianta *ceacắu* — pl. *ceacắie* n.s. Vezi și p. 43.

[13] Cu variantele : *gealắu* — pl. *gealáie*, *gealắie* s.n. ; *gilắu* s.n.

[14] Cu variantele : *procóv* (pl. *procoáve*, *procóvuri*), *prócov*, *pocróv* s.n., *pocroávă* s.f., *procoávă* s.f.

[15] Care ar putea fi și o lecțiune greșită a lui *șoprón* „șopru" (pl. *șoproáne*) s.n. (< germ. *Schoppen*), pe baza unei notații imprecise a unui lexicograf ocazional. Vezi DA, DI.

[16] Cu varianta *tăbîltóc* — pl. *tăbîltoáce* s.n.

[17] Cu varianta *vinắu* s.n. *Vinou* a fost interpretat greșit, de DI, ca masculin.

de cîlți sau de păr de capră ; țol, pătură"[1]. Marea majoritate dintre substantivele enumerate aici sînt regionalisme, atestate sporadic (*meto* , *ceacou*, *fijlou*, *gealou*, *hîlbou*, *logou*, *pocrou*, *ponou*, *șoprou*, *tăbăltou*, *vinou*, *zablou*) și, probabil, de proveniență recentă sau relativ recentă[2]. Doar *anevato*, *martirico* și *prostico* sînt mai vechi (din epoca fanariotă), iar *ec*(*h*)*o* din secolul trecut, însă cu circulație foarte limitată geografic și istoric.

E în afara oricărei îndoieli că în formele de plural (atunci cînd acesta există) și în formele articulate cu articol determinat poziția accentului nu se schimbă, formele citate acomodîndu-se tipului accentologic și flexional mai vechi ale genului neutru.

Substantivele neutre în *-ó* și *-óu* au constituit, după cum vom vedea mai jos, un model pentru formarea tipului accentologic mixt : *rádio—radióul —radióuri*[3].

4°. Numărul s u b s t a n t i v e l o r n e u t r e p a r o x i t o n e și p r o p a r o x i t o n e în *-o*(*u*) este relativ mai mic decît al celor oxitone.

---

[1] Variante : *zablău* — pl. *zabláie* s.n., *zăblău* — pl. *zăbláie* s.n. (DLRM, s.v. *zăblău*[1]). — Etimologii : magh. *csákó*, *csomó*, *gyaló*, *logó*, varianta rom. *pocrov* (v.sl. *pokrovŭ*), varianta rom. *ponóv* (< srb.-cr. *ponova*), germ. *Doppeltuch*. — Forma *iznóu* a fost clasificată greșit, în DI, ca s.n. În loc. adv. (regional) *de iznóu* „din nou", singura construcție unde se întîlnește cuvîntul discutat (cf. TDRG, DA), *iznou* trebuie interpretat ca un adjectiv (bineînțeles, cu folosirea limitată la această locuțiune). — DI mai citează, în categoria neutrelor oxitone în *-ou*, și cîteva cuvinte care, în realitate, nu există în limba romînă. E vorba de lecțiuni sau de interpretări greșite ale manuscriselor DA. Astfel, *cou* nu e atestat ca substantiv comun (deși la origine este un substantiv comun : magh. *kohó* „turnătorie"), ci numai ca substantiv propriu (*Cou*), numele popular, folosit astăzi din ce în ce mai rar, al Vașcăului (reg. Oradea) < magh. *Vaskóh* (care însemna, la origine „turnătorie de fier") ; cf. *Chișcău*, din vecinătate, în aceeași regiune (popular : *Chișcou*) < magh. *Kiskóh*. Celelalte trei cuvinte reprezintă lecțiuni greșite ale unor regionalisme (notate în manuscrisele DA cu majuscule, respectiv cu caractere mici cursive) : *romanóu*, pentru *romanóv* s.n. (vezi și Șăineanu, *D.U.*) ; *sămăcóu*, pentru *sămăcóv* s.n. (un fel de ciocan folosit la topitorie) ; iar *zîmbóu*, pentru *zîmbón* s.n. „limburuș" !

[2] Atestarea cea mai veche o are *vinóu* (cu varianta *vinău*) în LB.

[3] Nu intră în discuția noastră substantivele masculine monosilabice sau oxitone în *-o*(*u*) : *barabóu* (refăcut după singularul *baraboi* < bg. *baraboj*), *bou* (<lat.), *copóu* (< magh. *kopó* ; cu variantele sg. *capău*, *căpău*, *copói*), *eróu* (cu varianta *heróu*, al cărei accent e notat greșit, pe prima silabă, în DI : *hérou* ; < fr. *héros*), *iróu* „erou" (< v.sl. *iroj*< gr.), *mho* „unitate de măsură pentru conductanța electrică" (< fr. *mho* ; cf. engl. *mho*), *sabóu* „croitor" (< magh. *szabó* ; cu variantele : *sabău* — pl. *sabăi* s.m., *săbău* — pl. *săbăi* s.m.), *samtartóu* „contabil, cel care ține socotelile" (< magh. *számtartó* ; variantă : *samtartău* s.m. ; *samtartou* apare în DI, dintr-o eroare, în forma greșită *samartou* !), *sorgóu* (un fel de plantă cu mult zahăr ; cf. it. *sorgo* ; *sorgou* presupune o filieră maghiară sau franceză), *țipóu* (< magh. *cipó* ; cu variantele *țipău*, *țipói* s.m.). Toate aceste substantive, cu excepția lui *bou* și *erou*, sînt regionalisme. Substantivul *ecó* (< fr. *écho*), dat ca masculin de DI, nu poate fi masculin, ci neutru ; cf. variantele *ecóu*, *echó*, *ehó*, toate neutre. *Micadó* „împărat al Japoniei" (art. *micadóul* ; < fr. *mikado* < jap.) e atestat și ca paroxiton (*mikádo* : CADE), poate după it. *micado*. Cît despre invariabilele *do* (notă muzicală ; < it. *do*) și *o* (numele literei respective), acestea sînt folosite nu numai ca masculine, cum le prezintă DI, ci și ca neutre. Ca neutre, ele aparțin la categoria oxitonelor în *-o*. Iar feminine în *-ó*, de fapt, nici nu există. *Chiramó* (cu varianta *cheramó*) prezentat de DI ca substantiv feminin, este, în realitate, o asociere de cuvinte grecești, dintre care primul e substantiv, iar al doilea adjectiv posesiv (gr. κυρά μου „doamna mea"). Această asociere se folosea ca simplă formulă de adresare, fără să primească valoarea de substantiv (cum a primit *madam*, de proveniență franceză). — După cum rezultă de aici, categoria oxitonelor masculine în *-o*(*u*) e reprezentată astăzi în limba romînă literară doar prin șase cuvinte : *bou*, *do*, *mho*, *erou*, *o*, *micado*, dintre care, prin noțiunile pe care le exprimă, numai primele două se bucură de o circulație largă. Circulația lui *do* e medie, a lui *o* (ca substantiv) redusă, iar a lui *mho* și *micado* foarte redusă.

a. În *-ou*, din această categorie, cunoaştem un singur termen (paroxiton), şi acela ieşit din uz şi legat de orînduirea fanariotă : *castánbou* (un fel de pînză)[1], atestat în forma articulată *castanboul*[2].

b. Toate celelalte cuvinte au terminaţia *-o*. O parte dintre acestea sînt invariabile sau se folosesc de preferinţă la singular, mai ales în forma nearticulată :

a) paroxitone: *aléppo*[3], *álto*[4], *amiáco*[5], *antifrósto*[6], *arpégio*, *bánco*[7], *baránco*[8], *bóldo*[9], *bórdo*[10], *brío*[11], *calcio-vécchio*[12], *camocáto* (o stofă de mătase)[13], *cárbo*[14], *carbonádo*[15], *cárdo*[16], *ceáco* (un fel de chipiu militar)[17], *chílo*[18], *cinquecénto*[19], *cóco* „nucă de cocos" [20], *concérto* [21], *condurángo* [22] *cónto*, *contrálto*[23] *corózo*[24], *crescéndo*[25], *duéto*[26], *é(c)ho* „ecou" [27], *eldorádo* „ţara abundenţei" [28], *esperánto* [29], *graffítto* [30], *guáno* [31], *impetígo* [32], *intársio* [33], *intertrígo* [34],

---

[1] Cu varianta *castámbol* (DA).

[2] Forma *scrînciou*, din DI, reprezintă o lecţiune greşită a manuscrisului respectiv din DA, după *scrînciov* s.n., variantă a lui *scrînciob*.

[3] LTR_1 I, p. 73/8 ; LTR_2 I 245/7.

[4] După DA, prezentat greşit de toate dicţionarele ca masculin.

[5] LTR_1 I, p. 98/15.

[6] Ibid., p. 131/13.

[7] Prezentat de DA şi DI, greşit, ca masculin.

[8] LTR_1 I, p. 295/5. LTR_2 II, p. 378/12 glosează însă cuvîntul sub forma de plural *barrancos* („sistem de văi înguste pe versantele conurilor vulcanice. . ."), cu sinonimul *barranca*.

[9] FT, p. 148, 149, 2048.

[10] LTR_1 I, p. 376/8 ; LTR_2 III, 65/14.

[11] Prezentat de DA şi DI, greşit, ca masculin.

[12] LTR_1 I, p. 452/9 ; LTR_2 III, p. 257/5 ; DLRM.

[13] Prezentat de DA şi DI, greşit, ca masculin. Variante : *camohás* s.n., *cámhă* s.f.

[14] În sintagma : *carbo granulat* (F.T., p. 177). Tendinţa de adaptare la limba romînă nu există însă la echivalentul *carbo activatus* (*ibidem*) ; cf. şi *carbo medicinalis* („cărbune medicinal" ; *ibidem*, p. 176) ; *carbo ligni pulveratus* („cărbunele vegetal" ; *ibidem*, p. 178). Aceşti termeni latini continuă să fie folosiţi de specialişti (în medicină şi farmaceutică), încît punem totuşi sub semnul îndoielii apartenenţa cuvîntului *carbo* la vocabularul limbii romîne.

[15] LTR_1 I, p. 545/7 ; II, p. 130/8 ; LTR_2 III, p. 468/7.

[16] LTR_1 I, p. 554/9 ; LTR_2 III, p. 505/7, 568/2.

[17] Cu varianta : *ceac* — pl. *ceácuri* s.n.

[18] Scris şi : *kilo*. Interpretat de DLRLC, greşit, ca masculin.

[19] LTR_1 I, p. 650/2 ; LTR_2 IV 337/6.

[20–21] Prezentate de DA şi DI, greşit, ca masculine.

[22] FT, p. 215, 2045.

[23] Interpretat greşit, ca masculin, în DA, CADE, DI. Vezi, în schimb, RRS, DLRLC, DLRM.

[24] LTR_1 I, p. 532/1.

[25] Interpretat greşit, ca masculin, în DA şi DI.

[26] Interpretat greşit, ca masculin, în DA şi DI.

[27] CADE, DI.

[28–29] Interpretate greşit, ca masculine, în DA şi DI.

[30] LTR_1 II, p. 870/8.

[31] Prezentat, greşit, de unele dicţionare (DLRLC, DLRM.), ca masculin.

[32] DA ; DI ; FT, p. 1592, 1593.

[33] LTR_1 III, p. 268/4.

[34] FT, p. 1385—1386.

lumbágo [1], *magnéto* [2], *mánco*, *meménto*, *niéllo* [3], *octávo*, *ottocénto*, *peperíno* [4], *pérnio* [5], *pólo*, *pórto* (taxă poştală) [6], *pórto* (vin negru) [7], *porto-fránco* [8], *quebrácho* [9], *seicénto*, *settecénto*, *siróco*[10], *sírto* (numele unui joc cu lăutari, care se joacă la nuntă)[11], *sólo*, *sopráno*[12], *stórno*, *stúdio*, *térno* (o anumită combinaţie de trei numere, la loterie)[13], *terrázzo*[14], *tobrálco*[15], *verrucáno*[16], *vitilígo*[17], *water-pólo*[18] ;

b) p r o p a r o x i t o n e : *apropózito*[19], *cícero*[20], *diábolo*, *dómino* (haina), *fólio*[21], *índigo*[22], *número*[23], *trémolo*[24].

---

[1] Cu varianta izolată, neobişnuită, *lombágo* s.n. (DA, DI).
[2] CADE, RRS.
[3] LTR_1 IV, p. 68/7.
[4] *Ibidem*, p. 421/7.
[5] Folosit apoziţional în construcţiile *eritemul pernio* (FT. p. 2040), *lupusul pernio* (*ibidem*, p. 2054).
[6] Cu varianta neobişnuită (înregistrată în limbajul neîngrijit) *port* s.n. (LRA_2, p. 93).
[7] Interpretat, greşit, ca masculin, în DA şi DI.
[8] Cu variantele *port(o)-fránc* s.n.
[9] LTR_1 II, p. 28/2 ; IV, p. 423/4, 1043/8–9 ; VI, p. 745/7, 802/10.
[10] Scris (după ortografia italiană) şi *sirocco*.
[11] DA, DI.
[12] Interpretat, greşit, ca feminin, în CADE, RRS. Cf. DA, DI, DLRLC, DLRM. Cu varianta *soprán* s.n.
[13] DA.
[14] LTR_1 VI, p. 924/6.
[15] *Ibidem*, p. 961/6 ; DLRM.
[16] LTR_1 VII, p. 441/8.
[17] FT, p. 1589.
[18] *Zaciálo* „paragraf, aliniat, pericopă" trebuie exclus din această serie, ca neaparţinînd limbii romîne. Acest termen slavon (v. sl. *začalo*) circulă, în limba romînă, a d a p t a t la feminine (*zaceálă*), rar la neutre (*zaciál*), avînd în ambele cazuri altă terminaţie decît în limba de origine. Cf. TDRG, CADE. Etimologii pentru seria de paroxitone : it. *aleppo* (cf. germ. *Aleppo*, engl. *aleppo*), *alto*, *arpeggio*, *banco*, *barranco* (cf. germ. *Barranco*, fr. *barranco*), it. *bordo*, *brio*, *calcio-vecchio*, n. gr. *καμουχᾶς*, lat. *carbo*, sp. *carbonado* (cf. germ. *Carbonado*, fr. *carbonado*), lat. *cardo*, magh. *csákó*, fr. *kilo*, it. *cinquecento*, *cocco* (cf. fr. *coco*), it. *concerto*, *conto*, *contralto*, sp. *corozo*, it. *crescendo*, it. *duetto*, lat. *echo* (cf. it. *eco*), it. *eldorado* (< sp.), esper. *esperanto*, it. *graffito*, fr. (şi it.) *guano*, fr. *impétigo* (acomodat după accentul lat. *impetigo*), it. *intarsio*, lat. *intertrigo*, fr. *lumbago* (acomodat după acentul lat. lit. *lumbago*), fr. *magnéto*, it. *manco*, lat. lit. *memento* (cf. it. *memento*, fr. *memento*), it. *niello*, lat. [*in-*]*octavo*, it. *ottocento*, *peperino*, lat. *pernio*, fr. *polo*, it. *porto*, it. *porto* (< port. *Porto* ; cf. fr. *porto*) ; it. *portofranco*, sp. *quebracho* (cf. fr. *quebracho*, germ. *Quebracho*), it. *seicento*, *settecento*, *sirocco* (cf. fr. *sirocco*), it. *solo*, *soprano*, *storno*, *studio*, *terno*, *terrazzo*, fr. *tobralco* (cf. germ. *Tobralko*, engl. *tobralco*), it. *verrucano*, lat. *vitiligo*, fr. *water-polo* (< engl.).
[19] Substantivizarea acestui adverb e neobişnuită, forţată.
[20] Prezentat de majoritatea dicţionarelor ca masculin.
[21] LTR_1 II, p. 618/6 ; DLRM.
[22] DA, PN.
[23] Greşit interpretat de DA, DI, ca masculin.
[24] Ca variantele : *tremólo* – pl. *tremólouri*, s.n. pl. *tremóluri* s.n., *trémol* s.n. Prima formă a fost înregistrată de noi astfel : cu pluralul respectiv, la 2 dintre cei 14 informatori anchetaţi ; numai la singular (cu pluralul accentuat deosebit), la alţi patru informatori dintre cei 14 ; iar numai la plural (*tremólouri* ; cu singularul accentuat deosebit), la alţi trei informatori dintre cei 14. Pl. *tremóluri* a fost înregistrat la unul singur dintre informatorii noştri. Vezi şi p. 46, 47, 48. Etimologia seriei de proparoxitone : it. *a proposito*, it. *cicero* (fr. *cicéro*), fr. *diabolo* (cu accentul adaptat după rom. *diavol* sau it. *diavolo*), fr. *domino* (cf. it. *domino*, lat. lit. [*in-*] *folio*, germ. *Indigo* (< sp. *indigo*), it. *numero*, it. *tremolo* (cf. fr. *trémolo*).

După cum se poate ușor observa, marea majoritate a termenilor invariabili înșirați aici sînt de origine italiană. Chiar și termenii care derivă din franceză, sînt acomodați, în ceea ce privește accentul, după termenii corespunzători italieni sau după formele latine de bază. Doar trei termeni au o proveniență neromanică (*camocato*, ngr. ; *ceaco*, magh. ; *esperanto*, din limba esperanto, termenul fiind creat însă tot pe o bază romanică), un al patrulea (*water-polo*) e de origine engleză (împrumutat prin filieră franceză), iar unul (*sirto*) de origine neprecizată.

Din seria acestor cuvinte invariabile terminate în *-o*, unele — *camocato*, *ceaco* —, au ieșit din uz, pentru că obiectele respective au fost înlocuite cu altele. *Camocato*, *ceaco*, *sirto* au avut, de altfel, și o circulație limitată geografic (regională). Pe de altă parte, *impetigo* și *octavo* sînt neobișnuite, primul fiind termenul științific latin al bolii numite curent „pecingine", iar al doilea (folosit cu valoare de substantiv) este dislocat nemotivat din construcția curentă în limbajul bibliologic *in-octavo*, al cărei înțeles îl și are.

În locul unora s-au impus forme de origini diferite (*apropo*, pentru *apropozito* ; *cocos*, pentru *coco*), dintre care unele au accentul deosebit (*magnetóu*, *indigó*, *studió*).

Alteori, în schimb, s-au impus forme mai noi, flexibile, adaptate la sistemul morfologic romînesc. Locul lui *alto* l-a luat *alt* s.n., art. *altul*. În locul lui *arpegio* se folosește astăzi *arpégiu* — pl. *arpégii*[1] s.n. *Chílo* se aude în zilele noastre rar, în locul lui folosindu-se mai ales *chil* — pl. *chíle* s.n. și (regional) *chílă* — pl. *chíle* s.f., prescurtări din *kilogram*. În locul lui *conto* s-a impus forma *cont* — pl. *cónturi* s.n. (< fr. *compte*) ; în locul lui *concerto* : *concért* — pl. *concérte* s.n. ; în locul lui *dueto* ; *duét* — pl. *duéte* s.n. În loc de *soprano*, se zice mai ales *soprán* s.n.

c. Numărul susbtantivelor neutre paroxitone și proparoxitone în *-o*, care se supun flexiunii, este mult mai mic decît al celor invariabile. Menționăm că toate aceste cuvinte flexibile sînt neologisme. Ele se grupează în trei categorii :

a) proparoxitone a căror formă articulată de singular se formează prin adăugarea articolului la tema în *-o* și al căror accent este invariabil :

dómino (jocul) — genit. sg. art. *dóminoului*,
rádio — art. *rádioul* — pl. *rádiouri*[2].

Menționăm că pluralele unor asemenea proparoxitone, la care accentul e menținut pe aceeași silabă (de ex. : *dóminouri*—*dóminourile*, *rádiouri*[3]—*rádiourile*) sînt neobișnuite în limba romînă actuală. Înseși singularele articulate cu articol determinat și cu accent pe aceeași silabă ca forma nearticulată (proparoxiton) sînt rare în limba romînă.

Sînt semnificative, în această privință, rezultatele sondajului făcut de noi. În limba literară numele jocului *domino* este proparoxiton. Dintre cei 14 informatori anchetați, numai 7 au pronunțat forma nedeterminată de singular cu accentul pe prima silabă (*dómino*), iar dintre aceștia doar 2 au menținut accentul pe aceeași silabă în forma de genitiv singular articulat cu articol determinat (*dóminoului*), ceilalți 5 folosind tipuri accentologice încrucișate (pentru care,

---

[1] Există și un plural mai vechi : *arpégiuri* (DA, CADE).
[2] Etimologii : it. *dómino*, *rádio* (< lat.).
[3] LRC$_2$, p. 304.

vezi mai departe § 6°). Restul de 7 informatori au accentuat oxiton ambele forme : *dominó — dominóului*. Situația cuvîntului *radio* este foarte asemănătoare cu aceea a cuvîntului *domino*. Deși toți informatorii accentuează singularul nedeterminat ca în limba literară (*rádio*)[1], pentru forma cu articol determinat ei preferă accentuarea oxitonă (*radióul*). Toți cei 14 informatori, fac această diferențiere. Numai trei folosesc și forma *rádioul* (deci : *rádio — rádioul*), dar alături de *radióul* (deci : *rádio-radióul*).

b) paroxitone a căror formă articulată de singular și al căror plural se formează prin adăugarea articolului, respectiv a desinenței *-uri*, la tema în *-o* și al căror accent este invariabil (reproducem numai forme atestate) :

áuto — pl. *áutouri*[2]
crédo — art. *crédoul*[3]
délco — genit. art. *délcoului*[4]
dinámo — pl. *dinámouri*[5]
dúo — pl. *dúouri*[6]
embárgo — pl. *embárgouri*[7]
ghét(t)o — pl. *ghét(t)ouri*[8]
incás(s)o — art. *incás(s)oul* — pl. *incás(s)ouri*[9]
intermézzo — genit. art. *intermézzoului*
lóto — art. *lótoul*
mótto — art. *móttoul* — pl. *móttouri*
piáno — art. *piánoul* — pl. *piánouri*[10]
prurígo — art. *prurígoul*[11]
récto — art. *réctoul*
schérzo — art. *schérzoul*
stúdio — art. *stúdioul*
témpo — art. *témpoul*[12]
torpédo — pl. *torpédouri*[13]
tremólo — pl. *tremólouri*
trío — pl. *tríouri*
vérso — art. *vérsoul* — pl. *vérsouri*[14]
véto — art. *vétoul*
zéro — art. *zéroul* — pl. *zérouri*[15] — art. *zérourile*[16]

Deși au fost atestate forme de plural și forme articulate cu articol determinat, la care accentul se păstrează pe aceeași silabă ca la singularul nedeterminat paroxiton, tipul cu accentul fix se folosește foarte rar. În unele împrejurări, chiar cuvintele nu mai sînt uzuale ; în altele, pluralul nu se mai folosește decît rareori ; iar în cele mai multe cazuri, atunci cînd se folosește pluralul, este preferat tipul accentologic mixt.

Astfel, primii doi termeni sînt astăzi foarte rar folosiți. De fapt, în loc de *auto* „automobil" se zice acum, mai ales : *mașină*, *automobil*, *auto-*

---

[1] Totuși, 3 dintre cei 14 informatori ai noștri, pe lîngă accentuarea *rádio*, accentuează, altădată, și *radió* (2 cu preferință pentru *radió*, 1 cu preferință pentru *rádio*).
[2] RRS.
[3] DLRM ; „Contemporanul", nr. 18 (656), 8.V.1959, p. 8/col. 5 : *credoul său artistic*.
[4] LTR_1 II, p. 39/2, 222/3.
[5] CADE.
[6] RRS.
[7] *Ibidem*.
[8] CADE ; RRS ; LRA_2, p. 95.
[9] RRS.
[10] DLRLC, DLRM.
[11] FT, p. 1640—1641, 2064.
[12] DO.
[13] DLRM.
[14] RRS ; LRC_2, p. 83.
[15] LRC_2, p. 83, 104, 304.
[16] Probabil că din această serie face parte și *domíno* (haina), înregistrat la un informator din cei 14 anchetați de noi (7 au răspuns *dominó*, iar 6—*dómino*). Etimologii : it. *auto*, fr. *credo* (< lat. *credo*), n. pr. fr. *Delco* [-Rémy], fr. *dinamo*, it. *duo* (< lat.), it. *embargo* (< sp.), it. *ghetto*, *incasso*, *intermezzo*, *lotto*, *motto*, *piano*, lat. *prurigo*, lat. *recto* (cf. fr. *récto*), it. *scherzo*, *studio*, *tempo*, engl. *torpedo* (cf. lat. *torpedo*), cf. it. *tremolo* (fr. *trémolo*), it. *trio*, lat. *verso* (fr., it. *verso*), lat. *veto* (cf. fr., it. *veto*), it. *zero*.

turism; atunci cînd se folosește termenul *auto* (substantiv), se folosește ca un cuvînt invariabil. *Dinamo* a fost înlocuit cu forma romînizată *dinám* — pl. *dinámuri* s.n., iar *piano* este tot mai rar folosit, deoarece îi ia locul forma adaptată la structura morfologică a limbii romîne *pian* — pl. *piáne* s. n.[1]

Dintre cei 14 informatori anchetați de noi, 5 au afirmat că nu se mai zice *piano*, ci *pian*. Doi dintre aceștia, în locul formei articulate *pianoul*, au preferat forma *piánul*.

Substantivele *duo* și *trio* nu se folosesc la plural[2], decît foate rar. Prin adăugarea desinenței de plural *-uri* accentul preferat este însă cel deplasat pe silaba următoare (*duóuri*, *trióuri*).

Dintre cei 14 informatori anchetați, numai 3 au citit formele de plural cu accentul pe aceeași silabă (întîia) ca la singularul nedeterminat în cazul lui *duouri*, și numai patru în cazul lui *triouri*. În vorbirea curentă, însă, în excepționalele cazuri cînd sîntem puși în situația să folosim pluralul, folosim mai ales forma invariabilă.

Embargo se folosește astăzi de marea majoritate a vorbitorilor cu accentul pe ultima silabă, iar pluralul *embargóuri* este general. *Ghétto* (ca și varianta *ghetóu*[3]), începe să fie tot mai rar folosit : tinde să intre în fondul pasiv al vocabularului. *Incasso*, *recto*, și *verso* nu se folosesc decît foarte rar la plural. Așa încît, dintre paroxitonele propriu-zise, la plural doar *zerouri* are o circulație mai largă, datorită faptului că probabil este cel mai vechi din seria de neologisme de mai sus și datorită faptului că e cel mai răspîndit (e popular și general cunoscut).

Așa se explică de ce, în ancheta noastră, pluralul lui *zero*, cu accentul pe aceeași silabă ca la singular, are cea mai mare răspîndire (în 8 cazuri, din 14, am înregistrat *zérourile*), în comparație cu pluralul altor substantive neutre paroxitone în *-o*. Alături de *zérouri*, se pare că prinde teren și *tremólouri* (a fost înregistrat la 5 dintre cei 14 informatori ai noștri ; dintre aceștia 5, numai doi au pronunțat și forma de singular nedeterminat cu accentul pe aceeași silabă, a doua), în ciuda faptului că formele de bază (e un cuvînt cu etimologie dublă !) au accentul diferit : *trémolo* (< it. *tremolo*) —*tremoló* (< fr. *trémolo* < it.). În locul lui *trémolo* și *tremoló*, forma *tremólo*, care nu e justificată etimologic, începe să devină tot mai răspîndită, mai ales în mediul muzicienilor și al melomanilor (e posibil ca accentul să i se explice prin atracție la categoria termenilor muzicali paroxitoni împrumutați din italiană, cu terminația *-o*[4]).

Incasso, *intermezzo*, *motto*, *recto*, *scherzo*, *tempo*, *verso*, *veto* se folosesc de preferință la singular, adesea și în formă articulată cu articol determinat. Cazurile în care accentul se menține pe aceeași silabă în formele articulate cu articol determinat sînt însă, în medie, mult mai puțin frecvente decît cele în care accentul se deplasează pe silaba finală a temei.

Dintre cuvintele paroxitone anchetate de noi, *intermezzo* pare a-și mai păstra accentul pe aceeași silabă și în formele flexionare, mai mult decît toate celelalte paroxitone. Genitivul *intermézzoului* a fost înregistrat la 11 din 14 informatori. Explicația acestei frecvențe trebuie s-o căutăm în răspîndirea deosebită a cuvîntului (el depășește cu mult sfera strictă a muzicienilor și a melomanilor), dar și în absența, în limba romînă, a unei categorii de sub-

[1] Pentru pl. există și varianta învechită : *piánuri*.
[2] Am introdus pluralele acestor substantive în ancheta noastră cu titlu de experiență.
[3] Vezi p. 51.
[4] Vezi mai sus, p. 42—46.

stantive neutre şi masculine oxitone în *-o(u)* cu mai mult de 3 silabe (marea majoritate sînt de 2 silabe).

Dacă am încerca să facem o statistică, am constata că frecvenţa uniformităţii accentului la diferitele forme flexionare ale paroxitonelor mai răspîndite dintre cele anchetate de noi în cadrul menţionat, la informatorii interogaţi, este de aproximativ 34 %.

Pe cuvinte, această frecvenţă se grupează astfel (fiecare cifră, care indică numărul informatorilor ce folosesc forma respectivă, trebuie raportată la numărul total de 14 informatori) :

incássoul	3	*témpo-témpoul*	5
intermézzoului	11	*tremólo-tremólouri*	2
mótto-móttoul	5	*vérsoul*	6
piánoul	3	*véto-vétoul*	3
réctoul	5	*zéro-zérourile*	8
schérzoul	2		

În restul cazurilor e predominant tipul accentologic mixt ; în foarte puţine cazuri se folosesc şi la singular temele accentuate oxiton (*mottó, tremoló* etc.)[1].

c) paroxitone a căror formă articulată de singular şi al căror plural se formează prin adăugarea articolului, respectiv a desinenţei *-uri*, la tema fără *-o*, şi al căror accent este invariabil :

ágio—art. *ágiul*—pl. *ágiuri*	
avíso—pl. *avísuri*[2]	*piáno*—art. *piánul*—pl. *piánuri*[5]
cánto—art. *cántul*[3]	*tángo*—art. *tángul*—pl. *tánguri*[6]
casíno—pl. *casínuri*[4]	[*trémolo*—] pl. *tremóluri*
fiásco—art. *fiáscul*	*trío*—pl. *tríuri*[7]

Frecvenţa unor asemenea forme este relativ rară. Cazurile reproduse de noi datează din jumătatea a doua a secolului trecut şi din prima jumătate a secolului al XX-lea. Două au fost înregistrate recent în ancheta noastră ([*trémolo*—] pl. *tremóluri*, la un informator din cei 14 anchetaţi ; pl. *tríuri*, de asemenea la un informator din cei 14, altul însă decît cel care a spus *tremóluri*).

O b s e r v a ţ i i (în legătură cu categoriile de sub *b* şi *c*). Întemeiat pe un număr relativ mai mic de fapte din limba vorbită şi din scris, acad. Iorgu Iordan a remarcat cu justeţe, referindu-se la asemenea neutre paroxitone şi proparoxitone în *-o*, că ele prezintă „dificultăţi de adaptare"[8]

[1] Iată aceste cazuri : *mottó-mottóul*, la 2 informatori ; *pianó-pianóul*, la 4 ; *tempó-tempóul*, la 2 ; *tremoló-tremolóuri*, la 1 ; *vetó-vetóul*, la 5 ; şi *zeró-zeróurile*, la 2 informatori. Tendinţa care se manifestă în limbajul neîngrijit de a se „romîniza" *verso* în *vers* — pl. *versuri* (vezi LRC$_2$, p. 83 ; LRA$_2$ p. 93, 95, 96) nu prinde, din cauza coliziunii cu *vers* — pl. *vérsuri* din terminologia privitoare la literatura artistică.

[2] CADE, RRS. Cu varianta : *avízo*—pl. *avízuri*. *Aviso* este interpretat greşit ca masculin în DI : cf. TDRG, CADE, RRS.

[3] TDRG.

[4] Cu variantele învechite şi regionale : *casín*—pl. *casínuri* s.n., *cazín*—pl. *cazínuri* s.n., *casínă*—pl. *casíne* s.f., *cazínă*—pl. *cazíne* s.f.

[5] Pl. *piáne* este mai nou. Probabil, *pian* este refăcut după pl. *piánuri*.

[6] LRA$_2$ p. 93 citează numai forma a doua şi a treia. Acestea presupun însă un singular nedeterminat *tángo*, care, de fapt, există în limbajul oamenilor puţin instruiţi din mediul urban al regiunilor cu populaţie mixtă, romînă-maghiară, provenind din magh. *tangó* (<fr. *tango*).

[7] LRA$_2$. p. 92. Etimologia seriei de neutre citate aici : it. *aggio, avviso* (< sp. *aviso* ; cf. fr. *aviso*), it. *canto, casino* (cf. germ. *Kasino* (< it.), it. *fiasco, tremolo, trio*.

[8] LRC$_2$, p. 304 ; cf. p. 83.

stantive neutre și masculine oxitone în *-o(u)* cu mai mult de 3 silabe (marea majoritate sînt de 2 silabe).

Dacă am încerca să facem o statistică, am constata că frecvența uniformității accentului la diferitele forme flexionare ale paroxitonelor mai răspîndite dintre cele anchetate de noi în cadrul menționat, la informatorii interogați, este de aproximativ 34 %.

Pe cuvinte, această frecvență se grupează astfel (fiecare cifră, care indică numărul informatorilor ce folosesc forma respectivă, trebuie raportată la numărul total de 14 informatori) :

incássoul	3	*témpo-témpoul*	5
intermézzoului	11	*tremólo-tremólouri*	2
mótto-móttoul	5	*vérsoul*	6
piánoul	3	*véto-vétoul*	3
réctoul	5	*zéro-zérourile*	8
schérzoul	2		

În restul cazurilor e predominant tipul accentologic mixt ; în foarte puține cazuri se folosesc și la singular temele accentuate oxiton (*mottó, tremoló* etc.)[1].

c) paroxitone a căror formă articulată de singular și al căror plural se formează prin adăugarea articolului, respectiv a desinenței *-uri*, la tema fără *-o*, și al căror accent este invariabil :

ágio—art. *ágiul*—pl. *ágiuri*	
avíso—pl. *avísuri*[2]	*piáno*—art. *piánul*—pl. *piánuri*[5]
cánto—art. *cántul*[3]	*tángo*—art. *tángul*—pl. *tánguri*[6]
casíno—pl. *casínuri*[4]	[*trémolo*—] pl. *tremóluri*
fiásco—art. *fiáscul*	*trío*—pl. *tríuri*[7]

Frecvența unor asemenea forme este relativ rară. Cazurile reproduse de noi datează din jumătatea a doua a secolului trecut și din prima jumătate a secolului al XX-lea. Două au fost înregistrate recent în ancheta noastră ([*trémolo*—] pl. *tremóluri*, la un informator din cei 14 anchetați ; pl. *tríuri*, de asemenea la un informator din cei 14, altul însă decît cel care a spus *tremóluri*).

O b s e r v a ț i i (în legătură cu categoriile de sub *b* și *c*). Întemeiat pe un număr relativ mai mic de fapte din limba vorbită și din scris, acad. Iorgu Iordan a remarcat cu justețe, referindu-se la asemenea neutre paroxitone și proparoxitone în *-o*, că ele prezintă „dificultăți de adaptare"[8]

---

[1] Iată aceste cazuri : *mottó-mottóul*, la 2 informatori ; *pianó-pianóul*, la 4 ; *tempó-tempóul*, la 2 ; *tremoló-tremolóuri*, la 1 ; *vetó-vetóul*, la 5 ; și *zeró-zeróurile*, la 2 informatori. Tendința care se manifestă în limbajul neîngrijit de a se „romîniza" *verso* în *vers* — pl. *versuri* (vezi LRC$_2$, p. 83 ; LRA$_2$ p. 93, 95, 96) nu prinde, din cauza coliziunii cu *vers* — pl. *vérsuri* din terminologia privitoare la literatura artistică.

[2] CADE, RRS. Cu varianta : *avízo*—pl. *avízuri*. *Aviso* este interpretat greșit ca masculin în DI : cf. TDRG, CADE, RRS.

[3] TDRG.

[4] Cu variantele învechite și regionale : *casín*—pl. *casínuri* s.n., *cazín*—pl. *cazínuri* s.n., *casínă*—pl. *casíne* s.f., *cazínă*—pl. *cazíne* s.f.

[5] Pl. *piáne* este mai nou. Probabil, *pian* este refăcut după pl. *piánuri*.

[6] LRA$_2$ p. 93 citează numai forma a doua și a treia. Acestea presupun însă un singular nedeterminat *tángo*, care, de fapt, există în limbajul oamenilor puțin instruiți din mediul urban al regiunilor cu populație mixtă, romînă-maghiară, provenind din magh. *tangó* (<fr. *tango*).

[7] LRA$_2$. p. 92. Etimologia seriei de neutre citate aici : it. *aggio, avviso* (< sp. *aviso* ; cf. fr. *aviso*), it. *canto, casino* (cf. germ. *Kasino* (< it.), it. *fiasco, tremolo, trio*.

[8] LRC$_2$, p. 304 ; cf. p. 83.

și că „alipirea desinenței de plural (*-uri*) și a articolului se face greu și fără succes deplin deocamdată”[1]. Astfel se explică și tendința de „romînizare” a acestor împrumuturi în *-o*, în sensul că, probabil pornindu-se de la un plural în care s-a abandonat elementul final al temei (*-o*) s-a refăcut un singular fără *-o* : *ágiu*, *arpégiu*, art. *cántul*, *chil*, *concért*, *cont*, *duét*, art. *fiáscul*, *pian*, *porto-franc*, *soprán*, *trémol*[2] etc., ca să nu mai vorbim de formele populare sau folosite de oameni slab instruiți și considerate astăzi greșite din punctul de vedere al limbii literare, ca : *rádiu* — pl. *rádiuri* (pentru *rádio*), *temp* (pentru *témpo*), *vers* (pentru *vérso*), art. *zérul* — pl. *zéruri* (pentru *zeróul* — *zeróuri*)[3] etc. Tocmai datorită dificultăților de adaptare la sistemul accentologic și morfologic al limbii romîne, formele de plural și cele cu articol hotărît sînt în general evitate, în locul lor folosindu-se adesea forma invariabilă în *-o*, ca în exemplele următoare : *Pe verso titlului se află stema Țării Romînești*[4] (în loc de *pe versoul titlului*. . .), *impetigo nazal se poate transmite prin nerespectarea măsurilor de igienă nazală*[5] (în loc de *impetigoul nazal*. . .)[6].

5°. Pentru o serie de substantive neutre în *-o* glosarele, dicționarele și lexicoanele nu ne indică accentul silabic dinamic : *albedo*[7], *alesco*[8], *alnico*[9],

---

[1] LRC$_2$, p. 304 ; cf. LRA$_2$, p. 92—95.

[2] Unele dintre aceste forme probabil că derivă sau au avut ca suport corespondentele franceze (de ex., *cont* : fr. *compte*, *concert* : fr. *concert* etc.).

[3] Vezi LRA$_2$, p. 92—93 ; LRC$_2$, p. 83, 304.

[4] I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, II, p. 318 ; cf. și LRA$_2$, p. 95.

[5] FT, p. 1593.

[6] Nu intră în discuția noastră substantivele masculine paroxitone și proparoxitone și cele feminine paroxitone în *-o* (în *-ou* nu avem nici un substantiv masculin sau feminin paroxiton). Masculinele înregistrate în dicționare sînt următoarele : *a*) invariabile: *cacáo* (arbustul) (< it. *caccao*), *impresário* (it. *impresario*), *póngo* (un fel de maimuță din specia urangutanului) (cf. fr., it. *pongo*) ; *b*) flexibile, cu pluralul în *-i* : *flamíngo* — pl. *flamíngi* (< germ. *Flamingo*), *neutríno* — pl. *neutríni* — art. *neutrínii*, *pícolo* — pl. *pícoli* (< it. *piccolo*), *sólo* „solist” — pl. *soli* (< rom. *solo* adj., adv. „fără acompaniament” < it. *solo*). Unele dintre aceste forme au ieșit din uz. Astfel, *impresário* a devenit *impresáriu* — pl. *impresárii* s.m., iar apoi, forma curentă astăzi, *impresár* — pl. *impresári* s.m. Din pl. *pícoli* s-a refăcut un singular *pícol*, însă atît *pícolo* cît și *picol* se folosesc astăzi din ce în ce mai rar, termenul fiind înlocuit oficial de *ospătár* s.m., care tinde să se generalizeze. Din pl. *neutríni* s-a refăcut un singular *neutrín* (art. *neutrínul*).

În DI se mai dau (după DA) ca substantive masculine paroxitone în *-o* : *dzélo*, *eáco* și *nénto*. Primele două sînt numele vechi slave ale unor litere din alfabetul chirilic (ѕ, respectiv ꙗ), și, prin urmare, nu aparțin limbii romîne. *Nénto* e interpretat greșit ca substantiv ; de fapt este prescurtarea asocierii unui substantiv cu un adjectiv posesiv : *nenea-tău*. Compoziția este evidentă pentru majoritatea vorbitorilor limbii romîne.

Femininele cunoscute nouă din această categorie sînt : *cacáo* (boabele și băutura) (< it. *caccao* ; cf. fr. *cacao*), *imbrólio* (scris și : imbróglio) (<it. *imbroglio*), *pío* (< *piuă* < lat. vulg. **pilla*). Primul termen e flexibil (art. *cacáua*) și de foarte largă circulație (la început era folosit ca neutru : art. *cacául* ; cf. TDRG, DA, unde această formă este greșit interpretată ca masculin ; cf. *ceai*) ; al doilea e invariabil și rar folosit, astăzi aproape ieșit din uz (uneori folosit ca neutru ; vezi RRS), iar al treilea este o variantă regională (ca și *pioă*), atestată în limba veche a lui *piuă* (cf. *doao*, *doo* ; *noao*, *noo* etc.). Substantive feminine proparoxitone în *-o* nu cunoaștem în limba romînă.

[7] LTR$_1$ I, p. 67/8 ; LTR$_2$ I, p. 215/10—11.

[8] LTR$_2$ I, p. 300. col. I.

[9] LTR$_1$ III, p. 590 ; DP.

armco[1], *calico*[2], *casumo*[3], *chemico*[4], *ebano*[5], *electro*[6], *elesco*[7], *fernico*[8], *ginkgo*[9], *kino*[10], *lo-kao*[11], *magno*[12], *mako*[13], *micado* (varietate de pătlăgele roşii)[14], *miţilo*[15], *modulo*[16], *mungo*[17], *patio*[18], *perlano*[19], *sabeco*[20], *torpedo*[21], *trillo*[22], *unio*[23], *zelio*[24]. În afară de *miţilo* (un fel de mîncare făcută din mălai şi brînză), regionalism din Haţeg, toţi ceilalţi sînt termeni tehnici actuali, folosiţi în diferite ramuri ale tehnicii. Dintre toţi aceşti termeni de mai sus, numai pentru primul avem atestate şi alte forme gramaticale : art. *albedoul* — genit. art. *albedoului* — pl. *albedouri*. Să se observe că marea majoritate a cuvintelor din seria citată sînt trisilabice, restul fiind bisilabice.

6°. Multe dintre substantivele neutre în -*o*(*u*) au, în limba romînă, o etimologie multiplă, ceea ce a făcut ca unul şi acelaşi cuvînt să circule adesea cu accente dinamice silabice diferite[25]. În cele mai multe cazuri avem de-a face cu cuvinte comune limbilor romanice occidentale, —cuvinte care la origine sînt italiene, spaniole sau latine. Dacă în limba romînă au pătruns direct din italiană, aceste cuvinte sînt paroxitone sau proparoxitone. Dacă au venit prin filieră franceză, ele sînt oxitone. Pentru a avea o imagine cît de cît aproximativă a dubletelor de acest fel, extragem din expunerea de pînă aci formele atestate, fără să mai reproducem etimologiile. Includem în tabloul nostru şi singurul caz pe care-l cunoaştem de forme diferite ca accent şi provenite pe teren romînesc din acelaşi etimon (regio-

---

1 În construcţia *fier armco*. LTR_1 VII, p. 604/4 ; LTR_2 II, p. 80/7.
2 LTR_1 I, p. 484/7 ; LTR_2 III, p. 306/10.
3 LTR_2 III, p. 568/3.
4 LTR_1 I, p. 619/18 ; LTR_2 IV, p. 232/12—13.
5 LTR_1 II, p. 293/7.
6 LTR_1 II, p. 341/6.
7 LTR_1 II, p. 357/14.
8 LTR_1 II, p. 520/7 ; DP.
9 LTR_1 II, p. 848/6.
10 LTR_1 III, p. 381/3.
11 *Ibidem*, p. 534/3.
12 *Ibidem*, p. 596/4—5 ; DP.
13 LTR_1 III, p. 598/4 ; DP.
14 LTR_1 III, p. 956/11.
15 Al. Viciu, Gl. ; DA ; DI. E posibil ca acest cuvînt să fie de genul neutru, nu masculin cum interpretează DA, DI, avînd în vedere, desigur, numai singularul. În general, numele de mîncăruri nefeminine sînt, în limba romînă, neutre.
16 LTR_1 III, p. 1006/1 ; în DP, însă, *modul*.
17 LTR_1 III, p. 1110/6.
18 *Ibidem*, IV, p. 398/6.
19 *Ibidem*, p. 444/9.
20 În construcţia *metal sabeco*. *Ibidem*, V, p. 743/13.
21 În construcţia *tub torpedo*. *Ibidem*, VII, p. 4/4.
22 *Ibidem* VI, p. 802/10, 1168/1.
23 *Ibidem* VII, p. 246/19.
24 *Ibidem*, p. 546/6. Pentru etimologii, cf. : fr. *albedo* (germ. *Albedo*, engl. *albedo*), *al*[*uminium*] + *es*[...] + *co*[*balt*], *al*[*uminium*] + *ni*[*kel*] + *co*[*balt*], fr. *calicot* (< n. top. ind. *Calicut*; cf. germ. *Kaliko*, engl. *calico*), engl. *ebano* (< sp.), fr. *fernico* (germ. *Fernico*, engl. *fernico*), fr. *ginkgo* (engl., germ. *Ginkgo*), fr. *kino* (germ. *Kino*, engl. *gum kino*), fr. *lo-kao* (< chin.), fr. *magno* (< lat.), germ. *Mako*, engl. *mungo* (cf. rus. *mungo*), sp. *patio*, fr. *trillo* (germ. *Trillo*, engl. *trillo*), fr. (germ., engl.) *Unio* (< lat.).
25 Cf. LRA_2, p. 248.

Tabelul II

Accentuarea unor substantive neutre în *-o* în procesul flexiunii

		AA	AH	DC	GT	IG	IJ	MF	MP	MS	OC	VC	VP	VR	VŞ
1	embargo	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	3	3	3	3
2	embargouri	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
3	indigo	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	indigoul	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
5	studio	3	1	3	1	1	3	3	1	3	3	3	3	3	3
6	studiourile	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
7	tango	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
8	tangoului	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
9	domino (joc)	1	3	3	3	1	3	1	1	1	3	1	3	3	1
10	dominoului	1	3	3	3	3	3	3	3	2	3	1	3	3	3
11	radio	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1
12	radio	1	1	1	1	1	3	1	1	1	3	1	1	1	1
13	radio	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1	3	1	1	1
14	radioul	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	3
15	radioul	3	3	3	3	3	3	1	1	3	3	3	3	3	3
16	tremolo	1	2	3	1	1	2	1	1	2	3	2	1	2	2
17	tremolouri	2	2	3	2	3	3	tremo-luri	3	3	2	2	3	3	3
18	duouri	2	2	2	1	2	2	2	2	?	2	1	1	2	2
19	incassoul	3	3	2	2	3	3	2	3	3	3	3		3	3
20	intermezzoului	3	3	3	3	3	4	3	3	4	3	3		3	4
21	loto	1	2	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1
22	lotoului	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
23	motto	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1
24	mottoul	1	1	2	2	1	2	1	1	2	2	2	2	2	2
25	piano	1	pian	1	pian	2	pian	pian	1	1	2	2	pian	1	2
26	pianoul	2	1	1	1	2	piánul	piánul	2	2	2	2	2	2	2
27	rectoul	1	2	1	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2
28	scherzoul	2	2	2	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
29	tempo	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1
30	tempoul	1	1	2	2	1	2	1	1	1	2	2	2	2	2
31	triouri	2	1	2	2	1	2	2	2	1	triuri	2	1	2	2
32	versoul	1	1	1	2	1	2	1	2	2	2	2	1	2	2
33	veto	1	2	1	2	1	2	1	1	1	2	2	1	1	1
34	vetoul	2	2	2	2	1	2	1	2	2	2	2	1	2	2
35	zero	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
36	zerourile	1	1	1	2	1	2	1	1	2	1	2	1	2	2

L e g e n d ă. Cifrele indică numărul silabei accentuate de către informatorul respectiv. Încercuirile reprezintă : *a*) dacă sînt simple — tipul accentologic mixt ; *b*) dacă sînt haşurate cu linii paralele — tipuri accentoloice parțial mixte ; *c*) dacă sînt haşurate cu linii paralele încrucișate — tipuri accentologice hibride[1].

[1] Pentru a evidenția mai bine cuplul sau opoziția „singular nedeterminat" — „singular determinat (cu articol hotărît), respectiv plural", am separat coloana fiecărui informator (coloanele verticale) în două : în stînga am înregistrat răspunsurile pentru primul element al cuplului sau al opoziției, iar în dreapta cel de-al doilea element. De asemenea, am separat cuvintele anchetate după tipul accentului pe temă în limba literară. În grupa I am așezat cuvintele oxitone, în grupa a II-a cuvintele proparoxitone (am inclus aici și pe *tremolo)*, iar în grupa a III-a cuvintele paroxitone. Vezi și p. 35, nota 4

nalismele *ceáco*, *ceacóu* < magh. *csákó*). Toate cuvintele de mai jos sînt neutre. Grupăm perechile după natura accentelor :

a) paroxitone	oxitone
1. *avízo* — pl. *avízuri* / *avíso* — pl. *avísuri*	*avizó(u)* — pl. *avizóuri*
2. *casíno* — pl. *casínuri*	*casinó* — pl. *casinóuri* / *cazinó(u)* — pl. *cazinóuri*
3. *ceáco*	*ceacóu*
4. *é(c)ho*	*e(c)hó*, *ecóu* — pl. *ecóuri*
5. *embárgo* — pl. *embárgouri*	*embargó* — pl. *embargóuri*
6. *ghét(t)o* — pl. *ghét(t)ouri*	*ghetóu* — pl. *ghetóuri*
7. *lóto*	*lotó* — genit. sg. art. *lotóului* — pl. *lotóuri*
8. *magnéto*	*magnetóu* — pl. *magnetóuri*
9. *mótto* — art. *móttoul*	*mottó* — art. *mottóul*
10. *piáno* — art. *piánoul*	*pianó* — art. *pianóul*
11. *pórto* (taxă poştală)	*portó*
12. *pórto* (vin negru)	*portó*
13. *stúdio*	*studió* — pl. art. *studióurile*
14. *témpo* — art. *témpoul*	*tempó* — art. *tempóul* — pl. *tempóuri*
15. *torpédo* — pl. *torpédouri*	*torpedóu* — pl. *torpedóuri*
16. *tremólo* — pl. *tremólouri*	*tremoló* — pl. *tremolóuri*
17. *véto* — art. *vétoul*	*vetó* — art. *vetóul*
18. *zéro* — pl. *zérouri* — art. *zérourile*	*zeró* — pl. *zeróuri* — art. *zeróurile*
b) proparoxitone	oxitone
1. *dómino* (jocul) — genit. sg. art. *dóminoului*	*dominó* — pl. *dominóuri*
2. *dómino* (îmbrăc.)	*dominó* — pl. *dominóuri*
3. *índigo*	*indigó* — pl. *indigóuri*
4. *rádio* — art. *rádioul* — pl. *rádiouri*	*radió* — art. *radióul* — pl. *radióuri*
5. *trémolo*	*tremoló* — pl. *tremolóuri*

E posibil ca, pe lîngă exemplele menţionate, să mai existe, pentru categoriile respective de neutre, şi alte cazuri de alternare a două tipuri accentologice. Oricum, aceste cazuri nu pot fi multe. După cum rezultă din cele două liste, numărul cazurilor de concurenţă este apreciabil.Predomină numărul perechilor paroxiton — oxiton, faţă de perechile proparoxiton — oxiton (raportul e 18 :5).

Nu mai încape nici o îndoială că din concurenţa unor asemenea forme diferite ca accent (datorită etimologiei diferite sau, în cazul cuvîntului maghiar, datorită tratamentului diferit al aceluiaşi etimon), dar cu acelaşi sens, au rezultat tipurile accentologice mixte, de felul celor înregistrate în ultimele îndreptare ortografice şi ortoepice ale Academiei R.P.R. (de ex. : *rádio* — art. *radióul* — pl. *radióuri*)[1], deci cu singularul nearticulat[2] din tema paroxitonă sau proparoxitonă, şi cu singularul articulat (cu articol determinat) şi cu pluralul din tema oxitonă.

Ancheta întreprinsă de noi recent, nu numai că confirmă existenţa acestui tip accentologic mixt la unii şi aceiaşi vorbitori, dar şi demonstrează că avem de-a face cu o întreagă categorie gramaticală în plină „reorganizare": în limba literară vorbită actuală, numărul substantivelor neutre paroxitone în *-o(u)* care s-au

[1] Vezi p. 35.
[2] Sau articulat cu articol nedeterminat.

a c o m o d a t a c e s t u i t i p a c c e n t o l o g i c t i n d e s ă d e v i n ă d i n c e î n c e m a i m a r e.

Pentru a se vedea ce extindere are procesul astăzi, la un număr relativ limitat de cuvinte în limba literară vorbită a unui număr de asemenea limitat de subiecte, prezentăm mai jos rezultatele generale ale anchetei noastre, pe care le-am comentat, pînă acum, din diferite puncte de vedere unilaterale. Pe baza acestor rezultate generale am întocmit, apoi, un tabel sintetic, din care se poate observa mai bine în ce proporție se află diferitele tipuri accentologice ale substantivelor neutre în *-o* la informatorii noștri.

Tabelul III

Tipuri accentologice la substantivele neutre în *-o*

	A.A.	A.H.	D.C.	G.T.	I.G.	I.J.	M.F.	M.P.	M.S.	O.C.	V.C.	V.P.	V.R.	V.Ş.	Raport pe cuvinte	
															tip accent. unif. : mixt	raport general
I. embargo								x		x					12 : 2	22 : 6
studio		x		x	x			x							10 : 4	
II. domino (joc)					x		x	x	●					x	9 : 5	12 : 30
radio	x	x	x	x	x	O	O	O	x	O	O	x	O	x	0 : 14	
tremolo	●			●	x	x*	●	x	x*	●		x	x*	x*	3 : 11	
III. duo	x	x	x		x	x	x	x	?	x			x	x	3 : 10	79:101
incasso	x	x			x	x		x	x	x	x	?	x	x	3 : 10	
intermezzo						x			x					x	11 : 3	
loto	x		x		x	x		x	x	x	x	x	x	x	3 : 11	
motto			x						x	x	x	x	x	x	7 : 7	
piano	x							x	x			x	x		9 : 5	
recto		x		x	x	x				x	x	x	x	x	5 : 9	
scherzo	x	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	2 : 12	
tempo		●	x							x	x	x	x	x	7 : 7	
trio	x		x	x		x	x	x			x		x	x	5 : 9	
verso				x		x		x	x	x	x		x	x	6 : 8	
veto	x		x					x	x				x	x	8 : 6	
zero						x			x		x		x		10 :4	
Raport pe persoane	9:9	11:7	10:8	11:7	10:8	8:10	12:6	6:12	5:12	7:11	8:10	9 : 8	4:14	4:14	**113 : 137**	

L e g e n d ă

x tip accentologic mixt (x* = variantă accentologică mixtă)

O tip accentologic parțial mixt

● tip accentologic hibrid

Pătrățelele albe indică tipuri accentologice uniforme

7°. Din indicațiile cuprinse în ultimele îndreptare ortografice și ortoepice ale Academiei R.P.R. și din datele anchetei noastre[1], constatăm că, în limba romînă literară actuală, pe lîngă tipul accentologic uniform, tradițional, sînt mai mult sau mai puțin curente următoarele tipuri accentologice în cadrul categoriei substantivelor neutre cu terminația *-o(u)* :

a) tipul accentologic mixt

dómino (jocul) — genit. sg. art. *dominóului*
[*dúo*][2] — pl. *duóuri*
embárgo — pl. *embargóuri*
[*incásso*] — art. *incassóul*
[*intermézzo*] — genit. sg. art. *intermezzóului*
lóto — genit. sg. art. *lotóului*
mótto — art. *mottóul*
piáno — art. *pianóul*
rádio — art. *radióul* — pl. *radióuri*
[*récto*] — art. *rectóul*
[*schérzo*] — art. *scherzóul*
stúdio — pl. art. *studióurile*
témpo — art. *tempóul*
torpédo — pl. *torpedóuri*
trémolo — pl. *tremolóuri*
(cu varianta : *tremólo* — pl. *tremolóuri*)
trio — pl. *trióuri*
[*vérso*] — art. *versóul*
véto — art. *vetóul*
zéro — pl. *zeróuri* — art. *zeróurile*

b) tipuri accentologice parțial mixte

rádio și *radió* — art. *radióul*
rádio — art. *rádioul* și *radióul*

c) tipuri accentologice hibride

dómino — genit. sg. art. *domínoului*
tempó — art. *témpoul*
trémolo — pl. *tremólouri*
(cu varianta : *trémolo* — *tremóluri*)
tremoló — pl. *tremólouri*

Tipul accentologic parțial mixt, deși atestat la un singur cuvînt (*radio*), a fost înregistrat la nu mai puțin decît 6 (din 14) informatori în 3 combinații diferite[3]. Aceste tipuri accentologice parțial mixte reprezintă, de altfel, chiar faza de trecere de la tipul accentologic uniform la tipul accentologic mixt. Ele marchează începutul procesului de încrucișare a două structuri accentologice uniforme, ale unuia și aceluiași cuvînt, dar diferite între ele datorită etimologiei deosebite a variantelor respective. Existența unor asemenea tipuri accentologice parțial mixte este o dovadă că procesul de constituire a noului tip accentologic mixt este viu, activ.

Iar cele cîteva tipuri accentologice hibride reprezintă, și ele, încrucișări de structuri accentologice diferite, cu singura deosebire că îmbinările sînt nepotrivite, fie pentru că au un element accentuat neobișnuit (*domínoului*),

---

[1] Vezi, mai sus, tabelele II și III.

[2] În ancheta noastră în mod intenționat nu am inclus propoziții cuprinzînd formele nedeterminate ale substantivelor *duo, incasso, intermezzo, recto, scherzo, verso,* deoarece accentuarea lor, în general, nu pune probleme : pronunțarea paroxitonă este, după constatările noastre, generală. Chiar dacă, izolat, vor fi existînd unii vorbitori ai limbii romîne care pronunță oxiton cuvîntul *duo,* eventual și alte cuvinte din seria expusă aici, — numărul lor este neînsemnat. Reconstituirea noastră, marcată prin includerea cuvintelor în paranteze drepte, departe de a avea un caracter arbitrar, este făcută mai mult din prudență.

[3] Vezi, mai sus, tabelul II.

fie pentru că reprezintă combinații de oxiton — paroxiton, proparoxiton — paroxiton. Asemenea încrucișări sînt cu totul accidentale : ele apar mai ales la cuvinte trisilabice, al căror accent încă nu s-a fixat în limba literară (*trêmolo—tremoló*), sau al căror accent, deși fixat în limba literară, șovăie ([jocul] *dómino—dominó*).

Faptul că în toate aceste cazuri termenul al doilea este paroxiton, nu e lipsit de semnificație : el marchează tendința de a asimila aceste neutre în *-o* (dintre care unele sînt oxitone, altele proparoxitone), la paroxitone, deci la categoria majorității împrumuturilor italiene în *-o*.

Atîtea cîte sînt, aceste cazuri de tipuri accentologice hibride sînt, și ele, indicii că în fața celor două serii de dublete și în fața tendinței de asimilare la categoriile accentologice mai vechi ale limbii, vorbitorii (printre care unii, ca A.A., au o cultură lingvistică deosebită și respect pentru normele limbii literare), în dorința de a „reglementa" un uz, recurg uneori și la soluții arbitrare.

Cele mai numeroase sînt însă cazurile în care încrucișarea este pe cale de a se gramaticaliza : am înregistrat un număr mare de asemenea cazuri (20), cu o frecvență ridicată.

Dacă am reprezenta statistic rezultatele anchetei noastre, am constata că substantivele neutre oxitone se pretează cel mai puțin la încrucișări accentologice : la cele 2 cuvinte, *embargo* și *studio*, am înregistrat, la informatorii noștri, frecvența de circa 21 % pentru tipul accentologic mixt, restul constituind frecvența tipului accentologic uniform. Substantivele neutre paroxitone, în schimb, dau ocazia la numeroase încrucișări accentologice : pentru cele 13 cuvinte anchetate, la aceiași informatori, am consemnat o frecvență de circa 56 % pentru tipul accentologic mixt (includem aici și singurul caz de tip accentologic hibrid de la paroxitone), restul constituind frecvența tipului accentologic uniform. Frecvența cea mai mare o oferă încrucișările accentologice ale substantivelor neutre proparoxitone : la cele 3 cuvinte anchetate (*domino*, *radio*, *tremolo*), am înregistrat o frecvență de circa 71 % pentru tipul accentologic mixt, parțial mixt și hibrid (numai tipul accentologic mixt are frecvența de 47 %), restul constituind frecvența tipului accentologic uniform.

Dacă urmărim frecvența tipului accentologic mixt pe persoane, constatăm că unii vorbitori au o preferință deosebită pentru acest tip accentologic. Din cele 18 cuvinte la care am urmărit posibilitățile de încrucișare a tipurilor accentologice, doi informatori (V.R. și V.Ș.) folosesc tipuri mixte la cîte 14 cuvinte, doi informatori (M.P. și M.S.) la cîte 12 cuvinte, doi informatori (I.J. și V.C.) la cîte 10 cuvinte, un informator (A.A.) la 9 cuvinte etc.

Există vorbitori care folosesc relativ mai rar tipuri accentologice mixte : 2 informatori (A.H., G.T.) la cîte 7 cuvinte din 14, iar un informator (M.F.) la 6 cuvinte din 14. Aceasta e frecvența cea mai scăzută a tipului accentologic mixt urmărit pe informatori.

Evident, statistica noastră are o valoare relativă : ea privește frecvența tipurilor accentologice la un număr limitat de substantive în graiul unui număr redus de vorbitori ai limbii romîne literare, într-un anumit moment al dezvoltării acesteia. Cu toate acestea, ea surprinde o fază interesantă din evoluția structurii morfologice a limbii literare : constituirea unui nou tip accentologic în flexiunea substantivelor neutre. Ancheta întreprinsă ne-a ajutat să determinăm cîteva tendințe generale ale acestui proces în raport cu diferitele subdiviziuni ale categoriei flexionale menționate.

8°. Constituirea noului tip accentologic în flexiunea substantivelor neutre a fost condiționată nu numai de factorii — să le zicem — externi,

concurența dintre cuvintele cu etimologie multiplă și cu accente silabice dinamice diferite, ci și de factori de ordin intern: compoziția diferitelor subdiviziuni ale categoriei substantivelor neutre în -*o*(*u*), circulația și adaptabilitatea lor la flexiunea limbii romîne[1]. Vom analiza mai jos aceste cauze de ordin intern.

Am constatat că marea majoritate a substantivelor neutre paroxitone și proparoxitone în -*o*(*u*) sînt invariabile sau se folosesc de preferință la singular, mai ales în formă nearticulată, și atunci cînd ar trebui să fie articulate cu articol determinat[2]. Pe cît posibil, pluralul temei paroxitone sau proparoxitone este evitat. Un număr redus de substantive neutre paroxitone sau proparoxitone în -*o*(*u*) sînt flexibile (primesc articolul determinat, desinența de plural sau desinența de plural și articolul determinat). Tocmai nepotrivirea unor forme articulate sau a unor forme de plural ca *arpégioul*, *arpégiourile*; *dóminoul*; *piáno*, *piánourile* etc. cu sistemul accentologic romînesc a fost cauza pentru care, pe de o parte formele articulate și formele de plural sînt în general evitate, iar pe de altă parte, precum am văzut, cauza pentru care s-au „romînizat" multe dintre aceste împrumuturi în -*o*.

În schimb, pentru singularul articulat și pentru plural au fost preferate reflexele cu tema oxitonă[3], deoarece în limba romînă există o categorie întreagă de oxitone în -*o*(*u*) (cu pl. -*óuri*), cele mai multe de origine franceză, care se folosesc în mod curent, la forma articulată sau la plural (*biróu* — *biróul* — *biróu* — *biróurile* etc.). Acest tip accentologic este foarte obișnuit pentru neutrele romînești.

Cazul lui *trío* — pl. *trióuri*, pe care-l atestă DO, și cele cîteva cazuri asemănătoare înregistrate în ancheta noastră (*duóuri*, *incassóuri*, *mottóuri* etc.) ne permit să observăm că tipul accentologic mixt cuprinde tot mai multe neutre paroxitone și proparoxitone în -*o*(*u*). El se extinde și la neutrele pentru care nu cunoaștem reflexe oxitone de origine franceză (forme ca **duó*, **incassó*, **trió* etc. care ar presupune o filieră franceză, nu am auzit și nici n-am întîlnit vreodată) sau cu accentul deplasat pe finală (ca, probabil, în *mottó*) după modelul oxitonelor în -*o* împrumutate din franceză.

Dat fiind că DOG și DI, — cu toată tendința majorității îndreptarelor ortografice și ortoepice oficiale de a consemna (sub raportul structurii accentologice și morfologice) mai ales norme consacrate[4], — au admis

---

[1] Menționăm că un singur caz de cuplu accentologic mixt exista în limba romînă, totuși, și înainte: *míjloc* — *mijloáce*. Răspîndirea sporadică a acestei relații neobișnuite, alături de relațiile curente *míjloc* — *míjloace* și *mijlóc* — *mijloáce* (din combinarea cărora a și luat naștere), îi acordă însă, și astăzi, în sistemul accentologic al limbii romîne, un caracter cu totul izolat.

[2] Vezi § 4°.

[3] Vezi, mai sus, § 3°.

[4] Revenirea din DO la accentuarea analogică *témpoul* oglindește o realitate, care, din cauza formei sale „regulate", firește, a fost preferată formei „neregulate", pe care o recomandă DOG în cele 3 ediții de pînă acum. Atunci cînd se articulează acest substantiv, totuși accentuarea *tempóul* este cea mai răspîndită. Faptul că DLRM dă pentru *radio*, *torpedo*, *zero* pluralele

ca „regulate" o serie (e adevărat, redusă) de substantive neutre în *-o* de tip accentologic mixt (sau încrucişat) şi dat fiind că, în graiul viu al oamenilor i n s t r u i ţ i, aşa cum am văzut din ancheta sumară întreprinsă de noi, acest tip accentologic mixt cuprinde un număr din ce în ce mai mare de substantive în *-o(u)*, — se pune problema dacă procesul se desfăşoară în direcţia gramaticalizării, deci spre o consacrare în limba literară.

Procesul constituirii noului tip accentologic este foarte răspîndit în limba literară vorbită, în special, din mediul urban. Prin natura împrejurărilor, noţiunile respective şi, implicit, şi termenii corespunzători au, deocamdată, o circulaţie mult mai mare în mediul urban, decît în cel rural. Chiar sub ochii noştri însă, cînd contactul dintre oraş şi sat este mult mai strîns decît în trecut şi cînd industrializarea şi cultura au pătruns masiv în viaţa rurală, asistăm, la procesul de impunere pe scară tot mai largă (din punct de vedere social şi geografic) a neologismelor respective în forma adoptată de limba literară, mai precis — de limba îngrijită a majorităţii orăşenilor relativ instruiţi, cu toate tendinţele pe care le manifestă cuvintele în cauză de a se adapta sistemului accentologic şi morfologic mai vechi al limbii.

Marea majoritate a substantivelor care reprezintă acest tip accentologic mixt sînt neologisme şi sînt legate de dezvoltarea societăţii. Pe măsură ce aceste neologisme vor pătrunde, prin literatura de toate felurile şi prin graiul viu (conferinţe, şedinţe, radio, contactul cu oraşul etc.), tot mai mult în graiurile populare, acest tip accentologic mixt are, deci, şanse de durabilitate, extinzîndu-se la tot mai mulţi termeni. El este susţinut, cum am văzut, pe de o parte, de o puternică categorie de neutre oxitone în *-ó(u)* (cu pl. *-óuri*), iar pe de altă parte de un fond considerabil de neutre paroxitone şi proparoxitone în *-o(u)*, al căror plural regulat este în general evitat, din cauză că nu se potriveşte cu sistemul accentologic al neutrelor romîneşti.

E prematur să punem problema limitelor pe care le va atinge, în cadrul vocabularului, procesul constituirii noului tip accentologic. O serie de factori ne permit totuşi să observăm de pe acum că procesul menţionat nu se va generaliza, probabil, la toate substantivele neutre paroxitone şi proparoxitone în *-o(u)* : *a*) rezistenţa pe care o opun astăzi numeroase substantive neutre în *-o(u)*, mai ales din seria paroxitonelor, în procesul de adaptare la tipul accentologic mixt ; *b*) particularităţile structurii fonetice ale tuturor celorlalte categorii nominale ale limbii romîne (deci : uniformitatea tipului accentologic etc.) ; *c*) conservatismul majorităţii vorbitorilor, mai ales în faţa inovaţiilor pe planul structurii gramaticale. Toţi aceşti factori însă nu sînt de natură să determine o stagnare în desfăşurarea procesului. În structura morfologică a limbii romîne (ca să nu mai vorbim de celelalte compartimente ale limbii) există şi alte cazuri de procese neîncheiate, în

în *-uri*, ca de obicei, fără notarea accentului (subînţelegîndu-se că la plural accentul este pe aceeaşi silabă ca la singular), corespunde, natural, aceleiaşi tendinţe (care se poate observa, printre alţii, şi la numeroşi lingvişti) de a menţine regularitatea sistemului morfologic

plină evoluție, dintre care unele au o vechime considerabilă. De exemplu : acuzativul cu *pe*[1].

Din cele expuse mai sus rezultă că, în limba romînă contemporană, modificarea accentului a devenit un mijloc morfologic de exprimare a categoriei gramaticale și în cadrul flexiunii nominale, mijloc care trebuie adăugat la mijlocul morfologic cunoscut : modificarea accentului în cadrul flexiunii verbale[2].

NOTĂ

Pentru trimiterile bibliografice, am folosit următoarele abrevieri :

CADE — I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească"*, București, [1931].
DA — Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, A-DE, F-LOJNIȚA, București, 1906—1948. Pentru rest : manuscrisele aflătoare la Institutul de lingvistică din București.
DI — Academia R.P.R., *Dicționar invers*, București, 1957.
DLRLC — Academia R.P.R., *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957.
DLRM — Academia R.P.R., *Dicționarul limbii romîne moderne*, București, 1958.
DO — Academia R.P.R., *Dicționar ortoepic*, București, 1956.
DOG — Academia R.P.R., *Mic dicționar ortografic*, ed. a II-a [tiraj nou], București, 1955.
DP — *Dicționar politehnic*. Elaborare și coordonare : Zissu Karniol, Carol Neumann, Radu Țițeica, București, 1957.
FT — *Formular terapeutic*. Red. resp. Neuman Maur. București, 1956.
LRA_2 — Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală* [ed. a II-a], București, 1948.
LRC_2 — Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană* [ed. a II-a], București, 1956.
LTR_1 — *Lexicon tehnic romîn*, vol. I—VII + vol. de *Indice* [ed. I], București, 1949—1956.
LTR_2 — *Lexiconul tehnic romîn*. Elaborare nouă, vol. I—IV (A-Cola), București, 1957—1958.
PN — S. Pușcariu și T. A. Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, ed. a IV-a, revăzută și completată, București, f.a.
RRS — B. A. Andrianov-D. E. Mihalci, *Румынско-русский словарь*, Moscova, 1953.
TDRG — H. Tiktin, *Dicționar romîn-german*, vol. I—III, București, 1903—1924.

Cifrele fracțiilor din trimiterile la LTR_1 și LTR_2 reprezintă pagina și numărul curent al articolului de pe pagina respectivă. — Pentru etimologii am folosit în special DLRM ; cf. și : LRA_2, p. 92—95 (și indicele de cuvinte) ; LRC_2, p. 83, 304 ; LTR_1 ; LTR_2. Unele indicații am găsit, în acest sens, și în *Webster's new international dictionary of English language*, second edition (unabridged), tom. I—II, London, 1953.

Într-o serie de cazuri, mai ales la regionalisme și la unii termeni tehnici, n-am indicat etimologia sau proveniența, deoarece ne lipsesc elementele istorice necesare.

Din motive de economie a spațiului, pentru cuvintele mai cunoscute, precum și pentru majoritatea termenilor tehnici glosați sau explicați precis în cele două ediții ale LTR sau în FT, nu am mai notat sensurile și nici trimiterile bibliografice, atunci cînd acestea se găsesc ușor și nu pun probleme speciale.

---

[1] Vezi Liviu Onu, *L'origine de l'accusatif roumain avec* **p(r)e**, [în] „Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne"..., Bucarest, 1959, p. 206.

[2] Vezi LRC_2, p. 249.

УСЛОВНОЕ ИЗМЕНЕНИЕ МЕСТА СЛОГОВОГО ДИНАМИЧЕСКОГО УДАРЕНИЯ В СКЛОНЕНИИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

(НОВШЕСТВО В МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА)

РЕЗЮМЕ

В последнем десятилетии в румынском литературном языке отметилось появление нового ударного типа в именном склонении: в формах множественного числа и в членной форме, имеющей определенный член, целая серия существительных среднего рода (все неологизмы), оканчивающихся на *-о*, с ударением на предпоследнем слоге и на третьем от конца, получила ударение на последнем слоге так же, как в словах с ударением на последнем слоге, оканчивающихся на *-о(u)* (например, témpo-tempóul, rádio-radióul-radióuri).

В разговорном литературном языке, главным образом, в городской среде, этот смешанный ударный тип встречается часто. Для иллюстрации настоящей стадии процесса образования новых категорий автор предпринял в столице анкету общего характера на основе специального вопросника.

По мнению автора, главными факторами, вызвавшими изменение места слогового динамического ударения в упомянутой именной категории, являются:

а) Стремление к приспособлению существительных среднего рода на *-о* с ударением на предпоследнем и на третьем слоге от конца к ударяемому и морфологическому типу существительных среднего рода на *-оu* и на *-о* с ударением на конечном слоге.

б) Разнообразная этимология некоторых неологизмов на *-о(u)*, которая повела к тому, что одно и тоже слово часто циркулирует с разными слоговыми динамическими ударениями (например, *mótto-mottó*, *témpo-tempó*).

С этой целью, после описания категорий существительных среднего рода на *-о(u)*, автор наблюдает соперничество между словами с разнообразной этимологией и с разными слоговыми динамическими ударениями, а также и соотношение сил между разными подразделениями категорий существительных среднего рода на *-о (u)* и приспособляемостью их к склонению румынского языка.

Информативный материал, на котором основывается исследование, был извлечен из различных работ обобщающего характера, касающихся современного румынского языка (исследования, словари), из некоторых специальных словарей (*Lexiconul tehnic romîn*, *Formular terapeutic*), а также и из анкеты, предпринятой автором, результаты которой рассматриваются подробно.

Излагаются и некоторые соображения в связи с развитием в будущем процесса образования смешанного ударного типа в рамках существительных среднего рода.

Следовательно, в румынском современном языке перемена ударения стала морфологическим средством для выражения морфологической категории и в именном склонении, способ, который следует прибавить к известному морфологическому средству — к перемене ударения в спряжении глагола.

DÉPLACEMENT CONDITIONNÉ DE L'ACCENT SYLLABIQUE DYNAMIQUE DANS LA FLEXION NOMINALE

(UNE INNOVATION DANS LA STRUCTURE MORPHOLOGIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE)

RÉSUMÉ

Au cours des dernières dix années, la langue roumaine littéraire a enregistré l'apparition d'un nouveau type d'accent dans la flexion nominale : certains substantifs neutres, paroxytons et proparoxytons, terminés en *-o* (tous des néologismes) et se trouvant au pluriel ou possédant un article déterminé, ont commencé à être accentués de la même manière que les oxytons en *-o*(*u*) (par exemple : témpo — tempóul, rádio — radióul — radióuri).

En langue littéraire parlée, et surtout dans les milieux citadins, ce type d'accent mixte est très fréquent. Pour illustrer le stade actuel du processus de constitution de la nouvelle catégorie, l'auteur a entrepris une enquête sommaire, à l'aide d'un questionnaire spécial.

A son avis, les facteurs principaux qui ont provoqué le déplacement de l'accent syllabique dynamique à la catégorie nominale en question sont les suivants :

a) la tendance d'adapter les substantifs neutres paroxytons et proparoxitons en *-o* au type d'accentuation et morphologique des substantifs neutres oxytons en *-ou* et en *-o* ;

b) l'étymologie multiple de certains néologismes en *-ou*, qui fait que le même mot circule, souvent, avec des accents dynamiques syllabiques différents (par exemple : mótto — mottó, témpo — tempó).

C'est pourquoi, après avoir décrit la catégorie des substantifs neutres en *-ou*, l'auteur s'occupe de la concurrence entre les mots à étymologie multiple, dont les accents syllabiques dynamiques sont différents, ainsi que du rapport des forces entre les diverses sous-divisions de la catégorie des substantifs neutres en *-o*(*u*) et de leur adaptabilité à la flexion du roumain.

Le matériel informatif sur lequel se fonde la recherche a été extrait de diverses œuvres de synthèse sur la langue roumaine contemporaine (études, dictionnaires), de certains dictionnaires spéciaux (*Lexiconul*

tehnic romîn, *Formular terapeutic*) et des résultats de l'enquête, amplement analysés au cours de l'article.

L'étude contient encore quelques considérations sur l'évolution future du procès de constitution — aux substantifs neutres — du type d'accent mixte.

En langue roumaine contemporaine, le déplacement de l'accent est devenu donc un moyen morphologique d'exprimer la catégorie grammaticale dans la flexion nominale, un moyen qu'on doit rapprocher d'un autre phénomène, déjà connu : le changement de l'accent dans la flexion verbale.

DESPRE VALOAREA AORISTULUI ÎN ALBANEZĂ

DE

GR. BRÎNCUŞ

Dintre toate timpurile trecutului, aoristul este, în albaneză, cel mai des întrebuințat, avînd, prin urmare, cele mai multe valori. Albaneza nu reduce, ca romîna sau franceza de pildă, întrebuințarea aoristului doar la stilul narativ şi numai la pers. a III-a, ci dă tuturor persoanelor acestui timp întrebuințare egală şi generală în toate stilurile limbii. În cazul albanezei, nu se poate vorbi de o tendință de înlocuire a aoristului prin perfectul compus. E greu de arătat deosebirile, dacă există, de la un grai la altul, referitor la folosirea aoristului, din cauză că ne lipseşte o culegere sistematică şi completă de texte. În cercetările dialectale publicate pînă acum, problemele de sintaxă sînt puțin studiate. În general, între cele două dialecte albaneze, gheg şi tosc, nu există deosebiri în privința întrebuințării aoristului. Constatarea este valabilă şi pentru albaneza din coloniile din Italia, ca şi pentru cea din tipăriturile gheghe din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

Ca şi prezentul indicativ, aoristul albanez e folosit pentru toate timpurile fundamentale: trecut, prezent şi viitor; funcția inițială şi esențială însă este aceea de a exprima o acțiune trecută. Celelalte valori sînt secundare, iar unele dintre acestea, ca de exemplu valoarea de viitor în propozițiile disjunctive şi condiționale, caracterizează, la origine, vorbirea afectivă.

În limba scrierilor vechi, aoristul este întrebuințat tot atît de des ca şi astăzi, încît nu putem vorbi de vreo tendință în sensul dispariției sau intensificării întrebuințării acestui timp.

Ca să ne dăm seama de larga întrebuințare a aoristului în limba veche, am recurs la comparația textului lui Gjon Buzuku (traducerea din latină a meselor, la 1555), cel mai vechi text albanez, cu textul latin corespunzător şi am constatat că Buzuku traduce, de multe ori, prezentul şi

timpurile trecutului (imperfectul şi m.m.c. perfectul) prin aorist[1]. Iată cum apar aceste corespondenţe :

a) *aor.-prez. ind.* : e aj u *tha* : mos droni (lat. qui *dicit* illis : nolite expavescere) LXIV a/1[2] ; e fort ndënatanet nje ndënatë n së shëtundeshit *erdhnë* mbë vort, dielli tue dalë (lat. et valde mane una sabbatorum, *veniunt* ad monumentum, orto jam sole) LXIV a/1 ; më vu pështymë përmbī sȳt, e u lashë e *pae* (lat. lutum mihi posuit super oculos et lavi et *video*) LVII b/1.

b) *aor.-imperf. ind.* : e flaka u *përdā* përmbī furët katërdhjetë e nandë pasha (lat. flamma autem *effundebatur* super fornacem cubitis quadraginta novem) XXXII a/2 ; *u kujtova* se aj të vinjë tek u, e se aj të grëshit emënitë e d zot zotit tī përmbī muo (lat. *putabam* quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Domini Dei sui...) LI b/1 ; nd ato dit një gruo *thiri* m Elizenë profetë, tue thashunë (lat. in diebus illis : mulier quaedam *clamabat* ad Eliseum prophetam, dicens) LI b/2 ; e u gëzonem ndërpër jū, përse ju të besoni se atje u nukë *kleshë* (lat. et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non *eram* ibi) LVIII a/2 ; aqë e madhe *kle* sëmunda e tī, sā frymë ndë të nukë *mbet* (lat. *erat* languor fortissimus, ita ut non *remaneret* in eo halitus) LVIII b/1[3].

c) *aor. - m.m.c. perf.* (*conj.*) : e si isillidota u *mbush*, tha d birt (lat. cumque plena *fuissent* vasa, dixit ad filium suum) LI b/2 ; kur *u rit* drithëtë *e zū* me zanë frujt, ashtu atëherë u *dëftuonë* edhe manemjedhëratë (lat. cum autem *crevisset* herba et fructum *fecisset*, tunc apparuerunt et zizania) IXL b/1.

d) *aor. - part. prez.* : e si *panē* uillinë se mbet (lat. *videntes* autem stellam) XXXVII b/1 ; e *pā* se ata fort fëdigihnë tue vozitunë... (lat. et *videns* discipulos suos laborantes in remigando...) XLII b/2.

În general însă, aoristului din textul lui Buzuku îi corespunde perfectul în textul latin : a s të *pae* u ndë kopështë me të? (lat. Nonne ego te *vidi* in horto cum illo?) LVIII a/2 ; *rynë* për deret mbrapa (lat. *irruerunt* per porticum) LIV b/1.

La constatări asemănătoare am ajuns şi comparînd cu textul italian unele fragmente din *Cuneus prophetarum* (1685), opera lui Bogdani.

Aoristul pare să fie la fel de răspîndit în toate dialectele şi graiurile albaneze. În culegerile de texte de care dispunem din diferite regiuni, apare peste tot cu aceeaşi frecvenţă şi cu aceleaşi întrebuinţări. Nu se poate vorbi de valori sau de tendinţe diferite, după regiuni, în legătură cu acest timp, aşa cum se întîmplă în romînă. Pentru ilustrare, am procedat şi de data aceasta la o comparaţie de texte. Am ales textul tosc ,,Gjahu i malësorëvet"[4] al lui Kristoforidhi, pe care l-am comparat cu versiunea ghegă a aceluiaşi text redactată de însuşi autorul şi am constatat că în cele două versiuni, aparţinînd amîndouă lui Kristoforidhi, un mare cunoscător al limbii alba-

[1] De notat că limba lui Buzuku este, în general, mult mai liberă, mai descătuşată de modelul latin decît limba primelor cărţi romîneşti de modelele slave sau latine.

[2] Cifra indică pagina din textul lui Buzuku, pe care l-am citit în ediţia aflată în manuscris la Inst. de ştiinţe din Tirana şi lucrată de Eqrem Çabej.

[3] De relevat aci şi corespondenţa aoristului cu imperfectul conjunctiv latin.

[4] Ediţia îngrijită de Ziaudin Kodra, Tirana, 1950.

neze populare, aoristul şi perfectul compus nu prezintă nici o deosebire, în ce priveşte întrebuinţarea şi frecvenţa, de la un text la altul.

Şi albanezii din Italia folosesc aoristul, ca cei din Albania, cu aceeaşi frecvenţă şi cu aceleaşi valori. Am luat pentru aceasta poemul *Milosao*[1] (1836) al lui Ieronim de Rada şi l-am confruntat cu versiunea albaneză actuală pe care editorul o face la fiecare pagină în parte din textul original. În versiunea din albaneza de azi, editorul nu a înlocuit niciodată aoristul prin alt timp.

În raport cu romîna, frecvenţa aoristului în albaneză este neobişnuit de mare. Ca să arătăm aceasta, am recurs tot la un procedeu de comparaţie, cercetînd modul în care a fost tradusă în albaneză *Dumbrava minunată*[2] a lui M. Sadoveanu. Am luat în consideraţie numai vorbirea directă sau indirectă liberă din pasajele traduse ad literam sau fără prea mare abatere de la textul original. Sadoveanu nu foloseşte niciodată perfectul simplu în vorbirea eroilor din textul citat, în schimb în versiunea albaneză acest timp e dominant. Traducătorul, cunoscător bun şi al limbii romîne, a menţinut perfectul compus numai în cazurile în care acesta redă acţiuni imperfective sau, cum reiese din context, se repetă. Iată cîteva exemple :

ka qënë martuar me uje tjetër, para se të merrte zonjën Mia (p. 4).	*a* mai *fost însurat* odată (*Opere*, vol. 7, p. 312).
kam një shekull të tërë që *s'të kam parë* (p. 7).	*nu* te-*am văzut* de un secol (p. 315).
unë i *kam thënë* shumë herë Zhorzhit (p. 8).	eu i-*am spus* de multe ori lui Jorj (p. 316).
sa herë të *kam hequr vrejtjen* për gjëra të këtilla ? (p. 8).	de cîte ori te-*am făcut atentă* asupra acestor lucruri ? (p. 316).
sidoqoftë, *ka ndjekur* katër vjet konservatorin e muzikës (p. 4)	de altminteri *a* şi *urmat* patru ani la conservator (p. 311).
mua më *kanë edukuar* krejt ndryshe prindët (p. 7).	eu *am fost crescută* altfel (p. 314).

Cînd perfectul compus exprimă în textul romînesc acţiuni perfective şi care durează în trecut un singur moment, e înlocuit în traducerea albaneză prin aorist.

— *i ratë ziles*, zonjë ? (p. 6).	— *aţi sunat*, cuconiţă ? (p. 313).
ja *vunë emrin* Maria, merreni me mënd ! (p. 3).	i *s-a pus numele* Maria, închipuiţi-vă ! (p. 311).
keq e kemi punën që kur *vdiq* mëma ime (p. 11).	de cînd *a murit* mama, noi petrecem tare rău (p. 319).
bulkthi s'po dëgjohet më. *Heshti* (p. 26).	nu mai sună greierul. *A tăcut* (p. 328).

[1] Ediţia din 1956 îngrijită la Tirana de Jup Kostrati.
[2] În tălmăcirea lui Dhimitër Pasko, Tirana, 1958.

Observaţiile de pînă aici duc la concluzia că aoristul, cu toate valorile lui, pe care le vom cerceta mai jos, este, în albaneză, un timp al limbii comune şi cu o frecvenţă deosebit de mare[1].

Aoristul exprimă o acţiune momentană, care se petrece în trecut o singură dată şi este desăvîrşită. Ea durează o singură clipă ; de aceea, aoristul nu este însoţit niciodată de particula *po* (cu înţelesul fr. en train de. . .), care întovărăşeşte prezentul şi imperfectul cînd acestea exprimă acţiuni în curs de desfăşurare (*po shkruaj* ,,scriu", *po shkronja* ,,scriam", dar niciodată *po shkrova*, ci numai *shkrova* ,,scrisei"). Aoristul se întrebuinţează deci pentru acţiuni momentane şi terminate. Dacă întrebăm : *a hëngre darkë ?* ,,*cinaşi?*", considerăm că timpul mesei e deja trecut şi că, dacă nu ai efectuat acţiunea, nu mai ai nici o posibilitate de a o efectua. Răspunsul : *nuk hëngra darkë* ,,*nu cinai*" arată că timpul mesei a trecut şi, ca atare, acţiunea nu mai poate avea loc. Folosind în întrebare perfectul compus : *a ke ngrënë darkë?* ,,*ai cinat?*", considerăm că acţiunea mai poate avea loc, dacă încă nu a fost săvîrşită. Răspunsul : *nuk kam ngrënë darkë* ,,*nu am cinat*" arată că nu s-a terminat încă timpul de masă, că există încă posibilitatea, în timp, pentru realizarea acţiunii[2].

Verbele care prin înţelesul lor exprimă acţiuni continue, durative sau stări se întrebuinţează în limba vorbită cu perfectul compus : domethënë ti hërkon të heqësh dorë nga ideali i lartë për të cilin unë *kam shkrirë* jetën time? ,,vasăzică tu cauţi să renunţi la idealul înalt pentru care eu mi-*am jertfit* (lit. topit) viaţa?" (F. Gjata, *Këneta*, p. 129); unë *kam qenë* dhe jam nzënësi juaj ,,eu *am fost* şi sînt elevul dumneavoastră" (*ibidem*) ; kush e di ku *kini hangër* ju ! ,,cine ştie unde *aţi mîncat* voi !" Acţiunea redată prin perfectul compus nu este limitată ; însuşirea pe care o exprimă participiul, din componenţa morfologică a perfectului compus, e considerată ca existînd şi în prezent, deci fără vreo limitare.

Acţiunile rezultative se redau prin perfectul compus : *ka dashtë* me na hangër nji gjâ e gjatë e ai *ka ardhë* e e *ka mbytë*; bile tek e *ka*

---

[1] În limba unor articole din periodicele albaneze care apăreau la Bucureşti sau Constanţa, perfectul compus, sub influenţa limbii romîne literare şi a celei vorbite în aceste oraşe, apare cu valorile aoristului şi, deci, mult mai frecvent decît acesta. De exemplu, în nr. din 19 iulie 1897, an. I, al gazetei săpt. *Shqipëria* (Bucureşti 1897—1898), aoristul apare de 4 ori, perfectul compus de 16 ori.

[2] La un restaurant din Tirana întrebam deseori pe ospătar dacă tov. M., cu care obişnuiam să iau masa, plecase din local sau încă nu venise. Indiferent de timpul pe care îl foloseam în întrebare, aoristul sau perfectul compus (uneori le întrebuinţam intenţionat unul în locul celuilalt ca să-mi dau seama dacă interlocutorul meu se lasă influenţat în răspunsul său de timpul din întrebare), răspunsul pe care îl primeam conţinea un perfect compus, dacă momentul de închidere a restaurantului nu sosise încă şi, ca atare, cel de care întrebam avea încă timp să vie la masă : *ka ardhur* (sau a *erdhi*) shoku M. ? ,,*a venit* (sau *veni*) tovarăşul M. ?" — *S'ka arohur* ,,nu a venit". Dacă adresam întrebarea în momentul cînd se închidea restaurantul, atunci obţineam în răspuns aoristul : *nuk erdhi* (= nu veni). Timpul în care se putea realiza acţiunea trecuse în întregime. La Facultatea de filologie din Tirana, am întrebat o dată, după prima oră de curs, dacă a venit sau nu studentul E. şi mi s-a răspuns : — *nuk ka ardhur* ; në orën e parë *s'erdhi* ,,*nu a venit*; la prima oră *nu veni*". Folosindu-se perfectul compus, se considera că, deşi nu venise încă cel de care întrebam, el avea totuşi vreme să ajungă la şcoală, căci abia trecuse o oră de clasă ; interlocutorul se referea la timpul de şcoală în întregimea lui, de la prima la ultima oră de cursuri. Prin aorist, el considera numai timpul de o oră, care trecuse în întregime şi în limitele căruia s-ar fi putut realiza acţiunea.

qitë tu rrâja e këtij lisi „un animal lung *a vrut* să ne mănînce și acesta *a venit* și l-*a omorît*; singur chiar l-*a scos* la rădăcina acestui stejar" (P. D. Kurti, *Prralla*, Blê I, p. 81).

Verbele care exprimă o acțiune continuă pot fi folosite și la aorist dacă acțiunea este limitată printr-un complement[1] : I thotë mbretëla që „i *mësove të gjitha?*" I thotë ai që „*të gjitha i mësova*". Shi (= shumë) mir", i tha mbretëla, „se mos nuk ke mësuarë nonjë akomi, jo të gjitha" „îi zice împărăteasa că „*le învățași pe toate?*" Îi zice el că „*pe toate le învățai*". „Foarte bine", îi zice împărăteasa, „nu cumva n-ai învățat ceva încă, nu toate". (Pedersen, *A.T.*, p. 69); u(= unë) *prisha gjithë* punën time në xhami, „*stricai toată* treaba mea la geamie" (*ibidem*, p. 30).

Limitarea acțiunii verbelor durative se poate obține și prin folosirea unui semiauxiliar care arată începutul acțiunii (*zë* „apuc, prind", *filloj* „încep" etc.). În acest caz, semiauxiliarul se poate întrebuința la aorist : *zuri* te bërtasë „apucă să țipe".

Pentru acțiunile care se repetă, momentane sau durative, albaneza recurge tot la perfectul compus : Dy djem që pata, kjo luftë m'i rrëmbeu. Sa herë *kam menduar* se kjo jetë duhet urryer, megjithëqë s'e urrej dot. Sa herë *s'kam dashur* të këndoj gazetë e të dëgjoj radio, të mos di c'bëhet në botë, po *s'e kam bërë* dot — „doi băieți ce avusei, mi-i prăbuși acest război. De cîte ori *m-am gîndit* că viața aceasta trebuie urîtă, cu toate că eu n-o urăsc de loc. De cîte ori *n-am vrut* să nu citesc gazete și să nu ascult radio, să nu știu ce se petrece în lume, dar *n-am făcut-o* cu nici un chip" (Dh. S. Shuteriqi, *Takime paqe*); po atë si mund t'a marrsh ti, qi *s'i a ka pa* kush syt as *s'e ka kalue* kurr prakun e derës? — „Dar pe aceea cum poți s-o iei tu, căreia nu i-*a văzut* nimeni ochii, nici nu i-*a trecut* niciodată pragul ușii?" (P. D. Kurti, *Prralla*, p. 86).

Observația este valabilă și pentru albaneza veche : e *kam baã* të këtijllë mkat shumë herë, o disaherë „*am făcut* un asemenea păcat de multe ori sau de cîteva ori" (Budi, *Pasq.*, p. 1).

Prin urmare, albaneza folosește aoristul pentru a reda o acțiune perfectivă, iar perfectul compus pentru o acțiune imperfectivă (*hëngra* mjaft „*mîncai* destul" : acțiunea e terminată, ea nu mai continuă; *kam ngrënë* shumë „*am mîncat* mult" : acțiunea se poate continua). Nu urmează de aici că sistemul verbal al albanezei se caracterizează prin categoria aspectului, ca cel al limbilor slave : există numai un interes al albanezei pentru starea acțiunii, care se datorează, probabil, influenței slave. Situația nu e de loc diferită de ceea ce a observat pentru romînă acad. Al. Graur [2], cu distincția că în albaneză, dată fiind întrebuințarea generală și frecventă a aoristului, fenomenul e mult mai puternic.

În albaneză, aoristul nu își raportează acțiunea la prezent, ca în graiurile romînești din sud-vest [3]; ea poate fi localizată în oricare moment

---

[1] Verbul apare la aorist cînd e însoțit de gjithë „tot, toată", krejt „în întregime, complet" etc. (adverbe, adjective care arată totalitatea).

[2] *Observații asupra întrebuințării timpurilor în romînește*, în *Limbă și literatură*, I (1955), p. 136—140.

[3] Vezi lucr. noastră : *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în *Mélanges linguistiques publ. à l'occ. du VIII-e Congrès des linguistes à Oslo*, București, 1957.

al trecutului. O frază ca : *dje e bleva, sot e thevi* (F. Gjata, *Këneta*, p.55), construită în ambele propoziții cu aoristul, nu poate fi tradusă în graiurile din Oltenia și Banat : *ieri o cumpărai, azi o spărsei*, ci : *ieri am cumpărat-o, azi o spărsei*. Pe de altă parte, se pot aduce exemple nenumărate de perfect compus pentru acțiuni petrecute în aceeași zi cu momentul vorbirii : *kam parë* një punë sot që ishtë shumë axhaip — „am *văzut* un lucru azi care-i minunat" (Pedersen, *A.T.*, p. 49).

Acțiunea redată prin aorist poate fi localizată într-un trecut foarte apropiat de prezent : hape portën se *ardha* „deschide poarta că *venii*" ; mbylle derën se *iku* „închide ușa că *plecă*".

Unii cercetători[1] consideră că în limba vorbită și familiară poate avea chiar valoare de prezent, fiind folosit în locul acestuia : eh, moj motër, *deshe* gjë ? (= *do* gje ?) „ei, măi soră, *doriși* ceva ? (= *dorești* ceva ?)" (ap. Cipo) ; më *fike* (= po më *fikë*), bre burrë ! „mă *stinseși* (= mă *stingi*), bre bărbate !" ; tash sa *erdha* (= *po vîj*) prej pazari ! „acum cît *venii* (= *vin*) din tîrg !" (ap. Zamputti). Construcțiile de felul acestora sînt frecvente în limba vorbită și posedă, desigur, o încărcătură afectivă. Zamputti numește aoristul cu această valoare „prezent trecut" (alb. e tashme e kryeme), arătînd că acțiunea este totuși la trecut, fiind posibilă numai substituirea aoristului printr-un prezent, fără să se producă vreo perturbare în legătură cu comunicarea momentului în care are loc acțiunea. Cipo constată că „e greu de precizat împrejurarea cînd aoristul poate îndeplini această funcție", adică de prezent.

După părerea noastră, în asemenea cazuri e vorba de o valoare afectivă pe care vorbitorul o atribuie aoristului. Exprimată prin aorist, acțiunea sau starea care are loc în prezent capătă o intensitate mai mare și o coloratură afectivă deosebită.

Zamputti vorbește și de un aorist cu valoare de „prezent imperfect" (alb. e tashme e parkryeme), adică de un aorist care redă o acțiune continuă în prezent. El procedează și de data aceasta la înlocuirea în frază a aoristului cu prezentul indicativ, deși prin procedeul acesta nu poate fi arătată valoarea adevărată a aoristului, deoarece, cum se știe, prezentul se folosește în mod obișnuit și cu funcția de trecut. Sînt date exemple ca acestea : m'*u hap* goja tue të qortue „mi se *căscă* gura certîndu-te" ; më *ranë* kambët në tokë tue të kërkue „îmi *intrară* picioarele în pămînt căutîndu-te" ; m'*u shqye* goja tue thirrë e ti ende s'ndien „mi *se rupse* gura strigînd și tu tot nu simți". După părerea noastră, impresia falsă de acțiune continuă a aoristului ne-o lasă, aici, nu aoristul, ci gerunziul cauzal care îi urmează, căci aoristul redă nu o acțiune continuă, ci finalul unei acțiuni, fie ea și continuă.

În albaneză, perfectul compus și mai mult ca perfecul se întrebuințează rar, în schimb aoristul are o fecvență deosebit de mare. În albaneza populară, aoristul e folosit, deseori, în locul mai mult ca perfectului : mbreti bëri hazër atë që i *kërkoi* „împăratul pregăti ceea ce îi *ceruse* (lit. *ceru*)". (A. Dozon, *Manuel de langue shkipe ou albanaise*, p. 308) ; vate djali î

[1] K. Cipo, *Sintaksa*, Tirana, 1952, p. 41 ; Injac Zamputti, *Aoristi shqip*, în rev. *Leka*, nr. 1 din 1943, Shkodër, p. 18–22.

dytë (i mesmi) te babai edhe i tha atë fjalë që i *tha* m'i madhi edhe babai i tha ato që i *tha* edhe djalit madh, edhe ay bëri ato që *bëri* djal'i math ... „merse băiatul al doilea (mezinul) la tatăl și îi spuse acea vorbă ce îi *spusese* (lit. *spuse*) cel mai mare și tatăl îi spuse ceea ce îi *spusese* (lit. *spuse*) și băiatului celui mare și el făcu ceea ce *făcuse* (lit. *făcu*) băiatul cel mare" (*idem*, p. 33). Verbele subliniate sînt la aorist dar cu funcția mai mult ca perfectului.

Și în romînă se cunoaște întrebuințarea perfectului (simplu sau compus) în locul mai mult ca perfectului, acesta din urmă devenit un timp rar folosit. Ca și în albaneză, exemplele cele mai multe le întîlnim în limba producțiilor literare populare, mai ales în limba poveștilor [1] : cînd ajunseră la fîntîna aceea unde *se întîlniră* (pentru : *se întîlniseră*) mai întîi frații cînd *plecară* (pentru : *plecaseră*) de acasă, se opri ..." (Pop Reteganu, *Povești din popor*).

În albaneză, aoristul poate apărea în corespondență cu mai mult ca perfectul și în propoziții coordonatoare, fapt care creează o situație de-a dreptul ilogică : dikush *erdhi* edhe *kish vënë* „cineva *veni* și *pusese*" (Pedersen, *A.T.*, p. 20) ; *kish vaturë ... e dëftoi* „*plecase* ... și *arătă*(*ibidem*) ; ai *diq* i panjohtun njimend, por *kishte* (*pasë*) *lanë* gja e pasuni të madhe „el *muri* necunoscut, dar *lăsase* o mare bogăție". (ap. P. J. Rrota, *Sintaksi i shqipes*, p. 75).

Una din întrebuințările cele mai interesante ale aoristului albanez este aceea cu funcția de viitor. În multe limbi [2], perfectul verbelor care arată o mișcare se poate întrebuința cu valoare de viitor. Vorbitorul anticipează astfel o acțiune pe care o consideră ca realizabilă sigur în viitorul cel mai apropiat. Verbele mișcării sînt folosite într-adevăr și în albaneză la aorist cu valoare de viitor dar mai ales în propoziții independente. Forme de aorist ca : *ika* ! „*plecai* !", *erdha* ! „*venii*", *shkova* ! „*mă dusei* !" etc. apar foarte frecvent în limba vorbită pentru acțiuni care se vor efectua cu siguranță în viitorul cel mai apropiat [3]. Aceste construcții nu sînt simțite de loc ca avînd valoarea prezentului indicativ, ci a viitorului apropiat, vorbitorul considerînd acțiunea, pe care încă nu a început-o, dar e pe punctul de a o începe, din perspectiva sigură a efectuării ei.

Aoristul cu funcția de viitor e întîlnit foarte des în propozițiile disjunctive : më në fund atij i hipi në kokë që të martohej dhe o do të martohej me të, o, si i thonë, *rashë* e *vdiqa* „pînă la urmă lui îi veni în minte să se însoare și, ori se va însura cu ea, ori, cum îi spun, *voi cădea* și *voi muri* (lit. *căzui* și *murii*)" (F. Gjata, *Tana*, p. 10) ; i thotë i biri : a po m kallxon o t *shkurtova* kryt ! „îi spune fiul : îmi arăți sau îți *voi scurta* (lit. *scurtai*) capul !" (M. Lambertz, *Pralla*, p. 113). Prin folosirea aoristului cu valoare de viitor, ideea de ezitare sau de alegere între cele două alternative dispare. Contradicția ireductibilă pe care o implică

[1] Vezi exemple la Paul Heidler, *Zum Gebrauch der Tempora im Rumänischen*, în *Weigands Jb.*, XVI, p. 34.

[2] Vezi L. Spitzer, *Stilstudien* I, 259, și *Vergangenheitstempus in futurischen Sinn*, în *Indogerm. Forsch.*, XLVIII (1930), caiet I, p. 45.

[3] Comp. rom. : — *ai plecat*? — *am venit* ! (Caragiale). Discuția la Iorgu Iordan, *Stilistica*, p. 148—149.

propozițiile disjunctive se rezolvă, grație prezenței aoristului, prin optarea de către vorbitor pentru una din alternative și anume pentru aceea al cărei predicat este alt timp decît aoristul. Că lucrurile stau astfel o dovedește și faptul că asemenea fraze compuse prin coordonare pot fi transformate ușor, fără modificarea înțelesului, ci numai cu sacrificarea valorii afective pe care o conține aoristul, în fraze cu propoziții condiționale negative : *në qoftë se nuk më kallxon, do të të shkurtoj kryt* „dacă nu-mi arăți, îți voi scurta capul". Se subînțelege aci, ca o concluzie, o propoziție cu sens imperativ : *pra, më kallxo* ! „deci, arată-mi !". Verbul care era înainte la aorist apare acum la viitor sau chiar la prezent cu valoare de viitor : të *shkurtoj* „îți *scurtez*". Transformarea se poate efectua și astfel : *më kallxo, se, në qoftë se nuk më kallxon, do të të shkurtoj kryt* ! „arată-mi, că, dacă nu-mi arăți, îți voi scurta capul !"[1].

Această întrebuințare afectivă a aoristului nu este proprie albanezei, căci se găsește în multe alte limbi. Cele care posedă aoristul ca un timp viu în sistemul lor verbal (ca de ex. greaca modernă) au situația identică cu cea din albaneză, iar cele care au pierdut, și numai parțial, aoristul în favoarea perfectului compus atribuie această valoare perfectului compus (comp. rom. : *ori vii, ori am plecat*. Transformînd fraza, ca mai sus, obținem : *dacă nu vii, am plecat* ; *(deci, vino !)* sau : *vino, că, dacă nu vii, am plecat* ! ; *vino, că am plecat !)*. Trebuie remarcat însă că în albaneză, folosirea aoristului în una dintre cele două propoziții, care se găsesc în raport disjunctiv, este foarte frecventă atît în limba vorbită cît și în textele literare [2].

Cu valoare de viitor, aoristul e folosit frecvent și în propozițiile condiționale introduse prin conjuncția *po*, cînd predicatul regentei este exprimat printr-un prezent (ind., conj. sau imperativ) sau viitor : po *s'thirre*, s'të jep nëna sisë „dacă nu *vei țipa* (lit. *țipași*), nu-ți dă mama țîță" (F. Gjata, *Këneta*, p. 64) ; unë s'ikij, po *s'e pashë* urdhërin me sy „eu nu plec dacă *nu voi vedea* (lit. *văzui*) ordinul cu ochii." *(ibidem)* ; po e *zure* lepurinë të gjalë, do të të jap vajzën „dacă *vei prinde* (lit. *prinseși*) iepurele viu îți voi da fata" (Pedersen, *A. T.*, p. 37) ; po *ra shi* nesër, s'do të vijë më „dacă *va ploua* (lit. *plouă*) mîine, nu va mai veni" ; më ndihmo, po *munde* „ajută-mă, dacă *vei putea* (lit. *putuși*)".

Ca și în cazul discutat mai înainte, al propozițiilor disjunctive, intenția vorbitorului este de a se realiza nu propoziția care conține aoristul, ci cealaltă, regenta ; realizarea regentei în funcție de realizarea subordonatei condiționale e considerată cu o siguranță absolută.

Conjuncția *po*, din astfel de construcții, poate lipsi : *të bëra punën, paguaj paratë (= po të bëra punën, paguaj paratë)* „*îți voi face* (lit. *făcui*)

---

[1] Condiționala se poate substitui prin adverbul *ndryshe* „astfel" : më jep paratë se, *ndryshe* (= në qoftë se nuk më jep paratë), të mora dhinë „dă-mi banii, că *altfel* (= dacă nu-mi dai banii), îți voi lua (lit. *luai*) capra". Conciziunea frazei poate merge chiar pînă la lipsa oricărui element înlocuitor al condiționalei dispărute : *më jep paratë, se të mora dhinë* ! „dă-mi banii că îți voi lua (lit. *luai*) capra" ! Astfel de construcții, cunoscute și în romînă, sînt foarte frecvente în albaneză.

[2] Despre corespondența ca înțeles între fraza cu condițională și cea cu propoziții disjunctive, vezi M. Lambertz, *Die hypothetische Periode im Albanischen*, în *Indogerm. Forsch.*, XXXIV.

munca, plătești banii"; *hëngre (= po hëngre) fikun, vish leshnikun* „*dacă vei mînca* (lit. *mîncași*) *smochina, îmbraci mantaua de iarnă*".

Aceste construcții sînt cu atît mai interesante din punct de vedere stilistic, cu cît există o concordanță între valoarea de viitor a aoristului și, tot de viitor, a prezentului din regentă. Nici aceste construcții nu sînt proprii albanezei, căci le regăsim și în alte limbi, ca de pildă în romînă : mi-*ai pus* (sau *puseși*) *banii pe masă, iei vaca*. Perfectul (compus sau simplu), ca și prezentul din regentă, au, într-un astfel de exemplu, funcție de viitor : *dacă îmi vei pune banii pe masă, vei lua vaca*. Rolul important, atît în albaneză cît și în celelalte limbi, îl deține, în asemenea construcții, intonația [1].

Ca și în alte limbi, aoristul e un timp al narațiunii : Ai arapi s ish arap, po ish e bukur e dheut. Si *vanë* mbërnda, *vate* arapi në konak tjetrë, e *bëri* kafen edhe *nxorri* lëkurën e zezë edhe *u-bë* si e bukur e dheut që ish, edhe *vate*, u *shpuri* kafen edhe u *dha* dorënë e i *miserdhi*. Kur e pan ata aqë të bukurë, i *zuri* dridhmë, edhe ashtu *iku* e *vate* tej në konak tjetërë e *veshi* lëkurën e zezë edhe *dolli* prap si arap. „Arapul nu era arap, ci era frumoasa pămîntului. Cum *merseră* înăuntru, *merse* arapul la un alt conac, *făcu* cafeaua și *scoase* pielea cea neagră și *se făcu* ca frumoasa pămîntului ce era, și *merse*, le *aduse* cafeaua și le *dădu* mîna și bineţe. Cînd o *văzură* atît de frumoasă, *îi apucă* tremuratul ; și așa *plecă* și *merse* dincolo la celălalt conac, *îmbrăcă* pielea neagră și *se făcu* din nou ca arap". (Pedersen, *A. T.*, p. 40).

În contextele narative aoristul poate alterna cu imperfectul. Prin imperfect sînt redate verbele care exprimă o stare sau o acțiune care durează : *U ndërtua* nje fabrikë me punë vullnetare. Në këto punime *ndodheshin* shumë njerëz. Mungojshin vetëm studentët, sepse ata ishin atëhere në provime. „*Se construi* o fabrică cu muncă voluntară. La aceste munci *se aflau* mulți oameni. *Lipseau* numai studenții, pentru că ei *erau* atunci în examene" ; Provimet *mbaruan*. Në provime *merrnim pjesë* të gjithë studentët, nga të cilët *fituan* provimet njezët e dy „Examenele se sfîrșiră. La examene *participaŭ* toți studenții, dintre care *reușiră* douăzeci și doi".

[1] Cu funcție de viitor e întrebuințat foarte des și conjunctivul. Verë kemi për të pirë ndëpër shtëpit si *të kthehemi* nga gjahu „vin avem de băut prin case cînd *ne vom întoarce* (lit. *cum să ne întoarcem*) de la vînătoare" (Kristoforidhi, *Gjahu i malësorëvet*, p. 12) ; kur *të zën'e* të shpeshojënë gjelatë, dilni ndë kodrët të kuqa „cînd *vor apuca* să se înteţească (lit. cînd *să apuce* să se înteţească) cocoșii, ieșiți în dealurile roșii" (*ibidem*) ; sa *të dojë* t'e paguaj „cît *va vrea* (lit. *să vrea*) să-l plătesc". (Pedersen, *A. T.* 24) ; epni zë buravet kush *të dojë* të vinjë nesër për gjah, le të bëhetë gati që sonte „dați vorbă bărbaților cine *va vrea* să vină (lit. cine *să vrea* să vină) mîine la vînătoare, să se gătească încă de cu seară". (*ibidem*). Conjunctivul cu această valoare se întîlnește foarte des și în limba autorilor vechi : Rrxonje ju ket klishe e û per tri ditë *t'a trajtonj* „dărîmați voi această biserică și eu în trei zile *voi construi-o* (lit. s-o *construiesc*)" (Buzuku, ap. A. Justin Rrota, *Monumenti ma i vjetri i gjûhes shqype*, ed. II, Shkodër, 1938, p. 13).

În limba de azi, conjunctivul cu această întrebuințare este precedat, în cele mai multe cazuri, de un pronume relativ sau un adverb relativ.

Construcția nu pare străină nici limbii romîne. Din graiul satului meu natal. Peștișani, raionul Tg. Jiu, îmi amintesc fraze ca : lasă că bem cînd *să ne întoarcem* (= cînd *ne vom întoarce*).

Ca în narațiunile literare, aoristul apare și în expunerile de natură științifică: Këtu *u formua* ky popull dhe këtu i *shpëtoi* romanizimit. Shqiptarët këtu *qenë* barinj të vendeve të nalta (malore) të brendëshme, të cilët *u shtrinë* edhe në fushat perreth... ,,Aici se formă acest popor și aici *scăpă* de romanizare. Albanezii aici *fură* păstori ai locurilor înalte (muntoase) și se *întinseră* și în cîmpiile din jur" (*Bul. i Univ. Sht. të Tiranës*, 3, 1958, p. 57).

La fel în limba presei: Po për mungesë projektesh dhe të kohës së keqe, gjatë tremujorit të parë nuk *u arritën* rezultate të kënaqëshme. Në mesin e tremujorit të dytë gjendja *ndryshoi*. Nga Bashkimi Sovjetik *mbriti* maqineri e rëndë... ,,Dar din lipsă de proiecte și din cauza timpului rău, în cursul trimestrului întîi *nu se obținură* rezultate mulțumitoare. La mijlocul trimestrului al doilea, situația *se schimbă*. Din Uniunea Sovietică *sosi* mașinărie importantă..." (*Zëri i popullit*, 17.XII.1958, p. 1); și în stilul epistolar: Djali im i dashur, të puth sytë me shumë mall. Kartën që *dërgove* e *mora* edhe *u gëzova* shumë për shëndet tënt... ,,Băiatul meu drag, îți sărut ochii cu mult dor. Scrisoarea pe care o *trimiseși* o *primii* și *mă bucurai* mult de sănătatea ta..." (Aug. Dozon, *Manuel de langue shkipe ou albanaise*, Paris, 1879, p. 144).

În concluzie, putem arăta că în albaneză aoristul este un timp foarte frecvent și cu valori multiple, dintre care unele, de prezent și de viitor la verbele mișcării și în disjunctive și condiționale, se datoresc afectivității. Principala valoare însă este aceea de a reda o acțiune perfectivă, în opoziție cu perfectul compus, care servește pentru acțiuni imperfective. Valorile aoristului albanez se regăsesc și în alte limbi, în greacă, romînă etc.

О ЗНАЧЕНИИ АОРИСТА В АЛБАНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор исследует некоторые значения албанского аориста, ссылаясь часто на положение простого перфекта в румынском языке. В албанском языке аорист употребляется во всех стилях языка и для всех лиц. Вообще не существует различий между двумя албанскими диалектами в отношении использования аориста. Это констатирование действительно как для албанского языка в итальянских колониях, так и для письменных памятников древнегегического языка.

В староалбанском языке аорист употребляется так же часто, как и теперь; поэтому нельзя говорить о каком-то стремлении к исчезновению или же к усилению употребления этого времени. Чтобы доказать это положение, автор сравнивает текст Бузуку (1555 г.) с соответствующим латинским текстом, указывая, что Бузуку переводит не только перфект, но во многих случаях и настоящее время, имперфект, плюсквамперфект и причастие настоящего времени при помощи аориста.

Подобное констатирование достигается и сравнением с итальянским текстом некоторых отрывков из Cuneus prophetarum (1685 г.)

Богдани. Для демонстрирования того, что для этого времени нельзя говорить о различных значениях или стремлениях в зависимости от областей, автор прибегает к сравнению гегической и тоскической версий в текстах Gjahu i malësorëvet Кристофориди, отредактированных самим автором. Чтобы показать частоту употребления и значение аориста в албанских колониях Италии, современная албанская версия поэмы Milosao Иеронима де Рада сопоставляется с подлинным текстом, причем отмечается, что между этими двумя версиями не существует никакого различия в этом отношении. По сравнению с румынским языком аорист в албанском языке употребляется гораздо чаще. Здесь автор прибегает к сравнению отрывков прямой и косвенной свободной речи из ,,Чудесной дубравы" Садовяну с теми же отрывками из албанского перевода этой книги.

В албанском языке аорист используется для передачи действий мгновенных и законченных. Для глаголов, выражающих состояния или продолжительные действия, употребляется сложный перфект, если они не ограничены дополнением: kini hangër ,,я кушал", но: hëngra mjaft ,,достаточно съел". Следовательно, албанский язык употребляет аорист для действий совершившихся, а сложный перфект для действий несовершившихся. Подобное положение встречается и в румынском языке.

Выраженные аористом действие или состояние, происходящие в настоящее время, приобретают большую напряженность и особую эмоциональную окраску. Далее приводятся примеры аориста, употребляющегося в албанском и румынском языках вместо плюсквамперфекта. Затем обсуждается значение будущего времени аориста глаголов движения и в предложениях разделительных и условных, причем подчеркивается, что это значение принадлежит по происхождению эмоциональному языку.

В заключение автор исследует употребление аориста в стиле повествовательном, научном, эпистолярном, а также и в стиле, употребляющемся в прессе.

SUR LA VALEUR DE L'AORISTE EN ALBANAIS

RÉSUMÉ

L'auteur étudie certaines valeurs de l'aoriste albanais, se rapportant souvent à la situation du passé simple roumain. En albanais, l'aoriste est employé dans tous les styles de la langue et à toutes les personnes. En ce qui concerne son emploi, il n'y a pas de différences, en général, entre les deux dialectes de l'albanais. L'observation est encore valable pour l'albanais des colonies d'Italie et pour les textes imprimés en langue guègue ancienne.

En ancien albanais, l'aoriste est tout aussi fréquent qu'aujourd'hui; on ne peut donc pas parler d'une tendance de disparition ou d'intensifi-

cation de son emploi. A l'appui de cette affirmation, l'auteur compare le texte de Buzuku (1555) au texte latin correspondant, en montrant que Buzuku traduit par l'aoriste non seulement le parfait latin, mais, bien souvent, le présent, l'imparfait, le plus-que-parfait et le participe présent. On aboutit aux mêmes constatations lorsqu'on compare quelques fragments albanais du *Cuneus prophetarum* (1685) de Bogdani au texte italien. Afin de démontrer qu'il ne peut être question de valeurs ou de tendances variant d'après les régions, l'auteur analyse les versions guègue et tosque du texte *Gjahu i malësorëvet* de Kristoforidhi, les deux rédigés par Kristoforidhi même. Pour étudier la fréquence et les valeurs de l'aoriste dans l'albanais d'Italie, l'auteur de cet article compare la version albanaise actuelle du poème *Milosao* de Jeronim de Rada avec le texte originel, en montrant qu'il n'y a pas de différences, sous ce rapport, entre les deux textes. Par rapport au roumain, la fréquence de l'aoriste est de beaucoup plus considérable. L'auteur se fonde sur le parallèle entre quelques passages en langage direct et indirect de « Dumbrava minunată » de Sadoveanu, et leurs correspondants dans la traduction albanaise du livre.

En albanais, l'aoriste est employé pour des actions momentanées et accomplies. Les verbes exprimant une action continuelle ou un état sont mis au passé composé, lorsqu'ils ne sont pas limités par un complément : *kini hangër* « j'ai mangé », mais *hëngra mjaft* « je mangeai assez ». L'albanais emploie donc l'aoriste pour des actions perfectives, et le passé composé pour des actions imperfectives. Il en est parfois de même pour le roumain.

Exprimés par l'aoriste, l'action ou l'état ayant lieu dans le présent acquièrent une plus grande intensité et une nuance affective particulière. L'auteur donne ensuite plusieurs exemples d'aoriste employé, en roumain et en albanais, à la place du plus-que-parfait, après quoi il discute la valeur de futur que l'aoriste peut exprimer par les verbes de mouvement et dans les propositions disjonctives et conditionnelles ; il souligne que cette valeur appartient, à l'origine, au langage affectif.

En conclusion, l'auteur étudie l'emploi de l'aoriste dans le style des narrations, des travaux scientifiques, des épîtres et de la presse.

SUFIXE URARTICE ÎN ARMEANA CLASICĂ

DE

VLAD BĂNĂŢEANU

Examinînd lista de arbori din limba armeană, pe care am întocmit-o am constatat o nepotrivire cu afirmaţia lui A. Meillet, care spunea că numele de arbori s-ar forma în armeană cu ajutorul unui sufix *-eni*, instr. *-eneaw* [1]. Interpretarea obişnuită ce se dă este că temele armene în *-i* din numele de arbori, reprezintă un i.-eur. **-i̯ā*, care are sens colectiv, iar sufixul *-eni* ar reprezenta un sufix *-an*, *-ean*, *-en* lărgit prin sufixul *-i*, foarte frecvent în armeană ca sufix adjectival şi substantival (dar neproductiv în epoca istorică). Pe lîngă sufixul *-eni*, citat de A. Meillet, figurează însă şi un sufix *-ni*, care nu este menţionat de el, şi pe care l-am găsit într-un număr mai mic de nume de arbori.

Sufixul *-eni* îl găsim folosit pentru formarea numelor de arbori cu sens colectiv şi a unei serii de nume care denumesc diferitele blănuri ale animalelor. Un *-n-* sau alte elemente sufixale compuse cu *-n-*, se intercalează uneori între elementul radical şi între sufixul *-i*, de ex. *yayt* „clar" > *yayt-n-i* „clar", *hayr* „tatăl" > *hayr-en-i* „părintesc", *ken-dan-i* „viu" de la *keank'* „viaţă", pentru a forma adjective [2], dar ele nu au nici o legătură cu sufixul colectiv *-ni-*, *-eni* de care ne ocupăm [3]. Interesul meu pentru acest sufix s-a mărit în urma constatării că-l regăsim în limba urartică în diferite forme, ca *-ni*, *-uni*, *-ani*, apoi în vechea armeană ca formant net de colective şi în fine, după cum dovedesc cercetările mai multor caucazologi, printre care J. Karst [4], regăsim acest sufix cu sens de plural şi colectiv în limbile sudcaucazice.

Presupun că lista mea de nume de arbori în armeană conţine cu aproximaţie majoritatea lor, fiind adunată în cursul unor lecturi îndelungate. O parte din arborii cu sufixul *-ni*, *-eni* cresc în regiunea Armeniei, care se întinde între latitudinea 38°—41°, totuşi trebuie să presupunem că o bună parte din aceşti arbori cresc mai spre sud de această latitudine,

---

[1] A. Meillet, *Altarmenisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1913, p. 31.

[2] *Ibidem*, p. 35.

[3] Şi în limba georgiană există adjective formate cu un sufix *-ni*. Exemple citează Th. Kluge în lucrarea sa *Das ossische Siedlungsgebiet*, Berlin, 1940, *pass.*

[4] J. Karst, *Grundzüge der vergleichenden Grammatik des Ibero-Kaukasischen*, I, 1932.

iar unele nume reprezintă în mod categoric nume de arbori exotici, care nu cresc în Armenia, și care au intrat probabil în limbă prin împrumut o dată cu cunoașterea fructului exotic.

Fiindcă există în limba armeană și nume de arbori *care nu sînt* formate cu sufixul *-ni*, *-eni*, ci cu alte sufixe, am examinat încercările lui Evald Lidén [1] de a prezenta o serie din ele drept indo-europene ca origină; eu le consider nereușite. Încercările de a dovedi în lexicul armean (care are numai 10% din radicale de origine indo-europeană) existența unui mare număr de cuvinte de origine indo-europeană prezintă acea frecvență a arbitrarului în comparații, de care se fac vinovate — după B. A. Serebrennikov — dicționarele etimologice ale limbilor indo-europene [2]. Consultînd dicționarele etimologice indo-europene, nici nu găsim de altfel rădăcini *indo-europene* decît *pentru cîteva soiuri de arbori*, ca *stejar*, *fag*, *paltin*, *plop*, *mesteacăn*, *arin*, *sorb*, *frasin*, *ulm*, *pin*, *jneapăn*, și în plus pentru cîțiva pomi fructiferi [3]. Or, în studiul lui E. Lidén jumătate din acești arbori au în limba armeană rădăcină indo-europeană. Așa de exemplu arm. *geran* „bîrnă" este apropiat de breton. *gwern*, v. irl. *fern*, cu o rădăcină i.-eur. **werēn*, **werna*, avînd sens de „arin"; arm. *lasteni* „arin" este derivat din rădăcina i.-eur. **lazda*, avînd corespondență în lit. *lazdà* „bîtă, alun"; arm. *arōsi* „sorb" este apropiat de v. sl. *oskoruša* „sorb"; arm. *barti* „plop tremurător" ar avea origine indo-europeană din cauza asemănării fonetice cu v. sl. *brěstĭ*, rus *berest* „mesteacăn"; arm. *elewin* „cedru", prin care, în lipsă de alt termen, a fost tradus în Geneza XXI, 15 termenul grecesc ἐλάτη „molid", a căpătat ulterior sens de „brad" și a fost apropiat de i.-eur. **edl̥nta*, v. sl. *jela*, pol. *jedła* „brad" sau de rus *jalovec*, lit. *jalovẽni* „ienupăr"; arm. *mayr* „pin, cedru" care a fost apropiat de skr. *mēthi* „stîlp", v. nord. *meiðr* „arbore, stinghie"; arm. *gi*, gen. *gioy* „ienupăr" e apropiat de lat. *vītis*, *vītex* „salcie", v. sl. *viti* „a împleti". Nu cred că va fi cineva de acord cu aceste etimologii, care confirmă pe deplin neîncrederea lingviștilor sovietici în dicționarele etimologice ale limbilor indo-europene.

Examinînd o serie de nume armene de arbori, am considerat că putem vedea în ele împrumuturi vechi, făcute din limbile vechiului Orient apropiat, cu ai căror vorbitori Armenii erau în contact, sau din limbile kartvelice, care s-au format probabil concomitent cu limba armeană și în condiții istorice asemănătoare. O serie din aceste cuvinte îmi propun să le tratez într-un alt articol; în articolul prezent am intenționat să mă ocup numai de numele armene de arbori, formate cu un sufix *-eni*, care

---

[1] E. Lidén, *Baumnamen und Verwandtes*, *Indogermanische Forschungen*, XVIII, p. 485–509.

[2] Vezi la B. V. Gornung, *О границах применения сравнительно-исторического метода в языкознании* (Despre limitele aplicării metodei comparative în lingvistică), în *Вопросы языкознания*, 1952, No 4, p. 35 și notele 44–46.

[3] Walde-Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, Berlin, 1928, I – III; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Lief. 1–13, Bern, 1949—1959. Cu această ocazie trebuie să arătăm regretul că în bibliotecile noastre lipsește monumentalul dicționar etimologic în șapte volume al lui Hr. Ačarean, *Hayerēn armatakan bararan* I–VII, Erevan, 1926–1935, ca și dicționarul *Nor bargirk' haykazean lezwi*, I–II, Veneția, 1836–1837, atît de necesare studiilor armene.

trebuie considerat de origină urartică. Aceste împrumuturi vor confirma afirmaţia lui Hübschmann că termenii de agricultură armeni nu sînt de origină indo-europeană, ci au fost moşteniţi probabil de armeni de la urarţi, de la care şi-au însuşit elementele ce stau la baza culturii lor.

★

În armeana clasică găsim deseori, în toponimice sau în patronimice, sufixul *-ni*, însoţit de vocala care-l preceda (*-u-* sau *-a-*), ceea ce a dus la sufixele lărgite *-uni*, *-ani*. S-ar găsi mijloace formale şi fonetice pentru a le explica drept sufixe indo-europene; trebuie să ţinem însă seama de faptul că urme ale unui colectiv, format de singularul cu un sufix *-ni*, se găsesc în urartică[1] şi în churrită[2], de asemenea în limbile sud-caucazice. De aceea apare justificată părerea că limba armeană (care a introdus modificări în structura ei morfologică indo-europeană) a găsit în aceste limbi sufixele cu sens colectiv de care avea nevoie, atunci cînd, o dată cu distrugerea silabei sale finale indo-europene, în urma unui nou accent de intensitate, limba pierduse formaţii vechi de plural şi de colectiv (atunci au pătruns sufixele neindo-europene de plural *k'*, de plural-colectiv *-ni* (*-uni*, *-ani*), *-ear*, *-ti* etc.)[3]. Cînd limba armeană clasică a avut nevoie de un sufix cu sens colectiv pentru a denumi după numele fructelor pomii roditori, ea a făcut apel la sufixul *-ni* sau sufixul lărgit *-eni*, care prin analogie a trecut şi la alte nume de arbori. Cînd, în dezvoltarea ei limba armeană a simţit nevoia unui plural, ea a adăugat cuvîntului terminat cu un sufix de colectiv, sufixul de plural *-k'*; de exemplu în unele dialecte armene avem de la *kin* „femeie" un colectiv *kanani* „multe femei, harem", de la care s-a format un plural *kanani-k'* „femei"; tot aşa de la substantivul *xat'un* „doamnă" avem colectivul *xat'unani*, iar pluralul format de la

---

[1] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, în *Вестиик Древней Истории*, 1953, № 1, p. 294. Autorul spune că în urartică există cuvinte cu conţinut de plural şi cu formă de singular, de regulă cu sens de colectiv, de ex. ^{GUD}*paḫini* „taur", dar şi cu sensul de colectiv „vite cornute" (p. 286), sau în ex. *parubi* ^{SAL}*lutuni* „am alungat femeile", cu o formă de singular, însă cu sens de plural-colectiv (p. 265, nota 3). Deoarece în urartică sufixul *-ni*, un sufix de nominativ singular, se adaugă la o temă terminată într-o vocală (*-a-*, *-i-*, *-u-*), de ex. ^{URU}*Meištani*, ^{URU}*Quani* (oraşele Meišta, Kua), ^{URU}*Šarituni* (oraşul Šaritu), ^{URU}*Nigibini* (oraşul Nigibi), ^{KUR}*Manani* (ţara Mana), ^{GUD}*paḫini* (colectiv „vite cornute"), ^{SAL}*lutuni* (colectiv „femeile"), este foarte probabil, că în limba armeană a fost adoptat acest sufix împreună cu vocala care-l preceda, adică *-a-*, *-i-*, *-u-*, ceea ce ne apare clar atunci cînd analizăm originea unui nume patronimic armean, care a fost în mod evident format de la un nume propriu, cu adăugarea sufixului *-uni*. (ex. *Aršak*: *Aršak-uni*, *Bagrat*: *Bagrat-uni*). Şi la nume de ţări, în care vedem predominînd nume cu tema terminată în *-a*, s-a adăugat probabil *-ni* şi a rezultat un sufix *-ani* în toponomastica armeană. G. A. Melikišvili constată că şi tema se poate termina în *-ni*, reprezentînd atunci forma cazului nedeterminat sau absolut; în special la numele geografice e greu de hotărît dacă *-ni* este sufix sau aparţine de temă.

[2] În churrită găsim acelaşi sufix *-ni*, de ex. urartic *taršuani*, churrit *taršu*(u̯)*-anni* „om". Alte exemple mai departe.

[3] A. A. Asmangulian, *Против гипотезы о „двуприродности" армянского языка* în *Вопросы языкознания*, 1953, № 6, p. 35.

acesta este *xat'unani-k'* [1]. Vom face constatarea că noţiunea de colectiv se confundă uneori cu aceea de plural şi vom discuta în continuarea articolului această confuzie, dar după cum am văzut din exemplele citate, valoarea de plural se poate da unui nume colectiv prin adăugarea unui al doilea sufix, de astă dată sufixul de plural *-k'*.

Trecînd acum la prezentarea sufixului, ni se pare că cel mai clar apare în limba cea mai veche şi în toponimice sufixul *-uni*, aşa cum se detaşează el în patronimicele şi toponimicele armene, unele din ele avîndu-şi originea cu siguranţă din epoca urartică. De aceea sînt de părerea lui H. Hübschmann (care a aprofundat studiul numelor toponimice armene şi al numelor de persoană) [2] că sufixul *-uni* a format în armeana preistorică numele unor familii de feudali, devenind un sufix cu sensul colectiv de *familie*, „cei care aparţin unei familii" [3] sau cum crede A. A. Asmangulian, el a format poate şi fostele numiri ale triburilor [4]. Acest sufix a rămas din epoca urartică în cîteva nume toponimice, de exemplu în *Eti-uni*, *Buzuni* (care nu poate fi separat de numele de familie armeană *Bznuni*), în numele toponimic *Velikuni* (la nord de lacul Sevan), după părerea mea probabil şi în *Xorxoruni* etc. [5]. În armeană acest sufix a format, precum am spus, nume de familii (avînd sens colectiv), de exemplu numele de familie *Aršak-uni* de la numele propriu *Aršak*, *Bagrat-uni* de la *Bagrat*, *Artak-uni* de la *Artak*, *Malxaz-uni* de la *Malxaz*, *Ervand-uni* de la *Ervand*, *Amat-uni*, *Apah-uni*, *Ardzr-uni*, *Gnt-uni*, *Gn-uni*, *Hav-uni*, *Mandak-uni*, *Ord-uni*, *Varaǰn-uni*, *Salk-uni*, *Sahar-uni*, *Spand-uni*, *Vahev-uni*, *Xorxor-uni* etc. [6].

J. Karst consideră sufixul armean *-uni* drept un nume colectiv, frecvent în patronimice şi poate în nume vechi de triburi [7]. Pentru a se

---

[1] Hr. Ačaṙean, *Liakatar k'erakanut'iun hayoç lezvi* (Gramatica completă a limbii armene), III, 1957, p. 736. Acelaşi procedeu îl vom observa şi la patronimicele în *-uni*: *Buduni-k'*, *Apahuni-k'* etc.

[2] H. Hübschmann, *Die altarmenischen Ortsnamen*, *Indogermanische Forschungen*, XVI, p. 197—440; idem, *Altarmenische Personennamen*, Festgruss, R. v. Roth.

[3] După cum crede H. Hübschmann, sufixul *-uni* a format poate la început adjective cu sens posesiv, de ex. de la *tikin* „stăpînă" un adjectiv *tiknuni* „al stăpînei"; de la *tēr* „stăpîn" adjectivul *tēruni* „al stăpînului", dar apoi a devenit adjectiv calitativ *ark'uni* „regal", *tēruni* „divin". (Aş aminti aici că şi în georgiană întîlnim adjectivele formate cu sufixul *-ani*, *-iani*, avînd un sens de calitate. Le voi cita mai tîrziu). De la sensul posesiv al sufixului *-uni*, desemnînd „rudele, oamenii, familia lui Aršak" a rezultat *Aršak-uni* cu sensul colectiv „familia lui Aršak, Aršakuni". Devenind mai tîrziu un patronimic în epoca istorică armeană, a fost necesar un sufix de plural *-k'* pentru a indica pe „cei din familia Aršakuni" (p. 263, 328—330). Kapantzian consideră în schimb sufixul *-uni* ca un sufix de origine (*Историко-лингвистические работы*, Ереван, 1956, p. 135—136).

[4] A. A. Asmangulian, *op. cit.*, în *Вопросы языкознания*, 1953, No 6, p. 32.

[5] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 256.

[6] Hübschmann consideră că aceste nume în *-uni* au primit ulterior sufixul de plural *-k'*, fiind trecute ca nume asupra localităţilor stăpînite de familiile de feudali. Astfel s-au format nume de cantoane şi sate, pe care le cunoaştem din istoria Armeniei, cu acest sufix, nume pe care le citează Hübschmann în articolul său, de ex. *Rštuni-k'*, *Aršakuni-k'*, *Apahuni-k'*, *Arznuni-k'*, *Ervanduni-k'*, *Paluni-k'*, *Krčuni-k'*, *Mecnuni-k'*, *Trpatuni-k'* etc. (*Indogermanische Forschungen*, XVI, 343, 345, 347). În greceşte *-uni* este redat prin -ουνή cum ne-o dovedeşte Apahuni-k', în greceşte 'Απαχουνή (la Const. Porphyrogen., *De administrando imperio* 193, 7).

[7] J. Karst, *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-Kaukasischen*, I, 1932, p. 156.

forma un plural de la aceste colective, de exemplu „cei care constituie familia *K'aǰberuni*", a trebuit să intervină sufixul de plural *-k'* : *K'aǰberuni-k'*.

Dacă parcurgem textele urartice, în număr de 350, publicate de G. A. Melikišvili [1] (din totalul de 400 texte existente), vom da peste un mare număr de localități sau nume de țări, cu sufixul *-ni*, precedat de vocala *-a*. Vom cita numai cîteva din ele [2], de ex. *Şupāni*, *Marmani*, *Arsitani*, *Ḫušáni*, *Uriani*, *Azani*, *Uluani*, *Aḫuriani* [3], *Darani*, *Biḫurani*, *Aburzani*, *Igani*, *Kuarzani* [4], nume de orașe și țări în *-ani* pe care le-am scos numai din cîteva inscripții urartice. S-ar putea crede că acest sufix *-ni* s-a lărgit cu vocala *-a* încă din epoca urartică, căci avem cîteva exemple neîndoielnice cu sufixul *-ani* în toponimicele armene din cele mai vechi. Hübschmann citează din toponomastica armeană toponimicul *Aṙberani* (din nord-estul lacului Van) [5], *Eraxani* din prov. Taik', *Erevan* < *Yerevani* [6], numele provinciei *Turuberan(i)*, considerat ca un colectiv de către Gr. Kapantzian [7] sau *Ermāni* (*Irmāni?*) din reg. Kars, amintit într-o inscripție a regelui Sardur II; sau *Axurian*, rîul armean cunoscut în inscripțiile urartice ca *Aḫuriani* [8].

Sufixul urartic *-ani* apare uneori ca *-eni*, ceea ce se vădește în transcrierea grecească sau chiar în numele armenești rămase în toponomastică. Astfel urarticul *Şupāni* apare în transcrierea grecească Σοφήνη cu un sufix -ηνη, dar în armeană avem numai forma unui caz urartic nedeterminat **Şupā*, care a dat *Çop'k'*; *Matiani* apare în transcrierea greacă Ματιήνη și aceeași trecere *a* > *e* o observăm în numele orașului armean *Arzen*, dacă acesta este identic cu *Arzania* din Nairi [9]. Aceasta ne-ar puteal explica sufixul armean *-eni*, dezvoltat din *-ani*. J. Karst consideră sufixu

---

[1] Publicate în *Вестник Древней Истории*, 1953, Nº 1—4, 1954, Nº 1 sub titlul de *Урартские клинообразные надписи*.

[2] Din inscripțiile urartice No 127, coloana I—VIII; 128 A 2, A 4, B 1; 130, 131, 142 publicate de G. A. Melikišvili în *Вестник Древней Истории*, 1953 No 3, p. 231—277.

[3] Cf. rîul *Axurian* în Armenia, identic cu actualul rîu *Arpačai* (N. V. Arutunian, *Заглавные декларации урартских надписей. Известия Академии Наук Арм. ССР*, Ереван, 1954, № 8, p. 86).

[4] *Kuarzani* este indicat de Melikišvili la nota 21 privitor la inscripția No 127, coloana I, *ca un nume de trib*, devenit nume de țară (?) fiindcă e precedat de determinativul KUR (vezi inscripțiile urartice, *Вестник Древней Истории'*, 1953, № 3, p. 235).

[5] H. Hübschmann, *Die altarmenischen Ortsnamen*, *Indogermanische Forschungen*, XVI, p. 251.

[6] *Ibidem*, p. 424, 425.

[7] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 180. Hübschmann își exprimă părerea că *Taruberan* este *Tarawn*, identic cu *Turuberan*, adică *Tarberuni*, astfel că aici sufixul *-uni* și *-ani* se înlocuiesc fără nici o dificultate. Iar geograful Vardan identifică la p. 426 a Geografiei sale *Aṙberani* și *Tarberuni*, spunînd că „este vorba de țara *Berkri* din nord-estul lacului Van (Hübschmann, *Die altarmenischen Ortsnamen*, în *Indogermanische Forschungen*, XVI, p. 251).

[8] Gr. Kapantzian, *Хайаса—колыбель Армян*, Ереван, 1948, republicat în Gr. Kapantzian, *Историко-лингвистические работы*, Ереван, I, 1957, p. 182.

[9] H. Hübschmann, *op. cit.*, p. 250. Arzania este citată de Strabon, XI, ca Ἀρσηνή. Totuși ar putea să fie vorba și de localitatea Ἀρζάνη.

-ηνη (cu care sînt redate în limba greacă numele de țări sau regiuni din Asia Anterioară) ca un sufix greco-asianic [1].

Churrita (mitanni) este înrudită cu urartica. De mult timp erau observate fapte lingvistice care confirmau apropierea dintre limbile urartică și churrită; în urma studiului churritei și a limbii urartice care a avansat în ultimul timp, se poate vorbi de o înrudire neîndoielnică între ambele limbi [2]. Churriții au fost mijlocitorii de bunuri culturale și pentru hitiți, cărora le-au transmis scrierea cuneiformă sub forma ei babiloniană și le-au transmis mai multe epopei churrite, ca și o parte din vocabularul lor cultural. S-ar putea deci să fi existat și o influență de cultură a Churriților asupra Armenilor, prin mijlocirea Urarților (vezi și Kronasser, *Vergleichende Laut-und Formenlehre des Hethitischen*, Heidelberg, 1956, § 9, p. 105–109).

Și limba churrită dispune de un sufix *-ni*, *-nni*, la plural *-na*, precedate de vocala *a*, sufix pe care Goetze îl consideră însă drept un „Artikelsuffix". Dacă din urartică am citat o serie de nume de țări sau orașe formate cu acest sufix, în churrită se pare că avem numai numele *Mitanni*, care mai are forma *Maitanni*, *Maiteni*; dar am mai putea aminti și alți termeni în *-anni*, la care presupunem un sens colectiv, ca de exemplu *marianni* avînd sensul de „nobilime militară". W. Brandenstein consideră atît cuvîntul *Mitanni* cît și *marianni* ca fiind de origină indică, ș.a. explicînd *marianni* prin sanskr. *marya-* „erou tînăr" și *Mitanni* prin *mita-* un participiu substantivat de la verbul skr. *minōti* „el întărește, înființează",

---

[1] J. Karst, *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-Kaukasischen*, I, 1932, p. 156. Iată și ce spune Lehmann-Haupt: „Die Formen Κομμαγία, Ματία, Μελιτία, gegenüber den üblichen griechischen, Formen Kommagene, Melitene, Matiane, legen die Annahme nahe, dass die Endung *-ene* zum Teil noch als das empfunden wurde, was sie wahrscheinlich war, ein in den einheimischen Sprachen Kleinasiens offenbar weitverbreitetes Suffix *lokaler Bedeutung*. In der Sprache der vorarmenischen Urartier bildete es speziell Städtenamen" (*Armenien einst und jetzt*, Berlin, 1910, I, p. 539).

[2] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*. Приложения к *Вестнику Древней Истории*, 1953, I, Gramatica, capitolul О родстве урартского языка с хурритским(p. 292–293). De asemenea se pronunță pentru înrudirea acestor limbi Vl. Georgiev, în *Вопросы языкознания* 1954, № 4, p. 70 și I. M. Diakonov, *О языках Древней Передней Азии* în *Вопросы языкознания*, 1954, № 5, p. 52. După acest autor, structura numelui este identică în ambele limbi, iar cea a verbului în general identică (*A Comparative Survey of the Hurrian and Urartean Language*, Moscou, 1957, p. 3 și 5). Vezi și J. Friedrich, *Kleine Beiträge zur churritischen Grammatik*, Leipzig, 1939; E. A. Speiser, *Introduction to Hurrian*, New Haven, 1941. I. M. Diakonov este împotriva părerii unora dintre lingviști, care afirmă că și sumeriana ar aparține la grupul urarto-churrit. El spune că construcția ergativă a propoziției care apare în urartică, churrită, sumeriană (ca și în limbile sud-caucazice), apoi lipsa unei opoziții a genului activ-pasiv, nu poate fi dovada înrudirii dintre diferite limbi asianice, cum ar fi sumeriana, urartica și churrita. Luînd în același fel ca bază construcția nominativă a limbilor indo-europene, fino-ugriene sau semitice, am putea afirma înrudirea dintre aceste familii de limbi. După Diakonov, criteriul de înrudire îl pot constitui numai elementele materiale ale morfologiei și faptele fondului principal lexical (*art. cit.* în *Вопросы языкознания*', 1954, № 5, p. 46–47). La aceasta trebuie să mai adăugăm argumentul că din limbile kartvelice, cea georgiană posedă atît construcția ergativă și nominativă, pe cînd limba *čană* numai construcția ergativă.

deci *mita-* ,,întemeiere'' (Gründung)[1], ceea ce nu cred posibil, deoarece dacă *mita-* este înțeles ca un substantiv abstract, el nu poate constitui un etnonim. O altă etimologie indică este propusă de către H. Kronasser pentru cuvîntul churrit *ma-ka-a-an-ni*, aflat de 3 ori în corespondența churrită a regelui Tušratta, pe care Kronasser îl explica prin cuvîntul vedic *maghá-* ,,bogăție, opulență'' [2]. Atît la etimologia propusă pentru *Mitanni* cît și pentru *makanni*, care înseamnă în churrită ,,dar'', constatăm o diferență de sens destul de importantă. În *ma-ka-a-an-ni*, ca și într-un alt cuvînt churrit *taršu(u̯)anni* ,,omul'', generic și colectiv (?), pe care ni-l citează și Melikišvili, [3] putem presupune că sufixul *-ni*, *-nni* era lărgit de vocala *-a-*.

Goetze, apoi J. Gelb - P. Purves - A. Mac Rae, citează și o serie mare de nume proprii, churrite, înzestrate cu un sufix *-ani*, *-anni*, de ex. *Ut-ani*, *Ḫaluk-anni*, *Ḫurl-anni-s*, *Ḫuḫan-ani-s*, *Anit-ani*, *War-ani*, *Šenn-anni*[4]; deocamdată însă nu cunoaștem valoarea sufixului în aceste nume.

Cît privește sufixul *-ani* în limba urartică, nu-i cunoaștem cu precizie valoarea. Am citat mai înainte o serie de nume de țări și orașe din Urartu, formate cu acest sufix, ceea ce a dus la redarea lor în limba greacă, cu un sufix -ηνη, totuși există nume de țări și orașe care nu sînt formate cu acest sufix. Prețioasă este însă amintita notă a lui Melikišvili, care precizează că numele țării *Kuarzani* constituie în același timp numele tribului [5], devenit numele țării [6]. Dacă vom admite că și alte nume de țări în *-ni* sau *-ani* și-au format numele, adoptînd numele tribului care locuia pe cuprinsul lor, adăugînd sufixul *-ani*, atunci putem considera sufixul urartic *-ani* aflat în nume de țări, ca un sufix avînd o valoare de colectiv (cu sensul ,,țara constituită din locuitorii membri ai cutărui trib'', constituind deci o colectivitate, ,,țară''). Din informațiile sărăcăcioase de care dispunem pentru moment în legătură cu gramatica urartică, știm că în limba urartică există un colectiv, avînd forme identice cu ale singularului [7]; cît privește churrita, știm că găsim în ea același sufix, și după cum am arătat în cazul termenului *marianni* (cred că și în *taršu(u̯)anni*), sensul colectiv este destul de clar. Bănuiala noastră că în urartică sensul colectiv era exprimat prin sufixul *-ni*, precedat de vocala *-a-* sau poate chiar printr-un sufix *-ani*, ne este întărită de cuvîntul urartic *ebani* [8], bine cunoscut, avînd sensul de ,,țară'', căruia îi corespund în armeană și în limbile sud-caucazice

[1] W. Brandenstein, *Die alten Inder in Vorderasien und die Chronologie des Rigveda* (Frühgeschichte und Sprachwissenschaft, Wien, 1948, p. 137).

[2] H. Kronasser, *Hurrisch makann-i ,,Geschenk''*, în *Die Sprache*, IV, 1958, p. 127.

[3] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, în *Вестник Древней Истории*, 1953, № 1, p. 294.

[4] A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*, New Haven, 1940, p. 44; J. Gelb-P. Purves-A. Mac Rae, *Nuzi-Personal Names*, Chicago, 1943, p. 238.

[5] Interesantă este comunicarea lui N. V. Arutiunean la sesiunea de comunicări de la Institutul oriental din Moscova (12—17 mai 1958) privitor la o inscripție a regelui Sardur III, găsită la Karmir Blur, în care un personaj este numit cu numele său de trib, *Abiliani*, nume tribal cunoscut și din analele lui Argišti I și Sarduri II (vezi *Archiv Orientální* XXVII, 1, p. 146).

[6] *Вестник Древней Истории*, 1953, I, p. 235, nota 21.

[7] I. M. Diakonov, *A Comparative Survey of the Hurrian and Urartean languages*, Moscou, 1957, p. 3. (Comunicare făcută la Congresul al XXIV-lea al Orientaliștilor).

[8] G. A. Melikišvili crede că în *ebani* nu există un sufix, ci *-ni* ar face parte din temă.

nume colective. Astfel în armeană lui *ebani* îi corespunde cuvîntul *awan* (cu căderea vocalei finale), avînd sensul de „sat", pe cînd în mingrelă avem *abani* „locul de adunare, satul", în kartvelică *ubani*, „sat, loc", în georgiană *vani* cu sens de „aşezare, casă"[1]. În armeana clasică mai există cuvîntul *van*[2], rezultat desigur din aceeaşi rădăcină, avînd sensul colectiv de „loc de aşezare, de şedere, locuinţă"; mai tîrziu, adăugîndu-i-se sufixul pluralului *-k'*, *vank'* a însemnat „mănăstire". Sensul de „locuinţă" pe care-l avem în georgiană şi în armeană la *van*, apare şi în numele templului armean *Vahe-van* „locuinţa lui Vahe, Vahagn", zeu armean[3]. Casa, satul, locuinţa, indică locul colectiv în care oamenii se adună, stau, locuiesc, reprezintă pe oamenii din casă, din sat. Mai tîrziu, sensului colectiv din *van* i s-a substituit sensul de plural, prin adăugarea unor sufixe ca *-k'*, *-ear*, *-ray-k'* (*van-k'*, *van-ear*, *van-oray-k'*).

Dar *nu numai în urartică* întîlnim sufixul *-ni*, *-ani*; vom aminti că şi în akkadiană pluralul era format cu sufixul *-ānī*, alături de un sufix în *-ū* (deşi forma în *-ānī* era folosită mai frecvent): *ilu*(*m*) „zeu" făcea pluralul *ilānī* „zeităţi", *alu*(*m*) „oraş" avea *alānī* ca formă de plural[4]; alte exemple: *šarru*(*m*) „rege", plur. *šarrānī*, *aḫu*(*m*) „frate", plur. *aḫānī* (A. Goetze, *art. cit.*, p. 122). A. Goetze subliniază faptul că acest sufix are în pluralele akkadiene o anumită funcţiune, datorită căreia ele diferă în sensul lor de pluralele lipsite de sufixele *-ānī* (A. Goetze, *art. cit.*, p. 126). Goetze dă exemple, în care anumite abstracte din limba akkadiană, ca şi din alte limbi semite au, datorită acestui sufix, un *sens colectiv*, de ex. akkad. *ummānum*, care la plural are sens de „trupe, armată" (Goetze, *art. cit.*, p. 128). Acest sufix *-ānī* a fost probabil moştenit în akkadiană din vechea sumeriană, cum o dovedeşte Goetze (*art. cit.*, p. 126 şi urm). Sumeriana, ai cărei purtători din nordul Mesopotamiei s-au amestecat în mileniul III î.e.n. cu akkadienii semiţi, prezintă unele caracteristici morfologice, cum ar fi construcţia ergativă, existentă atît în urartică cît şi în limbile georgiene[5], de asemenea un plural-colectiv[6] şi un sufix de plural

---

[1] În georgiană găsim un mare număr de nume de localităţi compuse cu *ubani* „loc". Astfel dăm cîteva exemple din amintita lucrare a lui Th. Kluge, *Das ossische Siedlungsgebiet*, Berlin, 1940: *aḫal ubani* „loc nou", *vaŕdis ubani* „locul trandafirilor", *ċin ubani* „locul din faţă", *lelis ubani* „locul cu stuf, stufăriş", *tqis ubani* „pădure, loc păduros" (p. 11, 12, 16, 17). Sufixul *-ni* şi exemplele sigure cu un sufix *-ani*, le vom vedea mai departe.

[2] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 215. — S. K. Kazarian, *Hayoç lezvi hamaŕot patmut'iun* (*Istoria scurtă a limbii armene*), Erevan, 1954, p. 53. Hübschmann presupunea că *awan* ar trebui să rezulte din v. pers. *āvahana* „sat" dar adăuga mai departe că forma aceasta ar fi trebuit să dea în armeană **avahan*. Am văzut că mingrel *abani* şi kartv. *ubani* diferă puţin de urart. *ebani*, diferenţa fiind numai în sensul mai larg de „ţară" în urartică. Cît priveşte arm. *awan* şi *van*, unul păstrînd vocala iniţială, celălalt pierzînd-o, varianta din urmă s-a format poate sub influenţa limbii georgiene, care a avut o evoluţie mai apropiată de cea din limba armeană.

[3] Gr. Kapantzian, *lucr. cit.*, p. 455.

[4] A. Goetze, *The Akkadian masculine plural in -ānū/ī and its semitic background*, în revista *Language* XXII, 121—130.

[5] I. M. Diakonov, *О языках Древней Передней Азии, Вопросы языкознания*, 1954, № 5, p. 43—64 (privitor la constr. ergativă în sumeriană v. p. 46). Menţionez părerea lui H. Kronasser că şi în hitită a pătruns lexicul akkadian, de origină sumeriană, probabil prin mijlocirea churritei, care conţine de asemenea împrumuturi akkadiene (*lucr. cit.* p. 225).

[6] I. M. Diakonov, *op. cit.* p. 48; în urartică avem un colectiv care are forma singularului Diakonov, *A Comparative Survey* ..., p. 3).

-ene[1]. Pluralul colectiv sumerian se manifestă şi în hitită, unde vedem deseori temele consonantice terminate în desinenţa *-i*, însoţite de ideograma pluralului-colectivului sumerian ḪI.A.[2]. H. Pedersen recunoaşte existenţa unui colectiv în hitită, care este poate datorat influenţei sumeriene, deoarece găsim frecvent cuvinte hitite, de exemplu temele consonantice în *-i*, însoţite de ideogramele sumeriene reprezentînd colectivul-plural ḪI.A. Altă dată găsim ideograma de colectiv sumeric MEŠ, ca de exemplu ERÍN. MEŠ „armată", care e considerată ca un colectiv-singular[3]. Este neîndoielnic faptul că colectivele-plurale sumeriene în MEŠ sau ḪI.A au fost adoptate în hitită, unde au primit deseori valoare de singulare-colective (vezi H. Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, p. 74, nota). Dacă considerăm faptul că nu este necesar să legăm problema înrudirii etnogenetice de problema moştenirii lingvistice şi că sumerienii au putut să treacă foarte bine anumite particularităţi morfologice popoarelor care s-au format în cursul veacurilor în nordul Mesopotamiei, nu poate să surprindă legătura pe care o facem între pluralul în *-ani* din akkadiană şi subiectul nostru.

Şi în armeana clasică putem observa colectivul în *-ani*, care seamănă cu exemplele citate din urartică. Voi aduce mai tîrziu şi exemple corespunzătoare din limbile sudcaucazice. În ce priveşte armeana, A. Meillet citează în *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique* faptul că, în cursul evoluţiei limbii armene, sufixul *-k'* al pluralului a fost înlocuit prin sufixe de colectiv, unele din ele servind după nevoie şi cu sens de plural[4]. Astfel el citează colectivul *awag-ani* „cei mari", „nobilimea" (consideraţi ca un corp social aparte)[5] format de la adjectivul *awag* „mare". Tipul acesta ca şi altele (mai ales colectivul în *-ear*) poate fi observat încă din epoca clasică a limbii. Prin folosirea acestor noi sufixe în locul lui *-k'*, flexiunea pluralului s-a acomodat celei de la singular, fapt asemănător şi în dezvoltarea limbilor sud-caucazice. Vom repeta aici observaţia făcută de I. M. Diakonov, că în urartică forma colectivului este aceea a singularului[6]. Alte exemple vechi armene în *-ani* sînt: *kan-ani* „femeile, harem" de la *kin* „femeie", *azat-ani* „nobilime, nobili" de la *azat* „nobil" [7],

[1] I. M. Diakonov *О языках Древней Передней Азии, art. cit.*, p. 48.

[2] H. Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, Kopenhagen, 1938, p. 29.

[3] *Ibidem*, p. 29, 30, 61, 74. Tot aşa îl consideră şi Fr. Hrozný (*Die hethitische Sprache*), de ex. SAR. ḪI.A. „grădină" (p. 63). GUD ḪI.A. „vitele", A. ŠAG.ḪI.A „Feld", despre care Hrozný spune că ar fi necesar să-l acceptăm cu un sens colectiv (p. 34). În schimb, J. Friedrich consideră ideogramele sumeriene ḪI.A şi MEŠ drept terminaţiuni de plural şi nu de colectiv (vezi *Hethitisches Elementarbuch* I, Heidelberg, 1940, p. 338).

[4] A. Meillet, *op. cit.*, p. 85. Despre confuzia între plural şi colectiv în limbile indo-europene şi în limba armeană în special, vom vorbi mai departe.

[5] Calfa de Lussignan, *Dictionnaire arménien-français*, Paris, 1893, p. 131: „les notables, le grand monde".

[6] *A Comparative Survey ... op. cit.*, p. 3.

[7] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 180—181; H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, p. 473; J. Karst, *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*, p. 185, unde sînt citate cuvintele vechi în *-ani*. Nu totdeauna avem a face cu sufixul *-ani*; astfel în *aslani* „aţă", cuvîntul e format din *aseln* „ac", cu adăugarea unei vocale de legătură *-a* intercalat şi cu sufixul productiv *-i*. Un raport de formaţie identică, avem în lat. *acus* : *acia* „aţă".

eriç-ani „preoţime" de la *erēç* „preot", *namakani* „scrisori", „corespondenţă" de la *namak* „scrisoare", *handerjani* „îmbrăcăminte", cu un sens colectiv clar, fiind format de la substantivul *handerj* „haină, veşmînt". Aceste exemple din armeana clasică apar prin sensul lor ca nişte colective clare. Sufixul *-ni* va continua să producă confuzie şi în armeana medievală, fiindcă el va înlocui sufixul de plural *-k'*, dar va avea deseori şi un sens de colectiv.

Afară de *-ani*, care s-a fixat în polisilabe şi de sufixul amintit *-ear*, care s-a fixat în monosilabe (de ex. *orear* „oamenii") şi care au devenit principalele sufixe de colectiv-plural, mai rămîn de citat din armeana clasică încă sufixe ca *-ik*, în *mardik* „oamenii", *-ti* în *mankti* „copiii" (luaţi ca noţiune colectivă), *-ean* sau *-an* în *xoz-ean* „porcii" de la *xoz*, *iš-ean* sau *iš-an* „măgarii" de la *ēš*, *ji-ean* sau *ji-an* de la *ji* „cal" etc.[1]. Atît sufixul *-ani* cît şi *-ear* au înlocuit pe celelalte şi combinîndu-se (*-n-* din *-ani*, cu *-er* rezultat din *-ear*) au dat în armeana modernă sufixul pluralului *-ner* < *-ni-er* [2]. În ce priveşte folosirea acestui sufix combinat din armeana modernă (ca şi al sufixului *-ni* din armeana medievală) este de observat faptul că ambele erau totdeauna legate de teme cu două sau mai multe silabe, de cele mai multe ori de teme cu două silabe. Or, principiul care condiţionează folosirea unui sufix de numărul silabelor unui cuvînt nu este de origină indo-europeană.

O dovadă că sufixul *-ani* a fost productiv şi în dialectele vechi, care nu ne sînt de loc cunoscute din epoca clasică (puţinele exemple cu *-ani* au apărut numai întîmplător în armeana clasică, atît de geloasă de puritatea ei) este faptul că din *-ani* s-a format probabil sufixul *-ni* al armenei medievale [3]. Că sufixul *-ani* a continuat să existe şi pînă în prezent, ne do-

---

[1] H. Hübschmann, *Die altarmenischen Ortsnamen*, *Indogermanische Forschungen*, XVI, 345, 362, citează şi o serie de toponimice formate cu sufixul *-ean*, care pot avea şi ele la bază un sens colectiv; Hr. Ačaŕean, *Liakatar k'erakanut'iun hayoç lezvi* (Gramatica completă a limbii armene) III, 1957, p. 709, 712. H. Pedersen citează ca nume colectiv *išan*, iar ca plural *išan-k'* (*Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, p. 448).

[2] A. Meillet *nu* aminteşte în gramatica sa un sufix colectiv foarte net *-ek*, pe care-l găsim într-o serie de nume colective date unor localităţi din Armenia, cum ar fi *Uřek'* sau *Uřek*, cu sens de „sălciş", „zăvoi de sălcii" (*uři*, „salcie"), *ənkuzek* „aluniş" de la *ənkoyz* „nucă", *Xnjorek* „grădină de mere", „pomăt" de la *xnjor* „măr" şi altele (Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 42, 52). S-ar putea ca *Uřek'* să corespundă numelui de localitate urartică *Uraḫi* > *Urex* > *Urek'* > *Urek*. Atît *Urex* cît şi *Urek'* există în armeana clasică.

[3] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen* (*Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 472). H. Pedersen rămîne însă la explicarea indo-europeană a sufixului *-ani*, afirmînd că un *-an*, aşa cum îl vedem de pildă în *iš-an*, a fost lărgit apoi cu ajutorul sufixului productiv *-i*, rezultat din i.-eur. **-i̯ā*. Tot aşa propune el o formă colectivă **kanan* (identic cu *išan*, *ji-an*, *haur-an*) de la care s-ar fi format apoi forma lărgită cu *-i* (i.-eur. **-i̯ā*), deci *kanani*. Dovada ar fi formele pluralului *kananç* şi *kanambk'* (H. Pedersen, *art. cit.*, *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 419). Pentru a justifica forma neregulată a pluralului nominativ din armeana clasică *kanai-k'* „femeile", sg. *kin* „femeie", H. Pedersen presupune alături de colectivul **kanan* un alt colectiv **kanay*, exemplificînd existenţa ipotetică a acestei forme prin forme păstrate, asemănătoare, care ar fi menţinut un sens colectiv, de ex. *eraxay* „copil" *cařay* iniţial „servitorime" şi apoi „servitor", *auray* „tată vitreg", *p'esay* „mire" etc. (*ibidem*, p. 398, 419). Dar numai unul din aceste cuvinte, *cařay* ar putea să aibă un sens colectiv „servitorime", dar şi acesta ne scapă, deşi este cel mai important alături de **kanay* neatestat, deoarece Kapantzian a dovedit origina churrită a acestui cuvînt: *šarr/zarr* cu sens de „servitor" (*Вестник древней истории*, 1951, № 1, p. 247).

vedesc exemplele pe care le vom cita din dialectele armenei moderne, în care este întrebuințat sufixul *-ani*, alternînd cu sufixul de plural nou format *-ner* sau cu *-anik'* (deci *ani-* completat cu sufixul *-k'* al pluralului) : *tērtērani* ,,preoțimea'' alături de pluralul *tērtērner* ,,preoți'' de la *tērtēr* ,,preot'' ; *amanani* ,,vase, oale'', alături de plur. *amanner*, de la sing. *aman* ,,oală'' ; *anuani* ,,nume, titluri'' alături de *anunner* ,,nume'' de la *anun* ,,nume'' ; *vnasani* ,,pagubă, pierdere'' (colectiv) de la *vnas* ,,pierdere, pagubă'' ; *varpetani* ,,maiștri, cunoscători, specialiști'', de la *varpet* ,,maistru'' ; *patčaṙani* ,,cauze, motive, pretexte'' de la *patčaṙ* ,,cauză'' etc. O formă de plural foarte interesantă este *at'oṙk'ani* ,,scaune, tronuri'', fiind formată după singularul *at'oṙ*, căruia i se adaugă mai întîi sufixul pluralului *-k'* și abia după acesta sufixul colectivului *-ani* ; or, obișnuit aceste cuvinte erau formate mai întîi cu sufixul colectivului și numai cînd s-a simțit necesitatea fixării unei funcțiuni de plural i s-a adăugat la urmă un-*k'*, cum ne-o arată exemplele cu aglomerarea de sufixe *-ani* + *-k'* : *knanik'*, *kananik'* de la *kin* ,,femeie'' ; *xat'unanik'* de la *xat'un* ,,doamnă'', *amananik'* de la *aman* ,,vas, oală'' etc.[1].

Am citat seria aceasta de nume cu sufixul *-ani* sau chiar îmbinarea *-ani-k'*, serie care, evident, nu este completă, pentru că ea dovedește că *-ani* nu reprezenta o excepție de sufix colectiv, aflat în armeana clasică numai în cîteva exemple (*awagani*, *kanani*, *eriçani*, *azatani*) [2].

A. Meillet admitea că toate sufixele care s-au substituit sufixului incomod de plural *-k'*, aveau o caracteristică colectivă : *-ani*, *-ear* (de ex. *orear* ,,oamenii, lumea'', care a format chiar compusul *azatorear* ,,nobilimea'')[3], apoi *-ik*, *-ean*, *-ti*, care au rezultat toate din confuzia dintre plural și colectiv[4]. Aceste forme noi de colectiv le găsim mai ales în texte de stil popular, ceea ce dovedește că aceste sufixe erau folosite în dialecte. Una din principalele caracteristici ale dezvoltării armenei medievale o constituie tocmai înlocuirea sufixului de plural prin sufixe de colectiv, care existau încă în perioada clasică, deși la acea epocă ele nu erau folosite (de dragul purității *grabar*-ului, a limbii literare), scriitorii sec. V știind că ele aparțineau limbii vorbite de popor sau unui dialect. Aceste sufixe și-au făcut totuși drum larg în armeana medievală, înlocuind sufixul pluralului *-k'*, dar dîndu-le sufixelor colective, nou introduse în flexiune, și sens de plural, care la nevoie era întărit prin adăugirea lui *-k'*. H. Pedersen este de acord cu teza că înlocuirea pluralului printr-un colectiv singularic a început să se fixeze adînc încă în limba armeană clasică ; dar în evul mediu aceste sufixe au luat flexiunea pluralului [5]. Este evident că existența unui

[1] Hr. Ačaṙean, *Liakatar k'erakanut'iun hayoç lezvi*, III, p. 736.

[2] Cuvîntul *azatani* ar putea să fie și de origină partă, dat fiind caracterul part al structurii nobilimii armene și faptul că *azat* ,,nobil'' se găsește în pehlevi, încît se poate presupune chiar existenta formei *āzatān* în pehlevi. (Vezi Hr. Ačaṙean, *lucr. cit.* III, 711).

[3] Pentru sufixul *-ear* care a dat în armeana medievală și modernă plurale în *-er*, H. Pedersen citează și alte exemple (afară de *orear*), de ex. *banear* ,,cuvinte'' ,,lucruri'', *vanear* ,,mănăstiri'', *varžear* ,,școli'', *xçknear* colectiv format din *xçik* ,,căsuță'' (H. Pedersen, *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, p. 477).

[4] Vom reveni mai departe asupra confuziei dintre plural și colectiv, constatate mai ales în armeană și în limbile sud-caucazice.

[5] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 466.

sufix colectiv în armeana clasică, de tipul *-ani*, ne întărește convingerea că în substratul urartic a existat asemenea sufix, confirmat prin exemplele citate, sufix pe care l-am regăsit apoi în armeană și în limbile sud-caucazice și despre care vom vorbi mai jos.

Desigur, H. Hübschmann folosește legile gramaticii comparate indo-europene, cînd emite părerea că sufixul *-ni* s-a dezvoltat din sufixul *-ani* (un sufix de origină pehlevi *-an* devenit în armeană un sufix colectiv *-ani* cu ajutorul sufixului indo-european foarte productiv **-i̯ā*.). Dar această explicare nu ține cont de condițiile de formare a limbii armene, a cărei morfologie — indo-europeană numai în linii mari — s-a dezvoltat în condițiile unei evoluții străine de legile de formare a limbilor indo-europene. Constatările lui A. Meillet sînt categorice în privința faptului că sistemul fonetic și structura morfologiei armene sînt în ansamblu diferite de ale altor limbi indo-europene [1]. Această constatare nu ne permite să explicăm unele fapte lingvistice armene prin legi indo-europene, fără a ține cont de realitatea formării limbii armene pe substratul unor limbi neindo-europene, în condiții în care s-au format și limbile sud-caucazice. Dacă observăm în urartică, una din limbile care au constituit substratul neindo-european al limbii armene, aceleași sufixe compuse din nazală și un *i* final, dacă constatăm aceleași sufixe reprezentînd pluralul și colectivul în georgiana clasică și în limbile kartvelice moderne, nu putem ignora aceste realități, explicînd sufixul numai prin mijloacele indo-europene.

Lucrările citate ale lui Kapantzian, Friedrich, Melikišvili, J. Karst, Diakonov și alții, privind limba urartică, churrită sau limbile sud-caucazice, au permis identificarea unei serii de împrumuturi lexicale. Unele din aceste cuvinte sînt terminate în sufixele *-ni*, *-ani*, *-uni*. Este de admis că intrînd în limba armeană, cuvintele cu aceste sufixe, au încetățenit sufixele în limbă, ducînd la adoptarea sufixelor în alte cuvinte. Am văzut că sufixul colectiv *-ani* a devenit productiv în epoca istorică a limbii armene și că un sufix apropiat, *-eni* caracterizează două grupuri mari de cuvinte din lexicul armean : pomii fructiferi (extinzîndu-se apoi și asupra altor arbori, care nu produc fructe sau asupra arbuștilor) și blănuri de animale. Analogia a avut rolul ei important aici. Unii cercetători nu s-au lăsat induși în eroare de asemănări și apropieri și au respins de ex. teza originei indo-europene a cuvîntului armean *t'uz* ,,ficus", inclusiv a derivatului *t'zeni*, socotindu-l împrumut dintr-o limbă asianică sau mediteraneană [2]. În același fel a fost considerat din capul locului *kask*, *kaskeni* ,,castan" (fructul și arborele) drept împrumut dintr-o limbă asianică (,,anatoliană") [3]. În schimb alții au propus corespondențe inacceptabile ca în cazul cuvîntului armean *lasteni* ,,arin" apropiat de lit. *lazdà* ,,bîtă, alun", v. sl. *loza* ,,viță de vie" [4], în cazul numelui care desemnează ,,vița de vie" arm. *ort'*, sau în alte cazuri, amintite la început.

---

[1] A. Meillet, *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique*, 1936, p. 144.

[2] Idem, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, XV, 163 ; O. Schrader, *Reallexikon der Vorgeschichte*, I², 306 și urm.

[3] O. Schrader, *op. cit.*, I², p. 561.

[4] E. Lidén, *Baumnamen und Verwandtes*, în *Indogermanische Forschungen*, XVIII, p. 487.

În general nu se mai pot face astăzi greşeli de acest fel, fiindcă cu greu ar mai nega cineva — după ce urartica a fost descifrată şi structura ei gramaticală cunoscută — influenţa unui substrat urartic-churrit [1] şi a grupului hitit, reprezentat mai ales prin limba palaică, care a acţionat asupra limbii armene în epoca ei de formare şi ai căror purtători s-au integrat în poporul armean, lăsînd în Armenia numeroase toponimice conţinînd etnonimia lor [2]. Cît priveşte elementele comune din lexicul hitit şi cel armean, Gr. Kapantzian le discută în lucrarea sa, într-un capitol, la p. 332—408. Cu multe din ele nu sînt de acord, dar unele din ele sînt semnificative pentru legăturile dintre hitiţi şi armeni în epoca de formare a poporului armean. Lingviştii sovietici sînt acei care au arătat primii influenţa acestui substrat [3]. Importantă este însă şi dezvoltarea, în parte comună, a limbii armene şi a limbilor kartvelice. Nu trebuie uitat că popoarele din sudul Caucazului, erau stabilite în mileniul al II-lea în Pont şi în Capadocia, la vest de armeni, dar au fost împinşi la poalele munţilor Caucazului de schimbările politice şi de mişcarea popoarelor care s-au produs în mileniul I. După cum spune H. Vogt, armeana ne va mai face în descifrarea ei dificultăţi atîta timp cît nu vor fi lămurite raporturile ei lingvistice cu urartica şi cu limbile kartvelice [4].

Pînă a trece mai departe, la sufixul armean *-ni* şi apoi la *-eni*, este necesar să vedem sufixele pluralului şi ale colectivului din limbile kartvelice. În limbile caucazice găsim mai multe sufixe de plural, *pe care le regăsim şi în armeana modernă*, de ex. sufixele *-ni*, *-vi*, *-ti* [5]. Pluralul în *-ni* este precedat de o vocală de legătură [6] care se adaugă de regulă temelor

---

[1] Acest substrat era atît de puternic, încît în întreaga Armenie s-a menţinut în toponomastică numele etnic al Chalzilor (Urarţilor) în numele localităţilor, *Kaldir*, *Kaldiran*, *Cialdîr* etc., iar regiunea de la nord de oraşele Armeniei vechi, Erzenga şi Erzerum, şi-a menţinut numele de *Chaldia* pînă în epoca bizantină, iar ca denumire a unei dieceze bisericeşti pînă în zilele noastre (v. C. F. Lehmann-Haupt, *Armenien einst und jetzt*, I, 1910, p. 93).

[2] Există un număr mare de nume de oraşe, regiuni, dintre care vom cita numai cîteva : *Palaxoṙ*, *Palu*, două sate cunoscute în istoria armeană, *Patin*, *Balovit*, *Balaç ašxarh*, *Balaberd*, principatul *Paluni*, familia princiară *Palnatun* etc., nume de văi, de rîuri etc. (vezi lucrarea lui Gr. Kapantzian, p. 127—130).

[3] B. V. Gornung, *Вопросы языкознания*, 1952, № 1, p. 58. Pentru posibilitatea influenţei hitite asupra morfologiei armene, trebuie să menţionăm aici încercarea lui Walter Petersen de a identifica seria importantă de demonstrative armene *sa*, *da*, *na*, cu pronumele enclitice hitite de pers. a 3-a, *ša-aš*, *ta-aš*, *na-aš*, pe care el le analizează ca o serie fundamentală în hitită. (*American Journal for Philology*, LVIII, p. 309 şi urm.). Fr. Hrozný a fost primul care le-a comparat cu seria de demonstrative armene în cartea sa depăşită, dar încă plină de observaţii valoroase (*Die Sprache der Hethiter*, 1917, p. 134, 135), dar H. Pedersen s-a opus categoric identificării acestor pronume hitite cu seria de demonstrative armene (*Hittitisch und die anderen indo-europäischen Sprachen*, p. 63—66). Argumentarea lui H. Pedersen că aceste forme pronominale enclitice din hitită s-ar fi obţinut prin îmbinarea a trei conjuncţii diferite din hitită cu sensul „şi" (aşa cum ar fi în rusă conjuncţiile multiple *no*, *da*, *i*, *a*) nu se ţine în picioare şi luxul de argumentare de la p. 64 îmi apare ca un fel de „научная игра", cum numeşte L. A. Bulahovski (*Вопроды языкознания*, 1959,107) anumite încercări încăpăţînate de demonstrare. De altfel, W. Kronasser afirmă că *na-aš*, *ša-aš* nu pot fi explicate din punct de vedere fonetic (*Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen*, 1956, p. 144).

[4] H. Vogt, *op. cit.*, din *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, 1938, p. 321—338.

[5] J. Karst, *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-Kaukasischen*, I, 1932, p. 99.

[6] *Ibidem*, p. 152, 154. Deşi J. Karst nu vorbeşte de un sufix *-ani* în georgiană, eu cred că-l putem admite, judecînd după unele exemple pe care le voi cita mai departe.

nominale terminate în consoană (ca și în armeană). Nu în toate limbile caucazice există sufixul *-ni*; în limbile din Caucazul de nord sau în unele limbi kartvelice, el nu există. Deoarece au existat și nume colective în *-ni*, s-a produs o confuzie între colective și plurale [1]. Despre această confuzie vom mai aminti. În georgiană și în limbile sud-caucazice avem și alte sufixe de plural și de colectiv. Pluralul se formează în georgiană în *-ni*, iar colectivul în *-ebi* (dar astăzi nu mai există diferențe între *-ni* și *-ebi*) [2]. Astfel *xe* „copac" face pluralul *xeni*, *mama* „tată", pluralul *mamani*, *kac* „om", pluralul *kacni* „oameni", *švili* „copil" pluralul *švilni*, însă colectivul *švilebi* „droaie de copii". Holger Pedersen a emis părerea că asemănarea în formarea pluralului la armeni și la popoarele caucazice s-ar baza pe faptul că acestea ar fi împrumutat de la armeni în timpul formării limbii lor sufixul colectiv indo-european **-i̯ā-* [3]. Nu cred aceasta, fiindcă condițiile în care s-au format limbile sud-caucazice și limba armeană au fost asemănătoare, evoluția lor s-a produs în nemijlocita apropiere a poporului urartic și ambele au suferit influența unui substrat comun.

Iată cîteva citate din Noul Testament, pentru a vedea existența acestui sufix de plural și în georgiana veche. Fiindcă e vorba de construcția ergativă, vom vedea complementul direct din textul grecesc tradus în georgiană prin nominativ. Astfel Ioan VI, 68 : *siṭquani cχorebisa sauḳunojsani gkonan* = ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις; Luca XVI, 29 : *hkonan Mose da çinaçarmeṭiuqelni* = ἔχουσι Μοϋσέα καὶ τοὺς προφήτας; — Ioan X, 16 : *sχuanica cχovarni midgan* = ἀλλὰ πρόβατα ἔχω; — Luca XXIV, 12 : *iχilna ṭiloni igi χolo mdebareni* = βλέπει τὰ ὀθόνια μόνα κείμενα [4].

În lucrarea lui Th. Kluge *Das ossische Siedlungsgebiet*, Berlin, 1940, am găsit o serie de nume de localități care apar formate cu sufixul *-ani*. (J. Karst, arată în lucrarea sa citată de mai multe ori, *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-Kaukasischen*, că în limbile kartvelice găsim sufixul *-ni*, precedat de o vocală). De aceea nume de localități ca *Čalani*, format de la *čala* „trestie, păpuriș, loc mlăștinos" (p. 33), *Šuani* format de la *šua* „centru" (p. 28) și altele, sînt probabil formate cu sufixul *-ni*, *dacă etimologia lor este bună*; la o serie de nume de localități, cuvîntul din care sînt formate se termină într-o consoană sau într-o vocală de alt timbru, la care se adaugă sufixul *-ani*. Iată cîteva exemple care-mi par mai clare : *Komoani*, pentru a cărui etimologie se propune fie georg. *gom* „grajd" sau oset *kom* „prăpastie" (p. 23). Numele *Bakuriani* nu poate avea altă explicație decît numele de persoană armean *Bakur* (p. 33). Kluge explică sufixul *-ani* sau și *-iani* ca un sufix de adjectiv, dar exemplele de nume de localități pe care le voi cita, pledează după cum ne vom da seama cu toții pentru un nume colectiv, deși cu acest sufix poate fi format și un adjectiv. Iată cîteva exemple : *Elbakiani* probabil de la armenesc *alb*

---

[1] J. Karst, *op. cit.*, p. 98.

[2] H. Vogt, *Esquisse d'une grammaire du géorgien moderne*, *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, 1938, IX, p. 5—114, X, p. 5—188 (problema sufixelor p. 33—38.)

[3] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 484.

[4] Gerhard Deeters, *„Haben" im Georgischen*, vol. omagial Albert Debrunner *Sprachgeschichte und Wortbedeutung*, Bern, 1954; în acest articol am găsit exemplele citate din georgiana veche.

„noroi" (p. 76), *Bag'iani* dela cuvîntul de origină persă *bag'i* „grădină" (p. 13), *Šambiani* de la *šambi* „trestie" (p. 14), *K'adagiani* de la *k'adagi* „propovăduitor" (p. 12) etc. Cităm de asemenea altele în care nu sîntem siguri dacă e vorba de un sufix *-ani* sau *-ni* ca *Muhrani* „pădure de stejar", *Čilkani*, *Arani*, *Ašuriani*, *Ağaiani* (numele unei regiuni) (p. 7), *Ermani*, *Kodmani*, *Krobani* (p. 79), *Orgošani* sau *Orčošani*, *Delkani* (p. 22). Mi se pare interesant de relevat exemplul numelui de local. *Wejat'aani*, cu etimologia probabilă *weja* „izvor sărat", căruia pare să i se fi adăugat sufixul de plural- *t'a* şi după el sufixul *-ani*, care e sufix de plural sau cu sens colectiv, cum îl putem considera în multe din numele de localităţi. Aglomerarea de sufixe de plural în acest exemplu, ne aminteşte de cele constatate în limba armeană, unde unui sufix *-ani* i se adăuga în plus sufixul de plural *-k'*.

Dacă trecem la toponimia armeană, constatăm că şi aici vom găsi nume de localităţi ca *Darni*, *Garni*, *Arkni*, *Parni*, *Mulni*, cu un sufix net *-ni*. Din toponimia veche urartică, ar fi de menţionat un singur nume de ţară *Alzi* (din inscripţiile asiriene) care apare însă şi cu forma de *Alzini*, deci putînd reprezenta prin *-ni* sensul colectiv, care în epoca armeană a dat numele *Arjnik'*, cu adaosul sufixului de plural *k'* (în grec. 'Αρζανήνη) [1]. Din păcate nu mai găsim surse pentru a ne completa informaţiile în legătură cu sufixul *-ni*, care a existat în mod cert judecînd numai chiar după aceste cîteva exemple, avînd în epoca veche un sens colectiv.

În schimb Ačaŕean ne informează printr-un număr destul de mare de exemple despre existenţa sufixului *-ni*, atît cu sens de plural cît şi colectiv în dialectele armene. Vom cita cîteva exemple din gramatica sa [2]. Cuvintele care adoptă acest sufix, sînt disilabice: *erēç* „preot", plural *eriçni* „preoţime"; *erak* „venă ,vînă", plural *erkni*; *banǰar* „verdeaţă, zarzavat", dă forma unui colectiv *banǰrni* „verdeaţă, zarzavat"; *ariwn* „sînge", plural *aroynni*; *acu* „strat, răzor", plural *acvni*; *patčar* „vină, motiv", plural *patčarni*; *payman* „condiţie", pl. *pomənni*; *k'alak'* „oraş", plural *k'alk'ni*; *katu* „pisică", plural *katuni* (alături de *katuner*); *glux* „cap", plural *glxni*; *ktor* „bucată, crîmpei, fragment", plural *ktorni*. La cuvintele care conţin mai mult de două silabe, s-a procedat la eliminarea unei vocale pentru a reduce numărul silabelor şi a putea forma pluralul în *-ni*, de ex. *kalapar* „model" > *kalpar*, plural *kalprni* etc.

★

Pînă aici am arătat că unele sufixe vechi ca *-ni*, *-uni* sau *-ani*, pe care le posedă limba armeană clasică şi modernă, le mai regăsim în urartică şi în limbile sud-caucazice. În multe din cazurile citate a trebuit să subliniem o confuzie între funcţia de colectiv şi cea de plural a acestor sufixe. Înainte de a trece la sufixul *-eni* care formează în limba armeană nume de arbori, considerăm indicat să ne oprim şi la problema acestei confuzii.

---

[1] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 200.
[2] Hr. Ačaŕean, *Liakatar k'erakanut'iun hayoç lezvi*, III, p. 708, 709.

Am văzut că cele cîteva sufixe urartice în *-uni*, *-ani*, sufixele sud-caucazice în *-ni* sau *-ani*, în fine sufixele în *-ni*, *-uni*, *-ani*, dintr-o serie de cuvinte din armeana clasică au avut mai ales funcţie de colectiv. Tot aşa şi sufixul *-eni* al pomilor fructiferi este colectiv şi această funcţie a sufixului este explicabilă ; pomii cu fructe reprezentau colective în raport cu fructul. Dar nu numai în exemplele limbii urartice, ci şi în exemplele din armeană am avut de înregistrat o nesiguranţă, sau mai bine zis o confuzie între plural şi colectiv, care se accentuează mai ales în armeana modernă ; această confuzie a fost accentuată prin înlocuirea pluralelor vechi în *-k'* cu plurale-colective de tipul celor formate în *-ani* : *awagani*, *-ear* ; *azatorear* etc. Prin această înlocuire, flexiunea nominală s-a simplificat, pluralul devenind asemănător singularului, dar în schimb s-a instalat confuzia la forma care trebuia să reprezinte pluralul.[1]

În general, în limbile indo-europene a existat o oarecare confuzie între categoria pluralului şi cea a colectivului, deoarece acesta nu avea o formă proprie gramaticală ; această confuzie apare mai vizibilă în limba armeană, poate datorită substratului său urartic. În indo-europeană existau mijloace pentru a desemna substantive cu valoare de colective ; anumite sufixe dădeau numelor un sens de colectiv, ca de ex. neutrul în **-o-m* şi femininul în *-a* la substantive, sufixul foarte productiv **-i̯ā*, neutrul şi femininul adjectivelor, anumite sufixe ale adjectivelor denominative (de ex. în vechea germană super. *-iski* în *hīwo* ,,locuitorul unei case'', însă *hīwiski* ,,familie''), unele abstracte care erau în acelaşi timp şi colective etc. Sufixul *-ahi* din vechea germană super. forma substantive colective ca de ex. *eich-ahi* ,,stejăriş'', identic poate cu cele întîlnite şi citate în limba georgiană : numele unei localităţi *Čalani* ,,loc cu păpuriş'' de la *čala* ,,trestie, păpuriş'', *Šambiani* nume de localitate format din *šambi* ,,trestie'' deci ,,loc cu multă trestie'' etc.

Confuzia amintită rezultă din faptul că, după cum spune J. Vendryes, colectivele nu aveau categoria lor proprie în morfologie, ci luau după nevoie valoarea de singular sau plural, fiind uneori lipsite de sens clar [2]. La un moment dat în categoria numărului dualul îşi pierduse rolul, dar colectivul nu avea forme proprii, clare, ci se încadra în sistemul unor paradigme existente. Astfel s-a ajuns în limbile indo-europene la un singular şi la un plural cantitativ, dar sensul colectiv, care era vechi în indo-europeană comună se păstrează şi astăzi fără să aibă forma sa proprie. El este totdeauna în opoziţie cu singularul şi pluralul, care singure sînt cantitative [3]. În categoria numărului, există şi în hitită o oarecare confuzie, un amestec al singulativului şi al colectivului (poate datorită influenţei sumeriene, care-şi păstra în textele hitite două ideograme de colectiv-plural, anume ḪI.A şi MEŠ)[4]. Formele fără desinenţă au dus deseori la o confuzie a singularului şi pluralului.

---

[1] Cf. A. Meillet, *Esquisse* ..., p. 85.

[2] J. Vendryes, *Le langage*, 1921, p. 115.

[3] W. Belardi, *La questione del numero nominale*, în ,,Ricerche linguistiche'', I, 2, 1950, p. 204–233.

[4] H. Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, 1938, p. 29, 61, 74 etc.

În articolul său *Armenisch und die Nachbarsprachen*[1], H. Pedersen admite că sufixele armene de care ne ocupăm sînt *Kollektiv-Plural-Suffixe*, dar consideră că sistemul armean se găsește într-o legătură atît de strînsă cu sistemul de sufixe indo-european, încît nu poate fi vorba de un împrumut al limbii armene din alte limbi, ci simplu o dezvoltare comună indo-europeană a sistemului de sufixe. H. Pedersen nu admite (și în această privință e în contradicție cu J. Karst), că sufixele de plural care s-au dezvoltat în armeana medievală și s-au organizat definitiv în sistemul de flexiune al armenei moderne, ar fi avut la origină o valoare colectivă, că încă în dialectele armene vechi din epoca armenei clasice în categoria numărului armean ar fi existat valoarea colectivă, exprimată prin anumite sufixe. Or, cum am arătat, noi găsim încă în *grabar*, limba clasică a sec. V, exemple de sufixe colective, strecurate evident în limba literară din dialecte, deși aceasta căuta să-și păstreze puritatea pe care a avut-o din perioada primilor traducători. Aici avem însă o obiecție a lui H. Pedersen, anume : în cazul cînd sufixele ca *-ani*, *-ear*, *-ti*, *-ik*, *-ean* ar fi fost împrumutate încă în epoca veche armeană, ele ar fi trebuit să adopte flexiunea pluralelor. Răspunsul este însă că în sistemul pluralului medieval armean, condițiile sintactice se pregăteau în perioada veche armeană în dialectele existente, populare, necunoscute nouă decît abia prin unele manifestări literare ale evului mediu (fiindcă pînă atunci tot scrisul a fost acaparat de limba clasică armeană, o limbă artificială a traducătorilor secolului al V-lea). Pluralul armean nou a început să se dezvolte abia în evul mediu, în condițiile unei confuzii permanente cu sensul colectivului, confuzie care a dăinuit pînă în prezent în dialecte. Am arătat că în nevoia de a crea uneori sensul pluralului, se adăuga la sufixul colectiv *-ani*, sufixul vechi al pluralului *-k'* : *-ani-k'*. Dar H. Pedersen nu crede nici în existența unor dialecte armene în epoca veche, făcînd chiar greșeala de a considera armeana medievală ca o dezvoltare din armeana clasică[2]. Pe teritoriul Armeniei au existat multe graiuri populare ; cel de la *Tarawn* a stat probabil la baza limbii literare ; în Cilicia era vorbit și scris în secolul al X-lea un dialect a cărui descriere o avem în gramatica lui J. Karst[3]. Ačařean a cunoscut și a descris, bineînțeles sumar, 30 de dialecte în binecunoscuta sa lucrare[4], dar astăzi numărul dialectelor cunoscute și fixate prin particularitățile lor de către lingviștii Armeniei Sovietice a ajuns la 57, printre care unele sînt foarte vechi[5].

H. Pedersen vede în dezvoltarea limbii armene totul prin prisma legilor indo-europene de dezvoltare, neadmițînd nici măcar o trăsătură

---

[1] În *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 482.

[2] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 482.

[3] J. Karst, *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*, Strassburg, 1901.

[4] Hr. Ačařean, *Classification des dialectes arméniens*, Paris, 1909.

[5] S. Garibian, *Ближайшие задачи армянской диалектологии*, în *Telekagir, Haykakan S.S.R. Gitut'iunneri Akademiay* (Buletinul Academiei de Științe a R.S.S. Armene), 1954, Nº 7, p. 57—70 ; idem, *Hay barbařagitakan hetazotut'iunneri himnakan ardiunk'nerə Sovetakan Hayastanum* (Rezultatele fundamentale ale lucrărilor științifice pentru cercetarea dialectologiei armene în Armenia Sovietică) publicat în *Patma—Banasirakan Handes* (Buletinul istorico-filologic al Academiei de Științe a R.S.S. Armene), Nº 1/1958, p. 18—39.

comună în dezvoltarea limbii armene și a limbilor sud-caucazice, neadmițînd nici măcar singurul împrumut din georgiană, admis de Hübschmann, arm. *k'ac* ,,femelă'' [1], pentru că după el *k'ac* este de origină indoeuropeană, fiind înrudit cu adjectivul din vechea germană superioară *swach* (!) [2]. M-am ocupat de concepția lui H. Pedersen în legătură cu armeana, fiindcă a fost unul dintre bunii cunoscători ai armenei clasice, care cunoștea și limba rusă și ar fi putut profita de sugestiile lingviștilor sovietici, ruși sau armeni. Concepția sa este poate explicabilă prin faptul că era la începutul carierii sale de lingvist, cînd a scris acest studiu, anume în 1904.

★

Sufixul *-eni* care desemnează probabil inițial numai pomii fructiferi, este un sufix colectiv, care se încadrează în seria sufixelor discutate pînă acum, cu deosebirea că sensul colectiv al acestui sufix cu destinația precisă de a denumi pomi fructiferi, e mai clar decît la celelalte sufixe, pe care le-am discutat. Acest sufix se adaugă la numele fructului și indică numele pomului purtător al unui număr mare de fructe, de unde rezultă și sensul colectiv [3]. Holger Pedersen este de acord că numele de arbori în *-eni* reprezintă colective [4]. Prin analogie, sufixul a fost trecut mai tîrziu și asupra altor arbori, care nu produceau fructe și deci nu le era destinat sensul colectiv, de exemplu asupra unor copaci de pădure sau arbuști. Rămîne deschisă problema unor nume de arbori de care mă ocup într-un alt articol : ele nu erau caracterizate prin sufixul *-eni*, ci printr-un număr mare de sufixe variate ; după părerea mea, ele nu au etimologie indo-europeană (afară de foarte puține cazuri) și au fost probabil împrumutate din urartică, din limbile anatoliene sau e posibil ca unele din ele să fi fost luate de la limbile sud-caucazice [5].

Sufixul *-eni* pare să fie legat de sufixele *-ni*, *-uni*, *-ani*, existente în urartica cu sens colectiv (deși dispunem de puține exemple din epoca urartică). El a devenit un sufix atît de general pentru denumirea arborilor cu fructe în limba armeană modernă, încît chiar arborele *mango*, care crește în India de vest și pe care armenii l-ar fi putut numi cu un cuvînt compus,

---

[1] H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, p. 397.

[2] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 482.

[3] Sînt de părere că și sufixul *-anoç* reprezintă îmbinarea sufixelor *-an*(*i*) și *-oç* indicînd un colectiv, de ex. *melu* ,,albină'', însă *mel-an-oç* ,,stup de albine'' adică roiul de albine care constituie un stup, *žołovurd* ,,popor'', însă *žołovrdanoç* ,,adunare a poporului''. Cred că s-a produs o confuzie de sens între vechiul sens de colectiv al lui *-ani* și sensul sufixului *-oç*, care uneori are și el sens colectiv, de ex. *całik* ,,floare'' și *całkoç* ,,strat de flori'', *moxir* ,,cenușă'', însă *moxroç*, κοπρία, ,,tas de fumier'', dar indică și locul unde se află obiectul, sens pe care l-a transmis și sufixului *-an-oç*.

[4] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în *Kuhn's Zeitschrift* 39, 1904, p. 473.

[5] Purtătorii unei limbi anatoliene erau probabil și *Muški*, Μόσχοι, care s-au stabilit în Capadocia după distrugerea imperiului hitit, iar apoi, în cursul mileniului I î.e.n. s-au stabilit în regiunile de sud ale Transcaucaziei, pe valea rîului *Čorox*, unde probabil s-au așezat însă și resturile mai importante ale populației hitite (vezi A. V. Desnițkaia, Introducere la J. Friedrich, *Краткая грамматика хеттского языка*, Москва, 1952, p. 18).

de pildă „arborele mango”, a fost numit *mangeni*. Interesantă este de asemenea denumirea modernă a bananei sau a bananierului. Găsim numele de *banan* „fructul” și *bananeni*, „bananierul”, sau o traducere a denumirii „*Paradiesfeige*”, redată prin „smochinul lui Adam” *adamat'uz*, pe cînd bananierul este numit *adamat'zeni*.

Etimologia numelor de pomi fructiferi și în genere de arbori din limba armeană, ne va crea multe greutăți. Unele din numele armene par să fi folosit ca intermediar cuvinte împrumutate din limba greacă. Astfel, pentru „dafin” avem în grecește un cuvînt obscur δάφνη (cu variante δαύχ-να, δαυχ-μός în tesalică). În armeană numele se găsește cu forma grecească *dap'ne* și cu acea de *dab-ni*, rezultată desigur prin adaptarea la sufixul *-ni* (în unele cazuri, puține de altfel, cred că numai în cuvinte disilabice, în loc de *-eni*, avem sufixul *-ni* : *dab-ni*, *ho-ni*, *nř-ni*, *knj-ni*, *ṛrd-ni*, *kał-ni* și altele). Tot din limba greacă este lămîiul, *limoneni*, *kitroneni* sau *kitroni*. Numele fructului „cireașă” a fost poate împrumutat și el din limba greacă, κέρασος, dat fiind că numele armean *keras* se aseamănă atît de bine din punct de vedere fonetic. Numele fructului a dat numele „cireșului” *keraseni*. Totuși avem o îndoială. Vom aminti că nici κέρασος nu e de origină indo-europeană, ci probabil un împrumut dintr-o limbă a Asiei Anterioare, deoarece avem în asiriană *karšu* [1] care a putut foarte probabil pătrunde în urartică sau churrită.

Analiza altor termeni pentru pomi fructiferi sau arbori, ne va arăta fie originea georgiană sau urartică, uneori cu posibilitatea de a fi pătruns chiar din asiriană. Astfel vom începe cu cuvîntul de origină georgiană *bal*, *-i*, *-iv* „vișină” (care are însă și alte semnificații cu totul diferite). Numele vișinului este în armeană *baleni*, *-nwoy*, *-neaw*, deși acest nume, cu un sufix desemnînd pomul se întrebuințează în același timp și pentru fruct (alături de *bal*). În georgiana modernă găsim *bali*, gen. *blis*(*a*) < **bal-isa*, însă cuvîntul are sens de „cireașă” [2]. O localitate din Georgia, anume *Balobani*, este denumită din *bali* [3].

Fructul de prună este *šlor*, *-oy*, *-ov* sau *šloř*, iar prunul este numit în armeană *šloreni*, *-nwoy*, *-eaw*. Nu cunoaștem numele prunului, format din varianta *šloř*. Mai există o altă variantă literară evident înrudită, *salor*, *-i*, *-iw* sau *salor*, *-oy*, *-ov* „prună”, avînd pentru prun numele de *salori*. Varianta *salor* trebuie să fie mai veche, fiindcă în *šlor* sau *šloř* vom presupune eliminarea unui *a* din prima silabă. Întîmplarea face să cunoaștem originea cuvîntului. Se știe că prunul este un fruct cultivat mult și din vechime în regiunea Mesopotamiei de nord și a Armeniei și că deci putem presupune în cazul acesta o moștenire a armenilor din urartică. Cuvîntul urartic nu ne este cunoscut, însă printre cuvin-

---

[1] A. Nehring, *Glotta*, XV, p. 275; R.C. Thompson, *Classical Review*, XXXVIII, 148. Boisacq consideră cuvîntul ca fiind de origină traco-frigiană (Mémoires de la Société de Linguistique de Paris, XVII, p. 56); nu am găsit nici o urmă din el în D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.

[2] Forma genitivului se datorează efectului unui accent de intensitate din georgiana veche; să nu uităm că el a făcut și în armeană ravagii și că se presupune o origină sud-caucazică pentru accentul de intensitate din armeană.

[3] Th. Kluge, *Das ossische Siedlungsgebiet*, Berlin, 1940, p. 22.

tele publicate de E. Weidner din documentul lui Sargon din Akkad (textele numite *ḫaraḫubullum*, citate de N. Adontz)[1], în care se spune că Sargon a adus în Asiria opt plante și arbori din Capadocia, se găsește și *šalluru*, care după toată probabilitatea a dat în armeană prin intermediul limbii urartice numele fructului de prună *salor*, *šlor*. Amintim că, în același document vechi, este vorba și de un alt fruct mult cultivat în Armenia și în regiunea Caucazului, notat în limba akkadiană a documentului prin *ḫašḫuru*, care a dat în limbi sud-caucazice vechi **hašk'uri*, iar în lază și în mingrelă *ušk'uri*, în armeană *xnjor*[2]. Despre numele mărului *xnjoreni*, vom vorbi mai jos.

În armeană fructul de castan se numește *kask*, *-i*, *-iv*, iar castanul *kaskeni*. Denumirea pentru castan ne este atestată abia în evul mediu, în secolul al XII-lea, dar este foarte probabil că denumirea a existat din antichitatea armeană, deoarece grecii au adus castanul din Asia Anterioară. Grecii au putut lua de la armeni cuvîntul sub forma de **kaskani* (cu *-ani*) sau *kaskeni* (în Pont, unde locuiau și armeni, găsim orașul Καστανίς), și să-l introducă în Grecia și în Italia, modificînd numele printr-o disimilare în κάστανον. Din gr. καστανέᾱ, lat. *castanum*, *castanea*, cuvîntul a pătruns și în limbile germanice, ca și în cele slave[3]. H. Pedersen este de acord că καστανέᾱ ar reprezenta arm. **kask-anea*[4]. Totuși cuvîntul nu este lămurit; de altfel *kask*, *-i*, *-iv* castan (fructul) este identic și cu *gari*, *-rwoy*, *-rwov* sau *gareaw* „orz", deci *kask* înseamnă „castan" (fructul) și „orz". În unele dicționare armene *kask* este însoțit de semnul întrebării. Se pare că un alt termen pentru „castan" (fruct și pomul de castan) i-a înstrăinat lui *kask* sensul de castan: este termenul de *šaganakeni*, *-nwoy* „pomul de castan" și *šaganak*, la instrumental plural *-aç* (fruct). Acest cuvînt a dat limbii și termenul de „castaniu, șaten" (culoarea): *šaganak-a-goyn*.

Un copac care a fost foarte mult cultivat în Armenia, probabil și în Urartu, despre care se știe că a fost adus de către Caton cel bătrîn din Armenia în Italia, este caisul, denumit „*prunus armeniaca*"[5]. Numele său armenesc este *ciran*, *-i*, *-ov* „caisă" (fruct) și *ciraneni* „caisul"; totuși *ciran* reprezintă și ambele sensuri: de „fruct" și de „arbore". Mai există adjectivul *cirani* care înseamnă „purpuriu" și care formează o serie întreagă de derivate. Un substantiv *cirani*, aparținînd însă unei flexiuni diferite (gen. *-nwoy*, *-eaw*) înseamnă „purpură, stofă de purpură". După părerea lui H. Vogt, armeana a împrumutat cuvîntul *ciran* „cais" din limbile kartvelice, unde el există în georgiană sub forma de *čerami* „cais", armeana luîndu-l însă din kartvelica, în care el nu a avut o șuierătoare, ci era probabil un **cerami*[6]. Este ușor explicabil

---

[1] N. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*, în „Revue des Études Indoeuropéennes", I, 1938, p. 459.
[2] *Ibidem*, p. 458, 459.
[3] O. Schrader, *Reallexikon der Vorgeschichte*, I², 561.
[4] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 473.
[5] O. Schrader, *Reallexikon der Vorgeschichte*, I², 201.
[6] H. Vogt, *Varia, Arménien et Caucasique du sud*, în *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, IX, 1938, p. 333.

faptul, că în limba armeană a fost înlocuită nazala labială prin *n*, care se impunea prin analogia sufixului *-ni*, *-eni*. Dar H. Vogt nu știa probabil despre existența în georgiană și a cuvîntului *čirano* cu sens de „cerc, orbită în jurul lunii", care împreună cu armean *cirani*, „purpuriu", a fost probabil împrumutat din churrita unde există *ᵈTiranna* „curcubeu" probabil de origine sumeriană (în care de asemenea există Tiranna), iar în urartică *Ṭurani* „curcubeu", al cărui cult ca zeitate ne este cunoscut. Normală era și trecerea lui *t* > *c* armean sau în *č* georgian [1]. Numele caisului a rezultat din „purpuriu", culoarea pe care o aveau caișii din Armenia. Cuvîntul *cirani* „purpuriu" apare în cel mai vechi cîntec al miturilor armene, al cărui fragment a fost reținut de istoricul secolului al V-lea, Moise de Xoren în a sa „Istorie a Armeniei".

Numele mărului (al fructului) este în limba armeană *xnjor*, *-oy*, *-ov* (sau *-i*, *-iw*). Același nume îl reprezintă și pe arborele, purtător de mere, care mai are însă două variante: *xnjori* (în al cărui *-i* am putea presupune după legile morfologiei indo-europene un **-iịā-*) și *xnjoreni*, *-enwoy*, *-eneaw*. Grădina de meri este formată cu un alt sufix colectiv *-ek*: *xnjorek* sau e formată cu sufixul *k'* al pluralului: *xnjorenik'*. Kapantzian presupune că acest nume e format după numele feminin din churrită, *Ḫinzuri* [2] atestat în tabletele de la Nuzi [3] sau în unele inscripții de la Boghazköi, unde acest nume are însă caracter de adjectiv. În churrită a existat și un nume de lună *ḫinzur-*, probabil „luna merelor", fiindcă Kapantzian traduce *ḫinzur* prin „măr", corespondent cu armean *xnjor* < ** xindzor* < *ḫinzur*. Dificultatea constă aici în faptul că sensul de „măr" al numelui feminin churrit *Ḫinzuri* nu poate fi dovedit de Kapantzian; în primul rînd l-a determinat aici asemănarea atît de mare. Cunoaștem însă în siriaca cuvîntul *ḥazzūrā* „măr", pe care Hübschmann îl considera împrumutat din limba armeană [4]. De curînd se știe însă că în limba akkadiană exista cuvîntul *ḫašḫuru* după textele *ḫaraḫubullum*, pe care le-am citat deja. Acest cuvînt akkadian, probabil adoptat și de lexicul urartic, a fost cu siguranță împrumutat de limbile kartvelice, fiindcă se găsește în mingrela cu forma *ušk'uri* < **hašk'uri*, iar armeana l-a împrumutat de asemenea, ajungînd de la forma **xuzur* [5] la forma *xnjor* (citit *xndzor*, cu africată sonoră), în care s-a intercalat un *n*, așa cum mai întîlnim în fonetica armeană intercalarea unui *n* secundar înaintea unei siflante. De la forma inițială a împrumutului armean **xuzur*, se poate explica împrumutul siriac *ḥazzūrā* [6].

---

[1] Gr. Kapantzian, *К установлению хурритского термина šarr-/zarr- в значении „слуга, раб" по данным армянского и грузинского языков.* (Stabilirea termenului churrit *šarr-/zarr-* cu sensul de „rob, servitor" după datele limbii armene și georgiene), în *Вестник Древней Истории*, 1951, № 1, p. 248.

[2] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 229.

[3] J. Gelb, - P. Purves, - A. Mac Rae, *Nuzi Personal Names*, Chicago, 1943.

[4] H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, 305.

[5] Pe cînd forma mingrelă *ušk'uri* elimină pe *h* inițial, forma armeană apare cu eliminarea celui de al doilea *h* din cuvîntul akkadian *ḫašḫuru*.

[6] N. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*, în *Revue des Études Indoeuropéennes*, I, 1938, p. 459, 460.

Numele măslinei, care înseamnă însă şi uleiul extras din măsline, este *jēt'*, *jit'oy*, *jit'ov*, iar numele „măslinului" este *jit'eni*, *-nwoy*, *-neaw*. Deoarece *jēt*$_r$ era întrebuinţat mai mult cu sensul de „unt de lemn de măslină" s-a format pentru fruct un compus *jit'a-ptul*, în care elementul *ptul* are sensul de „fruct".

Un pom fructifer de mare importanţă în Armenia şi în ţările caucazului este nucul. Pentru „nucă" avem variantele *ənkoyz*, (*ənkuziç* sau *ənkuzaç*) şi *əngoyz*, ceea ce se potriveşte foarte bine cu cuvîntul georgian pentru „nucă" *nigoz-i*, astfel încît H. Vogt are dreptate să presupună pentru ambele o formă comună **nigauza*. Metateza produsă în silaba iniţială a cuvîntului armean, îşi are corespondenţa în cuvîntul *änguzä* din limba osetă. În siriacă avem *gauza*, care corespunde cu forma reconstituită de H. Vogt **nigauza*, din care silaba iniţială a căzut aproape în toate cuvintele desemnînd „nuca" din limbile Asiei Anterioare : persan *gōz*, *gauz*, curdă *guz*, turcă *koz* etc. [1]. Toate popoarele semite, apoi după cum am văzut, persana modernă, curda, turca, au împrumutat de la Caucazieni şi armeni, o dată cu nucul, şi numele acestuia, deoarece nucul era foarte răspîndit în Armenia, Caucaz şi în Asia Mică. Numele armean pentru nuc este *ənkuzeni*, dar şi *ənkuzi*.

Un cuvînt care prezintă complicaţii este *kalin*, *kalnoy*, fiindcă denumeşte două feluri de fructe, „ghinda", dar în acelaşi timp şi „aluna". Stejarul este denumit *kal-ni*, *-nwoy*, *-neaç* (tot aşa este numit şi alunul : *kalni*) sau şi cu numele fructului : *kalin*. Acesta se poate explica foarte bine prin **kalin* < i.-e. ***$g^{u}{}_{e}$*l-eno-* (*l* s-ar explica la nominativ prin influenţa formei de genitiv unde *l* este justificat) avînd corespondenţe în gr. βάλανος, lat. *glans*, v. sl. *želǫdь* [2]. Este unul dintre cuvintele armene care prezintă corespondenţe mai clare cu alte limbi indo-europene. Sufixul *-ni* s-a adăugat deci la o temă indo-europeană.

Termenul pentru „dud" prezintă complicaţii datorite confuziei de sens, cuvîntul indicînd fructe diferite. Cuvîntul pentru fructul de dud, căruia îi corespunde în limba latină *murus*, în limba greacă μόρον, μῶρον este *t'ut'*, *t't'oy*, *t't'ov*, iar pentru dud *t't'eni*, *-nwoy*, *-neaw*, georg. *t'ut'a*, *t'utoni* [3]. Dar cunoaştem şi din vechea lume a Capadociei prehitite un nume *tuttu*, însemnînd „smochină", care apare în documentul akkadian păstrat nouă de la regele Sargon al Akkadului, citat mai sus şi în care e vorba de cîteva plante şi arbori aduşi în Asiria din regiunea Cesareei (în mileniul al III-lea î.e.n.) [4]. Două lucruri ne creează dificultăţi la acest cuvînt : primul că *t'ut'* „fruct de dud" este identic cu συκάμινα, care după Hesychius corespunde fructului de dud, mură de dud (μόρον, μῶρον) ; celălalt fapt care ne încurcă, este cuvîntul συκομορέα,

---

[1] H. Vogt, *op. cit.*, p. 329.

[2] A. Meillet, *Esquisse*..., 1936, p. 43 ; Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, 457.

[3] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1904, p. 473.

[4] Vezi E. Weidner, în *Boghazköi-Studien*, fasc., 6, 1922 ; interpretarea lui E. Dhorme din *Revue biblique*, XXXIII, 1924, p. 22 şi N. Adontz, lucrarea citată din *Revue des études indoeuropénnes*, I, 1938, p. 457 şi 460. Capadocia, era la acea epocă o ţară care făcea parte din regatul Hatti, supus abia din secolul al XX-lea de către Hitiţii indo-europeni.

συκομορός „Maulbeerfeige", al cărui nume este format din σῦκον „smochină" şi μόρον „mură de dud". Însăşi crearea acestui compus συκομορέα, admitea o afinitate între cele două fructe, adică între smochinul şi mura de dud şi crea confuzie [1]. De aceea συκομορέα era redată frecvent în limba armeană prin *t'zeni* „smochin". Cuvîntului *tuttu* sau *tittu* (termen adus în ţara Hatti într-o epocă anterioară ocupării ei de Hittiţi), avînd sens de „smochin", în limba armeană îi corespunde din punct de vedere fonetic *t'ut'* „dudă" sau „mură de dud". Considerînd pe de altă parte identitatea de sens a termenilor greceşti σῦκον, τῦκον (latin *ficus*, arab *tīn* „smochin"), despre care A. Meillet afirmă că constituie împrumuturi din lumea egeo-asianică [2], apare singura acceptabilă propunerea lui N. Adontz [3] de a explica formarea numelor σῦκον, beoţian τῦκον, latin *ficus*, din prima silabă a cuvîntului *tuttu/tittu*, la care s-a adăugat un sufix *-ko*, iar a numelui armean *t'uz* „smochină" din aceeaşi silabă iniţială şi sufixul **-gho*.

Continuăm cu confuzia între sensul fructului de dud şi a murei. În latină *mōrum* „fructul de dud, sau mură", μόρον, μῶρον „fructul de dud" sau „mură", μόρέα „dudul"; în latina tîrzie *mōra, -ae* are numai sens de „tufiş de mure" [4]. În limba armeană avem *mor*, gen. *mori* „mură neagră" şi „dudă", *mormeni* „mură" şi „tufiş de mure", *moreni* (ambele cu sufixul *-eni*, deci colective) „zmeură" şi „tufiş de zmeură"; mai cităm varianta *moř* „zmeură", *moři* „zmeură" şi „tufiş de zmeură". Kapantzian este de acord cu părerea că sensul primar indo-european de „zmeură" a fost trecut asupra dudului şi a fructului de dud, sub influenţa termenului grec μόρον „fruct de dud, dudă" [5]; astfel şi *mōrum* a căpătat sens de „dudă", care s-a extins la limbile germanice şi balto-slave. Cuvîntul grecesc a fost probabil împrumutat de la limbile din Asia Mică şi aici mai este de amintit faptul interesant, că în hitita avem cuvîntul **muriš*, plural *mures*, genitiv *muriuš* „ciorchină de struguri" (?)[6].

După ce am văzut dificultăţile pe care ni le-au făcut termenii în legătură cu dudul, mura, zmeura, putem cita afirmaţia justă a lui Lidén: *Die Baumnamen entziehen sich zumeist einer sicheren Bestimmung ihres ursprünglichen Begriffskerns* [7].

Coarna are trei termeni în limba armeană: *zołal, -i, iw* şi *złal*, atît pentru a denumi fructul-coarnă cît şi arborele; *zołaleni, -nwoy, -neaw* denumeşte numai arborele. Un alt termen pentru fructul-coarnă şi pentru copac este *hoyn, -oy, -ov*, avînd o variantă dintr-o altă clasă de declinare, anume *hon, -i, -aw*, care desemnează de asemenea, fructul şi copacul. *Honi, -nwoy, -neaw* este numele care mai indică copacul.

---

[1] Smochinul aparţine la specia duzilor. Sicomorul din Siria, „Maulbeerfeige", rodea smochine comestibile.

[2] A. Meillet, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, XV, 163; O. Schrader, *Reallexikon der Vorgeschichte*, I², 306.

[3] N. Adontz, *op. cit.*, p. 461.

[4] Walde-Hoffman³, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, II, 1954, p. 114.

[5] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 381.

[6] H. Ehelolf, *Orientalistische Literaturzeitung*, XXXVI, p. 5.

[7] E. Lidén, *Baumnamen und Verwandtes*, în *Indogermanische Forschungen*, XVIII, p. 492.

Al treilea termen, care desemnează numai copacul, este *čmeni*, *nwoy*, *-neaw*.

Un copac care este originar din Asia Mică este moșmolul, *zlereni*, *-nwoy*, *-neaw* (Mispelbaum); numele fructului mic este *zlear*, *zleroy*, *zlerov*. Un alt nume al moșmolului este *zkeři*, iar pentru fruct *zkeř*; acesta din urmă denumește și conul unui conifer.

Mai amintim cîțiva arbuști ca *halarǰ* „coacăză" (Johannisbeere) și *halarǰeni*, arbustul de coacăză; socul *t'ant'rueni*, pentru care nu am găsit un nume desemnînd fructul. Arbustul *mat'uzeni* (*arbutus unedo*, „Erdbeerbaum") are fructe *mat'uz*, asemănătoare cu fragile. Un arbust *xmorkeni*, în limba franceză „arbousier", face fructe acrișoare, asemănătoare cu fragile, care se numesc *xmoruk*, gen. *xmorki* „arbouse".

Vom indica pe scurt o serie de nume care reprezintă fructe și arbori din regiunile tropicale (ele cresc în regiunile așezate la sud de Armenia și au fost cunoscute probabil prin comerț). Astfel laurul *sardeni*, *-nwoy*, *-neaw* sau *sardi*, *-dwoy*, *sardeaw*; roșcovul *elǰereni* sau *elǰini*, numit de la fructul *elǰiwr* „roșcovă". Citām de asemenea scorțișoară, produsul copacului numit *dariseni*, *-nwoy*, *-neaw*, avînd însă și o formă *daričenik*, în care trebuie să vedem o formă de diminutiv, care ne trădează însă existența unei variante **dariceni*. Fisticul (fruct) se numește *p'stul*, *-tloy*, iar arborele *p'stleni*. Arborele care dă fructul numit „rodie", este numit *nřneni*, *-nwoy -neaw* sau *nřni*, fără să avem numele pentru fruct; avem însă derivatul *nřnagoyn*, adj. „de culoarea granatului".

Migdala se numește *nuš*, genitivul *nši* sau *nšoy*, instrumentalul *nšov*, iar migdalul a fost numit după fruct *nšeni*, *-nwoy*, *-neaw*. Fructul de smirnă este *zmuřs*, *zmřsoy*, *smřsov* „mirt", iar copacul care produce smirna: *zmřneni*. Curmalul *armaveni*, produce fructul *armaw*, *-u*, *-oç*. De la numele portocalei, *narinǰ*, *narnǰi*, s-a format numele portocalului *narnǰeni*. S-a discutat deja denumirea smochinei *t'uz* în legătură cu a dudului *t'ut'*. Presupunem că *t'uz* ar rezulta din același radical comun, căruia i s-ar fi adăugat sufixul **-gho*, deci **tu-gho* > *t'uz* (*g* după *u* > *z*). Numele smochinului sălbatic apare în traducerea Testamentului Nou (abia în secolul al V-lea, în evanghelia lui Luca, XIX, 4) ca un nume compus, al cărui prim element este de origine partă, *ǰanta* „amar, acru": *ǰantat'zeni*, iar fructul se numește *ǰantat'uz* [1]. Sicomorul, smochinul sălbatic se mai numește *katazeni*, probabil un termen tardiv, format de la *katazi* „sălbatec". Numele arborilor fructiferi sudici, citați în seria din urmă, s-au introdus cu siguranță în limba armeană o dată cu importul fructelor. Nu ne-am propus să cercetăm etimologia acestor nume, vrem să subliniem însă consecvența cu care este folosit sufixul *-eni* pentru desemnarea arborelui fructifer.

Am văzut pînă acum o serie de arbori cu sufixul *-eni*, care aveau justificarea sufixului colectiv, purtînd fructe. Și Holger Pedersen era de părere că numele de arbori în *-eni* sînt colective prin sensul lor [2].

---

[1] N. Adontz, *art. cit.*, p. 461.

[2] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în *Kuhn's Zeitschrift*, XXXIX, 1490, 473.

Dar există şi un număr de arbori de pădure, care nu poartă decît fructe de sămînţă şi al căror nume a fost format cu acelaşi sufix (probabil prin analogie). Vom numi cîţiva din aceşti arbori. Ulmul, *t'eli* sau *t'eleni* este interesant, fiindcă de acest nume este legată denumirea uneia din cele mai vechi localităţi armene : *T'elenik'* cum ne-o arată Hübschmann [1]. Un copac *iunapi*, *-pwoy* sau *iunapeni* este un copac spinos sudic, care produce fructe (fr. jujube). Pinul maritim, pinul sălbatic, numit *kveni* creşte în regiuni temperate şi ajunge la o înălţime de 40 m. Fiindcă produce răşinoase, este evident că numele i-a fost dat de cuvîntul *kvi* „răşină". Cuvîntul *last* şi *lasteni* „arin", a fost revendicat de E. Lidén ca fiind de origină indo-europeană; nu împărtăşim această părere. Cu sufixul *-ni* este format „ulmul" *knjni*, *-nwoy*, *-neaw*. Ienupărul care produce o răşină aromată *çird*, *çrdi* sau *çrdoy*, şi-a luat numele de la aceasta, fiind format cu suf. *-ni* : *çrdni*, sau numai cu sufixul *-i* : *çrdi* sau în fine, cu sufixul *-eni* : *çrdeni*. Un alt nume pentru „ienupăr" avem în *bewekni*, numit după *bewekn*, *-oç* „răşină". Un arbust exotic care produce răşină aromată, este numit *xnkeni*, *-nwoy*, de la *xunk*, *-oç* „tămîie". De la acelaşi *xunk* îşi are numele şi planta „rosmarin" : *xnk-uni*, care a folosit însă sufixul *-uni* (o nouă dovadă a caracterului de colectiv al sufixului *-uni*). Cu sufixul *-eni* (dar şi cu *-i*) s-a format şi numele salciei : *uři* sau *ureni*. Influenţa analogiei a mers pînă la numirea unor arbori cu sufixul *-eni*, pornind de la adjective care indică caracteristicile fructelor, sau de la substantive. Astfel adjectivul *t't'u* „acid, acru" a devenit *t't'ueni* indicînd în general pomul care produce fructe acre sau cu un gust astringent; *dař* sau *dařn* „amar", creează numele *dařneni* „copacul care produce fructe amare". Substantivul *iwl*, *-oy*, „ulei, unt-de-lemn" formează numele *iwleni*, *-nwoy*, pomul care produce fructe mirositoare sau uleioase.

★

Sufixele de colectiv, de care ne-am ocupat în acest articol, au pătruns în limba armeană dintr-o limbă neindo-europeană, o dată cu cuvintele care le conţineau. O dată cu aceste numeroase cuvinte (există în limba armeană vreo 5 000 neidentificate), s-au încetăţenit şi sufixele, care au devenit şi în limba armeană morfeme de formare a cuvintelor, suferind însă unele modificări. Aceste sufixe puteau să se încetăţenească numai în cazul cînd în limba în care ele pătrundeau, lipseau mijloace identice de formare sau dacă erau neclar exprimate din punct de vedere fonetic sau morfologic. Dacă găsim în limba armeană sufixe colective *-ni*, pe care le-am analizat, sau sufixul *-ti* ca în colectivul *mankti*, sau alte sufixe noi şi dacă aceleaşi sufixe le regăsim şi în limbi neindo-europene, nu ne putem gîndi decît la adoptarea în limba armeană a sufixelor într-o epocă preistorică dintr-o limbă neindo-europeană. Evident, se poate presupune de asemenea, că un sufix *-ni* să fi existat încă în fondul indo-european al limbii armene, eventual chiar cu un sens colectiv.

---

[1] H. Hübschmann, *Die armenischen Ortsnamen*, în *Indogermanische Forschungen*, XVI, 430. În Georgia avem de la *thela* „ulm" toponimicul *Thelawi*.

Acest lucru îl afirmă de exemplu H. Pedersen; dar acceptarea unei explicaţii prin mijloace indo-europene ar trebui să însemne că nesocotim cadrul în care s-a format limba armeană şi să cercetăm problemele limbii armene rupte de realităţile în care ea s-a dezvoltat. Am văzut că un sufix *-uni* există în urartică cu un sens colectiv, dezvoltînd în armeana veche din nume tribale nume de familie [1], dintre care unele ca *Bznuni*, *Xorxoruni* etc. sînt cunoscute din limba urartică. Sufixul *-ani* nu se mai prezintă clar în limba urartică. Există nume de ţări şi oraşe, unele datorite unor nume tribale (*Kurzuani*) care au la bază probabil un sens colectiv ca şi în cazul *Bznuni*, *Xorxoruni*, apoi un nume colectiv *ebani* „ţară". Sufixul apare în nume de ţări, dar nu putem stabili dacă e vorba de un sens colectiv (afară de cazul acelor nume geografice, pentru care s-ar putea stabili o derivare dintr-un patronimic sau dintr-un nume tribal).

Sufixul *-eni* pe care-l găsim în armeana clasică foarte dezvoltat, este întrebuinţat mai ales în domeniul important al pomilor roditori, în care el prezintă o justificare a sensului său colectiv.

Ar fi în zadar să apelăm la mijloace indo-europene pentru explicarea unora din numele de arbori fructiferi, deoarece aceşti arbori încă nu erau cunoscuţi în perioada comunităţii indo-europene, şi cunoaşterea, creşterea ca şi denumirea lor este o problemă care aparţine perioadei formării definitive a limbilor indo-europene, după separarea lor [2]. Din articolul nostru a rezultat şi o nesiguranţă în denumirea arborilor, manifestată prin diferite variante existente, cu diferite sufixe, ceea ce se datoreşte poate şi faptului că numele acestora sînt mai uşor supuse unor schimbări din cauza caracteristicilor asemănătoare între arborii fructiferi.

Am constatat că sufixele în *-ni*, ca şi sufixele în *-ti*, *-vi* (existente şi în limbile caucaziene), sufixele în *-ean*, *-ear*, s-au format în cadrul unor dialecte vechi armene, fără să pătrundă, decît în mod întîmplător, în dialectul care a stat la baza limbii clasice. Abia în limba armeană medievală le găsim dezvoltate, dar mai ales în armeana modernă ele au format un plural nou, datorită contopirii sufixelor *-ni* şi *-ear*, eliminînd pe clasicul *k'*.

Adoptarea acestor sufixe neindo-europene în limba armeană nu constituie o modificare a structurii ei morfologice indo-europene, ci arată numai cît de complexă a fost dezvoltarea acesteia în funcţie de nevoile limbii armene. Aceasta nu înseamnă, cum au crezut Gr. Kapantzian şi alţii, că limba armeană a avut o structură morfologică mixtă. Ei au crezut în caracterul „mixt" al limbii armene ca şi a limbii hitite, pe care le-au denumit „*dvuprirodnîie*" (*Mischsprache* a lingviştilor occidentali). Dar A. A. Asmangulian s-a ridicat cu tărie împotriva acestei caracterizări de „*dvuprirodnîi*" şi articolul de faţă vine să confirme teza lui: limba armeană, în cea mai mare parte cu un vocabular străin (numai fondul principal lexical e indo-european, cantitativ mic, dar ţinînd de

---

[1] A. A. Asmangulian, *Против гипотезы о „двуприродности" армянского языка*, în *Вопросы языкознания*, 1953, № 6, p. 32.

[2] W. Brandenstein, *Die erste indogermanische Wanderung*, Wien, 1936, p. 66.

principalele domenii de activitate ale vieţii), are o morfologie care a suferit chiar potrivit lui Meillet modificări, datorite influenţei unor sisteme morfologice eterogene, dar care nu-şi pierde totuşi specificul ei indo-european, are o sintaxă care a suferit anumite modificări, dar a rămas net indo-europeană [1].

УРАРТСКИЕ СУФФИКСЫ В КЛАССИЧЕСКОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Ликвидация некоторого застоя в области исследований армянского языка и придания им нового направления — задача, все более настоятельно требующая своего разрешения.

Принимая во внимание индо-европейский характер языка, но также несомненные влияния субстрата иного происхождения, чем индо-европейский, которому подвергся армянский язык, следует разобрать древние исторические, лингвистические и культурные связи армянского народа с народами Малой и Передней Азии. Обращаясь к языкам, которые составляют субстрат армянского языка, нужно будет исследовать со вниманием определенные фонетические, морфологические и лексические явления, которые не могут быть объяснены приемами и правилами, установленными в сравнительно-историческом языкознании. Изучение языков субстрата в сравнении с армянским языком сможет пролить более яркий свет на доисторический период армянского языка.

Автор предполагает в последующих работах заняться исследованием определенных явлений в армянском языке в связи с влиянием субстрата. Он заметил, что в урартском языке, в южнокавказских языках (которые образовались, по-видимому, в исторических условиях, сходных с условиями образования армянского языка) и в армянском существует суффикс *-ni*, предшествуемый гласными *-u*, *-a*, *-e*, служащий, главным образом, для определения коллективных имен. Выявив коллективный характер старого суффикса *-uni* в урартском и армянском языках (как и следы суффикса *-ani* в урартском, армянском и южнокавказских языках), автор показывает развитие в армянском языке этого суффикса (слабо представленного в классическом армянском языке) в средние века и в современных диалектах.

Наконец, автор обращается к коллективному суффиксу армянского языка *-eni*, *-ni*, характерному для образования названий фруктовых деревьев, который, по аналогии, определяет и другие де-

[1] V. Bănăţeanu, *La traduction arménienne des tours participiaux grecs*. Buc., 1937, p. 145—147.

ревья. В южнокавказских языках имеется суффикс *-ni* с функцией множественного числа.

Полагая точно установленным индоевропейский характер армянского языка, автор все же считает, что объяснение для ряда явлений в армянском языке, кажущихся сейчас необъяснимыми, нужно искать в фонетике, морфологии и лексике некоторых языков Передней Азии. До тех пор, пока не будут изучены в достаточной мере языки, существовавшие на территории доисторической Армении, постоянно будут возникать различные вопросы, связанные с армянским языком.

Расшифрованные тексты этих древних языков, учебные пособия, которые имеются в настоящее время, как и исследования, в основном принадлежащие советским ученым (в этом отношении далеко опередившим западных исследователей), позволяют возобновить изыскания, касающиеся армянского языка, в самых благоприятных условиях.

SUFFIXES OURARTOUS EN ARMÉNIEN CLASSIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur considère qu'il s'impose de faire sortir l'étude de l'arménien d'une certaine stagnation. Tout en tenant compte du caractère indo-européen de la langue, mais aussi des influences indubitables d'un substrat d'autre origine, subies par l'arménien, il faut déchiffrer les anciennes relations historiques, linguistiques et culturelles du peuple arménien avec les peuples de l'Asie Mineure et Antérieure. En faisant appel aux langues qui constituent le substrat de l'arménien, il faudra étudier avec attention certains faits phonétiques, morphologiques et lexicaux qui ne peuvent être expliqués par les procédés et règles établies dans la grammaire comparée i.-eur. L'étude des langues du substrat, en comparaison avec l'arménien, saura jeter un faisceau de lumière sur la période préhistorique de l'arménien. L'auteur se propose d'étudier, dans une série d'articles, certains faits arméniens ayant trait à l'influence du substrat.

Il a observé qu'en ourartou, dans les langues caucasiques du sud (qui se sont formées probablement dans des conditions historiques similaires à celles de l'arménien) et en arménien, il existe un suffixe *-ni*, précédé des voyelles *-u*, *-a*, *-e*, qui sert à désigner surtout des noms collectifs. Après avoir mis en évidence le caractère collectif d'un vieux sufixe *-uni* en ourartou et en arménien, puis les traces du suffixe *-ani* en ourartou et dans les langues caucasiques du sud, il s'emploie à montrer le développement que celui-ci a pris dans la langue arménienne du moyen âge (il est mal représenté en arménien classique) et jusque dans les dialectes modernes. Finalement, l'auteur s'arrête au suffixe collectif arménien *-eni*, *-ni*, qui est caractéristique pour la formation des noms d'arbres fruitiers, mais qui, par analogie, désigne aussi d'autres arbres.

Les langues caucasiques du sud possèdent en revanche le suffixe *-ni*, avec la fonction de pluriel.

De l'avis de l'auteur, bien que le caractère indo-européen de l'arménien soit établi avec certitude, les études de sa phonétique, de sa morphologie et de son lexique devront chercher dans certaines langues de l'Asie Antérieure la solution des faits arméniens qui paraissent inexplicables. Car l'arménien posera des problèmes tant qu'on ne connaîtra mieux les langues parlées sur les territoires de l'Arménie préhistorique. Les textes de ces langues, déchiffrés à présent, les grammaires dont on dispose, de même que les travaux dus surtout aux chercheurs soviétiques, permettent de reprendre l'étude de l'arménien dans des conditions plus favorables.

DESPRE CRIPTOGRAMA DIN *PSALTIREA SCHEIANĂ*

DE

ACAD. AL. ROSETTI

În revista *Studii și materiale de istorie medie* (III, București, 1958, p. 365—372), R. Pava propune o lectură integrală a criptogramei din Psaltirea Scheiană.

R. Pava recunoaște din capul locului că unele slove au fost „deformate de un copist nepriceput" (p. 365). Aceasta e și cauza pentru care criptograma nu a putut fi încă descifrată : multe litere trebuie „interpretate", și interpretarea e supusă arbitrarului. Condiția pentru dezlegarea unei criptograme este de a porni de la o bază sigură. Acesta nu e cazul pentru criptograma din Psaltirea Scheiană, după cum am arătat-o încă din 1926, în *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle* (p. 34, n. 1).

Lecturile propuse de R. Pava sînt abuzive sau în întregime eronate. Autorul pare a fi fost condus de preocuparea de a recunoaște litere potrivite pentru un text dinainte stabilit. În special lectura *lĕtu* (v. p. 370) și a presupusei date sînt profund abuzive.

Metoda întrebuințată de autor a avut deci ca urmare firească eșuarea încercării sale de a descifra criptograma Psaltirei Scheiene.

Pe lîngă data 1514, propusă de R. Pava, și 1482, propusă de I. Bianu și de I. Macurek, amintim că M. Gaster propusese anul 1585, iar S. Pușcariu 1515 ; în lucrarea noastră citată, am propus lectura 1575, o presupunere bazată pe o interpretare mai justă a semnelor respective.

Criptograma nu și-ar putea livra secretul decît dacă s-ar descoperi originalul ei, căci în copia din Psaltirea Scheiană există, după cum am arătat mai sus, o serie de litere deformate de copist. Atunci se va ști dacă textul e criptografic sau nu.

PROBLEME DE LINGVISTICĂ LA COLOCVIUL INTERNAŢIONAL DE CIVILIZAŢII, LITERATURI ŞI LIMBI ROMANICE

(Bucureşti, 14—19 septembrie 1959)

Comisia naţională romînă pentru UNESCO şi Academia Republicii Populare Romîne au organizat la Bucureşti, între 14—19 septembrie 1959, un colocviu internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice, la care au participat savanţi cu renume din 18 ţări : Anglia, Brazilia, Elveţia, Franţa, Italia, Republica Cehoslovacă, Republica Democrată Germană, Republica Federală Germană, Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Federativă Iugoslavia, Republica Populară Ungară, Spania, Suedia, S.U.A., Uniunea Sovietică, Venezuela şi Republica Populară Romînă.

În cadrul colocviului au fost prezentate 13 referate consacrate unor probleme de civilizaţie, istorie literară, istorie a artei şi lingvistică. Referatele au tratat probleme generale din specialităţile respective, cu informaţii asupra ultimelor discuţii şi concluzii din disciplinele în cauză. Cu acest prilej oamenii de ştiinţă participanţi la colocviu au făcut un util schimb de idei şi au primit informaţii preţioase în probleme mai puţin cunoscute (de exemplu prezentarea culturii Americii latine).

Referatele de lingvistică, la fel ca şi celelalte, au fost consacrate unor probleme actuale din lingvistica romanică. Referatele şi discuţiile purtate pe marginea lor au tratat elementele asemănătoare de lingvistică şi civilizaţie, produs al unui fond comun, şi, în acelaşi timp, elementele deosebitoare, caracteristice fiecărui popor romanic în parte, produs al condiţiilor istorice diferite. Spre deosebire de referatele care au tratat probleme de civilizaţie sau de literatură romanică, rapoartele de lingvistică au avut subiecte de strictă specialitate (noile atlase lingvistice romanice, probleme de fonologie a limbilor romanice, rolul substratului în evoluţia limbilor romanice).

Prima problemă de lingvistică, dezbătută în cadrul colocviului a fost aceea a atlaselor lingvistice.

Prof. Manuel Alvar de la Universitatea din Granada (Spania) a prezentat un referat intitulat *Noile atlase lingvistice ale Romaniei*. Raportorul a explicat cum noile atlase lingvistice romanice regionale au apărut din nevoia de a aprofunda materialele din atlasele naţionale, subliniind faptul că nu avem a face cu o substituire, ci cu o completare a acestora din urmă. În acelaşi timp, raportorul a insistat asupra ideii lui Dauzat după care atlasele lingvistice regionale au menirea, alături de atlasele lingvistice naţionale, de a „salva” dialectele care sînt pe punctul de a pieri.

Prima problemă discutată pe larg a fost aceea a t r a n s c r i e r i i și anume dacă ea trebuie să fie fonetică sau fonologică. Autorul se pronunță pentru transcrierea fonetică fiindcă „mi se pare dificil de aplicat o metodă strict fonologică la anchetele dialectale ; trăsăturile pertinente ale fiecărui sunet nu sînt percepute imediat în toată claritatea lor ; fonemul nu poate fi delimitat decît cu ajutorul unei perfecte cunoașteri a graiului cercetat". Aceasta nu înseamnă însă că întrebările de fonologie trebuie eliminate din chestionar, ci, din contră, după o cunoaștere aproximativă a faptelor de ordin fonologic, ele trebuie să fie incluse în chestionar deoarece se va obține o aprofundare a faptelor de limbă precum și o perfecționare a transcrierii fonetice.

C h e s t i o n a r u l trebuie să fie adaptat la noile necesități ale anchetei (aprofundarea cercetărilor) și, pentru aceasta, este preferabil ca el să fie împărțit în două părți (una comună, pentru toate atlasele, și alta specială, pentru fiecare atlas). În regiunile mai puțin întinse se poate folosi un singur chestionar, iar pentru marile centre orășenești o parte din acesta. De asemenea ar trebui să existe și un număr apreciabil de întrebări scoase din atlasele anterioare.

Este necesar ca a n c h e t a t o r i i să fie specialiști. Pentru a cîștiga timp, trebuie mărit — nu prea mult însă ! — numărul anchetatorilor, cu toate inconvenientele pe care le prezintă o astfel de situație (o mai mare dificultate de a obține o lucrare unitară). Împărțirea anchetei între mai multe persoane să se limiteze la împărțirea localităților între diverșii anchetatori și să nu se segmenteze chestionarul între anchetatorii respectivi.

În ceea ce privește numărul i n f o r m a t o r i l o r dintr-o localitate este bine să ținem seama de natura anchetei și de structura chestionarului. Este preferabil un informator unic, dar pentru a cunoaște răspîndirea unui fenomen sau pentru a stabili distincțiile care apar la persoane de vîrstă și sexe diferite, de condiții sociale diferite, deci pentru a urmări „biologia" și „sociologia" limbajului, trebuie să se apeleze și la alți informatori. Structura chestionarului impune alegerea mai multor informatori și atunci cînd este vorba de urmărirea terminologiilor tehnice speciale.

Discutînd raportul dintre a t l a s e l e l i n g v i s t i c e și e t n o g r a f i c, raportul a subliniat necesitatea folosirii metodei „cuvinte și lucruri". În acest fel materialul lingvistic se va îmbogăți și, în același timp, vom avea o informație bogată și precisă despre obiectele ale căror nume le studiem.

În concluzia raportului, prof. Alvar se pronunță pentru coexistența atlaselor lingvistice naționale cu cele regionale. În plus, nu trebuie să trecem cu vederea nici peste faptul că există un teritoriu numit Romania, care cuprinde un număr mare de fenomene comune tuturor limbilor romanice.

Acad. E. Petrovici, în referatul *Noile atlase lingvistice ale Romaniei orientale* a adus în discuție problema noului atlas lingvistic romînesc pe regiuni, arătînd cum, într-un viitor apropiat, Romania orientală va dispune de zece atlase regionale.

Materialele pentru *NALR* ar urma să fie culese cu ajutorul a două c h e s t i o n a r e: unul general, de 2 000 de întrebări, și altul special de 1 500 de întrebări, privind particularitățile specifice ale graiului și ale vieții materiale din regiunea respectivă. Chestionarele speciale ar urma să aibă la rîndul lor două părți : una pentru regiunile muntoase și alta pentru regiunile de cîmpie. Răspunsurile să fie obținute în urma unei î n t r e b ă r i i n d i r e c t e, redactată din timp. Ancheta poate fi făcută de m a i m u l t e p e r s o a n e, cu condiția ca ele să aibă cunoștințe de fonetică și o oarecare pregătire dialectologică. T r a n s c r i e r e a va fi impresionistă și se va baza pe vechiul sistem de transcriere folosit de *ALR*, îmbogățit cu noi semne. Raportul împărtășește părerea prof. Alvar după care p r o b l e m e l e d e s i s t e m să fie studiate abia după ce materialul a fost cules cu ajutorul unei transcrieri impresioniste.

În încheierea raportului, acad. E. Petrovici a subliniat faptul că dialectologii romîni participă și la alte lucrări de geografie lingvistică (Atlasul lingvistic comun al limbilor slave și Atlasul lingvistic mediteranean).

Prof. Mirko Deanović de la Universitatea din Zagreb (Iugoslavia) a prezentat raportul *Perspectivele Atlasului lingvistic mediteranean*. După ce a subliniat faptul că Marea Mediterană a constituit din cele mai vechi timpuri un mijloc de legătură între mai mult de 20 de popoare diferite, raportorul a arătat cum cercetarea terminologiei maritime și pescărești din limbile vorbite de aceste popoare va da rezultate interesante privind lingvistica, etnografia și istoria civilizației.

Prof. Deanović a prezentat principalele trăsături ale Atlasului lingvistic mediteranean în opoziție cu ale celorlalte atlase lingvistice (se cercetează limba vorbită în porturi, ancheta va fi făcută de mai mulți anchetatori, unul sau mai mulți pentru fiecare limbă). Au fost aduse diferite date privitoare la capitolele chestionarului, la sistemul de transcriere, precum și la numeroasele probleme care vor putea fi studiate pe baza hărților sinoptice ale acestui atlas. Prezintă importanță faptul că Atlasul lingvistic mediteranean va permite studierea fenomenelor de limbă pornind de la concordanțele de viață materială, după cum va permite să se facă și o serie de observații de natură fonologică. Dacă pînă acum atlasele lingvistice au căutat mai ales diferențele care există între dialecte și limbi, *ALM* își propune să stabilească apropierile dintre limbi.

La discuții au participat prof. Gerhard Rohlfs (R. F. Germană), Roman Jakobson (S.U.A.), René Gsell (Franța), Paul Russell-Gebbett (Anglia), acad. Al. Rosetti, acad. Al. Graur, prof. B. Cazacu, Gh. Ivănescu și M. Sala.

Aproape toți vorbitorii au susținut ideea împărțirii teritoriului unei limbi în mai multe regiuni ; oarecare rezerve a făcut G. Rohlfs, care a arătat că această metodă prezintă dificultăți în coordonarea lucrării și, mai ales, în anchetarea simultană a tuturor regiunilor dintr-o țară oarecare. În discuții s-a arătat importanța atlaselor lingvistice regionale dar în același timp s-a subliniat faptul că acestea nu trebuie să fie singura sursă a cunoașterii noastre despre graiuri (G. Rohlfs). Cei mai mulți vorbitori au discutat raporturile dintre fonetică și fonologie și felul cum trebuie ele să fie oglindite în atlasele lingvistice. R. Gsell, Al. Rosetti, B. Cazacu s-au exprimat pentru o transcriere impresionistă, deci fonetică, care să fie interpretată ulterior din punct de vedere fonologic. În cazul noului atlas lingvistic romîn transcrierea fonetică se impune și pentru a putea face comparație cu materialul obținut de vechiul atlas lingvistic romîn (Al. Rosetti). Un punct de vedere deosebit a exprimat Al. Graur care consideră că trebuie să se folosească transcrierea fonologică. R. Jakobson a subliniat necesitatea notării variantelor stilistice emoționale, a metaforelor și a interjecțiilor, precum și necesitatea de a folosi, în continuare, metoda „cuvinte și lucruri”. P. Rusell-Gebbett a susținut ca în anchete să fie folosite și aparate de înregistrare.

Problemele evoluției dialectelor au fost discutate de R. Gsell și G. Ivănescu. Primul a arătat cum diferențele dintre *ALF* și atlasele regionale franceze nu trebuie interpretate totdeauna ca o evoluție istorică, în timp ce al doilea a făcut precizări în legătură cu raportul dintre dialectele romînești din trecut și de astăzi.

În discuții a fost susținută ideea colaborării internaționale în munca de alcătuire a atlaselor lingvistice, această colaborare putînd să îmbrace forme cît mai deosebite, de la cele mai simple (introducerea unor întrebări comune în diferitele atlase lingvistice romanice — M. Sala), pînă la forme mai complexe (alcătuirea unui atlas al Romaniei — M. Sala, a unui atlas lingvistic balcanic — G. Rohlfs, Al. Rosetti, a unui atlas lingvistic mediteranean — G. Rohlfs, R. Jakobson, Al. Rosetti, sau a unui atlas lingvistic al întregii lumi — R. Jakobson).

A doua temă de lingvistică discutată în cadrul colocviului, problema cercetării sistemelor fonologice a limbilor romanice, a constituit obiectul a două referate: unul (*Probleme de fonologie romanică*) al prof. E. Alarcos Llorach de la Universitatea din Oviedo (Spania) şi altul (*Problemele sistemului fonologic al limbii romîne*) al acad. Al. Rosetti, în colaborare cu Andrei Avram şi Em. Vasiliu.

Raportul prof. Alarcos Llorach se întemeiază pe materialul luat din următoarele limbi literare romanice vii, franceză, italiană şi cele trei idiomuri din Peninsula Iberică (catalană, spaniolă şi portugheză). El ridică o serie de probleme fonologice generale. Cea mai importantă este desigur problema stabilirii sistemului fonologic al unei limbi ca franceza unde există, pe de o parte, o normă scrisă, rigidă şi puternică, care este impusă încă din şcoală, şi, pe de altă parte, normele reale ale francezilor care variază foarte mult din cauza originii dialectale diferite sau a interferenţei. În astfel de cazuri, cînd de fapt coexistă mai multe sisteme, în descrierea fonologică nu trebuie să ne limităm la prezentarea unuia dintre aceste sisteme, ci trebuie să stabilim un „diasistem" care să cuprindă toate distincţiile cu valoare fonologică accesorie sau eventuală. Raportul dă ca exemplu sistemul vocalic al francezei contemporane în care se păstrează urme ale unui sistem cantitativ, în concurenţă cu diferenţele de deschidere sau de timbru ale vocalelor.

O altă problemă generală discutată în raportul amintit este delimitarea şi identificarea unităţilor fonologice în lanţul vorbirii, cu alte cuvinte problema dacă, într-un caz dat, avem a face cu unul sau mai multe foneme şi dacă avem sau nu a face cu variante care se exclud în contexte diferite. Ca exemplu, prof. Alarcos a adus cazul diftongilor din limbile romanice, a semivocalelor, a vocalelor nazale, a africatelor, a variaţiilor dintre surde şi sonore, a condiţionării de către accent a fonemelor vocalice, a lui *e* mut din franceză şi a metafoniei exercitate de o vocală finală. În fiecare dintre cazurile amintite, raportorul a arătat cum privind diferit fenomenul respectiv putem ajunge la interpretări deosebite: astfel, de exemplu, diftongii pot fi combinaţii de sunete monofonematice şi difonematice. Dacă într-un mediu fonetic pot apărea, fără valoare distinctivă, realizarea cu şi fără diftong înseamnă că este vorba de foneme unice (cazul diftongilor din dialectele portugheze unde în cuvinte ca *peso*, *todo*, diftongii [ẹa], [ọa] alternează cu monoftongii [ẹ], [ọ]). Din contră, diftongii orali şi nazali din portugheză, diftongii crescînzi şi descrescînzi din spaniolă, catalană şi franceză sau italiană trebuie interpretaţi ca difonematici, elementele lor fiind comutabile: port. *pau/pai*, sp. *cuero/quiero*, fr. *paille/paye* it. *piano/pieno*.

După stabilirea fonemelor unui sistem, rămîn alte chestiuni: relaţiile dintre foneme, cu trăsăturile pertinente şi redondante ale acestora, precum şi problema caracterului proporţional sau izolat al opoziţiilor.

În concluziile raportului se arată că interpretarea fonologică a sistemelor depinde adesea de punctul de vedere adoptat. În limbile romanice, întocmai ca în alte limbi, se pun aceleaşi probleme: existenţa mai multor norme simultane, variantă sau fonem, relaţia dintre trăsăturile distinctive între ele şi în ansamblul sistemului. În ceea ce priveşte problemele legate de fonologia diacronică a limbilor romanice, raportul arată că studiile sînt abia la început şi că se va putea ajunge la rezultate bune numai dacă se vor folosi şi unele dintre rezultatele la care a ajuns lingvistica romanică tradiţională.

Raportul acad. Al. Rosetti, pregătit în colaborare cu Andrei Avram şi Em. Vasiliu, se ocupă numai de unele probleme legate de sistemul fonologic al romînei literare. Sînt prezentate următoarele trei aspecte: p r o b l e m e d e i n v e n t a r (sistemul vocalic, interpretarea fonologică a lui „*i* final" şi a diftongilor, sonoritatea şi consoanele africate), p r o b l e m e d e d i s t r i b u ţ i e (structura silabei şi grupuri consonantice la jonctura morfemelor) şi a c c e n t u l.

La discuţiile numeroase au participat prof. Paul Aebischer (Elveţia), Alf Lombard (Suedia), René Gsell (Franţa), Roman Jakobson (S.U.A.), Tamás Lajos (R. P. Ungară), acad. E. Petrovici, I. Coteanu, Em. Vasiliu şi Andrei Avram.

Unii dintre participanţii la discuţii au exprimat îndoieli în privinţa eficienţei metodelor fonologice (P. Aebischer, A. Lombard) : acestea duc la un fel prea grosolan de a prezenta realitatea (A. Lombard).

Cele mai numeroase discuţii au pornit de la conceptul de „diasistem" prezentat în referatul prof. Alarcos. Dacă unii dintre vorbitori au fost de acord cu această idee, aducînd chiar unele precizări (E. Petrovici, Em. Vasiliu şi Andrei Avram), I. Coteanu a făcut unele rezerve în legătură cu existenţa unui diasistem în cazul unei limbi care are o variantă literară. Se poate vorbi de existenţa unui diasistem doar în cazul cînd nu avem încă o variantă literară.

Au mai fost discutate probleme generale (invariante şi denominant comun — R. Jakobson, coexistenţa sistemelor — E. Petrovici, I. Coteanu, interdependenţa dintre formă şi conţinut — R. Gsell, norma — L. Tamás, legătura strînsă dintre fonetică şi fonologie — R. Jakobson) sau particulare (diferenţele care există între sistemul fonologic al romînei şi a celorlalte limbi romanice — E. Petrovici).

A treia temă de lingvistică, discutată în ultima zi a lucrărilor colocviului, a fost problema substratului. Prof. Gerhard Rohlfs (R. F. Germană) a prezentat referatul *Influenţe ale elementelor autohtone asupra limbilor romanice*, prof. Bertil Malmberg de la Universitatea din Lund (Suedia) referatul intitulat *Extensiunea castilianei şi problemele substratului*, iar prof. Serafim da Silva Neto de la Universitatea din Rio de Janeiro (Brazilia) un referat consacrat portughezei din Brazilia.

În raportul citat, prof. G. Rohlfs prezintă un număr destul de mare de fenomene şi le explică prin acţiunea substratului etnic. Autor al unui articol de orientare generală în problema substratului (*Vorlateinische Einflüsse in den Mundarten des heutigen Italiens*, în „Germanisch-romanische Monatsschrifte", XVIII, 1930, p. 38—56), prof. Rohlfs susţine punctul de vedere tradiţionalist care acordă substratului o importanţă mare. Raportorul a discutat o serie de fapte lingvistice şi etnografice arătînd, cu ajutorul unor proiecţii de hărţi, răspîndirea fenomenelor respective. Au fost discutate pe larg fenomene f o n e t i c e (sonorizarea ocluzivelor surde intervocalice latine şi trecerea grupului latin *ct* la *it* în Romania occidentală, palatalizarea lat. *u* şi transformarea lui în *ü* în teritoriul galoroman, transformarea lui *nd* în *n*, în catalană), m o r f o l o g i c e (identitatea dintre adverb şi adjectiv în romînă şi în dialectele italiene meridionale), s i n t a c t i c e (distincţia dintre conjuncţiile subordonatoare *că*, *să* precum şi pierderea infinitivului în romînă, dialectele italiene meridionale şi în unele limbi balcanice, locul — după substantiv — în limba franceză al adjectivului care exprimă o formă, o culoare sau o acţiune), l e x i c a l e (3 nume de plante de origine celtică, cuvinte autohtone pentru numirea stejarului în limbile romanice, 5 grecisme în sudul Italiei, termenii pentru „mînă stîngă" în limbile ibero-romanice), f r a z e o l o g i c e (expresia „cîţi ani ai?"). Alături de aceste concordanţe lingvistice raportorul prezintă şi două concordanţe etnografice (o formă de leagăn — suspendat de tavan — pentru copii, răspîndită în ţările balcanice şi în sudul Italiei precum şi gestul întrebuinţat pentru exprimarea negaţiei).

Prof. Bertil Malmberg a discutat problemele substratului dintr-un punct de vedere nou : d-sa înţelege prin substrat interferenţă de sisteme sau de deprinderi lingvistice. Pentru a-şi prezenta teza, aplicarea principiilor structurale în istoria limbii, autorul a ales ca exemplu trei faze din istoria dialectului castilian : 1. diferenţierea acestuia încă din primele monumente literare ; 2. simplificarea sistemului castilian spre sfîrşitul Evului Mediu ; 3. soarta castilianei în ţările americane. Toate aceste trei faze prezintă drept caracteristică comună faptul că avem a face cu răspîndirea unui idiom romanic într-un teritoriu colonizat. Această extindere

geografică a dus pe de o parte la o schimbare socială suferită de populația romanică și, pe de alta, la un contact mai mult sau mai puțin strîns cu reprezentanții unor limbi total diferite ca origine și ca structură.

Raportorul și-a propus să discute numai fapte de ordin fonetic. După ce prezintă cele două caracteristici ale fonetismului unei limbi oarecare (structura fonologică și deprinderile fonetice), prof. B. Malmberg arată că în cazul interferențelor lingvistice putem asista la o schimbare a uneia dintre aceste caracteristici sau a amîndorura. După felul acestor modificări, autorul distinge trei aspecte :

a) *modificări ale sistemului* care pot consta fie în interpretarea unităților unei limbi după modelul altora (un spaniol interpretează /d/ și /ð/ englezesc ca variante ale unui singur fonem și, de aceea, pentru el engl. *day* și *they* sînt omonime), fie în adaptarea de către un grup social a unui sistem modificat (cazul unei limbi vorbite ca limbă străină de către o populație și interpretată cu ajutorul sistemului limbii respective).

b) *modificări ale normelor de realizare a sistemului* (care rămîne intact) ; acestea se petrec în cazul străinilor care adoptă un nou sistem, dar care păstrează în realizarea acestuia deprinderi articulatorii sau combinatorii proprii limbii materne (un german care vorbește franceza va pronunța aspirat consoanele /p/ — /t/ — /k/).

c) *simplificări la periferie* presupun o combinare a celor două tipuri de schimbări arătate mai sus (termenul „periferie" este înțeles într-un sens mai larg, adică orice stare de limbă vorbită într-un mediu bilingv). Datorită faptului că întrebuințează paralel sisteme diferite, subiectul vorbitor pierde posibilitatea de a face distincții subtile — diferite de la o limbă la alta — și, în schimb, i se întăresc opozițiile de bază care se găsesc în toate sistemele respective. Această sărăcie a sistemelor este dublată și de o sărăcire a normelor și a traducerilor, proprie regiunilor bilingve periferice, unde influența centrului director se face mai puțin simțită. Limba în aceste condiții își vede reduse mijloacele de exprimare la strictul necesar (dacă o limbă indo-europeană prezintă un sistem cu o singură serie de ocluzive caracteristică limbilor vecine neînrudite — cazul hititei și toharicei — nu este vorba de substrat, de superstrat sau de adstrat, ci de semnul exterior al unei reduceri generale a opozițiilor).

În încheierea raportului, autorul ajunge la următoarele concluzii, pe care le reproducem integral :

„1. Cu cît o explicație este mai generală, cu atît ea este mai bună.

2. O explicație internă este preferabilă unei explicații externe (interferență).

3. Dacă o alterare implică o pierdere de distincții și de unități funcționale, este de preferat să se explice ca o reducere la periferie, decît să se apeleze la influența unui substrat posibil.

4. Substratul (interferența) nu trebuie să fie invocat drept explicație decît dacă inovația implică o creștere a numărului de opoziții sau o reinterpretare a relațiilor dintre acestea.

5. Substratul nu trebuie invocat decît în cazurile în care situația sociologică a unei populații este de așa natură încît pare probabilă adoptarea unor fapte de interferență de către păturile sociale conducătoare".

Pornind de la aceste premise, autorul consideră că schimbările mari petrecute în consonantismul spaniol sînt rezultatul unor vechi tendințe populare, principii generale de evoluție romanică, ale căror efecte se fac simțite în momentele de cotitură din istoria unei limbi. Ele nu sînt legate de nici un substrat. „Este necesar, arată prof. B. Malmberg, să privim limba în funcție de structura și de dezvoltarea sociologică și socio-lingvistică a populației care o vorbește". Și, mai departe, „cauzele ultime ale schimbărilor [lingvistice] trebuie căutate printre forțele care conduc evoluția socială și culturală în general".

Prof. Serafim da Silva Neto a prezentat un fragment dintr-un referat mai mare consacrat problemelor lingvistice ale portughezei vorbite în Brazilia. Fragmentul a cuprins problemele contactului dintre colonizatorii portughezi, indigeni și africani. Raportul a arătat cum schimbările petrecute în limba portugheză din Brazilia se explică nu prin interferența unui substrat, sau adstrat, ci printr-o evoluție rapidă, produsă prin aloglotie (prin aloglotie raportorul înțelege situația specială a unei noi limbi care trebuie folosită fără ca vorbitorii respectivi să o cunoască măcar aproximativ). Astfel prin aloglotie pot apărea fenomene care altfel durează secole (iotacizarea lui *lh* apărută din cauză că indigenii și africanii nu pot pronunța un *l* muiat). Pe lîngă aceste fenomene noi, care au loc într-un timp extrem de scurt, există și o serie de arhaisme datorite faptului că portugheza braziliană nu păstrează legături cu Portugalia.

La discuții au luat cuvîntul prof. P. Aebischer (Elveția), R. A. Budagov (U.R.S.S.), Roger Caillois (Franța), Alvaro Galmés de Fuentes (Spania), acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, acad. Al. Graur, acad. Gh. Oprescu, prof. D. Macrea, G. Ivănescu și Florica Dimitrescu-Niculescu.

Părerile privind acțiunea substratului au fost și de data aceasta împărțite. Nici un vorbitor nu s-a exprimat însă împotriva unei acțiuni pe care ar putea-o exercita substratul în dezvoltarea unei limbi. Rezerve au fost exprimate de R. A. Budagov și, într-o măsură mai mică, de Al. Graur. Ceilalți vorbitori au adus unele precizări de amănunt, fie că au subliniat anumite probleme (P. Aebischer — importanța coloniștilor în schimbările lingvistice, A. Galmés de Fuentes — starea latentă a influenței substratului, Iorgu Iordan — rolul substratului în diferențierea limbilor romanice, G. Oprescu — elementul autohton în cercetarea operelor de artă), fie că au adus o serie de exemple în plus, de cele mai multe ori romînești (R. Caillois, Al. Rosetti, D. Macrea, G. Ivănescu, Fl. Dimitrescu-Niculescu).

Datorită sferei sale de preocupări (limbă, literatură, civilizație), mult mai largă decît ale altor congrese lingvistice, precum și datorită limitării dezbaterilor la un număr mai mic de probleme în cadrul fiecărui domeniu, colocviul a contribuit la dezvoltarea studiilor de lingvistică romanică. În același timp colocviul de romanistică de care ne-am ocupat a constituit pentru lingviștii romîni, ca și pentru ceilalți oameni de cultură din țara noastră, un foarte bun prilej de a schimba idei cu reprezentanți ai științei de peste hotare, care, la rîndul lor, au putut să ia cunoștință de realizările din ultimii ani ale lingvisticii romînești.

MARIUS SALA

CRONICA INDO-EUROPEANĂ

În memoria Dinei Căplescu
(24 iunie 1930—3 decembrie 1959)

II. Limbile indo-europene ale Italiei antice

(continuare) *

Scrierea

Discutarea problemelor puse de filiația alfabetelor folosite în Italia antică își are locul în cadrul unei cronici lingvistice numai în măsura în care se referă la stabilirea valorii fonetice exacte a semnelor : fără o solidă premisă epigrafică și filologică, orice speculație asupra etimologiei cuvintelor sau a istoriei sunetelor și a formelor gramaticale își pierde fundamentarea științifică. Fiind vorba în general de transmiterea scrierii între populații ale căror limbi au sisteme fonologice diferite, atenția cercetătorului trebuie să se îndrepte în primul rînd către notarea fonemelor inexistente în limba de unde provine alfabetul împrumutat cu ajutorul semnelor devenite disponibile datorită complexității fonologice mai mari în alte sectoare ale sistemului. Cercetările în acest domeniu sînt îngreuiate de faptul că între alfabetul grecesc, care stă la baza tuturor alfabetelor italice, și marea majoritate a acestora din urmă trebuie să avem în vedere intermediul alfabetului etrusc [1]; sistemul fonologic al limbii etrusce este însă numai vag cunoscut.

În perioada care formează obiectul cronicii noastre (1950—1959), majoritatea studiilor privind alfabetele italice se datorează lingvistului francez M. Lejeune și au la bază cercetările sale asupra inscripțiilor venete. În expunerea de față vom străbate oarecum calea inversă a cercetărilor lui Lejeune și vom începe cu discutarea ultimului său articol în acest domeniu› o privire de sinteză care ne va servi drept cadru al discuțiilor, și numai după aceea vom

---

* Vezi SCL, IX (1958), 4, p. 543 și urm. Menționăm că pentru cronica noastră nu am putut folosi lucrarea de sinteză a lui E. Pulgram, *The Tongues of Italy*, Cambridge-Mass., 1958.

[1] Teoriile mai vechi asupra originii grecești fără intermediu etrusc a unor alfabete italice, printre care și cel latin, au fost abandonate cu desăvîrșire : cu excepția scrierii mesapice, trebuie presupus un model etrusc pentru toate alfabetele locale ale limbilor din Italia antică. Cf. și A. Grenier, *Le génie romain*, Paris, 1938, p. 34 și urm. (Prin alfabete *locale* înțelegem adaptările proprii ale fiecărei limbi, spre deosebire de împrumutul pur și simplu al alfabetului grecesc sau, într-o epocă tîrzie, al celui latin. În transcrierile noastre notăm s p a ț i a t textele în scriere locală și *cursiv* cele în scriere latină.

examina, pentru fiecare limbă în parte, detaliile demonstrației și contribuțiile altor lingviști. Articolul la care ne referim, *Sur les adaptations de l'alphabet étrusque aux langues indo-européennes d'Italie* (REL, XXXV, 1957, p. 88 și urm.), urmărește raporturile dintre diferitele etape ale scrierii etrusce și alfabetele italice provenite din aceasta, bazîndu-se pe datele furnizate de inscripțiile propriu-zise și de așa-numitele „abecedare", liste ale literelor în ordinea lor tradițională, servind pentru necesități didactice sau de cult. Se știe că în alfabetul grecesc și în toate alfabetele care derivă, direct sau indirect, din acesta, ordinea literelor nu are o justificare logică, ci una exclusiv tradițională, avînd la origine ordinea literelor din scrierea semitică împrumutată și adaptată de greci. Cînd se ivea nevoia introducerii unei litere noi, aceasta căpăta de obicei locul la sfîrșitul alfabetului și numai în cazuri rare era intercalată în interior. Nu intră în preocupările noastre discuția, mai veche, asupra originii alfabetului etrusc, dacă acesta provine din alfabetul grec calcidic (occidental) sau dintr-unul arhaic, anterior despărțirii alfabetelor grecești în două tipuri principale (clasificarea lor se face în general după valoarea atribuită semnelor ψ și χ)[1]. Rămîne însă stabilit că alfabetul etrusc arhaic, așa cum se înfățișează în cel mai vechi abecedar, acela din Marsiliana d'Albegno (sfîrșitul secolului al VIII-lea sau începutul celui de al VII-lea) și în alte abecedare alcătuite pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea, reprezintă un alfabet grecesc complet, cu 26 de litere.

Sistemul fonologic etrusc fiind în unele sectoare mai sărac decît cel grecesc, o serie de litere nu au avut o întrebuințare practică în inscripții, rămînînd numai „litere moarte" : etrusca necunoscînd opoziția dintre oclusivele surde și cele sonore, literele *b* și *d* nu erau folosite iar gr. γ (*c*) nota surda /k/ ; de asemenea, neexistînd opoziția /o/ : /u/, semnul *o* devine inutil ; în schimb, dintre numeroasele litere reprezentînd siflante și africate (*s*, *z*, *ṡ* [sau *x*], *ś* [reprezentînd semiticul *tsade*] și $\overset{+}{s}$ [reprezentînd semiticul *samech*]) se renunță cu desăvîrșire la $\overset{+}{s}$; de altfel, și *ś* este rar folosit și pare să aibă aceeași valoare cu *ṡ*. În schimb, alfabetul grecesc nu are nici un semn pentru notarea lui [f] ; etrusca a recurs la grupul *vh* sau *hv* *v* e grecescul digamma [F], notînd un [w] [*u* consoană]). Către sfîrșitul secolului al VI-lea, alfabetul etrusc suferă schimbări : numărul literelor se reduce la 20, eliminîndu-se literele „moarte" *b*, *d*, $\overset{+}{s}$, *o*, precum și cele care aveau aceeași întrebuințare cu altele : *k*, *q*, *ṡ* *(x)*, introducîndu-se un semn nou *8* pentru notarea fonemului /f/.

Evoluția alfabetului etrusc și ordinea literelor ajută, alături de alte indicii, pe care le vom menționa mai jos, la datarea creării alfabetelor italice și la stabilirea valorii fonetice a semnelor.

Cea mai veche scriere italică (secolul al VII-lea), derivată din alfabetul etrusc arhaic, este scrierea latină, care nu formează obiectul cronicii de față. Ne rezumăm să atragem atenția asupra cîtorva fapte semnificative : fonemul /f/ a fost notat la început prin *vh*, ca în etruscă, apoi numai prin *v* (digamma grec, F), deoarece latina nota cu ajutorul unui singur semn *u* atît vocala [u] cît și consoana [w]. Literele „moarte" *b*, *d* și *o* au căpătat valorile pe care le aveau și în grecește, ceea ce presupune existența unui model grec secundar pe lîngă cel principal, etrusc. Litera *c* (reprezentînd grecescul γ) nota la început atît surda /k/ cît și sonora /g/ ; mai tîrziu s-a creat o literă nouă (un *c* cu o linioară) pentru /g/, atribuindu-i-se în ordinea alfabetică locul lăsat liber, între *f* și *h*, prin nepreluarea din etruscă a lui *z*.

Cam în aceeași epocă (secolul al VII-lea), s-a constituit și alfabetul falisc[2] ; nu ni s-a păstrat însă nici un abecedar, astfel încît ordinea literelor este necunoscută. Adaptarea

---

[1] Cf. A. Grenier, *op. cit.*, p. 35—36 și bibliografia indicată acolo.

[2] Pentru localizarea geografică a limbilor italice și pentru informații generale, vezi partea introductivă a cronicii noastre, SCL IX (1958), 4, p. 544—546.

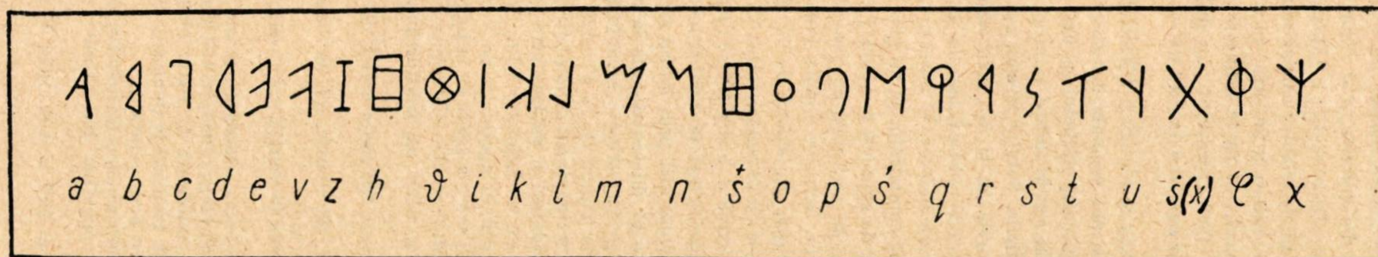

Fig. 1. — A l f a b e t u l   e t r u s c   a r h a i c
Literele au forma folosită în scrierea retrogradă (de la dreapta la stînga) : buclele lui *b* și *r* spre stînga, barele lui *e*, *v*, *k*, *l* de asemenea spre stînga etc. În scrierea directă (de la stînga la dreapta) forma literelor e inversă (buclele, barele etc. spre dreapta).

Fig. 2. — A l f a b e t u l   e t r u s c   r e c e n t
Literele au de asemenea forma folosită în scrierea retrogradă.

este destul de stîngace : dacă o serie de litere inutile sau litere etrusce moarte au fost înlăturate (*b*, *v*, ϑ, $\overset{+}{s}$, *ś*, φ și χ) și dacă anumite litere au fost luate din grecește (*d* și *o*) iar pentru /f/ s-a creat un semn special (↑), notarea oclusivelor a rămas defectuoasă : *c* notează și sonora și surda guturală, sporadic apar și *k* și *q*, iar *p* notează ambele labiale ; așadar numai pentru dentală există posibilitatea de a distinge surda de sonoră. Litera *u* notează, ca în latinește, atît vocala [u] cît și consoana [w], iar *ś* etrusc *(x)* notează, tot ca în latinește, grupul *ks*. Valoarea lui *z* este discutabilă : poate că notează un *s* forte (provenit din asibilarea lui *d* : z i e < **die*) sau este pur și simplu un semn suplimentar pentru *s* (z e x t o i = „Sexto") [1].

Alfabetul v e n e t pune probleme mult mai complexe ; se adaugă și dificultățile izvorîte din lipsa de unitate a scrierii : de la o localitate la alta se pot semnala deosebiri de detaliu (privind mai ales notarea oclusivelor dentale) ; vom lua în discuție alfabetul cel mai larg reprezentat în inscripții, cel de la Este (Ateste). Ca și în celelalte scrieri italice, notarea oclusivelor a pus creatorilor alfabetului venet problemele cele mai dificile. Soluția la care s-a ajuns este ingenioasă : aspiratele etrusce χ și φ notează în venetă sonorele /g/ și /b/, iar *z* etrusc notează pe /d/ ; inconsecvența constă în faptul că nu s-a recurs pentru notarea dentalei la semnul ϑ, acesta rămînînd, în majoritatea localităților, o simplă literă moartă. E necesar să insistăm asupra demonstrării acestei interpretări, deoarece, fără să fie combătută, ea nu pare să fie considerată sigură de unii lingviști (care vorbesc în continuare de spirante în venetă) [2]. În primul rînd, un argument de natură pur lingvistică, etimologică : în cuvintele cu valori cunoscute, sunetele notate în venetă prin semnele *z*, φ, χ provin din oclusive sonore indo-europene : z o t o (= *doto* < **dō*-, cf. gr. δίδωμι), e χ o (= *ego*, lat. *ego*, gr. ἐγῶ) [3]. În al doilea rînd, comparația cu inscripțiile venete tardive (sec. I î.e.n.) scrise cu caractere latine [4] : în cuvinte indentice, literele *z*, φ, și χ locale au drept corespondent literele *d*, *b* și *g* latine : *mego donasto* (PID, 7) [5], *andeticobos* (PID, 157 ; cf. desinența de dativ plural scrisă în alfabet local -φ o s) [6]. Notarea dentalei sonore pune problemele cele mai complicate, atît prin faptul că recurge la un semn cu totul diferit ca valoare originară, cît și datorită diferențelor de la o localitate la alta. Dacă la Este ϑ este o literă moartă, în alte localități servește la notarea dentalei surde, avînd astfel aceeași valoare cu *t* ; există indicii că la Padua (și la Vicenza și Valle di Cadore) dentala sonoră a fost notată cu *t* și cea surdă cu ϑ : cuvîntul *donasto* (= „donauit") apare în PID 33 scris t o n a s ϑ o [7]. La toate acestea se adaugă și notarea prin *t* a ambelor dentale : t o n a s t o (PID 28 și o inscripție de la Lagole, cf. M. Lejeune, RPh, XXV, 1951, 2, p. 235) și poate, dacă explicația propusă de G. B. Pellegrini și acceptată de V. Pisani (dar nu de Lejeune) e justă, t o k e (= δῶκε „dedit", PID 5 [?] și o inscripție de la Lagole, Pisani, *Le lingue*, p. 254) [8] ; e, în orice caz, de preferat să punem grafiile acestea pe seama nesiguranței lapicidului (și a ezitărilor generale în notarea dentalelor), decît să considerăm, cum face

---

[1] Cf. M. Lejeune, *art. cit.*, p. 94 ; V. Pisani, *Le lingue dell'Italia antica oltre il latino*, Firenze, 1954, p. 316.

[2] H. Krahe, *Das Venetische*, Heidelberg, 1950, p. 21, 23 și urm. (cf. M. Lejeune, BSL, XLIX, 1953, 2, p. 53).

[3] Detalii asupra tratamentului sunetelor indo-europene în venetă vor fi date în cronica viitoare.

[4] Inscripțiile au fost republicate și studiate de M. Lejeune, *Observations sur les inscriptions vénéto-latines*, în *Studies Presented to Joshua Whatmough*, Haga, 1957, p. 149 și urm.

[5] Indicăm numerele inscripțiilor numai pentru cele publicate în PID ; natura acestei cronici nu face necesare indicații bibliografice mai precise, cu trimiteri la publicații inaccesibile.

[6] În cele ce urmează, vom translitera *z* prin *d*, φ prin *b* și χ prin *g*.

[7] Vezi M. Lejeune, *Contributions à l'histoire des alphabets vénètes. La notation de* t *et de* d, RPh, XXXI, 1957, 2, p. 169—182. Lectura inscripției aparține lui Lejeune (p. 172) și diferă de cea din PID.

[8] M. Lejeune, RPh, XXVI, 1952, 2, p. 206, n. 164, p. 207, n. 166, 167 ; V. Pisani, *Le lingue*, p. 243.

Lejeune, că avem de a face cu un fenomen de asimilare regresivă [1]. Situația cere totuși o explicație, și aceasta poate fi căutată în istoria scrierii venete și în faptul că, din punct de vedere al organizării politice, diversele cetăți venete nu constituiau, pe cît se pare, o unitate. Textele nu permit să urmărim etape de evoluție a structurii alfabetului venet (Lejeune, REL, XXXV, 1957, p. 98—99), de aceea sîntem nevoiți să recurgem la ipoteze : s-a văzut mai sus, în expunerea făcută asupra alfabetului latin și a celui falisc, că limbile indo-europene ale Italiei au notat în etape distincția dintre sonore și surde (scrierea faliscă distinge în tot cursul istoriei cele două foneme numai în seria dentalelor) ; este de aceea plauzibilă ipoteza ingenioasă a lui V. Pisani (Die Sprache, V, 1959, p. 150—151), după care, în venetă, distincția a început tot de la dentale, folosindu-se un semn disponibil *(z)* ; mai tîrziu, într-o a doua etapă, s-au folosit aspiratele etrusce pentru notarea labialei și guturalei ; dacă notarea celor trei sonore ar fi fost concomitentă, ne-am fi putut aștepta la redarea lui /d/ cu ajutorul semnului ϑ. În felul acesta, ca o rămășiță arhaică, dintr-o perioadă de accentuată lipsă de unitate politică și culturală, s-ar putea explica stîngăcia și caracterul ezitant al notării dentalei sonore și în celelalte localități venete. Pe de altă parte, diferențele, destul de însemnate, de la o localitate la alta provin din faptul că fiecare cetate și-a constituit alfabetul într-o oarecare măsură independent adaptînd tipuri diferite de scriere etruscă [2]. În sfîrșit, ar putea rămîne deschisă întrebarea dacă nu cumva notarea dentalei surde prin ϑ în unele localități nu corespunde unei pronunțări dialectale (ca spirantă interdentală surdă, de pildă) sau dacă și *z*, φ, χ nu notează tot spirante iar redarea lor prin *t*, *d*, *b*, *g* în inscripțiile cu caractere latine nu reprezintă o aproximație ; chiar dacă această ipoteză nu e exclusă în teorie [3], înclinăm totuși să credem că ϑ notează un /t/ (cu excepția inscripțiilor de la Padua) și că *z*, φ, χ notează oclusivele sonore.

Oclusiva guturală surdă este notată cu *k*, semnele *c* și *q* fiind eliminate [4].

Fonemul /f/ este notat, ca în etruscă, prin grupul *vh* : v h o u g o n t a i (PID 16), v h r e m a i s t n a i (PID 20), nume proprii regăsite în inscripțiile cu caractere latine : *Fougontai*, *Fremaistinai*.

Pentru vocala /o/ veneta a recurs la alfabetul grecesc, restabilind litera *o*, absentă din alfabetul etrusc recent ; ca orice literă adițională, aceasta a fost așezată la sfîrșitul alfabetului ; faptul că pentru /o/ veneta a „resuscitat" o literă grecească iar pentru oclusivele sonore a adaptat stîngaci litere etrusce rămase libere este explicat de Lejeune prin existența a două etape în constituirea alfabetului venet : cea dintîi rezolvă problema oclusivelor, fără model grec [5] ; cea de a doua rezolvă problema vocalei /o/ cu ajutorul modelului grec, menținînd totuși vechea notare a oclusivelor sonore ; aceste două etape preced cele mai vechi texte păstrate [6].

Pentru notarea siflantei, există două semne, *s* și *ś*, ca în alfabetul etrusc recent [7] ; probabil că *ś*, care apare consecvent în unele cuvinte, notează o siflantă forte, distinctă fonologic de siflanta simplă [8].

---

[1] La cazurile de presupusă asimilare, Lejeune (RPh, XXVI, 1952, 2, p. 196, n. 133), adaugă t o m a t o r i i o i (PID 115) apropiat de cognomenul atestat în Istria sub forma *Domator* (CIL, V, 449) ; cf. și Pisani, *Le lingue*, p. 248.

[2] La această concluzie ajunge Lejeune, RPh, XXXI, 1957, 2, p. 182, bazat și pe traseul literelor.

[3] M. Lejeune, Studies... Whatmough, p. 163. Ar trebui explicat, în această ordine de idei, de ce grupul *ks* este notat χ*s* ; e vorba de o pronunțare mai puțin forte a oclusivei (ca în grecește) sau de o sonorizare a grupului, ca în limba franceză (și romînă) ?

[4] Despre un presupus *c*, vezi mai jos, p. 120—121.

[5] Și aici s-ar putea distinge (vezi mai sus) două etape.

[6] M. Lejeune, REL, XXXV, 1957, p. 99—100.

[7] Articolul lui H. Krahe, IF, LIX, p. 167 și urm., care încearcă să distingă valorile celor două siflante, nu ne-a fost accesibil.

[8] M. Lejeune, Studies... Whatmough, p. 161—162.

Înainte de a trece la discutarea altor detalii privind scrierea venetă, trebuie să amintim valoarea aşa-numitelor „puncte" din inscripţii. Deşi veneta uzează de *scriptio continua* (fără despărţire între cuvinte), unele litere sînt urmate (şi de cele mai multe ori precedate) de puncte sau mici bare verticale ; rolul acestora a fost stabilit în 1935 de Em. Vetter (Glotta, XXIV, p. 115 şi urm.) : se punctează toate vocalele cu care începe un cuvînt sau o silabă şi toate consoanele (inclusiv al doilea element de diftong) care închid o silabă sau sfîrşesc un cuvînt [1].

Valoarea fonetică a unor semne venete nu a fost încă pe deplin elucidată şi suscită discuţii între cercetători. Pe la anul 300 î.e.n., forma literei *h* se schimbă, pe cea mai mare parte a teritoriului venet, din ⊟ în ·|· (cu traseul intermediar |||), putîndu-se astfel confunda cu *.i.* punctat (al doilea element de diftong). Distincţia nu o permite decît contextul, ceea ce nu e de loc uşor pentru cercetătorii de azi, avînd în vedere cunoaşterea atît de fragmentară a limbii venete şi faptul că semnificaţia cuvintelor se deduce în mare măsură din presupusa lor etimologie, iar aceasta, la rîndul ei, se stabileşte pe baza apropierilor fonetice ; este, de aceea, de înţeles de ce discuţia asupra interpretării semnului ·|· continuă de mai multe decenii. Încă în 1924 F. Sommer a încercat să stabilească o repartiţie a lecturilor *h* şi *.i.* (IF, XLII, 1924, p. 103 şi urm.), ceea ce nu l-a împiedicat însă, în 1933, pe R. S. Conway să transcrie consecvent, în PID, semnul ·|· prin *h*. Discuţiile au continuat, fie că s-a atribuit acestui *h* valoarea de indiciu al vocalei lungi sau al hiatului, fie că a fost considerat o aspiraţie (provenită, în grupul *ht*, din *k*) [2]. M. Lejeune, *Problèmes de philologie vénète, II* (RPh, XXV, 1951, 2, p. 204—215) reia problema, pornind de la Sommer. Acesta arătase că semnul ·|· trebuie citit *.i.* peste tot, în afară de grupul *vh* (cu valoare de *f*) şi de iniţială antevocalică sau, în interiorul cuvîntului, între *i* şi o vocală, unde notează hiatul (în aceste din urmă cazuri forma literei fiind ⊟) [3]. Lejeune socoteşte că atît notaţia ·|· cît şi ⊟, precum şi cea intermediară ||| reprezintă *.i.* al doilea element de diftong. Dovada o constituie formulele dedicatorii din inscripţii, cu numele proprii la cazul dativ (în *-ai*, *-oi* şi *-ei*) :

.e. g o .O. s t i i o ·|· .E. g e .s. t i i o ·|· (PID 125a)

V h u g i a ·|· M u .s. k i a .l. n a ·|· (PID 136 a)

Lectura e confirmată de inscripţii cu caractere latine :

Fougontai Fugisoniai Prigdinai ego
Lemonei Ennonioi

În contexte similare, se pot găsi finale *-a*||| şi *-o*||| : V h r u t a n a ||| , R e ·|· t i a ||| (faţă de foarte frecventele R e ·|· t i a ·|·). În unele regiuni, semnul ⊟ are aceeaşi valoare : l a ⊟ .v. n a ⊟ v r o t .a. ⊟ (PID 164). Aşadar confuzia provocată de ambiguitatea semnului ·|· s-a extins, astfel încît, la un moment dat, oricare din cele trei semne, ·|· , ||| şi ⊟ poate avea atît valoarea *h* cît şi *.i.*. Situaţia aceasta ar tulbura claritatea textelor (şi ipoteza identităţii valorilor ar fi deci neverosimilă), dacă într-o poziţie determinată în cuvînt indiferent care din cele trei semne ar avea mai mult decît o singură lectură posibilă. Pentru dovedirea

---

[1] Cf. M. Lejeune, RPh, XXV, 1951, 2, p. 203 ; id., REA, LV, 1953, p. 70, n. 40 ; id., Studies Whatmough, p. 153, n. 13. Autorul insistă asupra faptului că punctele se referă la structura silabică, şi nu la despărţirea între cuvinte. În cuvintele transcrise mai sus am făcut abstracţie de puncte, pentru a nu crea nedumeriri cititorului ; de aici înainte le vom nota ori de cîte ori apar în texte.

[2] Istoricul discuţiilor la Lejeune, RPh, XXV, 1951, 2, p. 205—206.

[3] Pentru simplificarea expunerii, omitem unele cazuri mai izolate, analizate de Sommer.

acestei „reguli", Lejeune examinează diferitele poziţii, folosind drept criterii de determinare a justeţei lecturilor sistemul de punctuaţie şi comparaţia cu textele venete în scriere latină :

a) La început de cuvînt, înainte de consoană, nu poate exista decît *.i.* (*h* iniţial anteconsonantic fiind foneticeşte exclus) ; nu s-au găsit exemple de acest fel în materialul epigrafic descoperit pînă acum.

b) La început de cuvînt, înainte de vocală nepunctată, nu poate exista decît *h* (dacă ar fi *i*, s-ar afla în hiat cu vocala următoare, iar aceasta, ca început de silabă, ar trebui să fie punctată [1]) : ⊟ o .s. ϑ i ⊟ a v o .s. (PID 148) ; cf. inscripţia latină din regiune : *Abalica Hosti l. Quinta* (CIL, V, 431) ; apar şi forme fără *h*, ceea ce dovedeşte debilitatea pronunţării : .o. s. t i i o .i. (PID 125a) şi, în alfabet latin, *Fo*[*ugont*]*ai Ostinai.*

c) În interiorul cuvîntului, după consoană, nu se poate citi decît *h* (un *i* ar trebui să fie nepunctat, făcînd parte din silaba consoanei respective) ; în fapt, singurele cazuri atestate sînt în complexul grafic *vh* notînd /f/ : v h r a t e r e .i. („fratri", PID 6).

d) În interiorul cuvîntului, după vocală, se prezintă mai multe situaţii, şi tocmai aici interpretarea este cel mai mult discutată. Dacă semnul care ne preocupă se află între *i* şi o vocală *(a, e* sau *o),* poate fi interpretat ca un *i* consoană [2]: exemplul citat mai sus, ⊟ o .s. ϑ i ⊟ a v o .s. (PID 148), ilustrează foarte clar valoarea dublă a semnului, determinată de poziţie (cf. şi grafiile .o. s. t i i a r e .i. [PID, I, p. 165] şi .o. s. t i i o .i. [PID 125a]) [3]. Dacă semnul se află între *a, e, o* şi grupurile *ia* şi *io,* situaţia e asemănătoare cu cea de mai sus : are valoare de *.i.* al doilea element de diftong : b o ·|· i i o .s. (PID 6) [4], nume propriu scris în latineşte *Boius* (CIL, V, 579). Cînd unul din cele trei semne se află între o vocală *(a, e* sau *o)* şi o consoană, se admitea în general că *h* (⊟ şi |||) marca lungirea vocalei şi că ·|· avea valoarea de *.i.* (al doilea element de diftong) ; confuzia semnelor nu permitea însă o repartiţie riguroasă şi de aceea foarte adesea se recurgea la etimologie (criteriu susţinut teoretic mai ales de H. Krahe, IF, LIX, 1949, p. 166—167) [5] ; astfel, numele divinităţii de la Este, *Reitia,* era citit (de Conway în PID) *Rehtia* şi pus în legătură cu lat. *rectus* „drept", sau adjectivul (asociat de numele divinităţii) ś a .i. n a t e .i. (dat.) era citit ś a h n a t e h (PID 3, 18, 29, 31, 100, 106) şi interpretat „sănatrici" (vindecătoarea), sau numele v h a b a h t ś a (PID 1), comparat cu lat. *Fabatus* [6]. Este evident că interpretările bazate pe etimologie nu pot avea gradul de precizie dorit şi e greu de imaginat un sistem de scriere care să posede o notare specială pentru vocalele lungi, dar să admită echivalenţa grafică a unei vocale cu un diftong. Comparaţia cu inscripţiile veneto-latine dovedeşte că cele trei semne trebuie interpretate, în poziţia pe care o discutăm, drept *.i.* (al doilea element de diftong) : într-un mormînt de la Este s-a descoperit un vas cu inscripţie în caractere latine *Graici f.* şi altul în caractere venete g r a ||| k o .i. . De asemenea, se poate aduce în discuţie numele propriu v h r e m a ·|· s. t n a (PID 19, 20, 25, 115a), atestat într-o inscripţie cu caractere latine sub forma *Fremaistinai.* Dacă grupul -*a* |||- s-ar fi citit -*ā*-, nu ar fi fost nici un motiv ca transcrierea în caractere latine să fi prezentat diftongul -*ai*-. Împotriva valorii de lungire a vocalei atribuită presupusului *h* se poate

[1] Despre notarea lui [y], vezi mai jos.

[2] Cf. M. Lejeune, *La consonne yod en vénète,* Word, VIII, 1952, p. 51 şi urm.

[3] Desigur că, în principiu, semnul ⊟ nu poate nota decît un *i* punctat, iar *y,* fiind consoană iniţială de silabă, nu poate fi scris niciodată *.i.* ; cu toate acestea, exemplul citat fiind unic, ne îngăduim să fim mai partizani ai teoriei lui Lejeune decît autorul însuşi şi să considerăm că în acest caz ⊟ = *y* ; identificarea s-ar datora deprinderii scribului. Lejeune interpretează semnul ca marcă a hiatului şi transcrie *h.*

[4] Consoana [*y*] poate fi notată şi *i* şi *ii* în venetă.

[5] Articolul nu ne-a fost accesibil ; ideea e expusă de Lejeune, RPh, XXV, 1951, 2, p. 206, n. 22.

[6] Cf. şi M. S. Beeler, *The Venetic Language,* Berkeley, 1949, p. 40—42.

invoca încă un argument, care nu a fost, pe cît se pare, folosit de Lejeune[1]: unele cuvinte, ca adjectivul ś a .i. n a t e .i. (citit în PID, Beeler, Pisani ś a h n a t e .i. sau ś a h n a t e h) prezintă o consecvență absolută în folosirea semnului „*h*" după primul *a*; dacă ar nota vocala lungă, ne-am aștepta să apară, măcar sporadic, și în alte cuvinte cu vocală lungă neîndoielnică: v h r a t e r e .i. (= lat. *frātri*, PID 6), d o n a .s. t o (= *dōnāuit*, passim), d o n o .m. (= *dōnum*) etc.; la aceste cuvinte „*h*" nu apare niciodată, ceea ce dovedește că vocala lungă nu era notată în venetă și că avem de a face, în poziția discutată, cu un *.i.* al doilea element de diftong. O confirmare a fost găsită la Lagole în 1951 de către G. B. Pellegrini: o dedicație în care lapicidul a uitat să puncteze pe *i* chiar în cuvîntul *śainatei*: .ś. a i n a t e .i. (cu punctarea greșită a lui ś); scris în acest fel, *i* nu poate fi interpretat ca *h*[2].

e) La sfîrșit de cuvînt, după vocală, semnul trebuie interpretat tot ca *.i.*. Acest lucru a fost susținut și de F. Sommer (IF, XLII, 1924, p. 103 și urm.); pentru a dovedi interpretarea propusă e nevoie, de astă dată, să se recurgă la presupuneri în legătură cu valoarea gramaticală a cuvintelor și cu flexiunea venetă. Cele trei semne în discuție apar după vocalele *a*, *o* și *e* și terminațiile sînt socotite desinențe de dativ *(-ai, -oi, -ei)*. Inscripțiile cu caractere latine confirmă această interpretare: *Lemonei Ennonioi, Egetorei, Iuanteiai Fremaistinai* etc. Dacă și în inscripțiile cu caractere venete avem de a face tot cu dative, ceea ce e probabil (textele avînd un caracter formular), rezultă că și în acestea finalele trebuie citite *-ai*, *-oi* și *-ei*, și nu *-ah*, *-oh* și *-eh* (cum citește Conway în PID); nu este de crezut nici că ar putea fi vorba de nominative sau de dative „dialectale" în *-ā*; pe de altă parte, chiar și scrierile italice care marchează cantitatea vocalei nu fac acest lucru în finală absolută.

Ideile lui Lejeune n-au întîmpinat o rezistență hotărîtă în lumea științifică, cu atît mai mult cu cît fuseseră parțial acceptate, cel puțin implicit, și înainte. Discuții ample nu au avut loc (pe cît ne putem da seama din informațiile de care dispunem). V. Pisani, *Le lingue*, p. 240 n. 1 (notă de corectură) îi dă dreptate lui Lejeune, socotind însă improbabilă extinderea lecturii *.i.* la toate cazurile; în culegerea de texte, continuă să transcrie *h* și să-l considere semn de lungire (p. 241, 242, 246, 253, 256 etc.: ś a h n a t e .i., l a h .v. n a h, v r o t .a. h etc.). Autorul nu aduce nici o argumentare specială poziției sale și nu arată criteriile repartiției între lectura *.i.* și *h*. Putem socoti, așadar, interpretarea lui Lejeune ca definitivă.

Altă problemă care suscită discuții este valoarea semnului <, absent din abecedare și care apare în inscripțiile venete nordice (Würmlach, Monte Pore, Cadore și Lagole) din sec. I î.e.n. Cei mai mulți cercetători transcriu *c* și socotesc că introducerea semnului s-ar datora influenței latine. S-a observat însă că, în totalitatea cazurilor, semnul < este precedat de *i*, ceea ce a dat naștere ipotezei mai vechi (C. Pauli) că grupul *ic* (|<) nu ar fi decît o variantă a literei *k* (K). M. Lejeune (RPh, XXV, 1951, 2, p. 224 și urm.) socotește însă că e vorba de o variantă a grupului *ii* (||) notînd *-(i)y-*. În sprijinul teoriei sale, Lejeune invocă grafiile duble t r u m u s. i i a t. și t r u m u s i < a t e i (ambele la Lagole)[3], precum și forma, în caractere latine, *trumusia*[*tei*] (tot de la Lagole). Lectura nu a fost acceptată pînă acum de alți cercetători. V. Pisani, *Le lingue*, p. 241 (notă), susține că apariția semnului < exclusiv după *i* se poate explica printr-o haplografie: |K devine |<; cît despre dubletul t r u m u s i < a t e i / t r u m u s i i a t., Pisani, după G. B. Pellegrini, citește prima formă *trumus icatei* (= „triplici Icati [Hecatae]"), cea de a doua *trumus iiat.* (= „Triplici [Hecatae] uotum", în care *iiat.* ar fi o prescurtare pentru acuzativul *iiatin* „uotum"), socotind deci că *icatei* și *iiat.* sînt cuvinte dife-

[1] Articolele lui Lejeune și inscripțiile publicate de el sînt răspîndite în culegeri franceze, belgiene, italiene, americane, din care numai cîteva ne-au fost accesibile.

[2] M. Lejeune, RPh, XXV, 1951, 2, p. 235.

[3] Există cîteva exemple, la Lagole, cu *-i<-* și două, pînă acum, cu *-ii-* (Lejeune, ibid., p. 235).

rite. În favoarea secționării formei venete se poate invoca punctarea lui *s* (final, deci) într-una din inscripții (Vetter, ap. Lejeune, ibid., p. 232). Trebuie însă să ținem seama de faptul că inscripția în caractere latine, care în mod obișnuit marchează despărțirea între cuvinte, nu o face în cazul nostru (Lejeune, ibid., p. 233, invocă, pe de altă parte, un *s* interior punctat: katu.s.ia.i.o.s., PID 152); nu se poate trece cu vederea nici faptul că *i* presupus inițial ar fi trebuit să fie punctat. Recent, discuției i s-a alăturat M. S. Beeler (*North Venetic* katus, în Studies Whatmough, p. 17 și urm.). Autorul revine la interpretarea lui C. Pauli, care socotea |< drept o variantă a lui K. Argumentele lui Lejeune le socotește insuficiente, deoarece, trumus|<atei apare în alt context decît trumus.iiat. (Beeler nu discută însă forma *trumusia*[*tei*]). Afirmației lui Lejeune (Word, VIII, 1952, p. 51) că identificarea lui |< cu K s-ar lovi de „imposibilitate fonetică" în unele cuvinte, Beeler îi răspunde analizînd fiecare cuvînt în parte și arătînd că, în măsura în care putem cunoaște sistemul fonologic venet, nu există o asemenea imposibilitate. În ce privește formele de tipul trumus|<atei, Beeler le desparte în cele două elemente și consideră partea a doua (**katus*) drept un nume de divinitate [1]; în sprijinul acestei interpretări, aduce forma izolată (neprecedată de *trumus*) |<atei dintr-o inscripție de la Lagole și cuvîntul, amintit mai sus, katu.s.iaio.s. (PID 152), pe care îl socotește un nume propriu derivat de la numele divinității.

A trage concluzii definitive e poate prematur; în orice caz, teoria lui Lejeune, bazată exclusiv pe un singur cuvînt (sau două, dacă alături de trimus|<atei, aducem în discuție și tribu.s.iiati.n., atestat însă numai cu grafia ||) și prezentînd dificultatea că, din punct de vedere epigrafic, transformarea lui || în |< nu se justifică (să fi avut veneții intenția clară de a marca sunetul [y] diferit de [i] ?), are mai puține șanse de a se apropia de realitate decît interpretarea, mai bogată în implicații, a lui Beeler; acesta din urmă, însă, trece poate cu prea mare ușurință peste apropierile, oricum interesante, aduse în discuție de Lejeune [2]. Cercetările viitoare și eventualele noi descoperiri de inscripții vor aduce desigur lumini noi în această controversă [3].

Alfabetul osc, cunoscut din inscripții (nu s-au păstrat „abecedare") are în prima perioadă (sec. V—IV î.e.n.) 19 litere; este așadar o adaptare a alfabetului etrusc recent. Notarea fonemului /f/ se face cu ajutorul semnului etrusc *8*, semnul *v* notează consoana [w]. Problema oclusivelor sonore a fost rezolvată prin resuscitarea literelor grecești *b*, *d* [4] și *g* (ceea ce face ca oclusiva guturală surdă să fie notată numai prin *k*). Pentru siflante s-au păstrat două litere, *s* și *z*, cu excluderea lui *ś*; litera *z* nota siflanta forte (apropiată de africata *ts*): în cuvintele osce, *z* este rezultatul fonetic al întîlnirii *t* + *s*: húrz (cf. lat. *hortus*; în oscă s-a produs sincoparea vocalei) [5]. Vocala [o] era notată nediferențiat de [u], prin semnul *u*. La sfîrșitul secolului al IV-lea sau la începutul celui de al III-lea, a avut loc o reformă a scrierii, intro-

---

[1] Asupra interpretărilor date unor cuvinte sau forme, vom reveni într-o cronică viitoare; ne limităm aici exclusiv la problemele de grafie.

[2] Beeler nu explică suficient grafiile |·< și ·|·< (Lejeune, ibid., p. 229), găsite în două inscripții de la Lagole. În interpretarea sa, cuvîntul citit de Lejeune okiiai.o.i. s-ar citi okkai., cu o geminată suspectă. Interpretarea întregii inscripții este însă mai mult decît nesigură.

[3] Omitem discuția asupra unui semn transcris *ś* de către Lejeune, deoarece nu avem la dispoziție articolul lui Em. Vetter, publicat în Festschrift Egger, 1953 (Vezi M. Lejeune; REL, XXXII, 1954, p. 122, 137—138).

[4] Forma literei osce *d* seamănă însă cu cea din alfabetul etrusc din Campania.

[5] În inscripțiile cu caractere latine, *z* local e transcris *s*, fie că a intervenit o schimbare a pronunțării, fie că faptul se datorează inexistenței în alfabetul latin a unui semn special pentru siflanta forte.

ducîndu-se două litere noi : una pentru vocala [o], constînd dintr-un *u* cu un punct între cele două brațe (transcris *ú*) și una pentru [i̜], constînd dintr-un *i* cu o bară orizontală la mijloc (ꟷ|, transcris *í*) ; în felul acesta, vechiul *i* notează numai [i̜]. Inscripțiile cu caractere latine folosesc *o* pentru *ú*, dar nu disting, bineînțeles, *í* de *i*. Semnele alfabetului etrusc recent ϑ, φ și χ (ca și *ś*) nu au fost folosite ; în unele inscripții se găsește totuși ϑ cu valoarea lui *t*. Cantitatea este marcată prin repetarea vocalei lungi : m a a t r e í s ; [ī] era notat *ií*.

Adoptînd alfabetul latin, osca introduce o inovație, folosind litera grecească *z* (inexistentă încă în latinește) cu valoare de siflantă sonoră.

Alfabetul u m b r i a n, creat probabil în secolul al V-lea, a avut de rezolvat probleme mult mai complexe, deoarece evoluția rapidă a fonetismului a creat un sistem fonologic destul de deosebit de al celorlalte limbi care au adoptat alfabetul etrusc, completîndu-l cu elemente grecești. Ca și alfabetul osc, alfabetul umbrian provine din scrierea etruscă recentă : fonemul /f/ e redat prin semnul *8* ; ca și în oscă, de asemenea, semnul *v* notează consoana [w]. Problema oclusivelor sonore a fost însă rezolvată diferit : *k* notează și /k/ și /g/ [1], *t* notează și surda și sonora dentală ; pentru oclusivele labiale, umbriana posedă două semne : *p* și *b*, resuscitat după model grec. Notarea siflantelor este destul de complicată, deoarece unele dintre ele au apărut, pe cît se pare, în sistemul fonologic umbrian după crearea alfabetului. În afară de *s* și *z* (care nota africata [ts] sau o siflantă forte, ca în oscă), apar și alte semne, notînd foneme specifice : prin transformarea lui *-d-* intervocalic într-o spirantă (probabil dentală sonoră [d̑] [2]), a devenit necesară distingerea acesteia de *d-* inițial (notat *t*), conservat cu pronunțarea oclusivă ; s-a folosit în acest scop un semn analog cu litera moartă *d* a alfabetului etrusc (ꟼ transcris *ř* ; în textele cu caractere latine, sunetul e redat prin *rs*). O spirantă surdă prepalatală, rezultată din alterarea unui vechi **k* urmat de vocală anterioară, e notată cu același semn, dar răsturnat (d, transcris *ç* ; în alfabetul latin e redat prin *s* simplu sau cu un semn diacritic, Š). La întrebarea de ce resuscitarea semnului etrusc *d* n-a servit la notarea dentalei sonore (cum a fost cazul în seria labialelor), Lejeune (REL, XXXV, 1957, p. 101–102) răspunde că la origine (secolul al V-lea) faptele trebuie să se fi petrecut într-adevăr în acest mod, dar că ulterior (secolul al III-lea ?) semnul *d* a fost afectat notării spirantei recente și de aceea s-a recurs la *t* și pentru notarea oclusivei sonore [3]. În sprijinul afirmației sale, autorul aduce inscripțiile din Ameria (Amelia) și Tuder (Todi), mai vechi decît tablele iguvine, unde semnul *d* notează într-adevăr dentala sonoră, dar și dentala intervocalică (spirantizată sau nu) : d u n u (Ameria), d u n u m d e d e [4] (= „donum dedit", Tuder). V. Pisani (Die Sprache, V, 1959, p. 151) acceptă concluziile lui Lejeune, adăugînd un detaliu interesant : pe baza constatării că unica distincție grafică între sonore și surde, aceea dintre labiale, este marcată în scris cu destulă inconsecvență (*p* notează adesea /b/), se poate trage concluzia că ea este recentă, posterioară renunțării la semnul *d* pentru notarea dentalei sonore (semn care, ulterior, notează spiranta *ř*) ; în felul acesta, situația din scrierea umbriană este aceeași cu a altor limbi indo-europene

---

[1] Semnul *k* apare foarte rar în inscripțiile etrusce recente ; în schimb *c* etrusc nu apare în alfabetul umbrian. Acest aspect al problemei, ca și o posibilă relație între vechea scriere etruscă și cea osco-umbriană, merită o reluare mai aprofundată.

[2] V. Pisani, *Le lingue*, p. 3 (ca și Buck, *Gramm.*, p. 24), crede că e vorba de un sunet africat, în genul cehului *ř*.

[3] Vom încerca să reluăm aceste probleme în cronica viitoare, cînd vom discuta sistemele fonologice ale limbilor Italiei ; se poate adesea stabili un raport între notarea grafică și randamentul funcțional al unor foneme (cum am căutat să dovedim, pentru limba greacă, într-un articol care urmează să apară în fasc. 4 a acestei reviste).

[4] În scrierea de la Iguuium s-ar fi notat t u n u și t u n u m t e ř e.

din Italia antică : prima distincție dintre sonore și surde notată în scris e aceea privind dentalele (cf. și situația din venetă, mai sus, p. 117) [1].

Vocalele lungi se notează în scrierea locală umbriană cu ajutorul unui *h* (care-și menține, poate, și valoarea de aspirație : u h t u r „auctor") așezat după vocală : a m p r e h t u „ambīto" [2] ; în scrierea cu caractere latine se dublează vocala : *eetu* „īto". Semnalăm, în încheiere, apariția sporadică a altor semne : ϑ e folosit în unele inscripții cu valoarea lui *t* (bronzul de la Ameria, tabula iguvină I b, 1, IV, 20), *ś* cu valoarea lui *s* (tab. ig. II a, 18 și 24).

Ultima scriere discutată de Lejeune în articolul citat la începutul acestei cronici este cea l e p o n t i c ă, creată prin secolul al V-lea (sau la începutul celui de al IV-lea), poate prin intermediu retic [3] ; pentru scrierea lepontică nu dispunem nici de abecedare, nici de inscripții cu caractere latine. Alfabetul este sărac, cuprinzînd în total 14 litere : opoziția dintre oclusivele surde și cele sonore nu este notată, literele *p*, *t* și *k* servind pentru ambele serii ; consoana [w] este notată cu semnul vocalei *u* (ca în latină și faliscă) ; dintre siflante se păstrează *s* și *ś*, dispare *z* ; spirantele [h] și [f] lipsind din sistemul fonologic al leponticei, literele corespunzătoare n-au fost folosite. Singurul semn adăugat este *o*, împrumutat probabil de la o colonie greacă din regiune (Massalia, de pildă) [4].

În concluziile articolului său, M. Lejeune arată că la crearea alfabetelor italice un rol predominant trebuie atribuit școlilor de scribi, organizate după model etrusc ; conducătorii acestor școli cunoșteau nu numai alfabetul etrusc, dar și pe cel grec, care le servește de model complementar, pe lîngă cel principal, etrusc. Stîngăciile adaptării scrierii etrusce, folosirea modelului grec în mai mică măsură decît ar fi fost necesar pentru o notare satisfăcătoare și fonologic neechivocă se explică prin tradiția puternică a scrierii etrusce în întreaga Italie. Condițiile precise ale adaptărilor alfabetului etrusc rămîn, cum arată Lejeune, obscure. Desigur că, pentru elucidarea lor, e necesară, printre altele, și studierea atentă a formei literelor ; ultimul cuvînt în această direcție nu pare a fi fost spus.

Vom trece pe scurt în revistă discuțiile suscitate de interpretarea unor semne din alte scrieri ale Italiei antice.

O dispută care durează de aproape 20 de ani privește inscripțiile din V a l C a m o n i c a. Se știe (vezi cronica precedentă, SCL, IX, 1958, 4 p. 554 și n. 4—5, unde sînt reproduse și o parte din texte) că ele au făcut obiectul unor repetate publicări și interpretări din partea lui Fr. Altheim (prima datează din 1938) [5]. Deși lecturile lui Altheim au fost criticate încă în 1943 de Em. Vetter (Glotta, XXX, p. 67—71), aprobat de P. Kretschmer (ibid., p. 183, 194 și urm.)[6], autorul le susține în continuare, ceea ce a dat naștere la intervenții noi în dezbatere. Este vorba în primul rînd de semnul ∀ , citit de Altheim *ú* iar de Vetter și de Kretschmer *a*. Publicînd din nou inscripțiile în *Geschichte der lateinischen Sprache*, Altheim reia argumentarea, supunînd dis-

---

[1] V. Pisani atrage atenția asupra coincidenței interesante cu situația din linearul B. Cf. cronica noastră, SCL, VIII, 1957, 1, p. 96.

[2] Asupra originii acestei notări, vezi bibliografia la Bottiglioni, *Manuale dei dialetti italici*, Bologna, 1954, p. 19 n. Se crede, în general, că ar proveni din pierderea pronunțării aspirației etimologice : r e h t e „recte" se pronunța probabil *rēte* (cf. s p e t u r e „Spectori") ; de aici, semnul *h* a început să fie considerat drept un simplu indiciu al lungirii vocalei.

[3] Galii cisalpini au folosit fără modificări scrierea lepontică.

[4] Nici Lejeune, nici alți autori nu tratează în ultimul deceniu problemele scrierii „retice". Neexistînd discuții contradictorii, nu ne vom ocupa decît de problemele puse de inscripțiile nou descoperite, renunțînd la o prezentare de ansamblu.

[5] Singura accesibilă pentru noi e aceea din *Geschichte der lateinischen Sprache*, Frankfurt, 1951, p. 92—123.

[6] Nu am putut consulta volumul din Glotta.

cuției obiecțiile lui Em. Vetter; acesta (rezumăm după Altheim) consideră semnul V drept un *a* (Λ) răsturnat, îl citește *a*, deducînd de aici că în limba camuniană *o* devine *a* (cuvintele z e l χ a z, χ e m a l a z și e n o t i n a z fiind socotite nominative ale temelor în -*o*-); în sprijinul acestui tratament fonetic se aduce apropierea numelui „retic" de la Magrè v a .l. t i k i n u (PID 237) cu ven. v o .l. t i g e n e [.] i [.] (PID 126, lectura Lejeune) și ven. v o .l. t i .g. n o. s- (PID 123). Altheim răspunde prin mai multe argumente.(1) Sunetul *o* nu devine *a*, deoarece se poate găsi *o* în e n o t i n ú z[1] (citit însă de Vetter e n ϑ t i n a z, fără a fi urmat nici de Kretschmer, nici de Pisani). (2) Semnul în discuție e atestat de opt ori pe o singură stîncă, gravată de aceeași mînă; pe aceeași stîncă se găsește și un *a* nerăsturnat (a r u e u z), care apare și într-o inscripție de pe altă stîncă (l e i m a i u v i. l a); de aceea, forma răsturnată a literei ar trebui să aibă altă valoare fonetică. (3) Pe o inscripție cu litere latine se citește cuvîntul *san. quos*, cu *o* păstrat ca atare în silaba finală. (4) Lecturile *ú* permit, de asemenea după Altheim, stabilirea unor apropieri etimologice satisfăcătoare; nu ne vom opri însă asupra lor.

Răspunsul la noile argumente ale lui Fr. Altheim l-a dat J. Untermann (Beiträge zur Namenforschung, X, 1959, 2, p. 155—159)[2]. (1) Caracterul și originea lui *o* în e n o t i n a z sînt necunoscute; Altheim însuși, interpretînd propria sa lectură i ú v i u de pe o inscripție nou găsită ca „Iouium" admite proveniența din *o* a sunetului notat V. De altfel, se pune întrebarea ce sunet poate nota semnul în discuție, din moment ce există, în alfabetul camunian, și *o*, și *u* și *v* (= [w]); al patrulea semn nu ar avea nici o valoare proprie, situație fără analogie în altă scriere italică. (2) Inscripția citită de Altheim a r u e u z (Untermann preferă lectura a r- n e n z) ar conține un *a* nerăsturnat; dar aceeași inscripție are și *z* și *u* răsturnați, ceea ce explică răsturnarea reală a formei uzuale a lui *a*. (3) Inscripția cu caractere latine ar putea conține un nume latinizat în ce privește terminația (există cazuri analoge și în alte regiuni); de altfel, nu e încă dovedit că inscripția (a cărei lectură e foarte nesigură) notează aceeași limbă cu cele în alfabet local. (4) Nici una din apropierile etimologice propuse de Altheim nu rezistă criticii; în schimb, lecturile lui Vetter permit apropieri cu unele sufixe atestate în antroponimia regiunii (vezi J. Untermann, *loc. cit.*, p. 152).

Argumentele lui Untermann sînt convingătoare, în măsura în care poate exista certitudine cînd e vorba de o limbă atestată de extrem de puține texte. Din punct de vedere pur epigrafic (și numai de acest criteriu trebuie să se țină seama, excluzîndu-se cel etimologic, foarte adesea subiectiv), valoarea *a* a semnului V este pe deplin justificată, traseul acesta apărînd și în alte regiuni ale Italiei nordice. Se cuvine de asemenea subliniat argumentul (1) al lui Untermann: în nici o altă scriere italică nu există mai mult de două notații pentru vocalele labiale și consoana *w*.

Dintre celelalte semne camuniene discutate, ne oprim numai asupra unuia singur, cu implicații mai largi. Una din inscripții e citită de Altheim l e i m a i u v i. l a. V. Pisani, *Le lingue*, p. 312, citește l e i.m a i u v i c a[3]. Untermann remarcă faptul că semnul < e precedat de *ī* și stabilește un raport între acesta și grupul grafic |< din venetă; în acord cu Lejeune (vezi mai sus, p. 120—121), Untermann citește < = *i* (= *y*). Nici în acest caz nu se poate ajunge la o soluție definitivă în actualul stadiu al cunoștințelor noastre.

---

[1] Reproducînd argumentarea lui Altheim, reproducem și inscripțiile după lectura sa, neacceptată parțial de ceilalți cercetători.

[2] Nu am avut la dispoziție inscripțiile recent descoperite în Val Camonica, publicate de E. Süss în *Commentari dell'Ateneo di Brescia per il 1954*, Brescia, 1955, și reproduse de Fr. Altheim în volumul al doilea din *Römische Religionsgeschichte*, Berlin, 1956 (colecția Göschen).

[3] Nu cunoaștem lectura lui Vetter. Fotografia publicată de Altheim ne îngăduie să observăm diferența dintre traseul lui *l* inițial și al presupusului *l* penultim: acesta din urmă are traseul > (echivalent cu < într-o scriere directă), cel inițial traseul √.

Pentru a încheia trecerea în revistă a scrierilor Italiei de nord (derivate din alfabetul etrusc nordic), ne vom ocupa, pe scurt, de cîteva caracteristici ale inscripţiilor „r e t i c e" recent descoperite (termenul „retic" trebuie folosit cu prudenţă, deoarece unitatea lingvistică a teritoriului nu e dovedită ; cf. şi cronica precedentă, SCL, IX, 1958, 4, p. 544). E vorba în primul rînd de inscripţiile de la Sanzeno în Val di Non, publicate de G. B. Pellegrini în *Archivio dell' Alto Adige*, XLV, 1951, p. 303—329 [1]. Din alfabet lipsesc literele *b, d, g* şi *o*, precum şi *h* şi ϑ ; e posibil ca literele φ şi χ să noteze sonorele [b] şi [g], ca în venetă ; semnul ↑ ar putea nota o spirantă dentală, de origine recentă (Vetter transcrie *z*). Semnul ᛘ ar putea fi o variantă a lui ᛉ (χ), dar şi un semn de despărţire a cuvintelor.

În al doilea rînd, e vorba de inscripţia de la Castelciès (Cavaso), descoperită mai de mult, dar publicată şi studiată de-abia în 1951 (de către Franco Sartori, M. Lejeune şi G. B. Pellegrini) [2] ; şi în alfabetul de la Castelciès lipsesc literele *b, d, g, o*, dar şi *k, h*, φ, χ (unele dintre acestea lipsesc, desigur, din întîmplare, *k* de pildă).

În al treilea rînd, semnalăm inscripţia găsită la Lothen (în Val Pusteria, între Sonnenberg şi S. Lorenzen) [3] ; interpretarea ei lingvistică e dificilă ; alfabetul e vechi, fără urme de influenţe latine. Literele *b, d, g* şi *o* lipsesc şi aici.

În sfîrşit, semnalăm cele şapte inscripţii rupestre de la Steinberg, în Tirolul de nord austriac, descoperite în 1957 [4]. Din alfabet lipsesc *b, d, g* şi *o* ; alături de *s* există şi *ś*, lipseşte însă *z* ; *h* şi ϑ lipsesc, poate întîmplător, φ şi χ apar cîte o singură dată ; forma unor litere (*l, ś* şi χ) îl fac pe Vetter să presupună o dezvoltare a scrierii divergentă de a altor populaţii alpine.

După cum am arătat la începutul acestei cronici, scrierea m e s a p i c ă derivă direct din cea greacă (tarentină) [5], fără intermediu etrusc. Semnele alfabetului grecesc au căpătat funcţii diferite pentru a nota sunetele mesapice ; au fost necesare şi unele semne adiţionale ; există şi un abecedar mesapic (PID 555), azi pierdut. Cea mai interesantă caracteristică a alfabetului mesapic este lipsa lui *u*, singurul semn pentru vocalele labiale fiind *o*. Ambele serii de oclusive sînt notate, *q* este păstrat (rar, înainte de *o*) ; se păstrează de asemenea *v*. Litera *h* are, pe cît se pare, un rol de aspiraţie şi de marcă a hiatului sau de *y* intervocalic (m o l d a h i a s), poate şi de indiciu al lungimii vocalei. Există cel puţin trei spirante : *s, ś* (transcris adesea *š*), *z*, poate şi $\overset{+}{s}$ (*samech*) transcris uneori *ç*). Valoarea fonetică a lui *z* e discutabilă : H. Krahe îl consideră siflantă sonoră [6] ; dar desele confuzii cu *ś*, ne îndreaptă mai degrabă către o siflantă forte. Litera ϑ este interpretată de Krahe [7] ca o spirantă dentală surdă, iar de Pisani (*Le lingue* p. 223) ca o africată (*ts*). Litera φ lipseşte, probabil şi χ [8]. Semnul ᛉ , cu unele variante, pare să noteze un sunet asemănător cu *h* [9]. În sfîrşit, litera adiţională Ψ pare să aibă o valoare ase-

---

[1] Informaţiile noastre provin de la Em. Vetter, *Literaturbericht. Italische Sprachen. I. Teil*, Glotta, XXXIII, 1954, p. 65—87.

[2] Vetter, *art. cit.*, p. 76—78.

[3] Vetter, *ibidem*, p. 78—80. Regiunea e azi bilingvă şi localităţile au atît nume italiene, cît şi germane, ; fiind vorba de sate mici, n-am putut reconstitui numele italian în toate cazurile.

[4] Publicate cu reproduceri fotografice şi discutate de Em. Vetter, *Die vorrömischen Felsinschriften von Steinberg in Nordtirol*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Anzeiger, 94, 1957, p. 384—398.

[5] Alfabetul tarentin vechi e de origine laconiană ; a fost apoi înlocuit cu alfabetul ionian. Scrierea mesapică are la bază vechea scriere tarentină (laconiană), dar a adoptat apoi în largă măsură inovaţiile ionlene.

[6] H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier. Erster Teil: die Quellen*, Wiesbaden, 1955, p. 15.

[7] *Ibid.*, p. 16.

[8] Un semn transcris de Pisani *ç* (*Le lingue*, p. 223) pare să fie identic cu *ś* : în PID 548 citim (după Pisani) d a ç t a s şi, ceva mai jos, d a x t as (x = samech?). Vezi şi tabloul alfabetelor publicat de Pisani.

[9] Cf. şi C. de Simone, *Beiträge zu einer neuen messapischen Inschrift aus Rudiae*, IF, LXIV, 3 (1959), p. 278—279.

mănătoare cu *t* şi ϑ (cf. dubletele Ψ a o t o r a s şi ϑ a o t o r a s, Ψ a b a r o v a s şi t a b a r o a s)[1].

După cum se poate observa din scurta expunere de mai sus, lectura inscripţiilor mesapice este încă foarte discutabilă şi reluarea problemei se impune : relaţiile dintre alfabetul grecesc tarentin şi cel mesapic, originea semnelor adiţionale şi valoarea lor, identificarea anumitor litere şi variante trebuie să preceadă orice alte încercări de interpretare [2]. Impresia pe care o lasă stadiul actual al cercetărilor este că adesea atribuirea unei valori fonetice anumitor semne se bazează pe apropieri întîmplătoare şi pe interpretări subiective (influenţate uneori şi de sistemele de transcriere).

Discuţiile şi rezultatele expuse în articolul de faţă constituie un punct de plecare pentru elucidarea problemelor pe care le pune fonetismul limbilor Italiei antice ; acestea vor constitui obiectul capitolului următor.

(continuarea într-o fasciculă viitoare)

Decembrie 1959 *I. FISCHER*

[1] H. Krahe, *op. cit.*, p. 16 ; autorul trimite la un articol al său (inaccesibil nouă) din IF, LIX, 1948, p. 179, cu bibliografia problemei.

[2] E regretabil că H. Krahe, în studiul amplu pe care-l întreprinde, n-a socotit necesar să pornească de la o mai solidă premisă filologică.

SIMPOZIONUL CONSACRAT METODELOR DE ANALIZĂ SPECTRALĂ A SUNETELOR VORBIRII

(Moscova, 1—4 decembrie 1959)

Între 1 şi 4 decembrie 1959 a avut loc, la Institutul pedagogic de limbi străine din Moscova, un simpozion consacrat metodelor de analiză spectrală a sunetelor vorbirii. Simpozionul a fost organizat de Secţia vorbirii de pe lîngă Comisia de acustică a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. în colaborare cu Laboratorul de fonetică experimentală şi de psihologia vorbirii al Institutului pedagogic de limbi străine din Moscova.

La lucrările simpozionului au participat peste o sută de persoane (lingvişti, psihologi, specialişti în fiziologie, ingineri acusticieni etc.).

În afara şedinţelor consacrate rapoartelor şi comunicărilor, s-au ţinut şedinţe restrînse în cadrul comisiilor (şapte la număr), în care s-au examinat următoarele probleme : fonologia şi spectrografia, rezultatele aplicării metodelor spectrografice, aparatura, terminologia, bibliografia ; o comisie a avut ca sarcină să pregătească publicarea lucrărilor simpozionului, iar alta, ultima, a întocmit proiectul de hotărîri. S-a constituit, de asemenea, un comitet permanent care se va îngriji de organizarea unor întruniri similare.

Rapoartele şi comunicările prezentate ar putea fi împărţite, după conţinutul lor, în patru categorii. Unele au avut ca obiect probleme de fiziologie acustică (L. A. Cistovici). Altele au fost consacrate metodelor de analiză spectrală (V. A. Artemov, L. A. Varşavski ş.a.). În cîteva comunicări s-au expus rezultatele aplicării analizei spectrale la studiul sunetelor diverselor limbi (în această categorie intră, de exemplu, raportul prezentat de M. A. Neiland, în care s-a făcut o comparaţie între diftongii din engleză şi cei din letonă — şi, în parte, raportul lui G. A. Ohanesian despre analiza vocalelor limbii armene, în care se discută însă şi unele probleme de ordin teoretic). În sfîrşit, ultima categorie o formează rapoartele în care ocupă un loc central problemele de fonologie, în special problema raportului dintre datele analizei spectrale şi descrierea sistemelor fonologice.

În rîndurile următoare, ne vom opri asupra cîtorva dintre rapoartele şi comunicările grupate în categoriile a doua şi a patra (fără a respecta ordinea în care au fost prezentate) ; problemele cărora le-au fost consacrate aceste rapoarte (metodele de analiză şi relaţiile dintre fonologie şi analiza spectrală) prezintă un interes mai larg şi pe marginea lor au avut loc discuţiile cele mai bogate şi mai interesante.

Trebuie să menţionăm că s-a ţinut seamă de aspectul l i n g v i s t i c al problemelor discutate şi în unele dintre comunicările care aveau ca scop expunerea metodelor şi a tehnicii de

lucru. În acest sens, prof. V. A. Artemov a remarcat, pe bună dreptate, că metodele moderne de analiză spectrală se caracterizează, printre altele, prin încercarea de a lega particularitățile fizice ale sunetelor de trăsăturile distinctive ale fonemelor.

În raportul prezentat la simpozion și intitulat „Cu privire la metoda analizei structurale a spectrelor vorbirii", V. A. Artemov a expus pe larg operațiile pe care trebuie să le facă cercetătorul pentru a putea să tragă concluzii de ordin lingvistic din analiza sunetelor vorbite. Dacă unele operații sînt relativ simple (de exemplu, stabilirea frecvenței tonului fundamental, măsurarea intensității și a duratei), nu același lucru se poate spune despre determinarea structurii formanților ca invariante spectrale ale fonemului. În legătură cu aceasta, autorul raportului a insistat asupra faptului că importantă este s t r u c t u r a formanților, nu valorile lor absolute (idee subliniată și în raportul lui G. A. Ohanesian). În ce privește stabilirea corespondențelor între structura spectrelor, pe de o parte, articulație și percepție, pe de altă parte, s-a arătat că au rămas încă multe lucruri insuficient studiate, deși s-au făcut progrese în această direcție (raportorul a citat pe C. Gunnar M. Fant și pe N. I. Jinkin). În sfîrșit, un element constitutiv al analizei structurale a sunetelor vorbirii este compararea datelor oferite de analiza spectrală cu sistemul fonematic al limbii date.

Expunerea cu caracter general a lui V. A. Artemov (însoțită, ca și multe altele, de proiecții) a fost completată de „observațiile" asupra analizei spectrale prezentate de L. A. Varșavski (specialist în acustică), de raportul inginerului S. I. Maslov și de comunicarea Irinei A. Zimneaia, aceștia din urmă colaboratori ai prof. V. A. Artemov, în cadrul Laboratorului de fonetică experimentală și de psihologia vorbirii de la Institutul pedagogic de limbi străine din Moscova.

S. I. Maslov a prezentat o descriere a spectrografului folosit în laboratorul condus de V. A. Artemov. Spectrograful (numit, mai exact, „analizator rapid al spectrelor semnalelor vorbirii") cuprinde un număr de 32 de filtre, care intră în funcțiune, succesiv, într-un interval de timp egal cu 20 de milisecunde. Prin urmare, în timp de o secundă, pe pelicula cinematografică se înregistrează 50 de „cadre", corespunzînd „secțiunilor" obținute la aparatul cunoscut sub numele de „sonagraf". Între cele două aparate există însă o deosebire importantă : în timp ce cu ajutorul sonagrafului se poate face un număr foarte mare (teoretic, nelimitat) de secțiuni, spectrograful descris de S. I. Maslov efectuează numai 50 de secțiuni într-un cuvînt cu durata de o secundă ; se admite că schimbările produse în spectrul sunetului în timp de 20 de milisecunde sînt extrem de mici și lipsite de însemnătate pentru fonetician (după cum a precizat prof. V. A. Artemov, la această constatare s-a ajuns în urma unui mare număr de experiențe). Prof. L. R. Zinder a obiectat că nu se pune problema separării a ceea ce este necesar de ceea ce nu este ; spectrul e unul și el trebuie să fie cunoscut în mod exact, deși, în interpretarea ulterioară, foneticianul poate să neglijeze unele amănunte interesante pentru acustician. Alți vorbitori au discutat unele detalii de ordin tehnic. Raportorul însuși a recunoscut că aparatul mai are nevoie de unele perfecționări (printre altele, e de dorit înlocuirea comutatorului mecanic care pune în funcțiune filtrele cu un comutator electronic). Cu toate acestea, aparatul dă rezultate prețioase ; analizele făcute cu ajutorul lui și prezentate în cîteva comunicări au reușit să pună în evidență importanța spectrografului pentru fonetica experimentală (un aparat bazat pe aceleași principii, dar cuprinzînd numai 23 de filtre, este descris, pe scurt, în cartea prof. V. A. Artemov, *Экспериментальная фонетика*, Moscova, 1956, p. 186—189).

Plecînd de la analiza unora și acelorași sunete efectuată cu patru aparate de tip deosebit, I. A. Zimneaia a arătat, într-o scurtă comunicare, avantajele și dezavantajele fiecăruia, subliniind însă faptul că sonagraful dă rezultate mai exacte, în comparație cu spectrograful descris de S. I. Maslov și cu celelalte două tipuri de aparate.

Dintre rapoartele care au discutat probleme de fonologie, ne vom opri mai pe larg la două, și anume la raportul lui S. K. Șaumian și la cel al lui V. V. Ivanov. Menționăm însă, mai întîi,

rapoartele prezentate de I. I. Revzin şi de R. G. Piotrovski, amîndouă avînd ca temă relaţiile dintre analiza spectrală şi descrierea fonologică. Primul şi-a propus ca scop să arate, în linii mari, cum se poate construi un sistem fonologic plecînd de la datele analizei acustice. R. G. Piotrovski a examinat subsistemul vocalelor orale din limba franceză, comparînd trăsăturile distinctive stabilite de descrierea fonologică cu caracteristicile acustice ale vocalelor respective, determinate cu ajutorul analizei spectrale ; constatînd o serie de neconcordanţe, raportorul a propus, în concluzie, modificarea descrierii fonologice.

Problema neconcordanţei dintre trăsăturile distinctive ale fonemului şi caracteristicile acustice ale sunetului ca realitate fizică a fost tratată pe un plan mai general de S. K. Şaumian. Plecînd de la cazuri în care doi termeni ai unei opoziţii fonologice pot fi reprezentaţi, în poziţii diferite, de unul şi acelaşi sunet (de exemplu, în daneză, sunetul [d] reprezintă în poziţie tare termenul „lenis”, iar în poziţie slabă termenul „fortis” al opoziţiei de tensiune ; cf. Roman Jakobson, *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, V, 1949, p. 211), S. K. Şaumian a emis părerea că este necesar să se facă o deosebire netă între trăsătura distinctivă ca rezultat al observaţiei şi trăsătura distinctivă ca noţiune „pur relativă”, care nu se deduce nemijlocit din experienţă (idei asemănătoare sînt exprimate în lucrarea lui S. K. Şaumian, *Структурная лингвистика как иманентная теория языка*, Moscova, 1958).

Părerea că fonemul nu e o noţiune acustică a fost susţinută, în cadrul simpozionului, de mai mulţi vorbitori, printre care prof. A. A. Reformatski şi L. A. Varşavski, acesta din urmă specialist în domeniul acusticii. În acelaşi timp, s-a recunoscut importanţa cunoaşterii substratului acustic al fenomenelor vorbirii (importanţă care nu a fost negată nici de S. K. Şaumian).

Raportul lui V. V. Ivanov şi-a propus să sublinieze necesitatea elaborării unor criterii în conformitate cu care o anumită descriere fonologică să poată fi considerată acceptabilă, în opoziţie cu alte descrieri. Se ştie că una şi aceeaşi realitate lingvistică poate fi descrisă în mod diferit. V. V. Ivanov nu s-a ocupat de deosebirile în ceea ce priveşte i n v e n t a r u l unităţilor fonologice, ci de deosebirile, mai profunde, legate de alegerea u n i t ă ţ i l o r înseşi. Descrierea unui sistem — a arătat raportorul — poate să ia ca element de bază trăsătura distinctivă, fonemul sau o unitate mai mare decît fonemul : unii savanţi consideră că unitatea fundamentală a sistemului fonologic este „profilul fonetic” (звуковой облик) al cuvîntului. Pronunţîndu-se pentru valoarea relativă a celor trei tipuri de descriere (corespunzînd celor trei unităţi de bază), în funcţie de scopul avut în vedere, V. V. Ivanov a adus, totuşi, cele mai numeroase argumente în favoarea trăsăturii distinctive şi şi-a exprimat părerea că descrierea bazată pe trăsăturile distinctive permite stabilirea unei legături n e m i j l o c i t e între sistemul fonologic şi datele analizei spectrale (pentru compararea cu aceste date, fonemul e unitatea cea mai puţin comodă). O serie de fenomene — de exemplu, afazia — pot fi explicate în mod satisfăcător numai la nivelul trăsăturii distinctive.

În discuţiile pe marginea problemelor de fonologie, importanţa noţiunii de trăsătură distinctivă a fost, în general, recunoscută, deşi unii vorbitori (de exemplu, A. A. Reformatski) au ţinut să observe că fonologia nu se ocupă numai cu trăsăturile distinctive, iar alţii au insistat asupra noţiunii de fonem, făcînd cîteva observaţii critice cu privire la analiza fonemului în trăsături distinctive (P. S. Kuzneţov).

După cum se poate vedea din această sumară prezentare, în cadrul simpozionului au fost examinate multe dintre problemele cele mai actuale ale foneticii experimentale şi ale fonologiei. În ce priveşte analiza spectrală, a reieşit necesitatea perfecţionării aparatelor de înregistrare şi, mai ales, a i n t e r p r e t ă r i i rezultatelor obţinute (fapt subliniat, în şedinţa de închidere, de către prof. V. A. Artemov). Cît despre corespondenţa dintre trăsăturile distinctive ale fonemelor şi proprietăţile acustice ale sunetelor, cu toată diversitatea părerilor exprimate, s-a văzut

cît de rodnică poate fi, în cercetarea sunetelor vorbirii, colaborarea dintre lingviști și specialiștii în acustică.

„Hotărîrile” care au fost citite în ședința de închidere a simpozionului și care urmează să fie adoptate de Comisia de acustică a Academiei de Științe a U.R.S.S. au subliniat importanța analizei spectrale (nu numai pentru lingvistică, ci și pentru alte domenii, de exemplu, pentru telecomunicații) și necesitatea perfecționării metodelor de cercetare. În aceleași hotărîri, s-a prevăzut o serie de măsuri : constituirea unui comitet pentru întocmirea unui dicționar de termeni legați de analiza acustică (în patru limbi : rusă, engleză, germană, franceză), constituirea unei comisii care să se îngrijească de înzestrarea tehnică a laboratoarelor, organizarea unor consfătuiri consacrate analizei spectrale (o dată la doi ani, începînd cu 1961) și analizei intonației (o dată la doi ani, începînd cu 1960), publicarea lucrărilor simpozionului ș.a.

Atît prin numărul participanților, cît și prin numărul și importanța problemelor discutate, simpozionul a dovedit marea atenție care se acordă în Uniunea Sovietică teoriilor și metodelor moderne în cercetarea sunetelor vorbirii și a oglindit succesele obținute, în această direcție, de specialiștii sovietici.

ANDREI AVRAM

CERCETĂRILE ASUPRA LIMBII LATINEŞTI ÎN ULTIMII CINCISPREZECE ANI

Studiul ştiinţific al limbii latineşti are o mare însemnătate pentru cunoaşterea mai amănunţită a procesului de formare a limbii romîneşti, a istoriei şi a structurii ei actuale. Deşi la noi se lucrează cu rîvnă de multă vreme, iar metoda istorico-comparativă se aplică de mai bine de un veac, trebuie să constatăm că mai rămîne încă mult de făcut. Şi în acest domeniu se impune neapărat considerarea dialectică a faptelor şi lărgirea cîmpului de observaţie, pentru a nu privi lucrurile în chip izolat şi pentru a nu scăpa din vedere legăturile organice dintre ele. Astfel, pentru cunoaşterea latinei de la baza limbii noastre urmează să adîncim nu numai izvoarele antice locale, cum ar fi inscripţiile şi textele din ţinuturile dunărene sau din Dacia, ci toate izvoarele cu putinţă de pe tot cuprinsul împărăţiei romane, iar elementul latin din limba romînească trebuie comparat nu numai cu fondul latinesc din limbile romanice, ci şi cu elementele latineşti din limbile balcanice de origine nelatină, cum ar fi bulgara, sîrbo-croata, albaneza sau neogreaca. Literatura bizantină poate da de asemenea un sprijin important, deoarece influenţa limbii latineşti asupra celei greceşti în primele veacuri ale erei noastre a fost puternică, iar unele fapte ni s-au transmis numai în mod indirect, adică prin filieră bizantină.

Un bun studiu de ansamblu a înfăţişat I. Şiadbei, sub titlul *Contribuţii la studiul latinei orientale*, publicat în cîteva numere succesive din *SCL*. Autorul evită termenul de latină balcanică sau apenino-balcanică şi foloseşte expresia „latină orientală", pe care o opune latinei vorbite în provinciile occidentale ale imperiului roman. Trebuie să observăm că nici acest termen nu este potrivit pe deplin, deoarece latina a fost vorbită nu numai în provinciile orientale din Peninsula Balcanică, ci şi în Egipt sau în Asia Mică, unde ni s-au păstrat un număr însemnat de inscripţii latineşti. În articolul consacrat foneticii, apărut în *SCL* VIII (1957), p. 467—491, el face mai întîi o scurtă introducere istorică, arătînd că după anii 424—427 o parte din teritoriul romanizat din Peninsula Balcanică a trecut în stăpînirea imperiului de răsărit, unde erau în uz două limbi oficiale : latina şi greaca. Prin urmare în secolul al cincilea şi al şaselea inovaţiile au venit din această direcţie, iar influenţa grecească a sporit. Dar limba latină din acest teritoriu a fost lăsată în voia ei şi a evoluat pe căi proprii. Fiind o arie laterală izolată, ea a păstrat trăsături arhaice, după cum se vede mai ales în domeniul foneticii, pe care autorul o studiază pe baza izvoarelor ce-i stau la îndemînă, adică inscripţiile, textele locale şi faptele desprinse din comparaţia limbilor romînă, albaneză şi dalmată.

Observaţii interesante asupra foneticii latineşti aduce I. Fischer, într-o *Notă de critică de text* (Petronius, XLIV, 8), tipărită în *SCL* IV (1953), p. 225—227. Autorul atrage atenţia că editorii lui Petronius au introdus pe nedrept în text fonetismul *schemas* în loc de *scemas* din sin-

gurul manuscris existent. Discuția faptelor este utilă și exemplele aduse sînt juste, dar în fond avem de-a face cu o simplă grafie, nu cu un fapt fonetic real, deoarece și într-un caz și în celălalt pronunțarea ar fi fost aceeași, adică *skemas*. Editorii au respectat o simplă convenție ortografică și au uniformizat, deoarece în mod normal gutarala aspirată grecească respectivă era notată în latinește prin *ch*.

O privire de ansamblu asupra morfologiei se găsește în articolul lui I. Șiadbei intitulat *Contribuții la studiul latinei orientale* (II), apărut în *SCL*, IX (1958), p. 71—91. Autorul constată o reducere a formelor, precum și o sporire a caracterului analitic și a formelor perifrastice. Cele cinci declinări latinești s-au redus în fond la trei : numai declinarea monominală a rezistat mai bine. Faptele înregistrate par convingătoare și metoda este sigură.

Un capitol sugestiv de morfologie istorică înfățișează G. Ivănescu, în *Les formes du nominatif et de l'accusatif pluriels des I-ère et II-e déclinaisons en latin vulgaire*, apărut în *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne*, București, 1959, p. 125—133. Autorul lărgește cîmpul de observație în spațiu și în timp și cuprinde toate provinciile imperiului roman. El crede în persistența nominativelor plurale în *-as* de origine osco-umbră care au ajuns să se confunde în apus cu acuzativul, pe cînd în răsărit s-au impus la nominativ formele literare în *-ae*. Acuzativul în *-as* a stăruit în vest, pe cînd în răsărit s-au răspîndit forme de tipul *annis*. Considerațiile sale ar înfățișa un deosebit interes, dacă s-ar putea sprijini pe fapte mai numeroase. Din păcate, inscripțiile oferă puțin material comparativ, atît în răsăritul, cît și în apusul Romaniei.

Tot într-un cadru mai larg este analizată de către G. Ivănescu și *Soarta neutrului latin clasic în latina populară și în limbile romanice*, din *SCL* VIII (1957), p. 299—313. Autorul observă că în romînește neutrul este o categorie vie și persistentă, deci ne putem aștepta să găsim această tendință și în latina vorbită în Italia sau în provinciile dunărene. Într-adevăr faptele confirmă această părere, care este dezvoltată cu numeroase argumente. Neutrul romînesc continuă pe cel latinesc : pluralele în *-e*, de tipul *coarne*, reprezintă pluralele latinești de tipul *corna*, iar cele în *-uri* s-au dezvoltat din pluralele în *-ora*, de tipul *tempora-timpuri*.

O cercetare inteligentă asupra persistenței conjugărilor latinești în limbile romanice a dat Maria Iliescu, în articolul *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, tipărit în *Recueil d'études romanes*. . ., București, 1959, p. 87—102. Autoarea constată că s-a păstrat foarte bine conjugarea întîi și într-o măsură mai slabă conjugarea a patra „incohativă" pe cînd conjugarea a patra fără element „incohativ" este o conjugare moartă.

Formele prezentului de la verbul *fero* sînt următoarele : *fer-o, fer-s, fer-t, fer-i-mus, fer-tis, fer-u-nt*. Prin urmare, unele din ele au vocală de legătură, iar altele nu, adică sînt atematice. Întrebarea pe care și-au pus-o lingviștii a fost aceea dacă în formele fără vocală de legătură avem de-a face cu forme sincopate sau cu forme atematice. În sprijinul sincopării unii citau forma marucină *feret*, dar lucrurile nu erau încă bine lămurite. În articolul *Prezentul verbului latin fero*, din *SCL* I (1950) p. 265—267, acad. Al. Graur reia această discuție cu argumente foarte convingătoare și desprinde următoarea concluzie de ordin general : „Cu cît mergem îndărăt pe scara timpului, cu atît găsim mai multe forme atematice la verbe. Compararea diverselor limbi ne arată că într-o fază mai veche limbile au avut un număr mare de verbe nu numai atematice, ci și supletive. Tendința generală care se manifestă în toate epocile este de a introduce o „ordine" în conjugare, de a diminua neregularitățile". Autorul consideră că forma marucină *feret* poate fi și ea o inovație, iar optativul lui *fero* nu s-a păstrat, pentru motivul că nu se simțea nevoie de el.

O privire de ansamblu asupra vocabularului latin din ținuturile dunărene a înfățișat I. Șiadbei, în articolul *Contribuții la studiul latinei orientale* (III), apărut în *SCL* IX (1958), p. 175—197. Autorul constată că vocabularul din aceste părți prezintă puține inovații, avînd un caracter pastoral și agrar. Influența grecească este importantă și se explică prin apropierea de

lumea grecească și prestigiul culturii elenice. Unele din aceste urme s-au păstrat pînă în zilele noastre. Influența germanică asupra limbii latinești din Balcani a fost slabă și s-a manifestat numai prin cuvintele *brutis* ,,noră'' *și sculca* ,,gardă militară'', care n-au supraviețuit în limbile romînă și albaneză. Cuvîntul *burgus* ,,castel militar'', trecut de autor printre elementele germanice, pare a fi mai curînd de origine grecească.

Elementul latin din limba noastră n-a fost cercetat încă pe deplin într-o monografie științifică complexă. Se înțelege că în acest domeniu se pot face multe constatări interesante, deoarece materialele sînt extrem de bogate și de variate. Faptele de limbă trebuie puse în legătură cu istoria materială și concepția despre lume și viață a poporului romîn. O contribuție bună în acest sens a dat G. Giuglea, în articolul *Valori latine în expresie romînească*, apărut în *Dacoromania* XI (1948), p. 103—127. Autorul trece în revistă numai două aspecte : omul fizic și agricultura așa cum se reflectă în dacoromînă. Pentru categoria din urmă a cules din colecțiile de folclor peste 260 elemente latinești, care urmează să fie cercetate mai de aproape de către specialiștii care vor încerca o sinteză.

Utilă pentru cercetările noastre este menționarea unui *disculcius* de către Maria Iliescu, în *SCL* IX (1958), p. 411. El apare în *Lex Salica*, ms. D., ediția Karl August Eckhardt, Weimar 1953, art. C., paragraful 3, p. 240. Pînă acum nu dispuneam de o formă atestată care să explice cuvîntul romînesc *desculț* și lingviștii operau cu o formă reconstituită.

O contribuție pozitivă la cunoașterea elementului latinesc din limba romînă este articolul lui Em. Vasiliu, *Evoluția lat. ex- în limba romînă*, din *SCL* VI (1955), p. 239—251. Autorul înfățișează mai întîi o discuție de natură teoretică, apoi dă lista cuvintelor păstrate în dacoromînă.

În *Evoluția semantică a cuvîntului latin* venalis, din *SCL* VII (1956), p. 289—294, Maria Iliescu pune în legătură schimbarea de înțeles și nuanța peiorativă a lui *venalis* cu relațiile de producție din acel timp și cu faptul că nivelul de producție era încă relativ scăzut, încît omul vindea numai ceea ce credea că-i rău și n-are valoare pentru sine.

I. Șiadbei face o prețioasă încercare de a compara vocabularul de origine latină din romînă și albaneză în articolul *Sur l'élément latin de l'albanais*, din *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo*, București, 1957, p. 63—69. Autorul arată mai întîi că latina din Peninsula Balcanică a fost unitară pînă la începutul secolului al cincilea ; după aceea s-au ivit deosebiri între latina din ținuturile carpato-dunărene și cea din Dalmația. Fenomenele comune sau divergente din veacurile al cincilea și al șaselea de pe teritoriile de formare ale limbilor romînă și albaneză sînt ante-slave. Comparația elementului latin din albaneză cu cel din romînă dovedește că sciziunea celor două domenii era un fapt îndeplinit înainte de așezarea slavilor pe malurile Dunării. Această concepție este reluată și adîncită în articolul *Arii lexicale din Romania orientală*, din *SCL* VIII (1957), p. 17—25, unde autorul încearcă să arate că începînd din secolul al cincilea albaneza se orientează spre vest, ocupînd un loc intermediar între romînă și dalmată. Concordanțele dintre romînă și albaneză dovedesc că aceste limbi s-au format pe un teritoriu comun și în cadrul aceleiași unități politico-administrative, iar ariile divergente pledează pentru ipoteza că romînii sînt băștinași într-o bună parte din ținuturile de la nordul Dunării. Metoda autorului este sigură și argumentarea inteligentă : ar fi foarte util ca el să poată relua și adînci aceste probleme.

În anul 1957 ,,Comisia pentru studiul formării limbii și poporului romîn'' a înscris în planul ei cercetarea exhaustivă a izvoarelor antice din provinciile dunărene privitoare la limba latină, pe bază de inscripții și texte. Ea a încredințat cercetarea acestei probleme lui Sorin Stati și mie, urmînd ca cel dintîi să se ocupe cu limba inscripțiilor din Dacia și din Scythia Minor (actuala Dobroge), iar eu cu limba inscripțiilor și textelor din provin-

ciile dunărene. Rezultatele cercetărilor noastre au fost înfățișate Comisiei în două monografii deosebite, care au fost recomandate pentru tipar. Sorin Stati a tipărit o parte din aceste rezultate în articolul *Quelques problèmes de l'histoire de la déclinaison roumaine*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 243—253, iar eu am discutat cîteva fapte lingvistice din provinciile dunărene în aceeași culegere, sub titlul : *Quelques remarques sur le latin des provinces danubiennes de l'empire romain*, p. 145—166. Noi am studiat împreună textele a opt scriitori latini localnici și aproximativ 21100 de inscripții latinești, repartizate în chipul următor : 3 000 în Dacia, 1 500 în Moesia inferior, 1 300 în Moesia superior, 1 500 în Pannonia inferior, 3 500 în Pannonia superior, 2 000 în Noricum, 7 500 în Dalmația, 300 în Tracia și 500 în Macedonia. Aceste inscripții datează din primele șase veacuri ale erei noastre și înfățișează un bogat material onomastic, toponimic și lingvistic, care îmbogățește cunoștințele noastre privitoare la istoria ținuturilor amintite. Studiul scriitorilor și inscripțiilor din provinciile dunărene ne arată că limba latină din aceste izvoare scrise nu se deosebește mult de limba latină a izvoarelor similare din Italia și din provinciile apusene ale imperiului roman. Unitatea latinei pe un spațiu larg pînă în veacul al patrulea este evidentă, iar inovațiile ulterioare sînt puține. Ele vin prin filieră bizantină, iar în Dalmația direct din Italia. Influența grecească nu este mai puternică decît în provinciile apusene, iar cea germanică se manifestă numai prin două cuvinte (*brutis* „noră" și *sculca* „gardă militară"), care nu s-au păstrat în limbile romînă și albaneză. Monografiile noastre reprezintă un bogat repertoriu de fapte lingvistice, utile nu numai latiniștilor și romaniștilor, ci și epigrafiștilor sau istoricilor. Deoarece publicațiile din care am extras materialele sînt rare și greu de găsit, socotim că am făcut un serviciu cercetătorilor punîndu-le la îndemînă lista completă a faptelor lingvistice din aceste ținuturi spre a putea adînci cunoașterea originilor limbii romîne.

H. MIHĂESCU

OSCAR LANDAU, *Mykenisch-griechische Personennamen.* Studia Graeca et Latina Gothoburgensia VII. Göteborg 1958 (308 p.)

Așa cum era de așteptat, senzaționala descifrare a scrierii denumite „linearul B" (din Creta, din Pylos și de la Mycene) a fost imediat urmată de numeroase cercetări de ansamblu sau de amănunt, din aproape toate colțurile lumii [1]. Printre cercetările ample, cu caracter de sinteză, se înscrie și cartea lui Oscar Landau, pe care o prezentăm cititorilor noștri. O monografie consacrată numelor de persoane creto-miceniene („miceno-grecești", cum spune autorul) poate părea, în stadiul actual al cercetărilor, temerară și caducă. E adevărat, din 1952 și pînă astăzi, s-au făcut progrese remarcabile, în direcția indicată de M. Ventris și J. Chadwick. S-a îmbogățit lista semnelor descifrate, s-au editat texte (Emmett L. Bennett, *The Pylos tablets*, Princeton, 1955 ; E. L. Bennett, J. Chadwick și M. Ventris, *The Knossos Tablets*, London, 1956 ; M. Ventris și J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge, 1956), s-au alcătuit primele glosare (P. Meriggi, *Glossario miceneo*, Torino, 1955 ; Vl. Gheorghiev, *Slovarj kritomikenskikh nadpisej*, Sofia 1955, cu două suplimente, 1955—1956), s-au făcut studii de fonetică istorică, de gramatică istorică (de ex. M. Lejeune, *La désinence-φι en mycénien*, Paris, 1956), de vocabular (printre altele, Alfred Heubeck, două articole consacrate numelor de persoane, în „Beiträge zur Namenforschung", 1957), de formarea cuvintelor (P. Chantraine, *Sur les noms d'agent féminins en mycénien* în *Etudes mycéniennes*, Paris, 1956), de dialectologie (printre altele, V. Pisani, *Die Entzifferung der ägäischen Linear B Schrift und die griechischen Dialekte* în „Rheinisches Museum für Philologie", 98, 1955 etc.

Importanța monografiei lui Oscar Landau reiese din faptul, binecunoscut, că o foarte mare parte din vocabularul creto-micenian e alcătuit din nume proprii, în special nume de persoane. Explicarea lingvistică a acestor nume duce nu numai la îmbogățirea cunoștințelor despre limba greacă în stadiul ei cel mai vechi cunoscut, dar și la concluzii noi asupra culturii elene.

Oscar Landau își propune să studieze antroponomastica creto-miceniană din trei puncte de vedere : 1. o listă alfabetică de nume, cu indicații bibliografice ; 2. considerații morfologico-lexicale — de fapt, e vorba de formarea cuvintelor ; 3. considerații semantice.

1. Indicele cuprinde 1790 de nume (p. 15—154), dintre care cele mai multe sînt atestate la Knossos, apoi la Pylos, Mycene, Teba, Tiryns și Eleusis. E destul de ciudat — și ne-am fi așteptat la o explicație sau la o ipoteză — că din toate aceste nume numai 144 sînt atestate în mai mult de o localitate (139 în două, 5 în trei localități). Prezentarea indicelui este

---

[1] Detalii asupra descifrării, informații bibliografice etc. vezi I. Fischer, *Cronica indo-europeană*, în SCL, 1/1959 ; A. Frenkian, în „Studii clasice" I (1959), și în „Dacia" II (1958).

ireproşabilă : ni se dă numele în transcriere silabică, forma greacă atestată mai tîrziu sau reconstituită, trimiteri la lucrările în care s-a dat interpretarea respectivă, localitatea unde s-a găsit cuvîntul, numărul tabletei în ediţiile de texte, indicaţii gramaticale, în sfîrşit trimiteri la partea a doua şi a treia a cărţii, unde se discută cuvîntul respectiv.

Problema cea mai delicată e stabilirea echivalenţei dintre numele creto-micenian şi un nume grec atestat după sec. al VI-lea î.e.n. sau reconstituit. Autorul se dovedeşte în acelaşi timp foarte bine informat şi foarte prudent, prezentîndu-ne adesea mai multe ipoteze, cu toate rezervele şi obiecţiile cuvenite. Consultarea indicelui arată imediat că numărul numelor de persoană atestate în limba greacă de mai tîrziu e destul de limitat şi că sînt posibile mai multe corespondenţe (de exemplu, *A-ka-to* : Ἄγαθος, Ἀγάθων, Ἄκαστος etc. sau *Ka-to* : Κάστωρ, Κάνθος, Κάδος). E regretabil că nu s-a făcut o statistică (cartea are destule !) care să arate cîte nume au un singur corespondent, cîte au mai multe şi cîte au un singur corespondent reconstituit [1]. Printre marile dificultăţi de principiu cu care a avut de luptat autorul este şi faptul că nu toate numele de persoane din tabletele creto-miceniene trebuie să fie greceşti. O. Landau afirmă cu mult curaj şi probitate că, chiar cuvintele pentru care s-a propus un echivalent grec — şi pentru toate numele autorul caută mai întîi, din principiu, un echivalent grec — pot să nu fie greceşti, şi atunci toate ipotezele propuse de autor cad ! Imperfecţiunea silabarului creto-micenian (uneori cu acelaşi grup de trei-patru semne silabice se puteau nota cuvinte destul de deosebite din punct de vedere fonetic), ca şi insuficienta cunoaştere a limbilor vorbite de populaţiile cu care au venit grecii în contact, aruncă o umbră de îndoială asupra uriaşei munci de erudiţie depuse de autor. Pentru numele lungi, alcătuite din mai mult de trei silabe, interpretările autorului au însă toate şansele să fie adevărate : *A-ki-re-u* : Ἀχιλ(λ)εύς, *Po-se-da-o* : Ποσειδάων, *A-re-ku-tu-ru-wo* (gen. *-wo-no*) : Ἀλεκτρυών, *Sa-ra-pe-do* : Σαρπηδών, *E-te-wo-ke-re-we-i-jo* : ἘτεϜοκλεϜέ(h)ιος..

Nu vom insista mai mult asupra indicelui, deoarece e de aşteptat ca multe ipoteze să fie infirmate de descoperiri ulterioare şi ca numărul cuvintelor să crească. Materialul cuprins în acest indice, atît de bogat şi minuţios lucrat, se dovedeşte deosebit de util, din multe puncte de vedere. Printre altele, credem că vechimea şi etimologia multor cuvinte greceşti vor putea fi stabilite pe această bază nouă (cf. ϐασιλεύς).

2. Dintre cele 965 nume de persoană complet descifrate, 707 sînt simple şi 258 compuse.

La cele simple, sufixele cele mai obişnuite sînt — ιος /- ία (şi în forma — ειος/ - εια), -εύς, -τάς. Se întîlnesc şi nume care, la origine, sînt participii în -ων,-μενος, nume de agent în -τωρ, adjective verbale în -τος. Cu sufixul -ισκος (p. 186—187) se formează nume cu nuanţă hipocoristică sau peiorativă, caracteristice limbii populare. În literatură, -ισκος e atestat abia de la Alkman şi nu apare în epopeile homerice. Importanţa identificării lui în texte atît de vechi nu mai are nevoie să fie subliniată.

În ceea ce priveşte compusele, autorul discută primul şi al doilea element, după origine şi frecvenţă. Din statisticile de la p. 243—251 se vede că prima parte a compuselor putea fi o prepoziţie sau un adverb (ἀμφι-, ἀ(ν)-, εὐ- sînt cel mai bine reprezentate), un element nominal (de exemplu, παν-, φιλ(ο)-, λαϜ(ο)-, dar niciodată ἱππο-, atît de frecvent mai tîrziu) sau verbal (de exemplu ἀρχε -, ἐχ(ε)- etc.), în special un substantiv verbal în -τι- sau -σι-. Cu acest prilej, se discută asibilarea *ti* > *si* şi *thi* > *si* în general, dîndu-se toate exemplele care apar în tabletele creto-miceniene (p. 162—164, în special nota de la p. 163). O. Landau, bazat pe faptul că *t*, *th*, alternează cu *s* (înainte de *i*), afirmă că grupurile *ti*, *thi* se pronunţau probabil *tsi*. A doua parte a compuselor era fie un element nominal (-ανωρ

---

[1] În urma unui sondaj, am constatat că, din toate cele 266 nume proprii care încep cu K, numai 25 au un corespondent grecesc sigur, atestat după sec. VII î.e.n.

(dar nu -ανδρος sau -ανδρα), -λάFος, -ο/ωκ^{M}ς, -μήδης), fie un element verbal (-γ^{M}hόντα (-φοντης), -γ^{M}ώτας (-ϐώτης); -αγος; -αρχος: -θοFος).

3. Din punct de vedere semantic, numele de persoane se împart în mai multe categorii, după cum denumesc la origine părți ale corpului, calități fizice și psihice, noțiuni legate de viața socială (meserii, unelte, armată, cult etc.), localitatea de origine, animale, plante, obiecte de îmbrăcăminte. E interesant de remarcat frecvența numelor cu sensul „cioban" (p. 205), față de numele legate de meseria de „plugar" (aproape inexistente), ca și numărul mare de termeni militari. Printre denumirile de plante (folosite ca bază pentru formarea de nume de persoană) sînt și cîteva de origine negreacă (κέρασος, σῦκον, δάφνη), fapt care se repetă și la numele unor obiecte de îmbrăcăminte (cf. χιτών).

O concluzie remarcabilă (p. 257) ne arată că numărul numelor grecești e mai mare în păturile sociale dominante, decît în cele dominate (6 din cei 7 ϐασιλῆFες și 9 din cele 10 nume de ofițeri superiori sînt grecești). Dintre numele de sclavi (destul de rare), cele mai multe nu sînt de origine greacă. Sînt fapte interesante, la care ne așteptam și care, în plus, pledează pentru exactitatea descifrării silabarului.

Monografia prezentată se încheie cu un apendice consacrat numelor de zei și eroi: se întîlnesc în tabletele creto-miceniene, numele [1] lui Dionysos (1), Ares (2), Atena (1), Artemis (2), Demeter (1), Hera (1) Poseidon (18), zeița ΔιFια = Magna Mater (2), altul numelor de persoane păstrate ca nume mitologice (Adrast, Ahile, Antenor, Aias, Kastor, Sarpedon, Tantalos, Theseu), în sfîrșit un apendice cuprinzînd numele de persoane negrecești.

Bogăția materialului, vechimea lui remarcabilă, caracterul sistematic al expunerii, erudiția prodigioasă și informația ireproșabilă a autorului fac din monografia lui Oscar Landau o lucrare extrem de prețioasă pentru toți cei care se preocupă de onomastică, de istoria Greciei și a limbii grecești și de lingvistică indo-europeană.

Sorin Stati

WOLFGANG ROTHE, *Einführung in die historische Laut- und Formenlehre des Rumänischen*

VEB Max Niemayer Verlag, Halle (Saale) 1957, XII — 136 p.

Deși au trecut mai bine de doi ani de la apariția ei, lucrarea lui Wolfgang Rothe nu poate trece nesemnalată în literatura de specialitate din țara noastră. Nu atît pentru că ea ar face parte dintre puținele lucrări de sinteză asupra evoluției limbii romîne, pe care ni le-au oferit în ultima vreme cercetătorii străini, dar mai ales pentru că un examen critic al acestei cărți poate duce la o utilă confruntare de păreri, de ipoteze, de rezultate.

Cartea lui Wolfgang Rothe constituie o „Einführung", care nu se adresează specialiștilor și nu are drept scop descoperirea unor soluții noi, originale. Autorul s-a străduit numai, după cum el însuși mărturisește (p. III), „die verschiedenen Meinungen ... zusammenstellen und gegebenenfalls gegeneinander abzuwägen", și, de aceea, pornind de la lucrările fundamentale de gramatică istorică a limbii romîne (A. Philippide, O. Densusianu, I. A. Candrea, S. Pușcariu, Al. Rosetti) ne oferă o succintă trecere în revistă a celor mai însemnate aspecte ale evoluției foneticii și morfologiei limbii noastre. O asemenea limitare a studiului a fost dictată desigur de abundența materialului informativ în domeniul morfologiei și foneticii, dar, trebuie să o recunoaștem, și de o anume comoditate a autorului care nu ține seama de cercetările romînești

[1] Cifrele arată numărul atestărilor.

de sintaxă istorică din motive lesne de înţeles : acestea nu au fost sistematizate într-o lucrare generală de ansamblu, fiind încă rătăcite prin paginile unor publicaţii pe care autorul nu le-a putut avea la îndemînă sau, probabil, nu le-a cunoscut (*Buletinul societăţii filologice*, *Grai şi suflet*, *Arhiva* etc.). Dar o lucrare asupra evoluţiei limbii romîne, care exclude dintre preocupările sale sintaxa, riscă dintr-un început să fie considerată incompletă.

Bibliografia indicată de autor are evidente deficienţe de informaţie [1]. Nu apar menţionate lucrări însemnate precum *Dicţionarul etimologic* al lui I. A. Candrea şi O. Densusianu (nu *Densuşianu*, cum scrie autorul !), S. Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, care ar fi putut lărgi vederile autorului în multe privinţe. În schimb sînt citate lucrări de popularizare de felul broşurii lui Al. Rosetti, *Geschichte der rumänischen Sprache*, Bukarest, 1943 (pe care autorul o şi califică, cu superioritate : „oberflächlich gearbeitet" !) sau C. Tagliavini, *Rumänische Konversationsgrammatik*, Heidelberg, 1938. Cît priveşte literatura de specialitate, apărută în Romînia, în ultimii 15 ani, indicaţiile autorului, foarte sumare, nu depăşesc limitele unor remarci introduse în note, în josul paginii (cf. spre exemplu, p. 3—4, n. 2, unde într-o referire de 7 rînduri se prezintă teoria lui E. Petrovici asupra sistemului fonetic romînesc, esenţial consonantic ; *idem*, p. 5, 30, 31) sau ale unor menţiuni informative cu privire la apariţia, bunăoară, a lucrării lui Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale*, Bucureşti, 1954. Numai *Gramatica limbii romîne*, I, II, a Academiei Republicii Populare Romîne şi *Micul dicţionar ortografic* (ed. 1953) se bucură de o mai mare atenţie, chiar în prefaţă, dar aceasta, în măsura în care ele reflectă noua ortografie a limbii romîne. În sfîrşit, revistele actuale de lingvistică, *Studii şi cercetări lingvistice*, *Limba romînă*, în care au apărut adeseori lucrări ce ar fi putut interesa pe autorul unui manual de gramatică istorică a limbii romîne, nu au fost consultate decît sporadic. Asemenea lipsuri bibliografice, chiar dacă sînt simple omisiuni, nu pot să nu prejudicieze unei lucrări de la care se aşteaptă dacă nu puncte de vedere noi, cel puţin o informaţie actuală. Dar să fie oare într-adevăr vorba de întîmplătoare scăpări din vedere?

Şi conţinutul propriu-zis al lucrării lui Wolfgang Rothe se resimte de această rămînere în urmă a informaţiei autorului. Sînt reluate astfel o serie de teze vechi, cum ar fi aceea a retragerii în munţi a populaţiei dacoromane (p. 3) sau ideea că limba romînă ar fi fost deja constituită în momentul venirii slavilor (p. 4—5) [2]; ni se vorbeşte de două graiuri importante ale dacoromînei, cel muntenesc şi cel moldovenesc, deşi în notă se citează articolul lui E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromîne* din *Limba romînă*, III (1954), 5, unde se susţine, după cum se ştie, existenţa a ... cinci variante dialectale pe teritoriul de la nordul Dunării. Data contactului între romîni şi slavi („der Hauptstrom der slawischen Wörter") este împinsă în sec. IX (p. 46). Substratul iliro-trac nu este luat în consideraţie de autor decît în domeniul lexicului, şi acesta foarte sumar, cu prilejul unei enumerări grăbite, la p. 60—61 a elementelor de origine albaneză, cu care desigur îl identifică.

Dar să urmărim mai amănunţit expunerea :

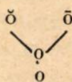
— p. 7. Schema vocalismului latin care stă la baza limbii romîne nu este aceea indicată de autor :

ŏ ō
| |
ọ ọ

[1] Lăsăm la o parte modul în care citează autorul (p. VIII—IX) unele publicaţii periodice, fără loc, fără an, fără alte indicaţii decît titlul : *Bulletin linguistique*, *Balkan-Archiv*, *Dacoromania* etc. — potrivnic, desigur, chiar şi celor mai îngăduitoare norme bibliografice.

[2] Această părere, emisă de S. Puşcariu, a fost reluată de curînd de D. Macrea, *Limba romînă*, III (1954), 4, p. 11 şi urm., lucrare pe care autorul nu o cunoaşte.

pentru că, în romînă, ǫ şi ǫ apar cu un singur timbru ǫ (cf. de altfel chiar transformările indicate de autor la p. 10 !), ci

— p. 8. Lat. *legem* > **leie* nu e o transformare fonetică romînească.

— p. 10. Etimologia rom. *curte* < *cōrtem* + *curia* (dat de Gamillscheg) nu e convingătoare. Existenţa unor forme cu -*u*- în albaneză, în sardă (*kurto*), în dialectele din Istria (*curto*) înlătură necesitatea presupunerii unei asemenea contaminări. Este foarte probabil ca acest cuvînt să fi fost împrumutat, în romînă, dintr-una din limbile în care lat. *ō* > *u*.

— p. 12. Lat. *gyrum* > *jur* a trecut, mai întîi, prin faza *giur*.

— p. 33. Palatalizarea labialelor apare, în romînă, încă din sec. XVI, dar limitată la consoana *f*.

— p. 34. Lat. **formosellum* > dr. *frumuşel* este o reconstituire iluzorie ! *Frumuşel* nu poate fi decît un derivat pe teren romînesc din *frumos*, cu sufixul diminutival -*el*.

— p. 34. Rom. * *aînte* > *ainte*, nu din cauza poziţiei neaccentuate în frază, cum explică autorul, ci din cauza palatalei -*e*.

— p. 47. Între popoarele slave cu care au venit în contact romînii, în vremile din urmă, trebuie menţionaţi în primul rînd bulgarii.

— p. 48. „Das Slawische brachte eine Anzahl den Rumänen fremde Laute mit : die Nasalvokale ǫ, ę, die Halbvokale ъ, ь ...” Dar acestea nu au fost niciodată sunete reale, transmise romînei ! ǫ, ę au fost asimilate cu *o* + *n*, *e* + *n*, devenind fie *u*, fie *ă*, *î* sau *i* (v. sl. *kǫpona* > *cumpănă*, v. sl. *dobъ* > *dîmb*, v. sl. *svętъ* > *sfînt*, v. sl. *pętъno* > *pinten*), iar ierurile au fost vocalizate sau au dispărut, după cum erau intense sau neintense (v. sl. *bezdъna* > *bezna*, faţă de v. sl. *dobytъkъ* > *dobitoc*) ; cf. de altfel, ceea ce spune autorul, la p. 53—54.

— p. 51. Forma de pl. *cobi* nu există în limba romînă.

— p. 53. Lat. **panticosum* este, ca şi **formosellum*, o fantezie ; *pîntecos* e un derivat romînesc din *pîntec*(*e*).

— p. 64. Vocativul *domnule* ! aparţine declinării articulate. De asemeni *cîinilor* !. Vocativul vechi, nearticulat, este *Doamne* ! sau *cîini* !.

★

Observaţiile de acest fel ar putea continua. Ele arată însă că în ciuda unei expuneri clare, sistematice, a problemelor tratate — pe care nu e greu să o adopţi atunci cînd ai sub ochi lucrări de ansamblu, organizate — , autorul nu este familiarizat cu limba a cărei evoluţie istorică o studiază. Or, nu se poate face o gramatică istorică elementară a unei limbi dacă lucrurile de amănunt nu sînt cunoscute în profunzime. Adăugînd la toate acestea deficienţele de informaţie bibliografică, tezele în bună parte depăşite, explicaţiile cunoscute din lucrări anterioare, avem dreptul să ne întrebăm într-adevăr la ce poate servi astăzi o asemenea carte care nu face nici un pas înainte? Cu toate că a apărut în 1957, lucrarea lui Wolfgang Rothe este „veraltet”, adică anacronică şi, prin urmare, inutilă.

Al. Niculescu

TH. SIMENSCHY, *Gramatica limbii sanscrite*

Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959, 164 p.

Această întîie gramatică sanscrită care apare în ţara noastră „are drept scop de a servi ca bază pentru studiul limbii şi literaturii sanscrite clasice” (cum se spune în prefaţă), dar ,ea va fi de folos şi acelora care se ocupă cu gramatica comparată a limbilor indo-europene,

în special a limbii greceşti şi a celei latineşti", deoarece „înţelegerea temeinică a structurii acestor limbi este imposibilă fără cunoaşterea limbii sanscrite". Dar, spre deosebire de aproape toate celelalte gramatici sanscrite, ea nu cuprinde exerciţii şi nici bucăţi de lectură, ceea ce mă face să cred că Th. Simenschy s-a gîndit exclusiv la cei care, studiind limbile clasice (europene), ar dori să cunoască şi morfologia sanscrită. Cu alte cuvinte, această carte e un auxiliar al înţelegerii gramaticii istorice a limbilor latină şi greacă. În felul acesta ea îndeplineşte cu prisosinţă scopul secundar pe care i-l atribuie autorul, dar nu şi pe cel principal, acela „de a servi ca bază pentru studiul limbii şi literaturii sanscrite clasice", căci cine e în stare să-şi însuşească o limbă, chiar veche, numai din reguli şi paradigme, fără aplicaţii gramaticale, fără bucăţi de lectură, fără lexic şi chiar fără exerciţii de retroversiune? Prea darnică cu cei care vor să studieze limba greacă sau latină, cartea lui Th. Simenschy e prea zgîrcită cu cei care vor să studieze limba şi literatura sanscrită.

Neaşteptat din acest punct de vedere este că dintr-un manual adresat în primul rînd filologilor clasici lipsesc aproape cu desăvîrşire comparaţiile cu latina şi greaca. Din toate cele 401 paragrafe ale cărţii numai aproximativ cincisprezece cuprind referiri la cele două limbi clasice ; şi încă şi din acestea o parte sînt foarte vagi, ca de pildă în § 195 *b*, sau în § 372.

Să presupunem însă că cei care vor utiliza această gramatică, filologi clasici sau nu, îşi vor însuşi toate regulile gramaticale, vor şti pe dinafară toate paradigmele şi vor fi în stare, fără exerciţii, să descifreze un text sanscrit. Dar ce fel de text sanscrit? Numai un text transcris în alfabetul latin — şi transcris nu în chipul cel mai fericit sau cel mai răspîndit. E adevărat că „citirea unui text în caractere *devanāgarī* este foarte grea pentru începător şi-i răpeşte mult timp" (p. 5). E adevărat, iarăşi, că în Europa secolului nostru multe texte sanscrite sînt editate în transcriere, dar nu e mai puţin adevărat că, atîta timp cît monumentul care este dicţionarul de la Petersburg nu va fi înlocuit, cunoaşterea scrierii *devanāgarī* e indispensabilă unui indolog.

Trec peste obiecţiile privind sistemul de transcriere utilizat de Th. Simenschy (deosebit în mai multe puncte de cel adoptat în 1894 de al zecelea congres internaţional al orientaliştilor ; semnalez însă că pe *anusvāra* Th. Simenschy îl notează cînd *ṅ*, cînd *ṁ* şi cînd *ṃ*, fără explicaţii şi fără justificare), trec şi peste lipsurile din paragrafele despre pronunţie (nu se indică pronunţia a şase sunete), cum trec şi peste accent (în paradigme e indicat pretutindeni accentul vedic, nu cel sanscrit clasic), pentru a mă opri la viciul fundamental al acestei gramatici. În bibliografia lucrării (la p. 158), pe lîngă alte gramatici, multe apărute (sau reapărute) în anii de după al doilea război mondial, Th. Simenschy citează şi „Stenzler A. F., *Elementarbuch der Sanskrit-Sprache. Grammatik-Texte-Wörterbuch.* Umgearbeitet von Geldner K. F. 13. Auflage, Berlin W. 35, A. Töpelmann, 1952". Deoarece nu posedam această ultimă ediţie, ci una mai veche („Adolf Friedrich Stenzler, *Elementarbuch der Sanskrit-Sprache, Grammatik-Texte-Wörterbuch*, fortgeführt von Richard Pischel, umgearbeitet von Karl F. Geldner. Elfte Auflage, 1939, Verlag Alfred Töpelmann, Berlin W 35"), am comparat manualul alcătuit de Th. Simenschy cu textul gramaticii de mai sus şi am constatat următoarele :

A. F. STENZLER	TH. SIMENSCHY
Lautwandel in Satz (Sandhi)	**Schimbări fonetice în propoziţie** *Vocale finale şi iniţiale*
A. End-und Anfangsvokale Ähnliche Vokale sind solche, die sich nicht oder nur durch die Quantität unterscheiden.	**18.** Se numesc vocale asemănătoare acele care nu se deosebesc decît cel mult prin cantitate ; d. e. : *a* şi *a*, *ā*.

19. Einfache ähnliche Vokale verschmelzen in ihre Länge[1]:

na asii iha (nicht ist hier) wird *nāstīha*; *na āsīt* (er war nicht) wird *nāsīt*; *devī iva* (wie die Göttin) wird *devīva*; *sādhu uktam* (gut gesprochen) wird *sādhūktam*.

20. *a* und *ā* verschmelzen

a) mit einfachen unähnlichen Vokalen in deren Guṇa: *na iha* (nicht hier) wird *neha*; *vinā īrṣyayā* (ohne Eifersucht) wird *vinerṣyayā*; *sā uvāca* (sie sprach) wird *sovāca*; *yathā ṛṣiḥ* (wie ein Heiliger) wird *yatharṣiḥ*;

b) mit Diphthongen in deren Vṛddhi: *adya eva* (noch heute) wird *adyaiva*; *sā oṣadhiḥ* (das Heilkraut) wird *sauṣadhiḥ*.

21. Einfache Vokale außer *a* und *ā* gehen vor unähnlichen in ihre Halbvokale über:

upari upari (hoch über) wird *upary upari*; *astu etat* (das soll sein) wird *astv etat*.

22. Anlautendes *a* wird hinter *e* und *o* elidiert (§ 10):

te api (auch diese) wird *te 'pi*. Vgl. § 35, 1 a.

23. Vor anderen Vokalen als *a* werden auslautende *e* und *o* zu *a* mit Hiatus:

vane āste (er sitzt im Wald) wird *vana āste*; *prabho ehi* (o Herr, komm) wird *prabha ehi*.

24. *ai* wird vor Vokalen in der Regel zu *ā*, *au* zu *āv*:

tasmai adāt (diesem gab er) wird *tasmā adāt*; *tau ubhau* (diese beiden) wird *tāv ubhau*.

25. Ausnahmen zu §§ 21—23. Auslautende *ī*, *ū* und *e* von Dualformen und in *amī* (§ 120) bleiben vor Vokalen unverändert (pragṛhya) und bewirken keine Elision: *cakṣuṣī ime* (diese beiden Augen); *kanye āsāte atra* (zwei Mädchen sitzen hier).

19. Vocalele asemănătoare se contrag în vocala lungă corespunzătoare; d. e.: $a + a >$ $> ā$; $i + i > ī$; $a + ā > ā$; $u + u > ū$ etc.; d. e. *na asti iha* > *nāstīha* „(el) nu-i aici"; —*na āsīt* > *nāsīt* „(el) nu era"; — *sādhu uktam* > *sādhūktam* „bine spus".

20. Vocalele *a* şi *ā* se contopesc:

1. împreună cu o vocală diferită, în *guṇa* acesteia (11); d. e.: *na iha* > *neha* „nu aici"; — *sā uvāca* > *sovāca* „ea grăi"; — *yathā ṛṣiḥ* > *yatharṣiḥ* „ca un sfînt".

2. împreună cu un diftong, în *vṛddhi* corespunzător acestuia (11); d. e,: *adya eva* > *adyāiva* „încă azi"; — *sā oṣadhiḥ* > *sāuṣadhiḥ* „buruiană de leac".

21. Vocalele *i* (*ī*), *u* (*ū*) şi *ṛ* se transformă înaintea unei vocale diferite în semivocalele corespunzătoare; d. e.: *ĭ* > *y*; — *ŭ* > *v*; — *ṛ* > *r*; d. e. *upari upari* > *upary upari* „sus deasupra"; —*astu etat* > *astv etat* — „să fie aceasta"; — *duhitṛ-arthe* > *duhitrarthe* „din cauza fiicei".

22. *a* iniţial se elide după *e* şi *o* ($e + a > e$; $o + a > o$); d. e.: *te api* > *te 'pi* „şi aceştia"; — *açvaḥ api* > *açvo 'pi* „şi calul" (35, I, 1).

23. *e* şi *o* devin *a*, dacă urmează o vocală (afară de *a*) (v. 22); d. e.: *vane āste* > *vana āste* „el stă în pădure"; — *prabho ehi* > *prabha ehi* „stăpîne, vino".

24. *āi* devine *ā*, iar *āu* devine *āv*, dacă urmează o vocală; d. e,: *tasmāi adāt* > *tasmā adāt* „el îi dădu"; — *tāu ubhāu* > *tāv ubhāu* „aceştia doi".

ā. ī, ū şi *e* de la forme de dual şi-n *amī* (186) rămîn neschimbate înaintea vocalelor şi nu dau loc la eliziune; d. e..: *cakṣuṣī ime* „aceşti doi ochi"; — *kanye āsāte atra* „(două) fete şed aici".

Doar două exemple ale lui Th. Simenschy nu apar la Stenzler: *duhitṛ-arthe* > *duhitrarthe* şi *açvaḥ api* > *açvo'pi*. Dar ele nu înlocuiesc cele două exemple ale lui Stenzler care au fost lăsate deoparte (*devī iva* > *devīva* şi *vinā īrṣyayā* > *vinerṣyayā*). Th. Simenschy a adăugat cele două exemple socotind că face bine dacă dă ceva mai mult decît autorul german; întîmplarea face însă ca amîndouă exemplele să fie greşite: *duhitṛ-arthe* > *duhitrarthe* nu are ce căuta în capitolul „Schimbări fonetice în propoziţie", pentru că e cuvînt compus (*duhitṛ*-e temă, nu formă independentă), iar *aśvaḥ api* > *aśvo'pi* nu are ce căuta în secţiunea „Vocale finale şi iniţiale", pentru că *aśvaḥ* se termină în consoană.

Identitatea dintre textul celor două gramatici se continuă şi în paginile următoare.

---

[1] Exemplele lui Stenzler le dau numai în (sistemul internaţional de) transcriere, dar cu cursive.

Întreg capitolul consacrat foneticii poate fi regăsit aproape literă cu literă şi punct cu punct la Stenzler. În § 8—51 (= 13—55 la Stenzler) se află o sută şase exemple luate din Stenzler, pe lîngă abia douăzeci şi şase de exemple diferite (din care unsprezece se referă la reguli pe care Stenzler nu le dă) ; la Stenzler apar în plus treizeci şi trei de exemple (din care cincisprezece se referă la reguli pe care Th. Simenschy nu le dă) ; deci, din o sută treizeci şi nouă de exemple ale lui Stenzler, Th. Simenschy a înlocuit numai optsprezece.

Constatări asemănătoare se desprind şi din compararea textelor respective din cele două manuale, în care se discută întrebuinţarea cazurilor (§ 60 la Stenzler, § 58—62 la Simenschy).

Nu am de gînd să retipăresc aici gramatica lui Stenzler în paralel cu a lui Th. Simenschy şi nici măcar să dau o listă a paragrafelor pe care Th. Simenschy le-a transcris din cartea lui Stenzler. Anumite nepotriviri şi diferenţe dintre cele două texte subliniază şi mai puternic procedeul folosit de Th. Simenschy. Cîteva exemple :

În § 5 Th. Simenschy ne spune că „primele două consoane din seriile 1—5 de oclusive şi cele trei spirante sînt *surde* ; toate celelalte sunete, inclusiv vocalele şi diftongii, sînt *sonore*", pentru că aşa spune Stenzler (§ 4 : „Die ersten beiden Konsonanten der Reihen 1—5 und die drei Zischlaute sind t o n l o s (stimmlos, hart), alle übrigen Laute, einschließlich der Vokale, sind t ö n e n d (stimmhaft, weich)."). O să remarc că după afirmaţia lui Th. Simenschy *visarga* e sonor, pentru că la Th. Simenschy *visarga* e inclus în alfabet (în treacăt fie spus, după configuraţia tabloului din § 1 s-ar părea că atît *visarga*, cît şi *anusvāra* sînt ... diftongi !) : Th. Simenschy n-a băgat de seamă că la Stenzler *visarga* nu e inclus în alfabet, ci apare printre „s e k u n d ä r e Lautzeichen" şi că, deci, împărţirea alfabetului în surde şi sonore nu se referă şi la el.

După § 47 la Stenzler apare titlul : „A u s n a h m e n z u § 44 u n d b e s o n d e r e F ä l l e" şi într-adevăr paragrafele care urmează cuprind excepţii de la enunţul din § 44. Th. Simenschy n-a băgat de seamă că § 44 al lui Stenzler a devenit § 42 în versiunea romînească şi de aceea, după § 44 romînesc (care se referă la lucruri total diferite), scrie : *Excepţii la paragraful precedent şi cazuri speciale*[1]. Bineînţeles, ceea ce urmează se referă la § 44 al lui Stenzler, nu al versiunii romîneşti ; merită să fie înregistrată greşeala de traducere din § 48,1 : „*h* se contopeşte cu dentalele următoare : *t*, *th*, *dh*", faţă de textul original din § 51 a al lui Stenzler : „*h* verschmilzt mit folgendem *t th dh*".

Th. Simenschy a reunit paragrafele 116—117 din Stenzler („116, Wie *yad* (§115) werden dekliniert : *katara* (welcher von beiden ?), *katama* (welcher ?), *itara* (anderer) und *anya* (anderer) : N. Sg. m. *anyaḥ*, f. *anyā*, n. *anyat*. 117. Wie *yad* (§ 115), nur N. A. Sg. N e u t. auf *m* statt auf *t* — *eka* (ein), *ekatara* (einer von zweien), *ubhaya* (beiderlei, f.-*yī*), *viśva* und *sarva* (all, jeder).") într-unul singur, 188 („Ca *yad* se declină : *katara* „care din doi ?" ; *katama*„care ?" ; *itara* „altul" ; *anya* „altul" ; de asemenea : *eka* „unul", *ekatara* „unul din doi", *ubhaya* „amîndoi", *viçva* şi *sarva* „fiecare, tot" ; numai că nom. — acuz. sing. neutru e în —*m*, în loc de —*d*.") ; dar Th. Simenschy n-a băgat de seamă că a reunit două paragrafe distincte şi îl face pe cititor să creadă că desinenţa —*m* în loc de —*d* e ceea ce deosebeşte toate aceste pronume de *yad* ; în realitate, cum s-a putut vedea din originalul german, propoziţia „numai că nom. -acuz. sing. neutru e în -*m*, în loc de -*d*" se referă la ultimele cinci pronume, adică la § 117 al lui Stenzler, pe cînd primele patru pronume au -*d* la cazurile pomenite.

Alt exemplu de stîngăcie şi neatenţie : § 18 al lui Stenzler e rupt în două paragrafe romîneşti, 15 şi 16 ; în § 44, Stenzler face o trimitere la § 18 ; Th. Simenschy (în § 42) trimite

---

[1] Îmi permit să adaug că în tabla de materii titlul e, cum era de aşteptat, „restabilit" : „Excepţii la § 44 şi cazuri speciale", ceea ce e la fel de greşit, dar e transcris exact din Stenzler.

şi el, automat, la regulile din 15—16, nebăgînd de seamă că regulile apar numai în § 16, nu şi în § 15.

Există, e adevărat, şi unele adausuri, exemple care nu se găsesc în cartea lui Stenzler; § 39 cuprinde un exemplu în plus faţă de § 40 al lui Stenzler, § 43 are trei exemple care nu se află în 45—46 ale lui Stenzler; în § 46 (= 49 Stenzler) găsim încă un exemplu în plus, iar § 51,1 aduce cu trei exemple mai mult decît paragraful corespunzător (55 a) al lui Stenzler; nu e mai puţin adevărat că aceste ultime trei exemple s-au născut din confuzia între sufix şi desinenţă.

Mai grave sînt alte adausuri care conţin idei g r e ş i t e sau extrem de î n d o i e l n i c e. Nu e adevărat că dintr-un grup consonantic final rămîne întotdeauna numai prima consoană (§ 14), pentru că grupurile consonantice radicale *rk*, *rṭ* şi *rt* se menţin (cf. Pāṇini 8, 2, 24). Nu e adevărat că la femininele polisilabice în *-ī* şi *-ū* nominativul singular nu are terminaţia *-s* (§ 90,1); numai temele în *-ī*, şi nici acelea toate, au nominativul asigmatic. Nu e adevărat că *tiryañc* înseamnă „oblic" (§139, 2), ci „orizontal". Nu e adevărat că „al şaizecilea" se spune *ṣaṣṭitamá* sau *ṣaṣṭá* (§166) şi cu atît mai puţin că „dintre aceste două forme, ultima este cu mult mai întrebuinţată" (§173); Pānini (5, 2, 58) ne învaţă că de la 60 înainte (Th. Simenschy repetă greşeala şi la 70, 80 şi 90) zecile au numai forma cu *-tamá*, cea scurtă folosindu-se doar în numerele compuse (*ekaṣaṣṭá* „al şaizecişiunulea", alături de *ekaṣaṣṭitamá*). Nu e adevărat nici că rădăcina *bhū* nu are perfectul mediu (§ 277) şi nici că aoristul pasiv (pers. 3 sg.) al rădăcinii *labh* e *alābhi* sau *alabhi* (§ 324 a); forma *alabhi* trebuie înlocuită cu *alambhi* (Pāṇini 7, 1, 69). Să fie doar greşeală de tipar? Unele forme de intensiv citate în § 345, 4 îmi trezesc adînci bănuieli. Whitney (*Die Wurzeln, Verbalformen und primären Stämme der Sanskrit-Sprache*, Leipzig, 1885) înregistrează, la rădăcina *dṛś*, numai formele *darīdṛśyate* şi *dardṛśyate*, iar la rădăcina *bhṛ* (= *bhar*) o singură formă din sanscrita clasică, *baribharti* (în *Ṛgveda* apar *bharibhrati*); formele enunţate de Th. Simenschy, *daridṛś* şi *bharībhar*, nu apar la Whitney, cum nu apar nici în dicţionarul lui Böhtlingk. Sau poate sînt tot greşeli de tipar? În ciuda primelor două sūtre ale lui Pāṇini, Th. Simenschy afirmă (§ 9) că *ā* e şi vocală simplă, şi *guṇa*, şi *vṛddhi*. Destul de numeroase sînt şi greşelile mărunte, mai degrabă neglijenţe, care-l derutează pe începător.

T e r m i n o l o g i a gramaticală folosită de Th. Simenschy suferă de imprecizie şi inconsecvenţă. Chiar în primul paragraf ne întîmpină termenul „sonore", cu sensul de sonore orale neaspirate; în § 5 se cheamă „sonore" toate sunetele care nu sînt surde; în § 16 *a* „sonoră" are iarăşi înţelesul din primul paragraf, dar în § 25 apare un nou termen, „sonantă", care înseamnă pur şi simplu „sonoră" (în opoziţie cu „surdă"); ce vor crede studenţii pe care îi învăţăm că „sonantă" e cu totul altceva? „Terminaţie" e folosit regulat de Th. Simenschy pentru „desinenţă" (o singură dată, în § 115, „terminaţie" e la locul lui); în § 69 se spune că dativul „are finala *-āya*", unde „finală" nu e decît un alt nume al desinenţei, pentru ca în acelaşi paragraf (la p. 29, rîndul 4) „finală" să însemne sunetul final al unei teme. Dar, cînd Th. Simenschy, vorbind în § 51,1 despre „sufixe", dă ca exemple (în afara sufixului propriu-zis de participiu perfect *-ta*) şi desinenţa de intrumental plural *-bhis* şi de pers. 2 pl. imperfect *-ta*, socotesc că avem de-a face nu cu o inconsecvenţă în terminologie, ci cu o confuzie; în § 43, 2 e vorba de alte asemenea „sufixe" : *-su* de la locativ plural şi *-si* de la pers. 2 sg.prezent; din fericire, cîteva paragrafe mai departe (§ 53) *-bhis* şi *-su* poartă numele de „terminaţii cazuale".

Las deoparte multe alte inconsecvenţe, formulări vagi ale unor lucruri precise, formulări prea categorice ale unor lucruri vagi, exprimări neglijente (şi neclare), dar socotesc de datoria mea să semnalez unele greşeli (de tipar) pe care începătorul nu le-ar putea îndrepta singur. În § 113 : locativul singular e *haviṣi*, nu *haviṣi-i*; § 132 : acuzativul singular neutru e *bali*, nu

balinam, iar la plural acuzativul e egal cu nominativul la ambele genuri ; § 150 : *dūratarah̤* şi *ūratamah̤* (ca în tabel) ; § 158 : genitivul feminin e *tisṛṇām*, nu *tiṣṛṇām* ; § 166 : *pañcāçattama* (după sistemul de transcriere utilizat de Th. Simenschy), nu *pañcāsattama*, şi *saptatitama*, nu *saptitama* ; § 205 : *jṝ*, nu *jṛ* ; paradigma de la p. 75, mediu imperfect persoana a 2-a plural : *abhavadhvam*, nu *abhavadhvan* ; § 220, imperativ : *bravāṇi*, nu *bravāni* ; paradigma de la p. 87, mediu optativ persoana 1 singular : *dadhīya*, nu *dadhiya* ; § 293 : *abhākṣ*, nu *abhakṣ* ; § 310, mediu persoana a 3-a dual : *bhaviṣīyāstām*, nu *bhaviṣīyāstam* ; § 312 : *grahīṣyāmi*, nu *grahiṣyāmi* ; § 343 : *pat* înseamnă „a cădea", nu „a vedea" ; § 397, 2 : *kusumasukumāra*, nu *kusumasukumara* ; § 399 b : *daṇḍapāṇi*, nu *daṇḍapaṇi*.

★

Dacă gramatica lui Th. Simenschy nu cuprinde exerciţii şi texte (cum cuprinde manualul lui Stenzler), e în schimb înzestrată cu două indice, unul sanscrit şi altul de materii. Să nu creadă însă nimeni că indicele sanscrit e un vocabular sanscrit-romîn, cît de redus ; ce nevoie ar fi fost de vocabular la o gramatică fără exerciţii şi fără texte de tradus? Indicele sanscrit vrea să fie o listă de cuvinte, forme, afixe, desinenţe şi chiar sunete, cu trimiteri la pasajele unde se spune ceva despre toate acestea. Dar un indice în care greşelile mişună pe fiecare pagină e mai mult decît inutil. Nu mă opresc la greşelile de tipar, nici la trimiterile incomplete, nici la articolele care foarte bine puteau lipsi din indice, aşa cum lipsesc multe din semenele lor. Dar nu pot să nu mă opresc cînd constat lipsa din indice a atîtor cuvinte a căror paradigmă completă e dată în textul gramaticii ; astfel lipsesc cuvintele : *aśva* (paradigma în § 68), *senā* (§ 70), *agni paśu* (§ 75), *vāri madhu* (§ 83) ; *sakhi* şi *pati*, care au declinare neregulată, sînt înregistrate în indice (ele sînt declinate la p. 32), pe cînd *mati* şi *dhenu* (declinate la p. 33) nu sînt înregistrate în indice, deşi ele constituie tipuri de declinare, ca şi cele pomenite înainte. În schimb găsesc în indice cuvîntul *devanāgarī*, care e pomenit numai în prefaţă ; totuşi se trimite la § 1. Tot aşa, nici urmă de *puṣ* în § 296, de *ḷ* în § „3 c" (care nu există), de tulpini în *-ṛ* în § 118, de absolutivul lui *ji* în § 379, de vocala de legătură *-ī-* în § 384, 2. precum în indicele de materii inutil sîntem trimişi pentru feminin la § „96 a", pentru locativ la § „64 a" (ambele inexistente), pentru neutru la § 35 (unde nu sînt decît substantive masculine), pentru „tulpină mijlocie" la § 64. Aici nu poate fi vorba de greşeli de tipar ; din articolul de indice „-ṛ, tulpini în -ṛ, *93—97*, 118" prima trimitere este exactă, dar în § 118 e vorba de temele monosilabice în *-r* (consoană, nu vocala *ṛ*). La articolul *cur* se află şi trimiterea : „cauz. 329" ; e adevărat că § 329 se află în secţiunea intitulată „Clasa a X-a şi cauzativul" ; e adevărat şi că în § 329 e vorba de verbul *cur* ; dar alcătuitorul indicelui nu face deosebire între clasa a X-a a prezentului şi cauzativ. La articolul „declinarea", din indicele de materii găsesc şi declinarea „numeralelor, 52 ; *156—163*" ; dar în § 52 e vorba numai despre cele trei numere : singular, dual, plural (de altfel în indicele de materii există şi articolul independent „număr, 52") ; alcătuitorul indicelui nu face deosebire între numere şi numerale. La unele articole sînt înregistrate locuri de mică importanţă, pe cînd cele esenţiale sînt date uitării ; astfel la *jñā* sînt trimiteri pentru absolutiv, aorist radical pasiv, cauzativ, gerunziu, participiu trecut şi pasiv ; lipseşte însă tocmai . . . prezentul ! Uneori, cîte un cuvînt e rupt în două, cum se întîmplă cu *cit* şi deziderativul său *cikits*, altă dată, într-un singur articol se contamineaza două cuvinte diferite. În cuprinsul articolului *vid* („a şti") e strecurată şi trimiterea „prez. 208 f", care se referă însă la cu totul alt verb („a găsi"). În articolul „*gā*, aor. 256, 2 a ; 285, 1 ; part. tr. 367, 5", primele două locuri se referă la rădăcina *gā* „a merge", iar ultimul la *gā* „a cînta" (înregistrat cu cîteva rînduri mai jos şi sub forma *gāi*). În articolul „*as*, tulp. în *-as*, 35, I, 113, 115, 116, 384", prima trimitere se referă la terminaţia *-as* cu tratamentul ei fonetic, următoarele trei trimiteri se referă la flexiunea temelor în *-as*, iar ultima la sufixul primar *-as*.

★

Lipsită de exerciţii şi de texte, cuprinzînd în schimb multe afirmaţii inexacte, nesistematic şi neştiinţific redactată, *Gramatica limbii sanscrite* a lui Th. Simenschy nu poate fi primită ca o lucrare originală şi utilă.

Traian Costa

TATIANA SLAMA-CAZACU, *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*

Materiale şi cercetări de psihologie, I, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957, 510 p.

Este fără îndoială regretabil faptul că, în critica noastră de specialitate, în paginile revistelor de lingvistică, se acordă încă prea puţină atenţie lucrărilor care apar în domenii adiacente ştiinţei limbii, dar care, prin examinarea faptelor de limbă dintr-o perspectivă mai largă, pot interesa îndeaproape şi problematica teoretică şi practică a disciplinelor lingvistice. Procedînd în acest mod, sîntem privaţi de cunoaşterea unor metode şi soluţii noi, aplicabile şi în cercetările lingvistice şi ajungem, în ultimă instanţă, la o nedreaptă şi îngustă izolare tehnicistă a ştiinţei în care lucrăm.

Asemenea constatări ne-au fost sugerate de lectura unei lucrări care, deşi dedicate studierii unui domeniu deopotrivă supus lingviştilor şi psihologilor, s-a bucurat pînă acum, cel puţin în ţară la noi, mai mult de atenţia acestor din urmă. Este vorba de monografia Tatianei Slama-Cazacu despre *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză* [1], apărută în Editura Academiei R.P.R., în 1957, asupra căreia se cuvine să-şi spună şi lingviştii cuvîntul.

Problema raporturilor dintre gîndire şi limbaj a pasionat pînă astăzi, în lucrări mai mari sau în restrînse articole de revistă, pe lingviştii psihologi din toate şcolile. Abordată din diverse unghiuri de vedere, cu intenţii teoretice sau practice, această vastă problemă este oricînd actuală. Ceea ce se cere însă, în asemenea studii, este obţinerea unor concluzii convingătoare, bazate pe analiza unui mare număr de fapte concrete, care să excludă arbitrarul şi întîmplarea.

Lucrarea Tatianei Slama-Cazacu răspunde tocmai acestui deziderat fundamental, metodologic : aplicîndu-şi cercetarea asupra unei perioade restrînse, la copiii de vîrstă preşcolară, ea studiază relaţiile dintre gîndire şi limbaj in statu nascendi, prin observaţie directă sau experimental la un număr de 120 de copii, în mai multe etape ale creşterii lor. Se urmăreşte îndeaproape, sub cîteva aspecte principale (asociaţiile verbale, dezvoltarea semnificaţiilor cuvintelor, formarea noţiunilor de gen, crearea unor modalităţi de expresie, lexicale şi gramaticale, specifice vîrstei) procesul achiziţionării limbajului, interacţiunea dintre limbaj şi gîndire. Autoarea caută să sezisese modul în care limbajul ajută gîndirii să se fixeze şi să se dezvolte către formele ei abstracte, dar şi modul în care gîndirea conceptuală modifică conţinutul limbajului, intervenind în dezvoltarea semnificaţiei cuvintelor sau chiar în însuşirea structurii gramaticale a limbii comune. În acest fel concluziile autoarei capătă însemnătate teoretică şi practică, atît pentru psiholog şi pedagog cît şi pentru lingvist.

Nu ne vom referi aici decît la implicaţiile lingvistice ale lucrării. Este interesant să aflăm, de pildă, că în fondul principal de cuvinte al unei limbi există deosebiri după vîrstă (şi deci,

---

[1] V., pe lîngă opiniile exprimate de A. R. Luria în *Вопросы психологии*, 1958, nr. 6, p. 169, printre altele, recenziile lui H. Santucci, în *La Pensée*, 1959, mai—iunie, nr. 85, p. 142—143, G. Corréard, în *Word*, 1959, vol. 15, nr. 3, p. 549—551, J. Meyerson, în *Journal de Psychologie*, 1959, nr. 2, p. 226—227, V.-J. Durand, în *Annales médico-psychologiques*, 1959, tom. 1, no. 1, p. 217, U. Şchiopu, în *Revista de psihologie*, 1958, 2, p. 103—107, C. I. Botez, în *Zentralblatt für gesamte Neurologie und Psychiatrie*, B. 151, H. 3.

după generaţii), în urma faptului că în copil operează în mod activ cu alte noţiuni decît adultul (p. 108—109), trecînd în al doilea plan cuvintele abstracte sau elementele de relaţie (adverbe pronominale de felul lui *acum*, *aici*, pronume demonstrative sau conjuncţii de subordonare); acestea, de altfel, devin sezisabile copilului abia în ultima parte a vîrstei preşcolare, între 5—6 ani (p. 386—390). Cele cîteva observaţii privitoare la formarea noţiunilor de gen şi la confuzia dintre obiectele individuale şi denumirea genului sau la confuzia dintre speciile unor genuri apropiate (p. 300—320) pot sugera lingvistului unele indicaţii în legătură cu modul de evoluţie a sensului unor cuvinte de la abstract la concret, în limba populară, de ex., *pasăre* „vrabie" (şi în alte limbi romanice), *nămaie* (< lat. *animalia*) „oaie" (dial.), *lemn* „arbore, pom". În sfîrşit, consideraţiile teoretice cu privire la „contaminări" (p. 366—372) sînt demne de reţinut: atrăgînd atenţia asupra impreciziunii terminologice în denumirea fenomenului contaminării lexicale, autoarea subliniază rolul asociaţiilor semantice sau sonore care stau la baza relaţiilor dintre cuvinte. În această privinţă, presupunerea existenţei unor „cîmpuri lingvistice", născute din posibilităţile virtuale de asociere a cuvintelor între ele, ni se pare foarte utilă în explicarea unor fenomene de sinonimie sau de formare a cuvintelor.

Sînt însă locuri în care, ca lingvişti, ne-am putea asocia mai greu la opiniile autoarei. Acesta este cazul consideraţiilor în legătură cu existenţa unui *stil* al vorbirii copilului, susţinută la p. 416—417 (şi dezvoltată, de altfel, într-un articol ulterior, publicat în S.C.L., VIII (1957), 3, p. 299 şi urm.). Caracteristicele acestui „stil" enumerate la p. 418, aşa precum schimbarea ordinei cuvintelor prin inversiune, parataxa, aglomerarea conjuncţiilor copulative sau contaminările lexicale apar, deopotrivă, chiar dacă într-o măsură mai redusă, şi în vorbirea populară sau familiară. Trebuie găsite deci acele particularităţi specifice în mod exclusiv vorbirii copiilor, şi acestea, după părerea noastră, constau mai puţin în unele creaţii aberante de tipul *căpurere*, *păstîrniche* etc., cît în indici de frecvenţă mai mari sau mai mici a cuvintelor, formelor sau construcţiilor din limba comună. Vorbirea copiilor foloseşte bunăoară în mod frecvent formele diminutivale (iată, de exemplu, cîteva, culese la întîmplare chiar din textele reproduse la p. 461—467: *ursuleţu*, *bluziţa*, *iepuraşu*, *fetiţa*, *coşuletu*, *băieţelu*, *floricică*, *fluieraş*, *păsărele* etc.), însoţirea obişnuită a substantivelor *mamă*, *tată*, *bunic*, *bunică* de adjectivul posesiv sau de pronumele personal în genitiv (*tata lui*, *mama lor*, *bunica mea*, *bunicul lor*), folosirea frecventă a interjecţiilor, a exclamaţiilor şi a vorbirii directe, în general toate acestea, datorite afectivităţii şi specificului gîndirii lor, dar mai ales *imitării* stilului poveştilor spuse de adulţi şi a vorbirii părinţilor sau educatorilor. Aceste caracteristici, care sînt de fapt, ale vorbirii familiare a adulţilor ce încearcă a se adapta la înţelegerea copiilor şi a le reţine atenţia (v., de exemplu, L. Spitzer, *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München, 1927,) nu sînt, după părerea noastră, suficiente pentru a putea vorbi de un *stil* al vorbirii copilului. Aşa se explică, de altfel, circulaţia unor cuvinte din vorbirea faţă de copii în limba comună (*bebe*, *bunic*, *tătic*, *mămică* etc.). „Stilul" vorbirii copilului este deci un aspect al vorbirii familiare, afective, folosite în relaţiile cu copiii.

În vorbirea copilului întîlnim adeseori şi forme sau creaţii lexicale care, fără a constitui „imitaţii" ale limbii adulţilor, au corespondente şi în limba comună. Iată cîteva exemple:

p. 413. *împrietenit*, adj., apare şi în vorbirea adulţilor; cf. D. A., s.v. *împrieteni* şi *Gazeta literară*, VII (1959), nr. 7 (309), p. 1: *sînt împrietenit cu paleta. . . lui Ressu* (T. Arghezi);

p. 348, 413: *a lupta* cu funcţie tranzitivă apare şi în limba romînă veche; cf. Varlaam: *să-l luptăm* (pe diavolul) *şi să-l batem cu postul şi cu ruga* (ap. Tiktin, R. D. W., s.v.);

p. 414. Formele de pers. 3 pl. ind. prez. a verbelor de conj. I de tipul *se joc* (băieţii), (copiii) *visez*, (păsările) *zbor*, create prin analogie cu pers. 1 sg., apar şi în limba romînă literară a secolului trecut.

p. 414. Pl. *cămili, maimuți* poate fi întîlnit şi în limba actuală vorbită, în urma tendințelor de generalizări a dezinenței *-i* la pluralul substantivelor feminine.

p. 414. Forma *tatal*, mai degrabă decît o contaminare între *tata* şi *tatăl* (acesta din urmă, cuvînt literar, rar folosit în limba vorbită) este rezultată dintr-o aglutinare *tata al* (ei) > *tatal ei* (cf. *mama ei*).

Aceste observații, care completează materialul prezentat în lucrare, au rolul de a scoate de sub egida creațiilor de moment, subiective, întîmplătoare, din vorbirea copiilor unele forme care şi-au afirmat concordanța deplină cu regulile sistemului prin însăşi existența lor în alte aspecte ale limbii. ,,Creațiile'' copilului sînt adeseori şi ,,creațiile'' limbii comune.

Lucrarea Tatianei Slama-Cazacu dovedeşte o temeinică competență în problemele lingvisticii generale şi chiar ale lingvisticii romîneşti. Concluziile sale pot căpăta aplicare utilă în cercetările privitoare la predarea sau la achiziția unei limbi străine, în studierea vorbirii populare şi familiare, în dialectologie şi în stilistică. De aceea, asociindu-ne aprecierii lui A. R. Luria, care consideră *Relațiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză* drept o ,,monografie fundamentală'' a problemei, subliniem aici însemnătatea ei şi pentru lingvistica generală şi aplicată. Deocamdată, singulară prin preocupările ei la noi în țară, ea rămîne în prezent, fără îndoială, una dintre cele mai valoroase lucrări de psihologie a limbajului.

Al. Niculescu

LUCRĂRI SOSITE PÎNĂ LA 10 DECEMBRIE 1959

A. CĂRŢI

JAAKKO AHOKAS, *Essai d'un glossaire genevois d'après les registres du conseil de la ville de 1409 à 1536*, Helsinki, 1959, 390 pag.

Anais do primeiro Congresso Brasileiro de lingua falada no teatro, Rio de Janeiro, 1958, 498 pag.

CHRISTIANE BERTHELON, *L'expression du haut degré en français contemporain*, Berna, 1955, 192 pag.

Ф. И. БУСЛАЕВ, *Историческая грамматика русского языка*, Moscova, 1959, 623 pag.

RENÉ CHATTON, *Zur Geschichte der romanischen Verben für „sprechen", „sagen" und „reden"*, Berna, 1953, 156 pag.

GERMÁN COLÓN DOMÉNECH, *La matización vocálica en las desinencias de 1.ª y 3.ª personas del presente e imperfecto de indicativo (conjugación en -are) en las comarcas castellonenses.* Extras din *Miscelánea ... A. Griera*, I, Barcelona, 1955, 10 pag.

MAURICE CORNU, *Les formes surcomposées en français*, teză, Berna, 1953, 60 pag.

Даследаванні па беларускай і рускай мовах, Minsk, 1958, 357 pag.

Ю. Д. ДЕШЕРИЕВ, *Грамматика хиналугского языка*, Moscova, 1959, 223 pag.

Ю. Д. ДЕШЕРИЕВ, *Развитие младописьменных языков народов СССР*, Moscova, 1958, 263 pag.

JORGE DIAS şi J. HERCULANO DE CARVALHO, *O falar de Rio de Onor*, Coimbra, 1955, 64 pag.

Dicziunari rumantsch grischun, fasc. 33 (*chadaina-chalender*), Cuoira, 1959.

EUGEN DIETH, *Vademecum der Phonetik*, Berna, 1950, 454 pag.

Дослідження и матеріали в української мови , том I, Kiev, 1959, 136 pag.

А. В. ДУДНИКОВ, *Пунктуация сложного предложения*, Moscova, 1958, 164 pag.

Н. И. ДУКЕЛЬСКИЙ, *О системе фонем современного румынского литературного языка.* Extras din : „Вестник Ленинградского университета, Серия истории, языка и литературы", 1959, I, p. 130—159.

A. ERNOUT, *Les adjectifs latins en -ōsus et en -ulentus*, Paris, 1949, 122 pag.

О. ЕСПЕРСЕН, *Философия грамматики.* Перевод с английского, Moscova, 1958, 404 pag.

RADU FLORA, *Sterija i problem slovenskih leksičkih elemenata u rumunskom jeziku*, Novi Sad, 1957, 20 pag.

Фонетический сборник, I, Tbilisi, 1959: В. А. АРТЕМОВ, *Экспериментально-фонетическое изучение звукового состава и интонации языка*, p. 1—38; Г. С. АХВЛЕДИАНИ, *О некоторых основных вопросах фонетики грузинского языка*, p. 39—68; С. М. ЖГЕНТИ, *Экспериментально-фонетическое изучение акцентуации грузинского языка*, p. 69—108; Т. Г. АБЗИАНИДЗЕ, *Степень звонкости звонких смычных согласных в грузинском языке*, p. 109—144; И. Г. ЖГЕНТИ, *Носовые гласные фонемы французского языка*, p. 145—188; Л. Р. ЗИНДЕР, *Основные задачи развития физиологической фонетики*, p. 189—200; Т. Г. ЦИБАДЗЕ, *Спектральный анализ гласных фонем грузинского языка в звукосочетании „гласный + согласный"*, p. 201—264; Т. В. БАКРАДЗЕ, *Экспериментальное описание гласных фонем немецкого и грузинского языков*, p. 265—328; Н. С. КУТЕЛИЯ, *Экспериментально-фонетическое исследование двух систем гармонических комплексов в*

грузинском языке, p. 329—366; А. А. АЛХАЗИШВИЛИ, *Порядок слов и интонация в простом повествовательном предложении грузинского языка*, p. 367—414; Г. Г. ДОЛИДЗЕ, *К вопросу об артикуляции абруптивов (смычно-гортанных) в грузинском языке*, p. 415—422; Л. К. ГАМСАХУРДИЯ, *Шумные смычные фонемы грузинского языка*, p. 423—447.

В. ГЕОРГИЕВ, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, Moscova, 1958, 317 pag.

Р. С. ГИЛЯРЕВСКИЙ и В. С. ГРИВНИН, *Языки мира*, Moscova, 1957, 99 pag.

HANS GLINZ, *Geschichte und Kritik der Lehre von den Satzgliedern in der deutschen Grammatik*, Berna, 1947, 84 pag.

Г. ГЛИСОН, *Введение в дескриптивную лингвистику*. Перевод с английского, Moscova, 1959, 486 pag.

Грамматика кабардино-черкесского литературного языка, Moscova, 1957, 239 pag.

М. М. ГУХМАН, *От языка немецкой народности к немецкому националному языку.* Часть вторая, Moscova, 1959, 204 pag.

А. Н. ГВОЗДЕВ, *Современный русский литературный язык*, часть I—II, Moscova, 1958, 406 pag. (I), 302 pag. (II).

HANS HAFNER, *Grundzüge einer Lautlehre des Altfrankoprovenzalischen*, Berna, 1955, 218 pag.

АККАЛ ХАСЕНОВА, *Казак тiлiндегi туынды тубiр етiстiктер*, Alma-Ata, 1959, 179 pag.

SIEGFRIED HEINIMANN, *Wort- und Bedeutungsentlehnung durch die italienische Tagespresse im ersten Weltkrieg (1914—1919)*, Berna, 1946, 176 pag.

MARGRIT HUBER-SAUTER, *Zur Syntax des Imperativs im Italienischen*, teză, Berna, 1951, 80 pag.

Японский лингвистический сборник, Moscova, 1959, 290 pag.

В. А. ИСЕНГАЛИЕВА, *Русские предлоги и их эквиваленты в казахском языке*, Alma-Ata, 1959, 227 pag.

Исследования по английской филологии, Leningrad, 1958: В. Н. ЖИГАДЛО, *К вопросу об отмирании грамматичесской формы*, p. 3—15; С. П. БАЛАШОВА, *Значение приглагольного родительного падежа в языке древнеанглийского периода*, p. 16—22; О. Н. ТРУЕВЦЕВА, *Происхождение и развитие местоименной притяжательной конструкции в английском языке*, p. 23—39; Т. И. ПОЗДРАНКОВА, *К вопросу о развитии бессоюзного сочинения в английском языке*, p. 40—64; Л. Л. ИОФИК, *Об одном способе связи предложений в ранненовоанглийском языке*, p. 65—84; Л. Н. СОЛОВЬЕВА, *Из истории создания нормативно-описательной грамматики английского языка*, p. 85—98; Р. Е. КАЦ, *Развитие производных глаголов с префиксом в английском языке*, p. 99—121; Т. М. БЕЛЯЕВА, *Пути ассимиляции глаголов с суффиксами* **-fy**, **- ize**, **-ate** *в английском языке*, p. 122—136; И. П. ИВАНОВА, *О свободном и формальном согласовании времен в современном английском языке*, p. 137—152; В. В. БУРЛАКОВА, *Именные свойства причастия в современном английском языке*, p. 153—158; В. В. БУРЛАКОВА, *О сложном дополнении в современном английском языке*, p. 159—163.

Н. В. ЮШМАНОВ, *Амхарский язык*, Moscova, 1959, 49 pag.

Каракалпакско-русский словарь. Под ред. Н. А. Баскакова, Moscova, 1958, 892 pag.

П. С. КУЗНЕЦОВ, *Очерки исторической морфологии русского языка*, Moscova, 1959, 275 pag.

MICHEL LEJEUNE, *Mémoires de philologie mycénienne, première série (1955—1957)*, Paris, 1958, 402 pag.

ИВАН ЛЕКОВ, *Общност и многообразие в граматическия строй на славянските, езици*, Sofia, 1958, 127 pag.

Лексико-грамматические особенности языка английской газетно-журнальной публицистики, Moscova, 1959, 101 pag.

В. Д. ЛЕВИН, *Краткий очерк истории русского литературного языка*, Moscova, 1958, 169 pag.

KONRAD LOBECK, *Die französisch-frankoprovenzalische Dialektgrenze zwischen Jura und Saône*, Geneva-Erlenbach-Zürich, 1945, 318 pag.

ERHARD LOMMATZSCH, *Beiträge zur älteren italienischen Volksdichtung. Untersuchungen und Texte*. Vol. IV, *Ein vierter wolfenbütteler Sammelband*, Berlin, 1959, 268 pag.

Т. П. ЛОМТЕВ , *Основы синтаксиса современного русского языка*, Moscova, 1958, 166 pag.

В. МАЖЮЛИС, *Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, Vilnius, 1958, 20 pag.

С. Е. МАЛОВ, *Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии*, Moscova — Leningrad, 1959, 111 pag.

Материалы и исследования по русской диалектологии, том I, Moscova, 1959: Р. И. АВАНЕСОВ и В. Г. ОРЛОВА, *К очередным задачам русской диалектологии*, p. 3—5; К. Ф. ЗАХАРОВА, *Архаические типы диссимилятивного яканья в говорах Белгородской и Воронежской областей*, p. 6—55; С. В. БРОМЛЕЙ, *Формы сравнительной степени в русских говорах в свете данных диалектологического атласа*, p. 56—85.

Материалы первой научной сессии по вопросам германского языкознания, Moscova, 1959: В. М. ЖИРМУНСКИЙ, *Сравнительно-историческая грамматика и диалектология*, p. 5—35; Э. А. МАКАЕВ, *Некоторые явления системы согласных германских языков с фонологической точки зрения*, p. 36—63; М. И. СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, *Что такое „умлаут"?*, p. 52—63; М. М. ГУХМАН, *Сравнительная грамматика и приемы типологических исследований*, p. 64—82; В. Н. ЯРЦЕВА, *Проблемы реконструкции синтаксиса группы близкородственных языков*, p. 83—97.

Л. В. МАТВЕЕВА-ИСАЕВА, *Лекции по старославянскому языку*, Leningrad, 1958, 223 pag.

И. И. МЕЩАНИНОВ, *Грамматический строй урартского языка.* Часть первая, Moscova-Leningrad, 1958, 150 pag.

BRUNO MIGLIORINI, *Saggi linguistici*, Firenze, 1957, 344 pag.

IDEM, *Che cos'é un vocabulario?*, Firenze, 1951, 128 pag.

Младописьменные языки народов СССР, Moscova-Leningrad, 1959, 503 pag.

МОСКО МОСКОВ, *Борбата против чуждите думи в българския книжовен език*, Sofia, 1958, 147 pag.

MARIE-LOUISE MÜLLER-HAUSER, *La mise en relief d'une idée en français moderne*, Geneva-Erlenbach-Zürich, 1943, 292 pag.

SVEN-GÖSTA NEUMANN, *Recherches sur le franaçis des XVe et XVIe siècles et sur sa codification par les théoriciens de l'époque*, Lund, 1959, 224 pag.

О. Н. НИКОНОВА, *Фонетика немецкого языка*, 3-е исправленное и дополненное издание, Moscova, 1958, 343 pag.

MARIA HELENA NOGUEIRA DE MORAIS, *A Dobadoira*, Coimbra, 1958, 224 pag.

OTAKAR NOVÁK, *Po stopách realistických tradic francouzského písemnictví*, Brno, 1958, 372 pag.

Очерки по стилистике русского языка. Под редакцией проф. К. И. Быского, Moscova, 1959, 168 pag.

KAREL OHNESORG, *Druká fonetická studie o dětské řeci*, Brno, 1959, 162 pag.

В. Г. ОРЛОВА, *История аффрикат в русском языке в связи с образованием русских народных говоров*, Moscova, 1959, 211 pag.

Переводная машина П. П. Троянского, Сборник материалов о переводной машине для перевода с одного языка на другие, предложенной П. П. Троянским в 1933 г., Moscova, 1959, 51 pag.

Питанния слов'янського мовознавства, Книга п'ята, Lvov, 1958, 291 pag.

JULIUS POKORNÝ, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, Berna, 1959, 1184 pag.

Прибалтийско-финское языкознание, Petrozavodsk, 1958, 117 pag.

Л. I. ПРОКОПОВА, *Приголоснi фонеми сучасної української лiтературної мови*, Kiev, 1958, 112 pag.

Романо-германская филология. Сборник статей. Выпуск второй, Moscova, 1958: Е. Ф. ДМИТРИЕВА, *Из истории этимологических дублетов латино-французского происхождения в английском языке*, p. 3—23; С. П. САФРОНОВА, *К вопросу о конверсии в древнеанглийском языке*, p. 24—39; Л. М. КОВАЛЕВА, *Аджективация причастия II в английском языке*, p. 40—60; В. С. СИДОРОВА, *Род как грамматическая категория в Уэссекском и Нортумбрийском диалектах*, p. 61—83; Е. А. ЗВЕРЕВА, *Возникновение аналитических форм сослагательного наклонения в древнеанглийском языке*, p. 84—109; Л. И. ЗИЛЬБЕРМАН, *Семантика наречной частицы в составе глагольных образований типа* to stand up, p. 110—131.

LOUIS ROUSSEL, *Bible, Psaume I, Texte, traduction, commentaire*, Montpellier, 1959, 19 pag.

С. В. СЕМЧИНСЬКИЙ, *Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові*, Kiev, 1958, 117 pag.
Г. П. СЕРДЮЧЕНКО, *Китайская письменность и ее реформа*, Moscova, 1959, 54 pag.
GUSTAV SIEBENMANN, *Über Sprache und Stil im Lazarillo de Tormes*, teză, Berna, 1953, 24 pag.
MARGUERITE SIGG, *Die Diminutivsuffixe im Toskanischen*, teză, Berna, 1953, 48 pag.
В. С. СОКОЛОВА, *Рушанские и хуфские тексты и словарь*, Moscova-Leningrad, 1959, 336 pag.
Sprachgeschichte und Wortbedeutung. Festschrift Albert Debrunner, Berna, 1954, 474 pag. : ALFRED BLOCH, *Zur Herkunft der lateinischen Adjektive auf* **-idus**, p. 19—32 ; G. BONFANTE, *L'animismo nelle lingue indoeuropee*, p. 33—46 ; OTTO FUNKE, *Form und « Bedeutung » in der Sprachstruktur*, p. 141—150 ; OLOF GIGON, *Zur Geschichtsschreibung der römischen Republik*, p. 151—170 ; WALTER HENZEN, *Wortbedeutung und Wortnatur*, p. 179—194 ; H. M. HOENIGSWALD, *Media, Neutrum und Zirkumflex*, p. 209—212 ; K. JABERG, *Die Schleuder zur expressiven Wortgestaltung*, p. 213—232 ; JERZY KURIŁOWICZ, *Remarques sur le comparatif (germanique, slave, v. indien, grec)*, p. 251—258 ; MICHEL LEJEUNE, *Génitif et accusatif distributifs en grec ancien*, p. 259—278 ; MAURICE LEROY, *Présents thématiques grecs en -ē-*, p. 279—290 ; MAX NIEDERMANN, **-inus** *als Diminutivsuffix im späteren Volkslatein*, p. 329—342 ; WALTER PORZIG, ***Alt*** *und* ***jung, alt*** *und* ***neu***, p. 343—350 ; ALFRED SENN, *Zur sprachwissenchaftlichen Methode*, p. 419—424 ; FERDINAND SOMMER, *Eine alte Körperteilbenennung*, p. 425—430 ; JOSHUA WHATMOUGH, *Statistics and Semantics*, p. 441—446.
Статьи и материалы по болгарской диалектологии, Выпуск 8, Moscova, 1958, 119 pag.
Статьи и материалы по болгарской диалектологии, Выпуск 9, Moscova, 1959, 158 pag.
ДЖУМАНИЯЗ ШАРИПОВ, *Некоторые проблемы поэтического перевода с русского на узбекский язык*, Taşkent, 1958, 145 pag.
La technique littéraire des Chansons de Geste, Paris, 1959, 484 pag.
KNUD TOGEBY, *Les Fabliaux*. Extras din *Orbis litterarum*, XII (1957), p. 85—98.
Трудности перевода с французского языка на русский, Moscova, 1959, 185 pag.
М. Я. ЦІКОЦКІ, *Некаторыя выпадкі стылістычнага выкарыстання сінтаксічных сродкаў беларускай мовы*, Minsk, 1958, 78 pag.
J. LEITE DE VASCONCELLOS, *Lições da Filologia Portuguesa*, ed. a III-a, Rio de Janeiro, 1959, 488 pag.
Вопросы грамматики и истории восточных языков, Moscova-Leningrad, 1958, 243 pag.
Вопросы истории русского языка, Moscova, 1959 : Л. Н. КОМАРОВА, *Некоторые замечания об особенностях качественно различных значений многозначного слова*, p. 21—35; В. В. ИВАНОВ, *Из истории безударного вокализма русского языка (Аканье и сопутствующие ему явления в волоколамских говорах XV—XVIII вв.)*, p. 36—66; Е. Ф. ВАСЕКО, *К вопросу об изменении в в русском языке*, p. 67—80; К. В. ГОРШКОВА, *История безударного вокализма в старомосковском просторечии*, p. 81—103; Н. М. ШАНСКИЙ, *О происхождении и продуктивности суффикса* **-ость** *в русском языке*, p. 104—131; Г. А. БОГАТОВА, *Из истории существительных среднего рода на* **-мя** *в древнерусском языке*, p. 132—157; Л. Н. ДРОВНИКОВА, *История числительных* **два, три, четыре** *в русском языке*, p. 183—207; Г Ф. ЛЕБЕДЕВА, *Употребление глагольных форм прошедшего времени совершенного вида в перфектном значении в современном русском литературном языке*, p. 208—226; В. А. ИВАНОВА, *Падежные конструкции без предлогов, выражавшие причинное значение в древнерусском, языке*, p. 276—301; Ж. В. ГАНИЕВ, *Из истории сложноподчиненных предложений с придаточными места в восточнославянских языках*, p. 313—327.
Вопросы статистики речи (материалы совещания), Leningrad, 1958: Л. А. ВАРШАВСКИЙ, *Значение статистических исследований речи для техники*, p. 5—11; Н. А. ЖЕЛЕЗНОВ, *Энергетические характеристики и интервал корреляции стохастических сигналов, в частности речевых сигналов*, p. 12—25; Л. А. ЧИСТОВИЧ, *Применение статистических методов к определению фонетической принадлежности индивидуального гласного звука*, p. 26—35; М. Ф. ДЕРКАЧ, *Статистика временного распределения участков характерного звучания гласных звуков русского языка*, p. 36—39; М. Ф. ДЕРКАЧ, *Статистика восприятия глухих взрывных и щелевых гласных в зависимости от их длительности*, p. 40—44; И. И. РЕВЗИН, *О соотношении структурных и статистических мето-*

дов в современной лингвистике, p. 45—57; Л. Р. ЗИНДЕР, *О лингвистической вероятности*, p. 58—61; В. В. ИВАНОВ, *Вероятностное определение лингвистического времени*, p. 62—72; В. А. АРТЕМОВ, *Применение статистических методов в экспериментально-фонетическом и психологическом изучении речи*, p. 73—84; Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, *Некоторые вопросы статистического обследования лексических групп*, p. 85—92; З. М. ВОЛОЦКАЯ, И. А. МЕЛЬЧУК, Т. Н. МОЛОШНАЯ, И. Н. ШЕЛИМОВА и А. Л. ШУМИЛИНА, *О русском словаре частоности*, p. 93—99; Е.В.ПАДУЧЕВА, *Статистическое исследование структуры слога*, p. 100—111; И. А. МЕЛЬЧУК, *Статистика и зависимость рода французских существительных от их окончаний*, p. 112—130.

Вопросы текстологии. Сборник статей, Moscova, 1957, 466 pag.

ROBERTO WIS, *Giacomo Leopardi. Studio biografico*, Helsinki, 1959, 160 pag. + VII planşe.

KARL WYDLER, *Zur Stellung des attributiven Adjektivs vom Latein bis zum Neufranzösischen*, Berna, 1956, 278 pag.

Збірник славістичних праць філологічного факультету, Kiev, 1958, 228 pag.

В. А. ЗВЕГИНЦЕВ, *Семасиология*, Moscova, 1957, 323 pag.

B. PERIODICE

Acta linguistica Academiae Scientiarum hungaricae, IX (1959), 1—2 : MAGDICS KLÁRA, *Intonation of the Hungarian Settlers from Bukovina*, p. 187—227 ; La „Recenzii" : BÁRCZI GÉZA, *Bevezetés a nyelvtudományba* (CL. HUTTERER), p. 229—233.

IDEM, 3—4 : L. TAMÁS, *Zum ungarisch-slawisch-deutschen Wortgut des Rumänischen*, p. 241—260 ; GY. HERCZEG, *Sintassi delle proposizioni subordinate nella lingua italiana*, p. 261—334 ; CL. HUTTERER, *Randbemerkungen zu Eberhard Kranzmayers Historischer Lautgeographie des gesamtbairischen Dialektraumes*, p. 335—360.

L'année philologique, XXVIII (1958), 574 pag.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen, 195 (1959), 4 : EMIL PLOSS, *Die Entstehung der Wortform* **Salmiak**, p. 321—324. La „Recenzii" : Gunnar Bjerrome, *Le patois de Bagnes (Valais)* (HELMUT LÜDTKE), p. 355 ; Carlo Battisti, *Atlante toponomastico della Venezia Tridentina* (HELMUT LÜDTKE), p. 366 ; Pietro Belloni şi Hans Nilsson-Ehle, *Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabulario romanesco Chiappini-Rolandi* (HELMUT LÜDTKE) p. 367 ; Jean Bérard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité* (H. L.), p. 367 ; José Cruz Tavares, *Dicionario da vinha e do vinho* (HEINZ KRÖLL), p. 368 ; Carlos Kalveram, *Kleine spanische Phraseologie* (FRANZ DAMHORST), p. 369—370.

Archiv Orientální, 1959, 27/1 ; 27/2. La „Recenzii" : André Martinet, *Économie des changements phonétiques* (L. ZGUSTA), p. 338—341 ; *Corolla linguistica* (L. ZGUSTA), p. 343—344.

Archivio glottologico italiano, XLIV (1959), 1 : R. STEFANINI, *Ablativo e strumentale in ittita*, p. 1—8 ; R. GUSMANI, *Relazioni linguistiche tra Frigia e Licia*, p. 9—16 ; G. TROPEA, *Ancora su gli americanismi del siciliano*, p. 38—56 ; La „Recenzii" : S. Ullmann, *The Principles of semantics* (CARLA SCHICK), p. 57—62 ; G. Devoto, *Scritti minori* (CARLA SCHICK), p. 62—68 ; V. Pisani, *Saggi di linguistica storica* (CARLA SCHICK), p. 69—73 ; *Necrologio* : *In memoria di Karl Jaberg* (B. TERRACINI), p. 84—100.

Archivum Linguisticum, 10 (1958), 1 : YAKOV MALKIEL, *Diachronic Hypercaracterization in Romance* (continuare), p. 1—36 ; R. QUIRK, *Substitutions and Syntactical Research*, p. 37—42. La „Recenzii" : D. Catalán Menéndez Pidal, *La Escuela Lingüística Española y su Concepción del Lenguaje* (R. H. ROBINS), p. 48—49 ; N. Chomsky, *Syntactic Structures* (W. HAAS), p. 50—54 ; J. R. Firth, *Papers in Linguistics 1934—1951* (ANGUS MC. INTOSH), p. 54—58 ; S. Potter, *Modern Linguistics* (R. H. Robins), p. 58—60 ; B. Hála, *Slabika, její podstata a vývoj* (H. GALTON), p. 60—61 ; T. IZUTSU, *Language and Magic* (T. E. HOPE), p. 62 ; H. Hatzfeld, *Initiation à l'explication de textes français* (H. GODIN), p. 68—70 ; K. J. Hollyman, *Le développement du vocabulaire féodal en France pendant le haut moyen âge. Etude sémantique* (P. RICKARD), p. 70—72 ; B. Quemada, *Introduction à l'étude du vocabulaire médical* (P. J. WEXLER), p. 73—75.

IDEM, 10 (1958), 2 : R. A. CROSSLAND, *Remarks on the Indo-European Laryngeals*, p. 79—99 ; W. S. ALLEN, *Some Problems in the Phonetic Development of the IE Voiced Aspirates in Latin*, p. 100—116. La „Recenzii" : J. Whatmough, *Language: A Modern Synthesis*

(M. A. K. HALLIDAY), p. 132–139 ; B. E. Vidos , *Handboek tot de Romaanse Taalkunde* (R. GLYNN FAITHFULL), p. 155–158 ; H.-G. Koll , *Die französischen Wörter „langue" und „langage" im Mittelalter* (N. C. W. SPENCE), p. 158–160; Joan Corominas, *Diccionario critico etimológico de la lengua castellana*, III–IV (WILLIAM C. ATKINSON), p. 163–165.

Beiträge zur Namenforschung, 10 (1959), 1 : HANS KRAHE, *Über einige Gewässernamen mit* ***st****-Suffix*, p. 1–17 ; JAN OTREBSKI, *Tiernamen als Gewässernamen in Litauen*, p. 24–27 ; JÜRGEN UNTERMANN, *Namenlandschaften im alten Oberitalien*, p. 74–108.

IDEM, 2 : JÜRGEN UNTERMANN, *Namenlandschaften im alten Oberitalien (Fortsetzung)*, p. 121–159 ; FRITZ LANGENBECK, *Nochmals: Die Entstehung der elsässischen* ***-heim****-Ortsnamen*, p. 209–219.

IDEM, 3 : ALBERT CARNOY, *Les noms de végétaux dans la toponymie grecque ancienne*, p. 221 — 232 ; VLADIMIR GEORGIEV, *Westkleinasiatische Ortsnamen*, p. 232–237 ; IVAN POPOVIĆ, *Der altrumänische ON.* ***Wracha***, p. 243 ; IVAN POPOVIĆ, *Der albanische Ortsname* ***Vlorë*** *« Vallona »*, p. 243–246 ; OTTO MAENCHEN-HELFEN, *Die Jassar-Berge*, p. 247–250 ; JOACHIM GÖSCHEL, *Der Ortsname Hagenest im Altenburgischen und die* ***h****-Prothese*, p. 284–292 ; GERHARD EIS, *Tests über suggestive Personennamen in der modernen Literatur und im Alltag*, p. 293–308. La „Recenzii" : Gerhard Rohlfs, *Studien zur romanischen Namenkunde* (HELMUT STIMM), p. 309–312.

Boletin de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XXVII (1957–1958).

Boletin de la Real Academia Española, XXXIX (1959), CLVI : VICENTE GARCÍA DE DIEGO, *Notas etimológicas*, p. 39–72.

IDEM, CLVII : VICENTE GARCÍA DE DIEGO, *Notas etimologicas*, p. 205–242 ; SALVADOR FERNÁNDEZ, *Oraciones imterrogativas españolas*, p. 243–276 ; JAIME OLIVER ASIN, *Biografia del español „alminar"*, p. 277–294.

Buletin i Universitetit Shteteror te Tiranës. Seria shkencat shoqerorë, 1959, 2 : SELMAN RIZA, *Pronorët e shqipes (punim-historiko-kritik) — vazhdon*, p. 43–103 ; EQREM ÇABEJ, *Tekstet e vjetra shqip dhe disa kritere rreth botimit të tyre*, p. 104–117.

IDEM, 3 : SELMAN RIZA, *Pronorët e shqipes (vazhdim e fund)*, p. 3–70 ; A. V. DESNICKAJA, *Mbi strukturen morfologjike të gjuhes shqipes*, p. 213–226 ; HOLGER PEDERSEN, *Kontribut për historinë e gjuhës shqipe*, p. 227–233.

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 37 (1958), 4, 5, 6, 7, 8–9 ; 38 (1959), 1,2.

Bulletin of Hispanic Studies, XXXVI (1959), 3. La „Recenzii" : Robert K. Spaulding, *Syntax of the Spanish Verb* (H. B. HALL), p. 168–169.

Bulletin hispanique, LXI (1959), 2–3 : PIERRE LE GENTIL, *Le traditionalisme de D. Ramón Menéndez Pidal (d'après un ouvrage récent)*, p. 183–214 ; C. C. SMITH, *Los cultismos literarios del Renacimiento: pequeña adición al diccionario crítico etimológico de Corominas*, p. 236–272. La „Recenzii" : K.-J. Hollyman, *Le développement du vocabulaire féodal en France pendant le haut moyen âge* (B. POTTIER), p. 320–321 ; Fredrik H. Jungemann, *La teoría del sustrato y los dialectos hispano romances y gascones* (B. POTTIER), p. 335–336.

Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London, XXII (1959), 3.

Byzantinoslavica, XX (1959), 1, 2.

Cahiers Ferdinand de Saussure, 16 (1958–1959) : HENRI FREI, *Carrés sémantiques (à propos de véd.* ***utpā****-)*, p. 3–22 ; ROBERT GODEL, *Nouveaux documents saussuriens. Les cahiers E. Constantin*, p. 23–32.

Časopis pro moderní filologii, XLI (1959), 2. La „Recenzii" : W. v. Wartburg–P. Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 115 ; Ernst Gamillscheg, *Historische französische Syntax* (STANISLAV LYER), p. 115–116 ; Charles Bruneau, *Petite histoire de la langue française* (STANISLAV LYER), p. 116–119 ; D. M. Crabb, *A Comparative Study of Word Order in Old Spanish and Old French Prose Works* (JOSEF DUBSKÝ), p. 122–123.

Český jazyk a literatura, IX (1959), 6, 7, 8, 9.

Convivium, XXVII, serie nouă, iulie-august 1959.

Cosmoglotta, 38 (1959), 210, 211, 212.

Доклады и сообщения. Институт языкознания, XII, Moscova, 1959: Б. В. ГОРНУНГ, *Что можно предположить о специфических чертах индоевропейского языка—основы наиболее ранних этапов его развития?*, p. 3—17; Н. Д. АНДРЕЕВ, *Из проблематики индоевропейских ларингалов*, p. 18—30; В. В. ВИНОГРАДОВ, *Из истории русской литературной лексики (суть, письменность, очерк)*, p.

31—49; И. Б. Кузьмина, *Из истории форм повелительного наклонения в русском языке*, p. 108—126; А. И. Толкачев, *К вопросу о древнейших (дописьменной поры) изменениях в системе склонения сложных прилагательных в славянских языках*, p. 87—107.

English Language Teaching, XIII (1958), 4.

Idem, XIV (1959), 1.

Etc., XVI (1958), 1 : Anatol Rappoport, *General Semantics: Its Place in Science*, p. 80—97.

Idem, 3 : Clemens E. Benda, *The Linguistic Basis of Consciousness*, p. 343—355.

Études anglaises, XII (1959), 2. La „Recenzii" : Simeon Potter, *Modern Linguistics* (Paul Bacquet), p. 156.

Idem, 3.

Etudes de lettres, seria II, tom 2 (1959), nr. 3.

Filologija (1957), 1 : Petar Skok, *O etimologijskom rječniku hrvatskog ili srpskog jezika*, p. 7—121 ; André Vaillant, *L'unité linguistique balto-slave*, p. 23—35.

Le français moderne, 27 (1959), 3 : H. Bonnard, *La proposition*, p. 161—172 ; L. Bondy, *Principes et méthode*, p. 173—198 ; M. Molho, *Impératif, indicatif, subjonctif*, p. 199—203 ; B. Quemada, *Datations nouvelles* (**camphre — chien** (**avoir du**)), p. 215—222. La „Recenzii" : I. Boström, *Les noms abstraits accompagnés d'un infinitif et combinés avec* **avoir** (G. Moignet), p. 229—231 ; G. Tilander, *Nouveaux Essais d'étymologie cynégétique* (J. Pignon), p. 231—233 ; H. și R. Kahane, *Two nautical terms of Greek origin:* **typhoon** *and* **galley** (G. Gougenheim), p. 233—234.

Idem, 4 : G. Hilty, *« Il » impersonnel, Syntaxe historique et interprétation littéraire*, p. 241—251 ; Janine Maillard, *Verbes et auxiliaires dans la langue française actuelle*, p. 252—266 ; L. Guilbert, *Anglomanie et vocabulaire technique*, p. 272—295 ; Ch. D. Herisson, *Quelques autres usages de l'épithète « petit » comme hypocoristique*, p. 298—307. La „Recenzii" : G. Tilander, *Mélanges d'étymologie cynégétique* (M. Dubois), p. 311—313 ; F. Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba romînă* (O. Nandriș), p. 313—314 ; A. N. Nicota, *A Dictionary of French irregular and defective verbs* (J. Pignon), p. 315.

Fremdsprachenunterricht, 3 (1959), 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Glotta, XXXVIII (1959), 1/2.

Indogermanische Forschungen, LXIV (1959), 2. La „Recenzii" : Friedrich Kainz, *Psychologie der Sprache*. vol. IV : *Spezielle Sprachpsychologie* (Heinz Wissemann), p. 176—183 ; Heinz Wissemann, *Untersuchungen zur Onomatopöie*. Partea I (Hans Marchand), p. 183—187 ; Anton Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, vol. I (Hans Krahe), p. 202—212.

Idem, 3 : Hans Krahe, *Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung*, p. 241—255 ; Hans Marchand, *Phonetic symbolism in English word-formation*, p. 256—277. La „Recenzii" : *Sprachgeschichte und Wortbedeutung. Festschrift Albert Debrunner* (Wolfgang P. Schmid), p. 280—283 ; Rodríguez F. Adrados, *La dialectología griega como fuente para el estudio de las migraciones indoeuropeas en Grecia* (Jürgen Untermann), p. 317—318 ; Mario D'Elia, *Ricerche sui dialetti salentini* (Corrado Grassi), p. 318—320.

Иностранные языки в школе, 1959, 4: Н. К. Жужикова, *Прошедшие времена индикатива французского глагола и их соответствие видам русского глагола*, p. 73—81.

Idem, 1959, 5 : Р. М. Уроева, *О некоторых изменениях в нормах произношения немецкого литературного языка*, p. 8—13; В. Г. Гак, *О структурно-семантических группах во французской фразеологии*, p. 14—24.

Idem, 1959,6: Г. Г. Почепцов, *Sputnik в английском языке*, p. 83—89; П. Квасов, *Заимствованное слово Sputnik в немецком языке*, p. 90.

Institute of Classical Studies, Bulletin, 1959, 6.

Известия Академии Наук СССР, Отделение литературы и языка, XVIII (1959), 3: В. В. Виноградов, *XXI съезд КПСС и задачи советской филологической науки*, p. 193—208; *Теоретические вопросы языкознания*, p. 209—216; Р. И. Аванесов, *Об очередных задачах диалектологического изучения языков Советского Союза*, p. 260—265.

Idem, XVIII (1959), 4: *Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР*, p. 348—357; La „Recenzii" : Р. А. Будагов, *Введение в науку о языке* (Г. С. Ахвледиани), p. 375—380.

Idem, XVIII (1959), 6: И. И. Мещанинов, *Основные виды синтаксических группировок. Предикативные группы*, p. 490—499.

The Journal of English and Germanic Philology, LVII (1958), 4. IDEM, LVIII (1959), 1 : WILLIAM Z. SHETTER, *The Dutch Diminutive*, p. 75—90. La „Recenzii" : Mirja Virkkunen, *Die Bezeichnungen für Hebamme in deutscher Wortgeographie nach Benennungsmotiven untersucht* (B. J. KOEKKOEK), p. 158 ; Maria Ptatscheck, *Lamm und Kalb. Bezeichnungen weiblicher Jungtiere in deutscher Wortgeographie* (B. J. KOEKKOEK), p. 158 ; Margret Sperlbaum, *Tiernamen mit K-Suffix in diachronischer und synchronischer Sicht* (B. I. KOEKKOEK), pl. 158.

Journal des Savants, ianuarie-martie 1959.

Language, 35 (1959), 1 : ROBERT A. HALL JR., *Yet again the Strassburg Oaths*, p. 24—25. La „Recenzii" : B. F. Skinner, *Verbal behavior* (N. CHOMSKY), p. 26—58 ; Charles E. Osgood, George J. Suci și Percy H. Tannenbaum, *The measurement of language* (JOHN B. CARROLL), p. 58—77 ; *Miscelánea homenaje a André Martinet*, I (ROBERT A. FOWKES), p. 78—90 ; Hans Krahe, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, I (WARREN GOWGILL), p. 90—94.

IDEM, 3 : HENRY M. HOENIGSWALD, *Some uses of nothing*, p. 409—420 ; ERNST PULGRAM, *Proto-Indo-European reality and reconstruction*, p. 421—426. La „Recenzii" : Roger Brown, *Words and things* (HARRY HOIJER), p. 496—503 ; Charles F. Hockett, *A course in modern linguistics* (FRED W. HOUSEHOLDER JR.), p. 503—527 ; Joseph H. Greenberg, *Essays in linguistics* (ISIDORE DYEN), p. 527—552 ; Giacomo Devoto, *Scritti minori* (ERNST PULGRAM), p. 552—556, J. Svennung, *Anredeformen* (W. P. LEHMANN), p. 556—558.

Leuvense Bijdragen, XLVIII (1959), 3—4 : I. I. MAK, *De gedichten van Anthonis de Roovere. Een lexicologische bijdrage*, p. 81—92 ; E. VORLAT, *The sources of Lindley Murray's «The English Grammar»*, p. 108—125 ; W. JUNGANDREAS, *Niederländer im mittelalterlichen Moselland*, p. 126—143.

Lingua, VIII (1959), 1 : I. FODOR, *The origin of Grammatical Gender I*, p. 1—41 ; B. SIERTSEMA, *Problems of Phonemic Interpretation II. Long Vowels in a Tone Language*, p. 42—64 ; G. FRANCESCATO, *A Case of Coexistence of Phonemic Systems*, p. 78—86. La „Recenzii" : N. S. Trubetzkoy, *Altkirchenslavische Grammatik. Schrift-, Laut- und Formensystem* (C. L. EBELING), p. 87—89 ; H. G. Lunt, *Old Church Slavonic Grammar* (C. L. EBELING), p. 90—93 ; L. Sadnik, R. Aitzelmüller, *Handwörterbuch zu den Altkirchenslavischen Texten* (C.L. EBELING), p. 94 ; B. Rosenkranz, *Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen (Altkirchenslavischen)* (C. L. EBELING), p. 94—96 ; G. Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie* (J. KNOBLOCH), p. 103—107.

IDEM, 2 : Y. MALKIEL, *Studies in Irreversible Binomials*, p. 113—160 ; H. MOL și E. M. UHLENBECK, *Hearing and the Concept of the Phoneme*, p. 161—185 ; I. FODOR, *The Origin of Grammatical Gender II*, p. 186—214 ;

IDEM, 3 : N. E. COLLINGE, *External Sandhi in Indo-European*, p. 225—232 ; H. K. J. COWAN, *A Note on Statistical Methods in Comparative Linguistics*, p. 233—246 ; F. HIORTH, *Origin and Control of Meaning Hypotheses*, p. 294—305. La „Recenzii" : Martin Joos, *Readings in Linguistics. The Development of Descriptive Linguistics in America since 1925* (E. M. UHLENBECK), p. 327—329.

Lingua nostra, XX (1959), 1 : A. DURO, *Negletta prole*, p. 3—5 ; G. FOLENA, *L da R preconsonantico nel pisano antico*, p. 5—7 ; R. M. RUGGIERI, *Sul tipo **arme** per **arma**, **ale** per **ala** e simili*, p. 8—14 ; G. HERCZEG, *Un uso particolare della proposizione **con** nella prosa contemporanea*, p. 14—17 ; A. LEONE, *Per ricco che sia*, p. 17—18 ; A. REIMANN., *Il nome di **fagotto** come strumento musicale*, p. 19—20 ; M. MEDICI, *Dalle cronache del calcio*, p. 24—26 ; F. RODOLICO, *Nomi di pietre : **travertino***, p. 26—28 ; A. SCHIAFFINI, *In onore della linguistica italiana*, p. 28—29. La „Recenzii" : P. Belloni și H. Nilsson-Ehle, *Voci romanesche. Aggiunte e commenti al Vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi* (LUIGI SILORI), p. 30 ; Robert A. Hall Jr., *Bibliografia della linguistica italiana. Seconda edizione riveduta e aggiornata* (FRANCA AGENO), p. 30—31 ; B. Hasselrot, *Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes* (BRUNO MIGLIORINI), p. 31—32 ;

IDEM, 2 : A. E. QAGLIO, *Parole del Boccaccio (IX—XVII)*, p. 33—40 ; G. Ghinassi, *La semantica di **aspettare** e un luogo del Petrarca*, p. 40—42 ; F. AGENO, *Ancora a proposito dell'**allume scagliolo***, p. 42—44 ; G. MEOZILIO, *Una serie di morfemi italiani con funzione stilistica nello spagnolo nell' Uruguay*, p. 49—54 ; F. GYSLING, *Italianismi negli «Abschiede» svizzeri*, p. 54—58. La „Recenzii" : D. Isella, *La lingua e lo stile di Carlo Dossi* (GIANFRANCO FOLENA), p. 59—62 ; A. Viscardi — M. Vitale — A. M. Finoli — C. Cremonesi, *Le prefazioni ai primi grandi vocabolari delle lingue europee. I: Le lingue romanze* (IGNAZIO BALDELLI), p. 62—63.

IDEM, 3 : C. BATTISTI, *Incontri fra lingue nazionali e minoranze alloglotte*, p. 65—69 ; F. AGENO, *Coordinazione di modo finito e di infinito nelle proposizioni secondari*, p. 69—71 ; A. PRATI,

Baza, p. 73 ; G. ALESSIO, *Signèra*, p. 73 ; G. ALESSIO, *Sprùgole*, p. 73 ; M. MARCHIONE, *Linguaggio reboriano*, p. 74—78 ; M. MEDICI, *Il tipo «caffè caffè »*, p. 84 ; G. ALESSIO, *Stravizzo*, p. 84 ; A. LEONE, *Di alcune caratteristiche dell'italiano di Sicilia*, p. 85—93. La „Recenzii" : R. Bertolotti, *Saggio sulla etimologia popolare in latino e nelle lingue romanze* (B.M.), p. 94 ; F. Tollemache S. I., *Il linguaggio degli allievi dell'Accademia Navale* (ALBERTO MENARINI), p. 94—96 ; B. E. Vidos, *Manuale di linguistica romanza* (B.M.), p. 96.

Le lingue del mondo, XXIV (1959), 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Linguist, 21 (1959), 7, 8—9, 10, 11, 12.

Linguists'Review, 145 (1959), vol. I, nr. 5 (serie nouă).

Kentucky Foreign Language Quarterly, V (1958), 4.

IDEM, VI (1959), 1.

Kriterion, XII (1959), 47—48 : R. C. ROMANELLI, *O vocabulário indoeuropeu a seu desenvolvimento semântico (X)*, p. 87—108 ; MARCEL DEBROT, *Grammaire et simplicité*, p. 109—114 ; LAIR REMUSAT RENNÓ, *Pequeño dicionário etimológico das famílias botânicas (Adendo II)*, p. 121—132.

Marche Romane, IX (1959), 2, 3.

Magyar Nyelvör, 82 (1958), 2, 3, 4.

Museum, LXIV (1959), 1, 2 ; 3. La „Recenzii" : H. Krahe, *Indogermanische Sprachwissenschaft, I* (F.B.J. KUIPER), p. 140—141.

Narrativa, IV (1959), 3.

Naše reč, 42 (1959), 5—6, 7—8, 9—10.

Научные доклады высшей школы, Филологические науки, 1959, 1: К. П. ПОЛОНСКАЯ, *Становление индивидуального героя в трагедиях Эсхила*, p. 31—44; Е. П. ШЕНДЕЛЬС, *Понятие грамматической синонимии*, p. 68—81; Б. А. ОРРАС, *О задачах стилистической характеристики частей речи*, p. 82—90; М. Н. ШАБЛИН, *К вопросу о словнике регионального словаря* (На материале русского кубанского диалекта), p. 91—96; Е. П. СЕДУН *Сложные конструкции с пояснительно-вводным предложением в современном русском языке*, p. 106—117; Г. Н. ЛУКИНА, *О словах-антонимах* **горячий** *и* **холодный** *в древнерусском языке*, p. 118—129; В. Н. МИГИРИН, *Отношения между частями речи и членами предложения*, p. 130—140.

IDEM, 1959, 2: Н. М. ПОДКОЛЗИНА, *Синонимия подчинительных союзов в современном немецком языке*, p. 91—101; Е. М. ГАЛКИНА-ФЕДОРУК, *О двухсоставных и односоставных предложениях в современном русском языке*, p. 102—112 ; О. М. БАРСОВА, *Двусоставные безглагольные предложения в современном английском языке*, p. 113—124; Н. К. ПИРОГОВА, *Развитие типов ударения в глаголах первого непродуктивного класса*, p. 125—136; М. И. СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, *К вопросу о системе в диахронии*, p. 137—144; А. А. РЕФОРМАТСКИЙ, *Обучение произношению и фонология*, p. 145—156; В. М. ПРОРОКОВА, *О частичной семантической омонимии*, p. 157—168; Ю. С. СТЕПАНОВ, *О партитивном определении в латинском и испанском и французском языках*, p. 169—179; Г. П. СМОЛИЦКАЯ, *Некоторые условия употребления глаголов третьего лица без-Т в современных южнорусских говорах*, p. 180—187; А. С. ПОСВЯНСКАЯ, *Место определения в современном польским литературном языке*, p. 188—198; Е. С. СКОБЛИКОВА, *Употребление сказуемого при разделительных отношениях между однородными подлежащими*, p. 199—205; Д. Н. ДРОВНИКОВА, *Сложные образования с полъ в русском языке XIV—XVII веков*, p. 205—215.

IDEM, 1959, 3: А. С. ПОПОВ, *К вопросу о неполных предложениях в современном русском языке*, p. 25—36; А. А. ДЕМЕНТЬЕВ, *О продуктивности суффиксов имен существительных*, p. 37—45; Р. Н. ПОПОВ, *Лексические архаизмы в устойчивых словосочетаниях современного русского языка*, p. 46—54; О. А. ЛАПТЕВА, *О некоторых изменениях порядка слов в древнерусском языке*, p. 55—66; Г. С. ЩУР, *К сраенительному изучению английских модальных глаголов*, p. 67—77; С. А. ВАСИЛЬЕВА, *К вопросу о семантике отрицательных частиц*, p. 78—85; Ю. Д. АПРЕСЯН, *О словаре синонимов Вебстера*, p. 159—164.

IDEM, 1959, 4: Т. П. ЛОМТЕВ, *О некоторых вопросах структуры предложения*, p. 3—17; А. А. ХОЛОДОВИЧ, *О второстепенных членах предложения* (*из истории и теории вопроса*), p. 18—31; В. З. ПАНФИЛОВ, *К истории счета* (*нивхские количественные числительные*), p. 32—43; В. Г. ГАК, *О стяжении синтаксических*

групп во французском языке, p. 44—55; С. В. ФРОЛОВА, *Притяжательные прилагательные в ранних переводах с греческого языка*, p. 95—106; В. Д. АРАКИН, *О превращении лексических единиц в аффиксальные морфемы*, p. 107—118; Л. Г. СВЕРДЛОВ, *Проблема вида в отглагольных именах существительных (на материале русскоге литературного языка XVIII в.)*, p, 119—131; А. В. СТЕПАНОВ, *Стилистические заметки*, p. 132—137.

Neuphilologische Mitteilungen, LX (1959), 3 : V. KIPARSKY, *Über etymologische Wörterbücher*, p.209—230; EERO ALANNE, *Das Fortleben einiger mhd. Ausdrücke für den Weinhandel und Gefässnamen in Österreich und Südtirol*, p. 231—266.

Oc, 1959, nr. 211.

Occitania, serie nouă, aprilie, iulie 1959.

Philologica Pragensia, II (1959), 1 : LADISLAV CEJP, *Some General Meanings of Langland's Fundamental Concepts*, p. 20—21. La „Recenzii" : Augusto Malaret, *Vocabulario de Puerto Rico* (ZDENĚK HAMPEJS), p.31—32 ; Josef Bukáček, *Avviamento allo studio della lingua e della leteratura italiana* (II) (MARCELA SVOBODOVÁ), p. 32.

IDEM, 2 : PAVEL TROST, *Zur deutschen Wortbetonung*, p. 49—50. La „Recenzii" : *Miscelánea, homenaje a AndréMartinet*, *„Estructuralismo e historia"* (J. VACHEK—J. DUBSKÝ), p. 51—53 ; Charles E. Shannon-Warren Weaver, *The Mathematical Theory of Communication* (JIŘÍ KRÁMSKÝ), p. 53—56 ; Colin Cherry, *On Human Communication* (JOSEF VACHEK-JIŘÍ TICHÝ), p. 56—58.

Philological Quarterly, XXXVIII (1959), 1,2.

Phonetica 1 (1959) : RAOUL HUSSON, *Der gegenwärtige Stand der physiologischen Phonetik*, p. 1—32 ; K. FOKKEMA, *Phonologia Frisica*, p. 37—42.

IDEM, 2/3 (1959) : H. KAHANE și R. KAHANE, *The Variants of a Respondeme Described in Terms of Taxemes*, p. 61—70 ; G. UNGEHEUER, *Einführung in die Informationstheorie unter Berücksichtigung phonetischer Probleme*, p. 95—106 ; LEE S. HULTZÉN, *Information Points in Intonation*, p. 107—120.

IDEM, 4 (1959) : F. GREWEL, *How do Children Acquire the Use of Language?*, p. 193—203 ; A. J. VAN WINDERKENS, *Phonétique des mots grecs d'origine préhellénique*, p. 209—216 ; HANNAH ROSÉN, *Sibilants and Cognate Phones in One Form of Modern Greek*, p. 217—237.

IDEM, suplement la vol. 4 (1959) — *Symposion Trubetzkoy* : ELI FISCHER-JØRGENSEN, *Die Bedeutung der funktionellen Sprachbeschreibung für die Phonetik*, p. 7—28 ; WERNER WINTER, *Über eine Methode zum Nachweis struktureller Relevanz von Oppositionen distinktiver Merkmale*, p. 28—44 ; HARALD WEINRICH, *Phonemkollisionen und phonologisches Bewusstsein*, p. 45—58 ; ALBERT WELLEK, *Das Laut-, Sinn-Problem und die Entwicklungspsychologie der Sprache*, p. 59—73 ; ANTTI SOVIJÄRVI, *Über die Veränderlichkeit der Zungenstellung und der entsprechenden akustischen Schwankungsgebiete der Vokale auf Grund eines Röntgenfilms gesprochener finnischer Sätze*, p. 74—84 ; J. FOURQUET, *Phonologie und Dialektforschung am Elsässischen*, p. 85—92 ; E. ZWIRNER, *Phonometrische Isophonen der Quantität der deutschen Mundarten*, p. 93—124 ; HELMUT LÜDTKE, *Das prosodische System des Urslavischen und seine Weiterentwicklung im Serbokroatischen*, p. 125—156.

Porądnik jezykowy, 1958, 7.

Przegląd orientalistyczny, 1959, 2, 3.

Revue des études latines XXXVI (1958) : J. ERNST, *Bibliographies critiques des études latines*, p. 97—99. La „Recenzii" : Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico* (J. MAROUZEAU), p. 284 ; H. G. Koll, *Die französischen Wörter „langue" und „langage" im Mittelalter* (J. MAROUZEAU), p. 286 ; Chr. Mohrmann, *Etudes sur le latin des chrétiens* (J. MAROUZEAU), p. 286—288.

Revue Internationale d'Onomastique, 11 (1959), 2 : A. CARNOY, *Le peuplier en linguistique et toponymie*, p.81—91 ; F. LETESSIER, *Vendôme, Vendômois, Vendonnais*, p.92 ; G. COMBARNOUS, *Les noms de lieux dérivés du suffixe latin* **-arium** *dans l'Hérault*, p. 93—104 ; EMILE LAMBERT, *Géographie et toponymie à propos du «Pays de Thelle»*, p. 105—114 ; J. MARTEL, *Toponymie. Une création récente : Saint-Pol-sur-Mer*, p.115 ; R. DEBRIE, *De la méthode en anthroponymie et singulièrement dans l'étude des noms de famille*, p.119—123 ; RENÉ DEBRIE, *L'importance des surnoms dans les villages de l'Amiénois*, p. 124—130 ; M.TH. MORLET, *Les noms de personne à Eu du XIIIe au XVe siècle*, p. 131—148 ; JULES HERBILLON, *Prénoms curieux de Wallonie, de Picardie et de Normandie*, p. 149—152.

Revue de linguistique romane, XXIII (1959), 89—90 : M. MELILLO, *Intorno alle probabili sedi originarie delle colonie franco-provenzali di Celle e Faeto*, p. 1—34 ; J. COROMINAS, *Els noms dels municipis de la Catalunya Aragonesa*, p. 35—63 ; W. TH. ELWERT, *Quelques mots dé-*

signant le langage incompréhensible (***charabia, baragouin***, etc.), p. 64—79 ; Y. MALKIEL, *Fuentes indigenas y exoticas de los sustantivos y adjetivos verbales en-e*, p. 80—111 ; A. LANLY, *La série* ***andar(e)-anar-aller***, p. 112—130 ; H. E. KELLER, *La valeur du* ***Trésor dóu Felibrige*** *pour les études lexicologiques occitanes*, p.131—143 ; W. MAŃCZAK, ***Fr. rouvre*** *est-il d'origine méridionale?*, p. 144—152 ; F. TAILLIEZ, ***Touaille*** *note sur* ***towel***, *since et vadrouille*, p. 152—153.

Ricerche slavistiche, VI (1958) : R. PICCHIO, *La «Istorija slavěnobolgarskaja»*, p. 103—118. La „Recenzii" : Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella regione giuliano-dalmata* (GIOVANNI MAVER), p. 200—206.

Romance Philology, XII (1959), 4 : YACOV MALKIEL, *Distinctive Features in Lexicography. A Typological Approach to Dictionaries. Exemplified with Spanish* (I), p. 366—369. La „Recenzii" : Ingemar Boström, *Les noms abstraits accompagnés d'un infinitif et combinés avec* ***avoir***, p. 400—405 ; B. E. Vidos, *Handboek tot de Romaanse taalkunde* (J. ENGELS), p. 428—429 ; Bernard Quemada, *Introduction à l'étude du vocabulaire médical (1600—1710)*, p. 429—430.

Romania, LXXX (1959), 2 : CL. BRUNEL, *Recettes médicales d'Avignon en ancien provençal*, p. 145—190 ; ALBERT HENRY, *Ancien français* ***saime***, p. 208—242 ;

IDEM, 3 : GEORGINE BRERETON, ***Boulir*** *«pousser» dans le vocabulaire cynégétique: essai d'explication sémantique*, p. 411—412.

Русский язык в школе, 1959, 4: Н. М. ШАНСКИЙ, *Изменения в морфологической структуре слова*, p. 6—12; Д. Н. ШМЕЛЕВ, *О значении вида в повелительном наклонении*, p. 13—17; В. А. БЕЛОШАПКОВА, *Строение сложного предложения в современном русском языке*, p. 18—25; И. А. ФЕДОСОВ, *О термине „части сложного предложения"*, p. 26—27; З. А. ТОЛМАЧЕВА, *Образование омонимов путем распада полисемии*, p. 28—33; А. А. ВИНОГРАДОВА, *Вопросы преемственности в словарно-орфографической работе*, p. 41—45.

IDEM, 1959, 5: Т. В. ШАНСКАЯ, *Слова общего рода в русском языке*, p. 12—17; Л. А. НОВИКОВ, *Природа числа существительных и его стилистические функции*, p. 18—21; А. Ф. ЕФРЕМОВ, *Язык и стиль романа А. С. Пушкина „Евгений Онегин"*, p. 22—27; Б. А. ОРРАС, *Об одном стилистическом приеме А. М. Горького*, p. 28—30; С. А. КОЛТАКОВ, *Разговорно-просторечная лексика эмоциональной оценки в повествовательном языке романа М. А. Шолохова „Тихий Дон"*, p. 31—38; А. В. ТЕКУЧЕВ, *С. И. Абакумов как методист и лингвист (К 10-летию со дня смерти)*, p. 105—111.

IDEM, 1959, 6: А. И. ПОТЕМКИНА, *Относительные прилагательные, развивающие качественные значения*, p. 8—12; М. ОВАНОВА, *Обособленные приложения в современном русском языке*, p. 13—16; Л. С. ДРОТВИНАС, *Бессоюзные условные предложения в русском языке*, p. 17—21; В. А. ЗАЙЦЕВ, *Из наблюдений над стилем поэмы В. В. Маяковского „Хорошо!"*, p. 22—28.

Sefarad, XIX (1959), 1.

Siculorum gymnasium, serie nouă, XII (1959), 1.

Slovenský jazyk a literatúra v škole, V (1959), 7, 8, 9, 10.

Die Sprache, V (1959) : A. NEHRING, *Die Glossematik*, p. 96—127.

Sprachpflege, VIII (1959), 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Sprachspiegel, 15 (1959), 5.

Studia linguistica, XIII (1959), 1 : H.K.J. COWAN, *Phonostatistical Diagnosis of Loanword*, p. 1—28 ; ERIC P. HAMP, *Final Syllables in Germanic and the Scandinavian Accent System*, p. 29—48 ; BERTIL MALMBERG, *Les voyelles suédoises et la notion de «fermeture vocalique»*, p. 49—61.

IDEM, XII (1958), 2 : PETER S. GREEN, *Consonant-vowel Transitions. A Spectrographic Study*, p. 57—105 ; TURE JOHANNISSON, *The* ***be*** *and* ***have*** *Constructions with Mutative Verbs*, p. 106—118.

Studia neophilologica, XXXI (1959), 1 : GÖRAN HAMMARSTRÖM, *Graphème, son et phonème dans la description des vieux textes*, p.5—18 ; ARNE KLUM, *Qu'est-ce qui détermine quoi? Réflexions sur les rapports entre les verbes et les adverbes exprimant une date*, p.19—33 ; BENGT HASSELROT, *Petit supplément de diminutifs français*, p.34—42 ; ÅKE GRAFSTRÖM, *Contributions à la connaissance du vocabulaire de l'ancien occitan*, p.65—72 ; VIRGILIO BEJARANO, *El empleo de los tiempos personales del verbo en la* ***Vida de San Ildefonso*** *del Arcipreste de Talavera*, p. 73—85.

Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, 1959, 7 : P. GUBERINA, *Le son et le mouvement dans le langage*, p. 3–15 ; V. VINJA, *Nouvelles contributions au « Romanisches Etymologisches Wörterbuch » de W. Meyer-Lübke*, p. 17–38 ; P. TEKAVČIĆ, *Due voci romene in un dialetto serbo-croato dell'isola di Veglia(Krk)*, p.35–38 ; R. FILIPOVIĆ, *Consonantal Innovations in the Phonological System as a Consequence of Linguistic Borrowing. Phonemic Re-distribution in English Loanwords in Serbo-Croatian*, p. 39–62.

Труды Института языкознания, IX, Moscova, 1959: Э. А. МАКАЕВ, *Вопросы именного склонения в древних германских языках*, p. 5—51; М. М. ГУХМАН, *Судьба индоевропейского медиума в германских языках*, p. 52—91; О. И. МОСКАЛЬСКАЯ, *Из истории относительного подчинения в германских языках*, p. 92 — 114; Н. Д. АНДРЕЕВ, *Германский глагольный аблаут в свете ларингальной теории*, p. 149—160; В. М. ЖИРМУНСКИЙ, *Слабые и сильные формы слова и особенности их фонетического развития* (*на материале немецких диалектов*), p. 161—184; И. Н. АНАЦКИЙ, *Взаимодействие грамматической аналогии и омонимии в системе склонения имени существительного в германских языках*, p. 185—200; В. Н. ЯРЦЕВА, *К вопросу об историческом развитии неличных форм глагола в английском языке*, p. 201—236; В. Г. АДМОНИ, *Развитие функций родительного падежа в немецком языке*, p. 257—290; И. П. ИВАНОВА, *Временные отношения в системе личных форм глагола в современном английском языке*, p.336—354; К. А. ЛЕВКОВСКАЯ, *О некоторых особенностях терминологии* (*на материале немецкого языка*), p. 355—387; А. А. УФИМЦЕВА, *Из истории семантического развития слова* **land** (*на материале английского языка*), p.388—404; В. В. ПАССЕК, *Проблема тождества слова в Оксфордском словаре*, p. 405—426.

Труды Иркутского государственного университета им. А. А. Жданова, том XXVI, *Серия языкознания*, 1958, I: Г. В. ТРОПИН, *Советское языкознание за сорок лет*, p. 3—18; А. Я. СКШИДЛО, *К вопросу о синонимах*, p. 57—66; К. Б. ВОРОНЦОВА, *Из некоторых наблюдений над сложными именами существительными в современном русском языке*. p. 67—86; К. Б. ВОРОНЦОВА, *Многокорневые слова в современном русском языке*, p. 189—210; К. Д. НОВОСЕЛОВА, *Из наблюдений над орфографией и фонетическим составом деловых документов Илимской воеводской канцелярии конца XVII—начала XVIII в.*, p. 211—222.

Ученые записки Института славяноведения, XVII, Moscova, 1959: Л. А. БУЛАХОВСКИЙ, *Сравнительно-исторические комментарии к болгарскому ударению*, p. 3—72; Л. Э. КАЛНЫНЬ, *Категория твердых-мягких согласных фонем в белорусском языке*, p. 73—127; М. А. МИХАЙЛОВ, Суффиксы имен действующего лица в серболужицком языке, p. 128—207; Р. М. ЦЕЙТЛИН, *Материалы для изучения значений приименной приставки в славянских языках*, p. 208—247; В. Н. ТОПОРОВ, *Очерки истории изучения древнейших балто-славянских отношений*, p. 248—774.

Вестник Ленинградского университета, *Серия истории, языка и литературы*, 1959, 3: Т. В. СТРОЕВА, *Изменение лексического значения в предикативных именах прилагательных немецкого языка*, p. 85—98; А. И. ЛЕБЕДЕВА, *Географические названия, образованные от личных имен и прозвищ. Лексико-семантические варианты местных названий* (*на материале топономики Псковской области*), p. 99—106.

Вестник Московского университета, *Историко-филологическая серия*, 1959. 1: В. Н. ВАКУРОВ, *О недостатках языка районной печати*, p. 193—206;

IDEM, 1959, 2.

Вопросы языкознания, 1959, 3: *XXI съезд КПСС и некоторые задачи языкознания*, p. 3—10; И. И. МЕЩАНИНОВ, *Различные виды классификации языкового материала*, p. 11 — 21; В. К. ЧИЧАГОВ, *О динамической структуре русского повествовательного предложения*, p. 22 — 39; СЮЙ ГО-ЧЖАН, *Обзор структурального направления в лингвистике*, p. 40 — 60; Б. И. НАДЭЛЬ, Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, *О хронологических и стилистических поправках в диахронических исследованиях*, p. 66 — 72; О. А. ЛАПТЕВА, *Расположение компонентов устойчивого словосочетания как элемент его структуры*, p. 73—85; И. К. БЕЛЬСКАЯ, *О принципах построения словаря для машинного перевода*, p. 89—95; La „Recenzii" : В. В. Виноградов, *Из истории изучения русского синтаксиса* (Н. С. ПОСПЕЛОВ), p. 102—109; «Atlasul lingvistic romîn"(И. П. ЧЕРНЫЙ), p.119.

IDEM, 1959, 4: Н. Д. АНДРЕЕВ, Л. Р. ЗИНДЕР, *Основные проблемы прикладной лингвистики*, p. 3—19; И. Н. ГОЛЕНИЩЕВ-КУТУЗОВ, *Словораздел в русском стихосложении*, p. 20—34; А. П. ДУЛЬЗОН, *Вопросы этимологического анализа русских топонимов субстратного происхождения*, p. 35—46; Г. В. КОЛШАНСКИЙ, *О природе контекста*, p. 47—49; *Об образовании восточнославянских национальных литературных языков*, p. 50—51; К. ХАНСЕН, *Пути и цели структурализма*, p. 91—105; Л. А. БУЛАХОВСКИЙ, А. А. ФРЕЙМАН, *Некоторые соображения о перспективах развития советской лингвистической науки*, p. 106—109; М. А. БОРОДИНА, *Обзор статей в журнале* « Revue de linguistique romane", p. 110—114; О. С. Ахманова, *Очерки по общей и русской лексикологии*, (Е. М. ГАЛКИНА-ФЕДОРУК), p. 115—119.

IDEM, 1959, 6: В. В. ВИНОГРАДОВ, *Состояние и перспективы развития советского славяноведения*, p.3—17; В. Н. ТОПОРОВ, *О введении вероятности в языкознание*, p. 28—35; Б. А. СЕРЕБРЕННИКОВ, *О методах изучения топонимических названий*, p. 36—50; *Об образовании восточнославянских национальных литературных языков*, p. 64—67; ЖАН ФУРКЕ, *Генезис системы согласных в армянском языке*, p. 68—77; А. Н. БАСКАКОВ, *О классификации причастий в турецком языке*, p. 110—114.

Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, VII (1957—1958), 5·

Word, 15 (1959), 2 : FRED W. HOUSEHOLDER, Jr., *On Linguistic Primes*, p.231—239 ; W.S. ALLEN, *Some Remarks on the Structure of Greek Vowel Systems*, p. 240—251 ; JANET B. SAWYER, *Aloofness From Spanish Influence in Texas English*, p. 270—281. La ,,Recenzii" : Roger Brown, *Words and Things* (JARVIS BASTIAN), p. 353—356 ; HEINZ KRÖLL, *Designações portuguesas para ,,embriaguez"* (JOSEPH H. D. ALLEN Jr.), p. 356-359 ; Louis Deroy, *L'Emprunt linguistique* (GEORGES MOUNIN), p.360—362 ; B.F. Skinner, *Verbal Behavior* (O.K. TIKHOMIROV), p.362—367 ; Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung* (EDWARD STANIEWICZ), p.367—376 ; Stefan Sonderegger, *Die Orts- und Flurnamen des Landes Appenzell* ; Band I : *Grammatische Darstellung* (HERBERT L. KUFNER), p. 376—378; Stephen Ullmann, *Style in the French Novel* (MICHAEL RIFFATERRE), p. 404—413.

IDEM, 15 (1959), 3 : ZBIGNIEW GOŁAB, *Some Arumanian-Macedonian Isogrammatisms and the Social Background of Their Development*, p.415—435 ; DOUGLAS TAYLOR, *On Function Versus Form in ,,Nontraditional" Languages*, p.485—489 ; ANDREAS KOUTSOUDAS şi ASSYA HUMECKY, *Linguistics and Machine Translation*, p. 489—491. La ,,Recenzii" : *Structuralism and History* (FREDERICK H. JUNGEMANN), p.465—484 ; Simeon Potter, *Modern Linguistics* (JOHN P. HUGHES), p. 492—495 ; Eric P. Hamp, *A Glossary of American Technical Linguistic Usage* (O. S. AKHMANOVA), p. 495—496 ; Andrew D. Booth, L. Branwood, J.P. Cleave, *Mechanical Resolution of Linguistic Problems* (DEAN STODDARD WORTH), p. 497—501 ; Harold B. Allen, *Readings in Applied English Linguistics* (I. C. CATFORD), p. 501—509 ; W. Nelson Francis, *The Structure of American English* (C.E. BAZELL), p.509—511; Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo* (LUIS MICHELENA), p. 523—527 ; Henry Kahane, Renée Kahane şi Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin* (V. GEORGIEV, I. GALABOV şi I. ZAIMOV), p.527—535 ; Nicholas J. Milella, *Italian in Record Time* (UMBERTO PITTOLA), p. 536—537 ; Tatiana Slama Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)* (GENEVIÈVE CORRÉARD), p.549—551 ; Milivoj Pavlović, *Osnovi psihofiziologije i psihopatologije govore* (IAROSLAV STUCHLÍK), p.551—552.

Yüyen Yenchiu, 2.

Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik, 7 (1959), 3 : IVAN POLDAUF, *Die Bildung der englischen Adjektiva auf* **-ble**. *Ein Beitrag zur Theorie der synchronen Wortbildungslehre*, p. 229—245 ; ROLF BERNDT, *Strukturalismus — Der Weg zu einer neuen, wissenschaftlichen Grammatik?*, p. 270—280 ;

IDEM, 4.

Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, 11 (1958), 1 : LUDWIG HEGEDÜS, *Tonhöhen- und Aktionsstromuntersuchungen bei der Bildung stimmhafter Konsonanten im Ungarischen*, p. 1 — 22 ; HANS-HEINRICH WÄNGLER, *Singen und Sprechen in einer Tonsprache (Hausa)*, p.23—34 ; GEROLD UNGEHEUER, *Die Eigenwerttheorie der Formanten und das System der Vokale*, p. 35—48 ; NORBERT MORCINIEC, *Zur phonologischen Wertung der deutschen Affrikaten und Diphtonge*, p. 49—66 ; WARREN J. PLATH, *The Rela-*

tive Frequency of English Consonantal Patterns, p. 67—87. La „Recenzii" : E. Kropp, *Vom Sprachwerden im taubgeborenen Kinde* (O. v. ESSEN), p. 98—99 ; Roman Stopa, *The Energy Producing Speech and the Types of Phonetic Systems* (O. v. ESSEN), p. 99—100.

Zeitschrift für Mundartforschung, XXVII (1959), 1 : GERHARD CORDES, *Zur altsächischen Mundartenfrage und zur Lautverschiebungsgrenze*, p. 1—39.

Zeitschrift für slavische Philologie, XXVIII (1959), 1 : IVAN POPOVIČ, *Bemerkungen über die vorslavischen Ortsnamen in Serbien*, p. 101—114 ; W. VASMER, *Zum altpolnischen Wortschatz*, 114—122.

Zeitschrift für Slawistik, IV (1959), 4 : G. KIRCHNER, G. F. MEIER, F. MICHAŁK, U. RICKEN, R. RUZICKA, H. SCHUSTER, W. SPERBER, *Versuch einer Formulierung von Thesen marxistischer Sprachwissenschaft*, p. 534—537 ; R. RUZICKA, *Struktur und Dialektik in der russischen Grammatik*, p. 538—550 ; K. BUTTKE, *Beziehungen zwischen Wortstellung und sprachlichem Umfeld*, p. 551—559 ; JU. S. MASLOV, *Zur Entstehungsgeschichte des slavischen Verbalaspectes*, p. 460—568 ; F. MICHAŁK, *Wortgruppen mit schwankender Flexion in der obersorbischen Volkssprache*, p. 569—576 ; H. SCHUSTERŠEWC, *Sprache und ethnische Formation in der Entwicklung des Sorbischen*, p. 577—595.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

Materiale și cercetări lingvistice

I

Acad. AL. ROSETTI, Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea, 242 p., 11,40 lei.

II

I. PĂTRUȚ, Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei, 96 p., 2,75 lei.

III

Dr. EUGEN SEIDEL, Elemente sintactice slave în limba romînă, 191 p., 11 lei.

IV

FULVIA CIOBANU, Scrierea cuvintelor compuse, 79 p., 2,25 lei.

V

FL. DIMITRESCU, Locuțiunile verbale în limba romînă, 236 p., 12 lei.

VI

I. RIZESCU, Contribuții la studiul calcului lingvistic, 56 p., 1,35 lei.

Filozofie

* * * Din istoria filozofiei în Romînia, 2 volume: vol. I, 264 p., 10,40 lei, vol. II, 402 p., 21 lei.

FLOREA ȚUȚUGAN, Silogistica judecăților de predicație. Contribuții. Adaosuri și rectificări la silogistica clasică, 315 p., 12,50 lei.

Economie

DAVID RICARDO, Opere alese, vol. I, 335 p., 23,90 lei.

Istorie

V. CANARACHE, Importul amforelor ștampilate la Istria, 447 p., 20 lei.

D. TUDOR, Istoria sclavajului în Dacia Romană, 311 p. + 3 pl. 23 lei.

P. P. PANAITESCU, Dimitrie Cantemir, Viața și opera, 270 p. +1 pl., 16,70 lei.

H. H. STAHL, Contribuții la studiul satelor devălmașe romînești, 2 volume, vol. I, 376 p. + 5 pl., 32,50 lei. vol. II, 367 p. + 2 pl., 22,90 lei.

V. MIHORDEA, Răscoala grănicerilor de la 1866, 307, p., 19,20 lei.

K. HOREDT, Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV—XIII, 195 p., 16,90 lei.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei) ;
anul II, 1951, 5 lei (epuizat) ;
anul III, 1952, 8 lei ;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat) ;
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei ; nr. 3—4, 5 lei (epuizat) ;
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei (epuizate)) ;
Supliment la tomurile I—VI, *indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte)*, 1956, 90 p., 2,70 lei ;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei (epuizat) ; nr. 3—4, 5 lei) ;
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei) ;
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei) ;
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei).

Numerele se pot comanda, direct sau prin poştă, prin
LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2, c. 533

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacția revistei : BUCUREȘTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XI, nr. 2 1960

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XI, nº. 2 1960

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XI, № 2 1960

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

V. I. LENIN ȘI PROBLEMELE LINGVISTICII

DE

ACAD. AL. GRAUR

Se împlinesc 90 de ani de cînd, în orașul Simbirsk, s-a născut Vladimir Ilici Ulianov, acela care avea să devină marele Lenin. Întreaga omenire progresistă se apleacă astăzi cu evlavie la amintirea marelui conducător, care, îmbinînd în chip magistral teoria cu practica, a creat partidul consecvent revoluționar al clasei muncitoare, a devenit conducătorul Revoluției Socialiste, făuritorul primului stat al muncitorilor și țăranilor, călăuza sigură a tuturor celor ce năzuiesc spre o lume fără clase sociale, fără exploatare, fără războaie, spre o lume în care orice om va fi îndemnat să contribuie pe măsura puterilor sale la făurirea a noi mijloace de viață perfecționate și orice om va putea să se folosească în măsura necesităților sale de tot ce omenirea va avea la dispoziția ei.

Un mare merit al lui Lenin este că a înțeles, complet și în adevărata ei lumină, teoria elaborată de Marx și Engels. Astăzi încă lucru acesta nu este ușor, dar greutățile nu sînt de neînvins. Lumea a făcut pași mari înainte, contradicțiile s-au ascuțit și au scos la lumină multe aspecte care în trecut erau camuflate cu grijă. Astăzi avem la dispoziție uriașa operă a lui Lenin care ne servește de fir călăuzitor în labirintul politicii internaționale. Astăzi există numeroși leniniști valoroși, în toate țările, și ei se pricep să demaște pînă la capăt toate manevrele celor care vor cu orice preț să țină lumea în loc, să păstreze cît mai mult timp condiții de trai mizerabile pentru majoritatea omenirii. Dar la sfîrșitul secolului trecut, cînd Lenin și-a început activitatea revoluționară, orientarea era infinit mai grea. Rînd pe rînd în mișcarea muncitorească s-au infiltrat diverse curente oportuniste, împăciuitoriste, reformiste, care urmăreau să dezarmeze clasa muncitoare, fie prin dezorganizarea ei, fie prin introducerea unor concepții idealiste, pesimiste, fataliste. Lenin a știut totdeauna să se orienteze și a fost de multe ori singurul care a văzut de la început în chip just felul cum trebuia soluționată o problemă. El a știut să găsească drumul spre mintea tovarășilor săi, s-a priceput să-i lămurească și să-i convingă. Pus în fața unor situații noi, el a știut să dezvolte teoria

marxistă, să o adapteze la prezent și să o aplice la circumstanțele date. Cu drept cuvînt a acordat cea mai mare atenție luptei pentru apărarea purității ideologice a teoriei, împotriva revizioniștilor de tot felul și a deviatorilor de toate culorile. Iar cînd nevoia a cerut-o, a știut să călăuzească clasa muncitoare și aliații ei în împrejurările grele ale luptei cu arma în mînă pentru apărarea cuceririlor revoluției. Întreaga lume îi recunoaște meritele uriașe și toți oamenii progresiști studiază opera și activitatea lui pentru a trage necontenit învățătură din ele, căci ele își păstrează întreaga lor actualitate.

S-ar putea părea că lingvistica, fiind departe de economia politică și de luptele politice, nu are legătură cu învățătura leninistă. Se înțelege că, dacă cineva gîndește așa, greșește. Opera lui Lenin este un izvor de idei luminoase, rodnice pentru orice specialist, din orice domeniu, deci și pentru lingviști. Voi încerca să ilustrez această afirmație cu cîteva exemple.

Că Vladimir Ilici avea interes pentru problemele limbii este un lucru clar pentru oricine a citit o pagină scrisă de el : claritatea expunerii, precizia termenilor, soliditatea frazei, frumusețea expresiilor dovedesc că autorul stăpînea la perfecție instrumentul de exprimare, că a reflectat adesea asupra structurii limbii și a modului de folosire a cuvintelor. Citind *Materialism și empiriocriticism*, nu se poate să nu fii izbit de contrastul dintre pasajele citate din filozofii burghezi și textul redactat de Lenin : primele sînt atît de încîlcite și de confuze, încît adesea nu înțelegi ce vor să spună, pînă cînd nu expune Lenin din nou conținutul lor, în cîteva linii clare și viguroase.

Dar interesul pe care-l arată Vladimir Ilici problemelor de limbă se vădește și într-alt chip, mai direct, prin scrisorile, notele și observațiile lui cu privire la politica lingvistică pe care o preconizează partidul și cu privire la greșelile de limbă pe care le fac unii publiciști grăbiți sau nu destul de atenți. Astfel sînt reflecțiile făcute ,,în clipe de răgaz'', adică în timp ce asculta cuvîntări rostite la diferite adunări. El se arată iritat de folosirea în ziare a unor cuvinte străine care nu sînt indispensabile — căci au corespondent rusesc — și creează greutăți inutile celor care au început de curînd să citească ziarele. Dar mai ales este indignat de folosirea greșită a cuvintelor străine, căci ea denotă pe de o parte ignoranța, iar pe de altă parte pretențiile autorilor, care nu se mulțumesc cu cuvintele simple. Astfel cuvîntul franțuzesc *bouder* ,,a se bozumfla'' a devenit în mod normal în rusește будировать, dar unii i-au dat înțelesul de ,,a stimula'', pentru că l-au confundat cu rusescul будить ,,a trezi''. Și Lenin încheie : ,,A folosi cuvintele franceze așa cum se obișnuiește pe la Nijni-Novgorod înseamnă a prelua ce e mai rău de la cei mai răi reprezentanți ai clasei moșierești ruse, care învățau limba franceză, dar care, în primul rînd nu și-o însușeau cum trebuie, iar în al doilea rînd stîlceau limba rusă.

Nu e oare timpul să declarăm război stîlcirii limbii ruse ?''[1]

N-ar fi greu să cităm și din limba romînă cuvinte de origine străină, introduse în mod inutil sau înțelese greșit. De exemplu expresia sportivă

[1] *Lenin despre cultură și artă*, E.S.P.L.P., 1957, p. 319—320.

franţuzească *mener le train* ,,a fi în frunte" a devenit în cronicile noastre sportive *a duce trena*, care are înţelesul exact contrar ideii de exprimat. Greşeala se datorează confuziei între fr. *train* ,,convoi", ,,coloană" şi fr. *traîne* ,,coadă" (*être à la traîne* ,,a fi codaş").

Demonstrînd în mai multe articole justeţea punctului de vedere marxist în problema naţională, Lenin arată că este necesar ca fiecare populaţie să aibă dreptul să se servească în şcoli de propria sa limbă. El combate pe liberalii ruşi care, sub pretextul că limba rusă este mare şi plină de vigoare, ar vrea să silească pe toţi locuitorii Rusiei să o înveţe la şcoală, indiferent de limba lor maternă. Această discuţie îi dă ocazia să arate dragostea sa pentru limba rusă :

,,Toate acestea sînt perfect adevărate, domnilor liberali, — le răspundem noi. Ştim mai bine decît voi că limba lui Turgheniev, Tolstoi, Dobroliubov şi Cernîşevski este mare şi plină de vigoare. Noi vrem mai mult decît voi ca între clasele asuprite ale tuturor naţiunilor care populează Rusia, fără nici o deosebire, să se stabilească un contact cît mai strîns cu putinţă şi o unitate frăţească. Şi se înţelege că noi sîntem de părere ca fiecare locuitor al Rusiei să aibă posibilitatea să înveţe marea limbă rusă.

Un singur lucru nu vrem : elementul *constrîngerii*. Noi nu vrem să băgăm oamenii în rai cu bîta. Căci oricîte fraze frumoase despre ,,cultură" aţi rosti, limba de stat *obligatorie* implică ideea constrîngerii, ideea unei limbi impuse cu sila. Noi credem că marea şi viguroasa limbă rusă nu are nevoie ca cineva, oricine ar fi el, s-o înveţe *sub ameninţarea bîtei*"[1].

Arătîndu-şi astfel dragostea şi interesul pentru limba rusă, Lenin s-a gîndit şi la instrumentele de care are nevoie oricine vrea să-şi îmbogăţească cunoştinţele de limbă şi să-şi perfecţioneze exprimarea : la dicţionare. În primele momente ale noului stat sovietic, în ianuarie 1920, împresurat de atîtea greutăţi, Lenin îi scrie lui A. V. Lunacearski despre ,,vestitul dicţionar al lui Dal" :

,,E un dicţionar admirabil, dar are un caracter *regional* şi este învechit. N-ar fi oare timpul să se procedeze la întocmirea unui dicţionar al limbii ruse moderne, de pildă a unui dicţionar care să cuprindă cuvintele folosite *azi* şi folosite de *c l a s i c i*, de la Puşkin pînă la Gorki?

Ce-ar fi dacă am pune la treaba asta 30 de oameni de ştiinţă, asigurîndu-le o raţie alimentară ca în armată?

Cum priveşti această idee?

Un dicţionar al limbii ruse clasice?

Fără a face prea mult zgomot, vorbeşte cu oameni competenţi, dacă nu ţi-e prea greu, şi comunică-mi părerea d-tale." [2]

Să nu se creadă că e vorba de o idee de moment, părăsită apoi în vălmăşagul grelelor şi multiplelor probleme pe care le avea de înfruntat în acel moment crucial conducătorul noului stat al muncitorilor şi ţăranilor, asaltat din toate părţile de forţele reacţionare interne şi internaţio-

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 59—60.

[2] *Ibidem*, vol. 35, p. 411.

nale. El revine curînd şi de mai multe ori asupra ideii de a se tipări un dicţionar actual. La 5 mai în acelaşi an îi scrie lui M.N. Pokrovski :

,,Am avut cîndva prilejul să discut cu tov. Lunacearski despre necesitatea de a scoate un bun dicţionar al limbii ruse. Nu în genul dicţionarului Dal, ci unul pe care să-l poată folosi (şi din care să poată învăţa) toată lumea, un dicţionar, ca să spun aşa, al limbii ruse clasice, moderne (de la Puşkin pînă la Gorki, să zicem). Să punem la această muncă vreo 30 de oameni de ştiinţă sau cîţi va fi nevoie, acordîndu-le raţii alimentare ; să luăm, bineînţeles, oameni care nu sînt folositori în altă parte şi să-i punem la această treabă.

Lunacearski a spus că el s-a gîndit deja la acest lucru şi că aceasta se face sau este pe cale de a se face.

Fii bun, verifică dacă se face şi scrie-mi.''[1]

La 6 mai 1921, Vladimir Ilici îi scrie lui E.A. Litkens :

,,În cursul întîlnirii noastre am uitat să te rog să controlezi cum stau lucrurile cu comisia de oameni de ştiinţă care lucrează la dicţionarul (mic) al limbii ruse *m o d e r n e* (de la Puşkin pînă la Gorki).

De mult şi în repetate rînduri m-am înţeles în această privinţă cu Pokrovski şi cu Lunacearski.

Se face ceva? Ce anume? Interesează-te şi informează-mă precis.''[2]

În fine, după numai cîteva zile, la 9 mai 1921, el îi scrie din nou lui E.A. Litkens, cu reproşuri pentru că ,,treaba nu merge'' :

,,Afirmaţiile din scrisoarea d-tale (în legătură cu dicţionarul) nu sînt cîtuşi de puţin întemeiate.''[3]

,,Afirmaţiile'' priveau formarea unei comisii conduse de D.N. Uşakov. Acesta a fost efectiv conducătorul lucrărilor care au dus mai tîrziu la publicarea cunoscutului *Толковый словарь русского языка* în patru volume. În prefaţa acestei opere se arată că autorii s-au străduit să urmeze întocmai indicaţiile lui Lenin.

În sfîrşit, pentru a nu mai vorbi decît de o singură acţiune cu caracter de aplicare imediată, voi aminti preocuparea de îmbunătăţire şi mai ales de simplificare a ortografiei limbii ruse. La 13 octombrie 1918, s-a publicat *Decretul cu privire la introducerea noii ortografii*, ,,în scopul de a uşura însuşirea scrierii ruseşti de către masele largi şi de a libera şcoala de muncă neproductivă'', cum glăsuieşte hotărîrea Consiliului Comisarilor Poporului. Se înţelege că acest decret, publicat în timpul cel mai greu al tînărului stat revoluţionar, n-a fost elaborat fără o participare hotărîtoare din partea lui Lenin, care era preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului.

Mai important este pentru noi, în această privinţă, faptul că, în diverse împrejurări, Lenin a rezolvat probleme principiale privind limba în general, situaţia ei la un moment dat, evoluţia ei. Astfel este deosebit de importantă definiţia pe care a dat-o limbii : ,,Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni.''[4] Această definiţie ne

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 423.

[2] *Ibidem*, p. 465.

[3] *Lenin despre cultură şi artă*, E.S.P.L.P., 1957, p. 531. Vezi şi *Opere*, vol. 35, p. 470.

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 396.

atrage atenţia pe de o parte asupra faptului că esenţialul este funcţia de comunicare şi nu cea expresivă a limbii, deci trebuie să căutăm originea limbajului în nevoia de a comunica şi nu în cea de a da curs liber afecţiunilor noastre, iar punctul de plecare al schimbărilor limbii îl constituie necesitatea de a ne exprima mai clar şi mai complet, în acord cu noile exigenţe ale societăţii, nu aceea de a vorbi mai estetic. Pe de altă parte aceeaşi definiţie ne întăreşte ideea că limba trebuie studiată ca atare, nu înglobată în semiologie, împreună cu diverse sisteme de semne şi cu simptomele bolilor, ba şi cu lătratul cîinelui, cum încearcă şcoala descriptivă americană.

Contribuţia lui Lenin este esenţială şi pentru elaborarea completă a teoriei marxiste a problemei naţionale, iar aceasta cuprinde, ca o parte constitutivă, problema limbii naţionale, a formării ei şi a distincţiei între noţiunea de limbă şi cea de dialect. Punînd în lumină baza economică a formării statelor naţionale în epoca ascensiunii capitalismului şi arătînd că burghezia simte nevoia ca ,,populaţii vorbind aceeaşi limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi şi în calea încetăţenirii ei în literatură'', Lenin adaugă : ,,Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni ; unitatea limbii şi dezvoltarea ei nestînjenită este una din condiţiile cele mai importante ale unui comerţ cu adevărat liber şi pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere şi largi grupări a populaţiei în clase diferite, în sfîrşit o condiţie a legăturii strînse dintre piaţă şi orice patron sau patronaş, vînzător şi cumpărător.''[1]

Avem aici o indicaţie deosebit de preţioasă pentru a studia legătura dintre limbă şi societate. Se ştie că multe şcoli apusene, în special cele care pornesc de la teoria lui F. de Saussure, tăgăduiesc, numai în practică sau chiar şi în teorie, orice legătură între evoluţia limbii şi evoluţia societăţii ; iar vulgarizatorii marxismului şi în unele cazuri partizanii idealismului estetic au încercat să lege schimbările de amănunt în fiecare compartiment al limbii direct de transformările din societate, ceea ce, se înţelege, nu putea duce la nimic bun. Se vede însă clar că, dacă luăm societatea în ansamblul ei şi limba în liniile ei mari, legătura între ele apare în adevărata ei lumină şi trebuie considerată ca un factor esenţial de dezvoltare a limbii. Se înţelege apoi că, cele arătate mai sus sînt valabile în condiţiile pentru care au fost descrise, iar în vremea noastră şi mai cu seamă în regim socialist, unificarea limbii continuă să facă progrese, dar nu tocmai în acelaşi fel ca în capitalismul ascendent.

Cercurile şovine ale naţionalităţilor majoritare duc o politică de asimilare forţată a minorităţilor, dacă nu cumva încearcă să le extermine fiziceşte. Rezultatul este în general o slăbire a apropierii între naţionalităţi, o exacerbare a antipatiei reciproce dintre ele, o întărire a interesului pentru limba proprie a populaţiilor oprimate. În unele cazuri se constată că neamuri puţin numeroase îşi păstrează idiomul propriu, tocmai pentru că stăpînirea încearcă să le impună altul. În socialism lucrurile

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 396.

stau altfel. Politica marxistă în problema naționalităților prevede dreptul la autodeterminare, iar învățămîntul elementar, de obicei cel mediu și uneori chiar și cel superior se face în limbile naționale. Rezultatul este o consolidare rapidă a acestora, ele încep să vehiculeze idei de un nivel înalt, se transformă din graiuri locale în limbi de mare civilizație. În același timp, limba populației majoritare este învățată cu drag de naționalitățile minoritare și servește ca mijloc de înțelegere în afara granițelor strîmte ale populațiilor puțin numeroase. Așa s-au petrecut lucrurile în Uniunea Sovietică, așa se petrec astăzi în China și în celelalte țări de democrație populară, unde guvernele au încurajat și îndrumat crearea de alfabete pentru populațiile fără scriere, după care s-a trecut, pe diverse trepte, la învățămîntul în limba maternă. Este ușor să constatăm faptele și să ne dăm seama de rezultatele lor binefăcătoare, deoarece și țara noastră aplică această politică.

Pentru a stabili principiile pe care le-am amintit, a fost nevoie de luptă nu numai contra rămășițelor feudale și a marilor capitaliști, ci și contra exponenților micii burghezii strecurați în mișcarea muncitorească, unde au reușit uneori să producă confuzie. Lenin a dus o luptă îndîrjită pentru a zdrobi concepțiile dușmănoase, camuflate de multe ori sub masca unui fals internaționalism sau a interesului pentru grupurile lingvistice puțin numeroase. El a publicat numeroase articole teoretice ca *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*[1] și s-a pronunțat, cum am văzut într-un pasaj citat mai sus, contra „politicii bîtei", stăruind pentru a lămuri pe tovarășii cinstiți care se lăsau ademeniți de argumentele perfide ale adversarilor[2].

Ideea că fiecare naționalitate trebuie să aibă dreptul de a se folosi în administrație, în cultură, de propriul ei idiom, că copiii se dezvoltă mai complet și mai armonios dacă primesc învățămîntul în limba maternă, aplicată consecvent și cu mare succes întîi în Uniunea Sovietică, apoi în țările de democrație populară, ne ajută să rezolvăm în mod științific problema distingerii limbilor de dialecte. După cum se știe, această problemă nu este numai lingvistică, ci are grave implicații politice. Socotesc însă că după lectura lucrărilor lui Lenin este inevitabil să gîndim că hotărîrea în această privință nu trebuie să o aducă nici voința populațiilor majoritare, nici specialiștii în istoria limbii, ci dacă recunoaștem justețea punctului de vedere leninist, părinții trebuie să hotărască în ce limbă vor învăța copiii lor iar ei vor hotărî-o fără să întrebe care e origina limbii ori dacă populația respectivă constituie sau nu majoritatea în stat, ci ținînd seamă de tradiția lor culturală și de interesul ca generațiile noi să-și poată însuși fără greutăți suplimentare instrucțiunea elementară.

În felul acesta sîntem conduși să considerăm că idiomul sașilor, deși neînțeles în Germania, este un dialect german, deoarece sașii aleg ca limbă de învățămînt, nu vorbirea lor regională, ci limba germană. În același fel sîntem siliți să recunoaștem că slovaca este o limbă aparte, și nu un dialect ceh, deși cehii și slovacii se înțeleg fără greutate între ei, vorbind

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 395–456.
[2] Vezi de exemplu Lenin, *Opere*, vol. 35, p. 500–501.

fiecare limba sa. Examinînd situaţia în lumina concepţiei leniniste, ar fi la fel de greşit să declarăm că săseasca este o limbă aparte şi că slovaca este un dialect.

Apărarea cuceririlor proletariatului şi realizarea de noi cuceriri ar fi de neconceput fără apărarea în acelaşi timp a bazelor filozofice ale marxismului. Tocmai de aceea teoreticienii burghezi se silesc, nu numai să combată deschis materialismul dialectic, ci şi să introducă chiar în sînul mişcării muncitoreşti idei pretinse marxiste, menite să deruteze pe membrii partidului şi să producă confuzie şi scindarea mişcării. Sînt împrejurări cînd astfel de acţiuni prind mai uşor. Într-o asemenea situaţie, pentru a zdrobi ideile revizioniste, demobilizatoare, ajunse la modă, şi pentru a apăra astfel puritatea concepţiilor marxiste, şi-a scris V. I. Lenin nemuritoarea operă *Materialism şi empiriocriticism*, care trebuie socotită ca o dezvoltare creatoare a filozofiei marxiste. Marile descoperiri ale fizicienilor, graţie cărora se putea pătrunde mai adînc în cunoaşterea materiei, făceau pe fizicienii idealişti să exclame că „materia a dispărut"[1]. Prin admirabila sa argumentare, Lenin a convins pe fizicieni că, dimpotrivă, elementele materiei sînt astăzi mai bine cunoscute decît înainte.

Dar se fac noi descoperiri, se ajunge la cunoaşterea mai intimă a atomului, şi ca urmare noi generaţii de fizicieni pretind că „materia a dispărut". De aceea trebuie să ne întoarcem la lucrarea lui Lenin, care n-a pierdut nimic din actualitatea ei şi ne ajută să respingem de fiecare dată atacurile idealiştilor. Să nu se creadă că lingvistica e scutită de asemenea atacuri. Dimpotrivă, faptul că înţelesul cuvintelor şi al frazelor nu este legat în mod nemijlocit de realitatea materială, ci prin intermediul gîndirii, permite lingviştilor idealişti să tăgăduiască în multe feluri categoriile concrete ale limbii. De exemplu, cînd J. Gilliéron a reuşit să pătrundă mai adînc în procesul de răspîndire a inovaţiilor, arătînd că limita între dialecte este mult mai complexă decît se păruse mai înainte, lingvistica idealistă a ajuns la afirmaţia că nu există dialecte, ba nu există nici limbi, ci numai o masă fluidă, în sînul căreia se produce o trecere necontenită dintr-o parte într-alta, o curgere continuă în spaţiu şi în timp, „es geht alles ineinander über", cum spune şeful şcolii idealiste[2]. Cînd acelaşi Gilliéron a reuşit să arate cum unele cuvinte migrează, sînt importate dintr-un sat într-altul, şi prin aceasta ne-a introdus mai adînc în laboratorul în care se făuresc procesele de transformare a limbii, el a considerat că legile limbii s-au volatilizat, ca şi materia fizicienilor, şi a ajuns la afirmaţia, mult repetată de atunci, că fiecare cuvînt îşi are istoria sa, deosebită de a tuturor celorlalte cuvinte, prin urmare nu există şi nu se pot stabili legi ale limbii.

Dar Lenin ne învaţă că „izgonirea *legilor* din ştiinţă nu înseamnă în realitate decît *introducerea prin contrabandă a legilor religiei*"[3]. Se înţelege pe de altă parte că, dacă reuşim să excludem legile dintr-un domeniu oarecare al ştiinţei, producem o breşă care va fi imediat exploatată

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 252.
[2] Karl Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, München, 1954, p. 11.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 197.

în oricare alt domeniu de adversarii marxismului. Iată un pasaj care va dovedi solidaritatea științelor din acest punct de vedere : ,,Legea fonetică, concepută în rigiditatea ei, este soră bună cu atîtea alte ,,legi'' bazate pe fapte văzute în fixitatea lor cadaverică. Știm ce soartă au avut aceste legi : cum s-a restrîns tot mai mult raza de acțiune a celor economico-sociale, devenite treptat ,,norme'', ,,tendințe'' etc., și cum s-a recunoscut că cele matematice nu sînt decît ,,construcții'' ale intelectului''[1]. E clar : dovedind că nu există legi în lingvistică, negăm și legile istoriei și ale economiei politice, prin urmare nu mai știm la ce să ne așteptăm și ce atitudine să luăm în activitatea noastră politică. Dar după cum, în lucrările fizicienilor, materia reapare, mai binecunoscută, după ce se învechește o descoperire privitoare la compoziția ei, tot așa nici lingviștii nu renunță nici la dialecte, nici la legi, căci realitatea însăși îi obligă să țină seama de ele. Pînă și reprezentanții cei mai extremi ai școlii neolingvistice, în lucrările lor cu caracter concret, sînt siliți să opereze cu dialectele și cu legile. Ei nu pot tăgădui, de pildă, că reușim să diferențiem imediat pe un om din Tîrgu-Jiu de unul din Huși, că putem să-i catalogăm pe unul ca oltean, pe celălalt ca moldovean, numai din cauză că recunoaștem dialectele pe care le vorbesc. De asemenea lingviștii idealiști nu pot renunța de a folosi formulele care legiferează schimbările de limbă, chiar și pe cele fonetice, pentru că dacă ar părăsi această balustradă de-alungul cărării lor ascendente, nimic nu i-ar mai împiedica de a se prăbuși în prăpastia arbitrarului în care cădeau lingviștii cei mai capabili înainte de elaborarea metodei comparative-istorice.

Se pune și pentru lingvist problema raportului între material și ideal, ba chiar, cum spuneam ceva mai sus, se pune această problemă cu o acuitate deosebită, deși nu este prea des tratată din punct de vedere teoretic.

Materialist este cel care crede că materia există, că lumea materială are existență reală în afara noastră și independent de noi, că ea poate fi cunoscută cu ajutorul simțurilor noastre, chiar dacă datele lor sînt mereu corectate prin noi observații și prin cercetări cu aparate. Materia, în concepția materialistă, este factorul prim, iar gîndirea, factor secund (nu însă secundar). Gîndirea este produsul creierului nostru, care este materie, superior organizată, dar materie.

Idealist este cel care *crede că materia nu există*, că lumea nu are existență în afara simțurilor noastre, că obiectele sînt numai o născocire a simțurilor noastre, sau că lumea exterioară există, dar noi nu putem lua cunoștință de ea decît cu totul necorespunzător, sau chiar de loc, deoarece simțurile noastre ne înșală.

Justețea teoriei materialiste se verifică în practică și în cercetarea științifică ; aceasta poate da rezultate numai pentru că felul în care omul concepe lumea materială este just, și dă rezultate numai cînd pornește de la înțelegerea lumii prin prisma concepției materialist-dialectice, chiar dacă cercetătorul nu recunoaște în teorie justețea acestei concepții.

În limbă situația e mai complicată decît în științele naturii. Admitem că există un element material, sunetul (produs de mișcarea straturilor de

[1] G. Bertoni și M. G. Bartoli, *Breviario di neolinguistica*, Modena, 1928, p. 56—57.

aer), în timp ce înţelesul este ideal (căci e o reflectare de către mintea noastră a proceselor din realitate). Dar la aceasta lingvistica idealistă răspunde că sunetul nu face parte din limbă, că după formula lui F. de Saussure, limba este formată numai din diferenţe, din opoziţii fără termeni pozitivi. Apoi, chiar dacă ţinem seamă de sunete, nu se poate vorbi de o legătură cu realitatea materială, deoarece cuvîntul este arbitrar, între complexul sonor şi înţeles nu este nici o legătură, iar înţelesul este un simplu simbol, o hieroglifă. Ca dovadă că e aşa se aduce argumentul că există cuvinte ca *strigoi*, *vîrcolac*, cărora nu le corespunde nimic în realitate.

Studiind cu atenţie *Materialism şi empiriocriticism*, cum şi *Caietele filozofice*, găsim tot ce ne este necesar pentru a respinge aceste teorii false şi insidioase. În special teoria leninistă a reflectării, care zdrobeşte ideile greşite asupra caracterului de hieroglife al datelor simţurilor şi al cuvintelor are o covîrşitoare însemnătate pentru lingvistică. Ea este indispensabilă nu numai pentru a ne feri de teoriile antimaterialiste care au circulat în trecut, ci şi de cele care se mai elaborează astăzi.

Este adevărat că, în limbă, opoziţiile joacă un rol foarte important, şi este meritul lui F. de Saussure că a subliniat acest lucru. Dar idealismul cras care presupune existenţa unor opoziţii fără termeni opuşi între ei falsifică realitatea şi judecata tot atît în lingvistică cît şi în oricare alt domeniu. Orice clasificare se bazează pe diferenţe, dar nu poate ignora asemănările, căci înainte de a arăta prin ce se deosebesc două unităţi e necesar să arătăm că ele aparţin unei singure unităţi superioare.

Este adevărat apoi că complexul sonor nu este determinat întotdeauna de sensul cuvîntului, cum dovedeşte faptul că aceeaşi noţiune poate fi numită cu complexe sonore diferite în limbi diferite şi chiar în aceeaşi limbă : pentru acelaşi obiect de încălţăminte, rusa are pe *башмак*, franceza pe *soulier*, germana pe *Schuh*, maghiara pe *cipő* şi aşa mai departe. Chiar în interiorul aceleiaşi limbi se pot găsi două nume pentru acelaşi obiect, de exemplu în romîneşte, pentru *ghete*, există şi cuvîntul regional *ciuboţele*. Dacă însă părăsim punctul de vedere sincronic şi cercetăm problema în istoria ei, vom constata că orice cuvînt, atunci cînd a fost creat, nu era „arbitrar", ci a fost determinat de înţelesul pe care trebuia să-l exprime.

Rupînd legătura între complexul sonor şi înţeles, se poate ajunge la concluzia că limba este independentă de realitatea materială, că este anterioară realităţii, un produs al spiritului nostru, în timp ce lumea materială este o copie a ideilor noastre, întruchipate în limbă. În realitate, limba este legată de materie nu numai prin faptul că sunetele sînt fenomene materiale, ci şi prin aceea că ideile noastre, pe care le îmbrăcăm în haina sunetului, sînt o oglindire a proceselor materiale din jurul nostru. Pentru a combate teoriile idealiste în lingvistică, găsim un ajutor de nepreţuit în *Materialism şi empiriocriticism* : în această lucrare este zdrobită teoria „conform căreia senzaţiile şi reprezentările omului n-ar reprezenta copii ale lucrurilor şi ale proceselor reale ale naturii, imagini ale acestora, ci semne convenţionale, simboluri, hieroglife etc." [1].

O hieroglifă este un semn convenţional ; de exemplu soarele este reprezentat printr-un cerc, deşi soarele nu este un cerc şi cercul nu repro-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 225.

duce nici una din însușirile esențiale ale soarelui (constituția chimică, căldura, lumina etc.). Cercul ne face numai să ne gîndim la soare, fără a-l reflecta direct. Așa ar fi și cuvintele, după lingviștii idealiști : un sistem arbitrar, în dosul căruia nu e nimic real. Cuvîntul nu ar fi nici măcar un simbol : ,,Caracteristic pentru simbol, este că el nu e niciodată cu totul arbitrar ; nu e vid, există un rudiment de legătură naturală între obiect și semnul care-l notează. Simbolul justiției, balanța, n-ar putea fi înlocuit prin orice, de exemplu printr-un car"[1].

Astfel cuvîntul ar fi încă mai rupt de realitate decît hieroglifa. Dar el are obligator un sens, denumește în general o noțiune, și aceasta este o imagine, o reflectare a proceselor și a faptelor reale. ,,Incontestabil, imaginea nu poate fi niciodată pe deplin identică cu modelul ; una este însă imaginea și alta simbolul, *semnul convențional*. Imaginea presupune în mod necesar și inevitabil realitatea obiectivă a celor ,,reflectate". ,,Semnul convențional", simbolul, hieroglifa sînt noțiuni care introduc un element de agnosticism cu totul de prisos."[2]

Pe o hartă, un oraș e simbolizat printr-un cerc, dar o fotografie a orașului reproduce trăsăturile esențiale ale acestuia. Tot așa cuvintele, în mintea noastră, nu simbolizează obiectele, ci le oglindesc cu însușirile lor esențiale, reale, reflectă procesele vieții materiale, și de aceea nu am putea modifica în mod arbitrar expresiile noastre fără a distruge corespondența dintre limbă și realitate. Imaginea ideală care apare în mintea noastră nu este deci ruptă de materie, ci e condiționată de aceasta. Se înțelege că nu putem confunda oglindirea cu obiectul. Dar rămînem pe linia gîndirii materialiste cînd precizăm că oglindirea nu este primordială și că ea nu dă naștere obiectului, ci viceversa. ,,Admiterea existenței legității obiective în natură și reflectarea aproximativ exactă a acestei legități în capul omului, iată doctrina materialistă"[3].

Existența cuvintelor de felul lui *strigoi*, *vîrcolac*, prezentate drept lipsite de un substrat real, nu dovedește că limba nu reflectă realitatea. ,,Sînt pe deplin posibile semne sau simboluri în raport cu obiecte fictive."[4] Balena, pentru omul lipsit de instrucțiune, *este* un pește, și cuvîntul reflectă totuși realitatea. *Balenă* este un semn sonor, ca oricare altul, legat de un conținut care reflectă realitatea. Realitatea este reflectată așa cum poate omul, iar o dată cu progresul cunoștințelor reflectarea se corectează. Noțiunile eronate sînt alcătuite tot pe baza datelor realității, nu sînt inventate de creierul nostru din nimic. Noțiunea de *vîrcolac* s-a constituit pe baza unor date reale, dar greșit interpretate.

Mai adaug în treacăt că limba, fiind legată de societate, este și în acest mod, măcar indirect, legată de realitatea materială.

Aceste cîteva însemnări sînt făcute cu intenția de a aminti încă o dată lingviștilor cît de important este și pentru ei de a citi și reciti opera nemuritoare a lui Vladimir Ilici Lenin, unde se poate găsi răspunsul la numeroase și grave întrebări care frămîntă pe orice om de știință.

---

[1] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 101.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 229.
[3] *Ibidem*, p. 146.
[4] *Ibidem*, p. 228.

SUFIXUL ROMÎNESC -*IV*

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Lui Emil Petrovici, la cea de-a 60-a aniversare.

Este dubletul „savant", împrumutat din latină, franceză sau italiană (eventual și din alte limbi, v. mai departe), al sufixului moștenit *-iu* < lat. *-ivus*. Se deosebește de acesta nu numai din punctul de vedere al cronologiei și al apartinerii lui, aproape exclusive, la stilurile limbii literare, ci și în multe alte privințe.

Deosebirea cea mai importantă constă, mi se pare, în faptul că baza de formare a adjectivelor în *-iv* este mai redusă decît aceea a adjectivelor în *-iu*. Judecînd după documentarea, destul de bogată, existentă la G. Pascu, *Sufixele romînești*, București, 1916, p. 220 și urm., rezultă că temele derivatelor în *-iu* sînt substantivale, adjectivale și verbale, așadar, aproximativ, ca în latină, unde formațiile în *-ivus* au teme participiale (în primul rînd), nominale (substantive, adjective) și verbale în sens strict.

Derivatele în *-iv* provin, aproape totdeauna, de la teme participiale. Din cele circa 350 cuvinte de acest fel înregistrate în *Dicționar invers*[1], p. 762 și urm., peste 90% sînt formate de la participii[2]. Această situație înseamnă, s-ar putea spune, o întoarcere la limba lor de origine, latina, ale cărei formații în *-ivus* aveau, la început, în majoritatea cazurilor, teme participiale. Mai aproape de adevăr ar fi să spunem că limbile romanice, în măsura în care au creat ele înseși adjective cu ajutorul acestui sufix, au procedat, de obicei, întocmai ca latina. De altfel, cele mai multe dintre derivatele în discuție sînt împrumuturi latinești. (Mă refer, deocamdată, la limbile romanice în general[3], pentru motivul că formațiile romînești, care ne interesează înainte de toate aici, sînt, în marea lor majori-

---

[1] Apărut în 1957, în Editura Academiei R.P.R.

[2] Și dintre celelalte cel puțin cîteva se leagă într-un fel oarecare de teme verbale cu valoare participială.

[3] Această constatare amintește de situația verbelor romanice de conjugarea I : numărul lor foarte mare (și mereu în creștere) se datorește pe de o parte împrumuturilor din latină, pe de alta, derivării, după modelul acestora, în cadrul fiecărei limbi romanice.

tate, împrumuturi. Numai relativ puține au luat, se pare, naștere în limba noastră, și aceasta, iarăși se pare, de-abia în ultima vreme.)

Deși lat. *-ivus*, considerat de-a lungul întregii lui existențe, a fost extrem de productiv, gramaticile limbii latine pe care le-am consultat[1] nu-l amintesc sub nici o formă. De asemenea lipsește orice informație cu privire la el în lucrările curente consacrate latinei populare[2], unde s-ar fi cuvenit să fie discutat, dat fiind faptul, relevat din fugă, de către W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, II, Heidelberg, 1921, p. 97, că în latina populară acest sufix s-a bucurat de o foarte largă răspîndire[3].

Pentru înțelegerea situației lui *-iv*, latina și limbile romanice ne interesează nu numai prin faptul că cele mai numeroase formații romînești sînt, cum am afirmat ceva mai sus, împrumuturi (latinești sau, mult mai des, romanice) și totodată diferă esențial de cele în *-iu* din punctul de vedere al conținutului, ci și din cauză că limba noastră actuală posedă o serie de creații proprii, cu tendința vădită de a le înmulți, care se conformează derivatelor latinești tîrzii în ce privește raportul dintre temă și sufix.

Grație unui excelent studiu al lui Yakov Malkiel, *The development of* -ivu *in Latin and Romance* (*Language*, XVII [1941], p. 99 și urm.), sîntem bine informați asupra acestui ultim aspect, cel mai important, desigur, al problemei. De aceea redau, foarte pe scurt, constatările și concluziile studiului citat[4].

Pînă la Cicero, *-ivus* se combina, de preferință, cu teme verbale și dădea derivatului respectiv un sens ,,durativ'', de stare permanentă. Din această cauză, el se alipea, mai ales, la nume de lucruri, pentru a arăta apartenența, potențialitatea, pasivitatea acestora. O dată cu Cicero, care simte nevoia creării unei terminologii filozofice după model grecesc (fiindcă, în condițiile istorice date, nu era posibil altfel), *-ivus* începe să se atașeze la teme abstracte și, în același timp, să confere întregii formații o ,,forță operativă'', cum se exprimă Malkiel, adică un sens activ : chiar atunci cînd tema era, ca de obicei, un participiu trecut (deci ,,pasiv'' prin excelență), derivatul sugera ideea de acțiune în desfășurare, în mișcare. Aceasta, sub influența grec. -ικός, care se întîlnește foarte des în terminologia filozofică.

Pe măsură ce cultura romană se ,,elenizează'', formațiile latinești de acest fel se înmulțesc, fără ca cele vechi, anterioare epocii lui Cicero, să dispară sau să înceteze a mai lua naștere. Se ajunge în modul acesta la

---

[1] Fr. Stolz-J.H. Schmalz, *Lateinische Grammatik*, ed. IV, München, 1910 ; Ferd. Sommer, *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1914.

[2] C. H. Grandgent, *Introducción al latín vulgar*, Madrid, 1928 ; C. Battisti, *Avviamento allo studio del latino volgare*, Bari [1949] ; K. Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, München [1953].

[3] Nici referințele lui W. Meyer-Lübke, *Grammatik der Romanischen Sprachen*, II, Leipzig, 1893 (p. 450–451) nu sînt prea satisfăcătoare, iar în ce privește situația din latină, afirmația că de-abia pe teren romanic s-a lărgit baza tematică a derivatelor cu *-ivus* nu corespunde decît foarte parțial realității.

[4] Care face de prisos consultarea disertației lui J. Breitmeyer, *Le suffixe latin* **-ivus**, Genève, 1933, absentă, de altfel, în bibliotecile noastre.

o deosebire din ce în ce mai mare şi mai precisă între aspectul cult şi cel popular ale limbii latine : primul creează derivate în *-ivus* cu valoare „activă", celălalt continuă vechea tradiţie, cu formaţii avînd sens „pasiv".

În latina tîrzie şi în cea medievală, filozofia este ajutată, ca să zic aşa, în tendinţa de a crea cuvinte în *-ivus* aparţinînd primului tip („savant"), de teologie, care avea şi ea nevoie de o terminologie abstractă. De astă dată are loc încă un eveniment important în viaţa acestui sufix, şi anume apariţia unor substantive, tot mai numeroase cu vremea, alături de adjective, care, la început de tot, erau singurele formaţii de acest fel (iar în latina familiară şi populară au rămas pînă la sfîrşit singurele). Limbile romanice apusene au urmat, în linii mari, evoluţia latinei, cu deosebiri adesea considerabile de la una la alta şi după aceleaşi criterii de separare a celor două aspecte : cult de o parte, popular de alta.

În romîneşte găsim astăzi o situaţie parţial asemănătoare[1]. Vorbirea populară (şi cea familiară, în general) continuă, fără modificări importante, starea de lucruri din latina anterioară epocii lui Cicero şi din latina populară. Exemplele date de Pascu, *op. cit.*, p. 220—222, care ia în consideraţie numai derivatele în *-iu* (urmaşul direct al lui *-ivus*), dovedesc clar aceasta : aproape toate arată asemănarea în culoare cu obiectul desemnat de temă, cînd aceasta este, cum se întîmplă foarte des, un substantiv, sau „apropierea" de culoarea pe care o exprimă adjectivul aflat la baza formaţiei[2]. Limba literară cunoaşte, pe lîngă aceste formaţii, numeroase altele, toate de origine mai mult ori mai puţin recentă (în nici un caz anterioară secolului al XIX-lea), pe care le-a împrumutat din latină şi, mai des, din franceză, eventual din italiană, cum dovedeşte, dacă ar mai fi nevoie, aspectul „savant" al sufixului (*-iv*). Aceste cuvinte, în marea majoritate a cazurilor adjective (unele au valoare dublă : adjectivală şi substantivală), caracterizează, în primul rînd, stilul ştiinţific (şi tehnic), alcătuind o adevărată terminologie specifică pentru anumite discipline[3].

În această privinţă romîna n-a inovat nimic, ci este tributară limbilor din care a făcut împrumuturile, după cum nici limbile romanice apusene nu pot fi considerate ca inovatoare, întrucît şi ele au împrumutat o mare parte a cuvintelor în discuţie din latineşte. Chiar în cazul formaţiilor proprii, care sînt numeroase, aceste limbi s-au limitat, în general, la cadrul fixat de împrumuturile latineşti.

Să vedem acum situaţia neologismului *-iv* în limba noastră. Am arătat, la începutul articolului, că numărul cuvintelor romîneşti formate cu acest sufix este mare (circa 350, după *Dicţionar invers*). Dintre acestea, aproape 300 sînt adjective, 32 adjective şi substantive în acelaşi timp,

[1] Cu romîna merg, după Malkiel, şi unele idiome romanice apusene : italiana, spaniola, dialectul galician şi portugheza. Afirmaţia trebuie primită cu rezervă sau chiar respinsă, în bună parte, dacă ţinem seamă de întreaga evoluţie a limbilor aici amintite.

[2] Asemănarea cu celelalte limbi romanice constă exclusiv în faptul că şi în romînă aspectul popular (şi familiar) diferă de cel „savant". Altfel limba noastră ocupă un loc aparte, pe care Malkiel îl caracterizează just, cînd spune (p. 109) : „În toate aceste grupe [de derivate romanice apusene populare în *-ivus*], *-ivu* continuă să arate „relaţia". Singura limbă în care el a ajuns să desemneze asemănarea (în culoare) este romîna, deşi nici în aceasta nu lipsesc norme ale vechii funcţiuni : *mijlociu* < *mediu locu* + *-ivu*".

[3] Bineînţeles, trecerile de la una la alta se produc adesea, ca de obicei în asemenea cazuri.

21 numai substantive, 3 adverbe[1]. La origine, adică în latină sau, după caz, în limbile romanice, toate trebuie să fi fost adjective : atît natura adjectivală a sufixului, cît și faptul, existent în tot felul de limbi, că adjectivul devine ușor substantiv sau adeverb, sprijină puternic afirmația mea. Sensurile acestor cuvinte, indiferent de categoria lor morfologică, sînt numeroase și variate, exact ca în latina postciceroniană (v. aici mai sus) și în limbile romanice, din care le-a împrumutat a noastră. Nu socot necesar să mă opresc asupra acestui detaliu, care interesează, în primul rînd, nu romîna, ci limbile amintite chiar acum[2]. Ceea ce trebuie reținut, ca foarte important pentru discuția de față, este deosebirea fundamentală dintre sensul neologismelor în *-iv* și acela al cuvintelor mai mult ori mai puțin vechi formate cu ajutorul lui *-iu*. Acestea din urmă arată, după cum am mai spus, mai toate, ,,asemănarea în culoare''. De aceea se poate afirma că între *-iv* și *-iu*, în ciuda originii lor identice, nu există nici o legătură de natură semantică. Nu numai vorbitorii, ci și lingviștii au conștiința că se găsesc în fața a două elemente derivative străine unul de altul.

Deși recolta *Dicționarului invers* este cît se poate de bogată, realitatea lingvistică se prezintă în momentul de față și mai favorabilă din punctul de vedere al frecvenței și, mai ales, al viabilității sufixului *-iv*. Mă bazez, în afirmația mea, pe materialul lexical, relativ sărac, pe care l-am cules din publicațiile noastre actuale, mai mult întîmplător și numai după ce am fost izbit de mulțimea cuvintelor formate cu acest sufix, precum și, în special, după ce am căpătat impresia, corespunzătoare, cred, realității, că limba noastră posedă un număr, desigur foarte mic, de derivate în *-iv* necunoscute altor limbi romanice și manifestă destul de vizibil tendința de a le înmulți.

Am notat, în total, 46 cuvinte în *-iv*[3], dintre care numai 18 figurează în *Dicționar invers*, ceea ce am constatat, se înțelege, în momentul cînd am hotărît să mă ocup de acest sufix. Faptul că aproape două treimi din materialul cules de mine lipsesc din acest dicționar constituie o indicație că limba noastră trebuie să fi cunoscînd în prezent și alte formații asemănătoare, care, ca de atîtea ori, dacă nu chiar totdeauna, în acest domeniu de activitate, n-au fost încă înregistrate sau măcar sesizate.

Iată cuvintele absente din *Dicționar invers* : *aberativ* ; *abstractiv* (cap∼) ; *adaptiv* (o integrare cu caracter adaptiv a genelor de mutații) ; *aniversativ* (date aniversative) ; *aplicativ* (teme aplicative ; lucrarea are o însemnătate aplicativă ; științe aplicative) ; *apreciativ* (dare de seamă apreciativă) ; *ascensiv* (sinonim, pe cît se pare, cu *ascendent*) ; *cognitiv* (termen filozofic, care trebuie să fie relativ vechi în limba noastră) ; *confesiv* (poetul, salutîndu-și într-un fel confesiv inedit locurile dragi. . ., *Gazeta literară*, 10 martie 1960, p. 2) ; *consemnativ* (relatările. . . sînt con-

[1] Cifrele sînt aproximative, și în sensul că autorii dicționarului citat socotesc uneori ca două cuvinte variantele fonetice sau chiar numai grafice ale unuia și aceluiași cuvînt (*genetiv* și *genitiv*, *subjonctiv* și *subjunctiv*, *incluziv* și *inclusiv* etc.).

[2] Cititorul se poate informa asupra aspectului semantic al problemei noastre din studiul lui Malkiel, unde (p. 109 și urm.) se urmăresc cu multă minuțiozitate și precizie diversele nuanțe de înțeles ale derivatelor romanice în *-ivus*.

[3] Dacă socotim (și trebuie să socotim) pe *acumulativ* (v. ceva mai departe) ca alt cuvînt decît *cumulativ*, numărul lor se ridică la 47.

semnative, de cronică teatrală cotidiană, *Contemporanul*, 4 martie 1960, p. 4); *constatativ* (caracterul pur constatativ al acestor materiale ; reducînd-o constatativ la o schemă, în *Contemporanul*, 6 iunie 1958, p. 2 ; cf. și *Contemporanul*, 27 noiembrie 1959, p. 2 : critica a avut... un caracter constatativ ; în acest spirit constatativ, în *Lupta de clasă*, martie, 1958 ; constatativ, nu analitic) ; *contrastiv* (perechi de cuvinte contrastive : într-o lucrare a lui A. Avram, candidat în științele filologice) ; *declamativ* (în vorbirea unei studente, despre o operă literară) ; *descensiv* (în ordinea ei ascensivă sau descensivă, G. Călinescu, în *Contemporanul*, 11 martie 1960, p. 1) ; *exemplificativ* (cazuri, fapte exemplificative) ; *formativ* (element ~) ; *influențativ* [!] (acțiune influențativă asupra generației următoare, Mircea Zaciu, în *Tribuna*, nr. 3, 1960) ; *laudativ* (aspecte laudative ; a vorbi laudativ despre cineva) ; *observativ* (184 de studenți au terminat practica [pedagogică] observativă : din raportul unei comisii universitare) ; *orientativ* (vă informez, orientativ, că ședința va avea loc spre sfîrșitul săptămînii) ; *preparativ* (din punct de vedere preparativ, această substanță chimică. . .)[1] ; *prescriptiv* (Lipsa de canoane prescriptive sau prohibitive, *Gazeta literară*, 3 decembrie 1959, p. 2) ; *referativ* (lucrare cu caracter referativ ; fișe referative ; revistă referativă) ; *repetativ* (formă repetativă ; procedeu repetativ : e vorba de repetiția gramaticală sau stilistică) ; *rezultativ* (jucătorii cei mai rezultativi ai concursului ; efect rezultativ) ; *rezumativ* (prezentare rezumativă a unei lucrări ; act rezumativ ; tabel rezumativ) ; *stimulativ* (sisteme stimulative de salarizare) ; *ultimativ* (notă ultimativă : în limbajul diplomatic ; termenul ultimativ al șederii sale la Paris).

Cred că pot da aici și cuvintele existente în *Dicționar invers*, mai ales că pentru o parte din ele am citate, care vor ajuta la îmbogățirea materialului documentar al viitorului *Dicționar general al limbii romîne*. Iată-le : *achizitiv* (un echilibru în achizitiv e precar, în *Gazeta literară*, 29 mai 1958, p. 2) ; *admirativ* (recenzie admirativ-explicativă, în *Contemporanul*, 6 iunie 1958, p. 2) ; *anticipativ* (autorul conchide anticipativ) ; *aprobativ* (aclamații aprobative) ; *asociativ* (raporturi asociative : termen de psihologie) ; *concesiv* (intenție concesivă) ; *continuativ* (Textul cronicii. . . este scris continuativ, în *Istoria turco-bizantină*, București, 1958, p. 15) ; *creativ* (în epoci de mare tumult social. . . romanul devine cu predilecție creativ, în *Viața romînească*, decembrie, 1958, p. 157) ; *cumulativ*[2] ; *declarativ* (luare de atitudine declarativă ; N. recunoaște numai declarativ că a greșit) ; *estimativ* (devizul estimativ fiind alcătuit cu multă economie, în *Contemporanul*, 4 martie 1960, p. 5) ; *fermentativ* (reacții fermentative) ; *indicativ* (propunerile noastre au caracter indicativ sau formă indicativă ; arătăm cu titlu indicativ pentru care probleme se poate obține aprobarea forurilor competente ; faptele acestea sînt foarte indicative pentru problema impozitelor în secolul al XVIII-lea) ; *interpretativ* (concepție interpretativă) ; *obsesiv* (într-un articol din *Contemporanul*, 6 iunie 1958, p. 2, unde mai apar *constatativ* și *admirativ-explicativă* ;. . . urmăresc obsesiv

[1] În *Dicționar invers* lipsește și subst. plurale tantum *preparative*. Cf. partea preparativă a lucrării.

[2] Cf. rus. аккумулятивный, pe care l-am găsit, după redactarea articolului, și în limba noastră : acest gen de replică acumulativă (*Contemporanul*, 6 martie 1959, p. 6).

pe eroii..., în *Gazeta literară*, 29 mai 1958, p. 7); *operativ* (foarte frecvent); *oxidativ* (fosforizare oxidativă; degradare oxidativă); *posesiv* (Pasiunile posesive nu pot aduce liniște, în *Gazeta literară*, 29 mai 1958, p. 2; Încercarea lui Găvrilă Ursu de a fi un posesiv desprins de posesiune, *ibidem*).

Este greu de spus, fie și cu o certitudine foarte aproximativă, care dintre cuvintele prezentate aici sau dintre cele înregistrate în *Dicționar invers* există numai în romînă sau, ceea ce înseamnă același lucru, sînt creații proprii ale ei. Deoarece am pus problema, mă consider obligat să emit ipoteze. Aș trece, cu toată rezerva de altfel, în lista acestora, fără să pot arăta după ce criteriu obiectiv mă conduc, pe *adaptiv*[1], *aniversativ*, *ascensiv*, *creativ*, *declamativ*, *orientativ*, *rezultativ*[2]. Cred, cu ceva mai puțină îndoială, că *achizitiv* și *posesiv*, substantive, sînt produse specific romînești. Ambele apar în scrisul aceluiași autor (criticul Paul Georgescu), care se manifestă și altfel ca un ,,inovator“ în domeniul terminologiei specialității sale. *Posesiv* era deja substantiv (provenit din adjectivul corespunzător), ca termen lingvistic. Dar în citatul reprodus mai sus valoarea lui substantivală nu are nici o legătură cu a vechiului substantiv omonim: atît din punctul de vedere al formației, cît și din acela al înțelesului avem a face cu un cuvînt absolut nou[3], chiar dacă, sub primul aspect, procedeul lingvistic este același, adică transformarea în substantiv a adjectivului *posesiv* (dar cu sensul din sintagma *pasiune posesivă*, folosită de același autor; v. citatul respectiv).

Unele dintre derivatele în *-iv* sînt, cu siguranță, împrumuturi rusești. Este cazul lui *declarativ*, care și ca semnificație (aparține limbajului politic) ne trimite la rus. декларативный, *fermentativ* (cf. rus. ферментативный), *referativ* (cf. titlul unei reviste sovietice Реферативный Журнал), *rezultativ* (cf. rus. результативный) și *ultimativ* (cf. rus. ультимативный)[4]. Cunoscătorii de la noi ai limbii ruse spun că și alte cuvinte de felul celor aici în discuție apar în lucrările științifice și tehnice rusești, precum și, drept consecință logică, aș zice chiar inevitabilă, în traducerile romînești respective și, firește, în lucrările originale ale cercetătorilor noștri.

În discuția de pînă aici m-am referit tot timpul, în legătură cu sufixul care ne interesează, la forma *-iv*, pentru motivul că în lucrările de lingvistică latinească și romanică se pornește de la lat. *-ivus*. Întrebarea este dacă în conștiința vorbitorilor cuvinte de felul celor menționate mai sus

[1] Ar trebui să sune *adaptativ*. Am putea avea a face cu o greșeală de derivare din partea ,,creatorului'' acestui adjectiv sau cu o haplologie (s-a lăsat la o parte silaba *ta* printr-un fel de disimilație la cei doi *a* precedenți și la *t* următor). Constat ulterior că *Dicționarul ortografic al limbii ruse* (citat ceva mai departe) înregistrează adj. адаптивный.

[2] Pentru acesta mă refer la formula *jucător rezultativ*, în care adjectivul determină un nume de ființă (singurul caz, probabil, de acest fel). Vezi totuși ceva mai departe.

[3] O situație asemănătoare au *lucrativ*, într-o sintagmă ca *zile lucrative* ,,zile lucrătoare'', și *constructiv*, în formule ca *planuri* (*probleme*) *constructive* ,,planuri (probleme) privitoare la construcții''. Fiecare dintre aceste adjective trebuie considerat drept alt cuvînt decît omonimele lor mai vechi (*lucrativ* ,,care produce, care aduce cîștiguri bănești'': *ocupație lucrativă* și *constructiv* ,,care ajută la progres, la rezolvarea unei probleme'': *critică constructivă*).

[4] Sînt înregistrate toate în *Орфографический словарь русского языка*, Москва, 1956, unde figurează numeroase alte formații similare. În acest dicționar am găsit cîteva cuvinte care au corespondente romînești (fără ca prin aceasta să susțin că limba noastră le-ar fi împrumutat din rusește): ассоциативный, оперативный și формaтив (acesta, substantiv).

și al celor înregistrate în *Dicționar invers* sînt „analizate" în așa fel, încît apare ca element derivativ totdeauna *-iv*. Răspunsul la această întrebare trebuie să fie, în majoritatea cazurilor, negativ.

Am arătat că, de cele mai multe ori, tema formațiilor în *-iv* este participiul trecut latinesc, terminat[1] la conjug. I în *at*, la a IV-a în *it*, la celelalte două conjugări în felurite și numeroase grupuri fonetice (*et*, *ct*, *pt*, *st* etc.) sau într-o consoană (foarte des *(s)s*). Cu toate acestea, cred că nici vorbitorii de limbă latină nu „extrăgeau" pe *-ivus* din toate derivatele cu acest sufix de la teme participiale. Finalele amintite ale participiilor se aglutinau așa de strîns cu *-ivus*, încît, de cele mai multe ori, sufixul apărea în conștiința vorbitorilor sub formele *-ativus*, *-itivus*, *-etivus*, *-ctivus*, *-ptivus*, *-stivus*, *-sivus*, *-ssivus* etc. Pentru limbile romanice (în special pentru acelea care n-au suferit modificări fonetice profunde) cred că tema cuvintelor de felul celor aici în discuție este identică cu a infinitivului sau, ceea ce e tot una, cu a substantivelor în *-tio(nis)*. *Gramática de la lengua española* (a Academiei Spaniole), ediția 1931 (Madrid) confirmă această presupunere a mea cînd spune (p. 141) : „Dacă [cuvintele în *-ivo*] derivă de la verbe de conjugarea I, se termină în *ativo*, ca *alterativo* și *paliativo*, de la *alterar* și *paliar* ; dacă de la a III-a, în *itivo*, ca *nutritivo* și *partitivo*, de la *nutrir* și *partir*. Nu există derivate de la a II-a"[2].

În ce privește romîna, am sentimentul că afirmația mea corespunde realității în și mai mare măsură (dacă se poate !). În momentul cînd vorbesc, eu nu analizez pe *aprobativ*, *prohibitiv* etc. în *aprobat* + *-iv*, *prohibit* + *-iv* etc., ci în *aprob* + *-ativ*, *prohib* + *-itiv* etc. sau, ceea ce e aproape același lucru, în *aproba* + *-tiv*, *prohibi* + *-tiv* etc. (Mai just ar fi, poate, să considerăm vocala caracteristică a infinitivului, care este, de fapt, caracteristică și pentru participiul verbelor de conjug. I și a IV-a, drept element de legătură între temă și *-tiv*, mai strîns legat însă de acesta decît de tema propriu-zisă.)

În acest sens vorbesc, mi se pare, și substantivele abstracte formate de la verbe cu ajutorul suf. *-(a)ție*, *-(i)ție* etc. : *explicație*, *prohibiție* etc. Analiza acestor cuvinte se face, în mintea noastră, la fel cu a adjectivelor corespunzătoare : de o parte tema verbală („pură", dacă-i pot spune așa), de alta sufixul, legat de temă prin vocala caracteristică a infinitivului, adică a participiului, fiindcă și substantivele de acest soi au ca punct de plecare tot participiul. În cazul lor, analiza (falsă, istoric vorbind) : infi-

---

[1] Trec cu vederea terminația propriu-zisă (*-us*, *-a*, *-um*), care indică, de fapt, genul (întocmai ca la adjective).

[2] Trebuie să arăt că spaniola are numai trei conjugări : a III-a continuă pe a IV-a din latină, iar în a II-a s-au contopit verbele latinești de a II-a și a III-a. Afirmația că de la conjug. a II-a nu există derivate sprijină, indirect, ipoteza mea, în sensul că spaniola nu posedă adjective create de ea însăși cu ajutorul lui *-ivo* de la participii trecute aparținînd acestei conjugări, ceea ce înseamnează că sufixul în discuție n-a putut fi „extras" din adjectivele latinești, moștenite sau împrumutate, corespunzătoare : tema acestora era un participiu trecut numai din punctul de vedere al limbii latine, nu și din acela al spaniolei, care, de cele mai multe ori, și-a format participii noi, pe cale de analogie, de la verbele foste în latină de conjug. a II-a și a III-a. Gramatica citată mai sus spune ceva interesant pentru discuția noastră, și anume că adjectivele formate cu *-ivo* au, aproape toate, sens activ. În lecturile mele spaniole, foarte puține de altfel, am întîlnit numeroase adjective de acest fel, dintre care unele îmi par imposibile pentru alte limbi : *actuativo, asimilativo, culminativo, delimitativo, demarcativo, disimilativo, especificativo, manifestativo.*

nitiv (sau tema verbală „pură" urmată de vocala caracteristică) + *-ție* apare și mai evidentă, din cauză că *t* al participiului s-a transformat în *ț*, ceea ce îngreuiază sau chiar împiedică stabilirea raportului de derivare între participiu și substantiv.

Invocarea formațiilor substantivale de felul celor menționate se impune și din alt motiv. Între ele și adjectivele în *-(at)iv*, *-(it)iv* etc. există și o strînsă legătură semantică : *știință aplicativă*, de pildă, înseamnează „știință cu aplicație (practică)" ; *element formativ* „element care ajută la nașterea unor formații" etc. Și adjectivele în *-(a)tor*, *-(i)tor* etc. intervin în cîmpul semantic al celor în *-(a)tiv*, *-(i)tiv* etc., nu numai pentru că au teme mai totdeauna identice cu ale acestora, ci și datorită unei sinonimii aproape totale : dacă am vrea să înlocuim pe *aplicativ* prin alt derivat, cu aceeași temă, am spune *aplicator* ; tot așa *constatator*, *formator* ș.a. De altfel limba noastră are deseori cîte două adjective de acest fel derivate de la o temă verbală unică : *aprobator — aprobativ*, *exemplificator — exemplificativ*, *interpretator — interpretativ*, *stimulator — stimulativ* etc. Sinonimia lor rezultă, mai întîi, din identitatea temei, dar și, ceea ce interesează înainte de toate discuția noastră, din caracterul „activ" pe care îl au ambele formații : atît *-(a)tor*, cît și *-(a)tiv* implică existența unei acțiuni, a unui factor activ, care duce la realizarea conținutului exprimat de tema verbală.

Urmărind materialul cuprins în *Dicționar invers* din punctul de vedere al claselor de verbe cărora aparțin temele derivatelor în *-iv*, am constatat următoarele[1] : 153 se „termină" în *ativ*, 51 în *siv*, 50 în *ctiv*, 36 în *itiv*, 16 în *ziv*, 12 în *tiv*, 11 în *utiv*, 8 în *ptiv*, 8 în *stiv*, 4 în *etiv*, 3 în *rtiv*, 1 în *xiv*. Observăm că formațiile de la verbe de conjug. I și a IV-a alcătuiesc majoritatea și totodată că între aceste două conjugări este o deosebire enormă, în favoarea celei dintîi. Constatarea nu surprinde, dacă facem legătura, care se impune, cu faptul că aceste două conjugări (și în special prima) sînt nu numai foarte bogate în verbe, ci și productive : din moment ce formațiile în *-iv* au la bază teme participiale, iar conjugările amintite sînt productive, este logic ca, în măsura în care apar astfel de formații, ele să fie extrem de numeroase de la verbe de conjugarea I și (mult mai puține) de la verbe de conjugarea a IV-a. În orice caz, pare exclusă posibilitatea derivării de adjective cu acest sufix de la teme aparținînd celorlalte conjugări.

Semnificativ mi se pare faptul că dintre cele 28 de adjective în *-iv* găsite de mine și necunoscute *Dicționarului invers*, 22 sînt derivate de la teme participiale de conj. I[2], iar 6 de la teme participiale de conj. a III-a[3]. Creații romînești proprii însă vor fi existînd ori sînt posibile numai în cadrul conjugării I. La aceasta ajută și influența rusă, pe care am consta-

---

[1] Datele statistice sînt destul de aproximative, dar nu modifică situația reală. Am lăsat la o parte vreo 10—12 cuvinte în *-iv*, la care „analiza" nu este posibilă pe teren romînesc, din cauză că temele nu există ca cuvinte de sine stătătoare în limba noastră.

[2] Sau de la teme cu aspect verbal, cărora le corespund în limba noastră numai substantive cu temă identică : *aberativ-aberație*, *ultimativ-ultimatum*.

[3] Pentru unele dintre acestea din urmă mă refer la situația din limba latină, fiindcă romîna nu cunoaște verbele care le stau la bază.

tat-o într-un număr relativ mare de cazuri : în această limbă, adjectivele corespunzătoare (în -ивный) au la bază, de foarte multe ori, tot teme verbale (romanice) aparținînd conjugării I latinești.

Problema sufixului *-iv*, ale cărei aspecte au fost mai mult enunțate sau numai schițate în prezentul articol, trebuie cercetată mai adînc și mai larg, din punct de vedere comparativ și cu ajutorul unui material documentar mai bogat. În primul rînd se impune o examinare atentă a lucrărilor romînești cu conținut tehnic (în sens foarte larg) și a celor rusești corespunzătoare, pornindu-se, deocamdată, de la traducerile făcute de noi din limba rusă.

РУМЫНСКИЙ СУФФИКС *-IV*

РЕЗЮМЕ

Суффикс *-iv* — „ученый'' двойник суффикса *-iu*, который является прямым продолжением суффикса *-ivus*. Между этими двумя вариантами одного и того же латинского первоначального суффикса имеются различия не только хронологического порядка (и, следовательно, фонетического), но и семантического. В то время как *-iu* выражает почти исключительно сходство по цвету предметов, указанных основами, *-iv* придает производным словам отчетливое значение действия, благодаря чему они становятся синонимами с более или менее древними прилагательными на *-tor*. Следует уточнить, что образования на *-iv* имеют глагольную основу, которая всегда является причастием прошедшего времени данного глагола. Это значит, что в сущности речь идет о ряде суффиксов на *-iv*, которым предшествуют окончания причастий : *-ativ*, *-itiv*, *-siv* и т. д. Говорящие „рассматривают'' слова *aprobativ* (одобрительный), *prohibitiv* (запретительный) и т.д. как *aprob+ativ*, *prohib+itiv* (или как *aproba+tiv*, *prohib + itiv*). Здесь наблюдается то же положение, как у прилагательных на *-tor* (*aprobator*, *prohibitor*) и у существительных на *-ție* (*aprobație* — одобрение, *prohibiție* — запрещение), производных от той же основы.

Наиболее характерным фактом в развитии современного румынского языка в связи с суффиксом *-iv* является сильное стремление к образованию прилагательных с помощью этого суффикса от глаголов, в большинстве своем относящихся к первому спряжению (на *-a*), которое, впрочем, не только самое богатое, но и самое продуктивное.

Автор считает, что для людей с определенным культурным уровнем, особенно если сфера их деятельности относится к технике, образование прилагательных на *-iv* в вышеуказанных условиях беспредельно хотя бы теоретически.

LE SUFFIXE ROUMAIN *-IV*

RÉSUMÉ

-iv est le doublet « savant » du suffixe *-iu*, le continuateur direct de *-ivus*. Entre ces deux variantes du même prototype latin il y a des différences d'ordre non seulement chronologique (et, par conséquent, phonétique), mais aussi sémantique. Tandis que *-iu* exprime presque exclusivement la ressemblance en couleur aux objets désignés par les thèmes, *-iv* donne aux dérivés un sens actif très marqué, fait qui les rend synonymes aux adjectifs plus ou moins anciens en *-tor*. Il faut préciser que les formations en *-iv* ont un thème verbal, qui est toujours le participe passé du verbe respectif. Cela veut dire qu'en réalité il s'agit d'une série de suffixes en *-iv* précédés par la finale participiale : *-ativ*, *-itiv*, *-siv*, etc. Les sujets parlants « analysent » des mots tels que *aprobativ*, *prohibitiv*, etc. en *aprob+ativ*, *prohib+itiv* (ou, peut-être, en *aproba+tiv*, *prohibi+tiv*). La situation est parfaitement identique à celle des adjectifs en *-tor* (*aprobator*, *prohibitor*) et des substantifs en *-ție* (*aprobație*, *prohibiție*), dérivés du même thème.

Le fait le plus caractéristique pour l'évolution du roumain actuel en ce qui concerne le suffixe *-iv*, c'est la tendance très prononcée de « créer » des adjectifs avec ce suffixe des verbes appartenant, pour la plupart, à la première conjugaison (en *-a*), qui est d'ailleurs non seulement la plus riche, mais aussi la plus productive.

On a l'impression que, pour les sujets parlants ayant un certain degré de culture et appartenant surtout aux domaines d'activité techniques, la dérivation d'adjectifs en *-iv* dans les conditions indiquées ci-dessus ne connaît pas de limite, du moins théoriquement.

DESPRE PALATALIZAREA LABIALELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Fenomenul palatalizării labialelor *p*, *b*, *m* și a fricativelor labio-dentale *f* și *v* constituie, după cum se știe, una din curiozitățile limbii romîne, față de celelalte limbi romanice (fenomenul apare, dialectal, și în italiană). În raport cu limbile grupate în ,,Uniunea lingvistică'' balcanică, romîna nu e însă izolată, pentru că fenomenul apare, în mod independent și în albaneză, și în neogreacă[1].

Ne propunem să prezentăm o schiță sumară a fenomenului, în limba romînă, și să insistăm asupra vechimii sale, problemă care este încă controversată.

1. R e p a r t i ț i a p e t e r e n. Hărțile *Atlasului lingvistic romîn* ne permit să ne facem o idee despre repartiția pe teren a fenomenului, în epoca contemporană. Regiunile care nu au inovat se găsesc în sud-vestul Transilvaniei, în Țara Romînească și în Oltenia. Comparația cu configurația geografică a fenomenului, așa cum reiese din anchetele lui G. Weigand (1895—1905) ne permite să constatăm că în cei aproximativ 25 de ani care s-au scurs între cele două anchete, fenomenul e uneori staționar, iar alteori în regres (prin influența limbii literare, care nu cunoaște inovația). Astfel, fenomenul e oarecum staționar în hărțile *picior*, *miercuri* și *vițel*, pe cînd în hărțile *fier* și *piept* este în regresiune (observații bazate pe compararea hărților *Atlasului* lui C. Weigand și ale *ALR*-ului)[2]. În genere, se

---

[1] Genov. *ćan < planu*, *ćanta < planta*, prin etapa intermediară *pć* sau *k'*, în sudul Italiei : *chianca<planca*, *kinu < plenu* (G. Rohlfs, *Hist. Grammat. der italien. Spr.*, I, Berna, 1949, p. 308—309), alb. *pk'ak<pl'ak* (*pleh*,,gunoi''), *bǵet<bl'et* (*ll'et, bletë* ,,albină'') (A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 214—215 și Id., *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI*^{e} *siècle*, Paris, 1926, p. 114).

[2] V. hărțile *ALR*-ului și ale *Atlasului* lui Weigand reproduse de D. Macrea în lucrarea sa *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 56 și urm. (formează materia ,,memoriului'' său din 1938, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, publicat în *Dacoromania*, IX ; v. darea noastră de seamă în *Mélanges* cit., p. 220—223 și recenzia noastră consacrată expunerii lui G. Ivănescu asupra palatalizării labialelor în limba romînă, în *SCL*, I, 1950, p. 104—106).

poate spune că astăzi inovația nu mai cîștigă teren și e de prevăzut că, prin avîntul limbii literare, ea va continua să dea înapoi.

Actuala arie de răspîndire a fenomenului, și anume sud-estul Transilvaniei, estul Munteniei, Moldova și Dobrogea nu îngăduie însă concluzia că fenomenul e foarte vechi, pentru motivul că configurația actuală a ariilor ar implica o repartiție neobișnuită a graiurilor dacoromîne, în care sud-estul Transilvaniei e grupat cu Moldova[1].

De fapt, o singură trăsătură fonetică nu e suficientă pentru a decide asupra existenței unei grupări dialectale, iar configurația actuală a ariilor nu corespunde decît parțial cu cea din trecut (trebuie ținut seama de faptul că nu dispunem de informații mai vechi privind răspîndirea fenomenului în sudul Transilvaniei).

În secolele XVI—XVII textele atestă existența inovației în nordul Ardealului-Maramureș, în Ardeal și în întreaga Moldovă, pentru *f*, în Maramureș, pentru *m*, în Bucovina, pentru *v*, în Moldova, pentru *p*.

Problema apariției formelor cu labialele nealterate, în aceeași localitate și, uneori, în același text, chiar în rîndul unde e notată palatalizarea, se explică prin influența limbii scrise în Muntenia, răspîndită prin tipărituri. Influența limbii literare din Muntenia este evidentă la scriitorii moldoveni Varlaam sau Dosoftei, căci în scrierile lor s-au relevat hipermuntenisme ca *demăineață*, *ğiupăinească*, *rămăine* etc., care denotă voința de a întrebuința fonetisme muntenești, socotite mai corecte[2].

Graiul vorbit de Varlaam și Dosoftei cunoaște, deci, inovația, abandonată uneori în favoarea formelor venite din limba literară scrisă în Muntenia.

2. V e c h i m e a f e n o m e n u l u i. O privire de ansamblu asupra hărților *Atlasului* lui Weigand sau ale *ALR*-ului ne lămurește asupra vechimii fenomenului în limba romînă : dacă el ar fi foarte vechi (de origine tracă, străromînă, romînă comună)[3], este evident că alterarea labialelor ar trebui să fie atestată în forme extrem de evoluate, în regiunile în care se presupune că fenomenul e foarte vechi. Astfel, în aromînă și în meglenoromînă *f* e reprezentat prin *y* (*i̯* ; v. *ALRM*, I, h. 70), și aceasta e firesc în graiuri în care palatalizarea labialelor s-a produs la o epocă foarte veche.

Prezența acestui fonetism, în aromînă, ne arată, așadar, că fenomenul e vechi în graiurile romînești de la sudul Dunării.

Nu aceeași înfățișare prezintă însă fenomenul la nordul Dunării. Aici graiurile care cunosc inovația se află la un stadiu încă destul de recent al palatalizării, iar unele din ele la un stadiu incipient : *pk'*-, *bǵ*-, *mń*-, cînd labiala subsistă, încă, în pronunțare. În Moldova, unde fenomenul e

---

[1] D. Macrea, *op. cit.*, p. 96. Tot astfel Țara Romînească e grupată cu o parte din Crișana în privința lui *ț* palatal (*tată — tați̯*), pe cînd în restul teritoriului *ț* nu e palatal în această situație : v. *ALR*, I, v. II, h. 151 (*părinți*), 152 (*tată*) și 167 (*mătușă*). Pl. *frați̯*, a fost înregistrat în Țara Romînească și în M-ții Apuseni, pe cînd restul teritoriului cunoaște fonetismul *fraț*.

[2] Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. XIII—XVI*, București, 1956, p. 98—99. În timpul anchetei pentru *ALR* s-au înregistrat răspunsuri care vădesc cunoașterea, de către persoana interogată, a formei din limba literară. Astfel, la pt. 378 (*ALR*, v. I, h. 40 : *șira spinării*), după ce dă forma dialectală, precizează : „mai extra se spune *spinari*". La pt. 370 (Id., h. 73 : *visez*) : după forma dialectală, adaugă : „după cărți se zice *visăz*".

[3] D. Macrea. *op. cit.*, p. 99.

atestat în secolul al XVI-lea chiar pentru *p*, găsim rareori înregistrată trecerea lui *p* la *č* (prin mai multe stadii intermediare), de ex. în *picior* (*čičior*, v. *ALRM*, I, h. 84). Pretutindeni, în graiurile dacoromîne, fenomenul, vădit recent, nu pare a fi mult anterior sec. al XVI-lea, după cum reiese din examinarea textelor din această epocă.

Faptul că textele din secolul al XV-lea nu atestă fenomenul în Moldova, este foarte important. Această constatare constituie o bază indiscutabilă pentru datarea inovației[1].

Acad. E. Petrovici socotește, însă, că fenomenul e străvechi în limba romînă, moștenit din limba tracă[2]. Am combătut altădată teoria acad. E. Petrovici după care, în limba romînă, toate consoanele urmate de vocale palatale sînt muiate, ca în limba rusă. Ca urmare a acestei structuri fonetice, consoanele labiale ar fi fost palatalizate înaintea contactului populației romanizate din părțile dunărene cu limba slavă. Palatalizarea labialelor ar trebui prin urmare atribuită limbii romanice dunărene și romînei primitive, deci unui stadiu de limbă anterior despărțirii limbii romîne în dialect nord- și sud-dunărean[3].

Am arătat că limba romînă literară nu cunoaște muierea consoanelor, și că palatalizarea lor poate fi neglijată, nefiind percepută de vorbitori și neavînd rol fonologic în limbă. Concluzia care se impune este, prin urmare, că fenomenul s-a produs în mod i n d e p e n d e n t în graiurile romînești de la nordul și de la sudul Dunării, la date diferite[4].

Numele propriu (Vasile) τζιντζιλούκης, din 1143, dat de cronicarul bizantin Nicetas Choniates, invocat pentru sprijinirea acestei teorii, întrucît ar reda arom. *ținți luk'i* „cinci lupi", nu poate comporta această explicație, pentru că în alte izvoare e atestat sub forma τζιντζουλούκης, care este originară, astfel încît acest nume nu poate fi socotit ca aromînesc[5].

3. M e c a n i s m u l f e n o m e n u l u i. Asupra felului cum s-a produs inovația, cercetătorii sînt astăzi de acord că el s-a produs în etape, fiecare membru al seriei fiind alterat în mod independent[6].

C o n c l u z i e. În concluzie, constatăm că există un consens asupra felului cum s-a produs fenomenul palatalizării labialelor în limba romînă ; în privința vechimii fenomenului, ne menținem părerea că inovația e recentă, cu puțin anterioară secolului al XVI-lea în dacoromînă[7], și sensibil mai veche în aromînă și meglenoromînă, dar posterioară secolului al X-lea.

---

[1] Rosetti, *Limba rom. în sec. XIII–XVI*, p. 39. D. Macrea afirmă că primele noastre scrieri nu cunosc fenomenul, fapt desmințit de texte, întrucît alterarea lui *f* în *h* e atestată în secolul al XVI-lea în nordul Ardealului — Maramureș (Rosetti, *op. cit.*, p. 100).

[2] Acad. E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*, în *SCL*, I, 1950, p. 214.

[3] E. Petrovici, *loc. cit.*, p. 213. și urm. ; D. Macrea, *loc. cit.*

[4] Vezi în *Recherches expérimentales sur les diphtongues roumaines*, A. Rosetti, București-Copenhaga, 1959, studiul nostru asupra consoanelor palatalizate și consoanelor muiate, p. 55 și urm.

[5] V. M. Lascaris, în *Bulletin linguistique*, XI, 1943, p. 112–113.

[6] D. Macrea, *op. cit.*, p. 45–52.

[7] D. Macrea, *op. cit.*, p. 41, afirmă că aș fi susținut că inovația e posterioară secolului al XVI-lea. De fapt, am spus că fenomenul „nu e cu mult anterior" sec. al XVI-lea (v. *Mélanges*, p. 213).

О ПАЛАТАЛИЗАЦИИ ГУБНЫХ СОГЛАСНЫХ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей целью снова рассмотреть вопрос о древности данного явления в румынском языке, так как этот вопрос является еще спорным.

Плошадь распространения палатализации губных согласных, занимающая только часть дакорумынской территории (юго-западная Трансильвания, Мунтения и Олтения), в настоящее время почти совпадает с территорией, установленной в результате обследования Г. Вейгана (1895—1905), из чего вытекает, что данное явление — стационарное или даже в некоторой мере регрессивное.

Первые памятники, которые свидетельствуют о наличии палатализации губных согласных в Трансильвании, Марамуреше и Молдове, относятся к XVI—XVII вв. Карты Румынского Лингвистического Атласа и Атласа Вейгана доказывают, что это явление — недавнее, ибо палатализация еще не достигла крайней степени, как, например, в арумынском или в мегленорумынском, где *ƒ* перешел в *y*.

Литературному языку чуждо это явление, так как в румынском литературном языке палатальный характер согласных не воспринимается говорящими и лишен фонологического значения.

Палатализация губных согласных представляет собой новое явление в дакорумынском идиоме; оно, вероятно, появилось к концу XV века. В задунайских диалектах это явление имеет более древнее происхождение, но все же и здесь оно появилось после X века.

SUR LA PALATALISATION DES LABIALES EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'examiner à nouveau le problème de la date du phénomène en roumain, sujet encore controversé.

La configuration des aires du phénomène, qui recouvre une partie seulement du territoire daco-roumain (les régions sud-ouest de la Transylvanie, de la Valachie et de l'Olténie n'ont pas innové), est de nos jours assez semblable à celle donnée par l'enquête de G. Weigand (1895—1905) : le phénomène est stationnaire ou bien en légère régression. Aux XVIe — XVIIe siècles, la palatalisation des labiales est attestée en Transylvanie, dans le Maramureş et en Moldavie. Les cartes de l'*ALR* et de l'*Atlas* de Weigand montrent que le phénomène est récent, car la palatalisation n'a

pas encore atteint les étapes extrêmes, comme, par exemple, en aroumain ou en mégléno-roumain, où *f* a passé à *y*.

La langue littéraire ignore le phénomène, car en roumain littéraire le caractère palatal des consonnes n'est pas pertinent et n'a pas de rôle phonologique.

La palatalisation des labiales est un phénomène récent en daco-roumain ; il s'est produit probablement peu avant le XVIe siècle. Dans les parlers du sud du Danube, le phénomène est de beaucoup plus ancien, mais il est postérieur au Xe siècle.

PROBLEMA ROMÎNILOR „APUSENI" ÎN LEGĂTURĂ CU TOPONIMICUL *PEŠTER* DIN SUD-VESTUL SERBIEI

DE

ACAD. E. PETROVICI

În sud-vestul Serbiei, în apropierea graniței muntenegrene, între rîurile Lim și Ibar, se întinde o mică regiune muntoasă constituită dintr-un platou înalt (aproximativ 1500 m) numit *Pešter*. În manualele iugoslave de geografie se specifică despre *Pešter* că e un platou muntos cu pășuni grase, unde se crește cea mai bună rasă de oi[1]. Dicționarul Academiei iugoslave din Zagreb (vol. IX, s.v.) consideră acest oronim înrudit cu cuvîntul sîrbo-croat *peć* „cuptor, grotă", dar adaugă observația că o formă sîrbo-croată ar trebui să prezinte *-ć-* în loc de *-št-* [2]. În același articol al dicționarului, în continuare, se respinge presupunerea făcută de Vuk Karadžić[3] că *Pešter* ar fi numele unei vechi seminții sîrbe. De altminteri însuși Vuk relatează că în regiunea amintită se găsesc grote mari („*imaju velike pećine*"), ceea ce, după Dicționarul Academiei iugoslave, constituie o dovadă sigură că sensul acestui toponimic este acela de „grotă"[4].

[1] Vezi *Leksikon Minerva*, Zagreb, 1936, p. 1063, s.v. *Pešter*.

[2] În sîrbo-croată, de la forma *peć* există mai multe derivate tot cu sensul de „grotă", *pècina* (cu un accent scurt urcător pe silaba inițială, deplasat de pe silaba penultimă), *pećera*, *pećerina*, iar în toponimia iugoslavă se întîlnesc oronime ca *Pećura*, *Pećurina*, *Pećor*. Vezi Joseph Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin, 1957, p. 46.

[3] În ediția din 1898 a dicționarului său, s.v. *Pešter*.

[4] Acest dicționar cunoaște trei toponimice *Pešter* în Vechea Serbie, unul fiind numele unei regiuni, iar celelalte două numele unui munte și al unei pășuni. Dicționarul nu dă alte indicații asupra acestor trei nume de locuri, dar trimite la *Srpski etnografski zbornic* (V, p. 1070, VI, p. 421, 696, VIII, p. 116). Regiunea în chestiune este platoul *Pešter*, indicat pe hărțile Iugoslaviei la est de muntele Durmitor și la vest de orașul Novi-Pazar. (Vezi și Gl. Elezović, *Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta*, Beograd, 1935, s.v. *Pešter*). Al doilea *Pešter* este numele unei pășuni a satului Čučer din masivul muntos numit Skopska Crna Gora, la granița dintre Serbia și Macedonia. (Vezi *Srpski etnografski zbornik*, VI, p. 421). Al treilea toponimic prezentînd această formă desemnează un munte în regiunea Vasojevićilor. (Vezi *Srpski entnogr. zbornik*, VI, p. 696). Dicționarul Academiei din Zagreb semnalează și forma *Peštera* pentru unul dintre aceste toponimice.

Dicționarul Academiei iugoslave nu încearcă să explice prezența grupului *-št-* (în loc de *-ć-*), cu totul neașteptată în această parte a Peninsulei Balcanice, la o distanță de mai mult de 200 km de linia de isoglosă a lui *št* provenit din grupurile slave comune **tj*, **kt'*, care în sîrbo-croată au devenit *ć* (în macedoneană *k'*)[1]. Prezența formei *Pešter* în regiuni sîrbești s-ar putea datora influenței slavone bisericești. E puțin probabil, însă, ca niște munți sau pășuni să fi primit nume de la cărturari cunoscători ai slavonei literare. Cred că forma cu *št* a acestor nume topice nu poate fi explicată altfel decît prin transferarea ei în Serbia de sud-vest din estul peninsulei de către o populație nesîrbă. E foarte semnificativ faptul că platoul muntos cu acest nume se află într-o regiune în care întîlnim multe toponimice de origine romînească : munții *Durmitor*, *Visitor* (în hrisovul de la 1330 al regelui Štefan Uroš III : *Visator*), *Cipitor*, localitățile *Ursulica*, *Pirlitor* etc.[2]. Pare prin urmare foarte probabil că oronimele *Pešter* provin de la aceiași păstori romîni (vlahi) care au numit și alți munți cu pășuni alpine în partea vestică a Peninsulei Balcanice[3]. *Pešter* reprezintă cu siguranță pluralul romînesc *péșter'* (= *peșteri*)[4], al cărui *r* palatalizat final, inexistent în sîrbo-croată, a fost înlocuit cu *r* nepalatalizat. E posibil, de altminteri, ca înlocuirea să se fi produs chiar în limba vlahilor, influențată de fonetica sîrbo-croată (cf. formele de plural istroromîne *compår* „tovarăși", *condoter* „conductori", *fečor* „feciori", *mer* „meri", *pecurår* „păstori" etc.)[5].

În împrumuturile străine, accentul de pe silaba inițială e redat în sîrbo-croată printr-un accent coborîtor, ceea ce explică accentul formei *Pȅšter*.

Forma *peșteră* care a existat în graiul romînilor „apuseni" constituie încă o dovadă că aceștia nu reprezintă vechea populație romanizată din

[1] Privitor la tratamentul grupurilor slave comune **tj*, **kt'* în limbile slave meridionale, vezi A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, Lyon-Paris, 1950, I, p. 65. Relativ la linia de isoglosă care separă aria est-balcanică prezentînd *št*, *žd* (<sl. com. **tj*, **kt'*, **dj*) de aria vest-balcanică avînd alte reflexe pentru grupurile slave comune amintite (*ḱ*, *ć*, *č*, *ǵ*, *đ*, *ǧ*, *j*), vezi mai jos nota 5, de la p. 197.

[2] Vezi harta anexată la studiul lui Silviu Dragomir intitulat *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959. Pe hartă platoul *Pešter* trebuie plasat la nord-est de muntele *Visitor*, între rîurile *Lim* și *Ibar*.

[3] În apropierea platoului *Pešter*, pe cursul superior al rîului Lim, sînt semnalați într-un document din 1220 numeroși vlahi aparținînd mănăstirii Žiča. (Vezi S. Dragomir, *op. cit.*, p. 19). Aceștia au putut fi creatorii oronimului *Pešter*.

[4] Forma romînească a toponimicului va fi fost *La Peșteri*. Cf. numeroasele toponimice — nume de localități și nume topice — de pe teritoriul țării noastre avînd la bază apelativul romînesc (de orgine slavă) *peșteră* : *Peștera* (> magh. *Pestyere, Peștera*), raioanele Brad și Codlea, *Peștere* (> magh. *Pestere, Pestyere*), r. Aleșd și Lugoj (vezi S. Moldovan — N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune romînă din Ungaria*, Sibiu, 1909, s.v.). Vezi și Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în R.P.R.*, București, 1952, p. 21, unde se dau și toponimice aromîne asemănătoare. Forma aromînă pentru *peșteră* este *piștireáuă* (vezi I. Dalametra, *Dicționar macedo-romîn*, București, 1906, s.v.).

[5] Vezi T. Cantemir, *Texte istroromîne*, București, 1959, p. 162 și urm. s.v. Privitor la aceste forme de plural, vezi S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, București, 1926, p. 141 și urm. Pierderea caracterului palatalizat (diezat) al consoanelor finale în istroromînă se datorește influenței sîrbo-croate. Vezi E. Petrovici, *Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 218 și urm.

vestul Peninsulei Balcanice, părere susținută de O. Densusianu și S. Pușcariu[1]. În ceea ce îi privește pe istroromîni, încă Fr. Miklosich a arătat, bazîndu-se pe forme ca *dobăndi*, *grumb*, *tămpi* etc. că ei au venit din est, dintr-o țară „unde locuiau și bulgari"[2]. Și tratamentul ca *ę* deschis al lui **ě* slav comun în unele elemente slave ale istroromînei ne trimite spre estul peninsulei. Forme ca *hręn*, *lęsę*, *nevęstę*, *vręme* etc. au avut odinioară și în istroromînă aspectul *hrean*, *leasă*, *neveastă*, *vreame* (cf. *fętę* < *feată*)[3], iar *ea* (*'a*) este reflexul bulgar al lui **ě*. Dar istromîna posedă și un element slav prezentînd grupul *št* (*šk*), anume *pråške* „praștie"[4], adus din est (cf. dr. *praștie*, ar. *proaște*, *prašče*, bulg. *prašta*, dar s.-cr. *praća*).

Așadar particularitățile fonetice ale elementelor slave mai vechi din graiul romînilor „apuseni" — printre care trebuie socotită și forma *peșteră* (pl. *peșteri*) care stă la baza celor trei toponimice *Pešter* din Iugoslavia — confirmă părerea unor lingviști ca Ascoli, Miklosich, Weigand, Philippide, Barić și a unor istorici ca Jireček, Dragomir că acești romîni au emigrat dinspre est sau nord-est — din părțile Dunării de jos — în vestul Peninsulei Balcanice. Pe baza tratamentelor *ăn*, *în*, *ea* (> *ę*) și *št* (> *šk*) ale sunetelor și grupurilor de sunete slave comune **ǫ*, **ě*, **tj* (**kt'*) putem preciza cu mai multă exactitate teritoriul de unde a pornit migrația : la est linia de isoglosă a grupului *št* (*šč*) (< sl. com. **tj*, **kt'*) și la nord de linia Jireček (creasta munților Haemus)[5]. Un traseu asemănător cu acela al isoglosei *št*, *žd* prezintă și linia care separă aria tratamentului *u* al vocalei nazale **ǫ* de aceea a tratamentului *ă*, *a*, *å*, *ă*ⁿ, *ă*ᵐ, *a*ⁿ, *a*ᵐ etc. (< *ă* nazal) al acestei vocale nazale, tratament care explică formele romînești (dacoromîne, aromîne, meglenoromîne și istroromîne) prezentînd *în*, *îm*, *ăn*, *ăm*, *ǫn*, *ǫm* pentru **ǫ* (*o* nazal slav comun).

Aria lui *'a* (*ea*) (< sl. com. **ě*) e mai mică decît aceea a lui *št* sau a lui *ă*, *a* etc. (< **ǫ*) și e situată mai la est, între țărmul Mării Negre și o linie care pleacă de la gura rîului Vit, coborînd spre sud-vest pînă la Salonic[6].

---

[1] Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I. Paris, 1901, p. 293; S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 352 și urm. Privitor la argumentele de ordin lingvistic aduse de H. Barić împotriva tezei că teritoriul de formare a limbii romîne s-ar fi întins pînă în apropierea Dalmației, vezi *Limba romînă*, IX (1960), nr. 1, p. 79—83.

[2] Vezi Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879, p. 2. Forma *dembok* (notată de cercetători deobicei *dimbok*) dată de Miklosich este un împrumut relativ recent din graiurile croate istriene. Privitor la forma croată *dimbok* din Istria, vezi И. Попович, *Сербско-хорватско-болгарские лексические этюды*, în *Славянское языкознание, сборник статей*, Moscova, 1959, p. 40. La exemplele date de Miklosich pot fi adăugate *găndi*, *posăndi*, *pridobăndi*, *săndeț*, *săndi*, *smăntărę*, *tănji*, *tînji* etc.

[3] Vezi S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 86 și urm. Privitor la *hręn*, *lęsę*, vezi glosarul anexat la *Textele istroromîne* ale lui T. Cantemir.

[4] T. Cantemir (*op. cit.*, p. 176) notează *prașche*, pl. *-chi*.

[5] Privitor la linia de isoglosă a grupurilor *št*, *žd* (<sl. com. **tj*, **kt'*, **dj*), vezi harta intitulată *Dialectele limbii bulgare*, dată de Al. Rosetti în *Istoria limbii romîne* III, *Limbile slave meridionale*, București, 1940. Vezi și harta publicată în *Limba romînă*, IX (1960), nr. 1, p. 82.

[6] Privitor la ariile lui *u* (< **ǫ*) și *'a* (< **ě*), vezi harta anexată la cartea lui St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929.

Toate aceste trei arii se întindeau în trecut și la nord de Dunăre, precum ne arată toponimia slavă de pe teritoriul țării noastre[1].

Se pune însă întrebarea dacă isoglosele amintite nu s-au deplasat în cursul secolelor într-o direcție sau alta. În ceea ce privește pe cea care separă aria lui *'a* de cea a lui *e* (< sl. com. **ě*), se presupune că odinioară ea trecea mai la vest, în apropierea isoglosei lui *št*, *žd*. Despre aceasta din urmă însă n-au fost emise conjecturi că ea ar fi fost mult deplasată fie spre răsărit, fie spre apus[2]. Numai în ceea ce privește sud-vestul Bulgariei, centrul și nordul Macedoniei s-a emis ipoteza că odinioară au aparținut ariei lui *št*, *žd*, înlocuite sub influență sîrbo-croată prin *k'*, *ǵ*[3].

E probabil că și în epoca în care a început migrația romînilor ,,apuseni'' spre vest, isoglosa lui *št*, *žd* avea un parcurs asemănător cu cel de astăzi, aproximativ de-a lungul graniței dintre Bulgaria și Iugoslavia. Aci, în nord-vestul Bulgariei, în colțul sud-vestic al teritoriului daco-moesic de formare a limbii și poporului romîn, au fost primele locuri de așezare ale acelor romîni care în evul mediu sînt semnalați în vestul Peninsulei Balcanice, ai căror urmași sînt istroromînii de astăzi.

ВОПРОС О «ЗАПАДНЫХ» РУМЫНАХ (В СВЯЗИ С СУЩЕСТВОВАНИЕМ ТОПОНИМИЧЕСКОГО НАЗВАНИЯ *PEŠTER* НА ЮГО-ЗАПАДЕ СЕРБИИ)

РЕЗЮМЕ

Топонимическое название *Pešter*, относящееся к двум горам и пастбищу в Старой Сербии, представляет собой множественное число румынского *peșteră* (мн. число *peșteri*) ,,пещера''. (См. сербо-хорватские *pećina*, *pećera*). Это название берет свое начало от тех же румынских пастухов, которые дали наименования и горам *Durmitor*, *Visitor* (в 1330 г. *Visator*), *Cipitor* в Старой Сербии и Черногории.

Наличие группы *št* свидетельствует о том, что румыны из западной Югославии, предки истрорумын, пришли в средние века на запад Балканского полуострова с территории, расположенной на востоке от изоглоссы, отделяющей ареал распространения *št*, *žd* (восточный) от ареала распространения *k*, *ć*, *č*, *ǵ*, *đ*, *dž* (западный) южнославянских говоров.

---

[1] Vezi E. Petrovici, *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, în CL, II (1957), p. 23 și urm.; id., *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe ,,voyelle + nasale'' pour sl. comm.* *ǫ, în *Contributions onomastiques* publiées à l'occasion du VI Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958, București, 1958, p. 33 și urm.

[2] St. Mladenov (*op. cit.*, p. 148) nu vorbește de vreo schimbare petrecută în cursul secolelor în ceea ce privește traseul acestei isoglose.

[3] Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1958, p. 141.

LA QUESTION DES ROUMAINS « OCCIDENTAUX » À PROPOS DU TOPONYME *PEŠTER* DU SUD-OUEST DE LA SERBIE

RÉSUMÉ

Le toponyme *Pešter*, nom de deux montagnes et d'une prairie de la vieille Serbie, représente le pluriel roumain *Peșteri* (sing. *peșteră* « grotte »). (Cf. s.-cr. *pećina*, *pećera*). Ce nom provient des mêmes pâtres roumains qui ont donné le nom aux monts *Durmitor*, *Visitor* (en 1330 *Visator*), *Cipitor* de la vieille Serbie et du Monténégro.

Le groupe *št* prouve que les Roumains de l'ouest de la Yougoslavie, ancêtres des Istro-roumains, sont venus de l'est de l'isoglosse qui sépare l'aire *št*, *žd* (orientale) de l'aire *k*, *ć*, *č*, *ģ*, *đ*, *dž* (occidentale) des parlers slaves méridionaux, pour s'établir — au cours du moyen âge — dans l'ouest de la Péninsule des Balkans.

ARMENII ÎN TOPONIMIA ROMÎNEASCĂ ȘI TOPONIMICE ROMÎNEȘTI DE ORIGINE ARMEANĂ

DE

VLAD BĂNĂȚEANU

În domeniul toponimiei romînești am înregistrat lucrări importante începînd de la lucrarea de bază pe care a publicat-o acad. I. Iordan acum 35 de ani *Rumänische Toponomastik*[1]. Într-o lucrare mai recentă, în care fixează o serie de principii metodice în studiul toponimiei noastre, acad. I. Iordan indică diferite lucrări apărute în legătură cu toponimia romînească[2]. Simbioza romîno-slavă a impus o cercetare atentă a toponimiei noastre și din punct de vedere al limbilor slave care ne-au influențat limba și aici și-a spus cuvîntul cercetătorul limbilor slave, acad. E. Petrovici[3]. Studiul toponimicelor de origine slavă ne va înfățișa rezultatele conviețuirii de multe secole a slavilor cu populația băștinașă și romînizarea lor lentă în cursul secolelor. Rezultatele influenței slave se învederează în modul cel mai clar.

---

[1] I. Iordan, *Rumänische Toponomastik* I — III, Bonn — Leipzig, 1924—1926.

[2] În studiul *Toponimia romînească*, în *Buletinul Institutului de filologie romanică «Alexandru Philippide»* X (1943), p. 50—55. Lucrări mai recente ale aceluiași autor sînt: *Nume de locuri romînești în R.P.R.* I, București, 1952; *Sprachgeographisches aus dem Gebiete der rumänischen Toponomastik*, în *Contributions onomastiques* publiées à l'occasion du VIe Congrès International des Sciences Onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958, Bucarest, 1958, p. 7—32.

[3] Emil Petrovici, *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, în *Romanoslavica*, 1. 1958, p. 9—30; idem, *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe voyelle + nasale pour sl. commun ǫ. Contributions onomastiques*, 1958. p. 33—43; E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii și cercetări lingvistice* IV (1953); idem, *Etimologia toponimicelor „Doftana, Dofteana, Doftănet, Doftănița și a cuvîntului „dohot"*, în *Studii și cercetări lingvistice* V (1954); idem, *Le nom propre „Laiotă" dans la toponymie roumaine*, în *Romanoslavica* III (1958) etc. Mai trebuie menționate din studiile mai vechi: *La population de la Transylvanie au XIe s.*, în *Rev. Transylv.*, 1944, X, 1—2, p. 71—98; *Les Slaves en Grèce et en Dacie* în *Balcania* 1944, VII, 2, p. 465—473; *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în *Transilvania*, 1943, nr. 2, p. 113—130; *Continuitatea daco-romană și Slavii*, în *Transilvania*, 1942, nr. 11, p. 864—878; *Toponimice slave din Valea Almăjului (Banat)*, în *Dacoromania*, VIII, p. 175—180 ș.a.

Și conviețuirea de multe secole a romînilor cu ungurii a avut ca urmare influențe reciproce care se manifestă foarte clar în toponimia țării noastre. Ele au fost studiate de cercetători, dintre care cîțiva sînt amintiți de acad. I. Iordan. Din păcate nu dispunem decît de puține cercetări cu privire la urmele lăsate în toponimia noastră de alte popoare care s-au așezat pe teritoriul țării noastre. Locurile în care se așezau ei erau deseori numite de băștinași cu numele lor etnic; dar din poporul străin imigrat în țara noastră, nu mai rămînea nici o urmă fiind absorbit de masa poporului băștinaș. Iată cum arată acest proces acad. I. Iordan: „Cînd Romînii, de pildă, au venit, fie și numai trecător, în atingere cu reprezentanți de ai unor neamuri străine, locurile pe unde au hălăduit ori s-au așezat aceștia au fost, de multe ori, botezate cu numele etnice respective, care le păstrează astfel pentru vreme îndelungată sau chiar pentru totdeauna, amintirea. La fel s-a întîmplat în numeroase cazuri cu numele unui întemeietor sau proprietar de sat ori al unui personaj care a jucat un rol în istoria modestă a satului." [1]

Rezultate prețioase au dat și cercetările cu privire la toponimicele cumane și pecenege, care au inclus de asemenea unele hidronimice și oronimice din diverse regiuni ale țării noastre. Aceste studii vor contribui desigur la studiul istoric al așezării cumanilor și pecenegilor, care au format în țara noastră pe vremuri și mici unități politice[2].

Pe teritoriul țării noastre găsim însă păstrată în toponimică și amintirea poporului armean care s-a statornicit la noi. Nu posedăm informații istorice suficiente în ceea ce privește așezarea armenilor la noi, iar datorită faptului că ei s-au romînizat curînd în localitățile rurale în care se așezaseră, nu ne-au rămas din acea epocă decît toponimicele. Documentele istorice din Moldova care sînt cercetate în prezent în vederea clasificării patronimicelor și toponimicelor, aflate în aceste documente, ne vor furniza în curînd un material bogat asupra rolului armenilor ca element economic în formarea orașelor moldovenești, fapt care a fost suficient subliniat de istoricii noștri pînă în prezent. Dar, dacă pînă acum cercetătorii i-au considerat pe armeni drept un element ce tindea să se stabilească numai în localități care prin comerțul lor se puteau dezvolta devenind orașe, sau se stabileau chiar în orașe deja existente, marele număr de toponimice *constituite din etnonimia armenilor* ne face să bănuim că la originea unora din așezările sătești au fost grupuri mai mici de armeni care apoi s-au absorbit în masa romînească băștinașă.

★

[1] I. Iordan, *Toponimia romînească*, în *Buletinul institutului de filologie romanică „Alexandru Philippide"* X (1943), p. 37.

[2] De toponimicele cumane și pecenege din țara noastră s-au ocupat G. Weigand, L. Șăineanu, N. Drăganu și alții, iar în ultima vreme I. Iordan, apoi I. Conea în colaborare cu I. Donat (vezi I. Iordan, *Nume de locuri romînești în R.P.R.*, I, Buc., 1952, p. 227–228, 237–238; I. Iordan, *Sprachgeographisches aus dem Gebiete der rumänischen Toponomastik*, în *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 22–29; I. Conea și I. Donat, *Toponymie petchénègue-comane de la plaine roumaine*, în *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 139–169).

Epoca diasporei armene începe în anul 1064, cînd turcii seldjuchizi cuceresc regatul Bagratizilor, cu capitala Ani[1]. Emigrarea masivă din Armenia nu are loc însă decît în anul 1239, după cucerirea capitalei Ani de către mongoli. Se pare că emigranți armeni se stabilesc în Crimeea încă de la această dată. Fr. Macler menționează un „martirologiu" armean datînd din anul 1307, *scris în Crimeea*; de altfel îi găsim pe armeni jucînd un rol în comerțul dintre Crimeea și țările europene încă din secolul al XIII-lea[2].

După ce, în jurul anului 1330, s-au stabilit în mase mari la Caffa, armenii au emigrat ulterior de aci în Polonia și în Moldova, urmînd așa-numitul *drum comercial tătar*, care lega Orientul și Caffa cu Europa Centrală. O ramificare a acestui drum ducea pînă la Cetatea Albă, unde s-a stabilit o colonie armeană importantă. Armenii care au plecat de acolo, au înființat colonii armene în Moldova, la Suceava, Iași, Botoșani, Focșani, Siret, Roman ș.a.[3].

Armenii devin mijlocitorii comerțului dintre Răsărit și Occident, datorită politicii lui Casimir al III-lea al Poloniei, care a transformat în anul 1340 orașele Lemberg și Cracovia în centre comerciale ale Poloniei[4]. Domnitorul Moldovei, Alexandru cel Bun, inițiază legături comerciale cu Polonia, și în dorința de a-i atrage pe armeni în Moldova, acordă negustorilor armeni unele privilegii, cunoscute printr-un hrisov din anul 1401[5]. După cucerirea portului Caffa de către turci, în 1475, un mare număr de armeni din Crimeea se refugiază în Moldova, fiind primiți cu bunăvoință de Ștefan cel Mare.

Este deci de presupus că formarea unor puternice colonii armene în Moldova se datorește mai ales condițiilor economice favorabile care s-au creat armenilor. În orașele Suceava, Siret, Vaslui și Bîrlad ne sînt atestate în documente păstrate organizații comunale autonome ale armenilor, care

---

[1] Încă în secolul al XI-lea au emigrat armenii în vechia Capadocie, în regiunea dintre orașele Malatia și Arabkir la răsărit, Sebastia în nord și Cesarea în vest (vezi articolul lui V. Themurgian, *Hayeri artagalt'ə depi Gamirk' (XI dar)* (Emigrarea armenilor în Capadocia în secolul al XI-lea), în *Известия Академии Наук Арм. ССР*, 1955, № 2, p. 75–83.

[2] Fr. Macler, *Arménie et Crimée*, Paris, 1930, p. 351.

[3] N. Iorga, *Sur l'origine des Arméniens de Moldavie*, în *Handes Amsorya*, Wien, 1927, p. 909–910.

[4] Cercetările recente au dovedit că Armenii erau stabiliți la Lemberg încă înainte de anul 1340. Un studiu al lui N. Krivonos și V. Grabovețki, intitulat *Армянская колония во Львове в XIV—XVIII веках* (Colonia armeană din Lemberg în sec. XIV–XVIII), publicat în *Teghekagir, Известия Акад. Наук Арм. ССР*, № 12, 1958, p. 51–62, stabilește existența armenilor în orașul Lemberg din secolul al XI-lea, adică după ocuparea Armeniei de către turcii seldjuchizi, în anul 1064, dar mai ales după anul 1239, anul invadării Armeniei de către mongoli (vezi p. 51 din citatul articol). Autorii studiului subliniază rolul progresist al coloniștilor armeni în dezvoltarea economică a orașelor (p. 51 și 62).

[5] P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava*, București, 1935, p. 4–5. Un document din anul 1365, al Patriarhatului armean din Ecimiadzin îi supunea pe armenii din Moldova jurisdicțiunii episcopatului din Lemberg; aceasta dovedește că încă în secolul al XIV-lea armenii erau în număr mare în Moldova; vezi S. Barącz, *Rys dziejów ormiańskich w Polsce* (Istoricul Armenilor din Polonia), Tarnopol, 1869, p. 76.

s-au menţinut timp de cîteva secole ; aceleaşi organizaţii autonome vor fi existat şi în alte colonii armene. N. Iorga susţine că în secolul al XIV-lea, cînd a fost întemeiat Principatul Moldovei şi s-a deschis *drumul comercial tătar*, armenii se şi găseau în Moldova, *unde aveau un rol progresist* în dezvoltarea economică a ţării[1]. Prezenţa lor timpurie în Moldova apare probabilă, ţinînd seamă că, de fapt, între Armenia şi Europa Centrală au existat legături comerciale încă înainte de înfiinţarea *drumului comercial tătar*[2], apoi şi pentru considerentul că aşezarea Armenilor în Cetatea Albă — prima etapă a pătrunderii lor în Moldova — în secolul al XIII-lea, este justificată şi prin descoperirea în acest oraş a unor monede armeneşti bătute în Cilicia în secolul al XIII-lea[3]. Or, Cetatea Albă poate fi considerată de atunci „poarta de intrare" a armenilor în Moldova.

O problemă dificilă reprezintă coloniile armene din Transilvania, unde găsim multe toponimice formate cu etnonimia „armean". Din informaţiile unor cronicari maghiari, J. de Thuróczy şi Simon de Kéza, aflăm despre colonii armene din Transilvania datînd din timpul domnitorului Géza (972—997)[4] şi al fiului său Ştefan (997—1038). Informaţii foarte timpurii numesc cîţiva armeni pe care îi remarcă cronicarii timpului. Astfel încă în anul 1332—1337 este cunoscut şi citat un oarecare *Paulus Sacerdos Ermanus*, iar apoi un *Ormenus*[5] ; găsim citat de asemenea un student armean la Universitatea din Viena în anul 1399, numit *Johannes Armenus de Septemcastris* (Siebenbürgen)[6]. În Muntenia, chiar în nemijlocita apropiere a Transilvaniei, vom găsi cîteva toponimice avînd la bază un etimon sau un nume armean ; documente din 1500 şi 1503 ne vorbesc despre armeni din Argeş, Rîmnic şi Tîrgovişte, care fac negoţ cu Braşov şi Sibiu[7]. Documentele armene de la Arhivele Statului, care se cifrează cu zecile de mii, provenind din Transilvania şi care sînt descifrate cu grijă de istoricul H. Dj. Siruni, ne vor oferi încă multe informaţii.

Aceste aşezări ale armenilor în Muntenia de nord şi în Transilvania ne fac să credem că e vorba de imigrări vechi, poate încă din secolul al IX-lea, de cînd îi citează cronicarii unguri, a unor armeni care făceau parte din secta

---

[1] N. Iorga, *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, Buc., 1935, I, p. 199.

[2] Gr. Avakian, *Очерк истории аккерманских Армян* (Istoria armenilor din Akkerman), Akkerman, 1922, p. 5.

[3] Gr. Avakian, *Trei monede ale regilor armeni, găsite la Cetatea Albă*, în *Buletinul societăţii numismatice romîne*, XIX (1924).

[4] Informaţiile acestor cronicari au fost reluate de istoricul maghiaro-armean Christofor Lukácsi, *Historia Armenorum Transylvaniae*, Viena, 1859, p. 12. Alte informaţii ne sînt furnizate de un document din 1243, prin care Bela al IV-lea acordă unele privilegii Armenilor (Chr. Lukácsi, *op. cit.*, p. 10) cît şi de hrisovul din 1281, prin care Ladislau IV donează ordinului Augustinilor *Monasterium Armenorum* şi *Terra Armenorum* (Georgius Fejér, *Codex diplom. Hungariae*, Budae, 1829, tom. V, 3, p. 77).

[5] Gustav Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, Sibiu, 1906, p. 10 şi 109 (*Monumenta Vat. Hung.* I, p. 138).

[6] V. Bogrea, *I-iul Congres al Filologilor romîni*, Bucureşti, 1926, p. 65.

[7] Hurmuzaki, XV, p. 153—154 ; I. Bogdan, *Relaţiile cu Braşovul*, p. 234.

paulicienilor; ei au fost relegați în Bulgaria de împărații bizantini, fiind exilați din Armenia pentru credința lor[1].

★

În acest articol vom cita înainte de toate o serie de toponimice formate cu etnonimia ,,armean", înzestrate fie cu sufixele romînești *-eni*, *-ești*, *-iș*, *-ean*, *-eanca*, *-easca* (de ex. Armeni, Armenești, Armeniș, Armeanul, Armeanca, Armeneasca), fie cu sufixul unguresc *-és* > *-iș* (Örmenyés > Ormeniș, Urmeniș). Etnonimia ,,armeanul" mai este conținută într-o serie de toponimice compuse indicînd natura accidentelor de teren, ca Dealul Armanului, Iazul Armenilor etc[2].

Spre deosebire de aceste toponimice, care vor fi considerate după sufixul romînesc sau maghiar, ca fiind formate de către romîni sau unguri, vom încerca să arătăm că în cîteva toponimice precum *Gaidar*, *Goroveiul*, *Orbic*, *Arefu*, *Sălătruc*, avem etimone armenești, care au dat în unele cazuri porecle denumind aceste așezări umane.

În fine, a treia serie de toponimice este formată din nume de persoană armenești. Aceste toponimice sînt romînești, fiind formate cu sufixul romînesc *-ești*, sau ucrainene, fiind formate cu sufixul ucrainean *-ovci* > rom. *-ăuți*.

Aceste toponimice ne arată că armenii nu au fost numai organizatori ai breslelor meșteșugărești și ai negoțului în orașele care se ridicau, avînd un rol progresist în dezvoltarea acestora[3], ci că ei se așezau și la sate. Este evident o ipoteză, susținută de existența etnonimiei ,,armean" în toponimice, precum și de informația dată de *Marele Dicționar Geografic al Romîniei*, vol. I, p. 122, despre satul *Armeni*, a cărui colonie armeană s-a absorbit cu timpul în masa populației romînești. De aceea sîntem de părere că așezările armenilor în grupuri mici la sate au fost inițial numeroase[4], dar că ele s-au asimilat repede. Este foarte probabil, — și pentru unele cazuri avem și dovezi — că unele toponimice formate cu etnonimia ,,armean" și-au schimbat numele, probabil după ce nu a mai rămas în sat nici urmă din armeni. Radu Rosetti afirmă

---

[1] Din *Istoria* cronicarului armean Sebeos (sec. VII) aflăm că împăratul Mauriciu a transferat un mare număr de armeni în Tracia (vezi și Fr. Macler, *Histoire d'Héraclius*, p. 30, 34 și urm.). Sebeos mai relatează (cap. VIII) că Mauriciu a transferat o întreagă armată armeană, sub comanda unui Mamiconian, pentru a o folosi în Tracia împotriva invadatorilor de peste Dunăre, pe cînd Phokas, urmașul său, a trimis în Tracia 30 000 de călăreți armeni, pe care i-a stabilit acolo. Constantin al V-lea a transferat în secolul al VIII-lea pe armenii paulicieni în regiunea Philipopoli, iar la sfîrșitul secolului al X-lea, împăratul Basil al II-lea a transferat din nou mase mari de armeni în aceeași regiune, după cum relatează istoricul armean Ștefan de Taron (*Istoria universală*, III, cap. 20). Istoricul C. Jireček înclină să explice prezența armenilor în Transilvania prin stabilirea în mase a unor armeni paulicieni veniți din Bulgaria (vezi *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 174 și 222).

[2] Toponimicul *Armenești* însemnează de fapt ,,urmași ai unui *Arm(e)anu*", întemeietor sau stăpîn al satului, de origine armean, căruia romînii i-au spus din această cauză *Arm(e)anu*. Prin urmare, satele *Armeanul* (în Moldova *Armanul*) sînt de fapt antroponimice. Cît privește toponimicele ca *Gura Armanului*, *Fundu Armanului*, *Valea Armanului*, ele sînt formate cu *arman* ,,arie".

[3] Vezi p. 51 și 62 din studiul citat al lui N. Krivonos și V. Grabovețki, *Армянская колония во Львове в XIV—XVIII веках.*

[4] G. Pray, *Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, p. 170, afirmă că armenii din Moldova se ocupau și cu agricultura. G. Pray a cunoscut țara noastră.

că numărul localităţilor dispărute în cursul timpurilor împreună cu numele lor, s-ar ridica la 2000[1]. Se poate că în acest număr sînt incluse şi satele dispărute, locuite iniţial şi de armeni. Lîngă Suceava a existat un sat *Armeneşti* menţionat încă din anul 1456 într-un document al lui Petru Vodă[2]; apoi ştim despre un *Armeneşti* pe apa Bîrladului, probabil lîngă Vaslui[3]. Or, aceste sate nu mai există. Am putea să mai menţionăm cazul satului *Urmeniş* din fostul judeţ Bacău, care şi-a schimbat numele în *Hangani*[4].

Lista toponimicelor, a hidronimicelor şi oronimicelor întîlnite în Moldova, în Muntenia sau în Transilvania este destul de bogată. Pentru a stabili aceste toponimice, am folosit lucrarea citată a acad. I. Iordan[5], *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*[6] şi *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.*[7] E de remarcat faptul că indicaţiile acestor trei lucrări nu concordă între ele ; de pildă găsim într-una din aceste lucrări localităţi care lipsesc în celelalte două. Materialul cel mai bogat l-am aflat în lucrarea acad. I. Iordan.

Marele Dicţionar Geografic al Romîniei cuprinde toponimice din Moldova formate cu numele etnic „armean" (în vol. I, p. 119, 122 şi în vol. V). În această lucrare, anterioară alipirii Transilvaniei la Romînia, lipsesc bineînţeles denumirile din Transilvania. Fiind cuprinse în studiul acad. I. Iordan, mă voi folosi pentru Transilvania de lista de toponimice din această lucrare precum şi de *Indicatorul alfabetic*. Acesta din urmă cuprinde unele localităţi moldovene pe care nu le găsim în lucrarea acad. I. Iordan, în schimb nu dă nici un nume din Muntenia, iar lista toponimicelor transilvănene e mult mai redusă decît aceea aflată în lucrarea lui I. Iordan.

În *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.* este indicat pentru Moldova numai satul *Armeni* din rn. Focşani[8], dar nu se indică nici un nume pentru Muntenia. Pentru Transilvania se dau : comuna şi satul *Armeni* din rn. Sibiu, comuna şi satul *Armeniş* în rn. Caransebeş, satul *Armeniş* în rn. Sîngeorgiu de Pădure, satul *Dealu Armanului* în rn. Topliţa (cele două din urmă în Regiunea Autonomă Maghiară). Mai găsim indicate toponimice avînd origine maghiară, rezultate probabil din forma maghiară *Örményes* < *örmény* „armean" : comuna şi satul *Ormeniş* în rn. Rupea, satele *Ormeniş* în rn. Sighişoara (Cluj), *Urmeniş*, comună şi sat în rn. Sărmaş (Cluj), satul *Urmeniş* în rn. Cehul Silvaniei (Baia Mare).

---

1 Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, I, Bucureşti, 1907, p. 164, nota 1.

2 M. Costăchescu, *Documentele moldovene înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 569.

3 Citat de Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, V, 1, p. 47. E oare identic cu *Armeneştii* lîngă Vaslui, citat în *Surete şi izvoade*, VIII 14, 15, 45, 46, 70?

4 Vezi revista *Ion Neculce*, IV, p. 331.

5 I. Iordan, *Nume de locuri romîneşti în R.P.R.*, 1952.

6 *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*, I—V, Bucureşti, 1898—1902.

7 *Indicator alfabetic al localităţilor din R.P.R*, Bucureşti, 1956.

8 Indicăm raionul prin prescurtarea *rn.* iar acolo unde e necesar, indicăm în paranteză şi regiunea.

În lucrarea acad. I. Iordan[1] găsim un material mai bogat : pe lîngă numele de locuri indicate mai sus, mai există :

1) În *Moldova*, trei sate *Armanul* în rn. Botoşani, Darabani, Hîrlău, satul *Armeanca* în rn. Botoşani, moşia *Armeneasca* în rn. Bujor (Galaţi), satul *Urminişul* în rn. Bacău[2]. Acad. I. Iordan mai arată pentru Moldova o serie de hidronimice şi oronimice, formate cu etnonimia ,,armean'', de ex. *Rădiul Armineanului* în rn. Botoşani. În acest nume constatăm o contaminare a formei romîneşti *armean* cu cea slavă *armeanin*. Am vrea să observăm că toate numele compuse cu *rediu*, pe care le găsim în Moldova, se referă la sate (de ex. *Rediu Tătar*, în rn. Iaşi) ; să fi fost la timpul său şi *Rădiul Armineanului* satul unui armean ? Un alt nume care prezintă interes este *Renea Armelesei* din rn. Măcin (Galaţi), în care I. Iordan presupune cu drept cuvînt o disimilare a lui *n* în *l*, astfel că ar trebui să citim de fapt *Renea Armenesei* (=Vadul Armencei).

Afară de acestea, mai înregistrăm în Moldova oronimice şi hidronimice ca *Dealul Armanului* din rn. Dorohoi şi Botoşani, *Iazul Armenilor* în rn. Vaslui, rîuleţele *Urminişul Mare* şi *Urminişul mic* în rn. Bacău (unde găsim şi satul *Urminişul*) [3].

2) În *Muntenia* lucrarea acad. Iordan ne arată următoarele nume de locuri : satul *Armeanul* în rn. R. Vîlcea, *Armeni* în rn. R. Sărat, *Armeneşti* în rn. Ialomiţa şi un nume de loc *Odaia Armenilor* în rn. R. Sărat.

3) În *Transilvania* acad. Iordan mai citează, în afară de localităţile menţionate în *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.* (anume *Armeni*, *Armeniş*, *Ormeniş*, *Urmeniş*), şi alte toponimice ca : *Ormeniş* în raioanele Turda şi Sighişoara, *Ormenişul de cîmpie* în rn. Aiud şi *Urmeniş* în rn. Tg. Mureş[4]. Mai este citat şi un sat *Ormeniş* de lîngă Racoş[5] ; cred însă că aici e vorba de o confuzie cu Ormenişul din rn. Rupea, deoarece o comună *Racoşul de jos* se găseşte în r. Rupea. O foarte veche localitate *Ormeniş*, pe care însă nu o putem identifica (s-ar putea să fie identică cu *Urmeniş* din rn. Cehul Silvaniei) e menţionată într-un hrisov al regelui Sigismund al Ungariei din anul 1389, ca existînd în Maramureş[6].

Trecem acum la seria de şase toponimice armene, avînd la bază un etimon armean ; pentru aceste nume este necesară cunoaşterea limbii armene, iar uneori e nevoie să consultăm şi istoria armeană.

În Moldova găsim în fostul judeţ Bacău, plasa Tazlău, satul *Gaidar*[7]. Deoarece toponimicul nu poate fi explicat cu ajutorul unei etimologii

---

[1] I. Iordan, *op. cit.*, p. 223—226.

[2] Satul *Urminiş* din raionul Bacău, se numeşte astăzi *Hangani* (vezi *Ion Neculce* IV, 331). Pentru toponimicul *Armanul*, vezi nota 2 de la p. 205. *Armeneasca* era moşia unui individ *Armeanu*.

[3] Într-un document din 29 iulie 1659 e atestată şi *Movila Armanului* (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, 1. 1910).

[4] I. Iordan citează după S. Moldovan şi Nicolae Togan, *Dicţionar al numirilor de localităţi cu poporaţiune romînă din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 160 şi 238.

[5] Citat după *Indicatorul statistic al satelor şi unităţilor administrative din Romînia*, Bucureşti, 1932.

[6] N. Iorga, *Histoire des Roumains*, vol. III, p. 310.

[7] *Recensămîntul populaţiei Romîniei*, vol. II, p. 1. Bucureşti, 1930, p. 38.

romîneşti, ne-am gîndit la posibilitatea unui etimon armean. De fapt, în limba armeană există adjectivul *gaidar* (scris *kaytar*), avînd sensul de ,,sănătos, vesel''. Acest adjectiv putea să fi fost moştenit de un armean ca o poreclă, devenind apoi patronimic, care a putut să dea numele unei aşezări ; şi în limba romînă găsim adjective ca de pildă, *bălan* sau *viteaz* care au devenit porecle, apoi patronimice, pentru a forma în sfîrşit toponimice ca *Bălăneşti* sau *Vitezeşti*. Toponimicul *Gaidar* nu poate fi explicat nici prin un etimon turco-tătar, încît ne rămîne numai explicaţia de mai sus[1]. Într-un document moldovenesc din mai 1660 apare şi patronimicul *Gaidar* : e vorba de un Pantelei şi Ionaşco Gaidar. Nu ne putem gîndi la o explicare cu ajutorul cuvîntului arab *haidar*, care înseamnă ,,leu'', fiindcă nu se potriveşte cu gutturala netă din *Gaidar*. În limba greacă modernă găsim cuvîntul γαίδαρος, cu sensul de ,,măgar'' ; nu este însă probabil ca cineva să fi purtat o poreclă cu acest sens şi s-o fi transformat în patronimic, pentru a denumi apoi un sat cu un astfel de nume.

Al doilea toponimic, *Goroveiul*, prezintă dificultăţi. Afară de numele unui sat din fostul judeţ Dorohoi, mai găsim denumită cu acest nume mănăstirea Goroveiul din secolul al XVIII-lea[2]. Se ştie că familia *Gorovei* din Moldova este de origine armeană : numele este explicabil dintr-un adjectiv, devenit probabil poreclă şi apoi patronimic, anume *korovi*, cu sens de ,,puternic, viteaz'', alături de care avem substantivul *korov*, *-i*, *-iv* ,,forţă, vitejie'' etc. (Menţionăm pronunţarea sonoră a gutturalei surde). Explicarea prin etimonul *korovi* ne-o întăreşte Kr. Szongott, care în lucrarea sa despre genealogiile armene ne citează numele *Gorove*[3]. De altfel se găseşte în documentele armene din Transilvania şi o formă mai veche de patronimic, *Gorovian*, după cum ne-a informat H. Dj. Siruni. Cuvîntul armenesc a format probabil o poreclă, apoi cu ajutorul sufixului romînesc *-ei* patronimicul Gorovei. Acest sufix formează deseori patronimice romîneşti din adjective, de ex. Ciulei, Negrei, Ştiubei etc. Patronimicul Gorovei a format, probabil prin un proprietar al satului, toponimicul *Goroveiul*.

Ceea ce ne încurcă, este însă prezenţa în limba romînă a unor termeni regionali din Oltenia şi din Banat, a căror etimologie nu a fost încă lămurită. Aceşti termeni formaţi cu sufixe diferite şi avînd sensuri cu totul diferite prezintă însă acelaşi radical ; este vorba de termenul regional *gorovéie*, citat de E. Novacoviciu[4], cu sens de ,,lemne mărunte, aruncate de apă la mal'' şi *gorovéle* cu sensul de ,,fructe diferite din care se face chiseliţă''. În Oltenia găsim *goroveală* ,,apă tulbure, murdară''[5]. Nu ştim ce legătură pot avea aceşti termeni din Banat şi Oltenia (inexplicabili din

[1] Amintim în treacăt că savantul sovietic M. V. Serghievski găseşte şi în fostul judeţ Tighina un sat *Gaidar*, toponimic pe care nu-l poate considera de origine tătară (*Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории* ,,Известия Акад. Наук СССР'', secţia pentru literatură şi limbă, vol. V, 1946, fasc. 4, p. 346).

[2] *Marele Dicţionar Gecgrafic al Romîniei*, III, p. 611.

[3] Kr. Szongott, *A Magyarhoni örmény családok genealogiája* (Genealogia familiilor armene din Ungaria), Gherla, 1898, p. 76.

[4] E. Novacoviciu, *Cuvinte bănăţene*, 1924, p. 10.

[5] Vezi *Arhivele Olteniei*, XXI, p. 266.

punct de vedere etimologic) cu patronimicul *Gorovei* și toponimicul *Goroveiul* din Moldova.

Multe patronimice armenești din țara noastră sînt diminutive formate cu sufixul *-ik* din nume proprii sau comune; de ex. *vard* ,,trandafir'' formează patronimicul *Vartic*; *thořn* ,,nepot'' formează diminutivul *thornik* și apoi patronimicul *Thořnik*; numele de persoană *Donik* este un diminutiv de la *Anton*. Alte nume formate cu sufixul *-ik*: Avedic, Hacic, Norsic, Apic, Hudic, Ciaric, Onic etc[1]. Sufixul *-ic* este foarte productiv în limba slavă și în limba romînă, încît numele armenești în *-ik* nu apăreau străine în mediul romînesc decît numai datorită radicalului. In cazul patronimicului *Babic*, vom menționa că el nu este format din *pap* (pronunțat *bab*) ''bunic'', *babic* ''bunicuț'', ci e derivat din numele *Babgen*, citat încă în sec. V de scriitorii armeni Moise de Choren și Lazar de Pharpi[2].

Vom cita trei toponimice, pe care le credem formate din diminutive în *-ik*: *Babici*, *Băbiceni* și *Orbic*. Două sate *Babici* le găsim în fostul județ Romanați: *Babici Episcopiei* și *Babici Moștenesc*[3]. Comuna și satul *Băbiceni* e situat în fostul județ Botoșani[4]. Aceste toponimice nu se pot explica drept o formare după subst. *babă*, de la care avem derivate toponimice pe care le așteptăm: *Babele*, *Băbeni*. De aceea considerăm toponimicele *Babici* și *Băbiceni* formate după numele unui proprietar de sat cu numele armean *Babic* sau *Babici*, ambele atestate ca nume armenești în documente moldovene (mai tîrziu s-a format și patronimicul *Babikian*). În toponimicul *Băbiceni* constatăm sufixul romînesc *-eni*, care i s-a adăugat, indicînd ,,satul lui Babic''.

În fostul județ Neamț, avem în comuna Buhuși satul *Orbicul de jos*, iar în comuna Costișa satul *Orbicul de sus*. Mai există părîul Orbic, care se varsă în Bistrița Moldovei[5]. Satul este citat cu numele Orbic de mai multe ori; vom menționa documentele citate de Gh. Ghibănescu, din anul 1645[6] și un alt document din 13.I.1664. Un cuvînt *orbic* nu există în limba romînă și nici nu poate fi explicat ca o derivare de la *orb* sau de la *a orbi*. În limba armeană nu este atestat *Orbic* ca nume, în schimb avem substantivul *orb* cu sensul de ,,orfan'', care-și formează de regulă diminutivul cu sufixul *-uk* (*orbuk*), dar și cu sufixul *-ik*, precum ne informează lingvistul armean Malchasean[7]. Prin urmare, un diminutiv *orbik* ar fi format porecla, devenită patronimicul *Orbic* al unui armean, care a denumit astfel satul său.

Dificultatea ar fi că în limba armeană vocala inițială *o* se pronunță *u̯o-*; dar această pronunțare nu constituie o regulă generală și sigură.

---

[1] *Ciaric* e atestat în documentele moldovenești încă în 1565 (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, no. CLXII, 345).

[2] H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, Strassburg, 1898, p. 90, nr. 2.

[3] D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, 1872, p. 15.

[4] *Marele Dicționar Geografic al Romîniei*, I, p. 261.

[5] *Marele Dicționar Geografic al Romîniei*, IV, p. 598.

[6] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 2 (doc. din 4. V. 1645) și III, 1, p. 47. Vezi și doc. din 13 V. 1590.

[7] St. Malchasean, *Haierēn baçatrokan bararan*, Erevan, 1944, III, p. 581.

A. Meillet atribuia această pronunţare unor influenţe dialectale şi oricum nega pronunţarea *u̯o-* în armeana clasică[1].

În două documente înainte de epoca lui Ştefan cel Mare, găsim notat numele pîrîului *Orbic* (fostul jud. Neamţ)[2]; dar acelaşi pîrîu apare în două documente de pe vremea lui Ştefan cel Mare, fiint notat *Oarbic*: în documentul din 11 septembrie 1480 avem: *na obîrşie Oarbikove*, iar în documentul din 15 octombrie 1491: *na ustie Oarbikove*[3].

Tot prin etimone armeneşti sau prin nume de persoane, vom propune explicarea a două toponimice din nordul Munteniei: este vorba de localităţile *Aref* sau *Arif* de lîngă Argeş[4] şi *Sălătrucul* din aceeaşi regiune, ca şi din fostul judeţ Mehedinţi[5]. Numele de persoană *Aref* este cunoscut la Armeni; el este format probabil din cuvîntul *arev* „soare, lumină" şi-l găsim menţionat la Hasdeu[6], apoi într-un document din 1595, în care e vorba de *Areph Armenus*[7]. În Armenia ciliciană există o mănăstire celebră numită *Areg*, termen-variantă a lui *Arev*. Toponimicul *Arefu* se găseşte în mai multe forme cu fonetism diferit, fiindcă alături de *Arefu* mai există *Háref*, *Hárev*[8], *Hareş* şi *Areş*, pentru a denumi satul iar ca nume de munte *Harehu*. *Areş* şi *Hareş* au format *Areşani*, *Hareşani*.

Credem că în legătură cu aceste toponimice din nordul Munteniei şi în general cu toponimicele din Transilvania, în care găsim urme armeneşti, trebuie să arătăm teza noastră privind apariţia unor colonii armeneşti în Muntenia şi în Transilvania. Am arătat deja că armenii paulicieni au fost exilaţi din Armenia încă începînd din secolul al VI-lea de către împăraţii bizantini şi colonizaţi în Bulgaria în cursul secolelor. Mişcările paulicienilor din Armenia au durat pînă în secolul al IX-lea, fiind apoi urmate de mişcarea cu fond social a Tondrakienilor, numiţi după satul Tondrak din Armenia. Este probabil că din Bulgaria armenii au urcat, poate împreună cu bulgarii, înspre Transilvania, în grupuri mici încă din secolul al IX-lea şi al X-lea. Altfel nu ne putem explica prezenţa armenilor din timpuri vechi în Muntenia de nord şi imediat peste munţi, în Transilvania. Am amintit deja că istoricul ceh Jireček crede că armenii paulicieni au mers în secolul al X-lea în Ungaria împreună cu bulgarii. Despre expansiunea populaţiei slavo-bulgare din primul imperiu bulgar şi stăpînirea politică în secolele al IX-lea şi al X-lea a unor teritorii din Transilvania de către aceşti slavo-bulgari găsim informaţii în studiile publicate de

---

[1] A. Meillet, *Altarmenisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1913, p. 14.

[2] M Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I, p. 269, 273—274 (documente din 3.VI. 1429); *ibidem*, II, p. 30—31 (documentul din 9. XI. 1438).

[3] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 244—245 şi 472—473; Acad. I. Iordan afirmă că atunci cînd un sat şi un pîrîu poartă acelaşi nume, se presupune că pîrîul îşi obţinuse numele înaintea satului; totuşi a fost observat şi procesul invers (I. Iordan, *Toponimia romînească* în *Bulet. Instit. de filol. rom. „Al. Philippide"*, X, p. 38, nota 1).

[4] *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*, I, p. 104, 117.

[5] D. Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic al Romîniei*, 1872, p. 416.

[6] *Magnum Etymolog.* II, col. 1538, cu o trimitere la *Haref*.

[7] N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, Bucureşti, 1913, p. 436.

[8] M. Sala, *L'évolution des appellatifs et des toponymes*, în *Contributions onomastiques*, Bucureşti, 1958, p. 70, nota 1.

acad. Emil Petrovici, Al. Grecu și Maria Comșa [1]. Probabil că în nordul Munteniei o parte din armeni s-au oprit la poalele Carpaților, iar alții au trecut trecătorile și s-au stabilit în cîteva centre destul de compacte din Transilvania. Armenii au folosit probabil drumurile care mai tîrziu au legat orașul Giurgiu de Brașov, formînd așa-numitul *drum comercial al Brașovului*, care trecea prin Tîrgoviște, unde chiar imediat după 1500 sînt semnalați armeni mulți și avuți. Așa ne putem explica toponimicul de origine armeană al satului *Arefu*, al rîului, al unui munte și al unei trecători peste munți, cu aceleași nume, și poate originea armeană pe care o propunem pentru toponimicul *Sălătrucul*, aflat în nemijlocita apropiere de Aref. Nu știm cîtă greutate au informațiile cronicarilor unguri, după care la Tîlmaci din regiunea Sibiului, adică peste munți de la Argeș, este citat încă în 1355 un *episcopus Armenorum de Tulmachy* [2]; în orice caz ele ar confirma infiltrarea armenilor dinspre sud, din Bulgaria, în cîteva localități din Muntenia și în Transilvania. Cert este că documentele confirmă încă din sec. XV și XVI, prezența în regiunea Arefului și Sălătrucului, a unor proprietari de *otcine* de origine armeană [3].

Comuna *Sălătrucul* se compune din două sate : *Sălătrucul de jos* și cel *de sus*, ambele străbătute de rîul Aref. O altă comună rurală din Argeș este *Sălătrucelul*. De la satul Sălătruc duce peste munți, în Transilvania, o trecătoare, numită de asemenea *Sălătruc*. Un sat *Sălătruc*, un deal și o pădure cu același nume mai există în fostul județ Mehedinți; apoi *Valea Sălătrucului* în Munții Muscelului.

Toponimicul Sălătruc apare străin, nefiind legat de vreun etimon romînesc. Despre un termen *sălătruc* aflăm din Glosarul lui P. Coman [4], care arată că e vorba de un termen folosit numai în regiunea Someș cu sensul de *cotitură de drum*. Regiunea Someș e însă prea îndepărtată de regiunea Argeș pentru a admite că un cuvînt întrebuințat numai în regiunea Someș ar putea să formeze un toponimic în regiunea Argeșului. Părerea mea este că termenul *sălătruc* folosit în regiunea Someș unde există colonii armene, a fost adus acolo de armenii care veneau din sud, întărind nucleele coloniilor existente încă din secolul al IX-lea după afirmația cronicarilor unguri (abia în secolul al XVI-lea, în anul 1551, și al XVII-lea, după 1670 au fost înregistrate imigrări din Moldova). Sensul de *cotitură de drum* pe care-l are cuvîntul în regiunea Someș, ar putea fi explicat prin faptul că de la satul Sălătruc ducea peste munți, în Transilvania, o trecătoare numită de asemenea Sălătruc; numele trecătoarei, avînd cotituri

[1] Acad. Emil Petrovici, *Славяно-болгарская топонимика на территории Рум. Нар. Респ.*, în *Romanoslavica*, I, București, 1958; acad. E. Petrovici crede că slavii care au trăit odinioară în țara Hațegului, vorbeau un dialect sudslavic de tip bulgar (p. 18); Al. Grecu, *Bulgarii în nordul Dunării în veacurile IX-XI*, Studii și cercetări de istorie medie, I, 1, 1950, p. 223 — 236; Maria Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromîne în lumina săpăturilor de la Bucov*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, X, 1959, nr. 1, p. 81—99.

[2] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, II, 251. Hasdeu se referă la informația dată de un manuscris aflat în original la Arhiva săsească din Sibiu, înregistrat sub nr. 12. Episcopul armean din Tulmachy era însă catolic, fiind vicarul unui arhiepiscop maghiar.

[3] Informația ne-a fost dată de prof. A. Sacerdoțianu. Vezi și *Indicele numelor de locuri* la documentele sec. XIII—XVI privind Țara Romînească, Buc., 1956.

[4] P. Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939, p. 67.

ca orice pas de munte, s-a putut transmite în regiunea Someş, pentru a forma un termen cu sens de *cotitură de drum*.

Deoarece toponimicul *Sălătruc* nu pare să fie format de un etimon romînesc, propunem explicarea lui prin numele de persoană armean *Sanatruc*, bine cunoscut din istoria armenilor[1] : fie că unul dintre imigranţii veniţi din sud se numea Sanatruc şi a întemeiat un sat căruia i-a dat numele său, fie că armenii aşezaţi în acest loc i-au dat satului acest nume în amintirea unui toponimic din Armenia, anume *Sanatruc* de lîngă oraşul *Savaršan*. La disimilarea lui *n* în *l* (*Sănătruc* > *Sălătruc*) a putut contribui vreo etimologie populară (ca şi în cazul toponimicului Renea *Armelesei* < *Renea Armenesei*).

Dar intervine acum o dificultate prin faptul că E. Grigorovitza semnalează în *Dicţionarul geografic al Bucovinei* numele topic *Sălătruc* în fostul judeţ Cîmpulung (Bucovina), cu care este desemnată o culme mică, un deal şi un pîrîu, iar I. Conea semnalează într-o regiune apropiată, a Maramureşului, un sat denumit *Solotruc*. I. Conea crede că acest toponimic ar avea la bază un termen păstoresc din zona păşunilor muntoase. Nu pare verosimilă teza pe care o prezintă G. Pascu, anume că *Sălătrucul* din Argeş, *Solotrucul* din Maramureş şi numele topice din regiunea Cîmpulungului moldovenesc s-ar explica printr-un termen ucrainean **solo-truk*, avînd sensul de „piatră cu care se pisează sarea". Cuvîntul nu există nici în l. ucraineană şi nici în romîneşte ; dar G. Pascu crede că *solotruc* este identic cu *bălătruc*, care se găseşte ca un termen regional în Transilvania, avînd sensul de „piatră rotundă cu care se zdrobeşte sarea pe masă sau în piuă" (vezi *DA* ms.). G. Pascu explică trecerea lui *sălătruc* în *bălătruc* ca fiind produsă sub influenţa unei etimologii populare[2]. Vom opune aici o observaţie justă a lui N. Drăganu, că în regiunile Buzăului, Prahovei, Muscelului, avem *Slănic*-uri derivate din slava de sud sau veche (*slanъ* „salsus"), pe cînd în Moldova (*Solonet* în Botoşani şi Iaşi, *Solonţ* în Bacău şi Putna) toponimicele formate din termenul pentru „sare" sînt de origine rusească[3] ; ele nu au ce căuta în regiunea Argeşului.

Trecem acum la analizarea unor toponimice armene care au luat naştere din nume de persoane şi patronimice armeneşti şi pe care le găsim formate cu sufixe romîneşti sau ucrainene. Astfel vom cita întîi toponimicele *Hangani* şi *Hîncăuţi*[4], care pot fi explicate prin numele boierului de origine armeană *Hanco*. Ştim despre un *Cristea Hanco*, pe care-l cunoaştem şi sub numele său armean *Chacik Hankoian ;* el a ridicat

---

[1] Moise de Choren, *Istoria armenilor*, II, p. 35, 36, 134.

[2] G. Pascu, *Toponimie romînească*, în *Revista critică*, XIII, 1939, p. 147.

[3] N. Drăganu, *Etimologii*, în *Dacoromania*, VI, p. 247 şi *Recenzii* în *Dacoromania*, VII, p. 235.

[4] De toponimicul cu sufix ucrainean *-ăuţi*, *Hîncăuţi*, se ocupă savantul sovietic M. V. Serghievski în studiul său *Топонимия Бессарабии* . . . p. 344 ; el nu-i găseşte explicaţie, clasîndu-l în rîndul toponimicelor „de origine necunoscută".

la Suceava, în anul 1521, biserica Sf. Cruci. Un paharnic Hanco[1] apare într-un document din anul 1528, la care vom reveni mai jos. Numele unui proprietar de sat Hanco apare încă în anul 1479. E interesant de urmărit cum satul numit inițial Ivăncăuți își schimbă numele în Hîncăuți, pentru că noul stăpîn al satului, de origine armean, se numea Hanco. Într-un document moldovenesc, datînd din 17.IV. 1429, apare încă toponimicul Ivăncăuți, care împreună cu Zubricăuți aparținea lui Radu Grămăticul. Într-un alt document, din 24 mai 1479, citim însă că un anumit Giverd, împreună cu fiul lui Hobian (ambii după nume armeni), a vîndut satele Zubriceni și Văncăuți unui pan *Hanco* (observăm că satul nu se mai numește Ivăncăuți ca în 1429)[2]. Ajungem la documentul cu data de 2 martie 1528, în care moșia numită altădată Văncăuți, pe care pan Hanco o cumpărase în anul 1479 împreună cu Zubriceni, apare sub numele de Hîncăuți[3]. Din acest document aflăm că domnitorul Petru Rareș a donat logofătului Toader satele Hîncăuți și Zubriceni, care-i fuseseră vîndute de către Maria și Petrică Hanco, copiii paharnicului Hanco[4].

Vom mai aminti că V. Bogrea face legătură între numele Hanco (în forma sa romînească Hango sau Hîncu) și satul *Hangani* din fostul jud. Bacău, care a avut inițial numele *Urmeniș* (deci conținînd etnonimia „armean"), pentru care găsim referințe în revista *Ion Neculce* IV, 331 (vezi V. Bogrea, *Glose romînești în patronimicele armenești din Ardeal*, p. 68, nota 2).

Vom trece acum la toponimicele *Calianăuți* și *Călienești*, atestate în documente moldovenești. Dintr-un document datat din 15. III. 1488, în care e vorba despre vînzarea unei moșii către Ștefan cel Mare, rezultă că fiii lui Hanco, care vînd moșia, sînt înrudiți cu un anume *Caliian*. Într-un alt document al domnitorului Bogdan, din 17 ianuarie 1517, se menționează că fiii lui Hanco sînt înrudiți cu nepoții lui Caliian[5]. M. Costăchescu care menționează acest fapt spune mai departe (p. 426): „Pe urmașii lui Caliian, îi găsim și în documentul din 15.III. 1488, și anume pe Andriaș Hancovici, pe fratele său Ivanco etc."

---

[1] În *Dicționarul numelor armene* (*Hayoç anjnanunneri bararan*) al lui Hr. Ačaṙean nu găsim citat numele Hanco, deoarece acesta poartă un sufix slav. Găsim însă o formă scurtată a numelui *Hovhannes*, *Ohanes* (Ioan), și anume *Hanes* (citat încă în 1151), apoi *Hanō*, Hano, Hanno (vezi vol. III, p. 49, 537—538). Sufixul slav *-ko* s-a adăugat de obicei la numele pline sau și la formele scurtate romînești, poloneze, rutene, sau armene. Pe lîngă rom. *Stanco*, *Lațco* citez numele polonezului *Jatzko* (Jacek), *Swinko* și al armeanului *Marco Armanul* (menționat într-un document din anul 1669) sau *Ivașco Armeanul* (menționat într-un document din 13.VI.1456). Tot așa apare și *Hanco*, care se explică prin forma redusă a numelui *Hanes*, *Hano*, plus sufixul *-ko*. Numele *Hancu*, cu sufixul *-cu* apare o singură dată în documentele înainte de Ștefan cel Mare. (Vezi și Vasile Bogrea, *Glose romînești în patronimicile armenești din Ardeal*, vol. *I-ul Congres al filologilor romîni*, București, 1926, p. 68, nota 2).

[2] *Documentele privind istoria romînilor. Moldova.* (*Secolul al XV-lea*) II, p. 12.

[3] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, 1931, I, p. 260 și *Documente moldovenești după Ștefan cel Mare*, 1933, p. 100.

[4] *Documentele privind istoria romînilor. Moldova.* (*Secolul al XVI-lea*), I, p. 249—250.

[5] M. Costăchescu, *Documente moldovenești din timpul domnitorului Bogdan (1504—1517)*, București, 1940, p. 418—423.

Nu credem că ipoteza lui N. Iorga, după care Calian deriva de la numele grecesc *Kaloioannes*, e justă[1]. Vom propune o etimologie armeană pentru numele de Calian. Credem că cea mai acceptabilă etimologie pentru acest nume este cuvîntul armean *gayl*, cu sensul de „lup", care în armeana din Moldova și din Transilvania se pronunță *kal* „lup", avînd și un diminutiv *kalig* „lupușor"[2].

Numele de Calian, pe care, după cum am arătat, îl consider de origine armeană, formează cu sufixul ucrainean *-ăuți* toponimicul satului *Calianăuți* din raionul Botoșani (citat în secolul al XVI-lea). O formă mai veche, cu sufixul romîn *-ești* (din secolul al XV-lea) este toponimicul *Călienești*, rn. Bacău, al cărui sufix a cauzat trecerea lui *a* în *e*. Există însă și satul numit *Calianești pe Cobîle*, atestat într-un document de la 12.XI. 1440 (astăzi ținînd de comuna Negri de lîngă Siret). M. Costăchescu crede că e un sat foarte vechi, din secolul al XIV-lea, denumit după Calian[3].

Un alt patronimic, *Camarzan*, formează după părerea mea trei toponimice: *Cămîrzani* în rn. Fălticeni[4], *Cămărzana* în rn. Oaș (Baia Mare) din Transilvania și (cu o metateză) *Cărmăzinești* în țara Hațegului, atestat aici încă din anul 1468 cu numele *Kamarzinești*. Familia de armeni *Camarzan* e atestată în Moldova[5], dar faptul că acest nume a constituit toponimice în nordul Transilvaniei, unde găsim și toponimice ungurești, formate cu etnonimia „armean" (Ormeniș, Urmeniș), dovedește că grupuri de armeni au trecut foarte timpuriu munții dinspre Moldova în nordul Transilvaniei; sau armenii numiți *Camarzan* au făcut poate

---

[1] Deși N. Iorga afirmă în cîteva din lucrările sale (*Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul*, București, 1900, p. 19; *Istoria comerțului romînesc*, 1925, I, p. 154, că acest Calian din Cetatea Albă e grec, bazîndu-se pe documentele comerciale din Lemberg, care i-au dat această convingere, trebuie să constatăm totuși că aceste documente sînt contradictorii în privința originii sale etnice. Astfel, în șase documente citate în *Studii și Documente*, XXIII, la capitolul documentelor din Lemberg, Calian e arătat ca un negustor grec, pe cînd în alte cinci documente nu mai este vorba decît de raporturile comerciale ale negustorilor armeni din Lemberg cu „*ffamoso Kyliano* (sau *Kaliano*), *negociatori de Albo Castro*". În schimb contradicția în privința originii etnice a lui Calian apare în doc. LXXVII, care poartă ca titlu: Dominus Lindnar cum *Kalyano Armeno*. După cît îmi pare, Kaloioannes poate da un Coloian, nu însă un Calian. O dovadă că numele lui Calian din Cetatea Albă nu are nimic comun cu numele grec Kaloioannes, o avem în faptul că un sfetnic al lui Alexandru cel Bun, este citat într-un document din 13. XII. 1421 cu numele de Caliianovici, iar într-un document din 19. IX. 1436 cu numele Calian (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 701—702). Or, aproximativ în același timp, într-un document din 9 septembrie 1441 este citat un Caloian, care evident este format din Kaloioannes. Cred că nu se poate explica *Calian* și *Caloian*, care apar în aceeași epocă, ca fiind formate din același *Kaloioannes*, datorită unui tratament fonetic diferit. De altfel documentele comerciale din Lemberg citează pentru aceeași epocă deseori pe un *Coloian Walata de Albo Castro*, datorită căruia s-a putut produce confuzia.

[2] Kr. Szongott, *A Magyarhoni örmény családok genealogiája* (Genealogia familiilor armene din Ungaria), p. 187; vezi V. Bogrea, *Glose romînești în patronimicele armenești din Ardeal* (*I-ul Congres al filologilor romîni*, București, 1926, p. 68, nota 1).

[3] M. Costăchescu, *Documente moldovene înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 73, 75—76.

[4] D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, 1872, p. 91, citează *Cămîrzani* în jud. Suceava. Să fie oare identic cu cel din rn. Fălticeni?

[5] Camarzan, armean din Suceava, apare într-un document al lui Bogdan II, din 10. I. 1451, iar mai tîrziu, în timpul lui Ștefan cel Mare, la 12. VIII. 1457. Hr. Ačarean citează acest nume ca fiind un patronimic armean (*Dicționarul numelor armenești*, II, p. 577).

parte din grupul de armeni stabiliţi în Transilvania încă din secolele X-XI (?) şi au venit în Moldova în secolul al XIV-lea odată cu *Maramureşenii?* Locuitorii din Oaş numesc satul *Cărmăzana* (cf. ALR I, vol. I, h. 2, punct 343) şi nu *Cămărzana*, cum este numele oficial. Cămărzana din Ţara Oaşului este foarte veche, fiind atestată încă în anul 1387 cu numele unguresc *Kamarzanfalva*, iar în 1418 : *Komorzanfalva*[1].

Un toponimic ca *Bădroşeşti*, din fostul judeţ Tutova, prezintă un aspect romînesc ; şi totuşi el nu poate fi explicat pornind de la un etimon romînesc, deoarece la baza lui este numele de persoană armenesc *Bădros*, *Bedros*, identic cu numele *Petru*. Toponimicul Bădroşeşti nu-l mai găsim în *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*, fiind înlocuit cu un alt toponimic. Forma de nume *Bădros* o găsim menţionată la N. Iorga[2], iar de toponimicul *Bădroşeşti* se ocupă V. Bogrea, care-l explică prin numele armenesc Bădros[3].

★

Examinînd în acest articol urmele armene, păstrate în toponimicele romîneşti, maghiare sau ucrainene din ţara noastră, nu am putut stabili decît foarte puţine toponimice care sînt de origine armeană. Armenii s-au topit repede în masa populaţiei băştinaşe. Cumanii şi pecenegii stabiliţi în grupe compacte au caracterizat aşezările lor cu un sufix propriu -*(l)ui* şi numai toponimicele conţinînd etnonimia lor au primit sufixe romîneşti (Comana, Peceneaga, Comaneşti etc.). Aşezări armeneşti au existat nu numai în oraşe ci şi la sate, cum o dovedeşte etnonimia lor conţinută în toponimice. Cred că va trebui să-i acordăm acestei probleme mai multă atenţie, fiindcă după cum spune acad. I. Iordan în *Rumänische Toponomastik* I, p. 3, toponimia reprezintă deseori istoria nescrisă a unui popor, o arhivă în care timp de secole s-au adunat evenimentele. Cercetarea ei ar desluşi poate convieţuirea poporului armean în mijlocul nostru.

АРМЯНЕ В РУМЫНСКОЙ ТОПОНИМИКЕ И РУМЫНСКИЕ ТОПОНИМЫ АРМЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

По мнению Ф. Маклера и Ж. де Моргана, к которому впоследствии присоединились советские ученые Н. Кривонос и В. Грабовецкий, армяне, изгнанные из своей страны нашествием турок в 1064 году, переселились в Польшу еще в XII веке; предполагается, что эти армяне

[1] N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX–XIV*, p. 392. Menţionez că N. Drăganu consideră acest toponimic ca fiind de origine maghiară, avînd la bază numele personal Cămărzan, Comorzan în care vede probabil un maghiar *Komorzan* (p. 278, 392–393). N. Drăganu nu ştia că acest nume este de origine armeană.

[2] N. Iorga, *Studii şi Documente*, XVI, p. 438.

[3] V. Bogrea, *Glose romîneşti în patronimicile romîneşti din Ardeal. I-ul Congres al filologilor romîni*, Bucureşti, 1926, p. 79.

способствовали развитию международной торговли между Востоком и Центральной Европой, в которой принимала участие и Молдова. Разветвление главного, так называемого татарского торгового пути в Константинополь прошло и через Молдову; таким образом, армяне поселились в Молдове, в рождающихся городах, в развитии которых они принимали участие своей торговлей и ремеслами.

Работы академика И. Иордана, касающиеся топонимики, обратили внимание автора на многочисленные села с этнонимом „армянин". Эти работы, цитированные в статье, как и другие исследования, предоставили картину расположения армянских поселений на румынской территории. Названия данных поселений образованы от армянского этнонима, что доказывает следующее: армяне не селились только в городах, а образовывали, вероятно, и поселения, которым местное население давало названия, заключающие в себе армянские этнонимы.

Попытка установить более современный список топонимических названий, указывающих на воспоминания об армянах, проявляется в стремлении автора объяснить некоторые топонимические названия армянскими словами (которые иногда превращались в прозвища и позднее в фамилии) с помощью имен или фамилий. В этом порядке предлагается объяснение названий местностей, таких как Гайдар, Горовей, Бабич, Бабичень, Орбик, Ареф, Сылытрук, Хынкыуц, Хангань, Калианэуц, Кэлиенешть, Кымырзань, Кымырзана, Кырмызинешть, Быдрошешть.

LES ARMÉNIENS DANS LA TOPONYMIE ROUMAINE ET TOPONYMIQUES ROUMAINS D'ORIGINE ARMÉNIENNE

RÉSUMÉ

Fr. Macler et J. de Morgan, puis récemment deux savants soviétiques, N. Krivonos et V. Grabovetski, soutiennent que les Arméniens, chassés de leur pays par l'invasion des Turcs en 1064, se seraient établis en Pologne dès le XIIe siècle. Ces Arméniens auraient développé le commerce international entre l'Orient et l'Europe centrale, en utilisant la *voie commerciale tatare* (Caffa en Crimée — Lemberg en Pologne). Une ramification de cette voie commerciale principale traversait la Moldavie, pour atteindre Constantinople ; c'est cette ramification qui a déterminé beaucoup d'Arméniens à s'établir en Moldavie, dans les villes naissantes, au développement desquelles ils ont contribué par leur commerce et leurs métiers.

Les travaux de toponymie de I. Iordan ont attiré cependant l'attention de l'auteur aussi sur nombre de *villages*, dont le nom est formé avec l'ethnonymie « Arménien ». Ces travaux, ainsi que d'autres, lui ont fourni un tableau de la répartition des Arméniens dans les pays roumains, en prouvant aussi qu'ils ne s'établissaient pas uniquement dans

les villes, mais qu'ils fondaient aussi des colonies dans des villages; il paraît que les plus anciens furent nommés de leur propre ethnonymie.

La préoccupation de l'auteur d'établir une liste plus complète des noms toponymiques qui révèlent des traces des Arméniens, fait conclure à l'explication d'une autre série de toponymiques, formés par des étymons arméniens (qui parfois sont devenus des surnoms et finalement des noms patronymiques), par des noms de personne ou des patronymiques. Dans cette série l'auteur propose l'explication des noms de lieu tels *Gaidar*, *Goroveiul*, *Babici*, *Babiceni*, *Orbic*, *Aref*, *Sălătrucul*, *Hînțești*, *Hîncăuți*, *Hangani*, *Calianăuți*, *Călienești*, *Cămîrzani*, *Cămărzana*, *Cărmăzinești*, *Bădroșești*.

DESPRE *PRE* LA ACUZATIV ÎN LIMBA TEXTELOR TRADUSE DIN SLAVĂ ÎN SEC. AL XVI-LEA

DE

FLORICA DIMITRESCU

Majoritatea cercetătorilor limbii textelor noastre vechi au văzut în construcțiile sintactice nefirești astăzi, și în special în lipsa prepoziției *pre* la acuzativ în textele traduse în secolul al XVI-lea, o probă de servilism față de textele originale slave. Iată cîteva citate care ilustrează această afirmație : ,,Faptul că cele mai vechi texte rotacizante omit prepoziția *pre* se explică ușor prin scrupulozitatea cu care traducătorii acestor texte căutau să reproducă întocmai originalul slavon'' (Candrea, Ps. Sch. I, CC II) ; ,,Cele mai multe din exemplele neobișnuite astăzi ale textelor noastre vechi ... sînt datorite imitației originalului slavon (Drăganu, Morf. 35) ; [Textele traduse] par leurs omissions et hésitation trahissent l'effort que faisaient les traducteurs de ne pas trop s'éloigner des originaux étrangers'' (Densusianu, HLR II, 376—377) ; ,,În textele traduse întrebuințarea lui *pre* e condiționată de construcția din originalul ,,slavon'' (Al. Rosetti, LR sec. XIII—XVI, 130) ; (construcția cu *pre*) era evitată pentru a se imita construcția slavonească corespunzătoare'' (*Ibidem*, 131). I.A. Candrea merge și mai departe cu acest raționament, introducînd în discuție chiar ,,teama pe care o aveau [traducătorii] de a introduce în textul religios pe care îl tălmăceau vreun cuvînt de prisos, ceea ce ar fi constituit în ochii lor o profanare a sfințeniei cărții'' (*op. cit.*, I, CC II).

În fața acestor afirmații categorice ne întrebăm, alături de S. Pușcariu (DR, II, 566—567), dacă atitudinea servilă a traducătorilor primelor noastre texte putea merge atît de departe încît să falsifice consecvent sintaxa limbii lor.

În cele ce urmează vom încerca să arătăm, pe baza comparației între textul romînesc tradus și originalul slav, că nu în toate situațiile poate fi invocat ,,servilismul'' traducătorilor pentru a se explica anumite fapte de limbă. Astfel, credem că nu putem discuta situația lipsei lui *pre*

la acuzativ din textele traduse i z o l a t, fără a avea în vedere în ce mod, aceeași traducători transpuneau în romînește alte cazuri. Deci plasarea traducerii acuzativului în a n s a m b l u l mijloacelor și posibilităților de care dispuneau primii noștri traducători în traducerea cazurilor în general, se impune. Cercetarea paralelă a textului romînesc și a textului slavon original ne permite să observăm, de exemplu, că se traduce consecvent cu ajutorul unei prepoziții cazul instrumental, sintetic în slavă, ceea ce dovedește că traducătorii înțelegeau în mod exact sensul :

Și bătu *cu grindine* vïile lor[1] Și smochinele lor *cu brumь* (Psaltirea Voronețeană LXXVII 47) (ed. Gălușcă)	изби градом винограды их҄ и сӱкамины их҄ сланоѫ
Că sfrășimu-ne *cu mănïa* ta (Psaltirea Voronețeană LXXXIX, 7)	ꙗко скончахѡм сѧ гнѣвом твоим
Cu spatele sale ūmbri-te-va (Psaltirea Voronețeană XC, 4)	плещма своима ѡсѣнит тѧ
Cu arme ꙟcūnğïură-me dĕdevărul lui (Psaltirea Voronețeană. XC, 5)	орѫжїе[мь] обыдет тѧ истина его
E ꙟcъ *cū ochii* tăi căuta-veri (Psaltirea Voronețeană XC, 8)	обаче очима своима съмотриши
Cu ačĕѧ măsurâ če veți mâsura (Coresi Tetraevanghelul, Luca, 27)	тоѫ бо мѣроѫ еѭже мѣрите
Zi (= spune) *cu cuvântūl* (CT Matei, 25)	ръри словоⷨ
Doamne, nu *cu ūrğiѧ* ta... neče *cu mănïѧ* ta (Coresi, Ps. sl.-rom. Ps. 6)	гн҃, не ιростїѫ твоеѫ... ни гнѣвоⷨ твоим
derepții *cu inema* (*id.* ib. 10)	правьѧ срдцемь

Să presupunem însă că în această situație nu s-ar fi putut traduce a l t f e l; dar și în acest caz trebuie admis că traducătorii nu au procedat ,,servil'', ci au redat sensul cu ajutorul unei prepoziții inexistente în textul slav. Să examinăm, în continuare, un alt caz, care pune probleme mai numeroase de traducere și care, ca și acuzativul, se poate traduce fie sintetic, ca în slavă, fie cu o prepoziție. Ne vom rezuma, aici, la cîteva exemple menite să ilustreze faptul că traducătorul a știut să se orienteze bine și a tradus cu ajutorul unei prepoziții atunci cînd genitivul slav respectiv era un *genitiv locativ* :

Pūser ꙟ *Iērosalim* (Psaltirea Voronețeană LXXVIII, 1)	положишѧ ѥрслима
Aproape de *ō pustie* (CT Ioan, 40)	близь поустынѧ

un genitiv al calității :

ꙟ coperemăntul zăului *de čerïu* (Psaltirea Voronețeană XC, 1)	въ кровѣ б҃а небснаго

[1] Vom utiliza, pentru toate textele citate, sistemul de transliterație stabilit de ,,Asociația pentru editarea textelor romîne vechi'' în 1930.

sau un *genitiv al materiei* :

Maria luō ō litrâ de mvrь de nardōs (CT Ioan, 41)	марıа же премшн лıтрѫ м ѵ̈ р а н а р д а
Nu poate spârtura crъpi *cu pânzâ* nenâlbitâ (CT Matei 31)	приставлѣеть приставленїа п л а т а не вѣлена

La toate aceste cazuri, de corectă utilizare a unei prepoziții acolo unde textul slav prezenta o formă sintetică, trebuie adăugat și un altul, în sprijinul tezei că nu numai servilismul este în măsură să explice absența prepoziției *pre* la acuzativ ; este vorba de un fapt remarcat de S. Pușcariu în DR, VII, 459. Aici autorul se referă la numeroasele cazuri cînd în textul romînesc se traduce corect de exemplu *laud* **domnul,** deși într-o traducere servilă ne-am fi așteptat la *laud* **domnului,** pentru că în slavă, la numele de ființe masculine acuzativul avea în general forma genitivului (*Boga*). Este, prin urmare, legitim, să fim surprinși de ce în această situație traducătorul a știut să traducă corect cu acuzativul romînesc, dar de ce nu a mers mai departe, adăugînd prepoziția *pre*, dacă aceasta se impusese în sistemul său lingvistic.

În fața acestei situații de fapt, ne putem pune întrebarea de ce traducătorii care, după cîte am văzut — și exemplele pot fi ușor înmulțite — au știut să pună prepoziția care exprima exact circumstanța respectivă (*cu*, *de*, *în*) la alte cazuri, sintetice ca și acuzativul în slavă, și nu au făcut-o, decît cu rare excepții, în cazul complementului direct. Situația apare cu atît mai curioasă cu cît pe aceeași pagină, și chiar în aceeași frază, ca, de exemplu, în :

Era Viѳaniâ aproape *de Ierusalim*ь cа doaosprâzĕče mile și mulți de ꙟ Ïūdei ēra veniți cătrâ Marta și Mariѧ să mîngâe ѧle de fratele ei. (CT Ioan, 39)	бѣже вїѳанїа близь ї е р̑с л ї м а ıако стадїи пѧтна десѧте и мнwзи ѿ їоудеи бѣхѫ прїишли къ марѳѣ и марıи да оусѣшѧть нхь о брать ею

se poate constata buna traducere, cu prepoziție, a genitivului din slavă, dar absența prepoziției înaintea pronumelui la acuzativ.

Înainte, însă, de a încerca să dăm un răspuns la această întrebare, nu trebuie să trecem cu vederea anumite situații care ne-ar putea ajuta la o justă interpretare a faptelor. De exemplu, dacă ne referim la cazurile puțin numeroase, cînd în textele traduse apare *pre* la acuzativ, trebuie să distingem trei situații :

1) Cînd în textul slav acuzativul respectiv era precedat de prepoziția на, tradusă în romînește prin *pre* (sau mai rar prin *spre*) ca morfem al acuzativului :

Varsă măniia ta *spre* limbi če nu știu tine	пролѣи гнѣв твои на ѩзыкы не знаѭщѧѧ тебе
Și *pre* ꙟmpărații če numele lor nu chĕmъ (Psaltirea Voronețeană LXXVIII, 6)	и на цсрвїа ıаже имени твоего не призвашѧ

Iară de va hūli *pre* duhulь sfân'tc (CT Marcu, 14)	а ижє въсхоухить на дхь стыи
Ferecaţi toţi čeѧče se nădăjduesc *pre elь* (Coresi, Ps. sl. rom. Ps. 2)	блажєни въси надѣѭщєи сѧ на нь

2) Cînd substantivele sînt identice şi deci prezenţa lui *pre* se explică prin nevoia imperios simţită a distingerii lor :

Cūmь poate *dracь pre dracь* goni ? (CT Marcu, 13)	како можєть сатана сатанѫ изгонити ?
Da-va *frate pre frate* spre moarte (CT Marcu, 59)	прѣдаст жє брать брата на съмръть
Şi de va goni *dracūl pre dracь* (CT Matei, 46)	и аще сатана сатанѫ изгонить
Da-va *frate pre frate* pre moarte (CT Matei, 36)	прѣдасть жє брать брата на съ҃мрть
Au poate *ōrbь pre ōrbь* dūcĕ (CT Luca, 13)	єда можєть слѣпєць слѣпца водити

3) Şi cînd, în fine, se traduce cu acuzativul cu prepoziţie fie pronumele :

izbăveşte *pre noi* (Psaltirea Voroneţeană LXXVIII, 9)	избави нас
Če ne izbăvēşte *pre noi* (CT Matei 16)	иѫ избави на^{с}
Alţii mîntuꙟşte, *pre ēluşi* nu putu mân'tui (CT Marcu, 68)	ины ѧсп^{с}є, сєбє ли нє можєть сл҃сти ?
Şi lūo *pre el* Pâtru (CT Marcu, 36)	и прїємь єго пєтрь
Pre elu se va pï ѧrde (CT Luca, 44)	сєбє жє погоубивь

fie numele proprii :

că mâncar *pre Iakov* (Psaltirea Voroneţeană LXXVIII, 7)	ꙗко поѧдошѧ ꙗкова
Irod prin'se *pre Iōanь* şi-l legă ēlь şi-l bâgâꙟtemniţâ (CT Matei, 57)	ирѡд бо ємь іѡанна, скѧзан и въсади въ тємницѫ
E vătahūl şi čeѧče era cu nūsūl păziѧ *pre Isus* (CT Matei, 113) Şi bâgâ *pre Pâtru* (CT Ioan, 58)	сътник жє и ижє бѣхѫ съ нимъ и въвєдє пєтра стрѣгѫщєи іса

şi mult mai rar numele comune :

strigâ nūnul *pre ğinere* (CT Ioan, 6)	пригласи жє нихa архїтрї каінь

Din cele trei situaţii prezentate, singura concludentă, din punctul nostru de vedere, este a treia. Vedem deci că şi puţin numeroasele cazuri de utilizare a prepoziţiei la acuzativ în textele traduse se restrîng prin

eliminarea cazurilor cînd în slavă exista o prepoziție (на) sau cînd, întîlnindu-se două substantive identice, dintre care unul se află la acuzativ, prezența unui semn al acuzativului se impunea.

În discuția de pînă acum ne-am referit, cu bună știință, numai la problema acuzativului din textele traduse în sec. al XVI-lea. Însă, pentru a ajunge să dăm un răspuns la întrebarea pe care ne-am pus-o, trebuie să ne adresăm și textelor originale unde, după cum se știe (v. Al. Rosetti, L.R. sec. al XIII-XVI-lea p. 130), acuzativul numelor sau pronumelor, cu foarte rare excepții (explicate de Densusianu, HLR, II, 376 prin neglijențe de redactare) se construiește cu prep. *pre*. Avînd în vedere că totuși textele netraduse reflectă starea limbii, cum se poate explica faptul că traducătorii, deși în alte cazuri știau să folosească prepoziția adecvată, cînd aveau de tradus genitivul sau instrumentalul, știau să distingă acuzativul de genitivul numelor masculine etc., nu utilizează decît prea rar, excepțional, acuzativul cu *pre*? Desigur că aceiași traducători dacă ar fi fost puși în situația să scrie o scrisoare sau un act de proprietate, de exemplu, fără un ,,model'' în față, ar fi utilizat prepoziția *pre* la acuzativ ; v. de exemplu prefețele și epiloagele textelor traduse.

În răspunsul pe care îl propunem, cred că trebuie să plecăm de la situația fenomenului în discuție în s i s t e m u l limbii secolului al XVI-lea. Dacă fenomenul ar fi străvechi și deci consolidat în limbă (cum presupun cei mai mulți dintre cercetători), ,,servilismul'' față de textul slav nu ar fi reușit să impună traducerea acuzativului, fără prepoziție (o dată ce am văzut că alte cazuri, deopotrivă sintetice în slavă, sînt traduse corect, cu prepoziție). În lupta dintre existența unei perfecte conștiințe lingvistice a acuzativului cu *pre*, cerută de ,,vechimea'' fenomenului, și imitarea servilă a textului tradus, pare mai probabil că prima ar fi trebuit să iasă învingătoare. Concluzia noastră este deci că, în epoca de care ne ocupăm, fenomenul în discuție era într-o fază i n c i p i e n t ă, nedefinitivă, că nu reușise să se impună în conștiința vorbitorilor în așa măsură încît, în momentul cînd nu scriau liber, să-l utilizeze. Cu alte cuvinte, credem că lipsa lui *pre* din textele traduse ar putea constitui o dovadă, care, coroborată cu altele — de pildă cu absența lui *pre* la acuzativ din dialectele noastre din sud (aromîn, megleno-romîn și istroromîn) — ar putea fi adusă în sprijinul tezei că *pre* la acuzativ datează aproximativ din epoca imediat anterioară aceleia în care apar primele traduceri și că în perioada de care ne ocupăm nu reușise să se impună deplin. Un argument în favoarea acestei afirmații despre faza de ,,tatonare'' a acuzativului cu *pre*, sînt destul de numeroasele exemple în care, în secolul al XVI-lea, *pre* era pus acolo unde romîna de astăzi îl exclude. Densusianu, în HLR, II, 377, notînd astfel de cazuri aberante astăzi (și auzii *pre* cuvinte ciudate (Coresi, Lucrulŭ apostolescŭ, ed. Bianu, p. 381/18), și aibi pre tine singur și *pre* învățătura (*Ibidem*, p. 503/3), să ungă *pre* trupul lu Isus (Coresi, Tîlcul evangheliilor de la 1564, p.8), să nu urâm *pre* leacure (*Ibidem*, p. 239) ; și *pre* rodu și poamele lorŭ ai blagoslovitŭ (Molitvenicul lui Coresi, la N. Hodoș, o.c., p. 272) ; ne (= «*nu*») ucarească pre popa, ce *pre* besereca lu Du[m]nedzeu (Manuscript de la Ieud, ed. Bianu, p. 21/2 (citatele sînt după Drăganu, Morf. p. 121))

le însoțește de explicația că ele ar fi o dovadă tocmai a faptului că traducătorii cunoșteau *bine* construcția cu *pre* la acuzativ pe care au ajuns să o folosească și acolo unde uzul limbii romîne nu o cerea. Credem că aceste cazuri se pot interpreta însă, cu mai multe șanse, ca o consecință a stadiului de început la care se găsea fenomenul în veacul al XVI-lea. De altfel, acuzativul cu *pre* este un fenomen care nici pînă astăzi, cu toate eforturile de normare ale limbii literare, nu a ajuns să se precizeze, să obțină forme de cristalizare unanim recunoscute (v. de ex. observațiile lui Pușcariu, DR II, 568 – care însă merge prea departe afirmînd că „pe timpul și în regiunile în care au fost scrise [primele traduceri] (în secolul al XVI-lea *n.n.*) inovațiunea nu începuse încă" DR, VII, 458 – și ale lui L. Onu, Recueil, 206, care relevă un mare număr de greșeli în limba de astăzi cu privire la utilizarea lui *pre* la acuzativ).

Din cele expuse mai sus se poate trage concluzia că, fără a exclude cu totul o anumită influență a textului slav, cum face, după părerea noastră în mod exagerat, S. Pușcariu care vorbește despre „desăvîrșita neprobabilitate a explicării prin modelul slav imitat" (DR, VII, 458) nu putem atribui exclusiv acestuia lipsa lui *pre* la acuzativ, ci faptului că fenomenul, în evoluție și astăzi, se afla încă într-un stadiu de început.

O concluzie de alt ordin este în legătură cu valoarea probantă a faptelor din textele traduse. Chiar dacă, în general, numai divergențele față de original sînt în măsură să releve adevărata față a limbii vii (Meillet, Rocznik sł., VI, 140) observăm că uneori, extrem de rar, însă, și cu mare prudență interpretate, și fapte de acest fel ne pot folosi pentru a urmări anumite particularități de limbă.

В СВЯЗИ С ПРЕДЛОГОМ *PRE* В ФОРМЕ ВИНИТЕЛЬНОГО ПАДЕЖА В ЯЗЫКЕ ПЕРЕВЕДЕННЫХ СО СЛАВЯНСКОГО ТЕКСТОВ В XVI ВЕКЕ

РЕЗЮМЕ

Большая часть исследователей древней румынской письменности объясняют отсутствие в переведенных текстах предлога *pre* в винительном падеже раболепным подражанием оригиналу. Сравнение румынского переведенного текста и славянского оригинала позволяет автору настоящей работы заметить, что не во всех случаях верна ссылка на угодливое подражание переводчиков; связывая вопрос винительного падежа с совокупностью тех средств и возможностей, которыми располагали первые переводчики при переводе падежей вообще, автор обращает внимание на правильность перевода ими предлога, выражающего соответствующее обстоятельство, а также других падежей, например, творительного, родительного места, вещества и т.д. Что же тогда является причиной иного отношения к переводу прямого

дополнения? Ответу на этот вопрос предшествует изучение автором оригинальных текстов XVI века, в которых винительный падеж существительных или местоимений образован, с редкими исключениями, с предлогом *pre*. Последнее обстоятельство привело некоторых исследователей к мнению о глубокой древности этого явления. Но если это так, раболепство переводчиков не позволило бы им переводить винительный падеж без предлога.

Установлено, что в языке XVII века *pre* появляется в тех случаях, в которых современный румынский язык его не допускает; даже в настоящее время правила употребления винительного падежа с предлогом *pre* окончательно не уточнены. Все это приводит автора к заключению, что *pre* в винительном падеже датируется примерно эпохой, предшествующей той, в которую появляются первые переводы (в результате чего предлог не успел окончательно укорениться).

В итоге, не исключая полностью определенного влияния славянского текста, автор приходит к выводу, что отсутствие предлога *pre* в винительном падеже не зависит исключительно от этого влияния, а является следствием развития в настоящее время этого явления, его начальной стадии.

À PROPOS DE *PRE* À L'ACCUSATIF DANS LA LANGUE DES TEXTES TRADUITS DU SLAVE AU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

La plupart des chercheurs de la langue roumaine des textes anciens ont envisagé l'absence de la préposition *pre* à l'accusatif, dans les textes traduits, comme une preuve de servilisme à l'égard du texte original. Se fondant sur l'étude comparée du texte roumain traduit et de l'original slave, l'auteur considère qu'on ne saurait pourtant invoquer le servilisme des traducteurs dans toutes les situations. En plaçant la question de la traduction de l'accusatif dans l'ensemble des moyens et des possibilités dont disposaient les premiers traducteurs, l'auteur a remarqué que ces derniers ont su trouver la préposition adéquate à la circonstance donnée et ont su traduire correctement d'autres cas, tels l'instrumental, le génitif locatif, le génitif de la matière, etc. Pourquoi ne l'ont-il pas fait, en traduisant le complément direct ? Avant de répondre à cette question, l'auteur prend aussi en considération les textes originaux du XVIe siècle, où — à de très rares exceptions près — l'accusatif des noms et des pronoms est construit avec la préposition *pre*, ce qui a déterminé certains chercheurs à considérer le phénomène comme très ancien. Si tel eut été le cas, le servilisme des traducteurs n'eût pas réussi à imposer la traduction de l'accusatif sans préposition. Le fait que dans la langue du XVIe siècle *pre* apparaît même là où le roumain actuel le supprime et

que la règle de l'accusatif avec *pre* n'est même pas aujourd'hui définitivement précisée, incite l'auteur à supposer que *pre* à l'accusatif date de l'époque immédiatement antérieure à celle où apparaissent les premières traductions et qu'il n'avait pas encore réussi à s'imposer.

En conclusion, sans exclure totalement une certaine influence du texte slave, l'auteur est d'avis que ce n'est pas exclusivement à cette influence que peut être attribuée l'absence de *pre* à l'accusatif, mais plutôt au fait que le phénomène — aujourd'hui encore en évolution — se trouvait à un stade de début.

CONTRIBUŢII LA DEFINIREA ŞI CLASIFICAREA VERBELOR REGULATE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

PAULA DIACONESCU

Recent, academicianul Gr. C. Moisil a prezentat o comunicare în legătură cu flexiunea verbală în limba romînă. Această comunicare are în vedere pregătirea limbii romîne pentru traducerea mecanică, dar ea prilejuieşte şi unele reflecţii a căror semnificaţie lingvistică merită să fie discutată.

Lectura acestei lucrări în manuscris[1] m-a determinat să revăd, în gramaticile noastre, prezentarea flexiunii verbale din punctul de vedere al regularităţii.

Ca urmare, am fost condusă să încerc o altă definiţie şi clasificare a verbelor regulate, plecînd de la alte criterii decît cele propuse de Gramatica Academiei R.P.R.

I. CRITICA PREZENTĂRII FLEXIUNII VERBALE ÎN GRAMATICA ACADEMIEI R.P.R.

În multe gramatici, deşi se vorbeşte despre verbe regulate şi verbe neregulate, totuşi noţiunea de verb regulat nu este definită cu precizie. În *Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, vol. I, p. 259, figurează ca definiţie a verbelor regulate următoarea afirmaţie : ,,Verbele regulate au în romîneşte două teme, a prezentului şi a perfectului. Din tema prezentului se formează prezentul indicativ, conjunctiv, imperativ (pozitiv), infinitiv (acesta la rîndul lui formează prezentul condiţional, imperativul negativ şi viitorul indicativ), gerunziul (cu care se formează prezumtivul prezent), imperfectul indicativ. Din tema perfectului se formează perfectul simplu şi mai mult ca perfectul indicativ, apoi parti-

[1] Acad. Gr. C. Moisil, *Probleme puse de maşina automată. Conjugarea verbelor în limba romînă scrisă*, articol apărut în SCL, XI (1960), nr. 1.

cipiul (cu care se formează perfectul compus și viitorul anterior indicativ, perfectul conjunctiv, perfectul condițional, perfectul infinitiv, prezumtivul perfect și toate formele pasivului) și supinul.''

Această definiție are un caracter *ambiguu*, pretîndu-se la mai multe interpretări. Într-adevăr, din formularea de mai sus, nu se înțelege dacă proprietatea de a avea două teme, a prezentului și a perfectului, e o trăsătură caracteristică, definitorie a verbelor regulate sau dacă verbele regulate formează doar o parte a totalității verbelor care au două teme, a prezentului și a perfectului.

Mai întîi, dacă se consideră, prin definiție, că verbele regulate sînt o parte a verbelor care au numai două teme, a prezentului și a perfectului, definiția e defectuoasă, deoarece se indică genul proxim, fără să se arate și diferența specifică.

Dacă se consideră, prin definiție, că verbele regulate sînt o parte a verbelor care au cel puțin două teme, a prezentului și a perfectului, definiția ar rămîne defectuoasă pentru același motiv ca și precedenta. Ea ar fi prea generală, fiind satisfăcută de orice verb.

Dacă se consideră însă proprietatea de a avea două teme de bază, a prezentului și a perfectului, din care derivă toate celelalte teme după regulile indicate, drept o trăsătură specifică verbelor regulate, și în acest caz, formularea rămîne confuză și chiar greșită. Într-adevăr, după această definiție, ne-am aștepta ca la capitolul despre conjugarea verbelor regulate, să găsim trecute numai verbele care au exact două teme de bază : a prezentului și a perfectului. Însă acest lucru nu se întîmplă. La pagina 278 se dau exemple și verbe a căror temă variază la unele forme, dacă modul și numărul se schimbă. De pildă, verbul *a face* (cu compușii lui) este considerat verb regulat, deși nu satisface definiția dată verbelor regulate în *Gramatica Academiei*. Acest verb are la indicativ forma *fac*(*e*), iar la imperativ *fă*. La (imperativ) singular *fă*, iar la (imperativ) plural *fac*(*eți*). Tot acolo sînt trecute și verbe a căror temă variază la unele forme, dacă modul, timpul și numărul se schimbă. De exemplu, verbele *a duce* (cu compușii lui) și *a zice* (cu compușii lui) nu satisfac nici ele definiția dată verbelor regulate în *Gramatica Academiei*. Aceste verbe au la indicativ forma *duc*(*e*), *zic*(*e*), iar la imperativ, *du*, *zi*. La (indicativ) prezent forma *duc*(*e*), *zic*(*e*), la (indicativ) perfect *du*(*se*), *zi*(*se*). La (imperativ) singular, forma *du*, *zi*, iar la (imperativ) plural, *duc*(*eți*), *zic*(*eți*).

Explicația că aceste forme diferite de imperativ provin din formele latinești *fac*, *duc*, *dic* nu poate suplini o definiție exactă a verbelor regulate. Într-adevăr, în toate cazurile, se poate da o explicație de ordin istoric unei forme ,,aberante'' din sistemul de conjugare a verbelor romînești. Ținînd seamă de criterii istorice, *Gramatica Academiei* trebuia să fie consecventă și să desființeze cu totul categoria verbelor neregulate în limba romînă, deoarece, în acest caz, noțiunea de verb regulat își pierde orice interes ; n-ar mai exista nici un verb neregulat.

E bine să raportăm faptele actuale la stările din trecut. Dar, de aici, nu rezultă că nu mai trebuie să dăm, într-o gramatică descriptivă a limbii romîne, clasificarea formelor actuale, indiferent de explicația lor istorică.

Trebuie să remarcăm că şi definiţia dată verbelor neregulate duce la contradicţii, adîncind şi mai mult confuzia în ceea ce priveşte împărţirea verbelor după flexiune, în verbe regulate şi verbe neregulate. În *Gramatica Academiei*, la pagina 291, se spune că ,,verbe neregulate sînt acelea la care temele nu se formează după regulile date, sau care la unele timpuri primesc alte desinenţe decît cele stabilite". La pagina 292, se dă o listă (care se pretinde exhaustivă) a verbelor neregulate : *a fi*, *a avea*, *a vrea*, *a bea*, *a da*, *a la*, *a lua*, *a mînca*, *a sta*, *a usca*.

Nu se înţelege din această formulare despre care ,,reguli date" este vorba şi care sînt ,,desinenţele stabilite". Neînţelegerea şi nedumerirea provin atît din faptul că ,,regulile date" la pagina 259, cînd s-a încercat o definire a verbelor cu flexiune regulată, nu le întîlnim respectate nici la toate verbele regulate[1], cît şi din faptul că nu s-au precizat acolo care sînt desinenţele specifice conjugării regulate. Nu sînt precizate desinenţele specifice conjugării regulate nici în tablourile date pentru sufixele şi desinenţele conjugării regulate, deoarece acestea sînt incomplete. Pentru a da numai un singur exemplu, verbe împrumutate recent ca *a deda*, *a preda*, *a reda*, *a consta* etc. nu figurează în aceste tablouri, deşi ele au, la indicativ prezent, morfeme diferite de acelea ale verbelor terminate la infinitiv în *-a* şi cu vocala caracteristică perfectului tot *-a*. Aceste verbe nu figurează nici pe lista verbelor neregulate, de care se deosebesc prin invariabilitatea temei în timpul conjugării.

Constatăm deci că noţiunea de ,,verb regulat" rămîne nelămurită în *Gramatica Academiei*. Urmările deficienţelor constatate se văd în tot capitolul privitor la flexiunea verbală, capitol care abundă în inconsecvenţe şi formulări echivoce. Astfel, pentru a mai da un singur exemplu, la pagina 259, se spune că ,,la verbele regulate de conjugarea I şi a IV-a, şi perfectul poate fi legat de tema prezentului... La celelalte verbe, tema perfectului diferă de a prezentului : *a merge — mersei*, *a sparge — spărsei*, *a sta — stătui* etc."

Ce trebuie să înţelegem aici prin ,,celelalte verbe?" După exemplele date, se vede că nici în acest caz nu se delimitează clar verbele regulate de cele neregulate. Într-adevăr, categoria verbelor cu două teme distincte se ilustrează atît cu verbe de conjugarea a II-a şi a III-a, trecute în alt capitol, în categoria verbelor cu flexiune regulată, cît şi cu verbul *a sta* de conjugarea I, trecut în categoria verbelor cu flexiune neregulată. În felul acesta, se măreşte şi mai mult confuzia asupra regularităţii şi neregularităţii verbelor. Toate aceste deficienţe fac imposibilă o expunere clară şi sistematică a flexiunii verbale. Nevoia de sistematizare nu numai că este un deziderat firesc pentru o gramatică ştiinţifică, dar ea este reclamată şi de unele preocupări actuale, cum este aceea a traducerilor automate.

În cele ce urmează, ne propunem să dăm, pornind de la alte criterii, o definiţie şi o clasificare a verbelor din punctul de vedere al regularităţii pe care o prezintă flexiunea lor. Pentru definirea gradului de regularitate luăm drept criteriu *invariabilitatea rădăcinii verbului* în cursul flexiunii.

---

[1] După cum s-a arătat mai sus.

Aici, folosim termenul de rădăcină cu o accepţiune mai largă : *elementul rămas după eliminarea sufixelor modale şi temporale şi a desinenţelor.*
Criteriul invariabilităţii rădăcinii ni se pare avantajos în raport cu criteriul invariabilităţii temei. Într-adevăr, numărul verbelor la care tema rămîne neschimbată pe tot parcursul flexiunii este mult mai mic decît numărul verbelor la care rădăcina rămîne neschimbată. Astfel, verbele terminate la infinitiv în *-a* şi cu vocala perfectului tot *a* au o singură temă. Pentru astfel de verbe este indiferent cu care dintre cele două criterii lucrăm. Însă la alte categorii de verbe, de exemplu la acelea cu infinitivul în *-e* şi cu perfectul în *-u*, rădăcina rămîne neschimbată pe tot parcursul flexiunii, în timp ce tema nu rămîne neschimbată. Deci, astfel de verbe ar fi de o regularitate perfectă în raport cu criteriul rădăcinii *(umpl(e)* şi *(umpl(u)* dar nu şi în raport cu criteriul temei *(umple* şi *umplu)*.

II. NOŢIUNEA DE „VERB REGULAT". GRADE DE REGULARITATE ÎN FLEXIUNEA VERBALĂ

Orice verb îşi modifică forma după mod, timp, număr şi persoană[1]. Acad. Gr. C. Moisil, în lucrarea citată, consideră verbe regulate „acele verbe a căror rădăcină rămîne neschimbată în cursul flexiunii".

Urmărind atent flexiunea verbală după criteriul invariabilităţii rădăcinii verbale la diferitele tipuri de conjugare, am constatat că putem defini trei grade de regularitate.

1. **Verbe regulate de gradul I:** *Verbele a căror rădăcină rămîne invariabilă în tot timpul flexiunii.* Din această categorie fac parte : a) toate verbele terminate la infinitiv în vocala *-î* ; b) toate verbele terminate la infinitiv în *-i* şi cu vocala caracteristică perfectului tot *-i* ; c) majoritatea verbelor terminate la infinitiv în *-a* şi cu vocala caracteristică perfectului *-a* (excepţie : *a mînca, a usca, a lua*) ; d) majoritatea verbelor cu infinitivul în *-ea* şi cu vocala caracteristică perfectului *-u* (excepţie : *a bea, a avea, a vrea*) ; e) majoritatea verbelor terminate la infinitiv în *-e* şi cu vocala caracteristică perfectului *-u* (excepţie : *a face*) ; f) două verbe terminate la infinitiv în *-e* şi cu sufixul perfectului *-se* : *(rup (e)* şi *rup(se), corup(e)* şi *corup(se)*.

2. **Verbe regulate de gradul al II-lea:** *Verbele a căror rădăcină rămîne neschimbată atîta vreme cît două din cele patru categorii gramaticale ale verbului rămîn neschimbate.* În această categorie distingem două posibilităţi de păstrare a rădăcinii în cursul flexiunii :

a) Rădăcina este invariabilă dacă modul şi numărul nu se schimbă, Aici intră verbul *a face*. Rădăcina se schimbă cînd se trece de la modul indicativ *(fac)* la modul imperativ *(fă)* şi de la (imperativ) singular *(fă)* la (imperativ) plural *(fac(eţi)*.

b) Rădăcina este invariabilă atîta vreme cît modul şi timpul rămîn neschimbate. Din această categorie fac parte verbele terminate la infinitiv

[1] În discuţia de faţă, nu ne interesează modificările verbului după diateză.

în *-e* şi cu sufixul perfectului *-se* *(a merge* etc.) ; verbele terminate la infinitiv în *-a* şi cu vocala caracteristică perfectului *-u* *(a da, a la)* un singur verb terminat la infinitv în *-ea* şi cu vocala caracteristică perfectului *-u* : *a bea.*

Rădăcina se schimbă cînd se trece de la modul indicativ *(merg)* la modul participiu *(mer(s)* şi de la (indicativ) prezent *(merg)* la (indicativ) perfect *(mer(se)*. Rădăcina se schimbă cînd se trece de la modul indicativ (perfect) *(dăd(ui)* la modul participiu *(d(at)* şi de la timpul prezent (indicativ) *(d(au)* la perfect (indicativ) *(dăd(ui)*. Rădăcina se schimbă cînd se trece de la modul indicativ (prezent) *(b(eau)* la modul participiu *(bă(ui)* şi de la timpul prezent (indicativ) *(b(eau)* la perfect (indicativ) *(bă(ui)*.

3. **Verbe regulate de gradul al III-lea:** *Verbele a căror rădăcină rămîne neschimbată dacă modul, timpul şi numărul nu se schimbă.*

Aici intră verbele *a duce* (cu compuşii lui) şi *a zice* (cu compuşii lui). Rădăcina se schimbă cînd se trece de la modul indicativ *(duc)* la imperativ *(du)*, de la (indicativ) prezent *(duc)* la (indicativ) perfect *(du(se)* şi de la (imperativ) singular *(du)* la (imperativ) plural *(duc(eţi)*.

Această analiză ne conduce la următoarea definiţie a verbelor regulate : *Un verb este regulat dacă numărul categoriilor gramaticale pe care trebuie să le menţinem neschimbate, pentru ca rădăcina să nu se schimbe, este cel mult egal cu trei.*

Verbele neregulate au deci proprietatea că rădăcina rămîne neschimbată, dacă modul, timpul, numărul şi persoana rămîn neschimbate. Aceste verbe sînt : *a usca, a mînca, a lua, a fi, a avea* şi *a vrea.*

III. RĂDĂCINILE DE BAZĂ ALE VERBELOR REGULATE

Analiza flexiunii verbelor ne-a dus la constatarea că un verb regulat prezintă cel mult trei rădăcini distincte, aceste rădăcini distincte recrutîndu-se dintre următoarele cinci rădăcini, pe care le vom numi rădăcini de bază.

R_1 (rădăcina prezentului) pe care o găsim la : prezentul indicativ, conjunctiv, infinitiv, prezentul condiţional, imperativul negativ, viitorul indicativ, gerunziu, prezumtiv prezent.

R_2 (rădăcina perfectului) pe care o găsim la : perfectul simplu şi mai mult ca perfect.

R_3 (rădăcina participiului) pe care o găsim la : perfectul compus, viitorul anterior indicativ, perfectul conjunctiv, perfectul condiţional, perfectul infinitiv, prezumtivul perfect şi la toate formele pasivului, la supin.

R_4 (rădăcina imperfectului) pe care o găsim la imperfectul indicativ.

R_5 (rădăcina imperativului) pe care o găsim la imperativ (pozitiv).

Între cele cinci rădăcini de bază există uneori coincidenţe, alteori, diferenţieri formale. Urmînd atent flexiunea verbală în limba romînă, constatăm cinci posibilităţi de identitate şi diferenţiere formală, fiecare corespunzînd uneia dintre categoriile de verbe regulate.

1. Verbe regulate pentru care toate cele cinci rădăcini de bază coincid ($R_1 = R_2 = R_3 = R_4 = R_5$). Aceasta e o trăsătură specifică verbelor regulate de gradul I.

2. Verbe regulate pentru care patru rădăcini, anume a prezentului, a perfectului, a participiului și a imperfectului coincid, însă acestea diferă de rădăcina imperativului ($R_1 = R_2 = R_3 = R_4$, diferită de R_5). Aceasta e o trăsătură specifică verbelor regulate de gradul al II-lea *(fac — fă)*.

3. Verbe regulate pentru care există trei rădăcini de bază care coincid ; celelalte două coincid de asemenea, dar sînt diferite de primele trei. Aceasta e o trăsătură specifică verbelor regulate de gradul al II-lea b. Aici se pot însă distinge următoarele două situații : a) Rădăcina prezentului coincide cu rădăcina imperfectului și cu cea a imperativului, dar e diferită de rădăcina perfectului care coincide cu cea a participiului ($R_1 = R_4 = R_5$, diferită de $R_2 = R_3$). Aici intră verbele care au rădăcina prezentului terminată în consoana labială b, consoanele velare *c, g* și consoanele dentale *d, t, n*, și care primesc la infinitiv sufixul *-e*, iar la perfect *se (fierbe — fierse, coace — coapse, curge — curse, frige — fripse, pune — puse, arde — arse, scoate — scoase* etc.) ; verbele *l (a) — lă(u), b(ea) — bă(u)* ; b) rădăcina prezentului coincide cu rădăcina participiului, cu cea a imperativului, dar e diferită de rădăcina perfectului care coincide cu rădăcina imperfectului ($R_1 = R_3 = R_5$ diferită de $R_2 = R_4$). Aici intră două verbe terminate la infinitiv în *-a* și care au sufixul perfectului *-u (a da — dădu, a sta — stătu)*.

4. Verbe regulate pentru care rădăcina prezentului coincide cu rădăcina imperfectului, rădăcina perfectului coincide cu cea a participiului, dar rădăcina prezentului diferă de cea a perfectului, iar rădăcina imperativului diferă atît de rădăcina perfectului cît și de cea a prezentului ($R_1 = R_4$, diferită de $R_2 = R_3$, diferită de R_5, diferită de R_1). Aceasta e o trăsătură a verbelor regulate de gradul al III-lea *(duc — du(se)* ; *du — (duc(eți) — du(se)* ; *zic — zi(se)* ; *zi — (zic(eți) — zi(se)*.

Din cele arătate, reiese că niciuna dintre cele cinci rădăcini de bază nu poate fi subordonată alteia. Ele sînt independente două cîte două, după cum rezultă din exemplele date. De altfel, faptul că *Gramatica Academiei* n-a putut da o definiție care să cuprindă toate verbele incluse de ea însăși în categoria verbelor cu flexiune regulată, se explică și prin aceea că ea recunoaște numai două teme de bază, a prezentului și a perfectului din care face să derive toate celelalte teme.

În clasificarea pe care am făcut-o mai sus nu se ține seamă de prezența alternanțelor fonetice în timpul flexiunii, la majoritatea verbelor din limba romînă. Se știe însă că alternanța fonetică nu este un fenomen specific flexiunii verbale, ea afectînd în egală măsură și flexiunea nominală. Alternanța fonetică este un fenomen independent de natura părții de vorbire căreia i se aplică. Ea se manifestă într-un sistem morfologic conform unor legi fonetice generale și este studiată ca atare. Pentru a înțelege deci legile care guvernează flexiunea verbală este bine ca, într-o primă etapă, să izolăm această flexiune de fenomenele care nu-i sînt proprii, caracteristice, și abia ulterior să constatăm efectul suprapunerii a două fenomene de natură diferită : flexiunea verbală și alternanța fonetică.

К ВОПРОСУ ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ И КЛАССИФИКАЦИИ ПРАВИЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Вопросом, рассматриваемым в данной работе, является определение понятия правильного глагола с тем, чтобы дать классификацию глаголов румынского языка по степени правильности, которую представляет их флексия.

Критерий, принятый в этой работе для уточнения степени правильности, — *неизменяемость корня глагола* при спряжении. Здесь термин „корень" употребляется в более широком смысле, как *элемент, который остается после удаления суффиксов наклонений и времен, а также и окончаний.*

Внимательно рассматривая глагольную флексию во всех временах спряжения, автор этой статьи установил по критерию неизменяемости корня в связи с грамматическими категориями глагола (наклонение, время, число, лицо) несколько степеней правильности. Этот анализ привел к следующему определению правильных глаголов: *глагол является правильным в том случае, когда число грамматических категорий, которые мы должны сохранить неизмененными для того, чтобы корень не изменился, не превышает трех.*

В этом отношении анализ румынского языка показывает, что при спряжении правильный глагол не имеет более трех различных корней. У большинства глаголов имеется совершенная правильность, то есть они имеют только один корень во всех формах наклонения, времени, числа и лица (правильные глаголы I степени). Далее следуют правильные глаголы, которые имеют два различных корня (правильные глаголы II степени). К глаголам с тремя различными корнями относятся только *a duce* (нести) и *a zice* (говорить) и производные от них глаголы (правильные глаголы III степени).

В румынском языке глаголами с неправильной флексией являются следующие: *a usca* (сушить), *a mînca* (есть), *a lua* (брать), *a fi* (быть), *a avea* (иметь) и *a vrea* (хотеть).

CONTRIBUTION À LA DÉFINITION ET À LA CLASSIFICATION DES VERBES RÉGULIERS EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

La question que pose cet article est de définir la notion de verbe régulier, afin de donner une classification des verbes du roumain en raison du degré de régularité de leur flexion.

Le critère adopté ici pour préciser le degré de régularité est *l'invariabilité de la racine du verbe* au cours de la flexion. Le terme de racine y est

employé avec l'acception suivante : *l'élément demeuré après l'élimination des suffixes de mode et de temps, et des désinences.*

Observant attentivement la flexion verbale de tous les types de conjugaison, l'auteur a établi, selon le critère de l'invariabilité de la racine par rapport aux catégories grammaticales du verbe (mode, temps, nombre, personne), plusieurs degrés de régularité. Cette analyse a conduit à la suivante définition des verbes réguliers : *un verbe est régulier si le nombre des catégories grammaticales qu'on doit maintenir sans changements, pour que la racine ne change pas, est égal à trois, tout au plus.*

L'examen des faits de la langue roumaine montre qu'au cours de la flexion, un verbe régulier offre tout au plus trois racines distinctes. La plupart des verbes sont d'une régularité parfaite, c'est-à-dire qu'ils ont une seule et même racine à toutes les formes, selon le mode, le temps, le nombre et la personne (verbes réguliers du Ier degré). Suivent les verbes réguliers ayant deux racines distinctes (verbes réguliers du IIe degré). Il n'y a que les verbes *a duce* — « porter » et *a zice* — « dire » (avec leurs composés) qui aient trois racines distinctes (verbes réguliers du IIIe degré).

En roumain, les verbes à flexion irrégulière sont : *a usca* — « sécher », *a mînca* — « manger », *a lua* — « prendre », *a fi* — « être », *a avea* — « avoir » et *a vrea* — « vouloir ».

PROBLEME DE ETIMOLOGIE ÎN „DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE MODERNE"

DE

TH. HRISTEA

Este un lucru unanim recunoscut că apariția, sub conducerea prof. Dimitrie Macrea, a *Dicționarului limbii romîne moderne*, într-un volum, constituie o realizare de seamă a Institutului de lingvistică din București și un moment important în viața culturală a țării noastre.

Recenziile și prezentările apărute pînă acum[1] au pus în lumină calitățile reale ale acestui dicționar, făcînd totodată propuneri pentru îmbunătățirea lui, la o eventuală nouă ediție. Rezerve destul de puține (pînă în prezent) au fost exprimate cu privire la definițiile unor termeni de specialitate și mai ales în legătură cu etimologiile. O cercetare amănunțită în acest sens n-a fost totuși întreprinsă, deși ea era foarte necesară, mai ales în vederea reluării lucrărilor la marele dicționar al limbii romîne. În cele ce urmează ne propunem să discutăm mai întîi unele chestiuni de principiu și de metodă în legătură cu felul de rezolvare a etimologiilor în DLRM.

1) Avînd în vedere că *Dicționarul limbii romîne moderne* se adresează „unor mase largi de cititori din țara noastră", socotim că în el nu trebuiau indicate decît etimologiile sigure, nu și cele controversate. Din

---

[1] În ordine cronologică : Gavril Scridon, *Dicționarul limbii romîne moderne*, în „Tribuna" an. III (1959), nr. 5 (104), p. 7 ; J. Byck, *Un nou dicționar al limbii romîne*, în „Romînia liberă" din 19 febr. 1959, p. 2 ; J. Byck, *Dicționarul limbii romîne moderne*, în „Scînteia" din 18 martie 1959, nr. 4475, p. 2 ; Al. Dima, *Termenii de teoria literaturii în Dicționarul limbii romîne moderne*, în „Gazeta literară", an. VI (1959), nr. 12 (262), p. 2 ; Mircea Seche, *Dicționarul limbii romîne moderne*, în LR, an. VIII (1959), nr. 1, p. 95 și urm. ; Vladimir Streinu, *Dicționarul limbii romîne moderne*, în „Luceafărul", an. II (1959), nr. 8 (19), p. 4 ; Th. Hristea, *Dicționarul limbii romîne moderne* (derivarea regresivă), în LR, an. VIII (1959), nr. 3, p. 83 și urm. ; Nestor Camariano, *Dicționarul limbii romîne moderne* (elementele grecești), în LR, an. VIII (1959), nr. 3, p. 91 și urm. ; Vasile Teodorescu, *Despre terminologia sportivă în Dicționarul limbii romîne moderne*, în LR, an. VIII (1959), nr. 5, p. 114 și urm. ; Gh. Trandafir, *Dicționarul limbii romîne moderne*, în LR, an. VIII (1959), nr. 6, p. 77 și urm.

DLRM reiese, de pildă, că *băiat* provine fără îndoială, din /îm/*băia* ; *bobotează* din *apă* + *botează* ; *crăciun* < lat. *creatio*, *-onis* ; *custură* din *cuțit* + suf. *-ură* ș.a.m.d. În schimb, în cazul lui *furt*, etimonul latin *furtum* nu este admis nici măcar ca probabil. Cititorii puteau fi foarte ușor avertizați că unor asemenea cuvinte nu li se cunoaște precis etimologia și ei ar fi avut mai mult de cîștigat.

2) Trebuia dată întotdeauna traducerea etimonului, atunci cînd acesta nu concordă semantic cu termenul romînesc corespunzător. Uneori s-a și procedat în acest fel. Astfel, s.v. *mîndru*, *pădure*, *stol* ș.a. citim : v.sl. *mo*^{n}*dru* ,,înțelept'' lat. *padulem* (= *palus*, *-dis* ,,baltă'') ; ngr. *stolos* ,,flotă'' etc. Din păcate, în foarte multe cazuri, asemenea indicații necesare lipsesc. De aceea, cuvinte cum sînt : *casă*, *caș*, *mare* (adj.), *mișel*, *nemernic*, *peți*, *varză* și multe altele, care au suferit o evoluție semantică pe teren romînesc, nu sînt pe deplin înțelese.

3) În unele situații (cu totul speciale) era necesar să se dea nu numai etimologia imediată, ci și cea originară. Nu e vorba, desigur, despre o cercetare diacronică împinsă pînă la ipoteticele forme indo-europene, ci despre indicarea etimonului comun acelor cuvinte, net diferențiate formal și semantic, care au intrat în limbă la epoci și, adesea, prin filiere diferite. Indicații foarte sumare ca : fr. *front* (< lat. *frons*, *-ntis*) ; ngr. *rigas* (< lat. *rex* — *regis*) etc., erau suficiente pentru ca vorbitorul nelingvist să-și poată da seama că, uneori, cuvinte foarte îndepărtate ca sens și formă cum ar fi : *frunte* — *front* ; *rigă* — *rege* sau *palavră* — *parabolă* și *parolă* descind în ultima analiză din același trunchi latin (*frons*, *rex*, *parabola*).

4) Socotim, de asemenea, că trebuia indicată pe scurt și etimologia acelor variante care nu s-au născut în interiorul lb. romîne. Astfel, *aghent* /tratat ca variantă a lui *agent* < fr. *agent* (lat. lit. *agens*, *-ntis*) /provine din rus. *агент* ; *gheneral* (considerat variantă a lui *general* < fr. *général*) provine și el tot din rusă (*генерал*) ; *cărvunar* (înregistrat ca variantă s.v. *carbonar* <it. *carbonare*) ne-a venit din ngr. *karvunaris* ș.a.m.d. Felul în care au fost tratate în dicționar aceste variante etimologice creează prea multe confuzii și nedumeriri.

5) În cazul unor cuvinte ca : *batist(ă)*, *coniac*, *creton*, *ghilotină*, *lavalieră*, *mauzoleu*, *șampanie* etc., era bine să se arate că la originea lor mai îndepărtată ele sînt nume de persoane sau nume geografice. Asemenea indicații ar fi mărit prea puțin volumul dicționarului, în schimb ar fi fost de un folos real pentru marele public. Cîteodată ele ar fi contribuit chiar la înlăturarea unor erori sau la spulberarea anumitor nedumeriri. Astfel, există vorbitori care își închipuie că *ceasla* [1] (rezultat prin hiperurbanism din *șasla*) este cuvînt turcesc, cînd în realitate el provine din fr. *chasselas* (la origine numele unui sat în care s-a cultivat pentru prima oară această specie de struguri). Tot astfel unii oameni culți, printr-o adevărată etimologie populară, îl analizează pe *madipolon* în ,,made in Poland'', închipuindu-și că pînza pe care o denumește acest cuvînt se cheamă așa, fiindcă s-a fabricat mai întîi în Polonia (în realitate în orașul indian *Madapolam*, de la care îi vine și numele).

[1] Pe care DLRM ar fi putut să-l înregistreze (avînd în vedere că e mult folosit).

După aceste observații de principiu, vom discuta aproximativ 200 de cuvinte a căror etimologie ni se pare tratată, în DLRM, greșit sau în mod superficial. Pe cît va fi posibil, vom grupa faptele examinate pe probleme.

I. FORMAREA CUVINTELOR CU AJUTORUL AFIXELOR

Aici s-au comis cele mai multe erori, dintre care unele cu totul surprinzătoare. Astfel, MACULATOR (care provine din *maculatură* „hîrtie de calitate inferioară") este dedus din *macula* + suf. *-tor*; PICUR (sing. refăcut din pl. *picuri*)[1] e considerat derivat din *pic* + suf. *-ur*; ZBURDĂCIUNE ar proveni din *zburda* + suf. *ăc-iune*; STICLOZITATE din *sticlă;* ZMEOAICĂ din *zmeoaie* + suf. *-că* ș.a.m.d.

În cadrul acestui capitol (în care vom înregistra cele mai multe greșeli) vom distinge următoarele situații:

1) Numeroase cuvinte, formate sigur în romînește, au fost deduse din latină sau dintr-o altă limbă (franceză, mai ales). Procedeul nefiind nou în lexicografia romînească[2], cele mai multe erori pe care le vom semnala, în DLRM, constituie, de fapt, reeditări sau perpetuări ale unor situații mai vechi. Astfel, pentru DEGETAR se admite ca și în alte dicționare (CADE, DU etc.) etimonul lat. *digitale*, deși strămoșii noștri n-au folosit un astfel de instrument, după cum nu-l folosesc, astăzi, nici oamenii simpli din mediul rural. Ca nume al obiectului cu ajutorul căruia se coase, *degetar* este format în mod sigur în limba romînă din *deget* + suf. *-ar*. La fel LĂPTAR, chiar dacă foneticește se explică perfect din adj. lat. *lactarius*, ca nume de ocupație el nu poate fi un continuator al acestuia[3], ci un derivat romînesc, din *lapte* + suf. *-ar*. Tot format în limba romînă este și UMBLĂTURĂ, pe care DLRM, CADE, DLR etc. îl deduc din lat. *ambulatura*. Această etimologie e foarte discutabilă și din cauză că în latină *ambulatura* însemna „amble" (allure vicieuse des chevaux)[4], așa încît ar trebui să explicăm și dezvoltarea semantică de la „buiestru" la „umblătură". Nu este însă nevoie, deoarece *umblătură* = *umbla* + + suf. *-tură*.

Alte erori de aceeași natură: FLAUTIST nu provine din it. *flautista*, ci din *flaut* + suf. *-ist*; LĂUDABIL nu este lat. *laudabilis*, ci o formație romînească din *lăuda* + suf. *- bil* (eventual după lat. *laudabilis*); TREZVIE

---

[1] J. Byck și Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I (1933), p. 29.

[2] Vezi și Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BL, V (1937) p. 80 urm. și *Mots „reconstruits" et mots „attestés"*, în BL, II (1934), p. 11 urm.

[3] Cum a crezut și G. Pascu, *Sufixele romînești*, București, 1916, p. 88 și cum se arată și în alte dicționare (CDDE, nr. 944; DA; DU etc.).

[4] Cum definesc L. Quicherat și A. Daveluy în *Dictionnaire latin-français*, ediția a 52-a, Paris, 1923, p. 70, col. a 2-a.

nu trebuia comparat cu v. sl. *trezvenije*, ci interpretat ca un derivat romînesc din *treazv* (v. sl. *trězvŭ)* + suf. *-ie* (cfr. formațiile similare : *tărie*, *duioșie*, *grozăvie* etc., derivate toate în limba romînă de la adjective cu ajutorul aceluiași sufix).

2) În foarte multe cazuri se admite formarea unor cuvinte pe teren romînesc, dar se indică (adesea în paranteză) și modelul străin care le-ar fi stat la bază. E subapreciată și pe această cale capacitatea limbii romîne de a-și forma singură cuvinte noi. Iată cîteva exemple : FERMITATE (după fr. *fermeté*) î.l.d. *ferm* + suf. *-itate* ; NAIVITATE (după fr. *naïveté*) î.l.d. *naiv* + suf. *-itate* (ca și *cursivitate*, *muzicalitate*, *rigurozitate* etc.) ; MODIFICABIL (după fr. *modifiable*) î.l.d. *modifica* + suf. *-bil* (ca și *mîncabil*, care circulă alături de *manjabil*, *citibil* alături de *lizibil*, *găsibil* alături de *truvabil* etc.) ; STRICTEȚE din *strict* + suf. *-ețe* (după it. *strettezza)*, deși e suficient *strict* + *-ețe* etc. Și unele formații cu prefixe sînt considerate ca avînd la bază un model străin (de obicei francez) : RECÎȘTIGA = *re-* + + *cîștiga* (după fr. *regagner*) ; RECUCERI = *re-* + *cuceri* (după fr. *reconquérir*) ș.a.m.d. Uneori s-a mers atît de departe în căutarea presupusului model străin, încît s-a ajuns la greșeli inadmisibile. De pildă, s.v. INADAPTABIL citim : după fr. *inadapté*, cînd de fapt ar trebui *in-* + *adaptabil* (după *inadapté* nu se putea forma decît *inadaptat*. Cfr. *amploiat* < employé, *licențiat* < *licencié* etc.).

3) În următoarele cazuri (și în altele), procedîndu-se exact invers, au fost considerate derivate, pe teren romînesc, o serie de cuvinte împrumutate din diverse limbi străine și supuse, după aceea, etimologiei populare, care le-a modificat aspectul formal, făcîndu-le aproape de nerecunoscut :

BĂNCUȚĂ. — Din *bancă* (2) + suf. *-uță*. Corect : germ. *Bankozettel*, care la început a figurat, chiar, pe băncuțele de hîrtie (DA, s.v.).

PUFOAICĂ. — Din *puf* (2) + suf. *-oaică*. În realitate : rus. фуфайка, analizat, numai, de către vorbitori, în *puf* + suf. *-oaică*.

ZILER. — Din *zile* (pl. lui *zi*)+suf. *-ar*. Corect : transilv. *jeler* (< magh. *zseller*), apropiat prin etimologie populară de *zi*, cu pl. *zile* (DA s.v.). Ne aflăm deci în fața unui regionalism ardelenesc, asimilat de limba comună.

4) Uneori nu s-a făcut distincția cuvenită între acele omonime, dintre care unul este împrumutat dintr-o limbă străină iar altul este format în romînește. Astfel, SIGURANȚĂ (1) ,,lipsă de primejdie'', ,,certitudine'' etc. și SIGURANȚĂ (2) ,,poliție secretă în regimul trecut'' au fost tratate într-un singur articol și deduse amîndouă din it. *sicuranza* (după *sigur*). La fel în DLR și TDRG (s.v.) Din italiană ne-a putut veni numai *siguranță* (2) nu și omonimul lui, care e derivat în romînă din *sigur* + suf. *-anță* (cfr. și *cutezanță*, format prin adăugarea aceluiași sufix la o temă verbală).

Mult mai rău au fost încurcate lucrurile în cazul lui DEFECȚIUNE (1) ,,dezertare'' și DEFECȚIUNE (2) ,,defectare''. În DLRM nu figurează decît *defecțiune* cu sensul de ,,deranjament, defect care împiedică buna funcționare a unui aparat...'', greșit dedus din fr. *défection* (lat. lit. *defectio*

-onis). În limba franceză, cuvîntul nu are decît sensul de ,,dezertare'' şi cu acest sens[1] a pătruns şi în romînă.

Celălalt *defecţiune* este un alt cuvînt, derivat în romîneşte de la *defect*, după analogia lui *perfect* — *perfecţiune*, *proiect* — *proiecţiune* etc.

5) În mod constant nu s-a făcut nici distincţia dintre omonimele formate prin afixe diferite. Astfel, în dicţionar se admite că provine din *fierar*+suf. *-ie* nu numai FIERĂRIE cu sensurile de ,,meşteşug al fierarului'' şi ,,atelier unde acesta prelucrează fierul'', ci şi FIERĂRIE ,,magazin unde se vînd obiecte fabricate din fier''. În realitate, *fierărie* (cu acest ultim sens) s-a format prin adăugarea suf. colectiv *-ărie* la subst. *fier*, adică exact ca şi fierărie ,,mulţime de obiecte sau piese din fier''. La fel BUMBĂCĂRIE ,,meserie a bumbăcarului'' şi CĂRBUNĂRIE ,,meserie a cărbunarului'' sînt indiscutabil derivate de la *bumbăcar* şi *cărbunar* + suf. *-ie*, nu cum se arată în DLRM din *bumbac* şi *cărbune* + suf. *-ărie* (cfr. şi *tăbăcărie* ,,meserie şi atelier al tăbăcarului'', corect interpretat ca o formaţie din tăbăcar + suf. -ie).

6) În foarte multe cazuri, cuvintele au fost derivate cu sufix sau cu prefix de la alte teme decît cele adevărate. Dăm numai cîteva exemple :

FILTRABIL. —Din *filtru*. Corect : *filtra*+suf. *-bil*. Cu foarte rare excepţii, adjectivele formate cu acest sufix sînt derivate de la verbe.

ÎNSEMNA. — Din *în-* + *semna*. Eroarea provine din dicţionarul lui Scriban. Limba romînă veche nu cunoaşte un verb *semna*, cu sensurile actualului *însemna*, de la care să se fi format acesta din urmă. Dacă nu ni s-a transmis cumva din latină (*in* + *signare*), atunci el e format în romîneşte din pref. *în-* + *semn* (nu *semna*).

UŞURĂTATE. — Din *uşura*. Corect : *uşor* + suf. *-ătate* (care nu se adaugă decît la teme nominale, nu şi verbale).

7) În nenumărate cazuri, derivarea nu porneşte în mod sigur de la singularul unui substantiv, adjectiv etc. Astfel, substantive colective cum ar fi : CĂZĂCIME, IOBĂGIME, SĂRĂCIME, MULŢIME, CALICIME etc. sînt derivate, în DLRM, din : *cazac*, *iobag*, *mult* etc. + suf. *-ime*. Din moment ce sărăcime însemnează ,,totalitatea săracilor'' este mai firesc, poate, ca acest substantiv colectiv să fie format de la pl. lui *sărac* (cfr. şi TINERIME (din *tineri* + suf. *-ime*), unde derivarea de la plural, fiind destul de clară, este admisă chiar în DLRM)[2]. Faptul că există *prostime*, *mişelime* şi alte nume colective formate de la singular nu ne îndreptăţeşte să excludem posibilitatea derivării de la plural şi în cazul lui *mulţime*, *iobăgime* etc. Credem că în cazurile amintite mai sus cele mai potrivite indicaţii etimologice ar fi fost : *sărăcime* < *sărac*(*i*) + suf. *-ime*, *calicime* < *calic*(*i*) + suf. *-ime* etc.

În mod sigur derivarea a pornit de la plural în cazul unor substantive ca : CIOTUROS, COLŢUROS, DELUROS, NODUROS, ZGÎRCIUROS etc., deduse

---

[1] Înregistrat în DLRLC.

[2] La fel s. v. *omenime* (<*oameni* + suf. *-ime*), *ospeţime*, *felurime* etc.

toate, în DLRM, din *ciot*, *colț*, *deal* etc. + suf. *-ur -os*, deși e limpede că *noduros* însemnează „cu noduri multe", *zgîrciuros* „care are zgîrciuri" ș.a.m.d.[1] Atît sensul cît și forma cuvîntului ne îndreptățesc să-l considerăm format de la plural și pe VECIE (după DLRM: din *veac* + suf. *ie*). Că derivarea a pornit și aici tot de la plural ne-o dovedește prezența lui *veci* într-o serie de locuțiuni adjectivale și adverbiale, foarte mult folosite chiar astăzi: „de veci", „în veci", „pe veci", „în vecii vecilor" etc.

8) Adeseori s-au comis erori în sens contrar celor precedente.

Astfel, TUCIURIU e dedus din *tuciuri* (pl. lui *tuci*) + suf. *-iu*, cînd în realitate el provine din *tuci* + suf. *-uriu* (desprins din mai vechile *fumuriu timpuriu* etc., care au fost analizate în *fum*, *timp* etc. + *-uriu*). Cfr. și formațiile analogice mai noi *plumburiu* și *sufluriu*, derivate tot cu ajutorul suf. *-uriu* atașat la forma de singular a substantivului.

Le fel NEROZIE e dedus din *nerozi* (pl. lui *nerod*) + suf *-ie*; SLOBOZIE din *slobozi* (pl. lui *slobod*) + suf. *-ie*; MUȚENIE din *muți* (pl. lui *mut*) + + suf. *-enie* ș.a.m.d. Aici derivarea a pornit de la singular, după cum e și natural (*muțenie* însemnează „starea celui mut", nu a celor muți). În ceea ce privește înlocuirea lui *d* prin *z*, sau a lui *t* prin *ț* ea se explică, foarte simplu prin cunoscutele alternanțe consonantice: *d/z* și *t/ț*. Cfr. și *curățenie*, *idioțenie*, *urîțenie* etc., considerate, chiar în DLRM ca formate din *curat*, *idiot*, *urît* etc. + suf. *-enie*[2]. De ce totuși la etimologia lui CUMINȚENIE citim: *cuminți* + suf. *-enie*, e greu de înțeles. Descoperim și aici încă un aspect al inconsecvențelor atît de numeroase și de supărătoare, legate de felul în care au fost rezolvate etimologiile în dicționarul de care ne ocupăm.

9) Este cu totul surprinzător că, în următoarele cazuri, unii autori ai DLRM s-au putut gîndi că derivarea a pornit de la un substantiv de genul masculin, numai fiindcă acesta ar explica mai bine aspectul fonetic al derivatului. Iată greșelile la care ne referim:

FECIORELNIC. — Din *fecior* + suf. *-el-nic*. Din moment ce adjectivul e înregistrat cu sensul de „neprihănit, nepătat, nevinovat, curat, cast, virginal, el nu poate fi derivat decît de la *fecioară*.

FECIORESC. — Din *fecior* + suf. *-esc*. Trebuie distins neapărat între *fecioresc* (1) „de fecioară" și *fecioresc* (2) „de fecior". Primul provine indiscutabil din *fecioară* + suf. *-esc*, al doilea din *fecior* + suf. *-esc*.

FECIORICĂ. — „Mică plantă erbacee tîrîtoare". Din *fecior* + suf. *-ică*. Corect: *fecioară* + suf. *-ică* (nu trebuie uitat că planta se mai cheamă și iarba „fecioarei"). Dacă numele ei ar fi un derivat diminutival de la *fecior*, ar trebui să sune *feciorel*, *fecioraș* etc.

FECIORIE (1), *feciorii*, s.f. — Din *fecior* + suf. *-ie*. Cum ar putea fi un derivat de la *fecior*, cînd sensul cuvîntului este de „castitate, virginitate" sau „calitatea de a fi fecioară"? (cum definește chiar DLRM). Corect: *fecioară* + suf. *-ie* (*o* î.l.d. *oa* se datorează alternanței).

---

[1] În alte situații (*somnuros*, *zdrențuros* etc.), prezența elementului *-ur-* se explică prin aceea că a intervenit analogia cu unele cuvinte care au suferit într-adevăr influența pluralului în -uri. Vezi și *Gramatica limbii romîne*, Editura Academiei R.P.R., vol. I, p. 43—44.

[2] *Curățenie*, *muțenie* etc. pot fi formate și de la infinitiv (cfr. *zgîrcenie* < *zgîrci*).

10) Există multe derivate în cazul cărora indicația etimologică este incompletă, deoarece e arătată numai tema de la care acestea provin, nu și sufixul cu ajutorul căruia s-au format. Cîteva exemple :

CUTEZANȚĂ. — Din *cuteza* (după *speranță*). Mai precis : *cuteza* + + suf. *anță*.

POLITICASTRU. — Din *politic* (după *poetastru*). Complet și corect : *politic* + suf. *-astru* (cfr. și *criticastru* din *critic* + suf. *-astru*).

PROCENTAJ. — Din *procent*. De adăugat : + suf. *-aj* (după fr. *pourcentage*).

REGULARISI. — După fr. *régulariser*. Din acesta a rezultat *regulariza*, care există în limbă și care este înregistrat și în DLRM. *Regularisi* este fr. *régulariser* + suf. de origine grec. *-isi*. Sufixul *(ar)isi* trebuie adăugat și la cuvîntul OBLIGARISI, pe care DLRM îl deduce din fr. *obliger* (lat. lit. *obligare*), deși ar mai putea fi și it. *obbligare* + suf. *-isi*.

11) Uneori derivarea s-a făcut cu ajutorul unor sufixe inexistente în limbă sub forma în care apar în dicționar. Ex. : STĂPÎNITOR (din *stăpîn* + suf. *-itor*). Se știe că sufixul este *-tor* și că substantivul în discuție provine de la *stăpîni* + *-tor* (< lat. *-torius*) ; TURBĂCIUNE (din *turba* + suf. *-ăciune*) în loc de *-ciune* (< lat. *-tionem*) etc. La fel PUTREZICIUNE : din *putrezi* + suf. *-iciune*. Și mai curioasă este explicația care se dă lui ZBURDĂCIUNE, derivat din *zburda* + suf. *-ăc-iune*[1].

12) În unele cazuri se impune să corectăm chiar afixul. Astfel FĂCLIER, dedus din *făclie* + suf. *-ar*, provine, de fapt, din *făclie* + *er* (la origine variantă a lui *-ar*). La fel MOȘIER a rezultat din *moșie* + suf. *-er* (nu *-ar*, ca în DLRM s.v.) ; PĂLĂRIER din *pălărie* + *-er* (altfel ar fi trebuit să avem *pălăriar*) ș.a.m.d.

II. DERIVAREA REGRESIVĂ

N-a fost înțeleasă în toată complexitatea ei, lucru pe care l-am arătat, pe larg altă dată și pe care-l vom dovedi și acum cu noi fapte, grupate în următoarele categorii :

1) VERBE PROVENITE DIN SUBSTANTIVE :

ALOCĂ, *aloc*. — Fr. *allouer* (după *alocație*). Aceeași etimologie în CADE și DLR (s.v.). De la fr. *allouer* nu putem porni, fiindcă întîmpinăm greutăți fonetice de nebiruit. *Aloca* este fără îndoială o formație regresivă din *alocație* < *alocațiune* (< fr. *allocation*). Existînd puternicul sistem : *administra* — *administrație* ; *comunica* — *comunicație* etc., era normal să se formeze și un *aloca* din *alocație*, prin suprimarea suf. *-ție*.

O eroare exact opusă celei precedente s-a comis în cazul verbului CĂNI, considerat, fără nici un temei, ca provenind din *căneală*. În reali-

[1] Se pare că n-avem de-a face cu o greșeală de tipar, ci cu analizarea finalului acestui cuvînt într-un element *-ăc-* + suf. *-iune* (prezent în atîtea alte cuvinte).

tate *căneală* e derivat din *căni* (a cărui etimologie poate fi discutată). Ca și *vopseală, căneală* (pe care DLRM îl compară cu tc. *Kina*) conține în mod evident suf. *-eală*, care a fost adăugat la tema verbului.

2) VERBE FORMATE DIN ADJECTIVE:

DEOSEBÍ. — Din /în/*deosebi*. Etimologia este cu totul neconvingătoare. De altfel adv. *îndeosebi* e interpretat ca fiind o formație din *în-* + *deosebi* (care nici nu există în DLRM). Etimologia verbului *deosebi* rămîne în felul acesta obscură. El provine, neîndoielnic, din adj. *deosebit* care la origine nu poate fi decît supinul verbului *osebi* < v. sl. *osebiti*. Prin aglutinație, *de* + *osebit* > *deosebit* (la început cu sensul de „care trebuie osebit", adică diferențiat). Din adj. *deosebit* (care a fost simțit la un moment dat participiu verbal) a fost abstras *deosebi*. Modelul de formare l-a constituit chiar *osebi* — *osebit*. Prin același procedeu (atît de productiv) al derivării regresive s-au mai format:

DESĂVÎRȘI (după DLRM din *de* + *săvîrși*). Corect: din adj. *desăvîrșit* (*de*+*săvîrșit*)[1].

GHEBOȘÁ (după DLRM: din *ghebos*). Corect: din adj. *gheboșat* (mai mult folosit decît *gheboșa* și anterior în limbă acestuia — cum dovedesc atestările)[2].

ÎMPEȚI (după DLRM: din *în* + *peți*). Corect: din *împețit* (*în* + + *pețit*).

NESĂBUIT. DLRM: din *nesăbui* (rar folosit, < mag. *szabadni*). În realitate nu adjectivul participial s-a format de la infinitivul verbului, ci infinitivul e abstras din *nesăbuit* (mult folosit și apărut în limbă înaintea lui *nesăbui*). Aceeași observație este valabilă și pentru NEDUMERI, NEMULȚUMI, NESOCOTI etc. În toate aceste cazuri, verbele trebuie considerate ca provenind de la participiile respective (inițial simple adjective), deoarece, în limba romînă, prefixul cu valoare negativă și privativă *ne-* nu se adaugă la verbe, ci numai la substantive (*neliniște, nelivrare* etc.), la adjective (*necitet, neexpresiv* etc.) și mai ales la participiile cu valoare adjectivală (*nespălat, nemîncat, nedormit* etc.)[3].

3) SUBSTANTIVE PROVENITE DIN SUBSTANTIVE:

MANDARIN (2). După DLRM este fr. *mandarine* (it. *mandarino*). În franceză însă mandarinului i se spune *mandarinier*, iar *mandarine* denumește numai fructul. Numele arbustului este derivat fără umbră de îndoială, din *mandarină* (ca și *curmal* < *curmală, lămîi* din *lămîie* etc.). Așa

[1] Cfr. și TDRG (s. v.): „Vom Verf. aus *desăvîrșit* erschlossen".

[2] Adjectivul cu aspect participial provine fie din *ghebos* + suf. *-at*, fie (mai de grabă) din contaminarea acestuia cu sinonimul *cocoșat*. Uneori, cele două adjective, întîlnindu-se în același context, influența lui *cocoșat*, asupra lui *ghebos* era iminentă: „În spate *cocoșat*/În *piept gheboșat* ". TEODORESCU, P. P. (în DA s. v.).

[3] Asupra felului în care au apărut în limbă astfel de formații regresive ne-am oprit mai pe larg în LR, an. VIII (1959), nr. 3, p. 89.

cum *mandarin* e dedus din fr. *mandarine* la fel şi NUC provine, după DLRM, direct din lat. *nux, nucis*. În mod normal *nuc* ar fi putut rezulta numai din *nuc(us)*, care, după cîte ştim, n-a existat[1]. Oricît de nefiresc ar părea, *nuc* nu poate fi decît un derivat regresiv din *nucă* (v. mai jos). El s-a format după analogia perechilor *prun — prună, păr — pară* etc., unde atît numele pomului cît şi al fructului ni s-au transmis din latină. Cfr. şi formaţiile similare : *alun* < *alună, vişin* < *vişină, zarzăr* < *zarzără* etc., explicate astfel chiar în DLRM. În ceea ce priveşte pe NUCĂ el nu s-a format de la *nuc* (cum greşit se arată în DLRM), ci este continuatorul lat. *nux — nucis*, care a dat mai întîi **nuce* şi din acesta s-a refăcut, prin analogie, *nucă* (CDDE, nr. 1252). Nu este exclus ca la început *nucă* să fi însemnat şi „*noix*" şi „*noyer*", aşa cum astăzi *măr* are şi sensul fr. „pomme" şi pe cel al lui „pommier". La fel *căpşună* „capronier" şi „capron" (DA).

Exact ca în cazul lui *nuc — nucă* s-au petrecut lucrurile şi cu PERJ (pe care DLRM îl compară cu mag. *perzsa* „piersic") precum şi cu PERJĂ, greşit dedus din *perj*. Numele pomului a fost abstras şi aici din cel al fructului, adică din *perjă*, care, din punct de vedere formal, se explică perfect din magh. *perzsa* „piersic". Acest cuvînt (a cărui evoluţie semantică, pe teren romînesc, e greu de explicat) a fost înglobat, în limba romînă, printre substantivele de genul feminin. Din *perjă* a fost refăcut *perj* (drept model servind *prun — prună*), iar după aceea a urmat specializarea semantică.

4) Nu lipsesc nici cazurile cînd un postverbal a fost interpretat ca o formaţie postsubstantivală. Ex. MIŞUN, *mişuni*, s.m. „hîrciog" e dedus din *mişină* (2) „grămadă de cereale", „provizie" etc. Eroarea este evidentă, mai întîi fiindcă ar fi trebuit să rezulte *mişin* şi în al doilea rînd fiindcă nu este logic ca animalul să-şi primească numele tocmai de la rezultatul acţiunii lui, care este *mişina*. *Mişun* este în mod cert un postverbal din *mişuna* „a se mişca, a forfoti, a foi, a viermui" şi însemnează „care mişună". Cfr. şi *rîmă* < *rîma* (TDRG, s.v.).

III. RECONSTRUCŢIA

S-a abuzat, adesea, de ea, ca de altfel şi în celelalte dicţionare. Fără a intra prea mult în amănunte, putem distinge totuşi cîteva situaţii clare :

1) Reconstrucţia nu are suport în niciunul dintre idiomurile romanice ; de aceea nu se poate justifica. Este cazul subst. LUMINĂ, pentru explicarea căruia se recurge la forma ipotetică **lum(i)nina* (<*lumen*). Acest cuvînt s-a format, foarte probabil, în romînă din vb. *lumina*[2]. Împotriva celeilalte păreri se mai poate aduce şi un argument de ordin logic : din moment, ce ni s-a transmis din latină *lumen*, care a dat în romînă *lume* (la început exclusiv cu sensul de „lumină") nu vedem de ce limba ar mai

[1] Pentru această noţiune a existat în latină cuvîntul *juglans*.

[2] Acad. Al. Graur îl trece chiar printre postverbale, în lista întocmită în cartea sa *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1954, p. 152.

fi avut nevoie de încă un sinonim perfect[1]. Reconstrucția este lipsită de temei și în cazul lui ÎNVIA, pentru explicarea căruia se pornește de la **invivare* (= *vivere*). Cuvîntul s-a format în mod sigur, în romînă din *în-* + *viu*, ca și *întîrzia* din *în-* + *tîrziu* etc[2].

2) În anumite situații, deși existența paralelelor romanice ne îndreptățește să reconstituim presupusul etimon latin, nu trebuie, totuși, să excludem cu desăvîrșire nici posibilitatea unei derivări pe teren romînesc. Astfel, BĂUTURA (< lat. **bibitura*) se putea forma foarte bine și în limba romînă din *băut* + suf. *-ură*; FRÎNTURA < lat. **franctura* (= *fractura*) se explică mai ușor din *frînt* + suf. ură; PRÎNZI < lat. **prandire* este aproape sigur un derivat din *prînz* < lat. *prandium* ș.a.m.d.[3].

3) Cîteodată s-a recurs la forme neatestate în latină, deși cuvîntul romînesc a putut proveni dintr-o altă limbă. Astfel, s.v. PLAI citim : lat. **plagius* (< *plaga*), cu toate că acest termen a fost explicat în mod foarte convingător ca venind din grec. πλα(γ)ι „flanc, versant, pantă" (Graur, BL, IV, 108).

4) UȘĂ. — Lat. **ustium* (= *ostium*). Aici reconstrucția e justificată, dar trebuia să se pornească de la pl. **ustia*, care a devenit sing. feminin, la fel ca și *facta* (pl. lui *factum*) > rom. *faptă*.

5) DIMINEAȚĂ. — Lat. **demane*. Indicația etimologică este cu totul insuficientă. După CDDE (nr. 1117) *dimineață* a rezultat din locuț. adv. *de *mîneață* (< lat. **manitia*), devenită mai tîrziu un singur cuvînt, prin aglutinarea prepoziției *de* la substantiv.

IV. ETIMOLOGIA POPULARĂ

Acest principiu de limbă, cu o mare putere de acțiune, ar fi trebuit invocat mai des în explicarea modificărilor formale sau semantice pe care le-au suferit unele cuvinte.

1) Astfel, absența constrictivei laringale *h* din cuvîntul ARAR (2) < turc. *harar* nu se datorează exclusiv pierderii aspirației la inițială (ca în *otar*, *oț* etc.), ci în mod sigur și apropierii de adj. *rar*. De altfel țesătura pe care o denumește acest cuvînt este întîmplător „groasă și rară" (cum definește chiar DLRM). Și MARȚ, care se folosește la jocul de table și care ne-a venit tot din lb. turcă (< mars)[4] își datorează pe *ț* tot etimologiei populare, care l-a confundat cu *marți* (numele zilei)[5]. O dovadă sigură a acestei apropieri este chiar existența variantei *marți*.

Deși la rigoare disimilarea totală ar putea explica forma PRELATĂ în loc de **prelartă* (< fr. *prélart*), etimologia populară trebuie invocată și în cazul acestui cuvînt, întrucît obiectul pe care el îl denumește este într-

[1] *Lumină* a început să se justifice numai atunci cînd s-a simțit nevoia de a se evita omonimia creată între *lume* (1) și *lume* (2) în urma calcului, după v. sl. свѣтъ „lumière" și „monde".

[2] Vezi și Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 37.

[3] Cfr. și Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, BL, V (1937), p. 89, 98, 110 etc.

[4] Nu din italiană (CADE, DU s.v.), sau și din această limbă (DLRM s. v.).

[5] Vezi discuția pe larg în SCL, an X (1959), nr. 2, p. 265—267.

adevăr lat. (cfr. și CHI(U)LATĂ < fr. *culasse*, modificat prin etimologie populară tot după adj. *lat.*) [1].

Alte etimologii populare : FERECA <lat. *fabricare*. Sensul și (într-o oarecare măsură) chiar aspectul fonetic actual al cuvîntului se explică prin influența lui *fier* (DA, s.v.)[2], lucru care ar fi putut rezulta chiar din indicațiile etimologice sumare pe care le dă DLRM ; PATVAGON provine din germ. *Packwagen*, dar prima parte a acestui cuvînt compus (*Pack* ,,pachet'') a fost confundată cu prea cunoscutul *pat*[3] ; ROURUSCĂ, după DLRM din *răuruscă* (<*lăuruscă*), a fost influențat de *rouă*, avînd în vedere că ciorchinele acestui soi de viță sălbatică are boabele mici, asemănătoare picăturilor de rouă (v. și Philippide, *Principii*, p. 107).

2) Cîteodată, cuvinte de origine străină, atinse de etimologia populară, au fost tratate ca niște derivate normale, pe teren romînesc. E vorba despre BĂNCUȚĂ, PUFOAICĂ, ZILER etc., asupra cărora ne-am oprit pe larg la cap. ,,Formarea cuvintelor cu ajutorul afixelor''.

3) Alteori, din cauză că etimologia populară n-a fost observată (sau a fost ignorată existența unui omonim, provenit prin derivare), au fost tratate într-un singur articol două cuvinte, complet diferite ca sens și ca origine. Iată două exemple clare :

ZĂCAȘ (Reg.) ,,Care zace bolnav în pat ; fără putere ; p. ext. leneș, trîndav. Fig. rău, răutăcios, invidios ; răzbunător. Iar la etimologie citim : din *jăcaș* (înv. ; după *zăcea*). Avînd în vedere că *jăcaș* este un derivat din *jac* (adică *jaf*), urmează că ,,cel care zace în pat'' și ,,cel care jefuiește'' au aceeași origine. În realitate, etimologia dată în DLRM este valabilă numai pentru ZĂCAȘ (1), ZĂCAȘ (2) fiind un derivat foarte firesc din *zac* + suf. *-aș*, ca și *ucigaș*, *cercetaș* etc.[4].

SEARBĂD. — Lat. *exalbidus*. În cadrul aceluiași articol sînt tratate două cuvinte complet deosebite, atît din punctul de vedere al sensului cît și al etimologiei[5]. E vorba de *searbăd* (1) ,,palid'' /provenit prin hiperurbanism din *sarbed* și acesta din mai vechiul *salbed* (<lat. *exalbidus*) /și de *searbăd* (2) ,,acrișor'' (vorbindu-se despre lapte), a cărui formă mai veche *sarbăd* a fost pusă în legătură cu alb. θarpεd (CADE s.v. și CDDE, nr. 43). Prin etimologie populară, *salbed* a fost confundat cu *sarbed* (de origine albaneză), fapt care explică omonimia celor două cuvinte. Verbul *sărbezi*, cu sensul de ,,a se altera, a-și pierde gustul, a se înăcri'' (despre lapte) este derivat, firește, din s(e)arbăd (2), iar *sărbezi* ,,a deveni slab, palid, fără putere'' (despre oameni) provine din *s(e)arbăd* (1).

IV. CONTAMINAȚIA

De multe ori n-a fost observată, sau a fost trecută sub tăcere în mod intenționat. De aceea, unele formații hibride (cum sînt cele pe care le vom discuta mai jos) îi creează vorbitorului nelingvist anumite nedumeriri.

[1] Rădulescu-Pogoneanu (citat după DA, s.v.).

[2] În *Țiganiada* lui I. B. Deleanu se întîlnește chiar varianta *fierrecat*. Vezi ediția îngrijită de J. Byck, ESPLA, 1954, p. 59.

[3] I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași, 1932, p. 205, n. 1.

[4] Pentru care vezi G. Pascu, *Sufixele romînești*, București, 1916, p. 348 și 349.

[5] Aceeași confuzie în TDRG, DLR, DU și L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii romîne*, București, 1887, p. 210.

1) Astfel s.v. BRICEAG se indică la etimologie numai tc. *biciak*, lăsîndu-se neexplicată prezența lui r, care se datorează contaminației cu sinonimul mai vechi *brici* (<v.sl. *bričĭ*). La fel regionalul BRIȘCĂ (1) este dedus pur și simplu din magh. *bicska*, pierzîndu-se din vedere și aici prezența lui *r*, care se explică tot prin influența sinonimelor *brici* și *briceag* (DA, s.v. *bricică*).

Contaminația trebuia invocată și în cazul lui AZVÎRLI, rezultat din *arunca* + *zvîrli* (în procesul încrucișării primul verb a participat la crearea noului element cu un singur fonem și anume cel inițial)[1]. Și s.v. CRAIDÓN indicația etimologică este insuficientă /din *crai*/. C. Diculescu a explicat în mod foarte ingenios partea a doua a cuvîntului *craidon*, invocînd încrucișarea cu sinonimul *donjuan* (ZRPH, XLIX (1929), p. 433, n. 2)

2) Uneori, contaminația s-a putut produce între două variante etimologice (ambele atestate) și elementul hibrid care a rezultat s-a impus în limba literară. Astfel ARHIVĂ nu provine din fr. *archives* (lat. lit. *archivum*), cum se arată în DLRM (și în alte dicționare), ci din *arhiv* + *archivă*. Și aceasta fiindcă din fr. *archives* ar fi trebuit să avem ori *arșive*, ori *archive* (cu un singular refăcut, *archivă*). Forma mai veche (înregistrată și de DA, s.v.) e *arhiv* (pl. *arhivuri*). Ea ne arată că neologismul în discuție ne-a venit mai întîi din germană (*Archiv*) și din rusă (*архив*), ca atîția termeni din domeniul administrativ. *Arhiv* + *archivă* > *arhivă*. Cfr. și *gvardă* < *gardă* (< fr.) + *gvardie* (< rus)/. De asemenea PAȘAPORT, la a cărui etimologie citim în DLRM : it. *passaporto* (rus. *pašport*), nu se poate explica satisfăcător decît admițîndu-se o foarte firească încrucișare între variantele *pasaport* (<it.) și *pașport* (< rus. pop. *пашпорт*).

3) Dacă în cazurile discutate mai sus contaminația n-a fost invocată (deși acest lucru era necesar), în alte situații ea a fost admisă, cu toate că nu se justifică. Astfel adv. ALIN e explicat, în DLRM, din *lin* + *alina*. Această explicație nu este însă convingătoare. Mult mai firesc este ca adv. *alin* să se fi format prin adăugarea prepoziției *a* la adv. și adj. *lin* (DA, s.v.). Cfr. formațiile adverbiale similare : *alene* (*a* + *lene*) *anevoie* (*a* + *nevoie*), *anume* (*a* + *nume*), *arazna* (*a* + *razna*) etc.

4) Alteori contaminația este destul de transparentă, dar al doilea termen al ei n-a fost bine ales. În cazul lui COCOȘNEAȚĂ, spre exemplu, referirea la *cocoș* (care ar fi influențat pe *coconeață*) este complet nejustificată din punct de vedere semantic. Forma hibridă *cocoșneață* e rezultatul contaminării lui *cocoană* sau *coconeață* (atestat) cu adj. *fîșneață*[2]. Tot astfel pe ȚAICĂ (interpretat în DLRM ca o contaminație între *țață* + *maică*) e mult mai firesc să-l explicăm prin încrucișarea lui *țață* cu *daică* (cele două sinonime aproximative coexistă în unele regiuni ale țării).

5) Ne miră faptul că la etimologia lui RĂZBEL se poate citi în DLRM lat. lit. *bellum* (după *război*). Normal era să se pornească de la elementul

---

[1] Numeroase cazuri de astfel de contaminații am discutat în SCL, an. X (1959), nr. 2, p. 261.

[2] Pentru o altă părere, vezi I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 346, unde se admite o încrucișare între *cocoană* și *coșniță*.

mai vechi și mai cunoscut, care este *război* și pe care latiniștii l-au modelat după *bellum*. Etimologia clară și corectă este deci : *război* + lat. lit. *bellum*. O eroare asemănătoare aflăm s. v. ORANZ „portocal", dedus din fr. *orange* (după *naramz*). În realitate nu fr. *orange* a fost influențat de vechiul *naramz*, ci acesta din urmă a fost modelat după neologismul *orange*, care, în franceză, însemnează numai „portocală" și „de culoarea portocalei" (pomului i se spune *oranger*).

VI. ETIMOLOGIA MULTIPLĂ

1) Deși uneori lucrurile sînt destul de clare, din DLRM nu reiese că am putut împrumuta același cuvînt din două sau mai multe limbi [1]. Astfel, LAMPĂ e dedus numai din germ. *Lampe*, cînd în realitate el ne-a mai venit cel puțin din franceză și inițial, în mod sigur, din greacă (λαμπάς) ; Reg. TINTĂ „cerneală" (< germ. *Tinte*) ar mai putea fi și magh. *tinta* ; RASĂ (care după DLRM este fr. *race*) ne-a venit indiscutabil și din germană ș.a.m.d. În ultimul caz se poate aduce chiar un argument peremptoriu în sprijinul dublei etimologii a acestui cuvînt. E vorba de faptul că pe vremuri unii îl scriau *rassă*, grafie ce nu poate fi explicată decît admițîndu-se că termenul în discuție a fost împrumutat și din germană (< die *Rasse*), la fel ca și GLOSĂ pe care Eminescu îl scria *glossă*[2].

2) Există cazuri cînd, deși sînt indicate două etimoane, nici unul dintre ele nu explică suficient aspectul fonetic literar al cuvîntului romînesc. Astfel FELCER este dedus din germ. *Feldscherer* (rus. *fel'dser*), cu toate că, sub forma cu care s-a impus în limba literară, acest termen ne-a venit din mag. *felcser* (< germ.).

3) Pentru extrem de multe neologisme se indică două etimoane (al doilea întotdeauna în paranteză). Cititorul (căruia nu i se dau în prefață nici un fel de lămuriri) nu știe cum să interpreteze astfel de indicații etimologice : ABSOLUT < fr. *absolu* (lat. lit. *absolutus*) ; CONVENIENȚĂ < fr. *convenance* (it. *convenienza*) ; DELICT < fr. *délit* (lat. lit. *delictum*) ; DELINCVENT < fr. *délinquant* (lat. lit. *delinquens*, *-ntis*) ; DRAPEL < fr. *drapeau* (it. *drappello*) ; EFECT < fr. *effet* (lat. lit. *effectus*) ; FAMILIE < fr. *famille* (lat. lit. *familia*) ; FURUNCUL < fr. *furoncle* (lat. lit. *furunculus*) ; INCENDIU < fr. *incendie* (lat. lit. *incendium*) ; MEMORIE < fr. *mémoire* (lat. lit. *memoria*) ; OPROBRIU < fr. *opprobre* (lat. lit. *opprobrium*) ; SCLAV

---

[1] Pentru conceptul de „etimologie multiplă", vezi studiul acad. Al. Graur din SCL, an. I (1950), nr. 1, fasc. 1, p. 22 urm., reprodus în *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 26 și urm.

[2] Deci ca în gremană. După DLRM acest termen ne-a venit din fr. *glose* (lat. lit. *glossa*). Sub forma *glossa*, cuvîntul exista însă și în greacă, de unde l-am putut lua înainte de a-l fi împrumutat din franceză, latină etc. Cfr. și onomatopeea *tic-tac* (folosită prin excelență în mediul urban), pe care am împrumutat-o din franceză (< *tic-tac*), dar și din germană (< *tick-tack*), de vreme ce înainte de ultima reformă a ortografiei se putea întîlni scrisă în două feluri. În concluzie, etimologia multiplă (pe care unii o contestă fără nici un temei) este trădată, uneori, de grafie sau de accent : *televizór* (< fr.) -*televízor* (< rus.).

< fr. *esclave* (lat. lit *sclavus*) ; SCUZĂ < fr. *excuser* (it. *scusare*) ; URBAN < fr. *urbain* (lat. lit. *urbanus*) ; VIRAMENT < fr. *virement* (it. *viramento*) etc. Se pare că, procedînd astfel, unii autori ai DLRM au intenționat să arate că, uneori, am luat din franceză sensul neologismului, iar din latină sau din italiană forma acestuia. Nu înțelegem totuși de ce atunci s. v. MEDALIE se arată că vine din it. *medaglia* (fr. *médaille*), iar s.v. RENTĂ se indică la etimologie mai întîi fr. *rente* și după aceea se adaugă în paranteză it. *réndita*, care ni se pare complet inutil. Fără a minimaliza greutatea de a stabili etimologia imediată a unor neologisme și fără a pierde măcar o clipă din vedere că adesea am împrumutat un termen nou din mai multe limbi, socotim totuși că în cazurile citate mai sus, din punct de vedere formal (și cîteodată chiar semantic) cuvintele respective nu ne-au venit din franceză, ci din italiană sau latină. De altfel, mai ales influența latină savantă precedă în timp pe cea franceză, care a fost întotdeauna supraevaluată, la noi. N-avem cum să demonstrăm că *drapel*, *conveniență* sau *medalie* ne-au venit (fie și numai semantic) din franceză și nu din italiană, concluzie spre care ne împing mai ales considerente de ordin fonetic.

Pe de altă parte nu poate fi trecut cu vederea nici faptul că multe neologisme provenite formal numai din latină sau din altă limbă, și-au îmbogățit sensurile sub influența sinonimelor franceze corespunzătoare. De aceea, în astfel de cazuri, cea mai clară și mai corectă indicație etimologică ar fi nu DEPOZIT < fr. *dépôt* (lat. lit. *depositum*), ci lat. *depositum* (cu sensuri după fr. *dépôt*) ; STAT < lat. lit. *status* (cu sensurile fr. *état*) ; SCLAV < lat. lit. *sclavus* (cu unele sensuri după fr. *esclave*) ș.a.m.d.

VII. CALCUL LINGVISTIC

Aici numeroasele greșeli și mai ales inconsecvențe (dintre care nu vom nota decît o parte neînsemnată) au mers în patru direcții principale :

1) De multe ori nu s-a menționat că anumite sensuri ale unor cuvinte au fost calchiate după termenii străini corespunzători (din franceză, rusă germană etc.). Astfel CAMPANIE, cu sensurile pe care le are în sintagmele : „campanie de însămînțări" (cfr. rus. *посевная кампания*) și „campanie de strîngere a recoltei" (cfr. rus. *уборочная кампания*) nu se poate explica numai cu ajutorul fr. *campagne*, care, foarte probabil, nici nu stă la baza cuvîntului romînesc.[1] De asemenea pentru unele sensuri actuale ale lui NIVEL sau ale verbului PRELUCRA trebuie să admitem influența sinonimelor rusești : *уровень* (respectiv *переработать*, *разработать* etc.)[2].

După termenii franțuzești : *char*, *cercle*, *paroi* etc., au fost calchiate unele sensuri neologice ale cuvintelor romînești CAR, CERC, PERETE etc.

---

[1] Ca atîția termeni militari, *campanie* ne-a venit aproape sigur din rusă (sau și din rusă).

[2] Vezi I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, p. 110—111 și *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 41.

Cfr. : *car funebru* < fr. *char funèbre* ; *cerc vicios* < fr. *cercle vicieux* ; *cerc polar* < fr. *cercle polaire* ; *perete abdominal* fr. *paroi abdominale* etc.

2) Nu lipsesc nici cazurile cînd, amestecîndu-se sensurile vechi și noi ale unui cuvînt, au fost explicate toate după franceză. Astfel, s. v. PRIMAR (adj.) citim la sfîrșitul articolului : după fr. *primaire*. Se știe însă că primar (cu înțelesul pe care îl are în sintagmele ,,cale primară"și,,văr sau vară primară") este un cuvînt moștenit din latină (v. și CDDE, nr. 1446). Numai sensurile neologice din combinațiile : ,,medic primar", ,,eră primară" și altele se datorează fr. *primaire*. Această distincție (absolut necesară) se putea oglindi în cea mai lapidară indicație etimologică : lat. *primarius* (cu unele sensuri după fr. *primaire*).

3) Cîteodată s-a considerat că un omonim creat prin calc semantic provine din sinonimul lui străin, nu numai ca sens, ci și ca formă. Dăm și aici un singur exemplu[1]: STRUȚ (2), *struțuri* s.n. (Reg.). Buchet de flori. — Germ. *Strauss*. Indicația etimologică este nu numai echivocă, ci și greșită. Germ. *Strauss* n-a participat la crearea lui *struț* (2) decît semantic. Formal, *struț* (2) este identic cu *struț* (1) < lat. *struthio*. Clar, corect și complet, etimologia lui *struț* (2) putea fi indicată astfel : *struț* (1) cu sensul după germ. *Strauss* ,,buchet" și ,,struț" (pasăre).

4) Nu s-a arătat în mod consecvent că unele cuvinte compuse din lb. romînă traduc, de fapt, elementele alcătuitoare ale modelelor străine corespunzătoare. Astfel BUN-SIMȚ = *bun* (4) + *simț*, însă după fr. *bon sens* ; GAZETĂ (*de perete*) este traducerea rus. *стенгазета* (*стенная газета*) ; GRĂDINĂ (de copii) e un calc după germ. *Kindergarten* ș.a.m.d.

VIII ,,ROMÎNIZAREA"

Este un tip special de calc lingvistic prin care aspectul fonetic al unor neologisme este modificat în mod conștient. Modificarea formală se face sub influența unui cuvînt mai vechi (de obicei moștenit), dar care, în latină, sau într-o altă limbă, are aceeași rădăcină cu neologismul. Așa se explică o serie de variante fonetice care circulau mai ales în veacul trecut : *limbistică*, *fericita*, *contimporan*, *hipodrum* etc. Unele dintre așa-zisele ,,romînizări" s-au impus în limbă, dar DLRM nu le explică întotdeauna, iar uneori le interpretează greșit.

1) Dintre cele care au rămas neexplicate notăm : ARMĂTURA < fr. *armature* (lat. lit. *armatura*), modificat după *armă*[2] ; CURTEZAN(Ă) < fr. *courtisan*(*e*) refăcut după *curte* ; DEZGUST, format din *des* + *gust* (după fr. *dégoût*) ; FLORETĂ < fr. *fleuret* (modelat după *floare*) ; ZAHAROZĂ < fr. *saccharose* (influențat de *zahăr*) și MINTAL < fr. *mental* (lat. lit. *mentalis*), în care prezența lui *i* î.l.d. *e* se explică prin influența lui *minte*.

---

[1] Deși se mai pot găsi și altele (vezi, de pildă, și felul în care e tratat *ARIE* (2), după DLRM din lat. lit. *area* (fr. *aire*). În realitate, formal, ARIE (2) este ARIE (1), moștenit din latină.

[2] Apropierea de acest cuvînt a dus la diferențierea lui *armătură* de paronimul lui *armatura*, care s-a specializat pentru sensul pe care-l are în muzică.

2) Uneori avem impresia că un cuvînt s-a format în mod normal în limba romînă, dar în realitate el este un neologism, pe care vorbitorii, apropiindu-l de un element lexical mai vechi, l-au romînizat. Este cazul lui PUMNAL (după DLRM din *pumn* + suf. *-al*), care la origine e ital. *pugnale*, modelat după *pumn* < lat. *pugnus*).

3) O eroare asemănătoare, întrucîtva, cu cea precedentă s-a comis și în cazul adj. ZECIMAL, despre care aflăm că s-ar fi format din *zecime* (după *decimal*). Etimologia corectă este *decimal* (modificat sub influența lui *zece*, nu a lui *zecime*), așa cum recentul *septenal* devine *șeptenal* prin apropiere de *șapte*, nu de *șeptime*.

IX. DUBLETE ETIMOLOGICE

1) Mai ales cele nediferențiate semantic au fost tratate adesea confuz și inconsecvent. Astfel s.v. AGENȚIE (cu varianta învechită *aghenție*) se indică la etimologie it. *agenzia* (rus. *agencija*), dar nu se procedează la fel și în cazul lui AGENT (cu varianta *aghent*, de origine rusească). Pentru BARBAR și VARVAR există în dicționar două articole, dar pentru CARÁFĂ și GARAFĂ unul singur. Mai mult : *carafă*, fiind considerat o simplă variantă a lui *garafă* (< ngr.), se creează impresia că s-a născut din acesta, pe teren romînesc, cînd în realitate provine din fr. *carafe* și numai în ultima analiză se reduce la același etimon cu cuvîntul grecesc (de origine arabă). S. V. PALAN citim la etimologie : it. *palanco* (fr. *palan*). Din italiană ne-a venit însă numai *palanc*, variantă înregistrată chiar de DLRM.

Tot din italiană (*dettagliare*) l-am împrumutat, probabil, și pe DETALIA, greșit dedus, în DLRM și în alte dicționare, din fr. *détailler*. Acesta nu putea să dea în romînă decît, ori *detaila* (rostire curentă), ori *detaia*, care se folosea în veacul trecut[1]. Teoretic nu este de loc imposibil ca *detalia* să se fi format și în limba romînă din DETALIU < it. *dettaglio*[2], după modelul lui *detai(l)* — *detaila*. Și în această eventualitate, etimonul francez *détailler* continuă să rămînă fals.

2) Și mai nejustificat ni se pare să admitem o dublă origine pentru DIRIGE (înv.), după DLRM din fr. *dirijer* (lat. lit. *dirigere*). Fr. *diriger* (scris din greșeală *dirijer*) a dat în romînă numai *dirija* — dubletul etimologic al lui *dirige* (care este în mod evident un latinism) și al vechiului *drege*, moștenit direct din latină. *Dirige* a însemnat în special „a conduce", (în genere), iar *dirija* înseamnă astăzi mai ales „a conduce o orchestră".

3) În cazul lui ÎMPUTA — ÎMPUTA, pe lîngă faptul că dubletele sînt diferențiate semantic, unul dintre ele e moștenit, iar celălalt e neologism. S.v. IMPUTA < fr. *imputer* (lat. lit. *imputare*) se înregistrează și varianta populară *împuta*, căreia nu i se indică etimologia. Din DLRM reiese că *împuta* s-a născut din neologismul *imputa*, iar din alte izvoare întele-

[1] Sub forma adj. participial *detaiat(ă)*, l-am și întîlnit : „... vom putea da ... o descriere mai *detaiată* asupra morții și înmormîntării marelui poet ..." („Gaz. Trans.", an. LIII (1890), p. 2, col. 3).

[2] Nu din fr. *détail* ca în DLRM. Cfr. și *parfum* (< fr. *parfum*)— *profum* (< it. profumo) sau *ciocolată* (< it. *cioccolata*) — *șocolată* (< fr. *chocolat*) — *șocoladă* (< germ. *Chokolade*).

gem că *în* (din *împuta*) a fost înlocuit prin *in*, din cauză că vechiul cuvînt romînesc făcea impresia unui neologism[1]. Se pare că lucrurile sînt mult mai simple și anume : *împuta* e moștenit din lat. *imputo, -are* (CDDE, nr. 828), iar *imputa* e un împrumut din franceză sau din latină pe cale savantă. Cfr. și neologismul *imputabil* (după fr. *imputable*) și mai ales *imputație* (< fr. *imputation*), alături de vechiul *împutăciune*, transmis direct din lat. *imputationem*. Pe scurt, ne aflăm în fața unor dublete etimologice cărora, în dicționare, trebuie să li se consacre articole separate (ca în CADE, nu ca în DA și DLRM). Și aceasta cu atît mai mult cu cît, la o analiză atentă, descoperim la cele două cuvinte și unele deosebiri de ordin semantic[2].

X. INFLUENȚA PLURALULUI ASUPRA SINGULARULUI

De multe ori a fost arătată (*brățea, mezel, petea, ramură, stănoagă* etc.), dar de și mai multe ori nu a fost invocată, cu toate că acest lucru era, în unele cazuri, absolut necesar. Este aici încă o dovadă că, în rezolvarea etimologiilor, n-a existat un punct de vedere unitar din partea redactorilor.

1) Deși economia lucrării cerea indicații etimologice sumare, socotim că, pentru a nu se denatura realitatea, unele cuvinte[3] cum ar fi : BOCANC, BRETEÁ, FARMEC, IOBAG, LEGUMĂ, MAȚ, MINCIUNĂ, PAPUC, SARDEÁ, SOARTĂ, ZĂBREÁ și altele nu trebuiau deduse direct din etimonul străin, ci din pluralele romînești, mult folosite și adesea originare : *bocanci* < magh. *bakancs* (citit *boconci*) ; *bretele* < fr. *bretelles* ; *mațe* < lat. *mattia* ; *papuci* < tc. *papuč* etc.

2) Alte exemple de singulare refăcute din forma de plural, asupra cărora (după cîte știm) nu s-a oprit nimeni :

BIZET. — Germ. *Besätze*. Sînt necesare două precizări care nu există nici în celelalte dicționare : germ. *Besätze* este pl. lui *Besatz*, iar rom. *bizeț* (cu varianta etimologică *bezeț*) este abstras din pluralul mult uzitat *bizețe* (< *bezețe*).

CEREALĂ. — Fr. *céréale* (lat. lit. *cerealis*). Corect : sing. refăcut din pluralul *cerale* < fr. *céréales*.

FALANGĂ (1), *falange*. „Fiecare dintre oasele mici care alcătuiesc scheletul degetelor". — Fr. *phalange* (< gr.). Numai un inexistent **phalangue* ar fi putut să dea în romînă direct *falangă* (cfr. *morgă, orgă* etc.). Din fr. *phalange(s)* trebuia să rezulte normal, ori **falanj* (cfr. *franj* < fr. *frange*), ori *falange*, cum s-a și întîmplat. După aceea, s-a refăcut din *falange* un singular *falangă*.

JOCHEU. — Fr. *jockey* (engl. *jockey*). Corect, dar incomplet. La început singularul era identic cu pluralul, cum dovedește următorul citat din C. Negruzzi : „...un drăcușor... ce împlinea slujba de *jochei* (ciocoi),

---

[1] Vezi, de pildă, S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 403 și „Revista filologică", II, p. 67.
[2] Vezi pentru aceasta numeroasele atestări din DA, s. v. *împuta*.
[3] Pentru care vezi J. Byck și Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 14 și urm.

pregăti toate cele trebuitoare"[1]. Prin analogie cu *lacheu* — *lachei* s-a format noul singular *jocheu*, care s-a generalizat.

De asemenea BUTUR și BUTURE, care după DLRM ar proveni din *but*(uc) + suf. *-ur* (respectiv *-ure*), sînt foarte probabil singulare refăcute din pl. lui *butură*, care este *buturi* și care înseamnă „butuci, cioturi etc."[2].

3) În următoarele cazuri, pluralele unor vechi substantive au devenit singulare și s-au impus astfel în limba comună :

ÎMBRĂCĂMINTE. — Din *îmbrăca* + suf. - (*ă*)*minte*. La fel în DA (s.v.). În realitate este pluralul (simțit ca singular) al vechiului *îmbrăcămînt* (< *îmbrăca*)[3].

ÎNCĂLȚĂMINTE. — Din *în* + *călțăminte* (înv. ; pl. lui *călțămînt* < lat. *calceamentum*). De fapt nu *încălțăminte*, ci *încălțămînt* s-a format cu pref. *în-* + *călțămînt* (< lat. *calciamentum*) sub influența lui *încălța* < lat. *incalciare*[4]. Pl. lui *încălțămînt* a devenit sing. *încălțăminte*.

RUGĂMINTE. — Din *rugămînt* (înv. ; < lat. *rogamentum*). Etimologia trebuie rectificată în același sens ca mai sus.

XI. DIVERSE

O serie de fapte, pe care nu le-am putut clasa în nici una din categoriile amintite, le vom discuta aici, grupîndu-le după cum urmează :

1) **Etimologii inexacte** :

CĂPITAN. — It. *capitano*. Ca nume de grad de ofițer este rus. *капитан* (< it.). Cfr. și alte nume de grade ofițerești, care ne-au venit indiscutabil din rusă : *gheneral*, *maior*, *parúcic polcovnic*.

CORVADĂ. — După fr. *corvée*. Corect : lat. medieval *corvada* (DA, s.v.). Forma atît de răspîndită *corvoada* se datorează contaminației cu sinonimul de origine slavă *podvoadă*.

ORTOGRAFIE. — Fr. *orthographie* (< gr.). Corect : din grecește (*orthographia*), ca și *caligrafie*, *tipografie* etc. Pentru noțiunea în discuție există în franceză cuv. *orthographe*.

PAREZĂ, *pareze*, s.f. „Paralizie incompletă (care suprimă numai mișcările). (Var. : *parezie*. s.f.) — După fr. *parésie* (<gr.). E limpede că au fost confundate două cuvinte net diferite ca sens și etimologie : *parezie* [< fr. *parésie* (< gr. πάρεσις „destindere, slăbire")] și *pareză* [< fr. *paresse* (< lat. *pigritia* „lene")][5]. Lui *pareză*, care înseamnă „lipsă de activitate a unui organ" (cfr. „pareză intestinală")[6] i s-a atribuit, în DLRM, sensul lui *parezie*, acesta din urmă fiind considerat o variantă a celui dintîi. Și pentru ambele cuvinte aceeași etimologie.

---

[1] C. Negruzzi, *Opere alese*, vol. I, ESPLA, 1957, p. 105.

[2] În DA cele două cuvinte figurează, chiar, ca variante ale lui *butură*.

[3] Byck-Graur, *lucr. cit.*, p. 34.

[4] Vezi CDDE, nr. 221 și O Densusianu, HDLR, I, 169.

[5] Vezi pentru originea și sensul celor doi termeni medicali *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (s.v.).

[6] Semnalat și de I. Iordan în *Limba romînă actuală*, ediția a II-a, București, 1948, p. 37–38.

SOMN (1). — Rus. *som*. Corect : v. sl. *сомъ* [confundat cu *somn* (2) < lat. *somnus*].

VINOGRAD. — După fr. *vinaigrette*. Din punct de vedere strict formal : rus. *виноград*.

2) **Precizări etimologice :**

ALBIE. — Lat. *alveus* „adîncitură, albie de rîu". Mai precis : lat. pop. *albia*, *-am*.

ALPACA (1) — Fr. *alpaga*. De fapt din *alpaca*, formă care e mai răspîndită în limba franceză şi care, pe deasupra, e şi originară (< sp. *alpaque*).

AMĂNUNT. — Din *a* (3) + *mănunt* „mărunt". Mai precis : din loc. adv. „*(cu) de-a mănuntul*".

MAHALA. — Tc. *mahalle*. În turcă există şi *mahal(l)a* (arab. *mahalle*).

VOLINTIR. — Rus. *volantër*, bg. *volontir* (< fr.). Suficient numai bg. *volontir*, care prin asimilare vocalică regresivă a dat în romînă *volintir*. Tot din bulgară ne-a venit şi numele mişcării de eliberare „*Zavera*", în care s-au înrolat aşa-zişii „volintiri".

ZAVRAGIU. — Din *zavergiu*. De fapt din *zaveragiu* (*zavera* + suf. *-giu*), prin sincoparea lui *e* neacc.

3) **Completări etimologice :**

CHIULASĂ. — Nu i se indică etimologia, deşi e cunoscută : fr. *culasse*.

PRIVIGHETOARE Et. : *priveghea* + suf. de nume de agent (fem.) *-toare*[1].

RÎCĂ (Reg.) „Ceartă, sfadă". Indiscutabil postverbal din *rîcîi* (< v. sl. *rykati*).

STRICĂCIUNE. — Este format în romîneşte din *strica* + suf. *-ciune*[2].

TREACĂT. — Şi aici etimologia e clară : *trec* + suf. *-ăt* (ca şi *ţipăt* < *ţip* + *ăt*)

4) În cazul lui *RETUNDUS şi al lui *RĂURUSCĂ trebuie suprimat asteriscul.

5) În cele ce urmează vom corecta o serie de greşeli care se datoresc unor evidente neglijenţe :

BANCHER. — Fr. *banquer*. În limba franceză nu există decît *banquier*, aşa încît de la acesta (sau de la it. *banchiero*) trebuie să pornim pentru a explica rom. *bancher* (scris cîndva şi *banchier*).

DEPANARE, *depanări*, s.f. (Tehn.) „Înlăturarea unei pene". — Fr. *depanner*. În franceză *depanner* este verb şi el nu putea să dea în romînă decît tot un verb : *a depana*. *Depanare* este infinitivul lung al acestui verb pe care DLRM nu-l înregistrează. Este înregistrat, în schimb, *depanator*, care este explicat din *depana* + suf.-*(a)tor*.

DIRIGE (înv.). — Fr. *Dirijer* (lat. lit. *dirigere*). Corect *diriger* (vezi şi p. 250).

MARTIR. — Fr. *martyre* (< gr.). Corect : fr. *martyr* (fără *e* final).

[1] Pasărea „priveghează" în timpul nopţii. Cfr. S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană romînă*, 1883, vol. I, p. 254.

[2] În latină a existat un *extricatio* „solution, découverte", dar era rar şi arhaic. Vezi L. Quicherat şi A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, ediţia a 52-a, Paris, 1923, p. 522, col. a 3-a.

MICROORGANISM. — Fr. *microrganisme*. Corect : *microorganisme* (chiar dacă în franceză există și varianta cu un singur *o*)

PETIOL. — Fr. *pétiol*. Corect : fr. *pétiole* (cu *e* final).

PLISÁ. — Fr. *pliser*. În franceză există numai *plisser*, nu și *pliser*.

ȘARETĂ. — Fr. *charette*. *Corect* : *charrette* (cu *rr*).

URSOAIE, — Din *urs* + suf. *-oaică*. Cu desăvîrșire imposibil. Corect : *urs* + suf. *-oaie* (prezent și în *leoaie*, *tigroaie*, *zmeoaie* etc.).

VOLINTIR. — Rus. *volantër*, bg. *volontir* (< fr.). Am arătat mai sus de ce *volintir* nu poate proveni decît din bulgară. Acum precizăm că în rusește există numai *volontër* (rostit aproximativ *valantër*).

XII. ERATA

Vom semnala acum cîteva greșeli de tipar, legate, firește, numai de partea etimologică a dicționarului :

PARLAMENT. — După fr. *parlemnet*. Corect : *parlement*.

PLĂSEÁ. — Din *plasă* (3), care în DLRM este definit : ,,subdiviziune mai mică decît un județ, în vechea organizare administrativă a țării''. Corect : *plasă* (2) ,,limbă de cuțit'', ,,tăiș''.

RUM s.n. V. *rom* (2). Corect : v. *rom* (1). După cum rezultă din DLRM (și mai clar din DLRLC) *rum* este o variantă regională a lui *rom* (1) ,,băutură alcoolică'', nu a lui *rom* (2) ,,țigan''.

SCROFULĂ. — Din *scrofulă* (lat. lit. *scrofulae*). Corect : din *scrofule* (deci singular refăcut din pluralul mult folosit).

TULPINĂ. La etimologie citim : v. *tulpină*. Cuvîntul trebuie comparat, desigur, cu *trupină* (< bg. sb. *trupina*) care, prin metateză, a devenit *turpină* [1] și apoi *tulpină*, datorită obișnuitului joc dintre lichidele l și r.

Existența acestor erori și a altora pe care nu le-am mai notat, arată cît de necesară ar fi fost întocmirea unei erate, pe baza unei ultime și foarte atente lecturi a întregului dicționar.

CONCLUZII

Pentru marele public, căruia i-a fost dintru început destinat, *Dicționarul limbii romîne moderne* își va păstra mult timp valoarea lui de instrument de cultură, deosebit de prețios[2]. Există în el un mare număr de cuvinte și de sensuri, definite cel mai adesea clar și corect. Cele peste 3 000 de ilustrații și de planșe, care însoțesc anumite definiții, îi sporesc valoarea instructivă și accesibilitatea, făcîndu-l totodată atrăgător. La toate aceste calități trebuie să mai adăugăm faptul că, în anumite privințe (și mai ales în lucruri de amănunt) s-au realizat unele progrese chiar pe plan etimologic. Astfel, în *Dicționarul limbii romîne moderne*, au fost

[1] S. Fl. Marian, *Nunta la Romîni*, București, 1890, p. 544 (în TDRG, s.v.).

[2] Vezi și aprecierile generale și comparative pe care le face I. Coteanu în *Lexicografia și lexicologia romînească după 23 August 1944*, în LR, an. VIII (1959), nr. 4, p. 50–51.

indicate aproape întotdeauna și etimologiile cuvintelor formate prin compunere sau derivare, au fost înregistrate multe etimologii care nu figurau în lucrările lexicografice anterioare și au fost corectate unele etimoane pe care le dădeau celelalte dicționare. Din cît ne-am putut da seama, mai ales etimologiile slave au fost revizuite cu atenție, încercîndu-se punerea lor de acord cu rezultatele cercetărilor mai noi în acest domeniu. În linii generale însă, partea etimologică a dicționarului rămîne mult sub nivelul așteptărilor și al necesităților. Deși foarte util pentru masele largi de vorbitori, datorită metodei foarte discutabile care s-a folosit în stabilirea originei cuvintelor, datorită numeroaselor inconsecvențe, lacune și echivocuri precum și marelui număr de etimologii rezolvate superficial și mai ales greșit, *Dicționarul limbii romîne moderne* nu poate fi considerat și un instrument științific perfecționat. De aceea, ori de de cîte ori i se va adresa, în probleme de etimologie, cercetătorul lingvist va trebui să-l utilizeze cu multă prudență.

ВОПРОСЫ ЭТИМОЛОГИИ В *СЛОВАРЕ СОВРЕМЕННОГО РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА*

РЕЗЮМЕ

В первой части исследования автор рассматривает, опираясь на богатый (однако не полностью использованный) материал, некоторые спорные вопросы относительно принципа и метода определения этимологий в *Словаре современного румынского языка*. В общих чертах сделанные замечания следующие:

1. Так как словарь был предназначен широкому кругу читателей, нужно было включить в него только твердо установленные этимологии, исключая спорные: *băiat* (мальчик), *bobotează* (крещение), *crăciun* (рождество) и т.д.

2. В случае семантического несоответствия этимона определенному румынскому термину был необходим последовательный перевод первого; лат. *căsa* ,,coliba'' (хижина) > рум. *casă*; лат. *mas-maris* ,,bărbat'' (мужчина) > рум. mare (большой) и т. д.

3. При подаче слов с четким формальным и семантическим различием (но далекое происхождение которых от латинского, греческого и других языков одно и то же) нужно было сделать краткое указание не только на ближайшую этимологию, а и на исходную. Например, *front* (фронт) < фр. front (< лат. *frons-ntis*); *rigă* (король (в картах) < новогр. rigas (< лат. *rex — regis*) и т. д. Это позволило бы говорящему, не имеющему лингвистической подготовки, заметить случаи происхождения двух или трех слов от той же первоначальной формы: *frunte* (лоб) — *front* (фронт); *palavră* — (болтовня), *parabolă* (при́тча) — *parolă* (паро́ль) и. т. д.

4. Во избежание двусмысленностей были необходимы краткие указания и этимологическое значение вариантов, образовавшихся не внутри румынского языка (речь идет об этимологических дублетах, семантически недифференцированных). Так, слово *gheneral*, которое дано как вариант слова *general*, происходит от русского (*генерал*), а не от французского; *cărvunar* (угольщик), которое считается вариантом слова *cărbunar*, происходит от новогр. *karvunaris*, а не от итальянского *carbonare* и т.д.

5. Наконец, словарь принес бы большую пользу широкому кругу читателей, если бы указал, что отдаленной этимологией слов: *creton* (кретон), *ghilotină* (гильотина), *lavalieră* (галстук, связанный большим бантом), *madipolon* (мадаполам), *mauzoleu* (мавзолей) и др. являются названия лиц или географические названия.

После этих принципиальных замечаний в работе рассматриваются около 200 слов, этимологическое истолкование которых *Словарем современного румынского языка* ошибочно или поверхностно. В связи с этим выделены следующие главы: 1) *Образование слов при помощи аффиксов*; 2) *Регрессивная деривация*; 3) *Реконструкция* ; 4) *Народная этимология*; 5) *Контаминация*; 6) *Разнообразная этимология*; 7) *Лингвистическая калька*; 8) «*Румынизация*»; 9) *Этимологические дублеты*; 10) *Влияние множественного числа на единственное*; 11) *Разное* и 12) *Список опечаток.*

Автор приходит к выводу, что разработка этимологической части словаря не достигла ожидаемого и необходимого уровня. По этой причине *Словарь современного румынского языка* (при всей его пользе для широких читательских масс благодаря уже указанным качествам) не может все же считаться совершенным научным пособием. Обращаясь к словарю для выяснения вопросов этимологического порядка, языковед должен пользоваться им с большой осторожностью.

PROBLÈMES D'ÉTYMOLOGIE DANS LE «DICTIONNAIRE DE LA LANGUE ROUMAINE MODERNE»

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'article, l'auteur discute, en raison d'un riche matériel (mais non utilisé en sa totalité), quelques questions de principe et de méthode, ayant trait à la manière dont les étymologies ont été résolues dans le Dictionnaire de la langue roumaine moderne (DLRM).

1° Etant donné que ce dictionnaire est destiné aux grandes masses des lecteurs, il ne fallait y indiquer que les étymologies certaines, et non pas celles controversées : *băiat* — « garçon », *bobotează* — « épiphanie », *crăciun* — « noël », etc.

2° Il fallait y donner conséquemment la traduction de l'étymon, lorsque celui-ci ne concorde pas au point de vue sémantique avec le terme roumain correspondant : lat. *casa* « colibă » > roum. *casă* - « maison » ; lat. *mas-maris* — « bărbat » > roum. *mare* (adj.) — « grand », etc.

3° En ce qui concerne les mots nettement différenciés, quant à la forme et la sémantique (mais ayant une même origine lointaine dans le latin, le grec, etc.), il fallait indiquer succinctement non seulement l'étymologie immédiate mais encore l'étymologie d'origine. Par exemple : *front* < fr. front (< lat. *frons-ntis*) ; *rigă* < ngr. rigas (< lat. *rex-regis*), etc. De cette façon, le lecteur non linguiste aurait pu reconnaître des doublets et des triplets étymologiques tels que : *frunte — front* ; *palavră — parolă — parabolă*, etc.

4° Afin d'éviter les équivoques, il était nécessaire d'indiquer, en bref, aussi l'étymologie de ces variantes qui n'ont pas pris naissance au sein de la langue roumaine (il s'agit cette fois-ci des doublets étymologiques non différenciés au point de vue sémantique). Par exemple, *gheneral*, traité en tant que variante de *general*, provient du russe (генерал) et non pas du français ; *cărvunar* (considéré comme variante de *cărbunar*) est ngr. *karvunaris* et non pas it. *carbonare*, et ainsi de suite.

5° Enfin, le dictionnaire eut pu rendre un réel service au grand public, s'il avait indiqué que certains mots, tels, par exemple, *creton*, *ghilotină*, *lavalieră*, *madipolon*, *mauzoleu*, etc. sont, à leur origine lointaine, des noms de personnes ou des noms géographiques.

Après toutes ces objections de principe, l'auteur met en discussion environ 200 mots dont l'étymologie est traitée, dans le DLRM, de manière erronée ou superficielle. Les faits examinés sont groupés en 12 chapitres : 1) *La formation des mots à l'aide des affixes* ; 2) *La dérivation régressive* ; 3) *La reconstruction* ; 4) *L'étymologie populaire* ; 5) *La contamination* ; 6) *L'étymologie multiple* ; 7) *Le calque linguistique* ; 8) *« Romînizarea »* ; 9) *Doublets étymologiques* ; 10) *L'influence du pluriel sur le singulier* ; 11) *Diverses* ; 12) *Erratum*.

Finalement, l'auteur aboutit à la conclusion que la partie étymologique du dictionnaire est de beaucoup inférieure au niveau des nécessités et de ce qu'on attendait. Pour cette raison, le DLRM, bien que très utile pour le grand public (grâce à des qualités qui ont déjà été relatées), ne constitue toutefois pas un instrument scientifique mis au point. C'est pourquoi le chercheur linguiste devra en user, en ce qui concerne les problèmes d'étymologie, avec beaucoup de circonspection.

ÎN LEGĂTURĂ CU *-U* ÎN LIMBA ROMÎNĂ

(ORIGINEA ARIEI DIN SUD-ESTUL TERITORIULUI LINGVISTIC DACOROMÎNESC)

DE

VALERIU RUSU

Într-un articol publicat nu de mult[1], P. Neiescu a reluat problema atît de discutată a lui *-u* din limba romînă căutînd să aducă noi argumente în sprijinul teoriei că *-u* este etimologic.

Acad. Al. Rosetti a răspuns la o serie dintre aceste argumente și a făcut noi precizări în ceea ce privește originea și răspîndirea fenomenului[2].

Observații sugerate de geografia lingvistică ne dau posibilitatea să lămurim unele aspecte ale problemei menționate.

1.1. Una dintre problemele controversate în legătură cu *-u* este aceea a ariei din sud-estul teritoriului dacoromînesc, și anume dacă ea este o arie conservatoare originară sau dacă ea este o arie importată din Transilvania. Acad. Al. Rosetti a arătat[3] că partea orientală a Munteniei, în care apare *-u*, era o regiune cu graiuri foarte evoluate și că deci ele nu corespund caracterizării date de acad. Iorgu Iordan[4] după care aceste graiuri se dovedesc și prin alte particularități că sînt mai puțin evoluate, ceea ce ar explica că *-u* nu apare pe cale mecanică ci este etimologic. În articolul citat mai sus, acad. Al. Rosetti reia discuția în legătură cu aria lui *-u* din partea orientală a domeniului dacoromînesc : „cum s-ar putea vorbi oare de conservarea lui *-u*, într-o arie care s-ar fi păstrat neatinsă din epoca latină și pînă în zilele noastre (? !), dar în care de fapt au avut loc mari mișcări de populație ?”[5].

---

[1] P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică; originea lui „u final” în limba romînă*, în *Cercetări de lingvistică*, [Cluj], II (1957), p. 159 și urm.

[2] Acad. Al. Rosetti, *Din nou despre u final în limba romînă*, în *SCL*, X (1959), 3, p. 445 și urm.

[3] *LR*, V (1955), 1, p. 62.

[4] Acad. Iorgu Iordan, *Despre limba lui Neculce*, în *SCL*, V (1954), 3–4, p. 343.

[5] *SCL*, X (1959), p. 446.

P. Neiescu arată însă că : ,,Ipoteza că aria labializată e importată din Ardeal, cum susține Al. Rosetti, e respinsă de faptul că oierii transilvăneni au iernat și întemeiat sate nu numai în aria din sud-estul țării unde se păstrează labializarea, ci și în nordul Moldovei, în Banat, în Oltenia" și că, pentru a susține această teză, ,,nu avem suficiente argumente"[1]. P. Neiescu susține deci că dacă aria labializată din sud-estul țării ar fi importată din Transilvania, fenomenul ar trebui să fie semnalat și în celelalte regiuni (nordul Moldovei, Banat, Oltenia), către care au mers oierii transilvăneni.

1.2. Cercetări anterioare[2] au arătat că în Dobrogea s-au exercitat printre altele, influențe lingvistice din Transilvania și că această regiune a fost colonizată în parte de mocani.

Care au fost căile prin care s-a exercitat această influență și ce urme a lăsat ea pe unde a trecut este o întrebare legitimă care se pune în legătură cu observația de mai sus.

Se știe că, în ceea ce privește geografia lingvistică, *comunicația* este unul dintre factorii cei mai importanți.

Acad. E. Petrovici a arătat[3] care au fost drumurile de transhumanță ale păstorilor romîni.

Desigur, așa cum arată și harta amintită, oierii transilvăneni au circulat și în alte părți ale domeniului dacoromînesc, dar este evident că bălțile (Ialomiței și Brăilei) și regiunea din apropierea mării au constituit o regiune de atracție pentru păstori (și nu numai pentru cei transilvăneni), mult mai importantă decît oricare altă regiune.

1.3. Este cunoscut faptul că partea de sud-est a Munteniei avea o populație rară pînă în secolul al XIX-lea[4]. Pe baza documentelor istorice s-a ajuns la concluzia că în trecut au existat, în ceea ce privește Țara Romînească, două puncte de desime maximă a populației *a*) în regiunea cuprinsă, aproximativ, între Baia de Aramă, Tg. Jiu etc. și Drăgășani, Curtea de Argeș, Pitești și *b*) în regiunea subcarpatică (aproximativ Regiunea Buzău), iar între aceste două maxime era un punct de minimă desime (cîmpia)[5].

---

[1] P. Neiescu, *lucr. cit.*, p. 175.

[2] Cf. S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 209; acad. Al. Rosetti, *SCL*, V (1954), 3—4, p. 439; G. Istrate, *SCL*, VI (1956), 1—2, p. 126. Date amănunțite bazate pe documente vezi la Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului romînilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, 1922, an III, 2, aprilie — iunie, p. 237 și urm. și I. Georgescu, *15 ani de transhumanță în Țările Romîne* (1782—1797), în *Analele Dobrogei*, an V și VI, 1924 și 1925, p. 30 și urm.

[3] La D. Macrea, *LR*, V (1956), 1, harta de la p. 14—15.

[4] Cf. S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 214.

[5] Cf. *Documente privind istoria Romîniei. B. Țara Romînească, veacurile XIII—XVI*, (București), 1956, p. V. Date interesante despre această regiune aflăm la St. Meteș, *Păstorii ardeleni în Principatele Romîne*, Arad, 1925; Vintilă Mihăilescu, *Cercetări Antropogeografice. I. Studiul populației și așezările omenești din cîmpia romînească între 1853—1890*, București, 1923; și id., *Așezările omenești din cîmpia romînească la mijlocul și la sfîrșitul sec. XIX*, Academia Romînă, mem. secț. ist., seria III, tom IV, mem. 2, București, 1924. Concluziile sînt clare : a fost un curent de populație transalpină ,,care a avut ca axă valea Ialomiței cel puțin la jumătatea și la sfîrșitul sec. XIX". (Vintilă Mihăilescu, *Așezările* . . . , p. 56; vezi id., *Cercetări* . . . , p. 59).

În ceea ce privește perioada romanizării, se știe că șesul Munteniei și partea de șes a Moldovei au fost regiuni în care romanii n-au încercat niciodată să se stabilească[1].

Faptul că prin această regiune au trecut cele mai importante drumuri ale păstorilor și că aceasta era o regiune cu o populație rară, au constituit condițiile care au favorizat colonizarea parțială a acestei regiuni cu ardeleni, cu toate consecințele ei.

Și , în afara factorului colonizator, însuși faptul că prin această regiune au trecut cele mai multe și mai importante drumuri de transhumanță ale păstorilor romîni a constituit o cauză a influenței acestora pe plan lingvistic. Unitatea acestei arii lingvistice, deși aici au avut loc atîtea mișcări de populație, se explică prin ideea exprimată de K. Jaberg[2] că regiunile colonizate se caracterizează, din punct de vedere lingvistic, în general, prin mari arii unitare.

Aflăm la Ov. Densusianu[3] relatări interesante ale unora dintre oierii care au călătorit prin aceste locuri :

,,Mergeam *pă Bărăganu* cîte douzăcĭ ; ... *era stăpîni de dincolo, Sibienĭ, Săcelenĭ...*''

sau

,,Am fost pănă-n țara turcească, în Dobrogea cu oile, éstă péstă patruzăcĭ de anĭ. *Am fos păn la marea. Iera lume măĭ puțînă pe-acolo șî d-aĭa ne duceam*'' (sublinierea noastră).

Ancheta pentru *Arhiva fonogramică a limbii romîne*, făcută în Valea Ialomiței (de la Urziceni la Piua Petri), în iulie 1959, de către un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică din București, ne-a atras atenția asupra unor fapte care sînt dovezi ale originii ardelenești a unei părți din populația acestei regiuni (pe unele, deși sînt cunoscute, le reamintim).

Informatorul Petre Degan, de 89 de ani, din com. Speteni, r. Urziceni, își amintește foarte bine cum a venit cu tatăl lui, cu o căruță, din Transilvania, o dată cu alți ardeleni, dintr-un sat Șeulia (?) (nu mai ține minte regiunea).

Com. Grindu se numea înainte *Grindu Făgărașului*, fiindcă era în drumul dintre Făgăraș și Brăila (și azi crucile de piatră stau mărturie). Aici avea un han mare un anume *Ispas Făgărășanul.*

Mai mulți informatori din com. Andrășești, r. Slobozia, au susținut că numele satului lor vine de la un boier, *Andraș*, venit din Transilvania, care stăpînea pe aceste locuri.

Informatorul Radu Ieremia, de 71 de ani, din com. M. Kogălniceanu, r. Slobozia, a arătat că pe aici ,,se aciuiau'' ardeleni care fugeau de armată. Înainte, satul se numea Cotu lui Iepure, după numele unui mocan, Iepure, care își stabilise stîna pe aceste locuri.

Informatorul Stancu Lungu, de 75 de ani, din com. Făcăeni, r. Fetești, își aduce aminte că bunicul lui avea un herghelegiu venit din Transilvania, care umbla îmbrăcat cu cioareci.

Trecerea peste Dunăre, în dreptul Hîrșovei, este numită și azi *Vadul oii.*

Aceste fapte sînt argumente în sprijinul părerii că aria din sud-estul țării în care apare *-u* nu este o arie în care *-u* a fost conservat din vechime, ci ea a apărut în urma colonizării acestei părți a teritoriului dacoromînesc cu populație de peste munți (cea mai mare parte oieri), cu con-

[1] Cf. S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 342.

[2] K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 31.

[3] Ov. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, București, 1913, p. 8.

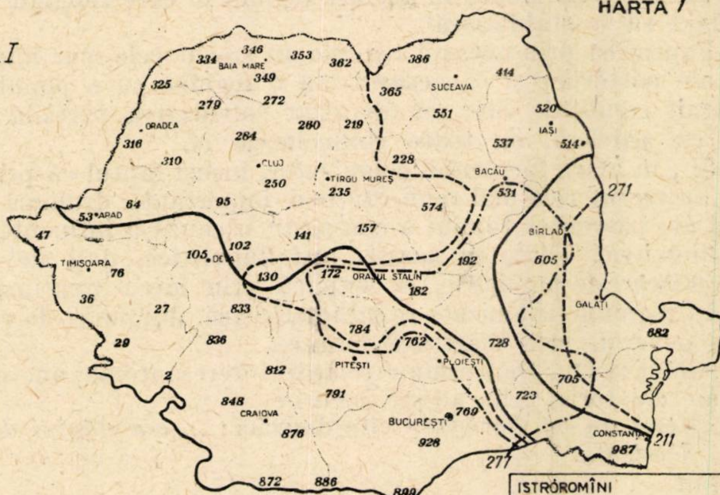
MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN

VOL. I

SERIE NOUĂ

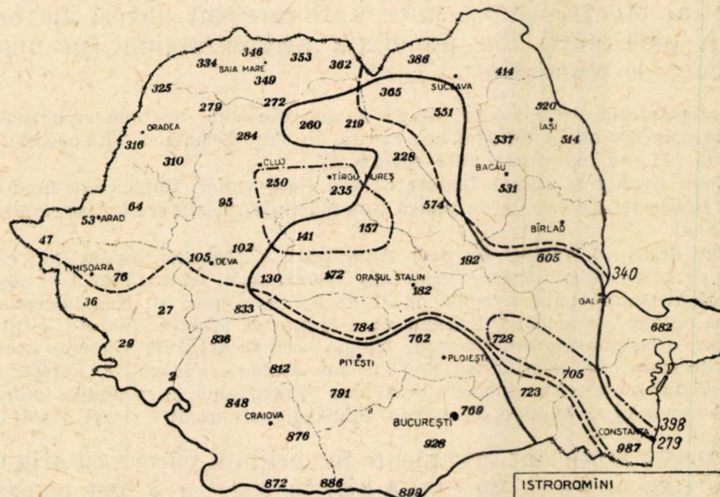
HARTA 1

ALRM sn, v. I

211 [a castra (vierul)]: a jugăni
271 [cupă (în care se mulg oile)]: cupă
277 [jintuială]: janț

ISTROROMÎNI
02
AROMÎNI
010
MEGLENOROMÎNI
012

279 [crintă]: crintă
340 [tăișul securii]: tăiș
398 [poiană (în pădure)]: golişte, loc gol

ISTROROMÎNI
02
AROMÎNI
010
MEGLENOROMÎNI
012

VOL. I

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN

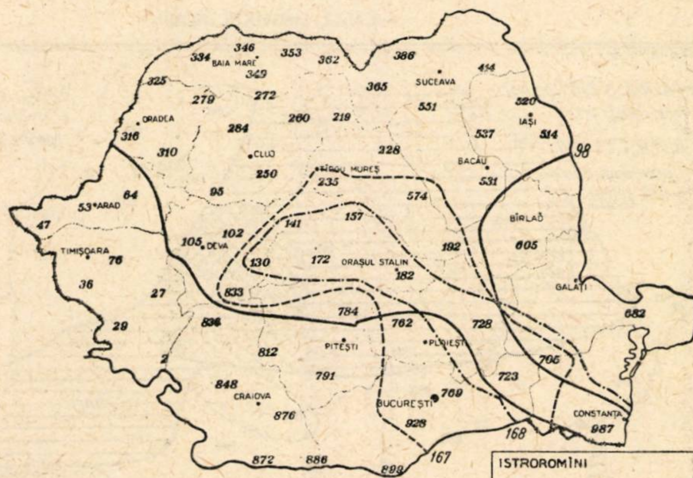
SERIE NOUĂ

HARTA 2

ISTROROMÎNI
02
AROMÎNI
010
MEGLENOROMÎNI
012

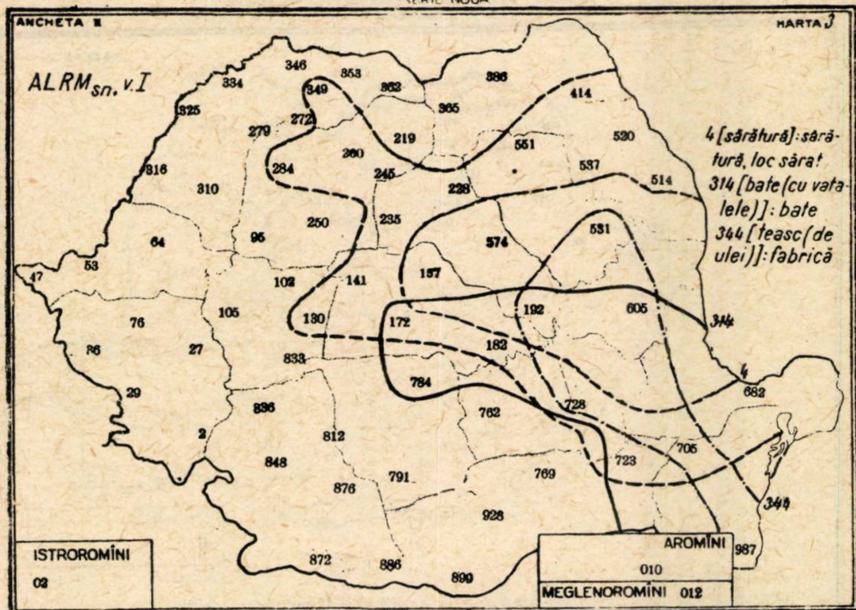
36 [cosaș] : cosaș
48 [măgar (la claia sau jumătatea de grîu)] : snopul de deasupra
97 [lucernă] : luțernă

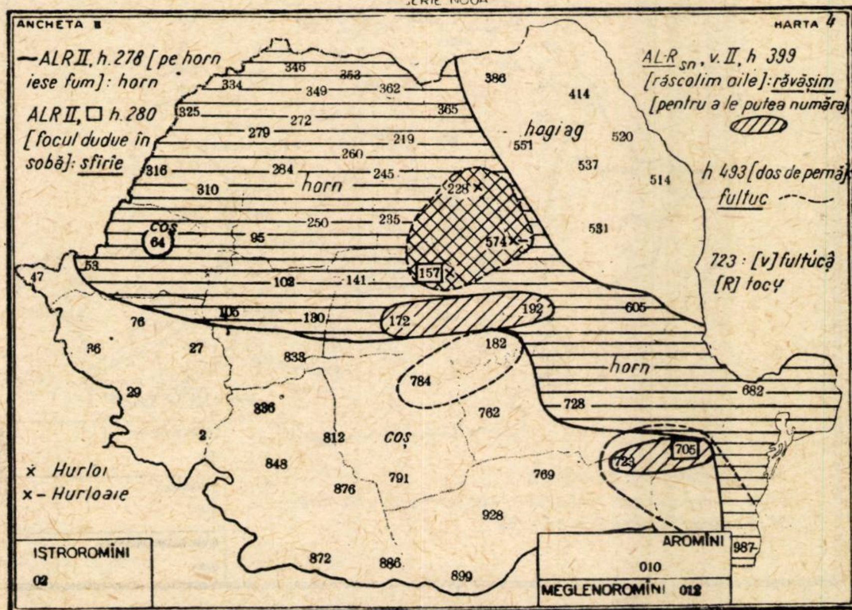
ISTROROMÎNI
02
AROMÎNI
010
MEGLENOROMÎNI
012

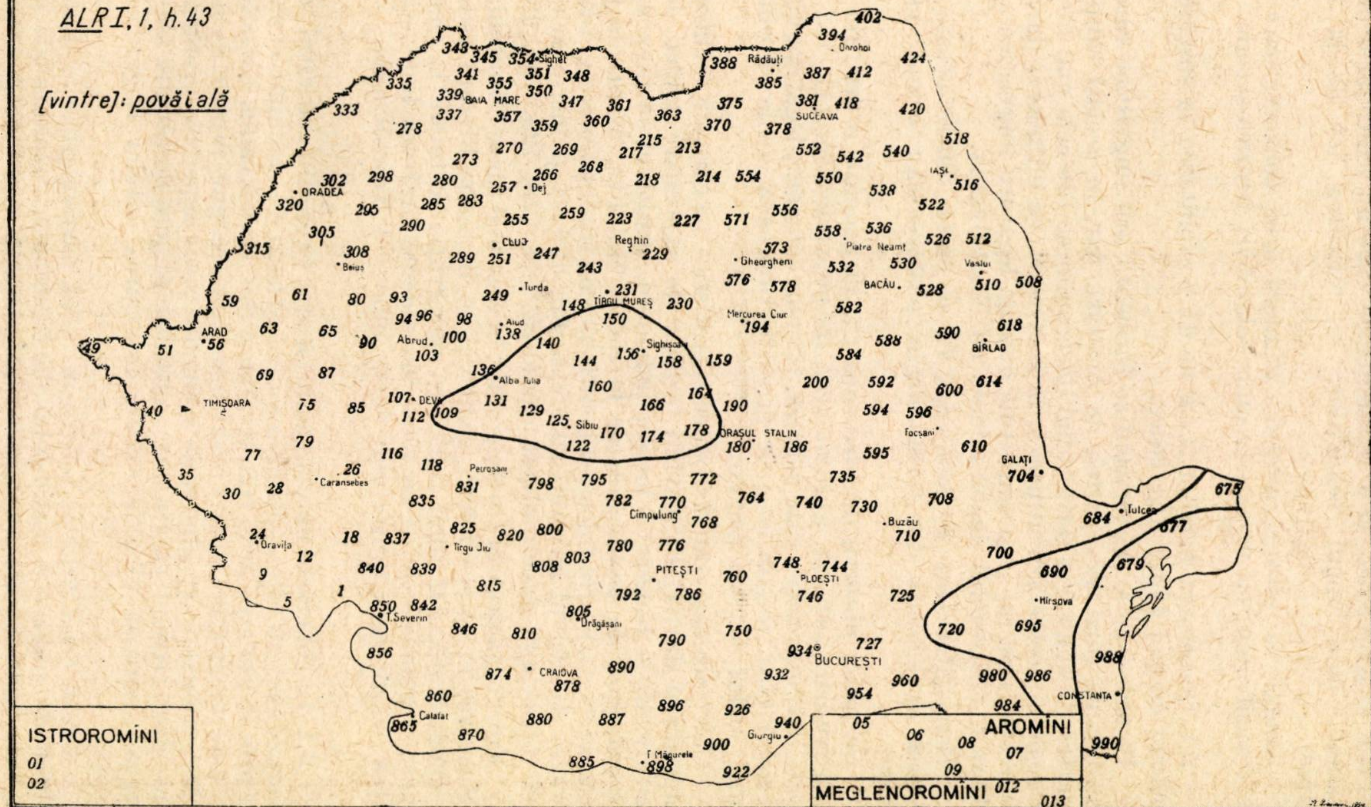
98 [lucerniște] : loc de luțernă
167 [aldani] : cînepă sălbatecă, ~ de sămînță, ~ toamnă
168 [a culege (cînepa)] : a smulge

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUĂ

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUĂ

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
HARTA 5
ALR I, 1, h.43
[vintre]: povăială
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI
Sighet
BAIA MARE
Rădăuţi
Dorohoi
SUCEAVA
IAŞI
ORADEA
Dej
CLUJ
Reghin
Gheorghenі
Piatra Neamţ
Vaslui
Beiuş
Turda
TÎRGU MUREŞ
BACĂU
Mercurea Ciuc
Aiud
ARAD
Abrud
Sighişoara
BÎRLAD
Alba Iulia
DEVA
TIMIŞOARA
Sibiu
ORAŞUL STALIN
Focşani
GALAŢI
Petroşani
Caransebeş
Cîmpulung
Tulcea
Buzău
Oraviţa
Tîrgu Jiu
PITEŞTI
PLOEŞTI
Hîrşova
T. Severin
Drăgăşani
BUCUREŞTI
CRAIOVA
CONSTANŢA
Calafat
Giurgiu
T. Măgurele

secințele ei lingvistice, și a influenței pe care au exercitat-o oierii transilvăneni, de-a lungul veacurilor, în mișcarea lor de la munte la cîmpie.

Așadar ea este rezultatul extinderii ariei conservatoare originare din Transilvania, ca urmare a unor schimbări istorico-sociale.

2.1. Cercetarea hărților *ALR* ne dă posibilitatea să susținem acest concluzii cu noi fapte lingvistice.

Pentru o serie de termeni se formează arii lingvistice care cuprind Transilvania (mai ales partea de sud-est), dar, în același timp, cuprind și partea de sud-est a teritoriului dacoromînesc (de cele mai multe ori și Dobrogea). Aceste arii urmează, în linii mari, ca întindere, dar, mai ales ca direcție, aria lui *-u* și constituie dovada legăturii lingvistice a părții de sud-est a teritoriului dacoromînesc cu Transilvania.

Este interesant de semnalat că o parte dintre aceste arii este formată de cuvinte din terminologia păstorească : *crintă, cupă, janț, răvășim*.

Se poate observa de asemenea că, în general, o arie din sud-estul Transilvaniei (formată, aproximativ, de punctele 130, 141, 157, 192, 182 și pct. 784) este aceea care asigură, cel mai constant, legătura cu aria din sud-estul țării, iar, în ceea ce privește Dobrogea, ariile cuprind adesea, numai sudul acestei regiuni.

Către aceleași concluzii duce și statistica pe care am făcut-o (pe baza materialului din *ALR*) privind formele de exprimare a ideii de genitiv. Transilvania și Banatul folosesc, îndeosebi, genitivul cu prepoziție : *gura* **la** *coasă, gura* **de** *coasă, gura* **de la** *coasă*. Moldova, Muntenia și Oltenia se caracterizează prin folosirea genitivului de tipul *gura coasei* (ca în limba literară). Genitivul cu prepoziție este folosit însă și într-o arie din sud-estul teritoriului dacoromînesc (punctele 762, 728, 723, 705, 987).

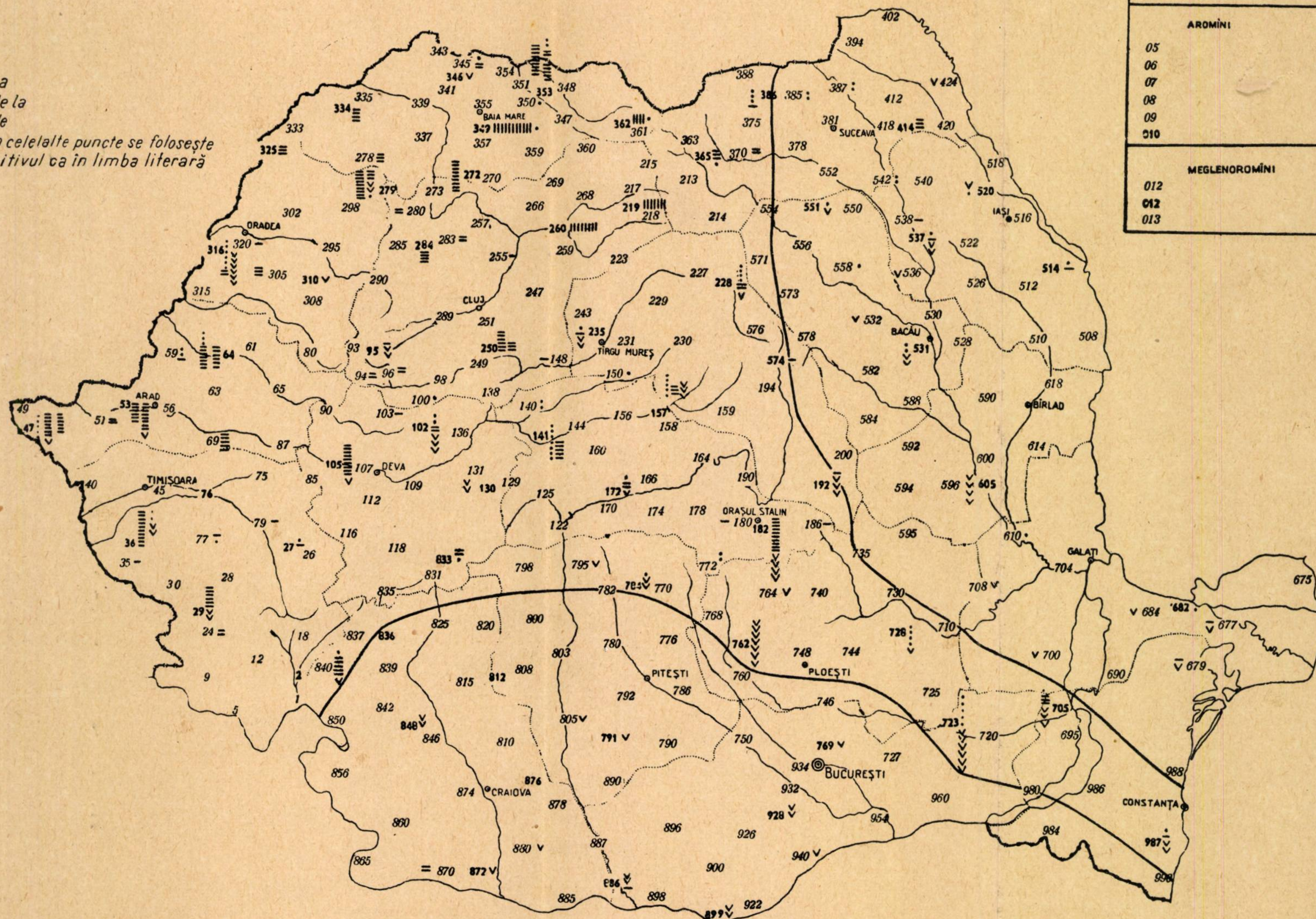
Frecvența acestui tip de genitiv în aria mai mare (Muntenia, Oltenia și Moldova) în care e folosit genitivul ca în limba literară este deosebit de concludentă, dat fiind faptul că observația se referă la elemente ale structurii gramaticale, și ea pune în evidență legătura lingvistică dintre partea de sud-est a teritoriului dacoromînesc și Transilvania.

3.1. În concluzie putem spune că aria cu *-u* din sud-estul teritoriului dacoromînesc nu este continuarea unei situații din vechime ci ea a apărut aici prin extinderea ariei conservatoare din Transilvania, extindere care a fost determinată de factori istorico-sociali. Desigur, faptele de mai sus nu au fost semnalate cu gîndul de a elucida toate aspectele problemei în discuție, dar, credem că ele pot constitui puncte de plecare ale unor noi cercetări, care să aibă în vedere îmbinarea datelor lingvistice cu cele istorice.

Aceste cercetări vor scoate în relief particularitățile dialectale ale regiunii de sud-est a teritoriului dacoromînesc, rezultate ale condițiilor concrete istorice care au caracterizat această regiune.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN

• la
— de la
v de
În celelalte puncte se folosește genitivul ca în limba literară

ПО ПОВОДУ -*U* В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(ПРОИСХОЖДЕНИЕ РАСПРОСТРАНЯЕМОСТИ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ДАКОРУМЫНСКОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕРРИТОРИИ)

РЕЗЮМЕ

Исследование ставит своей целью выяснить происхождение -*u*, бытующего в юго-восточной части дакорумынской территории.

На основе исторических данных и результатов исследования целого ряда лексических и грамматических явлений, общих Трансильвании (особенно в ее юго-восточной части) и юго-восточной части дакорумынской территории, автор приходит в выводу, что наличие -*u* на территории, о которой идет речь, не представляет собой консервативного явления, сохранившегося с древних времен; -*u* появился здесь в результате расширения первоначальной консервативной площади его распространения в Трансильвании вследствие колонизации юго-восточной части страны трансильванским населением, главным образом, пастухами, которые, перекочевывая с горных настбищ в долины, оказывали в течение веков влияние на язык местного населения.

À PROPOS DE -*U* DANS LA LANGUE ROUMAINE

(ORIGINE DE L'AIRE DU SUD-EST DU TERRITOIRE LINGUISTIQUE DACO-ROUMAIN)

RÉSUMÉ

L'auteur s'est proposé d'élucider la question de l'origine de l'aire de -*u* dans le sud-est du territoire daco-roumain.

En raison des données historiques et de l'interprétation d'une série d'aires lexicales et grammaticales, communes à la Transylvanie (notamment au côté sud-est) et à la partie sud-est du territoire daco-roumain, l'auteur aboutit à la conclusion que l'aire citée de -*u* n'est pas une aire conservatrice, qui se soit maintenue à travers les âges. Cette aire est apparue par l'extension de l'aire originaire, conservatrice de Transylvanie, à la suite de la colonisation de la partie sud-est du pays par des Transylvains (notamment pasteurs montagnards), et de l'influence qu'ils ont exercée au cours du temps, par leurs habitudes de transhumance.

DESINENȚA PLURALULUI LA NEUTRELE ROMÎNEȘTI

DE

ACAD. AL. GRAUR

Studiind categoria neutrului în romînește (*Romania*, LIV, 1928, p. 249—260), am încercat să explic de ce desinența de plural *-a* s-a transformat în *-e* (iar *-ora* în *-ure*, devenit apoi *-uri*). Arătam atunci că, dacă lat. *pectora*, *scamna*, devenind în romînește **pieptură*, **scaună*, ajungeau să se confunde, în ce privește desinența, cu femininele la singular, aceasta nu putea constitui un motiv suficient pentru ca desinența lor *-ă* să se schimbe în *-e*, dînd astfel naștere confuziei cu femininele la plural. Dacă se păstra tipul de flexiune sg. *scaun*, pl. **scaună*, diferențierea neutrului față de celelalte genuri ar fi fost mai bine asigurată decît dacă se confundă pluralul neutrului cu pluralul femininului. Mai trebuie să adaug că confuzia între desinența pluralului *scamna* și a singularului *domina* se realizase de multă vreme în latinește, fără să deranjeze pe cineva.

Din 1928 încoace, am mai discutat în mai multe rînduri problema neutrului (pentru ultima oară în *Viața romînească*, 1957, nr. 5, p. 147—150), fără însă a aduce multe lucruri noi cu privire la schimbarea lui *-a* în *-e*. Doar într-o notă din *Bulletin linguistique*, VI, 1938, p. 262, am susținut că, în ce privește vocala finală, numai substantivul influențează articolul (**munte-lu* > *munte-le*), iar articolul nu influențează substantivul, ceea ce va trebui să retractez acum. Am adus însă tot acolo un amănunt care poate fi interesant : dacă la substantiv confuzia neutrului plural cu femininul singular putea să nu deranjeze, la adjectiv situația nu era aceeași, căci aici sensul lexical nu ne ajută cu nimic pentru a ghici genul. Adjectivul are încă din indo-europeană tocmai rolul de a preciza genul substantivului cu care se acordă. În mod curios, abia după 19 ani aveam să văd rolul adjectivului în transformarea actuală a substantivelor tehnice neutre în masculine (vezi articolul citat din *Viața romînească*). Ar trebui să mai adaug că, în afară de adjective, confuzia trebuia să fie supărătoare la pronumele demonstrative, posesive și la articolul adjectival : *ista*, *mea*, *illa*, devenite în romînește *asta*, (*a*) *mea*, *a*, atît pentru femininul singular cît și pentru neutrul plural.

Între timp, unii au explicat faptele altfel decît pe cale fonetică. De exemplu L. Spitzer, în *Revista de filologia hispánica* (Buenos Aires), III, 4 (1941), p. 339—371, crede că neutrul manifestă în general tendința de a deveni feminin. Cea mai bună dovadă că nu e așa o aduc numeroasele neutre romînești devenite masculine în ultimele decenii, cum arată exemplele prezentate în articolul meu citat din *Viața romînească*. Pentru a descoperi cauza transformării lui *-a* în *-e* trebuie să ne adresăm tot foneticii.

La multe cuvinte formele de plural s-au amestecat în așa fel, încît nu se putea păstra diferența formală între feminin și neutru. La pluralul feminin al numeralului *două*, al adjectivului *nouă*, la pluralul substantivului feminin *piuă*, s-a produs trecerea lui *-e* la *-ă* sub influența lui *w* precedent, astfel că desinența acestor cuvinte se confunda cu cea a lui *ouă*, neutru, pe care l-am păstrat pînă astăzi cu *-ă*, tot din cauza lui *w* precedent. Mult mai dese sînt însă alte coincidențe. Peste tot unde consoana finală a rădăcinii (sau a temei) se pronunța dură, vocala desinenței de plural este *-ă* atît la feminin, cît și la neutru : f. *mură*, *casă*, *cătușă*, *rață* ; n. *hotară*, *oasă*, *piciorușă*, *brață*, fie că desinența *-ă* reproduce aici direct pe vechiul *-ă* <lat. *-a* (care n-a mai apucat să fie schimbat în *-e*), fie că *-ă* a devenit întîi *-e*, apoi, sub influența consoanei dure precedente, a redevenit *-ă* (prima ipoteză mi se pare mai verosimilă, măcar pentru o parte a exemplelor). Pe de altă parte, peste tot unde consoana finală a rădăcinii (sau a temei) se pronunța muiată, vocala desinenței de plural este *-e*, atît la feminin, cît și la neutru, ceea ce se poate explica prin influența consoanei : f. (sg. și pl.) *tovarășe*, *moașe*, adj. *greoa(ń)e*, *laie* ; n. (pl.) *cu(ń)e* (azi *cuie*), *conde(l')e* (azi *condeie*), *știubeie*, *tufișe* etc. La adjective, în aceste cazuri, avem o singură formă pentru feminin și pentru neutru. Mai simplă era situația fostelor feminine trecute la neutre, dacă această trecere s-a făcut într-o epocă veche (pentru unele dintre exemple, aromîna concordă cu dacoromîna) : lat. *mattea*, *palea*, *pascha*, *spatha*, pl. *matteae*, *paleae*, **paschae*, *spathae*, devin în romînește pl. *mațe*, *paie*, *paște*, *spate* și păstrează pluralele cu *-e* pînă azi, deci aici nu a fost nevoie de nici o adaptare ; dar singularul a luat forma masculină, adică, de fapt, cuvintele au trecut la neutru : *maț* (și arom.), *pai* (arom. *pal'u*), *paște*, *spate*.

Totuși cele arătate mai sus nu sînt suficiente pentru a explica contopirea pluralului neutru cu cel feminin, căci în majoritatea cazurilor același grai dispunea și de *-ă* și de *-e*, de exemplu după dentale : *multă* și *multe* nu se confundă nicăieri. De aceea, pentru a explica înlocuirea peste tot a lui *-ă* cu *-e* trebuie să găsim ceva în plus. După părerea mea, cheia ne-o va da și aici, ca și în atîtea alte cazuri, teoria corelației de timbru, elaborată de acad. E. Petrovici în ultimii ani (vezi de exemplu *SCL*, VIII, 1957, p. 63—70).

Ținînd seamă de faptul că consoanele noastre sînt sau muiate sau dure, că ele influențează din acest punct de vedere vocalele următoare și că consoanele înseși se lasă dirijate în general de ultima dintre ele (singura din cuvînt care depinde numai de timbrul vocalei următoare, dacă urmează o vocală), problema noastră se poate simplifica. Indiferent de con-

soana finală a temei, toate substantivele și adjectivele au aceeași consoană ultimă la forma lor articulată (*-l-* al articolului). Ne putem aștepta ca procesul de care ne ocupăm să fi pornit de la formele de plural articulate, sau cel puțin ca aceste forme să fi jucat un rol important în generalizarea procesului. Este deci de ajuns să explicăm schimbarea lui *-ă* în *-e* la pluralul articolului, pentru ca apoi în mod nesilit să se explice consoana finală a rădăcinii (sau a temei) și, implicit, vocala dinaintea articolului. Aceasta, fiind modificată în formele articulate, s-a putut ușor impune prin analogie și la sfîrșitul formelor nearticulate.

Dar cum s-ar putea explica faptul că articolul a căpătat forma *-le*? Unii au încercat să ia drept punct de plecare pe *haec*, care, deși nu s-a păstrat nicăieri în limbile romanice, l-ar fi influențat pe *illa*. Cam în același fel C.E. Bazell (*Neuphilologische Mitteilungen*, XXXVIII, 1937, p. 274) pornește de la *quae*, care însă nici el nu e romanic[1]. Alteori, în fine, se trimite la it. *le ossa*, *le dita*, care prezintă articolul cu *-e*, dar care, în ciuda desinenței *-a* a substantivului, sînt feminine, nu neutre (vezi de exemplu É. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1923, p. 491), prin urmare atragerea lor în discuție nu poate explica forma *-le* a articolului neutru în romînește.

Cred că adevărata explicație reiese de la sine dacă examinăm întreaga structură a articolului enclitic în romînește:

m. sg. *lupu illu* > *lupu ălu* (cu *e* > *ă* după *u*) (sau *lupu llu*?),

m. pl. *lupi illi* > *lupi elli* > *lupili* (sau *lupi lli*?),

f. sg. *casa illa* > *casa a*[2] (nu *casa lla*, pentru că *lla* n-ar fi dat *ea* : *illa* > *ella* > *alla* > *a*)[3],

f. pl. *casae illae* > *case ale* (sau *casae llae* ?)[4].

---

[1] Fără a fi avut la dispoziție teoria corelației de timbru, Bazell a văzut just că, pentru a explica forma substantivului, trebuie să pornim de la forma articolului.

[2] Nu *casă a*, căci dacă *a* final ar fi fost deja transformat în *ă*, atunci și *illa* ar fi cunoscut acest proces și nu s-ar fi transformat în *a*, ci, cel mult, în **aă*. *-lla* a devenit *-a* înainte de schimbarea lui *a* neaccentuat în *ă* : am putea crede că *medulla* a devenit *măduă*, după care i s-ar fi creat o formă articulată *mădua*, dar *illa*, *stella* n-au putut deveni **eă*, **steă*, căci aceste forme nu s-ar mai fi schimbat niciodată în *ea*, *stea*.

[3] S-a putut susține că articolul feminin *-a* provine din **-eauă* (*masa* < **measă-eauă*, vezi de exemplu E. Gamillscheg, *Sitzungsber. d. preuss. Akad. d. Wissensch.*, Phil.-hist. Kl., XXVII, 1936, p. 345, teorie vizibil greșită, pe care prezența formelor cu *-eauă* în aromînă nu o poate salva. Conform cu această teorie, articolul ar fi trebuit să fie **-eauă* ; dar dacă într-adevăr *masa* ar proveni din **measă-eauă*, cum s-ar putea explica *a* final? Adevărul este că *illa* a devenit *a*, care s-a păstrat pentru că era inițial, adică protetic la cuvîntul următor (se știe că *a* inițial nu a devenit *ă*). Atît transformarea lui *illa* în *a*, cît și alipirea articolului la substantivul precedent (deci transformarea articolului proclitic în enclitic) s-au petrecut înainte de separarea aromînei de dacoromînă. Prin urmare, dacă *illa* ar fi devenit *eauă*, în ambele idiomuri am fi avut la un moment dat *steauă* < *stella* și *steaua* < *stella illa*. De ce însă într-un caz dacoromîna l-ar fi păstrat pe *w*, iar în celălalt l-ar fi pierdut? Dimpotrivă, dacă admitem ipoteza cealaltă, anume că *stella* > *stea*, iar *stella illa* > **stea-a* (Graur-Rosetti, *Bulletin Linguistique*, IV, 1936, p. 49—50), nu e greu de văzut cum în aromînă *stea*, prin analogie (după modelul *masă-masa*), s-a transformat în *steauă*, pentru a corespunde formei articulate *steaua*. Și aici ne apare rolul corelației de timbru, în cazul adjectivului *rău*, fem. *rea* : deoarece *rău* are pluralul *răi*, a păstrat vocala *ă* ; deoarece *rea* are pluralul *rele*, *l* muiat a provocat muierea lui *r* la plural, apoi muierea s-a extins și la singular.

[4] Deoarece la femininul singular trebuie să pornim de la *casa illa* și nu de la *casa lla*, devine puțin probabilă ipoteza *lupu llu*, *lupi lli*, *casae llae*.

Paralel cu aceste forme trebuie să considerăm pe cele ale neutrului :
n. sg. *bracchiu illu* > *brațulu*,
n. pl. *bracchia illa* > **brața a* > **brața*.

Se vede deci că pe cale fonetică articolul la forma de neutru plural trebuia să se confunde cu femininul singular, ceea ce ne readuce la situația de la forma nearticulată. Și aici situația era gravă și pentru adjective :
m. *bunulu*, pl. *bunili*,
f. *buna*, pl. *bunele*,
n. *bunulu*, pl. **buna*,

căci neutrul făcea impresia că nu are decît forme de singular. În aceste împrejurări nu este de mirare dacă s-a înlocuit o formă care părea de feminin singular cu una de feminin plural. În ce privește calea urmată pentru această înlocuire, se pot emite două ipoteze :

1. Desinența *-a* a fost înlocuită cu *-ăle* (tip *carăle*). În acest caz corelația de timbru, după muierea consoanei din silaba precedentă articolului, a făcut să se schimbe *-ăle* în *-ele* (se ajunge astfel la *carele*).

2. Desinența *-a* a fost înlocuită direct cu *-ele*, după modelul femininelor : **scauna*, **capeta* > *scaunele*, *capetele*. (În acest caz nu există motiv să credem că a existat o formă de plural articulat **capăta*, căci aromîna nu prezintă schimbarea lui *e* în *ă* în această situație.) În momentul în care formele articulate devin *scaunele*, *capetele*, este lesne de înțeles că s-a putut petrece prin analogie transformarea formelor nearticulate **scaună*, **capetă* în *scaune*, *capete*.

Se pot pune două întrebări : de ce admitem că acest proces a intervenit mai ușor la formele articulate decît la cele nearticulate, și de ce admitem că în cazul **cînelu* > *cînele* s-a produs influența vocalei finale a temei asupra vocalei articolului, iar în cazul **scaunăle* > *scaunele* s-a produs influența vocalei articolului asupra finalei formei nearticulate. Situația celor două cazuri nu este aceeași. La singularul declinării a treia, forma articolului a fost impusă nu atît de vocala anterioară, cît de faptul că toate celelalte forme aveau consoana muiată :

sg. neart. *cîn'e*	pl. neart. *cîn'i*
sg. art. *cîn'elu*	pl. art. *cîn'il'i*

Sub presiunea celorlalte trei forme s-a produs la singular muierea lui *l* și deci introducerea vocalei palatale *e*. Deci nu avem o asimilare vocalică (*e* — *u* > *e* — *e*), ci o influență a consoanelor muiate din întreaga paradigmă asupra unei singure forme aberante.[1] Dimpotrivă, la neutru paradigma era :

sg. neart. *caru*	pl. neart. *cară*
sg. art. *carulu*	pl. art. **cara*

În ansamblul formelor de plural, forma nearticulată *cară* nu părea prea străină (ca dovadă, ea a rămas pînă astăzi în uzul unor regiuni) ; dimpotrivă, forma articulată **cara* era deosebit de curioasă. În paradigma unui adjectiv, de exemplu pl. m. *bun'il'i*, f. *bun'el'e*, n. **buna*, forma

[1] Formele de genitiv-dativ nu se lasă încadrate în sistem : *cînelui* păstrează pe *l* dur, dar același lucru se întîmplă la pluralele de tipul *caselor*.

din urmă nu lăsa impresia nici de plural, nici de articulat, deoarece îi lipsea consoana caracteristică, *l*. Aceasta explică transformarea lui **cară* în *carăle*, apoi în *carele*. Distincția față de feminin rămînea să fie marcată numai prin formele de singular. Aceeași a fost situația fostelor teme în *-s-* : *frigulu*, **frigura*, care devine *frigurele*, după modelul *lingura*, *lingurele*.

Dacă într-adevăr articolul neutru a fost transformat sub influența corelației de timbru, atît în dacoromînă cît și în aromînă, trebuie să observăm că încă de la transformarea limbii latine în limba romînă a început să se manifeste corelația de timbru, deși între dacoromînă și aromînă găsim în această privință diferențe de amănunt.

ОКОНЧАНИЕ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА РУМЫНСКИХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ И ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ СРЕДНЕГО РОДА

РЕЗЮМЕ

В румынском языке часть существительных и прилагательных среднего рода имеет во множественном числе, вместо ожидаемого окончания *-ă*, окончание *-e*, как и существительные и прилагательные женского рода. Переход окончания *-ă* в *-e* можно объяснить исходя из постпозитивного артикля, так как *illa* стал *a*, вследствие чего средний род множественного числа отождествляется с женским родом единственного числа, что вело к путанице, особенно у прилагательных. Соотношение тембра привело потом к изменению конечного гласного имен существительных и прилагательных.

LA DÉSINENCE DU PLURIEL DES NEUTRES ROUMAINS

RÉSUMÉ

En roumain, la désinence d'une partie des neutres au pluriel est pareille à celle des féminins, *-e*, à la place de *-ă* attendu. On pourrait expliquer le changement de *-ă* en *-e* à l'article postposé, en tenant compte du fait que *illa* avait donné *a* et que le neutre pluriel se confondait ainsi avec le féminin singulier, ce qui était difficile à accepter, surtout pour les adjectifs. La corrélation de timbre a fait ensuite changer la voyelle finale du nom.

I. I. RUSSU, *Limba traco-dacilor*

Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959

Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn de pe lîngă Academia R.P.R. inaugurează cu această lucrare seria unor publicaţii lingvistice, istorice, arhelogice, etnografice şi antropologice, care au ca scop să adîncească diferitele aspecte ale acestei probleme „de excepţională importanţă ştiinţifică şi naţională", cum arată în prefaţa cărţii preşedintele Comisiei, acad. Iorgu Iordan. Pentru rezolvarea ei, mai ales sub raportul lingvistic, chestiunea elementului autohton şi a influenţei lui în formarea limbii romîne este una din cele mai importante, dar şi mai puţin studiate.

Studiul problemei substratului limbii romîne, început la noi de B.P. Hasdeu şi continuat de O. Densusianu (*Histoire de la langue roumaine*, t. I, Paris, 1901, chap. II : *L'élément autochtone*), Al. Philippide (*Originea romînilor*, vol. II : *Ce spun limbile romînă şi albaneză*, Iaşi, 1927), Al. Rosetti (*Istoria limbii romîne*, vol. II, ed. a 2-a, Bucureşti, 1943, p. 105 şi urm.) şi alţii, a rămas totuşi pînă în prezent într-un stadiu puţin avansat. Faptul se explică în primul rînd prin extrema sărăcie a cunoştinţelor pe care le avem asupra limbii locuitorilor antici ai ţării noastre : s-au păstrat doar cîteva inscripţii foarte scurte, nesatisfăcător interpretate, cîteva zeci de glose şi o serie de nume de locuri şi oameni. Aproape nimic din materialul trac atestat nu s-a păstrat în limba romînă.

Din lipsă de material, morfologia limbii trace ne este cu totul necunoscută, iar nesiguranţa datelor transmise face ca şi în ce priveşte fonetica să mai existe încă discuţii. În aceste condiţii rolul limbii trace în formarea limbii romîne este, desigur, greu de determinat. Atenţia lingviştilor s-a îndreptat de aceea spre un domeniu ceva mai sigur : cele cîteva zeci de cuvinte care se găsesc numai în limbile romînă şi albaneză, şi care provin, probabil, din limba populaţiilor autohtone. Majoritatea lucrărilor s-au şi limitat de aceea, în esenţă, la relevarea apropierilor (mai ales de ordin lexical) dintre romînă şi albaneză şi a concluziilor ce rezultă de pe urma acestui fapt pentru problema locului de formare a limbii romîne. Din păcate, în stadiul actual al cunoştinţelor, albaneza nu ne poate fi de prea mare folos : problema originii şi a locului de formare a limbii albaneze înseşi e departe de a fi lămurită. Dacă pînă nu de mult albaneza era aprope unanim considerată de origine iliră, în ultima vreme se vorbeşte tot mai insistent de provenienţa ei tracă tocmai pe baza apropierilor cu limba romînă. De altfel chiar în ce priveşte romîna nu există un consens nici măcar în privinţa naturii substratului ei : unii lingvişti, de altfel majoritatea, vorbesc de un substrat trac, alţii de unul ilir, alţii preferă formula vagă de „traco-ilir".

Faptul este explicabil, căci pornind doar de la materialul atestat în limbile moderne este greu să spunem de unde provine. Pentru a restabili legătura cu limbile populaţiilor autohtone este necesar un studiu atent şi aprofundat al materialului rămas, ca să se înlăture faptele şi mai ales teoriile nesigure sau neexacte construite pe baza lor şi să se reconstituie, pe cît este posibil, cel puţin trăsăturile fonetice ale limbii trace, cu ajutorul cărora să putem tria faptele bănuite a fi de provenienţă tracă. Din păcate, cu excepţia lucrărilor indicate mai sus, majoritatea studiilor aveau ca obiect fapte de amănunt : stabilirea de etimologii trace pentru unele cuvinte romîneşti (vezi mai ales lucrările lui Th. Capidan şi G. Giuglea)în cel mai bun caz a unui sufix[1]. Dintre lucrările care se ocupă în mod special de probleme de limbă tracă relevăm studiile de onomastică şi toponimie tracă datorate lui V. Pîrvan şi G. Mateescu (cf. asupra lor lucrarea recenzată, p. 39—40) şi articolul lui Th. Capidan asupra oclusivelor guturale[2].

Monografia cunoscutului filolog şi istoric clujean I. I. Russu asupra limbii traco-dacilor este prima lucrare de acest fel care apare la noi. Ea este sinteza a nenumărate articole şi studii lingvistice şi istorice publicate de autor în diferite reviste şi culegeri romîneşti şi străine, rezultatul unei munci de mai bine de două decenii, constituind în acelaşi timp o prezentare critică a materialului trac atestat şi a stadiului în care se află studiile de limbă în acest domeniu în etapa actuală.

Capitolul I al lucrării este intitulat *Tracii—Ţara, cultura, istoria lor*. După o scurtă bibliografie a lucrărilor generale asupra tracilor, se arată semnificaţia numelui de „Thraces", aria de răspîndire a tracilor şi triburilor din care erau constituiţi (cu o listă a acestor triburi), trăsăturile caracteristice ale tracilor şi unele date mai importante privind istoria şi modul de viaţă şi de organizare a tracilor. Autorul insistă, şi pe bună dreptate, asupra contribuţiei importante pe care au adus-o tracii la istoria şi civilizaţia antică, contribuţie neglijată de studiile de pînă acum. La lista figurilor mari ale civilizaţiei antice care sînt de origine tracă semnalate de autor merită să fie adăugaţi legendarul conducător al răscoalelor de sclavi, Spartacus, şi asprul critic al nedreptăţilor societăţii sclavagiste, fostul sclav eliberat, fabulistul Phaedrus. Numele lui Spartacus lipseşte de altfel şi din repertoriul etimologic al cuvintelor şi numelo trace, probabil pentru faptul că etimologiile propuse pentru acest nume sînt considerate de autor ca nesatisfăcătoare. În încheierea capitolului este prezentată poziţia faţă de celelalte triburi trace, a geto-dacilor şi o bogată bibliografie asupra lor.

Capitolul II prezintă materialul lingvistic trac, izvoarele şi felul în care s-a păstrat materialul : glose, numele de plante dace, numele proprii etc. Dintre inscripţii este prezentată cea mai mare dintre ele, aceea de pe inelul de aur găsit la Ezerovo. Autorul indică douăsprezece din cele vreo douăzeci de interpretări date acestei inscripţii, arătînd că interpretările sînt cu totul contradictorii şi că pînă în prezent nici un cuvînt nu a putut fi interpretat convingător, mai mult, nu s-a putut face nici măcar o separare în cuvinte, cît de cît satisfăcătoare, a textului notat în scriere continuă. Întru totul justă ni se pare observaţia autorului că textul de pe inel nu are nimic de-a face cu ideea de moarte şi înmormîntare, aşa cum încearcă să-l interpreteze majoritatea cercetătorilor. Deşi a fost găsit într-un mormînt, inelul nu este un obiect funerar, ci una dintre podoabele purtate în viaţă de cel răposat. Autorul se abţine să dea o interpretare proprie acestei inscripţii, iar pe celelalte le consideră simple nume proprii şi nu inscripţii propriu-zise. Prin comparaţie cu ipotezele atît de îndrăzneţe ale lui Vl. Georgiev[3], rezerva poate prea absolută a autorului ni se pare totuşi justificată.

---

[1] v. Al. Graur, *Romania*, LIII, p. 539 şi urm. şi *Bull. Ling.*, VI, p. 244 şi urm.

[2] *Coup d'œil sur les occlusives gutturales de la langue thrace*. *Langue et littérature*. II, nr. 1—2, p. 87—115.

[3] Vl. Georgiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957, p. 5 şi urm.

Mai pe larg este tratată problema numelor de plante dace păstrate la Dioscoride şi Pseudo-Apuleius. Autorul expune, în esenţă, rezultatele lucrării lui D. Decev, *Die dakischen Pflanzennamen* (apărute în 1928, nu 1929 cum scrie la p. 28), cu unele observaţii personale, şi bibliografia mai nouă a problemei[1]. Din lista celor 40 de nume de plante sînt reţinute doar 15 cuvinte a căror etimologie e considerată sigură sau probabilă. Urmează unele consideraţii asupra nesiguranţei tradiţiei literare şi epigrafice în redarea materialului lingvistic trac, mai ales sub raport fonetic. Autorul se arată însă în această privinţă mai puţin sceptic decît alţi cercetători, ca G. Seure sau D. Decev.

Capitolul se încheie cu cîteva date asupra materialului frigian, mai bogat şi mai important decît cel trac, mai ales prin inscripţiile numeroase, multe explicate. Prudenţa autorului, care se fereşte să utilizeze materialul frigian, ni se pare justificată, mai ales că în literatura de specialitate mai recentă se accentuează tot mai mult ideea unor importante deosebiri între tracă şi frigiană[2]. Tocmai de aceea ar fi fost mai bine ca autorul să renunţe şi la cele vreo zece glose frigiene introduse în lista cuvintelor explicate etimologic (cap.V), pe care îşi întemeiază concluziile asupra structurii fonetice a limbii trace.

Capitolul III al lucrării conţine istoricul cercetărilor, începînd cu Jakob Grimm şi incluzînd, fireşte, doar lucrările mai importante, cu o zăbovire mai îndelungată asupra celor mai recente, ale lui D. Decev şi Vl. Georgiev. I. I. Russu critică, şi pe bună dreptate, ideile eronate şi unele explicări de amănunt greşite din *Charakteristik der thrakischen Sprache* a lui D. Decev, reţinînd ca preţioase 20 dintre etimologiile stabilite de acesta. Critica a fost, de altfel, unanimă în a contesta concluziile lui Decev[3]. Mult mai bine este primit repertoriul de cuvinte şi nume proprii trace al aceluiaşi autor, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, care, fără să fie complet, şi cuprinzînd uneori fapte considerate greşit ca trace sau greşit interpretate, constituie totuşi baza oricăror studii viitoare în acest domeniu.

În ce priveşte lucrarea lui Vl. Georgiev, I. I. Russu remarcă felul „origina şi îndrăzneţ" de a pune problemele, socotind că „rezultatele nu pot fi însă considerate la înălţimea eforturilor depuse". Împărtăşim în bună măsură scepticismul său în ce priveşte interpretarea dată de Vl. Georgiev unor inscripţii trace, simple nume proprii (mai ales cele din Samotrace) şi nu texte de limbă tracă. Puţin convingătoare ni se pare încercarea făcută de Vl. Georgiev de a explica unele onomatopee şi interjecţii greceşti drept împrumuturi din tracă. Cartea aduce însă o serie de lucruri noi (este drept, nu atît în domeniul etimologiilor), de idei interesante şi rodnice, care i-au scăpat autorului nostru sau cu care nu este de acord. Aşa este de exemplu tendinţa lui Vl. Georgiev de a folosi, în afara gloselor, numai materialul toponimic şi onomastic identificabil atît sub raportul formei cît şi al sensului (p. 56—63). Grăitoare sînt în acest sens încercările lui Vl. Georgiev de a interpreta numele de ape trace pe baza „traducerii" lor de către populaţiile stabilite ulterior în Tracia (p. 56—58). Noi şi interesante ni se par ideile lui Vl. Georgiev în legătură cu deosebirile lingvistice dintre daco-moesiană şi tracă (p. 72—74), de care I. I. Russu doar aminteşte în treacăt în cartea sa (p. 22—23). Dată fiind organizarea social-politică a tracilor, lipsa lor de unitate şi adesea şi de contact de la o regiune la alta, este greu de crezut că limba lor, deşi comună originar, nu prezenta în epoca atestată nouă sensibile diferenţe de la o regiune la alta. O cercetare mai amănunţită a materialului, cu încercarea repartizării lui teritoriale, ar duce, desigur, la concluzii interesante.

---

[1] La bibliografia referitoare la flora tracă este de adăugat articolul lui A. Carnoy, *Origine thraco-phrygienne du vocabulaire de la vigne*. *Muséon*, LXXI, 1958, p. 161—171.

[2] Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 78—79.

[3] Cf. V. I. Abaev, ВДИ, 1954, nr. 2, p. 86—90; B. I. Nadel, *Вопросы языкознания*, 1955, nr. 2, p. 138—143; M. Lejeune, *BSL*, 1954, p. 74—77; L. Zgusta, *Listy Filologicke*, 1954, 282—283; S. Bodnarczuk, *Wien. Slavist. Jahrb.*, 1955, p. 171—182; Gusmani, *Paideia*, 1957, p. 163—165; v. şi Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 65—66.

Cu capitolul IV, intitulat *Studiul etimologic al limbii trace*, începe examinarea critică de către autor a materialului lingvistic trac, prin expunerea principiilor care au stat la baza acestei cercetări şi cu o serie de rezerve şi de obiecţii juste în privinţa exagerărilor sau a greşelilor de metodă din cercetările anterioare. Asupra acestor principii vom reveni însă ulterior.

Capitolul V al lucrării ,,Elemente lexicale şi etimologia lor" cuprinde glosele, numele de plante şi numele proprii a căror etimologie autorul o consideră sigură sau cel puţin probabilă. Alături de etimologiile stabilite de savanţii anteriori (al căror nume e citat cu regularitate), considerate ca juste de autor, întîlnim o serie de contribuţii originale importante, de precizări şi critici juste. Capitolul este de cea mai mare importanţă pentru ansamblul lucrării, căci de justeţea etimologiilor date depinde stabilirea trăsăturilor fonetice ale limbii trace şi a poziţiei acestei limbi faţă de celelalte limbi indo-europene. Autorul înlătură cu grijă cuvintele greşit considerate ca trace. Totuşi, la p. 58 întîlnim cuvîntul καπνοβάται ,,preoţi" la moesi, care nu este trac, ci grec. S. Stati în *Limba romînă* nr. 5, 1959, p. 121 sugerează, pentru partea a doua a cuvîntului, o apropiere de grec. βαίνω, şi nu de lat. *uates*, cum face I. I. Russu. De fapt întreg cuvîntul este grecesc, compus din καπνός ,,fum" şi — βατης, de la βαίνω ,,a merge", însemnînd deci ,,cel care păşeşte prin fum" (cf. rom. ,,a umbla cu capul în nori"), cuvînt comic pe cît se pare că rezultă din Strabo, VII, 296, 3. El este probabil o traducere a cuvîntului trac respectiv, sau cel mult o etimologie populară grecească pe baza unei apropieri de sunete dintre originalul trac şi elementele greceşti respective. Astfel de cuvinte modificate de greci pe calea etimologiei populare se întîlnesc, desigur, nu o dată; autorul remarcă la p. 31 cazul trac. -πόρις transformat de greci în -πολις. Nu este exclus ca acelaşi lucru să se fi petrecut în βούδαθλα, după corespondentul grecesc al acestui cuvînt, βούγλωσσον. O discuţie amănunţită a acestui capitol ar depăşi însă limitele unei recenzii.

Capitolul VI este format dintr-un repertoriu de rădăcini indo-europene atestate în cuvinte trace şi un scurt ,,glosar" romîno-trac, o listă de cuvinte romîneşti care îşi au un corespondent semantic printre cuvintele trace păstrate — ambele necesare ca instrument de lucru.

Pe baza cercetărilor etimologice este stabilită în cap. VII fonetica şi poziţia limbii trace în cadrul indo-european. Partea de fonetică ni se pare prea rezumativ tratată (p. 93—97), ceea ce face ca multe probleme importante de fonetică pe care le pune materialul trac să fie lăsate în afara discuţiei. Sîntem de perfect acord cu autorul, care afirmă, împotriva exagerărilor şi a inconsecvenţelor altor cercetări, că ,,criteriile fonetice ale limbii trace . . . trebuie să fie şi sînt în realitate simple, omogene şi unitare, fără apariţia de fenomene şi transformări divergente şi nejustificate" (p. 51), dar nu ni se pare că sistemul fonetic al limbii trace şi normele interne ale limbii trace, la care se referă adesea autorul (p. 9, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 54 etc.), sînt chiar atît de ,,bine cunoscute" (p. 93). Doar nu de mult, pe baza aceluiaşi material, D. Decev a putut să ,,demonstreze" existenţa mutaţiei consonantice în tracă, trecerea lui *o* în *a* ş.a. cu care autorul nostru nu este de acord. I. I. Russu lasă totuşi neexplicate cazurile unde apare un *a* în loc de *o*, precum şi alternanţa *e/a* (cf. *-deva/-dava*); insuficientă ni se pare şi explicarea numeroaselor cazuri de scriere cu surde aspirate prin ,,simplă grecizare a grafiei sau pronunţării numelor trace". Nici problema rostului vocalelor lungi în grafia grecească a cuvintelor şi numelor trace nu este tratată. Se întîlnesc şi unele inadvertenţe: *a* din - *dava*, după ce este just explicat din i. -e. *ə, este dat la aceeaşi pagină (94) ca exemplu de ,,tratament divergent, neunitar" al lui *e*; *-talca* este dat ca exemplu de *o* reprezentat prin *a* (**tolq-*, p. 94), în timp ce la p. 95 este dat ca exemplu de evoluţie a lui *l̥* în *al*; la p. 96 se afirmă categoric că ,,orice *z* în cuvinte (nume) trace vine din i. -e. *g'* sau *g'h*", deşi există cazuri cînd provine şi din *di̯* (cf. Decev, *Charakteristik*, p. 82) şi uneori probabil din sonorizarea unui *-s-* intervocalic (v. Γερμίζερα pentru *Germisara*); uneori sînt date ca exemple pentru ilustrarea unor fenomene fonetice cuvinte care nu au fost explicate etimologic de autor (Peuce, Pousinon, p. 95); sînt lăsate

neexplicate cuvinte cu un tratament centum (v. *Decebalus* ş.a.) ; *Dolonci* este derivat dintr-un i. -e. *(d) *longh-*, fără să se explice de ce apare *c* în loc de aşteptatul *g* etc.

Just este înfăţişată poziţia limbii trace (p. 97 — 101) în sensul celor spuse de mult de A. Fick, W. Tomaschek şi P. Kretschmer, împotriva concepţiei greşite a lui Decev. Prea categorică ni se pare afirmaţia autorului „sigur e că tracii şi illyrii aveau exact acelaşi sistem fonetic" (p. 99), cu atît mai mult, cu cît la p. 113 autorul condamnă pe bună dreptate utilizarea termenului etnolingvistic de „traco-iliră", aplicat de unii cercetători limbii albaneze.

Exagerată ni se pare de asemenea şi afirmaţia că „traca poate fi considerată în foarte multe privinţe ca cea mai apropiată de arhetipul graiului primitiv comun" (p. 98). Definirea grupei de limbi *satem* ca grupă de răsărit (p. 99) după descoperirea limbii toharice şi a hititei ni se pare nepotrivită.

Capitolul VIII al lucrării cuprinde unele consideraţiuni asupra numelor proprii ale traco-dacilor, categoriile lor, frecvenţa, structura lor şi morfemele care se întîlnesc mai frecvent. Contrar aprobării formulate de S. Stati (*loc. cit.*), din motive pe care le vom relata mai jos, ni se pare exagerată importanţa atribuită de autor materialului toponimic şi onomastic şi încrederea în posibilitatea de interpretare a acestui material. Puţin grăitoare ni se par de asemenea sufixele, „elementele", cum le numeşte autorul, formate dintr-o consoană sau două, extrase din nume proprii, fără a se indica valoarea lor în cuvintele respective şi fără trimiteri la alte limbi.

Cu capitolul VIII se încheie de fapt descrierea şi interpretarea materialului lingvistic trac. Cîteva cuvinte se impun în legătură cu metoda de interpretare folosită de autor, ca de altfel şi de predecesorii săi.

Greutatea esenţială în interpretarea materialului de limbă trac provine din extrema lui sărăcie, din caracterul lui fragmentar şi nesigur. O piedică importantă o constituie absenţa unor texte inteligibile, în care să poată fi precizată cu certitudine valoarea semantică a cuvintelor şi caracterele lor fonetice şi morfologice. Pentru stabilirea exactă a trăsăturilor fonetice este nevoie de cîteva etimologii incontestabile în care soarta sunetelor indo-europene în tracă să poată fi urmărită cu precizie ; la rîndul lor, etimologiile sigure presupun cunoaşterea normelor fonetice. Greutăţile nu provin însă numai din materialul atestat, ci şi din metoda cercetătorilor. Cum remarcă autorul, „Este aici un adevărat cerc vicios al etimologiilor trace, confecţionate prin norme fonetice nepotrivite, respectiv fonetica dedusă din etimologii greşite, care încearcă să se justifice reciproc..." (p. 50). Greşeala provine, credem, tocmai de la abuzul de nume proprii, care constituie de fapt imensa majoritate a materialului lingvistic trac.

Este un lucru ştiut şi acceptat de toată lumea că o etimologie este dovedită ca fiind valabilă numai pe baza concordanţei de sens şi formă dintre cuvintele în cauză. Or, în cazul numelor proprii, cuvinte comune la origine, sensul este de cel mai multe ori necunoscut, etimologia lor devenind adesea imposibil de stabilit. Şi totuşi majoritatea cercetătorilor stabilesc etimologi bazaţi pe simpla apropiere formală, pe o vagă potrivire de sunete, observînd doar ca sensul etimonului propus să nu contravină cu totul caracterului numelui respectiv, adeseori nici măcar atît. Se formulează uneori şi anumite criterii semantice generale. Astfel, de exemplu, pentru antroponime (nume de oameni, triburi, zei) prevalează noţiuni de ordin moral sau fizic : forţă, bravură, bunătate, strălucire, distincţie. Principiul acesta, formulat de P. Kretschemer, a fost acceptat de majoritatea cercetătorilor, precum şi de autorul nostru (p. 52). Ca urmare a aplicării, unui principiu atît de vag, în explicarea antroponimelor trace apar 16 rădăcini care înseamnă „a lumina, a străluci" : *aidh-*, *arg-*, *bhel-*, *bherek-*, *qand-*, *k'ad-*, *bha-*, *guhaid-*, *keu-*, *guer-*, *ĝheib-*, *ĝhel-*, *keuq-*, *keudh-*, *dei-*, *dhel-*, ceea ce e cam mult pentru o singură limbă. Faptul este de natură să deştepte bănuieli în privinţa principiului. Ne amintim că uneori numele unui trib provine de la animalul totem (cf. Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 59) ; că numele de oameni sînt date nu numai după calităţile, ci şi după defectele lor (cf. lat. *Balbus* „Bîlbîitul", *Bestia* „Dobitocul"

Brutus „Nătărăul", *Cato* „Şiretul", *Plautus* „Clăpăugul", *Paetus*, gr. Στράβων „Saşiul" etc.), după meseria lor (lat. *Faber*, germ. *Weber*, *Wagner*), adesea după împrejurarea în care s-au născut (*Lucius*, *Postumus*, *Caesar*), sau ordinea apariției lor în familie (*Secundus*, *Quintus* etc.). Dar chiar şi principiul expus mai sus este uneori călcat de dragul apropierii sonore, fără să se mai țină seamă de potrivirea de sens : numele a trei triburi trace sînt explicate ca provenind de la rădăcini care înseamnă „par", „gard", „grindă" (*Edeni*, *Odrysae*, *Triballi*), deşi derivarea semantică este greu de admis.

În ce priveşte toponimia, printre elementele cele mai sigure sînt considerate numele de ape, în care se caută a se descoperi cuvinte sau rădăcini care să însemne „apă", „a curge", „mlaştină" etc. (cf., de exemplu, Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 59). Principiul s-ar putea aplica, credem noi, mai ales la numele compuse, unde primul element ar fi un determinativ, iar cel de-al doilea ar însemna „apă" etc. În cazul cuvintelor simple mai normal este să credem că ele denumesc anumite caracteristici ale apei respective (culoare, viteză etc.), cuvîntul „apă" fiind subînțeles. Pornind de la principiul de mai sus, în hidronimele trace s-ar afla (după listele din lucrarea recenzată) 19 rădăcini care înseamnă „apă", „a curge", „a uda", „umed" : *ap-*, *u̯er-*, *bhog-*, *u̯eg*, *u̯ed-*, *snēt-*, *ser-*, *embh-*, *meu-*, *snap-*, *eis-*, *erd-*, *eres-*, *peled-*, *pan-*, *sreu-*, *u̯eis-*, *gu̯el-*, *snau-*. Şi aceasta nu este tot. La Vl. Georgiev (*op. cit.*, p. 63) se mai găsesc încă două : — *upa* şi *udō-(r)* ; nu am mai controlat şi la alți autori. Traca însumează deci mai multe cuvinte care înseamnă „apă" şi „a curge" decît toate celelalte limbi indo-europene luate împreună.

De altfel etimologiile acestea sînt aproape toate opera altor cercetători, autorului cărții recenzate revenindu-i cel mult vina de a le fi acceptat. Faptele de mai sus le-am reprodus numai „exempli gratia", pentru a demonstra la ce rezultate se poate ajunge pe baza etimologiilor de nume proprii al căror sens e necunoscut. Dar chiar în cazul unei etimologii juste există unele riscuri în ce priveşte numele proprii : onomastica se poate uşor împrumuta de la un popor la altul, pe cale de influență culturală, modă etc. Dovadă sînt numele greceşti la traci, din fericire pentru noi identificabile. Dar ceilalți vecini ai tracilor nu au exercitat oare asupra lor nici o influență ? Cît priveşte toponimia, cine ne asigură că tracii au fost cei dintîi care au dat nume acestor locuri şi nu le-au preluat, în unele cazuri, de la alte popoare ? Este de ajuns să ne gîndim ce concluzii s-ar putea trage pe baza toponimiei romîneşti, în marea ei majoritate de origine slavă, dacă limba romînă nu ar fi cunoscută : s-ar putea perfect demonstra că romîna este o limbă *saᵗem*, că a transformat i. -e. *a* în *o* etc. Cînd trăsăturile fonetice ale unei limbi nu ne sînt dinainte cunoscute, ci le formulăm pe baza unui astfel de material, cum este cazul limbii trace, riscăm să punem deci pe seama acestei limbi fenomene care îi sînt străine (v. exemplul lui Decev).

De aici rezerva noastră în ceea ce priveşte supraaprecierea valorii lingvistice a numelor proprii pentru studierea limbilor puțin cunoscute, unde prudența noastră trebuie să fie cu mult mai mare decît în cazul limbilor vii sau binecunoscute. Trebuie avut în vedere că introducerea în demonstrație, fie şi numai ici şi colo, a unor fapte nesigure sau doar probabile are ca rezultat faptul că pune sub semn de întrebare întreaga teorie construită pe faptele respective, dacă nu cumva o angajează pe o cale cu totul greşită. Exemplul cel mai grăitor îl constituie „panilirismul", care a compromis definitiv metoda etimologizării fără cunoaşterea sensului, metodă cu ajutorul căreia s-a umplut Europa de iliri. „Metoda" aceasta a fost criticată adesea. Într-un articol publicat acum douăzeci de ani, acad. Al. Graur atrăgea atenția asupra greşelilor de metodă care se comit în studierea limbilor dispărute, subliniind necesitatea unei extreme prudențe în acest domeniu. După trecere de atîtea vreme, autorul consideră necesar să reia problema[1], căci

[1] Al. Graur, *Probleme de lingvistică generală*, Bucureşti, 1955, p. 169—177.

majoritatea cercetătorilor continuă să lucreze după vechiul sistem. Este necesar să fie părăsită vechea metodă de lucru, altfel, cum just remarcă I. I. Russu, teoriile şi interpretările greşite, ,,în loc să scadă ori să dispară, sporesc mereu, aproape cu fiecare nouă lucrare ieşită de sub tipar" (p. 50).

În interpretarea cu ajutorul comparaţiei, al etimologiei, a faptelor din limbile vechi dispărute, ca şi în cazul celor vii, trebuie pornit desigur, de la elementele al căror sens este cunoscut. Glosele sînt, de aceea, pentru noi elementul cel mai preţios, căci pe de o parte cunoaştem sensul cuvintelor, ceea ce dă garanţie etimologiilor stabilite, pe de altă parte cunoaştem cu destulă certitudine cărei limbi aparţinea cuvîntul respectiv, căci glosografii indică de cele mai multe ori : trac, frigian etc. În realitate glosele trace au fost de-a dreptul neglijate. În lucrarea recenzată, în lista elementelor lexicale (cap. V) sînt incluse cca 120 de nume de persoane şi triburi, 90 de nume de locuri şi doar 34 de glose (nici jumătate din numărul gloselor trace atestate), dintre care 10 sînt frigiene, iar alte 15 sînt nume de plante, unanim recunoscute ca mai puţin sigure, mai greu de interpretat. Coeficientul de probabilitate introdus de numărul mare de nume proprii (aproape de zece ori mai mare decît glosele trace propriu-zise), a căror etimologie este adesea stabilită pe simpla apropiere de formă, dă concluziilor trase pe baza acestui material un caracter de nesiguranţă. Disproporţia dintre numele proprii şi glosele cărora li se dă etimologia este explicabilă : cunoaşterea sensului gloselor face mai dificilă stabilirea etimologiei, deşi îi conferă certitudine ; numele proprii sînt ,,mai uşor de încadrat etimologic" (p. 54) tocmai prin absenţa ,,impedimentului" pe care îl constituie sensul, în schimb asemenea etimologii bazate pe simpla apropiere de formă nu constituie absolut nici o garanţie.

Deosebit de importante pentru studierea limbilor vechi sînt inscripţiile, a căror descifrare poate aduce siguranţă în ce priveşte sensul cuvintelor şi dezvăluie trăsăturile morfologice ale unei limbi, care constituie elementul ei cel mai caracteristic şi mai esenţial. Este cu totul regretabil că în descifrarea puţinelor şi fragmentarelor inscripţii trace nu s-a făcut pînă acum aproape nici un progres. Interpretarea lor este însă, ce e drept, mult mai dificilă.

Din cele spuse mai sus nu rezultă însă că stabilirea etimologiei numelor proprii este totdeauna imposibilă, că toponimia şi onomastica sînt excluse din studiile de limbă. Este drept că foarte puţine sînt numele proprii a căror origine este clară, evidentă de la prima vedere. Cazuri atît de limpezi ca trac. *Diuzenus* — grec. *Diogenes, Gaidreas* — grec. *Phaidros* sînt cu totul rare. Există însă destule cazuri în care avem posibilitatea de a stabili sensul elementelor care sînt cuprinse în nume proprii. Aşa de exemplu, în multe nume de localităţi trace apare ca al doilea element al compunerii *-deva, -dava* etc. : *Acidava, Argedava, Capidava, Pulpudeva* etc. Judecînd după cazuri cunoscute din alte limbi (numele de oraşe de tipul grec. -πολις, germ. *-burg*, slav. *-grad*) şi după prezenţa lui exclusiv în nume de localităţi, putem deduce că acest cuvînt însemna în tracă ,,aşezare omenească, oraş, sat". Supoziţia aceasta este confirmată şi de alte fapte. *Pulpudeva*, cum se ştie, este numele trac al oraşului grecesc întemeiat de Filip al II-lea, *Philippopolis*. Prima parte a numelui trac este deci pronunţarea tracă a numelui lui Filip, iar cea de-a doua traducerea cuvîntului grecesc πόλις ,,oraş". Sensul lui *-deva* ne este de altfel confirmat şi de o glosă din *Hesychius* : δέβα· (în manuscris greşit : λέβα) πόλις, ὑπὸ Θρακῶν (glosă pe care I. I. Russu nu o citează). Sensul era însă evident chiar şi fără explicaţia din glosă. Nu este de mirare că asupra etimologiei acestui cuvînt toţi cercetătorii sînt de acord, el fiind derivat din i. -e. **dhē-* ,,a pune, a aşeza" (pentru sens vezi lat. *condere urbem* ,,a întemeia un oraş", cu verbul *condere* derivat din acelaşi radical), în timp ce în cazul numelor al căror sens nu e cunoscut fiecare cercetător dă altă etimologie, fără să rezulte cu ce e mai bună decît cele date de ceilalţi. Tot aşa dintr-o serie de nume de localităţi provenite de la apa învecinată, ca *Deusara, Germisara, Saprisara* s-a dedus că *-sara* ar însemna ,,curs de apă", fiind derivat de către toţi cercetătorii din i.-e. **ser-* ,,a curge", fapt confirmat de existenţa cuvintelor

sanscrite (cu acelaşi sens) formate de la o temă *sara-*, şi de fapte din alte limbi. Pe baza acestui fapt s-a dedus că şi numele de rîuri Σέρμη, *Sermius* ar proveni din aceeaşi rădăcină, fapt confirmat de derivatele asemănătoare din alte limbi, scr. *sarmas* ,,curs'', grec. ὁρμή (< **sormē*) ,,năvală'' etc. De asemenea în elementul *-por, porus*, -πορις, care apare într-o serie de nume proprii ca *Deospor. Mucapor. Natoporus. Auluporis* etc. cercetătorii au văzut un cuvînt care înseamnă ,,fiu'', înrudit cu latinescul *puer*. Faptul ne este confirmat, de exemplu, de apariţia numelui *Marcipor* şi sub forma lui latinizată de *Marcipuer*. Foarte întîlnit este acest tip de nume la sclavii traci de la Roma (cf. Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 62), or, este ştiut că latinescul *puer* însemna şi ,,copil'' şi ,,sclav''.

De bună seamă că lucrurile nu stau întotdeauna aşa de simplu ; chiar cînd putem determina sensul cuvîntului cunoscut, etimologia este adesea greu de stabilit. În cazul cuvîntului βρία, atestat de asemenea în nume de localităţi ca *Mesembria, Poltymbria* etc. şi explicat de Strabo (VII, 6, 1, 319), Hesychius şi alţii tot ca ,,oraş'', ,,cetate'', savanţii nu mai sînt de acord asupra etimologiei : I.I. Russu (p. 60) propune altă etimologie decît Decev (*Charakteristik*, p. 80), Vl. Georgiev (p. 55) şi alţii.

Uneori sensul numelor proprii, al toponimicelor în primul rînd, poate fi stabilit prin alte mijloace. Populaţiile venite ulterior într-o regiune au ,,tradus'' adesea numele de locuri date de populaţia băştinaşă sau, în cazul lipsei de continuitate istorică, le-au denumit pe baza aceloraşi caracteristici : forma unui munte, caracterul unei ape etc. Acest fapt s-a petrecut adeseori pe teritoriul ţării noastre în preluarea numelor de locuri slave de către romîni[1]. Acelaşi lucru s-a petrecut uneori şi pe teritoriul trac. Astfel în denumirea de *Dacia Ripensis* dată de romani unei regiuni a Daciei cercetătorii văd o ,,traducere'' a numelui de *(Dacia) Malvensis*, care ar fi derivat de la un cuvînt autohton cu sensul de ,,mal'', ,,munte''. Presupunerea este confirmată de existenţa cuvîntului respectiv în limba romînă *mal* şi albaneză *mal* ,,deal'', ,,munte''. Derivarea numelui de oraş dac *Malva* din cuvîntul care înseamnă ,,mal'' este confirmată de existenţa unor toponimice romîneşti ca *Malu Mare, Malu Surpat* etc.

Tot aşa în numele trac al Crişului (Κρίσος, *Crisia*) păstrat pînă astăzi, sîntem îndreptăţiţi să vedem un radical **qers-, *q̥rs-* ,,întunecat la culoare'', ,,negru'' (cf. scr. *kr̥ṣṇa*, rus. *черный*, v. prus. *kirsnan* ,,negru'', numele de rîu lituanian *Kirsnà* etc.), aşa cum ne indică numele unuia dintre cele trei Crişuri, Crişul Negru. De altfel numele de ,,apă neagră'' este atestat în hidronimia Traciei şi în alte părţi : vezi rîul (şi oraşul de pe el) 'Αξίοπα, 'Αξιούπολις, actualul *Cerna-Voda* (traducerea bulgărească a numelui antic ; v. Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 63).

Procedeul se aplică şi în onomastică : numele zeului trac *Sabazius*, a fost corect explicat de G. Bonfante[2] ca fiind înrudit cu slav. *свобода* ,,libertate'' pe baza faptului că zeitatea grecească corespunzătoare, Dionysos-Bacchus, poartă în greceşte epitetul de 'Ελεύθερος iar în latină *Liber*.

Exemplele de felul acestora s-ar putea înmulţi, deşi este adevărat că numai o mică parte a numelor trace poate fi explicată în felul acesta. Rigurozitatea ştiinţifică ne obligă însă să ne întemeiem numai pe asemenea exemple absolut evidente atunci cînd stabilim trăsăturile fonetice (şi, eventual, morfologice) ale unei limbi atît de defectuos cunoscută cum este traca. Numai după stabilirea unor criterii fonetice sigure pe baza etimologiilor inconstestabile se poate trece la explicarea etimologică a altor cuvinte, pe care nu le vom folosi însă niciodată ca argument în

---

1 Vezi lucrarea acad. I. Iordan, *Nume de locuri romîneşti în R. P. R.*, Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. V şi urm.

2 V. *Sabadios-svoboda, le libérateur*, în *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves*, vol. VII (1939—1944), p. 41—46. I.I. Russu nu aminteşte etimologia lui Bonfante, nu ştim dacă pentru că o consideră nesatisfăcătoare, sau fiindcă i-a rămas necunoscută.

demonstraţie. Materialul este în felul acesta considerabil redus, dar este mai bine să avem cîteva date, puţine dar sigure, de cît să ne facem iluzii asupra cantităţii unui material fără nici o valoare probantă din punct de vedere ştiinţific.

Revenind la lucrarea recenzată, ţinem să precizăm că defectele de metodă pe care le-am subliniat cu privire la studierea limbii trace nu le imputăm autorului acestei cărţi, ele sînt modul general de lucru în acest domeniu. Dimpotrivă, cum am avut ocazia să subliniem adesea în cursul recenziei, domnia sa dovedeşte mult mai multă prudenţă decît cercetătorii anteriori, luînd adesea atitudine, teoretic sau practic, împotriva exagerărilor sau a greşelilor comise. Este suficient pentru oricine să compare *Limba traco-dacilor* cu *Charakteristik der thrakischen Sprache* a lui Decev, pentru a-şi da seama de progresul vădit pe care îl reprezintă cartea lui I.I. Russu faţă de studiile anterioare.

Dacă în capitolele anterioare I. I. Russu supunea unui examen critic materialul trac şi interpretările care i s-au dat, cu multe completări şi contribuţii proprii, contribuţia autorului este şi mai evidentă în partea finală a cărţii. În capitolul IV, *Dispariţia limbii trace şi relictele ei vii*, aduce o serie de dovezi care arată că limba tracă s-a mai vorbit pe alocuri pînă către sfîrşitul secolului al VI-lea al e.n. Faptul acesta, demonstrat pentru prima dată de I. I. Russu, este de o mare importanţă pentru înţelegerea problemei formării limbii romîne şi a celei albaneze. Albanezii nu ar fi decît unele din aceste triburi care s-au sustras definitiv asimilării romane, deşi I. I. Russu face unele rezerve, justificate în bună măsură, asupra argumentelor lingvistice aduse în demonstrarea caracterului trac al limbii albaneze.

Cartea se încheie cu o anexă, care tratează problema cuvintelor autohtone (traco-dace) în limba romînă. După ce face un scurt istoric al problemei substratului, criticînd în mod just exagerările cu privire la ,,balcanismul'' sau caracterul ,,albanez'' al limbii romîne şi la ,,uniunea lingvistică balcanică'', autorul trece la problema cuvintelor care s-au păstrat de la traci. O contribuţie nouă şi pozitivă a autorului o constituie încercarea de a descoperi şi alte elemente trace în vocabularul limbii romîne, în afară binecunoscutelor cuvinte comune limbii romîne cu albaneza. Într-adevăr, este foarte posibil ca printre cuvintele romîneşti rămase şi pînă astăzi neexplicate etimologic multe să fie de origine tracă (autorul citează vre-o 90 de cuvinte). Din păcate demonstraţia este în mod fatal în asemenea caz foarte greu de făcut. Lipsind cuvintele respective din tracă sau din alte limbi cu care să le comparăm, etimologia se face prin raportarea cuvîntului romînesc direct la o rădăcină indo-europeană. Raportarea la o rădăcină indo-europeană, cu un sens foarte vag şi un suport fonetic prea redus ca să poată fi concludent, pune sub un mare semn de întrebare etimonul reconstruit doar pe baza limbii romîne şi, mai ales, nimic nu dovedeşte originea lui tracă. În lipsa altor posibilităţi, procedeul acesta este totuşi un mijloc de a încerca să împingem înainte cunoaşterea noastră într-un domeniu atît de şubred. Cercetările viitoare ar urma să confirme sau să infirme etimologiile astfel stabilite. Autorul arată de altfel (p. 119) că ,,Anexa'' aceasta nu este decît un scurt rezumat, o anticipare a rezultatelor unei monografii pe care o pregăteşte domnia sa asupra cuvintelor traco-dace în limba romînă. Discutarea problemei este deci prematură.

În încheiere ţinem să subliniem din nou calităţile de ordin ştiinţific şi interesul practic, de informare, al acestei lucrări, într-un domeniu atît de puţin studiat la noi şi atît de controversat în ştiinţă în general. Monografia lui I.I. Russu umple un gol simţit în cultura noastră filologică, constituind un instrument preţios de cunoaştere, un punct de plecare şi un stimulent la cercetări viitoare pentru alţi cercetători.

Aşteptăm de la autorul cărţii şi alte lucrări, pe baza imensului material pe care l-a adunat, eventual un repertoriu mai complet şi mai bine explicat decît *Die thrakischen Sprachreste* a lui Decev.

C. Poghirc

„Вопросы славянского языкознания"

fasc. 1, Moscova, 1954, 139 p.; fasc. 2, 1957, 175 p.; fasc. 3, 1958, 171 p.; fasc. 4, 1959, 144 p. (Академия Наук СССР, Институт славяноведения).

Pe lîngă publicaţiile mai vechi ale Institutului de slavistică din Moscova al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. — „Ученые записки" şi „Краткие сообщения", din care un număr însemnat de volume cuprind studii în domeniul lingvisticii slave, în anii din urmă a început să apară o nouă serie consacrată special cercetărilor de lingvistică slavă, intitulată „Вопросы славянского языкознания" — „Probleme de lingvistică slavă". Redactor responsabil al acestei publicaţii este cunoscutul slavist sovietic prof. dr. S. B. Bernstein, din comitetul de redacţie făcînd parte de asemenea începînd cu fasc. 3) doi slavişti din generaţia tînără, care s-au afirmat puternic în ultimii ani — N. I. Tolstoi şi V. N. Toporov, candidaţi în ştiinţe filologice.

Ceea ce distinge în mod favorabil noua publicaţie de slavistică sovietică este, printre altele, faptul că fiecare fascicolă tinde să se ocupe de un număr restrîns de probleme, în care să aducă noi contribuţii valoroase, datorite atît slaviştilor sovietici, cît şi unor oameni de ştiinţă din alte ţări. Astfel, de pildă, fascicola 3 este consacrată relaţiilor lingvistice balto-slave, fiind publicată în preajma celui de al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor, iar fascicola 4, apărută recent, cuprinde articole tratînd despre relaţiile lingvistice slavo-romanice, precum şi despre unele probleme ale istoriei slavei comune.

Înainte de a vorbi mai pe larg despre ultima fascicolă, care interesează îndeaproape pe lingviştii romîni, ne vom opri pe scurt asupra articolelor din primele fascicole.

Aşa cum se arată în „Cuvîntul înainte" (fasc. 1, p. 3), la institutul de slavistică din Moscova se duce o activitate intensă în domeniul studiului comparativ-istoric al limbilor slave. De mult a devenit actuală crearea unei noi gramatici comparate a limbilor slave, care să însumeze rezultatele slavisticii şi indo-europenisticii din ultimele decenii. Însă pentru a da la iveală o astfel de lucrare, e nevoie de o serie de cercetări speciale în diverse domenii mai puţin studiate, de valorificarea critică a celor mai bune lucrări de lingvistică slavă, de discutarea unor probleme teoretice legate de perfecţionarea metodelor şi procedeelor de cercetare în domeniul studiului comparativ al grupurilor de limbi înrudite.

Aceste probleme generale formează obiectul articolului lui S. B. Bernstein, cu care se deschide fasc. 1, intitulat *Sarcinile fundamentale, metodele şi principiile „Gramaticii comparate a limbilor slave"* (p. 5—23)[1]. Iportantă este, în primul rînd, delimitarea pe care o face autorul între metoda comparativ-istorică şi gramatica comparată a unui grup de limbi înrudite. Metoda comparativ-istorică îşi găseşte aplicare nu numai în gramatica comparată a unui grup de limbi, ci şi în istoria fiecărei limbi aparte, în dialectologie. În schimb, specialistul în domeniul gramaticii comparate foloseşte diverse metode şi procedee de cercetare, printre care primul loc îl ocupă, fără îndoială, metoda comparativ-istorică. Astfel, de pildă, metoda comparativ-istorică, care se bazează pe studierea morfemelor întrudite, nu-şi găseşte aplicare în domeniul sintaxei, ceea ce nu înseamnă însă că sintaxa nu trebuie tratată în cadrul gramaticii comparate, de exemplu, a limbilor slave. (Se ştie că sintaxa comparată a limbilor slave este un domeniu mai puţin studiat şi că tocmai în această direcţie trebuie orientate cercetările actuale).

O problemă importantă o constituie structura viitoarei gramatici comparate, principiile de selectare a materialului. Această gramatică nu poate avea structura gramaticii comparate a lui Fr. Miklosich, care era de fapt o grupare de studii asupra fiecărei limbi slave în parte, ci pe aceea a *Gramaticii comparate slave* a lui W. Vondrak (ed. 2, 1924—1928) şi, acum în

[1] O variantă a articolului apărut cu cîteva luni mai înainte în *Вопросы языкознания*, 1954, nr. 2, p. 49—67.

urmă, a. *Gramaticii comparate a limbilor slave*, datorită cunoscutului slavist francez A. Vaillant[1]. Prezentarea foneticii, derivaţiei cuvintelor, morfologiei, sintaxei şi vocabularului trebuie să se facă în mod sintetic, ţinînd seama de necesitatea de a lega în mod organic părţile între ele, dat fiind faptul că unele fenomene, ca alternanţele fonetice sau accentul, aparţin atît foneticii, cît şi gramaticii. Cu atît mai mult trebuie avut în vedere faptul că gramatica comparată nu este o reunire mecanică a gramaticilor istorice ale fiecărei limbi în parte ci îşi are problematica şi materialul său propriu. În cadrul gramaticii comparate a limbilor slave se studiază istoria limbii slave comune şi acele fenomene din istoria fiecărei limbi slave care sînt rezultatul unor legi şi tendinţe comune, ale căror origine trebuie căutată încă în epoca veche.

În continuare, prof. S. B. Bernstein se ocupă de o serie de probleme concrete pe care le ridică studiul comparativ-istoric al limbilor slave.

Articolul de faţă al prof. S. B. Bernstein, ca şi articolul-prospect privitor la manualul de gramatică comparată a limbilor slave, publicat ulterior[2], prezintă o importanţă teoretică deosebită şi pentru slavistica romînească, cunoscut fiind faptul că un astfel de curs se predă şi în facultăţile noastre de filologie, la secţiile de slavistică şi rusă.

O serie de articole din cele patru fascicole apărute pînă acum sînt consacrate special gramaticii comparate a limbilor slave, în particular istoriei limbii slave comune. Astfel, V. V. Ivanov publică un interesant articol, *Despre însemnătatea limbii hitite pentru studiul comparativ istoric al limbilor slave* (fasc. 2, p. 3—28), în care, pe baza unui studiu aprofundat, ajunge, printre altele la concluzia că o serie de fenomene legate de derivaţia nominală, precum şi unele fapte lexicale sînt o dovadă a existenţei unor trăsături comune numai hititei şi limbilor slave.

P. S. Kuzneţov se ocupă într-un amplu articol de *Alternanţele în „limbă-bază" slavă comună* (fasc. 1, p. 24—67), studiind alternanţele vocalice şi consonantice cu valoare morfologică în slava comună, productivitatea celor moştenite dintr-o epocă anterioară, precum şi crearea de noi alternanţe în slava comună.

Problemelor declinării nominale în slava comună le este consacrat articolul lui R. Eckert, *În legătură cu problema compoziţiei grupului de substantive cu tema -ŭ în protoslavă* (fasc. 4, p. 100—129). Autorul îşi pune drept sarcină ca, pe baza unei analize complexe a datelor furnizate de studiul comparativ-istoric al limbilor slave şi al altor limbi indo-europene, să stabilească ce substantive făceau parte din vechea declinare în *-ŭ*, moştenită din indo-europeană comună, în afară de puţinele recunoscute în genere în slavistică ; de ex. : **borŭ-* „pădure de brazi", *drŭ-* „lemn", **(i)ilŭ-* „nămol" (rus. ил, cf. toponimicele romîneşti *Ilovăţul, Iloviţa* etc.), **sadŭ-* „plantaţie" (rus. *сад*, cf. toponimicele romîneşti *Sadova, Sadovinele*[3] şi altele).

În domeniul morfologiei comparate a verbului trebuie semnalat studiul I. S. Maslov *Imperfectul verbelor perfective în limbile slave* (fasc. 1, p. 68—138).

Fascicola 3 este consacrată uneia din chestiunile mult discutate în slavistică şi lingvistica indo-europeană, şi anume relaţiilor lingvistice balto-slave. În această problemă importantă nu există încă unitate de vederi, după cum se poate vedea din articolul bibliografic al lui V.N. Toporov, *Lucrările noi în domeniul studierii relaţiilor lingvistice balto-slave* (p. 134—161)[4]. În

[1] *Grammaire comparée des langues slaves*, t. I, Fonetica, t. II, Morfologia (partea 1 : flexiunea nominală, partea a 2-a : flexiunea pronominală), Lyon-Paris, 1950—1958.

[2] *Очерк сравнительной грамматики славянских языков* (*Проспект*), „Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР", fasc. 18, Moscova, 1956, p. 3—26.

[3] Citate de autor după Iorgu Iordan, *Nume de locuri romîneşti în Republica Populară Romînă*, vol. I, Bucureşti, 1952.

[4] Articolul reprezintă partea a treia dintr-o *Schiţă istorică a studierii celor mai vechi relaţii lingvistice balto-slave*, a cărei primă parte a apărut în „Ученые записки Института славяноведения", t. XVII, Moscova, 1959, p. 248—274 (pînă la începutul sec. al XX-lea ; partea a doua va cuprinde epoca de la 1908, cînd a apărut cunoscuta lucrare a lui A. Meillet despre dialectele indo-europene, pînă în 1944 ; articolul de faţă cuprinde perioada dintre 1945—1955).

primele pagini se publică articolele lingviştilor polonezi T. Lehr-Spławiński şi J. Kuryłowicz despre *Comunitatea lingvistică balto-slavă şi problema etnogenezei slavilor* (p. 5—14) şi, respectiv, *Despre unitatea lingvistică balto-slavă* (p. 15 — 48), articole în care teza unităţii balto-slave este susţinută cu o serie de argumente noi, în particular în domeniul foneticii şi al accentologiei (Kuryłowicz). Interesant însă că în alte articole, de pildă în acela al lingvistului lituanian Z. P. Zinkevičius, *Unele probleme ale formării adjectivelor pronominale în limba lituaniană* (p. 50—100) se arată că existenţa adjectivelor pronominale („lungi") în limbile baltice şi slave, apropiate ca tip de formare şi prin funcţiile lor sintactice, nu poate fi o dovadă în sprijinul admiterii unei „protolimbi balto-slave", întrucît „contopirea adjectivului cu pronumele într-un cuvînt în cele două grupe de limbi a avut loc independent şi în epoci diferite" (p. 55) [1].

În fasc. 3 se publică de asemenea articolele lui V. Mažiulis despre *Originea prefixului* **da-** *în limbile baltice* (prefix de origine slavă, existent în lituaniană şi letonă ; p. 127—133) şi despre cunoscutul lingvist lituanian K. Buga (1879—1924, p. 162—165), precum şi o cronică privind studierea limbii lituaniene în R.S.S. Lituaniană (p. 166—169).

Un loc aparte îl ocupă în ultimele trei fascicole cercetările etimologice, ilustrate de O. N. Trubaciov (*Etimologii slave*, fasc. 2, p. 29—42 ; *Din istoria cuvintelor tabú*, fasc. 3, p. 120—126 ; *Urme de păgînism în vocabularul slav*, fasc. 4, p. 130—139), V. V. Ivanov (*În legătură cu etimologia numelui baltic şi slav al zeului tunetului*, fasc. 3, p. 101—111) şi V. N. Toporov (*Note de etimologie prusiană*, fasc. 3, p. 112—119), care publică de asemenea o serie de note sub titlul *Slovenica*, fasc. 4, p. 90—99).

Un interes deosebit nu numai pentru studiul slavei vechi, ci şi pentru gramatica comparată a limbilor slave şi disciplinele învecinate, îl prezintă amplul studiu al lui N. I. Tolstoi despre *Valoarea formelor scurte şi lungi ale adjectivelor în limba slavă veche* (fasc. 2, p. 43—122), în care, pe baza unei analize exhaustive a datelor codicelor evanghelice vechi slave, se ajunge la concluzia că obiectul la care se referă o formă lungă, determinată a adjectivului (de tipul **добрꙑи**) este *individualizat* şi că, dimpotrivă, forma scurtă (de tipul **добръ**) este neutră, atribuind doar obiectului o calitate sau alta.

În sfîrşit, trebuie semnalate, de asemenea, articolele de istorie a slavisticii în Rusia şi U.R.S.S., datorite lui S. B. Bernstein (*Din istoria studierii limbilor slave sudice în Rusia şi U.R.S.S.*, fasc. 2, p. 123—152) şi N. A. Kondraşov (*Studierea limbilor slave apusene în Rusia şi U.R.S.S.*, idem, p. 153—174).

După cum am arătat la început, o parte din articolele cuprinse în fascicola 4 sînt consacrate relaţiilor dintre limbile slave şi cele romanice, între care un loc important îl ocupă relatiile slavo-romîne.

Volumul se deschide cu articolul acad. Al. Rosetti, *Slavo-romanica* (*Despre categoria genului neutru şi a genului personal în limba romînă*, p. 3—7), în care autorul prezintă o serie de consideraţii noi cu privire la cele două categorii gramaticale, nu o dată discutate în lingvistica romînească.

Pe bună dreptate afirmă acad. Al. Rosetti că „limba romînă a moştenit din latină categoria genului neutru, transformînd-o" şi că genul neutru corespunde pe deplin conţinutului termenului latin *neutrum* „nici unul din doi, nici unul, nici altul", respectiv genul care nu este nici masculin, nici feminin (p. 3).

Esenţa acestei categorii e noţiunea de obiecte neînsufleţite ; afirmaţia că substantivele neutre ar fi „ambigene", întrucît la singular au terminaţiile genului masculin, iar la plural pe

[1] Asupra problemelor relaţiilor lingvistice balto-slave discutate la cel de al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor, vezi, de pildă, cronicile publicate în „Вопросы языкознания", 1959, nr. 1, p. 139—141 (V. M. Ilici-Svitîci) şi „Slavia", XXVIII, 1959, 3, p. 446—447 (P. Trost).

cele ale genului feminin, nu corespunde adevărului (cf. terminația *-uri*, specifică genului neutru).

Fără a se pronunța categoric în favoarea influenței substratului tracic (Cf. existența categoriei genului neutru în limba albaneză în aceleași condiții ca și în limba romînă) sau a celei slave[1], întrucît în limbile slave există categoria genului neutru și opoziția „însuflețit-neînsuflețit", acad. Al. Rosetti înclină de astădată mai degrabă în favoarea existenței unui „factor balcanic" comun pentru bulgară, macedoneană (limbi slave), albaneză și romînă, afirmație care însă nu e susținută de alte argumente.

În ceea ce privește contradicțiile ce pot fi observate în cazul împrumuturilor slave în limba romînă, autorul explică just trecerea neutrelor slave, terminate în *-o* în categoria femininelor romînești în *-ă* (*čislo* > *cislă*, *pravilo* > *pravilă* etc.). În schimb, cazurile de schimbare a genului unor substantive slave (neînsuflețite !) pătrunse în limba romînă nu capătă o explicație suficientă în toate cazurile : e posibil într-adevăr, de pildă, ca *buriană*, *buruiană* să fi căpătat genul feminin sub influența sinonimului *iarbă rea*, însă în acest caz trebuie mai degrabă să pornim de la forma de plural *bureni*, *burieni*, *buruieni* < bg. *бурени*, sg. *бурян*, de la care s-a refăcut singularul *buriană* (cf. sing. dial. *burian*).

În continuare, acad. Al. Rosetti se oprește la categoria substantivelor însuflețite, enumerînd particularitățile ei gramaticale și subliniind paralelismul cu categoria respectivă din limbile slave (slavă veche, rusă, polonă), fără însă ca indicii formali să coincidă. Acest fapt duce la concluzia justificată că în limbile respective categoria genului neutru a condiționat — prin forța corelației — crearea unei categorii a genului personal, independent în fiecare limbă aparte[2].

O problemă mult discutată în „lingvistica balcanică" continuă să rămînă încă dezvoltarea articolului hotărît postpus în limbile albaneză, bulgară și romînă. La contribuțiile din ultimii ani, publicate atît de romaniști, cît și de slaviști și „balcanologi", se adaugă, în acest volum, articolul romanistului R. G. Piotrovski, *Despre cronologia comparată a postpunerii articolului hotărît în așa-numitele limbi balcanice* (p. 8—20), în care autorul reia pe baze comparative problema datării, formării articolului hotărît postpus în aceste limbi.

Bazîndu-se pe datele toponimicii și onomasticii romînești atestate în documentele latine și slave medievale, autorul fixează formarea articolului postpus balcano-romanic în a doua jumătate a sec. al X-lea și primele trei sferturi ale sec. al XI-lea (primul document cu un antroponim articulat la 1080).

Pentru limba bulgară autorul adoptă concluziile prof. K. Mircev (publicate în revista *Български език*, 1953, fasc. 3, p. 45—50)[3], potrivit cărora articolul apare în dialectele bulgărești încă în sec. X—XI. Mai greu stau lucrurile cu limba albaneză, unde lipsa unor texte înainte de sec. al XV-lea nu permite o datare mai precisă decît perioada fixată de autor în mod arbitrar între începutul sec. al XII-lea și mijlocul sec. al XV-lea (primul text scris, din 1462, prezintă articolul postpus).

Aici însă, în fixarea termenului *ab quo* autorul operează, după părerea noastră, cu argumente învechite. El consideră (p. 16) că elementele autohtone din limba romînă (*brad*, *grumaz*, *mal* etc.), comune cu limba albaneză ca provenind din același „substrat" autohton (probabil limba tracă), drept împrumuturi din albaneză în romîna comună, pînă la încetarea — după

---

[1] Cf. articolul mai vechi al autorului : *Neutrul în romînă*, *SCL*, I (1950), 2, p. 233—236.

[2] Articolul fiind prezentat redacției în limba franceză, prin traducerea în rusă s-au strecurat, din păcate, unele inadvertențe la redarea sensului unor propoziții romînești citate : *ai pățit-o* (p. 4, nota 3 ; traducerea corectă : „тебе попало"), l-am *văzut pe boul de X* (p. 6 ; traducerea corectă : „я видел глупца [= вола] x").

[3] Cf. și K. Mircev, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1958, p. 178—187.

părerea lui — a contactului albano-romînesc în secolele XI—XII. Faptul că astfel de substantive n-au „pătruns" în limba romînă cu articolul hotărît albanez ar fi, după R. G. Piotrovski, un argument că pînă în sec. al XII-lea albaneza n-a cunoscut articolul hotărît postpus. Acest argument cade însă, date fiind cele spuse mai sus şi general acceptate în lingvistica romînească ; datarea apariţiei articolului hotărît în limba albaneză trebuie să se facă deci pe alte criterii.

Trebuie reţinut din concluziile lui R. G. Piotrovski că apariţia articolului postpus în „limbile balcano-romanice" şi în bulgară fiind aproape concomitentă, poate fi considerată ca un fenomen de evoluţie paralelă în condiţiile unui strîns contact slavo-romanic (bilingvism). Autorul nu se ocupă însă în acest articol de formele în care s-a realizat această interacţiune slavo-romanică[1].

Problemelor relaţiilor slavo-romanice în înţelesul larg al cuvîntului le este consacrat şi articolul lingvistului iugoslav I. Popović, *Cînd s-au aşezat slavii pentru prima dată în Istria de sud*? (p. 21 — 33). Stabilind existenţa a trei grupe dialectale sîrbo-croate în Istria — dialectele kajkavian, čakavian şi štokavian —, dintre care ultimul în partea de sud-vest a peninsulei, autorul stabileşte, pe baza cercetărilor dialectale proprii făcute în ultimii ani, că vorbitorii štokavieni veniţi în această parte a Istriei, începînd cu sec. al XVII-lea, au găsit o populaţie slavă mai veche (čakavieni), care ulterior s-a asimilat noilor veniţi. Aşadar, deşi era stabilit mai de mult că în sud-vestul Istriei s-a păstrat încă pînă în vremea noastră o populaţie romanică (neitaliană), denumită istroromană (cf. lucrările lui A. Uve şi M. Deanović despre dialectul istroroman), totuşi nu era precizat încă dacă în această regiune existase o populaţie slavă anterioară secolului al XVII-lea.

Influenţa slavă în sistemul verbal al istroromînei formează obiectul studiului tinerei cercetătoare sovietice G. P. Klepikova, *Funcţiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromîn* (p. 34—72)[2]. Pe baza unui bogat material documentar, autoarea ajunge la concluzia deosebit de interesantă că în istroromînă se dezvoltă categoria gramaticală a aspectului nu numai pentru faptul că aici prefixele slave *do-*, *na-* (*ne-*), *o-* (*ob-*), *po-*, *pre-*, *pri-*, *ras-* (*res-*), *s-*, *za-* (*ze-*) au un rol de „perfectivare" a verbelor, ci şi pentru faptul că sistemul prefixării este completat prin dezvoltarea sufixării verbale, ceea ce duce la formarea unor verbe imperfective, respectiv la apariţia unor perechi verbale exprimînd relaţii aspective. De ex. : *beri* → *poberi* : *pobirei* ; *durmi* : *durmivei* → *zedurmi* : *zedurmivei* etc. În acest sens este instructivă concluzia negativă pentru megleno-romînă, în care nu există categoria gramaticală a aspectului, dat fiind faptul că alături de *prefixare* (care nu e singurul mijloc de exprimare a aspectului), nu există *sufixarea*, care să permită reimperfectivarea verbului.

Cu atît mai mult se impune această concluzie negativă pentru dacoromînă, în care unii cercetători au căutat să dovedească că prefixele (de origine slavă) dau verbelor aspect perfectiv, fără a constata însă că lipseşte cu desăvîrşire mijlocul opus al reimperfectivării verbelor cu ajutorul sufixelor[3].

În sfîrşit, un aspect mai puţin cercetat din domeniul relaţiilor lingvistice slavo-romîne e dezbătut în articolul lui G. Mihăilă, *Unele probleme ale studierii semanticii împrumuturilor vechi sud-slave în limba romînă* (p. 73—89)[4].

---

[1] Dată fiind concluzia, deocamdată nefondată, a apariţiei tîrzii a articolului hotărît în albaneză, R. G. Piotrovski respinge ipoteza influenţei substratului traco-iliric (resp. vechi albanez) asupra formării articolului hotărît în bulgară şi limbile balcano-romanice, pronunţîndu-se mai degrabă pentru acceptarea influenţei inverse.

[2] Articolul a apărut şi în versiune romînească în *Fonetică şi dialectologie*, II, Bucureşti, 1960, p. 169—207.

[3] Vezi, de pildă, disertaţia cercetătoarei sovietice R. E. Kornfeld, *Функции глагольных приставок славянского происхождения в молдавском языке*. Autoreferatul disertaţiei, Moscova, 1955.

[4] Articolul a apărut cu unele modificări şi completări în *SCL*, IX, 1958, 3, p. 351—377.

Noua publicaţie sovietică de slavistică s-a impus deja atît în U.R.S.S., cît şi în alte ţări ca o tribună de dezbatere a problemelor actuale ale lingvisticii slave în vederea realizării unor lucrări mai ample, de sinteză, în primul rînd din domeniul gramaticii comparate a limbilor slave. Din cercul de preocupări al Institutului de slavistică din Moscova nu lipsesc, precum se vede, cercetările în domeniul relaţiilor dintre limbile slave şi limbile învecinate, în particular romîna. Studierea relaţiilor lingvistice slavo-romanice reprezintă un cîmp vast de colaborare a lingviştilor noştri cu slaviştii sovietici şi cu lingviştii din alte ţări slave. Un exemplu al colaborării internaţionale a slaviştilor îl constituie, fără îndoială, şi fascicolele apărute pînă acum din seria care se anunţă a fi deosebit de interesantă şi bogată a ,,Problemelor de lingvistică slavă", care prin studiile şi articolele publicate aduce o contribuţie de seamă la dezvoltarea slavisticii şi la rezolvarea acelor probleme care stau la interferenţa acestei discipline cu romanistica, studiile baltice etc., în cadrul cercetărilor mai ample de lingvistică indo-europeană.

G. Mihăilă

P. NAUTON, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, vol. I, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique, 1957.

După *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais* al lui P. Gardette şi *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne* al lui J. Séguy, de curînd a început să apară cel de-al treilea atlas lingvistic regional francez, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*. Primul din seria celor trei volume anunţate de P. Nauton, autorul acestui atlas, aduce în introducere o serie de date privitoare la felul cum s-a făcut ancheta, precum şi date referitoare la materialul prezentat.

Teritoriul *ALMC* cuprinde, aşa cum arată şi titlul, regiunea cunoscută a Masivului Central, mai precis partea cea mai ridicată şi cea mai centrală a acestui masiv muntos. Suprafaţa teritoriului anchetat este de două ori suprafaţa regiunii anchetate pentru Atlasul lingvistic lionez şi reprezintă două treimi din aceea a Atlasului lingvistic gascon. Datorită reliefului, teritoriul *ALMC* prezintă, pe de o parte, o unitate deosebită (altitudine ridicată, relief accidentat, activitate agricolă şi pastorală dezvoltate), şi, pe de altă parte, o pronunţată diversificare (Masivul Central face ca partea de nord a teritoriului să se orienteze spre nord, prin versantele rîurilor Allier şi Loire, altă parte spre est şi valea Ronului, iar ultima spre sudul provensal (P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, în *Revue de linguistique romane*, XX, 1956, p. 44). Prin aceasta, atlasul de care ne ocupăm se apropie în multe privinţe de *ALLy*, care aduce fapte lingvistice tot dintr-o regiune de întîlnire între dialecte şi limbi. Din această cauză, pentru a surprinde cît mai multe fenomene din regiunile de întîlnire dintre idiomurile respective, autorul şi-a alcătuit un chestionar detaliat, în dauna măririi reţelei de puncte. În acest fel se ţine seama mai ales de s e s i z a r e a faptelor lingvistice din regiunile de contact şi lasă pe planul al doilea e x p l i c a r e a fenomenelor (un număr mai mare de puncte, deci îndesirea reţelei, probabil ar scoate la iveală mai multe aspecte ale fenomenelor care au loc în zonele de întîlnire dintre graiuri).

Materialele prezentate de Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central sînt, aşa cum arată autorul în introducerea la primul volum al acestei opere lingvistice, rezultatul mai multor anchete : a) *ancheta principală*, făcută în perioada iunie 1951 — octombrie 1952, iunie — octombrie 1953, în care autorul a anchetat 55 de localităţi, cu ajutorul unui chestionar destul de mare — aproximativ 3.800 de întrebări. Rezultatele acestei anchete sînt trecute pe hărţi ;

b) *acheta preliminară*, în cursul verilor 1942 şi 1943, cînd, lucrînd cu chestionarul preliminar întocmit de A. Dauzat pentru Noul atlas lingvistic al Franţei pe regiuni, au fost anchetate 35 de localităţi din Haute-Loire; c) *ancheta de teză*, făcută în cursul verilor 1944 şi 1947, a avut drept scop obţinerea de material pentru teza principală de doctorat a autorului, *Géographie phonétique de la Haute-Loire*. De data aceasta Nauton a lucrat, în 76 de localităţi din Haute-Loire, cu un chestionar care a cuprins 700 de întrebări. Rezultatele ultimelor două anchete sînt date mai ales în notele şi explicaţiile, deosebit de bogate, care însoţesc fiecare hartă. După cum se observă avem a face cu materiale care au fost culese de un foarte bun cunoscător al regiunii Masivului Central, fapt care ne dă o garanţie în plus în privinţa autenticităţii materialului redat de *ALMC*. Experienţa obţinută de Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central poate fi preluată şi de cei care se ocupă de realizarea Noului atlas lingvistic romîn pe regiuni, în sensul unei cunoaşteri, cît mai aprofundate, a realităţilor lingvistice şi materiale din regiunile care urmează să fie anchetate. Anchetele de probă nu vor trebui să se limiteze la două-trei, eşalonate într-un scurt interval de timp, ci vor trebui să fie cît mai numeroase, împărţite pe o perioadă mai mare de timp. Începerea anchetelor definitive trebuie să corespundă unei cunoaşteri n e m i j l o c i t e a principalelor fenomene lingvistice şi etnografice din regiunea fixată pentru anchetă.

Faptele din *ALMC* sînt prezentate, ca şi în alte atlase lingvistice, pe hărţi, însoţite de numeroase liste în care sînt date, pe lîngă o parte din rezultatele anchetei principale, rezultatele anchetei preliminare şi de teză. În plus, în note, se dau completări diverse. Subliniem ca o bună inovaţie publicarea unor proverbe şi zicători în legătură cu cuvîntul din titlu (v. mai ales zicătorile de la h. 35 — c u r c u b e u, 26 — p l o a i e, 47 — z ă p a d ă, dintre care unele se găsesc şi în romînă. Cf. *il pleut, il pleut, la poule fait l'oeuf* — rom. *plouă, plouă, babele se ouă*). Pentru a uşura consultarea atlasului, Nauton a dat la începutul volumului I (cf. şi Atlasul lingvistic gascon) o serie de hărţi ajutătoare cuprinzînd: relieful Masivului Central şi relieful regiunii Haute-Loire, localităţile anchetei principale şi localităţile anchetate în Haute-Loire, diviziunile administrative sau eclesiastice, din diferite perioade (de la Cezar pînă în zilele noastre), drumurile din trecut şi de astăzi. Consultarea acestor hărţi este însă mai dificilă decît a hărţilor asemănătoare din *ALGa*, în care hărţile de acest fel, fiind volante, pot fi mai uşor folosite.

Volumul I al Atlasului lingvistic şi etnografic al Masivului Central prezintă terminologia legată de natură: natura inanimată (cerul şi atmosfera, h. 1—68, relieful, h. 69—126) şi natura animată (f l o r a — plantele sălbatice, h. 127—170, grădina şi legumele, h. 171—206, arbuştii fructiferi, h. 207—270, arborii fructiferi, h. 271—304 şi f a u n a — A. animale sălbatice — păsările, h. 305—330, reptilele, batracienii şi insectele, h. 331—360, mamiferele sălbatice, peştii şi pescuitul, h. 361—394; B. animale domestice-bovinele, h. 395—468, calul, h. 469—484, ovinele, h. 485—514, porcul, h. 515—554, pisica, cîinele, h. 555—576, curtea, apicultura, sericicultura, h. 577—620).

Din cercetarea sumară a hărţilor se poate observa că Nauton a dat mare atenţie materialului privind formele de relief, numele vînturilor şi ploilor, numeroase într-o regiune ca aceea a Masivului Central (v. şi proverbele şi zicătorile care apar în această parte a *ALMC*). Este interesant de arătat că un foarte mare număr de hărţi din această parte a atlasului lui Nauton nu mai apar în alte atlase (v. hărţile 4, 10, 14, 57, 71, 73, 85, 96, 100, 104, 105). Din acest punct de vedere, *ALMC* se apropie mult de Atlasul lingvistic lionez al lui Gardette, singurul atlas care acordă importanţa cuvenită acestei părţi din vocabular. Astfel în *ALMC* există un număr destul de mare de hărţi cu termeni privind natura inanimată (h. 23, 38, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 60, 67), care nu mai apar decît în *ALLy*.

Atenţia manifestată faţă de terminologia privitoare la natura inanimată, a făcut să avem la dispoziţie un foarte bogat şi preţios material lexical. Dintre numeroasele fapte care merită atenţie citãm metaforele folosite pentru numirea diferitelor vînturi (vîntul care nu aduce ploaie

este numit „alb" — v.h. 20 — v e n t s d u s u d, ca în lioneză, v. *ALLy*, v. III, h. 766—l e v e n t d u s u d, în opoziţie cu vîntul bogat în ploi numit „negru" — v.h. 19 — v e n t s d u n o r d, ca şi în lioneză, v. *ALLy*, v. III, h. 767 — l a b i s e) sau metaforele care apar în hărţile cu numele astrelor. Prezintă interes termenii pentru „calea laptelui", v. h. 2 — l a v o i e l a c t é e : *chemin de saint jacques, chemin de saint pierre, chemin de saint jean*, cf. şi *ALLy*, v. III, h. 835 — l a v o i e l a c t é e : *chemin de saint jacques, chemin de saint pierre, chemin de saint antoine, chemin de saint martin, chemin de saint georges, chemin de saint michel, chemin de saint jean, chemin à jérusalem* ; răspîndirea unor astfel de metafore arată că teritoriile anchetate pentru *ALMC* şi *ALLy* fac parte dintr-o arie mai mare, din care face parte şi teritoriul *AIS*, în care pentru numirea acestei constelaţii se apelează la o metaforă de origine savantă, în opoziţie cu romîna în care apar metafore de origine populară (v. *Fonetică şi dialectologie*, II, p. 224—227).

O bogăţie impresionantă de material aduce Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central şi cînd este vorba de terminologia plantelor, în special de terminologia plantelor sălbatice. Şi de această dată, pentru explicarea apariţiei unui număr aşa de mare de hărţi, trebuie să apelăm la relieful foarte variat al regiunii anchetate. Ne mărginim să arătăm că apar numeroase metafore, dintre care multe există şi în romînă (v. mai ales h. 128 - b a l e t, 129-c o u l l e - m e l l e, 130-v e s s e d e l o u p, 132-m a u v e, 136-s a p o n a i r e, 138-p r i m è v e r e ş.a.).

Dacă vom încerca să facem o comparaţie între *ALMC* şi celelalte atlase lingvistice romanice (naţionale şi regionale), căutînd să găsim cu care dintre acestea se aseamănă mai mult, vom ajunge la concluzia că *ALMC* se apropie cel mai mult de *ALLy*. Am arătat mai sus unul dintre numeroasele aspecte datorite cărora Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central se aseamănă cu *ALLy*. La acesta se poate adăuga asemănarea formală (formatul, felul de prezentare a materialului). Amintim, în plus, că, dacă facem o statistică a hărţilor din *ALMC* care nu mai apar în alte atlase lingvistice, vom observa că un număr de peste 50 de hărţi există numai în *ALMC* şi *ALLy* (această cifră ar creşte mult dacă am adăuga hărţile care apar în *ALMC* şi *ALLy* şi în alte atlase lingvistice). Asemănarea cu *ALLy* se datoreşte desigur în primul rînd faptului că teritoriul *ALMC* se învecinează în partea de nord-est cu acela al *ALLy* şi, probabil, în parte, îndrumărilor primite de la P. Gardette (v. introducerea).

Observaţia noastră va deveni mai clară dacă vom arăta că numărul hărţilor din celelalte atlase, care apar numai în *ALMC* şi fiecare dintre aceste atlase, este mult mai mic decît acela al hărţilor din *ALMC* şi *ALLy* : *ALGa*-13, *AIS*-18, *ALF*-38. Cifrele de mai sus necesită cîteva explicaţii. Se observă, în primul rînd, că, după *ALLy*, cele mai numeroase hărţi existente numai în *ALMC* şi atlasele amintite sînt cele din Atlasul lingvistic francez al lui Gilliéron. Aceasta dovedeşte că Nauton a ţinut seama, în mare măsură de rezultatele anterioare ale anchetei lui Gilliéron. Prin aceasta, Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central rămîne în primul rînd un atlas lingvistic regional f r a n c e z. Hărţile care apar numai în *AIS* şi *ALMC* sînt datorite unei alte caracteristici a atlasului în discuţie, care reiese chiar din titlu, anume că este şi un atlas e t n o g r a f i c. Precizările de mai sus ar rămîne incomplete dacă nu am arăta că atlasul de care ne ocupăm are o serie de trăsături care îl deosebesc de alte atlase lingvistice. În această privinţă e suficient să arătăm numai faptul că Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central are un număr de peste 75 de hărţi (din 620 !), care nu apar în nici un alt atlas lingvistic.

Prin primul volum, acela pe care l-am prezentat în rîndurile de mai sus, Atlasul lingvistic şi etnografic al Masivului Central se anunţă a fi la fel de important şi de plin de sugestii ca celelalte două atlase lingvistice regionale franceze : *ALLy* şi *ALGa*. Datorită acestui fapt, aşteptăm cu legitimă nerăbdare apariţia celorlalte două volume, mai ales pentru că aceste două volume vor cuprinde şi materiale din domenii de activitate existente în partea publicată a *Atlasului*

lingvistic romîn. În acest fel, cei care consultă atlasul nostru vor găsi în *ALMC* numeroase fapte interesante pentru studiile lor. Datorită inovaţiilor aduse de P. Nauton, *ALMC* va putea fi consultat şi în definitivarea chestionarului noului atlas lingvistic romîn.

Marius Sala

MAX LEOPOLD WAGNER, *Dizionario etimologico sardo*, fasc. 1 (*a-ammandinare*), Heidelberg, Carl Winter, 1957 ; fasc. 2 (*ammedittsare-babbalúkka*), fasc. 3 (*babbaróttu-bunnánneru*) fasc. 4 (*buñólu-kattóliku*), fasc. 5 (*kaϑeḍḍina-krávu*), Heidelberg, Carl Winter, 1958 ; fasc. 6 (*krekkulare-dráppu*), fasc. 7 (*dríngula-furrịare*), Heidelberg, Carl Winter, 1959.

Prof. Max L. Wagner, cunoscutul savant care de mai bine de 50 de ani se ocupă de cercetarea limbii sarde, a început să publice, în colecţia ,,Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher", un dicţionar etimologic al limbii sarde. Această operă umple un gol în lingvistica romanică, în general, şi în cea sardă, în special. Ea reprezintă, alături de sintaxa limbii sarde pe care prof. Wagner o pregăteşte, o încununare a bogatei activităţi desfăşurate în acest domeniu mai puţin cunoscut al lingvisticii romanice.

Ca orice dicţionar etimologic, *Dizionario etimologico sardo* îşi propune să dea pe cît posibil istoria tuturor cuvintelor din limba sardă (v. introducerea). Spre deosebire de cercetătorul care se ocupă de alte limbi romanice, pentru care există numeroase dicţionare vechi şi noi, cel care îşi propune să alcătuiască un dicţionar etimologic la limbii sarde are de întîmpinat greutăţi mari şi numeroase din cauză că, pentru sardă, numărul lucrărilor lexicografice este mult mai mic decît acela care există pentru alte limbi romanice. Dacă avem în vedere acest fapt vom putea aprecia mai bine eforturile depuse de Wagner pentru realizarea acestei opere lingvistice. Pentru dicţionarul de care ne ocupăm, autorul a cercetat cu atenţie toate dicţionarele existente, de la cele mai vechi pînă la cele de astăzi, a consultat monografiile dialectale şi diferitele studii consacrate sardei (Guarnerio, Salvioni, Meyer-Lübke), a pus la contribuţie toate documentele vechi precum şi materialele culese de el însuşi pentru *AIS* şi de Ugo Pellis pentru *ALIT*. În sfîrşit, pentru a obţine un material cît mai bogat, Wagner a adăugat la faptele luate din aceste numeroase izvoare şi cuvintele culese în timpul călătoriilor prin Sardinia.

DES începe cu o prefaţă, ,,o excelentă introducere în lexicografia sardă" (L. Michelena, *Word*, 14, 1958, p. 100), în care, după ce se face istoricul dicţionarelor sarde, sînt prezentate principiile după care a fost alcătuit dicţionarul în discuţie. Urmează o bogată bibliografie şi o listă de abrevieri.

La fiecare cuvînt titlu, autorul porneşte de obicei de la forma cea mai veche, după care sînt date, pe rînd, formele din dialectele centrale, logudorez şi campidanez. Formele din dialectele sassarez şi galurez sînt trecute la urmă (atunci cînd nu apar şi în dialectele din sudul Sardiniei, formele sassareze şi galureze sînt eliminate din dicţionar, fiind considerate împrumuturi din italiană). În continuare sînt prezentate cele mai vechi atestări şi variantele, cu indicarea răspîndirii fiecăreia. Numărul variantelor — fonetice sau semantice — este impresionant ; din această cauză *DES* este nu numai un dicţionar etimologic, aşa cum l-a intitulat autorul, ci într-o bună măsură şi un excelent dicţionar general.

Partea etimologică a fiecărui cuvînt titlu este foarte dezvoltată. *DES*, fiind în primul rînd un dicționar critic, cuprinde numeroase referințe la discuțiile etimologice făcute pînă în momentul apariției acestei opere lingvistice. Aceste discuții nu se limitează la materialul din sardă, ci, adesea, se referă și la fapte din alte limbi romanice. Din această cauză, *DES* poate fi consultat cu profit și de cercetătorii care nu au în centrul atenției lor limba sardă. În stabilirea diferitelor etimologii, Wagner a acordat mare atenție distincției dintre straturile componente ale lexicului sard : elementul preroman, latin, italian, catalan și spaniol. În ceea ce privește elementul preroman subliniem faptul, arătat deja în recenziile lui L. Michelena (*Word*, 14, p. 101, 405 ; 15, p. 524) și G. Bottiglioni (*Quaderni dell'Istituto di Glottologia*, II, 1957, p. 90), că Wagner a manifestat totdeauna multă prudență în stabilirea etimologiilor.

★

Observațiile noastre pe marginea acestui foarte bun instrument de lucru nu se referă la interpretarea materialului sard, ci își propun, pe de o parte, să sublinieze numeroasele sensuri figurate ale cuvintelor și, pe de altă parte, o serie de concordanțe între romînă și sardă.

Max L. Wagner a dat, de multă vreme, o atenție deosebită cercetării tuturor aspectelor privind vorbirea populară, indiferent dacă era vorba de o limbă romanică (*Mexicanische Rotwelsch*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", XXXIX, 1919, p. 513 urm. și *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais*, Barcelona, 1924) sau neromanică (*Der turkische Argot*, în „Buletinul Institutului de filologie romînă „Al. Philippide", X, 1943, p. 1—33). Nu pare deci surprinzătoare atenția acordată și în *DES* valorii figurate a cuvintelor. Vom sublinia, în cele ce urmează, numai cîteva exemple care se găsesc și în romînă : (*ak*)*kaƀussòni* „cufundător (Podiceps fluviatilis)" < (*ak*)*kaƀussai* „a se cufunda" este identic cu rom. *cufundător* „idem" ; *sažinéḍḍu* „omuor" < *azina* „strugure" amintește de rom. *poamă, cucuruz* „mărul lui Adam" ; *aguttsavérruśu* „pițigoi" < *akuθare* : cf. rom. *pițigoi* < *pițiga* + *-oi* ; *angwíḍḍa* „mușchi cărnos" < „anghilă" are corespondent în rom. *pește* „biceps" (*ALR II*, h. 49) ; *ánima* „miez al unui fruct" este identic cu *inimă* „idem", după cum *ánima* „epigastru, gura stomacului" seamănă cu rom. *inimă* „stomac" ; *ándzelu ess'okru*, lit. „îngerul ochiului" pentru „pupilă" este o metaforă care se găsește nu numai în calabreză, ci și în spaniolă (*miña del ojo*) și în rom. *fetița ochiului, fetița din vedere, fecioriță* (*ALR I*, h. 19) ; *andaččana* „insectă care se aseamănă cu țînțarul și care umblă cu o repeziciune mare pe suprafața apei" < *andare* este identic cu rom. *fugău* „idem" < *fugi* și rom. *gonaci* < *goni* ; *kikkòne* „tăciune", folosit și pentru „tăciune de grîu", se regăsește în rom. *tăciune* (*de grîu*) ; *abbátu* „adăpat", despre vinul lungit cu apă, apare și în rom. *vin adăpat* „vin falsificat" (*ALR* II_2, h. 628) ; *abitare* „a avea legături nelegitime cu cineva" apare și în romînă (*a trăi cu cineva*) ; pentru *abuttsádu* „trist" < v. it. *buzzo* „înnorat (despre timp)", cf. rom. *înnorat*, fig. „trist posomorît" ; *álaś de ƀiske* „membrane de înot la pește", *ála de bentòne* „pulpană de cămașă" există și în rom. *aripă* „membrană de înotat la pește" sau „pulpană" (*DA*, s.v.). În sfîrșit, amintim încă o metaforă care apare și în romînă : *agúdza de sántu ǧuánne, agúdza de nostra sennora* „plantă sălbatică (*Geranium*), lit. *acul sfîntului Ioan*" — cf. rom. *ciocul berzei*. Se observă însă și de această dată că, în romînă, apar mai ales metafore de origine populară, în timp ce în sardă, ca în alte limbi romanice, apar metafore de origine savantă (v. *Fonetică și dialectologie*, II, p. 224—227).

Așteptăm cu nerăbdare apariția celorlalte volume din *Dizionario etimologico sardo* care vor aduce, fără îndoială, numeroase fapte importante și pentru cercetarea limbii romîne.

Marius Sala

KAREL OHNESORG, *Druhá fonetická studie o dětské řeči*,

Opera Universitatis Brunensis, Facultas Philosophica, Brno, 1959, 163 p. (cu rezumate în limbile rusă şi franceză).

Profesorul Karel Ohnesorg — directorul Laboratorului de fonetică al Universităţii din Brno — este un cunoscut specialist în limbajul copilului mic. Primele sale cărţi — *Despre dezvoltarea limbajului copilului* şi *Studiu fonetic asupra limbajului copilului*[1] — au fost consacrate analizei limbajului copilului său, Karel; cartea apărută anul trecut — *Al doilea studiu fonetic asupra limbajului copilului* — analizează realizările fonetice din limbajul fiicei sale, Maria, pînă la 4 ani şi jumătate.

Pe baza tuturor acestor studii, prof. Ohnesorg încearcă să surprindă tendinţele principale în dezvoltarea fonetică a limbajului copilului şi chiar cîteva legi generale de evoluţie.

Autorul urmăreşte mai întîi *evoluţia articulării*, constatînd, ca şi alţi specialişti, că la început apar sunete vocale care nu există în repertoriul fonematic al limbii materne şi care constituie particularităţi vocale comune tuturor copiilor, indiferent de limba pe care şi-o vor însuşi ulterior (nu există, aşadar, „foneme ereditare", „predispoziţii" înnăscute pentru o anumită limbă)[2]. Totodată, precizează ordinea în care a observat că se stabilizează vocalele (prima fiind *a*) şi consoanele (mai întîi se formează posibilităţile de articulare corectă a ocluzivelor şi abia apoi acelea de articulare a constrictivelor[3]; de asemenea, mai întîi se fixează sibilantele iar apoi africatele; ultimele consoane sînt *l* şi *r*, iar la copiii cehi, cea din urmă apare consoana *ř*). O observaţie interesantă, care ar putea folosi în practica logopedică, este aceea că în cursul însuşirii sistemului consonantic, consoanele care apar ultimele în limbajul copilului — deci a căror articulare se fixează mai tîrziu — sînt acelea care suferă de obicei deformări sau realizări individuale. Concluzia acestui capitol este că schimbările fonetice din limbajul copilului sînt analoage acelora constatate în evoluţia diverselor limbi.

În capitolul referitor la *realizările fonemelor în vorbire*, prof. Ohnesorg constată simplificarea grupelor de consoane (de ex. în grupul ocluzivă-fricativă sau invers, se elimină fricativa) şi analizează diverse fenomene ca asimilări, disimilări, palatalizări etc. În capitolul al treilea sînt studiate *calităţile limbajului* (făcîndu-se observaţia că în anumite împrejurări chiar copiii foarte mici îşi „stilizează" vorbirea prin mijloace fonetice, putîndu-se vorbi despre diverse stiluri fonice). Analizînd, în capitolul al patrulea, *delimitarea elementelor cuvîntului*, autorul examinează îndeosebi modul în care sînt scurtate cuvintele de către copil: la început, copilul repetă ecolalic sfîrşitul grupului ritmic, alegînd elementele care l-au izbit mai puternic (deci pe baza intonaţiei şi a accentului); într-o a doua fază, copilul reţine ceea ce este mai important din punctul de vedere al sensului, deci scurtarea cuvîntului se face menţinîndu-se tema şi (în limbile cu declinare) terminaţia. Credem că ar fi interesant ca această observaţie să fie coroborată cu studii asupra limbajului copiilor făcute şi pentru alte limbi (de pildă, să se efectueze asemenea studii şi pentru limba romînă). În sfîrşit, în ultimul capitol se discută despre *modulaţiile vorbirii* (accent, durată, intonaţie).

În concluzii, prof. Ohnesorg insistă asupra unei idei pe care o consideră că se desprinde ca o regulă din observarea limbajului copilului: la început, copilul reproduce ecolalic, exact,

---

[1] K. Ohnesorg, *O mluvním vývoji dítěte*, Praha, 1948, şi *Fonetická studie o dětské řeči*, Praha, 1948.

[2] Vezi şi A. Grégoire, *L'apprentissage du langage*, Paris, 1937, p. 251; R. Jakobson, *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala, 1941, p. 37.

[3] Vezi, mai recent, şi: K. Ohnesorg, *Hlásky* F *a* V *v řeči dětské*, în *Philologica suppl.*, *Slavica Pragensia*, I, 1959, p. 36.

realizările fonetice din mediul lingvistic căruia îi aparţine; abia într-un stadiu superior de dezvoltare, realizările fonetice devin mai puţin precise şi apar aberaţii, deoarece copilul nu mai percepe limba ca pe o simplă formă sonoră, ci începe să intervină activ în însuşirea ei, să „interpreteze", să opereze o selecţie. De asemenea, autorul subliniază doi factori care pot contribui la deformările fonetice din limbajul copiilor : „perseveraţia" (reţinerea de către copil a unei prime realizări, chiar greşite) şi „arepţiunea" (receptivitatea copilului pentru cuvintele stranii prin natura lor acustică). În sfîrşit, o observaţie, care ne pare importantă prin concluziile de ordin pedagogic ce se pot trage şi în sprijinul căreia ne permitem sa aducem şi unele constatări personale, este aceea că limbajul copilului studiat a fost mai mult influenţat de către vorbirea fratelui mai mare decît de aceea a adulţilor.

O mare parte a lucrării o constituie un „vocabular", care cuprinde dezvoltarea pronunţării fiecărui cuvînt, de la primele sale realizări pînă la forma definitivă, pe care o are în limbă. Subliniem, pe lîngă interesul pe care îl are interpretarea calitativă a faptelor observate — deci constatările cu caracter de generalizare, din capitolele menţionate mai sus — , riguroasa metodă ştiinţifică pe care este bazată alcătuirea acestui vocabular.

Lucrările prof. Ohnesorg sînt continuate, în Cehoslovacia, şi de către elevii săi : L. Bartoš şi J. Pačesová au publicat, recent, studii referitoare la particularităţile fonetice ale limbajului copilului mic[1] (de asemenea, pedagogul St. Ryšánek, de la catedra de psihologie din Brno, a alcătuit o vastă monografie, încă nepublicată, consacrată *Dicţionarului lexicului copilului*).

Importanţa, pentru lingvistică, a studierii limbajului copiilor a fost subliniată în ultimul timp de către lingvişti consacraţi. Procesul însuşirii limbii de către copil — afirma unul dintre cei mai cunoscuţi lingvişti specialişti în studiul vorbirii copilului, A. N. Gvozdev — constituie un „experiment natural" care oferă un material variat pentru lămurirea multor probleme privitoare la structura limbii[2]. Considerăm că abordarea unui asemenea domeniu de către lingviştii romîni şi îndeosebi iniţierea unor cercetări consacrate studierii aspectelor fonetice ale limbajului copilului mic ar avea o deosebită importanţă nu numai pentru psihologie şi pedagogie (ca şi pentru logopedie), ci şi pentru lingvistică, atît prin implicaţiile teoretice generale ale acestei probleme cît şi prin interesul special, referitor la particularităţile fonematice ale limbii romîne.

Tatiana Slama-Cazacu

---

[1] L. Bartoš, *Observations sur les réalisations phonétiques dans le langage d'un enfant de deux ans*, în *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnske University*, 1959, p. 5—19 ; J. Pačesová, *Contribution à l'étude de la phonétique du langage enfantin*, idem, p. 19—30.

[2] A. N. Gvozdev, *Формирование у ребенка грамматического строя русского языка*, Москва, 1949, vol. I, p. 9.

CĂRŢI ŞI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 31 MARTIE 1960

A. CĂRŢI

NICOLAS ANDRIOTIS, *Über das Archiv für Zunamen der Universität Saloniki*. Extras din „*Actes et Mémoires*" *du Quatrième Congrès International des Sciences Onomastiques Uppsala 1952*, Lund, 1954, p. 109–111.

HERMAN ASCHMANN, şi WILLIAM L. WONDERLY, *Affixes and Implicit Categories in Totonac Verb Inflection*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*", XVIII (1952), 3, p. 130–145.

J. BALÁZS, *Une adaptation humaniste du vocalisme hébraïque*. Extras din „*Acta Orient. Hung.*", VII (1957), 1, p. 65–75.

J. BALÁZS, *Les vestiges de la goliardise dans le vocabulaire hongrois*. Extras din „*Acta Linguistica*", VII (1957), 1–2, p. 169–187.

Е. Г. БАШ, Н. К. ВЕНЕДИКТОВА, М. В. ВСЕВОЛОДОВА, И. В. ТОЛСТОЙ, Л. Н. ШВЕДОВА, *Беспредложное и предложное управление. Сборник упражнений для иностранцев*, Москва, 1959, 336 стр.

А. П. БАЗИЯНЦ, *Лазаревский институт восточных языков* (*исторический очерк*), Москва, 1959, 56 стр.

PAVEL BENEŠ, *K moravsko-slovenské toponymii*. Extras din „*Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brněnské University*", 1955, Řada Jazykově'd'ná A 4, p. 59–65.

JOHANNES BENZIG, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Turkologie*, Wiesbaden, 1953, VII + 142 pag.

Библиографический указатель литературы по языкознанию, изданной в СССР с 1918 по 1957 год. Выпуск I. Книги и сборники на русском языке, изданные в СССР, 1918—1955. (Составители: Н. П. ДЕБЕЦ, В. Ф. ДУБРОВИНА, М. Г. ИЖЕВСКАЯ), Москва, 1958, 368 стр.

Е. А. БОКАРЕВ, *Цезские* (*дидойские*) *языки Дагестана*, Москва, 1959, 292 стр.

GIULIANO BONFANTE, *Ancora per „Il siciliano e il sardo"* (*Replica a M.L. Wagner*). Extras din „*Bollettino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani*", IV (1956), 8 pag.

GIULIANO BONFANTE, *Le carte linguistiche d'Europa*. Extras din „*Annali di Ricerche e Studi di Geografia*", XV (1959), 1, p. 49–66.

CARL DARLING BUCK, *The Greek Dialects*. Grammar Selected Inscriptions Glossary, Chicago, 1955, XIII + 373 pag. + 1 tab.

Н. И. Букатевич, И. Е. Грицютенко, Г. М. Мижевская, Н. В. Павлюк, С. А. Савицкая и Ф. П. Смагленко, *Очерки по сравнительной грамматике восточнославянских языков*, Одесса, 1958, 392 стр.

Carl Cappeller, *Sanskrit-Wörterbuch*, Berlin, 1955, 541 pag.

René Chatton, *Zur Geschichte der romanischen Verben für 'sprechen', 'sagen' und 'reden'*, Bern, 1953, XVI + 156 pag.

Marcel Cohen, *Renouvellements des modes du verbe. Exemples observés dans l'évolution des langues sémitiques méridionales*. Extras din „*Scientia*" 1959, Juillet, 7 pag.

Marcel Cohen, *Subjonctiveries*. Extras din „*Europe*", 1958, Décembre, 14 pag.

А. В. Даневич, *Некоторые особенности словообразования в языке русских повестей второй половины XVII века*, Киев, 1958, 64 стр.

John Eisenson, *The Improvement of Voice and Diction*, New York, 1958, XII + 303 pag.

Ю. С. Елисеев, *Основные типы синтаксических словосочетаний в современном финском языке*, Москва, 1959, 124 стр.

Otto von Essen, *Angewandte Phonetik*. Extras din „*Sprachforum*", II (1957), 3–4, p. 270–273.

Otto von Essen, *Das Phonemsystem des Nama-Hottentottischen*. Extras din „*Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*", X (1957), 2, p. 127–143.

Benigno Ferrario, *Tres textos en lengua Tsóneka*. Montevideo, 1956, 19 pag.

Филологический сборник студенческого научного общества, II, Ленинград, 1959: Л. Калинина, *К истории некоторых глаголов говорения* (*глаголати-речи-говорити*) стр. 78—89; О. Черепанова, *Материалы по истории слов „промышлять", „промысл", „промышленный"*, стр. 90—103; А. Герд, *О семантических преобразованиях в эмоционально окрашенной лексике*, стр. 104—118; А. Никольский, *Видовая дифференциация основ настоящего времени в „Хождении игумена Даниила"*, стр. 119—126; С. Кузменко, *Употребление союза „что" в языке русских былин и песен*, стр. 126—142; А. Зайцев, *О наименовании „софист" в применении к лексикографам Аполлонию и Тимею*, стр. 143—145; М. Пивоварова, *Значение английского существительного „thing"*, стр. 146—159; Н. Канайлова, *Безличные обороты с глаголом* **Faire** *во французском языке*, стр, 160—165; Г. Цецульникова, *К вопросу о грамматической омонимии в современном итальянском языке* (*местоименная конструкция типа* („si dice") стр. 166—173.

I. Fodor, *Subjektlose Sätze im modernen Russischen*. Extras din „*Studia Slavica*", III (1957), 1–4, p. 149–206.

Ivan Fónagy, *Kleiner Beitrag zur Silbenfrage*. Extras din „*Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*", X (1957), 3, p. 269–278.

L. Gáldi, *De Gyarmathi à Miklosich*. Extras din „*Studia Slavica*", II (1956), 1–4, p. 289–329.

L. Gáldi, *Sur quelques pionniers des rapprochements étymologiques slavo-hongrois*. Extras din „*Studia Slavica*", I (1955), 1–3, p. 5–28.

Lorna F. Gibson, *Pame (Otomi) Phonemics and Morphophonemics*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*", XXII (1956), 4, p. 242–265.

Alexander Gieysztor, *Le origini delle citta' nella Polonia medievale*. Extras din *Studi in onore di Armando Sapori*, Milano, p. 129–145.

P.H.G. van Gilse, L. Kaiser, *The Pattern of Some Voice-Like Sounds*. Extras din „*Folia Phoniatrica*", XI (1959), 4, p. 178–183.

René Gsell, *Les enquêtes de dialectologie romane d'Adolphe Horning*. Extras din „*Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*", XXXV (1957), 6, p. 303–321.

Sarah C. Gudschinsky, *Lexico-Statistical Skewing from Dialect Borrowing*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*” XXI (1955), 2, p. 138–149.

М. М. Гухман, *От языка немецкой народности к немецкому национальному языку. Часть* II, Москва, 1959, 204 стр.

Einar Haugen, *Bilingualism in the Americas: a Bibliography and Research Guide*, Alabama, 1956, 159 pag.

R.M.S. Heffner, *General Phonetics*, Madison, 1952, VIII + 253 pag.

Jindra Hušková, *Desať rokov rumunskej jazykovedy*. Extras din „*Sborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského*”, *Philologica*, X (1958), p. 143–149.

Gerta Hüttl-Worth, *Die Bereicherung des russischen Wortschatzes im XVIII. Jahrhundert*, Wien 1956, 232 pag.

С. Н. Иванов, *Очерки по синтаксису узбекского языка* (*форма на* -,ГАН *и ее производные*), Ленинград, 1959, 152 стр.

Pavle Ivić, *On the Present State of the Study of Standard Macedonian*. Extras din „*Slavic Word*”, IX (1953), 4, p. 325–338.

Henry și Renée Kahane, *Two Nautical Terms of Greek Origin*: **Typhoon** *and* **Galley**. Extras din *Etymologica Walther von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag 18. Mai 1958*, p. 417–439.

L. Kaiser, *Speech and Handling of Language in Normal and Abnormal Dutch Schoolchildren*. Extras din „*Folia Phoniatrica*”, XI (1959), 4, p. 219–229.

Louise Kaiser, Martinus Allard Van Der Wal, *Quelques réactions phonatoires à divers stimuli*. Extras din „*Revue de Laryngologie*”, 1959, 7–8, p. 582–595.

Классическая филология, Ленинград, 1959: Н. С. ГРИНБАУМ, *Язык Пиндара и надписи Фессалии*, стр. 93—102; Я. М. БОРОВСКИЙ, *Обозначения вещества и пространства в лексике Лукреция*, стр. 117—140.

Гр. Капанцян, *Историко-лингвистические работы к начальной истории армян. Древняя Малая Азия*, Ереван, 1956, 472 стр.

Kathryn C. Keller, *The Chontal* (*Mayan*) *Numeral System*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*”, XXI (1955), 3, p. 258–275.

А. А. Керлин, М. Д. Кузнец, *Составные глаголы в современном английском языке*, Ленинград, 1956, 126 стр.

Harold și Mary Key, *The Phonemes of Sierra Nahuat*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*”, XIX (1953), 1, p. 53–56.

Alec King, Martin Ketley, *The Control of Language. A Critical Approach to Reading and Writing*, London, New York, Toronto, 1957, XXI + 274 pag.

V. Kiparsky, *Le „lit d'if” et le manuscrit du* „Slovo d'Igor”. Extras din *For Roman Jakobson 1956*, p. 254–259.

Jerzy Kuryłowicz, *The Accentuation of the Verb in Indo-European and in Hebrew*. Extras din „*Word*”, XV (1959), 1, p. 123–129.

Jerzy Kuryłowicz, *Na marginesie ostatniej syntezy akcentuacji słowiańskiej*. Extras din „*Rocznik Slawistyczny*”, XX (1958), p. 40–53.

John Lotz, *Etymological Connections of Magyar „Hungarian”*. Extras din *For Roman Jakobson 1956*, p. 677–681.

John Lotz, *Plan and publication of Noreen's Vårt språk*. Extras din „*Studia Linguistica*”, VIII (1954), p. 81–91.

John Lotz, *Vowel Frequency in Hungarian*. Extras din „*Word*”, VIII (1952), 3, p. 227–235.

Rudolf Magnusson, *Studies in the Theory of the Parts of Speech*, Lund, Copenhagen, 1954. 120 pag.

BERTIL MALMBERG, *Questions de méthode en phonétique synchronique*. Extras din „*Studia Linguistica*", X (1956), p. 1—44.

Ю. Ф. МАЦКЕВИЧ, *Марфалогія дзеяслова ў беларускай мове*, Минск, 1959, 294 стр.

TADEUSZ MILEWSKI, *Le problème des origines du polonais littéraire*. Extras din „*International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*" I/II (1959), p. 133—142.

NULLO MINISSI, *Lituano* **krãštas**, *slavo* **kraj**. Extras din „*Ricerche Slavistiche*", IV (1956), 12 pag.

J. NÉMETH, *Zur Geschichte des Wortes* **tolmács** '*Dolmetscher*'. Extras din „*Acta Orient. Hung.*", VIII (1958), 1, p. 1—8.

М. М. ОРЛОВ, *Язык Н. Г. Помяловского. Часть* II, Ростов-на-Дону, 1959, 252 стр.

DEZSÖ. PAIS, *Hongrois* **tábor** „*camp*", *turc* **tapqur**. Extras din „*Acta Linguistica*", V (1955), 1—2, p. 219—224.

DEZSÖ PAIS, *Survivances slavo-hongroises du* **castellum** *romain*. Extras din „*Acta Linguistica*", IV (1954), 3—4, p. 269—286.

Д. А. ПАНОВ, *Лингвистические взгляды В. Г. Белинского*, Саратов, 1959, 200 стр.

G.B. PELLEGRINI, Galica e Macaluffo. Extras din „*Atti della Accademia Nazionale dei Lincei*", *Classe di Scienze morali, storiche e filologiche*, XII (1957), 11—12, p. 386—393.

GIOVAN BATTISTA PELLEGRINI, *Sulle corrispondenze fonetiche arabo-romanze* (*dalla «Geografia» di Edrisi*). Extras din „*Bollettino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani*", V (1957), 17 pag.

EUNICE V. PIKE, *Phonetic and Subordination in Consonant Patterning and Historical Change*. Extras din „*Miscellanea Phonetica*", II (1954), p. 25—41.

EUNICE V. PIKE, *Tonally Differentiated Allomorphs in Soyaltepec Mazatec*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*", XXII (1956), 1, p. 57—71.

KENNETH L. PIKE, *More on Grammatical Prerequisites*. Extras din „*Word*", VIII (1952), 2, p. 106—121.

KENNETH L. PIKE, *A Note on Allomorph Classes and Tonal Technique*. Extras din „*International Journal of American Linguistics*", XIX (1953), 2, p. 101—105.

KENNETH L. PIKE, *Operational Phonemics in Reference to Linguistic Relativity*. Extras din „*The Journal of the Acoustical Society of America*", 24 (1952), 6, p. 618—625.

JULIUS POKORNY, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Vol. I, Bern, München, 1959, 1183 pag.

LUIS J. PRIETO, *D'une asymétrie entre le plan de l'expression et le plan du contenu de la langue*. Extras din „*Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*" LIII (1957 — 1958), 1, p. 86—95.

LUIS J. PRIETO, *Figuras de la expresión y del contenido*. Extras din *Miscelánea homenaje a André Martinet «Estructuralismo e historia»*.T.I, p. 243—249.

А. Л. ПУМПЯНСКИЙ, *Перевод английской научной литературы* (*практическое пособие*), Москва, 1959, 84 стр.

AMBROSIO RABANALES, *Recursos lingüísticos, en el español de Chile, de expresión de la afectividad*. Extras din „*Boletín de Filología*", X (1958), p. 205—302.

M. REGULA, *Das Impersonalienproblem in allseitiger Beleuchtung*. Extras din „*Lingua*", VII (1957), 1, p. 46—86.

Ю. В. РОЖДЕСТВЕНСКИЙ, *Понятие формы слова в истории грамматики китайского языка. Очерки по истории китаеведения*, Москва, 1958, 139 стр.

В. М. РУСАНІВСКИЙ, *Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу в українській мові XVI—XVII* ст., Київ, 1959, 100 лист.

Ш. Ш. САРЫБАЕВ, *Междометие в казахском языке*, Алма-Ата, 1959, 140 стр.

Славянский архив. Сборник статей и материалов, Москва, 1959, 355 стр.

В. И. СОБИННИКОВА, *Строение сложного предложения в народных говорах (по материалам говоров Гремяченского района Воронежской области)*, Воронеж, 1958, 174 стр.

Словарь японских имён и фамилий. Составила Е. А. ФОЛЬКМАН, *Издание второе, исправленное и дополненное*, Москва, 1958, 1212 стр.

О. П. СУНИК, *Кур-урмийский диалект. Исследования и материалы по нанайскому языку*, Ленинград, 1958, 208 стр.

WALDO E. SWEET, *Latin A Structural Approach*, Ann Arbor, 1957, X + 520 pag.

GUNNAR TILANDER, De sa fame ne voit mie (point) — *un problème syntaxique du vieux français*. Extras din „*Studia neophilologica*", XXIV, p. 2—39.

GUNNAR TILANDER, *Fueros aragoneses desconocidos promulgados a consecuencia de la gran peste de 1348*, Stockholm, 1959, 74 pag.

GUNNAR TILANDER, *Origem de* **Escalope** *Francês* **escalipe, escalope, escapole, escalopé**. Extras din „*Revista de Portugal*" — *série A — Lingua Portuguesa*, XXIV (1959), p.117—124.

J. TOMPA, *Über die Vorbereitungsarbeiten zur Grammatik der heutigen ungarischen Sprache*. Extras din „*Acta Linguistica*", VI (1957), 4, p. 441—447.

KARL TREIMER, *Le problème illyrien : Celtes et Indo-Européens*. Extras din „*Ogam*", IX (1957), 4, p. 286—299.

О. Н. ТРУБАЧЕВ, *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Москва, 1959, 212 стр.

VEIKKO VÄÄNÄNEN, *«Ir de embajador » expression elliptique*? Extras din „*Neuphilologische Mitteilungen*", LIX (1958), 4, p. 244—254.

Вопросы башкирской филологии, Москва, 1959, 160 стр.

Вопросы грамматики болгарского литературного языка, Москва, 1959: Е. В. ЧЕШКО, *Падежи и предлоги в современном болгарском литературном языке*, стр. 5—99 ; Е. А. ЗАХАРЕВИЧ, *Производные основы со значением лица в современном болгарском литературном языке*, стр. 100—156; Ю. С. МАСЛОВ, *Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление)*, стр. 157—312; Е. И. ДЕМИНА, *Пересказывательные формы в современном болгарском литературном языке*, стр. 313—378; М. Г. РОЖНОВСКАЯ, *Безличные предложения в современном болгарском литературном языке*, стр. 379—432.

Вопросы культуры речи, II, Москва, 1959: Р. А. БУДАГОВ, *Против словесных штампов*, стр. 3—6; А. Д. ГРИГОРЬЕВА, *Заметки о лексической синонимии*, стр. 7—30 ; В. П. ДАНИЛЕНКО, *О словообразовании в области производственно-технической терминологии*, стр. 31—48; Н. Д. АНДРЕЕВ и В. Л. ЗАМБРЖИЦКИЙ, *Новое в современной сельскохозяйственной терминологии*, стр. 49—66; Ю. А. БЕЛЬЧИКОВ, *Об именах прилагательных с приставкой* **сверх-** *в современном русском языке*, стр. 67—82; В. И. АБАЕВ, *Этнические названия на* **-ец** *в русском языке*, стр. 83—90; Е. С. СКОБЛИКОВА, *Форма сказуемого при подлежащем выраженном количественно-именным сочетанием*, стр. 91—116; В. Л. ВОРОНЦОВА, *О нормах ударения в глаголах на* **-ить** *в современном русском литературном языке*, стр. 117—156; А. В. СУПЕРАНСКАЯ, *О произношении современной студенческой молодежи*, стр. 157—162; А. В. СУПЕРАНСКАЯ, *Об одной ошибке в написании географических названий*, стр. 163—167.

Вопросы синтаксиса немецкого языка, Ленинград, 1959: И. М. СМОЛЯНСКИЙ, *Развитие сложной формы долженствования в немецком языке*, стр. 3—29; Ц. Н. ШРАЙБЕР, *Безличные предложения с глагольным сказуемым в современном*

немецком языке, стр. 30—54; Ш. Р. Молоткова, *К вопросу о характеристике придаточных предложений с союзами sofern, soveil, soweit, insofern, insofern als в современном немецком языке*, стр. 55—67; С. М. Патиш, *Причинный союз denn в немецком языке*, стр. 68—92; А. Р. Белопольская, *К вопросу об омонимии частей речи (Партицип II в роли обстоятельства образа действия в немецком языке)* стр. 93—118; А. И. Редина, *Несвободные словосочетания (глагол + имя существительное) в немецком языке XIV—XVI веков*, стр. 119—136.

Joshua Whatmough, *Poetic, Scientific and other Forms of Discourse. A New Approach to Greek and Latin Literature*. Berkeley, Los Angeles, 1956, X + 285 pag.

A. J. Van Windekens, *Contributions à l'étude de l'onomastique pélasgique*, Louvain, 1954, VIII + 74 pag.

B. Zolnai, *Ungarn und die Erforschung des Jansenismus*. Extras din *Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten*, Berlin, p. 107—156.

Przemysław Zwoliński, *Stosunek fonemu y do i w historii języków słowiańskich*. Extras din *Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa, 1958, p. 52—60.

B. REVISTE

Acme, XI (1958), 1—3 : E. Condurachi, *Il periodo ellenistico in Dobrugia alla luce degli scavi archeologici di Histria*, p. 7—28.

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, IX (1959), 1,2.

Annales publiées par la Faculté des Lettres de Toulouse, 3 (1954), 4 (*Via Domitia* I) : A. Griera, *Algunas designaciones del concepto „via" en catalán*, p. 1—14 ; G. Rohlfs, *Petit vocabulaire oronymique des Pyrénées centrales*, p. 17—29 ; A.M. Badía Margarit, *Sobre algunos nombres de plantasen aragonés*, p. 31—40 ; J. Séguy, *Accommodements avec une loi d'accommodation*, p. 43—55 ; H. Gavel, *Note sur les emprunts du langage bayonnais à l'espagnol*, p. 57—67 ; J. Allières, *Le polymorphisme de l'-s implosif en gascon garonnais*, p. 69—102 ; R. Lafon, *Le nombre dans la déclinaison basque*, p. 111—121 ; L. Michelena, *La posicion fonética del dialecto vasco del Roncal*, p. 123—157.

Idem, VIII (1959), 4 (*Via Domitia VI*) : K. Bouda, *Bemerkungen zum Baskischen von Valcarlos*, p. 125—132 ; R. Lafon, *Remarques sur la structure des formes verbales du parler Basque de Larrau* (Haute-Soule), p. 133—148.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen, 196 (1959), 1.

Archiv Orientální, 27 (1959), 4.

Archivum Linguisticum, 9 (1957), 1 : N.C.W. Spence, *A Hardy Perennial: The Problem of La Langue and La Parole*, p. 1—27 ; John Orr, *Autres étymologies scabreuses*, p. 28—43 ; J. Macqueen, *A Note on Reprise Construction in Welsh*, p. 62—66. La „Recenzii" : R. Jakobson — M. Halle, *Fundamentals of Language* (W. K. Matthews), p. 67—68 ; V. Riederer, *Der lexikalische Einfluss des Deutschen im Spiegel der französischen Presse zur Zeit des zweiten Weltkrieges* (Dafydd Evans), p. 68—69 ; É. Decaux, *Morphologie des enclitiques polonais* (S. Westfal), p. 70—72 ; H. Grappin, *Histoire de la flexion du nom en polonais* (S. Westfal), p. 72—76.

Boletin de filologia, VII (1953), nr. 52—53—54.

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 38 (1960), 4, 5.

Idem, 6 : Jean Collart, *A propos des études syntaxiques chez les grammairiens latins*, p. 267—277.

Bulletin of Hispanic Studies, XXXVII (1960), 1.

Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, LIV (1959), 1 : A. VAILLANT, *Le futur duratif en vieux-slave*, p. 1—17 ; A. KAMMENHUBER, *Esquisse de grammaire palaïte*, p.18—45 ; E. BENVENISTE, *Sur la phonétique et la syntaxe de l'arménien classique*, p. 46—68 ; E. BENVENISTE, *Les relations de temps dans le verbe français*, p. 69—82 ; J. ANDRÉ, *Remarques sur l'apophonie de ă latin*, p. 83—89 ; R. LAFON, *Place de la 2e personne du singulier dans la conjugaison basque*, p. 103—129 ; A. G. HAUDRICOURT, *La première personne inclusive du singulier en Polynésie*, p. 130—135 ; F. MIKUŠ, *La syntagmatique et les langues dites monosyllabiques*, p. 149—161 ; G. MOUNIN, *Les systèmes de communication non-linguistiques et leur place dans la vie du XXe siècle*, p. 176—200 ; D. TAYLOR, *La catégorie du genre en caraïbe insulaire*, p. 201—207 ; W. MAŃCZAK, *Fréquence d'emploi des occlusives labiales, dentales et vélaires*, p .208—214.

Bulletin de l'Unesco à l'intention des bibliothèques XIII (1959), nr. 5—6 : ÉMILE DELAVENAY, *La traduction automatique des langues*, p. 105—109.

Český jazyk a literatura, IX (1959), 10.

Convivium, Serie nouă, XXVII (1959), 5.

IDEM, 6 : La „Recenzii" : Margherita Morreale, *Versiones españolas de « animus » y « anima »* (ANGELA MARIA NEGRI), p. 755—756.

Cosmoglotta, 39 (1960), 214.

English Language Teaching, XIV (1960), 2 : MIROSLAV BEKER, *A Note on the Singular and Plural*, p. 61—65.

ETC., XVI (1959), 4.

Études Anglaises, XII (1959), 4 : La „Recenzii" : W. Nelson Francis, *The Structure of American English* (GUY FORGUE), p. 373—374 ; Charles Kenneth Thomas, *An Introduction to the Phonetics of American English* (GUY FORGUE), p. 374.

Filología, V (1959), 1—2 : ÁNGEL ROSENBLAT, *Cultismos masculinos con a antietimológica*, p. 35—46 ; BERTA ELENA VIDAL de BATTINI, *El léxico ganadero de la Argentina. La oveja en la Patagonia y en Tierra del Fuego*, p. 135—189.

Le Français Moderne, XXVIII (1960), 1 : H. YVON, *Un peu d'histoire à propos du complément de circonstance*, p. 1—5 ; R. RAPIN, *Le genre, indice de grandeur*. Sac-Sache, Cuiller-Cuillère, p. 6 ; M. COHEN, *Confins*, p. 7—12 ; G. MOIGNET, *La suppléance du verbe en français* p. 13—24 ; CH. D. HERISSON, *Quelques autres usages de l'épithète « petit » comme hypocoristique* (fin), p. 25—36 ; B. QUEMADA, *Datations nouvelles* (Chiffonnage-composter), p. 37—42 ; G. GUILLAUME, *Protestations*, p. 43—48. La „Recenzii" : R. G. Piotrovskij, *Očerki po grammatičeskoj stilistike francuzskogo iazyka. Morfologija* (I. VILDÉ-LOT), p. 49—62 ; J.P. Vinay şi J. Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (G. ANTOINE), p. 62—65 ; G. Schlocker, *Equilibre et Symétrie dans la Phrase française moderne* (G. ANTOINE), p. 67—70 ; Jacques Pohl, *Forme et pensée* (G. GOUGENHEIM), p. 70—71 ; Jean Giraud, *Le lexique français du Cinéma des origines à 1930* (B. QUEMADA), p. 71—73.

Fremdsprachen, 1959, 4.

Fremdsprachenunterricht, 3 (1959), 11, 12.

Italica, XXXVI (1959), 2 : La „Recenzii" : Benvenuto Terracini, *Pagine e appunti di linguistica storica* (ROBERT L. POLITZER), p. 147—149.

IDEM, 3, 4.

Известия на Института за български език VI (1959): ДОРА ИВАНОВА-МИРЧЕВА, *Преносно значение на думата и преносимост на значението*, p. 3—38; РАДОСЛАВ МУТАФЧИЕВ, *Синонимите в български език*, p. 39—64; КРИСТАЛИНА ЧОЛАКОВА, *Омоними в съвременния книжовен български език*, p. 65—98;

КЕТИ НИЧЕВА, *Стилистично разслоение на лексиката на съвременния български книжовен език*, p. 99—128; ЗАРА ГЕНАДИЕВА МУТАФЧИЕВА, *Към въпроса за фразеологичните словосъчетания в български език*, p. 129—164; СИЙКА СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, *Някои основни видове устойчиви съчетания в български език*, p. 165—200; СИМЕОН БОЯДЖИЕВ, *Методи за тълкуване на думите*, p. 201—222; МИРИЯ ФИЛИПОВА-БАЙРОВА, *Изработване на двуезични речници*, p. 223—262; МИЛКА ДИМИТРОВА, *Умалителните имена в книжовния български език*, p. 263—320; ЙОРДАН ЗАИМОВ, *Употреба на предлога „за" в български език*, p. 321—372; ДРАГОМИР ХР. МАТЕЕВ, *Семантически развой на думите и неговите отражения в речниковия състав и морфологията*, p. 373—412.

Lingua nostra, XX (1959), 4 : G. FOLENA, *« Parlamenti » podestarili di Giovanni da Viterbo*, p. 97—105 ; A. DURO, **Pungello** e **punzello**, p. 105—106 ; G. PADOAN, *« Terra di Bestia »* p. 106—107 ; A.L. MESSERI, *Primi esempi di* **humour** *e derivati*, p. 107—109 ; S. ŠKERLJ, *Ancora sul costrutto « per ricco che sia »*, p. 109—113 ; G. PRODAN, **Cacciare**, p. 113—114 ; G. ALESSIO, **Orezza**, **orichianto**, **rinuscinire**, **scarda**, **spruneggio(lo)**, **zanfone**, p. 114 ; G. ALESSIO, *Ancora di* **misalta**, p. 115 ; G. ALESSIO, *Ancora del* **verasus** *folenghiano*, p. 115 ; G. ALESSIO, **Bubbio**, p. 115 ; M. CORTELAZZO, *Italianismi nel greco di Cefalonia*, p. 116—120 ; M. MEDICI — B. MIGLIORINI, *Superlativo di sostantivi*, p. 120—123.

Linguist, 22 (1960), 1,2,3,4.

Linguist's Review, Serie nouă 146 (1959), vol. I, nr. 6.

Magyar Nyelvör, 83 (1959), 4.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, XV (1959), 1—2.

The Modern Language Review, LIV (1959), 1.

Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, 1959, 14 : ERNST LEWY, *Schwierigkeiten des Etymologen*, p. 7—11 ; KARL HORST SCHMIDT, *Zur Komplexion attributiv bestimmter Nomina und zur Frage der „bestimmten Adjektiva"*, p. 13—22.

IDEM, 1959, 15 : JULIUS POKORNY, *Zu den keltischen* **-nt-** *Suffixen*, p. 5—16 ; PAUL DIELS, *Zur umbrischen Konjugation*, p. 17—22 ; RAIMUND PFISTER, *Volkstümliche versus quadrati*, p. 23—38 ; ALOIS SCHMAUS, *Serbokroatische Lang- und Kurzzeilenepik — Epitheta als chronologisches Kriterium —*, p. 65—84 ; CLAUS HAEBLER, *Zu den Pronomina im ukraino-albanischen Dialekt*, p. 85—100.

Museum, LXIV (1959), 4 : C.F.P. STUTTERHEIM, *Taalkundige, wat is er van de mens?*, p. 195—208. La „Recenzii" : J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Lieferung 8—12 (F.B.J. KUIPER), p. 213—214 ; G. Moignet, *Essai sur le mode subjonctif en latin postclassique et en ancien français* (P. ZUMTHOR), p. 218—221 ; A. François, *Histoire de la langue française cultivée des origines à nos jours* (P. ZUMTHOR), p. 221—223.

Neuphilologische Mitteilungen, LX (1959), 4 : HENNIG BRINKMANN, *Die Struktur des Satzes im Deutschen*, p. 377—401 ; OTTMAR K. SIEGRIST, *Zum Wortspiel mit Ortsnamen*, p. 402—403 ; HANS FROM, *Zum Stil der frühmittelhochdeutschen Predigt*, p. 405—415.

Philologica Pragensia, II (1959), 4.

Philological Quarterly, XXXVIII (1959), 3, 4.

Philologus, 103 (1959), 3/4.

Przegląd Orientalistyczny, 1959, 4 (32).

Revue Internationale d'Onomastique, XII (1960), 1 : LOUIS DEROY, *Quelques témoignages onomastiques sur la pénétration égéenne en Europe occidentale au second millénaire avant Jésus-Christ*, p. 1—26 ; JULES HERBILLON, *Ancien wallon* **tornibos** *« hallier »?*, p. 27—30 ; JEAN

LARTIGAUT, *Les noms des tenanciers de Vaillac en Quercy de 1280 à 1525*, p. 53–61; M. TH. MORLET, *Les noms de personne à Eu du XIIIe au XIVe siècle (suite)*, p. 62–70.

Romania, LXXX(1959), 4: LUCIEN FOULET, *Sur la chronologie et la langue des œuvres du XIIIe siècle*, p. 515. La „Recenzii": BENGT HASSELROT, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes* (FÉLIX LECOY), p. 523–531.

Sefarad, XVI (1956), 1, 2.

IDEM, XVII (1957), 1, 2.

IDEM, XVIII (1958), 1, 2.

IDEM, XIX (1959), 2.

Der Sprachdienst, 4 (1960), 2, 3.

Sprachpflege, VIII (1959), 11, 12.

IDEM, IX (1960), 1.

Studia Linguistica, XIII (1959), 2: G. UNGEHEUER, *Das logistische Fundament binärer Phonemklassifikationen*, p. 69–97; FOLKE STRENGER, *Methods for Direct and Indirect Measurement of the Sub-Glottic Air-Pressure in Phonation*, p. 98–112; A. CARNOY, *Sur le vocabulaire latin des plantes. Études étymologiques*, p. 113–132; A. ROSETTI, *Remarques sur la catégorie du genre en roumain*, p. 133–136. La „Recenzii": E.J. Dobson, *English Pronunciation* (S.B. LILJEGREN), p. 137–140.

Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, 1959, 8.

Вопросы языкознания, 1959, 5: И. К. БЕЛОДЕД, А. С. МЕЛЬНИЧУК, *Вопросы развития национальных языков в период перехода от социализма к коммунизму*, стр. 3—11; ЛЮЙ ШУ-СЯН, *Вопрос о слове в китайском языке*, стр. 12—20; Н. Н. ПРОКОПОВИЧ, *К вопросу о простых и сложных словосочетаниях*, стр. 21—31; Н. М. ШАНСКИЙ, *Принципы построения русского этимологического словаря словообразовательно-исторического характера*, стр. 32—42; О. П. СУНИК, *О происхождении морфологической структуры слова*, стр. 43—51; Г. К. ВЕНЕДИКТОВ, *О „следах" старого сигматического аориста в современном болгарском языке*, стр. 60—68; Ю. С. МАСЛОВ, *Категория предельности (непредельности) глагольного действия в готском языке*, стр. 69—80; А. С. ГАРИБЯН, Об *армянском консонантизме*, стр. 81—90; П. СКОК, *Об этимологическом словаре хорватского, или сербского, языка*, стр. 91—101.

Вопросы славянского языкознания, 1959, 4: А. РОСЕТТИ, *Slavo-romanica* (*О категории среднего рода и категории личности в румынском языке*), стр. 3—7; Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, *О сравнительной хронологии постпозиции определенного артикля в так называемых балканских языках*, стр. 8—20; И. ПОПОВИЧ, *Когда славяне впервые заселили южную Истрию?*, стр. 21—33; Г. П. КЛЕПИКОВА, *Функции славянских глагольных приставок в истрорумынском*, стр. 34—72; Г. МИХАИЛЭ, *Некоторые вопросы изучения семантики древнеславянских заимствований в румынском языке*, стр. 73—89; В. Н. ТОПОРОВ, *Slovenica* стр. 90—99; Р. ЭККЕРТ, *К вопросу о составе группы имен существительных с основой на -й в праславянском языке*, стр. 100—129; О. Н. ТРУБАЧЕВ, *Следы язычества в славянской лексике* (1. *Trizna* 2. *Pčti* 3. *Kobь*), стр. 130—139.

Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik, 8 (1960), 1.

Zeitschrift für Mundartforschung, XXVII (1960), 2: RUDOLF HOTZENKÖCHERLE, *Ein Musterfall südalemannischer Raumgestaltung: Altobd.* **iu**, p. 65–81; J.L. PAUWELS și L. MORREN, *De Grens tussen het Brabants en het Limburgs in België*, p. 88–96; WALTER STEINHAUSER, *Die althochdeutsche Vorsilbe* **uo** *im Kreise ihrer Lautverwandten*, p. 101–115; LADISLAUS MICHAEL WEIFERT, *Grundsätzliche Probleme und Erkenntnisse im Lichte der südostdeutschen, insbesondere Banater Siedlungsmundartforschung*, p. 115–128.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

LINGVISTICĂ

* * * **Probleme de lingvistică generală**, 174 p., 6,15 lei

* * * **Fonetică şi dialectologie II**, 269 p. + 1 pl., 9,45 lei

A. ROSETTI, **Recherches sur les diphtongues roumaines**. Coeditare cu editura Ejnar Munksggard Copenhaga, 144 p. + 2 pl., 16,60 lei

ISTORIE

* * * **Materiale şi cercetări arheologice VI**, 940 p. + 29 pl., 85 lei

* * * **Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI** publicate de Ion Bogdan, 334 p., 11,30 lei

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821. Documente interne**
vol. I 444 p., 19,30 lei
vol. II 408 p., 17,90 lei

FILOZOFIE

AL. TĂNASE, **Necesitate şi libertate**, 323 p., 12,20 lei

* * * **50 de ani de la apariţia lucrării lui V.I. Lenin „Materialism şi empiriocriticism"**, 224 p., 12 lei

* * * **Studii de materialism dialectic**, 213 p., 8,05 lei

ECONOMIE

DAVID RICARDO, **Opere alese vol.I. Despre principiile economiei politice şi impunerii**, 335 p. + 1 pl., 23,90 lei.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei) ;
anul II, 1951, 5 lei (epuizat) ;
anul III, 1952, 8 lei ;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat) ;
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble ; nr. 1—2, 10 lei ; nr. 3—4,5 lei (epuizat)) ;
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei (epuizate)) ;
Supliment la tomurile I—VI, *indicele volumelor apărute între anul 1950—1955 (publicații, autori, cuvinte)*, 1956, 90 p., 2,70 lei ;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei (epuizat) ; nr. 3—4, 5 lei)) ;
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei) ;
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei) ;
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei).
anul XI, 1960, primul număr.

Numerele se pot comanda, direct sau prin poştă, prin

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare în orice librărie ştiinţifică din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2. c. 1668

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

OMAGIU LUI AL. GRAUR CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 60 DE ANI

3

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
APARE DE 4 ORI PE AN
Redacţia revistei : BUCUREŞTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R. Telefon 15.07.91

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

OMAGIU LUI AL. GRAUR CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 60 DE ANI

3
ANUL XI
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

OMAGIU
LUI
AL. GRAUR
CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 60 DE ANI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1960

À PROPOS DE LA RELEVANCE SÉMIOLOGIQUE DES SONS DU LANGAGE

PAR

O. S. AKHMANOVA

(Moscou)

La langue est le moyen principal de communication entre les hommes. Il est donc naturel de la traiter en premier lieu du point de vue fonctionnel. Pour que les rapports et l'échange d'idées soient établis, il faut qu'il y ait un certain contenu à transmettre et à recevoir. Les lois internes et la substance même de ce contenu reste jusqu'à présent le côté le moins étudié bien que ce soit le côté le plus essentiel du processus de communication au moyen de la langue. L'importance d'une telle étude est universellement reconnue.

Pour qu'il soit possible de transmettre et de recevoir des contenus déterminés, il faut utiliser des signaux différenciés. Il se peut que la « modulation » (c'est-à-dire l'interprétation d'un contenu donné par des signaux, portant une information dans le but de la transmettre à travers quelque milieu qui sépare les participants de la communication) en soit la conception la plus générale. Cela revient à dire que le problème des signaux différenciés est le problème central de la phonologie, et il en résulte que la catégorie fondamentale de la phonologie est celle de l'opposition sémiologiquement relevante qui se manifeste dans la distinction des sons du langage, qu'on pourrait employer avec régularité et efficacité pour différencier les gangues phoniques des unités « significatives » de la langue (des morphèmes et des mots).

Ce que nous venons de dire pourrait faire croire que le « niveau différentiel » (feature level) de la langue n'est pas du tout compliqué. En effet, que pourrait-il y avoir de plus simple? Il s'agirait d'émettre les mêmes sons pour transmettre le même contenu et des sons différents quand le contenu n'est pas le même. Pourtant, en réalité, l'état de choses se trouve être extrêmement compliqué à la suite d'une grande complexité de la « matière phonique » de la langue.

Tout d'abord, il faut fixer notre attention sur le fait que certaines différences phoniques, objectivement assez considérables, peuvent ne pas être remarquées par les sujets parlant une langue donnée (par exemple *r* sonore et *r* sourde en russe ; cf. rot—рот et smotr—смотр, tandis que les différences phoniques objectivement insignifiantes sont perçues sans peine (par exemple *b* et *b'* en russe ; cf. busi—бусы et b'ust—бюст). Ensuite, certains sons d'une langue donnée n'y apparaissent que dans des conditions spéciales. Ainsi [ы] en russe n'apparaît qu'après les consonnes non palatalisées, cf. был, дым, виграх [выграх]. Autrement dit, dans certaines conditions certains sons d'une langue donnée ne se rencontrent pas ; par exemple le [ы] russe ne peut être prononcé à l'initiale du mot ou bien après les voyelles et les consonnes palatalisées. Il faut noter, avec cela, que certains sons d'une langue donnée non seulement n'y apparaissent point de fait, mais sont en général impossibles à prononcer dans ces conditions : la locution phonique avec un tel son se trouvant en une position, qui est impossible pour ce son dans la langue en question, est perçue immédiatement soit comme une déformation d'une certaine unité de cette langue, soit comme un élément étranger. Ainsi, par exemple, d'après les lois de la langue russe, le concours des sons [ыва] sera perçu, selon le cas, soit comme un mot qui n'est pas du tout russe, soit comme une déformation du mot russe ива ; de même [зфой] apparaîtrait soit comme un élément tant soit peu exotique, soit comme une déformation du mot russe свой.

Il en résulte qu'il faut reconnaître deux types de différenciation des sons du langage : 1) une différence libre et 2) une différence détérminée par la position (c'est-à-dire par d'autres sons, par l'accent, etc.). Tout ce qui vient d'être dit nous montre aussi que l'étude des différences objectives dérivant de la physiologie des sons du langage, tous les résultats des recherches organo-génétiques et électro-acoustiques doivent être mis en évidence comme un « avant-propos à la linguistique » ou une « pré-linguistique ». En analysant les sons du langage tels qu'ils sont, c'est-à-dire en dehors des particularités de leur fonction dans telle ou telle autre langue, la phonétique générale crée une base nécessaire pour toute espèce de distinction par catégories linguistiques. Cependant pour passer des recherches organo-génétiques et électro-acoustiques de toutes sortes à la définition des catégories phonologiques, il est indispensable d'introduire dans l'étude quelque chose de nouveau au point de vue qualitatif. C'est précisément l'idée de la relevance sémiologique qui se trouve être quelque chose de nouveau au point de vue de sa qualité[1].

Jusqu'ici le problème de la relevance sémiologique des sons du langage a été bien souvent traité sous la forme des soi-disant «paires minimales» («oppositions minimales par paires» ; cf. la « commutation » dans la terminologie de la glossématique). En bref, cette façon de voir prend

[1] L'importance que l'idée de la « relation » a pour cette catégorie ainsi que la nature même de celle-ci ont été traitées dans mon article *Über die Grundbegriffe der Phonologie*, Zeitschr. für Phonetik u. allg. Sprachwissenschaft, Bd. 10, Heft 4, pp. 359–365.

l'apparence suivante : par exemple l'expression anglaise go get the pail est compréhensible parce qu'il est pail et non pas mail ou bien bail. Mais pourquoi comprend-on alors par exemple piscatorial techniques bien qu'il n'y ait pas dans la langue ni le mot biscatorial ni miscatorial non plus? C'est que les phonèmes ne servent pas à distinguer les mots ou, en général, « les sens » et qu'ils servent seulement pour différencier les « gangues phoniques » (zvukovye obolocki) des unités linguistiques. A cause de cela dans le cas de la méthode des paires minimales nous sommes en présence d'une confusion du niveau différentiel avec le niveau sémantique (semantic level) où la principale force motrice réside en la loi de la mutabilité lexicale[1]. Il est aussi très difficile de pourvoir la recherche des oppositions phonologiques, basée sur le principe des « paires minimales » d'un fondement scientifique raisonné ; c'est pourquoi cette recherche a pour point de départ l'empirisme lexical. Pourquoi, par exemple, l'opposition de *bl-* à *gr-* (cf. blown et grown) ne produit pas de « paire minimale » en anglais (ce qui la distingue, semble-t-il, de la langue polynésienne)? C'est que, évidemment, ni la méthode, ni l'idée même des paires minimales n'ont de définition précise. L'emploi de ce terme suscite ordinairement une idée bien vague et approximative des différences d'articulation — différences qui pourraient servir de base à la différenciation phonologique. En outre, ce qui demeure tout à fait confus, c'est la question s'il s'agit d'opposer en réalité chaque fois un seul phonème, ou bien habituellement deux phonèmes divers ou bien deux « clusters » phonologiques ou bien un phonème et un cluster, etc.

Dans cette connexion, il convient de mettre une fois de plus en doute que le côté phonique de la langue se réduit uniquement aux « traits distinctifs » ou « indices relevants » des phonèmes. A l'heure qu'il est, ce qui devient toujours plus clair c'est 1) le rôle des variantes au cours de l'étude de la structure phonétique de la langue et 2) le rôle des modifications globales dans la description relative des phonèmes et dans l'expression de leur possibilités distinctives en puissance. Autrement dit, ce qui devient toujours plus clair, c'est que la conception idéaliste des rapports entre la langue et la parole, le code et le message, la variante et l'invariante, etc. ne peut servir de base pour résoudre les problèmes phonologiques. Avec cela on insiste toujours plus sur la nécessité de renoncer à l'engoûment des différences au dépens de la similitude et de l'identité, qui, d'après la tradition, sont traitées comme quelque chose d'évident par soi-même. Le fameux paradoxe de Saussure « dans la langue il n'y a que des différences sans termes positifs » a tellement charmé certains linguistes, que, de fait, la déclaration de ce même Saussure que le mécanisme de la langue « roule sur des identités et des différences » se trouve souvent

---

[1] Cette loi est constituée par les réactions incessantes et immédiates du vocabulaire à tous les changements qui ont lieu dans la vie du collectif en question. La confusion des niveaux que nous avons signalée apparaît avec une netteté particulière dans les cas où surgit la question de la nature phonologique des sons limitée par une catégorie déterminée des mots. Un cas particulier sont les emprunts ; cf. par exemple H. Kucera, Coexistent Phonemic Systems, Proceedings of the 4th international congress of slavists.

être vouée à l'oubli. En énumérant les propriétés des sons de la langue hormis celles qui sont différentielles par excellence on ne pourrait pas omettre les propriétés de la configuration qui signalent, en unissant et en délimitant, la division de l'énoncé en unités significatives. On doit tenir compte également de ce que les « indices de code » qui sont perçus par l'auditeur du discours n'épuisent nullement « l'information » qu'on obtient par la perception du côté phonique de la communication donnée. En comparant le code phonématique du sujet parlant au sien propre, l'auditeur en déduit les conclusions sur l'origine, l'instruction et la condition sociale du sujet parlant. Outre cela les propriétés naturelles (biologiques) du côté phonique de la parole permettent de définir le sexe, l'âge, le type psychophysiologique du sujet parlant ; elles permettent de distinguer un inconnu d'une connaissance et ainsi de suite[1].

L'époque contemporaine est caractérisée par un vaste essor des recherches conjuguées de plusieurs disciplines. Les efforts réunis des philologues, des acousticiens, des linguistes, des psychologues et des ingénieurs se trouvent à l'ordre du jour de par la volonté de la vie. L'isolement des matières juxtaposées doit être surmonté d'urgence, car sans cela, il est impossible non seulement de résoudre, mais même de poser sérieusement et scientifiquement toute une série de problèmes cardinaux sur les communications humaines. Cependant, jusqu'à présent, d'importants obstacles non surmontés se trouvent sur la voie du rapprochement des matières, qui, par leur substance même, sont indissolublement liées. Un de ces grands et pénibles obstacles est que jusqu'à présent on n'a pas tranché le problème de la préparation des spécialistes qui devraient avoir des connaissances suffisamment riches et surtout être munis de méthodes modernes et précises de recherche, leur permettant de concevoir de nouveaux procédés spécifiques. Le phonologue contemporain doit être en même temps linguiste, physicien et psychologue et, ce qui est le plus compliqué pour un représentant des sciences humanistes, il doit non seulement avoir des connaissances profondes dans le domaine de la théorie générale de communication, mais encore surmonter d'immenses difficultés pour un humaniste qui relèvent des méthodes de l'exploration exacte et de l'élaboration mathématique des résultats.

Les succès très sensibles des recherches des diverses disciplines dans le domaine de la phonétique ont été obtenus grâce à l'application des conceptions et des méthodes de la théorie générale des communications. Les méthodes traditionnelles de la recherche linguistique se bornent à la constation de l'opposition phonologique donnée, sans toutefois rien dire au sujet de son importance et de sa valeur pour transmettre des communiqués à l'aide du langage. Les descriptions traditionnelles ignorent de fait les questions d'une portée de premier ordre comme 1) nombre des paires minimales que l'opposition phonologique donnée permet de distinguer et 2) les rapports des énoncés réels dans des contextes réels de la communi-

[1] Voir R. Jakobson, « Fundamentals of Language », 's Gravenhage, 1956, pp. 8–11.

cation verbale. Ainsi, par exemple, bien qu'on puisse relever dans l'anglais de nos jours quantité de paires minimales telles que p e t-b e t, p i t-b i t, p r i d e - b r i d e, etc., on serait fort embarrassé de prouver de la même façon l'opposition phonologique de š et ʒ, θ et ð. Cela serait encore plus embarrassant pour ĭ et ə, ŋ et n, car cette opposition se réduit à certaines positions strictement déterminées.

Quand au deuxième fait susmentionné on peut démontrer d'après n'importe quel énoncé réel, n'importe quelle proposition de discours spontané, que les phonèmes qui en font partie ne peuvent être substitués par les paires qu'on leur oppose pour obtenir par là quelque chose qui puisse, ne serait-ce que de loin, rappeler la situation correspondante lui faisant contraste. La différenciation réelle des énoncés ne se base aucunement sur les oppositions phonologiques minimales, mais sur des oppositions nombreuses et variées. Du point de vue phonologique, les énoncés réels différents sont très éloignés l'un de l'autre. Pour désigner ce fait, il est extrêmement important de s'adresser aux conceptions de la théorie générale des communications. A la suite de la redondance des messages linguistiques on peut négliger les oppositions phonologiques rudimentaires car cela n'empêche pas la compréhension de ce qui a été dit.

Chaque fragment donné du discours se distingue normalement de tout autre fragment (ce qu'on a dit de fait se distingue de ce qui aurait pu être dit mais ne l'a pas été) par toute une quantité de distinctions phonologiques. Le fonctionnement de ces distinctions ne peut être compris, comme cela se doit, autrement qu'au moyen des termes qui se rattachent au vocabulaire et à la grammaire. Ainsi, par exemple, le fragment du discours t h e r e i s n o s i g n i f i c a n c e i n t h i s — [ðerznousig'nifikənsinðis][1] peut parvenir jusqu'à l'auditeur sous forme de [ə: z-ou-s-g-nif-isn̥is]. Néanmoins l'auditeur va non seulement percevoir le communiqué, mais il ne se rendra même pas compte qu'il n'avait pas «entendu» tous les phonèmes qui le composent. Les malentendus ne se produisent que lorsque la différence phonologique est inférieure à la moyenne admise. Autrement nous pouvons ne pas saisir les nuances phonétiques, mais à la suite d'une certaine « attente » notre poste auditif saura transformer ce qui a été perçu de fait en une série correspondante d'unités phonologiques. Cela veut dire qu'on peut ne pas entendre, suivant les termes de la phonologie, mais qu'on peut percevoir tout correctement suivant les termes de la lexicologie et de la grammaire.

Revenons à l'exemple précité. Ayant perçu [ə : z-ou-s-g-nif-isn̥is] où les phonèmes omis sont remplacés par des intervalles, l'auditeur ne se rendra même pas compte d'avoir été privé de différenciation phonologique réelle : il remplit les intervalles automatiquement et correctement d'une façon tout à fait subconsciente. C'est pourquoi lorsqu'on apprécie la possibilité de déchiffrer le communiqué, même au cas où la différenciation est inférieure à la moyenne admise, il est indispensable de prendre en considération la situation réelle des rapports. Par conséquent, dans le cas

[1] Exemple emprunté à Ch. F. Hockett, « A Manual of Phonology », IJAL, vol. 21, N 4, Oct. 1955, p. 214.

général, la perception du discours est non seulement une fonction de la différence linguistique mais encore une fonction du facteur de la situation, y compris la « situation » mentale, c'est-à-dire l'expérience antérieure de l'auditeur. On devrait aussi tenir compte de l'aspect statistique. On connaît que pour une analyse linguistique «traditionnelle» la fréquence de tel ou tel élément du système n'est pas considérée comme un critère relevant : l'analyse linguistique traite seulement la possibilité de l'apparition de tel ou tel élément ; l'analyse statistique met, par contre, au centre de son attention la probabilité. Etant donné l'unité X (c'est-à-dire un état donné de la chaîne Markoff), quelle est la probabilité selon laquelle l'unité suivante sera Y, etc. ?

On voudrait espérer que le résumé précité de quelques conceptions de la phonologie ne sera pas sans utilité pour attirer une fois de plus l'attention des linguistes sur l'importance de la collaboration entre disciplines.

VOCALISMO ROMANCE EN DOCUMENTOS ARAGONESES ESCRITOS EN LATIN NOTARIAL (1035—1134)

PAR

MANUEL ALVAR
(Granada)

1. INTRODUCCIÓN

Los antiguos estudios lingüísticos de nuestros romances han de ser rastreados en los documentos latinos. En otra ocasión [1] me he referido la dificultad de encontrar viejos documentos aragoneses. Con frecuencia nos hemos de limitar a textos del siglo XI y, sólo excepcionalmente, nos podemos aventurar en fechas anteriores. La primera sorpresa con la que tropieza el investigador es que el romance aragonés se comienza a escribir en época muy tardía : ,,hasta el XII no aparecen en Aragón documentos totalmente escritos en romance'' [2]. Sin embargo, la documentación latina no es escasa. En la ,,Colección de documentos para el estudio de la Corona de Aragón'' se publicaron un volumen de escrituras de Ramiro I [3], dos de Sancho Ramírez (un tomo de documentos reales y otro de particulares) [4] y el códice conocido por *Libro de la Cadena del Concejo de Jaca* [5]; fuera de esa serie, Manuel Magallón dió a la estampa una *Colección diplomática de San Juan de la Peña* [6]; Francisco Yela editó el *Cartulario* de Roda [7];

---

[1] Vid. ,,Pirineos'', IX, 1953, pgs. 55—85. Las abreviaturas que empleo figuran allí en las pgs. 57—58. Añádanse : P (obra que describo en la nota 8 : docs. de Pedro I), E, III (vid. ,,Pirineos'', IX, p. 57, sub E. Zaragoza, 1952).

[2] S. Gili Gaya, *Manifestaciones del romance en documentos oscenses anteriores al siglo XIII*. ,,Hom. Menéndez Pidal'', p. 99.

[3] Edición de E. Ibarra. Zaragoza, 1905.

[4] En total 143 documentos.

[5] En total 65 documentos, de los cuales 11 son anteriores a Ramiro II.

[6] Anexo de la ,,Rev. Arch. Bib. y Museos''. Años 1903—1904, son 40 documentos. Muchos de ellos copias falsificadas y otros aprovechados en las colecciones posteriores.

[7] Documentos reales del antiguo archivo de Roda, anteriores al siglo XII. ,,Mem. Fac. Letras'', I, 1923, y *El cartulario de Roda*. Lérida, 1932.

Antonio Ubieto ha recogido la documentación de Pedro I[1] y José María Lacarra viene publicando textos de Alfonso el *Batallador*, sobre todo [2]. Si bien no es mucho, estos 600 documentos publicados ya y los recogidos por otros investigadores con intereses diversos [3] permiten el conocimiento de la lingüística pirenaico-aragonesa que intentaré en unos cuantos trabajos, semejantes a éste, que encabeza la serie.

No es baladí el criterio de fijarme en el reinado de los cuatro primeros monarcas del joven reino. Estos cien años que median desde la muerte de Sancho Garcés III (1035) y erección de Aragón en reino a la de Alfonso I (1134) son definitivos en la historia aragonesa. El pequeño estado que nace alrededor de Jaca ha de intentar salvarse de la asfixia : frente a Castilla o a Navarra la suerte no es propicia a Ramiro I, pero en 1038 se anexiona Sobrarbe y Ribagorza ; su hijo Sancho Ramírez deja atrás las fragosidades pirenaicas y se acerca a Huesca, en cuyo asedio muere. Pedro I ocupa la ciudad, recobra Barbastro y se extiende por la Litera y el Cinca. Su hermano Alfonso I culmina la empresa reconquistadora : desde Egea hasta Monreal del Campo, de Tarazona a Fraga, son sus adquisiciones ; en el centro Zaragoza, ganada en 1118[4], y con significación idéntica a la de Toledo para Castilla. A servir al rey de Aragón en la gran empresa vinieron como vasallos una larga lista de caballeros franceses (Gastón de Bearne, Rotrón de Alperche, Céntulo de Bigorra, el conde de Cominges, Arnaldo de Lavedán, etc.), ellos y los que siguieron su camino hicieron variar la historia lingüística aragonesa, como fueron capaces, también, de modificar la cultural.

La suerte de Aragón está trazada en estos cuatro reinados. Con Alfonso I alcanza su esplendor máximo. Ramiro II con su breve reinado (1134—1137) termina la cronología de los reyes privativos de Aragón. En cien años se ha cambiado el género de vida, lejos ya la economía montañesa ; se ha creado una caballería : regulada en tiempos de Pedro I [5], eficaz con Alfonso el *Batallador* : se ha introducido una técnica de batir fortalezas [6] ; se han ocupado las tierras del llano y con ellas han venido los problemas de organización del territorio. . . Todos estos asuntos no vivían solos. Se encadenaban unos con otros y se ramificaban a cuestiones conexas. Aragón dejó de ser un reino pirenaico ; pero al mismo tiempo dejó de tener un habla pirenaica ; empezaron a venir — con las gentes

[1] Zaragoza, 1951. Comprende 152 documentos.

[2] En total 286 documentos (vid. „Pirineos", IX, p. 57). Pascual Galindo escribió una tesis doctoral titulada *Colección diplomática de don Alfonso I de Aragón y de Navarra*, que está sin publicar (vid. *Sos en los siglos XI-XII*, „Rev. Universidad", 1924, p. 30, cito por la separata).

[3] He citado publicaciones habitualmente solventes. Habría que recordar los textos, más inseguros, de *Codoin* y añadir a la enumeración anterior por lo menos : R. Del Arco, *Huesca en el siglo XII* (Huesca, 1922) ; Menéndez Pidal, *Orígenes del español* (Madrid, 1950) y *La España del Cid* (Madrid, 1947), aparte otras obras que menciono en „Pirineos", IX, pgs. 57—58. Cito sólo las colecciones con documentación anterior a 1134, muerte de Alfonso I Sánchez en Fraga.

[4] Vid. J. Mª Lacarra. *La conquista de Zaragoza por Alfonso I*. „Al-Andalus", XII, p. 84.

[5] J. Mª . Ramos y Loscertales, *La observancia 31. „De Generalibus Privilegiis" del libro VI*, „Hom. Men. Pidal", III, pgs. 227—240.

[6] Vid. José Mª Lacarra, E. I, p. 469.

que afluían al sitio de Zaragoza — modos lingüísticos que pugnaban con la vieja tradición; y aparecieron los juglares, se abandonaron unas grafías, los apellidos se formaron a la francesa y se olvida el léxico prerromano. Todos estos elementos extraños se centran en un hecho : la conquista de Zaragoza. Hemos de ver cómo — una vez más — el hecho histórico condiciona las manifestaciones culturales y entre ellas las lingüísticas. Y el asedio de Zaragoza tuvo significación como para conmover a la cristiandad : el Papa Gelasio II se dirigió al ejército sitiador para concederle la bendición apostólica y comunicarle la consagración de Pedro de Librana como obispo de la ciudad [1].

En las páginas que siguen voy a intentar analizar un aspecto lingüístico de estos cien años de la historia aragonesa. El estudio se ha de hacer, precisamente, en documentos redactados en latín. Un latín que apenas si del clásico tenía otra cosa que un intento de terminaciones : en una declinación anulada por las preposiciones, en una conjugación con estructura románica. La sintaxis latina —casi sin excepción— ha desaparecido y el léxico aparece empedrado de elementos vascos, primero, arábigos, más tarde. Así pues nos encontramos — siglos XI, XII y aun después — con un latín en el cual se puede reconocer el habla romance — o una parcela del habla — : en ocasiones reproducirá estados más arcaicos, pero con frecuencia reflejará las peculiaridades lingüísticas de su tiempo. Ahora bien, esta lengua escrita no es otra cosa que el llamado ,,latín popular", dispar del romance y diverso del latín de las escuelas. Estamos, pues, ante un latín vulgar que vivió mucho más tiempo que el de las formuas merovingias (siglos VII al X) y que el latín popular leonés (todavía en los siglos X y XI)[2]. Hay que pensar en el arcaísmo lingüístico de Aragón que le ha llevado a mantener por más tiempo que región alguna de la Península este latín vulgar que ,,se habló, sin duda, mucho en toda la Romania durante la más remota Edad Media, pero rara vez se escribió" [3]. Ante estos hechos hemos de trasladar el enfoque del problema : su culminación no está en León sino en Aragón y no hay que pensar en los mozárabes para el uso escrito de este latín arromanzado. Según es sabido, los mozárabes aragoneses no tuvieron gran influencia en las cortes de los reyes. Cuando los de Zaragoza piden al Rey Alfonso I ,,que les asigne una parte de la población [Zaragoza], en premio a su perseverancia en la fe y a los buenos servicios prestados durante el asedio", el *Batallador* les concede la villa de Mallén y el barrio mozárabe de la ciudad se lo entrega a Gastón de Bearne [4]. Poco importa la gran cabalgada hasta Salobreña (1125—1126) y la venida de 10.000 mozárabes a tierras de Aragón; su influjo, si existió, fue a posteriori : antes habría que explicar el latín vulgar de Ramiro I y sus herederos.

[1] Lacarra, ib., p. 483.

[2] *Orig.*, p. 458.

[3] Ib., p. 457.

[4] A. Castro, *Los mozárabes*, apud *Santa Teresa y otros ensayos*, pgs. 95—96.

VOCALISMO

2. ALTERACIÓN DEL TIMBRE DE LAS VOCALES ÁTONAS

Es éste un rasgo del latín arromanzado de León (*Orig.*, p. 455) y de Francia [1]. Para mayor claridad voy a distinguir varios casos dentro de tales vocales átonas.

1) I n i c i a l e s (absolutas o no):

a) **a** > *e*. El cambio, a veces, puede estar favorecido por confusión de prefijos: *sperella* (SR, I, 1087, p. 103) < a s p e r u s. Otros cambios: *Redmirez* (E, I, 1134, p. 532), *Remiri* (E, I, 1133, p. 531), *Redmiro* (E, II, 1106?, p. 508; E, III, 1108, p. 522, etc.) < R a n e m i r u s [2]; *Seragoza* (E, II, 1136, p. 583, etc.) < C a e s a r a u g u s t a; *Endrigoto* (SR, II, 1075, p. 99) < vasco A n d r e + G o t o.

b) **a** > *o*: *Rodmiro* (E, I, 1107, p. 481), *Mohomat* (P, 1098, p. 285), *Oguero* (E, III, 1111, p. 526) 'Agüero', part. Jaca, prov. Huesca < a q u a r i u.

c) **e** > *a*: *Armisenda* (R, 1041, p. 33, y 1055, p. 119) < germ. E r m e (n e) s i n d u s, junto a *Ermessendis* (R, 1045, p. 63), *Taresa* (R, 1059, p. 157), *Banabar* (E, III, 1078, p. 514), *caperunt* (E, III, 1120, p. 532).En un nombre toponímico alternan las formas con *e* etimológica con las que tienen *a* u *o*: *Mercuerlo* (R, 1054, p. 105; SR, I, 1074, p. 21), *Mercollo* (SR, I, 1082, p. 55; P, 1098, p. 285), *Merquello* (SR, I, 1099, p. 197), *Mercuello* (SR, I, 1087, p. 97, y otras veces; E, III, 1091, p. 517; E, II, 1120, p. 518, etc.); *Morquarlo* (SR, I, 1084, p. 77), *Morquerlo* (SR, I, 1084, p. 73), *Marcuello* (SR, I, 1099, p. 197, variante del documento citado más arriba), *Marcuerllo* (SR, I, 1085, p. 89), *Marcorlo* (E, II, 1151, p. 630) 'Sarsamarcuello', part. y prov. de Huesca, < M e r c u r i u s [3], *Sarratolito* (R, 1036, p. 13), *Sarratu* (E, III, 1078, p. 514).

d) **e** > *i*: *Bilforato* (E, I, 1128, p. 518) 'Belorado', prov. Burgos, *Circit* (SR, I, 1085, p. 87) 'Cercito', part. Jaca, prov. Huesca < *c e r c i t u < q u e r c u s (el cambio se debe a la asimilación de la vocal inicial a la acentuada siguiente), *piagium* (P, 1100, p. 334) < * p e d a t i c u m.

e) **i** > *e*: *fermetate* (R, s.a., p. 209), *Elecina* (SR, I, 1074, p. 22) < i l i c i n a, *Trebuteras* (SR, I, 1074, p. 19) < t r i b u t u, *uetato* (E, III, 1105, p. 518), *beçcomtessa* (E, I, 1124, p. 40), *secano* (E, II, 1106?, p. 508), *ceuera* (E, II, 1134, p. 576), *cevera* (P. 1091,p. 301), *betatos* (P, 1105?, p. 415). El cambio se cumple en voces no latinas: *Erunia* (SR,

---

[1] Vid. J. Pirson, *Le latin des formules mérovingiennes et carolingiennes*, „Romanische Forschungen", XXVI, pgs. 837–944.

[2] Para estos nombres, vid. J. M. Piel, *Os nomes germánicos na toponímia portuguesa*. „Bol. Filología", II, y ss. (Lisboa, 1937).

[3]. Vid. J. Corominas, *Espigueo de latín vulgar*, „An. Inst. Ling.", II, 1944, pgs. 143–145, y M. García Blanco, *Contribución a la toponimia aragonesa medieval*, „Actas Congr. Top. Pir", pgs. 130–131.

I, 1085, p. 84; P, 1097, p. 296; P, 1101, p. 355), *Begorra* (E, I, 1086, p. 3); germ. R a g i n b a l d > *Rembald* (SR, I, 1092, p. 179).

f) **i** > *o*, *u*: *Oruna* (E, I, 1121, págs, 491 y 492), *Urunia* (P, 1105, p. 506, etc.), *Urunna* (E, III, 1106, p. 520).

g) **o** > *e*. Los casos que recojo son disimilaciones *o*. . . *o* > e . . *o*, cumplidas ya en latín vulgar: *reboret* (R, 1042, p. 38) < r o b u r e t u, *Fertum*, (R, 1046, p. 72), *Fertungonis* (R, 1056, p. 133), *Fertunio* (SR, I, 1092, p. 182) y otros muchos casos relacionados con el antropónimo; *aretundo* (R, 1055, p. 117), *retundo* (P, 1100, p. 335).

h) En un topónimo prelatino alternan *o* — *u* iniciales: *Oruele*(R, 1057, p. 141) y *Uruele* (SR, I, 1074, p. 22; P, 1086, p. 213). El cierre de la vocal inicial está favorecido, si no determinado, por el *w* siguiente. Hoy la cartografía oficial escribe *Oroel*, pero el pueblo dice *Uruel*.

i) Al lado del caso anterior, está el cambio **o** > *u*, sin necesidad de recurrir a otras influencias: *Ulibano* (R, 1044, p. 59) 'Oliván', part. Jaca, prov. Huesca, *Bultania* (R, 1050, p. 84, y 1058, p. 146), *Buleia* (E, I, 1107, p. 480).

j) En un topónimo, *Buil* part. Boltaña, prov. Huesca, hay alternancia de *o* — *u* iniciales: *Bogili* (R, 1054, p. 111; 1057, p. 139), *Boil* (R, 1046, p. 70), junto a *Bugili* (R, 1057, p. 139, variante de un documento recién citado).

k) **o**, **u** > *a*: *Barouia* (E, I, 1130, p. 524) 'Bureba', prov. Burgos, *Mammacastro* (P, 1101, p. 357).

l) Es frecuente el paso **ŭ** > *o*: *fondon* (R, 1036, p. 17), *forcadas* y *forcata* (R, 1044, p. 49), *fornata* (R, s.a., p. 204), *conillera* (R, s.a., p. 212), *cobile* (SR, I, s.a., p. 217) < c u b i l e [1], *Gondesalbo* (R, 1037, p. 221; s.a., p. 209) < G ŭ n d i s a l v u s, *Orgello* (R, 1039, p. 27) 'Urgel', *pontarrone* (R, 1065, p. 187; P, 1103, p. 395) < p ŭ n c t a, *torrelgone* (P, 1099, p. 312) < t ŭ r r e, *iovatas* (E, I, 1107, p. 480) < i ŭ g u, *Horreia* (E, III, 1124, p. 536), *Lopinien* (ib., 1126, p. 542), *iouatis* (E, III, 1130, p. 548), *Chotanda* (E, I, 1135, p. 540) 'Cutanda', part. Segura, prov. Teruel, germ. G u n d i s a l v u s, citado en este mismo apartado, > *Gonçalbez* (E, I, 1134, p. 539).

2) P r o t ó n i c a s n o i n i c i a l e s:

a) **a** > *e*: c o n s a c r a r e (REW, 2155) > *consecreationem* (R, s.a., p. 211), *consecravit* (ib.).

b) **a** > *i*: *Lastinosa* (R, 1056, p. 132), en el mismo documento se encuentra *Lastanosa*.

c) **i**, **e**, > *a*: B a r c i n o n a [2] > *Barçalona* (R, 1054, p. 117), P o m p e l o n a > *Pampalona* (E, I, 1131, p. 526), *Almanara* (P, 1098, p. 293), *Benebar* (E, II, 1143, p. 609) 'Benabarre', prov. Huesca, *Maurataniae* (E, III, 1131, p. 551).

d) **e** > *i*: E u f e m i a > *eufimie* (R, 1046 p. 73, y 1049, p. 86), el cambio ha podido estar favorecido por la yod siguiente; germ. E r m e-

[1] Para la voz en aragonés remito a „Pirineos", V, p. 447.

[2]. „La variedad de la consonante, ora *l*, ora *n*" (Menéndez Pidal, *Top. prerrom, hisp.*, p. 57) no afecta ahora a la cuestión que tratamos.

(ne)sindus > *ermisindis* (R, s.a., p. 211), *Armisenda* (R, 1041, p. 33), frente a formas que tienen la *e* etimológica : *Ermessendis* (R, 1045, p. 63), y *Armessenda* (R, 1055, p. 119) ; ibér. andre > *Endrigoto* (SR, II, 1075, p. 99).

e) **e** > *o* : *Pampolona* (E, I, 1128, p. 517).

f) **i** > *a* : *Saragnena* (P, 1101, p. 359), *Sarannyna* (P, 1102, p. 367) 'Sariñena', prov. Huesca < *Sarinius (cf. Sarinianus, Sarinus).

g) **i** > *e* : germ. Gundĭsalvus > *Gondesalbo* (R, 1037, p. 22, y s.a., p. 209), *Gundesaluus* (R, 1042, p. 38), tĕrrĭtōrium > *terretorium* (R, 1044, p. 57) , *aplekent* (R, 1059, p. 157), mŏvĭbĭle > *movebile* (R, 1061, p. 165), auctorĭcare > *otorekare* (ib., p. 168), aquila > *Aquelué* (R, s. a., p. 190), fraxĭnetu > *Fraxenetu* (SR, I, 1092, p. 184), al lado de *Fraxinetu* (en el mismo doc.), dominĭcu > *domenecatura* (SR, I, 1083, p. 60), ilĭcīna > *Elecina* (SR, I, 1074, p. 22), *Lezina* (SR, I, 1088, p. 115), *semenatura* (P, 1098, p. 274).

h) **i** > *u*, *o* : *fabrucatu* (R, s. XI, p. 225), *Martorore* (E, II, 1131, p. 562) < martĭrorum, *Barzolona* (E, II, 1138, p. 593).

i) **o** > *a* : *Calatareb* (E, II, 1104, p. 506) 'Calatorao', prov. Zaragoza, frente a *Calatorab* (E, II, 1128, p. 543).

j) **u** > *o* : germ. Arnwulf > *Arnolfus* (R, 1055, p. 113), *incolomotitatem* (R, 1056, p. 130), *febroario* (R, s.a., p. 209).

3) Postónicas

a) **i** > *e* : Gallĭcu > *gallecum* (R, 1036, p. 17), *galleco* (R, 1043, p. 43 ; E, I, 1119, p. 486, y 1125, p. 509, passim) ; cŭlcĭta (REW, 2372) > *colcetras* (R, 1061, p. 163), *Sabinganeco* (R, 1061, p. 170), aqua līmpĭda > *Agualempeda* (R, s. a., p. 200).

b) **o** > *u* : diabŏlus (REW, 2622) > *diabulo* (R, 1056, p. 130, y 1057, p. 140).

c) **u** > *o* : Centŭllu > *Centol* (E, I, 1130, p. 524).

4) Finales

Persiste con gran vitalidad la *-u* final. Para sistemarizar los ejemplos, establecemos el siguiente orden :

a) en nombres toponímicos con el sufijo -ĕllu: *kakabellu* (R, 1037, p. 22), *guassilgu* (R, 1039, p. 26 ; 1055, p. 127) 'Guasillo', junto a Jaca, *Kastellumanco* (R, 1042, p. 39), lugar no identificado, *cacabiellu* (R, 1042, p. 41), lugar no identificado, *Moriellu* (R, 1058, p. 146) ,Murillo de Gállego', part. Ejea, prov. Zaragoza. *Uno castellu* (R, 1065, p. 175) 'Uncastillo', part. Sos, prov. Zaragoza.

b) en nombres toponímicos con otro sufijo o sin él: *Cercitu* (R, 1034, p. 4 ; 1042, p. 39, y 1061, p. 168), *Nocitu* (R, 1036, p. 16 ; 1037, p. 22) 'Nocito', part. Jaca, prov. Huesca, *balle biegu* (R, 1042, p. 40), *Assiesu* (R, 1049, p. 85) 'Asieso', junto a Jaca, *Bagilu* (R, 1054, p. 111) 'Baílo', part. Jaca, *stallu* (R, 1056, p. 129) 'Estallo' part. Jaca, prov. Huesca, *Ordanisu* (R, 1056, p. 135) ; *Burgus* (E, I, 1126, p. 512) 'Burgos' (?).

c) la ultracorrección del cambio -o > *u*. En el acusativo plural caballeros se ha producido el cambio o > *u*: *cavallerus* (R, 1061, p. 165) : una anomalía del mismo tipo se reconoce en *ortu* (R, 1036, p. 18), *uinu* (SR, 1, 1069, p. 12), donde el ablativo latino en -*o* ha sido cambiado por una forma ultraculta en *u*. Podríamos aplicar el mismo calificativo de ultracorrectas a voces totalmente romances por su evolución, pero en las que la -*u* final quiere dar visos de latinidad :placĭtu (REW, 6561) > *pletu* (R, 1054, p. 110), semĭtariu (REW, 7813) > *senderum* (E, I, 1128, p. 517), aquí la apariencia latina se busca en la terminación -*um*, *algu* (R, 1054, p. 110), o a otras palabras en las que la *u* pretende ser garantía de latinidad : *incultu* (R, 1062, p. 173), *laboratu* (ib.), *fabrucatu* (R, s.a., p. 225), *quartu* (R, s.a., p. 198), *Petru* (SR, I, 1062, p. 4), susum (REW, 8478) > *susu* (SR, I, 1074, p. 23), *illu sarratu* (E, III, 1078, p. 514), „*capu*maso" (E, III, 1106, p. 520, junto a „*capo*maso" en otra variante del mismo documento), *comitatu* (E, III, 1108, p. 524), *censu* (ib.).

d) Persistencia de *u* latina en voces escasamente romanceadas: *victu* (R, 1034, p. 3), *censu* (R, 1050, p. 91), *stratu* (R, 1055, p. 117), *introitu* (R, 1056, p. 129), *manu* (R, 1058, p. 146), *vestitu* (R, 1059, p. 156 ; P, 1103, p. 309), *arrigu* (SR, II, 1080, p. 143), *Summo portu* (P, 1100, p. 326, etc.), *potu* (P., 1103, p. 309).

e) -*u* final en voces de nueva formación: gót. gainon (REW, 3637 *a*) > *ganatu* (R, 1055, p. 126), cŏllu > *collatu* (SR, I, 1087, p. 103) , subtus > *sotalu* (R, 1057, p. 142).

El nombre de persona *Ato*, de origen germánico, se presenta acabado en *u* : *Atu* (R, 1054, p. 110 ; s.a., p. 190).

f) alternancia *e* — *a* : el nombre germ. Ermenesinde conserva su final etimológico, si es que procede de un genitivo, o cambia la -*e* en -*a* por analogía con otros femeninos : *Ermisenda* (R, 1049, p. 79). Naturalmente, no es ésta una simple alternancia como las que venimos considerando, sino cambio producido por la acción concurrente de un hecho morfológico.

5) otras vocales finales:

-e > *i* en *Berali* (R, 1079, p. 80), *Superarbi* (R, 1055, p. 113).

3. ALTERACIÓN DEL TIMBRE DE LAS VOCALES ACENTUADAS

a) Alternan *e*, *i* en el nombre Ximeno: con *e* se documentan *Xemen* (R, s.a., p. 226), *Scemeno* (SR, I, 1074, p. 22) y con *i*: *Eximino* (R, 1055, p. 120 ; SR, I, 1066, p. 6 ; 1093, p. 197), *Eximinus* (SR, I, 1094, p. 210), *Xemino* (R, s.a., p. 201). Hay alternancia vocálica en el topónimo *Tamarite* escrito ora *Tamaret* (E, I, 1107, p. 480 ; E, II, 1107, p. 509, etc.), ora *Tamarit* (en un documento distinto del anterior, publicado en el mismo lugar).

b) La i latina pasa a *e* : *francheza* (R, 1045, p. 63), *fermes* (R, 1046, p. 71 ; SR, I, 1069, p. 12), *Petra seka* (R, 1054, p. 105), *fonte*

freda (R, 1059, p. 157; 1061, p. 168), *kapeza* (E, III, 1078, p. 514), *Penna* (P, 1086, p. 212), *censu* (E, III, 1108, p. 524), *ensellato* (E, III, 1115?, p. 527), *ferme* (E, I, 1121, p. 490; 1130, p. 525). El nombre germánico E r m e (ne) s i n d e abunda bajo formas con *e*: *Armesenda* (R, 1055, p. 119), *Armisenda* (R, 1041, p. 33), *Ermisenda* (R, 1094, p. 79), *Ermisende* (R, 1049, p. 78), *Ermessendis* (R, 1055, p. 63). Otros ejemplos: l ĭ c ĭ t a > *leçta y lezda*[1], *andetis* (E, I, 1126, p. 513).

c) En un caso, la ĭ se ha convertido, también, en *e*: *Aprelis* (SR, I, 1085, p. 80).

d) La ŭ pasa normalmente a *o*: *gorga* (R, 1043, p. 44), *tosca* (R, 1036, p. 131; 1056, p. 132), *loman* (SR, I, 1087, p. 102; una variante de este documento escribe *luman*; E, III, 1108?, p. 523), *forcas* (P, 1099–1104, p. 414), *forno* (E, II, 1088, p. 503). Hay una vacilación en *Ripacurça* (R, 1055, p. 123), *Ripagurcia* (SR, I, 1087, p. 104), y *Ripakorza* (R, 1054, p. 111) y en el nombre romance de C a e s a r a u g u s t a: *Saracuza* (E, II, 1123, p. 520) frente a *Seragoza* (E, II, 1136, p. 538, etc.). Téngase en cuenta que tanto la *e* como la *u* son ultracorrecciones.

e) La ō se cierra en *u*: c o h ō r t e (REW, 2032) > *curte* (SR, I, 1085, p. 88), *curtes* (SR, II, 1070, p. 80; E, I, 1121, p. 493), el segundo de los casos aducidos en este paréntesis se refiere a 'Cortes', provincia de Navarra.

f) también la ō es sustituída por *u* en *Furti Furtinon* (E, I, 1128, p. 516), *Furti Furtiz* (E, I, 1131, p. 526). Pienso si estas formas se explicarán por analogía con las que disimilan normalmente (vid. p. 321, §2).

El topónimo actual *Secorún* aparece con *o* (*Secoron*) en un documento de SR, I, 1085, p. 86. Y el antropónimo *Fortún* se recoge una vez como *Fortón* (E, I, 1124, p. 504).

4. PÉRDIDA DE VOCALES SIN ACENTO

Distinguiré dos casos:

a) p r o t ó n i c a s. Se pierden la ĭ: germ. R a n i m i r u s > *Ramiro* (R, 1061, p. 169), d ĭ r e c t a > *drezta* (E, I. 1129, p. 522), s e m ĭ t a r i u (REW, 7813) > *senterus* (R, 1054, p. 104), *caualcata* (E, III. 1108, p. 521), c a p i t a l e (REW, 1632) > *captale* (E, I. 1126, p. 513); la ĕ: s p e l u c a > *Spluchello* (P, 1101, p. 343), germ. A d e f o n s u s > *Alfonsus* (SR, II, 1083, p. 168), *Anfulsus* (SR, II, 1092, p. 209), *Anfusso* (ib.), *Anfulsso* (SR, II, 1094, p. 227), *Alfulso* (ib., nota), *Antfos* (E, I, 1128, p. 517), germ. F r i d e n a n d u s > *Fernando* (R, 1043, p. 46); la ŭ: m i s c ŭ l a t u > *misclato* (E, I, 1121, p. 20) y la ŏ: m a j o r i n u > *merino* (P, 1098, p. 283).

b) p o s t ó n i c a s. Hay pérdida de ĭ en *dommo* (R, 1049, p. 78), *domne* (P, 1086, p. 212), *leçta* (SR, I, 1090, p. 170; E, III, 1105, p. 519), *leda* [sic] (P, 1097, p. 216), *lezdis* (E, I, 1123, p. 500), *lezta* (P. 1134, p. 419; E, I, 1126, p. 513), *lezdas* (E, I, 1129, p. 521) < l ĭ c ĭ t a (REW,

[1] Vid. „Pirineos", IV, p. 79.

5019), *Lerda* (E, I, 1134, p. 65), *atorco* (E. I, 1124, p. 508) < auctorico, *trico* (P, 1102, p. 370; E, II, 1134, p. 576) < trĭtĭcu, frente a la conservación de *Lérida* (R, 1055, p. 120). Cae la *e* en *Encho* (R, 1057, p. 143), *compres* (E, I, 1134, p. 533), si partimos de comperes por compares[1]. Desaparece la *ŭ* en el nombre de lugar *Fanlum* (R, 1045, p. 65), *Fanlo* (R, 1055, p. 113, y SR, I, 1074, p. 22) < fanŭlu, hoy 'Fanlo', part. de Jaca, prov. Huesca.

5. PÉRDIDA DE LA VOCAL INICIAL ABSOLUTA

Se pierde la i latina en los derivados de ilicina > *Sanctae Mariae de la Lezina* (SR, I, 1088, p. 115), *Licenosa* (SR, 1090, p. 165), *Lecinas* (P, 1103, p. 386). En la top. actual he documentado *Peña de Lecinas*, *La Lecina*, *Lecinar*, (*Jaca*, § 81, 2 *a*) y, en el habla viva, *lecina* es 'bellota, fruto de la encina'y *lecinar* 'sitio poblado de encinas o carrascas' (PARDO).

En un par de nombres de origen prerromano se pierde e inicial: Ennecus > *Necones* (R, 1056, p. 134; SR, II, 1091, p. 200, etc.; E, I, 1121, p. 490; E, III, 1126, p. 526), *Necons* (P, 1099, p. 305), *Negons* (E, I, 1121, p. 491), *Necos* (E, III, 1146, p. 581), etxeberri > *xauierre* (E, III, 1120?, p. 531); en homicidiu, desaparece la *o-* (*mecidio*, P, 1100, pgs. 334 y 335).

6. LA VOCAL A

a) aparece prótesis de *a-* antre *rr*, de acuerdo con la repugnancia vasca de empezar palabras con *rr* (*Orig.*, § 40)[2]. Dispongo de los siguientes ejemplos: *arripera* (R, 1042, p. 40), *Arragule* (ib.) 'Riglos' part. Jaca, prov. Huesca, *Arregazuelo* (R, 1045, p. 65), villa no identificada, *arretundo* (R. s.a., p. 195, siglo XI), *arrigo* (ib., p. 207), *Arruasta* (SR, II, 1082, p. 170), *Arosta* (E, III, 1091, p. 517) y *Arrosta* (SR, I, 1068, p. 223; 1084, p. 73; 1091, p. 177 y 1093, p. 197) 'Ruesta', part. Sos, prov. Zaragoza, frente a *Rosta* (SR, I, 1082 p. 55), *Arrotellares* (SR, I, 1094, p. 204) 'Rodellar', part. Boltaña, prov. Huesca, *Arriguli* (SR, I, 1068, p. 8), *Arrigulis* (SR, I, 1073, p. 16; 1074. p. 24; 1083, p. 62), *Arrigulas* (SR, I, 1083, p. 62), *Arrigolis* (P, 1105, p. 416), *Arriuele* (E, II, 1123?, p. 521), designaciones todas ellas del pueblo de 'Riglos', *Arripiella* (SR, II, 1068, p. 60), *Arrigaçuelo* (SR, II, 1084, p. 173), *arrigo* (SR, II, 1080, p. 143; E, I, 1102, p. 477) 'río', *Arramon* (E, I, 1119, p. 486), *Sancto*

[1] En un doc. de Ramiro I hay *comperauimus* (s. a., p. 201).

[2] En la toponimia navarra medieval aparecen los siguientes nombres empezando por *Arr-*: *Arraceaga* (doc. s. XV), *Arraitegui* (1070), *Arraiza* (1233); *Arrano Arria* (1056), *Arraria* (s. XI-XII), *Arrariam* (1071), *Arraschasci* (1040), *Arraztia* (1097), *Arreceaga* (s. XV), *Arres* (1094), *Arresa* (1072), *Arrez* (1087), *Arrieco* (1060 y 1070), *Arrieçu* (1024), *Arriego* (1099), *Arrieta* (1094), *Arrilucea* (XI-XII), *Arripodas* (1108), *Arripiela* (1103), *Arrivilita* (1177), *Arrmavarre* [sic] (s. XII), *Arroncal* (1085), *Arroniz* (1056 y 1087), *Arrosam* (1057), *Arruaçu* (1157). *Arrueta* (1102), *Arrugacu* (1054–1076), C. Corona, *Toponimia navarra en la edad media*, Zaragoza, 1947, pgs. 19–21).

Arroman (E, I, 1124, p. 507), *Arricla* (E, II, 1135, p. 582) 'Ricla', part. Almunia, prov. de Zaragoza, *Arrota* (E, II, ib.) ,Rueda', id.

b) a f é r e s i s de *a*- se recoge en *Ezcua* (R, 1056, p. 136) 'Aézcoa', valle en el part. de Aoiz, Navarra [1].

c) En un caso, la -*a* f i n a l se cambia en *e*: *Voltannie* (R, 1054, p. 111).

7. A SEGUIDA DE YOD

a) A + X: La *a* seguida de *x* no es inflexionada. Menéndez Pidal considera como cultas estas formas (*Orig.*, p. 83, § 16); por mi parte pienso si no habrá que interpretar como rasgo aragonés el de la conservación de *a* ante *x*. En lo moderno se dan *saso* (BORAO), *fráxin* 'fresno', *frasno* 'ib', (*Jaca*, § 3*b*), en top. *Frachinesa* (ib., § 844), *Franchiniello* (§ 89 *a*), s a x u > *Sasal*, *Saseras*, *Saso* (ib., § 100_6) [2], el arag. general *faja*; todas estas formas, coincidentes con las medievales, creo que autorizan a pensar en un mantenimiento de la *a* ante *x*, como en provenzal, por ejemplo. En mis textos tengo: f r a x ĭ n u s > *Fraxanosa* (R, 1055, p. 121), *Fraxino* (R, 1057, p. 141), *Fraxineto* (SR, I, 1092, p. 182), *Frasenatello* (SR, I, 1092, p. 184), *Fraseneto* (ib.; P, 1099, p. 304), l a x a r e > *laxet* (SR, I, 1062, p. 3), *laiset* (P, 1102, p. 371); s a x u > > *sassa* (R, 1042, p. 40), *saso* (R, 1046, p. 74; P, 1099, p. 306), *sasale* (R, 1051, p. 93; E, II, 1136, p. 583), *sasiella* (R, 1061, p. 169),* c a x i c u > *Cassiquar* (P, 1103, p. 386), *faxa* (P, 1103, p. 395).

b) Es inflexionada la *a* por la y o d a t r a í d a d e s í l a b a s i g u i e n t e : c e r a s e a > *Siresa* (SR, I, 1066, p. 6), part. Jaca, prov. Huesca, a r e a > *era* (R, 1051, p. 93; P, 1099, p. 301), y por la y o d p r o c e d e n t e d e s í n c o p a : germ. R a g i m u n d u s > *Remons* (R, 1059, p. 155), la voz parece un catalanismo, aunque todas las evoluciones fonéticas que en ella se cumplen, diéronse, también, en aragonés. *Reimundo* (R, s.a., p. 211) y *Reimundus* (SR, I, 1093, p. 201) muestran un diptongo decreciente, poco abundante en Aragón (*Orig.*, § 14_3). La forma *Raimundo* (SR, I, 1079, p. 59) es un estadio anterior al de *ei*, en el que, norma del latín vulgar, no ha habido otra alteración que la pérdida de -*g*- intervocálica.

M a j o r i n u s produce las formas s i n c o p a d a s c o n d i p t o n g o : *meirino* (SR, I, 1079, p. 59) y las m o n o p t o n g a c i o n e s *merinus* (R, 1045, p. 64; 1052, p. 96), *merino* (SR, I, 1080, p. 42; P, 1098, p. 283; E, I, 1121, p. 488; 1121, p. 489).

c) Los sufijos - a r i u, -a t i c u serán considerados en un estudio especial dedicado a los sufijos.

---

[1] En la toponimia navarra medieval aparecen sólo formas con A- (*Aezcoa*, *Aezqua*, etc., C. Corona, op. cit., p. 8).

[2] Vid. J. Corominas, „*Saso*", „*Sarda*", „*Seix*", *voces topográficas de substrato*. „Papeles de Son Armadans", XXXIX, 1959, pgs. 291—310.

7. EL DIPTONGO AU

Estudiaré las formas evolucionadas del mismo. Comprenden dos casos:

a) e l i m i n a c i ó n d e l u̯ : se cumple en los derivados del vulgar A r i o l u a > *Ariolum* (R, 1049, p. 82), *Ariol* (R, 1056, p. 134; SR, II, 1066, p. 31, etc.; E. I, 1128 p. 518), *Arioli* (R, s.a., p. 204, y SR, I, 1066, p. 6) y se cumple, también, en *agusto* (R, 1061, p. 170; E, I, 1124, p. 505; E, III, 1126, p. 543), cuya disimilación no ha sido satisfactoriamente explicada [1], y e n a u c t o r i c o > *atorco* (E, 1124, 508), *atorgamus* (E, III, 1124—1134, p. 537), donde la pérdida de *u* parece justificarse por el carácter de la articulación del grupo inicial: *a* velar + u̯ velar + *k* velar. No sé si la *d* con que escriben *adtorgamus* (E, I, 1133, p. 531) representará el u̯ o la consonante velar sorda, a la vista de formas con *b* pienso que se encuentra en vez de la *u* (cfr. *obtorigare*, etc., por *out...*, *Oríg.*, § 19_2, p. 94).

b) mucho más frecuente es la m o n o p t o n g a c i ó n: A u r e a > *Oria* (R, 1044, p. 54; SR, I, 1069, p. 12; SR, II, 1085, p. 181), A u r i o l u s > *Orioli* (gen.) (R, 1045, p. 221; 1056, p. 133), *Oriolo* (R, 1050, p. 91), L a u r e n t i u s > *Lorenz* (R, 1056, p. 133), *Lorenza* (E, I, 1128, p. 516), c l a u s u s > *closiellos* (R, s.a., p. 196), a u d i t o r e s > *oditores* (R, 1065, p. 187), a u c t o r i c a r e > *otorekemus* (R, 1061, p. 168), f a u c e > *focillo* (R, 1041, p. 35), *foce* (P, 1099—1104, p. 414), m a u r o s > *moros* (E, I, 1124?, p. 502; 1129, p. 521); a u r ĭ c u l a > *Orelia* (E, I, 1118, p. 484; 1125, p. 510, etc.) [2].

c) No procede de un diptongo originario la *o* de *Otolo* SR, I, s.a., p. 217) top. cerca de Anzánigo, part. Jaca, prov. Huesca, ni las de (*monte*) *Oto* (P, 1099, p. 312) < a l t u, y *soton* (p, 1100, p. 331), *sotum* (E, I, 1132, p, 527; E, II, 1133, p. 569) < s a l t u.

d) En un documento de 1131 aparece *Saraugoça* (E, I, 1131 p. 526). El diptongo se debe al recuerdo de la forma latina del nombre C a e s a r a u g u s t a.

e) En *Auguero* (P, 1105, p. 416) el diptongo procede del *we* siguiente.

8. LA O BREVE ACENTUADA

Cuando se trata de latinizar, aparece, lógicamente, la falta de diptongo. Sin embargo, abundan las diptongaciones que permiten reconstruir el estado del dialecto aragonés por los años del siglo XI e inmediatos posteriores.

a) el diptongo *uá* aparece en las siguientes v o c e s l a t i n a s: c ŏ r n u > *Quarnas* (R, 1042, p. 40), s p ŏ n d a > *spuanna* (R, s.a.,

[1] Menéndez Pidal, *Manual Gram. Hist.*, § 66, p. 184, nota.

[2] El nombre aparece escrito *Orelia*, *Orela*, *Aurelia*, *Aureylla*, *Orella*, *Orelia*. A u r ĭ c u l a no repugna a la formación de apellidos (Cfr. *manco*, *barba*, etc.) y me parece más aceptable que A u r e l i a, nombre de mujer.

p. 201)[1], n ŏ v u > *Billa nuava* (R, s.a., p. 194), *Vitanuava* (LCJ, forma actual, p. 34), d ŏ m i n a > *Duanoro* (E, I, 1126, p. 512)[2].

Se documenta también el diptongo *uá* en voces prerromanas. Prescindo de las abundantísimas que tienen el sufijo *-os*, porque serán estudiadas en otro artículo[3]; a pesar de esta larga restricción anoto los siguientes casos: *Guardós* (R, 1046, p. 70) ayunt. Hoz de Barbastro (?), prov. Huesca, g o r r i > *Laguarres* (R, s.a., p. 212; P, 1090, p. 218)[4] part. Benabarre, prov. Huesca, *Guaso* (SR, II, 1081, p. 155), *Arruasta* (SR, II, 1083, p. 170), *Issuarre* (E, I, 1091, p. 5) 'Isuerre', part. Sos, prov. Zaragoza, *Abuaska* (P, 1099, p. 312) 'Adahuesca', part. Barbastro, prov. Huesca, *Alascuar* (E, III, 1108, p. 525) 'Lascuarre' part. Benabarre, prov. Huesca.

g) el diptongo *uó* en voces ibéricas: g o r r i > *Laguorre* (1132) 'Laguarres', part. Benabarre, prov. Huesca. Es difícil decidir si en *Iuozare* (SR, II, 1080, p. 136), *Iuozar* (ib., 1092, p. 209) o *Iuoçar* (ib. 1094, p. 222, etc.), *uo* representa realmente un diptongo procedente de ŏ o es, tan sólo, grafía primitiva de *uo, vo, bo*. El topónimo es en la actualidad 'Iguácel', part. Jaca.

c) el diptongo *ué* en voces latinas: *Ariuel* (SR, II, 1084, p. 173), *Arrigaçuelo* (ib.).

d) o breve acentuada seguida de yod. Diptongan los derivados de p ŏ d i u > *pueio* (R, 1058, p. 145; 1063, p. 181; SR, I, 1092, p. 183; P, 1097, p. 269; E, III, 1105, p. 518), *pueiaçolos* (SR, I, 1089, p. 127); se reduce el triptongo en *puio* (R, s.a., p. 226; SR, I, 1069, págs. 11 y 12; E, III, 1078, p. 514; P, 1101, p. 349; P, 1103, p. 386; E, I, 1134, p. 532), *Puio Romel* (R, 1056, p. 132), *Puio de galleco* (R, 1036, p. 17), *puiolo* (R, 1049, p. 77), *Puial* (P, 1100, p. 337), *puialon* (P, 1103, P, 393). No diptongan *poio* (P. 1100, p. 331).

A una base con ŏ + y parecen remontarse *lecueita* o *lechuita* (SR, I, 1090, p. 152).

e) consideración aparte nos merece la voz f ŏ r u. Según el tratamiento aragonés y castellano, da *fuero* (E, I, 1128, p. 517), pero al lado de esta forma se encuentra el cat. *fur* (E, I, 1126, p. 512; 1132, p. 519; E, II, 1137, p. 591) y un híbrido catalán-aragonés *furo* (E, I, 1126, p. 514).

f) Es flagrante galicismo el tratamiento „*dama* don Oria" (E, 1131, p. 561, con su ŏ > *a*.

g) el diptongo de *Buara* (P, 1099, p. 312) es secundario b ŏ r e a s (RFE, VII, p. 34) y tal vez pueda relacionarse con el mismo étimo *Guarato* (P, 1103, p. 386).

---

[1] En la *Top. alto valle río Aragón*, § 23, pgs. 36—38, aduje documentación medieval y formas modernas con las que trazar la historia de la voz.

[2] Para el habla viva, vid. *Dial. arag.*, § 76, pgs. 147—148.

[3] Allí figurarán *Arbuás, Araguás, Banaguás, Ubarduase, Larbuassa, Unduasse*, y otras como *Guasa, Guasillo, Guaso*, etc.

[4] Menéndez Pidal, *Las vocales ibéricas ĕ y ŏ en los nombres toponímicos* RFE, V, 1918, pgs. 230—231.

9. LA Ĕ BREVE ACENTUADA

a) el diptongo *iá* es rarísimo: *Biascasa* (R, s.a., p. 204, siglo XI) 'Biescas', part. Jaca, *Lardiasse* (SR, II, 1063, p. 6) 'Lardiés', ayunt. Fiscal, *Griávalo* (P. 1102, p. 360; 1103, p. 386; E, III, 1108, p. 525), si remonta a una base con ĕ, como hace suponer su nombre moderno *Griébal*, part. Boltaña, prov. Huesca, frente a los *Grábalos* de Logroño (más ejemplos en *Orig.*, § 26_3, p. 148).

b) el diptongo *ié* abunda tanto en voces prerromanas como en latinas: *Scavierri* (R, 1036, p. 16), *Exauierre* (R, 1055, p. 124; P, 1097, p. 269), *Esauier* (E, III, 1120, p. 531), *Xauierre* (E, III, 1120?, p. 531)[1], *Biescasa* (R, 1057, p. 139), *Biniessi* (R, 1044, p. 60), *Vinies* (R, 1046, p. 74), *Lasieso* (R, 1045, p. 65; s.a., p. 207), *Assieso* (R, 1063, p. 177; E, I, 1086, p. 471), *Aztobieta* (R, s.a., p. 188) ayunt. Valcarlos, part. Aoiz (Navarra); *Arrieuum* (SR, I, 1087, p. 102), *Artieda* (1095, p. 232), *convenienza* (R, 1035, p. 8), *nietros* (R, 1036, p. 177), *mietros* (R, 1057, p. 137), *Lucientes* (SR, I, 1087, p. 102), *Abiego* (E, I, 1108, p. 481), *Sieso* (E, I, 1117, p. 482), *Bielo* (P, 1094, p. 227), *Biele* (P, 1096, p. 246; E, I, 1124, p. 504), *Biel* (P, 1096, p. 247; E, I, 1124, p. 505)[2].

c) hay un caso de falsa diptongación: *Nociet* (R, 1054, p. 104) 'Nocito' < nucĭto < nux.

10. LA -O FINAL

Distinguiré tres casos: conservación, relajamiento y pérdida.

a) se conserva en los apelativos comunes: *kamarero* (R, 1037, p. 21), *palazo* (R, 1044, p. 49), *cristallo* (R, 1059, p. 156; 1061, p. 165), *zebatero* (P, 1090, p. 217), *casero*, *iuvero* (P, 1134, p. 419), *sporonero* (E, I, 1121, p. 490), *sarrato* (SR, II, 1073, p. 96), *leytero* (SR, II, 1081, p. 157) *cosino* (E, II, 1138, p. 592), *pu(e)io* (vid. § 8 *e*), *ioso*, *coralgo* 'corral' (E, III, 1123, p. 535); en los antropónimos: *Durando* (R, 1049, p. 82), *Sunniero* (ib., p. 84), *Oriolo* (R, 1050, p. 91) *Bernardo* (R, 1056, p. 131), *Endriyoto* (SR, II, 1075, p. 99), *Ariolo* (SR, II, 1107, p. 70), *Berasco* (SR, II, 1133, p. 227), y en los nombres de lugar: *Lasieso* (R, 1045, p. 65), *Benascho* (R, 1049, p. 82) 'Benasque', prov. Huesca; *Unocastello* (R, 1054, p. 107; 1059, p. 151) 'Uncastillo', part. Sos, prov. Zaragoza, *Montecluso* (R, 1055, p. 120; 1057, p. 137; SR, I, 1091, p. 177) 'Monclús', part. Boltaña, *Pueio* (R, 1058, p. 145), part. Boltaña, prov. Huesca, *Arrigaçuelo* (SR, II, 1084, p. 173), *Terço*

[1] Para el topónimo, vid. Menéndez Pidal, „*Javier-Chavarri*", *dos dialectos ibéricos*, en „Pirineos", nº 13—14, pgs. 375—385. En un documento de 1091 se lee *Exabarre* (E, III, p. 517), cuya *á* debe ser una grafía fluctuante de *e* ante *rr*, mejor que imperfecta representación del diptongo *iá*, nunca atestiguado en el topónimo.

[2] La falta de diptongación se debe, como en el caso de ŏ, a arcaísmo latinizante: *calent* (R, 1056, p. 131), *peça* (SR, I, 1074, p. 19), *serra* (SR, I, 1087; p. 103), *Exauerre* (SR, I, 1092, p. 182), *Annesso* (E, I, 1103, p. 10) 'Aniés', part. Huesca; *Bel* (E, I, 1125, p. 509) 'Biel', part. Sos, prov. Zaragoza, *Terz* (E, I, 1130, p. 523) 'Tierz', part. Huesca. Obsérvese que en todos estos casos hay evoluciones románicas (ya en las consonantes, ya en la vocal final).

(SR, I, 1090, p. 145; 1093, p. 201) 'Tierz', prov. Huesca, *Builo* (SR, I, 1090, p. 145; 1093, p. 201) 'Buil', part. Boltaña, prov. Huesca, *Montesono* (SR, I, 1091, p. 177) 'Monzón', part. Barbastro, prov. Huesca.

En los documentos del valle del Ebro abunda menos la conservación, sobre todo teniendo en cuenta los muchos casos de *-o* final perdida de que me ocuparé poco después: *Asieso* (E, I, 1086, p. 471), *Annesso* (E, I, 1103, p. 478), *Boneto de Bordello* (E, I, 1120, p. 487), *Arraballo* (E, I, 1121, p. 490; 1125, p. 509), *Ugo* (E, I, 1122, p. 496), *Fertungo* (E, I, 1124, p. 504; 1124, p. 507), *Clauello* (E, I, 1125, p. 41), *neto* (E, II, 1126, p. 533), *Quadrato* (E, I, 1125, p. 510), *Çentulo* (E, I, 1131, p. 526; 1134, p. 532), *Dodo* (E, I, 1133, p. 530; 1134, p. 532; 1134, p. 536), *Puio* (E, I, 1134, p. 532).

Es antietimológica la *-o* de *archaldo* 'alcalde' (E, II, 1126, p. 533) < árabe a l - q ā d ī.

b) r e l a j a m i e n t o: el cambio o > *e* aparece, cumplido en unas cuantas voces onomásticas: *Belenguere* (R, 1054, p. 107), *Bagile* (R, 1059, p. 156), *Lope* (SR, I, 1068, p. 224; E, I, 1089, p. 471 y, por la menos, otras siete veces más) *Siesse* (SR, I, 1092, p. 183), *Lope Valle* (SR, I, 1094, p. 207), *Lope* + apellido (SR, II, 1065, p. 13 y otras muchas veces). *Castange* (E, I, 1124, p. 504; 1125, p. 509), *Arnalde* (E, II, 1138, p. 593). El arabismo a r - r a b a d aparece unas veces como *Arraballo* (E, I, 1121, p. 490) y otras como *Arraualle* (E, I, 1124, p. 508)[1] lo mismo que otra voz del mismo origen, a l - q ā d ī, está atestiguado según *archaldo* (E, II, 1126, p. 533) o segun *alcalde* (ib., 1132, p. 561). Hay dos formas seguras de relajamiento de *-o* final en voces extranjeras: una en el galicismo, *Aselme* (E, I, 1124, p. 501) y otra en el catalanismo. *Pere* (E, I, 1121, p. 488, y otras cuatro veces más). El mismo proceso, o- > *e*, se encuentra alguna vez en el tratamiento *dompne* (E, II, 1088, p. 503), en la designación de la festividad de 'todos los Santos', *Martorore* (E, II, 1131, p. 562), forma catalana o francesa, y en el catalanismo *ienrre* (E, III, 1158, p. 596) < g e n e r u.

c) se p i e r d e la *-o* final en los a p e l a t i v o s *roboret* (R, 1042, p. 58), *capmansum* (R, 1052, p. 95), *Per* (E, I, 1117, p. 482, y otras veces), *gener* (E, I, 1121, p. 488; E, III, 1124, p. 534), *merchader* (E, I, 1121, p. 490), *sporoner* (E, I, 1121, p. 488), *binater* (E, I, 1123, p. 497), *peliçer* (E, I, 1126, p. 514), *carnicer* (E, II, 1119?, p. 516); en los a n t r o p ó n i m o s de cualquier origen: *galinç* (R, 1036, p. 17), *Arnald* (R, 1040, p. 31), *galin acenari* (R. 1045, p. 65), *Fertung Blasch* (R, 1035, p. 7), *Galin blasch* (id.), *Galin sanz* (R, 1046, p. 70), *xemen* (R, 1046, p. 70; s.a., p. 226), *Galin Daniel* (R, 1049, p. 78), *Carrascher* (R, 1056, p. 131); *Fortun* (SR, I, 1062, p. 4), *Gielm* (E, III, 1078, p. 514), *Sanç* (SR, I, 1081, p. 39), *Dalmaç* (SR, I, 1082, p. 55), *Dalmaz* (SR, I, 1090, p. 133; P, 1094, p. 225), *Eximen* (SR, I, 1090, p. 142), *Xemen* (SR, I, 1090, p. 165), *Lop* (SR, I, 1093, p. 197), *Fredelanz* (ib., p. 201), *Ariol* (SR, II, 1066, p. 31, etc.), *Ariuel* (SR, II, 1084, p. 173), *Manz*

[1] La voz quedó entre los cristianos y dura hasta hoy. Los varios ejemplos del siglo XII adelantan la cronología que de ella teníamos y hacen ampliar la extensión geográfica que atestigua E. K. Neuvonen (*Arabismos siglo XIII*, p. 171).

(SR, II, 1091, p. 201), *Lup* (SR, II, 1103, p. 13), *Florenz* (P, 1097, p. 275), *Per* (E, I, 1117, p. 482 y otras veces), *Sobranzer* (E, I, 1119, p. 486), *Auinfraucat* (E, I, 1119—1120, p. 487), *Quadrat* (E, I, 1121, p. 488; 1134, p. 535), *Belenguer* (E, I, 1121, p. 498), *Bonet de Bordel* (E, I, 1121, p. 498), *Guilem Iuliam* (E, I, 1121, p. 489), *Ranol* (E. I, 1121, p. 489), *Alfons* (ib.), *Rauolf* (E, I, 1121, p. 491), *Robert* (E, I, 1121, p. 491), *Guilen Clavel* (E, I, 1121, p. 494), *Stephan* (E, I, 1123, p. 490), *Forton* (E, I, 1124 ?, p. 502, 1124, p. 504; 1135, p. 540), *Centol* (E, I, 1124, p. 508; 1134, p. 524; 1132, p. 529, etc.), *Benedet* (E, I, 1126, p. 514), *Figuer*, (E, I, 1126, p. 514), *Escuder* (E, I, 1128, p. 515), *Robert* (E, I, 1128, p. 516), *Antfos* (E, I, 1128, p. 517), *Ferrer* (ib.) *Lambert* (ib.), *Dod* (E, I, 1130, p. 524), *Arnald* (E, I, 1133, p. 530 y otras veces).

Asimismo, la *-o* final se pierde en los topónimos *Nociet* (R, 1054, p. 104) 'Nocito', part. Jaca, prov. Huesca, *Circit* (SR, I, 1085, p. 87) 'Cercito', ayunt. Acumuer, part. Jaca, *Terç* (SR, I, 1090, p. 158) o *Terz* (P. 1097, p. 259) 'Tierz', *Bail* (SR, I, 1081, p. 49; 1090, p. 165) 'Bailo' part. Jaca, *Unocastel* (P, 1096, p. 244), *Tub* (E, I, 1105, p. 479) 'Tubo', part. Sariñena, prov. Huesca, *Frescam* (E, I, 1121, p. 498) 'Fréscano', part. Borja, Zaragoza, *Arraual* (E, I, 1124, p. 502), *Marzan* (E, I, 1130, p. 524), *Mont Accut* (E, I, 1134, p. 537) 'Monteagudo', part. Tudela, Navarra, *Montagut* (E, I, 1135, p. 541).

d) Dada su rareza, deben ser una *-o* falsamente repuesta la de *Bielo* (P, 1095, p. 232), frente a los numerosos *Biel* o *Biele*, la de *Tamareto* (E, II, 1107 ?, p. 509, etc.) 'Tamarite de la Litera' y la de *Soso* (E, II, 1123 ?, p. 522) 'Sos del Rey Católico'. En la misma línea está la ultracorrección *aprilio* (E, III, 1134, p. 550).

11. LA -E FINAL

a) se conserva en *Oliuane* (R, 1035, p. 8), *Aragone* (R, 1036, p. 143; 1046, p. 76; SR, I, 1093, p. 201), *Larraese* (R, 1037, p. 22), *Banaguasse* (R, 1039, págs. 35 y 36; 1063, p. 177; SR, I, 1084, p. 72), *Boile* (R, 1043, p. 45; E. I, 1108, p. 481; 1134, p. 532; 1134, p. 536), *Larrosse* (R, 1044, p. 57), *Biniesse* (R, 1046, p. 73; 1049, p. 85; s.a., p. 190), *Unduasse* (ib., p. 75), *Larbuasse* (R, 1046, p. 75), *Araoste* (R, 1046, p. 82), *Ipiesse* (R, 1050, p. 91), *Montecluso* (R, 1055, p. 120), *Villare* (R, 1056, p. 132), *Sose* (R, 1058, p. 146), *Oraste* (R, 1059, p. 157), *Sangorrine* (R, 1061), *Auaie* (R, 1063, p. 177), *Ayne* (ib.), *Barose* (ib.), *Auose* (ib.), *Bandrese* (ib.), *Araoste* (R, 1063, p. 180), *Uruele* (SR, I, 1074, p. 22), *mulgone* (E, III, 1078, p. 514), *Anniesse* (SR, I, 1085, p. 81), *Araguesse* (SR, I, 1085, p. 79), *Arasquesse* o *Arasquasse* (ib.; P, 1097, p. 254), *Banabarre* (SR, I, 1089, p. 123), *Monte Aragone* (SR, I, 1090, p. 158), *Exauarre* (E, III, 1091, p. 517), *Uiele* (SR, I, 1093, p. 193), *Loarre* (SR, I, 1094, p. 210), *zude* (P, 1096, págs. 242 y 243), *Monte Araon* (P, 1099, p. 318), *Monteoroio* (P, 1101, p. 330), *zite* (P, 1100, p. 329), *balle* (P, 1102, p. 363), *Aierbe* (E, I, 1103, p. 478; 1134,

p. 533), *Xauierre* (E, III, 1120?, p. 531), *Alayone* (E, I, 1121, p. 489), *Biele* (P, 1096, p. 246; E. I, 1124, p. 504), *Arriuuele* (E, II, 1123?, p. 521), *Leiore* (E, II, 1124, p. 525), *Galuete* (E, I, 1127, p. 515).

b) Del mismo modo que hemos visto o > e, e > *i*: *scavierri* (R, 1036, p. 16), *Sasabi* (R, 1042, p. 39), *Biniessi* (R, 1044, p. 60), *Suprarbi* (R, 1055, p. 82), *Berali* (ib., p. 80), *Gabini* (R, 1045, p. 110), *Bogili* (R, 1054, p. 111), *Bugili* (R, 1055, pgs. 115 y 120), *Anguessi* (R, 1057, p. 137), *Aybari* (R, 1062, p. 175), *Bieli* (ib.), *Larrasuni* (R, s.a., p. 192). Ninguna de estas formas debían ser genitivos: unas están regidas por la preposición *in* (*Scavierri, Suprarvi, Berali, Bugili, Aybari, Bieli*), otras por *de* (*Sasabi, Biniessi, Gabini*), otras son acusativos: "uilla que vocitant *anguessi*", "que vocatur *larrasuni*".

c) Se pierde la *-e* final en *Aragon* (R, 1032, p. 2; SR, I, 1090, p. 133; 1093, p. 197), *Ballaran* (R, 1036, p. 11), *Vinies* (R, 1046, p. 74), *Arb* (R, 1049, p. 84), *Benabar* (R, 1052, p. 96), *Sancti Cucufat* (R, 1055, p. 113), *Libuer* (R, 1055, p. 116), *Sos* (R, 1055, p. 120), *Font calent* (R, 1056, p. 131), *torrent* (R, 1056, p. 132), *Val* (R, 1061, p. 170), *Orast* (SR, I, 1068, p. 9; 1068, p. 223; 1090, p. 156), *Luar* (SR, I, 1070, p. 22; P, 1097, p. 269, etc., E, II, 1123, p. 520), *Logar* (SR, I, 1085, p. 84), 'Loarre', Huesca, *Monte Aragon* (SR, I, 1089, p. 127), *Banabar* (SR, I, 1089, p. 127), *Aierb* (SR, I, 1090, p. 158; E, II, 1123?, p. 521), *tor* (SR, I, 1092, p. 183), *zud* (P, 1100, p. 334), *Bel* (SR, I, 1094, p. 205), *Vart* (SR, I, s.a., p. 222; P, 1101, p. 362), *Kaluet* (P, 1094, p. 227), *Xabier* (P, 1097, p. 259), *Castellosavals* (P, 1090, p. 298), *Almunient* P, 1110, p. 323), *Montmesa* (P, 1100, p. 331), *Bicent* (P, 1101, p. 349), *Vart* E, I, 1091, p. 472), *Calasanç* (E, I, 1107, p. 480), *Tamaret* (E, I, 1107, d. 480; E, II, 1107?, p. 509; E, III, 1111, p. 525), *Calbet* (E, I, 1108, 1. 481; 1121, p. 491), *Albalat* (E, I, 1118, p. 428), *Alasquor* (E, III, 108, p. 525), *Eshiarc* (E, I, 118, p. 484), *Pitarc* (E, I, 1118, p. 484), *Iray* (E, II, 1120, p. 518) 'Irache', Navarra, *Esauier* (E, III, 1120, p. 531), *Calataiub* (E, I, 1121, p. 488; 1125, p. 510), *Marchant* (E, I, 1121, p. 494), *Belchit* (E. I, 1122, p. 495; 1132, p. 529, etc., etc. E, II, 1123, p. 520), *Boil* (E, I, 1124, p. 524), *Biel* (P, 1096, p. 247 E, I, 1124, p. 505; 1134, p. 533), *Bel* (E, I, 1125, p. 509), *Alaon* (E, III, 1127, p. 543) *alod* (E, III, 1128, p. 547, etc.) < germ. a l a u d e s, *Fort* (E, I, 1129, p. 520), *Mont Aragon* (E, I, 1134, p. 534), *Cascant* (E, I, 1134, p. 537), *Mont acut* (E, I, 1134, p. 537), *Balterra* (E, I, 1134, p. 537), *Montreial* (E, II, 1134, p. 576), *Binzent* (E, 51, 1138, p. 593), *Beneuar* (E, II, 1143, p. 609) 'Benabarre', prov. Huesca.

Es paragógica la -e de *Seneuuie* (E, III, 1078, p. 514), cfr. *Senebui, Senebuei*, etc.

d) Lo mismo que en castellano, el arabismo a l h a u z debió tomar en aragonés una *-e* antietimológica (en los textos más antiguos sólo documento plurales: *alchobces* (P, 1098, p. 277) y *alhobzes* (P, 1090, p. 279, etc.), mientras que *alhobce* pertenece a una de las cartas más modernas, fuera de la estricta cronología que estudio: (E, III, 1163, p. 597), pues de otro modo no podría explicarse la anómala evolución

au > *ob* (a l h a u z no permitría la pronunciación **alhabz*, mientras que es posible si la *z* se apoya en una vocal siguiente. Que el valor de esta *b* es fonético y no gráfico está asegurado por la anaptixis *alhoveces* (P, 1090, p. 279).

12. CONSIDERACIONES SOBRE LA CONSERVACIÓN Y APÓCOPE DE *O*-, -*E* FINALES

Menéndez Pidal[1] y Lapesa[2] se han ocupado de la apócope en aragonés. Para ambos autores hubo una „propensión espontánea del dialecto", favorecida por el apoyo catalán y extranjero[3]. En efecto, los antiguos textos aragoneses (siglo XI) manifiestan una clara vacilación: de una parte la pérdida, de otra la conservación. La apócope de la vocal final no fue escasa en el siglo XI, si bien el mantenimiento parece predominar. En esta serie de casos conservados habrá que ver también la influencia de los escribas latinizantes. Sin embargo, cuando se lleva a cabo la reconquista del valle del Ebro y a ella vienen oleadas de gentes ultrapirenaicas la pérdida es sensiblemente superior a la conservación. Pues si bien se restituye en ocasiones una -*o* y, más rara vez, una -*e*[4], son muchos más los casos en que la consonante o el grupo consonántico quedan en posición final y, lo que es más de notar, la vocal que sólo excepcionalmente se perdía en los apelativos comunes (*roboret*, *capmansum*, *tor*) ofrece (en mis textos a partir de 1121) abundantes ejemplos de caída sobre todo en el sufijo -*er*(*o*). Esto indica que si la acción latinizante fue capaz de mantener en la escritura a las -*e* y -*o* finales, la presencia de gentes ultramontanas fue capaz de eliminarlas tambien de este último reducto.

Junto a la „propensión espontánea del dialecto" y a la acción de los francos que bajaron a la vega del Ebro, hay, que pensar en lo que Somport significó para las peregrinaciones jacobeas; significación que si pudo influir en las designaciones topónimicas[5] mucho más lo sería sobre el habla viva. Conviene recordar que, en el Aragón medio, Zaragoza fue ciudad con un barrio de franceses (como Logroño, Estella, Puente de la Reina o Sangüesa[6]); que el Burnau de Jaca estaba poblado con franceses en el primer tercio del siglo XII y que en provenzal se redactan el *Fuero*[7]

[1] *Orig.*, pgs. 173–176.

[2] *La apócope de la vocal en castellano antiguo. Intento de explicación histórica.* „Est. dedicados a M. Pidal", II, pgs. 201–202.

[3] Las razones que da el maestro Menéndez Pidal me parecen decisivas: „En algún caso la pérdida de -*o* pudiera obedecer a la influencia catalana o bearnesa, que en la Edad Media fueron grandes, pero en la toponimia es siempre poco eficiente el extranjerismo. Hay que pensar en el estado dialectal antiguo... y el que hasta los límites de Navarra se conservan restos de una abundante pérdida de la -*o* final en el habla común" (*Orig.*, § 36_3, p. 175).

[4] En catalanismos o galicismos (*Durando*, *Sunniero*, *Bernardo*, *Bordello*, etc.) y en arabismos (*Arraballo*). La -*e* pudiera ser una solución también extraña (*Castange*, *Azelme*).

[5] Vid. M. Alvar, *Toponimia del alto valle del río Aragón*, § 6.

[6] Vid. José Mª Ramos, *El derecho de los francos de Logroño en* 1095„ „Berceo", II, y J. Mª Lacarra, *El desarrollo urbano de las ciudades de Navarra y Aragón en la Edad Media*, „Pirineos", nr. 15 y 16.

[7] Edit. por J. Mª Ramos, Barcelona, 1927.

y los *Establimentz* [1] jacetanos. Estas acciones concomitantes favorecieron la tendencia del dialecto (intermedio entre Cataluña y Castilla) que no pudo rehacer las formas plenas, como la lengua alfonsí, porque los francos favorecieron su vieja inclinación. Y, cuando las gentes traspirenaicas perdieron su antigua pujanza [2], la dinastía de los reyes catalanes (1137—1410) vino a fomentar la misma tendencia [3].

13. CONCLUSIONES

A lo largo de estas páginas he rastreado el vocalismo románico que aparece en los textos aragoneses de 1035 a 1135, aproximadamente. El primer problema que se nos ofrece es el de la validez de los datos. Sobre esto han llamado la atención ilustres tratadistas [4]. Creo que el valor de los materiales suministrados es innegable : por mucha pretensión cultista que tenga el escriba, por muy influído que esté por normas extranjeras, siempre habrá un rincón en el que las formas populares se oculten sin posibilidad de descubrirles antecedentes sabios : será un topónimo, será una forma muy evolucionada o no recognoscible, será una ultracorrección. Bien es verdad que si sólo pensáramos en estos casos extremos manejaríamos un material muy pobre, pero las numerosísimas formas romances ofrecen mayores posibilidades. Cuando cierto rasgo se repite una y otra vez, en escribas distintos, en cartas redactadas en lugares diferentes y en fechas diversas, hemos de aceptar, por fuerza, la validez del dato. Menos segura será la apreciación basada en un solo testimonio, pero, entonces, el documento en su integridad determinará la cautela de que debemos usar para decidirnos por una mayor o menor validez.

Ahora bien, en las líneas preliminares señalaba la duración del latín escrito en Aragón. Este rasgo de arcaismo ocultará muchas peculiaridades populares. Por eso no extraña la escasez con que se documentan algunos rasgos lingüísticos que hoy pasan por peculiaridades de las regiones pirenaicas e incluso la total ausencia de otros. De ahí que deba inferirse un hecho importante : admitida, con limitaciones, la veracidad de los testimonios escritos de esta época remota, sólo obtendremos de ella una imagen empobrecida de la realidad lingüística. Esto es, para conocer el estado dialectal de la edad media, prestarán inestimables servicios las hablas actuales, pues, en el arcaísmo del dialecto, se pueden rastrear con mayor abundancia los rasgos populares que enmascaraba la tendencia latinizante medieval. Es obvio señalar que este arcaísmo tiene preciosas representaciones en los nombres del lugar.

---

[1] Edit. por. D. Sangorrín en *El Libro de la Cadena del Concejo de Jaca*. Zaragoza, 1920, pgs. 333—347.

[2] Esto fué pronto, „il s'annonce dès la mort d'Alphonse le Batailleur. Tant par la volonté des monarques, que par la réaction naturelle des populations espagnoles, l'élément étranger fut bientôt éliminé" (M. Defourneaux, *Le français en Espagne aux XIe et XIIe siècles*, París, 1949, p. 220, también, su p. 221).

[3] No se puede pensar que la pérdida de las vocales finales en las hablas vivas se deba a influencias extrañas ; basta recordar que sobre el aragonés no pudo pesar una influencia tan fuerte como la francesa cuando se conquista el valle del Ebro.

[4] Valga por todos la opinión de Navarro Tomás (aceptada por Menéndez Pidal y Millardet) en *El perfecto de los verbos „-ar" en aragonés antiguo*. RDR, I, 1909, pgs. 110—121.

De otra parte, épocas de gran efervescencia, política, militar y social como es la que reseño, determinan unos empleos efímeros y circunstanciales de formas o palabras que no podrán tomarse como imagen fiel de un estado lingüístico, sin peligro de adulterar la verdad. Durante los años que giran en torno a ese de 1118 en que se ocupa Zaragoza, el galicismo es abundante, abrumador a veces, pero lo es — precisamente — en textos referidos a esos franceses no adaptados todavía; un par de generaciones más tarde, las aguas habrán vuelto a serenarse [1]. Así, pues, el aprovechamiento lingüístico de estas colecciones se encuentra limitado por dos tendencias: una latinizante, otra de importación masiva. Determinar lo autóctono es posible unas veces, otras no podemos pasar de la mera conjetura. A lo largo de este capítulo mis pretensiones han sido las de ofrecer los elementos románicos que encuentro en unos centenares de cartas y extraer del conjunto lo que pudiera ser específicamente aragonés.

En definitiva, los rasgos más notables que he recogido y que acaso merezcan figura en las conclusiones son:

1) La alternancia en el timbre de las vocales átonas.
2) La pérdida de las vocales átonas
3) La prótesis de *a* ante *r-*.
4) La no inflexión de la *a* por una *yod* siguiente.
5) La abundancia de ŏ > *uá* y la escasez de ĕ > *iá*.
6) La diptongación de ŏ ante yod y la pluralidad de soluciones.
7) La tendencia a la apócope de la vocal final, a pesar de los muchos casos en contra.

Algunos de estos rasgos son propios del latín aragonés tanto como del castellano o del leonés (los 1 y 2), otros quedan limitados a las regiones de mayor influencia vasca (el 3), dos de ellos se presentan como propios de los dialectos marginales (5 y 6, ŏ + yod) y, por último, alguno (el 4) es característico del aragonés.

La consideración del inventario anterior nos indica lo difuso que aparece el dialectalismo dentro del latín notarial aragonés o, tal vez fuera mejor decir, que este latín escrito por los notarios medievales era bastante uniforme en todos los sitios (y mi afirmación se confirma en el consonantismo y en la morfología). Las causas de la uniformidad habrá que buscarlas en la presión latinizante que impide la espontánea manifestación de la lengua hablada y en el aprendizaje escolar de los escribas, que les llevaría a rechazar como demasiado vulgares aquellos rasgos que no conocieran como generalizados en cartas de diversas procedencias. Una vez justificado este hecho, quedaría aclarado el por qué de la ausencia de algunos tratamientos dialectales, la escasez de otros y la abundancia de los que ofrecen menos carácter individualizador. (Los primeros se considerarían como muy vulgares y los últimos como aceptables dentro de su vulgaridad). Queda en pie el estudio de los escritorios medievales como focos de irradiación lingüística, como inductores de ondas unificadoras y como reguladores de la lengua escrita, aunque sea en la más humilde de sus manifestaciones.

---

[1] Vid. M. Defourneaux, *Les français à l'Espagne*, p. 221.

De otra parte, épocas de gran efervescencia, política, militar y social como es la que reseño, determinan unos empleos efímeros y circunstanciales de formas o palabras que no podrán tomarse como imagen fiel de un estado lingüístico, sin peligro de adulterar la realidad. Durante los años que giran en torno a ese de 1118 en que se ocupa Zaragoza, el galicismo es abundante, abrumador a veces, pero lo es —precisamente— en textos referidos a esos franceses [illegible]; un par de generaciones más tarde las aguas habrán vuelto a serenarse[1]. Así, pues, el aprovechamiento lingüístico de estas colecciones se encuentra limitado por dos tendencias: una latinizante, otra de importación masiva. Determinar lo autóctono es posible unas veces, otras no podemos pasar de la mera conjetura. A lo largo de este capítulo mis pretensiones han sido las de ofrecer los elementos románicos que encuentro en unos centenares de cartas y extraer del conjunto lo que pudiera ser específicamente aragonés.

En definitiva, los rasgos más notables que he recogido y que, como merecen, figuran en las conclusiones son:

1) La diferencia en el timbre de las vocales átonas.
2) La pérdida de las vocales finales.
3) La apertura de e ante r.
4) La no inflexión de a por una yod siguiente.
5) La abundancia de ó > ué y la ausencia de ê > íe.
6) La diptongación de ó ante yod y la pluralidad de soluciones.
7) La tendencia a la apócope de la vocal final, a pesar de los muchos casos en contra.

Algunos de estos rasgos son propios del latín aragonés tanto como del castellano o del leonés (los 1 y 2); otros aparecen limitados a las regiones de mayor influencia vasca (el 3), dos de ellos se presentan como propios de los dialectos mozárabes (5 y 6, ó + yod) y, por último, alguno (el 4) es característico del aragonés.

La consideración del inventario anterior nos indica o dicta que aparece el [illegible] dentro del latín notarial aragonés o, tal vez fuera mejor decir, que este latín escrito por los notarios [illegible] era bastante uniforme en todos los sitios (y mi afirmación se confirma en el consonantismo y en la morfología). Las causas de la uniformidad habrá que buscarlas en la presión latinizante que impide la espontánea manifestación de la lengua hablada y en el aprendizaje escolar de los escribas, que les llevaría a rechazar como demasiado vulgares aquellos rasgos que no conocieran como generalizados en textos de diversas procedencias. Una vez justificado este hecho, que forma la realidad por qué de la [illegible] de algunos tratamientos diptongados, la ausencia de otros y la abundancia de los que ofrecen menos carácter individualizador. (Los primeros se consideraron como muy vulgares y los últimos como aceptables dentro de su vulgaridad). Queda en pie el estudio de los escritorios medievales como focos de irradiación lingüística, como indicadores de modas unificadoras y como reguladores de la lengua escrita, aunque sea en la más humilde de sus manifestaciones.

[1] Vid. M. [illegible]

INDOEUROPÄISCHE PRÄFIXE IN DEN OSTSEEFINNISCHEN SPRACHEN

VON

P. ARISTE
(Tartu)

Im Osten der Lettischen SSR, an der russischen Sprachgrenze, gibt es im Ludzaer Bezirk eine uralte estnische Sprachinsel. Die Esten dieser ethnischen Gruppe sprechen außer ihrer Muttersprache auch lettisch und russisch. In der Mundart dieser Esten habe ich ein ungewöhnliches Wort aufgezeichnet: *preeillos* 'wunderschön'. Die Mundart kennt das Wort *illos* 'schön', das dem Worte *ilus* der estnischen Umgangs- und Literatursprache entspricht. Das merkwürdige *preeillos* ist unter dem Einflusse des russischen Wortes *прекрасный* 'wunderschön' entstanden. Wir haben hier mit einem für die ostseefinnischen Sprachen seltenen Falle zu tun, wo ein einheimisches Wort mit einem fremden Element präfigiert wird.

Die ostseefinnischen Sprachen kennen keine ursprüngliche Präfixation. Es gibt in diesen Sprachen nur einige spätere Fälle, wo der erste Teil von Kompositen zu einem Präfix geworden ist, wie z. B. im Finnischen *epäystävällinen* 'unfreundlich' zu *ystävällinen* 'freundlich, freundschaftlich', *epämukava* 'unbequem' zu *mukava* 'bequem'; im Estnischen *ebamugav* 'unbequem' zu *mugav* 'bequem', *ebameeldiv* 'unsympathisch' zu *meeldiv* 'sympathisch' usw. Deshalb ist die Erscheinung entlehnter Präfixe für die Fennougristen von einem besonderen Interesse.

Daß russische Präfixe zu ostseefinnischen Wörtern im Wepsischen angefügt werden, ist in der Fachliteratur bekannt. In dem mittelwepsischen Dialekt sind gebräuchlich die russischen Präfixe *до-* und *пере-*: *śöda* 'essen' und *dośöda* 'alles aufessen, sich satt essen', russisch *доесть*; *panda* 'legen, stellen, setzen' und *dopanda* 'rapportieren, vortragen, referieren', russ. *доложить, докласть*; *perepanda* 'umstellen', russ. *переложить*; *mända* 'gehen' und *domända* 'bis zu einem Ziel gehen, anlangen', russ. *дойти*; *śidoda* 'binden, zubinden' und *pereśidoda* 'zusammenbinden,

einwickeln, einbinden', russ. *перевязать*[1]. Außerdem ist im Wepsischen das russische negierende Präfix *ни-* ganz sprachmäßig geworden: *ńiken* 'keiner' zu *ken* 'wer', russ. *никто*; *ńikel'l'e* 'keinem' zu *kel'l'e* 'wem', russ. *никому*; *ńimid'ä* 'nichts, gar nichts' zu *mid'ä* 'was', russ. *ничего*; *ńi-üht* 'keinen' zu *üht* 'einen', russ. *ниодного* usw. Dieses dem Russischen entlehnte Präfix kommt ebenso in einigen anderen ostseefinnischen Sprachen vor, wie z. B. im Karelischen, Ižorischen und in dem absterbenden Wotischen: karelisch (lydischer Dialekt) *ńimidä* 'nichts' zu *midä* 'was', russ. *ничего*; *ńikonz* 'nie, niemals' zu *konz* 'wann', russ. *никогда*; *ńikuga* 'keiner' zu *kuga* 'wer', russ. *никто*; *ńiainag* 'nie, niemals' zu *ainag* 'immer', russ. *никогда*; (waldaischer Dialekt) *ńikuiń* 'auf keine Weise' zu *kuiń* 'wie', russ. *никак*; *ńimid'ä* 'nichts' zu *mid'ä* 'was', russ. *ничего*. In den Literaturformen der karelischen Sprache wurde das Präfix *ni* als selbständiges Wort gebraucht: *ni ühtä* 'keinen', *ni konza* 'nie, niemals' usw. Das Ižorische kennt *niken* 'keiner' zu *ken* 'wer', russ. *никто*; *nimiGä* 'nichts, keins' zu *miGä* 'was', russ. *ничего*; *nikonz* 'nie, niemals' zu *konz* 'wann', russ. *никогда* usw. Aus dem Wotischen sei erwähnt *nimiltin* 'keiner' zu *miltin* 'welcher', russ. *никакой*.

Viel allgemeiner als die russischen sind die lettischen Präfixe in einigen ostseefinnischen Sprachen. Im Norden der Lettischen SSR, unweit der estnischen Sprachgrenze, gibt es eine kleine Esteninsel, welche im Estnischen Leivu genannt wird. Die Esten dieser Sprachinsel haben immer Lettisch als Schul- und Kirchensprache gehabt. Während des letzten Jahrhunderts haben sie sich in die lettische Nation einverleibt. Nur wenige alte Leute sprechen noch estnisch. In der Leivu-Mundart werden lettische Präfixe *at-*, *bez-*, *iz-*, *no-* (mundartlich *nū-*), *pa-* und *pie-* (mundartlich *pī-*) angewandt, wie z. B. *masma* 'bezahlen' und *atmasma* 'sich rächen', lettisch *maksāt* 'bezahlen' und *atmaksāt* 'sich rächen'; *atkoži* (zu *koži*) 'Nachfeier der Hochzeit am Sonntage nach der Hochzeit', lett. *atkāzas* dass.; *bezjemada* 'mutterlos' zu *jema* 'Mutter', lett. *bez mātes* 'mutterlos'; *pidämä* 'halten' und *ispidämä* 'aushalten, ertragen', lett. *turēt* und *izturēt* dass.; *laskma* 'lass', lett. *laist* dass. und *nūlaskanu* 'liederlich, heruntergekommen', lett. *nolaidies* dass.; *pajema* 'Stiefmutter' zu *jema* 'Mutter', lett. *māte* und *pamāte* dass.; *pajeza* 'Stiefvater' zu *jeza* 'Vater', lett. *tēvs* und *patēvs* dass.; *paraazikste* 'in geringem Maße, wenig, langsam, allmählich' zu *raaz* 'eine Kleinigkeit', lett. *pamazām* dass.; *pakoudži* 'monatlich, monatweise' zu *kou* 'Monat, Mond', lett. *pa mēnešiem* dass.; *paatama* 'sprechen' und *pipaatama* 'bereden, zu etwas bewegen', lett. *runāt* und *pierunāt* dass; *pitšitama* 'drücken' und *pipitšitama* 'andrücken, zwingen', lett. *spiest* und *piespiest* dass.; *vjedama* 'führen, fahren' und *pivjedama* 'heranziehen, heranführen', lett. *vest* und *pievest* dass.; *d'uonu* 'getrunken' und *piid'uonu* 'betrunken', lett. *dzēris* und *piedzēries* dass.

Alle Liven sprechen lettisch als Kultursprache während Jahrhunderte. Livisch wird nur in 12 Stranddörfern als lokale Sprache gebraucht.

[1] Н. И. Богданов, *Вепсский язык на современном этапе развития*. — Труды Карельского филиала Академии Наук СССР XII. Прибалтийско-финское языкознание. Петрозаводск 1958, S. 80.

Das Livische, welches jetzt gesprochen wird, ist stark lettonisiert. Es kennt unter anderem alle lettischen Präfixe, die mit Verben und Nomina feste Verbindungen bilden, nämlich *aiz-*, *ap-*, *at-*, *bez-*, *il-*, *iz-*, *no-* (ausgesprochen *nuo-*), *pa-*, *pār-*, *pie-*, *sa-* und *uz-*: *maksõ* 'zahlen, kosten, gelten' und *aizmaksõ* 'bezahlen', lett. *maksāt* und *aizmaksāt* dass. (das lettische Wort stammt aus dem Ostseefinnischen); *nagrõ* 'lachen' und *apnagrõ* 'verlachen, verspotten, auslachen', lett. *smieties* und *apsmiet* dass.; *mõtlõ* 'denken' und *apmõtlõ* 'bedenken, nachdenken, erwägen', lett. *domāt* und *apdomāt* dass.; *andõ* 'geben' und *atandõ* 'zurückgeben', lett. *dot* und *atdot* dass.; *atkāzgõnd* 'ein Fest, das das junge Paar am Sonntag nach der Hochzeit gibt' zu *kāzgõnd* 'Hochzeit', lett. *atkāzas* zu *kāzas* dass.; *joudzi* 'kräftig, stark, mächtig' und *bäsjoudzi*, *bäzjoudzi* 'kraftlos', lett. *spēcīgs* und *bezspēcīgs* dass.; *pānda* 'legen' und *iepānda* 'einlegen', lett. *likt* und *ielikt* dass.; *nädõ* 'sehen' und *ienädõ* 'leiden', lett. *redzēt* und *ieredzēt* dass.; *piddõ* 'halten' und *ispiddõ* 'aushalten', lett. *turēt* und *izturēt* dass.; *andõ* 'geben' und *nuondõ* 'abgeben, verraten', lett. *dot* und *nodot* dass.; *jellõ* 'leben' und *nuojellõ* 'irgendwo verleben, abarbeiten', lett. *dzīvot* und *nodzīvot* dass.; *jūodõ* 'trinken' und *pajūodõ* 'etwas trinken, etwas saufen', lett. *dzert* und *padzerties* dass.; *kandõ* 'tragen' und *pakandõ* 'ertragen', lett. *nest* und *panest* dass.; *laiga* 'breit' und *palaiga* 'etwas breit', lett. *plats*, *plašs* und *paplats*, *paplašs* dass.; *eitõ* 'werfen' und *pāreitõ* 'vorwerfen, beschuldigen', lett. *mest* und *pārmest* dass.; *sūolõ* 'salzen' und *pārsūolõ* 'versalzen', lett. *sālīt* und *pārsālīt* dass.; *lädõ* 'gehen' und *pārlädõ* 'vorübergehen', lett. *iet* und *pāriet* dass.; *pallõ* 'bitten, betet' und *piepallõ* 'anbeten, erbitten', lett. *lūgt* und *pielūgt* dass.; *andõ* 'geben' und *pieandõ* 'vergeben', lett. *dot* und *piedot* dass.; *kutsõ* 'rufen, einladen, nennen' und *sakutsõ* 'zusammenladen, einladen', lett. *saukt* und *sasaukt* dass.; *ruja* 'krank' und *saruja* 'etwas krank', lett. *slims* 'krank' und *saslimt* 'krank werden'; *uskõ* 'glauben' und *uzuskõ* 'zutrauen', lett. *ticēt* und *uzticēt* dass.; *võttõ* 'nehmen' und *uzvõttõ* 'aufnehmen, empfangen', lett. *ņemt* und *uzņemt* dass.[1]

Das Estnische hat enge Beziehungen mit dem Niederdeutschen gehabt, da die deutsche Bevölkerung Estlands bis zum Anfange des vorigen Jahrhunderts niederdeutsch sprach. Aus dem Niederdeutschen sind ins Estnische viele Wörter eingedrungen. Außerdem hat das Estnische eine mittelniederdeutsche zum Präfix gewordene Präposition entlehnt, nämlich *vör-*. Das Präfix *vör-* kommt vor allen Dingen in niederdeutschen Lehnwörtern vor, wie z. B. *vöörmast* 'Vormast', niederdeutsch *vörmast* dass.; *vöörrüütel* 'Vorreiter', niederd. *vörrûter* dass. Das Präfix *vöör-* wird aber mundartlich auch einheimischen estnischen Wörtern angefügt: *vöörväravad* Pl. 'Außenpforte der Tenne' zu *värav*, Pl. *väravad* 'Pforte'; *vöörkoda* 'Vorhaus, Halle, Vorhalle' zu *koda* 'Haus, Vorhaus,

[1] J. A. Sjögrens, *Livische Grammatik nebst Sprachproben*. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet und mit einer historisch-ethnographischen Einleitung versehen von F. J. Wiedemann, St. Petersburg 1861, S. 43 ff.; L. Kettunen, *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*, Helsinki 1938; П. А. Аристэ, *К вопросу о развитии ливского языка*. — Труды Института языкознания IV, Москва 1954, S. 296.

Gebäude', niederd. *vörhûs* dass.; *vöörkaup* 'Vorkauf, Wiederverkauf, Schacher' zu *kaup* (ein altes germanisches Lehnwort in den ostseefinnischen Sprachen) 'Kauf', niederd. *vörkôp* dass. usw.[1] Außerdem muß hier noch erwähnt werden, daß das estnische Wort *umb* (finnisch *umpi*) 'verschlossen, unzugänglich, ungebahnt, verstopft, nicht klar, trüb, unbegreiflich' in sehr verschiedenen Zusammensetzungen vorkommt. In manchen festen Verbindungen ist dieses Wort fast zu einem Präfix geworden. Das Mittelniederdeutsche kannte ein lautlich ähnliches Präfix *umb*- später *un*-, neuhochdeutsch *un*-. Durch den Einfluß des Mittelniederdeutschen hat *umb*- im Estnischen auch die Funktionen des mittelniederdeutschen homonymischen Präfixes erhalten. Neben den alten Zusammensetzungen, wie *umbkaev* 'verdeckter Brunnen', *umbkuhi* 'Heuschober ohne Luftzug', *umblätlane* 'Lette, der kein Wort estnisch spricht', *umbtänav* 'Sackgasse' usw., sind entstanden Neubildungen *umbusk* 'Unglaube' zu *usk* 'Glaube'; *umbrohi* 'Unkraut' zu *rohi* 'Gras, Kraut', veraltet *umbviisakas* 'unhöflich' zu *viisakas* 'höflich' usw., wo *umb*- semantisch dem deutschen *umb*-, *un*- entspricht.

Ganz in der Natur aller Sprachen liegt es, dass überall eine viel grössere Geneigtheit besteht Nomina und Verba zu entlehnen als Präpositionen, Konjunktionen und Affixe. Präfixe und ähnliches werden selten aus einer Sprache in eine andere übernommen, weil sie so fest mit dem innersten Gewebe einer Sprache verknüpft sind. Wie die angeführten Fälle aus den ostseefinnischen Sprachen es gezeigt haben, ist die Entlehnung der Affixation jedoch möglich, wenn der Kontakt zwischen Sprachen besonders stark geworden ist.

---

[1] P. Ariste, *Üks alamsaksa prepositsioon eesti keeles*. — Eesti Kirjandus XXII, Tartu 1928, S. 598 ff.

RAPORTUL DINTRE DIATEZE ȘI TRANZITIVITATE

DE

FINUȚA ASAN

În nici una dintre gramaticile noastre nu este prezentat explicit și clar raportul dintre diateze și tranzitivitate.

H. Tiktin, în *Gramatica romînă*[1], scrie : „După funcțiunea lor, verbele se împart în verbe *tranzitive* și verbe *intranzitive* ... Verbul tranzitiv se zice *reflexiv* cînd cere drept complement un pronume reflexiv în acuzativ sau dativ". Mai departe[2] se spune că „Sînt două genuri (sau forme) genul *activ* și genul *pasiv*... Numai verbele tranzitive au pasiv". Din pasajele citate reies mai multe idei : verbele se împart în tranzitive și intranzitive, pe de o parte, active și pasive, pe de altă parte. Verbele reflexive sînt tranzitive sau intranzitive, construite cu un pronume reflexiv. Un verb tranzitiv, deci, poate apărea ca activ, pasiv sau reflexiv ; un verb intranzitiv, ca activ sau reflexiv. Rămîn, totuși, unele nedumeriri. Dacă verbele reflexive sînt tranzitive sau intranzitive, de ce se face la p. 191 următoarea enumerare : „Dativul poate completa : 1. Un verb *intranzitiv*...2. Un verb *tranzitiv* ... 3. Un verb *reflexiv* ..." Dacă „verbele tranzitive au pasiv" înseamnă că ele își păstrează tranzitivitatea și cînd sînt la diateza pasivă ? Tranzitivitatea unui verb se manifestă numai la diateza lui activă, cînd se construiește cu un complement direct, și se menține și cînd verbul este la pasiv sau la reflexiv și nu se mai construiește cu un complement direct ? Din păcate, *Gramatica* lui Tiktin nu răspunde la aceste întrebări.

După părerea acad. I. Iordan exprimată în *Gramatica limbii romîne*[3] și în *Limba romînă contemporană*[4], verbele tranzitive pot fi active, pasive și reflexive, cele intranzitive, numai active. Pasivele și reflexivele sînt considerate tranzitive pentru că primele provin totdeauna și ultimele de cele mai multe ori din verbe active tranzitive. Intranzitivele sînt numai active pen-

---

[1] Ed. a III-a, București, 1945, p. 92.
[2] *Ibidem*, p. 97.
[3] București, 1937, p. 166.
[4] București, 1956, p. 407.

tru că ele nu pot avea corespondente pasive și reflexive. Prin urmare, acad. I. Iordan consideră că un verb este tranzitiv sau intranzitiv după cum poate primi sau nu, la diateza activă, un complement direct. Verbul își păstrează tranzitivitatea și cînd trece la o altă diateză, chiar dacă în această situație el nu se mai poate construi cu un complement direct.

N. Drăganu, în *Elemente de sintaxă a limbii romîne*[1], împarte verbele active în tranzitive și intranzitive. Verbele reflexive, spune el[2], pot exprima o lucrare tranzitivă, de ex. *m-am tăiat* sau o lucrare intranzitivă : *mă duc*. Nu reiese clar din lucrarea lui Drăganu dacă reflexivele care exprimă „o lucrare tranzitivă" sau „o lucrare intranzitivă" trebuie considerate verbe tranzitive sau intranzitive. Se pare că nu, deoarece într-un alt capitol[3] se spune că complementul indirect poate determina un verb tranzitiv, un verb intranzitiv sau un verb reflexiv. În felul acesta, atît pasivele cît și reflexivele rămîn în afara împărțirii verbelor în tranzitive și intranzitive.

Al. Rosetti și J. Byck, în *Gramatica limbii romîne*[4], afirmă că : „După înțelesul lor, verbele pot fi tranzitive sau netranzitive... O categorie deosebită o formează verbele reflexive (*a se căi*, *a se teme*, *a se uita*) care, deși au un obiect direct (pronumele reflexiv *se*), au înțeles netranzitiv".

Cu toate că nu se spune explicit, s-ar putea înțelege de aici că activele și pasivele sînt tranzitive sau intranzitive, iar reflexivele, deși primesc toate un complement direct (pronumele reflexiv), au și ele unele înțeles tranzitiv (cum ar fi *a se spăla*, *a se închipui*, *a se tăia* etc.) și altele înțeles intranzitiv (*a se căi*, *a se teme*, *a se uita*).

Nici *Gramatica Academiei R.P.R.* nu aduce mai multe precizări în problema care ne interesează. Se spune în treacăt că unele verbe active sînt tranzitive și că pasivul apare numai la verbele tranzitive[5]. Mai departe[6] se arată că unele reflexive dinamice pot primi, pe lîngă pronumele reflexiv, și un complement direct, de exemplu : *m-am gîndit ceva*, *mă rog un lucru*, ceea ce demonstrează faptul că, în aceste cazuri, pronumele „nu e simțit ca complement, el face corp comun cu verbul". De aici însă, nu se trage concluzia că aceste reflexive ar fi tranzitive, iar în volumul al II-lea[7], alături de tranzitive, intranzitive, sînt menționate și reflexivele, ca verbe care pot fi construite cu un complement indirect.

Împărțirea verbelor în tranzitive, intranzitive și reflexive este folosită și de cele mai multe dintre dicționarele noastre mai vechi și mai noi : *Dicționarul Academiei*, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* de H. Tiktin, *Dicționarul enciclopedic* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționaru limbii romînești* de August Scriban, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, *Dicționarul limbii romîne moderne*. În aceste lucrări, pasivele sînt trecute

---

[1] București, 1945, p. 81.
[2] *Ibidem*, p. 82.
[3] *Ibidem*, p. 88-89.
[4] București, 1945, p. 68-69.
[5] Vol. I, p. 243.
[6] *Ibidem*, p. 248.
[7] P. 118.

printre tranzitive, avîndu-se în vedere probabil, ca și în unele gramatici, faptul că pasivele provin totdeauna din active tranzitive.

Gramaticile limbilor străine pe care le-am consultat nu aduc nici ele mai multe lămuriri în problema cercetată. Astfel, în *Grammaire Larousse du XX-e siècle*, Paris, 1936, se arată că verbele active sînt tranzitive sau intranzitive și că numai verbele tranzitive pot trece la pasiv. În capitolele închinate verbelor pasive și pronominale (reflexive) nu se mai pomenește despre tranzitivitate. De asemenea, Renzo Cristiani[1] împarte numai tranzitivele în active, pasive și reflexive, nemaiocupîndu-se de diateza intranzitivelor.

Gramatica limbii ruse[2] menționează faptul că intranzitivele pot fi verbe reflexive sau nereflexive (невозвратные), pe cînd tranzitivele sînt numai nereflexive (reflexivele nu pot primi un complement direct).

Ocupîndu-se de verbele reflexive[3], acad. Al. Graur a remarcat faptul că, în unele cazuri, pronumele reflexiv nu mai e simțit ca obiect și verbul poate fi construit cu un complement direct sau cu o propoziție completivă directă. Această idee a fost preluată — după cum am văzut — și de *Gramatica Academiei R.P.R.*

Asupra raportului dintre diateze și tranzitivitate s-a oprit, după cîte știu, numai S. Stati, care a stabilit următoarea schemă[4]:

Verbele sînt intranzitive (nu pot primi complement direct) cînd sînt la diateza	activă reflexivă cu dativul sau cu acuzativul pasivă
Verbele sînt tranzitive cînd sînt la diateza	activă reflexivă

sau:

active	tranzitive intranzitive
pasive	intranzitive
reflexive cu acuzativul	tranzitive intranzitive
reflexive cu dativul	tranzitive intranzitive.

La această schemă, autorul a adăugat două note. În prima face o rezervă în ceea ce privește caracterul tranzitiv al reflexivelor precizînd că

1 *Nuova grammatica della nostra lingua*, Firenze, 1940.
2 Vol. I, Moscova, 1952.
3 BL, VI (1938), p. 76.
4 LR, VII (1958), nr. 2, p. 41.

„reflexivele cu acuzativul, deși nu primesc complement direct, se construiesc uneori cu propoziții completive directe”[1]; asupra celei de a doua note, mă voi opri mai departe.

În rîndurile care urmează îmi propun să arăt mai întîi că și reflexivele cu acuzativul pot primi atît complemente directe cît și propoziții completive directe și că, prin urmare, trebuie și ele împărțite, fără rezerve, în tranzitive și intranzitive; voi discuta, apoi, situația verbelor la diateza pasivă.

În cazul reflexivelor[2] obiective, pronumele are prin definiție rol de complement direct și este înțeles ca atare. Din această cauză, el poate fi repetat, printr-un al doilea complement-pronume precedat de prepoziția *pe*. Această construcție constituie o dovadă certă a tranzitivității verbului.

Să se poată răscumpăra, cumpănindu-**se pe sine**... *de două ori cu aur.* Șincai, HR. II 227/36[3];

Inhamă-**te pă tine** *și trage zdreavăn pînă ce-i ieși din zăpadă.* Alecsandri, T. I 116;

Copil mic mi-am sărăcit, **Pe mine m**-*am văduvit.* Bibicescu, P.P. 345.

În categoria reflexivelor obiective sînt și unele verbe care, pe lîngă pronumele în acuzativ, mai au încă un complement direct sau o propoziție completivă directă:

Închinăciune *învățămu*-**ne**. Coresi, Ev. 199/29;

Cei ce **ne**-*am învățat prin tine* **ceale streine și negrăite.** Mineiul (1776), 2, 1/1;

Să **mă**-*nvăț și eu* **a scrie**. Jarnik-Bîrseanu, D. 26;

Ce e rău și ce e bine *Tu* **te**-*ntreabă și socoate.* Eminescu, O. I 194.

Pe bună dreptate socotește S. Stati, cred, că aceste verbe nu fac parte din diateza reflexivă și că sînt de fapt active „deoarece pronumele nu e morfem verbal, nu face corp comun cu verbul, ci e o parte de propoziție de sine stătătoare”[4].

Pentru cei care rămîn la punctul de vedere tradițional cu privire la diateza reflexivă este cu atît mai interesant de subliniat faptul că toate reflexivele obiective sînt tranzitive.

Verbele reflexive reciproce sînt într-o situație apropiată de cea a obiectivelor pentru că și aici subiectele fac și suferă acțiunea. Și în acest caz pronumele are rol de complement direct, deși este conceput mai puțin clar decît la reflexivele obiective. *Ei* **se** *îmbrîncesc* înseamnă „unul îmbrîncește pe celălalt și, în același timp, este îmbrîncit de celălalt”. Unele reflexive reciproce pot fi construite și cu un complement direct sau, mai des, cu o completivă directă:

S-au adunat cu toții... spre a **se** *sfătui*, **ce-i de făcut**. Caragiale, O. III 39;

Ei **se** *sfătuiră Pe l-apus de soare*, **Ca să mi-l omoare** *Pe cel moldovan.* Alecsandri, P.P. 1.

---

[1] *Loc. cit.*

[2] Folosesc termenul *reflexiv* pentru toate verbele construite cu pronumele reflexiv, independent de *diateza* la care aparțin.

[3] Citatele sînt extrase din DA (ms.) și din DLRC.

[4] *Lucr. cit.*, p. 44.

Prin urmare, reflexivele reciproce sînt, ca şi obiectivele, tranzitive şi, potrivit teoriei deja expuse, active.

În categoria reflexivelor dinamice intră atît verbe intranzitive, cît şi tranzitive.

Intranzitive :

La un astfel de rezultat nu se aşteptaseră. Pas, L. I 129 ;

El se-namorase de-o stea iubitoare. Alecsandri, P. II 132 ;

Cutezătorul ce se încredea perfidelor unde. Eminescu, N. 33 ;

Ştii tu că nu mă împotrivesc ţie niciodată. Eminescu, N. 18 ;

Nu mă tem de moarte, dimpotrivă. Topîrceanu, B. 93.

Tranzitive :

Caii se bălegau tot **apă**, *că altă n-aveau.* Neculce, la TDRG, s. *băliga* ;

Biata fată,... se cercă **să zică şi ea ceva**, *dară împăratul îi taie cuvîntul.* Ispirescu, L. 23 ;

Mă chitesc eu în mine **cum s-o dau** *ca să nu mă prindă.* Creangă, A. 47 ;

Din toţi caii tocmai tu te-ai găsit **să mănînci jăratic**? Creangă, P. 195 ;

Se joacă băieţii **fel de fel de jocuri**. Ispirescu, la TDRG, s. *juca* ;

Copiii se joacă **leapşa pe ouate** ;

S-a jurat pe vin **să nu mai bea rachiu**. Zanne, P. IV 180 ;

Găina se ouase **o mărgică**. Creangă, P. 70 ;

Mă rămăşesc **c-o să alergaţi astfel prin toate oraşele mari din Europa.** Slavici, N. II 340 ;

S-a scăpat **o vorbă** *în faţa copilului* ;

Da **ce** *te socoţi tu?... Să-mi întinzi frînghii prin casă?* Alecsandri, T. I 323 ;

Ce *vă socotiţi* **că era**? *O namilă de leu.* Ispirescu, U. 30 ;

Uneori sta şi mai mult de un ceas în vorbă cu papagalul... de multe ori se uita **că vorbeşte cu dobitoc neînţelegători.** Drăghici, R. 150.

Unele dintre verbele tranzitive (*a se cerca, a se chiti, a se găsi, a se jura, a se rămăşi, a se socoti*) se construiesc de obicei cu o completivă directă. Drept complement drept ele pot primi numai un infinitiv, un pronume interogativ sau nehotărît (*mă chitesc, mă jur* **ceva**), un substantiv cu înţeles vag, neprecizat ca : *un lucru* (*se cercă, se socoti* **un lucru**). Această observaţie este valabilă şi pentru reflexivele reciproce, discutate mai sus.

La reflexivele dinamice pronumele „nu păstrează nimic din valoarea lui primitivă de complement direct"[1], el nici nu mai e înţeles ca un element separat de verb, iar această unitate verb + pronume poate primi un complement direct sau o propoziţie completivă. Pornind de la lipsa de independenţă a pronumelui faţă de verb, S. Stati recunoaşte, pe bună dreptate, existenţa unei diateze aparte (medii) în cazul reflexivelor dinamice[2].

După cum se vede din exemplele date, unele dintre verbele dinamice tranzitive nu aparţin limbii literare, ci sînt populare, regionale sau caracteristice limbajului familiar (*a se cerca, a se chiti, a se rămăşi, a se scăpa, a se uita* etc.). Acest fapt, ca şi existenţa unui număr mult mai mic de verbe

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 245.

[2] *Lucr. cit.*, p. 44, 45.

dinamice tranzitive față de cele intranzitive explică, într-o oarecare măsură, neglijarea primei categorii de verbe de către cercetători.

Tranzitivitatea reflexivelor dinamice poate fi urmărită și în perspectiva istoriei. În textele noastre vechi am întîlnit puține verbe din această categorie urmate de un complement direct sau de o completivă (*a se cerca*, *a se jura*). Cele mai multe au devenit tranzitive mai tîrziu, probabil, după modelul perechilor lor active.

Copiii joacă leapșa pe ouate — copiii se joacă — copiii se joacă leapșa pe ouate;

Găina a ouat o mărgică — găina s-a ouat — găina s-a ouat o mărgică etc. Această schimbare s-a produs mai întîi, desigur, în vorbirea populară și familiară (de unde avem și azi cele mai multe exemple) și a început să pătrundă treptat în limba literară. Este posibil ca procesul de influențare a reflexivelor de către active să continue și ca numărul reflexivelor tranzitive să crească în viitor.

Reflexivele eventive au, după părerea mea, o situație specială. Nu cred că la eventive, ca la obiective, pronumele e înțeles clar ca o parte de propoziție independentă de verb, ca un complement direct, așa cum susține S. Stati[1]. E adevărat însă că, în special în unele cazuri, pronumele nu e atît de legat de verbul eventiv, cum este de verbul dinamic. Dacă *a se îmbogăți* (dat de *Gramatica Academiei R.P.R.* ca exemplu de verb eventiv[2]) mai poate fi înțeles ca „a se face *pe sine* bogat" (deci cu pronumele-complement) nu mi se pare că se poate spune același lucru despre *a se întrista*, *a se roși*, *a se veșteji* etc. (nu „mă fac trist", nu „mă fac roșu" etc.). Această ultimă categorie de exemple, care cuprinde de fapt majoritatea eventivelor, arată că verbele în discuție sînt mai apropiate de dinamice decît de obiective.

Prin urmare, verbele eventive ca *a se îmbogăți* sînt tranzitive, iar cele ca *a se deștepta*, *a se întrista* etc. sînt intranzitive. De notat că eventivele (nici cele pe care le-am socotit tranzitive) nu se construiesc cu alt complement direct decît pronumele reflexiv *se* (care nu poate fi repetat prin forma accentuată *pe sine*), nici cu o completivă directă.

La reflexivele impersonale, ca și la dinamice, pronumele nu-și păstrează independența față de verb, nu poate fi interpretat drept complement (cf. *se pare*, *se spune*, *se zice* etc.). Impersonalele nu se construiesc nici cu alte complemente directe sau cu propoziții completive. Deci, reflexivele impersonale sînt intranzitive.

Nici pe lîngă reflexivele pasive pronumele nu este complement direct. Aici sînt însă posibile alte construcții cu complemente directe sau cu completive. Verbele active care se construiesc cu două complemente directe pot fi transformate în reflexive pasive (sau în pasive propriu-zise). În acest caz, unul dintre complemente devine subiect, iar al doilea își păstrează funcțiunea.

La examen îl întreabă **pe elev materia parcursă** — *la examen se întreabă elevul* **materia parcursă**;

---

[1] *Lucr. cit.*, p. 44.
[2] Vol. I, p. 244.

Calul nu se întreabă **dacă vrea orz.** Zanne, P. I 347.

Reflexivele pasive sînt deci, și ele, unele tranzitive (ca cele de mai sus) și altele, cele mai multe, intranzitive, ca următoarele :

Planul se făcu, se adoptă și se puse în lucrare. Negruzzi, S. I 319 ; *S-au amenajat cabinetele tehnice, s-au ornat și mobilat sălile de lectură.* Scînteia, 1953, nr. 2557.

Trebuie subliniat faptul că reflexivele impersonale și cele pasive pot fi considerate ca făcînd parte din diateza reflexivă[1].

Verbele reflexive construite cu dativul sînt în majoritate tranzitive. Dintre categoriile stabilite de S. Stati, reflexivele obiective (*a-și zice ceva, a-și pune podoabe, a-și trage un pumn*), participative (*a-și alege o profesie, a-și croi cărare, a-și însuși o teorie*), posesive (*a-și lua lucrurile, a-și aprinde țigara, a-și șterge ochii*) și reciproce (*a-și împărtăși bucuriile, a-și strînge mîinile, a-și trage palme*) sînt verbe tranzitive, la diateza activă[2]. Numai reflexivele dinamice (medii) constituie o diateză aparte, diateza medie[3], și acestea sînt tranzitive și intranzitive.

Tranzitive :

Închipuiește-ți **rănițiI,** *luptînd cu valurile toată noaptea.* Camil Petrescu, U.N. 328 ;

Vă puteți închipui **ce vra să zică a te scălda în Bistrița.** Creangă, A. 28 ;

Mulți și-au înfățișat **războiul** *ca o bătaie cu flori și confetti la șosea, ca un bal mascat în uniformă.* Arghezi, P.T. 69.

Intranzitive :

Încremeni așa un răstimp. Dar deodată își reveni. Rebreanu, I. 54 ;

Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele Ce își rîde de-aste vorbe, îngînîndu-le pe ele. Eminescu O.I 150.

După cum am arătat mai sus, toate verbele la diateza pasivă au fost considerate de unii cercetători tranzitive (acad. I. Iordan, autorii de dicționare etc.), de alții intranzitive (S. Stati). Primii au avut în vedere faptul că numai activele tranzitive pot trece la diateza pasivă, ceilalți au ținut seama de regimul celor mai multe dintre verbele pasive. De fapt și la diateza pasivă (ca și la activ sau la reflexiv) unele verbe pot fi construite cu un complement direct sau cu o propoziție completivă directă și altele, nu : unele verbe pasive sînt tranzitive și altele intranzitive. Tranzitive sînt acele verbe care, la diateza activă, se construiesc cu două complemente (la fel ca în cazul reflexivelor pasive).

Elevul a fost întrebat **tabla înmulțirii** ;
Intîi fu întrebat **ce ar fi D-zeu.** Gaster, CR. II 13 ;
La școală, elevii sînt învățați și **lăcătușeria** ;
A fost sfătuit **să stea în pat** ;
Sînteți rugați **a părăsi sala.**

[1] Cf. S. Stati, *lucr. cit.*, p. 45.
[2] SCL V (1954), p. 136-143.
[3] *Lucr. cit.*, p. 146.

În afara acestei categorii, celelalte verbe la diateza pasivă sînt intranzitive : *laptele a fost băut*, *cartea este citită*, *portretul este terminat*, *expoziția a fost vizitată* etc.

Dintre pasivele tranzitive, *a fi sfătuit* și *a fi rugat* se construiesc de obicei cu completive directe și numai cu anumite complemente, la fel ca reflexivele dinamice *a se cerca*, *a se chiti*, *a se jura* etc. (vezi p. 345).

Din cele discutate pînă aici a reieșit, cred, ideea că orice verb, pe lîngă faptul că aparține la o anumită diateză, este fie tranzitiv, fie intranzitiv. Fiecare dintre cele trei diateze cuprinde atît verbe tranzitive, cît și intranzitive. Schema propusă de S. Stati trebuie modificată în felul următor :

Verbele sînt intranzitive cînd sînt la diateza {
— activă
— reflexivă
— pasivă

Verbele sînt tranzitive cînd sînt la diateza {
— activă
— reflexivă
— pasivă

sau :

active {
— tranzitive
— intranzitive

reflexive {
— tranzitive
— intranzitive

pasive {
— tranzitive
— intranzitive

De asemenea, trebuie infirmată ideea din prima notă pusă de S. Stati la schema lui, în care spune că reflexivele cu acuzativul nu primesc complement direct, și confirmată părerea din cea de a doua notă, în care arată că este insuficientă caracterizarea unui verb numai prin „tranzitiv" sau „intranzitiv", deoarece un verb poate fi tranzitiv la o diateză și intranzitiv la alta (*a aștepta* este tranzitiv la activ și intranzitiv la reflexiv și la pasiv ; *a jura* este tranzitiv la activ și la reflexiv și intranzitiv la pasiv etc.). Prin urmare, cele două categorii verbale : diateza și tranzitivitatea, deși strîns legate între ele, nu se pot substitui. Ambele sînt necesare și trebuie menționate atunci cînd se face analiza unui verb.

———

BEDEUTUNG UND GRENZEN DER PHONOLOGIE. EINIGE KRITISCHE BEMERKUNGEN

VON

WERNER BAHNER
(Leipzig)

I. Für die moderne Sprachwissenschaft ist ohne Zweifel die strukturelle Betrachtungsweise typisch. S. Ullmann formuliert in *Précis de sémantique française*, Bern 1952, S. 299, programmatisch: „Ce qui distingue le plus nettement la linguistique du XXe siècle de celle du XIXe, c'est son orientation structurale. Plus qu'aux éléments particuliers, elle s'intéresse aux 'structures', aux configurations et aux systèmes dont ils font partie et dont ils tirent leur valeur". Der Begriff „Strukturalismus" erweist sich jedoch bei näherem Hinsehen als sehr vieldeutig. A. Martinet betont: „Mais, sous l'étiquette commune et trompeuse de 'structuralisme' se retrouvent des écoles d'inspiration et de tendances fort divergentes"[1]. Abgesehen davon, daß es zahlreiche Schulen und Gruppen gibt, die unter der Flagge des Strukturalismus oftmals völlig entgegengesetzte Ansichten vertreten, hat sich in der praktischen Forschung immer mehr die Notwendigkeit ergeben, die einzelnen sprachlichen Fakten in einen größeren Zusammenhang zu stellen, von einer Gesamtschau her die Gründe für die Veränderungen der einzelnen sprachlichen Tatsachen aufzudecken. Daran ändern auch die neueren in ihrer Methode den Junggrammatikern verpflichteten Handbücher nichts[2], deren teilweise bewundernswürdige, von

[1] *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berne 1955, S. 11.

[2] Vgl. H. Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, Bonn 1956, S. 6: „Trotz der beachtlichen theoretischen Fortschritte in der Betrachtung sprachlicher Veränderungen sind die Gesamtdarstellungen einer Sprache oder Sprachgruppe, die 'historischen Grammatiken', im wesentlichen auf dem Stand der Junggrammatiker geblieben. Nicht, was die Einzelheiten betrifft: auf diesem Gebiet ist in den letzten 60 Jahren vieles geleistet worden; in der Romanistik läßt sich der Fortschritt besonders deutlich erkennen beim Vergleich der *Italienischen Grammatik* von Meyer-Lübke aus dem Jahre 1890 und der neuen *Historischen Grammatik* von Rohlfs. Das Material ist in ganz erheblichem Umfang erweitert, unsere Kenntnis der verschiedenen Regionen Italiens in Bezug auf die sprachliche Gliederung wesentlich verfeinert und vervollständigt worden, — doch das Darstellungsprinzip hat sich kaum geändert".

sehr viel Fleiß und Sammeleifer zeugende philologische Kleinarbeit erst auf einer strukturellen Ebene die notwendige Krönung erhalten dürfte. Doch in bezug auf diese rein strukturalistisch orientierte Forschung liegen leider außer zahlreichen programmatischen Erklärungen nur wenige Arbeiten vor, besonders auf dem Gebiet der romanischen Sprachwissenschaft. Von diesen verhältnismäßig wenigen Studien mit neuer Blickrichtung gibt es wiederum nur einige, die zu neuen gesicherten Ergebnissen geführt haben. Es ist also noch alles in Fluß. Viele in theoretischen Diskussionen vorgebrachte Prinzipien müssen erst noch ihre Feuerprobe in der Praxis bestehen, und manche allzu schnellen Folgerungen erwiesen sich in der Welt der sprachlichen Fakten als nicht stichhaltig. Falsche philosophische Voraussetzungen, u.a. die Verkennung der Grundfunktion der Sprache, führten in ein Dilemma, ehe überhaupt der Schritt zur Praxis, die Zuwendung zum sprachlichen Geschehen selbst erfolgte.

Im allgemeinen unterscheidet man innerhalb des gegenwärtigen Strukturalismus drei größere Gruppen, die allerdings sehr wesentlich voneinander verschieden sind: 1. die Phonologie, 2. der amerikanische Strukturalismus oder die deskriptive Linguistik, 3. der Kopenhagener Strukturalismus oder die Glossematik[1]. Auf Grund der bisherigen Forschung verdient innerhalb der romanischen Sprachwissenschaft von diesen drei Richtungen die Phonologie wohl die größte Beachtung. Sie hat bisher allein durch die gebotenen Resultate wenn auch nicht immer im Einzelfalle zu überzeugen, so doch zumindest in fruchtbarer Weise anzuregen gewußt. Nicht zuletzt hat sie durch die Einbeziehung der Diachronie gewonnen, weil dadurch der Schritt über die so notwendige beschreibende Bestandsaufnahme hinaus zur Frage nach dem „Warum" der sprachlichen Veränderungen vollzogen wurde[2]. Hinzu kommt, daß entgegen bestimmten Prophezeiungen die Phonologie gerade nach dem 2. Weltkrieg in den philologischen Einzeldisziplinen eine größere Zahl von Anhängern gewonnen hat. Gerade diese Tatsache zeigt, daß V. Pisanis Formulierung vom „Schwanenlied der Phonologie" unbegründet ist[3].

Auf den folgenden Seiten soll daher der Versuch unternommen werden, die Bedeutung und die Grenzen der Phonologie kurz zu umreißen, wobei sich im wesentlichen auf einige neuere phonologische Ar-

---

[1] Vgl. die kritischen Berichte von K. Hansen, *Wege und Ziele des Strukturalismus* in „Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik" 1958, S. 341 ff., und H. H. Christmann, *Strukturelle Sprachwissenschaft. Grundlagen und Entwicklung* in „Romanistisches Jahrbuch", 1958, S. 17 ff.

[2] Obgleich anfangs die meisten phonologischen Studien synchronisch orientiert waren, wurde doch gleich von Beginn an von den Vertretern der Prager Schule die strikte Trennung Saussures zwischen Synchronie und Diachronie abgelehnt. Vor allem Jakobson setzte sich für die Einbeziehung der Diachronie in die phonologische Betrachtungsweise ein. Vgl. seinen Aufsatz *Prinzipien der historischen Phonologie* in „Travaux du cercle linguistique de Prague", Bd. IV, S. 247 ff. In der gegenwärtigen Zeit ist als Wortführer der historischen Phonologie vor allem A. Martinet zu nennen.

[3] Vgl. A. V. Isačenko, „*Hat sich die Phonologie überlebt?*" in „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft", 1956, S. 311 ff.

beiten aus dem Gebiet der romanischen Sprachwissenschaft gestützt wird und auf die kritischen Auseinandersetzungen, die darüber geführt wurden[1].

II. Die Phonologie ist eng mit dem „Cercle Linguistique de Prague" verbunden, der im Jahre 1926 gegründet wurde und auf dem ersten internationalen Linguistenkongreß 1928 in den Haag durch seine dort dargelegte phonologische Sprachkonzeption große Beachtung in der linguistischen Öffentlichkeit fand. Seine Wortführer und die eigentlichen Begründer der Phonologie sind N. S. Trubetzkoy (1890 – 1938) und Roman Jakobson gewesen. Die phonologische Betrachtungsweise, deren Prinzipien von Trubetzkoy und den verschiedenen Vertretern der Prager Schule dargelegt worden sind, ist als bewußte Opposition gegen die atomistische junggrammatische Lehre zu werten. Trubetzkoy stützte sich dabei natürlich auf entsprechende kritische Ansätze in der sprachwissenschaftlichen Tradition, die er dann ausbaute und zu einer selbständigen Lehre entwickelte. Er ging von Ferdinand de Saussure aus und von dem russischen Linguisten Baudouin de Courtenay. Dieser russische Sprachwissenschaftler unterschied als einer der ersten Laut und Phonem voneinander, erkannte aber noch nicht deutlich genug die darin liegenden Kon-

---

[1] Vgl. u. a. neben N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Prag 1939, und zahlreichen anderen Aufsätzen in „Travaux du cercle linguistique de Prague", A. Martinet, *Remarques sur le système phonologique du français* in „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", 1933, S. 191 ff. ; *La phonologie* in „Le français moderne", 1938, S. 131 ff., und 1939, S. 33 ff. ; *Le phonème et la conscience linguistique* in „Le français moderne", 1943, S. 197 ff. ; *La prononciation du français contemporain*, Paris 1945 ; *Description phonologique du parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)* in „Revue de linguistique romane", 1945, S. 1 ff. ; *Où en est la phonologie* in „Lingua", 1948, S. 34 ff. ; *Structural Linguistics* in „Anthropology Today", Chicago 1953, S. 574 ff. ; *Économie des changements phonétiques*, *Traité de phonologie diachronique*, Berne 1955. Darin sind u. a. wieder abgedruckt : *La lénition en celtique et les consonnes du roman occidental*, S. 257 ff., und *Structures en contact : Le dévoisement des sifflantes en espagnol*, S. 297 ff. ; *La description phonologique, avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*, Genève 1956. H. Lausberg, *Wesen und Aufgaben der Phonologie* in „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft", 1949, S. 249–261 ; *Zum französischen Vokalismus* in „Romanische Forschungen", 1947, S. 308 ff. ; *Zum romanischen Vokalismus* in „Romanische Forschungen", 1947, S. 295 ff. ; *Détresse phonologique und Mehrlautphoneme* in „Archiv für das Studium der neueren Sprachen", 1950, S. 66 ff. ; H. Lüdke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, Bonn 1956 ; H. Weinrich, *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, Münster 1958 ; E. Seidel, *Das Wesen der Phonologie*, Bukarest-Kopenhagen 1943 ; E. Fischer-Jörgensen, *Phonologie. Bericht über Arbeiten in germanischen und romanischen Sprachen* in „Archiv für vergleichende Phonetik", 1941, S. 170 ff. ; A. G. Juilland, *A Bibliography of Diachronic Phonemics* in „Word", 1953, S. 198 ff. ; A. G. Haudricourt und A. G. Juilland, *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*, Paris 1949 ; A. G. Haudricourt, *Problèmes de phonologie diachronique (Français Ei > oi)* in „Lingua", 1948, S. 208 ff. ; B. Malmberg, *Le système consonantique du français moderne*, Lund 1943, und *A propos du système phonologique de l'italien* in „Acta linguistica" 1942/1943, S. 34 ff. ; U. Weinrich, *Is a Structural Dialectology Possible?* in „Word", 1954, S. 388 ff. ; H. F. Jungemann, *La teoria del sustrato y los dialectos hispano-romances y gascones*, Madrid 1955 ; E. Alarcos Llorach, *Fonologia española*, Madrid 1954 (2. Auflage) ; E. Benveniste, *Tendances récentes en linguistique générale* in „Journal de Psychologie", 1954, S. 130 ff. ; E. Haugen, *Directions in Modern Linguistics* in „Language", 1951, S. 211 ff. ; B. E. Vidos, *Handbook tot de Romaanse taalkunde*, 's Hertogenbosch 1956, S. 122 ff. ; M. Sandmann, *Zu Martinet's Économie des changements phonétiques* in „Zeitschrift für romanische Philologie", 1958, S. 421 ff. ; K. Baldinger, „*Zu Weinrichs Phonologischen Studien*" in „Zeitschrift für romanische Philologie", 1958, S. 440 ff. ; O. S. Achmanova, Фонология, Moskau 1955.

sequenzen, weil er noch zu sehr der psychologischen Sprachbetrachtung verpflichtet war[1]. Bedeutender jedoch war, in der Gesamtheit betrachtet, der Einfluß von Saussure, dessen *Cours de linguistique générale* zweifellos den Ausgangspunkt für die moderne strukturelle Sprachwissenschaft schlechthin bildet. Besonders Saussures Darlegungen über den Zeichencharakter der einzelnen Sprachelemente und damit die Betrachtung der Sprache als eines in sich gegliederten Systems von Zeichen besaßen für die phonologische Richtung große Bedeutung. E. Seidel stellt heraus: „Für die Phonologie wurde vor allem der Gedanke fruchtbar, daß den Sprachlauten Zeichencharakter zukommt. Dieser Betrachtungsweise liegt die Beobachtung zugrunde, daß die Bedeutung der Sprachlaute sich nicht in ihren physikalischen Eigenschaften erschöpft, sondern daß der Sinn des Gesprochenen erst dadurch zustande kommt, daß die einzelnen Laute Kontrastwerte zeigen"[2]. Tatsächlich sollte gerade der Gedanke des Systems und innerhalb des Systems der der Opposition bei der Herausbildung der Phonologie eine entscheidende Rolle spielen. Die Sprachlaute interessieren nämlich vom phonologischen Blickpunkt aus nur insofern, als sie Unterscheidungsmerkmale darstellen, d.h. ihnen innerhalb des Sprachgefüges (= „langue" im Sinne Saussures) eine bestimmte Funktion zukommt.

III. Der Gedanke des sprachlichen Systems bedeutet deshalb einen sehr wesentlichen Fortschritt gegenüber der traditionellen Forschung, weil von einem Ganzheitsstandpunkt aus die einzelnen Erscheinungen und deren Veränderungen betrachtet und damit der Wirklichkeit adäquater erfaßt werden. In den bisherigen phonologischen Einzeluntersuchungen zeigt sich dabei jedoch vielmals die Gefahr einer Schematisierung, die der Mannigfaltigkeit sprachlichen Geschehens nicht Rechnung trägt. Zu leicht wird mit „Systemzwang" operiert und das Nebeneinander einzelner Formen und Varianten übersehen. H. H. Christmann zieht in diesem Zusammenhang eine Parallele zu Gilliéron, der manchmal etwas gewaltsam mit dem Prinzip der Homonymie verfuhr, wenn es die Ursachen für bestimmte sprachliche Veränderungen aufzudecken galt. „Wie man im Gefolge Gilliérons die Wichtigkeit der Homonymie für den Wortschwund überschätzte, und manchmal die entlegensten Homonymien heranholte, um den Ersatz eines Wortes durch ein anderes zu rechtfertigen, so neigt man in der Phonologie dazu, das Zusammenfallen zweier Phoneme, nur weil es zur Verwechslung eines oder zweier Wortpaare führen könnte, als Ursache für einen totalen Umsturz des Systems anzusehen"[3]. Mit fast mathematischen Methoden werden Folgerungen gezogen, die auf Grund der bisherigen sprachwissenschaftlichen Erfahrungen den Verdacht erregen müssen, daß dem Systemgedanken zuliebe die sprachliche Wirklichkeit in ihrer Vielfalt einer vorausgesetzten, in sich beru-

[1] S. E. Seidel, *op. cit.*, S. 13.
[2] E. Seidel, *op. cit.*, S. 11/12.
[3] *Op. cit.*, S. 26.

henden symmetrischen Ordnung wegen gewaltsam standardisiert wird[1]. Das System einer Sprache ist nicht so in sich geschlossen, daß eine Veränderung unabwendbar andere nach sich ziehen muß, d.h. eine Kettenreaktion auslöst und damit eine Umschichtung verursacht[2]. Die teleologische Konzeption vieler Phonologen ist gegenüber der sprachlichen Wirklichkeit wohl kaum haltbar. W. v. Wartburg erhebt gegen den Begriff der Zweckmäßigkeit im lautlichen Bereich der Sprache schwere Bedenken und weist in dieser Hinsicht auf einen entscheidenden Unterschied zwischen der lexikologischen und der lautlichen Seite der Sprache hin : „Der Wortschatz ist mehr als irgendein anderer Teil der Sprache mit dem Intellekt verbunden und von ihm abhängig. Deshalb ist hier das Bewußtsein ganz anders in der Lage, die dem Verständnis abträglichen Folgen von Kollisionen durch Verschiebung von Wörtern zu beheben. Im Lautlichen aber, dem 'materiellsten' Teil der Sprache, ist es gefährlich, ohne weiteres eine derartige Korrektur anzunehmen, auch schon deswegen, weil wirkliche Kollisionen hier immer nur wenige Wörter einer Serie betreffen. Daß der Drang nach einer gewissen Kongruenz innerhalb des Lautsystems so groß sei, wie etwa behauptet und auch hier behauptet wird, ist eine unbewiesene und höchst unwahrscheinliche Annahme"[3].

IV. Der Gedanke des sprachlichen Systems, mit dem die Phonologen arbeiten, leidet an einer gewissen Einseitigkeit, da nur das verstandesmäßig bedeutungsdifferenzierende Element berücksichtigt wird. Die emotionell-affektive Komponente der Sprache findet kaum Platz im phonologischen System. H. Weinrich betont daher gleich in der Einleitung zu seiner Arbeit *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, daß der Phonologie bestimmte Grenzen gesetzt sind. „Sie kann Laute nur in Hinblick auf die Bedeutung der Wörter sehen und nicht anders. Es ist gut, mit J. v. Laziczius kritisch auf diese Grenze phonologischer Erkenntnis nachdrücklich hinzuweisen. Der Aspekt, unter dem die Phonologie die Sprache sieht ist intellektuell"[4].

Bereits Trubetzkoy ging im Anschluß an K. Bühlers Dreiteilung der sprachlichen Äußerung auf diese Schwierigkeit ein, ohne jedoch Klärung zu bringen. Er fragt sich, ob neben der Darstellungsebene auch die Kundgabeebene und Appellebene zum Bereich der Phonologie gehören. Dabei kommt er zu folgendem Schluß : „Auf den ersten Blick scheinen diese Ebenen ausschließlich im Bereich des Sprechaktes zu liegen und

---

[1] H. Lausberg formuliert daher vorsichtig : „Ein phonologisches System ist also ein geordnetes Ganzes. Gewisse symmetrische Eigenheiten z. B. sind im System nicht zu verkennen. Das ist ganz natürlich ; denn die Sprache selbst ist auch in den höheren Bereichen der Wörter, Wortformen, Satzbildungsmöglichkeiten ein geordnetes Ganzes : die soziale Funktion der Mitteilung ist mit sprachlichen Mitteln ja nur vollziehbar, wenn die Sprache kein Chaos ist". („Romanische Sprachwissenschaft", Berlin 1956, Bd. I, S. 79).

[2] Es ist bezeichnend, daß H. Weinrich, *op. cit.*, S. 5, auf die Feldtheorie von Trier bezug nimmt. Doch gerade dieses völlig in sich geschlossene „Feld" wurde bisher von den meisten Wortforschern als apriorische Konstruktion abgelehnt.

[3] „Zeitschrift für romanische Philologie", 1950, S. 377 (Besprechung des bereits zitierten Werkes von Haudricourt und Juilland).

[4] *Op. cit.*, S. 9. Vgl. auch J. v. Laziczius, *Phonétique et phonologie* in „Lingua", 1948, S. 293 ff.

daher nicht einer phonologischen, sondern nur einer phonetischen Untersuchung zugänglich zu sein. Bei näherer Betrachtung erweist sich aber diese Ansicht als falsch. Unter den Schalleindrücken, an denen wir die Person des Sprechers und die von ihm beabsichtigte emotionelle Einwirkung auf die Hörer erkennen, gibt es auch solche, die, um richtig verstanden zu werden, auf bestimmte, in der betreffenden Sprache festgesetzte Normen bezogen werden müssen. Solche Normen sind als Sprachwerte zu betrachten, sie gehören zum Sprachgebilde und müssen daher von der Phonologie behandelt werden"[1]. Trubetzkoy läßt theoretisch den Einwand von J. v. Laziczius gelten, daß durch die Ausrichtung der phonologischen Betrachtungsweise auf die Darstellungsebene allein ein Mangel vorliegt. Daraus ergibt sich für ihn die Forderung, noch eine spezielle Kundgabephonologie und Appellphonologie zu schaffen. Doch Trubetzkoy findet in der sprachlichen Realität selbst zu wenige Ansatzpunkte für ein in dieser Hinsicht gegebenes konventionelles Zeichensystem. Vor allem gibt es große Schwierigkeiten bei der Aufstellung von Grundsätzen für die Appellphonologie. „Die Scheidung zwischen Sprache und Sprechen, zwischen Sprachgebilde und Sprechakt, ist hier besonders schwierig und heikel" [2]. Obgleich Trubetzkoy unbedingt eine Scheidung zwischen Kundgabephonologie und Appellphonologie für notwendig hält, schließt er doch beide aus dem eigentlichen phonologischen Bereich aus, denn anders kann ihre Versetzung in den besonderen Wissenschaftszweig der Lautstilistik nicht gedeutet werden [3]. Indem Trubetzkoy die Dreiteilung der Phonologie nach dem von ihm gebilligten Bühlerschen Modell der sprachlichen Äußerungen nicht für angebracht hält, stellt er heraus: „Der Name 'Phonologie' darf nach wie vor auf die Untersuchung der darstellungsrelevanten lautlichen Seite des Sprachgebildes beschränkt bleiben, während die Untersuchung der kundgaberelevanten und der appellrelevanten Elemente der lautlichen Seite des Sprachgebildes von der 'phonologischen Stilistik' besorgt wird, die ihrerseits nur ein Teil der 'Lautstilistik' ist" [4].

V. Diese Schwierigkeiten beruhen zum Teil auch darauf, daß die Phonologen von der Bühlerschen Dreiteilung ausgehen, die etwas Künstliches an sich hat[5]. Bühler hatte vom genetischen Gesichtspunkt aus richtige Ansätze, wenn er die Kundgabe als reinen Empfindungslaut und den Appell im Sinne eines Lock- oder Warnrufes, betrachtet d.h. die Hinwendung zum anderen in das vorsprachliche Stadium setzt. Doch er unterschätzt

---

[1] *Grundzüge der Phonologie*, Prag 1939, S. 18.

[2] *Ebenda*, S. 25.

[3] Die historische Phonologie sieht darin ein großes Reservoir für die phonologischen Bedürfnisse der Sprache. H. Weinrich, *op. cit.*, S. 11, schreibt: „Wenn nämlich in einer Sprache neue Phoneme gebraucht werden, so können expressive Varianten ihrer bedeutsamkeitsdifferenzierenden Funktion entkleidet und als bedeutungsdifferenzierend (phonematisiert) in das Phonemsystem eingegliedert werden... Die diachronische Phonologie wird die Lautstilistik als eine Quelle der Unbeständigkeit im Lautsystem im Auge behalten."

[4] *Op. cit.*, S. 29.

[5] Vgl. K. Bühler, *Sprachtheorie*, Jena 1934, und die kritischen Hinweise von G. Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Halle 1955, S. 34 ff. und S. 58 ff.

den Umschlag in die neue Qualität, wenn er die menschliche Sprache nur durch das hinzukommende Vermögen der Darstellung durch Zeichen entstanden und charakterisiert sieht. Darstellung heißt ja in diesem Falle zugleich die Einbeziehung der Kundgabe und des Appells in das Zeichensystem. Auf einer neuen qualitativen Ebene wird der einstige vorsprachliche Charakter aufgehoben und in einen sozialen verwandelt. Es ist also angebracht, daß von einer einheitlichen Kommunikation, von der Grundfunktion der Sprache ausgegangen wird. Wenn Bühler von einer dreifachen Leistung der menschlichen Sprache spricht, die Kundgabe, Auslösung und Darstellung umfaßt, so erfolgt außer der Vermischung von genetischer Fragestellung und der nach dem Wesen der Sprache eine Isolierung von drei Teilen, die ein Ineinander bilden und nicht auseinandergerissen einzeln verabsolutiert werden können. „Wie kann ich im Appell etwas ohne Bedeutung mitteilen?... Der Ausdruck, die Persönlichkeit des Sprechers, kann selbstverständlich die Mitteilung färben, aber wiederum kann ohne gedanklichen Inhalt nicht von Sprache die Rede sein"[1]. Die Sprache ist zugleich Ausdruck und Mitteilung. Nur von dem Verhältnis zwischen Sprecher und Hörer aus erhält die Darstellung erst ihren Sinn. Ein Auseinanderreißen von Sender, Empfänger und Sachverhalt ist zwar in der sprachwissenschaftlichen Analyse möglich, doch in der sprachlichen Realität sind sie nur als Einheit faßbar.

VI. Weiterhin gilt es zu beachten, daß die phonologische Betrachtungsweise zwar bestimmte Einzelerscheinungen durch ihre innersprachliche Totalitätsauffassung zu erklären, jedoch nicht immer die letzten Ursachen sprachlicher Veränderungen anzugeben vermag. Mit rein strukturellen Erklärungen ist es angesichts der innigen Verkettung von Sprache und Gesellschaft nicht immer getan, so daß sich die Trennung zwischen innerer und äußerer Sprachwissenschaft als schädlich und unhaltbar erweist. K. Baldinger hebt an der bereits zitierten Arbeit von H. Weinrich hervor, daß die phonologische Betrachtungsweise zwar die Strukturveränderungen im Verlauf der Sprachgeschichte gut erkennen läßt und dadurch neue Zusammenhänge aufdeckt, aber die „eigentlichen Ursachen, die Gründe für den Beginn der strukturellen Veränderungen außerhalb der Phonologie liegen"[2].

VII. Die phonologische Betrachtungsweise bietet gegenüber der traditionellen Sprachwissenschaft den großen Vorteil, daß sie vom sprachlichen System aus die lautlichen Erscheinungen faßt, somit die Komplexität der sprachlichen Vorgänge beachtet. Die Gefahr eines „Konstruierens" liegt jedoch vor, wenn, wie bereits gesagt, das sprachliche System als völlig in sich gegliedert und geschlossen aufgefaßt wird. Besonders durch die von A. Martinet, H. Lausberg und ihren Schülern betriebene diachronische Phonologie wird die Enge deskriptiv-synchronischer, struktureller Sprachbeschreibung durchbrochen und damit der Umgliederung

[1] G. Pätsch, *op. cit.*, S. 35.
[2] *Op. cit.*, S. 443.

des sprachlichen Systems große Aufmerksamkeit geschenkt. Dennoch gilt es hier noch mehr die Verbindung zur sogenannten äußeren Sprachgeschichte zu suchen, um die letzten Ursachen sprachlichen Werdens im Einzelfalle aufzuzeigen. Nicht zu übersehen ist in diesem Zusammenhang auch der Hinweis von H H. Christmann, daß das Übergehen von der inneren zur äußeren Sprachgeschichte methodischer Verfeinerung bedarf. Allerdings dürfte man auf Grund der neueren phonologischen Arbeiten im Bereich der romanischen Sprachwissenschaft nicht uneingeschränkt der folgenden Schlußfolgerung Christmanns beistimmen: „Vorerst hat man bei einigen phonologischen Arbeiten noch den Eindruck, der Verfasser führe überall da, wo er um innere Ursachen verlegen ist, äußere ein, die er dem Arsenal der traditionellen historischen Sprachwissenschaft entnimmt, so daß sich ein schwer überschaubares methodisches Ineinander ergibt" [2]. Zu erwähnen ist ferner, daß die Phonologie auch bei der Einschätzung des Substrats in der Sprachgeschichte eine sehr positive Rolle spielen kann, weil hier das Ineinander von innersprachlicher struktureller Betrachtung und außersprachlichen geschichtlichen Faktoren auf der Hand liegt. Vom Lautsystem her kann der Substrateinfluß gefaßt oder bei fehlenden Voraussetzungen ein Argument für die Ablehnung bisher angenommenen Substrateinflüssen gefunden werden. Gerade diese Verbindung zur Geschichte der betreffenden Sprachgemeinschaft ist von der Prager Schule als neues Ziel herausgestellt worden, als sie vor einigen Jahren ihre methodologischen Positionen überprüfte. Trnka formulierte als ihr Sprecher: „Der Strukturalismus ist unserer Ansicht nach eine Richtung, die die sprachliche Realität als Realisierung eines Systems von Zeichen betrachtet, die für ein bestimmtes Kollektiv verbindlich sind und von spezifischen Gesetzen beherrscht werden. Unter dem Zeichen versteht die Prager Schule ein sprachliches Korrelat der außersprachlichen Realität, ohne die es keinen Sinn und keine Existenzberechtigung hat" [2].

Um die Phonologie von der eigentlichen strukturalistischen Sprachwissenschaft abzutrennen, sollte sie besser, wie das auch Trnka vorschlägt, als „funktionale Linguistik" bezeichnet werden. Besonders deutlich wird dies, wenn man die neueren Arbeiten der diachronischen Phonologie mit den folgenden vier Punkten in Beziehung zu setzen sucht, die K. Hansen in seinem Aufsatz *Wege und Ziele des Strukturalismus* als typisch für strukturalistische Sprachbetrachtung herausstellt:

„1. die Betrachtung der Sprache als Struktur sui generis, die ‚befreit' ist von jeder Beziehung zur außersprachlichen Realität, vor allem vom Sprachträger,

2. die Betrachtung der Sprache auf synchronischer Ebene,

3. die Betrachtung der Sprache von der Form her als System von reinen Beziehungen, oft unabhängig von seiner tatsächlichen Realisierung,

---

[1] *Op. cit.*,S. 26.
[2] Zitiert nach K. Hansen, *op. cit.* S. 375/376,

4. den Versuch, die Sprachwissenschaft „dem weit fortgeschrittenen Niveau der übrigen Wissenschaften" – genauer: der Naturwissenschaften – anzugleichen, sie zu einer exakten Wissenschaft zu machen"[1].

Alle diese vier Punkte treffen nicht für die neueren phonologischen Arbeiten auf dem Gebiet der romanischen Sprachwissenschaft zu, und selbst die Punkte, die nach Hansen die Prager Schule mit den übrigen Strukturalisten gemein hat, sind nur sehr bedingt zutreffend, so die Absage an die atomistische Betrachtungsweise der Junggrammatiker und die sich daraus ergebende Forderung, die Sprache als ein System zu betrachten. Diese Bestrebungen dürften nicht allein bei den Phonologen und den Vertretern anderer strukturalistischer Richtungen gesucht werden. Gerade seit den letzten Jahrzehnten setzt sich immer mehr ein ganzheitlicher Standpunkt in der Sprachwissenschaft durch, der sich nicht allein auf die lautliche Seite, sondern auch auf die Syntax, Wortbildung und Lexikologie erstreckt. Abwegig ist ferner die Ansicht von K. Hansen, daß sowohl die Phonologie als auch der Strukturalismus die Sprachwissenschaft als autonome Wissenschaft auffassen würden, „die sich auf dem Begriff des sprachlichen Zeichens aufbaut, nicht ein Konglomerat von Psychologie, Physiologie, Logik, und Soziologie" ist[2]. Doch das ist in vollem Maße nur für den Strukturalismus zutreffend, denn gerade die neueren Forschungen haben erwiesen, daß diese hier getroffene Gleichsetzung von Phonologie und Strukturalismus nicht am Platze ist, weil verschiedene Phonologen den Anschluß an die äußere Sprachwissenschaft, an die Geschichte des Volkes, das diese Sprache spricht, suchen. Besonders die Neuorientierung der Phonologie, wie sie programmatisch in dem oben wiedergegebenen Zitat von Trnka vorgeschlagen wird, zeigt, daß in Zukunft eine sehr fruchtbare Verbindung zwischen der strukturell ausgerichteten inneren Sprachwissenschaft und der äußeren Sprachwissenschaft zu erwarten ist.

---

[1] Ebenda, S. 344.
[2] Ebenda, S. 372.

TERMINOLOGIA ARBORILOR ÎN LIMBA ARMEANĂ

DE

VLAD BĂNĂȚEANU

Într-un recent articol publicat în „Studii și cercetări lingvistice" [1] am analizat cîteva sufixe urartice care au fost folosite la formarea cuvintelor armene cu sens colectiv, în speță sufixele *-uni*, *-ani* și *-eni*, dintre care ultimul a format în armeana clasică și mai formează și în armeana modernă un număr important de nume de arbori. Funcția sufixului *-eni* a fost descoperită încă de A. Meillet, dar el nu și-a dat probabil seama de generalizarea sufixului, mai întîi la pomii roditori și apoi la arborii de pădure, ba chiar la arbuști și în fine (după cum arată o serie de exemple colecționate de mine), chiar la formarea numelor de plante.

În articolul de față vrem să ne ocupăm de alte nume de arbori din limba armeană (și anume de terminologia arborilor de pădure, lăsînd la o parte pomii roditori sau speciile exotice), căutînd să stabilim — pe cît e posibil în actuala stare de cunoaștere a limbii urartice, pe substratul căreia s-a format limba armeană — dacă ele reprezintă o moștenire indo-europeană sau dacă găsim indicații că e vorba de împrumuturi de la popoarele Orientului Apropiat în mijlocul cărora s-au așezat armenii. Este cunoscut faptul că în vocabularul indo-european timpuriu lipsesc termenii principali pentru agricultură [2], ei lipsesc de asemenea în vocabularul armean. Armenia este o țară muntoasă, păduroasă și de aceea se pune întrebarea justificată, ce terminologie au avut armenii pentru a denumi arborii pe care i-au găsit în podișul Armeniei, sau ce termeni locali au adoptat. A. Meillet spune că cuvintele indo-europene vechi formează numai o mică parte din vocabularul armean [3]. Se știe însă în privința terminologiei indo-europene a arborilor că ea este foarte sărac

---

[1] „Studii și cercetări lingvistice", 1960, nr. 1, p. 73–101.

[2] W. Brandenstein, *Die Lebensformen der Indogermanen*, în „Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik", IV, 1936, p. 243.

[3] A. Meillet, *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique*, Vienne, 1936, p. 143.

reprezentată în limbile indo-europene, existînd în vocabularul cel mai vechi denumiri comune numai pentru cîteva soiuri de arbori de pădure, ca de ex. pentru salcie, stejar, molid, pin (pinus) și pentru mesteacăn. În epoca veche lipseau încă, după cum spune W. Brandenstein [1], arborii atît de specifici pădurilor europene, ca fagul, frasinul, tisa, ulmul, paltinul, alunul, bradul, aninul negru și teiul, care apar într-o epocă indo-europeană mai tîrzie.

În problema terminologiei arborilor vom da de o dificultate, pe care o vom întîlni atît în limbile indo-europene în general, cît și în limba armeană, anume dificultatea că arborii își schimbă denumirea mult mai ușor decît animalele. Înainte de toate, întîlnim dificultatea că etimonul unor nume folosit la arbori, este trecut asupra altor arbori, care se aseamănă prin anumite caracteristici. Dacă etimonul și-a pierdut însă pentru un popor sensul, în cazul cînd în urma migrațiilor nu se mai cunoaște arborele al cărui nume îl constituia, etimonul poate trece cu ușurință și asupra unor specii noi de arbori, chiar dacă el are caracteristici diferite [2]. Confuzia care rezultă de aici o vom întîlni foarte des în terminologia armeană; vom reveni la timp asupra acestor chestiuni.

Armenii indo-europeni au intrat într-un mediu nou pentru ei și mulți termeni indo-europeni au fost uitați, fie pentru că aici au găsit arbori care le erau cunoscuți, dar care aveau alte denumiri, fie pentru că au găsit arbori necunoscuți. Formarea poporului armean a fost dificilă; pe locul ocupat de armeni au dispărut popoare care și-au avut locul în istorie. Ele s-au asimilat armenilor și întregul proces al etnogenezei armene este încă destul de nelămurit. Informațiile istoricilor armeni, toponimicile formate din vechi etnonimii mărturisesc multe lucruri, peste care unii cercetători trec încă cu multă ușurință. Am amintit într-un articol recent despre o încercare a lui E. Lidén de a prezenta terminologia cîtorva arbori din vocabularul armean, explicîndu-i cu ușurință din rădăcini indo-europene, ca și cînd nu ar fi trecut două milenii de frămîntări, migrații și influențe peste populația care la un moment dat a constituit poporul armean. Am subliniat în articolul meu citat mai sus ușurința cu care în studiile etimologice se făceau reconstituiri, adaptări fonetice sau semantice, care de multe ori erau absolut inacceptabile. Am semnalat și un articol în care B. A. Serebrennikov, și după el B. V. Gornung, criticau cu asprime „arbitrarul în comparații” pe care-l folosesc dicționarele etimologice ale limbilor indo-europene atît de larg, încît ajung să le imprime un caracter de totală nesiguranță [3]. Studiile etimologice ale lui Lagarde, Patrubány, Lidén, ca și alte articole

---

[1] W. Brandenstein, *Die erste indogermanische Wanderung*, Wien, 1936, p. 64—65. Trebuie amintit faptul interesant că salcia este întîlnită încă în textele avestice, cu numele *vaēiti-*, care corespunde cu sanscr. *vyanam* „das Winden”, cu *vitis* „ramuri de viță”, după cum arată Vl. Georgiev, în *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, Москва, 1958, p. 266. Vl. Georgiev consideră drept cel mai vechi arbore cunoscut în indo-europeană mesteacănul, apoi stejarul, fagul, bradul, salcia, aninul, plopul, tisa, pinul și frasinul (*ibid.*, p. 252).

[2] W. Brandenstein, *op. cit.*, p. 64.

[3] B.V. Gornung, *О границах применения сравнительно-исторического метода в языкознании*, în „Вопросы языкознания”, 1952, nr. 4, p. 35 și notele 44—46.

privind etimologiile armene pentru arbori, au dat impresia că există posibilități mari de a explica acești termeni prin indo-europeană, încît un remarcabil lingvist ca H. Vogt a scris într-un studiu : „știm că armeana posedă nume de arbori de origină indo-europeană, cum a dovedit-o E. Lidén în *Baumnamen und Verwandtes*" [1]. Or, în acest articol E. Lidén stabilește pentru vreo zece nume armene de arbori etimologii indo-europene, care sînt nereușite, deși nu neg că există și în limba armeană nume de arbori pentru care putem stabili originea indo-europeană, însă ele sînt puține. Vom anticipa, spunînd că armenii au folosit o parte mică din vocabularul indo-european și în majoritate au preluat de la alte popoare cu care au conviețuit, contopindu-se, o serie de cuvinte, care se recunosc de regulă prin caracterul lor aparte.

Vom începe prin a încerca să stabilim originea în limba armeană a denumirii arborilor de pădure, în ordinea probabilei lor vechimi, așa cum i-a citat W. Brandenstein. În limba armeană avem pentru „salcie" numele de *uṙ* sau *uṙi*, iar cu sufixul *-eni*: *uṙeni*. Cuvîntul apare și în diferite compuse ca *Salix alba* : *čermak uṙi* ; *Salix caprea* : *orc-uṙi* ; *Salix viminalis* : *ǰruṙi* (salcie de apă) ; *Salix purpurea* : *ǰruṙi* sau *ǰrasēr uṙi* (salcie iubitoare de apă) ; *Salix fragilis* : *diwrabek uṙi* etc. Dar *uṙ* înseamnă nu numai „salcie", ci și „lăstar, ramură" sau și „ramură de viță de vie", pe cînd cu *uṙeni* mai este denumită și „tisa".

Indo-europeana furnizează mai multe rădăcini pentru „salcie", ca **sal(i)k-* care formează termeni în limba latină (*Salix*), în limbile celtice și în unele limbi germanice ; **u̯ei-*, **u̯ei̯ə-*, *u̯ī-* cu formanți în *-t*, care formează în gr. ἰτέα și οἰσύη, alți termeni în l. germanice sau în l. baltice. Rădăcina i.-eur. **uer-b-* și **uer-bh-* „a îndoi", a format termenul ῥάβδος „nuia", în l. latină *verbera*, *-um* „nuiele", iar în v. sl. *vьrba* și rus. *vérba* „salcie" [2].

Rădăcinile indo-europene citate pentru salcie nu au nici o legătură cu termenul armean *uṙi*. Au existat încercări de a explica *uṙi* printr-o rădăcină indo-europeană **orso-*, dar ele au dat greș din cauza dificultăților fonetice [3]. Regăsim însă cuvîntul în l. urartică în toponimicul *Uraḫi*, păstrat și în toponimicul armean *Uṙek* format cu sufixul *-ek*, nume cu care există atestate vreo 6 localități [4]. Acest toponimic ar reprezenta un „loc unde cresc sălcii", așa cum avem toponimice asemănătoare *Xəndzorek* (la nord de Kamax) „loc al merilor, livadă cu meri", de la *xndzor* „măr" sau **Ənkuzek* (*Ənkuzeki dzor* pe rîul Tortum) „loc unde cresc nuci" de la *ənkoyz* „nucă").

Trecînd la stejar, vom înregistra mai întîi termenii armeni și speciile cunoscute de vocabularul armean. Stejarul e numit *kalni*, *-nvoy*,

---

[1] H. Vogt, *Varia. Arménien et Caucasique du sud*, în „Norsk Tidsskrift for Videnskap" XI, 1938, p. 335.

[2] J. Pokorny, *Indogerm. etymol. Wörterbuch*, 10-te Lief., 1956, Bern, p. 879 ; 13-te Lief., 1959, p. 1153.

[3] Petersson, în „Kuhns Zeitschr.", XLVII, 265 și urm.

[4] Gr. Kapantzian, *Историко-лингвистические работы к начальной истории Армян*, Erevan, 1956, p. 52.

-neaw, *sloçi*, *-çwoy*, *-çeaw*[1] (cu acest termen e numit numai „Steineiche", „yeuse", stejar veşnic verde, *Quercus ilex*), apoi *t'elōš*, *-i*[2], „Stiel-Eiche" (*Quercus robur*). Există şi o specie de stejar care produce plută şi e numită în l. armeană *snkeni* (plută) sau *t'anjrakelew kalni* (*Quercus suber*). Toate celelalte specii sînt în general numite *kalni*, sau cu acest termen însoţit de un adjectiv care indică caracteristica lor; de ex. *leṙnakalni* (*Quercus sessiliflora*) „stejar de munte"; *karčaberj kalni* „stejarul pitic"; stejarul care furnizează culoarea roşie: *karmraber kalni* (*Quercus coccifera*) etc.

Stejarul a jucat un rol important în cultul indo-europenilor, fiind dedicat zeului tunetului *Perkunas*. De aceea numele lui, legat de răd. **perkᵘus*, ar fi dat în l. lat. *Quercus*; în unele limbi s-au produs confuzii, fiindcă rădăcina desemnează şi alte specii, cu totul diferite (sanscr. *parkati* „smochin," cymr. *perth* „arbust", în unele limbi germanice „Föhre", „Kiefer"[3]. Afară de această rădăcină indo-europeană, mai cităm rădăcina **aig-* care formează termeni în limba greacă şi în cele germanice (gr. αἰγίλωψ, în v. germ. sup. *eih*, *Eiche*; lat. *aesculus* „Bergeiche" este neclar, fiind probabil de origine mediteraneană). În limba greacă avem πρῖνος < **kur̥s-no-s* „Steineiche", termen care din cauza toponimicului Πρίνασσος din Caria trebuie socotit de origine asiatică[4]. Ar mai fi de amintit rădăcina **deru-*, **dŏru-* etc., care avea iniţial sens de „stejar" păstrată în mai multe limbi celtice, în greacă δρῦς, în albaneză *drushk*, şi poate v. sl. *dǫbъ* < **dheubh-*[5]. Rădăcina i.-eur. **gᵘel-* lărgită cu *-n-d-* a dat în l. latină numele ghindei *glāns*, iar cu lărgirea *-no-* a format βάλανος „ghindă" < **gᵘel-əno-*[6].

Din cei patru termeni armeni pe care i-am menţionat, poate fi derivat din rădăcina indo-europeană **gᵘel(ə)-eno-* termenul *kalin*, *kalnoy* „ghindă", din care s-a format apoi *kalni* „stejar". Ceilalţi trei termeni trebuie să fie împrumuturi din limbi neindo-europene, cu care armenii au venit în contact.

Dintre ceilalţi termeni armeni este mai uşor de explicat *snkeni*, stejar a cărui coajă dă plută, fiindcă avem în armeană cuvîntul *sunk*, *snkoy* „plută, ciupercă", iar în georgiană *soko* „ciupercă"[7]. Dacă în tra-

---

[1] A.M. Xudobašian, *Baṙaran i haykakan lezwiē i rusaç barbaṙ* (Dicţionar armean-rus), St. Ptb. 1838, t. II, p. 371; Rev. M. Bedrossian, *Nor baṙgirk' hay anglerēn* (Dicţ. nou armean-englez), Veneţia, 1875—1879, p. 645.

[2] Hr. Ačaṙean, *Hayerēn armatakan baṙaran* (Dicţionar etimol. armean), I—VII, Erevan, 1927—1935.

[3] H. Krahe, *Sprache und Vorzeit*, Heidelberg, 1954, p. 68.

[4] J. B. Hoffmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, 1908, p. 284.

[5] E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913, p. 215.

[6] H. Hübschmann, în „Armenische Studien, I, 34; Petersson, în „Kuhns Zeitschrift", 47, p. 290; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 5-te Lief., 1951, p. 472; Specht, în „Kuhns Zeitschrift", 66, 56.

[7] Hr. Ačaṙean, *op. cit.* VI, 359; Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 46, nota 2. Acest cuvînt *sunk* apare în *Sunkarič*, toponimic armean compus, de origine urartică, pe care-l găsim răspîndit în toată Armenia şi în care al doilea element de compoziţie este *-ariza* (-αριζα) „aşezare". Acest argument ne-a convins, deşi H. Vogt, *art. cit.*, p. 334—335 ezită dacă trebuie să admitem originea lui *sunk* de la georgian. *soko* sau de la gr. σπόγγος (care prezintă dificultăţi chiar în privinţa unei înrudiri cu lat. *fungus*).

tarea acestui subiect vom înregistra uneori împrumuturi din limba urartică, mai frecvente vor fi schimburile reciproce ale armenei cu limbile sud-caucazice. Uneori este dificil să stabilim dacă limba care a împrumutat este armeană, sau dacă georgiana (respectiv una din limbile kartvelice) este aceea căreia i-a împrumutat armeana. De altfel nu trebuie uitat niciodată faptul important că multe concordanțe (chiar în vocabular) între armeană și limbile sud-caucazice, în special georgiană, vor rezulta din faptul că ambele s-au dezvoltat pe un substrat comun, cel urartic.

În legătură cu *sloçi*, „Quercus ilex", putem exprima numai presupunerea că acest cuvînt aparține substratului urartic sau că a fost împrumutat dintr-o limbă sud-caucazică. Ačaṙean, *op. cit.*, VI, 294, discută acest termen, dar nu-i găsește nici o explicare; or *sloçi* nu poate fi pus în legătură cu *sloç*, cu sens de „ferestrău", cu toată asemănarea fonetică existentă.

Cît privește termenul *t'elōš* cu un sufix *-ŏš*, foarte rar în l. armeană (cităm cîteva exemple ca: *zarōš* „teucrium, χαμαίδρυς", *marzangoš* „magheran", *šōš* „crin", *lōš* „ciclamă, floare", *mološ, -i* „nalbă"[1], *t'ort'oš* înfloritor etc.), nu vedem o origine sigură a termenului. Credem totuși că *t'elōš* „stejar" e format din aceeași rădăcină ca și *t'eli*, *t'elwoy* sau *t'eleni, -nvoy*; în unele dicționare *t'elōš* e trecut cu sensul de *mayri* „Pinus", adică aparținînd speciei „Kiefer, Föhre"; și alți autori îl consideră derivat de la *t'eli* „ulm"[2].

Trecînd astfel la ulm, numit în limba armeană *t'eli*, vom arăta că termenul există și în georgiană, unde găsim cuvîntul *thela* sau *teli* „ulm"; cunoaștem de altfel în Georgia și o localitate *Thelawi*[3], care a fost numită probabil după ulmii care cresc în acea regiune. În Armenia există o localitate *T'elenik'* (legată de numele copacului *t'eli*, *t'eleni*) pe care H. Hübschmann o consideră drept localitatea cea mai veche din Armenia[4]. Totuși, chiar acest fapt, precum și existența toponimicului *Thelawi* din Georgia nu ne permit să ne gîndim la posibilitatea, ca ambele limbi, armeană și georgiană, să-l fi împrumutat din urartică, deoarece nu avem nici o indicație urartică. J. Pokorny[5] crede că *t'eli* este împrumutat din limba greacă, unde avem πτελέα „ulm". Sîntem de acord cu Hr. Ačaṙean și cu H. Pedersen[6] că atît *t'eli* cît și πτελέα au o origine comună dintr-o rădăcină indo-europeană, iar cuvîntul georgian *thela* a fost împrumutat din limba armeană. De altfel mai înregistrăm în limba armeană varian-

[1] Cuvîntul *mološ* are și variante ca *moloxia, molox*, ceea ce ne duce la grec. μολόχη; dar în ebraică avem maluḫa (!). Atunci care este originea sufixului *-oš*, pe care Hübschmann îl consideră totuși ca fiind de orig. persană?

[2] A. Walde-Hoffmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1954, II, 681–682 și Bugge, în „Kuhns Zeitschrift", 32, p. 39 și urm.; Hr. Ačaṙean, *op. cit.*, II, p. 1189.

[3] Gr. Kapantzian, *op. cit.*, p. 429.

[4] H. Hübschmann, *Die altarmenischen Ortsnamen*, în „Indogerm. Forschungen", XVI, 430.

[5] J. Pokorny, *Indogerm. etymol. Wörterbuch*, Bern, 1955, p. 847. Hübschmann (*Armenische Grammatik*, I, 375, 449) refuză să admită un împrumut din limba greacă, considerîndu-l „ganz unsicher", deoarece nu se poate admite ca un *pt-* grecesc să dea în armeană *t'*(așa cum vedea Bugge, în „Kuhns Zeitschrift", XXXII, 39–40).

[6] H. Pedersen, în „Kuhns Zeitschrift", XXXIX, 342; Hr. Ačaṙean, *op. cit.*, II, 1187.

tele *ptli* sau *pteleay caŕ* „Ulmus campestris" ca un împrumut tardiv, probabil din timpul traducerilor din limba greacă, după cuvîntul grec πτελέα.

Dacă într-adevăr de la acelaşi radical sînt formate atît numele *t'elōš* al stejarului cît şi *t'eli* al ulmului, aşa cum o atestă fonetismul radicalului, avem a face la armeni în terminologia arborilor cu o confuzie care în general nu ne surprinde, fiindcă e admisă de cercetători şi în terminologia arborilor din alte limbi indo-europene; după cum vom vedea însă în cele ce urmează, ea este foarte accentuată în armeană. Am arătat deja confuzia care a existat în denumirea cu acelaşi termen a stejarului şi a ulmului în cîteva limbi indo-europene. Pentru „ulm" nu avem în limba armeană o terminologie bogată: afară de *t'eli* care, după cum s-a arătat, are origină comună cu grec. πτελέα şi afară de *ptli*, *pteleay caŕ*, care pare să fie format direct şi tardiv după acelaşi πτελέα, mai avem în armeană pentru ulm termenul neindo-european *knjni* şi *knjeni* (*Ulmus campestris*). Ačaŕean identifică *ptli* cu *t'eli*, şi cu *knjni*[1]. Nu vedem pentru *knjni* nici o apropiere de rădăcinile indo-europene ca **u̯inĝ-*, *u̯eiĝ-* (care furnizează termenul de „ulm" în l. balto-slave, germane şi probabil în l. albaneză). În indo-europeană mai există răd. **el*, care formează termeni pentru „anin", cu o dezvoltare în **elem-*, formează termeni pentru „ulm", iar cu o lărgire în **el-eu-*, **el-en-*, formează numele „ienupărului" sau al altor conifere[2].

După ce am precizat că *t'eli* „ulm" este de origine indo-europeană, trebuie să constatăm că originea celui de-al doilea termen, *knjni*, *knjeni* nu poate fi stabilită; putem doar presupune cu probabilitate o origine comună cu georgiana, deoarece în această limbă avem cuvîntul *kunzni* (cu sens de „buştean"), format probabil pe substratul urartic.

În privinţa *fagului* avem aceleaşi dificultăţi mari la stabilirea etimologiei, încît ne vom limita numai la identificarea diferitelor specii cunoscute de armeni. În limbile indo-europene avem destule denumiri pentru fag: principala e **bhāgo-s* (care în l. greacă a luat sens de stejar φηγός, iar în l. latină de fag: *fāgus*; apoi **grēb(h)os*, **grōb(h)os* care a dat termeni pentru fag (dar şi pentru stejar: cf. γράβιον în macedon. şi ilirică). O altă complicaţie rezultă din faptul că ὀξύη < *ὀσκ(ε)σ- „fag" e format, ca şi în l. albaneză, din rădăcina indo-eur. **ōs-*, *osk-*, care denumeşte în limbile indo-europene „frasinul".

În armeană avem trei termeni pentru fag, anume pentru fagul simplu: *fekon* sau *karmir fekon* pentru „Blutbuche", *hačari* sau *hačaruk* şi *nšdari*, *nšdareni*. Cît priveşte termenul *fekon*, este singurul termen clar, fiind împrumutat din l. greacă: φηγός; în schimb *hačari* şi *nšdari* sînt complicate, fiindcă au sensuri variate. Termenul *hačar* are şi sens de „secară"; cu sens de „fag" este folosit la Agathangełos *hačari*, care în forma sa de *ačari* are şi sens de *elewin*, adică „brad". Afară de acestea mai înregistrăm varianta *ačark'i* şi *ažri* „Fagus silvatica", pe care Ačaŕean îl explică prin *hačari* > *ačari* > **ačri* > *ažri*. Termenii *nšdari*, *nšdareni* au sens de „carpen", „Hainbuche, Weissbuche", dar şi de „paltin" (*sōsi*); ce e mai curios

[1] Hr. Ačaŕean, *op. cit.*, V, 1159 şi III, 1256.
[2] J. Pokorny, *Indogerm. etym. Wörterbuch*, 4-te Lief., Bern. 1950, p. 302—303.

e că la *nšdari* înregistrăm și variante ca *čšdar*, *čšdareni*[1]. Nimic nu ne ajută pentru a stabili etimologia acestor termeni.

Cît privește plopul, denumirea lui se confundă în limbile indo-europene, datorită rădăcinii **el-*, cu aceea a aninului, a ulmului, a mesteacănului și a altor specii și aceeași confuzie o vom întîlni și în limba armeană. Astfel **albho-* dă în latină *albarus* „plop alb"; **apsā* formează numele de „plop" în l. germanice și balto-slave; **el-* dă în macedoneană numele de plop ἄλιζα, dar lărgit cu *-no* formează termenul pentru „anin", „Erle", în l. latină (*Alnus*), în unele limbi celtice, în limbile germanice și balto-slave. Mai avem răd. **bherəĝ-s* care produce confuzie prin sensul de „frasin" în l. latină (*Fraxinus*) și de „mesteacăn" în sanscrită, în ossetă (*bärz*), în limbile germanice (*Birke*); în limbile balto-slave avem alături de sensul „mesteacăn" și pe cel de „ulm" (rus. *bérest* „ulm", dar rus *berësta* „mesteacăn")[2]. În fine o ultimă rădăcină i. eur. **u̯er-enā* formează termeni atît pentru „anin" cît și pentru „plop" în albaneză și în limbile celtice. E. Lidén a tratat vreo zece nume de arbori în limba armeană[3], printre care și cel al „plopului", dar neglijînd istorismul în dezvoltarea limbii armene, el a interpretat toate cuvintele armene ca fiind de origine indo-europeană. De la Lidén armenologia a făcut desigur un salt înainte; la acest salt a contribuit și faptul că lingviștii sovietici refuzau să folosească arbitrarul comparațiilor din dicționarele etimologice, aspru criticat de B. A. Serebrennikov și B. V. Gornung. Este necesară respectarea recomandării făcute de A. Meillet de a nu se definitiva decît cu mari precauții o înrudire lexicală a unui cuvînt pe baza unei asemănări fonetice, constatată *numai* în două limbi indo-europene: „un rapprochement de mots trouvés dans deux langues i. eur. seulement est suspect, à moins qu'on puisse reconnaître de conditions spéciales ayant déterminé l'élimination du mot dans les autres langues"[4].

În armeană avem pentru termenul „plop" cuvîntul *barti* „plopul tremurător" sau *Populus tremula*, de mare importanță în credințele vechi ale Armenilor, fiindcă după el se făceau oracolele preoților. E. Lidén consideră și cuvîntul armean *barti* „plop" ca fiind de origină indo-europeană, format din **bhr̥sti-i̯ā*; alături de specia frasinului, a mesteacănului și a ulmului, ar fi reprezentată în armeană prin aceeași rădăcină indo-europeană și specia plopului. Argumentele sale în legătură cu orginea indo-europeană[5] a termenului armean *barti*, bazate pe apropierea fonetică a cuvîntului cu formele v. sl. **berstъ*, rus *bérest* „ulm" etc. nu ne-au putut convinge. Îndoiala noastră este bazată pe faptul că există și un toponimic vechi armean care conține termenul *barti*, anume *Partaw* (toponimic format cu un sufix probabil urartic *-aw*, ca și în *Orduaw*, *Sukaw*, *Kčaw*, *Dziraw* etc.). Acest toponimic moștenit din epoca urartică pledează pentru originea neindo-europeană a lui *barti*[6], ca și faptul că avem și în georgiană

[1] Hr. Ačaŕean, *op. cit.*, IV, 44, și V, 153.

[2] J. Pokorny, *Indogerm. etymol. Wörterbuch*, Bern, 1949, 2-te Lief., p. 139.

[3] E. Lidén, *Baumnamen und Verwandtes*, în „Indogerm. Forschungen", XVIII, p.485—509.

[4] A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, 1925, p. 38.

[5] E. Lidén, *art. cit.*, I.F. XVIII p. 490; notăm că E. Berneker, *Slav. etym. Wörterbuch* I, p. 52 respinge apropierea etimologică a lui Lidén cu arm. *barti*.

[6] Gr. Kapantzian, *lucr. cit.*, p. 47 notă.

termenul *bardi*, avînd sensul de „Erbsenbaum", sau denumind arbuști specific armeno-sudcaucazici cum este „caragana" și alții. Tot așa există în mingrelă *bardi* cu sens de „tufiș", în abhază *abard*, cu sens de „Erbsenbaum"[1].

Un alt termen armean pentru „plop" este *sōs*, *Populus alba* sau *Platanus orientalis* cu varianta *sōsi*, termen folosit de asemenea pentru oracole. Locul cultului era situat lîngă vechea capitală armeană *Armavir*, după cum arată istoricul Moise de Xoren[2], iar Anušavan, fiul regelui Ara, din epoca preistorică a Armeniei se numea *Sōsanner* „dedicat arborilor *sōs*", fiind inițiat în interpretarea foșnetului plopului. În tabletele akkadiene *ḫarraḫubullum*[3] este menționat și cuvîntul *šušu*, care nu poate fi separat de cuvîntul arab sau persan *sūs*, cu sensul de „plop"[4]. Prin urmare și acest cuvînt reprezintă după toată probabilitatea un împrumut armean din asiriană, prin filieră urartică. Încercările vechi de a explica *sōs* prin **sap-snā*, legîndu-l de *sosna*, termen a cărui origine este de asemenea necunoscută, au fost respinse de Walde-Hoffmann și de H. Ačaṙean[5].

În plus mai înregistrăm termenii *kalamax*, *-i*, *kalamaxi*, *-oy* și *kalmxi* „plop". Este foarte probabil ca acești termeni să fi intrat în armeană din limba urartică, deoarece ei nu au aspect indo-european, iar Kapantzian citează toponimice urartice terminate cu același sufix[6].

În armeană avem pentru *anin* (*Alnus*, „*Erle*") termenii *lasteni*, *snjni* sau *snjeni* și *ǰrasēr kalni* („stejar iubitor de apă"); vechii etimologiști au considerat că aparține seriei de termeni cu sens de „anin" și cuvîntul *geran*, deși el are sens de „bîrnă". Luînd drept bună o apropiere fonetică cu alban. *verrë* „plop alb", cu breton. *gwern* „catarg și anin", cu irl. mediev. *fern* „anin", „catarg" etc., E. Lidén presupune că *geran*, cuvînt armean cu sens de *trabs*, *tignum*, „bîrnă" ar fi pierdut vechiul sens de „anin", rămînînd numai cu acela de bîrnă și pe baza unui presupus sens inițial de „anin", el îl trece la cuvintele desemnînd în l. armeană „plop, anin", fiind format din i.-europ. **u̯er(ₑ)-nā*[7].

Al doilea termen pe care l-am menționat este *lasteni* sau *ǰrasēr kalni* („stejar iubitor de pămînt umed"). Termenul *kalni* ne este deja cunoscut și e întrebuințat aici impropriu, poate datorită faptului că aninul produce

[1] Hr. Ačaṙean, *op. cit.*, I, 1033.

[2] Moise de Xoren, *Hayoç patmutʻiun* (Istoria Armeniei) I, cap. XX.

[3] B. Meissner, în „Mitteilungen der Vorderasiat. Ges." XVIII, 1913, 2, p. 33.

[4] M. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*. Revue des études indo-européennes, I, 1938, p. 462.

[5] Hr. Ačaṙean, *op. cit.*, VI, 496; Walde-Hoffmann, *Lat. etym. Wörterbuch*, II, 476.

[6] Gr. Kapantzian, *lucr. cit.* p. 435, citează o serie de toponimice în *-ax*, de ex. *Erax*, *Khasax*, *Satax*, *Artʻax*, *Tsanax*, *Haiax*, care erau foarte probabil de origine urartică. Îndoieli produce totuși faptul că în dialectul turcesc din Täbriz, există termenul *kälämä* „plop", care a putut fi completat cu sufixul *-ax*; de altfel cunoaștem și termenul turc cu același sens *kälämbär*. Dar putem presupune și un împrumut făcut de limba turcă din l. armeană, unde există și o variantă *kalamah*, cu un *h* final care s-a putut pierde. Avem însă în l. armeană și termenul *sumax* „Rhus" de origină arabă; nu știm originea lui *tosax* „Buxus".

[7] Față de aceste explicări etimologice forțate, trebuie să menționez că termenul *caṙ* „copac" în limba armeană este revendicat ca fiind de origină i.eur. Or el reprezintă un urartic *șari* „copac", cum arată Gr. Kapantzian în *К установлению хурритского термина šarr/zarr в значении „слуга, раб" по данным армянского и грузинского языков*, în „Вестник Древней Истории", 1/1951, p. 247.

fructe mici, asemănătoare cu ghindele stejarului. E. Lidén s-a ocupat de asemenea de *lasteni*, *Alnus orientalis* în articolul său deja amintit[1]. S-a făcut încercarea de a explica cuvîntul *Larix* „Larice" dintr-un i.-europ. *$d_e$rik-s* (cf. *$d_e$ru* „stejar"), dar Osthoff şi Stokes[2] au arătat că nu poate fi vorba de un *l* sabin rezultat din *d*, deoarece genul *Larix* nu creşte în Apenini. E. Lidén a luat drept bună o formă **lasik* şi stabilind după aceasta o corespondenţă a cuvîntului lit. *lazdà* „bîtă, arbust de alun" cu v. sl. **leska* „tufiş de alun" etc. a propus şi înrudirea arm. *lasteni* „arin"[3]. Or, există obiecţiunea hotărîtoare că un **lasik* nu putea fi împrumutat înainte de epoca rotacizării şi această obiecţiune înlătură total corespondenţele lui Lidén cu cuvîntul *lasteni*. Formula **lasik/larix* este imposibilă, dar nici apropierea lui *lasteni* de lit. *lazdà* nu satisface din punct de vedere semantic, fiindcă *lazdà* înseamnă în primul rînd „bîtă de alun"[4]. Ar fi de menţionat încă faptul că în georgiană avem termenul *lasti* cu sens de „gard de nuiele" ceea ce ne indică posibilitatea unui împrumut comun dintr-o limbă veche a Asiei Anterioare.

Alunul sălbatic este numit *nši* de la *nuš* „alună sălbatică". Termenul *nuš* are o corespondenţă clară în georgiană, unde găsim *nuši* pentru alună, iar în alte limbi caucazice *nuš*. Avînd în vedere aceasta, nu se poate admite un împrumut din lat. *nux*, ci trebuie să ne gîndim tot la limba urartică, cunoscînd concordanţa armeano-sud-caucazică, apoi apropierile de aramaicul, *lūzā*, ebr. *lūz*, arab. *lauz*, etc.

Problema termenului *snjni*, *snjeni*, este mai complicată. Înainte de toate avem în l. armeană *sinj* cu sensul de „răşină", dar şi cu acela de arbore producător de răşină. Fructele acestui copac *sinj* sînt dulci, roşii şi de mărimea unei ghinde. Deoarece arborele denumit *sinj* produce răşină, presupunem că el a format şi termenul *snji*, cunoscut pentru lemnul său bogat în răşină. *Sinj* e identificat cu *sin* „sorb", cu *aloč* „sorb", „moşmon" sau *p'šat* „jujube". *Sinj* are o variantă cu o reduplicare, *sosinj*, cu acelaşi sens : de „răşină" şi de copac producător de răşină, iar dialectal există şi formele *sēzn* sau *saznə*, datorite unei metateze. Nu ştim dacă există cuvîntul în georgiană, ştim însă că în l. curdă avem *sənǰi*, în persană mod. *sinǰid* „fruct de jujub", iar în arabă *sunj* sau *sinj*, în ambele limbi cu sensul de „jujube", ca şi *sinj* din l. armeană. Nu avem altă explicaţie decît aceea că, printr-o modificare a sensului, din *sinj* „sorb, jujub", s-au format *snji*, *snjni*, *snjeni*, cu sens de „anin". Presupunem pentru *snjni*, o origine comună armeano-georgiană, aşa cum ea ne apare dovedită şi pentru *knjni* „ulm"[5].

Aninul aparţine familiei mesteacănului, de aceea trecem la *mesteacăn*. Avem patru termeni în limba armeană : *çarasi* şi *havamrgi* „mesteacănul alb" ; *t'xteni* „mesteacăn" în general ; *vayrahak çarasi* „Trauerbirke" (Betula pendula) ; „mesteacănul pitic" cu un nume compus *karčaberj çarasi* şi *ozoreni* sau *ozorini*. Constatăm că în vocabularul armean, *çarasi*,

---

[1] E. Lidén, în „Indogerm. Forschungen", XVIII, p. 487—489.
[2] Osthoff, *Etymologische Parerga*, Leipzig, I, 1901, 156 ; Stokes, în „Bezz. Beitr.", IX, 88.
[3] E. Lidén, *art. cit.*, I.F. XVIII, p. 487—489.
[4] W. Brandenstein, *Die erste indogerm. Wanderung*, 1936, p. 66.
[5] Hr. Ačaṙean, *op. cit.*, VI, p. 237.

havamrgi și *t'xteni* nu au derivate care să ne indice originea lor, încît trebuie să presupunem că sînt împrumuturi din limbile neindo-europene, cu care armenii au fost în contact. Cît pentru *ozoreni*, ar putea să fie derivat de la *ozor* „răchită, nuia de răchită", din cauza supleței nuielei de mesteacăn. Ačaŕean identifică pe *çarasi* cu *Erica arborea*, un arbore din familia ericaceelor care în regiunea mediteraneană ajunge pînă la 15 m înălțime[1]. Nici *havamrgi* nu este clar; cuvîntul poate fi descompus în *hav* „pasăre", și *mrgi*, *mrgaç* „fruct" (*ptul*). Poate că fructele dulci ale arborelui atrag păsări? Termenul reprezintă arborele *Ebenus laguroides* sau *Erica arborea*, pe care l-am citat mai sus ca identic cu *çarasi*. După L. Ališan, *Busabarut'iun*[2], există și o variantă *amrkeni*, tufă din ale cărei crengi se fac mături (balai de bouleau); acest termen este după el identic cu *havamrgi*.

Un alt gen cunoscut în Europa și care are reprezentanți în Armenia este genul *Acer*. În Europa cresc următoarele specii: paltinul de cîmp (*Acer platanoides*), paltinul de munte (*Acer pseudoplatanus*) și jugastrul (*Acer campestre*). Termenii armenești sînt *dlk'i*, *picxi*, *pcxi*, *pcli*. Paltinul de cîmp se numește *sraterew pcli*; paltinul de munte, *lernapcxi* se mai numește „paltinul alb": *spitak dlk'i*; jugastrul se numește *dlk'i* sau *picxi*. Am înregistrat deci la același arbore două nume: *picxi*, *pcxi*, *pcli* și *dlk'i* (primul din ele cu trei variante); plopul *sōsi* are și sensul de „paltin".

Nu avem în toate limbile indo-europene numele paltinului. Nu este sigură nici etimologia care derivă aninul din *a̋ker- *őker- datorită frunzelor ascuțite; în latină avem *acer*, în greaca ἄκαντος, pe cînd ἄκαρνος sau ἄκορνος a luat sensul de „ciulin"; în l. germanice sensul de *Ahorn*. Tot așa nu putem stabili nici etimologia celor două nume: *dlk'i* și *picxi* (*pcxi*, *pcli*). Aspectul fonetic al acestor cuvinte nu este armenesc, încît putem presupune un împrumut de la una din limbile sud-caucazice sau împreună cu acestea, din limba urartică. În privința lui *sōsi* am arătat originea sa: el a intrat în armeană probabil din limba akkadiană, prin intermediul l. urartice. Termenul literar este *dlk'i*, dar mai există *t'lk'i* în l. armeană modernă, apoi *t'xki*, *txki*, *t'lkeni*, *t'lk'eni*[3].

Frasinul este reprezentat în limba armeană prin termenul *haçi* (*Fraxinus*) sau *haçeni*. Explicația etimologică este ușoară, cuvîntul fiind de origine i.-eur. Rădăcina **os*-, **osis*-, **osen*- formează în l. lat. *ornus*, de asemenea alți termeni în l. celtice, baltice, iar în slavă **jasenь*, în rusă *jasenь*; cu o lărgire în -*k*: **osk*- formează în armeană *haçi*, în greacă ὀξύη cu sensul de „fag"; alți termeni cu dezvoltarea în -*k* în limbile germanice[4]. Vom menționa două specii cunoscute: Bergesche (*Fraxinus ornus*), *k'arhaçi* „frasin de stîncă sau de munte" sau și *vayri haçi* „frasin sălbatic"; Waldesche, *hasarak haçi* frasinul comun (*Fraxinus excelsior*).

---

[1] Hr. Ačaŕean, *op. cit.*, VI, p. 1053.

[2] L. Ališan, *Hay busak kam haykakan busabarut'iun* (Plantele armene sau vegetația armeană), Veneția, 1895 (vezi la Hr. Ačaŕean, *op. cit.*, VI, 1053).

[3] Hr. Ačaŕean, *op. cit.*, III, 1245.

[4] J. Pokorny, *Indogerm. etym. Wörterbuch*, IX-te Lief. 1955, p. 782.

Mai dificilă este problema „sorbului", originar din bazinul mediteranean şi din Asia de vest. Fructele unora din arborii acestei specii sînt făinoase; de aceea ele sînt mîncate de păsări, fiind numite *Vogelbeerbaum*, *Sperlingsbaum*, sau chiar *Mehlbeerbaum*, numit în l. armeană *mleni*[1], a cărui etimologie ne este necunoscută. Ceilalţi doi termeni *sin*, *snoy*, *snov* şi *arōsi* nu pot fi determinaţi etimologic, fiindcă nu le găsim nici o explicare dintr-o rădăcină indo-europeană. Trebuie însă respinsă încercarea lui Lidén de a încadra *arōsi* în vocabularul armean de origine indo-europeană, numai pe baza unei asemănări cu v.sl. *oskoruša* „sorb, scoruş"[2].

Să examinăm acum termenul armean pentru „ienupăr", acesta crescînd sub formă de arbore sau arbust în munţii din bazinul mediteranean, în Europa centrală şi de sud, ca şi în munţii Asiei Centrale. Cunoaştem mai multe specii: *Juniperus sabina*, în l. armeană *çrdi*, *çrdeni*, *çurd*, *çrdni* sau *çrteni*, numit după o răşină aromată *çurd* saŭ *çird*. Dar confuzia rezultă din faptul că tot *çird* este numită şi „tisa"; este foarte probabil că cuvintele există şi în georgiană; găsim un toponimic georgian *Curthawi*, format de la arbustul spinos *çurd*; deosebit de interesant, dovedind că a fost transmis prin urartică, este cuvîntul asirian *ṣi-ir-tum*, un arbore mic care dă ulei[3]. Mai există un termen pentru „ienupăr", *bewekni*, uşor de explicat, fiind numit după răşina *beweken*, *-oç*. În ceea ce priveşte numele răşinii, n-am reuşit să-i găsim etimologia.

Un alt termen pentru „ienupăr" este *gi*, *-oy* sau *gihi*,*-hvoy*, *-heaw* şi *giheni*, *Juniperus oxycedrus*. Primul termen, *gi*, ar putea avea ca origine i.-eur. **u̯ei-*: **u̯ī-* „a îndoi", cf. gr. γίς (Ϝίς)· ἱμάς, Hes.; în v. sl. *veja*, skr. *vayă* „creangă", lit. *vejù*, v. slav *viti* „a îndoi, a împleti" etc. Lipsa elementului sufixal final *-to* din forma indo-eur. iniţială a cuvîntului armean (**u̯i-to* sau **u̯oi-to*), aşa cum îl avem în lat. *vītis*, în gr. ἰτέα, germ. *Heide*, este explicată de E. Lidén prin pierderea sufixului în cursul timpurilor[4]. Cu toată atracţia pe care o exercită asupra noastră argumentul asemănării fonetice, lipsa unei legături semantice ne face să ne gîndim şi la originea variantei *gihi* din armeana modernă, care nu poate fi uşor rezolvată. Constatăm însă că ne găsim în faţa unei formaţii comune sau a unui împrumut comun armeano-georgian, fiindcă în georgiană avem cuvîntul *gvia* cu sensul de „ienupăr" (deşi K. Bouda consideră că georgiana a împrumutat termenul din l. armeană)[5].

Termenii pentru conifere dau naştere la multe confuzii, fiindcă asemănarea diferitelor specii a dus la adoptarea aceloraşi nume pentru diferiţi

[1] Oare putem căuta etimologia sa în legătură cu arm. *malem*, *ml-mlem* „a măcina", pornind de la faptul că *mleni* are fructe făinoase, fiind numit şi *Mehlbeerbaum*?

[2] E. Lidén, *art. cit.*, p. 490.

[3] Gr. Kapantzian, *lucr. cit.*, p. 46, nota 2 şi B. Meissner în „*Assyriologische Studien*", V, p. 19. Semnalăm totuşi şi informaţia dată de N. Adontz, privitor la o tabletă a regelui Sargon din Akkad, care numeşte o serie de plante aduse din Cappadocia şi între care ar fi fost şi *sīrdu*; sensul acestui cuvînt nu a fost dat, dar el ar putea să fie un arbust de ornament ca şi *çird*, „ienupărul". (N. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*, în „Revue des Études Indo-europ." I, 1938, p. 462).

[4] E. Lidén, *art. cit.*, p. 498.

[5] K. Bouda, *Beiträge zur etymologischen Erforschung des Georgischen*, în „Lingua", II, p. 304.

arbori. Dintre conifere mai fac parte molizii (*Picea*), în l. germană numiți „Fichte"; pinii (*Pinus*), în l. germană numiți „Kiefer" sau „Föhre"; brazii (*Abies*), în l. germ. „Tanne"; laricii (*Larix*) în l. germană „Lärche". La conifere vom mai adăuga tisa (*Taxus baccata*) „Eibe" sau „Taxusbaum", la care distingem mai multe specii exotice înrudite: tisa este confundată însă și cu ienupărul, iar în limbile slave și cu salcia.

În armeana clasică și modernă găsim echivalentul în *soč*, *soči* sau *soçi* „pin" sau *šoč*, *šoči*[1]; termenii aceștia au corespondentul lor în georgiană: *soči*, cu același sens[2]. Găsim astfel denumirea mai precisă *əntani šoč saroy* „pinul ascuțit, comun". Ačaṙean subliniază formația comună în armeană și în l. sud-caucazice a termenilor *p'iči*, *soči*, *noči*, prin sufixul *-či*.

Un alt termen pentru pin este *mayr*, *-i,-iw*; în dicționarele limbii armene clasice, găsim drept corespondent pentru *mayr* „cedru", și numai în cele pentru limba modernă „cedru" și „pin"; *mayri* indică o pădure de pini. Nu găsim etimonul termenului armean, dar credem că înainte de toate trebuie respinsă propunerea lui Lidén, de a explica cuvîntul *mayr* „pin, cedru" printr-un indo-eur. **maitr°* și a lega *mayr* de cuvinte ce nu sînt nume de arbore, astfel de v. isl. *meiðr* „arbore, stinghie", lituan. *miẽtas*, leton *mìels* „par, stîlp", skr. *mē-thí* „stîlp", lat. *mēta* „stîlp"[3]. Aceste apropieri ne par simple artificii neverosimile, care trebuie respinse, deoarece numai în v. isl. *meiðr* găsim sensul „copac", în toate celelalte limbi el este „stîlp".

Etimologia următorilor termeni din limbile indo-europene prezintă nedumeriri; a avut răd. **pī-tu* „Saft, Trank, Nahrung" și sensul de „rășină"? Căci de la acest sens se pleacă pentru a explica sanscr. *pītu-dāru* „pin", resp. „arbore rășinos", apoi pinul din Pamir, *pit* și πίτυς; și totuși este necesară o lărgire a rădăcinii **pi-* > **pi-k-* pentru a forma cuvîntul „rășină", lat. *pix*, gr. πίσσα, v. germ. sup. *peh*, v. sl. **pъkъlъ* „smoală"; dar cu toate acestea lat. *pinus*, care întrunește în el pinii și molizii, „Fichte, Kiefer, Föhre", trebuie să fie explicat prin **pit-s-nu-s* fiindcă există și alb. *pishë* < **pit-s-i̯ā*? Pe de altă parte vedem pinul și molidul formîndu-și alți termeni de la răd. **peuk-*, **puk-* (gr. πεύκη, v. germ. sup. *fiuhta* etc.) sau în l. slave de la răd. **bharu-*, **bharu̯o* „Nadelbaum" (de ex. în v. slavă și în rusă *bor* „Fichte, Fichtenwald")[4]. Și totuși caracteristica principală a acestor specii este rășina, din care cauză și pinul este numit „Pechföhre", iar molidul „Pechtanne" sau și „Pechfichte".

De pin, *Pinus* (Kiefer sau Föhre) țin pinul comun, pinul de munte din Europa mijlocie și de sud, pinul de mlaștină și pinul negru, în fine, în zona temperată *Pinus cembra*, „Zirbel, Zirbelkiefer", care e numit în l. armeană, *koni*, reprezentînd poate un împrumut explicabil prin κῶνος „con de pin", pe cînd pinul comun (*P. silvestris*) e numit *p'iči*,

---

[1] H. Vogt, *Varia. Arménien et caucasique du sud* (Norsk Tidsskrift for Videnskap, Bd. IX, 1938, p. 335).

[2] Hr. Ačaṙean, *op. cit.*, VI, 324 arată că variantele *šoč*, *šoči*, atestate la Agat'angelos sînt mai recente și datorite influenței lui *č*.

[3] E. Lidén, *art. cit.*, p. 494.

[4] J. Pokorny, *Indogerm. etym. Wörterbuch*, 2-te Lief. 1949, p. 109; 9-te Lief. 1955, p. 794, p. 828.

p'ičwoy. Există aici însă o confuzie de sens, deoarece unele dicționare armene denumesc prin *p'iči* nu numai pinul ci și fagul. Confuzia de termeni o dovedește și faptul că atît pinul cît și bradul mai sînt denumiți cu termenii *sonopri* și *elewin*, care au un alt sens de bază.

În fine tot de conifere ține și „tisa" (*Taxus baccata*), numită în l. armeană *gelji* sau *karmracar̄* (= copac cu lemn roșu) sau *çrdi*, *çrdeni* format din *çurd* (despre care am amintit deja pe larg, vorbind despre „ienupăr", pe care-l denumește de asemenea termenul *çrdi*; deci altă confuzie). Originea cuvîntului *gelji* nu este clară, deși avem termenul *gelj* care înseamnă „ramură ce se răsucește" și pe care Ačar̄ean îl consideră rezultat din **gel* - < i.-eur. **g^u̯el*-, acceptînd explicația lui Hübschmann, *Armen. Grammatik* I, 433.

Ne vom ocupa însă de termenul *p'iči* „pin". Nu trebuie să pierdem din vedere că limba armeană s-a format în același timp și în aceleași condiții ca și limbile sud-caucazice, pe un fond urarto-churrit și că vom avea deci cuvinte formate uneori identic. Putem presupune că atît armenii au împrumutat de la limbile sud-caucazice, cît și că acestea au împrumutat de la armeni. Chiar în domeniul coniferelor armene, am avut termenul *soč*, *šoč*, *soči*, *šoči*, iar chiparosul este numit în armeană *noči* sau *noč*, avînd corespondențe și în limbile sud-caucazice. Deși Hübschmann admite[1] că *p'iči*, cunoscut încă din sec. V, nu este înrudit cu gr. πίσσα sau cu lat. *pix*, v. sl. *pĭklŭ* și nici cu πεύκη sau πίτυς „Fichte", totuși el crede că este vorba de un cuvînt pur armean, iar *p'ičvi* din georgiană ar fi împrumutat de această limbă din armeană. Tomaschek a propus › serie de concordanțe interesante armeano-georgiene și tot așa și Bugge[2], dar Hübschmann nu le-a adoptat[3]. Or Ačar̄ean spune că cuvîntul georgian *p'ičvi* „pin" e vechi, fiind reprezentat și în l. mingrelă prin *pičvi*, formînd în georgiană derivate ca *p'ičviani* sau *p'ičvnari* „loc unde cresc pini"[4]; trebuie să fie astfel vorba de un împrumut comun armeano-sud-caucazic, probabil din urartică.

Termenii cunoscuți în armeană pentru „brad" sînt *elewin* și *sonopri*; acesta din urmă mai denumește și pinul, dar și fisticul; iar etimologia sa se explică prin termeni arabo-persani[5]. În ce privește etimologia i.-eur. a lui *elewin*, ea este acceptată, însă cu rezerve. Cuvîntul este explicat prin rădăcina i.-eur. **el*- lărgită în **el-eu*-, **el-en*- (este același **el*- care formează în diferite limbi și numele pentru „anin", iar lărgit în **elem*- constituie și numele pentru „ulm"). În limba greacă **el-n̥-tā* dă ἐλάτη „pin, brad", dar în limbile balto-slave formează nume pentru „ienupăr". Aceeași rădăcină indo-europeană ar fi format în armeană termenul *elewin*. În armeana clasică găsim pentru *elewin*

---

1 H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, p. 501 și 397.

2 Tomaschek, în „Deutsche Literaturzeitung", 1883, p. 1254; Bugge, în „Kuhns Zeitschrift", 32, 82–87.

3 K. Bouda (*art. cit.*, din „Lingua" II, p. 302) citează și o variantă georgiană *p'ițvi*, pe care o presupune formată din πίτυς.

4 H. Ačar̄ean, *op. cit.*, VI, 1229.

5 Cunoaștem o serie de variante: *sinopri*, *sonopar*, *snopar*, *snovpar*, *sonapareni*, identificate în l. armeană cu *p'iči*; ele își au foarte probabil originea în pers. *sinoubar* „*elewin*" și în termenul arab *șanaubar* (Ačar̄ean, *op. cit.*, VI. 331).

în texte sensul de „brad" și dicționarele îl atestă cu acest sens, dar și cu acela de „cedru". Hübschmann neglijînd sensul inițial probabil de „cedru"[1], a propus pe baza echivalenței găsite în Geneza XXI, 15, să se admită concordanța etimologică a cuvîntului *elewin* cu ἐλάτη < i.-eur. **elṇtā*, cu balto-slav. **edlā*, v. sl. *jela*, rus. *jelь*, pol. *jedla*, *jodła* „brad" < **edlā*[2]. Dificultatea acceptării acestei apropieri constă însă în grupa de consoane *dl* care nu poate da un *l* în limba armeană, apoi în explicarea neconvingătoare a terminației *-ewin*. E. Lidén a propus atunci explicarea prin termenii rus. *jalovec* „ienupăr", lit. *jalovẽni* „ienupăr"[3], evitîndu-se prin aceasta dificultatea pentru trecerea *dl* > *l* și explicîndu-se terminația armeană *-ewin* prin forma lituaniană, dar acceptîndu-se în schimb confuzia sensului respectiv al numirilor de „brad", „cedru" și „ienupăr".

O ultimă specie a coniferelor pe care o vom menționa este laricele (*Larix europea* sau *decidua*) numit în l. armeană *kveni*, care e originar din Alpi, Carpați, din munții Moraviei și ai Sileziei. Laricele se mai numește în l. germană „Pechföhre", adică pinul rășinos, și de aceea este ușor să reducem termenul *kveni* copacul rășinos, la arm. *kiv*, *kvoy* „rășină" care are o etimologie i.-eur. **gʷīu̯-* „rășină", pe care o regăsim în irl. veche *bī* și în rus. *živica* „rășină".

Castanul e denumit *kaskeni* sau *šaganak* și cu adăugirea sufixului *-eni*, *šaganakeni* (Maronenkastanie). Cît pentru *kaskeni*, termen a cărui origine e foarte disputată, el a intrat probabil abia în limba armeană medievală, a sec. XII (îl cunoaștem numai din Fabulele lui Mchitar Goš; de altfel cuvîntul nu este întrebuințat de popor)[4]. Deoarece se știa că grecii au adus castanul din Asia Anterioară (unde avem de altfel și în siriacă termenul *kaskəra*) mulți erau de acord să vadă în καστανέα (> κάστινον) un împrumut din armeană: **kask-anea*[5], formele celorlalte limbi indo-europene reprezentînd împrumuturi din limba greacă. Cum explicăm însă faptul că în inscripțiile liniare B creto-miceniene apare cuvîntul καστανιjα: *Ka-ta-ni-ja*? [6].

Pentru etimologia termenului *šaganak*, nu avem decît indicații. Există în l. armeană și termenul *šahdanak* (Gangar-Distelart) cu o serie de variante, ca *šahndak* (rezultat prin metateză din *šahdanak*), *saldanak* și *šaganak*; or în pehlevi avem *š(ā)hdānak*, în persană și arabă *šāhdānaj* cu sensul de „cînepă" și „sămînță de cînepă". Deoarece *šaganak* reprezintă cum vedem și o variantă a termenului *šahdanak*, putem presupune că e vorba de o trecere a sensului pe care-l avea scaietele de specia Gangar, asupra castanului. În arabă și în persă există termeni de plante formați cu *šāh-*, de ex. în l. arabă *šāh-balūṭ* „castan", care a pătruns și în l. armeană: *šahpalut* (în armeană există și *balut* „ghindă", cum este și în persană sau

[1] Există însă și în l. greacă confuzie, fiindcă termenul κέδρος denumea „ienupărul", iar κεδρίς fructul ienupărului.

[2] W. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, p. 442.

[3] E. Lidén, *art. cit.*, p. 491.

[4] H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, 394.

[5] H. Pedersen, *Armenisch und die Nachbarsprachen*, în „Kuhns Zeitschrift", XXXIX, 473; vezi și E. Boisacq, *Dictionnaire étymol. de la langue grecque*, 1916, p. 420.

[6] Vl. Georgiev, *Словарь крито-микенских надписей*, София, 1955, p. 39. Cuvîntul reprezintă probabil un *nomen loci*.

arabă *balūṭ*). Date fiind aceste considerațiuni, cuvîntul armean *šaganak* a putut fi împrumutat numai în epoca veche din pehlevi[1].

Dintre arborii de ornament ne interesează mai ales arborele caracteristic decorului unor regiuni din Armenia și Caucaz : chiparosul. Deși pînă nu de mult termenul grecesc κυπάρισσος era considerat ca fiind de origine asiatică, Vl. Georgiev aduce în ultima sa lucrare dovezi convingătoare că termenul este de origine indo-europeană-pelasgică : κυφάρισσος, elenizat în κυπάρισσος. Forma κυφαρίσσινος este de ex. atestată de o inscripție din Aegina din sec. V î. e. n. Vl. Georgiev citează de altfel și alți termeni[2]. În l. armeană avem însă pentru acest arbore de ornament termenul atestat încă din scrierile armene ale sec. V, *noč*, *-i*, *-iv* sau *noči* : o specie mirositoare, care dă tămîie, este numită *xnkanoči* „chiparos care dă tămîie", de la arm. *xunk*, *Cupressus thyoides*. Un nume de origine grecească, împrumutat de unii scriitori armeni, ca Moise de Xoren din sec. V, este *kiuparis*, *kiparis*.

Numele armenesc al chiparosului *noči*, *-čvoy*, *-čeaw*[3] sau *noč*, *-i*, *-iw*, e cunoscut și în pehlevi sub forma de *nōč* cu sensul de „pin", dar are și în georgiană corespondența *naživi* și *najvi*, cu sensul de „brad". Forma georgiană *naživi* corespunde formei mingrele **noǰi* „chiparos" (în mingrelă avem însă și *nuza* care înseamnă „Fichte, Kiefer", iar într-un alt dialect caucazic *nazi* are sensul de „stejar") ; deci armean. *noči* poate fi explicat foarte bine din limbile sud-caucazice, deși el există și în persana modernă (*nōǰ*, *nōž* și alte forme cu sensul de „pin").

H. Vogt nu crede într-un împrumut făcut de limba armeană dintr-un *nōǰ*, *nōž* persan, ci, după toate aparențele, împrumutul a fost făcut, după părerea sa, din limba mingrelă (**noǰi*) ; sau ambele, armeana și georgiana, l-au împrumutat dintr-o a treia sursă comună (care nu poate fi decît cea urartică). Dată fiind seria de termeni care pare a fi împrumutată de armeni dintr-o limbă sud-caucazică, credem că și armean. *p'iči* „pin sălbatec" se poate explica numai printr-un cuvînt georgian *p'ičv-i* „pin" (Kiefer, Föhre)[4] ; v. și georgian. *p'ičxovani* cu sensul de „brădet".

Considerînd faptul că alte nume de arbori, ca *soč*, *soči*, *šoč*, *šoči* „pinul" sau p'*iči* „pin", prezintă corespondențe în l. sud-caucazice cu aceleași sufixe, este evident că vom considera și influența formei mingrele * *noǰi* asupra formării cuvîntului armean pentru „chiparos", renunțînd la formele din persana modernă.

---

[1] H. Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, 209, 263, 272, 394.

[2] Vl. Georgiev, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, Moscova, 1958, p. 267—268. Dar cuvîntul Κυπάρισσος apare și în inscripțiile lineare B cretomiceniene : NL. *ku-pa-ri-si-jo* (vezi Vl. Georgiev, *Второе дополнение к словарю крито-микенских надписей*, 1956, p. 55), iar cuvîntul Κυπαρίσσεια *ku-pa-ri-se-i-ja* apare de asemenea în aceleași inscripții (vezi Vl. Georgiev, *Словарь крито-микенских надписей*, София, 1955, p. 44).

[3] Asemănătoare cu chiparoșii de familia cărora ține, este și *Thuja orientalis* sau *occidentalis*, numit și „arborele vieții" și care este numit asemănător *noči* sau *caṙ kenaç* „pomul vieții".

[4] H. Vogt, *op. cit.*, p. 335 ; Hübschmann în „Armenische Studien", I, 1883, p. 53 face legătura între *p'iči* și lat. *pix* „rășină", πίσσα < *πικ̯α, v. sl. *ръкъ* „smoală", nu însă cu arborele *Pinus*.

Deşi încă nu există lucrări speciale care să stabilească regulile fonetice de corespondenţă între limba armeană şi limbile kartvelice, aceste reguli sînt în mare parte cunoscute, iar apropierile dintre cuvintele citate din limba armeană şi oricare din limbile kartvele atît de evidente, încît cuvintele trebuie explicate printr-un împrumut de la o limbă la alta sau printr-un împrumut de la o sursă comună, după toată probabilitatea, urartica.

Din această serie de termeni am putut constata puţine legături cu lexicul indo-european, dar am găsit pentru unele nume de arbori indicaţia unui împrumut din urartică, churrită, chiar asiriană (evident prin filiera urartică)[1] sau termeni comuni cu limbile sud-caucazice (kartvelice); termenii care încă nu au putut fi explicaţi fac probabil parte din stocul de 5000 de cuvinte a căror explicare etimologică încă nu a fost încercată, dar care vor fi cunoscute după un studiu mai amănunţit al limbii urartice şi al celor sud-caucazice[2].

Am constatat un număr destul de mare de cuvinte în terminologia arborilor, avînd concordanţe în armeană, urartică şi limbile sud-caucazice. Cuvintele pentru care nu putem găsi o etimologie indo-europeană, nu au adeseori în vocabularul armean derivate, în schimb prezintă multe variante, aflate chiar în limba literară. Cred că W. Brandenstein are dreptate cînd califică aşa-numiţii „Einzelgänger", lipsiţi de înrudire lexicală, drept cuvinte străine de fondul originar al limbii, drept împrumuturi[3]. În orice caz, în terminologia arborilor trebuie considerat şi faptul că numele arborilor se sustrag de regulă de la posibilitatea de a preciza sensul fundamental iniţial.

Şi iată constatarea care ni se impune după acest studiu sumar:

Cu toată diferenţierea sistemului morfologic armean, care s-a produs în cursul formării limbii, el este fără îndoială indo-european. Nu se poate spune acelaşi lucru despre lexicul limbii armene. Afară de fondul principal lexical, care este indo-european (deşi cantitativ redus, totuşi important calitativ, fiindcă ţine de principalele domenii ale activităţii omeneşti), o mare parte a lexicului are o origină necunoscută, în orice caz neindo-europeană. Un caz asemănător avem în limba hitită. Înglobarea limbii armene printre limbile de origine indo-europeană se impunea de la sine; supraestimînd lexicul neindo-european, o parte din lingviştii armeni au considerat armeana drept o limbă mixtă, avînd o structură morfologică indo-europeană şi un lexic neindo-european. Ei nu au ţinut cont de

[1] Vom cita trei termeni de mare importanţă economică şi culturală, ca exemplu de pătrundere în limba armeană a unor cuvinte asiriene, desigur prin intermediul l. urartice: arm. *anag* < asir. *anāku* „cositor", arm. *t'angar* <asir. *tamgaru* „negustor", arm. *t'argman* <asir. *targumānu* „traducător" (Hübschmann, *Armenische Grammatik*, I, 300, 303). Cuvîntul *targumānu* din asiriană îl găsim şi în l. hitită, cum arată H. Pedersen în *Hittitisch und die anderen indoeur. Sprachen*, København, 1938, p. 137.

[2] După Hr. Ačaṙean, *Hayerēn armatakan baraṙan* (Dicţionar etimologic armean) şi *Hayoç lezvi patmut'iun*, există în l. armeană în total 997 rădăcini i.-eur., apoi 1411 cuvinte şi rădăcini împrumutate din l. partă, 214 din l. siriacă, 918 din l. greacă şi 702 din limba arabă.

[3] W. Brandenstein, *Die erste indogermanische Wanderung*, Wien, 1936, p. 18.

teoria lui Meillet, conform căreia o limbă este indo-europeană dacă morfologia ei se explică prin fapte indo-europene. Dacă o astfel de limbă intră în sfera unei civilizații străine și împrumută mai mult din vocabularul neindo-european al acesteia decît alte limbi ale familiei indo-europene, aceasta nu schimbă nimic din caracterul indo-european al limbii[1].

Pe de altă parte și lingviștii occidentali au studiat armeana în mod greșit, neglijînd condițiile istorice în care s-au format popoarele și limbile asiatice în general, inclusiv armeana, neglijînd problemele etnogenezei armene; acest lucru a dus la desconsiderarea faptului esențial că limba armeană s-a format în mijlocul unor limbi neindo-europene; astfel ea a fost ruptă de mediul ei, a fost cercetată numai din punct de vedere indo-european.

În studiul limbii armene se impune nu numai analiza etimologică a vocabularului indo-european, ci și a elementelor morfologice străine, care nu trebuie considerate ca ceva „Einzigartiges" după cum spune Kronasser, cu toate că gramatica unei limbi reprezintă o sferă nepenetrabilă (spre deosebire de lexicul ei). Dacă armeniștii indo-europeniști considerau înainte drept obiect de studiu numai baza indo-europeană a limbii armene, fapt prin care se explică caracterul unilateral al cercetărilor lor, iar multe ipoteze prezintă lipsuri fundamentale, este timpul să se studieze atît morfologia armeană cît și lexicul de pe poziții noi, de pe pozițiile indicate de lingviștii sovietici A. A. Asmangulian și B. V. Gornung[2].

---

[1] A. Meillet, *B.S.L.* XXXII, 3, p. 57. Atît Vl. Georgiev cît și I.M. Diakonov sînt de acord că vechiul strat al lexicului armean, care nu poate fi explicat prin etimologii indo-europene, a fost preluat de l. armeană din lexicul urartic. În general, după acești savanți, l.armeană și georgiană au suferit influențe importante ale limbilor urartică și churrită (Vl. Georgiev, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, Moscova, 1958, p. 210; I. M. Diakonov, „Вестник Древней Истории", 1954, nr. 3, p. 94.

[2] A. A. Asmangulian, *Против гипотезы о „двуприродности" армянского языка*, în „Вопросы языкознания", 1953, nr. 3, p. 24; B.V. Gornung, *О границах применения сравнительного метода в языкознании*, în „Вопросы языкознания", 1952, nr. 4, p. 35.

UN DICȚIONAR LATIN-ROMÎN DIN SECOLUL AL XVIII-LEA PRINTRE MANUSCRISELE BIBLIOTECII BRUKENTHAL

DE

G. BLÉDY

Secția de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal din Sibiu păstrează cîteva autografe ale lui Ioan Piuariu-Molnar. Printre acestea se află o chitanță prin care el recunoaște că a împrumutat din biblioteca personală a guvernatorului Transilvaniei Samuil Brukenthal un dicționar romîn în manuscris. Chitanța, care datează din 1786, este publicată în facsimil într-un articol apărut în 1946[1]. Acolo aflăm că printre manuscrisele Bibliotecii Brukenthal se găsește și dicționarul amintit în chitanță, un manuscris din secolul al XVIII-lea[2]. După o descriere sumară a manuscrisului anonim, autorul articolului menționează că rămîne o sarcină a specialiștilor să afle dacă acest dicționar, care poartă titlul *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*, are vreo legătură cu dicționarul lui Teodor Corbea, păstrat la Blaj[3].

În cele ce urmează se clarifică această problemă.

Despre dicționarul latin-romîn al lui T. Corbea s-a scris în repetate rînduri[4]. Aceste consemnări fiind însă destul de succinte, ar fi nevoie ca

---

[1] R. Spek, *Brukenthal und Ioan Piuariu-Molnar* în „Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum" (Sibiu), XI (1946), p. 5–8.

Chitanța lui Piuariu-Molnar are următorul text:

„Ich Ende unterschriebener bescheinige hiemit dass ich ein walachisches Dictionair in Manu Script aus der Bibliothek S(eine)r Excellenz des Gouverneurs erhalten habe. Sig(niert) Hermannstadt, d(en) 14-en März (1)786 –Molnar."

[2] Din manuscris, care se află de altfel în stare destul de bună, lipsesc zeci de pagini.

[3] În prezent acest manuscris se află în posesiunea Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

[4] T. Cipariu în „Archivu pentru filologia și istoria", 1871, p. 637.

Ar. Densusianu, *Istoria limbei și literaturii romîne*, Iași, 1885, p. 205.

Gr. Crețu, *Cel mai vechi dicționar latino-romînesc de Teodor Corbea*, București, 1905. (Rec. de I. Bărbulescu în „Arhiva" din Iași, 1906 (XVII), p. 142).

dicționarul să se publice în întregime[1]. Materialul bibliografic apărut nu ne ajută prea mult în dezlegarea problemei mai sus amintite, de aceea am confruntat manuscrisul din Sibiu (Ms.S) cu manuscrisul din Blaj (Ms.B) și am aflat că avem de-a face cu două manuscrise ale aceleiași lucrări. Pentru această identitate pledează o serie de fapte.

Precum se ştie, opera lui Corbea este o prelucrare făcută după dicționarul latin-maghiar al lui Albert Molnár din Szenc (Albertus Molnár Szenciensis), dicționar apărut în mai multe ediții între anii 1604 și 1708[2].

Cele două manuscrise cuprind același material, ținînd seamă, bine înțeles, de faptul că Ms.S este serios mutilat. În ambele manuscrise se găsesc următoarele articole: *A — Argonautae*, Ms.B foile 1 r^0—26 r^0, Ms.S foile 1 r^0 — 24 v^0; *aurificina — cauda*, Ms.B f. 32 v^0 — 46 v^0, Ms.S f. 25 r^0 — 38 v^0; *excensus — fumifer*, Ms.B f. 105 v^0— 120 v^0, Ms.S f. 39r^0 — 50 v^0; *gnomon — hydrocephalus*, Ms.B 126 v^0 — 137 v^0, Ms.S 51 r^0 — 62 v^0; *indelibilis — invigilo*, Ms.B 149 v^0 — 161 v^0, Ms.S 63 r^0 — — 74 v^0; *librator — zythus*, Ms.B 173 r^0— 377 v^0, Ms.S 75 r^0 — 272 r^0 [3]. După cum se vede, manuscrisul complet din Blaj cuprinde un număr de cca 170 de pagini în plus față de Ms.S.

Este demn de semnalat că pe cînd Ms.B este scris de două mîini, Ms.S este copiat de o singură persoană care ne face impresia că este identică cu prima mînă din celălalt manuscris.

Adaptînd dicționarul lui A. Molnár, Corbea avea numeroase dificultăți, de aceea la o serie de cuvinte latineşti lipsesc corespondentele în limba romînă. În Ms.S, de la începutul dicționarului pînă la litera L, am numărat peste 130 de cuvinte latinești rămase fără corespondentele lor romînești. Dintre acestea amintim : *admotus, alauda, alga, ambrosia, ampulla, amylum, anachoreta, anemone, angina, angvilla, apoplexia, arcticus, balista, buxetum, buxus, carpio, cartilago, exundatio, fringilla, frumen, fulica, fulix, gratiosus, gryllus, gymnasium, harpax, helleborum, hemicyclus, hirsutus, hirudo, infoecundus, inhaeresco, insidor, limonia, luxo, luxuria, luxus.* Cuvintele care apar numai în latină sînt aceleași în ambele manuscrise[4].

Corbea a urmat destul de fidel nu numai textul latin, ci și textul maghiar al originalului. Totuși, în cadrul unor articole din dicționarul său

N. Drăganu, *Mihail Halici* în „Dacoromania", IV (1924—1926), p. 109—110.

C. Tagliavini, *L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena*, în „Revue des Etudes Hongroises", VI(1928), p. 16 și urm. (Cf. rec. lui N. Drăganu în „Dacoromania", VII (1931—1933), p. 259—261).

Göbl L., *A magyar szótárirodalom hatása...*, Budapest, 1932. (Cf. rec. lui N. Drăganu în „Dacoromania", VII, p. 264—266).

M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne*, în „Limba romînă", VIII (1959), nr. 6, p. 6—7.

[1] O ediție critică a acestui dicționar se pregătește de un colectiv al Institutului de lingvistică din Cluj.

[2] Cf. Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár*, vol. I, Budapest, 1879, nr. 392, 393, 427, 428, 513, 759.

[3] Numerotarea filelor din cele două manuscrise s-a făcut ulterior. În Ms.S foaia de după fila nr. 244 a rămas nenumerotată.

[4] În Ms.S lîngă *Alauda* se află corespondentul *ciocîrlie*, iar la *Hirudo* corespondentul romînesc *lipitoare*. Cuvintele acestea sînt însă introduse ulterior, de o altă mînă, poate chiar de Piuariu-Molnar.

se află uneori locuri goale, unde urmau să fie întroduse corespondentele romînești ale unor cuvinte sau expresii maghiare. Astfel, în articolul *Fictio* se găsește scris în romînește *lucru scornit*, dar înainte de acest corespondent a rămas un spațiu liber, fiindcă autorul dicționarului latin-romîn nu a întrodus cuvîntul romînesc corespunzător maghiarului *tettetés* „simulare, fățărnicie". De asemenea, la *Fictor* a rămas un loc liber pentru corespondentul romînesc al cuvîntului maghiar *tettetö* „simulant, fățarnic". *Homagium* este explicat prin „credința noastră care avem la domnul nostru cel pămîntesc", dar lipsește corespondentul expresiei maghiare *ember dija*, prin care se redă termenul feudal „redemptio capitis"[1]. În locul acestuia este lăsat un spațiu liber. La fel și la *Luxus* a rămas un loc liber pentru a introduce acolo corespondentul cuvîntului maghiar *bujaság* „desfrîu". În privința acestor lipsuri și goluri se constată un paralelism complet între cele două manuscrise. De altfel, exemple similare se pot găsi și în alte locuri.

Rămîne de văzut dacă pe lîngă cele semnalate există sau nu deosebiri esențiale între cele două manuscrise. În urma unor sondaje efectuate am constatat că între cele două manuscrise există deosebiri neînsemnate, ele mărginindu-se la grafie și ortografie, nu însă la redactarea propriu-zisă.

Manuscrisul din Sibiu din biblioteca personală a guvernatorului a trecut la Biblioteca Brukenthal, unde mulți filologi romîni au făcut cercetări, semnalînd și unele manuscrise interesante. Ne miră oarecum faptul că nici unul dintre acești cercetători — T. Cipariu, B. P. Hasdeu, N. Densusianu, N. Iorga — nu menționează existența acestui dicționar[2].

Urmează să se vadă care este raportul între cele două manuscrise amintite și în ce măsură Piuariu-Molnar s-a folosit de dicționarul lui Corbea în manualul său de limba romînă și în dicționarul său german-romîn[3].

O cercetare mai temeinică în direcția semnalată va contribui, desigur, la elucidarea unor probleme care ne interesează în legătură cu istoria lexicografiei romîne.

---

[1] Cf. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Budapest, 1901, s.v.

[2] Cf. T. Cipariu în „Archivu...", 1867, p. 234, B.P. Hasdeu în „Columna lui Traian" V(1874), p. 125—135, Nic. Densusianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*, București, 1880, p. 68—69, N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901, p. 283.

[3] *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Wien, 1788. Ed. a 2-a Sibiu, 1810, a 3-a ibid., 1823, *Vocabularium nemțesc și romînesc*, Sibiu, 1822. Cf. Bianu-Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, nr. 521, 781, 1186, 1159.

DESPRE DATIVUL LOCATIV

DE

GR. BRÎNCUŞ

Problema dativului cu funcţiune de locativ în limba romînă reprezintă obiectul unor cercetări amănunţite aparţinînd lui J. Byck[1] şi Laurei Vasiliu[2]. Înaintea acestora, construcţia de tipul *a sta* (*rămînea*) *locului* a fost discutată şi de alţi lingvişti, dar numai tangenţial. Astfel, de ex. Sandfeld-Olsen[3] consideră că *locului* din expresia *a sta locului* este un genitiv-dativ cu întrebuinţare adverbială. Meyer-Lübke[4] presupune o construcţie de tipul *acoló locului* (cf. lat. *ibi loci*), interpretînd pe *locului* ca o apoziţie. J. Byck (*loc. cit.*) a demonstrat că nu poate fi vorba de o particularitate sintactică a cuvîntului *loc*, pentru că şi alte cuvinte pot apărea, cu aceeaşi funcţiune, în construcţii similare : *pămînt*, *drum*, *cîmp*, *pustiu*. Funcţiunea de locativ a dativului acestor substantive provine din aceea că ele apar ca determinări ale unor verbe care cer un circumstanţial de loc : *a rămînea*, *a sta* (locului), *a(se) lăsa*, *a încremeni*, *a pironi*, *a ţintui*, *a se ţine*, *a şedea*, *a se aşterne* (drumului, pustiului), *a lega* (pămîntului), *a se duce* (vînturilor), *a lipi* (expr. *lipit pămîntului*) etc.[5]. Dat fiind faptul că alături de forma de dativ (*locului*) se poate întrebuinţa, cu aceleaşi verbe şi cu aceeaşi funcţiune, de circumstanţial de loc, şi construcţia cu prepoziţia *la* (*se aşterne la drum*, *stai la un loc*), construcţie echivalentă cu dativul, înseamnează că *locului*, din *a sta locului*, este în cazul dativ, nu în genitiv cum au susţinut unii. Laura Vasiliu (*art. cit.*) îşi însuşeşte întrutotul explicaţia lui J. Byck, insistînd asupra faptului că ,,dativul locativ nu este decît o variantă a sensului general al dativului, condiţionată de context''. Ideea că dativul locativ ar continua o situaţie din latină este puţin probabilă, afirmă d-sa, pentru că în latină, dativul

---

[1] *Etudes de syntaxe et de stylistique roumaines*, în ,,Bulletin linguistique '' p.p. A. Rosetti, VII/1939, p. 150 şi urm.

[2] *Note sur le «datif-locatif»*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 321 şi urm.

[3] *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 76.

[4] *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, 1900, p. 52.

[5] Vezi exemplele în construcţii la J. Byck, *loc. cit.*

cu această funcție aparținea îndeosebi stilului poetic[1]. Construcția cu dativul în funcție de locativ, care exprimă direcția concretă, ar putea fi, după autoare, mai degrabă rezultatul unei contaminări, pe teren romînesc, între construcția cu dativul exprimînd direcția abstractă și cea corelativă concretă cu propoziții ca : *la, către, spre* etc. În cazul acesta însă, e greu de arătat că construcția cu *la*, echivalentă cu dativul, e mai veche în limbă decît construcția de tipul *stai locului*.

Autorii celor două articole discutate mai sus, fiind probabil convinși de crearea în interiorul limbii romîne a sensului secundar de locativ al dativului, au considerat ca inutilă comparația cu situația din alte limbi. Totuși, aceasta se impune, mai ales cînd e vorba de limbile balcanice (construcția nefiind romanică) și mai ales de albaneză, cu care romîna prezintă nenumărate paralelisme de natură gramaticală și lexicală.

În cele ce urmează, vom stărui mai mult asupra dativului locativ din albaneză. Fără să încercăm o explicație nouă a ivirii funcțiunii de locativ a dativului, vom arăta aducînd în discuție și situația din alte limbi balcanice, că în romînă și albaneză dativul locativ este un paralelism balcanic.

În albaneză, dativul cu această funcțiune este foarte frecvent, atît în limba populară cît și în cea literară. Iată un număr de exemple extrase din limba literaturii culte, din dicționare sau culese de noi înșine din limba vorbită : *shkon udhës* „merge drumului", *ecë udhës* „merge drumului", *vete kësaj udhe* „merg acestui drum", *vete pazarit* „merg bazarului", *kaloj urës* „trec podului (= pe pod)", *kaloj jo rrugës po livadhevet* „trec nu drumului, ci livezilor (= nu pe drum, ci prin livezi)", *po kaloja rrugës* „treceam străzii (= pe stradă)", *të vesh edhe ti fshatrave* „să mergi și tu satelor (= la sate)", *kam qenë edhe vetë fshatrave* „am fost și eu satelor", *shkonin katundeve* „mergeau cătunelor (= în, la cătune)", *rrugës takon korbin* „drumului (= pe drum) întîlnește pe corb", *eci anës lumit* „merse marginii (= la marginea) rîului", *të m'a shpjesh anës detit* „să mi-l duci marginii (= la marginea) mării", *kishin ikur maleve* „plecaseră munților (= în munți)", *i rashë fushës (bashtës, buzës) së lumit* „mersei (= trecui) cîmpului (grădinii, marginii) rîului", *bie dëborë maleve dhe pylleve* „cade zăpadă munților și pădurilor (= în munți și în păduri)", *ndejti rrugavet* „stătu drumurilor (= pe drumuri)", *rri vëndit* „stai locului", *mësh-oji vëndit* „țintuiește-te locului" etc. Din exemplele date, se observă că, întocmai ca în romînă, construcțiile sînt alcătuite din verbe care arată o mișcare sau o stare și substantive în cazul dativ cu funcție de circumstanțial de loc. Substantivele respective arată locul sau direcția concretă.

Asupra acestei analogii albano-romîne a atras atenția, în treacăt, Weigand[2], care, comparînd construcția albaneză *ndejti rrugavet* „er blieb unterwegs liegen" cu rom. *stau (rămîn) locului*, considera că în ambele construcții substantivul se află în cazul dativ. Apropierea făcută

[1] Se pare că și în v. greacă dativul locativ e cunoscut mai cu seamă în stilul poetic : πόντω κεκλιμένοι „așternuți mării" (= pe mare), *Odiseea* 740[3], ἀσπίσι κεκλιμένοι „lipiți scuturilor", *Iliada*, III v. 135 ap. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, vol. II, München, 1950, p. 115.

[2] G. Weigand, *Albanesische Grammatik*, Leipzig, 1913, p. 125.

de Weigand a fost acceptată de Kr. Sandfeld[1], care interpreta însă pe *locului*, respectiv *rrugavet*, ca fiind nu în dativ, ci în genitiv-dativ. Cu mult înaintea acestora, Holger Pedersen[2], fără să facă vreo referire la construcția romînească, arăta că forma *detit* a lui *det* „See" este „Dativ-Genitiv lokativisch gebraucht" în construcții ca : *të nisnjë një papuar detit, edhe neve të vemi anësë* „er soll ein Dampfschiff durch das Meer (zur See) abschicken, und wir reiten auf dem Ufer" ; *t ikësh detit me papuar* „ziehe aus zur See mit einem Dampfschiff" etc. În alt loc [3], „Genitiv. . . als Lokativ" s. *anë, det, udhë* : *vij shkallavet*; *ikin anësë detit* „sie ritten auf dem Ufer weiter" ; *si vij udhësë* etc.

De fapt, cazul gramatical al substantivului din construcția de tipul *shkon udhës* „merge drumului" este pasibil de o dublă interpretare : dativ și ablativ, pentru că ambele cazuri au forme identice. Gramaticile albaneze mai cunoscute[4] socotesc, fără rezerve, că substantivul din astfel de construcții stă în cazul ablativ cu funcțiunea de circumstanțial de loc.

Trebuie arătat mai întîi că albaneza, în cursul dezvoltării ei, a suferit modificări mari în sistemul cazurilor : a pierdut instrumentalul și a creat o formă de locativ din acuzativ sau genitiv prin adăugarea unui *-t* ; formele dativului s-au extins și asupra genitivului și ablativului, încît astăzi aceste trei cazuri au forme identice[5]. Amestecul de forme ducea la confuzia de funcțiuni sintactice ; albaneza a recurs, în consecință, ca și limbile romanice, la folosirea prepozițiilor. Locativul, cu caracteristica *-t* la singular, apare însoțit de prepoziții ca : *ndë, mbë, mbi, përmbi, ndënë, nëpër* etc. Față de limba textelor vechi, acest caz se întrebuințează astăzi foarte rar, funcțiunea lui fiind preluată tot mai mult de acuzativ[6]. Ablativul are, la singular, aceleași forme cu dativul ; la plural, forma proprie de ablativ în *-sh*, rară astăzi, coexistă cu forma impusă de la dativ :

Sg. dat.-abl. : *mali, malit* ; *rruge, rrugës*.

Pl. dat.-abl. : *maleve,malevet* ; *rrugave, rrugavet*.

Pl. abl. propriu : *malesh, maleshit* ; *rrugash, rrugashit*.

Ablativul este deobicei însoțit de prepoziții, în special de *prej*, care are nenumărate funcțiuni, printre care și pe aceea a echivalentelor romînești *de la, din* introducînd un circumstanțial de loc : *vjen prej Korçe* „vine de la Corcea". Cînd apare fără prepoziții, ablativul e folosit, în general, în legătură cu cantitatea sau calitatea obiectelor : *një numur i madh vullnetarësh* „un mare număr de voluntari" ; *miell gruri* „făină de

[1] *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 135.

[2] *Albanesische Texte mit Glossar*, Leipzig, 1895, p. 116.

[3] *Idem*, p. 19.

[4] Auguste Dozon, *Manuel de la langue chkipe ou albanaise*, Paris, 1879, p. 299 ; Ilia Dilo Sheperi, *Gramatika dhe sindaksa e gjuhës shqipe*, Vlorë, 1927, p. 170, 173 : *shkon udhës, fushës, lumit, malit* „merge drumului, cîmpului, rîului, muntelui", *rri Moresë* „stai Moreei (= în Moreea)" ; Kostaq Cipo, *Gramatika shqipe*, Tiranë, 1949, p. 59.

[5] Forma de abl. pl. în *-sh*, care reflectă un locativ indo-european în *-su*, cedează astăzi tot mai mult formei de dativ : abl. *malesh*, dat. *maleve* ; cea de abl. determ. în *-shit*, frecventă în textele secolului al XVI-lea, este astăzi aproape inexistentă. Genitivul, spre deosebire de dativ și ablativ, are articol proclitic.

[6] G. Weigand, *op. cit.*, p. 82, 87 ; Dr. Pekmezi, *Grammatik der alb. Spr.*, Wien, 1908, p. 94, 208—209 ; Eqrem Çabej, *Gjon Buzuku*, în „Buletin për shkencat shoqërore", Tiranë, 4/1955, p. 113 și urm.

grîu".[1] În albaneza de astăzi, pentru locativ şi ablativ predomină regimul prepoziţional. Dar, ţinînd seama de faptul că ablativul poate apărea, cu multiple valori, şi fără prepoziţie, cu greu se poate stabili dacă în construcţia de tipul *shkon rrugës* „merge drumului" avem de-a face cu un ablativ sau cu un dativ. În limba vorbită se întîlneşte extrem de rar şi mai ales în sudul Albaniei construcţia cu forma proprie a ablativului plural: *shkon rrugash*. De cele mai multe ori, ne întîmpină construcţia cu forma dativului, care, cum am arătat, s-a impus şi ablativului: *shkon rrugave*. Cu toate acestea, nu frecvenţa neobişnuit de mare a construcţiei cu forma generalizată *rrugave* ne determină să credem că dativului îi revine funcţiunea de locativ, şi nu ablativului. După cum considerăm că această valoare este proprie dativului şi că, o dată creată identitatea formală a celor două cazuri, funcţiunea de locativ a trecut şi la tipul vechi de ablativ, tot aşa s-ar putea crede că această funcţiune a aparţinut iniţial ablativului cu forma mai veche (*rrugash*) sau că s-a dezvoltat independent la fiecare dintre cele două cazuri. După părerea noastră, substantivul din construcţia *shkon rrugave* „merge drumurilor" e un dativ a cărui valoare de locativ rezultă din îmbinarea cu verbe care pot primi un circumstanţial de loc. Aceste verbe, ca şi în romînă, arată o mişcare sau o stare. Analogia cu romîna, unde substantivul este, în astfel de construcţii, sigur în dativ, vine de data aceasta în sprijinul explicării situaţiei din albaneză.

Paralelismul acesta se extinde şi asupra limbii turce: *yola gitmek* „a merge pe drum" (lit. „*drumului*")[2], încît trebuie considerat un fapt balcanic mai răspîndit.

În turcă, dativul şi ablativul nu sînt identice din punct de vedere formal. Spre deosebire de romînă şi albaneză, dativul cu funcţiune locativă se întrebuinţează numai după verbe ale mişcării, nu şi după cele care arată o stare. „De plus, quand la phrase comporte une idée de mouvement, ils forment des compléments circonstantiels de lieu, avec le même caractère d'opposition mutuelle. Se mettent au datif les noms qui désignent le point d'aboutissement d'un mouvement ou d'une action en général, le point vers lequel tend cette action (mouvement de rapprochement, de tendance vers un but, réel au figuré): *eve girmek* „entrer à la maison"; *ata binmek* „monter à cheval"; *dama atmak* „jeter sur le toit"[3].

În sîrbo-croată, direcţia concretă se redă tot printr-un dativ, precedat de prepoziţia *k* „spre": *idem k lekam* „merg spre medic", *idem k selu* „merg spre sat". Dativul cu această funcţiune apare numai cu verbele mişcării. Construcţia corespunzătoare rom. *stai locului*, alb. *rri vëndit* nu există în sîrbo-croată. De remarcat însă că prepoziţia *k* poate lipsi, atît în limba populară, cît şi în cea literară: *idem selu* „merg spre sat" (lit. „satului"), *ode Stojan svome vinogradu* „plecă Stoian spre via sa" (lit.

---

[1] G. Weigand, *op. cit.*, p. 83. Cu această valoare, ablativul poate fi folosit şi cu prepoziţia *prej*: *miell prej gruri* etc.

[2] Comunicat de Vladimir Drimba.

[3] J. Deny, *Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli)*, Paris, 1871, p. 185–186.

„viei sale")[1] încît construcția devine întrutotul paralelă cu cea din albaneză, romînă și turcă.

Funcțiunea de locativ a dativului nu trebuie izolată de sensul general al dativului[2]. O situație intermediară între întrebuințarea dativului ca obiect indirect și a celui cu funcțiunea de locativ arătînd direcția concretă au, în albaneză, construcțiile de felul acestora : *i ngjitem malit* „mă cațăr pe munte" (lit. „muntelui"), *i hypi kalit* „urc pe cal" (lit. „calului") etc., în care substantivul obiect indirect, indicînd în același timp și locul, este repetat printr-un pronume personal aton de dativ. La substantivele care denumesc ființe și stau în dativ cu funcțiune de obiect indirect pe lîngă verbe ale mișcării, repetarea printr-un pronume aton de dativ este generală și obligatorie : *vajza i shkon babajt* „fata îi merge tatălui" (= la tatăl), *nusja i shkon djalit në shtëpi* „mireasa îi merge băiatului acasă" (= la băiat). Asemenea construcții, în care sensul local al dativului cu funcțiune de obiect indirect este evident, sînt cunoscute și altor limbi.

În romînă, dativul locativ e cristalizat într-un număr restrîns de expresii, cu caracter vechi popular. Existența construcției cu dativul locativ în mai multe limbi balcanice dovedește că acest fapt de limbă trebuie interpretat ca un paralelism balcanic.

---

[1] M. Stevanovici, *Граматика српскохрватског језика*, ed. III, Beograd, 1957, p. 358.

[2] L. Vasiliu, *op. cit*, p. 324, a sintetizat bine acest lucru : „le sens général du datif est compatible avec le sens local du verbe de mouvement (cela est possible, car la direction concrète, locale est un cas particulier de la direction abstraite, le point touché est en rapport avec la direction et l'intentionnalité peut être impliquée dans une orientation quelconque)".

ДВЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ПОРЯДКА СЛОВ

Р. А. БУДАГОВ
(Москва)

Как это и ни парадоксально, порядок слов принадлежит к наименее изученным проблемам индоевропейской филологии. До сих пор неясны методы изучения порядка слов. Работы, посвященные общим и специальным вопросам порядка слов в отдельных или родственных языках, чаще всего ограничиваются простым описанием или подсчетом частотности того или иного словорасположения. Не отрицая пользы подобного рода исследований, нельзя не сожалеть, что теоретические вопросы, возникающие при изучении порядка слов в разных языках, до сих пор недостаточно привлекали внимание лингвистов.

Между тем таких вопросов очень много и они весьма разнообразны. Постараемся выбрать и сформулировать здесь лишь два из них (на материале латинского и романских языков).

1. НЕОБХОДИМОСТЬ ОБЩЕТИПОЛОГИЧЕСКИХ И ИСТОРИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ РАЗГРАНИЧЕНИЙ

Пожалуй ни в одной области грамматики нельзя обнаружить такого постоянного смешения общетипологических и историко-грамматических проблем, как в сфере изучения порядка слов. Это смешение, наблюдаемое до сих пор, возникло уже с того времени, когда началось научное изучение порядка слов в индоевропейских языках [1]. Между тем с теоретической точки зрения отмеченные проблемы должны быть разграничены. Постараемся кратко обосновать эту необходимость.

Исследователи порядка слов обычно исходят из чисто априорных положений, согласно которым то, что находится в начале предложения, будто бы всегда выступает как „более выделенное", более подчеркнутое

[1] С появлением книги, H. Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*, Paris, 1844, 2 éd., 1869.

по сравнению с тем, что располагается в середине или в конце предложения. Соответственно элементы предложения, занимающие конечное положение, признаются менее ударенными, лишенными логического акцента. Так, например, Г. Рольфс в своей весьма ценной обширной исторической грамматике итальянского языка отмечает, что латинский глагол имел „наименьшее ударение" (geringsten Nachdruck) потому, что обычно находился в конце предложения (*pater filium punit*) [1]. Исследователь исходит здесь из предположения, согласно которому степень логической выделимости элементов предложения будто бы определяется формулой „от начала к концу предложения": чем ближе к началу предложения, тем более „выделимым" оказывается элемент этого предложения и vice versa. Но почему это так? На этот вопрос не находим ответа ни у одного исследователя. В этом случае ученые разделяют убеждение, которое по существу оказывается априорно типологическим: для всех языков будто бы существуют одинаковые нормы, по-видимому, предопределенные формально-логическими соображениями.

Если и согласиться с тем, что степень „важности" элемента определяется степенью его близости к началу предложения, то здесь возникает несколько вопросов: 1) как доказывается данное положение? 2) для каких языков оно оказывается приемлимым и для каких — теряет свое значение? 3) можно ли его рассматривать как общетипологическое свойство всех языков? Ни на один из этих вопросов нельзя найти ответа в современных исследованиях порядка слов в разных языках.

При ближайшем рассмотрении оказывается, что закон особой начальной весомости элементов предложения (если даже согласиться, что такой закон наблюдается в некоторых языках) вовсе не является законом общетипологическим. Историческое и национальное своеобразие одних языков не совпадает с историческим и национальным своеобразием других языков и тем самым вносит существенные коррективы в предполагаемую общетипологическую закономерность.

Новейшие исследования показывают, что, например, для французского языка характерна прямо противоположная тенденция — выделение слов, находящихся в конце предложения. Эта особенность наблюдается прежде всего в разговорном стиле. Здесь наиболее „значительный элемент" оказывается в конце предложения: vous allez *où?* vous partez *quand?* pour peindre un aspect de la nature humaine *tragiquement*[2]. Подобные наблюдения еще более осложняют проблему. Получается, что говорящий для выделения того или иного элемента переносит его в конец предложения, даже наперекор некоторым литературным тенденциям языка (pour peindre *tragiquement* un aspect... pour peindre un aspect... *tragiquement*). Следовательно конечное положение в предложении вовсе не всегда и не во всех языках является „слабо ударенным". Напротив того, в известных случаях оно может

[1] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, B. III, Bern, 1954, S. 208.

[2] F. Bar, *Le rejet en fin de proposition de l'élément significatif. Le français moderne*, Paris, 1958, № 4, pp. 241–255.

выступать в противоположной функции — „сильно ударенной". Все это еще более осложняет проблему: степень „весомости" места слова в предложении может зависеть не только от строя языка, но и от характера того или иного его стиля. Как известно, в разговорном стиле место слова в предложении подвижнее, чем в стиле письменном. На этом основаны всевозможные стилистические выделения, широко бытующие в разных языках. См., например, итальянское: Certo, doveva essere una disperazione inumana, *la sua*, D'Annunzio, L'innocente, 151, где конечное положение притяжательного местоимения отчетливо выделяет и как бы повторяет существительное (*una disperazione*).[1]

Грамматический порядок слов осложняется в этих случаях принципом, который некоторые исследователи называют актуальным. Говорящий как бы вносит поправки в обычное расположение слов, выделяя то, что ему кажется важным в данный момент (отсюда и название „актуальный" порядок слов). Однако сама возможность в романских языках выделить слово, поместив его в конец предложения, лишний раз свидетельствует, что общетипологическое понимание порядка слов все время осложняется конкретно-историческим пониманием этой же проблемы. Нельзя утверждать, что конечное положение слова в предложении всегда является слабо ударенным (resp. неактуальным, незаметным, невыделенным), точно так же, как нельзя приписывать незыблимые противоположные свойства начальному положению (сильно ударенное, resp. актуальное, заметное, выделенное). Не говоря уже о том, что в истории отдельных языков словорасположение меняется, даже с точки зрения синхронии, место слова в предложении не может рассматриваться статически: в разных языках и даже в разных стилях речи позиция слова обусловлена неодинаково.

Источник обычной неточности обнаруживается, на наш взгляд, сравнительно просто. Исследователи исходят из предполагаемого универсального общетипологического положения, согласно которому наиболее „важное" помещается в предложении раньше, чем менее важное. Между тем, ни с логической, ни с грамматической точки зрения такое утверждение никем и никогда серьезно не обосновывалось. Оно только постулировалось. Проблема смысловой „весомости" слова в зависимости от его места в предложении выступает в действительности не столько как проблема общетипологическая, сколько прежде всего как проблема историко-грамматическая. Эта последняя в свою очередь определяется двумя факторами: особенностями строя данного языка и стилистическими тенденциями, очень многообразными в разных условиях протекания речи. Порядок слов, как и всякая другая проблема строя языка, разумеется, может иметь два аспекта — типологический и конкретно исторический, — но эти аспекты не должны смешиваться, хотя

---

[1] Ср. L. Spitzer, *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, 1918, S. 4. A. Graur, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, *Bulletin linguistique publié par A. Rosetti*, Bucureşti, v. XIII (1945), pp. 156—161.

и могут изучаться во взаимодействии. Необходимо выяснить, что в области порядка слов может быть названо общетипологическим (общелингвистическим) и что определяется конкретными особенностями строя тех или иных языков.

2. НЕОБХОДИМОСТЬ ГРАММАТИЧЕСКИХ И СТИЛИСТИЧЕСКИХ РАЗГРАНИЧЕНИЙ

Нельзя не отметить другую неточность в общепринятом противопоставлении языков со свободным и несвободным (связанным) порядком слов. Неточность эта заключается в том, что такое противопоставление сохраняет свою силу только тогда, когда рассматриваются простые предложения типа *Petrus Paulum amat* или *Pierre aime Paul.* В предложениях подобного рода флективные языки располагают действительно значительно бóльшими возможностями различно группировать слова, чем языки аналитические. Положение, однако, существенно меняется при рассмотрении сложных предложений. В этом случае отмеченное противопоставление почти полностью теряет свою силу. Один из новейших исследователей по другому поводу даже утверждает, что порядок расположения слов в сложном предложении современного аналитического французского языка гораздо ближе к порядку слов таких языков, как немецкий или финский, чем к последовательности, характерной для простого предложения самого французского языка [1]. Другими словами, между порядком слов простого и порядком слов сложного предложения одного и того же аналитического языка существует бóльшее различие, чем между расположением слов в однотипном предложении неродственных языков (французском и финском). Следовательно, для понимания порядка слов тип предложения имеет огромное значение.

Сравним два предложения: *Je vois un homme* с одной стороны и *Je le vois* — с другой. Стоило только изменить характер выражения объекта во втором предложении (с помощью местоимения, а не имени существительного), так изменилось и расположение слов. Такая же картина, как известно, обнаруживается и в других романских языках. *Ce fac cu calul? Unde-l adăpostesc?* Sadoveanu, Istorisiri vechi şi nouă, 1954, p. 112. — „Как быть с конем? Куда его поставить?" В двух вопросительных предложения объект выражен различно: в первом случае именем (*calul*), во втором — личным местоимением (*l*). В первом примере порядок слов оказывается прямым, во втором — непрямым, так как объект выступает перед сказуемым. Следовательно, даже в простом предложении то или иное словорасположение определяется прежде всего грамматическими причинами, в нашем примере — способом вы-

[1] A. Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris, 1957, p. 189. Непрямой порядок слов широко бытует в языке художественной литературы: R. Le Bidois, *L'inversion du sujet dans la prose contemporaine*, Paris, 1950. Для других аналитических языков см. А. И. Смирницкий, Синтаксис английского языка, М., 1957, стр. 71.

ражения объекта. Ср. разнообразную последовательность: *Il le voit. Il le lui donne. Il me le donne.* Или: *Je pensais à cet homme. Cet homme à qui je pensais.*

Все эти положения кажутся очевидными. Однако в процессе исследования различных типов порядка слов возникают непредвиденные затруднения. Наиболее существенное из них — смешение грамматических и стилистических факторов, формирующих последовательность слов в предложении.

В своем, сравнительно не так давно опубликованном синтаксисе латинского языка, Ф. Блатт перечисляет случаи, в которых сказуемое оказывается не в конце предложения, как обычно, а в его начале [1]. Среди них первое место занимает явление так называемого стилистического подчеркивания (mise en relief) [2]. К нему относятся примеры типа *Jacta alea est* — брошен жребий — вместо более обычного *Alea jacta est*. Если причастие *jacta*, сохраняющее всю свою глагольную силу, оказывается на первом месте, то оно тем самым стилистически подчеркивается. Когда же этого передвижения нет (*alea jacta est*), оно не получает особой стилистической окраски. Рассуждения исследователя, в этом случае ничем не отличающиеся от аналогичных заключений его предшественников, сводятся к следующему: необычное положение слова в предложении обусловлено стилистическим подчеркиванием, тогда как обычное расположение лишено подобного подчеркивания.

Стилистически выделяться (подчеркиваться) может не только слово, но и одно из его значений. Так, в известной строке Горация *Exegi monumentum aere perennius*, Carm. 3, 30, 1 — „Воздвиг я памятник долговечнее меди" — начальное положение сказуемого *exegi* дает возможность автору выделить значение самого действия [3]. Оставляя в стороне вопрос о том, как следует понимать все эти стилистические „подчеркивания", нельзя не обратить внимания, что именно к стилистическим обоснованиям в первую очередь обращается исследователь при истолковании „необычного" положения того или иного слова в предложении.

Продолжая перечислять различные случаи экспрессивного выделения глагола, Блатт не различает стилистику и грамматику, вкрапливая в стилистику явления другого ряда — грамматического. Так, он считает, что начальное положение глагола в латинском предложении обусловливается не только стремлением подчеркнуть значение глагола, но и тем, что придаточное предложение может предшествовать главному, вызывая тем самым перемещение глагола в этом последнем предложении.

Так, у Цезаря: *Caesari cum id nuntiatum esset eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci* .., B.G.,

---

[1] F. Blatt, Précis de syntaxe latine, Paris, 1952, pp. 344–345.

[2] Понятие mise en relief, т.е. стилистическое подчеркивание, стилистическое выделение (буквально „ставка на рельефное место"), получило особенно широкое распространение во многих работах по стилистике последних двух десятилетий (см. книгу M. Müller-Hauser, La mise en relief d'une idée en français moderne, Berne, 1943, и целый ряд исследований, развивающих сходные положения на материале других языков). Это же понятие является центральным у Марузо (J. Marouzeau, L'ordre des mots en latin, Volume complémentaire, Paris, 1953).

[3] F. Blatt, *Précis de syntaxe latine*, p. 344.

1,7,1 — „Когда Цезарю было сообщено, что гельветы пытаются пройти через нашу провинцию, он ускоряет свой отъезд из Рима". В таком построении придаточное предложение предшествует главному. Поэтому в главном предложении сказуемое (глагол) переходит на первое место: *maturat*.

Нельзя не заметить, что этот случай уже совсем другого рода по сравнению с предшествующими примерами, в которых начальное положение сказуемого (глагола) вызывалось только экспрессивными устремлениями говорящего. В примере из Цезаря определенная конструкция предложения (грамматический фактор) результат определенного положения сказуемого (глагола) в главном предложении, тогда как в примере из Горация лишь „желание подчеркнуть" семантику глагола *exegi* приводит к препозиции последнего (чисто стилистический фактор). Между тем у исследователя латинского синтаксиса как и у многих других лингвистов, все эти, по существу различные явления, не только постоянно смешиваются, но и распределяются так, что грамматические факторы неправомерно подчиняются факторам стилистическим и следуют за этими последними. Между тем, только выяснив, что в сфере порядка слов относится к грамматике, можно понять силу воздействия стилистических устремлений. При смешении же этих факторов истолкование порядка слов оказывается иногда субъективным, а поэтому и не всегда убедительным. Подобно тому как в языке вообще нельзя понять, что такое отклонение от языковой нормы,не зная, что такое самая норма, так и в более частной области порядка слов, нельзя уяснить, что означают стилистические варианты порядка слов, не уяснив себе основных норм порядка слов в данном языке. В этом смысле необходимо подчеркнуть зависимость стилистики от грамматики.

Остановимся еще на одном примере. В комедии Теренция „Адельфы" Демея в разговоре с Сиром зовет своих домашних, восклицая: *Tu illas abi et transduce*, 917 — „Ты их пойди, приведи". С. И. Соболевский в своем тщательном и обширном филологическом комментарии к этой комедии замечает, что с грамматической точки зрения слова здесь „расположены неправильно, так как *illas* относится к *transduce*, но отделено от него словом *abi*. Такая неправильность расположения слов называется hyperbaton — переход, перестановка слов. Она свойственна разговорной, а не строго литературной речи" [1]. Думается, однако, что ничего неправильного в подобной расстановке слов нет, если рассматривать порядок слов на фоне общих тенденций грамматического строя данного языка. С. И. Соболевский приводит аналогичные примеры и из других авторов: *Vascula intus pure propera atque elue*, Plaut., Aul., 270. — „Иди скорее в дом и вымой чисто посуду". *Fac amicos eas et roges*, Gell., II, 29, 7 — „Пойди и попроси друзей".

Вернемся к первому примеру: *Tu illas abi et transduce*. „Неправильность" порядка слов в подобном предложении усматривается в

[1] Публий Теренций, Адельфы. Комедия, Введение и комментарии С. И. Соболевского, М., 1954, стр. 353.

том, что *illas* оказывается перед *abi*, хотя относится к *transduce*. Но посмотрим на это предложение с другой точки зрения. *Illas* — объект и этот объект находится перед сказуемым *transduce*. Между тем известно, что нахождение объекта перед сказуемым (ср. *Romam condidit Romulus*) является одной из важных общеграмматических закономерностей латинского языка. Больше того, подобный порядок слов с объектом перед сказуемым являлся наиболее типичным и наиболее распространенным в этом языке на протяжении длительного периода его исторического развития [1]. При этом объект вовсе не должен находиться непосредственно перед сказуемым. Грамматическая закономерность формулирует лишь препозицию объекта по отношению к сказуемому, но она не определяет как близко или как далеко должен находиться объект от сказуемого.

Следовательно, если препозиция объекта к сказуемому является важнейшей грамматической тенденцией латинского языка, то степень препозиционного отдаления объекта от сказуемого относится уже к стилистике. Стоит только объекту, не утрачивая своего препозитивного положения, далеко отойти от сказуемого и, соответственно, пропустить между объектом и сказуемым другие слова, как распорядок слов в предложении начинает казаться „необычным" (гипербатон). Между тем это „необычное" определяется фоном обычного, закономерного, типичного для языка.

Стилистика только осложняет грамматику, но не опровергает и даже не нарушает общих тенденций этой последней.

Таковы, на наш взгляд, два типа разграничений, необходимых для успешного изучения порядка слов в разных языках: разграничение общетипологическое и историко-грамматическое, разграничение грамматическое и стилистическое. Разные факторы по-разному оказывают воздействие на расположение слов в предложении. Поэтому следует учитывать не только сумму перечисленных факторов, но и специфику каждого из них.

---

[1] G. Devoto, *Storia della lingua di Roma*, Bologna, 1944, p. 223.

DESPRE LOCUȚIUNILE ROMÎNEȘTI DE TIPUL: *PE ALESE, DE MÎNECATE, PE NEVĂZUTE*

DE

GH. BULGĂR

Bogăția expresiilor și a locuțiunilor limbii romîne a fost de mult remarcată atît de scriitori cît și de lingviști. O singură categorie de locuțiuni a putut oferi suficient material pentru un studiu întins și instructiv[1]. Alte categorii de locuțiuni pot preocupa, cu același folos, pe cercetătorii limbii romîne.

Locuțiunile constituite dintr-o prepoziție și un element principal de forma unui participiu la plural (ca cele citate în titlu) formează o categorie despre a cărei structură s-au emis păreri diferite. Locuțiunile formate cu prepozițiile: *de, la, către* au găsit în dicționare o rezolvare mai uniformă: *de mînecate, după căpătate, pe la culcate* (Marian, Se. I, 18), *de cu înnoptatele* („Conv. lit." XLV, p. 373) au fost încadrate în categoria substantivelor (abstracte verbale), arătîndu-se că e vorba de un plural rar (așa face DA la: *mîncat, mînecat, auzit*). În ce privește locuțiunile construite cu prep. *pe*, părerile au fost contradictorii. Clasificarea lor diferă de la dicționar la dicționar, uneori chiar același autor procedînd în mod diferit. Elementul principal al locuțiunilor a fost considerat cînd abstract verbal, cînd un participiu la plural. Iată o scurtă trecere în revistă a clasificării acestor locuțiuni:

Hasdeu în *Etymologicum Magnum* (HEM) ne spune că *pe așteptate* e „adverb", echivalent cu „așteptînd mereu": *Unde ești bădiță frate, De mă lași pe așteptate?* (Alecsandri), dar la *ales* s.n., după ce dă citatul din Donici: *Putem întru ales vreuna* [oaie] *să luăm*, explică: „Tot așa se zice *pe ales*, sau la pl. *pe alese, într-alese*". Două amănunte trebuie reținute aici: locuțiunea a fost pusă în categoria substantivelor, iar *alese* este considerat un plural. Deci *așteptate* din locuțiunea clasificată „adverb" este tot un substantiv la plural.

---

[1] Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba romînă*, Ed. Acad. R.P.R., 1958.

Tiktin în dicționarul său romîn-german (TDRG) a tratat *pe înfundate* la verbul *înfunda*, iar *pe îndesate* la adjectivul *îndesat*, menționînd că e vorba de un „adverb". Puținele locuțiuni de acest tip întîlnite aici sînt clasificate deci inconsecvent. Pentru a evita complicațiile, alți autori au recurs la alte procedee: Fr. Damé a făcut, în *Dicționar romîn-francez* (1894), articole aparte din: *pe înserate, pe nemuncite, pe nevăzute, pe sfîrșite, pe tăcute*; totuși *pe neștiute* se află la *neștiut* „adjectiv".

Nici lucrările mai noi n-au rezolvat în mod unitar problema originii și a categoriei gramaticale a locuțiunilor de care ne ocupăm. În *Dicționarul enciclopedic ilustrat* al lui Candrea, *pe dibuite* constituie un articol aparte (ca „adv."), *pe apucate* e la *apucat* s.n., iar *pe deșelate, pe neașteptate, pe negîndite, pe nevăzute* sînt tratate la adjectivele: *deșelat, neașteptat, negîndit* etc. Faptul că autorul vedea un participiu-adjectiv în aceste locuțiuni apare clar din precizarea făcută în cadrul prep. *pe* din dicționar, unde (sub sensul 17, p. 918) ni se spune că *pe* intră în alcătuirea unor locuțiuni, împreună cu „un participiu trecut la forma feminin-plural: *pe alese, pe întrecute, pe neașteptate*"...

Vechiul Dicționar al Academiei (DA) dimpotrivă, a stabilit în principiu că în aceste locuțiuni, ca și în *din cumpărate* (cf. prefața la vol. I, p. XXXIV) avem un substantiv, abstract-verbal. Totuși *pe îndesate* (spre deosebire de *pe alese, pe băute*) se află la *îndesat* adj.

Lucrările apărute în ultimii ani n-au lămurit problema. *Gramatica Academiei R.P.R.* consideră că locuțiunile de care ne ocupăm sînt formate dintr-un „participiu la plural feminin-neutru, precedat de prepoziția *pe*" (vol. I, p. 331). Acad. Iorgu Iordan în *Limba romînă contemporană* (ed. II, 1956, p. 665) le tratează în capitolul complementelor de mod, precizînd că elementul principal al locuțiunilor este un plural: „adjectivul, participiul și substantivul care intră în alcătuirea unei locuțiuni adverbiale de mod ... pot sta la singular sau la plural (*de ajuns, cu chiu cu vai, pe negîndite, cu șosele cu momele, de-a bușilea*)".

Dicționarul limbii romîne literare contemporane (DL), la care au colaborat și unii autori ai *Gramaticii*, și-a propus să introducă unitate în tratarea acestor locuțiuni: *alese, nevăzute, sfîrșite* au fost considerate substantive; pentru a le trata ca atare s-a creat adesea un abstract verbal artificial: *nerăsuflat* s.n. (numai în expr.) *pe nerăsuflate* ... (urmează explicația și citatele). *Nesimțit* s.n., *nevăzut* s.n. au un tratament identic. Deci locuțiunile au fost izolate de participiul-adjectiv corespunzător, viu în limbă. În toate cazurile DL a precizat în alineatul final: „formă gramaticală: *nerăsuflate*", indicație care nu spune nimic. Este această formă un plural?; e o formă de adverb?

*

Modul cum au fost tratate locuțiunile în diversele lucrări citate pune în evidență aspectul contradictoriu al clasificării lor. În cele ce urmează voi încerca să sistematizez cîteva observații în legătură cu originea și dezvoltarea acestor locuțiuni. Ipotezele formulate aici pot fi desigur nesatisfăcătoare în anumite privințe. Discuția viitoare va elucida însă problema în ansamblu, pe baza unui material documentar mai bogat, suficient pentru

a vedea evoluţia istorică a locuţiunilor de care ne ocupăm. Acum dispunem de prea puţin material din textele vechi pentru a putea vedea problema în toată amploarea ei. Locuţiunile formate cu prep. *pe* sînt o raritate în textele vechi.

Cele mai bune glosare la aceste texte (Sbiera, Gaster, Candrea), dicţionarele generale (DA, TDRG, CADE), cu bogate citate din literatura veche, cuprind puţine locuţiuni şi construcţii formate cu ajutorul abstractelor verbale sau al participiilor: *într-ascunse* (Psalt. Sch.), *într-alergate* (Dosoftei), *făcute de mînă* (= idoli, Biblia 1688), *începutele lui* (Coresi). Folosirea participiului cu valoare de substantiv neutru la plural (avînd desinenţa *-e*) era frecventă în textele vechi. Apar uneori şi locuţiuni formate cu aceste substantive şi cu o prepoziţie (*cu*, *din*, *întru*). E greu însă să facem deosebirea dacă în unele locuţiuni avem un substantiv — abstract verbal sau un participiu; de ex. în: *din auzite*, (umblu) *după căpătate*. Deşi par vechi, locuţiunile formate cu *pe* sînt greu de găsit în primele texte literare. Un sondaj făcut în cronicari n-a dat rezultate pozitive.

Abia la începutul secolului trecut găsesc la Budai-Deleanu:

Le era mai drag a zăcea în perne
Ş-a face săboare *pe întrecute*
Decît sabii a purta şi scute.

(*Ţiganiada*, Ed. Byck, p. 149)

Pasajul e însoţit, la subsolul paginii, de un interesant comentar al poetului care ne spune că Florescu, „un om bine născut şi cu bune învăţături, nu vorbeşte aşa de obşte, ca ţiganii, ci cu un stil mai ales şi ridicat". Tot aici, poetul parafrazează versurile citate, arătînd că grecii căutau „mai vîrtos a să sfădi prin săboare dese ce făcea şi a desputa pentru dogme neînţălese, decît a purta sabii şi scute" (p. 149, nr. 2). Deci locuţiunea *pe întrecute* este, după poet, sinonimă cu „dese". Pluralul ei a putut apărea sub influenţa substantivului la plural (săboare), sau din necesităţi de rimă (*întrecute* — *scute*). În altă parte, poetul foloseşte un singular[1]:

Dar ş-altă nevoie le sta în cale,
Căci *pe nemîncat* nu putea merge. (p. 102)

Locuţiunea subliniată e echivalentă cu adj. *nemîncat* folosită în mod frecvent azi, în forma: *pe nemîncate*.

Prima generaţie a scriitorilor clasici moderni a folosit apoi pe scară întinsă locuţiuni de tipul celor analizate aici: ***Eu am dat bani pe bucate, Nimeni nu-mi dă pe cîntate.*** Pann, P.V. I 18; ***Fă cunoştinţă cu fata, n-o lua numai pe auzite.*** Negruzzi, S. I 251.

---

[1] Autorul *Ţiganiadei*, care a fost şi lexicograf, a tratat *pe ascunsu* la adjectivul *ascuns* (= germ. heimlich) în *Lexiconul rom.-nemţesc*, I, 251 (în manuscris).

Pe măsura dezvoltării literaturii moderne, numărul și varietatea acestor locuțiuni a crescut. Întîlnim în diverse opere atestări pentru : *pe apucate*, *pe alese*, *pe furate*, *pe rupte*, *pe tăcute*, *pe nevăzute*, *pe sfîrșite* etc. Modelul expresiv generalizîndu-se, au putut apărea chiar unele inovații : *Nevoiașu' de hoț îl încaibără pe neîntrebate.* Jipescu la TDRG. *Mergea treaba mai pe brodite, mai pe nimerite.* Delavrancea, H.T. 55 ; *I-o îmbiu* (floarea) *Așa ca pe-ntîmplate.* Coșbuc, Sacont. 50 ; *Le-am dat carne pe crezute.* Sbiera, P. 272. Uneori locuțiunea poate alterna cu un adverb : *Lecția mergea mai repede sau mai pe gîndite.* Delavrancea, H.T. 55.

În poezia modernă întîlnim numeroase exemple, mai ales în opera lui Tudor Arghezi : *Strînge-mi încet un deget, două, trei . . . Pe adormite, pe tăcute.* Versuri (1959), 201 ; cf. 314, 315.

★

Punctul de plecare al acestor locuțiuni a fost, cred, supinul, care a putut primi valori de locuțiune adverbială sau adjectivală : *Să învețe pe înțeles romînește.* Axinte Uric. la TDRG ; *Nu caut vorbe pe ales, Nici știu cum aș începe Deși vorbești pe înțeles, Eu nu te pot pricepe.* Eminescu, Luceafărul ; *S-a pus Lina pe tăcut.* Coșbuc, P. I 50 ; *Imi ești drag, de aceea îți dau mai pe ales.* Sadoveanu, O. II 18.

Gramatica Academiei R.P.R. consideră că aceste locuțiuni sînt numai adverbiale. Dar putem spune foarte bine : *lectură pe înțeles* ; *muncă pe tăcut*(*e*) ; *mere pe ales*(*e*), în care avem locuțiuni adjectivale. De la început putem preciza că legătura dintre supine, adjective, substantive (abstracte verbale), toate indicînd o acțiune, este foarte strînsă : *mere pe ales* ; *mere alese* ; *mere la alegere* sînt aproape identice ca înțeles și au o sursă comună (vb. *alege*). Circulă paralel expresiile : *s-au pus pe mîncat*(*e*) *și pe băut*(*e*) ; *Nu ți-a merge tot așa, pe somn, pe mîncare și pe bere* (Alecsandri, în DL sub *pe*).

Participiul, cum am văzut, poate fi întrebuințat (substantivat) la plural : *auzite*, *văzute*, *vrute*, mai ales în texte vechi : *Făcătorul tuturor văzutelor și nevăzutelor.* Varlaam, Cazania (ed. 1943) p. 3 ; *L-am scris* (letopisețul) *și din auzitele celor bătrîni.* Neculce, Let. în DA (la *auzit*) ; *Vorbește vrute și nevrute.* Din plurale s-a refăcut și un substantiv la singular : *vruta*, *sărita*, *rupta*, substantive care au intrat apoi în locuțiunile : *din* (*în*, *pe*) *sărite*, *cu ruptele*, *pe vrute*, *pe nevrute.* Identitatea de formă și înrudirea de sens dintre participiu și supin au permis, au ușurat, cred, întrebuințarea acestuia din urmă cu o formă de plural : *fructe cîntărite* ; *fructe pe cîntărit*(*e*). De aici s-a ajuns la loc. adv. : *Dă-mi marfă pe cîntărite*, pluralul adjectivului trecînd la supine. Că o contaminare de forme a celor două categorii gramaticale (supin-participiu) a fost posibilă, ne-o arată faptul că apare un supin la plural, construit nu cu *pe*, ci cu alte prepoziții : *Era o mulțime de cătane la pușcate-n țăl* (*semn*). Reteganul, P. III 18 ; *Cînd e vorba de băute, Mergeți voi oricît de iute.* Coșbuc, în DA (la *bea*).

★

Dacă locuțiunile își au punctul de plecare în supin, dacă acesta poate primi o formă de plural, (indiferent cu ce prepoziție este construit : cu *de*,

cu *la*, cu *pe* etc.), e logic ca şi locuţiunile construite cu prep. *pe* să ajungă la o formă de plural. Ea s-a generalizat probabil sub influenţa unor circumstanţe specifice : a) atracţia participiilor la plural : *mere alese — pe alese*; b) vecinătatea unor plurale : *ei căutau pe dibuite*; *muncitoarele lucrau pe întrecute* ; c) întrebuinţarea în limba veche şi în limba populară a participiilor substantivate, a abstractelor verbale la plural (şi în locuţiuni cu diferite prepoziţii) : *într-alergate, din căpătate, pe auzite*, dar şi: *Spuneţi... începutele lui.* Coresi, Ps. 299 (204, 271, 298, 420) ; *Aşezăturile şi datele lor* (1642), la Cipariu, 210. *Baba după multe rugate arată inelul.* Mera, D. 51 ; *De către mînecate* = în zori. Biblia, 1688, 53, cf. Teodorescu, P.P. 264 (*mînecate* e folosit şi cu alte prep. : *la, în, cu*, cf. DA. s.v.). Un capitol din *Poeziile* lui I. Văcărescu (1848) se numeşte : *Nepregîndite* (p. 54), glosat prin „Imprompte" ; d) influenţa altor locuţiuni construite cu *pe* şi un plural : *pe vremuri, pe capete, pe* (*la*) *înserate*; e) atracţia locuţiunilor adverbiale construite cu un adverb terminat în *-e* (*-re*) : *aice, adese, aiure, îndelete.*

În cursul discutării acestui articol, în colectivul de gramatică, prof. J. Byck a susţinut că *-e* final din locuţiunile *pe alese, pe nevăzute, pe dibuite* ca şi *-le* şi *-a* (*-lea*) sînt caracteristice ale adverbului (de ex. în : *aiure, aice, asemene, adese, pe de-a-ndoaselea*).

Am văzut însă mai sus că abstractul verbal şi supinul au căpătat uneori o terminaţie de plural, probabil sub influenţa participiilor. Pe de altă parte, suf. lat. *-e* menţinut în adverbe ca : *mîine, alene, călare*, are tot la adverbe şi forma *-re* (*aiure, altmintere, aşijdere, nicăire*). Pot ele explica bogăţia de locuţiuni de tipul : *pe alese, pe dibuite, pe nevăzute*? E îndoielnic. În schimb influenţa pluralului, legătura de formă şi de sens cu participiile feminin-neutre la plural nu pot fi negate.

Această legătură se vede mai clar încă în cazul locuţiunilor formate cu un cuvînt la forma negativă. Exemplele sînt numeroase. Citatul reprodus mai sus din Budai Deleanu : *Căci pe nemîncat nu putea merge*, conţine o locuţiune egală cu *nemîncat*. Într-un text din 1824 citesc : *Puterile mele nesîmţît încep a mă părăsi* (Catalogul manuscris, I, 29), în care *nesîmţît* e un adverb identic cu *pe nesimţite* din limba de azi : *Şi se duc pe nesimţite Nopţi pustii şi zile reci.* Topîrceanu, S.A. 25. La fel : *Omul ... ridică neaşteptat ochii pe fereastră.* C. Petrescu, S. 34, conţine un adverb de origine participială, egal ca sens cu locuţiunea *pe neaşteptate* : *Numai iată că se trezeşte, pe neaşteptate cu Ivan Turbincă.* Creangă, P. 309. Cu toată legătura de înţeles şi de formă dintre cele două construcţii în care apare *neaşteptat*, cuvîntul e tratat în DL în două locuri : s-a creat un substantiv : *neaşteptat* (numai în expr.) *pe neaşteptate* ... etc. şi se tratează apoi aparte *neaşteptat-ă* adj. La fel se întîmplă cu *nevăzut* (o dată e s.n., altă dată adj.). Acest cuvînt e considerat adjectiv în citatul : *Deasupra capului meu văd o mulţime necurmată de văzute şi nevăzute.* Creangă, P. 243, dar e substantiv neutru în locuţiunea *pe nevăzute.*

Putem spune că nu există nici o legătură între cele două situaţii prezentate mai sus? Derivarea cu *ne-* fiind foarte productivă în limba romînă, locuţiunile formate cu derivate negative sînt şi ele numeroase, ca sens apropiate de participiul-adverb şi de participiile la plural (femi-

nine, neutre). Interferențele s-au putut dezvolta în toate sensurile. Faptul e limpede într-un citat ca acesta : *Le vîra* [hîrtiile de bancă] *pe neîndoitele*[1] *în portofelul lui larg.* Caragiale la TDRG (sub *pe*), în care *pe neîndoitele* e identic (ca formă și înțeles) cu adj. *neîndoite, fără să le îndoiască.*

Exemplul citat ne duce spre un aspect particular al elementului principal din locuțiunile de care mă ocup. El poate primi sufixul *-le*, considerat de Tiktin drept un articol enclitic (TDRG II 1139), ca în citatele : *Ea repeta din cînd în cînd pe îndesatele* ... D. Zamfirescu, la TDRG; *Cetele lui Horia ... erau înarmate numai cu sulițe, cu săbii, cu ceva puști și pistoale, strînse pe apucatele.* Odobescu, S. III 540. În aceste exemple este vorba mai de grabă de sufixul adverbial *-le*, din *-lea* care apare în mod obișnuit în numeroase locuțiuni : *de-a binelea, de-a -ntinselea, de-a berbecele, de-a firelea* (la Dosoftei), *de-a-ncîtelea* (Ispirescu, la TDRG) etc. Sufixul *-lea* participă și la formarea numeralul ordinal : *al doilea, al zecelea*, fiind deci viu în limbă. În unele cazuri el poate întări locuțiunea construită cu *pe* : *pe ruptelea, pe apucatelea* (sensul de adverb al locuțiunii a influențat forma, atrăgînd un sufix adverbial).

*

Deci punctul de plecare al locuțiunilor : *pe alese, pe apucate, pe îndesate, pe sfîrșite* a fost supinul cu prepoziție care putea fi întrebuințat ca locuțiune adverbială și adjectivală. Identitatea de formă și apropierea dintre înțelesurile substantivului abstract verbal și cele ale participiului-adjectiv au produs o interferență între supin și participiu, acesta putînd transmite locuțiunii pluralul (*mere alese — mere pe ales — mere pe alese*). O dată tiparul format, pluralul locuțiunii putînd fi susținut și de cele cîteva substantive la plural atestate încă în limba veche (*alese, alergate, auzite, văzute, nevăzute*) cît și de locuțiunile formate cu *pe* + un substantiv la plural (*pe vremuri, pe gînduri, pe semne, pe alocuri*), în structura locuțiunii au putut intra deopotrivă și substantivul cît și participiul adjectiv (substantivat), numărul construcțiilor și varietatea lor crescînd mereu în ultimul secol. Pluralul din *pe alese, pe îndesate, pe vrute* exprimă mai exact ideea de repetare, de intensitate a acțiunii. Nuanța de acțiune se păstrează destul de pregnantă, locuțiunile fiind de multe ori aproximativ echivalente cu un participiu : *pe alese — alese* ; *ele lucrau pe tăcute — tăcute*. Locuțiunile, ca unități expresive independente, avînd valoarea fundamentală de adverb de mod (sau de adjectiv), au căpătat înțelesuri particulare, menționate în dicționare, pe care nu le pot reproduce aici. Notez însă un amănunt în legătură cu sensul multor locuțiuni : ele cuprind și ideea de intensitate, o nuanță de superlativ chiar. De ex. : *pe alese* = ceea ce-i mai bun ; *pe întrecute* = cu efort mare ; *pe dibuite* = căutînd în condiții grele ; *pe sfîrșite* = ceva foarte puțin ; *pe șoptite* = în taină (mare) ; *pe apucate* = la mare repezeală.

Locuțiunile de care m-am ocupat sînt ca structură și ca înțeles specifice limbii romîne (pentru *pe auzite* am întîlnit ceva similar în italiană : *per udita*, în care avem însă un substantiv la singular). Tratarea lor în

[1] Tradus de Tiktin prin : *ungefaltet* „neîmpăturit".

Dicţionarul general al limbii romîne (DG) nu trebuie să urmeze schemele rigide ale DL. Practic aş propune ca locuţiunile citate mai sus să fie tratate în cadrul substantivului (abstract-verbal) ori de cîte ori acesta e viu în limbă şi apare şi în alte locuţiuni, precedat de diferite prepoziţii (de ex. : *pe alese, la ales* s.n., căci acest substantiv se întîlneşte şi în : *într-alesuri, alesul cînepii* etc.). Cînd abstractul verbal nu trăieşte independent, el nu trebuie inventat pentru a susţine locuţiunea formată cu *pe*; locuţiunea va fi tratată la adjectivul provenit din participii : *pe dibuite, pe crezute, pe neaşteptate, pe nevăzute*, la adjectivele *dibuit, crezut, neaşteptat, nevăzut*. De vreme ce am stabilit interferenţa de formă şi de conţinut dintre supin, participiu şi locuţiune (abstractul verbal şi participiul fiind identice ca formă), cred că practica lexicografică nu poate adopta o schemă unică, abstractă, în tratarea acestor locuţiuni. DG le va încadra la cuvîntul de bază, viu în limbă, evitînd creaţiile artificiale de cuvinte şi şablonul dinainte stabilit. Judecînd după formă şi ţinînd seamă de consideraţiile de mai sus în legătură cu originea şi structura locuţiunilor, locul acestora e potrivit la cuvîntul viu în limbă, de cele mai multe ori un abstract verbal sau un participiu-adjectiv.

LE STRUCTURALISME ET L'ARBITRAIRE DU SIGNE

PAR

ERIC BUYSSENS

(Bruxelles)

1. INTRODUCTION

L'étude du signifié est la partie la plus difficile de la linguistique : alors que le signifiant est, dans une certaine mesure, une donnée connaissable, l'existence du signifié ne s'établit que par raisonnement et sa nature est inconnue.

Depuis Saussure, on s'efforce d'étudier le signifié du point de vue structuraliste : on s'attache à sa valeur, c'est-à-dire aux rapports de chaque signifié avec les autres signifiés du même système. Le structuralisme a non seulement enrichi les méthodes linguistiques, mais il a en outre et surtout montré la possibilité d'établir une nouvelle discipline scientifique à côté de la linguistique historique du 19e siècle. Toutefois le structuralisme a ses limites ; et pour les avoir ignorées, la controverse qui s'est élevée entre Benvéniste et les disciples de Saussure au sujet de l'arbitraire du signe (Acta Linguistica, I et II) est restée sans issue.

Le but de la présente étude est d'abord de montrer l'insuffisance du structuralisme pour l'étude complète du signifié, ensuite d'analyser les diverses idées qu'on a agitées à propos de l'arbitraire du signe.

2. LE STRUCTURALISME

Depuis Saussure, nous répétons volontiers qu'une langue est un système — d'autres disent une structure — dont tous les éléments sont solidaires. Cette définition est claire si par langue on entend le système qui existe dans l'esprit d'un individu considéré isolément ; mais si l'on dit que la langue d'un groupe d'hommes est un système, on recourt à une synecdoque, c'est-à-dire à une expression impropre : on emploie le mot *système*

au singulier, au lieu de le mettre au pluriel. La langue d'un groupe d'hommes n'est pas un système, mais la somme des systèmes individuels qui, par leur ressemblance, permettent la communication à l'intérieur du groupe.

Il faut insister sur ce point ; car, bien que la linguistique étudie ce qui est commun aux individus qui communiquent, il lui est impossible de faire abstraction des hommes et de leur diversité. Bien entendu, personne ne dit explicitement que le système linguistique existe en dehors des hommes qui s'en servent ; tout le monde reconnaît à l'occasion qu'un système est un fait psychologique, c'est-à-dire un fait qui n'existe que dans le cerveau humain ; et chacun sait que si l'on se bornait à étudier la langue d'un individu unique, on aurait une vue inexacte de la langue de son groupe. Mais on parle souvent de la langue comme si elle était rigoureusement la même chez tous les individus qui la pratiquent : on ne tient pas compte des différences individuelles. Or, ces différences sont nombreuses, et elles mettent en cause le principe du structuralisme, comme on va le voir.

Un système linguistique est une combinaison de trois sous-systèmes : la phonologie, la grammaire et le vocabulaire ; et l'importance du facteur individuel varie considérablement d'un de ces sous-systèmes à l'autre. Chaque membre d'une collectivité linguistique connaît tous les phonèmes de sa langue : ils ne sont pas nombreux ; par conséquent, le système phonologique est pratiquement le même chez tous les membres du groupe, et l'on peut faire abstraction des individus : c'est la raison pour laquelle le structuralisme connaît le plus grand succès en phonologie.

Pour le système grammatical, il n'en va pas de même : bien que chaque individu connaisse l'essentiel des procédés grammaticaux de sa langue, il y a peu d'individus qui les connaissent tous : on parle souvent de fautes de grammaire.

Quand nous passons au vocabulaire, nous trouvons des divergences considérables ; nous disposons ici de statistiques : on a constaté que tel écrivain utilise environ 10.000 mots, alors que tel autre en emploie environ 40.000 ; or une langue en comporte plus de 200.000, et personne n'oserait se vanter de les connaître tous. Ces différences aisément contrôlables montrent que le système lexical varie très fort d'un individu à l'autre ; or, le principe fondamental du structuralisme est que la valeur d'un élément dépend de la présence des autres éléments ; donc la valeur d'un même signe doit varier d'un système à l'autre. Et l'on constate en effet que les individus parlant la même langue ne se comprennent pas toujours parfaitement. On comprend dès lors pourquoi il est difficile d'introduire la rigueur de la méthode structuraliste dans l'étude lexicale de ce qu'on appelle la langue d'un groupe ; cette langue n'est pas un système.

La principale cause des différences individuelles est évidente : les hommes n'ont pas tous besoin du même nombre de mots ; chaque individu s'intéresse à des faits que les autres négligent, et néglige lui-même des faits auxquels les autres individus s'intéressent ; chacun de nous a sa connaissance propre du monde. Etant donné que la variété des systèmes lexicaux s'explique par la variété des connaissances, le phénomène linguistique doit s'expliquer en tenant compte de la connaissance des faits dont on parle.

Cette conclusion semble être un truisme ; mais elle pose la question de savoir si la connaissance s'intègre dans la langue. Le problème n'est pas, quoi qu'on ait dit, de rechercher si la connaissance est en accord avec le monde connu, mais de rechercher si le système des signes linguistiques exprimant la connaissance s'accorde avec le système des idées dans lequel s'organise la connaissance. Saussure l'avait compris, et sa réponse est bien connue :

> « Psychologiquement, abstraction faite de son expression par les mots, notre pensée n'est qu'une masse amorphe et indistincte. Philosophes et linguistes se sont toujours accordés à reconnaître que, sans le secours des signes, nous serions incapables de distinguer deux idées de façon claire et constante. Prise en elle-même, la pensée est comme une nébuleuse où rien n'est nécessairement délimité. Il n'y a pas d'idées préétablies, et rien n'est distinct avant l'apparition de la langue. » (Cours, 1916, p. 161)

Dans cette pensée amorphe, la langue établirait un ordre qui lui serait propre, un système fermé qui n'emprunterait rien au dehors :

> « La langue est un système dont tous les termes sont solidaires et où la valeur de l'un ne résulte que de la présence simultanée des autres. » (p. 163)

Et, logiquement, Saussure aboutit à la conclusion suivante relative à la combinaison du sens et du son dans le signe :

> « Cette combinaison produit une forme, non une substance. » (p. 163).

Ces diverses déclarations sont claires et cohérentes, et c'est sur cette base que s'est édifié le structuralisme. Mais Benvéniste a reproché à Saussure de n'être pas resté toujours fidèle à cette conception de la langue comme une pure forme ; il a fait remarquer (Acta Linguistica, I, p. 24) que Saussure a dit qu'un signe est arbitraire si son signifiant n'a avec son signifié « aucune attache naturelle dans la réalité » (Cours, p. 103). Recourir à la réalité, c'est évidemment sortir du système, c'est tourner le dos au structuralisme. Benvéniste condamnait cet appel à la réalité au nom du structuralisme ; mais on doit se demander si ce n'est pas au contraire le structuralisme qui est condamné par la nécessité de faire appel à la réalité.

Plus d'une fois dans son Cours, Saussure fait intervenir explicitement la substance à côté de la forme ; à l'intérieur du signifié, il appelle la forme une valeur, et il appelle la substance une signification ; parlant du signe, il déclare :

> « Faisant partie d'un système, il est revêtu, non seulement d'une signification, mais aussi et surtout d'une valeur, et c'est tout autre chose. » (p. 166)

Saussure était visiblement embarrassé par cette dualité qu'il découvrait dans les faits linguistiques :

> « Mais voici le côté paradoxal de la question : d'un côté, le concept nous apparaît comme la contre-partie de l'image auditive dans l'intérieur du signe, et de l'autre, ce signe lui-même, c'est-à-dire le rapport qui relie les deux éléments, est aussi et tout autant la contre-partie des autres signes. » (p. 165)

Ce n'est pas là que se trouve le paradoxe : il se trouve dans la conception que Saussure se faisait des rapports entre langue et pensée. Depuis un demi-siècle, les idées ont changé sur ce point ; et c'est principalement l'étude du comportement animal qui nous a forcés à modifier notre conception de l'activité mentale. Il a été prouvé expérimentalement que les êtres qui n'utilisent aucun langage ont néanmoins des idées abstraites claires et constantes : un singe, par exemple, distingue facilement les formes géométriques (c'est-à-dire des abstractions), un corbeau est capable de compter jusqu'à une certaine limite, et les rats parviennent à résoudre des problèmes compliqués sous l'œil des savants. La vie oblige les êtres sans langage à connaître les faits, à procéder à des abstractions et à organiser leurs abstractions en systèmes. Tout n'est pas indistinct en dehors du langage.

Et l'enfant, avant qu'il ne parle, agit de même : il apprend à connaître le monde qui l'entoure ; l'évolution de son comportement ne peut s'expliquer que par cet accroissement continu de sa connaissance des êtres et des choses ainsi que de leurs rapports. Et c'est cela qui permet à l'enfant de parler : pour deviner le sens que nous attachons aux mots, c'est-à-dire le rapport entre les sons et les situations dans lesquelles nous parlons, l'enfant doit préalablement connaître ces situations : pour pouvoir employer le mot *chien*, l'enfant doit d'abord avoir appris à connaître un chien. Tout n'est pas imprécis avant l'apparition du langage ; au contraire, le langage n'apparaît que dans la mesure où les idées se sont déjà précisées.

Enfin, il est facile de montrer que la langue et la pensée sont souvent en désaccord ; deux exemples suffiront à le prouver [1]. Si l'on compare les deux groupes de mots *pomme de terre* et *motte de terre*, on leur trouve exactement la même structure syntaxique, mais une différence d'emploi ; on peut dire « La première motte de terre est ici, la deuxième motte est là » : on peut sous-entendre les mots *de terre* dans la seconde partie. Mais il est impossible d'en faire autant avec le groupe *pomme de terre* : le mot *pomme* ne peut pas être employé seul pour désigner la pomme de terre. Le groupe *pomme de terre* correspond à un élément unique de connaissance, tandis que le groupe *motte de terre* correspond à un complexe d'éléments de connaissance. Nous voyons donc qu'une même construction syntaxique peut correspondre à des faits différents de connaissance : la connaissance ne s'intègre pas dans le système linguistique.

Cette indépendance de la connaissance apparaît encore dans l'exemple suivant. Supposons que l'administration des postes décide que pour une nouvelle émission de timbres on reproduira l'ancienne vignette, mais qu'on utilisera une autre couleur ; ce fait peut être décrit de diverses façons : outre celle qui vient d'être employée, on peut dire « Les nouveaux timbres auront une autre couleur », ou « Les timbres vont changer de couleur » ou « La couleur des nouveaux timbres sera différente de celle des timbres actuels », etc. Le fait désigné est chaque fois le même, mais on peut le désigner par diverses formules linguistiques ; en particulier, l'idée de changement peut s'exprimer par le verbe *changer*, par les épithètes

[1] Voir « Vérité et Langue » (Revue de l'Institut de Sociologie, 1960, Bruxelles).

nouveaux et *autre* ou par l'attribut *différent*. La raison en est que la connaissance est conditionnée principalement par les faits connus, tandis que la phrase est conditionnée principalement par la tradition linguistique. Il ne peut pas être question d'identifier les deux structures.

Le structuraliste qui croit que la connaissance s'intègre parfaitement à la langue, s'interdit de faire appel à la connaissance ; car il est persuadé qu'il se livrerait à cette tautologie que Bloomfield condamnait sous le nom de mentalisme (Language, 1933, p. 17). Mais du moment qu'il est établi que la langue et la connaissance ont leurs systèmes indépendants, on peut et on doit faire appel à la connaissance de la réalité pour expliquer les faits linguistiques. Saussure avait donc raison d'invoquer l'attache naturelle dans la réalité, car il s'agissait évidemment de la réalité en tant qu'elle est connue.

Cette conclusion suscite une question de terminologie. A côté de la valeur, dont Saussure a montré l'importance, il faut faire place à une autre notion : la valeur est ce que le signifié doit à ses rapports avec les autres signifiés ; ce qui dans le signifié assure le lien avec la connaissance de la réalité n'a pas reçu de nom spécial. Saussure l'appelait *signification* ; mais ce mot a l'inconvénient de s'employer aussi pour une phrase entière : on ne peut pas désigner du même terme le tout et la partie. Il y a un terme qui s'offre tout naturellement : *le désignant* ; car c'est un fait reconnu depuis toujours qu'un mot comme *chien* sert à désigner un certain animal. On peut donc dire que le signifié comporte deux aspects : la valeur et le désignant.

Avant Saussure les linguistes ne s'intéressaient qu'au désignant : ils y assimilaient la valeur, et appelaient le tout *sens* ou *signification* ; depuis Saussure, on a mis l'accent sur la valeur et on a eu tendance à assimiler le désignant à la valeur ; Saussure l'avait fait le premier quand il comparait les synonymes *craindre*, *redouter*, *avoir peur* :

« si redouter n'existait pas, tout son contenu irait à ses concurrents. » (p. 167)

Ce contenu, c'est le désignant autant que la valeur ; car on ne peut opposer que les choses qui ont un caractère commun : on oppose le rouge et le noir parce que ce sont des couleurs, on oppose le rond et le carré parce que ce sont des formes ; mais on n'oppose pas le rond et le rouge. De même on peut opposer la valeur des synonymes parce qu'ils ont un élément commun : ils désignent le même fait ; l'existence de la valeur, élément d'opposition, implique l'existence du désignant, élément commun.

L'importance relative du désignant et de la valeur varie selon les signes. Les signes créés par les savants ont un désignant bien précis et une valeur bien souvent insaisissable : par exemple, le terme *hélium* désigne un élément de connaissance qui suffit à déterminer le signifié ; au contraire, pour établir le signifié de *craindre*, le désignant ne suffit pas : il faut tenir compte de sa valeur, laquelle tient à l'existence de synonymes. L'importance de la valeur est évidente quand on a affaire à des synonymes ; mais des termes comme *hélium* n'ont pas de synonymes et on se demande s'ils ont une valeur.

L'importance du désignant a toujours été reconnue dans le cas du nom propre. Comparons les deux phrases « Mon boulanger est venu hier » et « Monsieur Boulanger est venu hier »; pour comprendre la première il suffit de connaître le français : le nom commun *boulanger* figure dans tous les dictionnaires; mais pour comprendre *Monsieur Boulanger*, il faut connaître personnellement l'individu désigné. Pour les noms communs, le désignant joue un rôle moins évident, mais tout aussi fondamental : il faut que j'aie vu au moins un boulanger, que je connaisse ses diverses activités, pour que mon esprit dégage de tous ces faits le concept abstrait du boulanger; ce n'est qu'alors que je pourrai employer le nom commun *boulanger* exactement comme le font les autres individus.

Dans l'évolution sémantique, on a souvent signalé le rôle du désignant. Prenons, par exemple, le sens métaphorique du mot *pied*; le premier homme qui a eu l'idée d'appeler ainsi une partie d'une chaise ou d'une table, l'a fait parce qu'il a constaté une certaine ressemblance entre le pied de l'homme et le pied du meuble : il s'est basé sur sa connaissance de deux faits non linguistiques. Il en est de même pour la métonymie : le mot *entrée* désignait à l'origine l'action d'entrer, puis il a désigné le lieu par où se fait cette action; un désignant a été adjoint à l'autre, et cela au nom des faits connus.

Le désignant sert souvent à expliquer la coloration affective. Le mot *collaboration* a connu pendant la dernière guerre un sort particulier : le Maréchal Pétain avait promis à Hitler la collaboration de la France; le résultat fut que ceux qui condamnaient cette collaboration attachèrent au mot une coloration péjorative telle qu'ils n'aimaient pas l'employer même pour une collaboration d'un autre ordre; la fréquence d'emploi de ce mot diminua considérablement.

D'une façon générale, le désignant a plus d'importance que la valeur. On a vu plus haut (p. 404) qu'un même signe ne peut pas avoir la même valeur aux yeux des divers individus parce qu'ils ne possèdent pas le même nombre de signes; et il a été dit que certains malentendus résultent de ces différences individuelles. Au contraire le désignant n'est pas influencé par l'existence des autres signes : il naît de la connaissance des faits; lorsqu'on peut montrer un objet et dire, par exemple, « J'appelle cela une table », aucun malentendu n'est à craindre. La communication est donc basée principalement sur le désignant.

La conclusion de la première partie de cette étude est que le signifié ne s'identifie pas avec la valeur : à côté de celle-ci, il faut faire place — et une place importante — au désignant. En conséquence, la méthode structuraliste qui s'impose et suffit pour l'étude de la valeur, ne convient pas pour l'étude du désignant : pour cette dernière étude, il y a lieu de tenir compte de la réalité connue et désignée par les signes ou par leurs combinaisons [1].

[1] Il ne s'agit pas ici de se montrer hostile au structuralisme ; dans notre article « Le signe linguistique » (Revue Belge de Philologie et d'Histoire, 1960) nous définissons le signe d'un point de vue exclusivement structuraliste.

3. L'ARBITRAIRE DU SIGNE

Une fois que l'on a admis que l'étude du signifié ne peut pas se faire complètement par la seule méthode structuraliste, qu'il faut sortir du système et tenir compte de la connaissance de la réalité, les considérations sur ce qu'on appelle traditionnellement l'arbitraire du signe trouvent leur place en linguistique [1].

Il est intéressant de suivre l'évolution des idées sur ce point. Platon, dans son Cratyle, recourait à trois principes pour expliquer le pouvoir des mots : certains composés ou dérivés sont formés de façon juste (*orthotès*), c'est-à-dire en tenant compte du signifié des mots simples employés; dans les mots simples certains sons ont naturellement (*physei*) une valeur juste (*orthotès*); mais dans la plupart des cas, dit-il, le mot a une valeur purement conventionnelle (*nomos*, *ethos*, *synthèma*, *synthèkè* ou *omologia*) [2]. Saussure, reprenant les idées de W. D. Dwight [3] présente une conception beaucoup moins nuancée : pour lui, tous les signes linguistiques sont arbitraires, même les onomatopées :

> «Non seulement elles sont peu nombreuses, mais leur choix est déjà en quelque mesure arbitraire, puisqu'elles ne sont que l'imitation approximative et déjà à demi conventionnelle de certains bruits. » (p. 104)

Benvéniste va encore plus loin :

> «Certes, par rapport à une même réalité, toutes les dénominations ont une égale valeur ; qu'elles existent est donc la preuve qu'aucune d'elles ne peut prétendre à l'absolu de la dénomination en soi. Cela est vrai. Cela n'est même que trop vrai — et donc peu intéressant. » (Acta Linguistica, I, p. 25)

On est tenté à première vue de donner raison à Benvéniste. Mais Saussure raisonnait en sémiologue : il opposait les « signes arbitraires » de la langue aux « signes naturels » qu'il trouvait, par exemple, dans la pantomime (p. 102). On ne peut que lui donner raison.

D'ailleurs quand on se tourne vers les artistes du verbe, on est frappé de constater qu'ils établissent souvent une relation entre la sonorité du signifiant et le fait désigné. Les poètes nous en donnent la preuve dans beaucoup de vers; mais chez un prosateur comme J.J. Brousson on trouve la formule *épidémie d'épilepsie* où l'alternance des voyelles évoque l'agitation de l'épileptique. Il n'est pas nécessaire d'être poète pour être sensible à de pareilles coïncidences ou pour les utiliser à l'occasion. Certes, cette vertu évocatrice est souvent subjective ; mais elle n'en est pas moins réelle, et elle peut être importante : elle influence parfois l'usage linguistique, et elle va même jusqu'à influencer l'évolution linguistique comme ce fut le cas pour *coucou*. Pour cette raison aussi, la question de l'arbitraire du signe doit retenir l'attention du linguiste ; et d'ailleurs elle n'a pas cessé de provoquer des discussions.

---

[1] Pour la bibliographie, cf. S. Ullmann, Principles of Semantics, 2 nd ed., pp. 83—92, 305.

[2] Ce n'est pas chez Platon qu'on trouve *thesei* opposé à *physei*.

[3] The Life and Growth of Language, 1874, ch. XIV.

Comme on l'a vu, Platon recourait à trois principes d'explication : la convention, la justesse de la composition et de la dérivation, la justesse naturelle de certains sons. Saussure ne recourt qu'à deux principes : l'arbitraire, qui correspond à la convention de Platon, et le motivé, qui correspond aux deux autres principes platoniciens. Ce changement de terminologie n'est pas heureux ; car, en dehors de la linguistique, les termes *arbitraire* et *motivé* servent à caractériser des choix individuels : un choix est arbitraire s'il dépend uniquement de la libre volonté de l'individu ; il est motivé s'il se base sur un motif ; or ce n'est pas cela que Saussure voulait dire, et il est obligé de donner un sens nouveau aux termes qu'il emploie :

> « Le mot *arbitraire* appelle aussi une remarque. Il ne doit pas donner l'idée que le signifiant dépend du libre choix du sujet parlant... ; nous voulons dire qu'il est *immotivé*, c'est-à-dire arbitraire par rapport au signifié, avec lequel il n'a aucune attache naturelle dans la réalité. » (p. 103)

Ce passage ne définit pas l'arbitraire ; il en définit le contraire : un signe est motivé si le signifiant a une attache naturelle avec le signifié dans la réalité ; sinon il est arbitraire. Mais on trouve une définition positive de l'arbitraire dans le passage où Saussure définit l'objet de la sémiologie comme :

> « l'ensemble des systèmes fondés sur l'arbitraire du signe. En effet tout moyen d'expression reçu dans une société repose en principe sur une habitude collective ou, ce qui revient au même, sur la convention. » (p. 102–3)

Sous l'étiquette nouvelle, nous trouvons tout simplement la notion platonicienne de la convention, de l'accord social. L'emploi du terme *arbitraire* ne se justifie donc aucunement ; au contraire, il ne peut que créer la confusion avec l'idée du libre choix, comme en témoigne la phrase suivante du Cours :

> « On pourrait s'appuyer sur les onomatopées pour dire que le choix du signifiant n'est pas toujours arbitraire. » (p. 103)

Et la protestation de Benvéniste ne se comprend que si le terme *arbitraire* évoque l'idée d'un libre choix :

> « Entre le signifiant et le signifié, le lien n'est pas arbitraire ; au contraire il est nécessaire. » (A.L., I, p. 25)

Quant à la notion de motivation, qui elle aussi ne convient qu'à un choix et non à un signe, elle présente en outre une compréhension trop vaste. En effet, tout emploi de signe est motivé ; un Français a un motif impérieux pour appeler un certain animal *bœuf* : il le fait parce que ses aînés le font et qu'autrement il ne se ferait pas comprendre. Quant aux signes nouveaux, dont l'emploi n'est pas motivé par la tradition, la tâche de l'étymologiste est précisément d'en retrouver la motivation primitive ; par exemple, on a pu établir que le nom commercial *kodak* a été inventé par Eastman, qui a choisi et groupé des lettres de façon que ce nom puisse être lu facilement par la plupart des peuples de la terre : voilà un choix nettement motivé ; mais pas au sens où l'entendait Saussure.

La notion de motivation, considérée sans restriction, ne permet donc pas de caractériser ce qui est en cause.

Mais Saussure donnait au terme *motivé* un sens restreint qui lui était propre : il songeait à une motivation par une attache naturelle dans la réalité entre le signifiant et le signifié [1].

Le seul exemple de « signes naturels » qu'on trouve chez Saussure, c'est la pantomime. Or toute pantomime se base sur l'association entre certains gestes et certains faits psychologiques : le mime simule le geste pour suggérer dans l'esprit du spectateur le souvenir du fait psychologique associé. L'attache qui, selon Saussure, relie le signifiant au signifié, ne peut pas être la ressemblance entre le geste imité et le geste imitant, puisqu'aucun des deux n'est le signifié ; elle ne peut pas non plus être l'association naturelle entre le geste imité et le fait psychologique vécu, puisqu'aucun des deux n'est le signifiant. Saussure s'est mal exprimé ; il doit avoir voulu dire que le lien entre le signifiant (geste imitant) et le signifié (souvenir de l'état psychologique) répétait le lien naturel existant dans la réalité entre le geste imité et le fait psychologique vécu : à l'association entre deux faits naturels correspond une association entre le signifiant et le signifié du « signe naturel ».

Pareille correspondance, pareil parallélisme se retrouve dans certains faits linguistiques : dans la nature il existe un oiseau appelé coucou qui pousse un cri bien connu ; dans notre connaissance de ces faits nous associons l'oiseau et le cri, et à cette association de connaissances correspond l'association du signifié au signifiant *coucou*, qui imite le cri de l'oiseau. Néanmoins Saussure refusait de considérer les onomatopées comme des signes motivés ; tout en admettant qu'elles avaient une « sonorité suggestive » et qu'elles suggéraient par « imitation approximative » (p. 104), il déclarait :

> « elles ne sont jamais des éléments organiques d'un système linguistique. » (p. 104)

Il est exact — encore que Saussure ne le prouve pas — que la sonorité suggestive ne crée pas le lien organique entre signifiant et signifié ; mais il est tout aussi exact qu'il existe en outre un autre lien, et que ce lien doit être pris en considération par les linguistes [2].

Examinons enfin la thèse de Benvéniste :

> « Entre le signifiant et le signifié, le lien n'est pas arbitraire ; au contraire, il est nécessaire. Le concept (signifié) *bœuf* est forcément identique dans ma conscience à l'ensemble phonique (signifiant) *bœuf*. Comment en serait-il autrement ? Ensemble les deux ont été imprimés dans mon esprit, ensemble ils s'évoquent en toute circonstance. » (A.L., I, p. 25)

Il est vrai que signifiant et signifié s'évoquent ensemble ; mais on se demande ce que Benvéniste entend par *nécessaire*. L'existence de l'homo-

[1] Il lui donne un tout autre sens quand il parle de motivation relative ; voir plus bas.

[2] Saussure rejetait aussi les onomatopées parce que « leur origine symbolique est contestable » (p. 105) ; mais cet argument diachronique ne peut pas être invoqué sur le plan synchronique.

nymie s'oppose à cette idée de nécessité : si, par exemple, le signifiant *police* était nécessairement lié au signifiant *contrat d'assurance*, il serait impossible de l'employer pour désigner les gardiens de la paix ; et si l'idée d'un bœuf était nécessairement liée dans l'esprit d'un Français au signifiant *bœuf*, ce Français serait incapable d'apprendre l'allemand et de dire *Ochs* ; enfin tous les changements sémantiques sont autant de preuves que le lien entre signifiant et signifié n'est nullement nécessaire. Ce lien a été appelé par les disciples de Pavlov un réflexe conditionné ; Bloomfield a parlé de la réponse à un stimulus ; c'est une habitude acquise.

Après avoir critiqué les principales théories existantes, il faut retourner aux faits eux-mêmes ; ils seront étudiés en séparant le point de vue fonctionnel et le point de vue historique.

Comme chacun sait, notre voix nous permet de produire des sons ou des combinaisons de sons qui imitent — plus ou moins — des sons d'une autre origine : les enfants s'amusent à imiter un train, une mitraillette, un avion ; certains artistes de music-hall amusent leur public en imitant le chant des oiseaux, la sirène du navire, le fracas d'une chute, etc. Ces imitations ne relèvent pas de la linguistique, ni même de la sémiologie : elles ne servent pas à communiquer, mais à amuser. Elles se basent sur l'existence d'un rapport intrinsèque entre les sons vocaux et les sons imités, c'est-à-dire un rapport inhérent à la nature des faits en rapport.

Ce rapport intrinsèque est à l'origine de plus d'un signifiant linguistique. Le cas le plus simple est celui des mots *glouglou* et *tic-tac* : ils imitent un bruit et le désignent. Il n'en va pas toujours ainsi : le mot *coucou* imite le cri d'un oiseau mais ne désigne pas ce cri : c'est l'oiseau qui est désigné ; néanmoins le rapport entre signifiant et signifié s'accompagne du rapport intrinsèque entre les sons du signifiant *coucou* et ceux du cri de l'oiseau. Pour le mot *zigzag*, le rapport est un peu différent : le mouvement désigné ne comporte aucun bruit ; mais il a un rythme qui est imité approximativement par le rythme du signifiant *zigzag*; or ce rythme est inhérent aux sons du signifiant ; il y a donc encore un rapport intrinsèque entre le signifiant et le rythme du mouvement.

Pour établir l'existence du rapport intrinsèque, nous sommes partis de l'idée d'imitation qui est à l'origine du choix de certains signifiants ; c'est là une considération historique qui ne peut pas intervenir sur le plan fonctionnel. Même si l'on se contentait de parler d'une valeur *imitative*, cette appellation ne serait pas assez précise pour exclure toute allusion à l'étymologie. Il en va de même des formules *valeur expressive*, *suggestive* ou *évocatrice*, qui conviennent aussi bien aux considérations historiques qu'aux fonctionnelles, et qui, en outre, caractérisent insuffisamment le fait en question, puisque l'accentuation et l'ordre des mots peuvent aussi être évocateurs, suggestifs ou expressifs, mais sans rapport intrinsèque. Enfin certains sons peuvent être évocateurs d'autre chose que ce que le signifié désigne. Par exemple, un adversaire de Victor Hugo lui décocha un jour cette épigramme :

Où, Hugo, te juchera-t-on ?
Sur quelque roc académique ?

L'hiatus du début et l'accumulation des consonnes gutturales sont évocateurs de certains traits attribués aux vers hugoliens ; mais ces traits ne constituent pas le signifié des mots employés. Ce symbolisme ne fait pas partie des faits étudiés ici.

Pour ces raisons il apparaît préférable de s'en tenir à la notion de rapport intrinsèque. Cela permet de dire que les signes du genre de *coucou* et *zigzag* présentent un rapport intrinsèque entre les sons ou le rythme du signifiant et ceux d'un fait extra-linguistique qui est associé au fait désigné ou qui s'identifie avec lui. Au total, quatre termes sont à considérer : 1) la sonorité ou le rythme du signifiant, 2) la sonorité ou le rythme du fait extra-linguistique, 3) le fait extra-linguistique lui-même, 4) le désignant correspondant à ce fait extra-linguistique. Le deuxième et le troisième termes, toutefois, peuvent n'en former qu'un, comme dans le cas de *glouglou* et *tic-tac*.

Il faut remarquer que cette chaîne d'associations ne relie pas le signifiant en tant que tel au signifié en tant que tel : elle relie la sonorité ou le rythme du signifiant à cette partie du signifié qui a été appelée plus haut le désignant. C'est cela qui prouve que ce lien entre signifiant et signifié, comme le disait Saussure, n'est pas un élément organique du système linguistique. C'est en outre un lien indirect, puisqu'il englobe des éléments extra-linguistiques [1].

A ce rapport indirect, qui comprend le rapport intrinsèque comme partie essentielle, s'oppose le rapport direct et organique qui lie, par exemple, le signifiant *bœuf* à son signifié ; ce rapport-ci est extrinsèque, puisqu'il n'est pas inhérent à la nature phonique du signifiant ; il est constitué par une habitude. Ce lien est essentiellement linguistique : il n'existe pas en dehors de la communication, et il unit le signifiant en tant que tel au signifié en tant que tel.

En conclusion de ces considérations fonctionnelles, nous dirons que tout signe résulte essentiellement d'un rapport extrinsèque et direct entre des unités proprement linguistiques, le signifiant et le signifié ; certains signes comportent en outre un lien indirect entre la sonorité ou le rythme du signifiant et le désignant : ce lien a comme partie essentielle le rapport intrinsèque entre la sonorité ou le rythme du signifiant et la sonorité ou le rythme d'un fait extra-linguistique. Ce rapport intrinsèque n'est pas linguistique à proprement parler ; mais le linguiste doit en tenir compte pour les raisons invoquées plus haut (p. 405).

Passons à présent aux considérations historiques, et distinguons entre le fait individuel et le fait social.

On sait que le signifiant latin *cuculus* (désignant le coucou) avait donné en français, par évolution normale, la forme *cocu* ; à un certain moment on voit s'y substituer la forme *coucou* ; il est évident que l'un ou l'autre individu a voulu que le signifiant ressemble davantage au cri

[1] Ces éléments extra-linguistiques sont néanmoins psychologiques : il s'agit de faits connus ; la chaîne d'association se situe entièrement sur le plan de la connaissance.

de l'oiseau désigné : il y a donc eu à l'origine un acte motivé. Seulement il faut préciser que cet acte était motivé par un rapport intrinsèque entre le signifiant et le cri de l'oiseau. Cette restriction à la notion de motivation est indispensable ; car sans elle on peut affirmer que toute apparition d'un nouveau signe est motivée. Quand van Helmont a emprunté au grec le mot *chaos* (sous la forme simplifiée *gaz*) il avait un motif : l'instabilité des mollécules gazeuses lui avait suggéré l'idée d'un chaos. Quand le mot français *coute* eut disparu de l'usage comme substantif indépendant, subsistant seulement dans le composé *coutepointe*, les Français n'ont plus compris comment ce composé était formé, et quelqu'un en a fait *courtepointe* afin de rattacher le premier élément à un mot connu. Dans ces deux cas, comme dans celui du mot *kodak*, on retrouve le motif qui a influencé l'homme dans son choix ; ces choix sont motivés. Et l'on ne voit pas ce qui sur le plan sémantique ne serait pas motivé. Mais on a le droit de classer les motifs, et de considérer à part la motivation par un rapport intrinsèque.

Les considérations qui précèdent concernent uniquement le choix d'un signifiant par un individu, par l'individu qui est le premier à l'utiliser. Or un tel acte n'intéresse le linguiste que de façon secondaire : l'objet primordial de la linguistique est le signe à valeur sociale, le signe que tous les individus sont d'accord pour employer. Pour qu'on puisse dire qu'un signe nouveau fait partie de la langue considérée, il faut que le groupe l'ait adopté : *coucou* n'est devenu français que le jour où les Français en général se sont mis à l'employer. Cet accord est un deuxième fait historique ; on l'appelle la convention. Et la convention est motivée par définition : la communication n'est possible que si les individus sont d'accord pour utiliser les mêmes procédés pour les mêmes intentions ; quand un groupe adopte un signe, c'est toujours pour communiquer.

Il est nécessaire d'insister sur la différence entre le social et l'individuel. Lorsque le mot *coucou* est devenu conventionnel, c'est-à-dire lorsque tout le monde s'est mis à l'employer, il est fort probable qu'une partie des Français approuvaient l'innovation et qu'une autre partie la désapprouvaient ; si aujourd'hui on proposait aux Français de remplacer *chat* par *miaou* (déjà employé par les enfants), on se heurterait à de vives protestations. Mais l'approbation et la désapprobation sont des faits individuels ; ce qui est social, c'est l'emploi du mot pour communiquer. Les linguistes savent que beaucoup de mots méritent condamnation : en particulier l'étymologie de *substantif* devrait le faire rejeter comme terme grammatical ; mais on continue à l'employer parce que ce mot permet de communiquer.

En résumé, les considérations sur l'histoire des signes ne laissent de place qu'à la notion de motivation : le choix d'aucun signe n'est arbitraire ; mais il y a diverses sortes de motivation.

Cette étude ne serait pas complète si elle n'examinait pas ce que Platon appelait la justesse des dérivés ou des composés, et que Saussure appelait la motivation relative :

> « Le signe peut être relativement motivé. Ainsi *vingt* est immotivé, mais *dix-neuf* ne l'est pas au même degré, parce qu'il évoque les termes dont il se compose et d'autres qui lui sont associés, par exemple, *dix-neuf, vingt-neuf, dix-huit, soixante-dix,* etc. ; pris séparément *dix* et *neuf* sont sur le même pied que *vingt,* mais *dix-neuf* présente un cas de motivation relative. » (p. 187)

Saussure confond le signe et son emploi : *dix-neuf* n'est pas un signe, mais une combinaison de signes, et c'est uniquement le mode de combinaison qui est en cause. Tout ce que Saussure dit de *dix-neuf* peut se dire d'une phrase comme *Mon père ouvre la porte* : cet ensemble de signes « évoque les termes dont il se compose », il est formé en tenant compte du signifié de chaque signe employé. Nous nous trouvons donc devant un emploi logique, un emploi cohérent, conforme à des données antérieures. Par opposition, une formule comme *pomme de terre* paraîtra moins logique puisque le signifié du groupe n'est pas la somme des signifiés des parties. *Dix-neuf,* par contraste paraît très logique ; mais *neuf-dix* (comme en allemand *neunzehn*) l'aurait été tout autant.

En conclusion, notre étude du rapport entre signifiant et signifié nous a fait découvrir sur le plan fonctionnel les notions de rapport intrinsèque et de rapport extrinsèque, d'emploi plus ou moins logique ; sur le plan historique celles de motivation et de convention. L'arbitraire du signe est apparu comme une notion fausse.

D'ailleurs qu'est-ce que l'arbitraire en général ? Les dictionnaires définissent le sens de l'adjectif *arbitraire* de façons variées : « Qui dépend uniquement de la volonté de l'individu ; Qui dépend uniquement du caprice, du bon plaisir, de l'appréciation non raisonnée de l'individu ; Qui dépend uniquement de l'appréciation du juge ». On oublie de se demander sur quoi nous nous basons pour déclarer que tel acte de tel individu est arbitraire. Il n'y a en réalité qu'un critère : le désaccord des individus ; le choix arbitraire est celui que nous n'aurions pas adopté nous-même. L'arbitraire est ce qui oppose l'individu à la société.

Quand Eastman inventa le mot *kodak,* il avait son motif ; c'était un acte motivé ; mais c'était en même temps un acte arbitraire, car si l'on avait demandé à dix personnes de trouver un nom pour le nouvel appareil, ils auraient certainement proposé dix noms différents. Mais dès que la société se montra d'accord pour adopter le mot *kodak,* le choix d'Eastman perdit son caractère individuel, arbitraire.

Un choix n'est arbitraire que par comparaison avec le choix des autres individus ; pour son auteur, le choix est motivé par ses préoccupations, ses tendances, ses habitudes personnelles. Il n'y a donc pas d'opposition entre arbitraire et motivé.

4. REMARQUE

On a vu que le point de vue structuraliste, tout indispensable qu'il est, ne rend pas compte de tous les faits linguistiques ; on ne peut donc pas appeler linguistique structurale la discipline qui s'oppose à la linguistique historique. Saussure l'appelait linguistique synchronique, excluant le facteur temps alors que celui-ci est présent dans l'ordre des mots. On a aussi parlé de linguistique descriptive, alors que la linguistique historique mérite aussi ce nom, puisqu'elle décrit l'évolution. Cette discipline a été appelée ici linguistique fonctionnelle parce qu'elle étudie la fonction de la langue dans la société, la fonction du signe dans la phrase, et la fonction du phonème dans le signe.

DESPRE CATEGORIA NUMERALULUI

DE

ELENA CARABULEA

1. Existența numeralului ca parte de vorbire de sine stătătoare este discutabilă. Unii cercetători, pornind de la ideea că numeralul are de cele mai multe ori valoarea altor părți de vorbire (adjectiv, substantiv, adverb), îi contestă caracterul de parte de vorbire independentă ; alții, dimpotrivă, îl consideră și îl tratează ca atare. Această situație se reflectă și în gramaticile limbilor moderne unde numeralul este discutat fie într-un subcapitol al adjectivului [1], fie într-un capitol special[2], ca și celelalte părți de vorbire.

Gramaticile limbii romîne deși admit, în principiu, numeralul ca parte de vorbire distinctă, în practică se contrazic, afirmînd că are valoarea altor părți de vorbire[3]. Trăsăturile prin care el se deosebește de alte părți de vorbire nu sînt menționate decît de unele gramatici și numai în parte. De exemplu *Gramatica Academiei R.P.R., I*, definește numeralul ca „partea vorbirii care exprimă un n u m ă r a b s t r a c t, o d e t e r m i n a r e n u m e r i c ă a obiectelor sau o r d i n e a obiectelor prin numărare"[4] (subl. n.—*E. C.*) ; în cuprinsul capitolului nu se vorbește însă despre numele de numere abstracte cu care se începe definiția.

La o concluzie categorică, prin care se neagă numeralul ca parte de vorbire independentă, ajunge Luiza Seche, în articolul *În jurul categoriei*

---

[1] Cf. *Grammaire Larousse du XX-e siècle*, Paris, 1936, p. 240 și urm. ; Renzo Cristiani, *Nuova grammatica della nostra lingua*, Firenze, 1940-1948, p. 114-173.

[2] Cf. Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, tome II-e, 1903, p. 331 și urm. ; M. Regula, *Grammaire française explicative*, Heidelberg, 1955, p. 87-88 ; Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, ed. a V-a, Madrid, 1929, p. 206-210 ; Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache* III, Bern, 1954, p. 196-202 ; *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.*, vol. I, Moscova, 1952, p. 26, 368-386 etc.

[3] Cf. Al. Rosetti - J. Byck, *Gramatica limbii romîne*, București, 1945, p. 64 ; Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 355 ; *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1954, p .227.

[4] P. 225.

numeralului[1]. Ideea că ,,la origine numeralele au avut valoare adjectivală", adică exprimau o caracteristică a unui obiect concret, și că ulterior s-au folosit și cu valoare substantivală, a determinat-o pe autoare să propună d e s f i i n ț a r e a categoriei numeralului și repartizarea cuvintelor cu sens c a n t i t a t i v la alte părți de vorbire (adjectiv, substantiv). Este adevărat că, la origine, numeralul exprima o determinare cantitativă a unui obiect, dar aceasta nu ne poate influența în descrierea situației actuale care este diferită : în limba contemporană numeralul exprimă și un număr, o cantitate abstractă, nelegată de nici un obiect.

În strînsă legătură cu criteriul semantico-istoric autoarea aduce în discuție criteriul sintactic : numeralul, ca parte de vorbire ,,dependentă"[2] (adjectiv cantitativ), avînd valoarea altor părți de vorbire, nu poate avea o existență de sine stătătoare căci ,,un cuvînt nu poate aparține, în aceeași întrebuințare și cu aceeași accepție, la două categorii morfologice deosebite"[3].

Numeralul se susține ca parte de vorbire independentă prin trăsături semantice și morfologice proprii.

Tipul cel mai reprezentativ este numeralul cardinal a b s o l u t sau numele de numere a b s t r a c t e. În exemplul *trei* + *cinci* = *opt* numeralele *trei, cinci* și *opt* exprimă un n u m ă r , o c a n t i t a t e[4] numerică, fără a o lega de un obiect concret. Criteriul semantic nu este însă suficient pentru definirea numeralului ; el trebuie îmbinat cu cel morfologic. Ca trăsături morfologice proprii numeralului cardinal consider :

a) lipsa flexiunii (caracteristică a majorității numeralelor) ;

b) lipsa gradelor de comparație.

a) La numeralele de la *trei* înainte nu se mai distinge nici genul, nici cazul[5], — trăsături proprii adjectivului și substantivului cu care unii autori l-au identificat. Din cauză că nu are forme diferite după caz, numeralul se construiește la cazurile oblice cu prepozițiile *a* și *la* (*prețul* a *cinci pîini*, *s-au împărțit daruri* la *trei copii*).

Unele numerale ca *un*(*u*), *doi* (și compusele cu *unu* și *doi*, în afară de *unsprezece*), *sută*, *mie*, *milion*, *miliard* au forme flexionare diferite (în întregime sau parțial)[6]. Astfel *unu*, *una* se schimbă după gen și caz (formele

---

1 În ,,Limba romînă", nr. 3/1960 , p, 63-70.

2 *Ibidem*, p. 67-68.

3 *Ibidem*, p. 70.

4 *Cantitatea* formează o categorie independentă de *substanță* sau de *calitate* și are drept corespondent, în planul lingvistic, numeralul. Viggo Brøndal (*Les parties du discours*. Résumé d'un ouvrage danois intitulé *Ordklasserne*. Copenhague, 1928, p. 239) face următoarea corespondență între cele patru categorii logice și categoriile lingvistice :

1. substance (cf. noms propres)
2. quantité (cf. noms de nombre)
3. qualité (cf. adverbes)
4. relation (cf. préposition).

5 De la *doi* în sus numeralul poate fi precedat de articolul adjectival (la plural) care își schimbă forma după gen și caz (*cei, cele, celor*). În asemenea situații flexiunea aparține articolului și nu numeralului.

6 În limba latină și ,,*trei*" era flexibil, iar în indo-europeană erau flexibile numeralele între 1 și 4 (cf. Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, München, 1928, p. 291) ; de asemenea în greaca

lui cazuale coincid cu ale pronumelui și articolului nehotărît); numeralul *doi, două* se schimbă numai după gen, iar *sută, mie, milion, miliard* — după număr și caz (cu articol hotărît sau nehotărît). Prin această trăsătură numeralul se apropie de alte părți de vorbire flexibile : substantiv, adjectiv. Formele cazuale ale numeralelor *milion, miliard* nu diferă cu nimic de formele substantivelor neutre de declinarea a II-a, după cum *sută* are aceleași forme ca substantivele feminine de declinarea I, iar *mie* ca femininele de declinarea a III-a[1]. Ceea ce le apropie de categoria numeralului cardinal este pe de o parte conținutul lor lexical, pe de alta faptul că fac parte din aceeași serie.

Din punct de vedere sintactic numeralul poate îndeplini, ca și adjectivul, funcțiunea de atribut, însă el are în limba romînă și trăsături care-l disting de adjectiv : de obicei adjectivul poate apărea fie postpus, fie înaintea substantivului, în timp ce numeralul cardinal precede substantivul determinat[2] și nu-și schimbă forma nici după gen, nici după caz (cu excepția numeralelor menționate mai sus). De asemenea între numeralele de la 20 în sus și substantivele pe care le determină se pune prepoziția *de* (*treizeci de caiete*).

b) Deoarece numeralul este considerat de unii autori adjectiv (cantitativ) ar trebui să aibă (măcar unele numerale) forme deosebite pentru a exprima gradele de comparație. Este adevărat că există și adjective care nu au grade de comparație deoarece exprimă însușiri al căror înțeles nu poate fi modificat prin comparație, dar acestea constituie o excepție în cadrul categoriei adjectivului.

Așadar numeralul constituie o parte de vorbire distinctă; pe lîngă tipul reprezentat de numele de numere abstracte în categoria numeralelor cardinale sînt incluse și tipurile :

a) ***patru*** *oameni*

b) ***doi*** *au luat-o spre dreapta* în care, prin folosirea sintactică, numeralul se apropie de adjectiv, în primul caz, de pronume[3], în al doilea caz. Tocmai datorită faptului că numeralul are trăsături comune și cu adjectivul, și cu substantivul, și cu pronumele, dar și trăsături proprii care-l deosebesc de ele nu poate fi „repartizat" la toate aceste categorii, nici inclus într-una din ele, ci constituie o categorie aparte[4]. De altfel nu numai

---

veche sînt declinabile primele patru numerale. Kr. Nyrop (*op.cit.*, p. 331) arată că numeralele 1, 2, 3, 100 își schimbau forma după gen, număr și caz și în vechea franceză ; în decursul timpului 2 și 3 au devenit invariabile. În limba rusă se declină toate numeralele (cf. *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.*, vol. I, p. 371-380).

[1] În limba rusă de exemplu numeralele *пять, шесть, семь, восемь, девять, двадцать* și *тридцать* se declină ca substantivele feminine de tipul *лошадь*, dar se deosebesc de ele prin faptul că accentul numeralelor se află pe terminație (cf. *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.*, I, p. 376).

[2] Excepțiile sînt rare : *a*) în poezie, din cauza ritmului ; *b*) cînd se folosește în locul numeralului ordinal : *capitolul* ***cinci***, în loc de *capitolul* ***al cincelea***.

[3] Cf. Al. Rosetti - J. Byck, *op. cit.*, p. 64.

[4] I. I. Meșcianinov (*Члены предложения и части речи*, Moscova, 1945, p. 221) afirmă că numeralul formează o grupă lexicală deosebită. Pe lîngă numeralul cu trăsături substantivale sau adjectivale rămîne o categorie care nu posedă niciuna din aceste trăsături, și anume categoria numeralelor cardinale : „Оно своим содержанием количественного признака сохраняет свое собственное значение слова".

numeralul are şi valoarea altor părţi de vorbire. În general graniţele dintre părţile vorbirii nu sînt fixe, ci există treceri de la o categorie la alta. De exemplu substantivul poate deveni adjectiv şi poate avea grade de comparaţie, adjectivul poate deveni substantiv sau adverb, iar adverbul — adjectiv[1].

În felul acesta îşi găseşte justificare şi numeralul ordinal care, datorită întrebuinţării sintactice, are valoare de adjectiv[2] sau de pronume.

*

2. Cu privire la împărţirea numeralului cardinal în *hotărît* şi *nehotărît* consider că ultimul, deşi e amintit de toate gramaticile romîneşti şi de majoritatea gramaticilor limbilor moderne, nu se justifică în cadrul categoriei numeralului pentru că nu are nici formă proprie, nici valoare gramaticală caracteristică.

Numeralul nehotărît nu exprimă o cantitate propriu-zisă, n u m e r i c ă.

Dacă îl încadrăm în categoria numeralului numai pentru că exprimă o noţiune pur cantitativă, atunci ar trebui trecute în cadrul acestei categorii şi alte părţi de vorbire care exprimă o cantitate, de exemplu în afara altor pronume sau adjective nehotărîte ca *destul*, *orice*, substantivele de tipul *cantitate*, *sumă*.

De altfel nici în gramaticile romîneşti nu se prezintă un punct de vedere unitar asupra numeralelor „nehotărîte".

În gramatica lui Tiktin[3] se consideră că *mult*, *mulţi*, *puţin*, *puţini*, *puţintel*, *cîtva*, *vreo doi-trei* sînt numerale nehotărîte, iar *ceva*, *tot*, *nimic*, *unul*, *niciunul* pronume nehotărîte cu valoare de numeral.

În gramatica lui Al. Rosetti şi J. Byck[4] sînt trecute *mulţi*, *multe*, *puţini*, *puţine* (*vreo*) *cîţiva*, (*vreo*) *cîteva*, *vreo doi-trei*, *vreo zece-douăzeci*.

În *Limba romînă contemporană* (de acad. Iorgu Iordan) numeralele „nedefinite" sînt împărţite în două grupe :

a) cele care exprimă o noţiune numerică nedefinită : *mulţi*, *toţi*, *unii* ;

b) cele care exprimă o noţiune pur cantitativă, adică cuprinsul unei mărimi, al unei materii : *ceva*, *mult*, *niţel*, *oleacă*[5]. În capitolul despre numeral sînt discutate însă numai numeralele propriu-zise adică hotărîte.

În *Gramatica Academiei R.P.R.* sînt enumerate numai *mulţi*, *puţini*, *cîţi*, *cîţiva*[6]. În plus, unele dintre aceste „numerale nehotărîte" sînt discutate de *Gramatică* şi în capitolul „Pronumele şi adjectivele nehotărîte"[7].

---

[1] Cf. *Gramatica Academiei R.P.R. I*, p. 109-110.

[2] Există totuşi o distincţie formală între adjectiv şi numeralul ordinal : ultimul păstrează unele caracteristici ale numeralului cardinal şi anume nu se schimbă nici după număr, nici după caz, ci numai după gen ; ca şi numeralul cardinal, numeralul ordinal poate fi precedat de articolul adjectival *cel* (v. p. 418, nota 5).

[3] H. Tiktin, *Gramatica romînă*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1948, p. 91.

[4] P. 68.

[5] P. 356.

[6] P. 234.

[7] P. 220-223.

Cu privire la celelalte subcategorii ale numeralului pe care le discută *Gramatica Academiei R.P.R.* (colective, fracţionare, multiplicative, distributive, adverbiale[1]) cred că tratarea lor în capitolul despre numeral se explică prin intenţia de a se grupa toate cuvintele care derivă sau se formează cu ajutorul numeralului; aceasta îşi are locul într-un tratat de formare a cuvintelor, dar nu într-unul de gramatică. Aceste cuvinte pot fi discutate în cadrul părţilor de vorbire de care aparţin, de exemplu fracţionarele la substantiv, distributivele şi eventual adverbialele, la locuţiuni adverbiale, iar în capitolul despre numeral pot fi doar menţionate.

[1] Consecvenţi principiului de a denumi subcategoriile numeralului cardinal prin valoarea semantică pe care o exprimă ni se pare mai potrivit să se spună numeral de r e p e t i ţ i e (cf. Tiktin; adverbial de repetiţie), iar nu a d v e r b i a l, cum apare în *Gramatica Academiei R.P.R.* Denumirea nu ni se pare potrivită şi pentru faptul că nu e singurul numeral care stă pe lîngă verb : şi numeralul multiplicativ, şi cel distributiv pot sta pe lîngă un verb exprimînd modalitatea. Pentru limba franceză denumirea este justificată, pentru că s-a pornit de la modul de formare a acestor numerale (ele se formează cu sufixul adverbial *-ment*).

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTROROMÎNEI
(pe marginea unor texte recent apărute)

DE

MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU

1. Parcurgînd cu interes și cu mai mult sau mai puțină minuțiozitate volumul de *Texte istroromîne* publicate de Traian Cantemir[1] am putut face o serie de constatări : unele, legate de problemele pe care le pune în fața cercetătorului o ediție de texte și un glosar dialectal (observații cu privire la localitățile anchetate, la metoda de cercetare, la transcrierea fonetică folosită de autor, la unele lipsuri în alcătuirea glosarului etc.), au apărut sub formă de recenzie în nr. 3 al revistei Limba romînă ; altele, care constitute obiectul acestui articol, reprezintă înregistrarea și comentarea unor fapte de limbă din aceste texte.

În recenzia amintită conchideam că, date fiind unele lipsuri evidente în transcrierea fonetică, textele pot fi folosite mai puțin pentru partea fonetică, cît, mai ales, pentru cea gramaticală și lexicală. Din acest punct de vedere volumul lui Tr. Cantemir reprezintă un document prețios, indispensabil oricui va întreprinde o cercetare asupra acestui idiom, deoarece înregistrează o serie de forme, construcții, cuvinte rare sau neatestate și, de aceea, necomentate în studiile de specialitate[2].

2. Înregistrăm în primul rînd o serie de forme cazuale care aduc lumină în problema articolului în istroromînă.

Despre articolul hotărît la genitiv-dativ în istroromînă se spune că este unul singur : *lu* proclitic, pentru ambele cazuri, genuri și numere[3].

---

[1] Ed. Academiei R.P.R., București, 1959.

[2] Aceasta nu exclude posibilitatea ca situațiile pe care le vom semnala să fie înregistrate în texte neexcerptate de noi sau de alți cercetători. Observațiile noastre se referă numai la materialul pe care ni-l pune la dispoziție volumul amintit.

[3] Cf. S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, București, 1926, p. 149 ; cf. și I. Coteanu, *A propos des langues mixtes* (*sur l'istro-roumain*), în Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août, 1957, p. 141—142 : „l'article du génitif-datif n'a plus qu'une seule forme *lu*, autant pour le singulier que pour le pluriel : *lu frâte*, *lu frâți, lu câ, lu câl', lu sorărle*".

Textele lui Tr. Cantemir atestă însă şi alte tipuri de articulare decît cel amintit, pe care le semnalăm :

a) articol enclitic masculin *lui* :

Zis-a **ŭomului** (p. 112) „i-a zis omului".

piseit-au ceaia **fil'ului** *ăn oste* (p. 114) „i-a scris tatăl fiului la oaste".

av piseit **fraierului** *de la fil'e che ŭare doi căr* (p. 114) „i-a scris logodnicului fiicei (sale) că (ea) are (a născut) doi cîini.

zice maia **feciorului** (p. 116) „zice mama feciorului".

av zis hospodaru tatului (p. 138) „i-a spus gospodarul hoțului".

— *Hai, n-ŭai neh* **tatului,** *pac m-a privarit* (p. 138) „hai,... nu ai decît[1] hoțului, iar m-a înşelat".

Aceste forme nu sînt atestate de S. Puşcariu în graiul lui Alois Belulovici (subiectul anchetat de el, originar din Susn'evița) ; ele îi sînt cunoscute însă lingvistului din unele lucrări anterioare, dar [aceste forme] „...par a fi dispărut azi din grai şi să se fi păstrat numai ca relicte"[2].

Că nu este vorba de „relicte", ci de forme care au încă viață, deşi nu se bucură de o largă răspîndire, ne-o dovedeşte în primul rînd faptul că articolul enclitic *lui* este ataşat şi unor substantive relativ recente, cum este, de pildă, *fraier* din pasajele de mai sus, cuvînt de origine germană, care a fost împrumutat probabil din graiul slovenilor localnici[3]. În al doilea rînd, toate citatele pe care le-am dat provin de la subiecte în vîrstă de 20 şi 26 de ani. În al treilea rînd, cercetările lui Tr. Cantemir au fost efectuate cu aproape 30 de ani mai tîrziu decît cele ale lui S. Puşcariu, deci, şi sub acest raport, concluzia autorului *Studiilor istroromîne* în problema articolului trebuie primită cu rezerve.

Paralel cu această formă remarcăm pentru feminin singular un genitiv-dativ cu articol enclitic :

şi zis-a mul'arl'ei a lu tatu (p. 120) „şi i-a zis femeii hoțului".

Despre aceste genitiv-dative, pe care le atestă şi Maiorescu în graiul Cicilor (*a mulierlei, mulierlei*), S. Puşcariu spune că ar fi construite de autorul Itinerariului în Istria[4].

Existența formei de mai sus la Tr. Cantemir însă confirmă justețea atestării făcute de I. Maiorescu.

b) Alături de tipurile cu articol enclitic ar mai fi de relevat relativa frecvență a genitiv-dativelor cu articol proclitic variabil (în funcție de gen, în cazurile pe care le vom cita), precedate de prepoziția *a*. Şi acest fel de articulare nu apare în graiul lui Alois Belulovici. El este atestat însă de unii cercetători. Cîteva exemple din textele lui Tr. Cantemir :

av zis **a lu tatu** (p. 118) „i-au zis hoțului".

Țesaru av zis **a lu Hobo** (p. 118) „Împăratul i-a zis lui Hobo".

Cînd a verit nazat a vo dat **a lu Hobo** (p. 119) „Cînd a venit înapoi i-a dat-o lui Hobo".

---

1 Sensul este acesta : n-ai dat [inelul] decît hoțului [nu mie]...

2 S. Puşcariu, *op. cit., loc. cit.*

3 Cf. şi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 224–225.

4 Cf. S. Puşcariu, *op. cit.*, III, p. 33, în capitolul consacrat criticii lucrărilor lui I. Maiorescu.

Şi zis-a mul'arl'ei a lu tatu (p. 120) „şi i-a zis femeii hoţului".
av ajutat **a le maie** (p. 117)[1] „...i-a ajutat mamei".

Formele cazuale pe care le semnalăm confirmă ideea lui I. Coteanu formulată în studiul citat că procliza articolului are un caracter relativ recent în istroromînă, ca şi în meglenoromînă (prima, sub influenţa sîrbocroatei şi slovenei, a doua sub influenţa bulgarei). La argumentul adus de autor (dubla articulare a genitiv-dativului cu articol proclitic şi enclitic : *lu iardineru*, *lu frătele*), ar trebui deci adăugat şi un altul, bazat pe atestările făcute : existenţa formelor cazuale cu articol enclitic şi proclitic variabil — mai puţin frecvente decît cele cu articol proclitic — reflectînd o stare de lucruri mai veche (fără a fi „relicte"), care este o dovadă că formele cu articol proclitic invariabil sînt recente, că ele cîştigă teren, potrivit tendinţei de simplificare[2] pe care o manifestă istroromîna în condiţiile bilingvismului.

3. Din domeniul morfologiei verbului.

a) Constatăm existenţa în istroromînă a unei forme verbale compuse din prezentul verbului *a avea* (ir. *ve*) plus infinitivul verbului de conjugat, ca în exemplele :

— ...**Ŭari tacea.** *Se nu ver tacea, nu te poc ţire-n case, che io-m şa urdinu* (p. 12)[3] „(Să) taci. Dacă nu vei tăcea (ai să taci), nu te pot ţine-n casă, că aşa am ordin".

— *Mul'era* **ŭare mere** *cătra se ŭom* (p. 21) „Femeia va merge (are să meargă) la omul (bărbatul) ei".

— *Voi* **n-ŭareţ** *niş* **ticni** *de ia, neca ne spele şi scuhe* (p. 49). „Voi n-aveţi să vă atingeţi de loc de ea (să nu vă atingeţi...), (ea) să ne spele şi să fiarbă (să facă mîncare)".

Considerăm că avem a face cu o formă de viitor cu valoare de imperativ de tipul *habeo cantare*, unul din cele şase tipuri de viitor stabilite de W. Meyer-Lübke[4] pentru latina tîrzie, toate avînd reflexe în limbile romanice. Dacoromîna continuă tipul *volo cantare* (pe care-l întîlnim cel mai des şi în istroromînă) şi *habeo ad cantare* (v. dr. *am a cînta*, la care trebuie adăugată şi forma *am să cînt*, cu conjunctiv în locul infinitivului[5]).

Deosebirea dintre *habeo ad cantare* şi *habeo cantare* constă în absenţa prepoziţiei, ceea ce pledează, după părerea lui W. Meyer-Lübke, pentru o relativă vechime a acestei forme (mai nouă decît *cantare habeo*, dar mai veche decît toate celelalte[6]).

---

[1] Am dat special exemple în care verbul auxiliar să fie antepus, pentru ca să nu fie niciun dubiu în legătură cu existenţa prepoziţiei.

[2] Cf. I. Coteanu, *art. cit.*, p. 145.

[3] În treacăt îmi exprim nedumerirea în legătură cu această formă de infinitiv cu diftongul *-ęa* netrecut la *-ę* (*e*) sau *a*, cum apare în alte texte şi glosare (cf. S. Puşcariu, *op. cit.*, III, Glosar ; *ibidem*, III, Glosarul romîn-istroromîn al lui Glavina, şi cf. chiar Glosarul lui Tr. Cantemir).

[4] *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895, p. 152. Celelalte tipuri : *cantare habeo volo cantare, habeo ad cantare debeo cantare* şi *venio ad cantare*.

[5] Cf. şi I. Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1957, p. 413.

[6] *Ibidem*.

Habeo cantare se întrebuința în vechea spaniolă, este curentă în portugheza populară, obișnuită în textele vechi din nordul Italiei[1]. La acestea trebuie adăugată și istroromîna, care, fiind o arie izolată, păstrează și ea această formă de viitor exprimînd o idee temporală și modală totodată — ceea ce nu surprinde — formă care nu a fost atestată decît o dată de Sajovec : *are veri* „va veni"[2].

b) O altă atestare, legată de paradigma verbului *a merge* (istr. *mere*), la indicativ prezent (și conjunctiv, care, în istroromînă este identic cu indicativul) : în texte apar forme pe care, se pare, nu le-a atestat nimeni pînă acum. Persoanele a II-a și a III-a singular sînt la toți cercetătorii *meri*, *mere*[3], explicate prin analogie cu alte verbe (*a curge*)[4] și întîlnite și în unele graiuri ardelenești.

Textele lui Tr. Cantemir atestă formele *meji tu* (p. 137), *meje* (p. 113), forme care se repetă și la conjunctiv : *neca nu meje* (p. 137) și care demonstrează o relativă unitate (vezi formele de pers. I și a II-a plural din ultima notă) în interiorul paradigmei acestui verb cu aspect oarecum neregulat. Pentru persoana I am întîlnit formele *meg* (p. 116), *megh* (p. 130) și *meh* (p. 137), oglindind procesul de transformare în aspirată a lui *g*.

Nu putem reface paradigma verbului, deoarece formele nu aparțin aceluiași subiect și nici măcar unor subiecte din aceeași localitate. Și de astă dată se simte lipsa unui material cules în mod organizat.

c) O formă verbală pe care o mai atestăm este *l'aie* (p. 50), persoana a III-a singular a indicativului prezent a verbului *lå* „a lua", în care remarcăm prezența unui *l'*.

S. Pușcariu afirmă că istroromîna nu posedă decît forma *laie* (<*l'åie* < *levet*), atestată de toți cercetătorii, considerînd că formele cu l' din paradigmele lui I. Popovici „par a fi construite de el"[5]. Forma cu l' din textele lui Tr. Cantemir ne face să ne îndoim de justețea acuzației lui S. Pușcariu.

4. De asemenea studierea lexicului din texte ar duce, de bună seamă, la concluzii interesante. Ca și în cazul structurii gramaticale s-ar putea face corectări la „sentințele" date de cercetători anteriori și în domeniul lexicului istroromîn.

Ne vom mulțumi cu analiza unei singure situații :

În volumul al II-lea al *Studiilor istroromîne*[6] S. Pușcariu dă o listă de cuvinte de origine latină care s-au pierdut azi cu totul din lexicul istro-

---

[1] Cf. și I. Iordan, *Introducere in lingvistica romanică*, București, 1957, p. 413.

[2] Jakob Sajovec, *Nekdanji namestnik fare Susnjevske Istrii*, publ. în „Novice gospodarske obertnjiske i narodske" No 87, 1856 ; apud S. Pușcariu, *op. cit.*, II, p. 183.

[3] Cf. I. Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-romîn*, Iași, 1874, la p. 11 : *mergu, meri, mere, mergemu* și *meremu, mereți, mergu* ; la p. 104 : *meg, meri* și *mei, mere* și *meie, merem, mereți, meg*. În lucrarea lui Iosif Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I Halle, 1914 și II Halle, 1905, nu se dă conjugarea verbului *mere* ; la S. Pușcariu, *op. cit.*, II p. 192 : *meg, meri, męre, mezen, mezeț, mergu* : G. Weigand, în *Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie*, Romania, XXI (1892), p. 246 : *meg, meri, meare, meržen, meržeț, mergu*.

[4] Cf. și S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 246.

[5] *Ibidem*, p. 191.

[6] P. 234 și urm.

romîn. Unii din aceşti termeni sînt înregistraţi însă în glosarul de la sfîrşitul volumului lui Tr. Cantemir :

A	B
Termeni consideraţi de S. Puşcariu pierduţi :	Termenii respectivi prezenţi în glosarul lui Tr. Cantemir :
apără [S.][1]	*apară se* vb., a se apăra
carte [J.]	*cárte*, *-e*, s. f., hîrtie
cumnat [J.S.N.][2]	*cumnat*, *-ţ*, s.m., cumnat
lumină	*lumíne*, s.f., lumină
sápă [S. Gb. B. L.]	*sápe*, *-e*, s.f., sapă
scoate [J.S.N.]	*scóte*, vb., a scoate
turtă [S.]	*túrte*, *-e*, s.f., turtă
urlà [J.S.]	*urlá*, vb., a urla

Dacă, aşa cum ne închipuim, autorul volumului de texte istoromîne nu a intervenit niciodată în redactarea lucrării sale, trebuie să considerăm că aceste cuvinte se mai păstrează. Rămîne de văzut în ce localităţi, la ce generaţii etc.

5. Din comentariul puţinelor fapte discutate mai sus se desprinde o singură concluzie : necesitatea — simţită adeseori de specialişti — de a se purcede la o studiere aprofundată a tuturor datelor de care dispunem sau putem dispune în legătură cu istoromîna (texte, glosare, studii, materiale culese în urma unor eventuale noi anchete dialectale), pentru a se putea elabora un studiu amplu, cu adevărat ştiinţific.

[1] Literele dintre paranteze reprezintă iniţialele localităţilor în care au fost chestionate cuvintele respective.

[2] „*Cumnata*, păstrat în J. (pe cînd în S. şi N. a fost înlocuit prin *cuńadę*), pe cînd *cumnat* s-a pierdut, apărînd în J., ca şi în S. şi N., cuvîntul de origine italiană *cun'ado*" (S. Puşcariu, *op. cit.*, II, p. 237).

ORIGINEA CUVÎNTULUI *LEHAMITE*

DE

FULVIA CIOBANU

Asupra originii cuvîntului *lehamite*, — cu variantele *lehamete*, *lihamite*, — s-au emis mai multe ipoteze.

H. Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*[1], menționează că etimologia cuvîntului este neclară, arătînd totodată că adverbul *lehamite* este probabil înrudit cu verbele *a se lihni*, *a leșina*, *a leșui* și cu substantivul *leșin*, avînd următoarele corespondente germane : ahd. *lîhhamo*, *lîh*, mhd. *lîchame*, *lîch* și nhd. *Leichnam*, *Leiche*.

DA[2] crede că ar putea fi vorba de un împrumut din magh. *léha* „gol, deșert, leneș" cu terminația *mite*, ca în *pasămite*, *cogeamite*, *darămite*.

Spre deosebire de aceste dicționare, CADE[3] consideră ca origine sigură a lui *lehamite*, adjectivul ucrainean *lyho* „ciudat, rău, nenorocos", cu terminația *mite* din *pasămite*, *cogeamite*. Etimologia propusă de DLM[4] este apropiată : între adjectivul provenit din ucr. *lyho* și *cogeamite* s-a produs o contaminare al cărui rezultat este *lehamite*.

Dacă evoluția semantică în acest caz n-ar fi greu de explicat, de la sensul de „rău", „ciudat", putîndu-se trece relativ ușor la cel de „dezgust", alăturarea elementului *mite* nu se justifică în nici un fel. În limba romînă acest element se folosește foarte rar independent, însemnînd „cu atît mai puțin, necum". (*N-am bani pentru mine mite pentru alții*. La TDRG, s.v. *mite*.) De obicei el stă pe lîngă adverbe cărora le dă un caracter emfatic : *darmite*, *încămite*, *tocmaimite*. (*Niciodată nu primea bucuros laude, nici chiar de la puținii prietini... darmite pe ale acelei mulțimi de seci fără talent, judecată, nici sinceritate*. I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, *Culegere* [București],

[1] Prescurtat în lucrarea de față TDRG.

[2] Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, s.v.

[3] I. Aurel Candrea - Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea romînească"*, București [f.a.], s.v.

[4] Academia Republicii Populare Romîne, *Dicționarul limbii romîne moderne*, București, 1958, s.v.

1952, p. 18. *Și tocmaimite! Indată după cea cu cireșile, vine alta la rînd.* Ioan Creangă, *Scrierile lui*... Vol. II *Diverse*, [Iași], 1892, p. 52).Formațiile acestea nu prezintă pentru vorbitorul de limba romînă nici o analogie cu *lehamite*, care nu este analizabil. De asemenea nu ne putem explica adăugarea lui *mite* printr-o contaminare cu *cogeamite* : contaminarea se face de obicei pe baza unei apropieri de sens. Cum s-ar putea justifica o astfel de apropiere între adjectivul provenit din ucraineanul *lyho* și *cogeamite?*

Spre deosebire de celelalte cuvinte în componența cărora intră *mite*, *lehamite* constituie o unitate neanalizabilă în limba romînă. Primul element (*leha*, *liha*) se regăsește nu numai în ucraineană, ci și în alte limbi slave, unde înseamnă cam același lucru. E. Berneker[1] citează forme ca : v. bg. *lichъ* „περισσός, redundans", „böse", bg. *lih*, f. *líhá*, n. *líhó* „böse, schlecht, launisch", rus. *лихóй* „böse, arg", scr. *lîh*, *lîho* adv. „ungerade". Deci pe de o parte originea ucraineană a lui *leha* din *lehamite* nu este de loc sigură, elementul acesta putînd veni și din altă limbă slavă, pe de altă parte nimic nu ne îndreptățește să credem că la un adjectiv **lih*, pătruns dintr-o limbă slavă, s-a adăugat *mite*, pe teren romînesc. Analogia de formație cu *cogeamite*, cît și faptul că *lehamite* nu este analizabil în romînește constituie argumente în favoarea tezei că termenul a fost împrumutat în această formă.

Limbile slave din care ne-ar putea veni *lehamite* ca o formație constituită sînt sîrbo-croata și bulgara, din care ne-a venit și *cogeamite* (cf. s.cr. *kóǵamitî*, bg. *коджамити*). În amîndouă aceste limbi există adjectivul *lih* (s.cr. *lîh*, bg. *лих*). Atît în bulgară cît și în sîrbo-croată se folosesc pronumele personale de persoana 1 și 2 sg. în dativ, forma scurtă (*mi*, *ti*), cu valoare de dativ etic pe lîngă alte părți de vorbire. Pe cîtă vreme însă dicționarele și gramaticile sîrbo-croate pe care le-am avut la îndemînă nu prezintă vreun indiciu care să ne ducă la descoperirea originii romînescului *lehamite*, în limba bulgară întîlnim fapte demne de luat în considerație.

În bulgară folosirea formelor pronominale scurte de dativ : *ми*, *ти*, cu valoare de dativ etic, este cunoscută ca o particularitate a limbii populare în general, dar mai ales ca o caracteristică a limbii producțiilor populare (basme, poezii etc.)[2]. Pronumele sînt folosite separat sau împreună, pe lîngă verbe, adjective, adverbe[3], în construcții ca : *Един* **ми** *бил Ненчо на майка* „Nencio mi-a fost singur la maică-sa". **Такива ми ти** *работи.* „Cam asemenea lucruri". **Коджа ми ти**[4] *мъж!* „Bărbat în toată firea". (cf. **cogeamite** bărbatul). Alături de aceste construcții, Teodorov-Balan menționează și construcția : **Лиха ми ти** *от драгости!*[5] care înseamnă : „Mi-e silă (m-am săturat) de dragoste". Astăzi *лиха ми ти*

---

[1] *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913, s.v. *lichъ*.

[2] Vezi A. Teodorov-Balan, *Нова българска граматика за всякого* II, Sofia, 1955, p. 231, 234.

[3] În ce privește folosirea formelor scurte de dativ ale pronumelor personale de persoana 1 și 2 singular, romîna prezintă o situație asemănătoare, lucru de altfel cunoscut. (Cf. Academia Republicii Populare Romîne, *Gramatica limbii romîne*, vol. I, București, 1954, p. 197.)

[4] Astăzi scris într-un cuvînt, ceea ce arată că e simțit ca o unitate lexicală.

[5] *Lucr. cit.*, p. 234.

apare ca o construcție împietrită, rar folosită[1], neînregistrată în dicționare. Adjectivul *лих* este folosit în limba populară, după cum atestă dicționarele[2], avînd printre altele sensul „neplăcut, chinuitor"[3] și „care nu poate să facă plăcere cu nimic"[4]. În dicționare se menționează construcția *лихо ми е* cu sensul „мжчно ми е, тяжко ми в, криво ми е"[5] deci „mi-e greu, mă supără" și ‚неприятно"[6], adică „mi-e neplăcut".

După cum ne arată forma și sensul construcției bulgărești *лиха ми ти* în ea trebuie căutată originea romînescului *lehamite*. Cuvîntul a avut mai întîi forma *lihamite*[7], cu sensul „mi-e silă, sînt sătul(ă) de...", care a devenit apoi *lehamite* și în sfîrșit *lehamete*, prin trecerea lui *i* neaccentuat la *e*.

Astăzi cuvîntul apare cu valoare de substantiv și de adverb, toate dicționarele considerînd valoarea substantivală mai veche decît cea adverbială. De fapt construcția inițială trebuie considerată *lehamite de*...[8], în care *lehamite* are valoare de adverb.

Lehamite și de însurat, și de avere, și de tot. I. Creangă, la Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, București, 1893, s. v. *lehamite.*

Lehamite și de nepot și de Ieși, dacă nu poți face două pasuri făr-a da de dracu pe uscat. V. Alecsandri, *Opere complete.* Partea întîia : *Teatru*, vol. III, București, 1875, p. 1118.

Construcțiile *mi-e lehamite, mi se face lehamite* sînt analogice după *mi-e silă* (sau *greață*), *mi se face silă* (sau *greață*), avînd același sens.

Le era lehamite chiar și de viață. Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la romîni*, vol. II, *Păresimile*, București, 1899, p. 201.

I se făcuse bietului om lehamite de atîta alergătură și de atîta încordare sufletească. I. Slavici, *Novele*, vol. II, București, 1896, p. 297.

Din aceste construcții cuvîntul a putut fi desprins ca substantiv, cu sensul de „oboseală, plictiseală, silă", de către scriitori, apărînd ca o creație livrească.

Un lehamete îi copleșea sufletul, scotea nu scotea acul, pînă ce la urmă găvozdea gherghetul după sobă. Sofia Nădejde, la TDRG.

Ca o apă turbure și mîloasă trăgîndu-și la fund înecatul, o cuprinse din nou lehamitea. Cezar Petrescu, *Calea Victoriei.* Roman. București, 1930, p. 259.

Meciul se apropie de sfîrșit într-o lehamite generală. Dan Deșliu, în „Magazin", nr. 132, an 1960, p. 5, col. 2.

Lehamite a dat naștere la un număr destul de mare de derivate : verbe *lehămeti, lehămetui* (cu variantele *lehametui, lehemetui* etc.), *lehămetisi*

---

[1] Bulgarii pe care i-am întrebat n-o cunosc.

[2] Academia Bulgară de Științe, *Речник на съвременния български книжовен език* vol. II, Sofia, 1957, s.v.

[3] L. Andrejčin, L. Georgiev, St. Ilčev, N. Kostov, Gr. Lekov, St. Stojkov, Cv. Todorov, *Български тълковен речник*, Sofia, 1955, s.v.

[4] *Речник на съвременния български книжовсен език*, s.v.

[5] Naiden Gerov, *Рѣчникъ на блъгарскы языкъ съ тълкувание рѣчи-ты на блъгарскы и на русскы*, Plovdiv, 1895-1905, s. v.

[6] *Български тълковн речник*, s. v.

[7] Cf. T. Pamfile, *Jocuri de copii*, II, p. 151, în „Analele Academiei Romîne", tom. XXIX, mem. Secției literare.

[8] În această construcție DA îl consideră interjecție. Ipoteza nu e departe de realitate, deoarece și în bulgară această construcție are valoare exclamativă.

(cu variantele *lehametisi*, *lehemetisi* etc.), adjective *lehămetuit*, *lehămetit*, *lehămetisit* și substantivul, neatestat în dicționare, *lehămetiseală*[1]. Aceste derivate sînt o dovadă în plus că termenul a fost împrumutat din bulgară ca un cuvînt unitar, neanalizabil.

★

Un singur lucru mi se pare mai greu de explicat : repartiția dialectală a cuvîntului.

Lehamite este considerat element regional moldovenesc. El s-a răspîndit, probabil, din limba unor scriitori ca Alecsandri, Creangă, Sadoveanu, în limba vorbită de cărturarii din toate părțile țării. (Mulți munteni și ardeleni, mai ales dintre cei care au studiat, mi-au spus că îl folosesc.) După investigațiile mele nu e atestat la scriitorii ardeleni, nici la cei munteni din secolul trecut decît foarte rar. De asemenea nu l-am întîlnit nici în textele dialectale din Ardeal și Muntenia consultate de mine. S-ar putea ca la o cercetare mai atentă cuvîntul să fie întîlnit și în graiul muntean. Cu toate aceste dificultăți ridicate de răspîndirea lui geografică, de altfel destul de puțin studiată, originea bulgărească a lui *lehamite* este neîndoielnică.

[1] Comunicat de acad. Iorgu Iordan.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LE PHÉNOMÈNE DES VERBES AUXILIAIRES
(avec bibliographie pour le français)

PAR

MARCEL COHEN
(Paris)

Il s'agit de faits spécialement propres à mettre en lumière l'extrême complexité du fonctionnement du langage.

Les formes verbales composées se sont développées d'abord en latin, puis dans les langues modernes de l'Europe en général. Elles ne sont pas inconnues ailleurs ; citons au moins le sémitique moderne[1]. En ce qui concerne les langues européennes, le phénomène consiste essentiellement en ceci : une forme verbale, au lieu d'être d'un seul tenant, avec radical et marques personnelles ou autres, est démontée en deux parties, dont l'une seule porte les marques personnelles : l'auxiliaire. Celui-ci est un verbe, existant par ailleurs dans la langue de manière autonome avec un sens plein, qui se vide totalement ou partiellement de ce sens pour concourir à la confection de l'ensemble[2].

---

[1] Marcel Cohen, *Le système verbal sémitique et l'expression du temps.* Paris, 1924.

[2] Gustave Guillaume a voulu définir les auxiliaires, avec sa manière particulière de spéculer sur les faits de langue : *Théorie des auxiliaires et examen des faits connexes.* Bulletin de la Société de linguistique, t. 39, 1938, pp. 5—23. Je cite : (p. 5) « Les verbes qui deviennent des auxiliaires ... sont des verbes qui ont pour cet état une vocation : ils la doivent à ce que, en vertu d'une tendance qui leur est propre, dont leur sens est la cause, et que nous nommerons subdictivité, ils descendent dans la pensée au-dessous des autres verbes, auxquels ils apparaissent idéellement préexistants. *Etre* par exemple préexiste dans la filiation idéelle des mots à *pouvoir*, qui préexiste à *faire* et généralement à tous les verbes spécifiant un procès agi ou subi ».

Quel gain obtient-on à cette idée d'un étagement en profondeur où les auxiliaires les plus « vidés » formeraient le fond le plus bas ? Et en quoi y a-t-il là autre chose que la simple constatation que des verbes de certains sens sont plus aptes que d'autres à être auxiliaires ? De tels essais de mise en formules abstraites ne font que retarder le travail effectif d'observation.

Voici, pour complément d'information, des titres d'articles de disciples de G. Guillaume (où d'autres encore sont cités) : M. Molho, *Impératif, indicatif, subjonctif,* dans *Le français*

Français : *j'ai chanté, tu es venu, il a été abîmé.*

Comme dans diverses langues les formes composées sont des pièces essentielles du tableau de conjugaison, avec temps et modes usuels, les grammairiens ont reconnu et nommé les verbes auxiliaires principaux : pour le français, *être* et *avoir*.

Pour chaque langue, les conditions différentes peuvent imposer des inclusions dans les grammaires enseignées.

Pour l'allemand, une série de verbes auxiliaires construits avec l'infinitif ont conservé leur sens propre, qu'ils introduisent dans l'ensemble : ce sont les « auxiliaires de mode » (Modalverben), avec les idées de « pouvoir », « avoir le droit ou le devoir », etc. ; types « ich kann schwimmen » (je sais nager), « ich möchte essen » (je voudrais bien manger).

Par contraste, la grammaire anglaise présente le verbe *do* (sens propre 'faire') en état totalement vidé. La règle moderne, dont nous allons faire état, ne s'est pas établie d'un coup : à la fin du 15e siècle elle n'était pas encore générale pour l'interrogation, elle commençait seulement à se présenter pour la négation[1]. Le fait brutal est celui-ci : en face du simple *you know* « vous savez » (ou « tu sais »), on dit *do you know* « savez-vous » et *you don't know* « vous ne savez pas ». Il est probable qu'il faut chercher plus d'une cause au phénomène ; l'une d'elles est sans doute le besoin de laisser le verbe en valeur à la fin de l'énoncé. Toujours est-il qu'on voit ici, dans l'usage standard d'une grande langue, un verbe « faire » réduit à l'état de pièce anonyme de mécanisme et une expression bifide équivalant à une simple.

Entre ces deux extrêmes, l'allemand et l'anglais, on trouve de tout au cours de l'histoire connue de nos langues, en particulier du français qui va être maintenant seul considéré.

Les études déjà réalisées ne manquent pas et permettent un assez large examen des faits[2]. Elles devront être encore complétées pour le passé,

---

moderne, Juillet 1959, pp. 199—203 ; Janine Maillard, *Verbes et auxiliaires dans la langue française actuelle*, *Fr. mod.*, Octobre 1959, pp. 252—266 ; G. Moignet, *La suppléance du verbe en français*, *Fr. mod.*, Janvier 1960, pp. 13—24 et Avril 1960, pp. 107—124, surtout sur la tournure *le faire*, avec des faits intéressants. Dans ce dernier, quelques relevés de faits à propos du verbe 'faire'.

[1] F. Mossé, *Esquisse d'une histoire de la langue anglaise*, Lyon, 1947, p. 109.

[2] Indication des principales études et spécialement des plus récentes.

Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue* (cité ici en 2e édition, 1927). Une étude sur les formes composées n'entrait pas dans le plan de l'ouvrage. Voici quelques indications sans doute incomplètes. P. 311. Equivalences de verbes simples avec des composés avec *faire*. P. 390. Sur différents sens de *faire faire*. P. 505—6. Emplois de *devoir* dans les réserves et atténuations. P. 531. Présomptions et possibilités. Emplois d'auxiliaires de mode *pouvoir*, *devoir* ; tournure *il faut qu'ils soient tous sortis* = 'ils sont probablement tous sortis' (Je ne vois pas d'autre mention de *falloir* ni de l'obligation).

Georges Gougenheim, *Etude sur les périphrases verbales de la langue française*, Paris, 1929, 383 pages, I-re partie. *Périphrases exprimant le temps et l'aspect*. I. Périphrases duratives. II. Formes périphrastiques du futur. III. Le futur prochain. IV. Le passé récent. V. Périphrases de l'accidentel. VI. Périphrases de l'action presque accomplie. VII. Périphrases du résultat. II-e partie. *Périphrases modales*. I. Caractères généraux des auxiliaires de mode. II. Obligation [falloir n'est pas traité]. III. Pouvoir et possibilité. IV. Volonté. V. Divers. III-e partie. *Périphrases factitives*. I. Valeurs sémantiques. II. Faire + infinitif. III. Construction de faire + infinitif et de laisser + infinitif. IV. Construction et accord de faire + infinitif et

y compris le plus proche, et l'évolution toujours en cours devra être surveillée par des observateurs avertis.

Il paraît utile d'essayer de dresser un tableau des emplois des verbes qui jouent, soit régulièrement, soit occasionnellement, un rôle d'auxiliaire. On apercevra tout de suite que les mêmes verbes sont aptes, concomitamment ou en succession dans le temps, à des usages différents : si on veut un terme savant, ils sont polyvalents. Ce caractère ne leur est pas propre : on sait qu'il y a bien peu de formes qui n'aient qu'une fonction, ni de mots du lexique usuel qui n'aient qu'un sens. Les emplois multiples

---

de laisser + infinitif [*empêcher de* n'est pas traité]. Ouvrage essentiel, ayant l'avantage entre autres d'examiner les formes à partir des plus anciens textes et de tenir compte des parlers provinciaux.

Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, VI, a consacré un petit chapitre aux auxiliaires : Livre IV, chapitre VII, pp. 207—216 (éd. 1930) : avoir, être, aller, venir ; rendre (avant la Renaissance).

Maurice Grévisse, *Le bon usage*, 1-re édition, Paris 1936, cité ici d'après la 7-ème édition Gembloux, Paris, 1959, §§ 654 et 655 : question des semi-auxiliaires, qui sont soit auxiliaires de temps, soit auxiliaires d'aspect [Le causatif factitif n'est pas isolé ; *falloir* n'est pas traité].

Damourette et Pichon, *Des mots à la pensée* (Essai de grammaire de la langue française). Volume V, Verbe, 2-ème partie, 1936, documentation recueillie à partir de 1911. Le chapitre XXI, pp. 7 à 161, est consacré aux *Auxiliaires* ; 'être' et 'avoir' y tiennent une grande place, mais beaucoup d'autres sont traités, avec diverses distinctions intéressantes. C'est la première étude comprenant beaucoup de documents parlés avec les documents écrits anciens et récents ; elle est essentielle à consulter [falloir n'est pas traité, sauf erreur]. Un supplément important, avec les mêmes mérites, se trouve à la fin du même volume. Chapitre XXVIII *L'immixtion*, pp. 791—817, où il est spécialement question du causatif-factitif [sans *empêcher de*] et Chapitre XXIX *L'allure*, pp. 818—842, notamment l'allure 'extraordinaire auxiliée par aller'. Ce volume avait été précédé par deux études dans la *Revue de philologie*, 1931, et 1933, qui seules ont pu être utilisées par L. Flydal, voir ci-après.

Lucien Tesnière, *Théorie structurale des temps composés*, dans *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Genève, 1939, pp. 153—183. Considérations intéressantes, en particulier sur la forme des *auxiliaires* et *auxiliés* en différentes langues (des faits sémitiques n'ont pas été connus). Les détails excèdent en partie le présent travail et n'ont pas à être discutés ici.

Leiv Flydal, *Aller et venir de suivis de l'infinitif comme expressions de rapports personnels*, publication de l'Académie de Norvège, Oslo, 1943, 119 pages. Etude limitée comme l'indique le titre, mais poussée loin pour les points traités.

N. M. Steinberg a repris l'étude du sujet, dans une thèse présentée à Leningrad en 1955, qui n'a pas été publiée en entier. Il existe un résumé par l'auteur, sous le titre Složnye glagolńye konstruksii vo francuzkom jazyke (glagoly aller, venir i être s infinitivom). Brochure de l'Université de Leningrad, 15 pages. Un chapitre a été publié sous le titre (en russe) de *Au sujet d'une construction verbale composée en français contemporain*, où il est spécialement question de l'emploi de *être* pour *aller* (L'après-midi Dominique a été bouquiner chez les libraires). D'autre part *Une signification particulière de la périphrase aller + infinitif* (surtout futur prochain) figure dans le recueil *Romanskoe jazykoznanie*, Leningrad, 1958 (analysé par I. Vildé-Lot dans le *Fr. mod.*, Avril 1959, pp. 144—145). Enfin l'auteur, dans la *Grammaire française* qui a paru (en français) à Leningrad en 1959 a consacré un petit chapitre à la *forme factitive* (§ 150) et un autre aux périphrases verbales (§ 181—183).

Aurélien Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris, 1957. La question du futur périphrastique ou non est traitée et les périphrases verbales sont traitées, pp. 161—167. L'auteur est revenu ailleurs sur la question du futur, voir dans l'article *Le langage et la pensée*, de *Vie et langage*, Février, 1960, p. 78.

J. P. Vinay et J. Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Paris, Montréal, 1958, *La modalité*, pp. 137—144.

N. Mïyake, *Comment on conjugue les verbes français*, Tokyo, 1958.

sont normaux pour les pièces de l'outillage mental peu à peu inconsciemment formé qu'est le langage ; telle est son économie naturelle. Chaque fois qu'on l'oublie on commet la faute de vouloir appliquer aux faits naturels les classifications qui sont nécessaires dans la fabrication et l'emploi de l'outillage matériel consciemment réalisé par l'homme. On commet une autre faute chaque fois qu'on isole arbitrairement un élément. Pour le sens des mots, le contexte est indispensable, et c'est en raison des connexions au cours du discours qu'on peut par exemple employer sans inconvénient le même mot *note* pour un son musical et pour une facture commerciale. De même, si un verbe a des emplois d'auxiliaire ou non, et de différentes sortes d'auxiliaires, c'est toujours dans des circonstances déterminées, et souvent en ce qui concerne seulement certaines de ses formes.

Pour l'observation des langues naturelles, il convient de déterminer le mieux possible les points d'organisation dans des ensembles d'apparence fluente, et d'évaluer précisément leur importance dans le tout. Noter en passant que le travail de fabricateurs de langues artificielles consiste précisément à partir des éléments les plus clairement organisés de langues naturelles pour les codifier en vue d'un emploi général ; il manque l'expérience réellement étendue de l'emploi de telles langues fabriquées.

On sait la crainte souvent exprimée à l'égard des langues fabriquées qu'elles ne manquent trop de couleur, et en conséquence ne puissent pas vivre réellement.

C'est en effet un dernier point qui doit être mentionné ici. Les linguistes modernes, ceci en particulier depuis la parution retentissante du *Traité de stylistique* de Ch. Bally en 1908, savent que rarement une chose est dite seulement pour faire comprendre et que presque toujours une volonté ou un désir de toucher affectivement se manifeste dans chaque fragment de conversation, de même que des effets sont normalement recherchés dans l'écrit. En étudiant les auxiliaires secondaires, on rencontre souvent l'expressivité, et on a l'occasion de déceler des formes spécialement délicates de celle-ci.

Voici donc un essai de tableau, dans les grandes lignes.

1. Un premier point à rappeler, c'est que sans exception les verbes auxiliaires ont aussi une vie de verbes autonomes, à conjugaison complète : voir *aller*, *venir*, *devoir*, *pouvoir*, etc.

Certains développements de sens sont curieux. Ainsi celui qui fait que, dès l'ancien français, *être* au passé simple et aux formes composées (noter cette limitation) peut se substituer à *aller* pour exprimer le 'mouvement vers', sans aucune apparente différenciation de sens ; ainsi « hier nous avons été » *ou* « nous sommes allés au théâtre ». Voir *Dam. P.*, vol. V, pp. 93—97 et l'étude citée de N. Steinberg.

Pour le verbe *avoir*, on peut noter l'extension de sens du langage familier, qui lui donne le sens de *posséder*, également du registre familier, avec la valeur de 'prendre le dessus sur, mettre dans une mauvaise posture, faire céder'. Ainsi, on connaît la célèbre phrase d'encouragement à la lutte : « On les aura ». Remarquer que dans ce sens, au moins dans le langage

familier des intellectuels, le passif est employé : « Dans cette discussion, j'ai été eu ».

2. Cas apparemment rare. Un auxiliaire secondaire sert à constituer une forme qui manque à une conjugaison. C'est ainsi que grâce à *devoir* le français a, quoi qu'on en ait dit, un subjonctif futur, et aussi un infinitif futur, et un futur après *si* ; voir *Dam. P.*, V, pp. 156–157, avec un renvoi à Gougenheim, *Périphrases*, p. 79.

« Bien que je doive partir demain, je peux vous consacrer encore quelques minutes. »

« Mon frère sollicitait vivement mon retour qu'il croyait devoir hâter son mariage », exemple cité par *Dam. P.* avec la juste remarque que l'équivalence est une forme de conditionnel valant un futur en relation avec un verbe passé (« qu'il croyait qui hâterait »).

« Si je ne dois pas vous revoir bientôt, je vous enverrai l'objet par la poste» (d'après un exemple cité dans Gougenheim *Pér.* et *Dam. P.*).

Autre cas subtil. Si on évite tel imparfait du subjonctif éventuel en lui substituant le conditionnel simple de la conversation, on risque de perdre une nuance ; celle-ci peut être restituée par l'emploi de aller auxiliaire. « Il ne savait pas qu'il dût partir si tôt au sanatorium », « il ne savait pas qu'il devrait partir. . . », «il ne savait pas qu'il allait devoir partir. . .»[1]

3. Cas le mieux connu : le verbe auxiliaire secondaire permet d'ajouter à la conjugaison des formes temporelles marquant des petites divisions du temps : elles prennent place dans les grammaires modernes. Passé immédiat ou passé récent. Composé de *venir de* et infinitif : « Le train vient (venait) d'arriver ». Cette forme n'est employée usuellement qu'au présent et à l'imparfait de l'indicatif. Mais ce n'est pas exclusif (voir *Flydal*, pp. 101–102). Ainsi on peut dire : « qu'il vienne d'arriver on non, il faut que je lui parle tout de suite », « venir d'arriver aux sports d'hiver et se casser la jambe, ce n'est pas de chance ». Cette tournure a des racines dès l'ancien français, s'est développée au 16e siècle (le verbe gardant généralement une valeur de déplacement) puis au 17e siècle, uniquement comme périphrase temporelle (*Flydal*, pp. 100–101). Il y a des équivalents : Gougenheim, *Pér.*, pp. 129–132, a étudié *ne faire que d'arriver* (né au 14e siècle).

Familièrement, on emploie le verbe *sortir*. « Il sortait de déjeuner copieusement » (Grévisse, § 655, 13).

La périphrase de l'indicatif d'*aller* avec l'infinitif (après avoir eu une autre valeur, voir plus loin) a commencé au 16e siècle à exprimer le futur proche ou futur immédiat, sans idée de déplacement (Gougenheim, *16e siècle*, p. 136)[2].

---

[1] Voir Marcel Cohen, *Le subjonctif en français contemporain, tableau documentaire*, Paris, 1960, pp. 35 et 117–8.

[2] Georges Gougenheim, *Grammaire de la langue française du seizième siècle*, Lyon, 1951.

Dans sa patiente et fine étude, à laquelle il faut se reporter pour les détails, *Flydal* a distingué ce qui est soit expression de l'imminence soit expression de la futurition ; nous aurons à y revenir plus loin.

Exemples : « Le train va arriver », « l'avion allait atterrir ».

Ici encore, il est intéressant de voir les équivalents. Gougenheim *Pér.* a longuement étudié, pp. 114—121, le tour *être pour*, devenu archaïque en français général, encore vivant dans des provinces. J'ai moi-même noté « il est pour partir » (« il se dispose à partir ») dans les Deux-Sèvres. M. Daran me fournit « elle est pour avoir un bébé » au Liège (Indre-et-Loire).

Il convient de ranger ici l'expression de la première tranche de l'action (ou inchoatif) qui s'exprime par *commencer à* ou, avec un aspect plus vif, *se mettre à*. « Dès qu'on a parlé de promenade, l'enfant s'est mis à pousser des cris de joie ». Et alors on peut joindre l'expression de la tranche terminale : « il a fini de lire ».

4. Une catégorie d'expressions périphrastiques concerne les notions d'obligation, de possibilité et de capacité, de volonté. Elle est reliée à la précédente, les composés employés se rapportant en même temps à l'avenir. (Dans Gougenheim *Pér.*, Chapitres : l'obligation, le pouvoir et la possibilité, la volonté, et formes périphrastiques du futur.)

« Il faut aérer les chambres », « il va falloir se mettre à l'ouvrage ».

« Il peut venir d'un moment à l'autre ». « Il peut vous aider s'il y consent : mais veut-il vous aider ? ».

5. Cas important, dont on ne tient pas assez compte dans les grammaires et les dictionnaires. C'est la constitution d'une voix (ou 'voie' suivant P. Guiraud, ou encore 'forme' du verbe), le causatif-factitif périphrastique ('faire tomber', etc.).

C'est je pense le chapitre *Immixtion* de *Dam. P.*, vol. V, qui donne l'idée la plus complète des faits (évidemment avec une nomenclature particulière), mais il faut utiliser en même temps le chapitre de Gougenheim *Pér.*, 314—377, qui prend les choses à partir d'emplois de *facere* en latin.

Le verbe composant principal est *faire* (qui peut être nié). Il y a d'autre part *laisser* (avec son négatif) qui conserve sa valeur distincte (tandis qu'en anglais *let* et en allemand *lassen* ont remplacé les verbes 'faire'). Il faudrait joindre *empêcher de*. Noter que ces ensembles s'emploient aisément à tous temps et modes.

La question de définition et de dénomination est délicate. Il y a confusion de diverses notions. Il en est de même en sémitique en général, où la voix en question a son radical spécial. Mais une langue sémitique, l'amharique, distingue opportunément le causatif au sens large (avec un préfixe *a-*) et le factitif (avec un préfixe *as-*)[1]. Dans le causatif le sujet cause directement un effet, dans le factitif la personne ou la chose qui est complément est elle-même en action. Comparer : « on les a fait traverser tout Paris en métro » c'est-à-dire « on les a transporté en métro

[1] Marcel Cohen, *Traité de langue amharique*, Paris, 1936.

d'un bout à l'autre de Paris » et « la jeune fille a fait traverser la rue à l'aveugle ») (c'est l'aveugle qui traverse sur ses pieds). De même (familier) : « tu n'es pas gentil, tu m'as laissé tomber » ; est toi qui m'as négligé, laissé de côté ; « tu m'as laissé faire une bêtise » ; est moi qui ai fait la bêtise. De même « le parapet m'a empêché de tomber » ; « pourquoi ne m'as-tu pas empêché de faire ça ? ».

Tout le vocabulaire devrait être classé en raison de cette distinction. Comme on le voit par certains des exemples ci-dessus, le composé avec *faire* ou *laisser* peut équivaloir à un verbe simple. Il faudrait étudier à ce point de vue les textes littéraires (sans oublier que *faire* s'emploie aussi en périphrase avec des substantifs *faire des études sur* = *étudier*).

On peut noter que de nos jours *faire voir* tend à éliminer *montrer* au moins dans la conversation : « fais-moi voir tes mains », « il m'a fait voir son cabinet de travail ».

6. Un usage répandu de périphrases verbales est d'exprimer des *aspects* (ou *manières, espèces de procès*).

Celui qui est principalement en question en français est l'aspect duratif, dont la principale expression (stabilisée dans la langue générale est *être en train de* : « nos enfants sont en train de manger ». Gougenheim *Pér.* a retracé l'histoire de cette expression, commençant sans doute au 17e siècle et qui n'a été pleinement admise qu'au cours du 19e siècle. Il a étudié les divers concurrents, entre autres *être à travailler, être après travailler*. Il faudrait ajouter « il est environ travailler dans son jardin » qui s'observe dans certains cantons de l'Ouest dont la carte reste à faire.

Pour l'aspect inchoatif, voir ci-dessus, § 3, fin.

Ici intervient l'aspect accompli, achevé ou résultatif. On ne le fait généralement pas intervenir dans les descriptions. Ceci s'explique par deux raisons. La principale c'est que l'accompli est très souvent exprimé en même temps que l'antériorité, qui fait objet d'un enseignement régulier. Ensuite, l'instrument est l'auxiliaire *avoir*, simple ou répété. Et voici la question des temps surcomposés, souvent étudiée déjà, mais qui demandera encore beaucoup d'enquêtes dans tous les coins de France[1].

Noter que les temps surcomposés figuraient dans les grammaires du 18e siècle (dont on se servait encore peu) et avaient disparu avec le rigorisme du 19e siècle ; ils recommencent à paraître dans les grammaires récentes.

---

[1] Maurice Cornu, *Les formes surcomposées en français*, Berne, 1953, étude copieuse avec historique de la question ; mais le plan serait à revoir. Voir une critique de ce livre, avec une bibliographie et des faits intéressants dans Albert Dauzat, *A propos des temps surcomposés*, *Fr. mod.*, 1954, pp. 259—263.

H. Lebek, *Etat présent des études sur les formes surcomposées en français*, dans *Kwartalnik neophilologewsky*, Varsovie, 1957, p. 158 et suiv.

On pourra voir A. Dauzat, *Phonétique et grammaire historique de la langue française*, 1950, qui parle d'insistance sur l'antériorité et non de l'aspect accompli.

Sauf erreur, il n'y a pas d'étude d'ensemble dans *Dam. P.* mais de précieuses mentions dispersées, avec le terme de *bisantérieur* (pas question de l'accomplissement), voir vol. V, pp. 326, 331, 355, 460, 543, 607 (subjonctif surcomposé).

Il est bien connu que le passé composé a été fait comme accompli ; pendant longtemps on s'est efforcé de lui laisser au moins partiellement ce caractère ; mais le contraste avec le passé simple momentané de récit n'apparaît plus que rarement. Littérairement : « il mangea beaucoup hier », mais « il a trop mangé » (et il a l'estomac embarrassé). Mais l'évolution a expulsé entièrement du français parisien parlé le passé simple (les subsistances provinciales sont rares) et on dit : «il a beaucoup mangé hier».

Le littéraire passé antérieur exprime l'accomplissement en même temps que l'antériorité, dans les subordonnées : «quand il eut fini, il partit », et il exprime l'accomplissement soudain en proposition principale : «le drôle eut lappé le tout en un moment». Il faut sans doute attribuer au fait que l'accompli se trouve ici bien exprimé que les exemples de surcomposés soient rarissimes et que les grammairiens du 18e siècle aient indiqué qu'il n'y en avait pratiquement pas en regard des autres surcomposés.

Le surcomposé du passé composé est en plein usage pour les mêmes emplois : « quand il a eu fini, il est parti » ; « il a eu fini ses devoirs en moins que rien». Le plus-que-parfait exprime souvent l'antériorité sans insistance sur l'accomplissement : « quand il avait fini ses devoirs il allait se promener » ; «il avait déjà fini à 8 heures ». Il y a donc place pour le plus-que-parfait surcomposé. Exemple « si Huguet n'avait pas eu terminé son dictionnaire en 1925, et s'il avait travaillé d'après . . . » (H. Naïs, dans *Français moderne*, 1959, p. 61 bas).

Le futur antérieur surcomposé se rencontre. Je n'en ai pas relevé à Fressines, Deux-Sèvres ; pour le Liège (Indre-et-Loire), M. Daran note entre autres exemples : « comment se fait-il qu'ils ne soient pas encore rentrés ? C'est qu'ils auront eu fini plus tard qu'ils ne pensaient ». Voici un exemple extrait de *Dam. P.* «On pense que X en aura eu fini hier soir avec les résistances de Y.» ; en voici un recueilli d'un professeur en août 1933: tendu «il faut réserver la dictée pour le moment où vous aurez eu en le rapport».

Au contraire, le conditionnel surcomposé paraît assez fréquent même dans des textes français littéraires. «J'aurais eu commis des crimes affreux je n'aurais pas eu un sommeil plus bourrelé» (Eugène Sue, *Mystères de Paris*, Une maison de la rue du Temple). Construction normale à Fressines, ainsi « si ç'avait pas été la pluie on aurait eu fini aujourd'hui. »

7. Nous arrivons maintenant à la partie la plus délicate et non la moins intéressante du tableau, celle où il est très difficile, voire quelquefois impossible, de définir une valeur sémantique de la périphrase.

Nous commençons par les cas où une définition semble à la rigueur possible ; ces cas ont été reconnus par les bons observateurs, qui ont cherché des dénominations acceptables. Gougenheim *Pér.* a adopté le terme d'accidentel pour décrire les périphrases avec *venir* (pp. 133—137) : « après souper, ils vinrent à deviser de diverses choses » = il arriva qu'ils devisèrent...

Dam. P. dans la partie *Allure* ont traité de ce phénomène, sous le nom d'*extraordinaire*, et spécialement pour des emplois d'*aller* : « qu'est-ce que tu vas penser là ? »

A propos de ce verbe, nous avons connaissance d'un emploi qui ayant des racines anciennes (Gougenheim *Pér.* p. 95) a servi aux conteurs du 16e siècle autres que Rabelais et a disparu avant le développement de *aller* de l'imminence (ci-dessus, §3.). Gougenheim, *Seizième siècle*, p. 136, dit qu'il s'agit du début d'une action dans le passé : « et lors il me va dire » (il s'agit d'un emploi du présent servant au récit). Je dirais plutôt qu'il s'agit d'une *présentation soudaine*. Voici de Marguerite de Valois, cité dans Marcel Cohen, *Grammaire et style* : « Elle va incontinent fermer les deux portes ... et en l'embrassant bien fort lui va dire le plus bas qu'il lui fut possible... » C'est l'équivalent de la tournure *de* avec l'infinitif, plutôt familière au 17e siècle, et qui ne subsiste plus que dans l'usage littéraire : (*Grévisse*, § 750, 3°) «Elle immédiatement de fermer les deux portes... et de lui dire...» Dans l'usage courant moderne, c'est tout autre chose qu'on emploie: «voilà aussitôt qu'elle ferme les portes... et lui dit...»

Ici nous retrouvons les surcomposés, non en parisien, mais dans des parlers provinciaux. A. Dauzat a blâmé avec raison Maurice Cornu d'avoir parlé d'un 'emploi spécial' en négligeant de le définir et en ne l'isolant pas dans l'exposé. C'est un emploi fondamental, en proposition principale Dauzat l'a donné pour le provençal ancien, avec des emplois modernes en franco-provençal et en auvergnat. Voici des phrases d'une femme de Saint-Chaffrey (Hautes-Alpes), notées par moi récemment : « j'ai eu entendu dire ça » (il est arrivé que j'entende dire ça) ; « Bernard m'a eu dit que ce jeune homme est au bureau » (nuance à peine perceptible : il se trouve que...). En fait, pour le sujet parlant, il n'y a pas de nuances, puisque c'est son usage normal au lieu du passé composé.

A. Dauzat a eu tort d'exclure l'Ouest de la France ; l'emploi est normal au moins dans une région des Deux-Sèvres ; dans G. Pougnard, *Le patois franco-provençal d'Aiript*, La Rochelle, 1952 : «Il l'a bien eu fait lui aussi » (autrefois *ou* parfois, c'est à dire «il se trouve que... »).

8. Pour finir, les cas où il vaut mieux se dispenser de chercher une nuance, et constater simplement que la langue emploie une expression double ou bifide à côté ou au lieu d'une expression simple.

Je renvoie en bloc au chapitre de Gougenheim, *Périphrase*, *Emploi pléonastique des auxiliaires de mode*, pp. 160—171 (compléter pour *devoir* p. 197).

J'ajoute un exemple, recueilli à Fressines et environs, d'un auxiliaire qui semble superfétatoire, *donner à* ; par exemple 'il donne à pencher' = = il penche (quelque peu), et cette objurgation d'un photographe à une noce : « Donnez tous à me regarder ».

Nous voici enfin à l'aventure contemporaine de la confusion de constructions simples et de constructions avec des formes de *aller* expression du futur, impératif négatif.

Considérons la formulation d'A. Sauvageot, *Procédés expressifs*, p. 162 : « Le sujet parlant choisit le futur périphrastique sans raison explicable, ou plutôt il ne sait pas rendre compte de la raison de son choix : « Je vais lui écrire demain », « Je lui écrirai demain »... La distinction de sens tend à s'estomper ... Il y a équivalence totale entre « Il

va certainement venir », « Il viendra certainement ». Cette juste constatation reçoit des confirmations indirectes.

On signale que des enfants apprenant actuellement à parler ignorent totalement le futur simple (témoignage d'Antoine Culioli).

D'autre part, l'équivalence est si bien établie que les présenteurs de la radio disent de plus en plus souvent : « L'orchestre jouera une symphonie de Haydn », alors qu'on attend « va jouer ». (Par une tendance parallèle, ils évitent souvent « vous venez d'entendre » en disant « c'était » ou « vous entendiez ».)

Pour l'impératif, il faudra des enquêtes ; il semble bien qu'on puisse avancer que le négatif normal familier, sans qu'on doive dire que c'est populaire, est périphrastique : « tombe donc » ou « tu tomberas », mais « ne va pas tomber » ; « pars » ; mais « ne va pas partir sans me dire au revoir ».

Pour le subjonctif il semble bien qu'il subsiste une petite nuance, même chez les gens qui emploient régulièrement la périphrase négative (de la femme de Saint-Chaffrey, citée au § 7) : « Il ne faut pas que j'aille lâcher ».

Que ceci soit un rappel de la délicatesse des fonctionnements, et de la nécessité de prendre beaucoup de précautions pour les décrire.

Mars 1960

ÎN JURUL UNEI CONTROVERSE FILOLOGICE

(Raporturile dintre „Codicele Voronețean" și „Lucrul apostolesc" al lui Coresi)

DE

N. CORLĂTEANU
(R. S. S. Moldovenească)

Problema legăturilor reciproce dintre tipăriturile lui Coresi din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și manuscrisele cu același conținut, apărute mai înainte, este una din cele mai interesante și însemnate pentru istoria literară. Cel dintîi care s-a ocupat de aceste relații a fost profesorul hușean Gr. Crețu. El și-a exprimat părerea că atît Lucrul apostolesc al lui Coresi, cît și Codicele Voronețean se prezintă ca niște còpii după traduceri independente[1]. Bazată pe comparația unui singur verset, concluzia aceasta n-a fost acceptată și cei mai mulți cercetători au adoptat o altă opinie. S-a crezut că în acele vremuri ale secolului al XVI-lea, cînd a activat diaconul brașovean, vor fi avut circulație manuscrise — originale sau còpii — al căror început l-au pus așa-numitele texte maramureșene, din care fac parte: Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană ș.a. Nu este cu neputință ca unul din aceste manuscrise să fi ajuns și pe la Brașov, mai ales că diaconul, întreprinzînd un atare lucru, se va fi interesat de lucrările asemănătoare. Avînd la îndemînă traduceri mai vechi, el și-ar fi ușurat lucrul cu mult.

Istoricii literari care au cercetat activitatea lui Coresi au vorbit de cele mai multe ori în sensul că diaconul a reprodus cu mici modificări textele anterioare, adică pe cele maramureșene. N. Iorga se exprima în mod categoric: „Coresi nu făcuse alta decît să tipărească cu schimbări de tot mici textele husite"[2]. Nedispunînd de dovezi hotărîtoare, istoricul romîn

---

1 Gr. Crețu, *Întîiul Praxiu sau Apostol romînesc*, tipărit pe la 1570, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", An. III, vol. V, București, 1885, p. 47: „Apostolul în chestiune n-are raporturi cu nici unul din manuscriptele anterioare, din cîte cunosc, nici cu tipăriturile ce i-au urmat. De acest fapt se poate cineva încredința chiar și numai din fragmentul ce comparăm la § X cu locul respectiv din alte 5 redacțiuni romîne anterioare anului 1700".

2 N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Romînilor pînă la 1688*, București, 1904, p.84.

era mai precaut cînd se referea la un text concret : „Azi se poate încredința, cred, oricine, că peste tot diaconul n-a făcut decît să lucreze în slove de tipar un Praxiu *întrucîtva* (sublinierea mea — *N.C.*) ca acela de la Voroneț"[1]. Aceeași părere — referitor la diferite texte coresiene — o exprimau în diferite ocazii și alți cercetători[2]. În lipsa studiilor comparative era greu să te pronunți cu toată hotărîrea asupra raporturilor existente între textele coresiene și cele maramureșene. De aceea în mintea unor învățați s-au ivit îndoieli. „*E foarte probabil* (sublinierea mea — *N.C.*) că și Praxiul redă într-o formă modernă o traducere mai veche din timpul primelor traduceri"[3]. De altfel în altă parte S. Pușcariu vorbea despre diferențele dintre aceste texte[4]. Acad. Al. Rosetti pomenea și el despre asemenea deosebiri[5].

Emisă de istoricul N. Iorga, teoria despre continuitatea scrisului, începută prin textele maramureșene și urmată de tipăriturile coresiene[6], a devenit totuși cu timpul un adevăr de necontestat. Afirmațiile acestea cu caracter aprioric se cereau, însă, dovedite prin fapte lingvistice corespunzătoare. Acad. Al. Rosetti, după ce a studiat unele raporturi lexicale dintre Apostolul coresian și textul Codicelui Voronețean[7], s-a exprimat destul de hotărît : „În adevăr, diaconul... publică traducerile rotacizante modificîndu-le și substituind cuvintele proprii graiului său — regiunea Tîrgoviște-Brașov — formelor dialectale din nord-est"[8]. Mai tîrziu, Al. Rosetti, revenind asupra chestiunii discutate, nu s-a mărginit la problemele lexicale, ci a privit în plan mai larg raporturile dintre textul lui Coresi și cel din Codicele Voronețean[9]. Pe baza cîtorva texte identice[10] din Codicele Voronețean și Apostolul lui Coresi, a unor expresii la fel în cele două texte, cercetătorul romîn a ajuns la concluzia că diaconul Coresi „a avut la îndemînă

---

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*, vol. 1, ed. II, București, 1925, p. 110. Cf. și p. 183.

[2] Al. Procopovici, *Eccum*, în „Dacoromania", I, Cluj, 1921, p. 165 ; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, t. II, Paris, 1938, p. 8.

[3] S. Pușcariu, *Istoria literaturii romîne*. Epoca veche. Sibiu, 1930, p. 77 ; cf. și în „Études de ling. roum.", Cluj-București, 1937, p. 89.

[4] S. Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, București, 1940, p. 417.

[5] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, București, 1932, p. 4.

[6] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, p. 10 ; „Activitatea diaconului Coresi și a ucenicilor săi apare astfel ca o continuare și o desăvîrșire a mișcării literare care ne-a dat cele dintîi cărți religioase în romînește".

[7] Al. Rosetti, *Lexicul Apostolului lui Coresi comparat cu al Codicelui Voronețean*, în „Grai și suflet", vol. I, 1923, p. 100—106. Articolul a fost tradus în l. franceză și publicat în A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague — București, 1947, p. 589—596.

[8] Al. Rosetti, *Lexicul...*, p. 101; în „Melanges...", p. 590.

[9] Al. Rosetti, *Raportul dintre versiunea romînească din „Codicele Voronețean" și versiunea din „Apostolul" lui Coresi*, în volumul *Limba romînă în secolele al XIII-lea-al XVI-lea*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 204—208.

[10] De fapt — relativ identice :
Cf. 1. Cor. XIX, 11 : *e sile* nu proaste *fěce* dumnezeu
Vor. 6 : *sile* nu proaste *făcea* dumnezeu
2. Cor. XXII, 14 : *E* elu-mi zise : *dumnezeu* părinților noștri *vrut-au* să ...
Vor. XL, 14—XLI, 1 : *Deci* elu mi dzise : *dumnedzeul* părinților noștri *vru* să...
3. Cor. XXVII, 14 : Luară *větrilele*, vineră în Crit
Vor. LXXXVI, 11 — *deci* luară *větrila* și veînreră *întru* Critu

o versiune romînească asemănătoare" cu cea din Cod. Vor., dar că el ,,a colaționat însă textul romînesc cu cel slav și, în multe locuri, a dat o traducere mai apropiată de textul slav decît versiunea din Codicele Voronețean [1].

Bazat pe părerile istoricilor și filologilor romîni, acad. rus V. F. Șișmarev n-a ezitat să vorbească și el în același sens, avînd în vedere întreaga activitate coresiană : ,,E cu totul natural ca diaconul Coresi să fi folosit pentru edițiile sale traducerile făcute înainte, altfel nu am putea să ne explicăm cum a putut publica un număr atît de mare de cărți într-o perioadă atît de scurtă (el a lucrat între anii 1559—1581)"[2].

Opusă teoriilor expuse mai sus este părerea lui M. Gaster, care susținea că textele maramureșene ar fi posterioare lui Coresi și s-ar prezenta ca niște còpii dialectale de pe operele acestuia[3]. I. A. Candrea a combătut cu argumente valabile teoria aceasta a lui M. Gaster[4].

Studiind în mod comparativ și anume din punct de vedere sintactic Codicele Voronețean și Apostolul lui Coresi, N. Drăganu[5] a ajuns de fapt la aceleași concluzii ca și M. Gaster. Argumentele lui N. Drăganu nu sînt însă prea convingătoare, mai ales prin faptul că au un caracter unilateral, referindu-se doar la situația complementului direct.

În anul 1958 a apărut lucrarea profesorului clujean Șt. Pașca, închinată versiunilor romînești ale Apostolului, apărute în secolul al XVI-lea[6]. Pe baza unui minuțios studiu comparativ al textului din Codicele Voronețean și cel din Apostolul lui Coresi, Șt. Pașca ajunge la concluzia că fiecare din cele două versiuni amintite ale Apostolului—și altele încă—sînt opera unor traducători diferiți — din regiuni diferite — care au lucrat independent și s-au servit de originale slavone diferite"[7]. Asemănările dintre cele două texte se datoresc servilismului traducerii și nu dependenței unui text de celălalt[8].

Intervenind din nou în discuție, acad. Al. Rosetti a combătut părerea lui Șt. Pașca, susținînd mai departe că diaconul Coresi a folosit o versiune romînească asemănătoare cu cea oglindită în Codicele Voronețean [9].

---

[1] Al. Rosetti, *Raportul*..., p. 204—205.

[2] В. Ф. Шишмарев, *Романские языки юго-восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР*, în ,,Вопросы языкознания", №1, 1952, стр. 99. Vezi și ,,Вопросы молдавского языкознания", Москва, 1953, стр. 110.

[3] M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. 1, Leipzig—București, 1891, p. XCIV. Aceeași părere o susținea M. Gaster și în ,,Geschichte der rum. Literatur", în *Grundriss der romanischen Philologie* al lui G. Gröber, II Band 3 Abteilung, p. 266.

[4] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII*, vol. I, București, 1916, p. LXIX sqq.

[5] N. Drăganu, *Morfemele romînești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943, p. 48, 82, 112 ș.a.

[6] Șt. Pașca, *Probleme în legătură cu începutul scrisului romînesc. Versiunile romînești din secolul al XVI-lea ale ,,Apostolului"*, în ,,Cercetări de lingvistică", tomul II, 1957. Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 47—95.

[7] *Ibidem*, p. 52.

[8] *Ibidem*, p. 58—59.

[9] Al. Rosetti, *Despre raportul dintre ,,Codicele Voronețean" și ,,Apostolul" diaconului Coresi*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 745—751. V. și Al. Rosetti, *Dezvoltarea studiilor de fonetică, fonologie și istorie a limbii după 23 August 1944*, în SCL, X, nr. 3, 1959, p. 326—327.

În cele ce urmează aş vrea să atrag atenţia asupra unor fapte, cărora, după părerea mea, nu li s-a acordat atenţia cuvenită, deşi ele ar putea contribui în mare măsură la elucidarea raporturilor dintre textele discutate aici. Unul din neajunsurile principale ale studiilor citate mai sus este şi faptul că în ele numai în treacăt se vorbeşte despre textul slav. Acesta, însă, se poate întrevedea foarte clar în traducerile discutate şi mai ales în acele greşeli care se observă în Codicele Voroneţean şi în lucrările lui Coresi. ,,În traducerile romîneşti vechi, în care traducătorii sînt foarte servili, se află aşa de multe cuvinte şi construcţii străine, încît lesne poate un cunoscător să constate limba originalului''[1].

Colaţionarea cuvintelor în sistemul propoziţiilor ne poate da lămuriri mai depline în privinţa raporturilor dintre diferite texte. În acest studiu m-am folosit de un text slav cuprins într-un manuscris ce poartă caractere slave de miazăzi[2] şi de unul de origine slavă răsăriteană[3]. Am controlat paralel textul grecesc, latin şi german al lui Luther, care de multe ori înlesnesc înţelegerea frazei[4]. Codicele Voroneţean[5] şi textul *D.* le citez după pagină şi rînd, Apostolul lui Coresi[6] şi celelalte texte — după capitol şi verset. Din motive practice am transcris textele *Vor. Cor.* şi *D.* cu litere latine, păstrînd numai acele litere slave care au o importanţă specială pentru studiul nostru. Am păstrat de asemenea caracterele slave la redarea notelor tipiconale, pentru că astfel e mai clară legătura dintre texte.

*

Mai întîi vom face cîteva observaţii privitoare la omisiuni. Sînt cazuri cînd *Cor.* omite unele unităţi lexicale aflate în *Vor.* De aceea, deşi în *Vor.* înţelesul frazei e destul de clar, la *Cor.* el e mult mai întunecat.

Vor. LIII, 4 : miiaşulu amu lăsă giurele şi-i dzise nimărui se nu spuînri că aceastea vestit-ai mie.

Cor. XXIII, 22 : aciea lăsă junelulь contenilь nemunui acealea ce ivisь mie să nu spue.

Se poate vorbi oare în cazuri ca acestea de o modernizare, cizelare sau de asemănări cu textul *Vor.*, cînd vedem că cel coresian e atît de încurcat şi de neînţeles? Cred că avea perfectă dreptate N. Drăganu cînd spunea că

[1] D. Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, în *Buletinul Comisiei istorice a Romîniei*, publicat de Ioan Bogdan, vol. 1, Bucureşti, 1915, p. 54.

[2] Дѣлнна — *Manuscris slav conţinînd Faptele Apostolilor.* Ne-a fost pus la dispoziţie de prof. Al. Procopovici. În lucrarea de faţă — prescurtat — *D.*

[3] *Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice.* Ad fidem Codicis Christinopolitani saeculo XII-o scripti, edidit Aemilianus Kałužniacki, Vindobonae, 1896.

[4] E. Nestle, *Novum Testamentum Graece et Germanice*, Stuttgart, 1908; Die Bibel oder die ganze heilige Schrifte des alten und neuen Testaments nach der deutschen Übersetzung Martin Luthers, Hannover, 1827—1828.

[5] *Codicele Voroneţean* cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1885. În afară de această ediţie am folosit o fotocopie a Codicelui, care se păstra pînă în anul 1940 la Seminarul de Slavistică al Universităţii din Cernăuţi. Prescurtat în lucrare — *Vor.*

[6] *Lucrul apostolesc. Apostolul.* Tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563. Reprodus în facsimile îngrijite de I. Bianu, Bucureşti, 1930. Prescurtat în lucrare — *Cor.*

diaconul Coresi ne-a transmis traducerile sale „într-o limbă așa de sucită în cele mai multe locuri, întrucît mă îndoesc dacă înțelegea el însuși"[1].

În *Cor.* XXIII, 30 lipsește cu totul propoziția : „... și amu spusu și clevetnicilorü se grăiască cea ce su de elu înraintea ta", aflată în *Vor.* LV, 9—12 și în toate celelalte texte. Alte lipsuri mai sînt în *Cor.* XXIII, 33.

Dacă eventualele lipsuri din *Cor.* s-ar putea explica, poate prin faptul defecțiunii textului coresian[2], adăogirile diaconului ne trimit la un alt text decît *Vor.* Diaconul brașovean introduce cuvinte și chiar propoziții întregi care lipsesc în textul maramureșean. Ca și în textul slav *D.* 71, 6, Coresi XVIII, 18 scrie : *Prischila și achila*, pe cînd în *Vor.* II, 4 lipsesc cuvintele : *și achila*. *Cor.* XXIII, 12 introduce forma *grăiră*, care traduce exact slavul *glagolęšte* din textul *D.* 89, 11. Acest cuvînt lipsește în textul corespunzător din *Vor.* XLIX, 13, cel german al lui Luther și în ediția lui E. Nestle, dar există în textul grec și cel latin.

Spre deosebire de toate textele consultate, la *Cor.* XXIV, 15 întîlnim introdusă forma *viilor*, deși apariția ei în contextul arătat este nelogică, pentru că dacă se poate vorbi de *învierea morților*, ca în toate textele, nu se poate concepe *învierea viilor și morților*, cum apare la *Cor.*

Cu toată traducerea servilă după textul slav a *Vor.* sînt locuri unde *Cor.* nu numai că nu lămurește mai bine decît *Vor.* sensul frazei, ci din contra îl încurcă în așa măsură, încît el devine uneori de neînțeles sau greu de înțeles. Dacă rolul lui Coresi s-ar fi mărginit la acela de a moderniza ori cizela textul mai vechi al *Vor.*, cred că situația n-ar fi putut să se prezinte așa.

Vor. XLVI, 8 : atunce dzise Pavelu cătră elu : *bate-te-va* dumnedzeu *păreate văruitu* și tu ședzi de giudeci după leage și prespre leage treci, că gici, se me bată.

Cor. XXIII, 3 : atunce Pavelь cătr'însulь zise : *a te bate are* dumnezeu *de păreate mereitь*, de tu judeci judecă-mi după leage calci leagea zici să mă bată.

D. 88,9 : togda Pavelь kŭ nemu reče : *biti tę jimatŭ* bogŭ *stěno povapnenaa* ji ty sěděši sǫdę mi po zakonu ji prestǫpaǫzakonь veličiši da bitǫ mę.

Sensul destul de clar din *Vor.* este încurcat la *Cor.* Aceasta se datorește mai întîi faptului că viitorul slav *biti tę jimatŭ* este redat prin construcția respectivă în *Vor.*: *bate-te-va*, pe cînd *Cor.* calchiază formele verbale slave *a te bate are*, care nu redau destul de clar ideea de viitor. Pe lîngă aceasta toate textele folosesc vocativul : *păreate văruitu*, *stěno povapnenaa*, τοῖχε κεκονιαμένε, *paries dealbate*, *du betünchte Wand* ! Numai la *Cor.* apare construcția : *de păreate mereitь*, în care ultimul cuvînt e cu totul de neînțeles, o greșeală tipografică evidentă.

Studiul comparativ ne arată legături foarte strînse între textul *Cor.* și cel slav din *D.* Dependența textului coresian de cel slav se vădește atît în maniera de a traduce, cît și în topica propoziției, în lexic, la numele proprii și în notele tipiconale. Iată cîteva exemple :

[1] N. Drăganu, *Două manuscripte vechi, Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914, p. 4.

[2] Vezi Constantin I. Karadja, *Despre lucrul apostolesc al lui Coresi de la 1563*, în AAR, Mem. secț. lit., seria III, t. II, București, 1925.

Vor. XLVIII, 11 : iară *se* duhulu grăi lui sau îngerulu se nu nă protivimu lui dumnedzeu.

Cor. XXIII, 9 : ce *sau* duhь grăeaşte lui sau îngerь de să nu ne protivimь lu dumnezeu.

D. 89, 2 : ašte *li* že duhь glagola jemu ili aĝĝelь neprotivimь sę bogu.

Traducătorul *Vor*. a simţit acel *li* ca un condiţional şi l-a tradus în consecinţă prin *se*. *Cor*. însă a confundat *li* condiţional cu *ili* disjunctiv şi de aceea a introdus conjuncţia *sau*. *Cor*. se îndepărtează de original şi prin felul cum traduce slav. *glagola*. *Vor*. redă această formă prin perfectul simplu : *grăi*. La *Cor*. însă găsim prezentul *grăeaşte*. Datorită acestei greşeli fraza e altfel concepută în redacţia lui *Cor*. decît în *Vor*. şi *D*.

Topica lui *Cor*. e de multe ori mult mai legată de textul slav decît în *Vor*., ceea ce cred că ne vorbeşte destul de clar despre raporturile dintre aceste texte.

Vor. XIX, 13 : şi nu ştiu ce mi se va tăînpla întrăsu
Cor. XX, 22 : e întru aceea ce mi se va tămpla nu ştiu
D. 78, 21 : jaže vŭ nem priključšaję mi se ne vědy.

Iată şi un alt text :

Vor. XXVI, 2 : e noi începumu a nuta diîntru *Tiru*
Cor. XXI, 7 : e noi notare începumь deîn *Tira*
D. 81,3 : my že plavanje načenše ot *Tira*

Vor. şi sosimu întru Ptolimaida
Cor. oprimu-ne întru Potolemaidѣ
D. pristahomŭ vŭ Ptolemaidѣ

Topica în *Cor*. e exact cea slavă, pe cînd *Vor*. e mai independent în această privinţă. În afară de aceasta *Cor*. păstrează numirile topice în forma morfologică slavă, ceea ce ne arată clar originalul traducerii coresiene. Prepoziţia slavă *otŭ* cere genitivul[1], de aceea în *D*. apare construcţia *otŭ Tira* (din nom. *Tirŭ*). *Cor*., urmînd în mod fidel textul slav, păstrează această formă morfologică slavă : deîn *Tira*[2], deşi ea nu e îndreptăţită, bineînţeles, din punctul de vedere al legilor noastre morfologice. Dacă ar fi consultat *Vor*., *Cor*. ar fi găsit acolo forma corectă : diîntru *Tiru*. Tot prin servilismul lui *Cor*. faţă de textul slav se explică locativul *întru Potolemaidѣ*[3].

Cor. urmează în mod servil şi topica numeralului slav. Iată un exemplu :

Vor. XXVI, 13 : şi acela avea *patru feate vărgure*
Cor. XXI, 9 : aceluea era *feate patru*
D. 81, 9 : *sego* že běhǫ *doščerę děvicę četyri*.

---

[1] A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen Sprache*, Vierte Auflage, Weimar, 1905, p. 308.

[2] Cf. un caz similar din altă lucrare a lui Coresi (Tetraevanghelul)

Cor. Ev. Mat. z I Avraam născu *Isaca*	*Macarie* (Evangheliar slav 1512) (Ap. I. Bianu şi N. Hodoş, Bibliografia romînească veche, t. I, Bucureşti, 1903, p. 13 : Avraam rodi *Isaaka*

[3] Privitor la locativul cu prepoziţia *vŭ*, vezi Leskien, *op. cit.*, p. 270.

E evidentă aici şi traducerea cuvînt cu cuvînt a lui *Cor.* după textul slav (aceluea era — sego běhǫ); pe cînd *Vor.* e mai independent în redarea acestei propoziţii. Nu se poate concepe în asemenea cazuri o stilizare sau redactare din partea lui Coresi a textului voroneţean. În acelaşi sens se poate vorbi şi despre textul:

Vor. XXVIII, 2: eu nu numai legatu *se fiu*
Cor. XXI, 13: eu amu nu legatь numai *a fi*
D. 81, 21: azь bo ne tŭrijǫ svęzani *byti*

Vor. ce şi *se morju* gata săntu întru Ierslmь
Cor. ce şi *a muri* în Ierslimь gata săntь
D. no ji *umrěti* vŭ Ierslmě gotovь jesmь.

Păstrarea infinitivului la *Cor.* (*a fi, a muri*) ca şi în textul slav (*byti, umreti*), îngreuează cu mult sensul propoziţiei. Dependenţa topicii coresiene de cea slavă e şi ea evidentă aici. *Cor.* traduce cuvînt cu cuvînt din slavoneşte păstrînd şi topica originalului:

Vor. LXIII, 9: şi audzi elu de crediînţa cea ce e întru Xs Is
Cor. XXIV, 24: şi auziră elь *de ce e întru Xs Is credinţă*
D. 94,7: ji slyša jego *o jiže vŭ XSa Isa věrě.*

Sau alt exemplu:

Vor. LXV, 12: şi lăcui întrunşii mai multe de dzeace dzile
Cor. XXV, 6: fu întrînşii mai multe sau zeace
D. 95, 3: prěbys že vŭ nih dni množaje ili i.

După cum se vede, *Cor.* n-a înţeles sensul verbului *prebys*/tŭ/ care e o formă de trecut a verbului *prěbyti*, deci „a zăbovi, a locui", „verbleiben"[1] şi de aceea îl traduce *fu*, identificîndu-l cu *byti*. În pasajul următor uită să pună cuvîntul *zile* după cuvintele *mai multe sau zeace*. Topica la *Cor.* e exact cea slavă. În *Vor.* e o traducere mai independentă cu sensul uşor de perceput.

În privinţa topicii prepozitive a adjectivului la *Cor.* întocmai ca şi în textul slav se poate cita propoziţia:

Vor. LXXXIII, 5: vreamu se nutămu întru locurele (a)sieşti
Cor. XXVII, 2: a văînsla întru *asiisca* locь
D. 101, 4: vŭshotěvše plǫtь vŭ *asiiskaa města.*

Trebuie să mai subliniem în acest text adoptarea de către Coresi nu numai a topicii prepozitive a adjectivului, ca în textul slav, ci chiar şi forma lui morfologică slavă (*asiisca*). Mai poate fi vorba aici de o modernizare a textului voroneţean? Nicidecum. Notăm şi redarea prin infinitiv

[1] A. Leskien, *op. cit.*, p. 266.

la *Cor.* (a vănsla) a infinitivului slav (plǫtь) pe cînd *Vor.* are conjunctivul (se nutămu) în corespundere cu normele gramaticale ale limbii noastre.

Avînd în vedere raporturile lexicale dintre *Vor.* şi *Cor.*, e de notat faptul că textul evident greşit din *Vor.* XIV, 8–9 (*fu vreame* se întoarcă-se) e corectat de *Cor.* XX, 3 (fu *vreare* să se întoarcă) fie după slavul *hotenije* (*D.* 76, 22), fie după alt text (grecesc — *gnômes*, lat. — *consilium*). Îndreptarea acestei greşeli pledează pentru întrebuinţarea de către *Cor.* a altor texte decît cel *Vor.* Tot spre textul slav ne îndreaptă şi felul cum apare la *Cor.* următoarea propoziţie :

Cor. XX, 4 : urmuiră elь tocma pînă *do* Asia
D. 76, 24 : poslědova že jemu dajiže *do* Asijǫ
Vor. XIV, 10–11 : mearseră pre urma lui *păînră* la Asiea.

Pe cînd *Vor.* traduce bine construcţia slavă (poslědova *jemu*) prin *mearseră pre urma lui*, *Cor.*, pe calea calcului lingvistic, formează o îmbinare de cuvinte neobişnuită şi cu totul neînţeleasă : *urmuiră elь.* Mai mult decît atîta. *Cor.* păstrează pînă şi prepoziţia slavă *do.* Evident că în asemenea situaţii nu mai poate fi vorba de o modernizare a textului voroneţean, întreprinsă de *Cor.* Şi acesta nu e singurul caz.

Vor. XVI, 1 : şi şedea lăîngă o zăbleală un giurelu ce-i era numele Evtih(u)
Cor. XX, 9 : ce şedea un june în nume Evt*ihь* lăngă oknă
D. 77, 11 : sidęšte že někto junoša jimenem Evt*ihь* pri okonci.

Remarcăm, mai întîi, topica servilă a lui *Cor.* după cea slavă. În ceea ce priveşte lexicul, *Cor.* transpune chiar cuvinte slave în traducerea sa. El zice : *oknă*, în *D.* : *okonci.*

Comp. în acelaşi sens şi textele :

Vor. XVII, 10 : şi de acolo...
Cor. XX, 15 : i de acolo...
D. 77, 25 : ji o͠t tũdǫ...

Vor. LV, 12 : voinicii *porănciteei* loru luară Pavelu...
Cor. XXIII, 31 : voinicii amu după *poveleania* lorь...luară
D. 91, 14 : Voini že ubo po *povelenijǫ* jihь... pojenь še.

Studiind raporturile dintre *Vor.* şi *Cor.*, cercetătorii au trecut cu vederea un fapt care are, după părerea mea, o importanţă mare pentru stabilirea definitivă a relaţiilor dintre cele două texte. Nu s-a observat faptul că în *Vor.*, deşi textul e considerat mai vechi ca traducere, totuşi numele proprii sînt adaptate la cerinţele fonetice şi morfologice corespunzătoare. Dacă diaconul braşovean ar fi folosit textul voroneţean, fireşte că ar fi păstrat aceste nume proprii adaptate. În Apostolul din 1563, însă, numele proprii au de multe ori aceeaşi formă ca şi în textul slav, păstrîndu-se uneori chiar desinenţele cazuale slave. Acest lucru vorbeşte şi el în sensul legăturilor strînse dintre textul coresian şi cel slav, precum şi despre faptul

că în asemenea situații versiunea *Vor.* n-a fost consultată. Iată spre exemplu situația din *Vor.* XIV, 10 ce corespunde lui *Cor.* XX, 4 :

Vor.	*Cor.*	*Slav D.*
Bereaninulu	Bereaninь	Berěninь
Soluneanii	Soluneaninь	Soluněninь
Derveaninulu	Derveaninь	Dervěninь
Assieanii	Asiane	Asiane

Notăm și faptul că aici, ca și peste tot la *Cor.*, se întrebuințează ierul prepalatal (ь), întocmai ca și în *D.* Apostolul de la Kristinopol preferă ierul postpalatal (ъ). Un alt exemplu grăitor :

Vor. XVII, 7 : deaci deca fumu *întru Asonu*
Cor. XX, 14 : ce ca fumь *întru As(o)nѣ*

D. 77, 24 : jako že byhom̃ *vŭ Assonѣ*

Vor. luomu elu și veînremu întru Mitilinu
Cor. luo elь vinemь *în Mitilinь*

D. vŭzemše jego prijidohom̃ vŭ Mit*ilinь*

Prepoziția slavă *vŭ* în asemenea situații cere locativul[1]. De aceea este explicabil de ce *D.* are *vŭ Assonѣ* cu desinența specifică acestui caz. *Vor.* traduce sensul acestei forme morfologice : *întru Asonu Cor.* însă transpune chiar forma slavă, cu desinența ei, ceea ce, bineînțeles, nu corespunde legilor morfologice ale limbii romîne, dar ne arată limpede unde trebuie să căutăm izvorul după care *Cor.* și-a făcut traducerea. În același sens vorbește și construcția *în Mitilinь* după slavul *vŭ Mitilinь* și topicaversetului citat.

Păstrarea desinențelor slave la *Cor.* se mai observă și în :

Vor. XVII, 13-14—XVIII, 1 :	*Cor.* XX, 15 :	*D.* 77,25 :
întru Asamonu	întru Samonь	vŭ Samonь
întru Troggiliea	întrogilii	vŭ Troggilii
întru Militiea	întru Militь	vŭ Milit̃

(cf. mai sus p. 444).

Dependența textului coresian de cel slav e evidentă și în fragmentul :

Cor. XXVII, 14 : văntь de bură meneaște-se Evroclidonь
D. 102, 14 : větrŭ bǫrenь naricajemyjĭ Evroklidonь
Vor. LXXXVII, 1 : văntu cel̃ ce-i e numele Vrocnidonь.

Nu numai topica servilă din *Cor.*, ci și numele propriu ne trimite aici la textul slav. În *Vor.* sensul e cu totul clar, pe cînd în *Cor.* e confuz, și aceasta nu numai datorită cuvîntului evident greșit : *meneaște.*

[1] A. Leskien, *op. cit.*, p. 270.

Se mai pot alătura aici și numele de popoare, de pildă :
Vor. XLIV, 10 : acesta omu *rimleanu* iaste
Cor. XXII, 27 : acesta om *rimleaninь* iaste
D. 87, 16 : čl̃vk̃ bo sŭ *rimlęninь* es/tĭ/.

Cercetînd relațiile dintre cele două texte (*Vor*. și *Cor*.) nu s-a atras atenția asupra notelor tipiconale și a așa-numitelor zaceale. E vorba de acele însemnări care arată cînd se citește o anumită parte din Apostol. Multă vreme aceste note erau considerate sacrosancte și deci nu se puteau traduce. O dată cu traducerea textului, în *Vor*. s-au tradus, însă, și aceste note. Dacă în lucrările sale Coresi s-ar fi folosit de traducerile anterioare, pe care le găsea în textele maramureșene, de bună seamă că alături de traducerea textului propriu-zis el împrumuta și aceste note tipiconale traduse, așa cum se găseau ele în *Vor*. În Apostolul din 1563 al diaconului Coresi, însă, peste tot aceste note sînt în limba slavă. Aceasta cred că vorbește încă o dată în sensul că diaconul brașovean și colaboratorii lui n-au folosit *Vor*. sau textele înrudite cu el, în lucrările lor tipărite în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la Brașov. În orice caz aceasta se poate susține despre Apostolul coresian din 1563. Iată cîteva din aceste note.

La p. 71 a ms. *D*., în colțul de sus, în dreapta, se află scris cu cerneală roșie : дѣлн҃ (adică дѣанія).

La *Cor*. (p. 86, ed. în fotocopii a lui I. Bianu) în capul paginii e scris de asemenea : дѣанія.

Fotocopiile *Vor*. pe care le-am consultat nu cuprind această însemnare.

Pe aceleași pagini, ultimul rînd, citim :

Cor. (p. 86) : въ срѣⷣ ѕ҃ неⷣ ѧ ѕилеле...

D. (p. 71) : в срѣⷣ ѕ҃ неⷣ въ дн҃и...

În *Vor*. lipsește această pagină cu versetul 22 al cap. XVIII. Vom sublinia aici că nota lui Coresi imită exact textul slav. Pînă și abreviațiile, literele supraliniare[1], sînt exact la fel în *Cor*. și *D*. Unde începe textul propriu-zis al Apostolului (ѧ ѕилеле...) *Cor*. traduce ; unde e nota tipiconală (въ срѣⷣ...) *Cor*. transcrie din textul slav.

Mai departe vom înșira comparativ cîteva din notele tipiconale, urmărindu-le în cele 3 texte.

---

[1] În privința valorii literelor supraliniare — litterae columnatae — cf., în afară de D. Russo, *Critica textelor*..., p. 78—79, Н. М. Каринский, *Об ударениях в киевских глаголических отрывках*, „Известия отделения русского языка и словесности Академии наук", том. VI, 1901 г. кн. 3 ; Н. М. Каринский, *Перечень важнейщих неточностей последнего издания „Саввиной книги"*, ibid., том XIX, 1914 г. кн. 3, стр. 206—216.

Vor. III, 8, la sfîrşitul acestui rînd : сф[ш] в[р]ерїї ѡ[н]

Cor. XIX, 6 : конецъ пе"

D. 73, 3 : ко[ц] пж̃"

Vor. XXVIII, 7 : сф[ш] т[л]ѹ лѹрнен

Cor. XXI, 14 : конецъ понедѣлник

D. 81, 24 : ко[ц] п[д]не

Vor. XXXI, 12—13, notă marginală în dreapta : ҂[н] м҃ѕ

Cor. XXI, 26 (p. 103, rîndul 15—16) : з[ч]а м҃ѕ

D. 83, 4 şi 6 : з[ч]а м҃ѕ

Vor. XXXIV, 7 : сф[ш] [р]маци

Cor. XXI, 32 (p. 105, rînd 3) : конец вторникъ

D. 84, 1 : ко[ц] вто"

Vor. XLVI, notă marginală : н҃ ҂ м҃з

Cor. XXIII, 1 (p. 111) : з[ч]а м҃з

D. 88, 4 şi 6 : з[ч]а м҃з

Vor. XLIX, 15 : сф[ш]ръ т[л]ѹ мїеркоѹри

Cor. XXIII, 12 (p. 112, rînd 21)	:	д конєц срѣ
D. 89, 11	:	д коц срѣ
Vor. LXXIII, notă marginală	:	н̃ ꙟ мѫ
Cor. XXVI, I	:	ч̃ ꙁ а м̃ѫ
D. 97, 20	:	ч̃ ꙁ а мѫ́
Vor. LXXIX, 5	:	сфрꙿши сфинцилорȣ
Cor. XXVI, 21 (p. 128, rînd 10)	:	коньць сто̃мȣ
D. 99, 22	:	конє͡ц ст̃моу
Vor. LXXXII, notă marginală	:	н̃ ꙟ н
Cor. XXVII, 1 (p. 130)	:	ч̃ ꙁ а н
D. 101, 1 și 2	:	ч̃ ꙁ а н̃′
Vor. XCV, deasupra rîndului 1	:	нєд р̃ лȣкра
Cor. p. 136 (ed. Bianu)	:	дѣанꙗ
D. 105, deasupra rîndului 1	:	дѣꙗнїа
Vor. XCV, dedesubtul rîndului 14	:	сфрꙿшитоу вєꙟрєрнєи ѫі
Cor. XXVII, 44 (p. 136, rînd 14)	:	конєць пєтокь
D. 105, 13	:	ко͡ц пѫ̃“

Vor. XCV, notă marginală : н͡ ⁺ нá

Cor. XXVIII, 1 (p. 136, rînd 15, 16) : з ч͡ а н͡а

D. 105, 15 și 17 : з ч͡ а нá

*

Materialul expus ne convinge, cred, că tipărindu-și Apostolul, Coresi și colaboratorii săi n-au folosit traducerile mai vechi. În orice caz texul coresian nu se apropie de *Vor*. în așa măsură încît să putem pune traducerea diaconului brașovean în dependență de textul maramureșean.

Multe pasaje din Apostolul coresian sînt greu de înțeles sau de neînțeles fără consultarea originalului slav. Noi am alăturat la aceste pasaje textul corespunzător din *Vor*. și am constatat că în acest manuscris, deși mai vechi ca dată și deși se spune că de el s-ar fi folosit diaconul pentru „a-și moderniza" sau „cizela" traducerea, sensul e mult mai ușor de perceput. (Vezi în această privință p. 446.) Se poate concepe oare că diaconul, avînd la îndemînă o traducere bună — în cazul nostru cea din *Vor*. sau a unui text înrudit cu acesta — a căutat să încurce sensul ei? Aș înțelege să ai o traducere greșită și pe aceea sau s-o păstrezi ca atare, sau s-o încurci mai rău. Nu se poate presupune că diaconul brașovean a denaturat o traducere acceptabilă și ca limbă și ca redare a sensului din originalul slav.

Mai mult decît atîta. După cum am văzut (p. 447 și urm.), *Cor*. introduce cuvinte și chiar propoziții întregi, care lipsesc în *Vor*. De unde sînt luate aceste completări? Evident, din textul slav. Apropieri multe și hotărîtoare sînt între aceste două versiuni. Coincidențele acestea se vădesc atît în topica propozițiilor (vezi la noi p. 448 și urm.), în lexicul întrebuințat (p. 450), în redarea numelor proprii (p. 450—451), precum și în copierea exactă după textul slav a notelor rituale și a zacealelor (p.452 și urm.).

În privința raporturilor dintre *Cor*. și *D*. sînt concludente traduceri ca :

Cor. XX, 4 : *urmuiră* elъ tocma pănă *do* Asia

D. 76, 24 : *poslědova* že jemu dajže *do* Asię

față de *Vor*. XIV, 10—11 : *mearseră pre urma lui* păinră *la* Asiea.

Sau alt exemplu :

Vor. XVII, 10 : și de acolo...

Cor. XX, 15 : i de acolo...

D. 77, 25 : ji o͠t tūdǫ...

Nu e vorba aici de vreo formulă sacrosanctă, ci e pur și simplu o scăpare a traducătorului, care n-a mai tradus textul slav, ci a transpus cuvîntul slav

în textul său. Astfel de scăpări mi se pare că trădează fără nici o îndoială originalul pe care l-a avut în față traducătorul în timpul lucrului său[1].

Redarea formei morfologice slave a numelor proprii în textul *Cor.* (*deîn Tira*, *întru Potolemaidѣ*, *asiisca locъ* etc.), transpunerea notelor tipiconale și a zacealelor la *Cor.* în forma lor slavă—toate acestea converg în a demonstra faptul că diaconul Coresi și colaboratorii săi nu s-au folosit de traducerea *Vor.*, ci au întreprins ei înșiși această traducere după un text slav și anume slav de miază zi[2].

De textele slave se apropie Apostolul lui Coresi și prin decorațiunile tipografice și frontispicii. „Întîia pagină de text cu care începe sumarul Faptelor Apostolilor imită, în ce privește decorațiunea tipografică foaia cu care începe Evanghelia lui Ioan din Evangheliarul slavonesc tipărit în anul 1512, ornamentul de sus fiind copiat după acest model"[3].

Caracterele tipografice sînt și ele luate din diferite texte slave sudice. „Toate aceste litere sunt copiate după cele întrebuințate pentru Liturghierul slavonesc de la 1508 sau pentru Evangheliarul slavonesc de la 1512"[4]. Merită a fi subliniată de asemenea întrebuințarea consecventă a ierului prepalatal (ь) în textul lui Coresi, ca și în textele slave de sud, în special cele sîrbești.

În acele vremuri ale secolului al XVI-lea se poate presupune cu mai multă probabilitate că diaconul Coresi se va fi folosit de cărțile slavonești, pe care el însuși le tipărea la Brașov, o dată cu cele romînești. Manuscrisele maramureșene, ca de altfel orice manuscris, nu vor fi avut o circulație prea mare[5] și cu greu vor fi putut ajunge pe meleagurile brașovene. Comparația Apostolului din 1563 și a Codicelui Voronețean ne-a arătat că nu se poate stabili o legătură strînsă între cele două texte.

Se pune întrebarea dacă diaconul Coresi și colaboratorii lui știau slavonește în așa măsură încît să întreprindă traducerea Apostolului și a altor texte religioase. În această privință, însă, știm că „din centre culturale de însemnătatea Brașovului, pleacă pe la mijlocul sec. XVI, Mihai, fiul lui popa Dobre de la biserica sfîntului Nicolae, ca să învețe carte slavonă în Țara Sîrbească"[6]. „El (= Coresi) va fi fost tipograful iscusit, iar traducătorii, cei 2 preoți, de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, pomeniți în Prefață (= la Evanghelia cu învățătură din 1581), popa Iane și mai ales popa Mihai (fiul popii Dobre), despre care știm că a învățat carte

[1] Cf. și L. Gautier, *Chanson de Roland*, 8-e éd., Tours, 1881, p. 399 : „nous n'ignorons pas que cette communauté d'erreurs est le signe auquel on reconnaît sûrement les manuscrits d'une même famille". D. Russo, *Critica textelor* ..., p. 55 : „greșelile de traducere ne dau un mijloc sigur de a constata originalul".

[2] D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploești, 1933, p. 48—49, susținuse că textul coresian ar avea la bază Apostolul slavon tipărit în anul 1547 la Tîrgoviște de Dimitrie Liubavici.

[3] Constantin I. Karadja, *Despre lucrul apostolesc* ..., p. 548.

[4] Karadja, *op. cit.*, p. 549.

[5] Asupra acestei răspîndiri reduse a traducerilor rotacizante atrăgea atenția și Al. Rosetti, *Lexicul* ..., p. 100.

[6] S. Pușcariu, *Istoria literaturii romîne, epoca veche*, ed. II, Sibiu, 1930, p. 17.

slavonească în Serbia"[1]. Avînd mai mulți colaboratori, destul de bine pregătiți întru cele slavonești, Coresi a putut să tipărească într-un timp relativ scurt atît de multe cărți.

Pe baza datelor aduse mai sus trebuie, deci, să conchidem că diaconul Coresi și colaboratorii lui au făcut singuri traducerea Faptelor Apostolilor, după un text slav de Sud[2] și nu s-au folosit de traduceri mai vechi, ca cea din Codicele Voronețean, care are la bază un original slav răsăritean[3].

---

[1] S. Pușcariu, *Istoria literaturii romîne, epoca veche,* ed. II, Sibiu, 1930, p. 78. Cf. și N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. I, București, 1940, p. 62.

[2] Alte tipărituri coresiene au de asemenea la baza lor modele sîrbești. În Psaltirea din 1577 Coresi spune direct: „derept aceaia, frații miei preuților, scrisu-v'am aceaste Psaltiri cu otveat, de-am scos de în psaltirea sârbească pre limba rumînească, să fie de înțelegătură". (Ap. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia romînească*..., p. 64).

N. Sulică *(O nouă publicație romînească din secolul al XVI-lea: liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Brașov în 1570*, Tîrgu-Mureș, 1927) a susținut cu argumente valabile că acest liturghier coresian este o traducere a unui liturghier slavonesc—a celui tipărit, probabil, la Tîrgoviște, de sîrbul Macarie în 1508 sau a unui text identic cu cel al lui Macarie. Tot din sîrbește a fost tradusă și „Întrebare creștinească" (Vezi „Dacoromania", IV, partea II, p. 1099).

[3] B. Tenora *(Über die kirchenslavische Vorlage des Codice Voronețean*, în „Mitteilungen des rumänisches Instituts in der Universität Wien", herausgegeben von W. Meyer-Lübke, I, Heidelberg, 1914, p. 145 și urm.) a arătat în mod convingător că textul voronețean are ca model un Apostol slavo-rus.

NOTE DESPRE ESENȚA LIMBII

DE

I. COTEANU

Ca orice fenomen, limba conține o esență care reprezintă concentrarea tuturor realizărilor lingvistice concrete și are prin forța lucrurilor o întindere mai redusă decît fenomenul din care face parte. În această diferență rezidă în primul rînd importanța cercetării ei, căci, între esență și formele ei de manifestare existînd multiple relații, este de așteptat ca analiza lor să ne ajute să delimităm mai bine și legile limbii înseși. Într-un asemenea studiu, trebuie să ținem seama din capul locului de cîteva principii, și anume :

1. Diversele limbi nu pot fi considerate concretizări ale esenței lingvistice, ci numai cazuri particulare ale fenomenului general limbă. Distincția aceasta este absolut necesară pentru a nu se crede că esența lingvistică se „întrupează" o dată într-o limbă, a doua oară într-alta ș.a. m.d. În realitate, esența lingvistică este și ea un fenomen, aflat însă pe o treaptă superioară de generalizare. El constituie cazul general, mai pe scurt, generalul, iar limbile concrete cazurile particulare, particularul. Raportul dintre esența lingvistică și limbă seamănă deci foarte bine cu raportul dintre general și particular și, după cum generalul nu există în afara particularului, tot astfel esența limbii nu există în afara cazurilor concrete.

2. În directă legătură cu cele de mai sus stă și problema legii cu aplicații la limbă. Considerînd după Hegel că legea este „reflectarea c a l m ă a fenomenelor", reprezentînd „fenomenul esențial", V. I. Lenin scrie în *Caiete filozofice*, p. 120 : „Ergo, *legea* și *esența* sînt concepte de același gen (de același ordin) sau, mai bine zis, de aceeași treaptă care exprimă aprofundarea de către om a cunoașterii fenomenelor lumii etc.". Una dintre consecințele acestei observații privește faptul că fenomenul fiind „totalitatea, integralitatea", este „*mai bogat* decît legea" (*op. cit.*, p. 121). Dar legea și esența nu trebuie confundate pentru că „esența este formată din însușiri, iar legea este un raport. *Însușirile lucrurilor* sînt primordiale față

de *raporturile dintre lucruri*"[1] Esența limbii s-ar putea defini așadar ca o serie de însușiri lingvistice constante.

3. Avînd în vedere principiile enunțate mai sus, sîntem îndreptățiți să spunem că esența limbii în genere *trebuie* să difere de esența oricărei limbi date, ca urmare firească a faptului că depinde de fenomenul în care apare, dar de aici nu rezultă că într-un fenomen aflat pe o treaptă inferioară de generalizare, cum este orice limbă concretă, nu s-ar găsi și esența limbii în general, ci numai că această esență a devenit prea puțin interesantă, căci datorită generalizării pe care a atins-o, s-a îngustat în mod excesiv și nu este deci specifică pentru o limbă dată.

4. Observațiile anterioare, destinate să fixeze cadrul filozofic al problemei, mai au nevoie de unele precizări. Prima se referă la mișcarea esenței și fenomenului, care evoluează amîndouă constant, dar nu în același ritm, esența fiind mai stabilă. Iau naștere astfel diverse contradicții. Ele apar, în cazul nostru, în forma specifică a opozițiilor lingvistice, iar rezolvarea lor este condiționată de dublul aspect al faptelor în discuție : pe de o parte, de raportul fundamental dintre esență și fenomen, care se condiționează, dar au extensiunea diferită, pe de altă parte de ritmul lor inegal de dezvoltare.

A doua precizare se referă la fenomen, pe care îl putem defini ca acțiunea unui ansamblu de elemente luate ca un întreg în legătura lor comună[2]. El se înfățișează ca o structură de fapte în corelație și nu se deosebește de esență decît fiindcă, față de aceasta, elementele lui constitutive sînt mai numeroase.

Pentru a stabili esența limbii, să comparăm acest fenomen cu unul similar. Cel mai potrivit pare a fi producția socială, căci constituie ca și limba o caracteristică a societății umane, neexistînd decît în interiorul acesteia. Esența producției sociale este fabricarea de bunuri necesare vieții. Pentru discuția noastră nu interesează deocamdată nici dacă aceste bunuri sînt sau nu mărfuri, nici dacă cei care le fac sînt sau nu stăpînii uneltelor de fabricație. Aceste fapte devin interesante numai din momentul cînd, în loc de producție în general, analizăm o formă oarecare a ei, de pildă aceea din orînduirea capitalistă. Este însă evident că atunci, schimbînd condițiile, se schimbă și esența, precizîndu-se, și de unde mai înainte ne era indiferent cine stăpînește uneltele, acum este absolut necesar s-o știm, dacă vrem să descoperim esența producției sociale în capitalism.

Ca fenomen, producția este determinată de nevoile vieții ; ca fenomen, limba este determinată de nevoile schimbului de idei, de nevoile comunicării. Oamenii nu au început să vorbească în urma unui șoc emotiv, speriindu-se de furtună sau de alt eveniment astronomic, și e tot atît de puțin posibil ca limba să se fi născut din joacă, pentru că nici șocul emotiv, nici joaca și nici alte asemenea „cauze" nu au caracter de necesitate, nu implică modificarea generală a comportamentului obișnuit al animalului.

---

[1] H. Wald, *Introducere în logica dialectică*, București, 1960, Editura Academiei R.P.R., p. 44.

[2] V. P. Tugarinov, *Corelația dintre categoriile materialismului istoric*, București, 1960, Editura științifică, p. 66.

Însuşirea fundamentală a limbii ca fenomen social, esenţa ei, constă în funcţia de comunicare. Dar ce se comunică, ce reprezintă suportul, baza acestei funcţiuni, ideile sau sentimentele şi emoţiile? Dacă se consideră că elementul primordial al funcţiei de comunicare sînt sentimentele, emoţiile etc., trebuie să tragem concluzia că limba se naşte ca expresie a unor stări psihologice şi, prin urmare, interjecţiile ar trebui să fie primele cuvinte, primele semne comunicate. Împotriva unei asemenea interpretări apar de la început mai multe obiecţii. Înainte de toate, la baza procesului de cunoaştere nu stă emoţia, căci obiectele care impresionează pe oameni acţionînd asupra lor nu devin importante pentru cunoaştere decît prin reîntoarcerea conştiinţei la ele. Se formează astfel noţiunea, moment indispensabil pentru existenţa funcţiei de comunicare a limbii, care, se ştie, nu cuprinde în cuvinte decît generalul.

Pavlov a demonstrat mai mult decît convingător că nu putem avea limbă fără al doilea sistem de semnalizare, altfel zicînd fără capacitatea de a face dintr-o succesiune de articulaţii un semn pentru obiectul denumit, iar semnul este el însuşi rezultatul unei lungi dezvoltări produse cu materia nervoasă.

În sfîrşit, limba se manifestă în mod curent, iar la origine în mod obligator, în prezenţa a cel puţin doi indivizi, care îndeplinesc pe rînd rolul de vorbitor şi pe acela de ascultător. Ei nu se pun însă în comunicare decît dacă au nevoi comune, mai mult sau mai puţin importante. Comunicarea emoţiilor nu reprezenta, la început, aşa ceva, pentru că emoţiile puteau privi numai pe unul dintre interlocutori şi lăsau indiferent pe celălalt, compasiunea fiind un sentiment rafinat pe care cu siguranţă oamenii primitivi nu l-au avut. Iată de ce esenţa limbii se confundă cu funcţia de comunicare a ideilor. Prin urmare, aşa-numita funcţie expresivă a limbii se subordonează funcţiei de comunicare a ideilor.

Datorită faptului că „prin esenţa lui un lucru este identic cu toate lucrurile de aceeaşi calitate, de acelaşi gen" (H. Wald, *op. cit.*, p. 44) limba, considerată numai ca esenţă, se confundă cu orice procedeu de comunicare a ideilor, cu scrisul, cu alfabetele speciale, cu diversele coduri etc. A avut deci dreptate F. de Saussure s-o includă în semiotică, dar, din păcate, în felul acesta nu a definit-o tocmai pentru că nu a arătat ce o deosebeşte de celelalte fenomene de aceeaşi esenţă. În fond, avem a face cu absolutizarea esenţei limbii ca fenomen social, lucru care reiese şi mai bine din afirmaţia lingvistului elveţian relativ la raportul dintre limbă şi gîndire. Spunînd că prima îşi ia substanţa necesară dintr-o gîndire amorfă pe care o organizează în acest fel, F. de Saussure se referea probabil numai la esenţa limbii, nu la întregul fenomen. Desigur, limba organizează şi concretizează gîndirea, dîndu-i posibilitatea să se comunice, dar nu o gîndire amorfă ca o pastă. Este evident incorect să se judece două fenomene dintre care unul, gîndirea, privit ca ceva lipsit de orice formă, iar celălalt, limba, ca ceva lipsit de orice conţinut, de vreme ce ambele sînt perfect solidare, chiar după părerea şi expresia lui F. de Saussure.

Funcţia de comunicare a limbii se bizuie totdeauna pe un suport. Este aproape de la sine înţeles că nu există şi nu poate exista nici un fel de mijloc de comunicare, nici un fel de cod fără destinaţia de a comunica ceva.

Identificînd funcția de comunicare cu esența limbii, nu avem dreptul să pierdem însă din vedere baza funcției de comunicare, ideile, care reprezintă conținutul ei, indiferent de calitatea lor, adică indiferent de gradul lor de valabilitate obiectivă. Esența nefiind deci niciodată eliberată de fenomen, nu se poate comporta față de gîndire ca un instrument oarecare. Dacă am judeca în felul acesta, ne-am izbi de dificultatea enormă de a nu putea răspunde cine a construit acest instrument și, mai ales, cum. Atribuind gîndirii formarea lui, înseamnă de fapt să recurgem la o gîndire formată, anterioară și străină de cea amorfă, adică să facem apel la un factor conștient, exterior gîndirii omenești, ceea ce este, bineînțeles, absurd.

În realitate, oamenii comunică ceea ce știu în orice moment al dezvoltării lor sociale, iar perfecționarea gîndirii și a limbii se sprijină totdeauna reciproc, mișcîndu-se însă fiecare după legile sale proprii.

Pornind de la funcția de comunicare și de la suportul ei, observăm că ideile constituie împreună cu învelișul lor sonor m a t e r i a l u l concret al funcției de comunicare. Ca unități mai mult ori mai puțin extinse, elementele acestui suport reprezintă obiectele comunicării, care, spre a putea fi cît mai ușor comunicate, suferă în permanență acțiunea gîndirii și sînt modificate de aceasta, dar, evident, nu la întîmplare. Cea mai importantă operație la care sînt supuse este adunarea lor în grupe cît mai distincte unele de altele. Ele sînt așadar organizate după principiul identității-diferenței. Din acest punct de vedere, gîndirea se exercită asupra lor la fel ca asupra oricăror obiecte din natură, în sensul că le așază în clase, potrivit cu diversele lor caracteristici. În cursul operației, grupurile obținute se compară permanent între ele și se stabilește în felul acesta concomitent ce este identic și ce este diferit între obiectele lingvistice astfel clasificate. Obiectele denumite verbe, de exemplu, nu se individualizează decît în prezența obiectelor denumite substantive, obiectele predicate apar ca atare numai în prezența obiectelor denumite subiecte etc.

Același procedeu se aplică și cuvîntului ca unitate. Acesta exprimă în fiecare fragment de comunicare cîte un singur sens. Cînd, de exemplu, *arc* înseamnă ,,boltă'', succesiunea aceasta de articulații exclude pe *arc* în înțelesul de ,,armă'', pe *arc* în înțelesul de ,,resort'' etc. Dar nu numai atît, însuși învelișul material al cuvîntului este necontenit identificat cu sine însuși și diferențiat de sine însuși. Astfel, *arc* exclude și implică pe *arcuri* și pe *arce* și oricare succesiune asemănătoare.

Principiul identității-diferenței este decisiv și pentru fragmentarea unităților din punct de vedere funcțional. Datorită lui se extrag elementele identice dintr-o serie diferențiată și astfel verbul nu se confundă în timpul comunicării cu numele, iar un caz gramatical nu se întrebuințează în locul altuia fără nici o justificare. Pe acest principiu se bizuie așadar întreaga structură a limbii, și, într-o formă specială, structura gramaticală, indiferent de caracterul elementelor identificate și diferențiate, adică indiferent de tipurile de limbi, flexionare, aglutinante sau izolante.

Funcția de comunicare a limbii se prezintă așadar ca o manifestare a principiului identității-diferenței, ceea ce ne duce la concluzia că *limba nu este altceva decît o înșiruire de identități și diferențe ale unor obiecte aparte, obiectele lingvistice*.

În forma de mai sus, identitatea-diferența nu privește însă numai esența limbii, pentru că se regăsește la fel în partea non-esență a limbii și apare în orice alt fenomen. Nici dacă am spune că este vorba despre o identitate-diferență între date lingvistice generale nu am obține o trăsătură specifică, în sens de trăsătură proprie limbii. Aceasta are în esența ei toată seria de identități și diferențe necesare, dar esența rămîne tot funcția de comunicare a ideilor îmbrăcate în haină sonoră.

★

Pentru a vedea ce este esența limbii în particular, trebuie mai întîi să delimităm fiecare caz analizat, căci engleza nu se distinge, de pildă, de rusă, de romînă sau de germană prin caracterele generale ale funcției de comunicare lingvistică. Prin aceasta, limbile citate se identifică în fenomenul social al cărui nume îl poartă fiecare. Numai modalitatea concretă a comunicării izolează engleza de alte limbi, de exemplu, faptul că ea combină într-un mod specific aspectul verbal cu sistemul timpurilor, pe cînd rusa întrebuințează în același scop numai aspectul, iar romîna și germana timpurile. Chiar dacă în fiecare dintre limbile în care avem un sistem de redare a ideilor verbale prin timpuri există și rămășițe mai mult ori mai puțin sistematice ale aspectului, în esența lor specifică, ele nu intră în această categorie gramaticală. După cum se vede, delimitarea cazului particular se face tot prin stabilirea identităților și diferențelor și prin compararea frecvenței lor, adică prin raportarea unor modalități specifice la altele de același fel din limbi diferite.

Cînd luăm însă în considerație un caz particular astfel delimitat, constatăm că esența lui nu se poate defini numai prin identități sau numai prin diferențe. Dacă e privită *numai* din punctul de vedere al identităților sale genetice limba romînă apare ca fiind însăși limba latină, iar dacă e privită numai din punctul de vedere al diferențelor sale ea face impresia unei limbi slave. Nici una din afirmațiile anterioare nu corespunde însă întru totul adevărului. Cea dintîi nu distinge romîna de latină, confundînd cele două unități ; a doua neglijează esența istorică.

Specificul limbii romîne constă din faptul că ea este un idiom romanic din regiunea Dunării, unde a evoluat în contact cu limbile slave meridionale și cu alte limbi balcanice. Cînd vrem să aflăm care este esența ei actuală, trebuie să comparăm limba romînă cu ea însăși, adică toate aspectele ei particulare, diferențiate, graiuri, dialecte și limbă literară între ele. Tot ce rezultă ca fiind identic în aceste aspecte formează elementul general. În felul acesta, romîna, una dintre formele pe care le ia funcția umană de comunicare a ideilor, a devenit un obiect de cercetare ca oricare altul și din acest moment putem face abstracție de aspectele sale particulare din care am extras esența.

Astfel, în toate manifestările ei particulare, romîna utilizează desinența *-i* pentru a exprima pluralul masculinelor. Acest *-i* poate fi și un *-ĭ*, de exemplu în *frațĭ* (mei), sau nimic în (doi) *bărbaț* (cu *ț* dur). Avem așadar identitatea *-i* = *-ĭ* = *nimic*. Aceasta nu înseamnă însă că *-i* poate fi oricînd schimbat cu *-ĭ* sau cu nimic, ci numai că în esența limbii romîne *-i* este tot una cu *-ĭ* sau cu nimic. Dincolo de această esență, în fenomenul parti-

cular, într-un grai sau într-altul, identitatea *-i* = *-î* = *nimic* nu mai reprezintă o realitate. Din punct de vedere diacronic, formula este însă inexactă. E. Vasiliu arată în LRIX, 2, p. 6 că *-i* latin, desinența pluralului masculinelor, nu este identic cu *-i* romînesc, tot desinență a aceluiași plural. De fapt, cum observă însuși autorul citat, nici considerarea lor ca identice nu ar fi eronată, pentru că totul depinde de perspectivă și de condițiile analizei. Dacă luăm pe *-i* latin și-l comparăm cu *-i* romînesc din *pomi*, să zicem, trebuie să spunem că *-i* romînesc este același cu *-i* latin ca f u n c ț i e, dar dacă facem comparația între desinența *-i* din latină și desinența *-i* din romînă, nu mai sîntem în prezența aceluiași *-i*, fiindcă funcțiunile fiecăruia diferă : *-i* latin apare în alte cazuri decît în romînă. Cu alte cuvinte, el se fenomenalizează altfel în fiecare dintre cele două limbi, datorită evoluției lor.

Procedînd în felul de mai sus în toate situațiile particulare ale limbii romîne, ne vom afla la sfîrșitul cercetării în fața unui număr de fapte lingvistice cu caracter general. Ele reprezintă o cantitate oarecare de identități și constituie manifestarea materială a funcției de comunicare în limba romînă, fiind totodată concretizarea specifică a esenței lingvistice general umane.

Această cantitate de identități a fost obținută pe o cale care urmează liniile operației de identificare și diferențiere din mintea vorbitorilor. Ea este prin urmare un rezultat al elaborării sociale și reprezintă, în consecință, nucleul de fapte generale ale unei limbi, denumit de unii lingviști și „limbă comună", în sens de mijloc lingvistic de comunicare, obligator pentru toți membrii societății, indiferent de clase și, cum am văzut, indiferent de aspectele lingvistice locale.

Limba comună, concepută astfel, este deci esența specifică a unei limbi date. Ea se poate fenomenaliza în chipurile cele mai variate. Cu toate acestea, un anumit aspect al acestei fenomenalizări este foarte apropiat de esență și tinde să se confunde cu ea. Este vorba de limba literară în care se aleg treptat tocmai trăsăturile esențiale și, evident, specifice. De aceea, limba literară și face impresia la un moment dat că este însăși esența concretizată a unei limbi, sau, pentru a întrebuința formula lui P. Miclău, limba literară concretizează, materializează pe cea comună într-un anumit moment istoric. (Vezi *Probleme de lingvistică generală* I, p. 74—75).

O identificare a limbii comune cu cea literară nu-mi pare însă posibilă, pentru că, în calitate de esență, cea dintîi trebuie să păstreze totdeauna proporții mai reduse decît oricare dintre aspectele sub care se fenomenalizează, iar extensiunea ei, în mod necesar mai mică decît a fenomenului lingvistic particular, implică generalizări nepotrivite pentru limba literară. De exemplu, în esența ei, o limbă are relativ puține cuvinte, aspectul ei literar are însă multe și chiar foarte multe. Nu se poate însă nega apropierea dintre cele două elemente, limba literară tinzînd spre includerea totală a limbii comune. Extensiunea diferită a limbii comune și a celei literare atrage după sine numeroase opoziții lingvistice, a căror rezolvare micșorează sau mărește distanța dintre una și cealaltă și le perfecționează pe amîndouă.

În concluzie, esența limbii este reprezentată din punct de vedere funcțional prin funcția de comunicare a ideilor, iar din punct de vedere concret, particular, printr-o serie de identități lingvistice care reies din aspectele materiale, determinate ale acestei funcții de comunicare. Această serie de identități lingvistice alcătuiesc o unitate denumită limbă comună.

Se înțelege ușor că orice limbă comună, deci orice esență a unui fenomen lingvistic precis delimitat, nu mai este decît un caz particular cînd îl punem în raport cu esența unui grup de fenomene lingvistice similare. El devine și mai particular pe măsură ce referirea se face pe un plan mai larg. În acest sens, esența unei limbi date devine fenomen cînd se lărgește cadrul generalizării și se păstrează ca esență cînd acest cadru se îngustează. Este ceea ce filozofia materialist-dialectică numește fenomenalizarea esenței și transformarea fenomenului în esență.

NOTE ASUPRA INTERFERENŢEI DINTRE LIMBI, ÎN CURSUL ACHIZIŢIEI UNEI LIMBI NOI

DE

FLORICA DIMITRESCU

Problema contactului între limbi de-a lungul istoriei lor a constituit obiectul multor cercetări, uneori foarte amănunţite [1]. Mai puţin a fost luat însă în consideraţie aspectul individual al problemei interferenţei dintre limbi, aspect care ar putea confirma, pe viu, procesul realizat colectiv în cursul unei lungi perioade de timp [2]. În cele ce urmează vom încerca să prezentăm cîteva observaţii tocmai pe baza acestui aspect : este vorba anume de procesul de interferenţă dintre o limbă nou însuşită şi celelalte limbi cunoscute de vorbitor, în primul rînd limba sa maternă, individul — în special cel cultivat — reprezentînd un punct de încrucişare al mai multor sisteme lingvistice [3].

În consideraţiile de mai jos mă voi baza pe experienţa acumulată în timpul unei perioade de şase luni pe care am avut prilejul să o petrec în R. P. Polonă. În această vreme am învăţat, într-o măsură anumită, limba polonă despre care, în momentul cînd am păşit pe teritoriul Poloniei, nu aveam absolut nici o cunoştinţă. Confruntarea dintre limba polonă, recent achiziţionată, limba maternă şi celelalte limbi cunoscute deja (în grade diferite) poate duce la o serie de concluzii cu caracter general care să verifice în mic, pe plan individual, ceea ce se petrece în mare, pe plan social. În cazul nostru comparaţia s-a făcut pe de o parte între limba nouă, polonă, şi pe de altă parte între limba romînă (limba maternă), limba franceză bine cunoscută, şi limbile germană, rusă, italiană cunoscute într-o măsură mai mică. Trebuie menţionat că limbile curent folosite de mine în conversaţie la început, au fost franceza şi germana. Limba

---

[1] Vezi, de exemplu U. Weinreich, *Languages in Contact*, New York, 1953 ; regretăm că nu am putut consulta ultima lucrare care se ocupă de problema în discuţie, W. Theodor Elwert, *Das Zweisprachige Individuum, ein Selbstzeugnis*, Wiesbaden, 1960.

[2] Pentru rolul factorului social şi individual în evoluţia limbii (aspectul semantic) v. W. Doroszewski, *Czynnik społeczny i indywidualny w rozwoju znaczeniowym wyrazów*, în *Symbolae gramaticae in honorem I. Rozwadowski*, I, Cracovia, 1927, p. 19—35.

[3] V. J. Kuryłowicz, *La nature des procès dits „analogiques"*, în „Acta lingvistica", 5, 1, p. 36.

romînă era utilizată numai în conversaţia cu romînii aflaţi întîmplător în Polonia în aceeaşi perioadă de timp sau cu puţinii polonezi care o cunoşteau (dar dat fiind că interesul meu era să învăţ limba polonă evitam, cu aceştia, conversaţia în limba romînă).

Interferenţa între limbi este un proces în care se confruntă două tendinţe: 1. conservarea elementelor din limbile deja cunoscute (în primul rînd din limba maternă) în limba de curînd însuşită şi 2. pătrunderea elementelor din limba recent învăţată în limbile anterior cunoscute. Între cele două aspecte amintite există o deosebire esenţială: păstrarea habitudinilor din limba maternă este un proces de lungă durată: el începe în momentul contactului cu noua limbă şi se continuă atîta vreme cît are loc raportul între limbi [1] în timp ce intrarea elementelor din limba nouă în limbile deja cunoscute începe să acţioneze relativ tîrziu, într-o fază mai înaintată de deprindere a acestei limbi şi devine sensibilă de-abia după o perioadă îndelungată de simbioză.

Procesul pătrunderii elementelor din limbi cunoscute anterior în limba nouă nu se poate realiza decît de la limbi cu sistemul p e r f e c t cunoscut către limba nouă. În acest caz primul loc (de cele mai multe ori u n i c u l) îl are limba maternă.

În relaţiile dintre limba romînă şi limba polonă nou însuşită deprinderile din limba maternă, inerente în faza de început, nu au încetat să se manifeste în tot timpul cît a durat contactul cu noua limbă. Printre efectele cele mai puternice şi mai frecvente ale influenţei limbii romîne asupra limbii polone neasimilate complet a fost introducerea unor calcuri din limba romînă în polonă vorbită de mine. Astfel, am realizat un calc semantic pe baza verbului polon *wierzyć* „a crede". Cum în romînă verbul corespunzător, *a crede*, are două sensuri: *a crede în cineva* sau *în ceva* şi *a socoti, a considera* (în construcţia *cred că* ...), i-am atribuit şi verbului polon cele două semnificaţii „fabricînd" o construcţie de tipul *wierzę że* ... („cred că") imposibilă în limba polonă; acesta este un calc prin adaos de înţeles deoarece în limba polonă cuvîntul discutat înseamnă exclusiv „a crede în dumnezeu, în ceva". Un alt caz: deoarece în limba romînă nu există decît un singur cuvînt pentru a acoperi două noţiuni cărora în limba polonă le corespundeau două cuvinte, utilizam numai primul cuvînt învăţat. Acest caz poate fi ilustrat de exemplu prin cuvîntul rom. *brad* care desemnează atît arborele aflat în pădure cît şi arborele adus acasă, ca pom împodobit pentru sărbători; în limba polonă bradul din pădure se numeşte *jodła*, iar cel împodobit în casă *choinka*. Deoarece pe acest de-al doilea cuvînt l-am învăţat mai tîrziu, fiind un termen special, utilizat ocazional, eram tentată şi după aceea să folosesc pentru noţiunea desemnată de el termenul generic *jodła* deprins cu mult înainte. Uneori calcul îmbrăca alt aspect: deoarece în limba romînă noţiunea *a-i fi ruşine* se exprimă obişnuit printr-o locuţiune, am creat o locuţiune corespunzătoare în limba polonă (după modelul altor locuţiuni similare poloneze cu verbul *a avea* şi nu cu verbul *a fi* ca în romînă), **mieć wstyd*, deşi în

[1] Despre „tenacitatea" deprinderilor din limba maternă, v. Meillet, *Les effets de changements de langue*, în „Lg. hist. et lg. gén.", II, 108 şi urm.

limba polonă exista verbul *wstydzić* (*się*) „a se rușina”. Invers, în limba polonă pentru noțiunea „a nădăjdui” se folosește locuțiunea *mieć nadzieję* (corespunzătoare locuțiunii romînești „a avea nădejde, speranță”), dar fiindcă în limba romînă este mai frecvent folosit verbul decît locuțiunea, utilizam un verb inexistent în polonă **nadziejć*, și nu locuțiunea curentă. În ambele cazuri însă creațiile acestea fiind conforme cu modul de formare a cuvintelor din limba polonă [1] erau cu ușurință înțelese de orice vorbitor al limbii polone.

Fapte ca cele de mai sus surprind mecanismul de naștere a calcului, fenomen cu o răspîndire mare în toate limbile, și pot pune în relief un aspect mai puțin discutat din istoria calcului în general: a u t o r u l calcului. Într-adevăr, dacă ne referim la calcul prin adaos de înțeles observăm că nu poate fi realizat decît de cel care în limba sa maternă are cele două sensuri prezente în conștiință în timp ce calcul prin traducerea elementelor [2] sau prin utilizarea preverbelor [3] poate avea drept autor și pe cel în limba căruia se realizează calcul. Cu alte cuvinte, un calc de tipul rom. *carte* cu sensurile „carte de citit sau de studiere” și „scrisoare” după v. sl. *kniga* [4] este creația slavilor, în timp ce forme ca *untdelemn*, calchiat după v. sl. *drěvěno maslo* sau *pertracta* creat după germ. *verhandeln* pot fi datorite romînilor [5]. Alte urme ale deprinderilor din limba maternă s-au manifestat în folosirea persoanei a 2-a singular sau plural pentru adresare în locul persoanei a treia singular, cum se obișnuiește în limba polonă. Spuneam de exemplu „*jesteś (jesteście) matką Zofii?*” „ești (sînteți) mama Sofiei?” în loc de: „*Pani jest matką Zofii?*” lit. „Doamna este mama Sofiei?” [6]. Tot prin specificul limbii romîne se explică utilizarea sistemului nostru de desemnare a orelor, mult diferit de cel polonez. Astfel spuneam foarte des: „*jest (godzina) siedem i pól*”, „este (ora) șapte și jumătate” și nu, cum este corect, „*jest wpól do dziewiątej*” lit. „este jumătate spre nouă”. În limba polonă se obișnuiește ca înaintea unei propoziții interogative să se folosească particula *czy* „oare” pe care o omiteam aproape regulat datorită inexistenței ei în limba

[1] Posibilitate de a crea un cuvînt într-o limbă străină conform spiritului acesteia ar putea infirma teza lui M. Křepinský (*Influența slavă asupra verbului romînesc*, în *Actes du sixième Congrès de Linguistique*, 1948, p. 324) după care slavii care au învățat romînește erau incapabili să creeze un cuvînt în spirit romînesc.

[2] Numite „calcuri-traduceri” de Ullmann, *Précis de sémantique fr.*, p. 205; credem că I. Rizescu (*Contribuții la studiul calcului lingvistic*, p. 8) se împotrivește fără temei acestei denumiri clare și comode.

[3] Al. Graur, BL, IV, p. 193–194.

[4] Deși T. Capidan (*Calques linguistiques*, în DR I, 335) consideră că procesul s-a petrecut invers, de la romîni la slavi.

[5] Fără a exclude posibilitatea ca astfel de calcuri să fie opera slavilor nu putem fi de acord cu M. Křepinský care în *L'élément slave dans le lexique roumain*, în *Mél. M. Roques IV*, p. 160, susține că o formă ca rom. *unsprezece* este creația unui slav și nu a unui romîn.

[6] Dacă însă astfel de construcții pot fi „tolerate” în limba vorbită polonă, ele trebuie evitate cu grijă în traducerile din limba romînă în polonă. Nu trebuie admis nici fenomenul invers care apare în traducerile din polonă în romînă, ca de ex. în traducerea recentă a nuvelelor lui Sienkiewicz (Biblioteca pentru toți, 1960, p. 101): „A scris mamă-sei o scrisoare care începea așa:

— Dragă mamă! scumpa mea **știe** cum face *perfectum* de la *gaudere*? Cu siguranță că **nu știe** nici mama, nici mica Lola, căci în toată clasa eu singur am știut” (subl. n.)

romînă (şi, în plus, pentru că aveam impresia că nici noţional nu aduce ceva în plus, ideea de interogaţie putînd fi dedusă din intonaţia specială). În fine, datorită faptului că limba romînă nu cunoaşte decît cu rare excepţii — şi atunci exprimată prin mijloace lexicale în special — categoria aspectului, timpul relativ redus petrecut în Polonia nu mi-a permis să-mi însuşesc sistemul foarte complicat al perechilor de verbe perfective şi imperfective.

Dacă trecem la examinarea celui de-al doilea aspect al problemei (influenţa limbii polone asupra limbii romîne vorbite de mine în timpul şederii în Polonia) trebuie făcută de la început observaţia că dacă „prezenţa" limbii materne se făcea simţită la fiecare pas în utilizarea limbii polone, în schimb, într-un timp atît de scurt cît am stat în Polonia, limba polonă nu s-a putut impune pentru a altera limba romînă vorbită de mine (ceea ce am observat că s-a întîmplat cu limba romînilor aflaţi în Polonia de 8—9 ani). Totuşi, învăţarea limbii polone n-a rămas fără urmări imediate pentru limba romînă. Este vorba de dificultăţile avute cu scrisul în limba romînă după ce îmi intrase în conştiinţă că *ch* = h, *k* = c, *c* = ţ şi, după ce nu mai văzusem scris decît *w* pentru *v*. Către sfîrşitul perioadei de şedere în Polonia scriam curent în romîneşte ar*chiw*a, granică sau am *k*întat. În aceste cazuri, era nevoie de un efort special, conştient, pentru a scrie aşa cum se cuvine. Întorcîndu-mă în ţară însă, destul de repede, chiar fără a fi fost necesară o supraveghere prea atentă, am revenit la sistemul ortografic cunoscut. Aceasta arată că scrisul este una dintre deprinderile cele mai facile, care se învaţă dar se şi părăseşte cu aceeaşi repeziciune.

În afară de aceste deprinderi ortografice de o mai mare pregnanţă s-a dovedit a fi lexicul limbii noi. Într-adevăr, o dată cu trecerea timpului, unele cuvinte îmi deveniseră atît de familiare încît le adoptam şi atunci cînd utilizam limba romînă faţă de persoane care cunoşteau limba polonă. De cele mai multe ori aceasta se întîmpla cînd foloseam termeni poloni fără corespondent în limba romînă sau cu un corespondent mai greu de realizat prin perifrază : „Hanka are o *wiatŕówcă* foarte bună" — „haină scurtă de ploaie" (de observat că în multe dintre aceste cazuri dădeam cuvîntului polon o formă romînească) ; „stau lîngă Sukiennice" — „hala de pînzeturi", „*Dom* este un *hlas* foarte important" „articol în dicţionar" dar şi pentru altfel de cuvinte dintre cele mai frecvent utilizate : „Mă duc la *Księgarnia*" — „librărie", „i-am *dziękujat* pentru ajutorul dat" — „i-am mulţumit".

Alteori inseram în vorbire grupuri întregi de cuvinte din limba polonă. În cele mai multe cazuri era vorba de denumiri speciale, greu de tradus, ceea ce le justifică prezenţa în romînă : « Mergi la *Dworzec towarowy*? » „gara de mărfuri", « am fost la *Powschechny dom towarowy* » „magazinul general", « i-a adus *spis potrawy* » „lista de bucate". Titlurile cărţilor, ale pieselor de teatru, ale filmelor etc. de asemenea le foloseam în conversaţie în limba polonă : « a apărut o nouă fascicolă din *Slowar staropolski język* (*Dicţionarul limbii vechi polone*), « Azi mă duc la *Zbrodnia i kara* şi mîine la *Dzieja Tristana i Izoldy* » (*Crimă şi Pedeapsă* şi *Istoria lui Tristan şi Izolda*). Şi cînd scriam romîneşte unor persoane

care aveau ca limba maternă polona sau cunoşteau limba polonă, procedam la fel, din comoditate, sau din necesitate (uneori „traducerea" unui titlu nu corespunde exact intențiilor autorului etc.). În cele mai multe cazuri, după cum se vede, am utilizat în frazele romîneşti termeni poloni speciali; procesul acesta este comparabil — deşi pe planuri diferite — cu acela petrecut în cursul istoriei limbii romîne cînd slavii, învățînd lexicul romînesc de toate zilele au introdus în limba romînă vocabularul lor cu caracter special[1].

În concluzie, în „ciocnirea" dintre două sisteme lingvistice dintre care unul este perfect cunoscut vorbitorului şi celălalt de-abia începe să se impună, acțiunea exercitată din limba maternă se manifestă îndelung şi felurit, în timp ce, înrîurirea limbii străine asupra limbii materne nu se realizează decît superficial — pe plan lexical — şi, în cazul cînd diferențele dintre scrierea celor două limbi sînt mari, şi prin unele particularități ortografice.

Trecînd acum la relațiile stabilite între limba franceză (limbă cu un sistem binecunoscut dar nu în aceeaşi măsură ca sistemul limbii materne) şi limba polonă, am observat că deşi deseori eram pusă în situația de a folosi franceza în conversație, influența limbii franceze asupra limbii polone nu s-a manifestat în nici un fel. În schimb, cînd cunoştințele de limba polonă au căpătat o anumită proporție, în limba franceză au fost inserate, de asemenea, în conversație, frînturi de propoziții sau cuvinte obişnuite în limba polonă (de exemplu: „j'ai reçu une *zaproszenie*" — „invitație", „vous habitez à *Dom Akademicky*?" — „Căminul Studențesc"; „vous suivez les conférences de *staro-cerkewno-slowiański*?" „veche slavă bisericească"; „j'ai été à *Bar Mleczny*" „Lacto-bar").

Dintre limbile cunoscute într-o măsură mai mică (germană, rusă, italiană) care au venit în contact cu limba polonă, am constatat un fenomen interesant în legătură cu limba germană: o dată cu trecerea timpului, cînd cunoştințele de limba polonă au ajuns să egaleze cunoştințele pe care le aveam de limba germană, limbă pe care, alături de franceză, o utilizam în primele trei-patru luni pentru a mă înțelege, am început să nu mai pot duce o conversație în limba germană. Cam de la începutul lunii a cincea cuvintele din limba polonă, pe care le foloseam, dar, mai ales, pe care le auzeam frecvent îmi erau mult mai la îndemînă, aşa că mi s-a întîmplat ca, chiar dacă începeam o frază în limba germană, să fiu nevoită să o termin în limba polonă. Cu vremea am renunțat să mai întrețin conversații în limba germană cu polonezii pentru că îmi veneau în minte mai curînd cuvintele poloneze decît cele germane. Aceasta dovedeşte că între două limbi cunoscute într-o măsură oarecum egală, se impune aceea pe care o auzi tot timpul. În interferența dintre mai multe limbi străine, mediul lingvistic înconjurător impune utilizarea limbii cunoscute activ.

O poziție deosebită în ansamblul lingvistic discutat a avut-o limba rusă, singura limbă cunoscută de mine din aceeaşi familie de limbi cu polona. Cînd am ajuns în Polonia eram aproape convinsă că limba cu

[1] M. Křepinský, *Infl. slavă...*, p. 324; id., *L'élément slave ...*, p. 158, în care face distincția între „împrumut" şi „reziduum".

ajutorul căreia mă voi putea înțelege la început, alături de limba franceză, va fi limba rusă. Dar experiența mi-a arătat că exprimarea în limba rusă a fost deosebit de anevoioasă, chiar la început, cînd limba polonă nu era învățată pînă la gradul care să permită utilizarea ei în vorbire. Simplul fapt că trăind într-un anumit mediu lingvistic, în speță polonez, în care se vorbește o limbă asemănătoare structural cu cea pe care o cunoșteam deja (limba rusă) a făcut să se inhibeze posibilitățile de a mă exprima în limba rusă dinainte cunoscută. Aceasta confirmă teza că este mai greu de deprins o limbă cu un sistem asemănător decît limbi cu structuri mai mult sau mai puțin diferite [1]. Într-adevăr, din limba rusă m-am putut servi „activ" la început numai de cîteva sintagme sau cuvinte izolate de adresare și de orientare (да „da", нет „nu", там „acolo", до свидания „la revedere", спасибо „mulțumesc", хорошо „bine"), care însă, după cîteva zile de contact cu limba polonă s-au pierdut în primul rînd pentru că învățînd de exemplu că *acolo* se spune în polonă tot *tam*, ca în limba rusă, aveam sentimentul că folosesc cuvîntul auzit în jur, în limba polonă, și nu pe cel din rusă. Cunoștințele de limba rusă devenite „pasive" au avut însă un rol însemnat în procesul de pătrundere în sistemul limbii polone și anume cu ajutorul lor, pe baza unor anumite legi fonetice stabilite cu relativă ușurință, am ajuns la înțelegerea legăturilor etimologice dintre cuvintele ruse și cuvintele polone. Limba rusă a fost deci o cale de fixare a cunoștințelor nou căpătate în limba polonă, ceea ce, respectiv, s-a petrecut cu germana și italiana, de altfel.

*

Această schiță, cu totul sumară, fixează cadrul general al relațiilor dintre o limbă nouă și limbile cunoscute în grade diferite de aceeași persoană. Problemele care aici au fost numai fugitiv menționate prezintă un anumit interes pentru lingvistica generală; ele ar cere să fie luate în cercetare în studii viitoare, independente.

Totuși, pe baza celor expuse mai sus, se pot trage cîteva concluzii de interes general cu privire la relațiile posibile dintre limbi:

1. Influențe reciproce, bazate pe o intrepătrundere a sistemelor lingvistice, în urma bilingvismului, nu se pot realiza decît între o limbă cu o structură perfect cunoscută (în primul rînd limba maternă) și limba nou asimilată [2]. În raporturile cu limbile mai puțin cunoscute, limba nouă capătă o mare preponderență — de la un anumit moment înainte — numai atunci cînd este ajutată de presiunea mediului lingvistic înconjurător. Trebuie menționat că tot ce s-a spus aici este valabil cînd contactul cu limba nouă se realizează d i r e c t, n e m i j l o c i t. (Aceasta corespunde, pe plan social, contactului „interregional". [3])

[1] O confirmare a acestei idei am avut-o și atunci cînd, aflîndu-mă în Slovacia, îmi venea mai ușor să spun „la revedere" ca în cehă „na shledano", decît ca în slovacă „do videnia" tocmai din cauza marii asemănări a acestei din urmă formule cu cea din limba polonă „do widzenia".

[2] Meillet, *Sur le bilinguisme*, în „Lg. hist. et lg. gén.", II, 100 și urm. observă că în general cele două limbi de care dispune cineva nu sînt la același nivel de cunoaștere.

[3] B. A. Serebrenikov, *О взаимодействии языков*, în „Вопросы языкознания", 1955, nr. 1, p. 10.

2. Dintre două limbi cunoscute aproximativ egal, se impune sistemul acelei limbi cu care contactul vorbitorilor este nemijlocit, activ.

3. Trecerea de la un sistem de limbă la altul complet sau mult diferit (în cazul nostru polona pe de o parte și romîna, franceza, germana, italiana pe de altă parte), este mult mai ușor de realizat decît între limbi asemănătoare structural (în cazul nostru polona-rusa).

★

Căutînd să reunim într-o privire de ansamblu procesul de interferență dintre limbi în cursul achiziției unei limbi noi, se poate observa că sistemul lingvistic recent însușit începe prin a elimina sisteme de comunicare mai puțin cunoscute, mai întîi în limbi înrudite (în cazul nostru limba polonă a anulat posibilitățile de exprimare în limba rusă) și apoi în limbi de altă structură, cînd se ajunge la același grad de cunoaștere (în cazul nostru limba polonă a făcut — la un moment dat — inutilizabil sistemul de comunicare în limba germană, italiană). Abia la urmă sistemul de comunicare nou achiziționat poate ataca sistemul lingvistic al limbii materne, creînd aspecte de bilingvism înaintat; pînă la urmă, se ajunge treptat la înlocuirea sistemului limbii materne [1] și deci la fenomenul de „uitare" a limbii materne. Este de la sine înțeles că în perioada celor șase luni petrecute în Polonia nu am putut urmări toate fazele acestui proces complex și îndelungat. Am asistat însă la etapa inițială a procesului în discuție ale cărei efecte le-am expus aici.

[1] Pentru procesul general de „degradare" a unei limbi vechi în fața unei limbi noi v. Meillet. *Le développement des langues*, în „Lg. hist. et lg. gén.", II, p. 77.

MÉTHODES DE RECONSTRUCTION SÉMANTIQUE

(à propos de védique *anūpá-*)

PAR

HENRI FREI

(Genève)

Le mot *anūpá-*, que l'on ne connaît directement [1] que par deux passages du Ṛgveda, dans les maṇḍala 9 et 10, donne du fil à retordre aux védisants.

1. On s'accorde tant bien que mal sur le sens de la strophe 9, 107, 9, qui décrit métaphoriquement la préparation du soma :

anūpé gomān góbhir akṣāḥ
sómo dugdhā́bhir akṣāḥ |
samudrám ná saṃváraṇāny agman
mandī́ mádāya tośate ||

Geldner [2] traduit :

« Ein Kuhbesitzer im Marschland mit seinen Kühen kam er geflossen,
kam Soma mit den Gemolkenen geflossen.
Sie sind in die Gehege gegangen wie (die Flüsse) ins Meer.
Der Berauschende ergießt sich zum Rausche ».

Mais l'unanimité est loin d'être faite autour du locatif *anūpé* : la « cuve »[3] des premiers indianistes a abouti à un « marécage ».

---

[1] Véd. *anūpyà-*, qui fournit un témoignage indirect, sera étudié ailleurs.

[2] K. F. Geldner, HOS 35, Cambridge (Mass.) 1951.

[3] « Kübel » (Benfey, traduction du Sāmaveda, 1848). — « In die Kufe strömt der Milchfreund mit der Milch, Soma strömt mit den Gemolkenen » (Roth, dans son édition du Nirukta, 1852, *Erläuterungen*, p. 54). — « Schon rann ins Becken mit der Milch der Kühe Herr » (Grassmann, 1877).

Le cas du second passage (10, 27, 23), sorte de rébus qui semble avoir été voulu par le poète, est quasi désespéré :

devā́nām māne prathamā́ atiṣṭhan
kṛntátrād eṣām úparā úd āyan |
tráyas tapanti pṛthivī́m anūpā́
dvā́ bṛbūkam vahataḥ púrīṣam ||

Traduction Geldner :

« Die ersten der Götter waren bei dem Bau (der Welt) zugegen;
die späteren von ihnen kamen aus der Tiefe herauf.
Drei Büffel[1] erhitzen die Erde,
zwei führen das Wasser (?), den Wasserquell her. »

Pour Benfey, les trois *anūpāḥ* étaient des « bassins » (« Wasserhalter »); pour d'autres, c'étaient des dieux « riverains » (« umwohnende, eigtl. das Gestade bildende », Roth)[2] ou « riches en eau » (Grassmann); Bergaigne en a fait « trois étangs » mythologiques[3], tandis que Geldner y a vu des « buffles » (désignation métaphorique des dieux) ou des « riverains ».

2. Non seulement les indianistes diffèrent d'opinion, mais encore chez le même traducteur le mot a souvent un sens très différent d'une strophe à l'autre, allant jusqu'à donner l'impression qu'il s'agit de deux termes différents. Or, les variétés dont se compose le contenu d'un signifié doivent avoir un certain lien en dépit de la diversité des contextes. Ce lien manque, ou est trop ténu, lorsqu'on fait signifier à un même vocable, selon l'occasion, « cuve » ou « riverain » (Roth), « cuve » ou « riche en eau » (Grassmann), « marécage » ou « buffle »[4] (Geldner). Sinon, il faudrait admettre qu'il s'agit d'homonymes[5].

Certains, cependant, ont rendu le mot à l'aide de traductions qui ont au moins l'avantage d'être consistantes entre elles : «Kübel» — «Wasserhalter» (Benfey); « abwärts mit dem Wasser » — « dem Wasser folgend » (Ludwig).

Mais quand les traductions, d'un passage à l'autre, sont identiques ou se tiennent, cela ne garantit pas encore la justesse de l'interprétation, car on peut avoir donné au mot un sens anachronique, antérieur ou postérieur à celui qu'il avait en védique.

3. L'étymologie et le sanscrit sont en effet les deux écueils principaux entre lesquels le védisant ne cesse de louvoyer.

---

1 « Oder : am Wasser wohnend ».
2 Dans son édition du Nirukta, *Erläuterungen* p. 22.
3 *La religion védique*, I, 1878, p. 178 et 220.
4 Trouve-t-on des langues où « buffle » et « marécage » s'expriment par le même mot, et comment y dirait-on : « Les buffles hantent les marécages »?
5 Chose curieuse, le fait que les commentateurs indigènes (Sāyaṇa, etc.) ont donné aux mêmes mots, selon les contextes, des sens souvent très différents a recueilli l'approbation de Pischel et Geldner dans la préface de leurs *Vedische Studien* (I, Stuttgart 1889, p. V et suiv.) !

Chez les auteurs des *Vedische Studien*, la préférence donnée au sanscrit classique en tant que document [1] se fonde sur l'hypothèse que le védique serait plus proche du sanscrit que de l'indo-européen. Cette règle, acceptée par Oldenberg [2], est encore appliquée par Geldner dans sa traduction posthume, où il affirme qu'on peut se tirer d'affaire avec les sens attestés en sanscrit [3].

Une méthode qui consiste à n'accepter que des sens documentés dans des textes postérieurs implique la négation du changement sémantique dans la période allant du védique au sanscrit et aboutit à l'abandon de la linguistique pour la philologie.

4. *Anūpá-* est interprété traditionnellement comme un composé formé de la préposition *ánu* suivie du degré zéro de *áp-* 'eau', avec allongement de la voyelle précédente et thématisation, ce qui donne comme sens 'le long de l'eau' ou 'am Wasser gelegen'[4].

On a émis ailleurs [5] l'hypothèse que le sens de *áp-* était secondaire et qu'il s'agissait étymologiquement d'une racine **Hép-/Hp-* ayant signifié 'couler'. Dans ce cas, le thématisé *anūpá-* suppose un verbe perdu **anūp-* parallèle, pour le signifiant comme pour le signifié, à des formations telles que *anu-ukṣ*, *anu-ud*, *anu-kṣar-*, *anu-plu-*, etc., dans lesquelles *anu-* fonctionne comme un préverbe et non comme une préposition.

On aimerait examiner ici jusqu'à quel point cette étymologie se reflète encore dans le védique *anūpá-*. On posera comme sens : 'qui coule le long, qui se déverse' (en fonction d'adjectif), 'courant, flot' (en fonction de substantif).

5. On obtient ainsi pour 9, 107, 9 a : « Le possesseur de vaches a coulé avec les vaches vers le flot ». Il s'agit, semble-t-il, du mélange du soma (*gomān*) [6] et du lait (*góbhir*) avec l'eau (*anūpé*) [7]. Il est vrai que ceci n'est pas l'ordre normal des opérations, où l'addition de l'eau précède celle du lait, mais on sait que les poètes, notamment au maṇḍala 9, en ont usé librement [8].

---

[1] P. XIV et suiv.

[2] « Für die Aufsuchung der Bedeutungen vedischer Worte sprechen die Vedischen Studien darin freilich zunächst ein durchaus berechtigtes Prinzip aus, daß sie verlangen, die im klassischen Sanskrit fortlebenden Vedaworte, soweit sich das als möglich herausstellt, auch im Veda nach ihrer späteren Bedeutung zu verstehen : eine Maxime, durch deren Betonung die Vedischen Studien der Forschung unzweifelhaft gute Dienste geleistet haben. » (*Vedaforschung*, Stuttgart-Berlin 1905, p. 20).

[3] « Für *anūpá* kommt man mit den später bezeugten Bedeutungen aus». (note ad 9, 107, 9). — « Die sicher bezeugten Bedeutungen ... : am Wasser wohnend, Marschland, Küstenland; Büffel. Mit diesen muß man auch im Veda auskommen ». (note ad 10, 27, 23).

[4] En dernier lieu : Mayrhofer, s.v. ; L. Renou, *Gramm. de la langue véd.*, Lyon-Paris, 1952, §§ 20, n. 1 et 257 b.

[5] H. Frei, *Carrés sémantiques (à propos de véd.* utpā-), § 11, CFS 16 (1958–59); *Véda et Cachemire*, § 4, CFS 17 (1960).

[6] Même sens aux strophes 8, 3, 1 et 8, 13, 14.

[7] Interprétation différente : « Der mit Wasser und Milch gemischte Soma (...) wird mit einem Kuhbesitzer in wasserreicher Gegend verglichen. » (Geldner, note ad a et b).

[8] Geldner, p. 6, § 5.

Les traductions de Ludwig et de Geldner, qui font de *anūpé* un locatif de manière (« abwärts mit dem Wasser »), respectivement un locatif ordinaire (« im Marschland »), sont en désaccord avec la syntaxe normale du verbe *kṣar-* 'couler vers', qui se construit généralement avec un locatif de but ou un accusatif de direction. Dans le 9ᵉ maṇḍala, qui forme, pour la langue comme pour le contenu, la partie la plus homogène du Ṛk, tous les locatifs dépendant de ce verbe (mis à part le cas, qui ne se pose pas ici, mais qui demande discussion, où ils s'accompagnent de *pári*) [1], ont le sens directif [2]; dans les autres maṇḍala, il n'y a guère que *sắdane* (1, 84, 4 c-d) que l'on ait interprété comme un locatif ordinaire [3].

D'autre part, 'flot' convient mieux que 'marécage' à la sphère sémantique des mots figurant à ce cas, qui tous désignent des entités que le soma, sujet de *kṣar-*, pénètre ou traverse. Soma ne coule ni dans ni vers un marécage.

6. Pour 10, 27, 23 c, on obtient : « Trois flots brûlent la terre ». On ne s'arrêtera pas aux « buffles » de Geldner. Dans les nombreux passages du Ṛk où des prêtres, des dieux ou Soma sont désignés par cette métaphore, les poètes se servent toujours de *mahiṣá-*.

Yāska (Nir. 2, 22), la Bṛhad-Devatā (7, 27—28) et Sāyaṇa sont d'accord sur l'identification de ces trois dieux (Pluie, Vent, Soleil) [4] et sur leur fonction, qui est de dispenser la pluie, le froid et le chaud [5]. Mais leur interprétation rationalisante les a conduits à modifier l'extension sémantique de *anūpắḥ*, *tapanti* et *pṛthivīm*. Le pāda signifierait que ces trois dieux, en « répandant » [6] le froid, le chaud et la pluie, « font pousser les plantes » [7].

Il s'agit bien plutôt d'une de ces figures violemment illogiques et compliquées dont on sait, depuis Bergaigne, combien les poètes védiques étaient friands, — en l'espèce une double synecdoque (*tres pro uno*) : des trois, c'est un seul, Parjanya, qui est un flot proprement dit, et c'est un seul aussi, mais un autre, Āditya, qui brûle la terre.

Geldner, se référant aux « trois chevelus » de 1, 164, 44, [8] préfère identifier ces trois dieux avec Sūrya, Vāyu et Agni. Dans ce cas, le sens

---

[1] *pavítre* (9, 18, 1 ; 9, 39, 4 a-b ; 9, 64, 11 ; 9, 87, 4), *ávye* (9, 98, 3). Ludwig et Grassmann les traduisent comme des locatifs de but, Geldner comme des locatifs ordinaires (sauf 9, 39, 4 a-b : *pári... pavítra ắ* « zu der Seihe hin »).

[2] *ūrmắ* (9, 39, 4c) 'onde, flot', *kaláśe* (9, 63, 3) 'vase, cuve', *jaṭháre* (9, 85, 5) 'ventre', *pavítre* (9, 28, 2 ; 9, 30, 1 ; 9, 98, 11) 'filtre'.

[3] *śukrásya tvābhy àkṣaran dhắrā ṛtásya sắdane* « Die Ströme des klaren (Soma) flossen dir [Indra] zu am Sitze des ordnungsgemäßen Werks (note : des Opfers). » (Geldner, après Ludwig et Grassmann). Mais la syntaxe de *kṣar* c. loc. invite à comprendre : « ... vers toi, vers (toi qui es) le siège de l'ordre. » Cf. VS 4, 36 c-e : *Varuṇasya ṛtasadany asi / Varuṇasya ṛtasadanam asi / Varuṇasya ṛtasadanam āsīda.*

[4] Parjanya, Vāyu, Āditya (Nir., Sāy.) ; Parjanya, Anila, Bhāskara (BD).

[5] *śītoṣṇavarṣa-* (Nir., BD), *vṛṣṭiśītoṣṇa-* (Sāy.).

[6] *anūpā* anuvapanti (Nir.) ; *anūpắḥ* | varṣādīnām ānupūrṣyena vaptāraḥ prabhāvayitāraḥ || prakṣeptāraḥ (Sāy.).

[7] oṣadhīḥ pācayanti (Nir.).

[8] Les cheveux sont les rayons de Sūrya, les éclairs de Vāyu et les flammes d'Agni : BD 1, 94.

propre de *anūpā́ḥ* se volatilise, puisqu'aucun d'entre eux ne se déverse, sauf par métaphore, et la figure disparaît.

7. La traduction pseudo-étymologique 'le long de l'eau' ou 'au bord de l'eau' est un exemple de confusion du synchronique et du diachronique, car l'explication de *-p-* par *ā́p-*, autrement dit l'établissement d'une ligne diachronique *ā́p-* > *-p-*, n'est pas valable pour le signifié. Les sens, au degré plein et au degré zéro, n'ont pas évolué de conserve, comme le montre le carré sémantique : [1]

i.-e.	**Hép-* 'couler'	**Hp-* 'couler'
	↓	↓
véd.	*ā́p-* 'eau'	*-p-* 'couler'

8. En revanche, *anvīpám* appartient à une autre formation. Il ne s'agit plus d'un syntagme reposant sur la combinaison préverbe + verbe (*anu* + **Hp-* 'qui coule le long'), mais le point de départ est ici un groupe syntaxique préposition + substantif : *anu* + *īpam* 'le long du courant' [2].

9. Pischel et Geldner n'ont pas été tendres pour la linguistique [3], et il est resté quelque chose de la prévention des philologues contre l'étymologie et la grammaire comparée jusque chez les meilleurs parmi les védisants d'aujourd'hui. Si les vues théoriques et les résultats exposés dans cet article sont acceptables, on aimerait avoir démontré du même coup qu'en matière d'exégèse védique, pour autant qu'il s'agit de sémantique et non de mythologie ou de philosophie, c'est bien le linguiste qui mène le jeu. Lui seul dispose d'une technique de la reconstruction sémantique qui permet, le cas échéant, de suppléer à la carence de témoignages directs et de contrôler les assertions des commentateurs indigènes.

[1] Sur cette notion, cf. l'article cité p. 473 (167), n. 5.

[2] Cf. H. Frei, *Véda et Cachemire*, CFS 17 (1960). — La règle de Pāṇini (6, 3, 98) concernant la différence entre *anūpá-* et *anvīpam* s'applique à un état de langue postérieur au védique.

[3] *Ved. Stud.* p. XVII et suiv.

DAKISCHES SUBSTRAT IN DER RUMÄNISCHEN LAUTLEHRE

VON

VLADIMIR GEORGIEV
(Sofia)

1. Lautwandel *e* > *ie* : [1]

Dak. Βίεσσοι (Ptol. 3, 5, 8) Name eines dakischen Stammes, aber thrak. Βέσσοι (Strab. u. a.), *Bessi* (Caes. u.a.), Βησσοί (Hdt.), Βῆσσοι (Eustath.) [2] Namen eines thrakischen Stammes. Dakisch-Mysisch und Thrakisch sind verschiedene indoeuropäische Sprachen.

Diegis (Cass. Dio) Name eines dakischen Königs neben *Degis* (Martial) dakischem Personennamen. Dieser Name geht wahrscheinlich auf ide. **dheg*^{w}*h-i-s* etwa „hitzig, Hitzkopf" [3] zurück, eine Ableitung (nomen agentis, nomen actionis) von **dheg*^{w}*h-* „brennen", vgl. alb. *djek* „verbrennen, anbrennen", lit. *degù, dègti* „brennen", aind. *dáhati* „brennt" usw. (J. Pokorny, Idg. et. Wb., S. 240 f.).

Ἱέρασος (Ptol.), *Gerasus* (Amm. Marc.; *ge* = *je*), der jetzige Fluß Siret in Dakien, aus ide. **erəso-s* (oder **eroso-s*), vgl. aind. *rása-ḥ* „Saft, Flüssigkeit" aus ide. **roso-s, rasā̊* „Feuchtigkeit, Naß" = *Rasā̊* Flußnamen = avest. *Raṅhā* (d.i. *Raẖā*) aus ide. **rosā*, griech. („pelasgisch") Ἐρασῖνος Name vier verschiedener Flüsse in Griechenland (in Argolis, Arkadien, Eritrea und Attika) aus ide. **erəs-* oder **eros-*, bulg. *Ros-ita, Ros-ica* Flußnamen u.a.

Dak. διέλλεινα (Diosk.), *dielina* (Pseudoap.) „Bilsenkraut". Infolge der weißlichen Farbe ihrer Blätter wird diese Pflanze in vielen Sprachen als „die weißliche, bleiche, weiße" benannt, vgl. nbulg. *bljan* „Bilsenkraut"

---

[1] Vgl. lat. *ĕ* (*ae*) > rum. *ie* : lat. *heri* > rum. *ierī* „gestern", lat. *pectus* > rum. *piept* „Brust".

[2] Für die Belegstellen der hier angegebenen dakisch-mysischen Eigennamen und Wörter s. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1937, s. vv.

[3] Vgl. den bulgarischen Personennamen *Plamen* „Flamme".

aus ide. *bhēl-no-s* und *bunika* „Bilsenkraut" aus ide. *bhl̥-n-īkā*, welche mit nbulg. *bjal* „weiß" < slav. **bělъ* < ide. **bhēlo-s* verwandt sind, d. *Bilsen*kraut, gall. βελενούντια „Bilsenkraut" von kelt. **belo-* „glänzend, weiß" < ide. **bhelo-* u.a. Auf Grund dessen hat D. Detschew (*Die thrakischen Sprachreste*, S. 546) dak. διέλλεινα, *dielina* „Bilsenkraut" ganz richtig aus ide. **dhel-(e)inā* als = arm. *delin* „fahl, bleich" gedeutet.

Tsierna (*Tsiernensis* in einer Inschrift aus dem Jahre 157 u.Z.), *Tierna* (TP), *Zerna(e)* (ND or.; Ulp. Dig.), Ζέρνης (Prokop.), *Dierna* (inschr.), Δίερνα (Ptol.) Ort am Nordufer der Donau in Südwestdakien, heute Orşova am Nebenfluß der Donau *Cerna*. Nach Ausweis des slavischen (bulgarischen) Namens *Cerna* = bulg. *černa* „(die) schwarze" aus ide. **k$^{(w)}$r̥snā*, stammt der dakische Ortsname aus ide. **k$^{(w)}$ersnā* mit dem Lautwandel *k$^{(w)}$e-* > *k'ie* > *t'ie* > *ćie*, s. weiter unten.[1]

Aber nach (ursprünglichem) Palatal *ie* wird zu *e* (sekundär, spätere Entwicklung):[2]

Tsierna > *Zerna(e)*, Ζέρνης (spätere Formen), s. oben.

-dela, -δηλα, -διλ(λ)α, *-zila*, *-tilia* „Heilkraut" aus **ď'iel-*, **źiel-* <ide. *g'hel(i)jo-m* (oder *-ā*). Das dakische Wort *-dela* usw. tritt häufig als zweiter Bestandteil von verschiedenen Heilkräuterbenennungen auf: *dio-dela*, *zio-dela*, δουώ-δηλα, τεύ-διλα, πριά-διλ(λ)α, *usa-zila*, *usa-tilia* (Diosk., Pseudoap.). Auf Grund dessen wird das dakische Wort als „Heilkraut" gedeutet und mit slav. *zelьje* „λάχανον", russ. *zelje* „Kraut, Heilkraut" aus ide. **g'helijo-m*, phryg. ζέλκια „Kohl, Kraut" usw. verbunden.

2. Brechung *e* > *ia* durch ein *a* (oder *e*) der Folgesilbe:[3]

Dak. σκιάρη „dipsacus fullonum (Kardendistel)" für dak. **skiarā* (*-η* gräzisierte Endung) aus ide. **skerā* gehört zu alb. *shqer* „reiße auseinander", ahd. *sceran* „tondere, radere". Die Etymologie ist sicher, da die Verwendung der Distelkardel, auf welcher feine Stacheln sitzen, zum Aufkratzen der Wolle uralt ist.[4]

Dak. κοτίατα (v. l. κοτήατα) „Queckengras" (Diosk.), wie D. Detschew (a.a. O., S. 552) richtig festgestellt hat, entspricht fast völlig dem tschechischen *kot'ata*, Plur. von *kotě* „Kätzchen", womit die walzenförmige Blüte der Weide, der Birke und anderer Bäume, sowie auch der sogenannten Graminea, zu denen auch das Queckengras gehört, bezeichnet wird. Tschech. *kotě*, Plur. *kot'ata* „Kätzchen an Bäumen" aus urslav. **kotę*, Gen. **kotęte* ist ein Deminutiv von *kotъ* „Katze" = lat. *cattus*, *catta* „Wildkatze" usw. Dak. κοτίατα stammt also aller Wahrscheinlichkeit nach aus älterem **kot-e(n)t-ā* (*att* > *āt* und *ā* > *o*).

---

[1] Vgl. aind. *kr̥ṣṇá-h* „schwarz" = apreuss. *kirsnan* ds., abulg. *crъnъ* „schwarz" (J. Pokorny, Idg. et. Wb., S. 583).

[2] Vgl. lat. *caelum* > rum. **cier* > *cer* „Himmel", lat. *gelū* > rum. *ger* „Kälte" u.ä.

[3] Vgl. lat. *petram* > rum. *piatră* „Stein".

[4] Vgl. D. Detschew, a.a.O., S. 560 f.

3. Brechung *o* > *oa* durch ein *a* (oder *e*) der Folgesilbe: [1]

Dak. κοαδάμα „ποταμογείτων" (eine Art Rohr) (Diosk.) stammt nach Ausweis der griechischen Benennung ποταμο-γείτων, eigentlich „Flußnachbar", aus ide. **ək^wā-domn̥* (oder *-domo-* bzw. *-dhəmn̥*), eigentlich „Wasser Haus (Wohnung) habend" oder „Wasser als Haus (Wohnung) habend". Das erste Kompositionsglied gehört zu lat. *aqua* „Wasser" usw. Der zweite Bestandteil gehört entweder zu griech. δόμος bzw. δῶμα „Haus" usw. oder aber zu aind. *dhāman-* „Wohnstätte", griech. θαιμός. οἰκία, σπόρος, φυτεία (Hesych.) aus **dhəm-jo-s*. Zum Abfall des anlautenden unbetonten *a-* im Dakischen und im Rumänischen s. weiter unten; ide. *ā* > dak. *o* > *oa*, ide. *o* > dak. *a*, ide. *n̥* > dak. *a*.

Dak. *sipoax*, v.l. *sipotax* (auch *simpeax*, *scinpeax*) „Wegerich" kann auf Grund seiner bei Pseudoapuleius angegebenen griechischen und lateinischen Benennungen gedeutet werden. Im Griechischen heißt der Wegerich ἑπτά-πλευρον „sieben Rippen habend" und im Lateinischen *septe-nervia* „sieben Nerven oder Sehnen habend", denn das charakteristische Merkmal des Wegerichs bilden seine breiten und flachen Blätter, die sich durch sieben zähe und elastische Rippen auszeichnen. Aus den Varianten *sipoax* und *sipotax* ist die dakische Form als **siptoáx* herzustellen: sie stellt eine Ableitung von dak. **siptá* [2] aus ide. **septḿ̥* „7" durch das Suffix ide. *-ăk(o)s* dar. Dasselbe Suffix tritt häufig im Slavischen auf, vgl. bulg. *sedm-ák* „Siebenmonatskind; siebenjähriges Tier", russ. *sem-ák* „Sieben".

Dak. *riborasta* „ποταμογείτων" (eine Pflanze) (Pseudoap.) ist wahrscheinlich verschrieben für **riboarsta*. Nach Ausweis der griechischen Benennungen ποταμο-γείτων, eigentlich „Flußnachbar" und κρήναιον „Quellenpflanze" derselben Pflanze kann **riboarsta* aus ide. **reiw-orst-o-* „Flußpflanze" gedeutet werden: dak. *rib-* aus ide. **reiwo-s* „Fluß" entspricht genau lat. *rīvus* „Bach" aus ide. **reiwo-s* und dak. **oarst-a* ist = bulg., serbokr., slov. *rast* „Wachstum, Wuchs" aus ide. **orsto-* bzw. **ord-to-*, bulg. *rast-enije*, tschech. *rost-lina* „Pflanze".

4. Aphärese des anlautenden unbetonten *a*: [3]

Dak. κοαδάμα „ποταμογείτων" aus ide. **ək^wā-domn̥* „Wasser als Haus habend", s. oben.

5. Lautwandel *en* > *in* in gedeckter Stellung: [4]

Pincus, heute *Pek*, Nebenfluß der Donau in Obermoesien, aus ide. **penko-s* = aind. *panka-ḥ* „Schlamm, Kot, Sumpf".

Tzinta, *Tsinta*, *Tzinto*, dakischer Personenname, aus älterem Κιντ(ος) < *Centus*, s. weiter unten.

---

[1] Vgl. lat. *rotam* > rum. *roată* „Rad".
[2] Vgl. alb. *shtá-të* „7" aus ide. **septm̥-ti-*, griech. ἑπτά = aind. *saptá* „7".
[3] Vgl. lat. *agnellum* > rum. (megl.) *mniel* > *miel* „Lamm", lat. *annōtinum* > rum. *noaten* „einjähriges Lamm."
[4] Vgl. lat. *ventum* > rum. *vînt* „Wind".

6. Lautwandel von *t*, *d* vor *i* zu *t'* > *c'*, (*d*)*z* :[1]
Dakischer Personenname *Zia* aus älterem **Dia*.
Name eines Mysiers *Zi-per* „Gottessohn" neben (älterem) Δι-πυρος, Δι-πορος, Διου-πορις.

7. Lautwandel *k*, *g* vor *i*, *e* zu *t'* > *ć*(wahrscheinlich *č*) :[2]
Tierna, *Tsierna* (*Tsiernensis* in einer Inschrift aus 157 u.Z.), *Zerna*(*e*), Ζέρνης, *Dierna*, Δίερνα aus ide. **k^(w)ersnā* „schwarze", s. oben. *Tie-* ist = *t'*, der Vorstufe von *ć* (*č*) aus älterem *k'* ; *D-*, Δ- und *Z-* sind approximative (ungenaue) Schreibungen für *č* (= *tš*).

Der dakische Personenname *Tzinta*, *Tzinto*, *Tsinta* m., *Tzint-ina* f. entspricht genau dem thrakischen Personennamen Κιντος, *Cintis*, -κεντις, -κενθος, der in Thrakien besonders in Komposita sehr verbreitet ist, vgl. Αυζα-κενθος, Αυλυ-κενθος, Βειθυ-κενθος, Δεσα-κενθος, Επτη-κενθος u.a.[3]

Γερμίζερα, Γερμίζιργα neben den (späteren) Varianten Ζερμίζεργα, Ζερμιζίργα (Ptol. 3, 8, 4) Stadt in Dakien: Γερμι-, Ζερμι- aus ide. **g^w hermi-* „warm".

*

Das Dakische ist sehr dürftig überliefert, so daß die Beispiele nicht zahlreich sein können. Manches ist vielleicht nicht ganz sicher (κοτίατα, *riborasta*). Trotzdem ist aber nicht zu leugnen, daß im Dakischen gewisse Lautwandel belegt worden sind, die später im Rumänischen auftreten. Das ist das dakische Substrat in der rumänischen Lautlehre oder wenigstens der günstige Boden für die Lautentwicklung im Dakisch-Romanischen.

---

[1] Vgl. lat. *dīcere* > rum. *zice* „sprechen" (*z* über *dz*).
[2] Vgl. lat. *caelum* > rum. *cer* „Himmel" lat. *genuculum* > rum. *genunchi* „Knie" (*g* = *dž*).
[3] Vgl. D. Detschew, a.a.O., S. 239 f. und Charakteristik der thrakischen Sprache, Sofia, 1952, S. 83.

REPETIȚIA, PROCEDEU SINTACTIC DE EXPRIMARE A ASPECTULUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

V. GUȚU-ROMALO

1. Repetiția ca fenomen sintactic și ca procedeu stilistic a fost studiată, în lingvistica romînească, global [1]. Clasificările de pînă acum au avut în vedere modul de alcătuire a construcției sau valoarea ei, făcînd în genere abstracție de categoria morfologică a elementelor repetiției. Diferitele clasificări au avut în vedere partea de vorbire reluată în repetiție doar în calitate de criteriu secundar de organizare a materialului în cadrul fiecărei categorii.

2. Urmărind sub aspectul elementului constitutiv diferitele tipuri de repetiție, constatăm că se detașează, prin valoarea lor specifică, aspectuală, unele dintre construcțiile alcătuite prin reluarea verbului.

Astfel în clasificarea tipurilor de repetiție după criteriul funcției din bogatul și interesantul studiu al prof. J. Byck, citat mai înainte, categoria repetiției obiective[2] cuprinde 17 subgrupe, din care numai în 6 se înregistrează repetiția verbului și anume în construcțiile care exprimă : „intensitatea", „durata", „frecvența", „progresia", „narațiunea sau descripția rezumată" și „imprecizia".

Dacă lăsăm deoparte ultimele două subgrupe care au un caracter oarecum diferit de al celorlalte [3], constatăm că în cele mai multe exemple repetiția exprimă, ca valoare fundamentală, ideea de durată a acțiunii :

Și lucra, lucra *l'i și frîndzea mînl'i* (intensitate).

---

[1] Vezi J. Byck, *La répétition en roumain*, în BL II, 1934, p. 34—67, I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 256—275, P. Diaconescu, *Repetiția, procedeu artistic în poezia lui Eminescu*, în *Limbă și literatură*, vol. III, București, 1957, p. 27—49, B. Cazacu, *Cîteva aspecte ale stilului din romanul Desculț*, în LR nr. 3, 1954, p. 40—45.

[2] *Art. cit.*, p. 73—83.

[3] Caracterul eterogen se manifestă în subgrupa repetiției care exprimă imprecizia și prin faptul că materialul nu mai e grupat pe părți de vorbire (substantiv, verb etc.), ci pe părți de propoziție (*ibidem*, p. 82—83).

Turna, turna *ca cu găleata* (durata).
Începe să taie **și taie și taie** *pînă le curăță pe toate* (frecvența).
Ciocăne, ciocăne, *dar nu-l aude nimeni* (frecvența).
Ea **se umflă, se umflă** *și-mi făcu deal în spinare* (progresie)[1].

Pe baza acestei valori fundamentale comune se dezvoltă în unele construcții nuanțele suplimentare (cea de progresie în ultimul exemplu sau cea de frecvență din exemplul anterior), nuanțe determinate de conținutul semantic al verbului din care e construită repetiția.

3. Ideea de durată, de acțiune care se desfășoară pe o lungă perioadă de vreme, idee care pare normal să se dezvolte într-o construcție alcătuită prin reluarea unui verb, nu apare, cum ne-am aștepta, în toate cazurile de repetare ale verbului și nici în orice condiții.

Valoarea aspectuală se manifestă :

A. În construcțiile în care verbul se repetă direct sau precedat de conjuncția copulativă *și*. În asemenea construcții verbul e de obicei la indicativ, de cele mai multe ori trecut (perfect simplu sau compus, mai ales) :

Merse și merse *multă lume împărăție... pînă dete de o căsuță mică.* Pop Reteganul, P. A. 75.

Și **s-o luptat** *ei,* **s-o luptat** *pîn-acu l-o omorît pe zmău.* Basme (Eminescu), 278.

Am stat *noi,* **am stat, am stat**... *cînd pe aproape de ziuă, iaca auzim pîrîind desișurile prin codru.* Sadoveanu, O. I 291.

Frecvent se întîlnește în acest tip de repetiții prezentul (mai ales prezentul istoric) :

Baba... o prinde **ș-o bate, ș-o bate** *pîn-o omoară.* Creangă, O. 136.

Și se ieu, **se luptă și se luptă** *și-l omoară. Călin Nebunul.* Basme (Eminescu), 282.

***Și* merge și merge** *pînă se întîlnește cu De-cu-seară.* Pop Reteganul, P. A. 68.

Aceeași valoare durativă se poate dezvolta și în construcțiile în care se repetă alte forme verbale :

viitorul :

Va lucra, va lucra *pînă totul va fi gata ;*

conjunctivul prezent :

Să lucrezi, să lucrezi, să lucrezi *pînă ce totul va fi gata ;*

condiționalul prezent :

Dacă **ar merge și ar merge și ar merge,** *ar ajunge pe țărmul celălalt* [2].

Repetiția imperativului are această valoare mai ales în cazurile în care acest mod se substituie indicativului :

Și se luară toți trei, Pahon, cînele și mîrtanul, **du-te, du-te,** *cîinele tot adulmecînd încătrău au apucat fugarii.* Pop Reteganul, P. A. 154.

Pe noi, din spatele lui, ne bufni un rîs strașnic, **și rîzi, și rîzi**... Delavrancea, H. T. 13.

[1] Exemplele și interpretarea aparțin *art. cit.*
[2] În textele parcurse nu am întîlnit asemenea construcții, ceea ce arată că deși posibile, nu sînt probabil decît foarte rar întrebuințate.

imperativ substituit ind.

Dintre modurile nepersonale se repetă, subliniind desfăşurarea îndelungată a acţiunii exprimată de verb, gerunziul sau infinitivul:

Şi mergînd, mergînd, *ies din lumea cu oamenii şi intră în ţara şoarecilor.* Pop Reteganul, P. A. 146.

A lucra, a lucra *fără întrerupere este datoria noastră.*

B. În construcţiile în care verbul este reluat (în aceleaşi condiţii ca mai sus, A) sub forma derivatului cu prefixul intensiv *răs-* :

Se suci, se răsuci (cit. ap. J. Byck).

Gînditu-m-am răzgîndit

Ş-acum iată-mă-s aicea bucuros că te-am găsit. Hasdeu, Pop. Alese, 128 (cit. ap. Gram. Acad.).

Cît fu noaptea de mare nu dormi cît ai coace un ou, ci se tot **gîndea şi se răzgîndea.** Pop Reteganul, P. A. 11.

Repetiţiile de tip B reprezintă o variantă a repetiţiei de tip A.

C. În construcţiile în care verbul se reia precedat fiind de *cît* sau de *ce* sinonim ca valoare cu *cît* [1] :

Merge el cît merge *pînă ajunge acasă la moşneag.* Creangă, P. 68.

Mai rumegă *el* **cît mai rumegă** *şi pe urmă se aşterne pe somn.* Creangă, P. 68.

Mai trecu *ce mai* **trecu** *şi iată. . .* Basme (Ispirescu), 9.

Au stat ce-au stat (ap. J. Byck).

Această construcţie se deosebeşte de repetiţia de tip A atît în planul expresiei, cît şi în planul conţinutului : repetiţiile discutate sub C exprimă tot durata, dar o durată scurtă [2].

4. În multe cazuri repetiţia formată prin reluarea verbului e lipsită de ideea de durată.

Sensul durativ e complet absent din construcţiile în care verbul apare la două forme diferite :

Arză-te-ar *focul,* **să te arză.**

De scris, am să-i scriu.

Nu exprimă aspectul repetiţiile în care între cele două verbe se intercalează alte cuvinte relative decît cele amintite la 3 (C) :

Basmuri **o fi ştiind** *cine* **o fi ştiind,** *dar eu nu ştiu.* Gr. şi S. III, 161.

Ia **eu fac** *ce* **fac** *demult.* Eminescu, P. 98.

A umblat *pe unde* **a umblat** *şi s-a întors.*

Nu apare ideea de durată cînd verbul se repetă cu alt subiect :

Povestindu-ne visul, lăcrima tata. Lăcrima mama. Lăcrimau surorile [3]. Stancu, Fl. P. 28;

sau cînd verbul e reluat de fiecare dată cu alt determinant :

Iară cornul plin de jale

---

[1] Acad. I. Iordan subliniază (*op. cit.*, p. 262) echivalenţa construcţiilor *merge cît merge* şi *merge ce merge* (luînd însă ca punct de plecare construcţia cu *ce*).

[2] Cf. J. Byck, *art. cit.*, p. 71, care traduce *merg şi merg* „je marche toujours", dar *a rîs cît a rîs* „il a ri pendant quelque temps", *au stat ce-au stat* „ils ont demeuré pendant quelque temps".

[3] Faptul că elementele repetiţiei sînt despărţite prin punct nu are importanţă. Dacă în loc de punct, ar fi virgulă, valoarea repetiţiei ar fi aceeaşi.

Sună dulce, sună greu. Eminescu, P. 159.

Tulpanul i-l udă, Îi udă gherocul. Stancu, Desculț, 16 [1].

Nu exprimă durata nici construcțiile în care acțiunea o dată enunțată, verbul e reluat apoi însoțit de un determinant, de cele mai multe ori modal [2]:

Rîse, rîse mult, nervos. Bassarabescu, Schițe și nuvele, 154.

Strigă, strigă de-ți sparge urechile.

Repetițiile de tipul celei din primul exemplu se caracterizează și printr-o intonație specifică : cele două elemente ale repetiției sînt despărțite de o pauză precedată de o coborîre a tonului (ca în pauza marcată prin punct).

În asemenea situații, repetiția are rolul de a insista asupra acțiunii, de a o sublinia.

Același efect de insistență se realizează în situațiile cînd între elementele constitutive ale repetiției se intercalează un vocativ sau o interjecție :

Nu știu, măiculiță, nu știu nimic. Gr. N. I 87.

Am să mor, mămucă, am să mor. Sadoveanu, O. I 290.

Ce moșneag! își face de cap, zău își face de cap. Sadoveanu, O. I 329.

Adeseori, în asemenea construcții cum se poate vedea și din exemplele de mai sus, repetiția exprimă o anumită atitudine afectivă a vorbitorului [3].

Sensul durativ nu apare, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, în repetițiile cu caracter afectiv. În rarele situații în care reluarea afectivă are și valoare aspectuală, aceasta este mult diminuată, modificată, trecînd pe al doilea plan :

Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare
Care **vine, vine, vine,** *calcă totul în picioare* [4]. Eminescu, P. 115.

Repetiția cu caracter afectiv se deosebește net de reluarea verbului, expresie a aspectului, prin intonație : Repetițiile afective au intonația construcțiilor exclamative caracterizată, în primul rînd, printr-o mare diferență de intensitate și înălțime între silabele accentuate și cele neaccentuate, intensitatea variind eventual de la o tranșă intonațională a repetiției la alta. În cazul repetiției cu valoare aspectuală, raportul de înălțime și intensitate dintre sunetele accentuate și cele atone este cel normal, fiecare tranșă a repetiției reluînd aceeași linie a intonației. Fiecare grup

---

[1] Vezi nota precedentă.

[2] Cînd verbul e reluat cu un determinant temporal construcția are valoare durativă : *Strigă, strigă pînă ce-l aude.*

[3] J. Byck, în *art. cit.*, p. 72, distinge *repetiția obiectivă*, care „indique une manière d'être de l'objet ou de l'action envisagée”, de *repetiția subiectivă* „où l'effet de la répétition ne touche pas l'objet ou l'action envisagée, mais exprime ou renforce un état d'âme”.

[4] În acest exemplu repetiția exprimă ca nuanță secundară mai mult gradația decît durata.

al construcţiei e urmat de o pauză asemănătoare celei notate prin virgulă, cu excepţia ultimului.

Intonaţia unei construcţii de tipul *a mers, şi-a mers, şi-a mers* poate fi reprezentată grafic în felul următor :

Nu au valoare durativă nici repetiţiile în care verbul se reia la forma negativă :

Vrei, nu vrei, mergi înainte.

Am mîncat, n-am mîncat şi răpede ne-am luat lucruşoarele. Ins. III 5, p. 581 (ap. I. Iordan, *op. cit.*).

5. Din discuţia anterioară decurge că repetiţia cu valoare durativă se caracterizează în planul expresiei prin reluarea verbului la aceeaşi formă, păstrîndu-se pentru fiecare tranşă a construcţiei aceeaşi intonaţie.

Între elementele constitutive ale repetiţiei, expresie a aspectului, se pot stabili relaţii de coordonare exprimate prin parataxă ori prin conjuncţia copulativă *şi* sau relaţii de subordonare exprimate prin cuvintele relative *cît* şi *ce* (= *cît*).

Tipul de repetiţie în care între formele verbale se stabilesc relaţii de coordonare se realizează în două moduri : cu şi fără conjuncţie. De asemenea în cadrul repetiţiei, verbul poate fi reluat ca atare sau sub forma unui derivat cu prefixul *răs-*.

Din punctul de vedere al expresiei repetiţiile cu sens durativ se pot grupa în două clase :

A (repetiţii bazate pe coordonare)

B (repetiţii bazate pe subordonare).

Sub aspectul semnificaţiei repetiţiile cu sens durativ ale verbului se grupează în două clase în funcţie de lungimea duratei :

A′ repetiţie exprimînd o acţiune de lungă durată şi

B′ repetiţie exprimînd o acţiune de scurtă durată.

Din confruntarea celor două planuri (al expresiei şi al semnificaţiei) rezultă că în cadrul repetiţiilor cu valoare aspectuală se pot distinge două tipuri :

tipul A : exprimă o acţiune de lungă durată ; între elementele construcţiei se stabileşte un raport de coordonare ;

tipul B : exprimă o acţiune de scurtă durată ; relaţia dintre elementele alcătuitoare e o relaţie de subordonare.

Repetiţiile de tip A au două variante principale, repetiţia paratactică A_1 şi repetiţia conjuncţională A_2, şi două variante secundare caracterizate prin reluarea verbului sub formă derivată A_1' şi A_2'.

6. Urmărind repetițiile cu sens durativ sub raportul contextului, al relațiilor cu celelalte părți constitutive ale frazei se constată:

Repetițiile de acest tip reprezintă în plan sintactic (ca și în plan semantic) o unitate constituind, în marea majoritate a cazurilor, un predicat verbal compus. Repetițiile alcătuite din forme verbale nepersonale constituie unități cu funcție determinativă.

Repetițiile cu valoare aspectuală nu admit determinante izolate, diferite pentru elementele componente ale construcției (vezi § 4) [1]. Determinările privesc întreaga unitate, referirea făcîndu-se global, la întreaga construcție. Foarte frecventă este determinarea construcției printr-o subordonată capabilă de a limita durata acțiunii exprimate prin repetiție (vezi exemplele ce urmează).

Repetițiile cu sens durativ sînt susceptibile de dislocare. Se intercalează frecvent între elementele constitutive ale construcției, subiectul sau unele adverbe capabile să exprime (și singure) durata:

Lucrează și **iar** *lucrează.*

Se **tot** *duc, se duc mereu.* Eminescu, P. 84.

Ea se uită, se **tot** *uită, un cuvînt măcar nu spune.* Eminescu, P. 67.

Se duse, se **tot** *duse pînă ce se întîlni cu Miez-de-noapte.* Pop Reteganul, P.A. 68.

Și s-o luptat **ei**, *s-o luptat pîn-acu l-o omorît pe zmău.* Basme (Eminescu), 278.

Și merse **Crîncu** *și merse și nu dădu nici de-o casă.* Pop Reteganul, P. A. 75.

Construcțiile de acest fel nu diferă de cele în care aceste elemente exterioare construcției o precedă sau îi urmează:

Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate
Intr-un calcul fără capăt **tot** *socoate și socoate.* Eminescu, P. 104.

Acum nu mai putea de obosit bietul fecior, dară mergea, mergea **mereu**. Pop Reteganul, P. A. 165.

Posibilitatea de dislocare micșorează stabilitatea construcției, intercalarea altor elemente slăbind și, în unele cazuri desființînd chiar, unitatea semantică și sintactică a construcției [2].

7. Ca modalitate sintactică de exprimare a aspectului, repetiția trebuie privită în ansamblul procedeelor prin care se manifestă această categorie în limba romînă.

Studiile anterioare consacrate problemei aspectului [3] arătau că în limba romînă această categorie se exprimă prin mijloace lexicale și se manifestă, pe plan morfologic, în formele temporale ale verbului.

---

[1] Prezența unor determinări diferite produce dislocarea construcției:
Tot au mers **apoi**, *au mers* **pînă seara**. Pop Reteganul, P.A. 88.

[2] Cf. de ex.: *Gruia pe unde mergea*
Tăia *turci și iar* **tăia**
Folclor din Suceava, p. 33.

[3] C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba romînă*, în LR, nr. 6, 1953, p. 17—22. G. Ivănescu, *Temps, aspect et durée de l'action*, în *Mélanges linguistiques*, București, 1957, p. 40—61.

Raportînd construcţia în discuţie la modalitatea morfologică de exprimare a aspectului, constatăm că valoarea aspectuală a repetiţiei nu depinde de sensul aspectual al formei temporale care îi stă la bază: construcţia e, cum am văzut, foarte frecvent alcătuită prin reluarea unui perfect, simplu sau compus, forme temporale care, în sistemul verbal romînesc, reprezintă seria perfectivă.

Repetiţia, expresie a unei acţiuni de durată, se opune în planul semnificaţiei perfectului.

Deosebiri există însă şi între imperfect şi repetiţia cu valoare aspectuală.

Imperfectul exprimă o acţiune durativă neterminată, al cărei punct final nu e în nici un fel luat în consideraţie. Perfectul şi imperfectul se opun tocmai prin faza procesului pe care o pun în evidenţă: perfectul neglijează prima fază, a desfăşurării acţiunii, exprimînd doar faza finală, a acţiunii încheiate, prezentate sub forma rezultatului, pe cînd imperfectul prezintă acţiunea în faza desfăşurării făcînd complet abstracţie de faza finală.

Repetiţia exprimă o acţiune de durată, fără a exclude faza finală, de încheiere a procesului: *merse şi merse şi merse* nu e echivalent cu *mergea*. Această diferenţă de semnificaţie se manifestă, de ex., în faptul că imperfectul nu admite limitarea printr-o temporală, limitare care apare frecvent în cazul acţiunii durative exprimate prin repetiţie (vezi exemplele din § 5) [1]. Ideea fazei finale, a acţiunii realizate apare foarte net în construcţiile alcătuite prin reluarea verbului la trecut.

Raportînd repetiţia la mijloacele lexicale de exprimare a aspectului constatăm că:

Exprimă durata repetiţiile în care sînt reluate verbe cu valoare durativă (vezi exemplele). Repetarea verbelor momentane nu exprimă durata:

Povestesc lui Pahon toată întîmplarea şi **pornesc, pornesc** *spre casă.* Pop Reteganul, P. A. 156.

De asemenea constatăm că durata procesului poate fi exprimată într-un context dat atît prin repetiţie, cît şi prin mijloace lexicale (vezi § 6).

8. În exprimarea aspectului e utilizat în limba romînă şi procedeul sintactic al elipsei. Elidarea verbului exprimă în anumite situaţii acţiunea sub aspect perfectiv, rezultativ [2].

---

[1] În *Plîngea pînă adormea* imperfectul nu mai are valoare durativă, ci iterativă, pe cînd în **Plînse şi plînse** *pînă adormi* repetiţia exprimă o acţiune durativă, încheiată, limitată prin temporala următoare.

[2] Vezi Al. Niculescu, *Observaţii asupra folosirii construcţiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea*, în *Studii de gramatică*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 181–193.

Cele două valori aspectuale fundamentale : acţiunea durativă şi acţiunea încheiată au deci în romînă nu numai o expresie morfologică şi lexicală, ci şi o expresie sintactică [1].

9. Repetiţia ca procedeu de exprimare a duratei caracterizează aspectul popular, vorbit al limbii. De aceea o întîlnim în textele care urmează mai fidel limba vorbită : în producţiile folclorice, în special în basme, şi la scriitorii care folosesc o limbă foarte apropiată de cea populară vorbită : I. Creangă, Slavici etc.

Constatarea aceasta e de asemenea valabilă şi pentru elipsă [2].

Ca atare se poate spune că numai acest aspect al limbii recurge la procedeele sintactice ale repetiţiei şi elipsei în exprimarea aspectului, fiind deci mai bogat în ce priveşte procedeele de exprimare ale acestei categorii.

10. Valoarea aspectuală constatată la repetarea verbului se exprimă uneori şi prin reluarea interjecţiei. Prin capacitatea sa de a exprima o stare afectivă sau de a sugera, prin imitarea sunetelor sau a zgomotelor, acţiunea pe care acestea o însoţesc, această parte de vorbire poate constitui predicatul verbal al unei propoziţii. În această situaţie, prin repetare, interjecţiile pot exprima adeseori o acţiune de durată [3].

Se porneşte apoi cu fata şi **hai, hai, hai, hai,** *pînă la pădure.* Vasiliu Pop. 133 (ap. Byck).

Apoi o ia la papuc şi **hai, hai, hai** *ajunge în sat la frate-său.* Creangă, P. 147.

Haide, haide, *încetişor cum se merge cu carul cu boi.* Slavici, P. I. 140.

Cele constatate în legătură cu repetarea verbului sînt valabile şi pentru reluarea, în asemenea situaţii, a interjecţiei cu restricţia că interjecţiile nu pot constitui decît repetiţii de tip A (vezi § 5).

11. Din cele expuse decurge că printre mijloacele de exprimare a categoriei aspectului în limba romînă şi anume, în întrebuinţarea ei familiară, vorbită, se numără şi repetiţia realizată prin reluarea, în anumite condiţii, a verbului sau a interjecţiei.

Repetiţia verbului (sau a interjecţiei) exprimă durata, desfăşurarea în timp a acţiunii, avînd însă în vedere şi faza finală, a încheierii acţiunii. Prin această valoare aspectuală complexă, repetiţia se opune, în planul conţinutului, timpurilor care exprimă alte valori aspectuale (v. § 7).

Repetiţia cu valoare aspectuală prezintă două tipuri, care se deosebesc, în planul semnificaţiei, prin durata, mai mare sau mai mică, a acţiunii exprimate, iar în planul expresiei, prin raporturile — de coordonare sau

[1] E interesant că cele două procedee, atît de diferite, prezintă unele apropieri : constatam (§ 3) că timpurile cele mai frecvent întîlnite în repetiţiile cu valoare aspectuală sînt trecutul şi prezentul istoric. O observaţie asemănătoare e formulată în *art. cit.*, p. 188, în ce priveşte verbele elidate.

[2] V. Al. Niculescu, *art. cit.*

[3] În multe cazuri, reluarea interjecţiei serveşte doar pentru sugerarea acţiunii : *Deodată* **poc! poc!** *în poartă.*

subordonare — care se stabilesc între elementele constitutive ale repetiţiei (v. § 5). Repetiţia interjecţiei nu cunoaşte decît unul din aceste două tipuri (v. § 10).

De celelalte repetiţii verbale, repetiţia care exprimă aspectul se deosebeşte prin intonaţie şi prin structură (v. § 4).

LISTA TEXTELOR DIN CARE S-A CULES MATERIALUL

I. Bassarabescu, *Schiţe şi nuvele*, Ed. tineretului, 1955
Basme, ESPLA (Biblioteca pentru toţi), 1954
I. Creangă, *Opere*, ESPLA, 1953
I. Creangă, *Scrierile lui...*, vol. I, *Poveşti*, Iaşi, 1890
B. Delavrancea, *Hagi Tudose*, Socec & comp., Bucureşti, 1903
Folclor din Suceava, ESPLA (Biblioteca pentru toţi), 1959
Graiul nostru
Grai şi suflet
I. Pop Reteganul, *Poveşti ardeleneşti*, Ed. tineretului, 1954
M. Sadoveanu, *Opere*, ESPLA, vol. I
Z. Stancu, *Desculţ*, ed. a IV-a (f. d.), Bucureşti
Z. Stancu, *Florile pămîntului*, ESPLA (f. d.)

CAZUL DIRECT ȘI SINTAXA LUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

VLADIMÍR HOŘEJŠÍ

(Praga)

I. DEOSEBIREA ÎNTRE NOMINATIV ȘI ACUZATIV. NOȚIUNEA „CAZULUI DIRECT"

În limba romînă, nominativul și acuzativul sînt deosebite formal numai la pronumele personale, eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele. Ele posedă pentru exprimarea complementului direct (acuzativului) două serii de forme: accentuate și neaccentuate.

În poziția accentuată, numai pronumele eu și tu au forme speciale pentru acuzativ: mine, tine. Aceste forme se întrebuințează însă numai în două feluri de îmbinări: *a*) după prepoziții (pe mine, lîngă tine etc.); *b*) în locul formelor eu și tu, după cuvintele (de-)alde, cît, ca, decît, cu funcție de nominativ (spre deosebire de îmbinările pe mine, pe tine, care se întrebuințează, după aceleași cuvinte, cu funcție de acuzativ): alde mine, ca tine etc., spre deosebire de acuzativele: ca pe mine, decît pe tine etc. Formele mine și tine nu sînt deci cazuri în sensul propriu al cuvîntului (cu o funcție sintactică specială), ci variante poziționale ale formelor eu și tu: întrebuințarea lor e dată numai de vecinătatea cuvintelor sus-menționate, după care nu se pot folosi formele eu și tu. În poziția neaccentuată, toate pronumele personale sus-numite au forme speciale de acuzativ pentru exprimarea complementului direct; ele au în sistemul limbii un loc special: *a*) prin formele lor cu totul diferite de cele pentru nominativ; *b*) prin poziția lor sintactică, ca singurele forme de acuzativ care stau în mod normal — afară de imperativ pozitiv — înaintea verbului finit (te văd, față de: văd casa).

Putem deci să spunem despre un cuvînt declinat că stă la nominativ sau la acuzativ, dacă putem să-l înlocuim în aceeași funcție sintactică printr-un pronume personal la care aceste două cazuri sînt deosebite

formal. Această substituție este posibilă numai în cazul funcției de subiect sau de complement direct; ca subiect se întrebuințează nominativele pronumelor personale, iar ca complement direct, acuzativele. Putem deci să considerăm și formele celorlalte cuvinte declinate ca nominative, dacă exprimă subiectul, iar ca acuzative, dacă exprimă complementul direct. De ex., în propozițiile: Copilul stă pe scaun și Văd copilul, cuvîntul copilul stă la nominativ în prima propoziție, și la acuzativ în cealaltă, căci poate fi înlocuit în prima propoziție prin forma el, în a doua, prin forma îl: El stă pe scaun, față de: Îl văd.

Formele comune pentru nominativ și acuzativ se întrebuințează însă și în alte poziții sintactice, mai ales cu funcție de nume predicativ, în care nu pot fi înlocuite prin formele pronumelor personale (exemple vezi mai jos, în partea a II-a a articolului). Aici nu se mai poate stabili dacă cuvîntul respectiv e la nominativ sau la acuzativ, și trebuie introdusă o categorie specială de caz direct, care stă deasupra categoriilor de nominativ și de acuzativ ca o unitate comună și suprapusă, un fel de formă zero sau neutră, care nu participă la opoziția dintre cazuri. Am denumit-o „caz direct" din cauza coincidenței ei formale cu nominativul și acuzativul ca alte două cazuri directe speciale[1]. Dacă ar lipsi din limbă formele speciale de acuzativ neaccentuat ale pronumelor personale, s-ar elimina complet categoriile de nominativ și de acuzativ și s-ar putea vorbi, în locul lor, de o singură categorie de caz direct.

II. SINTAXA CAZULUI DIRECT

Cazul direct poate avea funcția *a*) de nume predicativ, *b*) de complement circumstanțial, *c*) de construcție incidentă. Afară de acestea, se mai folosește *d*) în propoziții nominale, *e*) după prepoziții, *f*) în locul vocativului[2].

A. CAZUL DIRECT PREDICATIV

Exprimă sau calitatea noțiunii exprimate prin cuvîntul determinat sau rezultatul acțiunii.

---

[1] E vorba de aceeași categorie pe care S. Pușcariu a denumit-o „casus generalis" sau „non-casus" (*Limba romînă*, vol. I. Privire generală, p. 144). Cp. și noțiunea lui „casus adverbialis" sau „cazul zero" a lui V. Skalička (Slovo a slovesnost, XII (1950), 142, 143, 147). *Gramatica limbii romîne* vorbește de asemenea îmbinări de substantive cu valoare adverbială, fără determinarea cazului (vezi, de ex., vol. II, p. 135, *d*) sau de adverbe identice ca formă cu alte părți ale vorbirii (de ex., vol. I, p. 329–330, § 329).

[2] În analiza funcțiilor sintactice ale cazului direct luăm în considerare toate felurile întrebuințării formei comune pentru nominativ și acuzativ în care ea nu poate fi înlocuită prin forma unui pronume personal, cu toate că știm bine că adeseori forma aceasta nu mai este un caz în sensul propriu al cuvîntului, ci a devenit un cuvînt invariabil, nemaiputînd fi dezvoltată sau determinată prin alte cuvinte. În sensul acesta, analiza noastră este de fapt mai mult diacronică decît sincronică.

1. **Exprimă calitatea noţiunii exprimate prin cuvîntul determinat:**

Se referă sau la subiectul sau la complementul direct al propoziţiei, al cărui verb este într-o măsură mai mare sau mai mică copulativ.

a) Se referă la subiect:

aa) În modul cel mai general se leagă cu verbul a fi, răspunzînd la întrebarea cine (sau ce) este? sau cum este? La prima întrebare răspunde de obicei cazul direct al unui substantiv, la a doua, cazul direct al unui adjectiv; verbul a fi este pur copulativ.

α) Exprimat printr-un substantiv, indică 1) o ocupaţie stabilă; 2) funcţia, sensul subiectului în situaţia dată:

1) a fi învăţător, a fi medic, a fi tîmplar... ;

2) a fi alfa şi omega, a fi cal de poştă, a fi faţă la ceva;

3) într-un sens mai figurat, exprimă în ce stare se află sau cu ce se aseamănă persoana sau un anumit lucru: a fi numai o apă, a fi ferfeniţă, a fi (numai) floare.

β) Exprimat printr-un adjectiv, desemnează calitatea persoanei sau lucrului exprimat prin subiect: a fi bolnav, a fi roşu, a fi tare.

bb) Un sens analog îl are cazul direct predicativ după verbele asemănătoare ca sens cu verbul a fi, care desemnează o stare reală sau aparentă: a sta, a zăcea, a se purta... ; a apărea, a se părea.. ; a sta cuiva mînă de ajutor, a zăcea baltă, a se purta garantă; a apărea comic, a se părea purece.

cc) Într-un sens cam figurat se întrebuinţează cazul direct predicativ după verbele exprimînd o stare (a aştepta), o mişcare (a se întoarce, a veni etc.) sau o schimbare a stării (a se trezi) şi altele; îmbinarea acestor verbe cu cazul direct predicativ este de fapt eliptică, subînţelegîndu-se „ca" sau „fiind" (a pleca sănătos înseamnă de fapt a pleca fiind sănătos etc.): a cădea victimă, a se întoarce buzat, apele vin mari, a se trezi nişte babalîci, a se învîrti nebun.

b) Se referă la complementul direct:

Se întrebuinţează după diferite feluri de verbe:

aa) După verbe exprimînd părerea persoanei desemnate prin subiectul propoziţiei faţă de persoana sau lucrul desemnate prin complementul direct (a crede, a se crede, a găsi, a socoti etc.): ce mă crezi?, se crede căzut cu hîrzobul din cer, a găsi nimerit, a se socoti buricul pămîntului...

Cu un sens asemănător se întrebuinţează cazul direct predicativ după verbul a avea, în construcţia: a avea drag pe cineva.

bb) După diferite alte verbe, subînţelegîndu-se „ca" sau „fiind": a arunca pe cineva pradă foamei, a se clasa primul, a declara pe cineva vinovat, a mînca fript pe cineva etc.

Cu sensul acesta se întrebuinţează cazul direct predicativ şi după interjecţii care sînt urmate de un acuzativ: na-ţi-o frîntă, căţi-am dres-o.

2. Exprimă rezultatul acțiunii:

a) Verbul cel mai des întrebuințat și cel mai tipic pentru această construcție este verbul a face, eventual în forma reflexivă a se face. Construcțiile respective se pot împărți în diferite grupuri:

aa) În legătură cu un substantiv, în construcția a face pe cineva (sau ceva) ceva:

α) cu sensul de „a schimba o persoană sau un lucru (eventual pe sine însuși) în altceva diferit" sau „ a schimba ocupația, situația etc. cuiva", în sensul propriu (1) sau figurat (2):

1) a se face brînză, a face pe cineva popă, școala face omul om și pomul pom, ce o să mă fac?, sîngele apă nu se face, fă-te frate cu dracul pînă treci puntea;

2) a se face borș, a se face foc (și pară), a face cuiva capul calendar, a face pe cineva din cal măgar, a se fi făcut (tot) o apă;

β) cu sensul de „a da unei persoane sau unui lucru o anumită formă sau calitate":

1) numele predicativ indică direct forma respectivă: a face ceva boț, bucăți, bucățele, ciur, fărîme, ferfeniță, ghem, grămadă, praf, scîndurele, țăndări;

2) numele predicativ desemnează obiectul cu care se aseamănă prin forma sau prin calitatea cîștigată persoana sau lucrul exprimate prin cazul direct:

a) în sens propriu: a (se) face armonică, a face burta butie și gura pîlnie, a face mîna căuș, a se face cîrlig, a se face cocă, șarpele se face colac, a se face covrig de frig, i se face gura pungă, a face ochii roată;

b) în sens figurat: a se face broască la pămînt, a face cuiva coastele pîntece, a face pe cineva chiseliță, a face cuiva chica topor, a face pe cineva piftie, a face ciulama pe cineva, a-i face pe toți o ciorbă, a se face dunăre de mînie;

3) numele predicativ desemnează obiectul cu care se aseamănă persoana sau lucrul exprimat prin acuzativul complementului direct, pe baza acțiunii la care servește: a face cuiva pîntecele cobză, a face cuiva spatele darabană, a face cuiva spinarea tobă (cu sensul figurat) a face pe cineva albie de porci etc.

bb) În legătură cu un adjectiv, care desemnează o calitate nouă care i se dă unei persoane sau unui lucru sau (cu diateza reflexivă a verbului) o calitate pe care o cîștigă persoana sau lucrul respectiv: a face cunoscut cuiva, a face doldora, a se face galben, a se face mare, a face pe cineva scăpat, (cu sensul figurat) a face cuiva zile amare, a se face bolnav, a o face fiartă.

b) Cu aceleași sensuri se întrebuințează cazul direct predicativ și după alte verbe, care, spre deosebire de verbul a face sau a se face, cu

sensul vag, precizează modul acţiunii. Îmbinările respective se pot subîmpărţi ca şi cele de sub *a*):

I. Cazul direct predicativ stă după verbe tranzitive şi se referă la complementul direct al propoziţiei:

aa) Exprimat prin substantiv:

α): a alege pe cineva deputat, a aşeza pe cineva domn, a băga pe cineva slugă, a da (sau a lăsa sau a pune) ceva amanet, a numi pe cineva profesor;

β) 1): a rupe (sau a sfîşia sau a tăia) ceva bucăţi (sau bucăţele), a rupe ceva ferfeniţă, a tăia ceva fărîmele;

2): a lăsa ceva baltă, a lega pe cineva burduf (sau butuc sau cobză sau fedeleş), a scoate pe cineva basma curată, a tunde pe cineva brebenel (sau călugăr);

bb) Exprimat prin adjectiv: a da ceva gata, a fi dat dispărut, a se lăsa dus de gînduri, a umple ceva doldora.

II. Cazul direct stă după verbe intranzitive sau reflexive şi se referă la subiectul propoziţiei:

aa) Exprimat prin substantiv:

α) 1): a se băga chezaş, a se constitui prizonier, a ieşi om mare, a se improviza actor, a se institui apărător, a se prinde frate de cruce;

2): a ajunge cal de poştă, a ajuns coada cap;

β) a se pune cruce, a ieşi (sau a scăpa) basma curată;

bb) Exprimat prin adjectiv: a se băga dator, a creşte mare, a ieşi învingător, a se da bătut (sau biruit sau învins sau prins).

B. CAZUL DIRECT CIRCUMSTANŢIAL

1. Exprimă complementul circumstanţial de timp:

Răspunde la întrebările cînd? cît timp? cît de des? pentru cît timp?

a) Răspunzînd la întrebarea cînd? indică un anumit moment sau interval de timp, în decursul căruia s-a întîmplat, se întîmplă sau se va întîmpla ceva; cu sensul acesta se întrebuinţează:

aa) numele nearticulate ale zilelor săptămînii: luni, miercuri, duminică...

bb) numele nearticulate ale părţilor zilei: dimineaţă, seară...; acestea şi altele se întrebuinţează şi în legătură cu un alt complement circumstanţial de timp: ieri dimineaţă, azi-noapte, zi şi noapte;

cc) forma nearticulată an (cu sensul „anul trecut"), şi în legătură cu un alt complement circumstanţial de timp: an-iarnă, an-vară;

dd) numele unui interval de timp în legătură cu un adjectiv numeral ordinal sau cu adjective ca trecut, viitor etc.: a doua zi, anul trecut, data viitoare, rîndul trecut;

ee) numele unui interval de timp în legătură cu adverbele acum, acuşi, a(stă)zi, mai desemnînd spaţiul de timp care s-a scurs de la o anumită întîmplare: acum o lună, a(stă)zi o săptămînă, mai an;

ff) numele unui interval de timp în legătură cu o expresie introdusă de prepoziția d u p ă pentru desemnarea timpului care s-a scurs sau se va scurge între momentul dat și o anumită întîmplare : zece ani după eliberarea patriei, cîteva zile după aceasta ;

gg) numele unui interval de timp (în forma nearticulată) cu cuvîntul ăst (mai rar acest) pentru desemnarea spațiului de timp trecut cel mai apropiat de timpul prezent : astă-iarnă, astă-noapte, astă-primăvară, astă-seară, astă-toamnă, astă-vară ; anul acesta, iarna aceasta ;

hh) expresiile cu substantivul dată : altă dată, alte dăți, astă dată, o dată ce..., o dată cu...

b) Răspunzînd la întrebarea cît timp ? exprimă durata unei anumite acțiuni ; cu acest sens se întrebuințează :

aa) numele intervalelor de timp în legătură cu un adjectiv numeral cardinal sau cu adjectivele exprimînd durata (atît, cîtva, întreg, lung, mult ș.a.) : o clipă, un sfert de oră, două ore, cîtva timp, ani întregi, un an încheiat ;

bb) numele unui interval de timp completat prin expresiile de vreme, de zile, de-a lungul, de-a rîndul : an de vreme, un an de zile, ani de-a lungul, ani de-a rîndul ;

cc) expresia timp + de... : a vorbi timp de o noapte întreagă.

c) Răspunzînd la întrebarea cît de des ? (în ce concurs de împrejurări ?) exprimă, prin numele unui interval de timp care se repetă regulat, în ce intervale s-a întîmplat, se întîmplă sau se va întîmpla ceva ; se întrebuințează cu sensul acesta :

aa) numele articulate ale zilelor săptămînii : marțea, joia, sîmbăta...

bb) numele articulate ale anotimpurilor : primăvara, vara, toamna, iarna ;

cc) numele articulate ale părților zilei la singular, cîteodată și la plural : dimineața, seara, noaptea, ziua, ziua(-n) (a)miaza mare ; serile, nopțile ;

dd) expresiile de tipul lui zi cu zi, an de an.

d) Răspunzînd la întrebarea pentru cît timp ?, cazul direct, format din numele intervalelor de timp, se întrebuințează mai rar ; de ex. a adormi un pic, a nu uita nici un moment obligația.

2. Exprimă complementul circumstanțial de mod:

Răspunde la întrebările cum ? în ce măsură ? cît ? pentru a cîta oară ? în al cîtelea rînd ? de cîte ori ?

a) La întrebarea cum ? se întrebuințează cazul direct :

aa) pentru a exprima în ce configurație, grupare, cantitate sau în ce cantități succesive se face sau se întîmplă ceva, adeseori prin repetarea substantivului : ciotcă, cete-cete, cîrduri-cîrduri, grupuri-grupuri, rînduri-rînduri, jumătate-jumătate, una cîte una, cîte doi ; a se aduna cerc, a cădea (sau a sta sau a se strînge) grămadă, a da buluc ; într-un sens mai figurat : fel și chip, parte...parte..., calea-valea ș.a.

bb) în îmbinarea substantiv + prepoziţie (cu, de, în, la, pe) + acelaşi substantiv:

α) cu prepoziţia cu pentru exprimarea acţiunii întrerupte: ban cu ban, cuvînt cu cuvînt, fir cu fir, foaie cu foaie;

β) cu prepoziţia în pentru exprimarea reciprocităţii: a fi bot în bot cu cineva, a se ciocni cap în cap, a pune pe cineva faţă în faţă cu cineva, gură-n gură;

γ) cu prepoziţia la sau de pentru exprimarea unui strîns contact: braţ la (sau de) braţ, corp la corp (cu sens figurat), a lega cot la cot;

δ) cu prepoziţia pe pentru exprimarea succesiunii: rînd pe rînd;

cc) în dependenţă de un substantiv (α), adjectiv (β) sau verb (γ), pentru desemnarea unei noţiuni, cu care se compară o anumită persoană sau un anumit lucru:

α) cu braţele cruce (tertium comparationis este forma);

β) 1) cazul direct e exprimat printr-un substantiv; tertium comparationis este calitatea comună, uneori numai imaginară, exprimată printr-un adjectiv: alb colilie, frumoasă boboc, singur cuc, mînios dunăre, uscat iască, slab scîndură, beat turtă (sau lemn sau tun);

2) cazul direct e exprimat printr-un adjectiv; tertium comparationis este arătarea sau purtarea persoanei sau lucrului care are una din cele două calităţi: beat mort, mort bumben, obosit frînt;

γ) 1) cazul direct depinde de un verb tranzitiv; tertium comparationis este arătarea, înfăţişarea sau starea amînduror obiectelor după efectuarea acţiunii exprimate prin verb: a bate măr (sau furcă) pe cineva etc.;

2) cazul direct depinde de un verb intranzitiv sau reflexiv; tertium comparationis este felul (uneori numai imaginar) în care amîndouă obiectele realizează acţiunea sau starea exprimate prin verb: a adormi dus (sau mort), a se certa foc (sau furcă), a se pune luntre şi punte, a dormi buştean (sau bute sau butuc sau tun sau bumben), a se duce glonţ, a o lua hăbăuca, a merge strună (sau găitan sau ibrişin sau şnur sau sfoară), a merge (sau a se întinde) aţă, a (se) lămuri buştean, a pleca puşcă (sau glonţ), a sta băţ (sau ciocan sau caţă sau ciucure sau cunună), a se supăra foc, a tăcea chitic, a se ţine crampon (sau drug sau gaie sau grapă sau saci) de cineva, a se ţine lanţ, a veni sfoară (sau fuga), a zăcea blană etc.

În celelalte feluri de complement circumstanţial de mod, cazul direct se întrebuinţează mai rar:

b) La întrebarea în ce măsură? se întrebuinţează cazul direct de ex. în locuţiunile e dator vîndut, jumătate + adjectiv etc.

c) La întrebarea cît? se întrebuinţează cazul direct de ex. în locuţiunea are bani berechet, după verbele a costa, a cîntări (revista aceasta costă cinci lei numărul) etc.

d) La întrebarea pentru a cîta oară? se întrebuinţează cazul direct în îmbinările unui adjectiv numeral ordinal cu substantivele dată şi oară: întîia dată, a doua oară, a zecea oară etc.

e) La întrebarea în al cîtelea rînd? se întrebuinţează adjectivele numerale ordinale simple: întîi, al doilea, al treilea, al patrulea etc.

f) La întrebarea de cîte ori? se întrebuințează cazul direct în îmbinări ca o dată, o singură dată.

3. **Exprimă complementul circumstanțial de loc:**

a) La întrebarea încotro? se întrebuințează cazul direct numai în limba feroviarilor, comercianților etc.: merg Mărășești, trenu ăsta nu merge Pașcani, expediați București etc.

b) La întrebarea cît de departe? se întrebuințează îmbinarea cale + de + expresie nominală: a se feri cale de-o poștă.

C. CAZUL DIRECT CU FUNCȚIE DE CONSTRUCȚIE INCIDENTĂ

Cazul direct se întrebuințează uneori ca o simplă construcție incidentă fără nici un raport cu celelalte părți ale propoziției: chipurile sau chip(ul), ce dracu (sau naiba sau focul sau păcatele) faci, unde dracu să fie, ce dumnezeu s-a mai întîmplat etc.

D. CAZUL DIRECT ÎN PROPOZIȚII NOMINALE

1. desemnează motivul exclamării: Ce carte frumoasă! Ajutor! Foc! Minciună grosolană!;

2. desemnează calitatea persoanei care este exprimată prin îmbinarea de + expresie nominală: sărăcuțul de mine;

3. exprimă o comandă: dreapta! stînga!;

4. are un caracter de interjecție: fuga la scăldat!

E. CAZUL DIRECT DUPĂ PREPOZIȚII

În această poziție se neutralizează în limba romînă toate opozițiile de caz, fiecare prepoziție sau locuțiune prepozițională cerînd un anumit caz în mod cu totul mecanic, fără să se țină seama de sensul sau funcția sintactică a îmbinării; compară: pe el, înaintea lui, asupră-i etc.

F. CAZUL DIRECT ÎN LOCUL VOCATIVULUI

Cazul direct se mai întrebuințează adeseori în funcție de vocativ, în special:

1. la nume de persoană masculine:

a) terminate în -ă, -e, -i, vocală + u: Ionică! Gheorghe! Andrei! Leu!;

b) de origine străină: Alfons! Eugen! Tom!;

c) diminutive: Andreiaș! Gică! Vlăduț!;

d) adeseori şi la alte nume: Cocor! (în romanul *Mitrea Cocor* de Sadoveanu) etc.;

2. la substantive masculine diminutive: băieţaş!;

3. adeseori la substantive comune (a) şi nume proprii (b) feminine: *a*) bunică! cucoană! doamnă! mamă! femeie!; *b*) Ană! Elvira! Marie! Safta!;

4. foarte des la substantive la plural: băieţi! copii! fraţi! surori!;

5. la numele constînd din prenume şi nume de familie: Camil Petrescu! (Gazeta literară, 16.5.1957), Ion Ozun! (în romanul *Calea Victoriei* de Cezar Petrescu), Mircea Rotaru! (în romanul *În oraşul de pe Mureş* de Francisc Munteanu);

6. în îmbinările titlu + nume de persoană feminin: doamnă Berta! (Stancu, *Dulăii*); domnişoară Corina! (Sebastian, *Teatru*); prietenă Elisabeta! (Sahia, *Pagini alese*);

7. în îmbinările substantiv + adjectiv: om bun! nevastă tînără! (Munteanu, *Lenţa*), prieteni credincioşi!;

8. în îmbinările substantiv + adjectiv posesiv sau genitiv: dragul meu! măria ta! fata mamei! (Munteanu, *Lenţa*);

9. în îmbinările substantiv + prepoziţie + substantiv: fecior de văduvă!;

10. foarte des în îmbinările adjectiv + substantiv: scump tovarăş! (Contemporanul, 15.11.1957), dragă surioară! (Munteanu, *În oraşul de pe Mureş*), veche prietenă! (Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*);

11. mai totdeauna în îmbinările adjectiv + adjectiv posesiv sau genitiv + substantiv: dragul meu ginere! (Munteanu, *Lenţa*), tînărul meu prieten! (Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*); dragul mamei băieţel!

SUBSTANTIVE POSTVERBALE

DE

TH. HRISTEA

Există în limba romînă un mare număr de formațiuni postverbale care n-au fost încă studiate, deși ele prezintă interes atît pentru lexicologie cît și pentru gramatică, limba literară și stilistică[1]. În cele ce urmează ne vom opri mai întîi asupra cîtorva derivate postverbale cărora, în dicționarele noastre, li se dau alte explicații, pe care le considerăm neîntemeiate. Începem discuția cu substantivul LUMINĂ a cărui etimologie n-a fost încă rezolvată în mod convingător.

După CADE și DM (s.v.) acest cuvînt ar fi continuatorul lat.*lum(i)nina (<lumen). În CDDE (nr. 1016) se fac și alte precizări și anume: lat.*lumĭnĭna-am provine dintr-un adjectiv *lumĭnĭnus-a-um, derivat din *lumen, -minis*. Mai întîi a rezultat din *lumĭnina* forma *lumnina*, de unde (prin reducerea lui *-mn-* aton la *-m-*): *lumină*. Tiktin (DRG, s.v.) pornește și el tot de la o formă neatestată *lumina*, derivată de asemenea din *lūmen-mĭnis*; Scriban (DLR, s.v.) crede că *lumină*<**lumina* î.l.d. *lúmina* (pl. de la *lúmen-lúminis*), iar L. Șăineanu (DU, s.v.) scrie la etimologia cuvîntului: [vechiu-rom. *lumină* = lat. *lumina*).

Spre deosebire de autorii dicționarelor citate, în lista pe care o întocmește în lucrarea citată (p. 152), acad. Al. Graur îl trece pe *lumină* printre derivatele regresive provenite de la verbele din fondul lexical principal. Fiindcă noua etimologie nu este totuși și argumentată, ne propunem să demonstrăm că soluțiile oferite de dicționare sînt false și că *lumină* s-a

---

[1] Importanța substantivelor „postverbale", „deverbale" sau „deverbative" a fost subliniată totuși nu o singură dată, iar în unele lucrări de specialitate au fost semnalate multe fapte interesante, de obicei în cadrul fenomenului cu o sferă mai cuprinzătoare, denumit „derivare regresivă", „derivare fără sufixe" sau „derivare cu sufixul zero". Vezi, de pildă, *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 36–37; I. Iordan, *Limba romînă actuală*, ediția a II-a, București, 1948, p. 245–247 și *Limba romînă contemporană*, ediția a II-a, București, 1956, p. 263, 265, 322, 462 și 467; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 151–153 și I. Coteanu, *Creația lexicală în poezia noastră nouă*, în *Limbă și literatură*, vol. al II-lea, 1956, p. 100–102.

putut naşte foarte uşor, în interiorul limbii romîne, din verbul *lumina* (<lat. *lumināre*).

Argumentele care pledează în sprijinul ipotezei acad. Al. Graur sînt, după părerea noastră, în număr de trei :

1. Nici unul dintre etimoanele reconstruite nu are suport în vreo limbă romanică ; de aceea reconstrucţia este nejustificată.

2. Din moment ce ni s-a transmis din latină *lumen*, care a dat în romînă *lume* (la început exclusiv cu sensul de „lumină"), nu vedem de ce ar mai fi fost nevoie de încă un termen pentru denumirea aceleiaşi noţiuni. Presupunînd că ni s-ar fi transmis şi al doilea termen (continuînd o ipotetică formă latinească), limba n-ar fi suportat, desigur, sinonimia absolută dintre *lume* şi *lumină*, aşa încît unul dintre cele două cuvinte ar fi trebuit să dispară cu mult înainte de perioada bilingvismului romîno-slav.

3. Ca atîtea alte postverbale, *lumină* a apărut în limbă ulterior şi existenţa lui a început să fie chiar justificată, după ce vechiul sinonim *lume* s-a îmbogăţit cu sensul de „monde" sub influenţa v. sl. *свѣтъ* „monde" şi „lumière". Specializarea ulterioară a lui *lume* numai pentru sensul de „univers" s-a produs în primul rînd pentru a se înlătura omonimia creată în urma calcului semantic după slavă. Această omonimie era insuportabilă, fiindcă, în anumite împrejurări, putea da naştere la echivocuri. Astfel expr. „*a ieşi la lume*" (adică la lumină) putea fi înţeleasă şi ca „*a ieşi în lume*" (adică printre oameni). De altfel, această din urmă expresie se va fi născut chiar din combinaţia „a ieşi la lume" (=a ajunge la lumină, la loc deschis).

Echivoc era *lume* şi în expresia „*lumea ochilor*", care putea fi interpretată în două feluri : „lumina ochilor" (acesta este adevăratul sens al sintagmei), dar şi „acea parte a lumii pe care o poţi cuprinde cu ochii" [1].

Cu timpul, *lume* (1) din sintagma „lumea ochilor" a început să nu mai fie înţeles. De aceea, prin etimologie populară, s-a ajuns ca în unele graiuri regionale, să se spună „*luna ochilor*" [2].

Ceea ce este şi mai interesant e faptul că sensurile lui *lume* (1) şi *lume* (2) s-au amestecat în unele combinaţii frazeologice. Astfel, prin anumite regiuni ale ţării, se mai aude şi astăzi ciudata expresie „*lume luminată*" (cu sensul de „mulţime imensă"[3]). E limpede că apariţia postverbalului *lumină* era adînc simţită, tocmai fiindcă acesta trebuia să înlăture toate neajunsurile provocate de o omonimie, după formula lui Gilliéron, intolerabilă.

Prin apariţia postverbalului *lumină* s-a creat însă o sinonimie (de asemenea greu de suportat) între *lumină* şi *lume* (2) „lumière". Rezolvarea

[1] Astfel am interpretat eu însumi următorul citat din I. Creangă („... nu vedeam *lumea* înaintea *ochilor*, de flămînd ce eram"), pe vremea cînd nu ştiam că *lume* a avut şi mai are încă şi astăzi (regional) sensul de „lumină".

[2] Vezi ALRM, I, harta nr. 29 („pupilă"), p. 140 (Ardeal) şi p. 506 (situat în partea de răsărit a ţării).

[3] Am înregistrat această expresie de mai multe ori în reg. *Craiova*, comunele *Drănic Padea*, *Segarcea* etc. Foarte probabil, ea se mai poate auzi şi prin alte părţi ale teritoriului lingvistic dacoromîn.

acestei sinonimii absolute a grăbit și ea specializarea vechiului *lume* pentru sensul de „univers".

Omonimia, luată împreună cu sinonimia, explică dispariția aproape definitivă a lui *lume* (1) cu sensul de „lumină" chiar din majoritatea graiurilor regionale[1].

Alt cuvînt a cărui etimologie n-a fost încă rezolvată este MĂSCARĂ (pl. *măscări*), folosit mai ales în vorbirea populară și familiară cu sensul de „obscenitate". După DM, care îl deduce din tc. *maskara* (<arabă), *măscară* ar fi un dublet etimologic al lui *mascară*, lucru foarte greu de demonstrat. Și aceasta fiindcă nu putem explica fără dificultăți nici strămutarea accentului de pe ultima silabă, nici schimbarea semantică pe care cuvîntul ar fi suferit-o pe teren romînesc. Celelalte dicționare nu indică etimologia cuvîntului sau n-o rezolvă convingător. Astfel, CADE (s.v.) îl compară cu *mascară*, Scriban (DLR, s.v.) crede că *măscară* provine chiar din rom. *mascară*, iar Tiktin (DRG, s.v.) arată, dimpotrivă, că raportul cu tc. *maskara* „petrecere, distracție", pe de o parte, și cu span. port. *mascara* (it. *maschera* „mască"), pe de altă parte, este nelămurit. După părerea noastră, *măscară* este un postverbal din *măscări* și a luat naștere prin analogie cu sinonimul *ocară*, care e tot un deverbal (mai vechi însă) din *ocărî*<v. sl. *okarjati*[2]. În ceea ce privește verbul *măscări*, el provine din srb. *maskariti* „a glumi, a înjura, a batjocori"[3]. Spre această concluzie ne conduce faptul că termenul în discuție se folosește mult în Banat unde însemnează „a batjocori, a ocărî, a sudui cu vorbe murdare" (CADE, s.v.). Trebuie precizat că Șăineanu însuși, după ce considerase pe *măscară* identic cu *mascară* iar pe *măscări* un derivat din *măscară* (ȘIO, s.v.), a renunțat la ultima etimologie și în DU (s.v.) a înregistrat numai pe *măscări*, sub care a precizat: (Banat) „a ocărî, a sudui" [Serb. MASKARITI]. Întrucît Șăineanu n-a înregistrat în DU și substantivul, nu putem ști care a fost ultima lui părere în legătură cu originea lui *măscară*. Foarte probabil el nu-l mai considera (ca în ȘIO) identic cu *mascară*, dar acest lucru nu reiese limpede de nicăieri. În orice caz ni se pare corectă ultima etimologie pe care autorul a dat-o verbului *măscări* (<sîrb. *maskariti*). Ceea ce ne determină s-o acceptăm este în primul rînd folosirea pe scară largă a acestui cuvînt, în Banat. După cum se știe, elementele turcești care există aici „n-au venit de la turci, ci direct de la sîrbii din acele părți"[4].

O dată lămurită etimologia lui *măscări*, ipoteza pe care am emis-o cu privire la originea postverbală a lui *măscară* devine plauzibilă. În concluzie: *măscară* din *măscări*, nu *măscări* din *măscară* (ca în ȘIO și DM, s.v.).

---

[1] După ALRM, I, harta citată, „*lumea ochilor*" nu formează arie compactă decît în centrul Ardealului (p. 131, 129, 125, 166, 160, 144, 156, 158 și 150). Pentru atestări ale sensului vechi și regional, vezi însă și DL (s.v.), unde se dau citate din Creangă, Coșbuc, Eminescu și C. Conachi.

[2] DM (s.v.) precizează: Bg. *okarjam*, sb. *okarati*.

[3] Vezi pentru aceste sensuri *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija*, s. v. *maskariti*.

[4] Vezi L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturei romîne*, vol. I (*Introducerea*), p. LXXX și urm.

Tot postverbal îl considerăm şi pe ÎNOT care a putut proveni, fie din indicativul prezent al lui *înota*<lat. *innotare* (CDDE, nr. 1262)[1], fie din infinitivul aceluiaşi verb, prin suprimarea sufixului infinitival *-a* (cf. *înec*<*îneca*; *spumeg*[2] „spumegare" <*spumega* etc.).

Din toate dicţionarele limbii romîne care explică pe *înot* reiese că acest cuvînt s-a format din vechea locuţiune *în not* „à la nage", care cu timpul a devenit adverb („trece apa *înot*") şi apoi substantiv (*înot* — pl. *înoturi*). După părerea noastră, din locuţiunea *în not* provine, în mod sigur, numai adverbul, nu şi substantivul, care este mai degrabă o creaţie postverbală independentă din *înota*. Şi în DA (s.v.) se vorbeşte despre un postverbal din (*în*)*nota*, dar nu în cazul lui *înot* (despre care se spune că s-a putut extrage din locuţ. *în not* şi *de-a înnoatelea*), ci al lui *not*, care intră în componenţa adverbului *înot*. Existînd vechiul paralelism *not* — *nota*, era firesc să se formeze şi un substantiv *înot*, după ce a apărut în limbă mai întîi *înota*.

În sprijinul ideii că *înot* este o formaţie postverbală mai trebuie invocat şi faptul că verbul *înota* a fost întotdeauna mult mai uzitat decît locuţiunea (devenită, mai tîrziu, adverbul *înot*). Din acest verb (mai important în limbă şi deci mai viu în conştiinţa vorbitorilor decît locuţiunea) a putut fi derivat postverbalul *înot*, căruia în dicţionare trebuie să i se consacre un articol separat de cel în care e tratat adverbul omonim.

Şi mai evidentă ni se pare originea postverbală în cazul subst. VAIET pe care toate dicţionarele îl derivă din interjecţia *vai*, adăugînd, uneori: „după analogia lui *muget*, *ţipăt*, *zbieret* etc. (CADE, TDRG şi DA ms., s.v.). Deşi cea mai veche atestare cunoscută a substantivului şi a verbului este din acelaşi an[3], se pare că *vaiet* a apărut în limbă după *văi*(*e*)*ta*, pe care CADE, TDRG şi DLR îl compară cu alb. *vaitoń* (asemănător ca formă şi identic ca sens). *Văi*(*e*)*ta* nu s-a format din *vaiet* (DM, s.v.), ci, la fel ca şi sinonimele *văiera* şi *văicări*, chiar din interjecţia *vai* (cf. şi *oftá*<*of*).

Derivarea lui *vaiet* din *vai* este neconvingătoare, fiindcă, în limba romînă, sufixul *-et* nu se adaugă decît la teme verbale şi substantivale. Prin urmare, în timp ce derivarea *văi*(*e*)*ta*<*vai* este firească, *vaiet* < *vai* e cu totul neobişnuită.

Întrucît nu putem accepta derivarea lui *vaiet* din *vai* şi nici nu vedem o altă soluţie etimologică în afară de cea propusă mai sus, socotim că substantivul în discuţie trebuie considerat un postverbal din *văi*(*e*)*ta*, născut prin substantivarea formei de indicativ prezent pers. I sing[4].

[1] Acest verb mai poate fi format şi în limba romînă de la *notá* (cu ajutorul prefixului *în-*) sau din loc. adv. *în not* (Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BL, V, p. 102). Faptul că *înota* s-a născut în interiorul limbii romîne nu ne împiedică să-l considerăm pe *înot* postverbal, deoarece verbul este mult mai vechi decît substantivul. Vezi, în acest sens, atestările din dicţionare (în special din DA, s.v.).

[2] „Vasul îl conduce el însuşi prin *spumegul* nopţii". COŞBUC, *Aeneis*, p. 104 (în DL, s.v.).

[3] Ion Zlatoust, *Mărgăritare*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1746. p. 118 şi 120 (în TDRG, s. v.).

[4] Pentru posibilitatea derivării unor postverbale de la indicativ prezent, în limbă romînă, vezi şi I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 100. Vezi, de asemenea, şi Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, ed. a 3-a, II, p. 291 şi Gaston Paris, „ROMANIA", XXIX (1900), p. 443, unde derivarea postverbalelor din rădăcina indicativului prezent este admisă, fără rezerve, şi pentru alte limbi romanice.

Împotriva derivării lui *vaiet* din interjecția *vai* mai pledează și existența variantei *văiet*, înregistrată în *Dicționar invers* (p. 669, col. a III-a). Dacă derivăm această variantă din interjecția *vai*, nu putem explica în mod satisfăcător prezența lui *ă* accentuat.

Pornind însă (de data aceasta de la infinitivul *văi(e)tá*) și admițînd că din el a fost abstras substantivul *văiet*, atît prezența lui *ă* cît și accentul cuvîntului sînt perfect explicabile (cf. și *păstru* din *păstrá*)[1].

Tot postverbale ca *vaiet* și *văiet*<*văi(e)ta* sînt și sinonimele *váier* din *văiera*, *váicăr* din *văicăra* și chiar *oft* din *ofta* (TDRG, s.v.), a căror existență ne întărește, de asemenea, convingerea că substantivul în discuție nu s-a format din interjecția *vai* + suf. *-et*.

În sfîrșit, tot în sprijinul ipotezei că *váiet* este un postverbal din mai vechiul *văi(e)tá* ar mai putea fi invocat și faptul că, astăzi cel puțin, verbul este mult mai uzitat decît substantivul.

Dicționarele nu rezolvă în mod convingător nici etimologia cuvîntului POLEI „verglas”. Astfel Tiktin (DRG, s.v.) îl deduce din v.sl. *polijati* (care a dat, de fapt, în limba romînă, numai verbul *polei*), Scriban (DLR, s.v.) pune la baza substantivului romînesc tot un verb vechi slav (*polediti sen* „a se acoperi cu gheață”),CADE și DM (s.v.) îl compară cu bg. srb. *poledica*, iar Șăineanu (DU, s.v.) identifică, chiar, pe *polei* cu „vechiul moldovenesc” *polegniță* = srb. *poledița* „polei”.

Dificultăți de ordin formal ne obligă să nu acceptăm nici una dintre etimologiile propuse de dicționare. Singura explicație care ni se pare justă este că *polei* e un postverbal din *poleí*<v. sl. *polijati*. Din punct de vedere semantic nimic nu se opune acestei derivări, deoarece poleiul (adică pojghița de gheață) strălucește întocmai, ca un obiect poleit. Substantivul *polei* conține, deci, ideea verbului și aceasta este una dintre caracteristicile fundamentale ale derivatelor postverbale. Cît privește forma, postverbalul *poléi* provenit de la *poleí* poate fi comparat cu *altoi* < *altoí*, *roi* „roit” „roire” < *roí* ș.a.m.d.

În continuare ne vom ocupa de cuvîntul NIVEL, care are o situație cu totul specială, din cauză că, atunci cînd înseamnă „instrument topometric”, are pluralul *nivele*, iar cînd înseamnă „înălțime, grad” pluralul lui este *niveluri*.

Nivel (1) și *nivel* (2), fiind diferențiate nu numai pe plan semantic, ci și morfologic, trebuie considerate omonime, iar în dicționare trebuie să li se consacre articole separate. În acest fel se procedează însă numai în DL și DM (s.v.). În CADE, DU și DLR există un singur cuvînt (cu două sensuri fundamentale), care este dedus din fr. *niveau*. În DM (s.v.) indicația etimologică este tot fr. *niveau*, dar numai pentru *nivel* (1) „instrument topometric”, fiindcă în cazul lui *nivel* (2), cu pl. *niveluri* se mai adaugă în paranteză și it. *livello*. Ne vom ocupa deocamdată numai de etimologia lui *nivel* (2) „înălțime la care, se găsește un punct, o linie sau o suprafață a unui loc, a unui obiect etc., în raport cu un plan orizontal dat” (DM,s.v.).

---

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, p. 152.

Este limpede pentru oricine că nici fr. *niveau* și nici it. *livello* (luate fiecare în parte) nu pot explica forma pe care termenul în discuție o are în limba romînă. *Nivel* ar fi putut rezulta numai din contaminarea lui *niveau* cu *livello*, dar nu avem nici o dovadă că *livello* a existat la noi. În afară de aceasta, nici nu e nevoie să mergem atît de departe cu presupunerile, din moment ce termenul de care ne ocupăm poate fi interpretat ca fiind un postverbal din mai vechiul *nivela* (perfect explicabil din fr. *niveler*) [1].

Dacă însă îl considerăm și pe *nivel* (1) ca fiind un postverbal din *nivela*, admitem implicit că mai întîi a apărut în limbă verbul și apoi substantivul *nivel* (adică numele instrumentului cu ajutorul căruia se nivelează). Fiindcă nu este firesc ca lucrurile să se fi petrecut astfel, precizăm că la început (după cum arată și dicționarele mai vechi) unul dintre sensurile lui *nivelá* nu era „a măsura cu nivelul" (CADE, DLR și DU, s.v.). ci cu „*nivela*" [2]. Acest termen tehnic este în mod sigur anterior în limbă lui *nivel* și se explică fără nici o dificultate din fr. *nivelle* „niveau à tube", nu din *niveau* (it. *livella*), cum în mod greșit se arată în DLRM (s.v.). Dacă cele două omonime nu provin, cumva, chiar din *nivélă* (care la început avea și sensul lui *nivel* (1) și pe cel al lui *nivel* (2), atunci ele s-au putut forma din verbul *nivela* (după modelul fr. *niveau*).

*

În cele ce urmează vom semnala cîteva postverbale pe care nici unul dintre dicționarele noastre nu le înregistrează, deși unele dintre ele circulă destul de mult, cel puțin în anumite medii :

ACCEPT „consimțămînt" < *accepta* : „mi-am dat acceptul" (adică am aprobat), „mi-a cerut acceptul" (adică permisiunea) etc. Cu acest sens cuvîntul este folosit de către unii intelectuali. Cf. și alte postverbale provenite din nelogisme : *boicot* < *boicota* ; *dejun* < *dejuna* ; *protest* < *protesta* etc [3].

DESCÎNT : „Mă uit în cer, mă uit în pămînt. / Nu-i nici un *descînt*" [4]. O singură dată l-am înregistrat și în limba populară cu sensul de „descîntătură". Ca fapt de limbă populară *descînt* este fără îndoială un postverbal din *descînta* < lat. *dĭscantare*. Ca element poetic cult el s-a putut forma fie din *descînta* (după analogia lui *cînt* — *cînta*), fie din *des* +

[1] Sensul figurat de „stadiu, grad (de pregătire, de dezvoltare), treaptă (a calității), indice (al cantității)", (DM, s. v.) este calchiat după rus. *уровень* (I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, ediția a II-a, p. 110).

[2] Vezi pentru acest sens : I. D. Negulici, *Vocabular romîn*, București, 1848, p. 284 ; E. Protopopescu și V. Popescu, *Dicționar portativ*, București, 1862, vol. I, p. 447 ; Ion Costinescu, *Vocabular romano-francescu*, București, 1870, p. 177, col. 2 etc. . . .

[3] Omonimul lui *accept* „consimțămînt" provine din germ. *Akzept* (lat. lit. *acceptus*) și se întrebuințează cu sensul special de „document de credit emis de o întreprindere asupra alteia și prevăzut cu o mențiune semnată de aceasta din urmă prin care se obligă să achite o anumită sumă de bani la termenul fixat de emitent" (DM, s. v.).

[4] Mihu Dragomir, *Mă uit*, în „Gazeta literară", an. VI (1959), nr. 51 (301), p. 4, col. a 6-a.

cînt (drept model servind sinonimul *descîntec*, format și el, mai de mult, tot cu prefixul *des-* + *cîntec*)[1].

MILOAGĂ (din locuțiunea idiomatică „a umbla cu *miloaga*", adică cu milogeala) se folosește mult în vorbirea populară și în cea familiară. Nu este, cum s-ar părea, femininul lui *milog*, ci un deverbal din *milogí* (cf. *pritoacă* < *pritoci*; *zdroabă* din *zdrobi* etc.).

MIR: „e de mir" = este de mirare[2]. Ca și *miloagă* se folosește numai în expresia amintită, nu și izolat. Tot numai în expresii se mai folosesc și alte postverbale: *cîră* < *cîrîi* („a se ține de cîra cuiva"); *ducă* < *duce* („a fi pe ducă") etc.

VOMĂ. E mult întrebuințat mai ales de către medici, în combinația „senzații de vomă". Sub raport semantic este echivalentul infinitivului lung *vomare* „vomissement". Posibilitatea unui împrumut din vreo limbă străină fiind exclusă, *vomă* trebuie considerat o creație postverbală savantă din vechiul *vomá* (< lat. *vomere*).

[1] Cf. și *răscroi*, *dezinteres* etc., care pot fi interpretate și ca postverbale din *răscroí*, *dezinteresá* etc., dar și ca niște formații cu prefixele *răs-* și *des-*, care au fost adăugate, primul la substantivul *croi*, al doilea la *interes*.

[2] C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, Cîmpulung, 1901, p. 50.

CU PRIVIRE LA CONSTRUCȚIA COMPARATIVĂ ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

AL. IONAȘCU

Natura gramaticală a cuvintelor *ca*, *decît*, *cît*, care introduc o comparație, nu este definită în același fel în diverse lucrări privitoare la limba romînă. Acad. Iorgu Iordan[1] consideră aceste cuvinte adverbe. În *Gramatica limbii romîne* ele sînt definite ca „adverbe de comparație (din categoria adverbelor de mod)" care, făcînd „legătura între un adjectiv, adverb, substantiv sau verb și termenul de comparație al noțiunii exprimate de acestea", capătă „valoare de prepoziții"[2] și, în mai multe rînduri, sînt numite pur și simplu „prepoziții"[3]. Probabil că temeiul pentru care sînt numite aceste cuvinte „prepoziții" nu e atît faptul că ele „fac legătura" între anumite cuvinte (se știe că pot face legătura și conjuncțiile sau alte elemente conjuncționale); s-a pornit, desigur, mai ales de la împrejurarea că ele par a cere un acuzativ : *cît mine* (*tine*), *ca mine* (*tine*), *decît mine* (*tine*) și ar avea, prin urmare, regim prepozițional obișnuit. Dar prezența unui astfel de regim la cuvintele *ca, decît, cît* e numai aparentă. În latină și în limbile moderne care au păstrat o structură sintetică situația e clară : lat. *quam*, germ. *als*, rus. *чем* etc. nu cer un anumit caz. În romînă însă, ca și în alte limbi analitice (vezi, de exemplu, bulg. *като мен* „ca mine"), lucrurile sînt mai puțin clare. Pentru limbile în care analitismul a mers atît de departe, încît s-a ajuns la o singură formă a pronumelui personal (de ex. fr. *moi*, *toi*, forme accentuate de nom.-acuz. ale pronumelor personale), problema nu se mai pune. Însă romîna, ca și italiana sau spaniola, păstrează o opoziție formală între pronumele personal folosit ca subiect și același pronume folosit ca obiect. De aceea, dacă găsim construcții de

---

[1] *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, p. 350.
[2] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, 1954, p. 337.
[3] *Ibidem*, vol. I, p. 183 și vol. II, p. 136.

felul rom. *frumos ca mine*, it. *grande come me*[1] etc., sau, dimpotrivă, de felul sp. *entre yo y tu*[2], trebuie să le explicăm atît originea, cît şi natura gramaticală în sistemul actual al limbii; se poate vorbi în acest caz de o schimbare a naturii gramaticale a adverbelor rom. *ca*, it. *come* etc. sau a prepoziţiei sp. *entre*?

*

Tendinţa general romanică duce la extinderea fie a formei de nominativ a pronumelui personal şi în locul acuzativului, fie, dimpotrivă, a formei de acuzativ şi în locul nominativului. În primul fel s-a concretizat tendinţa de unificare în provensală, catalană şi, parţial, în spaniolă şi portugheză. În cel de-al doilea fel ne apare această tendinţă în franceză, o parte din graiurile aromîne[3] şi, parţial, în dacoromînă şi italiană. Forma de acuzativ a pronumelui personal — în funcţie de nominativ — în construcţia comparativă din dacoromînă, ca şi existenţa formei de acuzativ în aceeaşi construcţie în italiană, reprezintă o realizare parţială a tendinţei general romanice de contopire a celor două forme cazuale. Această contopire parţială a avut loc *în fiecare limbă independent*, în împrejurări asemănătoare. În acest sens vorbeşte şi următorul fapt: dintre limbile romanice care mai păstrează deosebirea formală dintre nominativ şi acuzativ la pronumele personal, numai dacoromîna şi italiana cunosc această construcţie[4]; spaniola şi portugheza, în care tendinţa de unificare a cazurilor se realizează în dauna acuzativului, folosesc forma de nominativ nu numai în construcţia respectivă (de ex. în „Don Quijote": *Has tu visto mas valeroso caballero que yo?*[5]), ci, uneori, şi după prepoziţii (vezi mai sus). Desigur că existenţa în romînă şi italiană a complementului comparaţiei de tipul [*de* + acuzativ] (< ablativ) a favorizat extinderea formei de acuzativ în această construcţie, însă cauza fenomenului trebuie căutată în tendinţa de analitism amintită mai sus. Exemplele — care se întîlnesc în primele texte romîneşti şi în folclorul ardelenesc — cu forma de nominativ a pronumelui personal în construcţia comparativă nu pot fi considerate ca o abatere (care s-ar datora unor necesităţi de versificaţie sau influenţelor străine[6]) de la norma general-romanică: o astfel de normă nu există. Că nu e vorba de un fenomen întîmplător, apărut din necesităţi

---

[1] W. Meyer-Lübke, *Grammaire comparée des langues romanes*, vol. III, Paris, 1900, p. 75.

[2] *Ibidem*, p. 80.

[3] E vorba, în primul rînd, de graiurile care au la pronumele de pers. I nom.-acuz. *mini*, iar la cel de pers. II nom.-acuz. *tini* şi, în al doilea rînd, de graiurile care păstrează opoziţia cazuală „nominativ-acuzativ" la pers. I: *eu̯(i̯o, i̯ou̯)—mini*, dar au pierdut-o la pers. II: nom.-acuz. *tini*. Există şi graiuri aromîne care la pers. I a pronumelui personal au mers pe calea limbilor romanice din Peninsula Iberică, iar la pers. II — pe calea francezei şi a limbilor romanice răsăritene: pers. I, nom.-acuz. *i̯o* (*eu̯*, *i̯ou̯*), pers. II nom.-acuz. *tini*.

[4] Nu cunoaştem situaţia din graiurile aromîne care păstrează opoziţia nominativ-acuzativ la pronumele de pers. I (în textele pe care le-am cercetat n-am găsit nici un caz de folosire a acestui pronume în construcţia comparativă).

[5] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, vol. III, p. 80.

[6] Boris Cazacu, *Notes de lexicographie et de morphologie roumaines*, în „Bulletin linguistique", XII, p. 68 şi urm.

de versificație, rezultă din frecvența construcției în texte folclorice provenite dintr-una și aceeași regiune (nordul Ardealului și în special Maramureșul)[1]:

Tăt o soață ca și eu
Să-ț placă, frățiucă, dzău

(*Graiul nostru*, vol. II, p. 38).

Cine-a face ca și eu
I bătut de dumnedzău

(*Ibidem*, p. 44).

Că-i păcat de dumnedzău
Să pice voinic ca eu

(Jarnik-Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885, p. 108).

De-aici pînă la Brașeu
Nu-i voinic străin ca eu

(*Ibidem*, p. 149)[2].

Tătă lumea trage-n rele
Nu tra' nime ca io-n ele

(T. Papahagi, *Graiul și folclorul din Maramureș*, p. 11).

La feciori, de temeteu
Care-s tîneri ca și eu

(*Ibidem*, p. 19).

Cucu cîntă la vîlcele
Vesel și nu ști' de jăle
Ca și eu mîndrele mele

(*Ibidem*, p. 38).

La aceste exemple trebuie adăugat următorul (reținut dintr-un cunoscut cîntec popular):

Cîtu-i Maramureșu
Nu-i fecior ca eu și tu
Nici oraș ca Sighetu

În culegerile de folclor pe care le-am consultat pot fi descoperite indicii în sensul că uneori construcția aceasta a fost evitată — fie de informator, fie de culegător. De pildă, din structura versurilor următoare se vede că *mine* se află în locul lui *eu*:

Că satu cîtu-i de mare
Nime bădiț ca *mine* n-are

(Jarnik-Bîrseanu, *op. cit.*, p. 29).

[1] Unele dintre exemplele prezentate au fost citate de cercetătorii anteriori (vezi Boris Cazacu, *op. cit.*). Exemplele le reproducem într-un sistem de transcriere apropiat de ortografia actuală.

[2] Aceste versuri se mai întîlnesc, cu ușoare modificări, în aceeași culegere la p. 205—206 și în T. Papahagi, *op. cit.*, p. 12 și p. 39.

Că nu e vorba de influenţa unor limbi străine (maghiară — în folclorul ardelenesc — şi slavă — în textele vechi[1]) rezultă fie şi din faptul că dacoromîna actuală mai păstrează, într-un anumit tip de expresii, întrebuinţarea formei de nominativ a pronumelui personal în construcţia comparativă. Să încercăm, de pildă, să modificăm următorul citat din Creangă în sensul înlocuirii expresiei *stăpînu-tău* prin pronumele personal: *Stăpînu-tău, ca stăpînu-tău; ce ţ-a face el, asta-i deosebit de başca* ... (DLRLC, s.v.), ar rezulta: *eu, ca eu*...; *tu, ca tu*...

*

Cuvintele *ca, decît, cît* introduc, în limba romînă contemporană, *o construcţie comparativă*. Ultimele două pot introduce şi propoziţii comparative. În locul celui dintîi apare, în propoziţia comparativă, adverbul *cum*. Fiind adverbe de legătură, *ca, decît, cît* nu cer un anumit caz, ci se întrebuinţează cu oricare dintre cazurile cuvintelor declinabile (cu excepţia vocativului). Fiind un procedeu de prescurtare a unei propoziţii comparative[2], construcţia în discuţie cere acel caz, care s-ar întrebuinţa şi în propoziţia comparativă corespunzătoare:

Da nici doamna, zău, n-avea
Ochişori *ca mîndra mea*
(„cum are mîndra mea")
(Jarnik-Bîrseanu, *op. cit.*, p. 294).

Te-o iubit *ca pre-o cocoană*,
Te-o lăsat *ca pre-o vădană*.
(„cum iubeşti pre-o cocoană" etc.)
(*Ibidem*, p. 160).

Bade, mie mi-i de tine
Chiar *ca lupului de cîine*
(„cum îi este lupului de cîine")
(*Ibidem*, p. 229).

Daţi din gură, măi feciori,
Nu şedeţi *ca-n şezători*!
(„cum se şade-n şezători")
(*Ibidem*, p. 400).

Deşi în cazul pronumelor *eu* şi *tu* forma de nominativ a fost eliminată — în majoritatea cazurilor — de forma corespunzătoare a acuzativului, opoziţia între nominativ şi acuzativ are loc şi în această situaţie:

---

[1] De o influenţă slavă se poate vorbi numai în ce priveşte folosirea lui *ca* (în propoziţiile comparative) în locul lui *cum*: *ca şi tu binre ştii* (C.V.), *însă nu ca eu voi, ce ca veri tu* (Coresi, *Tetraev.*, din 1561) — vezi Boris Cazacu, *op.cit.*, şi lucrările citate acolo.

[2] Construcţia comparativă nu trebuie considerată propoziţie comparativă eliptică, ea fiind deosebită formal uneori printr-un adverb de legătură special (*ca*), alteori prin forma de nominativ (= acuzativul) a pronumelui personal; aceşti indici formali nu apar însă întotdeauna.

ca (*decît*, *cît*) *mine* — *ca* (*decît*, *cît*) *pe mine*. De altfel este greu de afirmat că într-un exemplu de felul:

Cîte flori sînt pe cîmpie
Nu-s *ca tine*, tu Marie
(Jarnik-Bîrseanu, *op. cit.*, p. 380)

avem cazul acuzativ al pronumelui *tu*. Acuzativul acestui pronume, ca şi al altora, se construieşte numai cu prepoziţie, or, în cazul nostru, prepoziţia lipseşte. Lipsa prepoziţiei trebuie luată în consideraţie cu atît mai mult, cu cît construcţia comparativă cere un *pe* înaintea acuzativului şi la cuvintele care nu se construiesc, de regulă, cu *pe* în funcţie de complement direct: *Iar moşia preuţilor a păpat-o ca şi pe moşia Humuleştii* (Creangă)[1]; *Limba romînă nu cunoaşte ca pe un fapt viu acest uz*...[2]

Prezenţa nominativului în cadrul complementului circumstanţial nu trebuie să ne sperie: circumstanţialul este exprimat nu prin nominativ, acuzativ, dativ etc., ci prin construcţia comparativă luată în ansamblu. Aceasta, la rîndul ei, poate fi analizată din punct de vedere morfologic şi sintactic:

Netezeşte-ţi penele
Ca mîndra sprîncenele
(*Ibidem*, p. 400);

avem aici un complement circumstanţial modal-comparativ, exprimat printr-o construcţie comparativă. Aceasta, la rîndul ei, e formată dintr-un adverb de legătură (*ca*), un nominativ-subiect (*mîndra*) şi un acuzativ-complement direct (*sprîncenele*).

În concluzie, putem spune următoarele:

1. *ca*, *decît*, *cît* în construcţiile comparative nu sînt prepoziţii;

2. forma de acuzativ fără prepoziţie a pronumelor personale din construcţia comparativă este în fond, din punct de vedere funcţional, un nominativ[3];

3. formele *eu* şi *tu* în construcţia comparativă nu constituie abateri, inovaţii, ci rămăşiţe din perioada în care forma de nominativ nu fusese eliminată din această construcţie.

---

[1] *Opere*, ediţie îngrijită şi glosar de G. T. Kirileanu, Bucureşti, 1958, p. 57.

[2] Acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 661.

[3] Un caz întrucîtva diferit de cel discutat, dar reprezentînd tot un anumit grad de înlocuire a formei de nominativ prin forma de acuzativ, ne prezintă graiurile franceze în care se păstrează urmele declinării cu două cazuri a substantivelor (graiurile acestea au fost semnalate de V. Ratel şi G. Tuaillon, în Revue de linguistique romane, XX [1956], p. 309—322): în cadrul predicatului nominal se păstrează vechiul nominativ, în celelalte cazuri se foloseşte forma vechiului caz-regim. Se poate oare afirma că în graiurile respective subiectul se exprimă prin.... acuzativ?

DESPRE INOVAȚIE ÎN LIMBĂ

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Rubrica intitulată ,,Cultivarea limbii'', pe care a inaugurat-o acum aproape patru ani revista ,,Limba romînă'', a trezit, din păcate prea arareori, un anumit interes și în afara cercului, mai mult ori mai puțin restrîns, al lingviștilor și filologilor de profesie. Unii dintre participanții la discuție au pus, în legătură cu greșelile de limbă relevate de colaboratorii rubricii amintite, problema inovațiilor lingvistice, afirmînd ori dînd numai a înțelege că abaterile de la regulile limbii ar fi, în cazul scriitorilor și al publiciștilor în general, nu greșeli, ci inovații sau chiar creații și, deci, ar trebui tratate ca atare.

În calitatea mea de inițiator al ,,cultivării limbii'' și totodată de lingvist, mă simt obligat să iau poziție față de afirmațiile celor ce cred că pot stabili o echivalență, fie și aproximativă, între greșelile de limbă, așa cum le înțeleg, în mod obișnuit, specialiștii, și inovațiile lingvistice. Așa se explică nu numai caracterul, accesibil pentru orice om instruit, al prezentului articol, ci și apariția lui într-o colecție dedicată academicianului Alexandru Graur, specialist consacrat în lingvistica generală și deținător apreciat al cronicii radiofonice săptămînale ,,Limba noastră''.

*

Inovație lingvistică înseamnează orice fapt de limbă nou, inexistent mai înainte sau numai necunoscut, pînă la ivirea lui într-un anumit stil al limbii, mînuitorilor obișnuiți ai acestuia. La baza inovațiilor stau cele două trăsături esențiale ale limbajului omenesc : pe de o parte, dezvoltarea lui continuă, transformarea neîntreruptă, căreia îi este supus, prin însăși existența lui, la fel cu toate lucrurile din natură și din societate, pe de alta, rostul lui ca mijloc de comunicare și înțelegere între oameni. Aceste două trăsături caracteristice ale limbii se reduc, de fapt, la una singură, aceea de purtătoare a gîndirii, în care se oglindește realitatea obiectivă înconjurătoare, aflată mereu în prefacere.

Cînd se ivește o idee nouă, cînd apare un obiect nou, produs al muncii omului, are loc, în mod logic, o inovație lingvistică : noutății de conținut al gîndirii și al cunoașterii trebuie să-i corespundă o noutate de „formă", adică de exprimare, care este cuvîntul menit să desemneze ideea sau obiectul în discuție. Altfel, aceste creații ale minții și brațelor omului sînt ca și inexistente, pentru că, neavînd un nume, ele nu pot fi comunicate membrilor colectivității sociale în mijlocul căreia au apărut și rămîn, deci, necunoscute acestora.

Inovațiile lingvistice izvorăsc, așadar, dintr-o necesitate, după cum limba însăși, în întregimea ei, a izvorît din necesitatea „omului social" de a comunica cu semenii săi în procesul muncii. „Necesitatea", privită sub aspectul comunicării, adică al înțelegerii, nu poate fi descoperită totdeauna, pentru simplul motiv că ea nu există în toate cazurile. Transformarea lui *cîne* , *mîne* etc. în *cîine*, *mîine* etc., de pildă, este o inovație (foarte veche și totuși negeneralizată) pe care n-o putem atribui nevoii de a ușura înțelegerea. Romînii se înțelegeau tot atît de ușor și pe vremea cînd toți pronunțau aceste cuvinte fără *-i-*, și acum, cînd unii folosesc formele noi, iar alții au rămas, deocamdată, la cele vechi[1]. Această inovație își are izvorul într-o cauză pur fiziologică, așa cum se întîmplă cu foarte numeroase modificări fonetice : *cîni*, pluralul lui *cîne*, a devenit *cîini* prin adaptarea anticipată a organelor articulatorii la poziția necesară pronunțării lui *i* final, ceea ce a provocat, cu timpul, prin repetare frecventă, epenteza unui *i* semivocalic în tema propriu-zisă a cuvîntului. A intervenit, deci, și aici necesitatea, adică o cauză, legată însă nu de rostul limbii ca mijloc de comunicare, ci de simplul fapt că limbajul uman este supus unei transformări continui, datorită naturii lui însăși de materie aflată în mișcare neîntreruptă.

Altădată inovațiile fonetice sînt provocate sau, poate, numai ajutate de factori externi. Este, desigur, cazul prefacerii în *ă* a lui *e* și în *î* a lui *i*, după sibilante (*š*, *ž*, *s*, *ts*, (*d*)*z*) în graiurile moldovenești și în unele graiuri de peste munți. Aici nu văd cum a putut izvorî modificarea din natura strict fiziologică a consoanelor amintite, considerate oarecum abstract, mai ales dacă nu uităm că o bună parte din vorbitorii graiului muntenesc modifică în sens invers vocalele precedate de unele sibilante (*š*, *ž*), pronunțînd cuvinte ca *mătușă*, *grijă* etc. cu *-e* în loc de *ă*. Aceste deosebiri, care sînt, în realitate, contradicții, existente în cadrul aceleiași colectivități lingvistice, nu se pot explica, cred eu, decît invocînd factori externi, și anume deprinderea unei pronunțări noi în urma contactului (sau conviețuirii) cu o populație eteroglosă.

În celelalte compartimente ale limbii (morfologie, formarea cuvintelor, sintaxă, vocabular), situația se prezintă clar din punctul de vedere al explicației pe care urmează s-o dăm inovațiilor. Intervine totdeauna[2] necesitatea vorbitorilor de a se înțelege mai ușor (cum dovedește, de altminteri, răspîndirea, foarte adesea chiar generalizarea lor, într-un timp relativ

[1] Mai degrabă în actuala stare de lucruri, care, dată fiind răspîndirea normelor limbii literare, nu va dura prea mult, se pot produce uneori ușoare (și trecătoare) nedumeriri în mintea celor ce continuă să păstreze pronunțarea inițială.

[2] Excepțiile, cîte vor fi existînd, trebuie să fie extrem de puține.

scurt). În limba veche, de exemplu, numai persoana a III-a plural a perfectului simplu se termina în *ră*, ca o continuare fidelă, de-a lungul multor secole, a stării de lucruri din latină. La un moment dat, această finală a început a se extinde şi la celelalte două persoane ale pluralului, datorită, desigur, faptului că era simţită de vorbitori ca un semn caracteristic al formelor acestui număr, dar şi, poate în primul rînd, nevoii de a evita confundarea lor cu persoana I plural a prezentului indicativ (la conjugările I şi a IV-a), respectiv cu participiul perfect (la toate conjugările [1]). Că acest ultim factor joacă un rol important, rezultă din încetineala cu care se răspîndeşte inovaţia similară la mai-mult-ca-perfect, ale cărui forme vechi de plural, fără *ră*, mai apar şi sînt, ca să zic aşa, tolerate chiar în limba literară.

Toate compartimentele limbii sînt apte de a da naştere la inovaţii. Această aptitudine diferă însă, din punct de vedere cantitativ, de la unul la altul. Cele mai numeroase inovaţii se ivesc în vocabular, după care vin formarea cuvintelor, legată, de altfel, foarte strîns de vocabular, şi sintaxa (mai bine zis frazeologia), aşadar sectoarele mai uşor supuse, din cauza naturii lor, schimbărilor inerente limbii în general. Inovaţiile lexicale se datoresc, în largă măsură, împrumuturilor, atît celor propriu-zise, cît şi celor semantice (sau calcurilor lingvistice, cum li se spune de obicei). Împrumuturile sînt nu numai externe, venite, adică, din alte limbi, ci şi interne, întrucît diversele aspecte ale unuia şi aceluiaşi idiom se găsesc într-un contact continuu, sînt interdependente şi, prin urmare, se influenţează reciproc : limba literară îşi îmbogăţeşte vocabularul cu ajutorul graiurilor regionale, mai ales prin intermediul scriitorilor, iar graiurile regionale îşi împrumută unul altuia cuvinte şi expresii de tot felul. Un izvor intern de inovaţii lexicale sînt şi limbajele speciale (tehnice, în sens larg, şi argotice), care furnizează, mai cu seamă limbii literare (dar nu numai ei), un număr de termeni, de obicei tot prin mijlocirea literaturii beletristice, ajutată de publicistica propriu-zisă.

Din cele spuse chiar acum rezultă că noţiunea de inovaţie are o sferă foarte largă şi se confundă, de fapt, cu aceea de neologism, aşa cum o înţeleg, pe aceasta din urmă, lingviştii sovietici, care consideră drept neologism orice fenomen lingvistic nou, indiferent de originea lui (externă sau internă). Aceasta înseamnează că inovaţia este o categorie istorică (la fel cu limba privită în întregimea ei) : ceea ce a fost nou în momentul apariţiei a încetat de a mai fi astfel după ce s-a răspîndit (chiar fără să se generalizeze), fiindcă s-a asimilat la elementele deja existente şi, prin aceasta, n-a mai fost simţit de către vorbitori ca o noutate. De aici urmează că fiecare etapă, oricît de scurtă, din evoluţia unei limbi posedă o serie de inovaţii care, cu trecerea timpului, îşi pierd această particularitate, cedînd-o, dacă pot spune aşa, celor imediat următoare, supuse şi ele aceluiaşi proces de „învechire", bineînţeles cînd sînt acceptate şi prind rădăcini în sistemul limbii.

Deşi inovaţiile se ivesc în tot momentul, căci, în fond, la aceasta se reduce mişcarea neîntreruptă a limbajului uman, există în istoria limbilor

[1] Afară de verbele cu perfect forte ale conjugării a III-a.

epoci care se caracterizează printr-o acumulare neobişnuită de inovaţii şi totodată printr-o răspîndire mai mult ori mai puţin rapidă a lor. Sînt epocile de trecere de la o stare calitativă la alta, ca rezultat al unor adînci prefaceri social-politice, de pildă primele secole ale evului mediu, cînd latina populară se transformă în limbi romanice, sau, la noi, sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a celui de-al XIX-lea, cînd limba romînă capătă aspectul ei modern, în liniile lui fundamentale, şi epoca actuală, cu transformările ei revoluţionare în toate domeniile de activitate.

Am indicat drept cauză principală a inovaţiilor, de fapt unică, dacă facem abstracţie de aspectele sub care ele se manifestă, necesitatea vorbitorilor de a-şi comunica, în condiţiile cele mai corespunzătoare scopului limbii, ideile, mereu îmbogăţite şi înnoite în urma dezvoltării fireşti a gîndirii, oglindă fidelă a progresului social-economic al omenirii. Limba îndeplineşte însă nu numai o funcţiune de comunicare, ci şi una expresivă. Prima există în orice împrejurare, a doua apare atunci cînd vorbitorul se află sub imperiul unor stări de spirit afective. Este în special cazul scriitorilor, a căror operă are de scop să comunice un conţinut de idei cu un puternic colorit emoţional şi prezentat în imagini artistice, dar nu exclusiv al lor, întrucît oricine se găseşte în momente psihologice similare apelează, de asemenea, fără să vrea şi chiar fără să-şi dea seama, la această de-a doua funcţiune a limbii, bineînţeles nu în aceeaşi măsură şi nu cu acelaşi rezultat ca un scriitor adevărat.

Stilul beletristic implică de aceea existenţa unui număr de inovaţii cu mult mai mare decît alte stiluri ale limbii. Să nu uităm apoi că, deşi variantă comună pentru toţi scriitorii, fiindcă este impus de conţinutul operei artistice, la fel cu toate celelalte stiluri ale limbii, acest stil implică intervenţia unui factor individual într-un grad cu mult mai pronunţat decît în cazul oamenilor de ştiinţă, al publiciştilor etc., ceea ce duce la apariţia unui număr foarte mare de inovaţii mai mult ori mai puţin specifice fiecăruia. Măiestria artistică, expresie a unei viziuni personale despre lume, obligă pe scriitor să recurgă obişnuit (teoretic, în orice moment) la o formulare a ideilor şi sentimentelor proprii diferită de a confraţilor săi, şi aceasta se poate numai prin folosirea unor procedee stilistice individuale. Urmarea este că în operele literare cu conţinut artistic ne întîmpină două serii de inovaţii : unele aparţin limbii comune, considerate în totalitatea aspectelor ei regionale, sociale, stilistice etc., altele, mai numeroase, dar mai limitate ca sferă de acţiune şi îmbrăţişînd foarte puţine dintre compartimentele limbii, produs al muncii creatoare personale. Astfel stilul beletristic permite, ba chiar impune întrebuinţarea, în condiţii determinate, a arhaismelor, care, pentru toate celelalte stiluri ale limbii, sînt pur şi simplu inexistente. De aceea, oricît ar părea de ciudat, folosirea unor cuvinte şi expresii vechi sau învechite, într-o operă literară cu conţinut istoric, reprezintă, de fapt, tot o inovaţie[1].

[1] Poate că această situaţie a stilului artistic, cu totul aparte faţă de celelalte stiluri ale limbii, a împiedicat pe lingviştii sovietici care au participat la dezbaterile asupra stilisticii (vezi „Вопросы языкознания" IV, 1955, fasc. 1, p. 85) să găsească un răspuns acceptabil pentru toţi la întrebarea dacă limba operelor artistice este „stil" sau „limbă".

Pentru dezvoltarea limbii contează numai inovațiile care înving pînă la urmă, dacă nu în toate aspectele regionale, stilistice etc. ale ei, cel puțin în unele dintre ele. Pentru ca o inovație să se răspîndească, se cere ca ea să izvorască dintr-o necesitate legată de funcțiunea limbii ca mijloc de comunicare sau de expresie și, în același timp, să corespundă, din punct de vedere strict formal, sistemului limbii.

În ce privește prima condiție, verificarea îndeplinirii ei nu se poate face decît după trecerea unui interval de timp, care depășește totdeauna existența unei și chiar a mai multor generații. Și această verificare ne-o dă răspîndirea inovației, acceptarea ei de către o bună parte sau de către unanimitatea membrilor colectivității lingvistice respective. În momentul apariției unei inovații și o bucată de vreme după aceea, părerile asupra necesității ei variază mult, după criterii pur subiective sau colorate de un subiectivism mai mult ori mai puțin vizibil, chiar la lingviștii de profesie.

Cealaltă condiție poate fi apreciată în mod perfect obiectiv, pentru motivul că sistemul limbii este sau poate fi cunoscut și, prin urmare, nu întîmpinăm dificultăți în raportarea inovației la ,,legile'' care acționează în cadrul fiecărui compartiment al limbii. Să nu uităm însă că sistemul limbii se transformă el însuși necontenit, e adevărat că extrem de încet și foarte puțin perceptibil, dar se transformă, și din această cauză pot apărea și chiar apar divergențe între specialiști și cu privire la îndeplinirea acestei de-a doua condiții fără de care viabilitatea unei inovații este problematică.

Satisfacerea ambelor cerințe în discuție constituie o garanție că noutatea lingvistică se va impune. Cîteodată pare că ar ajunge numai satisfacerea uneia dintre ele.

Acum 25–30 de ani, cînd desmățul vieții politice patronate și conduse de așa-zisele partide istorice atinsese un punct culminant, trecerea de la unul la altul și, în interiorul aceluiași partid, de la un grup la altul, în funcțiune de avantajele ,,venirii la putere'', au apărut cuvintele *fripturist* și *fripturism*, pentru caracterizarea indivizilor și a ,,metodei'' în discuție. Ambele formații s-au răspîndit cu o iuțeală extraordinară, datorită faptului că exprimau poziția critică a unui mare număr de oameni cinstiți și totodată erau în concordanță cu regulile de derivare ale limbii romîne. (Se adăuga, bineînțeles, și forța lor expresivă, produs, în parte, al combinării unui cuvînt din terminologia culinară, foarte familiar oricărui vorbitor, cu un sufix ,,cult'', relativ recent și atașat, de obicei, la teme de asemenea ,,culte''.) Cu toate acestea, nici *fripturist*, nici *fripturism* n-au avut o viață lungă. Cred că după 23 August 1944 nu le-a mai întrebuințat nimeni, cel puțin în scris, și aceasta, din cauză că condițiile de viață care le-au dat naștere au dispărut. A intervenit, deci, un factor neamintit în discuția de pînă aici, dar subînțeles, dată fiind legătura indisolubilă dintre partea formală a cuvîntului și conținutul lui: în momentul cînd această legătură n-a mai existat, inovațiile respective au încetat de a mai exista.

Altădată este îndeplinită numai una dintre condițiile menționate ceva mai înainte, și anume necesitatea de a avea un termen pentru o noțiune importantă. Este, de pildă, cazul lui *legitate*, care ,,traduce''

cuvîntul rusesc закономерность, des folosit în lucrări de filozofie și de ideologie. Această formație se abate de la regulile de derivare ale limbii noastre, întrucît a luat naștere prin adăugarea sufixului *-itate* la o temă substantivală, și toate cuvintele, foarte numeroase, unele moștenite din latină, altele împrumutate sau formate, pe teren romînesc, cu ajutorul acestui sufix, au temă adjectivală : *bunătate*, *fermitate*, *noutate*, *sănătate*, *vizibilitate* etc. Cu toate acestea, *legitate* este folosit ori de cîte ori se simte nevoia și va mai fi, pînă vom putea găsi un echivalent al cuvîntului rusesc amintit, care să se conformeze regulilor de derivare ale limbii noastre [1].

În zilele noastre, cînd se produc atîtea transformări revoluționare în toate domeniile de activitate, inovațiile lingvistice sînt la ordinea zilei. Marea lor majoritate aparțin, firește, vocabularului, pentru motive care n-au nevoie a mai fi amintite. O parte, cea mai mică, sînt împrumuturi (mai ales din rusește), restul, creații proprii ale limbii noastre. Sînt interesante, între multe altele, substantivele feminine derivate de la masculinele corespunzătoare, care desemnează ocupații rezervate pînă nu de mult exclusiv bărbaților : *arhitectă*, *ingineră*, *sudoriță* ș.a. ni s-ar fi părut, înainte de 23 August, formații imposibile chiar din punct de vedere strict lingvistic, deși corespund pe deplin regulilor de derivare ale limbii noastre, și aceasta, pentru că nu li se simțea necesitatea, pentru că noțiunile respective nu existau sau erau foarte puțin prezente în mintea noastră.

Ceva mai înainte am vorbit despre inovațiile scriitorilor, care, datorită conținutului specific al operei lor, au o situație aparte. Din această cauză se afirmă, greșit după mine (și după mulți alții, lingviști și nelingviști), că autorii de opere beletristice au dreptul (poate și datoria !) să inoveze (ca să nu spun să „creeze", cum gîndesc nu numai unii dintre dînșii, ci și numeroși critici literari) cu orice preț și în orice compartiment al limbii. Deoarece concepția despre stil în sensul vechi al termenului este valabilă mai cu seamă pentru stilul beletristic, cred că singurul domeniu în care scriitorii pot și trebuie să inoveze este acela al stilisticii, înțelegînd prin aceasta imaginile de toate felurile, nuanțe semantice noi la cuvinte deja existente în limbă, îmbinări sintactice și frazeologice necunoscute mai înainte etc. Astfel de inovații, binevenite, se reduc, în realitate, la utilizarea mijloacelor de expresie obișnuite ale limbii naționale, cu toate variantele ei, în condițiile cele mai corespunzătoare conținutului operei literare. Și cum orice creație autentică poartă pecetea

[1] Cîteodată se impun, într-un cerc restrîns de vorbitori, inovații care se datoresc fie înțelegerii greșite a unui cuvînt, fie unei glume. Р. А. Будагов, *Очерки по языкознанию*, Moscova, 1953, p. 58, reproduce dintr-o carte de amintiri a academicianului sovietic A. Fersman un pasaj, din care se vede că trei promontorii stîncoase ale lacului Imandra (peninsula Kola) au apărut, pe harta întocmită după terminarea expediției științifice, cu numele Просто наволок, respectiv Еще наволок și Еще-еще наволок, din cauză că, fiind întrebat de către membrii expediției cum se cheamă promontoriile amintite, laponul care-i însoțea a răspuns, la fiecare dintre cele trei întrebări, în felul arătat. (Наволок, cuvînt rar folosit, însemnează tocmai o porțiune de pămînt tare care separă diversele părți ale unui lac.) Iar o haltă de încrucișare din aceeași regiune a fost numită Африканда, fiindcă într-o zi era așa de cald, încît cineva a spus că s-ar putea face o baie în lacul Imandra, dată fiind căldura mare, care amintea (printr-o exagerare glumeață) de... Africa.

creatorului ei, însemnează că satisfacerea cerinței aici amintite duce, în mod logic, la o exprimare mai mult ori mai puțin personală, deci originală, de „creație" propriu-zisă, a conținutului. Scriitorii (și, în general, mînuitorii limbii literare) trebuie să evite cu cea mai mare grijă în special inovațiile lexicale, fiindcă acestea par a exercita asupra lor (cu deosebire asupra celor tineri sau mai tineri) o atracție plină de riscuri.

Acad. Al. Graur a spus odată că scriitori mari sînt nu aceia care „creează" limba, ci aceia care știu să folosească în mod desăvîrșit materialul lingvistic pus lor (ca și tuturor vorbitorilor) la dispoziție de întregul popor, adevăratul creator al limbii. Așa au procedat Eminescu, Creangă, Caragiale, Sadoveanu și Arghezi, ca să amintesc numai vîrfurile cele mai înalte ale producției noastre literare. Inovațiile lexicale legate direct de munca depusă în domeniul economiei naționale sînt, de obicei, dacă nu totdeauna, opera celor ce au „creat" obiectele înseși (unelte, aparate, mașini, preparate chimice, farmaceutice etc.), tot așa cum inovațiile lexicale referitoare la noțiuni abstracte provin de la creatorii acestora. Scriitorii nu „produc" obiecte (în sensul arătat), nici noțiuni, deci nu se găsesc în situația de a desemna prin cuvinte lucruri necunoscute mai înainte și rămase fără nume. Ei operează cu materialul de viață umană curent, accesibil oricui, de unde urmează că și din punct de vedere lingvistic ei recurg, trebuie să recurgă la mijloacele de exprimare consacrate și acceptate de toată lumea. Originalitatea lor, în privința conținutului, o constituie viziunea personală a realității, bazată, evident, pe observarea obiectivă a faptelor, iar în ce privește „forma", folosirea, la fel de personală, a limbii întregului popor, care, în ipoteza că elaborarea conținutului este într-adevăr originală, se realizează fără mari dificultăți.

Restricția formulată mai sus nu trebuie interpretată în sensul că . . . opresc (presupunînd că aș dispune de forța necesară!) pe scriitori să vină cu inovații lexicale propriu-zise. Ea reprezintă o simplă recomandare sau o prevenire, adresate mai ales tinerilor, în scopul de a-i feri de primejdii, care sînt, de altfel, strict . . . personale. O „creație" nereușită nu este periculoasă pentru colectivitatea lingvistică, ci numai pentru autorul ei. Căci, oricît de curios li s-ar părea nu numai scriitorilor, ci și unui public, în general, foarte numeros, oamenii de știință, tehnicienii și muncitorii întrec cu mult, ca să nu spun cu totul, pe creatorii de literatură atît din punctul de vedere al cantității inovațiilor lexicale, cît și, lucru mai important, din acela al viabilității acestora.

Cu alt prilej (v. *Limba romînă actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, 1948, p. 211) am relevat, ca o creație lexicală perfectă a lui Tudor Arghezi, subst. *strămoșie*: *descoperim drumul tradițiilor îndepărtate și ne putem stabiliza în veacul veacurilor un criteriu și o strămoșie.* O dovadă în sensul aprecierii mele, afară de aceea că *strămoșie* satisface pe deplin cerințele sistemului derivativ al limbii romîne (*moș — moșie*: *strămoș — strămoșie*), este faptul că acest cuvînt apare într-un document din anul 1672. Și totuși, el nu s-a răspîndit: după cît știu [1], alți scriitori (chiar dintre aceia, foarte

[1] Informațiile mele sînt, firește, destul de aproximative, și de aceea se poate să mă înșel. În orice caz, cuvîntul n-a „circulat".

numeroşi, care s-au lăsat, cu ... voinţă, influenţaţi de Arghezi) nu şi l-au însuşit, ba nici creatorul lui nu l-a mai folosit după aceea. O constatare asemănătoare am făcut (*op. cit.*, p. 230) în legătură cu o inovaţie, de asemenea izbutită, a poetului Al. Philippide : subst. *fără-timp* (*în fără-timpul existenţei noastre*), pe care am interpretat-o, cred just, ca o „traducere" a germ. *Zeitlosigkeit*. Cum se explică acest fapt, care, în cazul lui Arghezi, contrastează cu acceptarea, adesea fără critică şi fără necesitate, de către mulţi imitatori ai lui, a atîtor imagini, construcţii sintactice şi îmbinări frazeologice? Tocmai prin afirmaţia făcută mai sus, că nu în domeniul vocabularului se desfăşoară sau trebuie să se desfăşoare activitatea inovatoare a scriitorilor (şi a publiciştilor în general). Exemplele date (şi care s-ar putea înmulţi) constituie totodată o confirmare a părerii exprimate aici cu privire la compartimentele limbii apte de a se îmbogăţi, dezvolta şi perfecţiona prin contribuţia creatoare a scriitorilor.

De altfel chiar în aceste compartimente inovaţiile trebuie să îndeplinească cele două condiţii amintite la începutul articolului : necesitatea impusă de conţinut şi respectarea regulilor limbii. În sprijinul acestui punct de vedere pot aduce, pentru cei ... sceptici, unele afirmaţii ale academicianului V. V. Vinogradov, care şi-a făcut de mult o adevărată specialitate din studiul limbii operelor artistice. Astfel în „Вопросы языкознания" III, 1954, fasc. 5, p. 12, vorbind despre „abaterile" de la normele limbii naţionale (se referă la arhaisme, regionalisme etc.), pe care scriitorii şi le pot permite, dacă sînt motivate din punct de vedere estetic, el spune că această permisiune nu trebuie să meargă prea departe, fiindcă altfel opera literară riscă să nu-şi atingă scopul, care este acela de a fi înţeleasă de toată lumea. În acelaşi articol (p. 25), lingvistul sovietic citează din „Jurnalul" lui Lev Tolstoi un pasaj foarte interesant cu privire la felul de a scrie al publiciştilor ruşi de pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea : unii, afirmă acest uriaş al literaturii universale, scriu în aşa fel, încît să-şi facă ideile cît mai clare, cît mai înţelese lor înşişi şi, prin aceasta, celor cărora li se adresează ; alţii, dimpotrivă, scriu, ca şi cum s-ar osteni să prezinte ceea ce au de spus în chipul cel mai confuz, mai nebulos şi mai neînţeles cu putinţă. Aprecierile lui Tolstoi sînt valabile, în grade diferite, bineînţeles, pentru diverse epoci şi ţări şi pentru toate stilurile limbii. De aceea am crezut că pot încheia, reproducîndu-le, încercarea de faţă asupra inovaţiilor lingvistice.

ÎNCONTINUU

DE

GAVRIL ISTRATE

Iată un cuvînt pe care îl întîlnim relativ des în vorbirea unor oameni instruiți ca și în presă și în anumite publicații periodice, dar care nu apare în niciunul din dicționarele noastre obișnuite. Faptul surprinde cu atît mai mult cu cît cuvîntul are două sensuri bine distincte și face parte dintr-o familie relativ numeroasă. Este, mai întîi, opusul lui *continuu* cum ne indică funcția prefixului negativ, de origine recentă, *in-*, și, în al doilea rînd, apare ca sinonim al acestuia, împotriva derivării sale cu ajutorul lui *in-*, care a luat, după cum se știe, locul lui *ne-* din limba veche. Lipsa cuvîntului din dicționare, pe de o parte, ca și prezența sufixului *in-* în componența sa, pe de altă parte, indică originea lui recentă. Din materialul extrem de bogat pe care N. A. U r s u l-a adunat din tipăriturile și manuscrisele dintre 1780—1860, în vederea studierii neologismului romînesc și a terminologiei științifice, rezultă că cele mai vechi derivate cu *in* datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Numărul acestor derivate crește, apoi, după 1850, cînd influențele latină și franceză se exercită cu putere sporită. Originea recentă a derivatelor în cauză iese în evidență și prin prezența, în literatura vremii, a unor forme paralele, derivate cu ajutorul lui *ne-* care marchează tocmai faza de trecere de la procedeele vechi la cele noi.

Din informațiile pe care le dețin de la N. A. U r s u rezultă că alături de *infinit*, spre exemplu, care apare, în scris, abia la 1833, avem o serie de sinonime cum ar fi *nesăvîrșit(ă)* (1780—1790), *nesfîrșit* (1814—1818), *nehotărît* (1821), *nemărginit* (1820—1830), după cum pe lîngă *insolubil* apare *nesolubil* și *nesolubilitate*, alături de *insolubilitate*. Alături de *insomnie* avem și *nedormire* și *nesomnie*, iar *invariabil* este concurat de *nevariabil*.

Continuu, care stă la baza lui *incontinuu*, este el însuși un neologism. Nu poate fi admisă părerea lui A. S c r i b a n, *Dicționaru limbii romînești*, Iași, 1939, p. 340, că ne-am găsi în fața unui cuvînt de origine

latină. Toate celelalte dicționare, de la cel al Academiei pînă la cel al limbii romîne moderne, pleacă de la un model franțuzesc. Chiar admițînd că au contribuit la impunerea și la răspîndirea lui în limbă și latiniștii, trebuie să ne gîndim la ceea ce se numește influență latină și nu moștenire. Dicționarele noastre etimologice, mai vechi, cum este cel al lui S. Pușcariu[1] și cel al lui I. A. Candrea-Densusianu[2], în care sînt incluse numai cuvintele de origine latină, nu-l înregistrează, dovadă că și autorii acestora îl consideră tot neologism.

În DA I, II, p. 749, apare, în funcție adverbială, și *în continuu*, alături de *continuu*. Cel mai vechi citat menționat în acest dicționar pentru *continuu* este din Bălcescu. În fișele lui N. A. Ursu am găsit și exemple mai vechi. Astfel, în *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor*. Buda, 1816, avem următoarea mențiune : „*figuri continue adecă necurmate*" (p. 81); la P. Poenaru, *Elemente de algebră*, după Appeltauer, București, 1841 : „proporție aritmetică *continuă*" (p. 179); la Gh. Lazarini, *Matematică*, partea I, *Aritmetica*, Iași, 1854 : „cîtime ... *continuă*" (p. 3); la Pouilet, *Noțiuni generale de fizică și de meteorologie*, traducere de A. Marin, București, 1857 : „curanți *continui*" (p. 338).

Cuvîntul nu apare în nici unul din dicționarele de neologisme din epocă[3], după cum nu-l întîlnim nici pe *în continuu*. DA înregistrează, ca opus al lui *continuu*, pe *necontinuu*, care nu s-a păstrat în limba literară. Vorbitorii de astăzi recurg, mai degrabă, la *incontinuu*, care este mai aproape de tendințele actuale ale limbii noastre. Se știe, doar, că prefixul *ne-* caracterizează o perioadă mai veche a limbii romîne și că, în secolul al XIX-lea, i-a luat locul, în multe cazuri, sinonimul său neologistic *in-*. Derivatele cu acest sufix sînt foarte numeroase și la îndemîna oricui (*inaccesibil*, *inactiv*, *inadmisibil*, *incalculabil*, *incalificabil*, *incapabil*, *incert*, *incomod*, *incomparabil*, *incorect*, *incoruptibil*, *indecent*, *indisciplină*, *indiscret*, *indisponibil*, *indispus*, *indivizibil*, *inegal*, *inevitabil*).

Faptul că majoritatea derivatelor de mai sus nu s-au format pe terenul limbii romîne nu-i prea important pentru discuția de față. Ceea ce ne interesează, în primul rînd, este altceva și anume existența, în limba noastră, și a formelor fără prefix care au, după cum se știe, un sens exact contrar decît cele cu prefix. Numărul mare de asemenea neologisme a putut duce repede la înlocuirea derivării cu *ne-* prin aceea cu *in-*. De unde, pînă la începutul secolului trecut, numărul derivatelor cu *ne-* era relativ mare, în această vreme începe să scadă în mod simțitor, iar astăzi nu se mai poate vorbi de un prefix *ne-* cu adevărat productiv în limba contemporană, chiar dacă el este menținut într-o serie de alte situații decît cele la care ne referim. Dacă acest prefix continuă să-și păstreze poziția cînd e vorba de adjective (*neabătut*, *neadormit*, *neajuns*,

---

[1] *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905.

[2] *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine*, București, 1914.

[3] I. D. Negulici, *Vocabularu romanu de tote vorbele strabune repriimite pina acumu in limb'a romana și de tote quelle que suntu a se mai priimii d'acum inainte și mai allesu in sciinte*, București, 1848; Pah. T. Stamati, *Dicionărașu romînescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu*, Iași, 1851 (ediția a doua Iași, 1856); E. Protopopescu și V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și străine reintroduse și introduse în limbă cuprinzînd și termeni științifici și literari*, București, 1862.

neajutorat, neapărat, nearticulat, neasemănat, neasemuit, neastîmpărat, neașteptat, neatins, neatîrnat, neauzit, nechibzuit, nechitit, necicatrizat, necinstit, necioplit, necitet, necondiționat, neconsolat, necontenit, necontestat, necopt, necredincios, necrezut, necruțător, necugetat, necumpănit, necumpătat, necunoscut, necurat, necuviincios, nedefinit, nedeslușit, nedespărțit, nedezlipit, nedezmințit etc.) sau chiar de substantive (*neadevăr, neadormire, neagresiune, neajungere, neajuns, neascultare, neastîmpăr, nechibzuință, necinste, necinstire, neclintire, neconsecvență, necredință, necugetare, necunoscută, necurățenie, necuviință, nedelicatețe, nedeterminare, nedreptate* etc.), el o pierde, pe zi ce trece, cînd e vorba de adverbe.

Numărul mare de derivate cu ajutorul prefixului *ne-*, în cadrul adjectivului ori al substantivului, nu pledează pentru cîștigarea terenului de către acest prefix, ci doar atestă menținerea unei situații mai vechi. Această menținere se explică, în primul rînd, prin faptul că majoritatea cuvintelor care stau la baza derivatelor citate mai sus, ca și a multor altora care ar mai putea fi date, sînt vechi și în general nu se pot asocia cu prefixul, de origine recentă, *in-*. Într-adevăr, din cele aproximativ șaizeci de derivate cu ajutorul lui *ne-*, din listele de mai sus, numai *nedefinit, neconsecvență, nedelicatețe* și *nedeterminare* pot avea și variante cu *in-*. În toate celelalte cazuri *ne-* are o poziție favorabilă și, deocamdată cel puțin, nu poate fi vorba de înlocuirea lui prin *in-*. Este interesant de observat că, în anumite împrejurări, derivatul cu *ne* este înlocuit nu prin unul în care cuvîntul de bază rămîne neschimbat și se înlocuiește numai sufixul, ci prin impunerea unui calc. Este cazul lui *neatîrnare* și *neatîrnat*, cărora le-au luat locul *independență* și *independent*. Din cele de mai sus rezultă că *in* a cîștigat terenul nu prin faptul că el ar fi înlocuit, în anumite cuvinte date, pe vechiul *ne*, ci prin înmulțirea neologismelor care au în componența lor un *in*. Altfel spus, *in* nu se prea poate folosi în componența cuvintelor vechi romînești decît într-un număr redus de cazuri în care el a luat locul lui *în* din limba secolelor precedente. Se înțelege că poziția lui *in-* față de *ne-* s-a întărit mult în felul acesta.

Cu tot numărul mare de derivate cu ajutorul lui *ne-* pe care limba noastră de astăzi continuă să le folosească în mod curent, sînt altele, numeroase și ele, care trebuie considerate ca aparținînd numai limbii vechi. Lucrul acesta merită să fie subliniat cu atît mai mult cu cît, în rîndul lor, se găsesc numeroase substantive și adjective, categorii în general bine păstrate pînă astăzi. Exemplele de mai jos sînt aproape exclusiv din Psaltirea Scheiană și din a doua Cazanie a lui Coresi (1581). Consultarea celorlalte texte vechi ar îmbogăți mult această listă: *neavere, necăire* (< verbul *căì*), *necinste, necrunt, nedestul, nedulce, nefățarnic, neharnic, nehitlean, neiubitură, neiușor, neînțelegătură* [1], *neînțelepciune, neînțelept, neînțelepție, nemărie, nemăreț, nemilă, nemilosîrdie, nemilostenie, nemilostiv, nemînie, nemînios, nepărere, nepost, neprieten, neputere, neputred, neputredire, nerău, nerăutate, nerîzător, neruginā, nesănătate, nestrîngere, nestrînsoare, nestrînsură, neștiutură, netare, netocmeală, netrudi, netrufă, neusteni, nevăzătură, nevedere, nevederos.* Că prefixul în discuție

[1] Cf. *neînțelegere*, de azi.

se găsește într-o continuă scădere, în perioada modernă a limbii noastre, se poate vedea și din foarte numeroase exemple extrase din Țiganiada lui I. Budai-Deleanu, neacceptate de scriitorii de mai tîrziu: *neblînd*, *necruntă*, *nefrînt*, *negîcită*, *negrijă*, *neharnic*, *neîndrăzneală*, *neminte*, *nemutat*, *nepace*, *nepomenire*, *neprieten*, *nepriință*, *neputere*, *nerînd*, *nesuferință*, *netihnă*, *netocmeală*, *neunire* [1], *neviclean*, *neviclenit* [2].

În nici unul din exemplele de mai sus prefixul *in-* nu poate lua locul lui *ne-*. El nu se „asociază" cu aceste cuvinte vechi și, deci, nu concurența lui le-a eliminat din limba contemporană.

În limba vorbită de unii cărturari și, într-o măsură oarecare, chiar în limba scrisă întîlnim derivatul *incontinuu*, în care prefixul *in-* nu-și îndeplinește funcția derivativă cunoscută, întrucît sensul lui rămîne, pentru vorbitorii la care mă refer, absolut identic cu al lui *continuu*. Este, cred, singurul caz, în limba noastră, în care un prefix „negativ" nu schimbă sensul inițial al cuvîntului de bază:

„Comparațiile ne urmăresc *incontinuu*; unii mai conștienți de ele le provoacă chiar, alții sînt mai puțin luători în seamă la impresiile pe care le transmit contrastele, diferitele nuanțe, corelațiile etc".

(Ovid D e n s u s i a n u, *Evoluția estetică a limbii romîne*, 1930—1931, p. 5).

„Filimon se arată, într-adevăr, impresionat *incontinuu* de ce era al muzicii; cred că se reflectă în fraza lui ceva din muzica lui Donizetti, Verdi, Rossini etc."

(*Ibidem*, p. 386).

„În orice caz, față de ceilalți, apare mult, foarte mult înălțat în sforțările pe care a căutat să le facă *incontinuu* de trecere a tuturor înrîuririlor pe care trebuie să le recunoaștem, că au contribuit la formarea inspirației lui".

(*Ibidem*, 1931—1932, p. 77).

„Nu am dezertat niciodată, dovadă că am ținut *incontinuu* cursuri de filologie, însă alături de ele am crezut necesare — cînd ele nu erau făcute — cursuri care trebuiau duse pînă la ultima actualitate".

(*Ibidem*, 1937—1938, p. 96).

„Bietul Sadoveanu, de-acuma, nu mai are liniște, e la bunul plac al spiridușului din el, ce lucrează *incontinuu*, într-o forfotă și o aferare extraordinară".

(Profira S a d o v e a n u, *Domniile lor domnii și doamnele . . . Portrete și convorbiri*, București, f.a. (1935?), p. 320—321).

„Înflorea încrederea și speranța în progresul *incontinuu* al inteligenții și științei" (M. R a l e a, *Valori*, București, 1935, p. 145. Cf. și Idem, *Scrieri din trecut. În literatură*, București, 1957, p. 87).

„Scriitorii însă trebuie să fie *incontinuu* preocupați de găsirea unor noi mijloace lingvistice necesare pentru nuanțarea ideilor, analizelor și a descrierilor la nivelul unei arte evoluate, cît mai apropiate de marile creații ale culturilor înaintate".

---

[1] *Neunire* mai apare, în cursul secolului trecut, și la alți scriitori (Andrei Mureșanu, Alecsandri, Eminescu etc.), dar pînă la urmă nu se menține în limba literară.

[2] Cf. și verbul *neiubi*.

(*Limba și literatura moldovenească*, I, 1958, nr. 1, p. 16).

În revista *Cum vorbim*, IV(1952), nr. 3, p. 42, în cadrul rubricii „vocabular regional", găsesc următorul exemplu, provenit de la un colaborator din părțile Aradului :

„*furt* adv. = mereu, *incontinuu* (germ. *fort*).

Cum s-a putut ajunge la această situație? Cred că nu poate fi vorba decît de o confuzie între *incontinuu* (cu sensul de *necontinuu!*) și *în continuu*. Confuzia s-a putut produce în secolul al XIX-lea, sub influența ortografiei latiniste, cînd se ducea o luptă hotărîtă împotriva sunetelor (nelatinești!) *ă* și *î*. Latiniștii în cauză scriau *in* și citeau *în*, dar urmașii lor, eventual chiar unii contemporani, neștiind că e vorba de un aspect ortografic, i-au dat lui *in* o valoare reală. Încrederea prea mare a acestora în limba scrisă, neinterpretarea unei ortografii care nu reprezenta decît într-o proporție oarecare realitatea și era, în mare parte, convențională, i-a dus la folosirea, în continuare, și la impunerea în limbă a unei forme hipercorecte. Să nu uităm că în vremea aceasta se scria *inainte*, *inceput*, *intrista*, *inzadar*, *reu*, *ris*, *singe*, *zimbi* etc., pentru *înainte*, *început*, *întrista*, *înzadar*, *rău*, *rîs*, *sînge*, *zîmbi*[1]. Tot în secolul al XIX-lea, și datorită aceleiași influențe latiniste, trebuie să se fi transformat *î*, în *i*, și în cuvîntul *ins*, cunoscut în limba veche numai sub forma *îns* [2]. De data aceasta inovația a fost acceptată de toată lumea și a devenit normă. Lucrul nu s-a putut petrece la fel în cazul lui *incontinuu*, din cauză că prefixul *in*, de origine recentă, nu se confundă cu *în*, moștenit din limba latină. Trebuie să spun, în același timp, că forma „corectă" *încontinuu* nu se întîlnește prea des în scris, din cauză că ea este sinonimă cu *continuu* și vorbitorii atenți se servesc mai ales de aceasta din urmă. În orice caz, distincția care trebuie făcută între acțiunile neîntrerupte și cele care se desfășoară cu intermitență este marcată în special de opoziția dintre *continuu* - *incontinuu* și, atunci, *încontinuu* rămîne pe al doilea plan. În fișele mele n-am găsit

---

[1] Vezi G. Istrate, *O problemă controversată : literarizarea* (în *Studii și cercetări științifice. Filologie*, VII, 1956, p. 1—46).

[2] Cf. *dîns*(ul), *dînsa*, în care *î* s-a păstrat nemodificat pînă în momentul de față. În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* III, p. 522, cele mai vechi exemple înregistrate, pentru *ins*, provin din revista *Contemporanul* (VII, 33) și din poezia lui Coșbuc. Încă o dovadă că transformarea lui *î* în *i* este de dată recentă și s-a putut produce datorită influenței latiniste. Cercetarea atentă a textelor din secolul al XIX-lea va impune ideea că varianta cu *i* era cunoscută cu cîteva zeci de ani mai înainte dar, în general, concluzia referitoare la vechimea ei nu va suferi modificări importante. Într-o publicație latinizantă (*Diorile Bihorului*, *Almanac naciunal*, de la *Societatea de Leptura a Junimei Romane studinte la scolele oradane*, anul I, Oradea Mare, 1854), găsesc această variantă chiar pe prima pagină a prefeței (intitulată, de fapt, *Prevorbil*) : „. . .pentru că vieti'a sotiala fără emulaciune, e ca și credinti'a fără fapte bune ; e morta intru sine ; căci fiesce carele după propria speriintia d'in propriele sale principii o privesce, *insul* prețiuesce verțutile ei, de unde se singuratetiesce apoi în calea de cultura spre d'insa, și nimene'l urmaresce, ca nime i-vede inaintarea lui. . .".

În *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu, în schimb, întîlnim peste tot numai *îns*, *însul*. Lucrul acesta se explică nu numai prin faptul că Țiganiada a fost scrisă cu patruzeci-cincizeci de ani mai înainte, ci și prin rolul pe care l-a jucat, în această operă, influența limbii poporului, adică a textelor vechi, nealterate de sistemele ortografice care au la bază principiile Școlii Ardelene.

decît două exemple de întrebuințare a lui în scris [1]. Așa se explică, probabil, lipsa lui *încontinuu* din majoritatea dicționarelor curente (C a n d r e a - A d a m e s c u, S c r i b a n, DLRLC II etc.) și înregistrarea lui numai de către autorii DLRM, p. 412.

Pe de altă parte, trebuie să spunem, în încheiere, că *încontinuu* pare un cuvînt de prisos în limba noastră, atît din motivul că întrebuințarea lui dă loc la confuzii, din moment ce apare în funcții absolut opuse (*continuu* și *necontinuu*), cît și din acela că ambele înțelesuri pot fi exprimate, mai limpede, tocmai cu ajutorul cuvintelor menționate în paranteza de mai sus.

---

[1] (Pe Coșbuc) „Ardealul l-a tulburat *încontinuu* cu toate problemele lui culturale și politice".

(O. G o g a, *Precursori*, București, 1930, p. 116).

„De pe această proaspătă scenă vor răsuna de acum înainte acordurile unei muzici mereu înoitoare, va răsuna *încontinuu* mesajul unor muzicieni care, activi și entuziaști, iau parte prin cuvîntul lor cald și înaripat la construirea lumii noi, mai bune și mai frumoase pentru toți".

(Achim S t o i a, *Cincisprezece ani de activitate a Filarmonicii ieșene* 1942—1957, p. 8).

RYTHME ET STICHOMYTHIE DANS LE VERS ROUMAIN

PAR

HENRI JACQUIER

Ce n'est pas seulement par le caractère de sa structure grammaticale et de son lexique, c'est aussi par son système de versification que la langue roumaine occupe au sein de la famille romane une place à part. L'accent d'intensité ou stress étant sensiblement plus fort en roumain que dans les autres langues romanes et surtout qu'en français, c'est l'accentuation qui constitue naturellement le principe fondamental de la métrique roumaine, tant populaire que savante. Il n'est pas impossible que le vers populaire roumain continue les *rhythmi* du latin populaire ; il est à peu près assuré d'autre part que le vers savant a subi l'influence des versifications polonaise, allemande, italienne ou néo-hellénique ; mais cet aspect de la question n'intéresse pas directement notre propos, qui est d'attirer l'attention sur certaines conséquences de la structure relativement rigide du mètre roumain et sur le trouble que provoque parfois dans la poésie contemporaine l'effort des poètes pour donner à l'expression plus de liberté et d'efficacité.

Ce n'est pas que l'accent d'intensité ne joue aucun rôle dans la métrique italienne, française ou espagnole ; mais sa fonction y est subordonnée à celle de la numération des syllabes : il est en quelque sorte l'auxiliaire de cette numération, soulignant par sa présence certaines syllabes à place fixe : la dernière syllabe intense de la fin du vers, c'est-à-dire la rime ou l'assonance, et, dans les vers longs, la syllabe intense de la césure. Dans la métrique roumaine la situation est inverse : l'isosyllabisme, ou fixité du nombre des syllabes dans le vers, y existe aussi, mais il n'y est pas le principe initial de la structure métrique : il est la conséquence de la fixité du nombre total des pieds (isopodie), ceux-ci étant habituellement identiques entre eux (homopodie), par exemple tous ïambiques ou tous trochaïques, mais pouvant être aussi de nature différente (hétéropodie) ; dans ce dernier cas, leur ordre de succession est préétabli par le schéma rythmique du mètre et demeure constant. Les syllabes sont en

effet groupées en pieds, pour lesquels on est convenu, comme dans beaucoup d'autres métriques modernes, de conserver les dénominations gréco-romaines, les syllabes accentuées correspondant aux longues et les syllabes atones aux brèves : un « trochée » sera ainsi composé d'une syllabe accentuée et d'une syllabe atone, l'ïambe à l'inverse, et ainsi de suite. Le pied usuel de la poésie populaire est le trochée ; l'ïambe domine dans la poésie savante, mais on y rencontre aussi le trochée, parfois l'amphibraque et le dactyle, plus rarement l'anapeste. Quant aux quatre formes du péon, que certains croient retrouver dans de nombreux vers de rythme binaire, elles sont toujours théoriquement réductibles à une suite soit de deux trochées (péons 1 et 3), soit de deux ïambes (péons 2 et 4), l'un des deux trochées ou des deux ïambes étant en réalité un pyrrhique ou groupe de deux « brèves ».

En résumé, la langue roumaine, où la quantité vocalique ou syllabique n'a pas plus d'existence phonologique que dans les autres langues romanes, mais où l'accent dynamique est plus nettement marqué, n'a pas choisi comme ses sœurs pour principe fondamental de sa métrique l'isosyllabisme, mais l'isopodisme, à l'instar d'autres langues européennes non romanes, où la versification se fonde avant tout sur l'accentuation dynamique et l'alternance réglée de syllabes intenses et de syllabes inaccentuées. Le caractère dominant de l'accent d'intensité dans la métrique roumaine est si indéniable que les « mètres antiques » qu'on rencontre par exemple dans l'*Ode* célèbre d'Eminescu ou les traductions de poètes grecs et latins n'ont d'antique que le nom et sont en réalité fondés eux aussi sur l'accentuation dynamique.

La conséquence de cet état de choses est que tout vers roumain tend à se conformer au schéma d'un mètre modèle, qui régit non seulement la dimension du vers et, en cas de vers long, la place de la césure, mais aussi le détail du rythme. Par exemple le sénaire ïambique à césure féminine sera défini par le schéma suivant :

∪ – | ∪ – | ∪ – | ∪ || ∪ – | ∪ – | ∪ – | (∪)

où la syllabe finale entre parenthèses indique par convention la rime féminine. Voici un exemple de vers intégralement conforme au prototype ci-dessus, donc avec six accents :

Atunci abia popasul // îmi lasă timp de șoapte.

Il est évident que si chaque vers était étroitement rythmé selon le schéma métrique, la multiplicité des accents et leur retour impitoyablement réglé produiraient sur l'oreille un effet de martèlement d'une insupportable monotonie. Qu'on songe à l'impression qui résulterait d'une suite d'alexandrins auxquels la métrique française imposerait un schéma rythmique de quatre anapestes toniques, du type

Le chagrin / monte en croupe / et galope / avec lui.

Heureusement, il n'est pas indispensable qu'un pied roumain comporte toujours un accent naturel, lexical ou grammatical, sur l'une de ses syllabes : celles-ci peuvent être toutes atones, car de toute façon l'une d'elles est considérée comme portant l'accent rythmique à la place prévue par le

schéma métrique. Dans un vers ïambique, où se trouve par exemple un pied composé de deux syllabes non intenses (pyrrhique), la seconde de ces syllabes recevra automatiquement, sous l'effet du modèle métrique toujours présent à l'esprit du lecteur, un accent rythmique, si faible soit-il. Le cas se présente à chaque pas dans la poésie roumaine ; il est même plus fréquent que le cas normal où le vers est composé uniquement d'ïambes, de trochées, etc. naturels. Ainsi, dans l'hendécasyllabe ïambique suivant :

Pot a/nii pes/te mi/ne să / se cear/nă

le second et le quatrième ïambes sont en réalité deux pyrrhiques naturels ; autrement dit, tout se passe comme si nous avions une suite de deux péons II. Cependant la première syllabe de la préposition atone *peste* ainsi que la conjonction atone *să* sont frappées d'un accent métrique virtuel dont le lecteur tient compte mentalement et qu'un bon diseur de vers pourra même faire très légèrement sentir, surtout si sa diction est lente. De ce fait le poète roumain, à l'intérieur d'un cadre rythmique obligatoire, dispose d'un certain nombre d'éléments d'option dont la limite maximum serait, pour le sénaire ïambique dont nous avons donné plus haut la formule stricte :

◡ ◡ | ◡ ◡̄ | ◡ – | ◡ || ◡ ◡ | ◡ ◡ | ◡ – | (◡)

c'est à dire avec un seul accent naturel pour chaque hémistiche. En fait, ce type n'est pour ainsi dire jamais réalisé : il y a presque toujours au moins un second accent naturel dans chaque hémistiche, tombant soit sur le premier, soit sur le second pied de l'hémistiche. Le poète roumain peut ainsi réaliser un certain nombre de « figures » rythmiques, qui sont autant de variantes légitimes du schéma métrique. Il semble jusqu'ici s'être contenté de cette liberté relative. Ce que nous devons souligner, quant à nous, c'est que cette liberté se meut à l'intérieur d'une contrainte propre au vers roumain : la nécessité de conserver pour chaque cellule rythmique le même mouvement rythmique, soit ascendant (ïambe, anapeste), soit descendant (trochée, dactyle), soit ascendant-descendant (amphibraque) [1]. Un vers de rythme ascendant commençant par un temps fort (temps qui ne peut être considéré comme une anacruse) comme

L'homme est un apprenti, la douleur est son maître

ou même par une cellule de rythme descendant, comme

Rome, l'unique objet de mon ressentiment,

serait tout à fait exceptionnel dans la métrique savante roumaine. Seule la versification populaire semble se permettre d'aussi fortes licences ; mais c'est là seulement une apparence. Par exemple, dans le second des deux octosyllabes trochaïques suivants :

Lasă vîntul să mă bată
Și soa/rele / să mă / ardă

[1] Ce que nous disons s'applique à la poésie moderne et contemporaine. Dans la poésie roumaine plus ancienne, le mouvement rythmique était beaucoup plus libre.

l'accent lexical naturel frappe la première syllabe de *soarele*, qui devrait être atone selon le mètre ; en échange, les conjonctions *și* et *să*, de même que la seconde syllabe de *soarele*, qui sont atones par nature, devraient recevoir un accent rythmique en vertu de leur position dans le vers. Elles le reçoivent en effet, car, dans la versification populaire, le schéma rythmique du mètre est inexorable : non seulement, à la place fixée, il frappe énergiquement de l'accent métrique les syllabes atones qui s'y trouvent par hasard, mais encore il neutralise l'accent naturel des syllabes qui, à l'endroit qu'elles occupent, auraient dû être atones [1].

Si cette inversion du mouvement rythmique n'a pas pu s'installer réellement à l'intérieur du vers populaire, c'est que dans la poésie populaire, encore étroitement liée au chant et même à la danse par plusieurs de ses genres, il est indispensable que la cadence régulière soit marquée sans équivoque, fût-ce aux dépens de l'accentuation normale ; le mot dont l'accent s'efface ou se déplace perd ainsi une partie de son individualité, mais c'est pour se souder d'autant plus étroitement à ses voisins et préserver le mouvement essentiel du rythme. On imagine aisément quelle source d'innovations expressives eût été pour la poésie savante roumaine l'inversion du rythme si celle-ci avait pu se faire adopter : d'abord elle eût donné au vers une grande variété de mouvement, en l'enrichissant de contre-temps, de syncopes et de diverses « figures métriques » beaucoup plus expressives que celles dont nous avons fait mention plus haut. Mais surtout elle eût introduit un principe de tension, l'amorce d'une contradiction féconde, le point de départ de cette opposition dialectique entre *mètre* et *rythme* qui apparaît dans la plupart des métriques à un moment donné de leur évolution, comme un véritable bond qualitatif, et qui, engendrant de nouvelles oppositions, est une des conditions des progrès ultérieurs de la technique du vers. C'est cette mutation soudaine qui, ayant libéré le vers de la concordance primitive entre mètre et rythme, l'aide à se libérer ensuite de la stichomythie, elle-même phénomène primitif et qui est la concordance entre mètre et pensée ou, plus précisément, entre mètre et syntaxe — « disposition qui fait coïncider l'unité d'énoncé ou phrase (gr. *mythos*) avec l'unité métrique ou vers (gr. *stichos*), en particulier dans la poésie dramatique, lorsque chacune des répliques successives est enfermée exactement dans un vers » ou dans un hémistiche [2]. Il est évidemment légitime d'étendre cette notion de stichomythie, d'une part aux membres métriques tels que les hémistiches de vers longs, d'autre part aux genres poétiques autres que la poésie dramatique.

Or, le développement de la métrique savante roumaine n'a pas encore connu cette mutation qualitative. La cause doit en être cherchée, d'une part dans la force ou la netteté de l'accent tonique, d'autre part dans un progrès d'autre nature, qui, lié à l'accent tonique, a en quelque sorte paralysé le développement dans le sens précisé plus haut. Dans le vers savant le mot, sans rompre sa solidarité syntaxique avec le contexte

[1] Le schéma du mètre populaire est rigoureux ; mais il ne faut pas oublier, en compensation, son extrême variété, telle qu'elle ressort des recherches de M. C. Brăiloiu.

[2] Définitions de Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique* s.v. « stichomythie ».

ni sa solidarité rythmique avec les pieds voisins, a conquis néanmoins une sorte d'autonomie. Sans rien perdre des valeurs de position qu'il doit à ses rapports avec le contexte ; il est devenu le porteur de valeurs personnelles, il rayonne d'une beauté propre. C'est là une des conquêtes de la poésie moderne et que la poésie roumaine n'ignore pas. On conçoit qu'il soit difficile au poète de laisser un mot dans le vers à tel endroit où il perdra son accent propre sous la pression de l'accent métrique préfixé, comme cela se passe habituellement dans la poésie populaire ; d'autre part l'accent naturel du mot est trop net pour que le schéma métrique consente à se déformer pour le respecter.

C'est ainsi que le mètre roumain se trouve encore entravé dans l'évolution où le pousse naturellement la complexité de l'âme moderne, c'est-à-dire vers une variété d'oppositions toujours plus riche, capable d'exprimer cette complexité, ces doutes, ces élans, ces luttes. Nous avons vu que ces oppositions ont leur source dans la distinction qui s'est produite, à un moment donné de l'évolution de la langue et de son système de versification, entre le mètre et le rythme, primitivement confondus dans un complexe indifférencié. Il y a au fond entre mètre et rythme le même rapport qu'entre langue et parole, c'est-à-dire un rapport de tension qui va s'explicitant toujours plus clairement et dont les linguistes contemporains, sinon les poètes eux-mêmes, ont déjà pris nettement conscience [1] : de même que le sujet parlant s'efforce confusément, sans y parvenir toujours, d'insérer sa pensée, c'est-à-dire sa parole, dans les formes fixes que la langue met à sa disposition et qui lui opposent une résistance variable — et le terme même *d'expression*, comme le verbe latin *exprimere*, traduit bien cet effort —, de même le poète peine souvent à endiguer le flot jaillissant de ses images, de ses idées et de ses émotions pour le soumettre aux contraintes acceptées du mètre. Le mètre comme la langue est un héritage des générations passées, qui s'impose aux usagers avec la force contraignante d'une institution dépassant l'individu. Les formes métriques constituent un système à peu près fermé, comme l'est le système grammatical de la langue ; et, comme pour le système de la langue, les générations successives apportent chacune quelque innovation, quelque perfectionnement. A certaines époques les innovations sont plus nombreuses, à certaines autres plus rares. Mais, tout à fait comme l'histoire des langues, l'histoire des métriques, si elle connaît des mutations qualitatives plus rapides, ne connaît pas de révolutions brusques et radicales. Le mètre est une donnée sociale et résiste aux novateurs trop pressés. Il y a eu dans l'évolution de la poésie européenne une époque, le symbolisme, où beaucoup ont cru, Rimbaud le premier, que les mètres hérités des générations antérieures ne convenaient plus à l'expression de leur inspiration torrentielle, de leurs visions, voire de leurs hallucinations. Cette croyance a été partagée plus tard par la génération surréaliste, qui pensait que le vers traditionnel n'était plus adapté aux révélations de l'inconscient. Et pourtant le symbolisme et le surréalisme ont passé et la métrique est tou-

[1] C'est là, en partie, l'effet des recherches du Cercle Linguistique de Prague, de A. W. de Groot, de Ladislas Gáldi et d'autres spécialistes.

jours debout ; elle a même connu des retours éclatants, par exemple avec Aragon et, dans une certaine mesure, avec Éluard.

La majorité des jeunes poètes roumains, comme leurs aînés d'ailleurs, ont d'abord accepté les lois de la versification traditionnelle. Celle-ci leur est cependant assez vite apparue comme trop étroite et trop peu variée, malgré les ressources qu'elle offre encore aux meilleurs poètes ; et surtout elle leur semble peu propre à traduire par sa dialectique personnelle l'élan dialectique créateur de la société présente. Une première solution, qui semble en faveur depuis quelque temps — la plus facile et la pire — est le retour au vers libre. Mais le vers libre, par le fait même qu'il est « libre », n'est pas un vers : s'il est vrai que l'acte poétique créateur se déploie dans un climat de liberté, il ne peut s'agir de liberté abstraite et verbale ; or les libertés concrètes nécessaires au poète ne se définissent que par rapport à un système de contraintes, qui est justement la métrique.

Une autre solution, tout à fait justifiée, consiste à conserver l'essentiel du vers en s'efforçant de se libérer de plus en plus des contraintes intérieures. Rendre la césure de plus en plus vague, par exemple, de plus en plus fluide, en pratiquant l'enjambement intérieur d'hémistiche à hémistiche. Cette licence, car c'en est une à l'égard des règles traditionnelles, est de date relativement récente dans l'histoire de la poésie roumaine, où la césure semble avoir joui pendant longtemps d'une considération particulière. Cela n'est pas pour nous étonner, si nous songeons à la persistance de la stichomythie dans le vers français, du Xe au XIXe siècle. On connaît la sévérité des prescriptions de Malherbe et de Boileau à cet égard, respectées jusqu'à André Chénier. L'enjambement extérieur, de vers à vers, est beaucoup plus ancien que les premières tentatives d'enjambement intérieur : Eustache Deschamps au XIVe siècle, l'auteur de la farce de Pathelin au siècle suivant, Villon et beaucoup d'autres, sont riches en rejets et contre-rejets extérieurs. Dans la poésie roumaine, Eminescu, Arghezi et, bien entendu, la jeune génération ne les redoutent pas. C'est là la première forme que prend la lutte contre la stichomythie et, comme on le voit, elle peut se prolonger longtemps : c'est qu'elle respecte la structure intérieure du vers. Or, pour le vers roumain, fondé sur un cloisonnement rythmique précis, cette structure est capitale.

Nous assistons cependant de nos jours à certains efforts pour assouplir cette structure ; il semble que le vers français, avec ses possibilités de dilatation et de condensation alternatives des cellules rythmiques, avec la pulsation proprement vivante qui en résulte, ait exercé quelque influence. Certains usent avec prédilection de vers longs sans césure : alors qu'en français l'octosyllabe est le vers le plus long qui puisse se passer de césure, en roumain un vers sans césure peut sans difficulté atteindre douze ou quatorze syllabes, grâce à la suite uniforme de ses pieds et à la netteté de rythme qui s'ensuit. En réalité, comme à ce stade les possibilités respiratoires du lecteur et de l'auteur sont déjà dépassées, de fausses césures, des coupes plutôt, se promènent à l'intérieur du vers, se fixant après les syllabes de rang pair, souvent masculines d'ailleurs, alors que le vers roumain a une préférence très marquée — qui est presque une loi — pour la césure féminine. Malheureusement la césure a pour pro-

priété d'être fixe ; elle appartient au cadre rigide du mètre : ce n'est que grâce à sa fixité que la stichomythie peut être brisée, car il ne peut y avoir discordance entre mètre et syntaxe que si l'obstacle à vaincre — la coupe intérieure — est rigoureusement défini : on ne franchit que les obstacles bien délimités. La solution de la fausse césure mobile tourne donc la difficulté sans la résoudre : elle n'a pas engendré la lutte dialectique attendue.

L'autre voie où se sont engagés les poètes contemporains est celle de l'assaut direct contre la césure. Théoriquement cette voie est la bonne ; du moins elle le serait aussi en pratique si la césure était masculine ; par malheur elle est habituellement féminine. De la sorte, la voie de salut paraît aboutir à une impasse : en effet, si le mouvement syntaxique passe par-dessus la césure, la syllabe atone qui la précède et qui ne comptait pas dans la mesure du vers, redevient active et tente de s'intégrer à la cellule rythmique suivante ; celle-ci, devenant différente des autres, trouble tout l'ensemble rythmique du mètre : l'oreille a alors l'impression d'un vers faux. L'exemple suivant éclairera nos observations :

De-acum | și ar|măsa|rii-n pova|ră, cî|te doi

La syllabe finale du mot *armăsarii* se trouve rattachée, par l'élision du *î* de la préposition *în*, au second hémistiche, et l'on a l'impression qu'un anapeste s'est substitué à l'ïambe initial de cet hémistiche. Dans le vers ïambique suivant :

Ori muntelui scobitu-i-am inima adîncă [1]

la césure est encore plus difficile à restituer par un artifice de diction quelconque, car *scobitu-i-am* forme vraiment un seul mot grammatical. Ce sont là des cas extrêmes, mais qui n'en illustrent que mieux l'impasse où va se perdre la mesure du vers, par suite de la césure féminine et de l'isopodie du vers roumain. Celui-ci restera-t-il condamné à la stichomythie ? On n'entrevoit pas encore la solution, car elle ne peut être qu'une création originale et imprévisible, effet d'une innovation révolutionnaire.

[1] Les auteurs des vers cités dans le texte et dont le nom n'est pas donné sont des poètes contemporains. Nous n'avons pas voulu que le fait de les citer à titre documentaire pût être interprété comme une critique implicite.

THE GENDER PATTERN OF RUSSIAN

BY

ROMAN JAKOBSON

(Cambridge-U.S.A.)

Louis Hjelmslev's notable study "Animé et inanimé, personnel et non-personnel" (*Travaux de l'Institut de Linguistique*, I, Paris, 1956, p. 155 ff.) with its references (on pp. 160, 170, 184 ff.) to my early discussion of some Russian grammatical oppositions (*Charisteria Mathesio*, Prague, 1932, p. 74 ff.) stimulated me to sketch a new outline of the Russian grammatical genders. I wish to dedicate this study to Alexander Graur, an eminent expert on the genders of Rumanian.

Russian case-forms distinguish two numbers – the marked plural *vs.* singular, and in all the grammatical cases of the unmarked singular, two genders – the more specified, marked feminine *vs.* non-feminine. The feminine gender signals that the given noun cannot designate a male human being, unless in expressive, particularly pejorative language (cf. *ón – svóloč', stérva, étakaja drján' i razmaznjá*). The unmarked non-feminine, in turn, splits into two genders, distinguished, however, only in the unmarked, nominative case (and in accusative when merging with nominative).

Russian non-feminine nominative forms display a distinction between the marked neuter and the less specified, unmarked masculine. The neuter signals a lack of sex reference. These asexual nouns are either inanimates or the widest generic designations of animate beings, as *suščestvó* "being," *živótnoe* "animal," *nasekómoe* "insect", *mlekopitájuščee* "mammal", *čudovišče* "monster". Masculine is a twice unmarked gender. Contrary to the neuter, it signals neither the asexual character of the entity named, nor, in contradistinction to the feminine, does it carry any specification of the sex; masculines like *vráč* "physician" or *továrišč* "comrade" apply to both males and females (*továrišč Ivanóva – stáršij vráč*).

Thus the distinction neuter *vs.* masculine implies the distinction feminine *vs.* non-feminine. Neither of these two distinctions is compatible

with the marked, plural number. The distinction neuter *vs.* masculine is incompatible with any marked case.

Furthermore, the distinction between the so-called sub-genders animate *vs.* inanimate, is incompatible with any marked gender either neuter or feminine. This distinction, confined to the accusative, is combinable only with the unmarked, masculine gender of with the genderless plural.

Russian declension exhibits certain slight inklings or a distinction between "personal", specifying male human beings, and "non-personal"; in particular we find the use of a divisive stem-suffix *-in-* in the singular and a grammatical alternation of the final stem-consonant in the plural of some personal nouns (N. sg. (bajár'in),—N. pl. (bajár'i) – G. pl. (bajár)). The most striking distinction between these two sub-genders, however, is offered by the numerals from two to ten; beside simple cardinal numerals there appear corresponding collective numerals (like *tróe* "the totality of three", *pjátero* "the totality of five") which at least in the oblique cases are used in Standard Russian only with reference to male human beings, while in nominative (and in accusative when merging with nominative) such collective numerals fulfill moreover, some other functions (cf. *dvé ruki* "two hands" – *dvóe rúk* "two pairs of hands"). It is noteworthy that this distinction appears in numerals, the only declinable part of speech which has no grammatical number and as a rule no genders.

The caseless forms provided with distinct genders, namely the short forms of the adjectives in positive degree and the preterit forms of the verb, present the same three basic genders. Our statement about the incompatibility of the distinction neuter *vs.* masculine with any marked case can be given a more general formulation : such a distinction is combinable only with an unmarked case or with a caseless form. As in the case-forms, the discrimination of the three genders is incompatible with the marked, plural number, in the caseless forms; furthermore, such a discrimination is incompatible with the comparative, i.e., marked, degree in adjectives and with the discrimination of persons in verbs.

The interrelationship of the three genders is here, however, different. Neuter which is a specified, marked category in the case-forms proves to be the least specified – the unmarked gender – among the caseless forms. Here a "subjective" class is opposed as marked to the unmarked neuter, and the former signals that the verb or short adjective actually relates to a subject, namely to a more specified, marked feminine or to a less specified and, in this respect, unmarked masculine, whereas the neuter may relate either to a subject in neuter gender or to a lack of a substantival headword. Cf. *zél'e žgló, vsjó xorošó*, and on the other hand predicative neuters without any nominative subject, *zél'em žgló vnútrennosti, rassveló, naródu prišlo, býlo temnó, lgát' grešnó, xorošó v krajú rodnóm*, or adverbial modifiers – *ón byválo oxótilsja, xorošó pojút.*

Such shifts in the distribution of marked and unmarked categories in the caseless forms, as compared to the case-forms, are quite natural. Cf. the phonemic opposition compact *vs.* diffuse, with compactness as

the marked opposite in the consonants while unmarked in the vowels, or stridency as marked among the plosives but as unmarked among the continuants.

There is an expectable difference in the treatment of neuter gender under the viewpoint 1) of the noun and 2) of the verb or adverbal adjective (adjective combined either with a notional verb or with a real or zero copula). The tension between both coexisting patternings of the three genders could easily have contributed to the variance in their structural interpretation.

NOTE LEXICALE

PE MARGINEA LEXICULUI UNEI CĂRŢI DE CÎNTECE ROMÎNEŞTI DIN SECOLUL AL XVIII-lea

DE

BELA KELEMEN

Într-un articol publicat în „Cercetări de lingvistică" am semnalat că culegerea de cîntece lumeşti romîneşti publicată în 1768 la Cluj cu litere latine sub titlul de *Cîntece cîmpeneşti cu glasuri romîneşti* s-a bucurat de mare popularitate, publicîndu-se în trei ediţii [1]. Pe lîngă importanţa ei pentru studiul istoriei poeziei populare romîneşti în general şi pentru studiul cîntecelor lumeşti în special, cărticica prezintă interes şi din punct de vedere lingvistic.

După particularităţile fonetice şi lexicale, cîntecele acestea pot fi localizate în Cîmpia Transilvaniei şi în regiunile învecinate. De altfel, în cîntecul intitulat „Mutînd Zuartelyu" (sic !) [= cvartelu], în strofa a patra citim următoarele: *Am drăguţă o cîmpeană, O nevăstuţă* (*frăteană*) *săteană* [2]. Substantivul *frăteană* arată limpede provenienţa acestui cîntec [3]. Avem de a face cu un substantiv care arată apartenenţa, fiind format de la toponimicul *Frata* + sufixul *-ean*. Frata este o comună în raionul Sărmaş, regiunea Cluj.

În cele ce urmează ne vom ocupa cu unele particularităţi lexicale ale textului nostru.

Pe lîngă regionalismele cunoscute în graiul amintit, ca bunăoară *bartă*, *bănat*, *giolgi*, *guruţă*, *hasnă*, *hiclean*, *hodină*, *hodini*, *horbă*, *mieriu*, *modru*, *oblu*, *paos*, *sluguţă*, *sufletă*, *vorovi*, *zadie* etc., vom găsi aici şi cuvinte sau sensuri neatestate de lucrările lexicografice romîneşti mai

---

[1] Bela Kelemen, *Precizări şi completări la Bibliografia romînească veche*, în „Cercetări de lingvistică", III (1958), p. 75—87.

[2] Citatele şi exemplele le-am luat din exemplarul care se află în Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj. Paginaţia ne aparţine. Exemplele le-am transcris cu ortografia actuală.

[3] Conf. univ. Romulus Todoran a binevoit să ne atragă atenţia asupra acestui lucru.

cunoscute [1]. O altă categorie de cuvinte merită să fie menționate pentru că sînt atestate și în această culegere din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu numai în textele vechi, cum s-a crezut pînă acum.

1. Cuvinte neatestate în dicționare:

cepsată *adj*. Femeie, de obicei măritată, care poartă căiță, bonetă, ceapsă. Vorbind despre iubita sa, autorul anonim spune: *Îi cu bartă, nu-i cepsată*, f. 3 r°, r. 26. Este un adjectiv format din substantivul *ceapsă* cu sufixul participial *-t*. Cuvîntul *ceapsă* este un regionalism întrebuințat în Transilvania, Banat și Bucovina, deci și derivatul nostru *cepsată* trebuie considerat ca atare.

jeloasă *adj*. Jeluitoare, tristă, întristată. *Cu inimă jeloasă sînt*, f. 6 v°, r. 2. Este un derivat de la *jele*, varianta regională a substantivului *jale*, cu sufixul *-os* (*-oasă*).

săteană *subst*. Săteancă, femeie de la țară. *Am drăguță o cîmpeană, O nevăstuță* (*frăteană*) *săteană*, f. 9 r°, r. 22—23. În dicționarele citate este atestată numai forma *săteancă* pentru feminin.

șoha *adv*. Niciodată. *Șoha nu l-am îndrăgit*, f. 6 r°, r. 15. TDRG, CADE, SD, DLRLC atestă cuvîntul *șohan*, primele trei indicînd și varianta *șuhan*. Cuvîntul din textul cercetat de noi mărește, deci, numărul variantelor acestui cuvînt regional, atestat în Transilvania și în Maramureș.

tăcătoare *adj*. Tăcută, care nu vorbește mult. *Da singură-s tăcătoare*, f. 10 v°, r. 5. Este derivat de la verbul *a tăcea* după analogia numelor de agent de tipul lui *făcător*, *vorbitor* etc. Cuvîntul a fost format, probabil, de dragul rimei: *De gură-s vorovitoare, Mă arăt că-s voitoare, Da singură-s tăcătoare Și cu inimă plîngătoare*, f. 10 v°, r. 3—6.

vorovitoare *adj*. Care vorbește mult, vorbăreață. *De gură-s vorovitoare*, f. 10 v°, r. 3. Derivat de la verbul *vorovi*.

2. Sensuri neatestate în dicționare:

lăzuită *adj*. Fig. Scăpată, curățată. *De m-aș vedea hodinită, De supără [+]i lăzuită, De bărbatu-mi mîntuită, În rai gîndești că-s suită*, f. 5 v°, r. 26—29. Cuvîntul acesta ne trimite la verbul *a lăzui*, care, conform definiției date de DA, înseamnă „a face laz, a cura („defrișa") pădurea prin tăierea copacilor și scoaterea cioatelor ... s. corciurilor ... spre a face loc de cosit s. de arat, a despăduri". Adjectivul *lăzuit, -ă* are definiția de „defrișat" însoțită de un citat din revista „Ion Creangă", II, 247. TDRG dă definiția de „ausreuten, urbar machen", cu un citat din I. Pop Reteganul. CADE nu înregistrează acest sens. SD definește verbul în felul următor: „Curăț un teren de bălării sau de arbori, runculesc, seciuiesc". Sensul este ilustrat printr-un citat din L. Rebreanu. În DLRLC verbul figurează cu sensul de „a face laz; a despăduri, a defrișa". Adjec-

---

[1] Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, București, 1913 (DA); I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească"*, București [1931] (CADE); Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch — Dicționar romîn-german*, București, 1903 (TDRG); August Scriban, *Dicționaru limbii romînești*, Iași, 1939 (SD); Academia Republicii Populare Romîne, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, I—IV, București, 1955—1957 (DLRLC).

tivul *lăzuită* este un derivat de la verbul *a lăzui*, care, prin extensiure, a ajuns la sensul figurat de „scăpat, curăţat". Cf. şi DA, *cura*, II, 3°.

legat *adj*. Plăcut, frumos (despre cuvînt). *Aibi altu, maî cu dreptate, Cu cuvinte mai legate*, f. 4 r°, r. 11. Sensul acesta nu este atestat în nici un dicţionar. La bază are sensul propriu de *rostit*, *spus*, *construit*. Aici însă primeşte o nuanţă afectivă de frumos rostit.

opări *vb. refl*. Fig. A se frige. *Cu ruşine m-am opărit*, f. 6 r°, r. 22. Extensiunea sensului propriu se explică prin analogie cu sensul figurat al verbului apropiat ca sens, *a se frige* (cf. DA).

străinie *subst. colectiv*. Străini; oameni din altă localitate. *Pîn-am fost plin de avuţie, Mă cerca şi străinie*, f. 2 r°, r. 13–14. Cuvîntul *străinie* nu este atestat decît în SD cu definiţia „calitatea de străin". În *Cîntece cîmpeneşti* cuvîntul are sens mai concret, arată indivizi din alt sat, din altă localitate.

strica *vb. trans*. (Despre vreme) A petrece fără folos, a pierde. *Vremea tot cu somnul strică*, f. 7 r°, r. 16. Cuvîntul este atestat în toate dicţionarele. TDGR îl defineşte printre altele în felul următor : „6. c. pe cn. etw. an Idn verschwenden". CADE „12. A risipi, a cheltui, a întrebuinţa fără folos". SD menţionează sensul de „consum, întrebuinţez". DLRLC dă printre altele şi următorul sens : „13. *Trans*. a utiliza, a consuma, a cheltui în mod inutil". Sensul din toate dicţionarele se referă la bani, ori pîine. Singura atestare privitoare la timp se află în *Cîntece cîmpeneşti*.

3. Cuvinte atestate numai în textele vechi :

înmîndri *vb. refl*. A se făli. *Nu se-nmîdrea cu faptele*, f. 9 v°, r. 25. TDRG îl atestă la Coresi, în Psaltirea Scheiană cu sensul de „weise machen". CADE îl dă ca învechit şi menţionează numai sensul de „a se înţelepţi", ilustrîndu-l cu un citat din Psaltirea Scheiană. SD dă sensul de „mă înţelepţesc" şi atestă acest verb în Psaltirea Scheiană. DA înregistrează două sensuri : „1. (ca învechit) *Trans. şi refl*. A (se) înţelepţi, a (se) deştepta, a (se) lumina (la minte)". Sensul acesta este ilustrat cu citate din Psaltirea din 1651, din Coresi, Psaltirea din 1577. „2. (Astăzi, rar) *Refl*. A se fuduli, a se îngîmfa cu mîndrie". Aici nu dă nici un citat, ci trimite la I. Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*, Bucureşti, 1870. DLRLC nu înregistrează acest cuvînt.

slobozie *subst*. Libertate. *Slobozii prea lăudate*, f. 2 r°, r. 9. Cuvîntul cu această accepţiune este atestat în TDRG cu citate din Gr. Ureche, *Îndreptarea legii*, 1652, dintr-un document din 1662 ; în CADE cu citat din Varlaam, în SD fără exemple. DLRLC îl atestă numai cu sensul de „sat de colonişti", sens atestat de altfel şi în TDRG şi în CADE.

4. Cuvinte înregistrate de dicţionare cu puţine exemplificări sau fără exemplificări :

credinţat *subst*. Logodnă. *Acum priceap' fie cine, La credinţat că nu vine*, f. 2 r°, r. 17–18. Avem de a face cu forma substantivată de supin a verbului *credinţa*, atestat în DA ca regionalism din Transilvania. DA atestă în articolul verbului *încredinţa* şi substantivul *(în)credinţat* cu un exemplu din I. Pop Reteganul. *Noi o încredinţarăm de credinţat, cu*

un fecior de aici din vecini. Valoarea de substantiv a cuvîntului reiese mai bine din exemplul luat din *Cîntece cîmpenești.* CADE și TDRG trimit la verbul *încredința*; SD și DLRLC înregistrează numai verbul, dar fără sensul de *a (se) logodi.* Cuvîntul *credințat* trebuie considerat ca un regionalism din Transilvania.

ibghi *vb.* A iubi. *Ibghitu-le-am și le-oi ibghire,* f. 9, r°, r. 5. DA îl dă ca o variantă a verbului *iubi* cu atestări din Sălaj (Vaida Vasilie, *Material jargon de dialect sĕlĕgian,* în „Tribuna", 1890, nr. 83 și urm. și Caba Vazul, *Szilágy vármegye román népe, nyelve és népköltészete,* p. 83). Varianta nu figurează în celelalte dicționare.

vernic *adj.* Care este demn de ..., care merită să ..., vrednic. *De omenit nu-i vernică,* f. 7 r°, r. 18. TDRG atestă forma *vrenic,* iar SD *vreinic* și *vrenic;* CADE înregistrează într-un articol independent cuvîntul *vernic* și trimite la cuvîntul *vrednic,* dar nu dă nici un exemplu. Este o variantă a lui *vrednic.*

Cărticica *Cîntece cîmpenești cu glasuri romînești* s-a tipărit după cum am arătat, cu litere latine, grafia fiind ungurească. Astfel, în loc de *s* găsim *sz, c* este redat prin *k, č* prin *ts,* iodul prin *j, t* prin *tz* etc. Tipografia din Cluj, unde s-a tipărit cartea, nu putea avea litere pentru redarea acestor sunete romînești, uzul scrierii romînești cu litere latine nefiind încă cristalizat. Ici-colo găsim construcții după limba maghiară, ceea ce nu justifică însă presupunerea că poeziile, cîntecele din această colecție ar fi creația unui poet de naționalitate maghiară [1].

Cuvintele de care ne-am ocupat nu sînt formate cu sufixe unguerești, ci cu sufixe romînești și în conformitate cu legile de derivare ale limbii romîne. Nu găsim printre ele nici calcuri după limba maghiară. Ele fac parte din patrimoniul lexical al romînilor de pe Cîmpia Transilvaniei și, ca atare, trebuie înregistrate în vocabularul limbii romîne.

---

[1] Cf. *Contribuții la istoria poeziei noastre, populare și culte.* În Memoriile secțiunii literare a Academiei Romîne, Seria III, Tomul VII, p. 4.

WESTERN REFLEXES OF BYZANTINE CANDELABRA

BY

HENRY and RENÉE KAHANE
(Urbana, Illinois-U.S.A.)

The following study is a contribution to the technological terminology of the early Middle Ages, a terminology which lies to a great extent within the orbit of the Christian vocabulary. The two designations discussed are typical : (1) as words reflecting things, they demonstrate once more the strong participation of the Mediterranean East in the formation of the new, medieval culture of the Mediterranean West ; and (2) as linguistic units, they demonstrate, through their numerous variants which are morphemically different but semantically equivalent, the ease with which morphemes are exchanged within morpheme sequences, provided that a part of the environment remains constant.

I. THE CEROSTATUM

Under the heading *estar*, Corominas discusses the widespread Western Romance designation of a candle or candlestick[1] : Portug. Span. Catal. *estadal*, OProv. *estadoal estadal*, ModProv. *estadau*, OFr. *estavel estaval*, and, in the sixteenth century, Fr. *estaveul*.[2] Corominas derives the term, through an intermediate medieval Latin stage *statualis* (*cereus*), from *statua* : "primitivamente designó una vela con la cual se ceñía una estatua." A. Thomas had also suggested *statua* as a possible basis, but without great conviction : "... non seulement il est plus naturel qu'on ait comparé le cierge lui-même à une statue, mais il se peut aussi que

[1] *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* 2.420 (Madrid, 1954).

[2] C. Michaelis, *Revista Lusitana* 11.18 (1908) ; Alcover and Moll, *Diccionari català-valencià-balear* (Palma de Mallorca, 1930 ff.) s.v. estadal ; Levy, *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch* 3.295 ; Mistral s.v. estadau ; Tobler-Lommatzsch s.v. estavel ; Huguet, *Dict. de la langue franç. du seizième s.* s.v. estaveul.

statualis vienne de *status* et non de *statua* ... et qu'il faille lui donner comme sens primitif non pas 'qui est placé près d'une statue' mais 'qui est de belle taille' ou même 'qui est de la taille d'un homme'."[1] A more convincing solution, perhaps, can be suggested by putting the Western records into a wider frame.

There exists a medieval Greek term in the ecclesiastical parlance: *kērostátēs* 'candelabrum, large candlestick used in churches'. It is a compound containing the morpheme *kēr* 'wax, taper' and the frequent bound form *-státēs* 'stand'. We know only its very late, eighteenth century, records,[2] but its much earlier existence may be inferred from Latin variants of the early Christian period: Lat. **cērostatum** 'candlestick', later 'candle'. The Latin word, which is frequently recorded, from the fourth to the ninth century, in the *Liber Pontificalis*,[3] is, obviously, no more than a Latinization of the Greek ecclesiastical term. The Latin expression survives in the Middle Ages in numerous variants,[4] one of them, *cerostatarium*, recorded in the glosses.[5] It survives in Italian in such vernacular forms as *cerostro* (Central Italy), *cilostro* (Padova), *scilostru* (Ticino).[6]

With both the Greek and the Latin forms appear shortened allomorphs. Recorded in the glosses,[7] in addition to *cerostatarium*, is the short variant *statarium*, which may represent either a Western development, i. e., a shortening of *cerostatarium*, or again, the Latinization of Greek forms such as *stataréa* 'candlestick', listed but not documented by Koukoules,[8] or *statḗr* 'idem' (apparently the free allomorph of the bound form *-státēs*[9]), found in the sixth century *Vita S. Marthae* (matris S. Symeonis jun. Stylitae): autíka etheōroun kúklōi tês théseōs autês *statêras* kaì lúxnous hólous purínous phōtízontas 'cernebam repente circum tumulum ejus candelabra atque lucernas, quae prorsus igneae, late fulgebant'.[10]

This Western form *statarium* is subjected to the influence of several other morphemes, such as *statua* (reflected, e. g., in Prov. *estadoal*), or *status* (reflected, e.g., in *estadal*), or *stante* (reflected in the Medieval form *stantarium*[11]). Typical of the various rationalizations of these blendings is the one by Uguccione da Pisa (d. 1210), which explains *statuarium* as a "candela cum qua *statua* cingitur"[12]; or the one found in the *Vita*

[1] *Romania* 34.203 (1905).
[2] Sergios Makaios ap. Demetrakos, *Méga leksikòn tês hellēnikês glôssēs* (Athens, 1933 — 50) s.v.
[3] L. Duchesne, *Le Liber Pontificalis* 3 (Paris, 1957) s. vv. cereostata and cireostata.
[4] Du Cange s. vv. cereostata, cerostanda, cilostrus, staurophori.
[5] *Corp. Gloss. Lat.* 3.368,4. Cf. Du Cange s.v. cereostata.
[6] Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano* s.v. cerostro.
[7] *Corp. Gloss. Lat.* 3.197,57; 3.270,34. Cf. Du Cange s.v. stantareum.
[8] Ph. Koukoules, *Buzantinôn bíos kaì politismós* 2 : 2.92 (Athens, 1948).
[9] Cf. A. Debrunner, *Griechische Wortbildungslehre* 173 (Heidelberg, 1917).
[10] *Acta SS.* Maii 5.415. Du Cange, *Gloss. ad script. med. et infim. graecit.*, Appendix s.v.
[11] Du Cange s.v.
[12] *Romania* 34.192,43 (1905).

S. Stephani of Obazine (12th century), according to which the *statuaria* are candles produced "ad mesuram seu *staturam* boum curandorum," to be burned at the altar of the saint.[1]

As to the semantic development, there seems to have existed an intermediate stage between the etymological meaning, 'candlestick', and the final one, 'candle'. In this second stage, the term designated an object that looked like a candle without being one and that served to hold in its interior the source of light. This device was and still is typical of the Eastern Church, where the candlestick consists of an empty wooden form painted on the outside to resemble a candle and carrying within small oil lamps. This custom may explain why the name of the candlestick develops into the name of the candle. The intermediate stage, 'candlelike object', is at the basis of a Catalan example of the thirteenth or fourteenth century (in the *Leges palatinae* of Jaume II, King of Majorca): *stadallus* factus, candelae similitudine observata, et unus cereus mediae librae.[2] One of the two candles was a candle; the other only looked like one.

II. THE CEROPHERARIUM

Corominas mentions a *cera* compound: *ceroferario* 'candlestick and acolyte' [i.e., either that which or he who carries a light], based on late Latin *ceroferarius*.[3] This is, however, only one of the three patterns, all borrowed by the West from Greek, in which the ecclesiastical term appears:

(1) The neuter Gr. *kērophóron* 'candlestick', containing the morphemes *kēr* 'wax' and *phor* 'carry', is recorded in glosses[4]; the masculine *kērophóros* appears in the ecclesiastical literature,[5] probably in the ninth century. The Greek word is taken over by Latin: both forms, *cēriforum* and *cēriforus*, are recorded in late antiquity.[6] A Latin derivative is *cēreoforaleum*[7]; this Latin word survives in two forms. In the one, it is preserved in a more or less colloquial pattern: OTuscan *cefforale*, Bologna *zerforari*, Bergamo *ciforál*, Calabr. *ceriforariu*.[8] In the other form, the Greek loanword is Latinized, through a substitution of the Latin morpheme *fer* for the corresponding Gr. *phor*, to *cēroferale*[9] *cereferale* (in Gregory of Tours),[10] with *cēroferarium* and *ceroferarius*.[11] The latter

1 Du Cange s.v. statuarium.
2 Du Cange s.v. stadal.
3 *Diccionario* 1.769 s.v. cera.
4 *Corp. Gloss. Lat.* 3.368,4.
5 Du Cange s.v. ceroferale.
6 *Thes. Ling. Lat.* s.v. cēriforus.
7 *Thes. Ling. Lat.* s.v.
8 Battisti-Alessio s.v. cefforale.
9 Du Cange s.v.
10 *Thes. Ling. Lat.* s.v.
11 *Thes. Ling. Lat.* s.v. cēroferarius. Baudot ap. Cabrol and Leclercq, *Dict. d'arch. chrét. et de liturgie* 2 : 2.3309–10 s.v. céroféraire. Du Cange s.v. ceroferale.

are taken over by Ital. *ceroferario*,[1] Fr. *céroféraire*,[2] and Span. *ceroferario*.

(2) Besides *kērophóron*, there must have existed a Byzantine term which belonged to the same semantic field and which, although morphemically different, was phonetically close: **kērópharos*, compounded of *kēr* 'wax' and *pháros* 'light'. It is recorded for the Ambrosian liturgy in the expression *kērópharos kántharos* 'vessel with a wax light' by H.Leclercq, although without documentation.[3] A reflex of this Greek expression is found, in ecclesiastical Latin, in the *Liber Pontificalis* as *pharocantharus* (and variants) 'lampstand'.[4] The Greek term **kērópharos*, then, was also borrowed by Latin: *cērofarium* appears in the *Gelasian Sacramentary*, probably from the sixth century.[5]

(3) There is, finally, one more Greek pattern, **kērophanos*, consisting of *kēr* 'wax' and *phanós* 'torch'. It is recorded in the form *apò keroû phaníon* 'a torch of wax' in the writings of the twelfth century bishop Eustathius.[6] This type appears, in Latin cloak, in a medieval Italian text as *cerophanus*,[7] with, possibly, the variant *cēreofalum*, found in the *Peregrinatio*.[8]

---

[1] Battisti-Alessio s.v.
[2] *FEW* 2.597.
[3] Cabrol and Leclercq, *Dict.* 2 : 2.1968 s.v. canthare.
[4] Duchesne, *Lib. Pontif.* 3.207 s.vv. fara canthara and farocantara. Du Cange s.v. pharus.
[5] *Thes. Ling. Lat.* s.v. cerofarium. Du Cange s.v. ceroferale.
[6] Ph. Koukoules, *Thessalonikēs Eustathiou tà laographiká* 1.313 (Athens, 1950).
[7] Du Cange s.v.
[8] *Thes. Ling. Lat.* s.v. Du Cange s.v. cerofalum.

ZUR ETYMOLOGIE DES RUSSISCHEN WORTES „МУДРЫЙ" („WEISE")

VON

SALOMO LURIA
(Moskau)

Es entstand niemals ein Zweifel, daß im russischen Worte „мудрый" das -p-(r) ein Suffix ist. Der Stamm dieses Wortes — „мудр-" ist dem lit. mandrùs, dem lettischen muôdrs, mundrs und dem ahd. muntar (deutsch munter) verwandt. Er wird gewöhnlich dem griech. μαθ-(μανθάνω), altind. mēdhá, mandhatar angenähert und auf mən dadē, „behalte im Gedächtnis, bin eingedenk" zurückgeführt [1], vgl. śrad dadhāti, lat. cre-do. V. Machek [2] beanstandet diese Etymologie („složení těch slov je však málo jasné"), da der germanische und baltoslavische Vokalismus des Stammes (germ. u. slav. ǫ > un !) dadurch schwer zu erklären ist.

Doch wie dem auch sei, hält man bei allen diesen Deutungen für zweifellos, daß das -r- nicht zur Wurzel gehört, sondern ein Suffix ist, dem man in den slavischen Sprachen überhaupt oft begegnet [3], vgl. ост-р-ый (ость), хит-р-ый (похитить) доб-р-ый (с-доб-а), мок-р-ый (мокнуть), бод-р-ый, (бд-еть), ста-р-ый (vgl. Miklosich, s.v. : „ста-ры" stammt von sta-, vgl. srb. стаман, „старый". So sind wir berechtigt, des weiteren von der Wurzel „муд-" auszugehen.

[1] Siehe Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, s. v. *munter*. J. B. Hofmann. *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1950, S. 193 u. 194 ss. vv. μέδω und μέζεα. A. Walde. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3. Aufl. von J. B. Hofmann. Bd. II, Heidelberg, 1954, S. 72. A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, 4ᵉ éd. Paris 1959, p. 398. Vondrak, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Bd. I, 2. Ausgabe, 1930, Ss. 369. 478. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, S. 169 f. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka ceskeho a slovenského*. Praha, 1957, S. 306.307. Ст. Младенов, *Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ*. София, 1941, 302. 313.

[2] A. a. O., S. 306.

[3] Vondrak, a.a.O., S. 557.

In der Frage der phonetischen Veränderungen darf man sich meist getrost auf die Schlußfolgerungen der Sprachforscher verlassen. Schwieriger ist die Sache bei den Homonymen: denn um festzustellen, ob zwei Homonyme Ergebnis eines zufälligen Zusammentreffens von Ableitungen zweier dem Sinn nach verschiedener Wurzeln sind oder der Sinn *eines* Wortes infolge gewisser Veränderungen in den sozialen Verhältnissen ein anderer wurde, darf man nicht die Sprachforscher, sondern die Ethnologen und Historiker um Rat fragen.

Diese Erwägung berechtigt mich die Frage zu stellen: ist es Zufall, daß in der griechischen, der lateinischen, in den germanischen und den slavischen Sprachen Wörter, die einerseits „Vernunft", „Gedanken", und andererseits „Geschlechtsorgane" bedeuten, auf dieselben Stämme zurückgehen? Siehe die folgende Tabelle.

	Gedanken, Vernunft, Denken u.s.w.	Geschlechtsteile
Griechisch	μήδεα, μήδομαι, μέδομαι. Stamm: μηδ-, μεδ-.	μήδεα, μέδεα, μέζεα. Stamm: μήδ-, μέδ-, wovon μέζ-[1]
Lateinisch	mens (Stam: ment-)	mentula (Stamm: ment-)
Altslavisch	**мѫдръ** (mǫd-r-ъ) Stamm: **мѫд-**	**мѫдо** (mod-o) Stamm: **мѫд-**
vgl. Althochdeutsch	gimaht ("facultas")	gimaht

Für das seltenere μήδεα im Sinne „Geschlechtsorgane" führe ich antike Belege an: Od. VI 129 (μήδεα φωτός) XVIII 67. 87, XXII 476; Hesiod, Theog. 180. Artemid. Onirocr. I, 45: μήδεα καλεῖται τάτε βουλούματα καὶ τό αἰδοῖον (s. unten), Andromachus ap. Galenum XIV, 41; Callim. Fr. 50 Pfeiffer. Zu bemerken ist, daß μήδεα auch Urin bedeutet — Oppian, Cyneg. IV, 441.

Für die schwachen Ablautformen (μέδεα und μέζεα): Archiloch fr. 138 Bergk: ἴνας δὲ μεδέων ἀτ έθρισεν. μέζεα: Hesiod. Op. 512. Lycophr. 782, Hesych. s.v. μέζος. αἰδοῖον. Greg. Cor. p. 535, Etym. Magn. 575, 20: κατὰ μετάθεσιν τοῦ Δ εἰς Ζ μέζεα.

Das altslavische Zusammenfallen der Stämme für die beiden Bedeutungen wird auch in allen heutigen slavischen Sprachen bewahrt[2]; es gibt

[1] Siehe z. B. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, I, S. 208, U. Wilamowitz, *Hesiodos Erga*, zur Stelle. Für η : ε — μήδομαι; μέδεα = νωμᾶν : νύμος : κλωπάομαι : κλοπή (Schwyzer, a.a.O., 356 [2]).

[2] Siehe Б. Л. Гринченко, *Словарь украинского языка*, II, Kiew, 1908, S. 452.

ja keinen Fall, in dem einer dieser Stämme Kraft einer anderen Herkunft, eine andere Lautveränderung erzeuge:

	„weise"	Geschlechtsteile
Elbslavisch	môder	môde
Bulgarisch	мъдър	мъдо
Tschechisch	moudry	moud, moudi
Polnisch	mądry	mąda — so heißt freilich die weibliche Scham, doch vgl. den polnischen und elbslavischen Namen der Pflanze montwa — dieselbe Pflanze heißt serbisch — „попова муда", slovakisch: „kňazove múdy"
Alttschechisch	múdry	múd, múdie
Slovakisch	múdry	múdie, múdy
Moravisch	mudry	mudy
Serbisch	мудры	мудо
Russisch	мудрый	мудо

Freilich wird in den slavischen Sprachen nur die Form mit -r- im Sinne „weise" gebraucht: мудр- erhielt im Volksbewußtsein die Funktion eines selbständigen Stammes, so daß мудр- und муд- auf dem slavischen Boden bereits als zwei verschiedene Wurzeln empfunden werden. Doch auch auf diesem Boden sind noch Spuren des Gebrauches des erweiterten Stammes мудр- für die Bezeichnung der Geschlechtsteile erhalten. Die urwüchsige Volksmedizin, die sich auf die sympatische Magie stützt, sucht sorgfältig solche Pflanzen aus, deren Teile mehr oder weniger dem Aussehen nach an Geschlechtsteile erinnern. Sehr bekannt ist in dieser Hinsicht die Orchidee, deren sowohl griechischer, als auch russischer Name „Hoden" bedeutet: ὄρχις (Theoph. Hist. plant. 9, 18, 3, Dioscrid 3, 128) „so called from the form of its root" (Liddell-Scott), russ. „ятрышник" von „ятра". Es gibt auch manche anderen Pflanzen, deren Wurzeln eine gewisse Ähnlichkeit mit den männlichen Geschlechtsteilen haben („podle dvou podzemních hlizek", Machek, a.a.O.); ihre Namen sind manchmal vom Stamme „муд" gebildet: „мудики", „мудник" (ukrainisch), montwa (polnisch), „попова муда" („Pfaffenhoden" — serbisch); „kňazove múdy" (dasselbe, slovakisch); manchmal aber vom Stamme „мудр-" abgeleitet: „мудренец", „мудряк" „мудрень" „мудрина".

Besonders bemerkenswert ist aber der russische Name „будра" der Pflanze *Glechoma hederacea.* Sie heißt ukrainisch „мудики" („kleine Hoden"), russisch aber „будра". Schwerlich darf darüber ein Zweifel bestehen, daß „будра" ein denasalisiertes „мудра" ist, wenn auch die unmit-

telbare Ursache dieser Denasalisation wegen des großen Abstandes zwischen m- und r- strittig ist[1]; also hat ein und dieselbe Pflanze im Ukrainischen einen Namen vom Stamme „муд" im Russischen – vom Stamme „мудр".

Doch wenn auch meine Deutung der Pflanzennamen strittig wäre, steht die Tatsache fest, daß beide uns angehende slavischen Wörter für „Weisheit" und „Geschlechtsteile" auf einen Stamm mǫd- zurückgehen.

Viel schwieriger ist die Frage, ob alle diese Wörter, sowohl slavische, als auch griechische und lateinische, einen und denselben Urstamm aufweisen. Wie H. Hirt[2] bemerkt, „stimmt gr. μήδεα „Scham" so auffallend zu abg. mǫdo „testiculus", daß man früher immer einen Zusammenhang angenommen hat", wie z.B. Prellwitz tat. Jetzt läßt man gewöhnlich die altslavische Parallele fallen; jedoch siehe H. Hirt[3]: „Nach langem Vokal ... ist im Idg. ein Nasal ... auch im Inlaut vor Konsonant geschwunden ... lat. *grando*, „Hagel", abg. градъ, lit. gródas; ai. mās, abg. мѣсѧць: l. mensis; gr. μήδεα: abg. мѫдо", ... gr. κῆπος, ahd. huoba: lat. campus". Walde[4] schlug diesen Zusammenhang zweifelnd vor: „μήδεα, männliche Scham (altbulg. mądo, „Hode"?)". Auch Vasmer bemerkt (a.a.O., 169): „Unsicher ist die Annahme einer nasalisierten Nebenform zu griech. homer. μήδεα, Schamteile". Machek kehrt jetzt zu dieser Erklärung zurück (a.a.O., 30: „Příbuzno s lat. *mentula*, řeck. μήδεα, plur. varlata").

Man entgegnet gewöhnlich, daß das lateinische t in ment- keinesfalls dem dh- in m̥ndh- entsprechen kann. Diese Zweifel scheinen mir nicht überzeugend zu sein: mon-, men- und m̥n- sind doch drei Ablautsstufen, -dh- und -t- in m̥n-dh und m̥n-t sind, glaube ich, zwei verschiedene Determinative zu derselben Wurzel m̥n-, mon-.

Doch nehmen wir an, daß diese Annäherung unrichtig sei: Viel wichtiger ist eine andere Frage: weswegen dient ein und derselbe Stamm in *jeder* dieser Sprachen an und für sich sowohl für die Bezeichnung der Vernunft, als auch für die Benennung der Geschlechtsteile? Daß es sich nicht um eine Homonymie, sondern um zwei Bedeutungen *derselben Wörter* handelt, bemerkte schon der alte Passow, *Griech. Wörterbuch*, s.v. μήδεα: „μήδεα, die männliche Scham, in welcher Bedeutung sich μήδεα zu μήδομαι verhält, wie das gleichbedeutende μέζεα zu μέδομαι". Es war mir eine große Freude, als ich jetzt diese Deutung bei keinem

[1] Siehe Belege für den Übergang vom m in der Lautverbindung mr (oder mer) zu br (oder ber), fr bei K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik*, Strasb., 1904, § 170, 4; J. B. Hofmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, S. 39–40: βρέχω aus *mregh, βράσσω aus *μρᾶθ-ι̯ω, βραχύς aus *mrghw, βρόχος aus *μρόχος. Doch auch beim Fehlen einer ununterbrochenen Aufeinanderfolge von m und r hält Brugmann einen solchen Einfluß von r auf m für möglich (§ 334, 2 c: „Hier wirkte r mit"). Vgl. J. B. Hofmann, a.a.O., S. 208: μύρμηξ dor. μύρμᾶξ, anders βύρμαξ, lat. formica; μορμώ, lat. formīdo.

[2] *Indogermanische Grammatik*, II, Heidelberg, 1921, S. 73–74.

[3] Ebenda, I, Heidelberg, 1927, S. 200.

[4] *Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache*, s.v. (fehlt in der 3. Aufl. von Hofmann).

geringeren als Schwyzer [1] fand : „μέζεα (= μήδεα) gehört zu μήδομαι, vgl. ahd. gimaht, f. facultas, genitalia".

Das lateinische Wort *mentula* hat in der letzten Zeit eine umfangreiche Literatur hervorgerufen, die anzuführen ich für überflüssig halte. Man hat das Wort nicht nur dem *mons* angenähert, „denn die Eigenschaft des männlichen Gliedes sich zu erheben" sei, sondern sogar mit „*menta*", μίνθη, Minze. Viel besser war schon die alte Etymologie von K. E. Georges [2] : „zusammengesetzt aus *mejentula* von *mejo*" : Walde-Hofmann [3] verwerfen alle bisher vorgeschlagenen Deutungen und kommen zum Schluße : „Etymologie unsicher".

Dies alles geschah nur deshalb, weil es unerträglich schien, die menschliche Vernunft, die göttliche Seele, einem unsittlichen Organ gleichzustellen ! Von rein sprachlicher Seite ist es gewiß am einfachsten, das Wort *ment-ula* auf den Stamm *ment-* in *mens* zurückzuführen. Die Frage aber, ob die Geschlechtsteile mit der Vernunft in der Urzeit verwandt schienen, soll kein Sprachforscher, sondern ein Ethnologe lösen, der mit der eigenartigen Psychologie oder Wissenschaft der Primitiven vertraut ist.

Man soll daher die Frage stellen, ob nicht etwas gemeinsames zwischen der Weisheit, d.h. den erhöhten seelischen Emotionen, und erhöhten geschlechtlichen Emotionen, deren Verkörperung die *mentula* ist, vom Standpunkte des Primitiven ein Zusammenhang sei?

Man braucht nur ein beliebiges ethnologisches Werk aufzuschlagen, um sich zu überzeugen, daß dies in der Ethnologie eine Selbstverständlichkeit ist.

Doch muß man dabei im Auge behalten, daß die Alten die *Nieren* für innere Geschlechtsorgane hielten ; in der antiken Literatur treten die Nieren und die äußeren Geschlechtsteile immer zusammen auf. Wie Miklosich und Vondrak bemerken, bedeutet im Kirchenslavischen und im Serbischen *isto* im Plural sowohl die Hoden, wie die Nieren. Diese beiden Bedeutungen hat auch das litausche Wort inkstas. Im Bulgarischen bedeuten мъдо — Hode, мъдица- — die Nieren. Dasselbe gilt auch für das Griechische, — siehe Ahen. IX, p. 384 C : ὄρχεις . . . οὓς καὶ νεφροὺς ἐκάλουν ; bei Oppian Cyneget. 441 bedeutet μήδεα „Urin".

Nun liest man z.B. bei Wundt [4]. „Die Vorstellung, daß die Nieren ... Träger . . . der . . . seelischen Kraft seien, ist, wie es scheint, weit über die Erde verbreitet gewesen . . . Vor allem ist hier wohl der enge Zusammenhang maßgebend gewesen, in dem es mit den Geschlechtsorganen, namentlich denen des Mannes, gebraucht wurde, und *der oft schon in der Übereinstimmung der sprachlichen Bezeichnungen ausgedrückt wird*. . ." (S. 11). „Die Seele . . . die hauptsächlich in den Nieren und Geschlechtsorganen ihren Sitz hat" (S. 185) . . . „Die menschlichen Körperteile . . . die uns . . . als Träger der Körperseele begegnen, sind : die Niere, der Phallus" (S. 208).

---

[1] *Griechische Grammatik*, I, S. 208 ß.
[2] *Lateinisch-Deutsches Wörterbuch*, II, 1876, s.v.
[3] a.a.O., S. 72.
[4] *Völkerpsychologie*, II, 2, 1906, S. 11, 185 u.a.

Auch bei Frazer[1] kann man sehr viele Belege dafür finden. So muß man, z.B., um König zu sein, eine erhöhte sexuelle Potenz haben: ein Anzeichen dafür, daß der König der Schillukneger nicht mehr über das Land regieren darf, ist seine Unfähigkeit sexuelle Bedürfnisse seiner zahlreichen Frauen zu befriedigen.

Da nun die Geschlechtsteile für den Fundort der männlichen Kraft und seines Edelmuts galten, hielt man für notwendig, dem besiegten Feind entweder seinen Phallos wegzuschneiden, damit er, sogar als Leiche, nichts mehr gegen seinen Gegner aussinnen könne [2], oder wird sein Phallos dem König zu essen gegeben, damit er sich den Edelmut des Feindes aneigne.

Ich führe jetzt entsprechende Belege aus der Literatur der Kulturvölker des Altertums an.

D i e ä g y p t i s c h e L i t e r a t u r[3]. Der Stier kꜣ(𓂓) wird als Verkörperung der männlichen Potenz gebraucht; sein Determinativ ist nicht nur das Bild des Stieres, sondern auch das Bild des Phallos. Nun bezeichnet die Hieroglyphe 𓂓 nicht nur den Stier, sondern auch die Seele; andererseits ist „Stier" dem Worte „König" synonym:[4] der König heißt ja „der Stier aller ägyptischen Kühe"[5]. Wie ein afrikanischer Negerkönig, kastriert Osiris seinen Vater Sebk, damit er nicht mehr regieren könne.

D i e h e b r ä i s c h e L i t e r a t u r. In der Bibel gibt es neben der Vorstellung, daß sich die seelischen Emotionen im Herz lokalisieren, auch eine eigenartige urwüchsige Ansicht, daß diese Emotionen in den *Nieren* ihren Ursprung haben. In der hebräischen Poesie, die auf *parallelismus membrorum* beruht, werden die Nieren und das Herz (כליות ולב) einander gegenübergestellt, indem sie eine Art Hendiadys bilden[6]. In anderen Fällen werden im Sinne „seelische Erlebnisse", „Gedanken" die Nieren allein gebraucht, ohne das Herz zu erwähnen[7]. Auch in den griechischen Apokryphen, die auf hebräische Urtexte zurückgehen, wird das Wort νεφροί, die Nieren, für „Vorhaben" gebraucht, Sap. Salom. I, 6: τῶν νεφρῶν αὐτοῦ μάρτυς ὁ θεός.

D i e g r i e c h i s c h e L i t e r a t u r. Man braucht keine Etymologie zu treiben, um sich zu überzeugen, daß bei Griechen eine ebensol-

---

[1] Belege bei Frazer, *The Spirit of the corn*, II, S. 148.

[2] K. Th. Preuß, *Der Ursprung der Religion und Kunst*, Globus, 86 (1904), S. 415 B, vgl. 398. Er bemerkt: „Für die Maori und alle Polynesier wird auch unmittelbar die Ansicht bezeugt, nach der zwischen den Zeugungsfähigkeiten, d.h. dem Zustand des Phallos, und der hervorragenden Tapferkeit ein enger innerer Zusammenhang stattfindet"; vgl. noch W. G. Gudgeon, *Phallic Emblem from Atin Island*, Journ. Polynes. Soc., 1904, S. 209 ff.

[3] Grapow, *Bildliche Ausdrücke im Ägyptischen*, S. 71.

[4] Ebenda, S. 11: „Der Stier als Bild der Zeugungskraft".

[5] Vgl. Herodot, IV, 163, wo ein König von Barke im Orakelspruch ταῦρος ὁ καλλιστεύων genannt wird.

[6] Jeremias, 11, 20; 17, 10; 20, 12; Psalm. 7, 10; 26, 2; 73, 21.

[7] Jeremias 12, 2. Psalm. 16, 7; 139, 13.

che Lage stattfand. Für die Gleichung νεφρός = ὄρχεις = ψυχή darf man nur beispielsweise Aristoph. Lysistr. 962

ποῖος γὰρ νεφρὸς ἂν ἀντίσχοι,
ποία ψυχή, ποῖοι δ'ὄρχεις

nebst der Deutung einer Traumart bei Artemidoros einzusehen: „Die Scham (τό αἰδοῖον) steht . . . der Kraft und der Tapferkeit nahe, denn sie ist die Ursache davon. Deswegen wird die Scham von manchen „Tapferkeit" genannt. Sie steht auch der Vernunft und der Bildung nahe, da doch die Scham in allem das Leitende ist, ebenso wie die Vernunft. Auch steht sie den geheimen Gedanken nahe, da doch sowohl die geheimen Gedanken, als die Scham μήδεα heißen" [1].

Es gibt auch eine Fabel in dem Volksbuch „Das Leben des Aisopos" [2], die nur nach dem Gesagten verständlich wird. Ein Mensch vergewaltigte eine Eselin. Ein Mädchen, das sich zufällig näherte, fragte ihn: „Was machst du, Mensch?" Er antwortete: „Ich tue ihr die Vernunft hinein" (νοῦν αὐτῇ ἐντίθημι).

Kennzeichnend ist auch die Darstellung der Seele als einen geflügelten Phallos [3].

Mit diesen Vorstellungen sucht E. Bethe [4] auch den Umstand scharfsinnig zu erklären, daß in Sparta die Verbindungen zwischen den Erwachsenen und den Knaben den Charakter eines offiziellen Instituts hatten, das die Absicht hatte, das Gefühl der Tapferkeit und des Edelmuts in den Knaben auszubilden. Das beweist Bethe durch viele überzeugende Belege. Dabei hieß der erwachsene Liebhaber „Einflößer" (εἰσπνήλας): er flöße (εἰσπνεῖ) dem Kind die ἀρετή ein [5]. Deshalb wurde einem Sklaven das παιδεράστεῖν streng verboten [6]: er könnte doch einem edlen Knaben die sklavische unedle Gesinnung einflößen!

Auch der Gebrauch dem Feinde die Scham abzuschneiden hat sich bei den Griechen erhalten. Auf sein hohes Alter weist der Umstand hin, daß er sich in der religiösen Mythologie bewahrt hatte, welche immer bereits abgelebte Stufen des öffentlichen Lebens abspiegelt. Wie Osiris den Sebk (s. oben, S. 566), so kastrierte Kronos seinen herabgestürzten Vater, Uranos, und Zeus – seinen herabgestürzten Vater Kronos. Schwerlich ist es ein Zufall, daß gerade bei diesem Falle das altertümliche

---

[1] Oneirocritica, I. 45: τὐ αἰδοῖον ἔοικε... ἰσχύι... καὶ τῇ τοῦ σώματος ἀνδρείᾳ, ὅτι καὶ αὐτό τούτων αἴτιον διὸ ἀνδρεία πρός τινων καλεῖται. Λόγῳ δὲ καὶ παιδείᾳ, ὅτι ἡγεμονικώτατον (sic V) πάντων τὸ αἰδοῖόν ἐστι ὥσπερ καὶ ὁ λόγος. βουλεύμασι δέ ἀπορρήτοις, ὅτι μήδεα καλεῖται τά τε βουλεύματα καί τὸ αἰδοῖον

[2] *Vita Aesopi*, ed. Westermann, p. 56. Vgl. Sudas, s.v. ἀνδρεία.

[3] Bethe, a.a.O., 466, Gruppe, *Griechische Mythologie*, II, 866 ff., Anm. 2.

[4] Bethe, *Die dorische Knabenliebe*, Rheinisches Museum. N.F. 22, 1907, S. 464. Dümmler, Philologus, N.F.X, 12 = Kleine Schriften II, 220.

[5] Aelian. Var. Hist. III, 12. Siehe Bethe, a.a.O. 456–461, W. Kroll, Art. Knabenliebe, RE IX 899. Deshalb schreiben triumphierend Knabenliebhaber in den Felseninschriften von Thera von ihren Verbindungen, indem sie Apollon anrufen, und jeder seinen Namen und den Namen des Knaben bezeichnet (z.B. [τὸν δεῖνα] ναὶ τὸν Δελπλίνιον[ο] Κρίμων τε[ῖ]δε ὤιπλε παῖδα Βαθυκλέος.

[6] Ein Gesetz des Solon bei Aischin. Timarch. 138 (= 147); Plut. Solon, 1.

Wort μήδεα gebraucht wurde (Hesiod. Theog. 180); dabei darf man nicht vergessen, daß „herrschen" und „denken" bei den Griechen durch dasselbe Wort μέδομαι ausgedrückt wurde (wie auch im Russischen — „заведывать", „ведать государство"), während das gleichstämmige μέδεα „die Scham" bedeutete.

Doch nicht nur einem herabgestürzten Gott, — auch einem besiegten Feind wurde in Griechenland das Glied abgeschnitten. Im VII. Jahrhundert ist uns dieser Gebrauch für Sparta und wohl für Thasos bezeugt. So ist es bei Tirtaios (10, 15) zu lesen: „Was für eine Schande ... wenn ein Greis liegt, unter seinen Mitkämpfern gefallen ... indem er in seinen Händen seine blutende Scham hält". In demselben Sinne deute ich auch das Fragment des Archilochos fr. 138 Berkg: ἶνας δὲ μεδέων ἀπέθρισεν („er hat die Sehnen der Scham abgeschnitten"), fr. 47 Bergk (= 34 Diehl): ἀλλ' ἀπερρώγασι μύκεω τένοντες („die Sehnen der Scham sind abgerissen").

Also spricht alles dafür, daß unsere Deutung des russischen Wortes „мудрый" als *testiculatus* [1] das Richtige trifft. Freilich sind mir entsprechende Belege aus den slavischen vorchristlichen Gebräuchen und der slavischen Folklore bisher unbekannt, doch habe ich mich damit nicht beschäftigt. Ich kann nur einen zufälligen Beleg anführen: In einem ukrainischen Märchen [2] heißt ein furchtbares mythisches Ungeheuer „Довгомуд", d.h. „mit langem Glied". Ich glaube, daß weitere slavische Belege aufgefunden werden müssen, sobald man sich eine solche Aufgabe stellen wird.

---

[1] Darf man nicht ὄρχ-αμ-ος in demselben Sinne verstehen? Über das Suffix -αμ- siehe P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris, 1933, S. 133.

[2] П. П. Чубинский, Малорусские сказки, т. 2, № 36, СПб. 1878.

OBSERVAȚII ASUPRA PROCESULUI DE GRAMATICALIZARE A VERBELOR ÎN LIMBILE ROMANICE

DE

M. MANOLIU

Cercetătorii din domeniul lingvisticii romanice care s-au ocupat de studiul diacronic al verbelor auxiliare au urmărit de obicei aspectele particulare, specifice dezvoltării fiecărui verb în parte, rareori cu o perspectivă romanică. Această prezentare unilaterală, strict necesară în prima etapă a studierii oricărui fenomen, nu putea însă permite analiza caracteristicilor generale, esențiale ale procesului de gramaticalizare verbală.

Chiar în lucrările de lingvistică comparată [1] găsim cu deosebire descrierea minuțioasă și explicația particularului, dar cu totul insuficientă analiza generalului.

Autorii lucrărilor de semantică și sintaxă cu caracter general fie că au acordat o atenție restrînsă explicării cauzelor și mai ales modului de desfășurare a procesului respectiv [2], fie că, pornind de la concepții idealiste [3] sau mecaniciste au ajuns la concluzii și explicații inacceptabile, așa cum se va putea observa din trimiterile făcute în cuprinsul lucrării.

De aceea, avînd în vedere bogăția de fapte relevate de lucrările anterioare, credem că nu va fi lipsită de interes o cercetare de ansamblu, care să încerce a scoate în lumină cîteva dintre aspectele generale, caracteristice gramaticalizării verbelor în limbile romanice și anume:

1. Elementele semantice care favorizează procesul de gramaticalizare verbală.

[1] Cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, Paris, 1900, III, p. 324—346; R. Grasserie, *Des diverses fonctions des verbes abstraits*, în *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, XI, p. 37 și urm.

[2] Cf. M. Bréal, *Essai de sémantique*, Paris, 1921, p. 113, 233 etc.; В. А. Серебренников, *К проблеме типов лексической и грамматической абстракции*, în *Вопросы грамматического строя*, Moscova, 1955, p. 54 și urm.; S. Ullman, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 85... 132..., 247..., 280...

[3] G. Guillaume, *Théorie des auxiliaires et examen des faits connexes*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, t. 39/1938.

2. Factorii care determină caracterul valorii gramaticale a verbului auxiliar.

3. Condiția gramaticalizării totale. Factori care au favorizat extinderea tipului verbal analitic în limbile romanice.

4. Tipologia căilor de gramaticalizare verbală în limbile romanice.

ELEMENTELE SEMANTICE CARE FAVORIZEAZĂ PROCESUL DE GRAMATICALIZARE VERBALĂ

A. Definită ca un proces de abstractizare, gramaticalizarea presupune în primul rînd un element semantic favorabil. Încă din 1899 R. de la Grasserie considera funcția de verb auxiliar ca fiind proprie verbelor abstracte [1], definite ca verbe care nu indică prin ele înseși o acțiune definită, completă (de ex. *faire*), în opoziție cu verbele concrete care exprimă nu numai acțiunea integrală dar și pe cea supradeterminată (*fahren*, „a merge cu trăsura", *reiten* „a călări").

G. Guillaume vorbea de „verbele subductive", care datorită sensului lor „coboară în gîndire sub celelalte" [2], apar în „filiația ideală a cuvintelor" [3] înaintea altor verbe.

Și unul, și celălalt, observau, pe drept cuvînt, că auxiliarele provin, în toate limbile, cu foarte ușoare variații, dintr-un număr restrîns de verbe, cu aceleași sensuri de bază („a fi", „a merge", „a voi", „a face", „a avea") și că trăsătura care le unește constă într-un element de ordin semantic. Dar, după părerea noastră, acest element nu se poate defini prin incapacitatea de a exprima o acțiune integrală. *A exista* exprimă o acțiune tot atît de completă ca și *a dormi*. Impresia de incomplet provine de la caracterul tranzitiv al unei bune părți din aceste verbe. Tranzitivitatea presupune intrarea în contact a două elemente : subiectul și obiectul. Cel de-al doilea element poate fi subînțeles sau exprimat. Cu cît sensul unui verb este mai puțin concret, cu atît mai mare poate fi diversitatea obiectelor sale directe și deci necesitatea exprimării obiectului devine mai imperioasă.

Faptul că verbele luate în discuție cer în majoritatea cazurilor un obiect direct exprimat nu se explică prin incapacitatea de a exprima o acțiune integrală, ci prin trăsătura lor fundamentală pe care vom încerca să o definim aci și anume : gradul ridicat de generalitate al proceselor obiective pe care le exprimă, ca de pildă : existența („a fi"), mișcarea („a merge", „a veni"), dependența („a avea"), acțiunea („a face"). În acest sens, ele pot fi numite **verbe abstracte**. Desigur că nu se poate vorbi de egalitate în ceea ce privește gradul de generalitate al verbelor abstracte. Există mai degrabă diverse categorii, dispuse pe trepte diferite de genera-

---

[1] *Op. cit.*, p. 27.

[2] *Op. cit.*, p. 5.

[3] *„Etre, par exemple, préexiste dans la filiation idéelle des mots à* **pouvoir** *qui préexiste à* **faire**, *et généralement à tous les verbes spécifiant un procès agi ou subi"* (*op. cit.*, p. 5).

lizare. Dar fiecare dintre aceste verbe are un sens mai abstract decît altele de tipul „a mînca", „a dormi" etc.

În această lumină, teoria lui Guillaume cu privire la antecedența filogenetică a verbelor abstracte apare ca absurdă. Este un fapt bine cunoscut în lingvistica și logica marxistă că în dezvoltarea gîndirii și a limbajului noțiunile și cuvintele care exprimă aspecte specifice, concrete ale lumii obiective apar înaintea celor care au un grad de generalizare mai mare [1].

De altfel, faptul antecedenței filogenetice nu interesează procesul gramaticalizării, întru cît acesta are loc din momentul în care ambele categorii coexistă. Important din acest punct de vedere este elementul semantic abstract. Cu cît un verb va avea un sens mai abstract, exprimînd un proces cu un grad de generalitate mai mare, cu atît mai ușor va putea intra în procesul de abstractizare. Locul cuvîntului în vorbire, relațiile semantice în care intră sînt determinate de poziția lui în sistemul lexical. Cu cît un cuvînt are un sens lexical mai general, cu atît poate fi folosit în combinații mai variate. Aceasta duce uneori la imposibilitatea de a sesiza sensul fundamental al cuvîntului respectiv, elementul semantic esențial, comun tuturor combinațiilor posibile, de a defini exact sensul lui lexical fundamental. Cuvîntul devine polisemantic. Mai departe, generalitatea cuvîntului duce la imposibilitatea definirii sensului specific din cadrul fiecărui tip de construcție ; accentul semantic cade pe elementul mai concret cu care este legat în contextul respectiv. Din momentul în care și sensul lexical specific devine greu sesizabil se poate spune că autonomia cuvîntului este într-adevăr în primejdie dat fiindcă încetează să mai îndeplinească funcția caracteristică lecsemului, funcția „nominativă" [2]. Considerăm că acest moment constituie punctul nodal al gramatilizării. Dintr-un cuvînt cu un sens lexical general, verbul se transformă, printr-o abstractizare maximă, în inversul său, într-un element cu funcție de concretizare maximă. Numai că, devenind indice gramatical, el nu va mai evoca o noțiune ci va servi ca element dependent, la individualizarea, actualizarea noțiunii anunțate de cuvîntul regent.

De aceea se poate afirma că sensul abstract al unui verb constituie o premisă a gramaticalizării, că acesta conține în potențial gramaticalizarea. El determină varietatea complinirilor, varietate care constituie la rîndul ei, o condiție importantă în slăbirea sensului lexical al unui cuvînt [3].

B. Complinirile verbului abstract, ca ale oricărui verb, pot avea valori morfologice diferite. Dar nu orice complinire poate determina gramaticalizarea unui verb. În cazul auxiliarelor, numai complinirile cu sens verbal pot favoriza delexicalizarea, deoarece, în momentul cînd verbul abstract își pierde sensul lexical, sensul complinirii va trebui să transmită

[1] Vezi și H. Wald, *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea ideilor*, în *Probleme de logică*, Buc., 1956.

[2] În legătură cu funcția cuvîntului, vezi și A. A. Реформатский, *Вопросы языкознания*, 7/1956, p. 33.

[3] Cf. M. Bréal, *op. cit.*, p. 113.

întregii construcții posibilitatea de a exprima o acțiune, de a forma o sintagmă verbală.

În general vorbind, atît complinirile nominale cît și cele verbale au rolul de a particulariza, de a restrînge sfera noțiunii exprimată de substantiv sau de verb. La fel se întîmplă și în cazul complinirilor verbale care anunță un proces. (Astfel *să înveți* din sintagma *doresc să înveți*, restrînge sfera noțiunii „a dori" la categoria „a dori" un anumit lucru). Dar pentru a putea favoriza neglijarea pînă la dispariție a sensului lexical, complinirea trebuie să intre într-un raport semantic și mai strîns, și mai complex cu verbul abstract. Din cercetarea materialului romanic am ajuns la concluzia că acest raport se caracterizează prin unicitatea cauzei, unicitatea subiectului celor două procese. Numai în acest mod se poate ajunge la neglijarea unor indici gramaticali ai complinirii și astfel la transformarea verbului abstract în purtătorul indicilor gramaticali ai întregii sintagme.

În concluzie, gramaticalizarea unui verb cere următoarele condiții semantice :

1. Sens general al verbului care se gramaticalizează (verb abstract).
2. Complinire cu sens verbal.
3. Un anumit tip de raport semantic între verbul abstract și această complinire.

FACTORII CARE DETERMINĂ CARACTERUL SENSULUI GRAMATICAL AL AUXILIARULUI

Gramaticalizarea nu poate fi definită numai prin latura sa semantică. Verbul abstract își pierde sensul lexical dar primește o valoare gramaticală nouă. În noua sa calitate, auxiliarul cumulează funcțiile de exprimare a diverselor categorii gramaticale verbale ca aspecte ale acțiunii indicate de fosta sa complinire (participiu sau infinitiv).

În noul complex de valori gramaticale. cel puțin una diferă de ale complexului de valori care caracterizează verbul abstract ca verb predicativ (în construcția *am plecat*, valoarea de trecut înlocuiește valoarea de prezent pe care o avea *am* ca verb predicativ, în timp ce numărul, persoana, modul, diateza rămîn neschimbate).

Cine determină apariția noii valori?

Dacă gramaticalizarea s-ar săvîrși printr-un proces strict interior verbului abstract, iar complinirea ar apărea numai după terminarea procesului, pentru a aduce auxiliarului o materie echivalentă cu cea pierdută prin delexicalizare, așa cum susține G. Guillaume [1], cum s-ar putea explica faptul că unul și același verb ia valori diferite după caracterul morfologic al complinirii? De pildă, *a fi* este auxiliar de diateză dacă se unește cu participiul trecut al unor verbe tranzitive și marcă a perfectului dacă se combină cu participiul trecut al unor verbe intranzitive (cf. fr. *je suis battu* și *je suis venu*). Este clar că în aceste cazuri direcția de dezvoltare a funcției gramaticale a verbului abstract a fost influențată de natura morfologică a determinantelor respective.

[1] *Op. cit.*, p. 8.

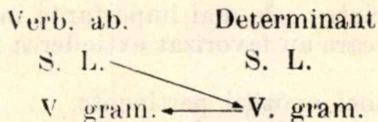
Pe de altă parte, însă nu trebuie absolutizată influența complinirii. Cum s-ar explica atunci faptul că „a fi" împreună cu participiul verbelor tranzitive formează pasivul, în timp ce „a avea", împreună cu același participiu, formează perfectul? În acest caz, rolul hotărîtor îl joacă sensul verbului abstract care permite utilizarea acestuia într-un anumit număr de relații semantice. Desigur, relația semantică care ne interesează din punctul de vedere al gramaticalizării trebuie să îndeplinească condiția enunțată mai sus (vezi p. 564). Dar această relație generală este colorată cu un anumit specific datorită sensului verbului abstract (atît expresia *volo cantare* cît și **sum venutus* exprimă prin *cantare* și prin **venutus* un mod de manifestare a lui *volo* și a lui *sum*. Dar *volo* prezintă acțiunea de „a cînta" ca dezíderativă, neîmplinită, în timp ce *sum* prezintă acțiunea de „a veni" ca existentă, îndeplinită). În același timp, un anumit tip de relație semantică presupune un anumit tip de relație gramaticală. (De pildă, o complinire care indică un proces ca mod de manifestare a lui *a fi* poate fi exprimat în limba romînă prin participiul trecut (*sînt venit*) sau prin adjectivul verbal — nume de agent (*sînt iubitor*). În schimb, *a voi* nu poate să aibă determinant cu sens verbal decît un infinitiv sau un conjunctiv). De aceea se poate spune că sensul lexical al verbului abstract determină, într-o anumită măsură, caracterul valorii gramaticale a complinirilor sale. Dar în procesul de gramaticalizare, natura morfologică a complinirilor influențează la rîndul ei caracterul valorii gramaticale a verbului abstract, astfel încît la un moment dat complexul funcțional al verbului abstract se transformă, își schimbă caracterul. Vechiul tip de relații care îl defineau ca verb predicativ este înlocuit de un nou tip de relații care îl caracterizează ca auxiliar.

Așadar:

a) Caracterul noului sistem de relații funcționale ale verbului abstract este influențat direct de natura morfologică a elementelor cu care intră într-un anumit tip de relații semantice [1].

b) Întru cît tipul de relație gramaticală depinde de tipul de relație semantică iar specificul relației este dat în primul rînd de locul cuvîntului regent în sistemul lexical, rezultă că tipul relației gramaticale este influențat indirect de sensul lexical al verbului abstract.

Grafic procesul poate fi transpus astfel:

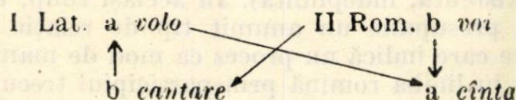

Recunoașterea influenței acestor doi factori în procesul gramaticalizării permite explicarea pe de o parte a faptului că lat. *habeo* a fost considerat prin excelență ca propriu pentru exprimarea perfectului analitic, în timp ce lat. *volo, debeo* pentru formarea viitorului, pe de altă parte, a faptului că unul și același verb (lat. *venire*) a evoluat în direcții grama-

[1] M. Bréal amintește de acest fenomen denumindu-l contagiune (*op. cit.*, p. 224).

ticale diferite, după cum a fost însoțit de un participiu trecut (it. *venne stimato da te* — : pasiv), de un infinitiv precedat de prepoziția *a*(*d*) (retorom. *vanyes — á — plover* : viitor), sau de un infinitiv precedat de prepoziția *de* (fr. *je viens de chanter* : trecut apropiat).

În concluzie, procesul de gramaticalizare se efectuează printr-o interacțiune reciprocă semantico-gramaticală dintre verbul abstract și determinantul său. În faza finală, cele două elemente își schimbă locul din corelația semantică inițială. Astfel în cazul construcției lat. *volo-cantare*, *volo* anunță elementul semantic regent, central, *cantare* pe cel dependent, constituind mijlocul de concretizare a lui *volo*. În faza finală a gramaticalizării *voi* devine elementul dependent care actualizează noțiunea „a cînta" iar *cantare* indică elementul semantic central.

CONDIȚIA GRAMATICALIZĂRII TOTALE

Premisele semantice ale gramaticalizării definite în capitolul anterior pot să apară în orice limbă. Totuși, nu în toate limbile gramaticalizarea are loc în direcții identice, nu acționează exact asupra acelorași verbe, nu afectează același număr de verbe.

Aceste deosebiri din plin prezente și în limbile romanice cer desigur o explicație care, putem spune aprioric, ține de natura condițiilor de dezvoltare ale fiecărei limbi, condiții care au determinat existența unei anumite structuri a sistemului verbal romanic, cît și structura sistemului verbal al fiecărei limbi romanice.

Modificările intervenite în sistemul verbal latin au permis transformarea unor serii de construcții verbale perifrastice din variante sintactice-stilistice în variante morfologice fundamentale. Această transformare nu se poate săvîrși decît în momentul în care construcția respectivă ocupă un loc gol din sistemul verbal, pentru că numai atunci are toate condițiile să-și piardă încărcătura semantico-afectivă. În fiecare limbă cauzele care determină goluri în sistemul verbal sînt diferite și acționează în momente și direcții deosebite. Printre cele mai importante modificări din sistemul verbal latin și romanic care au favorizat extinderea formelor verbale analitice amintim :

A. Restabilirea unei opoziții pertinente.
B. Întărirea unei opoziții pertinente.
C. Apariția unei opoziții pertinente noi.

A. RESTABILIREA UNEI OPOZIȚII PERTINENTE

Sistemul temporal al latinei populare pierde o serie de timpuri printre care și viitorul. La această dispariție contribuie desigur și factorul fonologic : confuzia formală a viitorului 1 cu conjunctivul prezent sau cu indicativul imperfect sau perfect. Dar rolul cel mai important l-a avut

factorul psihologic. Pentru vorbitorul popular în exprimarea unei acțiuni care se va îndeplini nu este atît de importantă indicarea momentului săvîrșirii, deoarece acesta, plasat în viitor, apare ca incert, greu de precizat, cît indicarea modaltății ei, mult mai clară, precizabilă, prin faptul că este determinată de dispoziția subiectului în momentul vorbirii (necesitate, dorință, posibilitate etc.). Astfel se explică slaba folosire a viitorului în vorbirea populară [1] și înlocuirea lui cu prezentul sau cu construcții modale de tipul *habeo*, *volo*, *debeo* + infinitivul. Așadar în latina populară, opoziția pertinentă temporală P(rezent) : *amo*/ V(iitor) : *amabo* dispare, este înlocuită cu o serie de opoziții nonpertinente din punctul de vedere al sistemului temporal, opoziții modale : A prezent real (*amo*) / A 1 prezent posibil; A/A 2 (prezent necesar); A/A 3 (prezent optativ) etc. Mai apoi, o dată cu dezvoltarea limbii latine în limbi romanice, evoluția gîndirii și culturii impune completarea sistemului temporal prin refacerea opoziției A / V. Una dintre numeroasele variante modale ale prezentului care circulau în vorbire și care se apropiau prin nuanța secundară de sensul temporal al viitorului (o acțiune necesară, dorită în prezent presupune realizarea într-un timp posterior momentului vorbirii), se transformă în variantă temporală fundamentală, intră în sistemul limbii pe locul lăsat gol prin dispariția viitorului sintetic, restabilind opoziția P/V sub forma P/V1 în care V1 = A1. . .n.

B. ÎNTĂRIREA UNOR OPOZIȚII PERTINENTE

1. Dacă un semn primește la un moment dat o funcție nouă și deci un singur semn are două funcții, noua opoziție pertinentă pe care a generat-o apariția noii valori poate contribui la neutralizarea celei vechi. Omonimia gramaticală poate deveni tot atît de supărătoare cît și cea lexicală. Astfel din momentul în care seria sintetică temporală perfectivă latină tinde să piardă nuanța de aspect în favoarea celei temporale, opoziția pertinentă **A (prezent imperfectiv: *cano*)/B (prezent perfectiv: *cecini*)** se neutralizează, întrucît același semn B (*cecini*) se utilizează pentru exprimarea a două sensuri diferite : 1) prezent perfectiv și 2) trecut.

Aceasta determină pe vorbitori să caute o serie de mijloace prin care să se realizeze vechea opoziție de aspect. Construcții de tipul *habeo scriptam*, *sum venutus* exprimînd prin participiu un rezultat al acțiunii iar prin *habeo* sau *sum*, posesia, respectiv existența acestui rezultat în prezent, presupun săvîrșirea acțiunii indicată de participiu într-un moment anterior și terminarea ei în momentul vorbirii. Prin aceasta ele se apropie de sensul perfectului. Apare astfel în latina populară opoziția nonpertinentă. **B (*cecini*) / B 1 (habeo cantatum)**. Atunci B 1 a putut ocupa locul lui B din opoziția A/B, ceea ce a dus la realizarea opoziției **A/B 1**. Astfel din planul vorbirii construcția analitică se stabilește în sistemul verbal ca semn al perfecului.

[1] Fenomenul se întîlnește și astăzi în limbile romanice. Vezi și F. d'Ovidio e W. Meyer-Lübke, *Grammatica storica della lingua e dei dialetti italiani*, Milano, 1919, p. 156—157.

2. Un fenomen asemănător are loc în latina populară şi mai ales în limbile romanice în cadrul opoziţiilor verbale bazate pe semnul *a fi*. Astfel, dintre opoziţiile latineşti pertinente : **I A(ctiv)**: *amo*/**P(asiv)**: *amor* şi **II Pv (predicat verbal)**: *amor*/**Pn (predicat nominal)**: *amatus sum*, atunci cînd P : *amor* devine *sum amatus*, opoziţia II devine nonpertinentă, ceea ce determină o îngustare a cîmpului de realizare al opoziţiei **IA/P**, în cazul verbelor iterative şi perfective. (De pildă, *fereastra este deschisă* poate exprima faptul că ,,fereastra se află în starea de a fi deschisă'' (Pn) sau, mai greu, faptul că în momentul vorbirii, ,,cineva deschide fereastra'' (Pv.)[1]. De aceea, în unele limbi romanice, unul dintre termenii opoziţiei A/P şi-a schimbat semnul. În spaniolă, italiană, vechea franceză se folosesc pentru exprimarea pasivului verbe auxiliare care prin sensul lor dinamic întăresc caracterul de proces al sintagmei respective. Cum s-a ajuns la aceasta? În prima fază, existau în limbile vechi romanice, următoarele opoziţii semantice : 1. Opoziţia pertinentă ***A/P*** (= Ba + x), în care B = a fi, a = auxiliar, x = participiu. 2) Opoziţia nonpertinentă **P*n*/Pv** ai cărei termeni erau exprimaţi prin acelaşi complex sonor : ,,a fi'', deci Pn/Pv = Bc + x/Ba + x, în care B = a fi, c = copulă, a = auxiliar, x = participiu trecut.

În unele limbi romanice ca italiana, romîna, spaniola se dezvoltă la un moment dat diverse opoziţii nonpertinente între ,,a fi'' (Bc) şi ,,a veni'' (Cc) în funcţie de copula (**Bc/Cc**) sau **Bc/Cc1** (= *andar*), **Bc/Cc 2** (= *ficar*), **Bc/Cc 3** (= *fieri*)[2]. Atunci se poate realiza şi opoziţia **P*n*** (= $\mathbf{Cc}_{1...n}$ + x) / **Pv** (= **Ba** + x). Într-o fază ulterioară, o dată ce există opoziţia nonpertinentă **Bc/Cc** se poate dezvolta şi opoziţia nonpertinentă **Ba/Ca** şi concomitent opoziţia pertinentă $\mathbf{A/P_1}$(= **Ca** + x).

Aşadar, la un moment dat există următoarele opoziţii de sens :

I. A/P (= Ba + x)	A = activ P = pasiv
II. A/P_1 (= Ca + x)	Pv = predicat verbal
III. Pv (= Ca + x)/Pn (= Bc + x)	B = ,,*a fi*''
IV. Pv (= Ba + x)/Pn (= Bc + x)	a = auxiliar
V. Pv (Ca + x)/Pn (= Cc + x)	x = participiu
VI. Pv (= Ba + x)/Pn (= Cc + x)	C = ,,veni'' ,,a rîmîne'' etc...
	Pn = predicat nominal
	c = copulă

dintre care numai opoziţiile I, II, III, VI sînt pertinente. Situaţia aceasta există în italiană, spaniolă şi portugheză. Opoziţia IV, bazată pe acelaşi semn B împiedică uneori realizarea opoziţiei I. De aceea, unele limbi romanice, ca retoromana, au înlocuit definitiv pe *Ba* cu *Ca*. În limba

[1] Vezi W. von Wartburg şi P. Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berna, 1947, p. 10.

[2] Cf. sp. *ando enamorado*, it. *venne ucciso*, v. fr. *s'en alloit dissipée* ; (N. n. rom. *rochia vine tivită*), pg. *ficou engañado*, ret. *vegnida enrihida*. (W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, III, p. 343 şi urm.).

retoromană, din opozițiile descrise mai sus rămîn opozițiile II și III. Prin introducerea lui *Ca*, cîmpul realizării opoziției A/P nu mai este limitat de funcția copulativă a lui B. În același timp, verbul ,,a veni'' s-a gramaticalizat, a primit funcția de auxiliar de diateză [1].

3. Omonimia gramaticală poate determina uneori fenomenul invers. În loc să piardă funcția de auxiliar, așa cum s-a întîmplat în retoromană, cu verbul ,,a fi'' sau în portugheză cu ,,a avea'', verbul pierde funcția predicativă și se specializează în funcția de auxiliar. Este cazul spaniolului *haver*, care a fost înlocuit în funcția de verb predicativ prin sinonimul *tener*.

În vechea spaniolă, *haver* avea funcție de verb predicativ, de auxiliar și de semiauxiliar. Servea la exprimarea opozițiilor semantice pertinente : 1 de timp **P** (rezent) / **T**(recut) ; 2 de aspect **I**(imperfectiv) / **P**(erfectiv) : I *amo/he amado* ; II *amo/he uno hijo amado*.

Opoziția **I/P** (= **H** + **x**), în care *H* = *haver*, *x* = participiu trecut, împiedică uneori realizarea opoziției **P/T**, cînd obiectul direct are un atribut verbal, mai ales atît timp cît se menține acordul între participiu și obiectul direct. Propoziția *He escrita una carta* putea fi interpretată și ca ,,am o scrisoare scrisă'' și atunci opoziția P/T era neutralizată.

Situația se întîlnește și în alte limbi romanice. De pildă în cazul propozițiunii v. fr. ,,*sa chemise out Yseut vestue*'' (Le Roman de Tristan, par Béroul publiée par E. Muret, Paris 1903, S.A.T.F. v. 807) numai contextul indică faptul că trebuie să se traducă ,,I s o l d a a a v u t c ă m a ș a î m b r ă c a t ă'' și nu ,,I s o l d a î m b r ă c a s e c ă m a ș a''. Vorbirea a căutat diverse mijloace pentru întărirea opoziției P/T. A folosit topica, a exclus acordul participiului cu obiectul direct în cazul trecutului. În unele limbi romanice, în formarea perfectului se utilizează seria timpurilor compuse ale auxiliarului (Fr. *j'ai eu mangé*) [2]. Spaniola, deși nu ignorează aceste procedee, a operat diferit. A folosit opoziția stilistică existentă între *haver* și *tener* în funcție de verbe predicative (III. **Hv/Tv**) pentru a dezvolta o opoziție stilistică și în funcția de auxiliar de aspect (IV. **Ha/Ta**) și deci și opoziția V. I/P (= T + x), în care T = *tener*, x = participiu. Lucrurile merg mai departe, opoziția stilistică pertinentă IV devine nonpertinentă. Atunci, paralel cu opoziția pertinentă **V. I/P** (= = **t** + **x**) apare și opoziția nonpertinentă **VI. Ht/Tt**, între *haver* și *tener*, cu funcție de exprimare a trecutului și deci și opoziția pertinentă VII. P/T_1 (= T + x) : *amo/tengo amado*. În spaniola evului mediu se realizează toate opozițiile menționate mai sus [3].

În spaniola modernă, evoluția limbii merge către simplificare și clarificare, prin specializarea semnelor pentru exprimarea unui singur termen al celor două opoziții inițiale P/T ; I/P. Dispar opozițiile nonpertinente III, IV, VI și opozițiile pertinente VII și II. Rămîn întărite opozițiile pertinente I. **P/T** (= **H** + **x**) și V. **I/P** (= **T** + **x**). În portugheză rămîn opozițiile VII. $\mathbf{P/T_1}$ (= **T** + **x**) și II. **I/P** (= **H** +**x**).

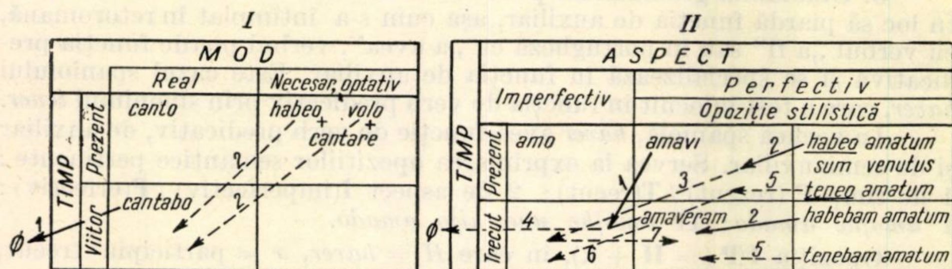

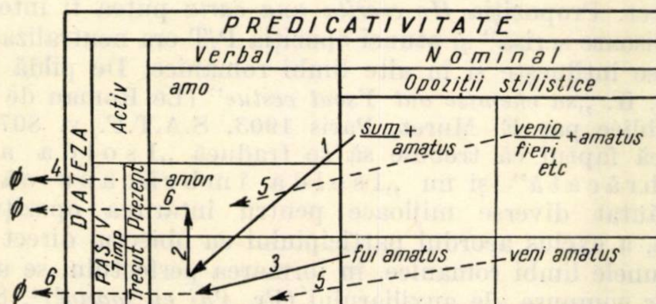
[1] Th. Gartner, *Raetoromanische Grammatik*, Heilbronn, 1883, p. 107.

[2] L. Foulet, *Le développement des formes surcomposées*, Romania, Paris, LI/1925.

[3] Cf. Eva Seifert, în Revista de filología española, XVII/1930, p. 233—276 și 345—389, 253—276, 356, 371—383.

Dăm mai jos schemele principalelor schimbări din sistemul verbal latin şi romanic care au favorizat extinderea tipului analitic. (Am notat cu linie continuă (→) mutaţiile din latină şi cu linie discontinuă (⇢) mutaţiile romanice):

RAPORTUL DINTRE NEGAREA NEGAȚIEI ȘI SALTUL CALITATIV ÎN LIMBĂ

DE

P. MICLĂU

Ca orice fenomen al realității, și limba se dezvoltă conform legilor dialecticii materialiste. Motorul dezvoltării este lupta contrariilor care face ca un lucru să se transforme permanent în contrariul lui. Din punct de vedere dialectic, o prefacere esențială a fenomenelor înseamnă trecerea de la o calitate veche la alta nouă, trecere care se înfăptuiește printr-un salt. În procesul dezvoltării trecerea de la un moment la altul se face printr-o negație dialectică, în care odată cu distrugerea laturilor perimate, se mențin și se dezvoltă aspectele pozitive [1]. Dezvoltarea pe baza negației se petrece sub formă de spirală : prin negarea negației se obține o depășire în sens progresiv a punctului de plecare.

Acad. Al. Graur a făcut prima expunere amplă a acțiunii legii negației în limbă [2]. Pornind de la tezele de bază prezentate de domnia sa, în cercetarea de față îmi propun să discut modul cum negarea negației este condiționată de salt.

„Negarea negației, legea formei (tendinței) mișcării progresive poate fi înțeleasă numai pe baza legii fundamentale principale a dialecticii materialiste, adică pe baza legii unității și luptei contrariilor, și pe baza trecerii schimbărilor cantitative în schimbări radicale, calitative, care decurge nemijlocit din cea dintîi" [3]. Prin urmare, ca să putem vorbi de negare dialectică, trebuie ca în dezvoltarea unui fenomen să intervină un salt calitativ. Aceasta din cauză că legea negării negației presupune o dezvoltare progresivă, iar criteriul apariției unei calități noi, superioare, îl constituie, în general, saltul.

---

[1] Vezi V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 189.

[2] Vezi capitolul respectiv din *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, 1960.

[3] *Despre legea „negării negației"*, culegere de studii traduse din publicațiile sovietice București, 1957, p. 23 (Se va prescurta în continuare *Culegere*).

Astfel, transformarea limbii latine populare în mai multe limbi romanice [1], reprezentînd un salt calitativ, constituie o negare dialectică. De aici nu rezultă însă că negarea negației se confundă cu legea schimbării calitative. Cele trei legi ale dialecticii materialiste sînt distincte, fiecare din ele se referă la un anumit aspect al procesului dezvoltării : legea luptei contrariilor are în vedere resortul, motorul mișcării, saltul calitativ, mecanismul interior al dezvoltării, iar negarea negației traiectoria ascendentă sub formă de spirală) a evoluției [2].

★

Se pune problema dacă în trecerea de la o calitate la alta printr-o fază intermediară distinctă de salt treptat se poate vorbi de o dezvoltare pe baza legii negării negației. Se știe că în perioada saltului calitativ se distruge elementul vechi și se afirmă un conținut nou. ,,Înseamnă că prima formă a legii negării negației exprimă atît trecerea de la o calitate veche la o calitate nouă, cît și trecerea de la o formă veche la o formă nouă. În acest caz etapele principale sînt următoarele : vechea calitate — saltul (distrugerea vechiului plus crearea noului) — noua calitate'' [3].

Prima negație este deci procesul de distrugere a vechiului, iar a doua, acela de afirmare a noului [4].

Pentru lingvistică e suficient să reținem că negația dialectică înseamnă trecerea de la o etapă veche la una nouă. Ca să avem o evoluție realizată pe baza legii negării negației trebuie să vedem dacă s-a rezolvat contradicția de bază prin revenirea, pe un plan superior, la punctul de plecare, dacă s-au efectuat două negații succesive cu menținerea pozitivului în dezvoltare. ,,Atît necesitatea cît și relativitatea repetării în stadiul superior a trăsăturilor celui inferior este condiționată de caracterul contradictoriu al negației dialectice în care împreună cu modificarea calitativă a fenomenului are loc, în primul rînd, *reținerea* pozitivului în negație, în al doilea rînd, *menținerea* acestui pozitiv în dezvoltarea ulterioară și, în al treilea rînd, *transformarea*, însușirea de către ceea ce este nou, superior a ceea ce s-a reținut și menținut ca pozitiv din fenomenul negat, din stadiul inferior'' [5].

---

[1] Pentru limba franceză vezi G. D. Sanjeev, *Despre specificul modificărilor calitative din limbă*, *Cum vorbim*, 1952, nr. 2, p. 14—16, iar pentru limba romînă, acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 64—66.

[2] Vezi B. Kedrov, *Legea ,,negării negației''*, București, E.S.P.L.P., 1956.

[3] *Culegere*, p. 28.

[4] Idem, p. 26, 80—81. Acest fel de negare dialectică considerat ca una din formele legii negării negației a stîrnit obiecții printre cercetătorii din domeniul filozofiei. Criticînd pe M. F. Vorobiev, I. A. Harin, F. A. Kazakievici și A. G. Abolențeva (vezi *Culegerea* citată mai sus), S. P. Lebedev se ridică împotriva formei speciale de negație-salt (*Probleme de filozofie* (traducerea revistei sovietice Вопросы философии) 1958, nr. 7, p. 113—116)). Cam aceeași poziție adoptă și cercetătorul sovietic V. V. Dmitriev, care arată că rezolvarea contradicției principale duce întotdeauna la o evoluție în trei trepte (Vezi nr. 8, 1958, al aceleiași reviste, p. 119).

Nu este necesar aici de a intra în detaliile acestei discuții. De altfel criticile aduse formei de negație-salt nu sînt însoțite de o expunere a raportului dintre cele două legi ale dialecticii. Este sarcina filozofilor de a lămuri toate implicațiile chestiunii.

[5] *Culegere*, p. 66—67.

Pentru dezvoltarea limbii, menținerea pozitivului dintr-o fază mai veche este foarte importantă : prin păstrarea vechiului se asigură continuitatea procesului de comunicare în timp. Dar rămășițele nu sînt de același gen : unele constituie de la început o piedică în calea noului [1]. Astfel sînt în limbă elementele nesistematice. Un exemplu pentru această categorie îl formează verbele latinești neregulate. Alte elemente ale vechiului contribuie la consolidarea calității noi. De pildă, în trecerea de la limba latină la limbile romanice se păstrează conjugările I și a IV-a [2], care, prin caracterul lor regulat, au ușurat progresul limbii.

În ansamblu, în limbă se păstrează multe elemente vechi : în vocabular în special fondul principal lexical, în structura gramaticală fapte de genul celor de mai sus, în fonologie sistemul de opoziții fundamentale. Aceasta se explică prin faptul că din punctul de vedere al funcției primordiale a limbii — aceea de a fi mijloc de comunicare — contradicția de bază se manifestă între nevoile sporite ale comunicării și mijloacele de care dispune limba la un moment dat [3] ; pentru a se asigura procesul de comunicare, contradicția fundamentală nu duce la înlocuirea absolută a calității vechi. De aceea într-o perioadă în care, din punctul de vedere al comunicării, are loc un singur salt calitativ se poate întîmpla ca structura limbii să fie de două ori negată fără prejudicii prea mari pentru înțelegere de la o negație la alta.

În limba latină se observă unele diferențe de structură între aspectul popular al latinei și cel clasic. Elementele populare capătă prioritate în epoca tîrzie a dezvoltării latinei, iar apoi în răstimpul dintre părăsirea aspectului clasic și data apariției limbilor romanice, adică în faza numită de obicei romană. Există așadar trei trepte de evoluție : 1) latina clasică, 2) epoca latinei tîrzii la un loc cu perioada romană și 3) limbile romanice. Pentru societate, adică în ce privește procesul de comunicare, între latina clasică și limbile romanice s-a petrecut un singur salt. Criteriul după care stabilim cînd a avut loc o schimbare calitativă din punctul de vedere al comunicării este acela al înțelegerii : dacă vorbitorii unei limbi nu înțeleg un text dintr-o perioadă anterioară, înseamnă că între timp s-a efectuat un salt [4]. Structura limbii în acest răstimp a fost însă de două ori negată. Aceasta înseamnă că în toate compartimentele au survenit transformări de sistem. În ce privește fonetica, mă bazez pe faptele prezentate de acad. Al. Graur la cursul special de lingvistică generală ținut la Facultatea de filologie în anul universitar 1959/60.

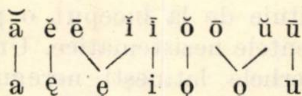
[1] *Culegere*, p. 43.

[2] Vezi, Al. Graur, *La quatrième conjugaison latine*, „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", vol. al IV-lea, fasc. 2, p. 127—150.

[3] Vezi T. P. Lomtev, în *Вопросы философии*, 1953, nr. 5.

[4] Vezi Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, 1960, capitolul consacrat saltului lingvistic. Pentru limba franceză există mărturia Conciliului din Tours de la 813, la care se constată că populația neinstruită nu mai înțelege predicile în latinește și se hotărăște ținerea lor în limba „vulgară".

Fonetica. *Vocalismul.* Schimbarea de sistem cea mai importantă o formează dispariția opoziției de cantitate și apariția opoziției de timbru, după schema bine cunoscută :

Rezultatul este și de ordin cantitativ : se ajunge de la 10 vocale la 7. Reducerea numărului de vocale a micșorat numărul de combinații de foneme ; pentru remediere apar cuvinte mai lungi și forme analitice.

Accentul se deplasează în unele categorii de cuvinte (vocală + muta cum liquida, vocală în silabă accentuată în hiat cu altă vocală, verbe cu prefixe analizabile). Din cauza pierderii cantității, a sincopelor, a pierderilor de consoane, accentul poate cădea pe orice silabă, ceea ce face ca el să capete valoarea fonologică.

Consonantismul. Are loc o simplificare a sistemului prin dispariția apendicelui labial al velarelor, a geminatelor ; în același sens sistemul se completează prin apariția lui *v*, *z* ; dispare *h*. Sărăcirea sistemului se compensează printr-o mai bună distribuție a consoanelor existente (*b*, *f*).

Morfologia. *Numele.* Neutrul începe să slăbească în urma acțiunii factorilor de conținut (contradicția dintre rămășițe și mentalitatea nouă) și formali (căderea desinențelor). Sînt luate drept feminine singulare, plurale neutre ca *gaudia*, *folia*, *brachia*.

La declinare se produce o întărire a tipurilor regulate : declinarea I, a II-a ; unele imparisilabice devin parisilabice (*pecten* > *pectinis*). Procesul se simte și la adjective, unde se răspîndește tipul cu trei desinențe (*pauper* > *pauperus*). Capătă o oarecare dezvoltare tipul de declinare în *-us*, *-onis* și *-a*, *-anis* (*mamma*, *-anis*).

În sectorul cazurilor se produce o simplificare foarte accentuată a desinențelor. Paralel, pentru exprimarea valorilor cazuale, se extinde folosirea prepozițiilor : *ad*, *ab*, *apud*, *cum*, *de*, *in*, *per* capătă sensuri noi, unele specializîndu-se pentru anumite cazuri. Treptat, structura sintetică a numelui devine analitică.

În aceeași direcție a analitismului merge și comparația adjectivelor, care se face cu adverbe ca : *plus*, *magis*, *multum*.

La pronume trebuie semnalată folosirea lui *ille* și chiar *ipse* ca pronume personale. În plus, acestea încep să se întrebuințeze cu valoare de articol. De semnalat tendința de compunere cu *ecce* a acelorași pronume, pentru exprimarea valorii demonstrative.

Verbul. Dispare categoria de verbe deponente, iar pasivul se simplifică în sensul extinderii pronumelui reflexiv *se* și a compunerii cu verbul *esse* + participiul în *-tus* ; aici apare un început de analitism. Se pierde alternanța la verbele cu nuanțe de aspect, formate cu „preverbe”. Se slăbește de asemenea valoarea incoativă a verbelor cu sufixul *-sc-*.

Trec verbe de la o conjugare la alta ; mai importantă în acest domeniu este întărirea conjugării a IV-a [1] (*fugere* > *fugire*).

Se întărește tendința de simplificare a perfectului prin înlăturarea reduplicării (cf. *morsi*, *cursi*, *responsi*), a răspîndirii perfectului în *-ui* (*bibuit*, *subuenuit*).

Se dezvoltă forme noi, analitice : viitorul, condiționalul, perfectul (compus), mai mult-ca-perfectul la indicativ și conjunctiv.

Sintaxa. Asemenea schimbări adînci în structura morfologică au dus la noi mijloace de exprimare a raporturilor : propozițiile infinitivale sînt părăsite din ce în ce mai mult ; la fel cele participiale ; stilul indirect, concordanța timpurilor nu se mai exprimă cu o strictă respectare a construcției. Ca urmare sînt extinse conjuncțiile *quod*, *quia*.

Vocabularul. În fondul principal lexical se produc schimbări importante. După o statistică comparativă, circa 140 de cuvinte comune fondurilor principale ale limbii romîne și franceze au la bază cuvinte răspîndite în latina tîrzie (*caballus*, *agnellus*, *battuere*, *galbinus* etc. etc.) [2], ceea ce este destul de mult pentru nucleul vocabularului. Din concurența dintre sinonime înving de obicei cele mai expresive (tip *toccare*), frecventativele (*cantare*, *pensare*), verbele mai regulate (*portare* față de *fero*, *tuli*), derivatele (*auricula*, *cultellus*, *genuculum*, *uetulus*). Apar cuvinte ajutătoare compuse : *ab ante*, *de foris*, *de intus*, *de subtus*).

Se împrumută cuvinte grecești generale (*chorda*, *colaphus*), dar mai ales bisericești (*parabolare*), cuvinte din provinciile cucerite — galice (*alauda*, *camminus*, *leuca* etc.), germanice (*burgus* etc.). Cuvintele prea scurte sînt înlocuite cu altele mai lungi (*os* → *bucca*, *gula*).

Am prezentat pe scurt transformările survenite în fiecare latură a limbii. Se vede că sînt deosebiri de structură față de latina clasică foarte importante. În legătură cu aceasta, Antoine Meillet afirmă : „Fără ca aspectul exterior al limbii să se fi schimbat mult, latina a devenit în decursul epocii imperiale o limbă nouă" [3]. Important pentru dezvoltarea limbii e faptul că în perioada imperială, mai ales spre sfîrșitul ei, formele populare capătă prioritate, iar la un moment dat sînt singurele folosite. Din acest punct de vedere, latina tîrzie este o negare dialectică a latinei clasice. Mai mult decît în alte domenii, în limbă și în speță în exemplul discutat, negarea nu se face prin eliminarea totală a vechiului, ci prin păstrarea elementelor lui pozitive [4]. S-a petrecut în istoria limbii latine un proces care se desfășoară sub ochii noștri în franceza contemporană : formele populare ale limbii se generalizează din ce în ce mai mult (ele au intrat și în operele

---

[1] Vezi Al. Graur, *La quatrième conjugaison latine*, în „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", 1938, vol. al IV-lea, fasc. 2, p. 134 și urm. ; Maria Iliescu, *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 87–102.

[2] P. Miclău, *Contribuții la stabilirea fondului principal lexical al limbii franceze*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1958, p. 595.

[3] A. Meillet. *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1928, p. 270.

[4] Vezi mai sus, p. 572–573.

literare), iar dacă tendința continuă, se va constata o negare a limbii literare.

A doua negație este tocmai trecerea de la latina tîrzie la limbile romanice. Nu intru în discuția dacă a existat sau nu o perioadă romană comună [1]; oricum, trebuie să recunoaștem că fiecare limbă romanică în parte a fost precedată de o perioadă de acumulare a noii calități. Principial deci, nu poate fi acceptată ideea că, în momentul despărțirii provinciilor romane, limba latină s-a și transformat în limbi romanice; din punct de vedere structural [2], a trebuit să treacă o anumită perioadă pentru ca să vorbim de o calitate nouă.

Pentru exemplificare amintesc două limbi romanice a căror naștere a fost interpretată ca o transformare calitativă : franceza și romîna. Între secolul al VI-lea și al VIII-lea s-a produs trecerea de la latina tîrzie la franceză [3]; romîna era probabil deja constituită în sec. al VI-lea [4]. Pentru limba romînă, acad. Al. Graur a enumerat (*op. cit.*) cele mai importante schimbări de structură care ne îndreptățesc să socotim apariția limbii romîne drept o fază nouă. În cazul francezei, schimbările sînt mai profunde în toate laturile limbii; faptul e cunoscut și de aceea nu mă opresc asupra lui.

Așadar, în dezvoltarea structurii limbii latine s-a petrecut o a doua negație, care este tocmai procesul de constituire a limbilor romanice. Se pune întrebarea dacă într-adevăr s-a realizat o evoluție progresivă în spirală, o revenire, la un nivel superior, la punctul de plecare.

În primul rînd, dezvoltarea a avut un sens ascendent. Fără a discuta amănuntele, comparația structurii limbii latine cu aceea a limbilor romanice ne demonstrează superioritatea acestora. În fonetică se reechilibrează sistemul prin crearea unor serii noi de foneme (africate, șuerătoare, vocale intermediare) și de diftongi, printr-o nouă distribuție a fonemelor vechi. În morfologie se reduc tipurile de declinare, se regularizează verbul (deși pe alocuri se face un pas înapoi) în sensul dezvoltării analitismului și al grupării pe tipuri a verbelor neregulate, apare articolul și se reface seria demonstrativelor etc. În sintaxă sînt numeroase consecințele analitismului — cuvîntul își pierde autonomia pe care o avea în latină. În vocabular, progresul e cantitativ, dar și calitativ : lexicul înregistrează schimbările vieții sociale.

În al doilea rînd, s-a petrecut o revenire aparentă la vechi. Limba latină poseda un sistem închegat fonetic, gramatical și lexical. Cum s-a văzut, în perioada tîrzie și romanică timpurie, sistemul latinesc a fost negat în toate laturile lui. Negarea n-a constat însă în înlocuirea vechiului sistem cu unul total nou, ci în crearea de variante ale tipurilor vechi, cu care au

[1] Vezi în această privință, părerea lui Georges Straka. *Observations sur la chronologie et les dates de quelques modifications phonétiques en roman et en français prélittéraire*, în *Revue des langues romanes*, vol. LXXI, 1953, p. 307.

[2] I. Coteanu arată că „efectele lingvistice ale izolării latinei orientale nu reprezentau atunci (în sec. al IV-lea, n.n.), decît niște simple posibilități". *Criteriile de stabilitre a dialectelor limbii romîne*, în *Limba romînă*, 1959, nr. 1, p. 13.

[3] G. D. Sanjeev, *op. cit.*, p. 15—16.

[4] Vezi argumentele acad. Al. Graur pentru formarea mai timpurie a limbii romîne în *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 64—66.

coexistat o anumită perioadă. Cu timpul, variantele devin pertinente. Prin rezolvarea contradicțiilor din structura limbii, adică prin transformările survenite în diferitele relații de opoziții, în limbile romanice se ajunge din nou la un sistem închegat de foneme și forme. Se revine, prin urmare, la treapta inițială, dar pe un plan superior.

Cîteva exemple pentru ilustrarea raționamentului. În sistemul fonologic au apărut *k'*, *g'*, *t'*, *d'* ca variante poziționale care, pe diferite căi, au devenit foneme. La fel fonemele vocalice romanice noi au apărut din diferite variante existente în limbă înainte de constituirea limbilor romanice. În structura gramaticală, formele analitice sînt la început variante ale tipurilor de flexiune sintetice, niște dublete ale acestora (*habeo cantatum* = *cantavi*; *volo cantare*, *cantare habeo* = *cantabo* etc.). Apare deci o contradicție între formele vechi și noi, o concurență pentru dreptul de termen unic în relația respectivă. În limbile romanice se revine la un sistem unitar, închegat. Vocabularul cunoaște aceeași dezvoltare. Din variante stilistice (*caballus* = *equus*; *manducare* = *edere* etc. etc.) cuvintele populare devin singura expresie a noțiunii respective. Se poate vorbi chiar de o trecere de la abstract la concret și apoi iar la abstract. „A mînca" se spunea cu un cuvînt abstract — *edere*, apoi s-a folosit un cuvînt expresiv, concret — *manducare*, ca acesta din urmă să-și piardă coloritul expresiv în limbile romanice ș.a.m.d. (cf. *loquor* → *parabolare*, *fabulari* → *parler*, *hablar*).

Nu se petrece o simplă revenire la vechi în toate compartimentele, căci, așa cum am văzut, treapta romanică e superioară din punct de vedere calitativ. Interpretarea pe care am făcut-o cred că dovedește dezvoltarea pe baza legii negării negației a limbii latine pînă la limbile romanice vechi inclusiv.

În mod analog se poate analiza și trecerea de la franceza veche la cea modernă. Deși din punctul de vedere al procesului de comunicare s-a produs un singur salt [1], dezvoltarea s-a făcut în trei trepte: franceza veche, franceza medie și franceza modernă. Franceza mijlocie are un caracter înnoitor evident, iar limba modernă este o etapă net superioară celei vechi.

*

Am prezentat pînă aici dezvoltarea pe baza legii negării negației de-a lungul unei perioade în care s-a produs un singur salt calitativ în procesul de comunicare. Putem însă privi dezvoltarea după un timp mai îndelungat. Se știe că aprecierea dezvoltării în spirală depinde de trăsătura esențială pentru procesul dezvoltării. Astfel, pornind de la faptul dacă societatea este sau nu împărțită în clase, încadrăm într-o singură perioadă mai multe orînduiri: societatea primitivă fără clase — societatea cu clase (cuprinzînd trei orînduiri) — societatea comunistă fără clase [2].

În ceea ce privește istoria limbii latine și a limbilor romanice, putem socoti că latina literară este prima treaptă, a doua o constituie diferitele

---

[1] Vezi P. Miclău, *Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională — cu aplicații la limba franceză*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 78—86.

[2] Vezi *Culegere*, p. 13.

faze prin care a trecut latina din epoca tîrzie pînă la sfîrşitul evului mediu, iar a treia limbile romanice moderne. Această împărţire în trei trepte se bazează pe felul cum limba şi-a îndeplinit funcţia de comunicare în societate.

În latineşte exista concordanţă între nevoile înţelegerii reciproce în toate sferele de activitate socială şi mijloacele de care dispunea limba. Latina avea toate variantele necesare pentru a satisface o comunicare în domeniul politicii, administraţiei, filozofiei, ştiinţei, literaturii. Concordanţa e încălcată în perioada tîrzie şi în fazele vechi ale limbilor romanice. Limba vulgară se îndepărtează de cea oficială, pe care, la un moment dat, poporul nu o mai înţelege (vezi mai sus, p. 573 nota 4). Neconcordanţa e evidentă în aproape toate limbile romanice : pentru conversaţie şi pentru literatură se foloseşte limba romanică curentă, în timp ce pentru filozofie, ştiinţă, administraţie, politică se întrebuinţează o limbă străină (latina, araba, slavona, greaca). Aceasta este prima negaţie. A doua constă în aparenta revenire la situaţia din latină : limbile romanice moderne, în faza lor naţională, sînt folosite în toate sferele de activitate. Ca urmare a extinderii funcţiei de comunicare a limbii se petrece un proces de diferenţiere stilistică. Este o revenire aparentă la vechi : specializarea limbilor romanice este mai cuprinzătoare şi mai profundă decît a limbii latine.

Din punct de vedere calitativ s-au petrecut în general două salturi în procesul de comunicare : primul de la latină la limbile romanice vechi şi al doilea de la acestea la faza modernă.

Tot referitor la funcţia de comunicare trebuie pomenit procesul de negaţie de la latină la limbile romanice moderne în planul dialectal. S-a spus că, de-a lungul istoriei limbilor, succesiunea proceselor de diversificare şi de unificare este o manifestare a acţiunii legii care ne interesează aici [1].

În istoria limbii latine, ca de obicei în perioada sclavagistă, predomină procesul de unificare. Aceasta e un rezultat al grupării oamenilor în cadrul unui singur stat. Treptat, fie că a fost vorba de contopire dialectală, fie de încrucişare, limba din Latium a înlăturat dialectele şi limbile de pe teritoriul Italiei, ceea ce a reprezentat un progres pentru ansamblul societăţii din peninsulă.

Tendinţa de unificare e negată la rîndul ei la sfîrşitul imperiului şi în limbile romanice din faza prenaţională, cînd se ajunge la o puternică diversificare dialectală. Mica producţie de mărfuri, economia naturală închisă duc la izolarea provinciilor şi la dezvoltarea unor dialecte cu mari deosebiri între ele. Negarea are caracter dialectic, întrucît unificarea nu dispare complet : în interiorul unei provincii se manifestă tendinţa de a respecta o singură normă, aceea a oraşului, cetăţii, mănăstirii de care depinde populaţia întregii regiuni.

---

[1] Despre esenţa proceselor de diversificare şi unificare, vezi *Introducere în lingvistică*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1958, capitolul *Dezvoltarea istorică a limbilor*. În studiul *Note despre legile de dezvoltare a limbii*, publicat în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1959, C. Otobîcu arată că „legea diversificării şi a unificării nu este altceva decît o manifestare specific lingvistică a legii dialectice foarte generale — negarea negaţiei" (p. 56). Deoarece interpretarea din acest punct de vedere a proceselor amintite nu mi se pare suficientă, reiau discuţia, dar numai în limitele exemplului pomenit mai sus.

În limbile romanice moderne din perioada națională tendința diversificării e negată din nou : se creează limbi naționale pe baza unui singur dialect, celelalte dialecte sînt sortite dispariției. Avem, așadar, un proces de negarea negației : pornim de la latina din perioada sclavagistă și obținem astfel dezvoltarea în trei trepte. Revenirea la punctul de plecare se face pe un plan superior : 1) unificarea limbilor romanice naționale are o bază obiectivă mai trainică, de natură economică — necesitatea unei piețe de desfacere unitare ; 2) ea este mai profundă și devine o regulă generală de la care nu se abate nici o limbă națională ; 3) nu mai apare tendința de diversificare, decît pe sectoare de activitate. (Evoluția limbii în direcția specializării pe stiluri lasă deschisă perspectiva mersului ascendent în sectorul ramificațiilor sociale).

Prin urmare și în felul cum și-a îndeplinit limba funcția de comunicare pe plan teritorial avem un proces de negare a negației.

Ultimul exemplu de negare a negației nu se referă deci la structura limbii, ci la felul cum își îndeplinește funcția de comunicare. De altfel chiar la primul exemplu, deși structura e negată de două ori, nu e obligatoriu să se schimbe fundamental tipul de structură și pe urmă să se revină la tipul inițial, adică la caracterul sintetic.

CONTRIBUŢII LEXICALE

Din vocabularul limbii romîne în secolul al XIX-lea

DE

AL. NICULESCU

Spre deosebire de celelalte genuri literare, bazate pe intervenţia continuă a unui autor care prelucrează materialul limbii în conformitate cu normele în vigoare ale limbii literare, literatura dramatică, fiind obligată, prin însăşi structura ei, de a da viaţa unor personaje independent de creatorul lor, în acţiuni directe, la scenă deschisă — are posibilitatea de a aduce, în scrisul literar, aspecte ale vorbirii reale, vii, uneori chiar în forme prea puţin prelucrate. Desigur, această tendinţă generală cunoaşte variaţii de intensitate în funcţie de epocă sau de conţinutul operei dramatice: realismul limbii eroilor unei piese de teatru apare mai pregnant cu cît ne apropiem în timp de epoca noastră, mai ales în sec. al XIX-lea şi în deosebi în operele cu caracter comic-satiric, unde diversitatea situaţiilor prin care se realizează umorul supune limba la întrebuinţări expresive multiple.

Examinarea limbii producţiilor dramatice oferă aşadar cercetătorului posibilitatea de a cunoaşte aspecte ale limbii dintr-o epocă trecută, aşa cum alte surse literare contemporane nu o pot face. Vorbirea personajelor, indicaţiile regizoriale sau, uneori, modificări aduse textului autorului de cei care pun în scenă piesa de teatru, deschid lingvistului perspective asupra vieţii limbii la un moment dat, sub diversele ei înfăţişări stilistice, în relaţiile dintre ele. Literatura dramatică poate îmbogăţi deci cu material de natură cu totul deosebită cunoştinţele noastre despre starea reală a dezvoltării unei limbi într-o anumită perioadă istorică.

Din acest punct de vedere, documentar, vom lua în considerare limba primelor opere dramatice romîneşti, pe care le-am prezentat, transcrise după tipărituri sau manuscrise, într-o culegere apărută acum cîtva timp[1]. Ediţia cuprinde o serie de piese de teatru scrise de Iordache Golescu, C. Facca, C. Bălăcescu, C. Caragiale, M. Millo, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, între 1820—1860 [2], adică în cea mai frămîntată perioadă a secolului al XIX-lea,

---

[1] *Primii noştri dramaturgi*, ediţie îngrijită şi glosar de Al. Niculescu; antologie, studiu introductiv şi note bio-bibliografice de Florin Tornea, ESPLA, 1956, ed. a II-a 1960.

[2] Unele dintre manuscrise sînt datate: *Comodia vremii... alcătuită de d-nu clucerul C. Faca, în anul 1833, luna lui aprilie*; *O repetiţie moldovenească sau Noi şi iar noi, farsă în*

în epoca prefacerilor sociale şi culturale care au însoţit în ţara noastră destrămarea feudalismului şi instaurarea treptată a capitalismului. Majoritatea acestor lucrări, opere originale sau localizări bine adaptate la realităţile romîneşti de la începutul secolului trecut, sînt comedii, farse sau vodeviluri; ele ne-au fost transmise în manuscrise ale autorilor sau în copii făcute în cadrul trupelor teatrale care le reprezentau (nu fără unele corecturi vizibile cerute de gustul publicului), avînd, deci, în asemenea condiţii, largi posibilităţi de a reflecta limba vie a epocii.

Să urmărim limba primilor noştri dramaturgi sub aspectul lexical. Textele menţionate cuprind, atît în vorbirea personajelor cît şi în indicaţiile scenice ale autorilor, o serie de cuvinte şi forme neînregistrate de dicţionarele limbii romîne, nici chiar în cele mai bogate în material precum *Dicţionarul limbii romîne* în partea sa apărută sub auspiciile fostei Academii Romîne şi în cea care se află în pregătire, în manuscrise, la Institutul de lingvistică. Fiind vorba de cuvinte atestate în sec. al XIX-lea, semnalarea lor interesează deopotrivă lexicografia şi istoria limbii noastre. În acelaşi timp, avînd posibilitatea, în multe cazuri, de a determina valoarea expresivă a întrebuinţării lor, se va putea ajunge la o serie de constatări privitoare la stilistica limbii romîne în secolul trecut.

*

Observaţiile care urmează au în vedere un material lexical variat, a cărui trăsătură comună nu este decît absenţa din lucrările noastre lexicografice. Este vorba, după cum se va vedea, de cuvinte aparţinînd limbii literare sau vorbirii populare şi familiare, de unele aspecte morfologice necunoscute ale neologismelor, deformate în limba vorbită sau încă neadaptate la structura limbii romîne, sau în sfîrşit de unii termeni — sintagme cu ajutorul cărora erau denumite noţiuni curente în epocă, mai ales din domeniul vieţii sociale. Vom încerca, în măsura posibilităţilor oferite de o singură atestare, să stabilim condiţiile stilistice ale întrebuinţării precum şi etimologia formelor lexicale pe care le examinăm.

1. CUVINTE APARŢINÎND LIMBII LITERARE

RĂZVOD, s.n. — apare în comedia lui M. Kogălniceanu, *Două femei împotriva unui bărbat*, în vorbirea unui funcţionar administrativ, „telalbaşa" :

O femeie a unui scriitor de la judecătoria ajutătoare vroia să-l cumpere [= un portret care înfăţişa un bărbat frumos], *nădăjduind că va găsi originalul la vrun răzvod de la Copou* (427)[1].

1 act compusă de C/aragea/li, la anul 1844, martie 17. La altele cunoaştem data copierii manuscrisului, cum este cazul comediei lui C. Caragiale, *Doi cofcani sau Păziţi-vă de răi ca de foc*, pe al cărui manuscris, copiat la teatrul din Piteşti, este menţionat anul 1840. Altele pot fi datate după momentul în care autorul situează acţiunea piesei sale ; *Îngîmfata plăpămăreasă* de C. Caragiale poartă indicaţia : *scena se petrece la anul 1846, în mahalaua Vergului*, iar comedia *Barbu Văcărescu, vînzătorul ţării* de Iordache Golescu are menţiunea : *s-a tipărit... la vremea muscalilor cînd a fugit măria sa Grigorie Vodă Ghica din Scaun.* În sfîrşit, tipăriturile poartă anul apariţiei pe copertă.

[1] Cifrele din paranteză trimit la paginile primei ediţii a *Primilor noştri dramaturgi*, ESPLA, Bucureşti, 1956.

Cuvîntul provine din rus. *развод*, „paradă, demonstraţie militară", parada se făcea, probabil, pe dealul Copoului, acolo unde se aflau cazărmile unităţilor militare. Ipoteza este confirmată de colegul nostru din Iaşi, N. A. Ursu, care a descoperit în *Curierul romînesc* nr. 75 din 7 decembrie 1830, p. 293, următorul exemplu extras din *Programma prăznuirii înaltei zile a numelui împărăteştei sale măriri domnului împărat a toată Rossia : la 9 ceasuri, razvod (adecă mustră) şi, după aceea, termonie la biserică de oştirile brigadii 1 a diviziei a 17 de pihotă. Razvod* (răzvod) era deci un termen militar de origine rusească, cu oarecare răspîndire în epocă, în Muntenia ca şi în Moldova, mai ales în limba celor care, aşa ca M. Kogălniceanu, erau în contact cu mediile ofiţereşti.

CONVERSANT, s.m. — apare atestat într-o indicaţie de regie din comedia lui C. Caragiale, *Îngîmfata plăpămăreasă* :

Conversanţii vorbesc cu damele (268).

Într-o copie manuscrisă, ulterioară, modernizată, a aceleiaşi piese de teatru, cuvîntul este evitat printr-o altă redactare mai amplă : ... *femeile fac o grupă, în partea stîngă, cu cei doi cavaleri care, la vederea lui Stoian, îşi întoarse spatele spre dînsul spre a nu fi cunoscuţi, ţiind o conversaţie cu damele*... (*ib.*, n. 2) — ceea ce ar putea fi un indiciu că acest termen era puţin cunoscut.

Conversant „care stă de vorbă cu cineva, care întreţine o conversaţie" nu este menţionat în dicţionarele limbii franceze ; el poate fi o creaţie romînească de la (a) *conversa*. În orice caz, cuvîntul, neatestat pînă acum în alte texte ale vremii, pare să fi avut o viaţă scurtă, fără a fi fost întrebuinţat în limba vorbită.

2. CUVINTE APARŢINÎND LIMBII VORBITE

În această categorie se pot încadra fapte foarte diverse. Mai întîi trebuie menţionate aici cuvintele care apar, în vorbirea personajelor, cu vădită nuanţă expresivă, familiară sau ironică, apoi cuvintele populare sau chiar elementele lexicale regionale. Dintre acestea, unele trebuie să se fi bucurat de o anume răspîndire în limba vorbită a epocii, ceea ce se va vedea mai bine atunci cînd vom dispune de alte atestări din aceeaşi epocă.

(A SE) CÎMPI [1], v. IV — apare într-o replică a Măriuţei, slujnica unui boier din *Comodia vremii* a lui C. Facca, către Stan şi el în serviciul altui boier :

Te sfătuiesc, jupîn Stane, d-aicea să te cîmpeşti (95).

Sensul cuvîntului, în acest context, pare a fi „a pleca, a se duce", dar cu o nuanţă peiorativă, argotică, de felul lui „a se căra". Printr-o astfel de valoare semantică, (*a se*) *cîmpi* trebuie pus în legătură cu substantivul *cîmp* (pl. *cîmpi*) din expresia (a) *lua* (*apuca*) *cîmpii*, care, la origine, avea sensul „a păşi peste cîmpuri". *A se cîmpi* apare deci, semantic

[1] Cuvîntul a fost semnalat de Florica Dimitrescu, LR, IV (1955), 4, p. 31–32, care-l consideră, „probabil, o creaţie proprie a lui Facca".

şi morfologic, ca un derivat al unui termen alcătuitor al unei locuţiuni verbale (cf. *a aduce aminte* > *a aminti*, *a pune pingele* > *a pingeli*; pentru problema verbelor rezultate din locuţiuni verbale, v. Fl. Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba romînă*, Buc., 1958, p. 126—132. Schimbarea construcţiei pronominale reflexive de la dativ la acuzativ, *a(-şi) lua cîmpii* > *a se cîmpi*, se datoreşte sinonimiei cu verbe reflexive de felul lui *a se duce*, *a se căra* etc.

A se cîmpi mai apare în limba romînă, în sec. al XVII-lea, la cronicarul Radu Greceanu: *s-au cîmpit la Bucureşti* (ap. O. Densusianu, *Limba romînă în sec. al XVII-lea*, curs universitar 1936—1937, p. 13), avînd sensul „a se instala, a se aşeza". După toate aparanţele, acest cuvînt nu are legătură cu cel discutat mai înainte. *A se cîmpi* „a se aşeza, a se instala la cîmp" trebuie să fie un neologism, poate chiar cuvînt tehnic, reflex într-o formă adaptată, romînească, al it. *campire* „a se aşeza (cu tabăra) într-un loc" (cf. fr. *camper* cu acelaşi sens), pătruns prin intermediul terminologiei militare; de altfel, asemenea elemente lexicale de origine italiană au mai fost identificate de O. Densusianu, la acelaşi scriitor (cf. *renumit*, *renume*, *op. cit.*). Aşadar, *a se cîmpi* „a se instala, a se aşeza" este un termen de natură literară, împrumutat, în timp ce *a se cîmpi* „a se duce, a se căra" cu alt sens şi cu altă întrebuinţare, argotică, familiară este caracteristic limbii vorbite, în cadrul căreia a şi fost creat.

ŢOCHEŞĂ s. f. — este atestat într-un „cîntec de lume", recitat de un personaj din comedia lui C. Bălăcescu, *O bună educaţie*:

Draga neichii nevestică
Ai, puică, să ne culcăm,
C-aici, vezi, zău, mor de frică
D-o ţocheşă să nu dăm (158).

Se pare deci că bărbatul vrea să-şi apere nevasta de influenţe rele; de aceea continuă, moralizator:

Hoinar prin sat cine şade?
Cei ce n-au casă, nici masă,
Iar gazdele cumsecade
S-oborăsc devrem-acasă...
Nu să ţin de dandanale,
De teatruri, de plimbare
Nici umblă tot haimanale,
Că le e ocara maare (158—159).

Într-un asemenea context, s-ar părea că sensul cuvîntului *ţocheşă* este „femeie modernă, petrecăreaţă", poate chiar „femeie de moravuri uşoare" (de altfel, eroul care cîntă aceste versuri este un om de modă veche, trecut în vîrstă şi ostil vieţii moderne din vremea sa). Originea sa este adjectivală, după cum dovedeşte sufixul *-eş*, element derivativ propriu adjectivelor. Ar putea fi vorba de o formaţie cu sens peiorativ de la o rădăcină de felul lui *ţoc* (reg. Sibiu, cf. P. Barcianu, *Dicţ. rom. germ.*, Sibiu,

1900, s.v.) „lucru netrebuincios" sau *ţochi* (reg. Ialomiţa) „haină bărbătească" (v. *DA*, mss., s.v.); pentru formaţii expresive care, desemnînd noţiunea „femeie de moravuri uşoare" pornesc de la imaginea unor obiecte de îmbrăcăminte, uzate, netrebuincioase, v. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, 349, unde sînt înregistrate *ţolină*, *ţoloabă* (< *ţol*), *ţundră*, *jantă* cu acelaşi sens). *Ţocheşă* pare să fi avut deci o pregnantă nuanţă depreciativă, argotică.

ŢĂCURĂ s.f. — apare în comedia lui Iordache Golescu, *Barbu Văcărescu, vînzătorul ţării*, într-o replică a lui Grigore vodă Ghica, care, învăţat de logofătul Belu să găsească noi mijloace de a stoarce bani, exclamă :

Începi dar a lucra din ţăcură! Pricepi ce-ţi zic (62).

La aceste cuvinte, logofătul Belu, care-şi propusese să ia din ţară „măcar cinci-şase milioane dă bani", răspunde:

Vei vedea, măria-ta, cum cioplește Belu (ib.)

Este, fără îndoială, o formă, neînregistrată de dicţionare, a substantivului *secure* (*săcure*). Pentru *s-* > *ţ-*, transformare care apare în limba vorbită, date fiind caracteristicile articulatorii comune ale celor două dentale, cf. magh. *szarka* > rom. *ţarcă* sau dublete ca *ţapină* — *sapină*, *săpoi* — *ţăpoi* „furcă mare". Dar în cazul special al limbii lui Iordache Golescu, bun cunoscător al limbii neogreceşti, la care recurge deseori în comediile sale, ar trebui luate în considerare şi unele forme grecizate ale rom. *secure* (neogr. *tsekuri*, *tsikuri*); în epoca aceea, cînd influenţa neogreacă nu se stinsese cu totul şi o bună parte a păturilor intelectuale era încă tributară culturii greceşti, asemenea forme ar fi putut avea o oarecare circulaţie.

LEBLEBIA s.f. — pare a fi fost un cuvînt injurios, în limba vorbită în sec. al XIX-lea. Îl găsim atestat, în formă articulată, într-o replică din *O bună educaţie*, comedia lui C. Bălăcescu. Catinca, slujnica Elizei, rîde de un pretendent ridicol la mîna stăpînei sale, exclamînd :

Leblebiaua! Cum îşi pune singur ştreangul de gît! (154).

Din împrejurările în care e folosit acest cuvînt, referitor la un om care nu-şi dădea seama că este batjocorit, reiese că *leblebia* ar avea sensul peiorativ „om prost, nătărău", cu o puternică nuanţă expresivă. Cuvîntul pare a fi de origine turcă şi este foarte probabil că are la bază turc. *leblebi* „boabe (de năut) prăjite" (Ikince Tabi, *Turkçe-Fransizca Yeni Lûgat*, Istanbul, 1935, s.v.), existent şi în bulg. *leblebiia* cu acelaşi sens (cf. K. N. Goranov, *Malъkъ bъlgarsko-frenski rečnik*, Paris (f.a.), s.v.), care explică, de altfel, forma romînească.

Sensul depreciativ nu apare însă în nici una din aceste limbi. El ar fi putut, mai degrabă, să se datorească unei dezvoltări semantice, de natură familiară sau argotică, petrecută în limba romînă. Punctul de plecare ar fi fost, în acest caz, ideea că boabele de năut constituie un aliment comun, ieftin, fără valoare, care se găseşte peste tot (cf. *spanac* „lucru prost"); nu este însă imposibil ca sensul peiorativ să fie în legătură cu ideea arderii boabelor de năut pe grătar, a prăjirii lor (cf. *a se frige*, *a se*

prăji, a se arde „a se înşela"). În sfîrşit, în cazul de faţă, s-ar mai putea presupune (com. prof. J. Byck) posibilitatea unui joc de cuvinte, sugerat de numele personajului ridicol, *Măzărescu*, dat fiind că turc. *leblebi* are şi sensul „boabe de mazăre". Fiecare din aceste explicaţii are însă nevoie de completări ; o asemenea dezvoltare a sensului trebuie să fi fost determinată şi de alţi factori, legaţi de anumite aspecte ale epocii, la a căror cunoaştere numai o cercetare amănunţită a istoriei acestui cuvînt ar putea aduce lumini edificatoare.

TORTOAŞĂ s.f. — cu varianta *tortoşe*, apare în comedia *Doi coţcari sau Păziţi-vă de răi ca de foc* a lui C. Caragiale, în vorbirea unui „fecior" de casă care descoperă, sub înfăţişarea unor musafiri boiereşti, pe doi hoţi ce furaseră diverse obiecte de preţ :

Ion : ...*Cocoane, ţine colea : vezi astă tortoşe* [în versiunea tipărită în ziarul „Portofoliul romîn", II : *tortoaşă*] *ce mai este? că e tot tare şi sună.*

Andricu : *Mistitimu, Kirie! Iştia m-au jefuit, soro, linguriţele ale bune*... (292)

Tortoaşă are deci sensul „pungă, legătură în care se ţin diferite lucruri". Este, fără îndoială, un derivat al lui *tort* „legătură confecţionată din fire toarse de cînepă sau de in" cu sufixul *-oaşă*, forma de feminin a lui *-óş* (cf. *gogoaşă, cocoaşă, bolboaşă*). Cuvîntul aparţinea vorbirii populare, după cum rezultă din condiţiile în care este întrebuinţat.

TANILIU adj. — este şi el un cuvînt specific limbii populare. Îl întîlnim în comedia lui C. Caragiale, *Îngîmfata plăpămăreasă*, într-o scenă plină de haz : în faţa unui „cavaler" care, străduindu-se să vorbească mai distins, se adresează în acest mod :

Tovarăşul meu, vreau să zic, amicul meu, s-a făcut de consortat din ceasul de cînd a văzut pe cuconiţa Ileana, adică d-aseară. Mi-a ros urechile să-l însor şi mai multe nu. Arde, să pîrleşte, să prăjeşte ca caracuda în tigaie de amorul cuconiţei.

nepoata plăpumăresii, Ileana, exclamă plină de admiraţie :

Vezi vorbă tanilie, mătuşică

şi primeşte aprobarea mătuşii sale :

Apoi cavaleri, soro, nu glumă... Oameni de salon (261).

Tanilie, formă adjectivală de feminin a lui *taniliu*, exprimă o însuşire superioară, echivalentă cu „deosebit, delicat, fin". Credem a fi găsit originea acestui cuvînt în turc. *taneli* „alcătuit din bobiţe mici, din granule bine distincte" (Cf. Ikince Tabi, *Turkçe-Fransizca Yeni Lûgat*, Istanbul (1935) : s.v. *taneli* „qui a des grains, granuleux, dont les grains sont bien distincts"). Evoluţia sensului către „delicat, fin" ar fi putut porni de la ideea că o structură mărunt divizată, compusă din elemente minuscule, vizibile, constituie o alcătuire fină, delicată, deci superioară din punct de vedere calitativ. O asemenea transformare semantică s-ar fi putut produce atît în limba turcă cît şi în limba romînă, în vorbirea populară. Date mai sigure însă asupra originii şi întrebuinţării acestui cuvînt nu vom avea

decît atunci cînd, alături de prezenta semnalare din limba secolului al XIX-lea, vor apărea și alte atestări.

CAFENIST s.m. — trebuie să fie o creație argotică a secolului al XIX-lea. El apare adăugat de o mînă străină — probabil a vreunui actor care a interpretat rolul sau a unui copist care a vrut să „modernizeze" piesa, în vederea unui efect de public mai intens — pe un manuscris al comediei *Îngîmfata plăpămăreasă sau Cucoană sînt* de C. Caragiale. *Cafeniști* înlocuiește pe *cavaleri* în replica :

Poftiți, mă rog, poftiți! Noi vă ascultăm cu ăl mai mare plezir, ca pe niște cavaleri ca d-voastră (261).

Această substituire ar arăta că sensul cuvîntului nu conține nimic peiorativ ; *cafenist* era, probabil, numit cel care își petrecea timpul, cu predilecție, în cafenea, așa cum își puteau permite, pe vremea aceea, reprezentanții claselor dominante, boierii și burghezia în formare. Va fi căpătat acest cuvînt mai tîrziu valori depreciative? Numai alte atestări ale sale, în cursul secolului al XIX-lea, ar putea să dea răspuns acestei întrebări. *Cafenist* pare însă o creație efemeră, care nu a dăinuit în timp, dincolo de jumătatea secolului trecut.

FRANȚOZOAIE s.f. — apare în *Comodia vremii* a lui C. Facca în vorbirea unui boier bătrîn, refractar curentelor de modernizare burgheză care perturbau societatea în prima jumătate a secolului trecut :

Sînt trecut în bătrînețe și, ascultă de cuvînt,
Căci am început a crede că e vrun drac pă pămînt.
Sluga de stăpîn nu știe, nici copiii înțeleg,
Nevasta în spionlîcuri, toți cum vor așa alerg.
N-auzeai mai înainte bonton, ceai și pălării,
Acum cine le mai scoase, n-ar mai fi nici pă pustii...
Mai mult nu zic, ș-înțelegeți, coconași și militari,
De astăzi să-nconteneze, noi nu sîntem oameni mari.
Casă nu mai voi deschisă, franțozoaia n-o pohtesc
Înțelegeți căci, în urmă cu toții vă biciuesc (95)

Cuvîntul are, după cum reiese din acest context, un sens generic, larg, care ar putea fi redat prin echivalență cu „mod de viață care imită pe francezi, modă franceză", desemnînd deci ansamblul manifestărilor sociale ale celor care voiau să fie „moderni" în vremea aceea. Din însăși formația lui, cu sufixul *-oaie*, feminin dar și peiorativ, se vede însă atitudinea reprobativă, de antipatie care stă la baza întrebuințării acestui cuvînt. *Franțozoaie* < *franțuz* + *-oaie* era deci, în sec. al XIX-lea, un cuvînt peiorativ, aparținînd, după toate aparențele, vorbirii familiare.

3. ASPECTE MORFOLOGICE ALE UNOR NEOLOGISME

În această privință primele lucrări dramatice romînești în care apar personaje din diverse categorii sociale, oferă un material bogat de fapte. În procesul adaptării lor la structura limbii romîne, o serie de neologisme

au suferit, în limba vorbită, transformări morfologice și semantice pe care lucrările noastre lexicografice și istoria limbii sînt datoare a le cunoaște. Unele dintre ele sînt, de bună seamă, deformări sau greșeli cu caracter întîmplător, individuale; altele însă, despre care avem date mai multe, atestări mai frecvente, au toate șansele de a fi fost destul de răspîndite în limba epocii. Acestea din urmă interesează în mod deosebit pe cercetătorul secolului trecut.

COLOVERENȚĂ s.f. — apare numai, sub forma pluralului *coloverențe*, în două locuri, în piese de teatru scrise de autori diferiți. Prima oară apare în comedia lui C. Bălăcescu, în următoarea scenă:

Galantescul (luîndu-și pălăria face o mulțime de adînci complimente lui Briganovici): *Vă sunt, respectabilul meu domn, robit de recunoștință pentru marile dumitale bunătăți...*

Briganovici: *...Du-te răilor și tu și coloverențele tale* (142).

A doua oară îl găsim folosit de C. Caragiale în comedia *Doi coțcani* sau *Păziți-vă de răi ca de foc.* Este vorba de scena în care Burdicescu, unul din cei doi „coțcari", prinși asupra faptului și arestați, își ia rămas bun de la stăpînul casei:

Burdicescu: *Vă părăsesc cu mare mîhnire, dar crez că pocăința mea o să întoarcă inimele dv., care acum s-au hainit cu totul asupra-mi și...*

Andricu (lui Ion): *Dă-i afară, măi Ioane! Că iștia sînt obraznici; nu înțelege de cuvînt. Afară, crailor! Numai coloverențile vă lipsesc* (295).

Cuvîntul se bucura deci de o oarecare circulație în limbă în epoca în care au fost scrise cele două comedii (1845–1849). Judecînd după situația socială a celor care îl întrebuințează, el pare a fi fost caracteristic oamenilor de modă veche care nu erau prea familiarizați cu limba franceză și cu cultura modernă din vremea lor (precum Briganovici, pe care autorul îl prezintă ca pe un „negutător vechi retras din negoț", sau Andricu, „proprietar din Focșani". Este deci foarte probabil ca *coloverențe* să constituie o deformare a cuvîntului *reverențe* (pl.) apărută în vorbirea populară, în urma contaminării cu *compliment*, cuvînt mai vechi și, de bună seamă, mai cunoscut. De altfel, pentru stabilirea valorii stilistice a formei *coloverență*, este semnificativă întrebuințarea în scopul exprimării aceleiași noțiuni a ambelor cuvinte, în primul citat: *complimente* apare în indicațiile de regie ale autorului, fiind deci cuvîntul literar uzual, neutru, în timp ce *coloverențe* apare în vorbirea unui personaj, caracterizîndu-l din punct de vedere social și cultural. *Coloverențe* trebuie să fi fost deci în limba secolului al XIX-lea o formă populară de neologism.

DUCAȚIONE s.f. — apare de trei ori în aceeași piesă de teatru (C. Bălăcescu, *O bună educație*) în vorbirea a două persoane diferite, Catinca, femeie de serviciu și Briganovici, fost negustor, care, deși din clase sociale diferite, au în comun aceeași lipsă de cunoaștere a culturii din vremea lor:

Catinca: *Vezi, tot mai bine zici dumneata cînd zici că ducaționea bună face mult la o fată* (133).

Briganovici : *Eu îţi spui curat că eşti o nebună şi nu ştii ce ţi se face, că ducaţionea care cu atîta sudoare am vrut să ţi-o dau, în loc de a-ţi fi spre folos, ţi-a smintit minţile cu totul* (144).
Şi mai departe :
Caută acum prin purtările tale cele de bună cuviinţă şi potrivit cu ducaţionea ce ai primit din pruncie-ţi să te faci vrednică de dragostea soţului pe care Domnul ţi l-a dat (150–151).

Această deformare prin afereză a cuvîntului *educaţiune* poate servi drept confirmare a originii italiene a formelor în *-ione* > *-iune*. Faţă de *ducaţione* trebuie însă înregistrat EDUCAŢION s.n. care apare în *Comodia vremii* a lui Facca :

li-or fi educaţionu leit ca un franţuzesc (107)

şi care are, fără îndoială, origine franceză. *Ducaţione* şi *educaţion*, două forme existente în aceeaşi epocă, ale unui cuvînt pătruns pe două căi culturale, ne dau posibilitatea să urmărim în amănunt, „pe viu" şi să înţelegem realist modul în care ia naştere, la un moment dat, în limba literară (şi numai pentru limba literară) o etimologie „multiplă", în condiţiile teoretice descrise de acad. Al. Graur, SCL, I, 1, p. 22–33.

CANALIA s.m. — apare însoţit de articolul nehotărît masculin în replicile din următoarea scenă a piesei *O repetiţie moldovenească* sau *Noi şi iar noi* de C. Caragiale :
Greceanu : *Nu-mi mîrşevesc eu mîinile cu un canalia ca tine.*
Caragiale : *O, aceasta-i foarte mult! Ştii, boierule ce vra să zică un canalia?*
Greceanu : *Ştiu, dobitoc* (199).

Genul masculin nu este justificat etimologic : în italiană, de unde se pare — după formă — a fi fost împrumutat cuvîntul, *canaglia* este substantiv feminin ; cf. şi fr. (*une*) *canaille*. El poate fi cu atît mai puţin explicat în interiorul limbii romîne, unde terminaţia vocalică cere, îndeobşte, genul feminin. Forma de masculin a articolului nehotărît se datoreşte, probabil, unui acord după înţeles : referindu-se la o persoană de sex masculin, cuvîntul a primit semnele morfologice ale genului corespunzător. O astfel de posibilitate de variaţie a caracteristicilor gramaticale apare şi în limba rusă la acelaşi substantiv : rus. каналья atestat prima oară în 1780, cu sensul „om josnic, rău, prost" (ap. *Словарь Церковно-славянского и русского языка...*, Санкт Петербург, 1847 s.v.) comportă, în funcţie de persoana la care se raportează indici morfologici masculini sau feminini. Nu ar fi aceasta oare o indicaţie asupra originii iniţial ruseşti a rom. *canalia*, peste care, abia mai tîrziu, să se fi suprapus formele romanice italieneşti şi franceze ce au fixat cuvîntul în forma actuală de feminin? În orice caz, această instabilitate de gen a rom. *canalia* dovedeşte că în 1844, adică în vremea Regulamentului Organic, cînd a fost scrisă *O repetiţie moldovenească* sau *Noi şi iar noi*, cuvîntul era de puţină vreme apărut în limba romînă. O confirmare în plus a acestei datări o găsim şi în discuţia ivită între cele două personaje în legătură cu sensul

cuvîntului şi în glosarea destul de aproximativă prin „dobitoc" (= animal) cu o puternică valoare de termen depreciativ-injurios.

VOCEA (A) vb. — este o formă neobişnuită care apare în *Îngîmfata plăpămăreasă* sau *Cucoană sînt* de C. Caragiale, în două replici succesive ale unor personaje „tineri ridicoli", cum îi prezintă autorul, cu pretenţii de cultură franceză la începutul secolului trecut:
Petrache: *Cuconiţa Ileana cîntă, mi să pare prea frumos. Dacă ne-ar face plăcerea...*
Ileana: *Nu ştiu dacă în salon se vocează...*
Anghelache: *Ce să potriveşte ... Voi vocea, di ce nu* (262).
A vocea apare întrebuinţat aici cu sensul „a cînta din gură, a cînta cu voce tare". După toate probabilităţile avem a face în acest caz cu un împrumut sau cu o formaţie romînească de la *voce*, după modelul it. *vociare*, „gridare, parlare ad alta voce" (Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana* [7], Bologna, 1956 s.v.). Această formă verbală trebuie să fi avut o existenţă efemeră, din moment ce nu mai dispunem, pînă în prezent, şi de alte atestări. Poate fi vorba chiar de o încercare izolată de introducere a acestui cuvînt, limitată la comedia de faţă.

4. TERMENI SOCIAL-ADMINISTRATIVI

De un deosebit interes sînt datele pe care ni le oferă primele opere dramatice romîneşti în legătură cu o serie de aspecte sociale ale vremii. Cu ajutorul lor ne sînt atestate denumiri ale unor categorii sociale sau ale unor funcţii administrative specifice acestei epoci de tranziţie de la orînduirea feudală la cea capitalistă. Din împrejurările în care apar aceşti termeni se pot determina conţinutul expresiv şi condiţiile stilistice ale întrebuinţării lor. Alături de termeni general cunoscuţi, întîlnim şi cuvinte cu o circulaţie mai restrînsă sau chiar unele creaţii ironice ale scriitorilor, tot atît de utile în măsura în care ne dau, indirect, unele indicii asupra spiritului vremii.

a) Termeni generali

BOIER-NEGUSTOR s.m. — se bucura de o oarecare circulaţie în epocă. Termenul este în legătură cu un fenomen social caracteristic perioadei de început a secolului al XIX-lea cînd boierimea feudală, atrasă de avantajele pieţii capitaliste intră direct în schimburile comerciale cu grîne. *Boierul-negustor* era deci legat deopotrivă de interesele negustorimii ca şi de producătorii de cereale, profitînd şi dintr-o parte şi din alta, şi bucurîndu-se, în consecinţă, de mai multă consideraţie. Astfel se explică faptul că, în comedia lui C. Caragiale *Doi coţcari* sau *Păziţi-vă de răi ca de foc*, unul din personaje foloseşte acest termen nu fără oarecare mîndrie:
Nicolaie: *O, cît despre asta, dumnealui este cunoscut în toată Moldova... Noi ţinem vro patru moşii în arendă. La schela Galaţilor,*

unu este d-nu Burdicescu, cunoscut de toţi neguţătorii. E, cum am zice, boier-negustor. Banii d-lui nu mucezesc niciodată, totdeauna îi prenoieşte (278).

În acelaşi fel se recomandă, în *Muza de la Burdujăni* a lui C. Negruzzi, pretinsul sulger Lacherdopulos, care dorea să cîştige inima coanei Caliopi :

...eu sînt un boiar-neguţitor, pentru că deşi sinto sluziaris, sînto şi bacalis (477).

Termenul *boier-negustor* este, de bună seamă, o creaţie romînească. El avea o valoare laudativă evidentă, la care contribuiau deopotrivă amîndouă elementele alcătuitoare ale sintagmei : *boier*, termen social cu sens apreciativ constituit încă din vremea orînduirii feudale, *negustor*, exponentul unor relaţii economice în dezvoltare şi deci cu o valoare socială din ce în ce mai însemnată.

BOIER MAHALAGIU — desemnează, dimpotrivă, o stare boierească mai modestă ; este vorba de reprezentanţi ai clasei boiereşti mai puţin bogaţi, care nu-şi puteau permite să locuiască în centrul oraşului. Un astfel de *boier maalagiu*, cum îl prezintă autorul, apare în *Comodia vremii* a lui C. Facca în persoana lui Ianache care defineşte într-o replică, conţinutul termenului :

Văd bine că n-avem stare şi şădem la maala
Ş-o ţin una tot pă mare, zi şi noapte dandana (95).

Boier mahalagiu este o formaţie romînească, apărută probabil într-o epocă în care al doilea element al compunerii nu căpătase sens depreciativ, aşa cum îl întîlnim începînd de la jumătatea secolului al XIX-lea. El trebuie datat deci către sfîrşitul sec. al XVIII-lea—începutul sec. al XIX-lea.

BINIŞLIU adj., subst. m., — atestat în *DA* s.v. abia în epoca lui Filimon, poate fi datat cu mai multă precizie, în urma unei scene din comedia lui Iordache Golescu, *Barbu Văcărescu, vînzătorul ţării* :

Zapciul : *...dumnealui, vistierul, a mai gătit alt tacîm dă bumbaşîri, tot din binişlii, să să mai pornească asupra celorlalţi bumbaşîri ce sînt veniţi, că au zăbovit în împlinirea banilor.*

Preoţii : *Binişlii? Ce va să zică?*

Zapciii : *Cei ce port binişe înaintea mării sale lui vodă, o modă nouă dă edeclii ce a adus-o măria sa acum dă la Ţarigrad, ce n-a avut-o nici un domn pînă acum* (77).

Ţinînd seama de momentul în care a fost scrisă piesa lui Iordache Golescu, — ceea ce putem stabili după indicaţia autorului că a fost „izvodită ... la venirea muscalilor, cînd a fugit măria sa Grigore vodă Ghica din scaun", adică în 1827—1828, — *binişliu*, termen încă puţin cunoscut în această vreme, trebuie să fi pătruns în limba romînă în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, mai exact, în jurul anului 1825.

b) Creaţii ale scriitorilor

O serie de termeni social-administrativi din lucrările dramatice romîneşti de la începutul secolului trecut sînt creaţii, adeseori cu intenţii expresiv-ironice, ale scriitorilor vremii. Asemenea atestări au o valoare

documentară indirectă : ele dovedesc productivitatea unui anumit procedeu de formare a cuvintelor într-un domeniu semantic limitat.

CEACŞÎRLIU. IZMENLIU, adj., — apar în aceeaşi comedie a lui Iordache Golescu, în replica Măscăriciului, dovedindu-şi, prin aceasta, valoarea ironică :
Aşa şi cei ce port ceacşîri îi putem numi ceacşîrlii. . . Şi, mai departe : *Şi izmenlii, cei ce port izmene ca mine* (78).

Cele două cuvinte care, în piesă, se găsesc, ca şi *binişliu* (v. mai sus) alăturate ca determinative ale substantivului *bumbaşîri* (pl.) arată extinderea, în această epocă, a procedeului de formare a termenilor sociali şi administrativi pornind de la noţiuni legate de aspecte vestimentare (cf. B. Cazacu, *Termeni referitori la port şi semnificaţia lor*, SCL, IV (1953), p. 106—107). În acest scop era folosit, îndeosebi, sufixul de origine turcească, *-liu*.

PEŞINGIU, ZORALIU, adj., subst. m., — sînt termeni administrativi pe care îi întîlnim în piesa lui Iordache Golescu, în următoarea scenă :
Zapciul : *Dă aceea, împreună cu poruncile, s-au pornit şi bumbaşîri, la fieşcare modea cîte un bumbaşir peşingiu şi altul zoraliu.*
Preoţii : *Peşingiu şi zoraliu, ce va să zică? Că mulţi bumbaşiri au venit în alte vremi, dar cu astfel dă nume n-am mai auzit pînă acum.*
Zapciul : *Peşingiu, cel ce împlineşte peşin, şî zoraliu, cel ce zoreşte la împlinire, adică dă zor mare spre împlinire.*
Măscăriciul : *Intocma după canoanele grămăticeşti, din peşin peşingiu şi din zor, zoraliu* (72—73).

Şi unul şi celălalt par a fi formaţii proprii ale scriitorului care ironizează astfel modul de creaţie a unor grade şi funcţii administrative ale vremii sale pornindu-se de la determinative adverbial-modale fără semnificaţie importantă. Procedeul derivativ foloseşte, în aceste cazuri, sufixele *-giu* şi *-liu*, despre care aflăm astfel, în mod indirect, că erau încă productivi în crearea termenilor social-administrativi în primele două decenii ale secolului al XIX-lea.

*

Materialul lexical înfăţişat aici are rolul de a completa cunoştinţele privitoare la vocabularul romînesc într-unul din momentele însemnate ale dezvoltării sale : în cursul frămîntărilor înnoitoare din secolul al XIX-lea. El este oferit de o serie de lucrări dramatice ale celor mai reprezentativi scriitori ai vremii care au surprins, în desfăşurare, ,,pe viu'', aspecte ale limbii vorbite şi scrise din această perioadă.

Aşadar, în ultima instanţă, materialul lexical examinat în aceste pagini, demonstrează — dacă mai este nevoie ! — încă o dată că studierea limbii individuale a scriitorilor, în detaliile ei stilistice, reprezintă, cel puţin pentru epocile trecute, cea mai însemnată cale de a cunoaşte profund şi realist, *viaţa* limbii.

CONTRA-

DE

RODICA OCHEŞANU

I. *Contra* avea în limba latină valoare de prepoziţie, adverb şi prefix [1].

Ca prepoziţie [2] avea sens de: 1) în faţa, vizavi, în extrema opusă (contra arcem); 2) în sens contrar; împotriva; în opoziţie cu (pugnare contra aliquem, contra naturam); 3) faţă de (clementia contra minos validos).

Cu întrebuinţare adverbială *contra* este foarte vechi, se găsesc atestări încă din latina arhaică. La origine folosit pentru a desemna poziţia în spaţiu a unor obiecte, se aplică apoi şi la acţiuni: 1) în faţă, în partea opusă (ulmus erat contra); 2) de altă parte, la rîndul său, în schimb, reciproc (quae me amat, quam contra amo; tubae canunt, contra consonat terra); 3) dimpotrivă, contrar (hi miseri, contra illi beati; contra ac sensit); 4) în opoziţie, împotrivă (contra ferire, contra dicere).

Ca prefix *contra-* se dezvoltă de-abia în latina postclasică şi mai ales în latina tîrzie. El se întrebuinţează cu sensul: „în opoziţie cu, împotriva" şi mai rar cu sensul originar de opoziţie locală: „în faţă". *Contra-* a dat mai ales derivate verbale: *contradico* a contrazice, *contraeo* a merge împotriva cuiva, a se opune, *contralego* a citi în faţa cuiva, *contrapono* a aşeza în faţă, a opune, *contrasto* a se opune. Rarele substantive cu *contra-* sînt de fapt derivate de la un verb format cu acest prefix: *contrascriptor*, *contradictor*, *contradictiuncula* contradicţie uşoară, *contrapositum* antiteză. Acelaşi lucru se remarcă şi în ceea ce priveşte cele cîteva adjective *contradicibilis* susceptibil de contradicţii.

II. O mare extindere ia prefixul în limbile romanice, unde formează derivate cu verbe şi cu substantive.

---

[1] cf. Ernout-Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1959, p. 141; Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, neubearbeitet von Manu-Leumann und J. B. Hoffmann, München, 1928, p. 506–507.

[2] Lat. *contra* a dat în romîneşte prepoziţia *către*.

În limba franceză[1] apare sub două forme: *contra-*, ca împrumut savant şi *contre-* moştenit.

Contra- n-a dat în franceză decît *contravention*, format din lat. *contravenire* (în lat. tîrzie).

Se găseşte în cîteva împrumuturi savante din latină:

contradicteur < lat. contradictor
contradiction < lat. contradictio
contradictoire < lat. contradictorius

şi în împrumuturi din italiană:

contrapontiste < it. contrappuntista.

Contre- care reprezintă forma moştenită apare în formaţii care pot fi interpretate în două feluri: fie ca derivate moştenite[2], fie ca împrumuturi sau calcuri. Mai probabil este că avem de-a face cu împrumuturi savante. Prefixul *contre-* are aproape aceleaşi sensuri ca prepoziţia şi adverbul arătînd: 1) apropierea; 2) reciprocitatea; 3) opoziţia, reacţiunea. *Contre-* se găseşte în cuvinte împrumutate din latina tîrzie ca *contredire* — contradicere; *contrefaire* — contrafacere; *contremander* — contramandare; *contrevenir* — contravenire; în cuvinte împrumutate din italiană ca *contrebande* — it. contrabbando şi în sfîrşit în multe formaţii franceze. Din engleză s-a împrumutat numai *contredance*. Acesta e de fapt un accident care se datoreşte înţelegerii greşite a cuvîntului[3].

Rar în limba latină acest prefix devine productiv în franceză unde se combină cu verbe: *contre-balancer*, *contresigner* şi substantive: *contre-amiral*, *contre-coup*[4].

Deşi în italiană *contra-* se găseşte în formaţii foarte multe, el a fost scos din uz de *contro-*[5], forma italienească a prefixului.

Foarte productiv în spaniolă el se găseşte ca şi în limba romînă sub forma latinească *contra-*[6], ataşîndu-se la substantive şi verbe.

Din limbile romanice sau direct din latină, prefixul a pătruns şi în limbile neromanice ca engleza, germana, rusă:

engl. contrabandism, contradistinction etc.
germ. kontraindikation, kontrapost etc.
rus. контрабандист, контрассигнация

---

[1] Pentru lb. franceză am consultat: Ernst Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 1928, p. 248 şi urm., W. v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1929, Darmesteter-Hatzfeld, *Dictionnaire général de la langue française*, Paris, 1920, p. 301 şi A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1938.

[2] Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague, 1908, p. 301, 212, 264, îl consideră printre prefixele latine de origine populară la fel cu *avant-*, *entre-*, *re-*, *sur-*, spre deosebire de prefixele savante: *ante-*, *archi-*, *ultra-*.

[3] În engl. *country-dance*, country = ţară a fost confundat cu fr. *contre-*, de la sensul de „vechi dans rustic englez p. ext. dans executat... de două sau 4 grupe care sînt aşezate faţă în faţă".

[4] F. Brunot, *Grammaire historique de la langue française*, Paris, 1899, p. 173 şi Quillet, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1946, s.v.

[5] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, v. III, Berlin, 1954, p. 241.

[6] Vicente García de Diego, *Diccionario etimologico español e hispanico*, Madrid, 1954, s.v., *Diccionario manual de la lengua Española*, Madrid, 1950. s.v.

În germană și rusă există și o formație paralelă calchiată cu ajutorul prepoziției echivalente ca sens din limba respectivă:
germ. gegen, wieder, rus. против.
În aceste limbi se găsește mai ales în cuvinte neologice împrumutate [1]. În engleză prefixul apare și sub o formă mai veche *counter*, împrumutată probabil din franceză și transformată ulterior conform legilor fonetice engleze.

III. *Contra-* [2] intră în limba romînă probabil la sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Astfel în 1837 în dicționarul romîn-francez al lui Vaillant [3] *contra-* nu e dat.

Singurul cuvînt înregistrat e „*contradans*, un fel de joc" tradus prin fr. contredanse. În partea fr.-rom. a aceluiași dicționar, toate cuvintele franțuzești. formate cu prefixul *contre-* sînt traduse prin corespondente romînești sau prin perifraze: *contre-balancer* a cumpăni; *contredire* a zice împotrivă; *contrefaire* a preface; *contrefort* proptea de zid; *contrevent* oblon etc.

În dicționarul fr.-rom. a lui Poenar-Aaron și Hill [4] *contrapontiste* e tradus prin *contrapuntist*. Acesta deci, fiind cuvînt tehnic, a fost adoptat așa cum era în limba franceză. În ceea ce privește derivatele franțuzești cu *contre-*, cuvinte tehnice, ele au fost de asemenea traduse în romînește prin derivate cu *contra-*: *contrabandier*, *contrabas*, *contrabaterie*, *contradans*, *contramarș*, *contramină* etc.

Cele mai multe formații însă au fost traduse tot prin perifraze: *contre-balancer* a cumpăni un lucru cu altul, *contre-courant* curs, curgere a cărei direcție este împotriva, *contrefort* zid ce slujește spre a sprijini etc. Chiar prepoziția și adverbul *contre* sînt traduse în romînește prin *împotriva*.

Peste cîțiva ani în 1848, în dicționarul lui Negulici [5], deși *contra* e definit tot „împrotiva", în schimb dintre cele 15 derivate cu *contra* unele sînt explicate tot prin derivate cu *contra-*: *contramandare* a da un contra ordin, *contrafacție* fapta de a contraface.

Deși *contra-* ca prefix nu era încă folosit, formațiile cu *contra-* încep deci să pătrundă în limbă.

În 1859, la Th. Codresco, *Dicționariu franceso-roman*, Iașii, 1859, apare pentru prima dată *contra-* traducînd pe *contre-*. Față de derivatele anterioare aici apar derivate noi: *contradevăr*, *contravizită*, *contraiscăli* etc.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începe chiar să se facă distincție între derivate, în ceea ce privește originea, astfel la Stamati [6] cuvintele *contrabas*, *contradicție*, *contradictoriu* sînt notate cu L (se trage din latinește), *contrabandă*, *contramină*, *contraordin* cu fr. (se trage din fran-

---

[1] И. В. Лехин и Ф. Н. Петров, *Словарь иностранных слов*, Moscova, 1954.

[2] Prepoziția *contra* pătrunde în limba romînă mult mai devreme. Am găsit-o atestată ca locuțiune prepozițională *în contra* la P. Maior IST. INC 117 și la Șincai HR I 9.

[3] J. A. Vaillant, *Vocabular purtăreț romînesc-franțozesc și franțozesc-romînesc*, București, 1839.

[4] Poenar-Aaron-Hill, *Vocabular francezo-romînesc*, București, 1840, p. 349.

[5] I. D. Negulici, *Vocabularu romanu de toate vorbele străbune reprimite de limba romînă și de toate cele ce sînt a se mai primi de acum înainte și mai ales în științe*, București, 1848.

[6] Pah. S. Stamati, *Dicionărașu romînescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu*, Iași, 1851.

ţuzeşte) şi *contrazic* cu p (cuvînt vechi romînesc). De asemenea la Pontbriant[2] se dă *contrabandă* [it. contrabbando] *contrazice* [lat. contradicere].

Către sfîrşitul secolului al XIX-lea, derivatele cu *contra* se înmulţesc. Astfel la Costinescu [2] derivatele apar în număr foarte mare. Găsim aici peste 50 de derivate cu *contra-*, care, cele mai multe, au rămas în limbă pînă astăzi.

IV. Dintre cele aproape 150 de derivate cu *contra-* [3] (am inclus în acest număr şi o bună parte din cuvintele tehnice mai uzitate) cele mai multe sînt :

1) împrumuturi şi calcuri din limba franceză. Dau mai jos numai cîteva exemple :

Contraacuzaţie	fr. contre-accusation
Contraanchetă	,, contre-enquête
Contrabalansa	,, contre-balancer
Contracauţie	,, contrecaution
Contracumpăni	< contra + cumpăni după fr. contrebalancer
Contracurent	fr. contre-courant
Contradeclaraţie	,, contre-déclaration
Contraface	,, contrefaire
Contragreutate	< contra + greutate după fr. contre-poids
Contraindicaţie	fr. contre-indication
Contralovitură	< contra + lovitură după fr. contre-coup
Contramaistru	< contra + maistru ,, ,, contremaître
Contramarcă	fr. contremarque
Contraotravă	< contra + otravă după fr. contre-poison
Contraprobă	< contra + probă ,, ,, contre-épreuve
Contrapond	< contra + pond ,, ,, contre-poids
Contrareformă	fr. contre-réforme
Contrarevoluţie	,, contre-révolution
Contratemă (muz.)	< contra + temă după fr. contre-sujet
Contrasemna	< contra + semna ,, ,, contre-signer
Contraşină	fr. contrerail
Contravaloare	,, contre-valeur
Contravizită	,, contre-visite
etc., etc.	

Unele derivate din limba franceză au fost redate în romînă sub mai multe forme : *contreverité* — *contraadevăr* şi *contraveritate* (Costinescu) ; *contresigner* — *contrasigna*, *contrasemna* şi *contraiscăli ; contrepoison* — *contraotravă* şi *contravenin*.

2) Împrumuturi din franceză sau italiană :

Contrabas { fr. contrebasse
{ it. contrabbasso

[1] Raoul de Pontbriant, *Dicţionar romîno-francesu*, Bucureşti, 1862.

[2] Ion Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*, Bucureşti, 1870.

[3] Am ajuns la această cifră consultînd atît dicţionarele vechi menţionate în cursul lucrării cît şi Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Candrea, *Dicţionar Enciclopedic*, Dicţionarul Academiei (manuscris), *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, *Lexiconul tehnic romîn*, *Dicţionarul Politehnic* şi unele texte.

Contrabandă	fr. contrebande it. contrebbando
Contrabandier (învechit)	fr. contrebandier it. contrabbandiere
Contrafugă	fr. contre-fugue it. controfuga
Contrapunct	fr. contrepoint it. contrappunto
Contrapunctist	fr. contrapuntiste (contrapontiste) it. contrappuntista
Contrabasist	fr. contrabassiste it. contrabbassista

Ultimile două, *contrabasist* și *contrapunctist*, desigur că ar putea fi și derivate romînești, cu sufixul -ist. Cred însă că sînt mai degrabă împrumuturi și ele ca și *contrabas* și *contrapunct*.

3) Împrumuturi din italiană sau germană :

Contrafagot	it. contraffagotto germ. Kontrafagott
Contraoctavă	it. contraottavo germ. Kontraoctave

4) Calcuri după germană :

Contratrecere (contab.) germ. Gegenbuchung
Contracandidat germ. Gegencandidat

Ar putea fi și o formație romînească *contra* + *candidat*.

5) Formații romînești : unele cuvinte par a fi derivate pe teren romînesc. N-am găsit în dicționare corespondentele lor directe. Acest fapt nu poate fi un indiciu sigur că ele sînt derivate romînești, dicționarele neînregistrînd absolut toate cuvintele din limba contemporană. E posibil totuși ca, chiar dacă corespondentul într-o limbă străină ar exista, termenii respectivi să fie derivați independent pe teren romînesc.

Contrabombardare (atestat Odobescu, S III 62)
Contraetimologie („ Iorga, L II 257)
Contraargument
Contradovadă
Contraofertă
Contraserviciu
Contrapagină
Contrapiuliță

Pentru toate aceste cuvinte există în limba franceză cuvîntul de bază, dicționarele nu înregistrează însă nici unul din derivate.

Am considerat ca derivate romînești și pe :

Contrabandă (învechit) < contrabandă
Contrabandist < contrabandă + sufix. -ist (în fr. există contrebandier)

deși acesta ar putea fi și un împrumut după rus. контрабандист

Contraspion e un derivat regresiv.

V. Voi da mai jos lista derivatelor cu prefixul *contra-* care nu sînt consemnate în Dicționarul Limbii Romîne Literare Contemporane [1].

Contraargument
Contraadevăr
Contraafirmare (Maiorescu, Cr. III 339)
Contraanchetă
Contraapel
Contraalizee
Contrabaraj
Contrabaterie
Contrabombardare (Odobescu, S. III 62)
Contracauție
Contracalibru (piesă care servește la executarea și controlul unui calibru)
Contracarlingă (carlinga care se montează alături de carlinga centrală)
Contrachitanță
Contracurent
Contracumpăni (I. Negruzzi, S. III 238 și II 60)
Contradeclarație
Contradovadă
Contraepoletă
Contraetimologie
Contrafugă
Contrafagot
Contrafason (Costinescu)
Contrafinețe (Costinescu)
Contrafișă
Contragardă (1) (lucrare de fortificație așezată dincolo de șanțul obstacol... opusă celor două fețe ale bastionului)
Contragardă (2) (porțiune din garda unei săbii care apără interiorul mîinii).
Contragaj (Codrescu, Costinescu)
Contragarant (Costinescu)
Contramarș
Contranotă
Contraoctavă
Contraofertă
Contraotravă
Contrapartidă (1) registru care servește la verificarea altui registru ; (2) la jocul de cărți, partidă de revanșă cu aceiași parteneri.
Contrapoliță (Pontbriant)
Contrapiuliță (piuliță de asigurare așezată lîngă piulița normală)
Contrapoliție (Costinescu)

---

[1] Lista este alcătuită pe baza dicționarelor menționate în această lucrare și a unor texte. Din dicționarele tehnice am ales numai cuvintele mai uzitate și în care se simte valoarea prefixului.

Contrapilastru
Contrapresiune
Contrapromisiune (Costinescu)
Contraprobă (Maiorescu, Cr. II 190)
Contrapune (Polizu)
Contrarăspuns
Contrarezervor (rezervor de apă situat pe versantul opus)
Contraschimb
Contraserviciu
Contratrecere (contab.; înregistrare făcută pentru a repara o greşeală)
Contratemă
Contravenin (Gorjan, H. II 38)
Contrasalut (Costinescu)
Contrasemnal
Contrazid.

VI. Prefixul *contra-* formează derivate în special cu substantive: *contraargument, contracandidat, contraofertă, contrapagină.*

Spre deosebire de limba latină şi chiar de celelalte limbi romanice unde găsim numeroase derivate verbale [1], limba romînă are numai cîteva derivate verbale: *contraataca, contrasemna, contraveni* etc.

Prefixul *contra-* nu formează derivate cu adjective şi nici cu adverbe. Există numai cîteva participii verbale, derivate din verbele respective: *contraatacat, contrafăcut* etc.

Contra-, se ataşează în general la cuvinte noi şi la foarte multe cuvinte din vocabularul tehnic.

Derivatele cu *contra-* sînt folosite în foarte multe domenii: tehnică militară, căi ferate, construcţii, navigaţie, muzică, comerţ etc.

VII. Prefixul romînesc *contra-* are aceleaşi valori pe care le are *contra-* în limba latină şi în limbile romanice. La sensurile prefixului latinesc s-a adăugat şi sensul de echivalenţă dezvoltat din sensul de reciprocitate, luat de la adverbul latin.

1) Sens de *apropiere*, din punct de vedere local; în faţă, alături:

S.	V.
contrabaraj	*contrasemna*
contracarlingă	
contrafort	
contragardă (2)	
contramarcă	
contrapiuliţă	
contraşină	
contraterasă	
contrazid	

[1] Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, Paris, 1895, vol. II, p. 618–673.

2) Sens de opoziţie :

a) în direcţie opusă, opus ;	b) opus, împotriva contrariu,	c) sens de reacţiune de răspuns ;
contraalizee	*contraacuzaţie*	*contraatac*
contracurent	*contraafirmaţie*	*contrabombardare*
contramarş	*contracandidat*	*contralovitură*
contrapantă	*contradeclaraţie*	*contramanifestaţie*
contrapresiune	*contradovadă*	*contraofensivă*
contrapagină	*contraetimologie*	*contrarevoluţie*
	contraindicaţie	*contravizită* (cu sens de vizită întoarsă aceluia care făcuse mai înainte o vizită)
	contraordin	
	contraotravă	
	contraproiect	*contrapartidă* (la jocul de cărţi, partidă de revanşă)
	contrapropunere	
	contrareformă	
	contrasens	
	contraspionaj	
	contratimp	
	contratorpilor	
	contraface	
	contraveni	
	contrazice	

3) Foarte aproape de sensul *2 c* este sensul de echivalenţă dezvoltat în vb. : *contrabalansa, contracumpăni* ; în subst. *contragreutate, contrapondere.*

4) Reluare a unei acţiuni (cu scopul de consultare, verificare, control) ; suplimentar ; *contraanchetă, contraapel, contracauţie, contraexpertiză, contraprobă, contrapartidă* (sens 1, în contabilitate), *contravizită* (med.).

5) Sensul de „înlocuitor" : *contraamiral, contraepoletă, contramaistru.*

Nu am luat în consideraţie în această clasificare după sens a derivatelor cu *contra-* următoarele formaţii :

1) Formaţii neanalizabile ca : *contracara, contramanda,* în care termenul de bază nu există în limba romînă şi nici derivate ca *contradicţie, contradictoriu* sau *contravenient, contravenţie.*

2) Formaţiile neclare fie d.p.d.v. al prefixului, fie d.p.d.v. al radicalului. Aceste formaţii sînt neanalizabile sau mai exact spus parţial analizabile, pentru că, deşi există termenul de bază în limbă, vorbitorul nu-şi poate da seama de valoarea prefixului, ca *contrabandă, contrabas, contrafagot, contrafugă, contraoctavă, contrapunct.*

3) Unii termeni tehnici în care valoarea lui *contra-* nu concordă întocmai cu valoarea lui din limba curentă. Aceşti termeni au de obicei accepţiuni speciale înţelese numai de specialişti.

De exemplu : *contraac* (c.f.) şinele exterioare ale unui schimbător de cale ferată pe care se aplică... ; *Contrabulină* (constr. nav.) manevra care serveşte la aducerea de-a lungul vergei a grandeei de cădere... ; *contradistorsiune, contramanivelă* etc.

VIII. *Contra-* ca toate prefixele nu are rol gramatical.

Trebuie totuşi remarcat că uneori derivatul e folosit la altă diateză decît cuvîntul de bază : *contrazice* diateza activă şi reflexivă, *zice* la diateza activă. Aceasta se explică prin faptul că derivatul a primit prin adăugarea prefixului o nuanţă nouă de reflexiv reciproc, care-i permite să fie folosit şi la diateza reflexivă.

IX. Singurul prefix care se apropie de *contra-* din punct de vedere semantic, în ceea ce priveşte valoarea de opoziţie este *anti-*. Nu se poate însă vorbi decît de o foarte slabă concurenţă între aceste două prefixe din următoarele motive : 1) *anti-* îşi păstrează în derivare valoarea prepoziţională de împotriva, în contra : *antiimperialist*, = împotriva imperialismului, *antifascist* = împotriva fascismului, în timp ce *contra-* are valoare oarecum adjectivală : *contraproiet* nu înseamnă împotriva proiectului ci chiar proiectul opus altuia de mai înainte, *contradeclaraţie* înseamnă chiar declaraţie contrarie alteia. 2) *Anti-* dă în special derivate adjectivale : *antimonarhist*, *antireligios*, *antifascist*, etc., *contra-* nu se ataşează niciodată la adjective; la valoarea de opoziţie *contra-* nu are nici un derivat care să se refere la persoane, în timp ce *anti-* e folosit în special pentru persoane [1].

La sensul de suplimentar (pentru verificare, confruntare, control) *contra-* ar putea să fie concurat oarecum de *supra-*. O *contraexpertiză* e de fapt o *supraexpertiză*, *contravizită* o *supravizită*.

X. În ce priveşte productivitatea prefixului *contra-* constatăm următoarele :

Derivatele cu *contra-*, în special cuvintele tehnice s-au înmulţit considerabil. Astăzi avem aproape de trei ori mai multe derivate cu *contra-* ca la sfîrşitul secolului al XIX-lea, aproape 150 de derivate. Din această constatare nu putem însă trage concluzia că prefixul *contra-* este un prefix foarte productiv din următoarele cauze :

1) Formaţiile cu *contra-* deşi frecvente în limbă sînt cele mai multe împrumuturi sau calcuri; formaţiile recente (*contraargument*, *contramanifestaţie*, *contraofertă*, *contraserviciu*, *contrapagină*, *contrapiuliţă*) sînt puţine. S-ar putea să fie chiar împrumuturi. 2) Derivatele formate pe teren romînesc nu sînt numeroase. 3) Prefixul ca şi majoritatea prefixelor neologice împrumutate se ataşează foarte rar la teme vechi romîneşti (*contra dovadă*) şi de obicei la cuvinte noi.

Deşi nu e foarte productiv, prefixul ar putea să se dezvolte avînd în vedere că 1) E uşor detaşabil şi destul de expresiv. 2) Se găseşte în toate limbile romanice, unde are o foarte mare dezvoltare şi chiar şi în alte limbi moderne, rusa, germana, engleza, aşa încît poate uşor influenţa prin împrumuturi limba romînă. 3) Este foarte slab concurat de alte prefixe.

[1]) În articolul *Anti-* şi *ante-*, Ana Canarache vorbind despre concurenţa dintre *anti-* şi *contra-* menţionează că în derivatul *antirevoluţionar*, *anti-* n-a fost socotit destul de dinamic şi a fost înlocuit prin *contra*. Cred că aceste două derivate nu se pot concura deoarece valoarea prefixelor e cu totul alta. *Anti-* are valoare obişnuită de „împotrivă", în timp ce *contra-* are valoare de „reacţiune".

CONTRIBUȚII LA STUDIUL SLAVONISMELOR LEXICALE DIN TEXTELE ROTACIZANTE. I. SUBSTANTIVELE

DE

PANDELE P. OLTEANU

Cercetările de lexicologie slavă se desfășoară astăzi într-un ritm rapid, care caracterizează toate realizările epocii noastre socialiste. Se vede aceasta din numeroasele dicționare explicative, bilingve, diferențiale, etimologice, care au apărut în domeniul limbilor slave și al slavei vechi. Se vede din diferitele monografii despre dezvoltarea lexicului limbilor slave, despre toponimicile slave, despre istoria termenilor de rudenie la slavi, despre numirile de pasări, pești, plante etc. O altă realizare de seamă sînt diferitele atlase și monografii ale dialectelor și limbilor slave, unele apărute, altele în proiect. Conform discuțiilor și hotărîrilor luate la Congresul al IV-lea al slaviștilor, ținut la Moscova în sept. 1958, s-a pornit la realizarea atlasului general slav, în care vor fi reprezentate și dialectele slave din R.P.R.

O importanță deosebită pentru reconstituirea lexicului slavei comune au împrumuturile de origine slavă din limbile neslave din vecinătatea teritoriului lingvistic slav ca : romîna, maghiara, germana etc. În lexicul limbii romîne sînt circa 1500 de cuvinte slave. În fondul principal lexical al limbii romîne elementele slave reprezintă 22 % [1].

Dar în limba noastră veche, mai ales în aceea a primelor traduceri, situația a fost alta, pentru că slavonismele erau mult mai numeroase. Prin lucrarea de față arătăm numai slavonismele din textele rotacizante, structura lor, circulația și baza dialectală a unora din ele.

Extinzînd astfel de cercetări, se va putea stabili mai bine structura și specificul lexicului limbii noastre vechi și se va grăbi poate întocmirea unui dicționar al acestei limbi.

---

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954.

Din cercetarea noastră prezentăm în articolul de faţă numai capitolul despre substantive. Am încadrat aci şi formarea substantivelor, deoarece cele mai recente cercetări de lingvistică slavă consideră formarea cuvintelor sau ca un capitol independent[1], sau ca făcînd parte din lexicologie, de care se leagă prin partea semantică şi etimologică[2].

Slavonismele-substantive din textele rotacizante sînt cele mai numeroase şi se bucură de cea mai largă frecvenţă. Multe sînt preluate aşa cum erau formate în slavă. Altele sînt formate la noi. Cel mai productiv mijloc este sufixarea. Sufixele de origine slavă din limba romînă sînt numeroase şi au mare putere de circulaţie[3]. Rareori întîlnim la cuvintele de origine slavă sufixe de origine latină, ungară etc.

Printre cele mai frecvente sufixe întîlnite la slavonismele din textele rotacizante, remarcăm :

-ar : *gorştinar* (SB, 41), gostĭ, goština „oaspete, străin". Gorştinarii erau un fel de fiscali, care încasau *gorştina* adică *dania* pe oi şi porci. Forma *gorştinar* a apărut în contaminare cu *gorskŭ* „muntenesc"

-ătate : bogătate[4] < bogatŭ, „avere" (CV, 131).

-eală : *zăbleală* „fereastră" (CV, 16, 2) ; *odihneală* (MM, 305, 12 v).

-et : *proclet* „blestemat, afurisit" „*Procleţi* să fie muncitorii tăi" (CV, 154)

-eţ : *Prilăşteţ* „viclean" (H, 5, 8).

-ică : *Vlădică* „stăpînitor".. Giudecii iudeilor, *vlădicii* lor.." (S, 67, 28).

-ie este un sufix frecvent la substantivele verbale . Ex. *bdenie*, azi *denie* < < *bŭdenije*, *bŭdeti* „a veghea". E o slujbă specială „priveghere" (MI, Leg. 170). *Muncie* : „Şi *muncie* focului de veci" (MI, Împărtăşanie, 192). Tot în Legenda duminicii din Codicele de la Ieud avem *osîrdie* şi *usîrdie*. O/u e un fonetism ucrainian. (MI, Leg. 190 şi 180 v). *Pocaanie* — pocăire-MI, Pravila, 194). *Spăsenie*, „mîntuire" şi „izbăvire" (MI, 192). *Veličie* „măreţie" : Dadite *veličie* „Daţi *velicie*. (PV, Cînt. 1, 17 ; 2, 3).

-inţă : *upovăinţă*.. avînd = „nădejde.. avînd" (CV, 1, 3 ; 15 ; PV, 90, 9).

-ire : *Zăpretire* „oprire". (PV, Cînt. 4, 12) ; *milcuire* : Şi bucuria întru *milcuire*". (CV, Iacov, 3, 8—9) *Prilăstire* „hicleşug" (H, 9, 27).

-işte : *Zborişte* „adunare". *Pristanişte* „port pentru corăbii". (PV, 106, 40).

-iţa : *Troiţa* „treime" (CT, 222) *magheniţa* „vrăjitoare" (TM, 154).

-ţa arată ceva micşorat *meriţa* „o măsură mai mică" < *mĕrica*.

-nic : *Clevetnic* „pîrîtor, defăimător" (CV, 49 ; Iorga, Apocrif, 115). *Pravednic* „credincios, drept" (TM, 190). *Svadnic* „pîrîtor, certăreţ" (CT, 88). *Urednic*, „slujbaş, funcţionar" (SB, 13).

-ost arată substantive abstracte : *Pravostĭ* „dreptate", *milostĭ* „miloste" (TM, 215).

-ot exprima acţiune : *Troscot* < trosk-tresk : Ca neaua spre *troscot*-jako tŭčă na *troskotŭ*".

[1] Ivan Lekov, *Slovoobrazovatelni sklonosti na slavjanskite ezici*, Sofia, 1958 p. 1, 3.

[2] M. M. Şanskij, *Očerki po russkomu slovoobrazovaniju i leksikologii*, Moscova, 1959, p. 243.

[3] George Pascu, *Sufixele romîneşti*, Bucureşti, 1916 şi : *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*. Vol. I. Edit. Acad. R.P.R. Buc., 1959.

[4] Trebuia să avem *bogătătate* dar *-tă-* a dispărut ca şi în *jumătate*-jumate. Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. al XIII-lea — al XVI-lea*, Buc., 1956, p. 175.

-toriu : *bunŭ govitoriu* „bun rugător" : blagogovějnŭ (CV, Ap. 22, 12) ; *ogoditoriu* „binevoitor" : Eşti curăţitoriu şi *ogoditoriu* şi milosîrd (TM, 215) ; întru *spăsitoriu* meu = Vŭ *spasitelě* moem (PV, Cînt, 4, 18 ; 9, 46), Ustnele *prilăstitoare* (H, 11, 4) ; rosture (usne *gîmbositoare*) (S, 11, 4) : „înşelătoare". Sau : Şi *nenîviditorii* tăi doamne, nenăvidescu. -I nenavidǎštǫǎ li gã vŭznenaviděchŭ. (PV, Cînt, II, 41).

-ură : E un sufix de origine latină, dar e productiv şi în cuvintele slave : *Milcuitură* „îndurare, milă". Cuvîntul este explicat pe larg în catechismele de la Ieud (167) Marţian (Al. Rosetti, 550 şi CV, 104).

-uş : E un sufix mai rar : *tătuş* „strămoş, bunic" : Ca toţi *tătuşii* mei. Jako vsi *otci* moj (S, 38, 13). *Tătuşi* era în limba traducătorului.

Prefixarea e frecventă la verbe, fiindcă devine în slavă un mijloc productiv de perfectivizare. În textele rotacizante întîlnim unele substantive verbale prefixate. De ex. cu prefixul :

Do- „în" exprima ducerea acţiunii pînă la capăt : *dodei, dodeire* „supărarea". (CT, 232). *Dosădire* „batjocură, injurie, mustrare, ceartă" (CV, 27, 21 ; CT, 214).

Iz, -is-, „din" exprima punctul de plecare şi caracterizează limbile slave de sud : *Ispasenie, ispas ispasiti* „a mîntui" (PV, 118, 123) ; <psl. *izŭ*.

Na- < sl. *na-* „la, în, spre" : *Năstăvire* „punere spre, îndreptare" (PV, 138, 18). *Năvădire* „ducere spre. ." (S, Cînt, 1, 16). Sens mai abstract are în *nădăire* „nădejde, speranţă, dumirire". *A nădăi* e un verb frecvent în textele rotacizante şi în graiurile din nordul Transilvaniei.

Ob- < sl. *obŭ* „de jur împrejur" : *Oblicit* „descoperit, dat pe faţă, găsit". *Obraz* < obrazŭ „statue, relief, tăietură de jur împrejur". Apoi *obraz* a însemnat şi „persoană aleasă, faţă". Sensul vechi de „tăiere împrejur" s-a păstrat mai bine în *obrăzuire, a obrăzui* „circumcidere, a circumcide" adică < sl. *obrězati* nu de la *obrazovati* „a forma" cum dă Al. Rosetti[1] (CV, 21, 21 ; 30, 4) *Obidă* < obidti „a merge asupra cuiva din toate părţile".

Po- <sl. *po-* „pe, de-a-lungul, pentru" : *Potămpire*, „cădere" despărţire <vsl. *postǫpiti* (S, 79, 19). Sau „*povelire* puse" : *Povelěnije* položi. (S, 147, 6).

Pod- < sl. podŭ „sub : *Podnojie*" sprijin, ajutor, reazem *podŭ* „sub" şi *noga* „picior". „E tu stă încolo sau şezi cicea *spre podnojia* noastră". (CV, Iac. 2, II).

Pre - < psl. *prě-* „peste, prin şi prea" gr. ὕπερ : *prepodobnici* „preacuvioşi" (CT, 197 ; PV 115, 7) ; *precălcătoriu*-prestǫpnikŭ. (PV, 7, 23).

Pred- < psl. *predŭ* „înainte" *Predtečĭ* „înainte mergător" *prediteča* (CT, 228).

Pri- < psl. *pri-* „lîngă, la" : *Prişleţi* „cei care aţi venit aici"-*prišlăţi* (CV, Petru I, 1) *Pritoc* „moştenitor" (Glose rom. la Sintagma lui Vlastaris, 740). *Prilaz* < sl. pri + lazŭ „trecere" PV, 143, 14). Apoi — *pîrleaz*[2].

---

[1] Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. al XIII-lea — al XVI-lea*, Buc., 1956, p. 181. Vezi şi V. Machek, *Etymologický slovník jaz. českého i slovenského*, Praga, 1958, p. 332.

[2] *Dicţionarul limbii romîne moderne*, Buc., 1958, p. 624, dă *prelaz*, „trecătoare peste gardurile ţărăneşti".

Pro- < psl. *pro-* exprimă ideea de străbatere. *Propaste* „prăpastie" (CT, 22). *Proidire* „trecere, străbatere" (PV, 3, 4 ; S, 102, 16).

Răs- < psl. *razŭ*, în limbile slave de sud și *roz-* în cele de apus și răsărit. Exprimă ideea de despărțire, de separare. *Răsinit*, cel semănat, risipit în toate părțile : < razsějati (CV, 136, 7).

Să- < psl. *sŭ-* Avea mai multe sensuri : colectiv : *Sboriște* < *sŭboriște* „loc de adunare". Sens de despărțire, de împotrivire : *săblaznă* „nebunie, sminteală". (S, 49, 20 ; CV, 5, 6 ; 27, 9). *Săblăznire* (PV, 106, 40). *Svadnic* < sŭvadnikŭ „pîrîtor, certăreț".

U- < psl. *u-* „la" dar exprimă și ideea de despărțire, de înlăturare, *uclo — nire* „abatere", *upovăire* „nădejde" < upovati „a nădăjdui". (PV, 90, 14).

Văz- < psl. *vŭzŭ* exprimă direcția în sus „super" : *Văznesenie* „purtare în sus, înălțare" (CT, 196).

Za- < psl. *za-* „dincolo de . . peste" : Din verbul *zapretiti* „a îngrozi, a opri" s-a format *zăpretit* : De *zăpretitul* feței tale peri-va (S, 80, 4 ; 75, 7).

Dintre *slavonismele compuse* din textele rotacizante multe sînt preluate din greacă, ceea ce se vede și din topica compunerii lor. Pentru a exprima noțiunile corespunzătoare din slavă, traducătorii au recurs și la derivate și compuneri noi. Unele se păstrează pînă astăzi în textele religioase, deși au un caracter cărturăresc și artificial. Altele trăiesc încă în limba vorbită a poporului de ex. *bazaconie* < *bezŭ zakonija* gr. ἄnomos „fără lege, ceva anapoda, în afară de normal și de obișnuit". Sau „*împelița, împelițat* după *vŭplotiti sę* „a se întrupa, a se încărna" ori „a se face, a deveni om, a se omeni" după *vočelovečiti sę*.

Astfel de cuvinte derivate și compuse au fost semnalate de cercetătorii mai vechi. Menționăm și noi cîteva dintre cele mai frecvente.

Alături de derivate mai rare și mai improprii ca *porîncitele* (Cat. Marțian, Rosetti, 149) din participiul trecut pasiv, avem compuneri ca :

a. *Din două substantive* : *Argint-tăetoriu* sl. srebro-kovači (CV 8, 1—2) gr. ἀργυροκόπος *Argint-iubitoriu*, sl. srebroljubitelĭ, gr. ἀργυροφιλία *Dușegubăț*, < dušegubecĭ „pierzător de suflete". *Frate-iubitoriu* bratoljubije. În limba greacă topica de compunere e „iubire de frate" : φιλαδελφία ceea ce însemnează că noi am împrumutat cuvîntul compus din limba slavă, nu din cea greacă. În limba din sec. al XVI-lea avem *omu-iubire* ca și în slavă *cloveko-ljubije*.

Mai tîrziu însă se spune iubire de oameni după topica din limba greacă : φιλαντρωπία. În unele nume de persoane topica este aceeași atît în slavă, cît și în greacă. Ex. Ioan *gură de aur*. . . sl. zlatoustŭ gr. χρυσόστομος. *Lege-călcare* < sl. zakonoprestǫplenije ; (S, 36, 7). *Lege-dădătoriu* sl. zakondavecĭ gr. νομοθέτης. *Păcate-cădere* < sl. grěcho-padenije etc.

b. *Din pronume și substantiv* : *inoplemenic* < sl. inoplemenikŭ „de alt neam S, 55, 2). Dar *inŭ*, *ina*, avea la început sens de „singuratic" apoi de numeral „unul, singur" ca în *inorogŭ* „animal cu *un singur corn*. (S, 29, 3).

c. *Din adverb și substantiv* : *Zlodej*, *zlotvoreț* „rău făcător" (MI x legenda duminicii, 181, v).

d. *Din negație și substantiv* : neputere < sl. nemošti, *nerăutate* sl. nezloba ; *netare* „slab" etc.

e. *Din prepoziție și substantiv* : *Asupra-luare*, *biruire* : premnoženije *fără vreme*—bezgodinŭ ; *prea iubire* — vŭzljubije (PV, 114, 1).

f. *Din adjectiv substantiv* : *Dulce-dăruire*, sl. blagodarenije (CV, 57. 13—14) gr. εὐχαριστία *Mari cuvinte* — sl. velerečije (PV, Cînt. 3,3) ; *miază-noapte* sl. polu-nošti etc.

*

Slavonismele din textele rotacizante exprimă noțiuni și acțiuni din domenii diferite. Caracterul lor dominant este însă cel concret.

A. Multe substantive se referă de ex. la natura înconjurătoare, la fenomenele și vietățile ei. Unii termeni mitologici, zoologici, botanici sau de minereuri sînt preluați și în slavă din alte limbi mai vechi ca greaca, ebraica etc. De ex. :

Aspida gr. ἀσπίδα „viperă, năpîrcă" (S, 90,13) : „Mănia aspidei" : jarostĭ aspidĭ (PV, Cînt, 2, 32).

Bădicu nume de metal : „Cu aur și *bădicu*, cu plumbu (CT, 225)

Bisorure < sl. bisŭrŭ „cu mărgăritar și cu bisorure". (CT, 218).
Însemna deci tot un fel de mărgăritar, de piatră prețioasă.

Blată < sl. blato, balto „mocirlă, baltă". Trimiseși izvoară în *blato* (PV, 103, 10). În textul slav era *dĭbrŭ* : Posylaăj istočniki vŭ *debrech*. Aceasta înseamnează că cuvîntul „blato" era în limba vie a traducătorului. Acest cuvînt există pînă astăzi în graiurile daco-romîne de nord-vest.

Bură < sl. burja „furtună, vifor". (CT, 212). Sau : Veniră întru adîncatele mării și *bure* necămu-ne. (PS, 68, 2). În slavă avem însă pers. I-a aorist : Priidochŭ vo glǫbiny morskiă i *bura* potopi mä. „Întîlnim și „duh repede" sl. duchŭ *burenŭ* adică „aprig, furtunos". Și acest cuvînt se păstrează în dialectele din nordul țării.

Cedru < sl. kedrŭ „pom măreț" din munții Libanului. Uneori e tradus greșit cu „*Codrii*".

Ciohăi „metal" : Și aur și *ciohăi*.

Dlămă < psl. dŭlmŭ sl. bis. dlŭmŭ „deal mai mic, dîlm" : Se vor fărîma codrii și munții și toate dlîmele".

Finicsu < sl. finikŭsŭ „smochin" (S, 91, 13) : Dereptu ca *finicu* înflorește, ca chedrii Livanului umnojaște-se" (se înmulțește).

Ehida < sl. echidna gr. ἔχιδνα viperă, năpîrcă :. . *ehida* ieșind din văpaie s-a apucat de mîna lui" (CV, 28, 3). *Echidna* ot teploty izžedši seknuvŭ ruku ego".

Gad, *gadina* < sl. gadŭ — „fiară sălbatecă". (MI, Leg. 171 v ; S, H, 103, 25).

Gîselniță Forma cu -l-din limba veche a apărut în analogie cu substantive ca *stelniță*[1]. În slavă e gǫsenica „omidă". (MI, Leg. 171 v).

Iazer < sl. jezerĭ și jezero „lac, iaz" : Pus-ai pustinia în iazere de apă. (S, 106, 35).

[1] Maria Zdrenghea, *Slavona „Legendei Duminicii" din Codicele de la Ieud*, în „Cercetări de lingvistică", 1958, Cluj, p. 115.

Hrus < sl. *chrusŭ* „cărăbuș" :.. și de toate gadinele și hrus. . .i vŭse gadi i žaby i chrus (MI, Leg. dum. 171 v.). Vedem că din versiunea romînească lipsește „și broaște"-i žaby. E o eroare, sau copistul a transcris textul romînesc după o altă versiune și nu s-a mai ținut de originalul slav.

Liva < „liva" austru dar și „vînt de miază-noapte" și nume „Liva" : „. . ce căuta spre *Liva* și Horu." (CV, 27, 12—13 ; S, 77, 26). Sensurile se amestecă, pentru că în aceeași frază e întrebuințat „austrul și separat Liva e folosit ca nume propriu ca și Horu : „Rădică *austru* din ceriu și aduse cu vrătutea sa *liva*" (S, 77, 26). Vozdviže jug sŭ nebese i navede siloju svojeju *liva*". Redacțiile cehe și sîrbe traduc *liva* „vînt de sud, sud" : De ex. în *Kralická biblija*.. i privedl moci svou *vitr poledni*. (Praga, 1951, p. 542) În cea sîrbă : i navede silom svojom *jug* (Belgrad, 1923, p. 554).

Iniie < sl. inije „brumă" : „Blagosloviți roaole și *iniile* și gerul. Blšvite rosy i *inej*, ledi. . . (V, 8, 68 ; S, Cînt. 2,2).

Irodie < sl. jerodievŭ „bîtlan" : (S, H, V, 103, 17).

Inorog < sl. inorogŭ „animal fabulos cu un singur corn". (S, 29, 16).

Mășcoaie < sl. miskŭ „catîr" : Nu fireți ca calul și *mașca*. Nebudete ja kŭ koni i *meskŭ*. (H, 31, 9). Traducerea și formele din limba romînească veche diferă : S, *mujdeiul* ; Dosoftei : *mășcoaia*.

Mușița < sl. mušica „țînțar" (S, 104, 31).

Neiasit < sl. nejasytĭ „pelican" (nesătulul) : Podobiiu me *neiasitee* pustiniei. (H, 101, 7).

Nafta < sl. nafta „smoală". (S, Cînt. 7, 46).

Ocrop și *ucrop* < sl. okropŭ „apă fiartă". Alternanța o/u-caracterizează fonetismul ucrainean. (MI, 175, v).

Omet, *omăt* < sl. ometŭ „zăpadă". Traduce termenul slav *snegŭ*. Aceasta însemnează că „omăt" se folosea în limba curentă a traducătorului cu sensul de „zăpadă" : „Lăsa-voi pre voi *omet*. Puštǫ na vas *snegŭ*". (MI, Leg. 171, v.) „Omăt" este un termen popular folosit în regiunea de nord-est a țării. Este cunoscut și în limba ucraineană. În Psaltirea Voronețeană „omăt" însemnează și „tivul" veștmintelor preoțești. E poate o denumire figurată, pentru că veștmintele acestea se fac de obicei din fir aurit, alb. Tivul de la marginea de jos, fiind mare a fost comparat cu troian de zăpadă, cu un „omăt".

Onagru < sl. onagrŭ gr. Ὄναγρος, -ου (ὁ) „asin sălbatec". S, H, 103, 11).

Pazia < sl. pazija gr. πάζια „Piatră prețioasă" : Mai vîrtos de auru și *pazia*. Pace zlata i *pazija*. (PV, 118, 127). În H, :.. *dragi kamę* „piatră prețioasă".

Plod < sl. plodŭ „rod, fruct, poame" : Măgurile și toți munții, lemnele *plod purtătoare* și toți codrii (în loc de cedrii). Gory i vŭsi chlŭmi dreva *plodonosnaä*, vŭsi kedri. (PV, 148, 9).

Prah < sl. prachŭ „praf" (CT, 213).

Propastie < sl. propastĭ „prăpastie". Prăpădesc capul meu în *propastile* codrilor. (în loc de „munților"). Ponreti glava moa vŭ*propasti* gorskyä. (PV, Cînt, 6,6).

Saduri < sadŭ „grădină". Văzui sadurile raiului și pometele". (CT, 210).

Scochie < sl. skokija sau vița face *scochie*.. ili vinogradnaä loza *smokvy* (tvoritŭ). Deci sensul era de „smochine".

Sicamene < sikaminije „mure". (S, 77, 47).

Schimen < sl. skimenŭ „cățel, pui de fiară".. i jako *skimenŭ* obitaäji vŭ tajnychŭ-și ca un schimen care locuește... (S, 16, 12).

Stacti < sl. stakti „smirnă, mirodenie" : Smyrna *stakti* i kasija. (S 44, 9)

Slatina < sl. slatina „apă sărată" : „..în *slatina* de reale ce viia spre însul" -vŭ slatinǫ otŭ zlobŭ živǫštych na nej. (PV, 106, 34).

Șterc < sl. sterkŭ „pietriș". E substantiv post-verbal din *šterkati* „a trosni, a scîrții, a scrîșni". Are și sensul de „gunoi, goz în ochi" : „Nu vede *ștercul* în ochiul altuia, ce vede bîrna în ochiul tău". (CT, 217).

Svitoc < sl. svitokŭ „sul" cu care compară cerul : „Cerul îl vor înveli.. ca un *svitoc* cu mare *bură* și cu trăznet".

Vrĭh < sl. vrŭchŭ „vîrf" : Vrĭhul muntelui..

Vasilisc < sl. vasiliskŭ „o reptilă" :.. „spre aspidă și *vasilisc* calci" -na aspidǫ i *vasiliska* nastǫpiti. (PV,90, 13).

Zăpodie < sl. zapodĭ „vale, ascunzătoare" : Sta-vor colo gios întru *zăpodia* lui Asafet. (CT, 228 ; H, 83, 7 ; S, 64, 16). Și acesta era probabil un cuvînt din limba traducătorului, pentru că în slavă este în multe versiuni ǫdolĭ „vale".

B. *Alți termeni slavi se referă la corpul omului* :

Glava < sl. glava „cap" și capitol de carte. E frecvent în limba noastră veche, mai ales cu ultimul sens.

Gîrb < sl. grŭbŭ și grŭbove „spinare, cocoașe". (Glose rom. 738).

Iazîc < sl. ęzykŭ „limbă" și „neam păgîn" : Întru toate *iazîții* pentru noi creștiri. (MI, Inv. Paște, 187 v). Alteori e tradus, dar cu sensul din slavă : Și voi lăsa pentru voi *limbi* păgîne. (MI, Leg. 171).

Ispolin < sl. ispolinŭ „uriaș" : „Bucură-se că *ispolinul* aleargă cale" jako *ispolinŭ* tešti putĭ, (H. 18, 6).

Mișița < sl. myšica „braț, sîsioară", care e o formă dialectală frecventă și azi în unele graiuri din nordul țării, în locul formei literare „subțioară". „Izbăvit-ai cu *mișița* ta oamerii tăi". Izbavilŭ esi *myšcejǫ* tvojejǫ ljudi tvoä. (S, 76, 16). Alteori însă același cuvînt slav este tradus cu „sisioară" : Cu velicie *sîsioara* ta... veliciemŭ *myšcǫ* tvoeǫ. (PV, Cînt. 1, 16 ; 4, 11).

Mojdanŭ < sl. moždanŭ „măduvă" : Toate arsele *mojdane* și berbeci rădicție boi cu țapi. (S, 65, 15). Era un soi de jertfă „ardere de tot".

Obraz < sl. obrazŭ „față aleasă", persoană, pildă model (CV, I, Petru 2,21).

Scrășcare termen dialectal pentru *scrîjnire* sl. skrežetŭ : *Scrășcarea* dinților. Skrežetŭ zǫbomŭ. (MI, Leg. 173 v).

Usnă < sl. ustĭna „gură, buză". E frecvent în textele rotacizante. „O cum nu se pălească *usnele* lui". O kako ne opalitsä *ustně* ego (MI, Leg. 182). Și cu *usnele* sale să nu grăiască minciuni. I *ustně* ego iže ne glagolati lĭsti. (CV, I, Petru, 3, 10).

C. Alți termeni slavi se referă la *îmbrăcămintea omului*.

Unii dintre aceștia sînt de altă origine, dar în textele rotacizante au intrat prin intermediul slav — fie din texte, fie din limba traducătorului

ca *sukna* „fusta" sau *omăt* cu sensul arătat mai sus de „tiv lat la marginea odăjdiilor preoțești" : „Mirul destinge spre *omătul* veștmîntului lui". Mirŭ sŭchoždaše na *omety* odeždǫ ego (V, S. 132, 2).

Plașcă < sl. plašči „mantie". (S, 21, 19).

Peleș < sl. pelechŭ, peleš „acoperămînt, bîrlog, peșteră, veștmînt". Era un cuvînt cunoscut traducătorului pentru că în textul slav îi corespunde uneori „odeänie, odev" îmbrăcăminte. (S, 44, 16) „Peleș" e un termen regional.

Samet < sl. sametŭ, sameteči, „catifea, velur" (SB, 62).

Socnă și *sucnă*, *sumnă* < sl. sukna, sukno „fustă" (SB, 9). E termen regional din Nord-vestul țării. Sensul mai vechi era de „tunică, haină" (V. Machek, *Slovník jaz. česk. i slov.* 1957, p. 485).

Sovone < sl. sovone unde a intrat din gr. ςαβανον, leinenes Tuch „voal" : „*Sovone* co hier, —voaluri cu fir". E vorba de voaluri de mireasă. Se întîlnește în documentele slavo-romîne din Transilvania îndeosebi în cele de redacție sîrbă. Un alt sinonim e *paere*. Termenul „sovon" e cunoscut în vorbirea populară și cu sensul de „giulgiu", „pînză subțire" [1]

D. *Referitor la hrana omului* întîlnim termeni slavi ca :

Casia < sl. kasija gr. kaςía „scorțișoară" și „mirodenie". (S, 44, 9).

Iad < psl. jadŭ „otravă, venin". Acest cuvînt este în legătură cu verbul *jadti, jasti* „a mînca" *j-ed-us* [2]. Deci nu trebuie confundat cu sinonimul său *iad* < sl. *adŭ* „infernum". Este nevoie să ținem seama de context. În fraza următoare, de pildă, este vorba de „otravă" : „Ascuțiră limba sa ca a șarpelui *iadul* aspidei suptu usnele lor". Izostriša ązyk svoj ako zmijnŭ jadŭ *aspidenŭ* (*aspidovŭ*) podŭ ustami ichŭ. (PV, S, 139, 4).

Pohtă < psl. pochŭtŭ „poftă": Feriți-vă de pelițeșscile *pohtiri*-. . . otŭ plotskychŭ pochotej (CV, Petru I 4,3).

Piștă < pišta „hrană" :. . . ce dă *piștă* flămînzilor-daǫstimŭ *pištǫ* alčaštimŭ (S, V, 145,7). Sau : „Mîngîiară se toți, deci și ei luară *pișce*. . ." i timu priäša *pištŭ* (CV, 27,36).

Sichimă < sl. sikima : Și împărți *sichimă-i* razdelä *sikimǫ* (PV, Cînt. 1,7).

Steble < steblije „spice de mîncat". „Trimis-ai mănia și măncă prenșii ca *steblele*". Poslalŭ esi gnevŭ svoj i pojästĭ ä jako *stŭblie* (PV, Cînt. 1,7).

Stredia < strŭdĭ „Miere de fagure, fagure de miere". „Stredia" era frecvent în limba traducătorului pentru că în textul slav corespunzător e *sŭtŭ* : „Încungiurară me ca albirile *stredea*, obidošä mä jako pčeli *sŭtŭ*. (PV, 117,12). Sau :. . . mai dulci de miere și *strede*. (S, 18,11) i sladša pače meda i sota. *Strede* se păstrează în limba cehă, slovacă ca arhaism alături de *med* [3]. Frecvența acestui cuvînt în nord-vestul țării este cu atît mai explicabilă cu cît știm că era cunoscut în limba veche. (H. Tiktin, op. cit., p. 1511—1512)

---

[1] *Dicționarul limbii romîne moderne*, Buc., 1958, p. 786 ; H. Tiktin, *Rum.-deutsch. Wörterbuch*, Buc., 1895, p. 1.463.

[2] V. Machek, *op. cit.*, p. 173.

[3] *Ibidem*, p. 476.

E. *Cîțiva termeni se referă la boli*:

Miață „friguri" și *trînd* „trînji, dizenterie" : „Deaci fu tatăl lui Poplie de *miață, și de apa trîndului* lîngedu". Bystĭ že otcu poplievu ogniemŭ i bodnymŭ trudomŭ oderžimŭ ležati (CV, 28,8). În Noul Testament din 1648 se traduce că „era bolnav de friguri și de vintre" adică de hemoroizi. < sl. trǫdŭ. Originea cuvîntului *miață* nu este cunoscută. Este pînă azi un regionalism din Țara Oașului.

F. *Referitor la clădiri și locuință* remarcăm termeni slavi ca:

Comarnic < sl. komara „foișor, cerdac", apoi colibă mică la stînă < bulg. sl. *komarnik*.

Loitră < sl. lojtra, germ. Leiter :. . „și din *loitră* frică", —i otŭ *chramŭ* strachŭ. Pînă azi se spune „loitra căruței". Era în limba veche.

Oltariu < sl. olŭtarĭ „altar" (S, 42, 4).

Polata < sl. polata, lat. palatum, ngr. παλοτι [1] „palat, casă mai mică în curtea împăratului, curte princiară" : „Împărăteasa tuturor *polatelor* mele" (CV, 154).

Zăbleală < sl. bis, zabralo „fereastră" : Și ședea lîngă o *zăbleală* un junelu. (CV, 20,9). Sedă že někto junoša. . . *vo oknĕ*.

G. *Numeroase obiecte și lucruri sînt denumite cu termeni slavi, ca*:

Almojnă < sl. almužĭ germ. veche alamuosah gr. ἐλεημοσσυνή „ban de pomană" Este un cuvînt larg răspîndit și azi în limbile slave de apus, unde a pătruns din germană. Are același sens ca și *alămojnă* din TM, 51, 12, care se păstrează și în maghiară *alamizsna*. Pe lîngă *almužna* în slovacă e și *almužnik* „călugărul care strînge daruri de milă" [2].

Cadilă < sl. kadilo „tămîie" : Ca o *cadilă* între tire jako *kadilo* predŭ toboǫ (S, PV, 140, 2; Cînt. 7,38; S, 144,10).

Conob < sl. konobŭ „căldare" : Moavŭ *conob* upovăință me-Moavŭ *konobŭ* upovaniă moego (S, 10,9; 107,10).

Dealǎ < dělo „obiect, lucru, treabă" : „Și să spue *deala* lui în bucurie" (PV, 106, 2; S, 4, 17; SB, 9,7). E un regionalism din nordul țării, unde se aude pînă azi. De ex. în Cîmpulung — regiunea Suceava.

Găvoazde < sl. gvozdĭ sl. bis. gavozdĭ „cui" (TM, 46,4). „Și-mi bătură găvozde. Se păstrează în graiurile din nord-vestul țării. Vezi și verbele „a găvozdi" și „a prigvozdi" (MI, Leg. 8, 15).

Mirță < sl. merĭca „căldare de măsurat, vadră". (Glose rom.)

Mreaja < sl. mrěža : Vor cădea în *mreaja* lor păcătoșii „Padutĭ vŭ *mrěžǫ* svojǫ grěšniky. . (PV, 140, 10).

Oajdă < sl. ožda gr. ὄσδος „Frînghii, legături, curele" : „Strînseră elŭ cu *oajde* zise Pavelŭ..."(CV, 22,25). I takože protęgoša ego *vervĭmĭ* reče Pavelŭ..." Acest grecism dispare din versiunile slave de mai tîrziu. Poate era un regionalism intrat în limbă mai de mult, ca și alte grecisme.

[1] H. M. Sanskij, *Ocerki po russkomu sloobraz. i leksikologii*, M. 1959, p. 195. H.Tiktin, *op. cit.*, p. 1110.

[2] *Slovnik slovenského jazyka* I, Bratislava, 1959, p. 26.

E înregistrat de Viciu.[1] *Oajdă* se explică din < osdija prin asimilarea s > ž și în analogie cu alte cuvinte, care aveau grupul *žd* : odăjdii, nădejde etc. Mai greu se pote admite *oajdă* < sl. ǫžije, cum propune Al. Rosetti [2] mai ales că ǫžije nu e în versiunile slave ale Faptelor Apostolilor, care au circulat la noi. Diaconul Coresi a omis partea aceasta cu cuvîntul „oajde". Oricum traducerea lui Coresi aci nu e prea limpede și arată că nu s-a condus de vechea traducere voronețeană a Apostolului în toate cazurile. Slavonisme ca „*văzderjanie*" cu r̥ < er ca în limbile slave de răsărit, dovedesc că Apostolul diaconului Coresi s-a tradus și după un original slavo-rusesc. Surprinzător este că chiar Cazania a II-a a diaconului Coresi s-a tradus integral aproape cuvînt cu cuvînt și după un original slavo-rusesc [3].

Ostii < sl. ostĭ „furcă" „și ostînŭ, păstrat în limbile slave de azi" rus. osten, slovac os(t)na [4] cu sensul de „furcă pescărească cu trei dinți". Acest sens îl are și *ostie* din Cod. Teodorescu, 227. „Și-i vor împunge cu *ostii* cu trii colți."

Scafa < sl. skafa, gr. σκάφη : „*Scafa* spăsenie primească"-*čašu* spasenija" priimǫ. (PV, 115, 4). Sau : Și *scafa* mea "i *čaši* moeä. (S, 15,5). Dar în H. e omisă. *Scafa* e unul din vechile împrumuturi grecești. *Scafa* era de lemn, cu ea se lua făina din sac etc. O dovadă a vechimii e și derivatul *scăfîrlie* [5]. *Scafă* era deci în limba traducătorului.

Vetrila < sl. vetrilo „pînză la corabie". Se întîlnește mai mult în CV : spînzurară *vetrila*-vozdvigšę *vetrila* (27, 13) Coresi : rădicăm *vetrila* [6].

H. *Dintre termenii slavi, care se referă la viața de arme, remarcăm:*

Boiu < sl. bojĭ „luptă". (Glose, 735).

Brăne < sl. brati „a lua", partic. trec. pasiv: branŭ, -a, -o „luat", „Bucurume eu de cuvintele tale că aflai *brăne* multe". În textul corespunzător slav avem însă *koristĭ* „pradă, captură" :. . . jako obretaǫ koristi mnogo. (PV, 118, 162, 169). În limbile cehă și slovacă există adjectivul *branný, -á, -é* „ceva în legătură cu slujba militară" : *branná výchova* „educația militară [7] ; *branit'* „a apăra", *brana* „apărare, poartă". „*Brăne* cu sensul de „pradă" era în limba traducătorului. In psl : *branĭ* „luptă" :. . . i prŭsti moa *na branĭ* (Ps. 143,1).

Ghemon < sl. igemonŭ gr. ἡγεμών „conducător de oaste, de cetate" : „Deci numără *ghemonul* cartea și întrebă". Pročetŭ že *igemonŭ* poslanija i voprosi (CV, 23, 34). Coresi traduce : iar dacă ceti *părcălabul* carte îl întrebă [8]. . .)

---

[1] H. Tiktin (*op. cit.*, p. 1067) consideră „oajdă" cu etimologie necunoscută.

[2] Al. Rosetti, *Limba rom. în sec. al XIII-lea al XVI-lea*, Buc., 1956, p. 181.

[3] Am arătat unele dovezi în acest sens în conferința ținută la 18.VI.1960 în cinstea Congresului al III-lea al P.M.R., la cercul de lingvistică al cadrelor didactice ale Fac. de Filologie București. Vezi mai pe larg : P. Olteanu, *Originalul slavo-rusesc al Cazaniei a II-a (1581) a diaconului Coresi*, Buc. 1961.

[4] V. Machek, *op. cit.*, p. 343, dă wosti kosti „os".

[5] C. Diculescu, *Elementele vechi grecești din limba romînă*, DR IV, 1929, p. 468.

[6] *Tetraevanghelul diaconului Coresi*. . . p. 236.

[7] *Slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1959 p. 125.

[8] *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, p. 230.

Gloată < sl. glota „oaste, gloată. lat. cohors gr. σπύρος. În Codicele Voronețean a rămas din textul grecesc *spirii* pe care traducătorul prim nu l-a înțeles : „către miiașul *spirii*“. Alt copist a considerat că spirii e un nume propriu : *către miiașul gloatei Spirii*. Aceasta dovedește că textul ce ni s-a păstrat al CV este o copie. [1] (CV 3 21, 31). Coresi modernizează și precizează: „cătră căpitanul" gloatei : kŭ tysăštniku *spiry*.

Hrăborie < sl. chrabrŭ + je „oștire, vitejie". Era în limba traducătorului, pentru că în textul slav îi corespunde *oplăcenije* < pălkŭ „oaste" „Ce învață mărule mele spre *hrăborie*-naučaă rọcě moi *na oplăčenije*. (PV, S, 143, 1).

Plăc < sl. bis. plŭkŭ dar se pronunța „*pîlc*" „oaste" : „Și era războae și *plăcure*". (CT, 211).

Rana < sl. rana „lovitură, izbitură, împușcătură"... În Fapt. Ap. (CV, și Coresi, 22, 24) sutașul a poruncit ca „să-l ducă în curte pre îns (pe Pavel) și zise cu *rane* să-l cerceteze . . .". Povele tysăštniku otvesti ego vŭ polkŭ, rekŭ *ranami* istăzati ego...

Război < sl. raz-bojĭ. „În toate zilele gotovia *războaie*" vesŭ denĭ gotovaachu *branĭ*. E un împrumut general.

Viteaz < sl. vitězĭ „Viteaz" — este tot un împrumut general dar sensul e altul : „meșter, iscusit la cuvînt" : „S-au strîns și cu bătrîrii și cu *viteazul* Tertiliu. . " snide. . . i so starcy i sŭ *ritoromŭ* nekiimŭ Tertilomŭ. Deci „viteaz" este introdus din limba traducătorului.

Voinic < sl. vojnikŭ. Avea mai multe sensuri : *a* („Oștean" : Gotoviți două sute de voinici înarmați. . „ -ugotovite mi *vojnikovŭ* vooruženychŭ dvěstě (CV, 23, 10).
b) Oștean de frunte ales în sfat" : „Și sfatul *voinicilor* cum să ucigă fuglii (prinșii). . . *vojnomŭ* že sovetŭ bystĭ da uzniki ubijutŭ. (CV, 27, 42).
c. „Hoț, criminal", sens pe care-l are în Evanghelia de la Moscova.

Voivoda < sl. voji „oaste"-*voda* < voditi „a conduce" deci „conducător de oaste". E tot un împrumut general.

I. *In domeniul vast al vieții sociale slavonismele* din textele rotacizante exprimă legături de rudenie, profesii, stări sociale, instituții, diferite raporturi dintre oameni, precum și numeroase noțiuni abstracte și de cult.

Ad < sl. adŭ „iad". E folosit de zeci de ori. Nu trebuie confundat cu *iad* „otravă" : „Să se întoarcă păcătoșii în *ad*". Da vozvratătsă grešnicy *vo adŭ* (H, 9, 18).

Aslamă < rus. oslamŭ „camătă". Era în limba traducătorului Man. Ieud, pentru că traduce sl. *lichva* : Si argintul său nu dede *întru aslamă* i srebra swoego ne dade *vŭ lichvọ*. (MI, 180 și 180 v. : S, 14, 5).

Blaznă < sl. blaznŭ „greșeală, nebunie, sminteală" ; Lîngă cărare *blazne* puseră mie. Pri stęži *soblazny* položiša mi. (S, 139, 6).

---

[1] I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană*...I. p. LXXXVII.
Bohus Tenora, *Über die kirchenslavische Vorlage des Codice Voronețean* in *Mitteilungen des rum. Inst. an der Universität Wien*, Heidelberg, 1914, p. 207.

Beseadă < sl. beseda „convorbire, cuvînt, grai": „Indulcească-se lui *besedele* mele". Da usladitsä emu *besäda* moä. (S, H, 103, 34). E un regionalism, pentru că se întîlnește în graiul din Maramureș, în cel din Țiplea, Oaș... [1].

Boreasă < sl. boărŭ, boreasa „boereasă, femee măritată, nevastă". E un slavonism regional pe care-l întîlnim în Legenda sfintei Vineri (Petca sau Paraschiva) din Textele Măhăcene. B. P. Hasdeu credea că acest text s-a scris în regiunea de sud a Ardealului, pentru că „boreasă" ar caracteriza numai graiul din ținutul Bîrsei [2]. Dar „boreasă" există în Țara Oașului cu sensul de „nevastă, femee" [3]. Se întîlnește și în alte părți din Ardeal, — cum vedem din poveștile culese de Ion Pop-Reteganul, — cu același sens de „nevastă": „Să vedem ce mi-a pus *boreasa* de merinde... [4]"

*Brată*ș < sl. bratĭši „văr": „Își lăsă frații și surorile și *brătașii* săi". (CT, 220; CV, 469). Se întîlnește și în textele bogomilice.

Cin < sl. cinŭ „rang. demnitate, cin călugăresc": „Și ales-a *cinuri* luminate, cin călugăresc" (CT, 221).

Clevetă < sl. kleveta „pîră, calomnie": „Izbășvește-mă de *clevetele* oamenilor". Izbavi mä *otŭ klevety* celovečeskyä. (S, 118, 134).

Corabnic < sl. korabnikŭ „corăbier" (CV, 86,4).

Dosadă < dosaditi și *dosăjdenie* < dosaždenije „ceartă, ocară, supărare" „Imple fața lor de *dosadă*".

Dostoenia < sl. dostoänije „moștenire, merit". E frecvent (PV, 77, 42).

Dostoitul din < dostoiti „„moștenire, merit": „Oameni ce alese în *dostoitul* său", ljudi iaže izbra vŭ naslědie sebě. (S, 32, 12).

Iscodnic < sl. izsŭchodnikŭ „Cercetător, iscoditor, sol", (CV, 122, 2).

Ischod < sl. izchodŭ, „eșire, exod" (PO, 4, 6).

Iuboste < sl. ljubostĭ „iubire": „Intru frați *iuboste* nefățarnică"; (CV, Petru I. 22, 23). Vŭ bratoljubie nelicemĕrno. Sau *jubostea* lumei Ori: Și puse *iuboste* položi ljubovĭ. (PV, Cînt. 4, 4). E un slavonism frecvent, care se păstrează în dialectele romîne de nord.

Lîncotă < sl. lǫkota „vicleșug". Era în limba traducătorului, pentru că în textul slav îi corespunde *lestĭ*. (S, 35, 4) Glagoly ustŭ ego bezzakonije i *lestĭ*.

Maghenița < sl. magesnikŭ (?) „vrăjitoare". Se întîlnește în Textele Măhăcene în Viața sfintei Petca (Paraschiva) pe care neputînd-o omorî nici prin foc, nici prin alte mijloace i se spune: Ce vom face acestei *magheniți*? (154; 192) Sensul prim ar fi deci de „fermecătoare, vrăjitoare".

Măzdă < psl. mĭzda „plată, salariu, preț, simbrie": Și *măzdă* spre nevinovați nu luă. (MI, Legenda dum. 181; Glose rom. 734). (Etimologia e

[1] I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, p. 48 și urm.
Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 180.

[2] Cele cîteva cuvinte cu rotacism ar fi fost introduse de Popa Grigore din Măhaci în acest text venit din sud: *sură* (sună) *înturecat* (întunecat) meinre (mîine). B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni* II, 149.

[3] I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 48.

[4] I. Pop Reteganul, *Povești* I, 121, Tiktin, *op. cit.*, 212. DLRM, p. 89.
ALRM I. 278; G. Mihăilă, *Nazvanjia rodstva...*, p. 56.

got. mizdo gr. μισθός. [1] La noi pare a fi varianta bulgărească *măzda*.

Milosti < sl. milostĭ „miloste" : Plină de milosti. . . ispolnĭ milosti. (CV Iac. 3, 17). Traducătorul a păstrat genitivul din slavă, cerut de *ispolnĭ*. Coresi :. . . „și plină de milă" (op. cit., p. 245).

Nafticu < sl. nafta „corăbier". (CV, 86,1).

Obnovlenie < sl. obnovlenije „reînoire". E atestat o singură dată în S.

Ocină și *ocinăciie* „moșie, moștenire" : În *ocină* sieși. Vŭ *dostoanie* sebě (PV, 134, 4). Ori :. . . „ce e *ocinăciia* lui Izdrail" äže *dostoanie* ego Izdrailŭ. (PV, Cînt. 2,9).

Ogoadă<sl. ugodŭ „plăcere, gust" : „Vrea ogoadă să facă iudeilor". Chotäše *ugodnoe* sŭtvoriti Iudeemŭ. (CV, 24, 27). Substantivul *ogoadă* ca și verbul „a ogodi" se păstrează ca regionalism în graiul din Țara Oașului, unde are și sensul de „așteptare, a aștepta"

Prescore, *prescurnița* : „O amar cei *prescurnițí* ce-și frămîntă prescurile cu mînie". O gore *preskurnici* iže měsit proskuri su gnevomŭ. (MI, Leg. 25/11).

Pășenie < sl. pycha, post-verbal din pychati, pyšiti sę „a sufla, a ieși fum, a se înfumura. Sensul de „a se mîndri" s-a dezvoltat în slava de apus. Deci *pășenie* „mîndrie, trufă, înfumurare". *Pășenie* era cunoscut de traducător din limba vie, pentru că în textul slav e *gordynä* : „Acum lăudați-vă întru *pășeniile* voastre". Nyně že chvalitesä vŭ *gordynächŭ* vašichŭ. De asemenea în loc de *pășean* „mîndru, trufaș" e în textul slav *gordŭ* (S, 118, 51). Sau traducătorul a avut poate în față un text de redacție slavă carpatică, în care era *pyšinŭ* ceh, slovac pyšný [2].

Peanigi < psl. pěnęgŭ germ. veche de sus *phenning*. In MI, Leg. duminicii, cuvîntul slav *srebro* s-a tradus o dată cu *argint* și o dată cu *peanigii* : „Și nu dede *panigii* săi întru aslamă". I ne dade srebro svoe *vŭ lichvo*" (180 și 180 v.). Azi, substantivul *panigi* e curent în toate limbile slave de apus dar cu g > dz, z : peniadze, pieniądze, penize. E și în documentele slavo-romîne [3].

Snem < sl. sŭnemŭ sobor, adunare, zbor. (Ev. rom. Moscova).

Rod < sl. rodŭ „neam, seminție, rude". Ie. ordu lat. arduus germ. art „origine, început, naștere". Cu sensul de „rude" e în Evang. rom. de la Moscova [4].

Somșid < sl. sosedŭ „vecin" :. . . „noi vă vrem da a ști că *somsidzilor* noștri. . ." Poate fi din maghiară *szomszed* sau mai degrabă polon. *sąsiad* mai cu seamă că în scrisoarea emisă din Săliște, Maramureș, mai sînt și alte polonisme ca *pan* (Al. Rosetti, SB. p. 61).

Spăsenie < sl. spăsenije „salvare, mîntuire" : „Și încălcarea ta *spăsenie*" I jaždenije tvoe *spasenije* (PV, Cînt 4, 8, 13). E atestat de zeci de ori și are multe derivate *spăsi* „mîntui", *spăsitoriu* „mîntuitor".

---

[1] V. Machek, *op. cit.*, p. 315.

[2] În noul dicționar etimologic al limbii cehe și slovace prof. V. Machek subliniază că „sensul de mîndrie e numai la slavii de apus", *op. cit.*, p. 409.

[3] V. Machek, *op. cit.*, p. 362.

[4] O. N. Trubacev, *Istorija slavjanskich terminov rodstva*, Moscova, 1959, p. 151. Despre „rudă" vezi G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 60–62.

Stepen < sl. stepenŭ „treaptă, grad". Cîntecul *stepenŭ* „al trepetelor". Este un termen atestat în PV, de 18 ori.
Strasti < sl strastĭ „patimă, pasiune": „Ale lui Christos *strasti*" o christovychŭ strastĕchŭ; „Si martor *strastilor* lui Christos" i svidetelĭ christovymŭ strastemŭ. (CV, Petru I, 11; 5, 1).
Upovăință „nădejde" din *upovati* a nădăjdui. E destul de frecvent. Traducătorul l-a folosit din limba vie, pentru că în textul slav îi corespund alți termeni: „Pre cel de sus pus-ai upovăință ție" — ... vyšnego položil esi pribežište tvoe". (PV, 10,9).
Uradnic neoslav *uradnik* „slujbaș, funcționar" (SB, 13).
Vidic ceh, slovac *videk* magh. *videk* ucr. *vidik*. În scrisorile din arhivele Bistriței e atestată forma ucrainiană „provincie, la țară". (5,30, 43).
Vlastile < vlastĭ „putere": „Supuseră lui îngerii și *vlastile* și silele". Pokorymsä emu, aggelomŭ i *vlastemŭ* i silamŭ. In CV, Petru I, 3, 22, — s-a copiat din greșeală „slastile" „dulcețile" ceea ce nu s-a remarcat pînă acum. Traducerea corectă e: „Să ne supunem lui, îngerilor și stăpînirilor și puterilor".
Voroavă e postverbal din *vorovi* „cuvînt vorbă, discuție": „Mult fără *voroavă* fii". Mŭnogŭ že *bezmolviju* byvšiu. (CV, 21,40; 22,2). E un regionalism.
Vraci < sl. vračĭ „doctor, salvator": „Să mergem la *vraci* Iisus Christos". (MI, 103; PV, Cînt. 4,14).
Zavistiu < zavistĭ „dușmănie, ură, invidie": „Către *zavistu* jeluiaște". ku zavisti želaetŭ. (CV, Iacov 4,5).
Zăpretire < zapreti „a împiedeca, a opri". Un derivat post-verbal: „Cu *zăpretire* micșorași pămîntul". *Prešteniemŭ* umališi zemlä. Traducătorul a folosit *zăpretire* din limba vie. (CV, Cînt. 4, 12).

*

Multe cuvinte și expresii slave din textele rotacizante au *sens* arhaic, deosebit de accepțiunile din limba comună de astăzi. Acest sens e de obicei cel vechi din slavă. Menționăm mai jos sensul cîtorva termeni mai expresivi asupra cărora nu ne-am oprit în expunerea noastră de pînă acum.
Bezna < sl. bez-dŭna „fără fund, prăpastie" (H 21, 29)
Bolovan < sl bolŭvanŭ „chip cioplit, idol". Traduce din slavă termenul iztukanŭ (S 77, 58)
Ciuda < sl čudo „minune": Si *ciudele* tale spure-vor ... i *čudesa* tvoa povedät. (PV 106, 8; 144, 5; CM 230). Si văzu acea *ciudă* mare și grăi. CV, 149). Cel ce face *ciude* mari. Sŭtvorštomu ciudesa velia (PV 135, 4).
Colac < sl. kolakŭ „dar". Hidicul de Bistrița primește „*colac*" un cal bun roib. (SB 43)
Codru „munte" sens redat după sl. *gora* „pădure, codru și munte". Sensul de „munte" reiese din aceea că stă pe lîngă verbul „a sui" și „a coborî": „Ce destinge spre *codrii* Sionului" Suchodä tia *na gory* Sionskyä. (PV, 132, 3; CT, 196,7). „Sue-se ca *codrii* și deștingu-se cîmpii". Vuzchodät *gory* i nizchodät poly. (PV, 103, 8). Spre deosebire de psalmi, în Cintecele lui Moisi *gora* e tradus și cu „munte". Aceasta ar dovedi că traducerea Cîntecelor s-a făcut de altcineva și poate

chiar mai tîrziu decît traducerea Psalmilor, de care diferă. Din cauza acestor traduceri inexacte, multe paralelisme şi comparaţii, care caracterizează poezia ebraică veche îşi pierd din efect şi chiar din sens. De ex. „Codrii jucară ca berbecii şi munţii ca mieii oilor". „În loc de „Munţii jucară ca berbecii şi dealurile ca mieii oilor". -Gory vŭzigrošă jako ovni i chlŭmi jako agnĭci ovčii". (PV, 113 4 şi 6).

Ciătenie < sl. čŭtenije „scrisoare, epistolă" : „Nu voi avea a trimite *ciătenie* pe pămînt. Ne imamŭ pustiti *čŭtenije* na zemli. (MI, Leg. 175 v.).

Dihanie < psl dychanije „fiară, jivină, vieţuitoare" tot ceea ce suflă dychati „a sufla, a trăi" : „Toată *dihania* să laude domnul". Vŭsěko *dychanie* da chvaliti gă. (PV, 150,6).

Drac < sl. drakŭ „vrăjmaş, duşman". În Psalmi traduce aproape consecvent termenul slav *vragŭ*. (PV, 77, 53 ; 110,14). Dar în Cîntecele lui Moisi avem şi traducerea cu „vrăjmaş"-sŭpostatŭ şi besŭ„-drac". Comîndarea dracilor: požrěšă besomŭ. (PV, Cînt. 2, 17).

Hrana < sl. chrana „paza" : „Pure doamne *hrana* rostului meu". Položi gĭ *chranenie* ustomŭ mojimŭ. (PV, 140,3). Sau : Hrănire — chranilişte — „pază" dar şi „magazie de alimente". (PV, 144,8).

Hlăpie „cruzime, lăcomie, poftire, culcarea cu bărbaţi". E un postverbal din „*chlapati*", a pofti, a înghiorţăi. Se întîlneşte în textele juridice ca Pravila din Cod. de la Ieud, în Glosele romîne de pe manuscrisul Sintagmei lui Vlastaris şi în CV, Petru I. 4, 3, unde se condamnă diferitele poftiri neruşinate sau „hlăpii" cu..." cum zice Noul Testament de la Bălgrad. Sensul din textele rotacizante al cuvîntului *hlăpie* se păstrează cel mai bine în limbile slave de apus, unde *chlipný* şi *chlipnik*"=pasionat, pătimaş, desfrînat, seducător, pervertit sexual [1].

Jale < sl. Žiali „dorinţă". (S, 77,30 ; H, 111,10).

Lecia derivat din < liečiti „a vindeca" deci „vindecare" : „să umblaţi cu *lecia* lui dumnezeu . . ."

Mîndrie < sl. mǫdrŭ „înţelept, înţelepciune" (S, 2, 6).

Năpastă < sl-napastĭ „ispită" : . . . „şi nu ne duce pre noi în năpastă". MI.

Omor „ciumă" după sl. morĭ : „Si *omor* oamenilor şi dobitoacelor". I *morĭ* člom i skotom. (MI, Leg. 171 v ; H, S, 17,30).

Obrăşenie < sl. obrŭšiti, *obrŭšĭ* dar cu sensul de „sfîrşit" nu de „începătură" : Că împărăţia lui nu iaste *obrăşenie* (MI, 7).

Pametŭ < sl. pamętŭ „pomenire, amintire". Faceţi pametŭ lui. (CV, 50, PV, 144,5). „În pamente de veacu". Vŭ pamăti večnaă (PV, 110,6)

Păha < sl. pycha, păstrat şi azi în limbile cehă, slovacă. E sinonim cu *păşenie* „mîndrie, trufă, înfumurare" (CV, 122).

Pisanie < sl. pisanije „scriptură, scrisoare" (MI, Leg. dum.)

Plod < sl. plodŭ „rodu, recoltă poame" : „Nu arde *plodul* de pre pămînt".

---

[1] V. Machek, *op. cit.*, p. 157 ; Fr. Travníček, *Slovník jaz. českého*. . ., p. 509 *Slovnik jaz. slov.*", 1959, I, p. 560, unde se dau ca sinonime : *smilný, vilný* etc.

(CV, 147 ; S, 106,37). Sau :„Trudul *plodului* tău mînca-vei" Trudŭ plod svojch sŭnesi" (PV, 127,2).

Podoabă < sl. podoba „chip" : Fetele .. *podobiia* bisericii. Dŭšterä jako *podobije* crkve (S, 105, 20).

Rându < sl. rędŭ „parte, moştenire, sort, rînd" (CV, 230 ; şi 162, 10). Acest sens arhaic se păstrează în vorbirea ciobanilor slovaci. Se întrebuinţează cînd stăpînii oilor au *rynd* (rînd) la lapte, brînză etc. [1]

Scîrbă < sl. skrŭbŭ „supărare, necaz" : „Nu vor avea scîrbă nici poftă" CT, 218).

Silă < sl. sila „putere, virtute" deci e sinonim cu *vlastile* : „Şi toate *silele* domnului" i vusě *sily* gñe. (PV, Cînt. 8, 10 ; CV, 4,5). „Miră-se toate *silele* cerului de Avram". (TM, 193 ; MI, Inv. Paşte, 189 v.).

Smrad < sl. smradŭ „miros greu" : „altora le va cură dintru ochi smrad cu puroi" (CT, 221).

Frecvenţa slavonismelor diferă după natura textelor, după epoca şi regiunea în care s-au scris. Termenii slavi sînt mai numeroşi în textele religioase traduse. În textele originale, termenii slavi sînt mai puţini, dar au o bază dialectală şi o frecvenţă mai largă : *iboste, stîrv, silă* (*putere*), *nădăire, sucnă, uradnic, vidic, ogoadă* etc. pe care le întîlnim în scrisorile din arhivele Bistriţei, în predica lui popa Grigore din Măhaci etc. În textele juridice întîlnim : *proclet, vraci, smentală, săblaznă, liubov, măzdă, hlăpie*, etc.

Prin slavonisme, textele rotacizante prezintă oarecare asemănare. Interesant este caracterul lor local carpatic, pe care-l vom arăta altădată pe baza izogloselor. O asemănare mai mare prezintă psaltirile şi catechismele. Dar limba Psalmilor se deosebeşte întrucîtva de aceea a Cîntecelor lui Moisi, care au o limbă mai modernizată, cu slavonisme mai puţine. În Cîntece avem de ex. „vrăjmaş" în loc de „*draci*", *vîrtute* în loc de *sila*, *preacuvios* în loc de *preapodobnic*, *braţe* în loc de *mîşţe*, *folos* în loc de *brăne*.

A doua concluzie la care ne-a dus cercetarea slavonismelor din Psaltiri este că textul tradus al Psaltirii Hurmuzaki conţine mai puţine slavonisme decît Ps. Scheiană şi Voroneţeană. Astfel în Hurmuzaki avem *mîntuitor* în loc de *ispasitel* (7, 2 ; 17, 3, 44) sau *nădejde* în loc de *upovăinţă*) 10, 1 ; 13, 6 ; 15, 1, 9), *urîră* în loc de *omrăzîră* (13,1) *cuvios* în loc de *preapodobnic* (17,26). În Hurmuzaki un slavonism rar e înlocuit cu altul regional, mai cunoscut de ex. *usne gîmbositoare* devine „usne *prilăstitoare*", adică *înşelătoare*, cum zice Coresi (171) ; (11,4), sau zice *leul geme*, nu *leul rape*, sau *rîcăeşte*.

În cele trei catechisme rotacizante întîlnim, slavonisme ca : *năpaste*, *obrăşie* (sfîrşit) *oce naş* (tatăl nostru) *milcuitură* „îndurare" *bdenie* „veghere" *pită* „pîine", *poroboc* „copil, fecior", care e un regionalism întîlnit şi în Palia de la Orăştie (Exod II, 7) [2], şi e un împrumut din slava carpatică. Mai tipice sînt expresiile „*sculatul morţilor*" „învierea morţilor" şi a se scula din morţi „a învia din morţi" în care nu trebuie să vedem un

[1] Slovenský narodopis, 1959.

[2] Viorica Pamfile, *Elemente regionale în lexicul Paliei de la Orăşti*, „Cercet. de lingvistică", Cluj, 1958, III, p. 233.

germanism[1] pentru că provin din slava moravo-carpatică, unde avem *vŭstanie z mrŭtvychŭ* și *vŭstati* „a învia, a se scula". În slava de sud e *vuskresiti* și în cea de răsărit *voskresiti*.

Cercetarea slavonismelor ne arată că primele traduceri, chiar a catechismelor s-au făcut din slavă, nu din germană. Îndemnul dinafară, indiferent de nuanța lui, a fost slab. Hotărîtoare pentru întroducerea l. rom. au fost necesitățile locale de cunoașterea slavei și romînei de către clerici și mai ales interesul feudalilor de a cîștiga biserica și bogățiile ei de partea lor.

Codicele Voronețean conține termeni slavi rari prin caracterul lor arhaic și regional: *măhăire* „semn cu mîna sau cu capul, *pisce* hrană", *oprire* „sprijinire" *pristanisce* „port", *hlăpie* „cruzime, desfrînare", *străgni* „a se grăbi" *răsinit* „semănat, risipit" sau moravismul *e, e* „da, da, *ni, ni*, nu nu" (Iacov V, 12) pe care Coresi îl traduce „e adevărat". În Tetraevangheliar însă Coresi îl dă sub forma originală din slovaca centrală și nu-l traduce: Glagolasă emu *ej* Gî-Grăiră lui *ei* doamne (Mat. XIII, 51). Și Mat. XVII, 24—25 : Glagola *ej* : Grăi lor *ei*. Adică „da"[2]. Locurile în care slavonismele sînt așa de diferite ne îndreptățesc să punem uneori sub semnul întrebării filiația strînsă dintre traducerile rotacizante și ale șlefuitorului și modernizatorului de limbă Coresi, pe care au susținut-o cercetătorii mai vechi[3]. Pe de o parte Coresi înlocuește cu termeni romînești vechile slavonisme, dar pe de altă parte are slavonisme și locuri obscure chiar acolo, unde nu găsim în textele rotacizante. Coresi zice de pildă „hrăboriți-vă", iar în Psaltirea Scheiană „îmbărbătați-vă" mǫžatisę (30, 35).

Termeni slavi găsim și în textele de mai tîrziu traduse, sau originale, care prezintă trepte noi de dezvoltarea limbii noastre literare. Cercetarea atentă a slavonismelor ne duce la adevăratele originale slave după care s-au tradus textele și cărțile noastre vechi[4].

Limba noastră literară este strîns legată de a poporului. Elementele slave fac parte organică și din această limbă, chiar în formele ei cele mai înalte de manifestare. Ele oglindesc o realitate istorică și socială, care trebuie studiată și apreciată.

---

[1] Al. Rosetti, *Les catéchismes roumains du XVIe siècle*, în *Mélanges linguistiques*, p. 529—543.

[2] *Tetraevanghelul diaconului Coresi*... Buc., 1929, p. 7, 22, 28, 34.

[3] Cum a afirmat N. Iorga și a căutat să o dovedească Al. Rosetti, *Le lexique de l'apôtre de Coresi comparé à celui du Code de Voroneț*, în *Mélanges linguistiques*, p. 589—596.

[4] Astfel am descoperit originalul slavo-rusesc al Cazaniei a II-a a diaconului Coresi. (P. Olteanu, *op. cit.*).

PREFIXUL SLAV MERIDIONAL *PRĚ-* ÎN ELEMENTELE SLAVE ALE LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. E. PETROVICI

Prefixul slav meridional *prě-* a fost împrumutat de romîni din slava meridională de tip răsăritean (bulgar), vorbită odinioară pe teritoriul daco-moesic de formare a limbii şi poporului romîn şi este reprezentat astăzi prin prefixele romîneşti *pre-* şi *prea-* (în cuvinte ca *a preschimba*, *a preface*, *a preamări*, *preabun* etc.)[1], precum şi adverbul *prea*[2]. Prefixul slav *prě-* a trecut însă în limba romînă şi ca element iniţial al unor împrumuturi slave care pentru cei ce vorbesc romîneşte nu sînt analizabile, ca de exemplu în *précistă*) *(précestă)*, *predanie* „tradiţie", a *prelăsti* (*prelesti*, *prilesti*, *prilăsti*, *prilosti*) „a amăgi, a ademeni", a *premeni* (*primeni*, *primini*), *a se prestăvi* (*pristăvi*) „a muri", *prestól* (*pristol*, *prastól*, *preastol*), *pribeag* (*prebeag*), *a priboli*, „a se vindeca de o boală", *prilaz* (*pîrlĕaz*, *pîrleaz*), *primejdie*, *prisacă*, *prislop* „trecătoare, curmătură, şa" etc., din sl. *prěčista* „preacurata", *prědanije*, *prělĭstiti*, *prěměniti*" a schimba", *prěstaviti sę* „a se muta", *prěstolŭ* „masa din altar; tron", *prěběgŭ* „transfug; refugiat", *prěbolěti* (bulg. *preboléja* „a suferi de o boală"), *prělazŭ* (bulg. *prélez*), *prěmeždije*, **prěsěka*, **prěslopŭ* (bulg. *preslop*, *prjaslop*).

Din exemplele date se constată că *ě* slav al prefixului *prě-* este tratat în majoritatea cazurilor ca *i*, ceea ce s-ar explica după unii prin poziţia atonă a lui *ě*[3]. Dar trecerea lui *e* neaccentuat la *i* nu se constată în toate gra-

[1] Referitor la prefixele *pre-* şi *prea-* vezi I. Rizescu, *Prefixul pre- în limba romînă*, în „Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă", I [Bucureşti], 1959, p. 5 şi urm.; Finuţa Asan, *Derivarea cu sufixe şi prefixe în Psaltirea Hurmuzaki*, ibid., 210 şi urm.; Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe şi prefixe în Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi din* 1581, ibid. p. 256 şi urm.

[2] Vezi Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (sec. VI-XII), Bucureşti, 1954, p. 31–48. Vezi şi Petar Skok, *Observations sur la famille linguistique župa*, în „Studia linguistica in honorem acad. Stephani Mladenov", Sofia, 1957, p. 331, nota 4.

[3] Vezi Rosetti, *op. cit.*, p. 61; P. Skok, *loc. cit.*

iurile romînești, pe cînd formele cu *pri-* în loc de *pre-* sînt răspîndite pe întreg teritoriul dacoromîn. Dacă poziția atonă ar fi cauza acestui fenomen, atunci într-o formă ca *a primeni* nu se înțelege de ce numai *e* aton al prefixului a devenit *i*, pe cînd aceeași vocală atonă din rădăcina verbului s-a păstrat. (Cf. forma mai veche a *premeni*). În graiurile care confundă pe *e* aton cu *i*, *a premeni* a devenit într-adevăr *a primini*. Cred că O. Densusianu avea dreptate cînd explica formele cu *pri-* în loc de *pre-* (< sl. *prě-*) prin analogia formelor avînd prefixul slav *pri-*[1].

Sub accent, *ě* al prefixului este reprezentat în forma romînească prin *e* (dacă în silaba următoare se află un *i* sau un *e*): *précistă* (*précestă*). În împrumuturi savante pronunțarea ca *e* a lui *ě* neaccentuat de obicei se menține: *predanie*. Totuși, și în acest caz apar, pe lîngă forme cu *e*, și forme cu *i*: *prestăvi* — *pristăvi*, *prestól* — *pristól*. Reflexul *ea*, *a* al lui *ě* în formele *preastól*, *prastól* (< sl. *prěstolŭ*) se datorește probabil pronunțării artificiale a acestui cuvînt savant (bisericesc) de către cărturarii romîni.

Din forme cu *pri-* s-au dezvoltat ulterior, trecînd probabil prin faza **prî-*, forme ca *pîrlaz* (< *prilaz* < sl. **prělazŭ*), *pîrlog* (< *prilog* < sl. *prělogŭ*).

Reflexul *i* pentru *ě* al prefixului *prě-* apare deja în cele mai vechi texte romînești (de ex. în Codicele Voronețean : *pridădĕscu*, *prilăstescu* ; în Psaltirea Scheiană : *pribĕgu*, *a pridădi*, *a prilăsti*, *prilazu*, *primejdi*, *a pristoi*)[2]. Și aceasta este o dovadă că formele cu *pri-* nu se datoresc poziției atone a lui *e* (< sl. *ě*), doarece în textele noastre vechi sînt rare cazurile cînd *e* aton e redat prin *i*.

S-ar putea pune însă întrebarea dacă închiderea pînă la *i* a lui *ě* aton nu s-a întîmplat cumva în graiurile slave daco-moesice cu care limba romînă a fost în contact în trecut și de la care a împrumutat formele cu prefixul *prě-* pronunțat ca *pri-*. Într-adevăr în graiurile actuale bulgare, mai ales în cele răsăritene, orice *e* neaccentuat se rostește foarte închis, aproape un *i*. Multe graiuri au chiar *i* în loc de *e* aton. De aceea în pronunțarea majorității vorbitorilor limbii bulgare prefixele *pre-* (< *prě-*) și *pri-* se confundă, ceea ce se reflectă în greșeala ortografică foarte frecventă la elevi de a scrie *pri-* în loc de *pre-* și invers. Îndreptarele ortografice bulgare (ca de altfel și cele rusești[3]) recomandă să se țină seamă de sens pentru a evita confundarea lui *pre-* și *pri-*. Dacă prefixul exprimă ideea de trecere în partea cealaltă, peste ceva, de întrecere, de schimbare de poziție, de transportare de la un loc la altul, de refacere, repetare, de prefacere, de întrerupere, de trecere peste măsura normală, de îndeplinire a unei acțiuni peste măsura cuvenită, de gradul mai înalt sau cel mai înalt al unei calități, de îndepărtare de la un obiect, se scrie *pre-*. În schimb dacă prefixul are sensul de apropiere, de alăturare a unui lucru la altul, de adăugare, de aplicare, de îndreptare a unei acțiuni spre sine,

---

[1] Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 274.

[2] Vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*. II, București, 1916, p. 461–462.

[3] Și în rusă, mai ales în pronunțarea generațiilor mai tinere, *e* și *i* se confundă în poziție atonă.

de ducere a unei acţiuni pînă la ţintă, atunci sîntem în prezenţa prefixului *pri-*[1].

E puţin probabil ca trecerea lui *e* (< *ĕ*) aton la *i* să fie atît de veche în graiurile slave daco-moesice încît ea să se reflecte în vechile împrumuturi slave ale limbii romîne. Am semnalat mai sus existenţa formelor cu *pri-* în loc de *pre-* încă în textele noastre din secolul al XVI-lea. Înlocuirea lui *pre-* cu *pri-* s-a întîmplat cu siguranţă pe teren romînesc.

Din cauza confundării celor două prefixe slave *pre-* şi *pri-* în elementele slave ale limbii romîne s-ar putea să avem uneori îndoieli asupra etimologiei formei romîneşti. Oare forma romînească are la bază o formă slavă cu *prĕ-* sau una cu *pri-*? În cazul acesta funcţiunea sufixului ne poate ajuta la stabilirea etimologiei. Vom proceda aşa cum recomandă îndreptarele ortografice bulgare şi ruse să se procedeze pentru distingerea sufixelor *pre-* şi *pri-*, care se confundă în pronunţare. În felul acesta vom putea îndrepta unele etimologii greşite ale unor elemente slave ale limbii romîne. Astfel, de exemplu, verbul *a prigoni* e considerat ca reprezentînd pe slavul *prigoniti*[2]. Dar în forma aceasta slavă prefixul exprimă ideea de apropiere. Miklosich[3] traduce acest verb prin „adigere", adică „a mîna, a aduce spre ceva"[4]. În schimb verbul romînesc *a prigoni* are un sens în care intră ideea de îndepărtare, alungare, urmărire. La baza formei romîneşti trebuie să căutăm o formă slavă cu prefixul *prĕ-*. O asemenea formă e semnalată în textele vechi slave, anume *prĕgnati*, formă perfectivă căreia îi corespunde forma imperfectivă **prĕgoniti*, care întîmplător nu se întîlneşte în texte, dar a existat cu siguranţă, deoarece ea constituie partenerul imperfectiv al lui *prĕgnati*, întocmai cum *izgoniti*, *pogoniti*, *prigoniti* etc. reprezintă corespondentele imperfective ale formelor *izgnati*, *pognati*, *prignati*[5]. Miklosich traduce pe *prĕgnati* cu „agere, pellere",[6] adică „a mîna, a goni, a urmări, a pune pe fugă, a alunga". Sensurile acestea sînt apropiate de acelea ale verbului romînesc *a prigoni* („a fugări pe cineva; a urmări; a persecuta; a oprima")[7]. În limbile slave actuale verbele care exprimă ideea de „a prigoni, a persecuta" sînt de obicei formate cu prefixul care corespunde prefixului vechi slav *prĕ-* ca de ex. bulg. *presledvam*, rus. преследовать, pol. prześladować[8].

---

[1] Vezi, de exemplu, Bojadžieva, *Pălen bălgarski pravopisen rečnik*, Sofia, 1931, p. 285; Орфографический словарь русского языка (Академия Наук СССР, Институт языкознания), Moscova, 1957, p. 1212.

[2] Vezi H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, s.v.

[3] Vezi Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862, s.v. *prigoniti* şi *prignati*.

[4] Cf. expresia rusească: пригнать (пригонять) стадо домой „a mîna (a aduce) acasă". Vezi С. И. Ожегов, Словарь русского языка, изд. 3е, Moscova, 1953, s. v. пригнать, пригонять.

[5] Cf. imperfectivele ruse выгонять, загонять, нагонять, пригонять, etc. corespunzînd perfectivelor выгнать, загнать, нагнать, пригнать etc.

[6] Vezi Miklosich, *op. cit.*, s. v.

[7] Vezi *Dicţionarul limbii romîne moderne* (DLRM), s.v.

[8] Cf. lat. *persequi*, germ, *verfolgen*. Sl. merid. *prĕ-* (< sl. com. **per-*) continuă pe i.-e. **per* reprezentat în latină prin *per* (servind şi ca prefix), iar în germană prin *ver-*. Vezi Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1953, 1955, 1958, s.v. *пере-* şi *пре-*.

Etimonul lui *a prigoni* este aşadar sl. **prĕgoniti*, formă imperfectivă, corespunzătoare formei perfective *prĕgnati*. Dintre limbile slave actuale rusa posedă o pereche de verbe care corespunde perechii slave meridionale *prĕgnati* — **prĕgoniti*, anume перегнать-перегонять „a întrece; a mîna dincolo (de ex." a mîna vitele pe altă păşune": перегнать скот на другой луг); a distila".

La fel trebuie îndreptată şi etimologia verbului, răspîndit prin Muntenia, *a se prigori* „a se încălzi prea tare; a se expune la dogoarea focului sau a soarelui; a fi chinuit de..., a se perpeli"[1], Miklosich şi Tiktin îl derivă din v. sl. *prigorĕti*[2], iar DLRM din bulg. *prigorjá*[3]. Dar sensul verbului romînesc („a se încălzi prea tare") presupune mai degrabă un etimon slav cu prefixul *prĕ-*. De aceea forma romînească trebuie explicată prin bulg. *pregorjá* (*pregárjam* imperf.)[4] „(despre mîncare) a se arde la foc; (despre semănături) a se ofili, a se veşteji de arşiţă".

Probabil şi alte forme romîneşti începînd cu *pri-* au la bază forme slave prezentînd prefixul *prĕ-*.

---

[1] Pe teren romînesc a fost creat şi un derivat cu sufixul *-işte*: *prigorişte* (*prigoriştea soarelui*). Vezi Tiktin, *op. cit.*; s.v.

[2] Vezi Miklosich, *op. cit.*, s.v. *prigorĕti* „aduri". Verbul romînesc *prigoresc*, pe care îl consideră ca reprezentînd pe sl. *prigorĕti*, e tradus de Miklosich prin „torreo".

[3] Vezi С. Б. Бернштейн, Болгарско-русский словарь, Moscova, 1953, s.v. *prigorjá*, tradus prin „пригореть; опалить (солнцем)" („a se arde la foc [despre mîncare], a fi ars de soare [despre plante]"). Forma aceasta nu există în limba bulgară literară. (Vezi nota următoare). E probabil că *pri-* al acestei forme dialectale reprezintă un *prĕ-* mai vechi, al cărui *ĕ*, din cauza poziţiei atone, a devenit *i*.

[4] Vezi *Rečnik na săvremennija bălgarski knižoven ezik* (Bălgarska Akademija na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik), Sofia, 1957, s.v. Trebuie remarcat că dicţionarul Academiei bulgare nu dă nici un derivat cu sufixul *pri-* al lui *gorjá* „a arde".

ÎNTREBUINȚAREA ARTISTICĂ A ARTICOLULUI LA SCRIITORII ROMÎNI

DE

R. PIOTROVSKI
(Leningrad)

„Pentru realizarea imaginii, a culorii specifice, scriitorul trebuie să creeze îmbinări măiestrite de cuvinte, care să realizeze o mai directă legătură cu realitatea, care să trezească în semnificația cuvintelor note mai particulare ale noțiunii, capabile să realizeze în minte o imagine mai vie, mai colorată a realității"[1]. Aceste sugestii ale sărbătoritului nostru pot fi cu succes aplicate și în domeniul gramaticii.

În cele ce urmează, ne propunem să începem discuția privitoare la întrebuințarea artistică a diferitelor forme ale articolului romînesc.

*

Articolul romînesc servește pentru a evidenția semnificația gramaticală principală a substantivului — adică noțiunea de obiect sau substantivitate. Noțiunea de substantivitate este eterogenă și cuprinde următoarele subtipuri :

1. Aspectul de noțiune generală a substantivului (A), pe lîngă care numele, însemnînd o noțiune atotcuprinzătoare, înfățișează această noțiune ca suma de obiecte izolate.

Cf. cocoșul este o pasăre.

Formula volumului complet al noțiunii este :

$A = \sum_{i=1}^{i=n} A_1$, adică $A = A_1 + A_2 \ldots + A_m + A_{m+1} \ldots + A_n$, unde A este noțiunea generală, iar A_1, A_2, A_m și A_n sînt obiecte sau subnoțiuni izolate.

---

[1] Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, București, 1958, p. 254.

2. Substantivul poate avea o semnificație individuală, indicînd în acest caz un obiect izolat:

Era odat'*o babă* și *un moșneag*. *Baba* avea *o găină* și *moșneagul un cucoș*; *găina babei* se oua de cîte două ori pe fiecare zi... *Moșneagul*... prinde *cucoșul* și-i dă o bătaie bună... *Cucoșul*... fugi de-acasă... și... întîlnește *o trăsură c'un boier*... *Boierul* se uită... *la cucoș*... (Creangă, 133).

Aspectul individual al substantivității se împarte și el în două subtipuri (specii). Poate fi vorba:

a) despre unul din multele obiecte care nu este notat în mod special; în acest caz avem o specie nedeterminată a aspectului individual al noțiunii de obiect — A_m.

Cf. *o babă, un moșneag, un cucoș, un boier*.

b) despre un obiect (sau o subnoțiune) determinat și izolat de celelalte, asemănătoare cu el; aceasta este specia determinată (A_1).

Cf. *baba, moșneagul, cucoșul, la cucoș* etc.

Confruntarea speciilor A_m și A_1 este supusă unui nou principiu — gradului de determinare al obiectului. În acest chip, în interiorul noțiunii de substantivitate trăiește o altă categorie logico-gramaticală — determinarea.

3. Substantivul poate înfățișa substantivitatea ca „material" de noțiune, fără a arăta volumul sau cantitatea lui:

Moșneagul însă era foarte bogat... pe cucoșul îl purta în toate părțile după dînsul cu salbă de aur... de ți se părea că-i *un irod* de cei frumoși, iară nu *cucoș* de făcut cu borș (Creangă, 137).

Substantivul indică în acest caz aspectul valorativ (α), adică specificul calitativ al noțiunii respective (substanței), care se deosebește de celelate noțiuni (substanțe).

Cf. de ți se părea că-i *un irod*... iară nu *cucoș*...

4. De aspectul valorativ al substantivității trebuie să deosebim caracterul iluzoriu de obiect (α°).

Cf. *o salbă de aur, o coadă de cucoș*. Substantivele *aur* și *cucoș* nu înseamnă în cazul de față noțiuni de obiect real — „masiv" (noțiunea de obiect este cuprinsă în substantivele *salbă, coadă*) ci apar ca niște semne distinctive, care opun *salbă de aur* altor feluri de salbe și *coadă de cucoș* altor feluri de cozi.

În limba romînă speciile A și A_1 sînt orientate spre întrebuințarea formei articulate a substantivului (articolul hotărît) (după prepoziții, cum se știe, se întrebuințează forma nearticulată — „articolul zero").

Specia nedeterminată A_m este redată de obicei prin întrebuințarea articolului nehotărît (la plural — prin forma *niște*). Caracterul valorativ α și cel iluzoriu α° sînt orientate spre întrebuințarea formei nearticulate a substantivului (articolul zero)[1].

[1] Acest sistem logico-gramatical este propriu numai limbii romîne (inclusiv dialectele sud-dunărene). În celelalte limbi romanice sînt întrebuințate niște sisteme de articol întrucîtva diferite. Cf. G. Guillaume, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919, p. 14 și urm.; R. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba roomînă*, București, 1932, p. 58 și urm.; J. Maillard & R. Valin, *Nom et article*, Vox Romanica, XVIII, 1, 1959, p. 31 și urm.; Р. Г. Пиотровский, *Формирование артикля в романских языках*, Уч. Записки Бельцского Pединститута, вып. П. Кишинёв, 1959, p. 4—5.

Sistemul intern al categoriei de substantivitate se reflectă și în gruparea lexicologică a substantivelor. Diferitele grupe tematice substantivale se orientează spre cutare sau cutare aspect al substantivității. De exemplu substantivele enumerabile cu sens concret permit în cele mai multe cazuri întrebuințarea cu speciilor A_m și A_1. Altfel se prezintă substantivele abstracte sau cele neenumerabile cu sens material. Primele se orientează spre aspectul A sau α^0, celelalte apar de obicei cu aspectul α.

O anumită interacțiune există între funcția sintactică a numelui și aspectele substantivității. De exemplu, substantivul în rolul de subiect poartă de obicei sensul de substantivitate formată (A, A_m, A); din contră, atunci cînd joacă rolul de membru predicativ, substantivul primește un sens valorativ sau iluzoriu.

Așadar, diferitele aspecte ale categoriei logice de substantivitate își găsesc reflectarea paralelă în alegerea diferitelor forme ale articolului, în gruparea tematică a substantivelor și în funcțiile sintactice ale numelui.

Dar regimul semantic și sintactic al substantivului nu corespunde totdeauna precis întrebuințării cutărei sau cutărei forme a articolului. Atît în vorbirea familiară, cît și în uzul literar-artistic sînt posibile diferite necoincidențe în reunirea acestor trei planuri. În urma acestor necoincidențe substantivul capătă nuanțe secundare suplimentare cu caracter semantico-stilistic. Aceasta creează teren favorabil pentru inovațiile artistice. Și într-adevăr, în proza și în poezia romînească aflăm numeroase variante de întrebuințare individual-artistică a semnificațiilor principale și suplimentare ale articolului. Unele dintre aceste variante artistice, datorită întrebuințării deosebit de frecvente, dobîndesc un caracter colectiv, constituind modele stilistice de întrebuințare a diferitelor forme de articol, modele care poartă o coloratură expresiv-artistică.

Iată cîteva dintre modelele artistice cele mai frecvente de întrebuințare „nenormativă" a articolului:

I. SINGULARIA TANTUM CU ARTICOLUL NEHOTĂRÎT ȘI ZERO

Întrucît obiectul determinat prin substantivul de tipul singularia tantum este unic în felul său, specia determinată A_1 coincide cu aspectul A.

De aceea, din punct de vedere gramatical, pe lîngă aceste substantive poate fi întrebuințat numai articolul hotărît[1].

Într-o revărsare de lumină nesfîrșită *soarele* sui *în cerul albastru* (Sadoveanu, O, VI, 336).

Totuși scriitorii și poeții contemporani încalcă adeseori această regulă, întrebuințînd pe lîngă substantivele singularia tantum ba articolul nehotărît, care transferă acest substantiv din specia $A = A_1$ în specia

[1] Cf. *Gramatica limbii romîne*, I, București, 1954, p. 164.

A_m, ba articolul zero, care evocă substantivitatea valorativă α, sau caracterul iluzoriu — $\alpha°$. În ce constă mecanismul acestor întrebuințări nenormative?

Să începem cu cazurile de întrebuințare a articolului nehotărît:

...era o vreme cum de mult nu văzuseră ochii. *Un soare cald de primăvară*, o lumină moale, aurie în care parcă ți se topea sufletul (Sadoveanu, O, VI, 261).

Afară plouă mocnit de patruzeci de ceasuri, dintr'*un cer de plumb* într'un fel de amurg posomorît. (Sadoveanu, O, VI, 525)

Pe'ntinsele ape
Să am *un cer senin*

(Eminescu, Mai am un singur dor...)

Trecerea substantivului singularia tantum în specia A_m presupune apariția altor obiecte analoage — A_{m+1}, A_{m+2},... A_n. În legătură cu aceasta, noțiunea obiectului unic în felul său — *soarele, cerul* — se descompune în aspecte (varietăți) diferite (cf. *un soare cald de primăvară, un cer de plumb*) puse de fiecare dată în opoziție cu alte aspecte posibile ale unei anumite noțiuni (*un soare nou*, *un cer senin* etc.). Articolul nehotărît subliniază în mod artistic caracteristica descriptivă a substantivului, cuprinsă în atribut[1].

Un alt efect de stil dau formele nearticulate ale substantivelor de tipul examinat:

...*Sub cer de plumb* întunecos

(Alecsandri, Pohod na Sybir).

... Lucească *cer senin*
Eternelor ape

(Eminescu, Nu voi mormînt bogat...)

În cele două cazuri substantivele *soare* și *cer* apar nu ca obiecte unice precis conturate, ci sub aspectul valorativ α sau chiar iluzoriu $\alpha°$. Așadar nu este vorba de însuși soarele și cerul, ci numai de un aspect nedeterminat și neconturat limpede al soarelui sau al cerului — mai precis al luminii solare sau al culorilor cerești.

II. SUBSTANTIVELE ABSTRACTE

Substantivele cu sens abstract, cum se știe, se întrebuințează sau cu articolul hotărît (aspectul A):

Viața a elaborat și *procedura de tratative* pentru încheierea *păcii*... (Stere, În preajma revoluției);

[1] Această subliniere dispare, dacă pe lîngă substantivul de tipul singularia tantum insoțit de un atribut este întrebuințat articolul hotărît. Cf... castelul lucind... *în soarele arzător* de iunie (Sadoveanu, O, VI, 314).

sau fără articol (aspectul α°) — cf., de exemplu, în diferite construcții frazeologice cu sens adverbial:

Dacă vorbești *cu dispreț* de peroți către peroți, ei vor vorbi cu mai mare dispreț de cei ce poartă acest nume (Bolintineanu, 286).

Întrebuințarea articolului nehotărît pe lîngă substantivul abstract evocă un anumit efect expresiv. Separînd din noțiunea generală o noțiune care posedă un volum mai limitat, articolul nehotărît scoate în evidență caracterul eterogen al acestei noțiuni abstracte ($A > A_m$; $A_{m+1} + \ldots + A_n$) și în acest chip servește drept mijloc de materializare a noțiunii abstracte. Acest proces de materializare a unei semnificații abstracte, care se sprijină pe funcțiunea accentuată — separatoare a articolului nehotărît, devine un procedeu special artistic de a realiza o imagine mai reliefată și plastică a realității. Această întrebuințare este caracteristică sistemului artistic-estetic al romanticilor posteriori și al realiștilor din sec. XIX-XX, fiind probabil împrumutată din tehnica artistică a naturaliștilor francezi[1]:

Sublocotenentul iar mă întreabă cu jumătate de gură... despre unii bandiți cu faimă... Și-n glasul lui simt *un fior, o nedeslușită tulburare*... Nimic măreț în înfățișarea lui — totuși simții un fior (Sadoveanu, O, VI, 382).

Foarte des articolul nehotărît care îndeplinește funcția de materializare a sensului abstract al unui substantiv dat acționează în corelație cu un atribut de individualizare (mai des cu un epitet):

... nopțile largi, înstelate, pline *de o tăcere nemărginită* (Sadoveanu, O, VI, 321).

Mergem înainte, într-o viață care părea purtată de mașinării. *O monotonie îngrozitoare* (Sadoveanu, O, VI, 303).

Dar la Negruzzi :... ea trebuie să fie vreo nenorocită care venise să spăsească în urîtul *monotoniei* Chișinăului (O alergare de cai, 11).

III. SUBSTANTIVELE ENUMERABILE CU SENS CONCRET

1. *Cu ochii iscoditori — cu ochi arzători — niște ochi cu privirea sigură.*

Substantivele enumerabile aflîndu-se în pozițiile sintactice și contextuale analoage pot prezenta diferite combinații sinonimice cu articolul hotărît, „zero" și cel nehotărît:

În ogradă se adună încet-încet copii... Se cunosc ... după fețe: unii sînt... *cu ochii lucitori*; alții... *cu ochii iscoditori*... Mă uit în jurul meu... E un neamț, roșcovan, cu obrazul cam înflorit roșu...

La mulți [copii] li se vedea pe față sufletul lor viitor. Unul c-un obraz prelung și palid, *cu ochi arzători*... altul rotund la obraz...; iată unul subțirel, *cu ochișori negri*... Unul din băieții cei mari de-a patra,

---

[1] P. A. Clamens, *Style descriptif chez Loti et chez Zola. Perspective statique et perspective cinétique*, Modern Language Notes, LXXIV, 6, 1959, p. 521–530; cf. P. Г. Пиотровский, Очерки по стилистике французского языка, 2 изд., Ленинград, 1960, p. 65.

care avea un păr neatins... şi *nişte ochi cu privirea sigură*... înălţă capul... etc. (Sadoveanu, VI, 357–360).

Articolul hotărît (specia A_1) subliniază legătura semantică a unor perechi de substantive ca *faţa* : *ochii* ; *un neamţ* : *obrazul*, mascînd specificul calitativ (aspectul α) al obiectului. Dimpotrivă, articolul zero — *ochi arzători*, *ochişori negri* — subliniază această calitate valorativă a obiectului. În ceea ce priveşte întrebuinţarea articolului nehotărît (specia A_m) — *un obraz prelung şi palid*, *nişte ochi cu privirea sigură* — acest model sinonimic permite scriitorului să creeze un chip reliefat şi unic, un chip care reţine atenţia cititorului.

Întrebuinţarea formei nearticulate pe lîngă substantivele enumerabile cu sens concret (aspectul α°), în locul formei hotărîte sau al substantivului cu articolul nehotărît (speciile A_l şi A_m), serveşte drept mijloc artistic pentru redarea tonalităţii abstracte — contemplative a naraţiunii. Acest procedeu este caracteristic pentru poezia lui Eminescu:

Astfel vine-n toată noaptea *zburător* la al ei pat
(Călin, IV).

Din punct de vedere strict gramatical ar fi necesar aici — *zburătorul*. Comp. mai sus:

Vis frumos avut-am noaptea. A venit *un zburător*
. . . .
Şi atunci de sfiiciune mi-ese singele-n obraz —
Cum nu vine *zburătorul*, ca la pieptul lui să caz
(Călin, III)

Alte exemple:

Dar piară oamenii cu toţi
S-ar naşte iarăşi *oameni*
(Luceafărul)

Singurică-n cămăruţă *braţe albe* eu întinz?
(Călin, III)

Substantivele nearticulate şi substantivele cu articolul nehotărît pot fi folosite pentru delimitarea diferitelor planuri compoziţionale şi ideologice ale naraţiunii şi în general ca mijloc de construire a antitezei. Cf. la Eminescu în poezia ,,Iar cînd voi fi pămînt'':

Nu voi *sicriu bogat*
Podoabe şi *flamuri*

(negarea deşertăciunii mondene şi a onorurilor)

Ci-mi împletiţi *un pat*
Din veştede ramuri

(proclamarea idealului rousseauist de întoarcere la natură).

Nuanţele semantice şi posibilităţile expresive suplimentare ale articolului nehotărît şi cele ale articolului zero apar deosebit de limpede

cu prilejul întrebuințării intenționat contrastate a ambelor forme cu aceleași substantive :

> Au venit și-n țara noastră de-au cerut *pămînt* și *apă*
> Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt
> Cum veniră se făcură toți *o apă* și-*un pămînt*
>
> (Eminescu, Scrisoarea III)

În primul caz este vorba de caracterul general neconturat al noțiunilor *pămînt* și *apă* (aspectul α°). În al doilea caz articolul nehotărît, subliniind caracterul concret-material al sensului acestor cuvinte, accentuează sfîrșitul fără slavă al cotropitorilor, care s-au transformat cu adevărat în pămînt și apă.

Cf. în aceeași situație :

Ș-apoi Humuleștii și pe vremea aceea nu erau numai așa, *un sat de oameni fără căpătîiu*, ci *sat vechiu răzășesc*... (Creangă, 17),

unde ar fi posibil și : ci *un sat vechiu răzășesc*.

2. Întrebuințarea articolului hotărît și a celui nehotărît la începutul narațiunii.

Semnificațiile gramaticale ale nedeterminării, adică ale nemotivării obiectului în contextul dat (specia A_m — articolul nehotărît) și ale determinării, adică ale motivării obiectului în context (specia A_1 — articolul hotărît) devin sursa a două tipuri de întrebuințare artistică a articolului nehotărît și a celui hotărît la începutul narațiunii. De obicei la începutul povestirii sînt întrebuințate substantivele cu articolul nehotărît. Cf. începutul fragmentului din nuvela lui V. Alecsandri ,,Buchetiera dela Florența'', unde se povestește despre întîlnirea povestitorului cu un pictor :

Un suspin greu și înnăbușit ce auzii în colțul capelei mă făcu să-mi întorc iute capul și văzui *un om îngenunchiat* lîngă mine...

Formele articulate ale substantivelor (*suspinul greu*, *omul îngenunchiat*), acceptabile în contextul dat (cf. exemplele citate mai jos), ar înlătura caracterul de intrigă al nodului povestirii.

Din contră, dorind să evite orice nuanță de caracter excepțional al conținutului povestirii și căutînd să sublinieze caracterul obișnuit al întîmplării, scriitorul întrebuințează la începutul povestirii articolul hotărît pe lîngă substantivele introduse pentru prima dată în narațiune, dînd de înțeles prin aceasta că cititorul a luat deja cunoștință de împrejurări încă înaintea începerii narațiunii.

Cf. *Căruța* opri la răscruce de drumuri (Zincă, 77)
cu varianta posibilă : *o căruță* opri... etc.

Sau :

În cabinetul *colonelului* năvălise primăvara și era soare mult (Sahia, 25), unde este posibil și : în cabinetul *unui colonel*... etc.

Comp. de asemenea tabloul pur descriptiv cu care începe *Scrisoarea IV* de Eminescu :

Stă *castelul* singuratic, oglindindu-se în lacuri...
Se înalță în tăcere dintre rariștea de brazi
Dînd atîta întuneric rotitorului talaz
Singur numai *cavalerul*, suspinînd privea balconul
Dintre flori copila rîde. . .

În ultimul context ne-am putea aștepta la o întrebuințare mai normativă a substantivelor cu articolul nehotărît :

Un castel stă singuratic...
Singur numa-un *cavaler*...
Dintre flori *o copilă* rîde,

dar efectul de stil ar fi fost în acest caz direct opus intenției poetului.

★

Așadar în domeniul întrebuințării articolului, stilistica își concentrează atenția în primul rînd asupra variațiilor din semnificațiile fundamentale și suplimentare ale articolului și asupra întrebuințării lor artistice. Cît privește sinonimia și coloratura stilistică a diferitelor tipuri de întrebuințare a articolului, această problemă se situează pe plan secundar, întrucît aceste tipuri, întîlnindu-se în toate stilurile și substilurile limbii, sînt neutre din punctul de vedere al stilisticii.

BIBLIOGRAFIE

Alecsandri, V., *Opere complete. Proză*, Ed. 2, Editura „Minerva", Biblioteca scriitorilor romîni, București, 1910.
Bolintineanu, D., *Opere*. Editura de stat pentru literatură științifică și didactică, București, 1951.
Creangă, I., *Opere*, Ed. îngrijită, prefață și glosar de acad. prof. G. Călinescu, ESPLA, București, 1953.
Eminescu, M., *Opere*, Ed. critică îngrijită de Perspessicius, vol. I, Fundația pentru literatură și artă, Bucureșit, 1939 ; vol.IV—V, Ed. Academiei R.P.R., București, 1955—1958.
Negruzzi, C., *Opere alese*, I, *Proză*, ESPLA, București, 1957.
Sadoveanu, M., *Opere*, ESPLA, București, 1951.
Sahia, Al., *Nuvele*, ESPLA, București, 1953.
Stere, C., *În preajma revoluției*, Ed. Adevărul, București, f.d.
Zincă, H., *Urmele. Schițe*, Ed. Tineretului a C.C. al U.T.M., București, 1954.

ÜBER VOLKSETYMOLOGIE

VON

VITTORE PISANI

(Milano)

Im Jahre 1852 erschien der erste Band der von Theodor Aufrecht und Adalbert Kuhn herausgegebenen Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, die sich damals auf das Gebiet des Deutschen, Griechischen und Lateinischen beschränkte. Der Band ist von einer Abhandlung von Ernst Förstemann *Über deutsche volksetymologie* eröffnet. Der Verfasser geht von einer Verteidigung der Etymologie aus, die nach ihm „mit hilfe der lautlehre zur ursprünglichen form der wörter aufsteigt und den zusammenhang dieser form mit dem begriffe nachzuweisen sucht", und damit „berührt sich ihre aufgabe mit dem zwecke der sprachwissenschaft überhaupt, welcher kein andrer ist als das erkennen des geistes in der sprache". War bisher die Etymologie gerechtem Tadel ausgesetzt, so hängt das vom Dilettantismus ab, damit sie ausgeübt worden ist: nunmehr hat doch „die neuere sprachwissenschaft unsere kräfte unendlich gestärkt und deshalb ist es an der zeit, daß die geringschätzung von der etymologie, der wissenschaft selbst, abgewälzt und höchstens auf die mehrzahl der früheren und auf einige der neuern etymologen beschränkt werde". Zu diesem Zwecke schlägt Förstemann eine „geschichte der etymologie" vor, darin „drei richtungen der etymologischen thätigkeit unterschieden werden müssten, die volksthümliche, die gelehrte und die wissenschaftliche etymologie". Davon ist die erste jene, die das Volk selbst macht, indem es „sich den grund der entstehung seiner wörter klar zu machen" sucht; die Etymologie der Gelehrten fußt zwar auf einem zuweilen gewaltigen Wissen, „aber eben so oft" auf „einer gewaltigen unkritik", infolge dessen „sind ihre resultate grossentheils ein wust unzusammenhängender notizen ohne system und entwickelung, bloße Leporellolisten, wie ein geistreicher sprachforscher sich treffend ausdrückt". Dagegen baut sich die wissenschaftliche Etymologie „auf

zwei festen grundlagen, der erkenntnis der lautgesetze und der erforschung der sprachverwandtschaft in ihren verschiedenen graden".

Was die erste Art von Etymologie betrifft, darauf sich Förstemann in seinem Aufsatz beschränken will, so behauptet er, daß es „im wesen auch des ungebildeten volksgeistes liegt, sich den ursprung der wörter und den zusammenhang derselben unter sich klar zu machen", und bemerkt dazu: „Dass finger von fangen, stall von stellen, heu von hauen herkommt, dürfte dem deutschen volke als solchem schon unbekannt sein, während die ableitung der wörter fang, stelle und hieb von denselben verben noch lebhaft gefühlt wird". Nun möchte der Verfasser ein Mittel feststellen, „die stärke dieses im volke vorhandenen strebens nach etymologischer klarheit zu messen" und er findet es in „denjenigen fällen, wo das volk in jenem streben auf irrwege geräth. Oft nämlich glaubt der volksgeist irrthümlicherweise in einem worte das etymon eines andern gefunden zu haben, und wandelt dann das abgeleitete wort so um, daß es eine dem angeblichen etymon angenährte form erhält". Der Rest des Aufsatzes ist der Sammlung solcher Fälle in der deutschen Sprache, besonders in der Schriftsprache gewidmet: ein paar davon seien hier gleich genannt, um die Sache zu veranschaulichen. So zeigt z. B. Förstemann, wie das ahd. Wort *multwurf* d.h. 'Erdwerfer', das ein nunmehr verschwundenes *molta* 'Staub' enthielt, infolge dieses Schwundes, der dessen Bedeutung ganz verdunkelte, zu *Maulwurf* geworden ist; oder aus mhd. *linwat* d.h. 'leinene Kleidung' *Leinwand* gemacht worden ist, nachdem *wāt* 'Kleidung' aus dem Gebrauch entkam; oder frühnhd. *sinfluth* 'große Flut' mit dem *sin*, das noch jetzt in *singrün* 'Immergrün' überlebt, zu *Sündflut* wurde, weil man darin die, die Sünder wegspülende Flut ersah. Es entging Förstemann nicht, daß diese etymologische Tätigkeit besonders bei Fremdwörtern hervortritt, zumal wenn es sich um Ortsnamen handelt: unter anderem nennt er *Katzenellenbogen* aus *Cattimelibocus*, *Klagenfurt* aus *Claudii forum*. Am Ende seines Aufsatzes berührt Förstemann auch absichtliche Verdrehungen wie Fischarts *redtorich* für *Rhetorik*, die doch, wie er sagt, „in das bereich der volksetymologie fallen, da sie nach deren vorbild entstehen", und stellt einige Fragen auf, die sich auf die Behandlung derartiger Volksdeutungen beziehen, die nicht, sagt er, „wie es mit wenigen ausnahmen zu geschehen pflegt, als reine curiositäten behandelt werden dürfen".

Fünfundzwanzig Jahre später konnte Förstemann im XXIII. Band derselben Zeitschrift, die jetzt der „vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen" galt, eine reichhaltige Besprechung von Karl Gustaf Andresens Buch *Über deutsche volksetymologie* (S. 375 ff.) mit der Erinnerung an seine frühere Abhandlung einleiten, darin folgende Wörter zu lesen sind: „Meine damalige arbeit faßte eine klasse von erscheinungen, die bis dahin nur vereinzelt und gelegentlich besprochen waren, unter einigen allgemeinen gesichtspunkten zusammen, und lieferte dazu einige hunderte beispiele. Das neue im titel der abhandlung erscheinende wort, welches bis dahin nur schwerfällig umschrieben worden war, ist seitdem gemeingut der sprachwissenschaft geworden, nicht bloß in Deutschland, sondern auch im auslande, wo

man von folksetymologiet, etimologia popolare usw. genug lesen kann" [1]. Tatsächlich, wenn mir auch von umfassenden Schriften über das Wirken der Volksetymologie im Wortschatz einzelner Sprachen außer Andresens Buch nur eine Dissertation von Karl Rohling über englische Volksetymologie [2] und das jüngst erschienene Werk meiner Schülerin Rosalinda Bertolotti über Volksetymologie im Latein und in den romanischen Sprachen bekannt sind [3], ist immerhin die Zahl der Aufsätze, die einzelne Fälle von Volksetymologie behandeln, beträchtlich und überhaupt hat das Schlagwort und der entsprechende Begriff einen erstrangigen Platz unter den Fachausdrücken und -mitteln der Wortforschung behauptet. Nur ist eine Verschiebung seit Förstemanns erster Prägung des Begriffes und des Namens eingetreten: während für ihn die Volksetymologie eine vorwissenschaftliche Stufe der etymologischen Tätigkeit war, und die von ihm versammelten Wortumdrehungen als Belege des Vorhandenseins dieses Faktums dienen sollten, sind immer mehr Begriff und Wort zu Erklärungsmitteln der historischen Sprachwissenschaft geworden, aber die Erscheinung an sich hat die Aufmerksamkeit der Forscher wenig angezogen: und doch gehört sie zu den interessantesten und gewissermaßen grundsätzlichen Faktoren der sprachlichen Schöpfung. Im Folgenden wollen wir diese Erscheinung in ihrem Wesen und in ihrer Ausdehnung zu erfassen und in die ihr gebührende Stelle unter den in der Sprachschöpfung tätigen Kräften zu rücken versuchen. Dazu sollen wir eine kleine Auslese von geeigneten Beispielen geben von dieser Tätigkeit, die darin besteht, zwischen zwei oder mehreren Worten dasselbe Verhältnis zu vermuten, das jeder Sprechende in einer Wortsippe wie *binden*, *das Band*, *Binder*, *Bund*, *Verband*, *Binde* usw. erkennt, d.h. von einem gemeinsamen Grundbegriff, der an einem gemeinsamen Lautkomplex haftet (im gewählten Beispiel werden die Ablautsunterschiede um so leichter in Kauf genommen, weil sie in der Konjugation des Verbums *binden* schon vorhanden sind): und diese Vermutung dahin in Tat zu setzen, daß entweder die Formen oder die Bedeutungen besagter Worte einander angenähert werden. So, um nur ein paar Fälle zu den aus Förstemann angeführten hinzuzufügen, wurde ein germanisches **andaskōhas* 'Gegenschuh' schon im Ahd. zu *hantscuoh*, weil er ja die Hand bedecken sollte; und ein amerikanisches, daher spanisches *hamaca* durch französisch *hamac* zu niederländischem *hangmak* dann *hangmat*, um dann im Deutschen seine endgültige und für den Sprecher ganz durchsichtige Form *Hängematte* zu erreichen; oder endlich wurde ein französisches *arbaleste* aus lateinischem *arcuballista* am Ende des 12. Jahrhunderts als *Armbrust* eingedeutscht, was nicht so einleuchtend wie *Hängematte* vorkommt, doch immerhin mit seiner Andeutung an den Arm, der den Gegenstand hält, und an die Brust, worauf er angelehnt

---

[1] Vgl. G. Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, 5. Aufl., 1879, S. 438: „Dazu kommt dann noch die Anlehnung an den einheimischen Wortschatz, für welche Förstemann (Ztschr. I zu Anfang) den treffenden Namen V o l k s e t y m o l o g i e eingeführt hat".

[2] Karl Rohling, *Englische Volksetymologie*, Dissertation von Köln, 1931.

[3] Rosalinda Bertolotti, *Saggio sulla etimologia popolare in latino e nelle lingue romanze*, Paideia 1958 (Pubblicazioni del Sodalizio Glottologico Milanese, 2).

wird, einiges mehr der Phantasie vorspielt als das fremde Wort. Ein lehrreicher Fall ist von Jules Gilliéron in seinem berühmten Buch *Thaumaturgie linguistique* (S. 75 ff.) behandelt. Im schweizerischen Kanton Vaud heißt ein Streichholz *mouchette*. Wie Gilliéron zeigt, ist dieses Wort als ein Diminutiv zu *mèche* 'Docht' entstanden, nur lautet es *mou-*, nicht *mechette*, weil es ein anderes *mouchettes* gab, das eine Art Lichtputzschere bezeichnete und natürlich aus *moucher* '(ein Licht) putzen' zu erklären ist.

Beispiele des zweiten Falls, daß nämlich die Bedeutung verschoben ist, weil formell ein Wort mit einem anderen zusammenzuhängen scheint, sind vielleicht schwieriger zu ermitteln; es sei jedenfalls auf *Brunst* hingewiesen, das ursprünglich als Bildung derselben Wurzel wie *brennen* nur ‚Brand' bezeichnete, wie noch heute im Kompositum *Feuerbrunst*, und zu seiner gegenwärtigen Bedeutung deshalb kam, weil es fast wie *Brunft* zu *brummen*, der verlangende Geschrei des Rotwildes, dann seine Paarungszeit, lautete; oder auf lat. *perīculum* älter 'Probe', also zu *perītus* 'erfahren', *experīrī*, 'versuchen, probieren' zu stellen, das durch die Nähe von *perīre* 'umkommen, zugrunde gehen' schon bei Cicero und Cäsar eine 'Gefahr' bezeichnen kann, die Bedeutung aufweisend, die das Wort in seinen romanischen Fortsetzungen (it. *pericolo*, frz. *péril*, span. *peligro*) ausschließlich hat. Solche Bedeutungsverschiebungen finden auch da statt, wo der bezeichnete Gegenstand und die Form des Wortes dieselben bleiben, aber die Art, besagten Gegenstand aufzufassen, und damit die Anschauung, die der Benennung zugrunde liegt, durch diese Art von Volksetymologie verändert wird. So z. B. bedeuten noch heute wie zur Zeit ihrer Entstehung die Worte *Wassersucht* und *Sehnsucht* die bekannte Krankheit, bzw. ein heftiges Verlangen. Wer fühlt doch mehr im Element *-sucht* ein zu *siechen* gehörendes und 'Krankheit' bedeutendes Wort, in *Sehn-* das mhd. *sene*, das zu *sich sehnen* gehört und ein Verlangen bezeichnete? Fragt man einen nicht besonders gebildeten Deutschen über den eigentümlichen Wert von *Wassersucht* und *Sehnsucht*, so wird er sicher antworten, daß das erstere Wort ein Suchen nach Wasser, das andere ein Suchen zu sehen oder wiederzusehen ausdrückt.

Natürlich kann der volksetymologische Trieb auch von anderen Beweggründen ausgelöst werden, als der nach Klarheit. Es sei hier an einige Zeilen in Jabergs Aufsatz *Spiel und Scherz in der Sprache* [1] erinnert. Nachdem der unvergeßliche schweizer Gelehrte einige scherzhafte Entstellungen des italienischen Wortes *salamandra* 'Salamander' angeführt hat, fährt er fort: „Soweit bleibt das Spiel wohl im wesentlichen ein lautliches. Den Ausgangspunkt des Hinübergreifens auf das begriffliche Gebiet bilden die Formen '*salimandra*', mit Umkehrung '*malissandra*', die dem Wort das Aussehen eines Kompositums geben und so das begriffliche Zusammensetzspiel erleichtern. Das sinnlose *sali-* wird durch '*biscia*' = 'Schlange' ersetzt, ein Wort, das nicht nur die Schlangen, sondern auch alle möglichen andern kriechenden Tiere bezeichnen kann. So entstehen '*bisciamandra*' und '*bisciamandola*'. Da *Lissandra* = *Alessandra* ist,

[1] In der *Festgabe für Samuel Singer*, 1930, S. 76 f.

kann auch *ma-lissandra* getrennt und sinnloses *ma-* durch sinnvolles *mala-* ersetzt werden. Wir erhalten '*malalissandra*', gleichsam die böse Lissandra, '*biscialissandra*', 'die Schlangen-Lissandra', und mit Loslösung des ersten Kompositionsgliedes '*lissandra*', gerade so wie neben einem '*salimandra*' auch ein Simplex *mandra* steht. Andrerseit wird, wohl mit euphemistischer Absicht, *mali-* und 'biscia' durch *sora* = 'signora' ersetzt und es entsteht '*la sora mandola*' : vom Salamander sind wir zur Frau Mandola gelangt". Auf literarischem Gebiete entsprechen einigermaßen diesen Umdrehungen, die schon eine Suche nach besonderer, affektvoller Wirkung des Ausdruckes erweisen, Jules Laforgues' Wortchemistereien wie *violuptés*, wo die *voluptés* mit Veilchenduft vermischt werden, *sangsuelles*, das die Grausamkeit gewisser Sinnlichkeiten andeuten möchte, *sexciproque* zur Bezeichnung der sexuellen Reziprozität usw., ein Vorgang, der in Joyce's *Ulyxes* in erweitertem Maße angewandt worden ist [1].

Wenn je auf einem Gebiete, so findet die Volksetymologie bei den Eigen-, Personen- wie Ortsnamen Anwendung, da gewöhnlich solche Namen in ihrer ursprünglichen Bedeutung verdunkelt und so einer Deutung mehr ausgesetzt sind, der keine engere oder losere Anknüpfung an einem Wortsystem entgegensteht. Aus Adolf Bachs *Deutscher Namenkunde*[2] führe ich ein paar Beispiele an : der Gote *Iornandes* wird nach dem Flusse *Iordanus* zu *Iordanes* umgenannt ; *Ulrich* wird seit Zwingli zu *Hulderich* ; *Menning*, eine Kurzform zu *Meinrat*, wird zu *Mönch* ; der Familienname *Thurneis*, der einer aus Tours eingewanderten französischen Familie gehörte, erhielt in schweizer-deutschem Gebiete die Form *Thurneysen*. Ein besonderer Fall ist jener, wo zwei Sprachen an der volksetymologischen Umgestaltung tätig sind : ein Familienname *Plūmbōm* d.h. 'Pflaumenbaum' wird als lateinisches *plumbum* gedeutet und so geschrieben, bis es wieder verdeutscht wird und, da lat. *plumbum* gleich Blei ist, den Familiennamen *Blei* ergibt ; oder — und hier finden wir die Umdeutung auf Grund der Formgleichheit wieder — ein Familienname ahd. *Ragilo*, zu *Regel* lautgerecht geworden, wird als das Substantivum *Regel* aufgefaßt und zu *Regula* latinisiert.

Hier spielt die Gelehrsamkeit mit : schon Förstemann, als er die gelehrte und die Volksetymologie der wissenschaftlichen Etymologie gegenüberstellte, hatte deren Zusammenhang anerkannt : tatsächlich unterscheidet sich die gelehrte von der Volksetymologie nur darin, daß sie gewisse besondere Kenntnisse voraussetzt und daher auch schwieriger einen so großen Einfluß auf die Sprache ausüben kann, wie die eigentliche Volksetymologie, deren Umdrehungen für ein breiteres Publikum einleuchtend und daher annehmbarer sind : immerhin haben gelehrtetymologische Umgestaltungen oft durch Wörter- und Handbücher, durch die Schule oder die Schriftsteller ihren Weg zur allgemeinen Aufnahme gefunden.

---

[1] Vgl. M. Praz in *Enciclopedia Italiana*, XIX, S. 468.
[2] Adolf Bach, *Deutsche Namenkunde*, *I. Die deutschen Personennamen*, 2., S. 242 ff.

Derselben Art sind literarische Umdeutungen, wie diejenigen, die Jacob Wackernagel[1] einmal besprochen hat, z.B. von homerischem γέντο 'er faßte', das schon Hesiod (*Theog.* 199 u. 283) als zu γίγνομαι gehörend betrachtete und so als erster im Sinne von 'er ward' gebrauchte; vgl. auch das homerische πολυδίψιον Ἄργος 'das sehr dürstende, d.h. wasserarme Argos', das in Anbetracht von ἴψασται 'schädigen' von Aischylos als 'das verderbensvolle Argos' verstanden wurde, daraus ein neues Wort δίψιος, 'verderbensvoll' entnehmend (*Choeph.* 184), das sich weiter bei Sophokles (fr. 274 N) findet. Ebenso gebraucht Vergil das alte *īlicet*, man darf gehen' im Sinne von *īlicō* 'sofort' und andere Dichter sind ihm darin gefolgt. Derartiges hat Manu Leumann[2] bei Homer feststellen können. Noch interessanter ist der Fall von σύαγρος, einem Kompositum mit ἄγρα 'Jagd, Fang' wie hom. πάναγρος und θήραγρος beim Tragiker Ion, also ein Menschen- und Hundenamen mit der Bedeutung 'Eber jagend'; aber schon Dionysos, ein Tragiker des 4. Jarhunderts v.u.Z., hat es als σῦς ἄγριος 'wilde Sau' reinterpretiert und so gebraucht, und nach seinem Vorgang beginnt man neue Worte mit -αγρος aus Tiernamen zu bilden im Sinne von ,Wildtiere': αἴγαγρος' wilde Ziege', βόαγρος 'wildes Rind', ἵππαγρος, wildes Pferd' und (dies schon bei Varro, r.r., II, 6,3) ὄναγρος 'wilder Esel'; das letzte ist durch die Zoologen bis zu uns (dt. *Onager*) gelangt.

Eine wichtige Auswirkung der Volksetymologie besteht im Aufkommen von Meinungen und Mythen, die in der Deutung von Namen ihren Ursprung haben. Man braucht nicht an Max Müllers übertriebene Auffassung der Mythologie als einer Krankheit der Sprachen anzuknüpfen, um von mythenbildender Volksetymologie mit Adolf Bach[3] zu sprechen, der die Anweisung, daß man am Bonifatiustag die Bohnen legen müsse, auf den Zusammenhang zurückführt, den man zwischen dem Namen des Heiligen und den Bohnen entdeckt zu haben glaubt; ein ähnlicher Grund hat den Glauben entstehen lassen, daß der heilige Valentin gegen Fallsucht, Lambert gegen Lahmheit, Blasius gegen Blasenleiden verhelfen können. So hat auf klassischem Boden Ernst Risch[4] den Mythos des aus der Quelle Peirene entsprungenen *Pegasos* auf die Anknüpfung seines Namens an das Wort πηγή 'Quelle' zurückgeführt, und andere Namen des griechischen Mythos besonders bei Hesiod auf ähnliche Weise mit Erfolg gedeutet. Vgl. auch die kühnen Versuche von Deroy und Tennevin, die Entstehung griechischer Mythen auf Grund der hellenischen Substratsprachen bzw. des Albanischen als Fortsetzung des Altillyrischen zu deuten[5].

---

[1] KZ, XXXIII, 45 ff.; vgl. auch z. B. R. Thurneysen, IF, XXXI, 279 f., s. doch die (in mancher Hinsicht übertriebenen) Mahnungen zur Vorsicht bei J. B. Hofmann, IF LX, 272 ff.

[2] Manu Leumann, *Homerische Wörter*, 1950, passim.

[3] A. a.O. (vgl. S. 317, Anm. 2), 244.

[4] Ernst Risch, *Namendeutungen und Worterklärungen bei den ältesten griechischen Dichtern*, in *Eumusia, Festgabe Howald*, 1947 (vgl. Jax in Anzeiger für die Altertumswissenschaft, I, 1948, 73).

[5] L. Deroy, *Jeux de mots, causes de légendes*, Istituto Universitario Orientale di Napoli: „Annali, Sez. linguistica", I, 1, 1959; J. P. Tennevin, *La théorie albanaise*, Paideia, XIV, 1959, 81 fgg.

Es ließen sich die Beispiele der Anwendung dieser schaffenden Kraft ins Unendliche vermehren[1]; das gesagte möge genügen, um die Erscheinung hinlänglich abzugrenzen und deren Wichtigkeit zu erweisen. Wir wollen uns nunmehr zu unserer Hauptaufgabe wenden. Man betrachte ein geläufiges Wort wie *Küster*, seltener *Küstner*. Dessen Ursprung wird im lat. *custōs*, *custōdis* gesehen, das, mittellat. zu *custor* nach den Nomina agentis auf *-tor* geworden, altfranz. *coustre*, spätahd. *kustor* ergibt. Mittelhochdeutsch tritt neben *kuster* auch *küster* auf; das etymologische Wörterbuch von Kluge-Götze-Mitzka sagt ganz richtig, daß „*Küster* seinen Umlaut aus Bildungen auf *-er* wie *Gärtner*, *Töpfer*, *Schüler* bezieht". Wir können hinzufügen, daß die Form *Küstner* ihr *-n-* dem Beispiel von *Gärtner* und besonders vom Synonymen *Meßner* verdankt. Hier dürften wir von „Volksgrammatik" sprechen. Es ist — oder war — dem Geist der Sprecher die Tatsache gegenwärtig, und zwar nicht weil sie sie in einem Lehrbuch erlernt, sondern weil sie sich ihnen halbbewußt aus einer Anzahl bekannter Worte ergeben hatte, daß Worte, die ein, eine gewisse Tätigkeit ausübendes Individuum bezeichnen, durch Umlaut — soweit dies möglich — und Hinzukommen eines *-er* (bzw. *-ner*) gebildet werden: *Böttcher* zu *Bottich*, *Anwärter* zu *Anwart*(*schaft*), *Büßer* zu *Buße*, *Gänger* zu *Gang*, *Händler* zu *Handel*, *Gärtner* zu *Garten*, *Kärrner* zu *Karren*, *Kästner* zu *Kasten*, *Kläger* zu *Klage*, *Köhler* zu *Kohle*, *Küfer* zu *Kufe* usw. usw. bis zu *Schüler* zu *Schule*, *Töpfer* zu *Topf*. Nun, ein Wort wie *kustor* stand grammatisch vereinzelt da: es bezeichnete doch den Mann, der eine Tätigkeit ausübt, indem er die Kirche bedient; deswegen ist es in die Kategorie der eben behandelten Worte gerückt, indem sein *-or* zu *-er* (dies schon lautlich?) und der Vokal der ersten Silbe umgelautet wurde, ganz unbeachtet dessen, daß ein **kust*, davon es abgeleitet erscheinen konnte, gar nicht existiert. Wie man sieht, entspricht die Erscheinung auf morphologischem Plan derjenigen, die wir Volksetymologie auf dem semantischen Plan nennen: hier und da handelt es sich darum, ein isoliert dastehendes Wort in die geläufigen Schemen der sprachlichen Norm einzufügen.

Es gibt in jeder Sprache gewisse grammatikalische Kategorien, die dazu dienen, entsprechende begriffliche Kategorien der jeweiligen Betrach-

[1] Ich teile hier aus meinem Zettelkasten weitere Literatur zur Volksetymologie mit: Alessio, *Deformazioni ed etimologia popolare nei dialetti dell'Italia Meridionale*, Rendiconti Ist. Lomb., LXXI, 1938, 357 ff.; Bertoldi, *Un ribelle nel regno dei fiori*, 1923, 176 ff., 199 ff.; Collinder, *Das Wort als phonetische Einheit*, 1939, 66; De Luca, *La „Forma assonantica" o „Etimologia popolare" nel „napoletano"*, 1950; Dossius, *Einige beispiele der volksetymologie im neugriechischen*, BB, II, 338 ff.; ders., *Alt- und neugriechische volksetymologien*, BB, VI, 230 ff.; Fraenkel, *Die baltische Sprachwissenschaft in den Jahren 1938—1940*, 67; Friedrich, Revue des Etudes Indo-Européennes, IV, 327; Gonda, *Stilistische studie over Atharvaveda*, 1938, 78; ders., *Opmerkingen over de toepassing der comparatieve methode op de indonesische talen*, passim; Koziol, *Handbuch der englischen Wortbildungslehre*, 1937, 114, 184, 233 ff.; Menarini, *Ai margini della lingua*, 160 ff.; Morandi, *Antologia della nostra critica letteraria*, 701; ders., in G. G. Belli, *I sonetti romaneschi*, 1896, I, ccxxxiv ff., 69, 249; Rheinfelder, *Kultsprache und Profansprache*, 1933, 43; Rogge, *Der Notstand der heutigen Sprachwissenschaft*, 1929, 43 ff.; Vinja, *Etymologie populaire comme déformatrice des noms grecs et latins dans la nomenclature ichtyologique de l'Adriatique orientale*, Naučno Društvo NR Bosne i Hercegovine, Godišnjak I, Balkan. Inst. I, 1957, 33 ff.; Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, 1941, 44, 232, 261; Wagner, IF, I, 128 f.; ders., *Lingua e dialetti dell'America spagnola*, 1949, 48, 55; Weise, *Volksetymologische Studien*, BB, V, 68 ff. und XII, 154 ff.

tung der objektiven Realität anzudeuten : so im Deutschen die Kasus, die Tempora und Modi, gewisse Suffixe usw., wodurch der Sprechende einige Elemente in seiner Anschauung herausschälen und einordnen und so dem Hörer mitteilen kann, der aus der Mitteilung durch das umgekehrte Verfahren jene Anschauung in sich einigermaßen wieder erzeugen kann. Es ist dazu notwendig, daß die begrifflichen und die entsprechenden grammatikalischen Kategorien im großen Ganzen dieselben sind beim Sprecher und beim Hörer, die sie im Gespräche mit den, derselben Sprachgemeinschaft gehörenden Mitmenschen erlernt haben : deren Handhabung, die sich auf einer Anzahl im Gedächtnis aufbewahrter Beispiele stützt, erheischt, daß sie quantitativ beschränkt sind, nicht nur um eine Überlastung des Gedächtnisses zu vermeiden, sondern auch weil es dank dem dadurch verursachten Vorrat an grammatikalischen Kategorien möglich ist, nie gehörte Formen leicht zu bilden bzw. zu verstehen : so kann ein Kind, das das Präteritum eines schwachen Verbums nie gehört hat, es ohne Umstände bilden nach den ihm geläufigen Schemen und, wenn es den Infinitiv *salben* kennt, *salbte* bilden, weil er *sagte* zu *sagen*, *legte* zu *legen* usw. schon kennt. Freilich ist die Sache nicht immer so leicht; es gibt noch eine Anzahl starker Verba, die man erlernen muß — wenn auch das Vorhandensein gewisser Wandlungstypen, der sogenannten Klassen, die Erlernung erleichtert —, in Ermangelung davon jenes Kind zu *liegen*, *er liegte* und zu *binden*, *er bindete* bilden wird, etwa nach *legte* zu *legen* und *bildete* zu *bilden*. So wird es vielleicht fragen, warum man nicht die *Öchsin* und die *Pferdin* wie *die Eselin* usw. sagen darf, oder auch nicht *güter* zu *gut* wie *schlechter* zu *schlecht*.

Es wäre zu lang, und den Rahmen dieses Aufsatzes weit überschreitend, hier die Gründe dieser sog. Unregelmäßigkeiten zu besprechen, die in jeder geschichtlichen Sprache vorhanden sind. Im allgemeinen kann man sagen, daß sie das Sichverschleppen früherer sprachlicher Zustände in die heutige Sprache darstellen. So ist die schwache Konjugation sicher später, wenn auch schon in vorgermanischer Zeit entstanden als die starke, die auf eine Periode zurückgeht, wo der Ablaut eine Hauptrolle in der Flexion spielte, auch z.B. bei der Kasusbezeichnung — eine letzte Spur davon bewahrt das Deutsche im Wechseln von Nominativen wie *Graf* oder *blinde* mit anderen Kasus wie *Grafen* und *blinden* in der schwachen Deklination. Vielleicht darf man zum Teil in dem Gegensatz dieser Ablautflexion und -Ableitung zur Flexion und Ableitung durch Suffixe, wie auch im Gegensatz von *gut* : *besser*, *Ochs* : *Kuh*, *Pferd* : *Stute* zu *schlecht* : *schlechter*, *Esel* : *Eselin* usw. die letzten Ableger erkennen eines noch nicht endgültig beglichenen Streites zwischen zwei Sprachtypen, einem analogistischen und einem anomalistischen, wie einer- die finnisch-ugrischen, andererseits einige kaukasischen Sprachen sie darstellen, die zur Bildung des „Indogermanischen" beigetragen haben : es muß doch betont werden, daß im Sprechen immer neue Ausdrucksformen geschaffen werden, die das unstete Gleichgewicht des Sprachsystems beständig gefährden aber nicht zerstören, weil der schaffende Geist durch eine fortwährende Adaptationstätigkeit ein neues Aequilibrium zustande bringt. Es ist ein Kampf unter den Tendenzen, die ich die dionysische und die apollinische

nennen möchte: ein Streben nach Originalität des Ausdruckes, das sich außer in der Bildung neuer Formen auch in der Beibehaltung nunmehr veralteter und anomaler Formen kundtut, und ein anderes nach Klarheit und Gleichmäßigkeit, das das sprachliche Material in große übersichtliche Kategorien einzuordnen beschäftigt ist. Man kann vielleicht sagen, daß in den neueren Sprachen das Apollinische über das Dionysische überwiegt, insoweit das Unregelmäßige in der Morphologie beseitigt wird: das Englische, wohl die modernste unter den europäischen Sprachen, bietet ein evidentes Beispiel davon; auch im Deutschen sind das langsame Abnehmen der starken Verba und Genitive wie *des Namens* statt *des Namen*, um nur zwei Fälle herauszugreifen, Zeichen des Strebens nach Normalisierung.

Kehren wir nun zu unserem Hauptgegenstand zurück, indem wir das an der Morphologie erkannte an die Semantik, d.h. an die Bezeichnung der Gegenstände und der Taten und Zustände anwenden. Im Deutschen sind mehrere Bezeichnungen des Fleischers vorhanden: *Metzger* im Süden und Südwesten, *Schlächter* bzw. *Schlachter* im Norden, *Fleischer* im Osten; davon ist *Metzger* sehr alt, *Fleischer* seit der Mitte des 16. Jahrhunderts bezeugt, *Schlächter* als Berufsbezeichnung noch jünger. Wenn nun ein Deutscher, z.B. ein Kind, diese Worte noch nie gehört hat und sie zuerst vernimmt, so ist ihm *Schlächter* und wohl auch *Fleischer* sofort klar: aus seiner früheren Kenntnis des Verbums *schlachten* bzw. des Substantivums *Fleisch* und der Funktion des Suffixes *-er* z.B. in *Verkäufer*, *Drucker* usw. oder in *Töpfer* usw. kann es mühelos entnehmen, was sein Unterredner oder der Verfasser der Schrift, die es liest, mit diesem Wort sagen will. Vor *Metzger* muß es verdutzt bleiben, bis es die Bedeutung aus dem Zusammenhang erschließt — über die Richtigkeit seiner Auslegung müßte es doch immerhin im Zweifel bleiben — oder sie ihm von einem Kundigeren mitgeteilt wird.

Man sieht: der Gegensatz von *Fleischer* und *Schlächter* zu *Metzger* entspricht demjenigen von *legen* : *legte* zu *liegen* : *lag*: da waren lebendige Elemente vorhanden, die im Einzelworte sofort erkennbar sind und dessen Bedeutung daher vermitteln können; hier haben wir ein Vokabel, dessen Wert erst durch die Mitteilung von seiten eines Kundigen erlernt werden kann. Also, apollinische und dionysische Wörter: die ersteren pflege ich beschreibende, die anderen benennende zu definieren; jene geben wenigstens eine unter den besonderen auszeichnenden Eigenschaften eines Gegenstandes an, diese sagen nur, daß eben jener Gegenstand gemeint ist.

Nun sind alle oder beinahe alle Worte, zur Zeit ihres Entstehens, beschreibend: wer einen Gegenstand oder einen Vorgang zuerst benennt, gibt seiner Auffassung davon Ausdruck, indem er an schon vorhandenen Wörtern und Bildungsmitteln anknüpft und so sich selbst und seinen Hörern eine möglichst adäquate Idee dessen, was er meint, zu geben versucht: so hat es der gemacht, welcher zuerst das Wort *Fußgänger* oder *Töpfer* oder *Fleischer* hervorgebracht hat; und diese Wörter bleiben noch jetzt beschreibend. So hatte auch der Mensch verfahren, der mhd. *līnewāt* oder ahd. *sinvluot* zuerst bildete; nur sind *wāt* 'Kleidung' und *sin* 'beständig, gewaltig' aus dem Gebrauch verschwunden, infolge dessen sind die damit zusammengesetzten Worte zur Kategorie der benennenden

hinübergetreten; oder haben die lautlichen Vorgänge es verursacht, daß niemand mehr das einmal bestehende Verhältnis zwischen *Hirt* und *Herde* vernimmt, das im frühgermanischen **herdjas* neben **herda* lebendig war. Ebenso war das Verhältnis von spätlateinischem *matiarius* 'Wurstler' zu *matia* 'Darm' dem Schöpfer dieses Wortes und seinen Zeit- und Sprachgenossen ganz klar: als das Wort ins Deutsche kam, wo es durch *mætzjære* zu *Metzger* werden sollte, war es nicht mehr durchsichtlich, sondern eine nicht zu begründende Bezeichnung des Fleischers.

Es ist doch im sprechenden Menschen das Streben vorhanden, die Wörter als Semanteme, d.h. insoweit sie Gegenstände und Vorgänge bezeichnen, so anschaulich wie nur möglich zu gestalten; so möchte jemand statt *Hirt*, *Herdenaufseher* gebrauchen und so sind die Neologismen *Fleischer* und *Schlächter* statt des undeutbaren *Metzger* aufgetreten. Oder wenn im 15. Jahrhundert das lat. Wort *vetula* 'alte Frau' wohl durch studentische Vermittlung zu deutschem *Vettel* geworden ist, so sagt man jetzt *eine alte Vettel*, wo historisch gesehen eine Wiederholung des Begriffs 'alt' stattfindet, weil das Wort in seiner Isoliertheit die Berührung mit lat. *vetus* 'alt' verloren hat und an ihm keine Beziehung mehr zu besagtem Begriff vorhanden ist.

Wenn nun statt *līnwāt Leinwand*, statt *sinvluot Sündflut*, statt *hamac Hängematte* usw. aufgekommen sind, so ist der Vorgang im Grund derselbe: nur, statt ein ganz anderes Wort dafür zu substituieren oder ein erklärendes Adjektivum hinzuzufügen, hat man etwas im Worte verändert, damit es zur Kategorie der beschreibenden Ausdrücke wieder gehöre: freilich braucht hier die „Beschreibung" nicht so peinlich zu sein. Wie es Andresen sagte [1] handelt es sich um „das auf Umbildung des Unverstandenen ins allgemein Verständliche gerichtete Bestreben des Volksgeistes", möge man auch heute statt des romantischen Volksgeistes den Geist des einzelnen Sprechers setzen. Also eine, dem von uns in der Grammatik oben angedeuteten Bestreben nach Ordnung und System parallele Erscheinung: auch hier eine Offenbarung des Apollinischen in der Sprache. Oder, wenn man an das de Saussuresche Wort von der „arbitrariété du signe", der Willkürlichkeit des sprachlichen Zeichens denkt, das besagen will, daß kein notwendiges Band zwischen den Gegegenständen und deren sprachlichen Bezeichnungen besteht — z.B. ist es gleichgültig, wenn für den Begriff 'Baum' eine Sprache eben *Baum*, eine andere *álbero*, eine dritte *dérevo* sagt: die Bezeichnung des Baumes hängt nur davon ab, daß eines von diesen Lautgebilden in einer gegebenen Sprachgemeinschaft dazu beständig angewendet wird—; so möchte ich dazu sagen, daß man eher zwischen motivierten und unmotivierten Zeichen unterscheiden soll: unmotiviert und einigermaßen arbiträr sind für den Sprecher Worte wie deutsch *Baum* oder *Nuß*, damit man einen bestimmten Begriff nur deshalb bezeichnet, weil es so überlieferungsgemäß in seiner Sprachgemeinschaft geschieht; aber ein Wort wie *Nußbaum* ist gut motiviert, wenn es einmal für den Sprecher feststeht, was *Nuß* und was *Baum* bedeutet, und er den Wert einer Zusammensetzung kennt. Ebenso ist *Topf* unmotiviert, *Töpfer*

[1] *Über deutsche Volksetymologie*, 2. Aufl., 1877, S. 15.

doch motiviert; die Willkürlichkeit beschränkt sich wie man sieht auf die benennenden Worte; keineswegs willkürlich, insofern deren Bildung und Bestandteile dem Sprecher gegenwärtig sind, s'nd dagegen die beschreibenden. Man kann somit sagen, die Volksetymologie trage dazu bei, das Arbiträre in der Sprache zu beseitigen und anstatt davon das Motivierte und aus der Betrachung der Objekte Entstandene zu setzen.

★

Wir haben am Anfang dieses Aufsatzes gesehen, wie Förstemann die Aufgabe der wissenschaftlichen Etymologie darin sah, mit Hilfe der Lautlehre zur ursprünglichen Form der Wörter aufzusteigen und den Zusammenhang dieser Form mit dem Begriff nachzuweisen. Dieser ist tatsächlich der Zweck der etymologischen Forschung, der vernachläßigt wird von denen, die von Etymologien sprechen, wo nur Wortgleichungen oder lautliche Rekonstruktionen vorliegen: festzustellen nämlich, was der Urschöpfer eines Wortes damit sagen wollte, d.h. wie er ein Objekt auffaßte als er jenes Wort geschaffen hat. Und „Wort" bedeutet hier nicht nur das Lautliche, sondern auch das Begriffliche: z.B. ist *Feder* 'Oberhautgebilde der Vögel' ein ganz anderes Wort als *Feder* 'Schreibwerkzeug'; im ersteren Fall liegt die Etymologie in der Analyse des vorgermanischen Wortes **petro-*odgl., das aus einer Wurzel **pet-* 'fliegen' und einem zur Bezeichnung eines Werkzeuges usw. dienenden Suffix *-tro-* bestand und so etwa 'Flugmittel' für seinen ersten Schöpfer bedeutete; dagegen war *Feder* 'Schreibwerkzeug' (oder jedenfalls sein französisches oder italienisches Vorbild) die Schöpfung eines Sprechers, der zuerst das Wort in diesem Sinne gebrauchte, weil Vogelfedern zum schreiben angewendet waren; daß er doch damit ein ganz anderes Wort gebildet hat, ersieht man daraus, daß wir fortfahren, *Feder* zu sagen, auch für unsere Füller, die mit Vogelfedern gar nichts mehr zu tun haben.

Was ist die Folge davon für den wissenschaftlichen Etymologen, der mit einem durch Volksetymologie entstandenen Wort beschäftigt ist? Sollen wir sagen, die Etymologie von *Sündflut* sei diejenige vom alten *sinvluot*, also 'große Flut', von *Hängematte* jene vom indianischen *hamac*, indem die gegenwärtigen Formen lediglich Umstellungen des Ursprünglichen darstellen? Ich glaube, das wäre bare Pedanterei. Wer zuerst *Sündflut* gesagt hat, hat statt des alten *sinvluot* ein ganz neues Wort geschaffen, das eine neue Betrachtung des bezeichneten Gegenstandes einleitete, eine Betrachtung, die noch heute von jedem Sprecher gefühlt und verstanden wird, wenn er nur ein wenig über das Wort reflektiert; ebenso ist *Hängematte* für Jedermann eine hängende Matte, und das Wort hat für ihn eine anschauliche Kraft, die den Gegenstand seinem Geiste lebensvoll vorstellt. *Sinvluot* und *hamac* sind lediglich Elemente, die zur Entstehung von *Sündflut* und *Hängematte* ebenso beigetragen haben, wie *Feder* 'Flugwerkzeug' zu jener von *Feder* 'Schreibwerkzeug', oder *Topf* und das Suffix *-er* zur Entstehung von *Töpfer*[1].

[1] Zu vielen in diesem Aufsatz berührten Gegenständen ist mein Buch *L'etimologia*, Mailand, 1947, zu vergleichen.

SINONIMIA GRAMATICALĂ

DE

GH. POALELUNGI

În cadrul lingvisticii generale, semantica[1] (denumită uneori și semasiologie) este considerată ca o ramură a lexicologiei care se ocupă cu studiul sensurilor cuvintelor, al conținutului lor, al semnificațiilor (cum se exprimă structuraliștii) lor lexicale.

Dar vocabularul singur nu formează limba. Ea nu este un conglomerat de elemente eterogene, ci, ca mijloc de comunicare între membrii unei societăți, constituie un sistem închegat în cadrul structurii gramaticale. Cuvîntul se definește ca unitate lexicală (=semantică) minimă și poate fi studiat, sub aspectul formei, în cadrul morfologiei, sub cel funcțional la sintaxă și sub cel al valorii expresive (afective, evocatoare) la stilistică. Autonomia cuvîntului, monosemia ca și posibilitatea construcțiilor tipice, a exprimărilor lineare, sînt doar iluzii : ele n-au existat și nu vor exista niciodată și în nici o limbă[2]. Orice analiză (nu numai cea semantică) trebuie să pornească totdeauna de la context, influența acestuia fiind implicită. Raportul dintre cuvînt și sens a dus chiar la o anumită tipologie :

1. Un sens — mai multe cuvinte : sinonimie (*porumb*, *păpușoi*, *mălai*, *cucuruz*, *tenchi*, *tuleu*)[3].

2. Un cuvînt — mai multe sensuri :

a) mai multe sensuri — un singur cuvînt : polisemie (*volum*) ;

b) mai multe cuvinte cu aceeași formă : omonimie (*cap*[4]).

Sinonimele ar fi, așadar, cuvinte care, deosebite ca structură fonetică, exprimă aproximativ același înțeles, aceeași noțiune. Zicem *aproximativ* fiindcă nu există cuvinte cu sensuri perfect identice. Sinonimia integrală e o abstracțiune (chiar și în domeniul terminologiei tehnice).

---

[1] Asupra istoriei cuvîntului, cf. S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berne, 1952, p. 1 și urm.

[2] Cf. Ch. Bally, *Le langage et la vie*, Zürich, 1935, p. 141.

[3] Cf. Marius Sala, *În legătură cu denumirea porumbului în limba romînă*, în *Fonetică și dialectologie*, I, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1958, p. 181 și urm.

[4] Vezi Ullmann, *op. cit.*, p. 180.

Cuvintele au un sens fundamental (rațional), dar și multiple nuanțe secundare (afective, omogene, omofone și omomorfe etc.), ceea ce a și dus la constatarea, justificată de istoria oricărei limbi, că limba posedă cuvinte polisemantice.

,,Limba nu suferă sinonime. Cuvinte cu exact același înțeles nu există, căci îndată se diferențiază prin ceva, astfel că cutare cuvînt arată cutare nuanță, iar celălalt cuvînt altă nuanță a lucrului''[1].

Sensurile cuvintelor apar pentru a stabili între ele anumite raporturi speciale sau specifice, cum ar fi raportul dintre predicat și subiect, dintre determinant și determinat, dintre verb și obiectul său, relații spațiale, cauzale, temporale, modale etc. Comunicarea implică, așadar, existența raporturilor dintre noțiuni. Acestea formează obiectul de studiu al sintaxei. Sintaxa urmărește funcțiunile formelor gramaticale, identificarea raporturilor ce se stabilesc între cuvinte în cadrul comunicării, precum și categoriile logice exprimate prin limbă. Cum nu-i posibilă separarea strictă a lexicului de sintaxă, faptul acesta e denumit de unii lingviști *semantică sintactică*[2]. Și nici nu se putea concepe altfel, deoarece, în sintaxă, noțiunile de formă și funcție sînt indisolubile (am zice congenere), iar opoziția morfologie-semantică (ca și sintaxă-semantică) este mai mult o chestiune de ordine și de metodă.

Domeniul lexicologiei nu poate fi delimitat, cu rigurozitate, de cel al sintaxei, și nici al acesteia din urmă de al morfologiei. ,,L'interpénétration de la morphologie, de la syntaxe et de la lexicologie, s'explique par la nature au fond identique de tous les faits de synchronie. Il ne peut y avoir entre eux aucune limite tracée d'avance''[3]. Iată de ce, în legătură cu studierea principiilor și a procedeelor de care se servește analiza stilistică a operelor beletristice, intervine, pe lîngă noțiunea de *sinonimie lexicală*, și cea de *sinonimie gramaticală* (mai ales în domeniul sintaxei). Dacă sinonimia lexicală și-a precizat (și încă de mult) domeniul și metodele de cercetare, distincția dintre *sinonimia gramaticală* și *analiza stilistică* este una din primele dificultăți asupra căreia lingviștii s-au oprit foarte rar, iar atunci cînd au încercat-o, n-au ajuns la o soluție concludentă. Cu toată complexitatea problemei sinonimiei, în domeniul lexicului se găsesc condiții necesare cercetării : obiectul este cunoscut (cuvîntul — ca unitate semantică), iar studierea echivalentelor precum și a seriilor sinonimice[4] se face pe baza comunității înțelesului lexical. Nu tot așa stau lucrurile și în domeniul structurii gramaticale. Aici, noțiunea de *sinonimie gramaticală* se întrebuințează destul de rar, iar, în ce privește limba romînă, nu se face, nicăieri, nici o mențiune. Firește că la această situație a contribuit, mai ales, existența (sau absența) dicționarelor de sinonime. Literatura de specialitate cunoaște asemenea dicționare în sînul limbilor clasice, romanice, al celor germanice și al celor slave. Pentru limba noastră, e încă

[1] Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, vol. I, Principii, Iași, 1894, p. 213.
[2] Vezi Ullmann, *op. cit.*, p. 36.
[3] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, 3e éd., Paris, 1931, p. 187.
[4] Vezi între alte lucrări, Bally Ch., *Traité de stylistique française*, 2 tomes, 2e éd., Heidelberg, 1919—1921, iar pentru limba romînă, Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Buc., 1944.

un deziderat [1]. Singurul dicționar (dacă s-ar putea numi așa, în accepția largă dată acestui cuvînt) este cel alcătuit de Ștefan Florescu, intitulat *Dicționar analogic*, ed. „Universul”, Buc., 1938, mai mult o compilație (după însăși mărturisirea autorului) după dicționarele de sinonime ale lui E. de Bar, de Noter, Lecuver și Villermoz, sau cele analogice de C. Moquet sau P. Ronaix.

Lingviștii sovietici, de asemenea, s-au ocupat mai ales în ultimii 10 ani, de problema sinonimiei gramaticale, iar Peșcovski[2] a și alcătuit o listă, destul de numeroasă, de sinonime sintactice.

În domeniul limbilor romanice, problema a fost semnalată de B. Lafaye în studiul *Traité des synonymes grammaticaux*, Paris, 1841, care a și format, după aceea, prima parte a dicționarului aceluiași autor, sub numele *Dictionnaire des synonymes de la langue française*, Paris, 1858. Pentru Lafaye, sinonime propriu-zise sînt cele cu radical deosebit (ex. : *abandonner-délaisser*), iar sinonime gramaticale sînt cele cu același etimon și ale căror diferențe depind de anumite împrejurări gramaticale, (ex. : substantivele sinonime diferă prin număr : *ruine-ruines*, prin gen : *foudre* (masc.), *foudre* (fem.) ; sinonime care diferă prin articol : *ouvrage d'ésprit-ouvrage de l'ésprit* ; verbele, prin diateze : *attaquer-s'attaquer* ; locuțiunile, prin echivalentele lor : *crier-faire des cris* ; *sagement — avec sagesse*, cuvinte care diferă prin afixe : *luire-reluire*, *ménage-ménagement*[3], sau, în cadrul sintaxei, însăși topica : *savant homme — homme savant* sau folosirea instrumentelor gramaticale : *se battre à l'épée — se battre avec une épée* etc.

Am insistat mai mult asupra acestui dicționar fiindcă, după cum se va vedea mai departe, unele înregistrări de sinonime gramaticale sînt valabile și astăzi.

Din sumarul istoric de pînă aici, constatăm că există dicționare de sinonime pentru anumite limbi și chiar unele încercări valoroase de studiere a sinonimiei gramaticale ; totuși conceptul de *sinonimie gramaticală* pare nou, și, deci, necunoscut, prin faptul că nu i s-a fixat conținutul *noțional*. Cît despre limba romînă, gramaticile romînești și studiile de specialitate folosesc o serie de noțiuni care par a fi sinonime cu noțiunea de „sinonimie gramaticală”, cum sînt : *echivalență*, *paralelism*, *identitate*, *substituire*, *corespondență* etc. Această terminologie se întrebuințează și în morfologie și în sintaxă. Se zice astfel că adjectivele, pronumele și numeralele sînt substitutele sau echivalentele substantivului, că pronumele *cine* și *ce* sînt echivalente, în timp ce *cine* este sinonim desăvîrșit cu *cel ce* (*ceea ce*, *cei ce*, *cele ce*), deci cu un fel de locuțiune pronominală, din moment ce se poate zice *cine muncește este răsplătit* și, cu același

[1] Institutul de lingvistică din București are în pregătire un *Dicționar analogic și de sinonime* ce urmează să apară la Editura științifică.

[2] Vezi indicațiile bibliografice la I. I. Kovtunova, *Despre sinonimia sintactică*, în „Вопросы култури речи”, Moscova, 1955, p. 115–142.

[3] Pentru mecanismul seriilor paradigmatice asociative (cuvîntul *enseignement*), vezi Bally, *op. cit.*, p. 175, precum și diagrama saussuriană (*signifié-signifiant*) în *Cours de linguistique générale*, Paris, 1949, p. 159.

înțeles (dar cu nuanță deosebită), *cel ce muncește este răsplătit*[1]; că există identitate între sintagmele *exploatarea omului* și *omul este exploatat*, că există substituiri între cazuri (dativul în locul genitivului): *mamei îi sîngeră inima de durere*... față de *inima mamei sîngeră*[2]... sau, în cazul atributului: *atitudine tovărășească — atitudine de tovarăș*; existența dualității subjonctiv-infinitiv; *pot scrie — pot să scriu*; construcții echivalente, născute din corespondența dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate: (tot un fel de ,,sinonimie'' între propozițiile nominale și cele verbale): *bine este a te feri de lotri = bine este să te ferești de lotri*[3]; un cuplu de echivalențe: *te văd cum îngîni = văd că tu îngîni = te văd îngînînd*[4], ca și *farfurie de porțelan = farfurie din porțelan*; sau echivalențe ca: *voi cînta — am să cînt — o să cînt — am a cînta, s-au pus împotriva — s-au împotrivit, cîte și mai cîte = multe* etc., etc.

Dar ,,echivalență'' și ,,sinonimie gramaticală'' nu pot fi confundate (nu pot fi ele înseși *sinonime* perfecte!). De exemplu *Știi?* este o propoziție interogativă, echivalentă, și nu gramatical sinonimă, cu o frază interogativă: *Te întreb dacă știi.* După cum vom vedea mai departe, expresia *completă* și expresia *eliptică*, deși în fond sînt tot ,,echivalente'', duc la ceea ce numim noi *sinonimie gramaticală*[5].

Precum se vede, terminologia este ,,sinonimică'', iar aria de răspîndire cuprinde deopotrivă lexicul, morfologia și sintaxa[6]. E normal să ne întrebăm: mai există sinonime gramaticale în asemenea cazuri? Sau, poate, sinonimia gramaticală le cuprinde pe toate? Sau se confundă cu una dintre ele? Iată de ce rezolvarea conceptului de *sinonimie gramaticală* este atît de complexă. O dată definită această noțiune, se delimitează și facilitează cercetările. Asupra definiției urmează, deci, să ne oprim, în primul rînd.

În legătură cu definirea conceptului de *sinonimie gramaticală* se pune o serie de întrebări. Ce discutăm: cuvinte sau combinări de cuvinte? Ce avem în vedere la stabilirea sinonimiei gramaticale: anumite părți ale construcțiilor sintactice sau construcții sintactice întregi? Unități sintactice care diferă prin construcția lor sau cu construcție sintactică asemănătoare? Cuvinte separate sau neapărat combinări de cuvinte? Ce

---

[1] I. Iordan. *Limba romînă contemporană*, Buc., 1956, p. 394. Acad. I. Iordan (*op. cit.*, p. 547) consideră sinonim *perfect* (s.n.) pe *cu toții* (*cu toatele*) al lui *toți* (*toate*): *intră cu toatele în casă* transformat în *intrară toate în casă*, considerînd, just, că ,,formula aceasta reprezintă o exprimare eliptică: *cu toții* stă pentru *noi* (*voi, ei*) *cu toții* (= . . . *noi toți*)''.

[2] *Ibidem*, p. 295. În limba veche acuzativul cu *de* este echivalent cu genitivul: *cale de cetate = calea cetăției*, cf. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Buc., 1956, p. 129. ,,Sinonimie'' morfologică poate fi considerată și coexistența formelor de vocativ în *-e* și *-ule* (cf. *voinice-voinicule, bace-baciule* etc.) într-un anumit stadiu al limbii. Firește că nu sînt excluse nuanțele (peiorative sau hipocoristice) care au dus, de altfel, la diferențieri semantice sau la renunțarea anumitor forme, tot din cauza sinonimiei (cf. *Studii de gramatică*, vol. I, Buc., 1956, p. 10 și urm.).

[3] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. II, p. 178 și *Studii de gramatică*, vol. I, p. 141 și urm.

[4] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. II, p. 190.

[5] Cf. altă interpretare la Sorin Stati, *Elementul regent în relația de subordonare*, în *Studii și cercetări lingvistice*, anul VIII, nr. 3, 1957, p. 264 și urm.

[6] La rigoare, s-ar putea vorbi, mai ales pentru dialectologi, și de *sinonimie fonetică* (sau *fonologică, fonematică*).

avem în vedere la stabilirea sinonimiei gramaticale : comunitatea sensului sau cumunitatea înțelesului gramatical ? Înțelesul lexical sau topica ? (aceasta din urmă fiind cel mai bogat izvor de sinonimie sintactică [1]).

Se știe că dispariția desinențelor a determinat, în mare parte, ordinea cuvintelor (*Petro librum dono*, *librum Petro dono*, *dono Petri librum*, *àPierre je donne le livre*, *le livre je le donne à Pierre*, *je donne le livre à Pierre*) aceasta, fiind, totdeauna, în funcție de intenția subiectului vorbitor (cf. Louis H. Gray, *Mécanisme et mentalisme en langage*, în Acta linguistica, V, fasc. 2, 1945—49, Copenhague, p. 68). Aceeași idee (de acțiune, de calitate) poate fi exprimată, dacă nu întotdeauna, cel puțin destul de des, în două sau mai multe feluri, esențial diferite, fără a fi, firește, sinonime din punct de vedere gramatical : *Romulus fonda Rome en 753* ; *Rome fut fondée par Romulus en 753* ; *La fondation de Rome par Romulus en 753*, sau : *Un homme très sincère* ; *Cet homme est très sincère* (cf. Alf Lombard, *Les Constructions nominales dans le français moderne*, Uppsala, 1930, p. 45).

E ușor de înțeles că, în asemenea cazuri, nu mai e (sau nu e numai) o problemă de sintaxă, ci (și) de stilistică. Propoziția : *Eu merg azi în oraș* nu este egală cu : *Azi merg eu în oraș* sau cu oricare formulă rezultată din combinarea ori enunțarea termenilor. Fiecare dintre acestea sînt *proprii*[2], în raport cu conținutul comunicării. Toate sînt fapte de stil, comunicări ale afectului care se reliefează prin infinitele mijloace ale limbii. Orice fapt de limbă e un fapt de creație. Din această cauză, studiile de stilistică, atît de avansate în epoca noastră, pun problema existenței unei a treia sinonimii (pe lîngă cea lexicală și gramaticală), aceea a *sinonimiei stilistice*[3], adică aceea care are în vedere efectele de evocare (Bally) și care îmbrățișează toate compartimentele limbii : lexic, gramatică, fonetică. De altfel, după cum vom vedea mai jos, în cadrul sinonimiei gramaticale (ca și în lexicologie), apar totdeauna și efecte *stilistice* (cum nici nu-i posibil altfel). Ch. Bally a arătat (*Traité de stylistique française* și *La Vie du langage*) că un cuvînt are deopotrivă un conținut intelectual și unul afectiv.

Pentru a defini noțiunea de *sinonimie gramaticală* (mai ales cu privire la sintaxă) trebuie să răspundem mai întîi la cel puțin trei întrebări[4] :

1. Ce anume permite să numim sinonimele *gramaticale* : comunitatea conținutului sau cea a înțelesului gramatical ?

2. Trebuie considerate sinonime gramaticale părți ale construcțiilor sau construcții sintactice întregi ?

3. Trebuie considerate sinonime gramaticale unități care se deosebesc prin structură sau care sînt apropiate ?

---

[1] Peșcovski, *op. cit.*, p. 116, constată că o combinare de 5 cuvinte permite 120 de inversiuni.

[2] Croce B., *Esthétique comme science de l'expression et linguistique générale*, Paris, 1904, p. 71 pass., *Elemente de estetică*, Buc., 1922, p. 48 și urm.

[3] Cf. *i-a sărit țandăra* (*muștarul*, *țîfna* etc.) *este tobă* (*burduf*) *de carte* etc. (cf. turnuri cvasimecanice, fr. *il ne vient pas — ne pas venir* (Louis H. Gray, *lucr. cit.*, în „Acta linguistica", vol. V, fasc. 21, 1945—49, Copenhague, p. 68) sau *j'attendrai venir le soir = j'attends que le soir vienne*, vezi Leo Spitzer, *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle, 1918, p. 329.

[4] Vezi I. I. Kovtunova, *op. cit.*, p. 124.

Legătura nemijlocită dintre cele trei întrebări va permite ca, rezolvînd una din ele, soluția celorlalte să urmeze cu necesitate, dacă nu chiar să se și impună.

A lua drept obiect de studiu al sinonimiei gramaticale conținutul textului, care se schimbă în funcție de schimbarea anumitor categorii sintactice, este inadmisibil, fiindcă problema ar depăși cadrul structurii gramaticale. S-ar putea vorbi, în acest caz, de o sinonimie, nu numai în cadrul propoziției sau al frazei, ci chiar în cadrul a două capitole sau chiar opere care s-ar deosebi prin anumite elemente lexicale sau gramaticale.

Sinonime pot fi considerate părți separate ale construcțiilor care se pot substitui reciproc, care ar ajunge la ceea ce numește Bally[1] *echivalențe funcționale*, cum ar fi diferite părți de vorbire care se pot substitui reciproc (verbul și abstractul nominal postverbal: *omul este exploatat — exploatarea omului*), verbele la diateza reflexivă cu valoare pasivă: *se poate face — poate fi făcută* (cf. în franceză, cu verbul la pasiv: *il lui fut permis de partir = on lui permit de partir*[2]); cuvintele care aparțin tipului numit „instrumente gramaticale" (prepozițiile, conjuncțiile, pronumele și adverbele relative). Topica nu poate constitui un izvor al sinonimiei gramaticale. De cele mai multe ori, schimbarea ordinei cuvintelor nu duce la schimbarea înțelesurilor gramaticale, dar provoacă întotdeauna schimbări de sens, deci de ordin stilistic. Dacă însă se substituie formele cazuale, prepozițiile, conjuncțiile, deci anumite părți de vorbire, atunci, în majoritatea cazurilor (firește, nu obligatoriu), schimbarea generală de sens este condiționată de o anumită schimbare în caracterul relațiilor dintre anumite elemente, adică de schimbarea raportului sintactic. În acest din urmă caz, important pentru noi nu este textul comunicării, ci numai acele elemente între care se stabilesc raporturile date. Analiza schimbării sensurilor aparține stilisticii. Contingența cu stilistica se face numai în măsura în care sînt studiate variantele stilistice ale formelor gramaticale (ex.: *atitudine tovărășească*, față de: *atitudine de tovarăș*).

Cercetarea sinonimiei gramaticale ridică și altă problemă: care factori influențează înțelesul gramatical dat, prin ce sînt condiționate nenumăratele sale nuanțe? Studiile de specialitate lasă să se înțeleagă că nuanța înțelesului gramatical nu depinde exclusiv de înțelesul gramatical al indicelui (prepoziții, conjuncții, pronume sau adverbe relative etc.), ci este stabilită și de caracterul general al construcției (una din variantele combinatorii pe care le vom vedea mai departe), al elementelor care se leagă și se condiționează reciproc într-o unitate sintactică dată (sintagmă, propoziție, frază, perioadă). Faptul decurge din însuși caracterul înțelesului sintactic: el reprezintă un tip de legătură, de aceea și

---

[1] Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, 3e éd., Berne, 1950, p. 40.

[2] Cf. Af. Lombard, *Les Membres de la Proposition française*, Malmö, 1929, p. 8. Extrait de la revue „Moderna Sprak", tome XXIII, année 1929. În limba romînă, în propoziții reversibile, complementul de agent, cînd verbul este folosit la diateza pasivă, poate fi considerat „sinonim" cu subiectul gramatical al aceluiași verb folosit la diateza activă: *Școlarul silitor este lăudat de profesor = Profesorul laudă pe școlarul silitor*. Cf. Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba romînă*, în „Limba romînă", 2, 1959, p. 3 și urm.).

nuanțele sale sînt într-o foarte mare măsură condiționate de caracterul și corelația elementelor legate reciproc. Sinonimia agramaticală ridică astfel și problema cercetării celor mai fine nuanțe ale înțelesului gramatical, ceea ce duce la o cercetare adîncită a legăturilor interioare, intime ale limbii, de unde pleacă, de fapt, înțelesul anumitor indici gramaticali.

Sinonime gramaticale trebuie socotite construcții sintactice întregi (sintagme, propoziții, fraze), deoarece obiectul studiului nu-l poate forma doar înțelesul gramatical rupt de acele elemente care sînt legate printr-un anumit tip de relații (de pildă, noțiunea de timp, mod, cauză etc.). Pornind de la aceste considerații, putem rezolva chestiunea indicilor gramaticali necesari sinonimiei gramaticale, pe baza folosirii prepozițiilor și a conjuncțiilor (precum și a pronumelor și adverbelor relative asimilate conjuncțiilor), în calitatea lor de sinonime cu funcții multiple. Aceste instrumente gramaticale nu pot fi numite sinonime sintactice, fiindcă sînt cuvinte izolate. Ele nu pot fi socotite nici sinonime lexicale, deoarece sînt cuvinte care nu exprimă și nici nu denumesc noțiuni ; sînt, cum se zice, asemantice, cuvinte vidate de sens lexical. Ele au însă înțelesuri sintactice, în sensul că varietatea nuanțelor lor se manifestă numai în combinațiile de cuvinte, în legătură cu elementele care se combină cu ajutorul lor. Nașterea, dezvoltarea și funcționarea acestor instrumente gramaticale sînt strîns legate de viața construcțiilor, așa încît studierea lor separată este imposibilă și lipsită de sens. Dar, din punct de vedere stilistic, prepozițiile și conjuncțiile au aceleași însușiri ca și celelalte cuvinte și, sub aspectul sinonimiei sintactice, ele pot fi considerate și ca sinonime lexicale. Ele au un colorit stilistic pe care îl capătă la fel ca și celelalte cuvinte printr-o îndelungată folosire într-un anumit aspect al limbii, într-un anumit mediu, în anumite stiluri ale limbii, în anumite genuri literare etc. (ex. : Sadoveanu nu zice *în vremea aceea* sau *pe vremea aceea* ci *la vremea aceea*, și aceasta în mod regulat). Firește că nici viața stilistică a acestor indici de sinonimie gramaticală nu poate fi socotită independentă de viața construcțiilor. O anumită nuanță stilistică o are întreaga construcție, și nu o prepoziție luată separat. Efectul stilistic final însă nu este stabilit exclusiv de nuanța indicelui gramatical, dar de fiecare dată este condiționat de o acțiune reciprocă complexă a diferitelor elemente componente ale construcției.

Indicii gramaticali creează posibilitatea formării unor construcții sinonimice în virtutea comunității însușirilor lor sintactice, adică acelea de a avea funcții multiple. În felul acesta precizăm că sinonimia gramaticală se datorește nu cuvîntului, adică părții de vorbire care funcționează ca atribut, obiect sau circumstanțial, ci *raportului sintactic exprimat de unealta gramaticală însoțitoare* (cf. : *întîlnirea cu el* față de *întîlnirea la el*[1], sau *întîlnirea prin el*). Exemplele de aici demonstrează că și al doilea criteriu este necesar : *substituirea reciprocă*, față de care nu există sinonimie gramaticală. Dar nu toate construcțiile care se substituie reciproc sînt sinonime : nu se poate transforma în condiție ceea ce este o consecință. Problema sinonimiei gramaticale are în vedere studierea mijloa-

[1] Cf. I. Iordan, *op. cit.*, p. 620–621.

celor de exprimare a raporturilor sintactice şi urmează a se integra în sfera mare a sintaxei. Dacă ar fi aşa, atunci întregul capitol al corespondenţei dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate ar constitui obiectul de studiu al sinonimiei gramaticale (ex. : *am reuşit datorită ajutorului tău* şi *am reuşit datorită faptului că tu m-ai ajutat*; *Pentru a urma cu succes politica pe care eu o cred salutară pentru ţară, ar trebui să pot găsi o putere pe care să mă pot răzema* (Ghica, S., 146) = *Ca să urmez cu succes politica*...[1]; *Şi-ajuns în ţară, eu te rog* (Coşbuc, B. I, 56) = *Cînd vei ajunge în ţară*[2]. Dar aceasta este o situaţie generală. Se poate uşor vedea din exemplele date mai sus că ele nu se deosebesc nici după înţeles şi nici după coloratura stilistică. Chiar în limitele unităţilor sintactice apropiate prin structura lor, pot fi sinonime gramaticale acele unităţi care se deosebesc numai prin acele elemente care reprezintă înţelesul gramatical dat. Construcţiile care se deosebesc prin alte elemente nu pot face parte din aceeaşi serie sinonimică. De aceea, unui şir de sinonime îi pot aparţine combinaţii paralele prin construcţia lor şi care se deosebesc prin mijloacele de exprimare a înţelesului gramatical dat.

Aşadar, *sinonime gramaticale trebuie considerate construcţiile care reprezintă un deplin paralelism gramatical şi care se deosebesc numai prin acele elemente care reprezintă înţelesul gramatical dat.*

Dat fiind că variantele structurii gramaticale există într-un număr infinit, cantitatea seriilor sinonimice creată pe baza paralelismului gramatical este şi ea infinită. Poate fi stabilită, cu exactitate, numai cantitatea sinonimelor din sînul unei serii. Studiul sinonimiei gramaticale nu va urmări, deci, cantitatea infinită a seriilor sinonimice, ci va lămuri ce au comun şi prin ce se deosebesc sinonimele dinăuntrul fiecărui şir sinonimic.

Să încercăm să lămurim consideraţiile teoretice de pînă aici cu o serie de exemple care exprimă raporturi cauzale. Propoziţiile care se deosebesc numai prin mijloacele de exprimare a cauzei intră într-o serie sinonimică :

A. 1. Soldatul este nevinovat, *pentru că* n-a cunoscut situaţia.
2. Soldatul este nevinovat *întrucît* n-a cunoscut situaţia.
3. Soldatul este nevinovat *deoarece* n-a cunoscut situaţia.
4. Soldatul este nevinovat *dat fiind că* n-a cunoscut situaţia.
5. Soldatul este nevinovat : n-a cunoscut situaţia etc.

Dacă în fiecare din aceaste propoziţii se schimbă un element oarecare, atunci propoziţia iese din seria sinonimică respectivă, trecînd în altă serie :

B. 1. Soldatul nu poate fi vinovat *pentru că* n-a cunoscut situaţia.
2. Soldatul nu poate fi vinovat *întrucît* n-a cunoscut situaţia etc.

Propoziţiile celor două grupe (A, B) nu pot intra într-o singură serie sinonimică[3]. Astfel, fraza din A. 1 este mai apropiată de fraza A. 2 decît de fraza B. 1, din punctul de vedere al sinonimiei gramaticale. Dar A.1

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. II, p. 202.

[2] Cf. M. Avram, *Corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în *Studii de gramatică*, vol. I, Buc., 1956, p. 141 şi urm.

[3] Cf. serii sinonimice lexicale la Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, 2e vol., Paris, 1921, pass.

este apropiată de B. 1 din punctul de vedere al echivalenţei sintactice şi lexicale.

Ce anume elemente determină stabilirea acestor serii sinonimice? Care sînt limitele lor? Cercetarea arată că unul din factorii care joacă rolul constructiv esenţial în sistemul frazelor,în cazul nostru, cu relaţii cauzale, este particularitatea modală a acelei părţi a frazei care arată o cauză. Există o legătură firească între înţelesurile modale ale părţii care arată cauza şi anumite mijloace de exprimare a cauzei. Această legătură se exprimă prin aceea că unele înţelesuri modale ale părţii care arată cauza limitează folosirea conjuncţiilor, influenţează înţelesul lor, iar în cazul cînd acestea lipsesc, propoziţia cauzală determină intonaţia părţii cauzale a frazei. Din această cauză propoziţiile cu conjuncţiile, bunăoară, *pentru că* şi *fiind că* sînt sinonimice: *Mergeau greu lucrurile, pentru că recruţii lucrau fără tragere de inimă* (Sadoveanu, O. II, 350) şi *Mergeau greu lucrurile, fiindcă recruţii lucrau fără tragere de inimă.*

În sfera propoziţiilor cu înţeles modal condiţional, conjuncţia *pentru că* (precum şi alte conjuncţii cauzale), nu se foloseşte. Bunăoară, fraza *Îţi poate fi de folos, numai să vrea* nu poate fi sinonimică cu *Îţi poate fi de folos pentru că vrea*, deoarece conjuncţia *pentru că* nu poate avea ca sinonim corespunzător locuţiunea conjuncţională *numai să.*

După cum se vede, avem de-a face cu diferite şiruri sau serii sinonimice, fiecare din ele avînd specificul său; o serie poate avea un număr limitat de conjuncţii, altele, dimpotrivă; într-o serie poate fi mai frecventă o conjuncţie (de pildă *pentru că*), în altă serie, o altă conjuncţie: *încît, că, fiindcă* etc.); de asemenea, unele conjuncţii au nuanţe stilistice mai pronunţate, altele sînt mai frecvente în diferite stiluri ale limbii (bunăoară: *încît, că, pentru că,* în stilul oratoric, juridic etc.).

În unele situaţii, lingviştii[1] vorbesc de o aşa-zisă *desinonimizare* a sinonimelor gramaticale. Aceasta poate avea loc prin transpunerea construcţiei de pe un plan modal pe altul. De obicei, folosirea locuţiunilor adverbiale sau a adverbelor impersonale sau chiar a unor semi-auxiliare de mod. De exemplu, introdus, adverbul *probabil* într-un caz se poate referi la toată fraza, în altul, numai la subordonata care arată cauza:

1. P r o b a b i l, *excursia nu va avea loc, din cauză că timpul s-a stricat.*
2. P r o b a b i l, *excursia nu va avea loc, pentru că timpul s-a stricat.*

Aceste construcţii nu mai sînt sinonime: în prima este o presupunere a cauzei, în a doua, o cauză a presupunerii.

Posibilitatea combinărilor în cadrul seriilor sinonimice depinde, după cum se poate uşor constata, de înţelesul conjuncţiilor ca şi de cel al sferei de înţelesuri a predicatului părţii care arată un anumit înţeles gramatical (cauză, timp etc.).

În limitele acestor sfere de înţelesuri sînt posibile serii de conjuncţii mai mult sau mai puţin numeroase. Astfel, cauzalele au posibilitatea să formeze o serie sinonimică gramaticală cu nu mai puţin de 6 conjuncţii (*fiindcă, pentru că, deoarece, întrucît, căci, de*), 5 locuţiuni conjuncţionale (*din cauză că, din pricină că, de vreme ce, din moment ce, o dată ce*) şi 3

[1] Vezi, I. I. Kovtunova, *op. cit.*, p. 137.

adverbe relative (*cum, cînd, unde*), în timp ce finalele pot avea doar 3 conjuncţii (*să, ca să, de*) şi o singură locuţiune conjuncţională (*pentru ca să*)[1].

În alte situaţii, seria sinonimică gramaticală poate fi construită prin absenţa instrumentelor gramaticale, dar cu un participiu[2].

,,*Închis* în palatul său de nevoia turcilor, ţipetele de jale ale poporului goneau somnul de la Mihai'' (Bălcescu, Ist. rom., 48), ,,Dacă ochiu-nchis afară, înlăuntru se deşteaptă'' (Eminescu, Scris. a III-a), ,,Şi au ţinut acea turburare 9 zile, *închişi*, toţi cineşi la casele sale, cu mare grije şi spaimă'' (Miron Costin, Letop. ed. Panaitescu, p. 65). Alteori, intervine parataxa sau un procedeu grafic (două puncte).

Unele construcţii sînt lipsite de sinonime şi nu pot forma, deci, o serie. Exemplu : ,,Haideţi să învăţăm, *bine că* sîntem singuri'', ,,Să mîncăm acum, *bine că* avem ce mînca'', înţelesul modal al posibilităţii este cuprins chiar în locuţiunea conjuncţională. Prin relaţii logice, fraza s-ar alcătui astfel : *Haideţi să învăţăm, — avem tocmai posibilitatea s-o facem fiindcă sîntem singuri = putem să facem (s-o facem)* etc. Aici, locuţiunea conjuncţională, *bine că* nu poate fi înlocuită cu celelalte sinonime cauzale, fiindcă acelea nu au înţelesul modal al posibilităţii. Nu putem pune în loc nici locuţiunea mai apropiată *mai ales (mai ales că)*.

Cu toate acestea, dacă înţelesul posibilităţii este exprimat lexical în cadrul propoziţiei subordonate, se poate crea o serie sinonimică, chiar cu această locuţiune (ea capătă nuanţa cauzală) : *de scăldat se poate şi în gîrlă, bine că e apa caldă* (= *deoarece, pentru că apa e caldă*). De observat că locuţiunea *bine că* poate duce la un fel de izolare, la o independenţă aparentă a propoziţiei. Faptul e mai mult de stilistică.

În alte situaţii, absenţa conjuncţiei poate duce la trecerea unei propoziţii cauzale într-una interogativă sau interogativ-retorică : *Nu poţi lucra ; oare în starea în care te găseşti mai poţi lucra?* Dar aici intervin problemele de stilistică. Izolarea e procedeu de stil. Şi aspectul stilistic al studierii sinonimiei se referă *numai la deosebiri*. Se constată, dacă mai era nevoie de subliniat şi acum, că sinonimia stilistică nu poate fi o problemă independentă ; ea priveşte deopotrivă şi lexicul şi structura gramaticală şi fonetica. Sinonimia gramaticală se bazează pe o anumită comunitate, pe cîtă vreme stilistica nu poate asigura o astfel de bază. Prin sinonimie stilistică înţelegem două cuvinte sau două forme gramaticale care au un înţeles comun (lexical sau gramatical), dar care se deosebesc prin însuşirile de ordin stilistic. (Cf. expresii sintagmatice din Sadoveanu, N. P., passim : *mă aflu trăitor = trăiesc, stăruim în această lume = trăim, păstra rînduiala tăcerii = tăcea* etc. sau perifraze arhaizante, precum : *să ne*

[1] În alte situaţii, printr-o dublă contaminare sintactică, s-a ajuns la întrebuinţarea aceluiaşi *pentru ca* şi în cazul propoziţiilor completive (cf. *pot pentru ca să zic, ai dreptul pentru ca să zici* etc.). Construcţiile de acest tip generează comicul (vezi, în acest sens lucrarea acad. I. Iordan, *Limba eroilor lui I. L. Caragiale*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Buc., 1955, p. 50 şi urm.).

[2] Vezi Gyula Herczeg, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine.* Acta linguistica, II, fasc. 1—2, Budapesta, 1952, p. 211 şi urm. şi *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 320, vol. II, p. 200.

izbăvești de neștiință = ca să știm, nu s-a spurcat cu nici o minciună = n-a mințit, a întoarce cuvînt = a răspunde etc.).

*

Cele arătate de noi pînă aici nu se limitează numai la frazele formate prin subordonare şi nu numai la conjuncţii, pronume sau adverbe relative. Serii sinonimice se pot forma şi în cadrul coordonării :

A trăi un trai, cu al morţii două (Zanne, Pr. r., X, 147)[1].
A trăit un trai, și cu al morții două.
A trăit un trai, iar cu al morţii două etc.

Acelaşi raport sintactic poate fi exprimat de două sau mai multe prepoziţii. Succesiunea în timp[2] poate fi exprimată cu prepoziţiile *cu, de, după,* formînd o serie sinonimică gramaticală : *zi cu zi, zi de zi, zi după zi, seară cu seară, seară de seară, seară după seară.* Nuanţele sînt de ordin stilistic. Un complement circumstanţial de cauză poate fi construit cu destule prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale, formînd o serie sinonimică : *de, din, dintru, pentru, din cauză, din cauză de, din pricina* (cf. : *Pentru un rîs al ei se ceartă,* Coşbuc, B. I, 81[3] = *Din cauza unui rîs, din pricina...* etc.).

Prezenţa seriilor e în strînsă legătură cu stilurile limbii literare şi cu diferitele ei aspecte, fără ca acestea să constituie limite. Spre exemplu, conjuncţia *de* apare mai mult în limba vorbită, în cea populară, în timp ce *dacă,* mai mult în limba cultivată, în stilul ştiinţific, administrativ, publicistic etc.

*

Cercetarea noastră a demonstrat, credem, că se poate vorbi de o sinonimie gramaticală, alături de cea lexicală, şi că ambelor le este comună sinonimia stilistică. Primele se bazează pe existenţa unor sensuri şi înţelesuri comune (lexicale sau gramaticale), în timp ce ultima se bazează pe nuanţe, pe polisemie, pe valorile expresive, pe diferenţieri care totdeauna au la bază factorul afectiv.

Sinonimia gramaticală o formează existenţa seriilor sinonimice, a paralelismului gramatical determinat de existenţa valorilor multiple ale instrumentelor gramaticale. Aceste valori au dus la principiul de bază al sinonimiei gramaticale : *comutabilitatea.*

În lumina acestui principiu se face deosebirea dintre *sinonimie gramaticală* şi *echivalenţă.*

Construcţii de tipul : *sfîrşeşte prin a declara — sfîrşeşte declarînd, ştie scrie — ştie să scrie — ştie a scrie, va merge — are să meargă — are a merge* (re)[4] *— va să meargă — o să meargă, căldură solară — căldură care vine de la soare, grindina a bătut via, — via a fost bătută de grindină* etc., sînt echivalenţe morfologice sau, cel mai adesea, sintactice, cu nuanţe

[1] Sinonimia gramaticală dintre expresia „eliptică" şi cea „completă" sau marcată prin punctuaţie : *A trăit un trai ; cu al morţii două.*
[2] Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.,* I, p. 346.
[3] *Ibidem,* p. 130.
[4] Cu infinitivul lung (cu valoare verbală), în textele vechi. Înrudirea dintre prepoziţiile lat. *ad* şi *de* (rom. *a* şi *de*) e evidentă (cf. *am a lucra(re), am de lucrat, am de lucru*).

stilistice diverse, prezente în anumite stiluri ale limbii etc., dar nu sînt sinonime gramaticale. Iar dicționarele nu fac altceva decît să apeleze la echivalențe. Există, așadar, echivalențe lexicale, fonetice, morfologice și sintactice, după cum există și sinonime corespunzătoare. Iar faptul că în cercetarea noastră n-am insistat asupra sinonimiei morfologice a fost determinat de însuși principiul fundamental al sinonimiei gramaticale (comutabilitatea). Valorile multiple ale prepozițiilor și conjuncțiilor pot fi foarte bine studiate la morfologie, dar, prin originea și funcția lor, nu pot exista decît în cadrul minim al unei sintagme (și de aici în propoziție și în frază). Am arătat cum acestea capătă valori lexicale (și stilistice) numai pe baza îmbinării (a contextului), pe baza raporturilor sintagmatice. Cum s-a ajuns la sinonimie gramaticală, adică la existența valorilor multiple ale anumitor părți de vorbire, este o problemă de istorie a limbii și formează un alt capitol al lucrării de față. Existența sinonimiei gramaticale are la bază un sistem, acel al părților de vorbire care devin comutabile, și sistemul nu poate fi decît sincronic. Dar chiar apelul la datele istoriei limbii va arăta, în capitolul următor, că sinonimia gramaticală nu poate fi decît diacronică.

În încheiere, socotim că principiile care stau la baza sinonimiei gramaticale sînt următoarele[1]:

1. Seriile sinonimelor gramaticale se sprijină pe unitatea înțelesului gramatical.

2. Sinonimele gramaticale sînt serii sintagmatice și nu elementele lor componente.

3. Seriile sinonimice reprezintă un paralelism gramatical deplin și se deosebesc numai prin mijloacele de exprimare a înțelesului gramatical respectiv.

4. Între sinonimele din cadrul unei serii există nuanțe de natură gramaticală și deosebiri de natură stilistică.

---

[1] Vezi și I. I. Kovtunova, *op. cit.*, p. 141.

VOCALELE ROM. *ă*, ALB. *ë*, BULG. *ъ* ȘI OSCILAȚIA *a/e* ÎN GRAFIA CUVINTELOR TRACE

DE

C. POGHIRC

Părerile asupra originii vocalei romînești *ă* sînt împărțite. Cercetătorii mai vechi, pornind de la faptul că *ă* este specific limbii romîne, albaneze și bulgare și că apare în aceste limbi în condiții fonetice similare îl puneau pe seama substratului, vorbind de originea iliră sau tracă a acestui sunet. De această părere au fost Miklosich[1] și Schuchardt[2], de exemplu. La noi acest lucru l-a susținut Hasdeu[3], iar Al. Philippide, ocupîndu-se pe larg de condițiile în care apare *ă* în romînă, albaneză și bulgară, afirma că „nu este cu neputință ca limba tracă, principala limbă autohtonă care a fost înlocuită prin cea romînească, să fi fost plină de sunetele *ă*, *î*"[4]. Din păcate nici Philippide și nici alți cercetători nu au putut aduce vreo dovadă de existența acestui sunet în tracă. De aceea O. Densusianu, mai prudent, vorbea de o evoluție spontană a lui *a* în *ă*. Împotriva originii trace a lui *ă* Densusianu aducea ca argument existența unui sunet asemănător în alte dialecte romanice și faptul că trecerea lui *a* în *ă* ar fi destul de tîrzie, în orice caz posterioară căderii lui *ll* și *v* intervocalici[5]. Exemplele aduse de el nu ni se par însă prea convingătoare (*stella*>*stea* și nu *steă*, iar *levat* >*ia* și nu *iă*). Este vorba aici de transmiterea unor deprinderi articulatorii, în cazul cînd un sunet de tipul *ă* a existat în tracă, și nu de apariția unui *ă* din *a* în cutare sau cutare cuvînt.

Probabil că tot din prudență, din lipsa dovezilor existenței lui *ă* în tracă, cercetătorii ulteriori au acceptat ideile lui Densusianu. S. Pușcariu credea că „. . . coincidența în închiderea vocalelor neaccentuate (*a*>*ă*, *o*>*u*, *e*>*i*), care se găsește la noi, la albanezi, la bulgari și în parte

[1] v. *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, p. 7 și *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialekten, Vokalismus* I, 9, 15.

[2] v. *Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1865–68, II,51.

[3] *E.M.* II, 2206.

[4] *Originea romînilor*, II, 55–56.

[5] *Histoire de la langue roumaine*, I, 33; II, 17.

la neogreci este...o lege fonologică care s-a extins peste hotarele unei singure limbi, fără să știm în care din ele trebuie căutat punctul de plecare și fără să fim siliți să explicăm geneza acestei rostiri închise prin influența substratului"[1]. Nici Th. Capidan nu crede în originea tracă a lui *ă*, deși remarcă că închiderea lui *a* în *ă* este un fenomen vechi, antedialectal[2]. Acad. Al. Rosetti vorbește de evoluția spontană și combinatorie a lui *a* în *ă*[3], deși consideră că „nu este datorit hazardului faptul că în limbi ca romîna, albaneza și bulgara, ce au la bază un substrat comun tracoillyr, s-a dezvoltat, în condiții fonetice identice, o vocală al cărei timbru este aproape același"[4].

În ce privește limba albaneză, părerile sînt de asemenea împărțite[5], iar în bulgară ъ este pus de mulți cercetători pe seama influenței limbii romîne.

Faptul că *ă* apare atît în romînă cît și în albaneză numai în anumite condiții fonetice (mai ales în silabe neaccentuate, sau urmat sau precedat de anumite consoane), nu este de natură să excludă posibilitatea moștenirii tendințelor respective de pronunțare de la populația autohtonă. Pe de altă parte prezența lui în romînă, albaneză, bulgară și chiar în unele graiuri din nordul Greciei[6], adică tocmai pe teritoriul locuit în antichitate de traci, nu poate să nu ne dea de gîndit. Singura piedică în admiterea acestei ipoteze o constituie lipsa dovezilor existenței sunetului *ă* în tracă. Cum vom încerca să demonstrăm mai jos, asemenea dovezi există totuși.

Aproape toți cercetătorii care s-au ocupat de limba tracă au observat un fenomen curios : În numeroase nume proprii trace se constată de la un autor la altul o alternanță grafică în notarea vocalei aceleiași silabe, vocala respectivă fiind redată cînd prin gr. α, lat *a*, cînd prin gr. η sau ε lat. *e* : Germisara și Γερμίζερα, Abrenus și Ebrenus ; Δανθαλῆται și Δενθελῆται, Δανθηλῆται, Dentheleti ; Amadocus, Αμαδοκος și Αμηδοκος. Faptul a fost explicat în mod diferit. W. Brandestein vorbește de o pronunție deschisă a lui *a* și *o* în tracă, de unde ar rezulta șovăiala aceasta în transcripția greacă sau latină a sunetelor trace respective[7]. D. Decev vorbește de asemenea de o pronunție deschisă a lui *e* în tracă, socotind în același timp că și *a* trac capătă uneori timbrul *e*.[8] I. I. Russu vorbește de o trecere a lui *e* în *a* într-o epocă mai veche și de o pronunțare deschisă a lui *e* în epoca elenistică-romană[9]. Vl. Georgiev consideră că în tracă ar fi existat un sunet larg deschis, intermediar între $\bar{e}$ și $\bar{a}$, (pe care îl notează cu $\bar{\ddot{a}}$), similar grec. η, v.sl. ѣ. sunet care ar reprezenta atît pe $\bar{e}$ indo-european, cît și pe $\bar{a}$[10].

---

1 *Limba romînă*, vol. I, București, 1941, p. 267 și DR, VII, p. 6.
2 v.DR, III, p. 162—165.
3 v. BL, III (1935), p. 85 și urm. și *Istoria limbii romîne*, vol. II, p. 78.
4 *Ist. l. rom.*, vol. II, p. 75.
5 v. mai recent Eq. Çabej, *Për historinë ë në gjuhën shqipe*, în „Buletin për shkencat shoqerore, Nr. 1, 1956, p. 123 și urm.
6 G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, Leipzig, 1892, p. 349.
7 v. Pauly-Wissowa, R.E.VI.A.1. (11. Halbband), 1936, col. 410.
8 *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 89—90.
9 *Limba traco-dacilor*, București, 1959, p. 94.
10 Vl. Georgiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957, p. 64.

Explicațiile date nu sînt de natură să justifice oscilația grafică constatată. Dacă sunetul trac ar fi fost de tipul grec. η, el ar fi fost notat de greci în mod consecvent cu litera respectivă. În realitate însă apare uneori *a*, alteori *e* (η sau ε) alteori chiar *o* (v. *Amadocus*, Αμαδοκος, Αμηδοκος, Αμμοδοχος; Σπαρτακος, *Spartacus*, Σπαρτοκος și chiar *Sparticus*).

Mult mai plauzibil ni se pare ca sunetul trac respectiv să fi fost de natura rom. *ă*, alb. *e*, bulg. ъ. În alfabetul grecesc un semn special pentru sunetul respectiv nu exista, și grecii încercau să-l redea prin semnul unei vocale mai apropiate. De aici șovăiala *a/e/o*. Cei care observau că sunetul respectiv este mai închis decît *a*, îl redau grafic prin *e*, mai rar prin *o*, ambele de același grad de deschidere ca *ă*; cei care remarcau că sunetul trac nu e nici prepalatal ca *e* nici labial ca *o* îl redau totuși prin *a*.

După cum se știe, numele proprii trace nu s-au păstrat, așa încît nu putem vedea dacă tocmai acolo unde apare în tracă alternanța *a/e* avem astăzi în romînă, albaneză sau bulgară un *ă*. Dovada identității sunetului trac redat prin *a/e/o* cu vocala rom. *ă*, alb. *ë* ar constitui-o numai demonstrarea faptului că sunetul respectiv apare în tracă în aceeași ambianță fonetică în care apare și în romînă sau albaneză. Din păcate, date fiind condițiile defectuoase în care ne-a fost transmis materialul lingvistic trac, situația nu este destul de clară.

Apariția lui *ă*, după cum se știe, este legată în majoritatea cazurilor de silabe neaccentuate, or despre accentul trac noi nu cunoaștem absolut nimic. Accentele care apar pe cuvintele trace notate de greci sînt puse conform regulilor limbii grecești și nu ale celei trace, în orice caz nimic nu ne dovedește că ele reprezintă accentul trac. Putem însă constata că în cuvinte bisilabice, de exemplu, în care accentul trebuie să fi stat în general pe silaba radicală, alternanta *a/e* nu apare de obicei: *Dadas*, *Dades* și fem. *Dada* apare totdeauna cu *a* în rădăcină, niciodată cu *e*; la fel Δαλεις, Δαλις, *Dalus*, Δάλλος; Κάρπος, *Carpus*; Τάρσας, *Tarsa*, Ταρσε, *Tarse*; Βαλας, Βαλης; *Brasses*, *Brassus*, Βρασος. Alternanța *a/e* apare în cuvinte polisilabice, în silabe probabil neaccentuate (Βυρεβίστας, Βυραβείστας, *Burobostes* și chiar *Burvista*, cu vocala silabei a doua nenotată, la fel ca în ghegă, unde *ë* adesea dispare; v. și exemplele de mai sus, p. 658). Deosebit de grăitor este următorul fapt: cînd cuvintele bisilabice al căror radical este notat consecvent cu *a* sau *e* devin, prin derivare sau compunere polisilabice, vocala silabei radicale este notată oscilant cînd cu *a*, cînd cu *e*, probabil datorită mutării accentului, de ex.; Ράσκος dar Ρησκουπορις. Ρασκουπορις, *Rhascypolis* și *Rescuporis*; Ρηβας, *Rebas*, *Rheba*, dar *Rabocentus*, Ρηβουκενθος, *Raebucentus*; *Brasses*, *Brassus*, dar Βρησαιΐς; Ζαρμος, *Zarmus*, dar Ζαρμιζεγεθουσα Σερμιζεγεθουσα, *Sarmisegetuza*, *Zermizegetusa*, exact ca în rom. *bárbă/bărbát*, *réce/răcí*. Poziția cea mai favorabilă apariției lui *ă* este silabă finală neaccentuată. Din păcate finalele cuvintelor trace sînt desigur grecizate sau romanizate, pentru a putea fi încadrate în fraza grecească sau latinească. Există însă un caz în care alternanța din finală pare să atesteze sunetul trac de tipul *ă*: alături de Ταρσας și *Tarsa*, nume propriu grecizat (respectiv romanizat) în ce privește finala, apare și *Tarse*, Ταρσε acesta din urmă cu totul inadmisibil morfologic din punctul de vedere al limbii grecești, o încer-

care, deci, de a reproduce cît mai fidel originalul. O mărturie în sprijinul pronunțării *ă* a vocalei din silabele neaccentuate pare să ne aducă Aristofan : Tracul (tribalul) din „Păsările" pronunță νακα în loc de νάκην, βακταρι în loc de βακτηρίᾳ (v. 1628) și μεγαλα în loc de μεγάλη (v. 1678). Pronunția „stîlcită" a străinilor din comediile lui Aristofan nu pare să fie chiar atît de fantezistă cum s-ar putea crede : arcașul scit din Thesmophoriazusai are alte particularități (pierderea aspirației, cf. vers. 1094, 1103, 1111, 1126 etc.), perșii altele. Nu este deci exclus ca aceste denaturări, folosite cu intenții comice, să reprezinte tocmai trăsăturile cele mai izbitoare ale pronunției poporului respectiv.

Uneori apariția oscilației *a/e* pare să fie legată de ambianța consonantică, care a favorizat închiderea lui *a* sau transformarea prepalatalei *e* în *ă ;* consoanele sînt în general aceleași ca și în cazul limbii romîne sau albaneze, în primul rînd *n* urmat sau nu de consoană (*-zenus,-zanus,-sanus*, foarte frecvent în compuse ; *Almana*, Αλμήνη ; Δανθαλῆται, Δενθελῆται etc.), dar și alte consoane sau grupuri consonantice.

Desigur nu toate cazurile de oscilare *a/e* reprezintă un *ă*. Uneori avem de-a face probabil cu o pronunțare dialectală diferită. Așa pare să fie cazul numelor de orașe, unde în loc de obișnuitul *-dava*, justificat și etimologic, apare *-deva* : o parte a populației trace pare să fi pronunțat realmente aici un sunet prepalatal *e*, cum rezultă din evoluția trac. *Pulpudeva* în bulg. *Plovdiv*, căci bulg. *i* nu poate în nici un caz să provină dintr-un sunet de tipul *a*. Alteori trebuie să fie vorba pur și simplu de o grafie greșită. Există însă numeroase cazuri în care alternanța *a/e* în grafie reflectă desigur existența unui sunet apropiat, inexistent în greacă sau latină, după toate probabilitățile o vocală de tipul rom. *ă*, alb. *ë*. O atare oscilație în notarea acestui sunet specific se întîlnește atît în istoria scrierii romînești[1], cît și a celei albaneze[2]. Tendința închiderii lui *o* în *u* în tracă, atestată grafic în numeroase cazuri, e de natură să întărească supoziția unei închideri similare și în cazul lui *a*.

Ipoteza originii trace a rom. *ă*, alb. *ë* capătă, în lumina celor spuse mai sus, mult mai multă probabilitate, iar alternanța *a/e* din grafia numelor trace își găsește o explicație plauzibilă.

---

[1] v. Hasdeu, *loc. cit.*
[2] v. E. Çabej, *op. cit.*

SYSTÈMES VOCALIQUES EN ALBANAIS

(CHAPITRES D'UNE GRAMMAIRE SCIENTIFIQUE DE LA LANGUE ALBANAISE)

PAR

VÁCLAV POLÁK

(Prague)

Au point de vue phonétique le système des sons albanais présente d'une façon nette l'opposition donnée soit par l'établissement d'un obstacle et le franchissement de cet obstacle pendant la phonation soit par l'absence d'obstacle ou d'empêchement. En autres termes, il s'agit de l'opposition ou plutôt de la rélation des phonèmes consonantiques et vocaliques. A vrai dire, la différence signalée n'est pas du caractère phonologique, elle est phonétique, car elle est fondée sur les particularités phonétiques, mais elle est utile et traditionnelle, étant donné que les phonèmes dits vocaliques fonctionnent en général comme centre de la syllabe tandis que les consonnes appartiennent aux phonèmes qui n'apparaissent pas dans cette fonction[1].

Prenant en même temps en considération des remarques critiques plus ou moins justes de A. Martinet[2] en ce qui concerne l'opposition phonologique des voyelles et des consonnes, nous distinguons également des phonèmes dits vocaliques de ceux dits consonantiques, en albanais, mais nous soulignons en même temps qu'au point de vue des rapports phonologiques internes, il s'agit des relations d'extériorité, car les deux termes n'ont aucun trait phonique commun, en général. Et quant à leur nombre et à leur caractère phonétique, les variantes dialectales albanaises y diffèrent d'une manière considérable.

[1] En réalité, la question est plus compliquée, cf. A. Sommerfelt, Sur l'importance générale de la syllabe, « *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* » IV (1931) ; A. W. de Groot, Voyelle, consonne et syllabe, « *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* » 17 (1941) ; J. Kuryłowicz, Contribution à la théorie de la syllabe, « *Bjul. Pol. tow. język* » 7/1948 ; J. D. O' Connor — J. L. M. Trim, Vowel, consonant and syllable — a phonological definition, « *Word* » 9, 1953 ; R. Jakobson — M. Halle, *Fundamentals of Language*, 's Gravenhage, 1956, 20 et suiv. ; A. L. Trachterov, Osnovnyje voprosy teoriji sloga i jego opredelenije, « *Voprosy jazykoznija* » 5, 1956, nº 6, 15 et suiv. etc.

[2] « *BSL* », 42, 1942/5, 28 et suiv.

Tous les dialectes albanais connaissent les phonèmes vocaliques [a], [e], [i], [o], [u] et [ü], cf. p. ex. alb. *pa* „sans", *pi* „je bois", *pe* „fil", *po* „oui, mais", *ka* „il a", *ke* „tu as", *ku* „où", *ky* „celui-ci", *ki* „as !" etc.

En ce qui concerne la réalisation phonétique des phonèmes signalés, elle ne présente pas de particularités intéressantes au point de vue phonétique. C'est pourquoi aussi les descriptions grammaticales de la prononciation albanaise sont brèves à ce point de vue. Quelques détails remarquables se trouvent dans les grammaires de Pekmezi[1], S. A. Mann[2] et K. Cipo[3]. En général, les remarques phonétiques présentés par les auteurs albanais dans les manuels scolaires ou les parties phonétiques dans les grammaires des auteurs étrangers laissent beaucoup à désirer[4]. Egalement, l'étude spéciale de G. S. Lowmann[5] est basée uniquement sur des observations directes, auditives et visuelles de la prononciation de Shkodër au Nord, pendant que les articulations tosques n'ont pas été étudiées jusqu'à présent[6].

La voyelle [a] écrite *a* est articulée de la manière que la langue conserve plus ou moins sa position normale dans la cavité bucale, cf. alb. *pak* „peu", *atje* „là-bas", *bagëti* „bétail", *krah* „bras" ... Le son rappelle [a] dans all. *Mann*, angl. (du Nord) *bad*, tch. *tak* ... Pour ce qui est de la voyelle [a] dans la prononciation guègue, G. S. Lowmann[7] signale certain flottement entre le son [a] et [ɔ] dans angl. *but* [bɔt].

Le son [i] est une voyelle brève normale et articulée comme *i* dans fr. *lime*, tch. *pivo*, angl. (du Sud) *tin* ..., cf. alb. : *filloj* „je commence", *fik* „figue", *çik* „toucher"...

En ce qui concerne la voyelle [e], c'est un son plus ou moins ouvert en général, cf. alb. *me* „avec", *degë* „branche", *lule* „fleur" ..., mais l'ouverture n'est pas du même degré dans les dialectes[8].

Egalement, la voyelle [o] est ouverte, en général. L'articulation rappelle la prononciation de *aw* dans angl. *draw*[9] ou de *o* dans fr. *cochon*, tch. *bok* ..., cf. alb. *mot* „temps", *po* „oui, mais", *jo* „non" ...

Quant à la voyelle [u], c'est une vélaire articulée avec arrondissement des lèvres, cf. alb. *shkurt* „février", *puth* „j'embrasse", *kush* „qui", *i kuq* „rouge" ...

---

[1] *Grammatik der albanesischen Sprache*, Wien, 1908, 6 et suiv.

[2] *A Short Albanian Grammar*, London, 1932, 16 et suiv.

[3] *Gramatika shqipe*, Tiranë, 1949, 15 et suiv.

[4] Cf. K. Cipo, *op. cit.* 15 : « Tingujt e shqipës nuk kanë qënë nonjë herë objekt studimi eksperimental të thelluar nga ana e specialistëve ». L'étude spéciale sur la prononciation albanaise à la base des recherches expérimentales détaillées modernes est préparée par le professeur K. Ohnesorg de Brno.

[5] The Phonetics of Albanian, « *Language* » 8, 1932, 271 et suiv.

[6] Les études expérimentales de la prononciation albanaise ont été inaug rées par J. Straka (cf. « *Časopis pro mod. filologii* » 26, 1939, 32 et suiv.) qui, au cours du printemps 1935, avait recueilli suffisamment de matériaux concernant les consonnes albanaises. La prononciation des voyelles n'a pas été étudiée.

[7] *Op. cit.* 282.

[8] Cf. W Cimochowski, *Le dialecte de Dushmani*, Poznań, 1951, 6.

[9] S. A. Mann, *op. cit.*, 16.

La voyelle [y] est palatale. Elle est articulée aussi avec arrondissement des lèvres, cf. alb. *gjyq* ,,jugement, tribunal'' *lypës* ,,mendiant''... En général, le son est comparé avec *ü* en allemand (cf. all. *Lüfte*) ou avec *u* en français (cf. fr. *mur*)[1].

En outre, certains parlers albanais connaissent la voyelle *ë* [ə], mais ce phonème-ci est un des traits caractéristiques du système phonologique de l'Albanie du Sud. Au point de vue phonétique, la voyelle *ë* est prononcée à peu près comme *eu* en français[2], cf. alb. *këtu* ,,ici'', *vajzë* ,,jeune fille''... On la compare aussi avec la prononciation de la première voyelle dans angl. *banana*, *potato* ou de la voyelle finale *-e* dans all. *Gabe*[3]. K. Cipo[4] donne la description suivante de ce son typique des langues balkaniques (cf. *ă* en roumain, ъ en bulgare et en macédonien[5] : « Në shqiptimin e kësaj zanorje buzët nuk lëvizin po rrinë si të plogëta dhe nuk bëhen shkak për as më të voglin labializim. Për sa i përket pozicionit të gjuhës, ky është gjith' ai që lyp artikullimi i a-së së sprasmë me ndryshim që, për këtë ë të turbull, nofullat rrinë farë pakë të hapura ».

Etant donné que le phonème [ë] ne fait pas part des systèmes phonologiques de tous les parlers albanais, il faut relever qu'il a souvent le caractère orthographique, surtout dans les textes d'origine guègue. Au point de vue de cette situation, l'emploi correct du graphème ë présente certaines difficultés[6], en particulier pour les Guègues.

Prenant en considération cet état de choses, nous pouvons établir le système vocalique suivant à trois classes du type

a
e *ë*[ə] *i*
o *y*[ü] *u*

pour les parlers tosques, pendant que le système

a
e *i*
o *y*[ü] *u*

---

[1] S. A. Mann, *op. cit.* 16 ; W. Cimochowski, *op. cit.* 6 ; Pekmezi, *op. cit.*, 6 etc.

[2] Cf. Q. Haxhihasani, « *Buletin për shkencant shoqërore* » 1955, nº 3, 153.

[3] S. A. Mann, *op. cit.*, 16, cf. aussi G. S. Lowmann, *op. cit.* 283. Pekmezi, *Gram. d. alb. Spr.* 6.

[4] *Op. cit.* 16.

[5] Cf. B. Havránek, « *Arch. néerl. phon. exp.* » 8/9, 120 ; M. Małecki, *Bull. intern. de l'Acad. polon. des sciences et des lettres*, Cracovie, 1934, 156 et suiv. ; A. Rosetti, « *Istoria limbii romîne* » II : *Limbile balcanice*, București 1938, 74 et suiv. D'après Weigand, *Alb. Gram.* Leip. 1913, 3 c'est «un Schmalzungenlaut mit ọ Basis, Flachlippenöffnung und Kleinstem Kieferwinkel».

[6] Cf. V. Dukagjini, Perdorimi i ë-s n'shkrim t'gjuhës shqype, « *Hylli i Dritës* » 1, nº 9, 276 et suiv. ; « *Rregula mbi orthografin e gjuhës shqipe të shkrueme të vendosuna prej Komisis letrare*, Shkodër, 1917, 6 et suiv. ; *Ortografia shqype*, Shkodër, 1927, 11 et suiv., A. Xhuvani, Ortografia e gjuhës shqipe, « *Buletin i Institutit të Shkencave* » 2, 1948, nº 1, 3—10, 39—50 ; *Ortografia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1951, passim ; Ortografia e gjuhës shqipe, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1956, no 4, 38 et suiv., etc. Pour ce qui est des détails orthographiques et historiques, cf. O. Myderrizi, Çështja e zanores ë në gjuhën shqipe, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1955, nº 4, 215 et suiv. ; E. Çabej, Për historinë e zanores ë në gjuhën shqipe, *ibid.*, 1956, nº 1, 123 et suiv. ; J. Kastrati, Ë-ja atone në shqipet, *ibid.*, 1956, nº 1, 256 et suiv.

est valable pour la majorité des parlers guègues[1], au point de vue théorique.

Quant aux particularités de résonance, de degré d'aperture, de localisation etc., les voyelles ne jouent pas – semble-t-il – un rôle important dans les dialectes du Sud quoique nous pouvions signaler des variantes plus ou moins longues des phonèmes vocaliques, p. ex. alb. *valë* ,,onde", *palë* ,,paire", *lopë* ,,vache", *dorë* ,,main"... avec la prononciation [*vālə*], [pālə], [lōpə], [dōrə]...La quantité des phonèmes vocaliques y dépend – semble-t-il – de la prononciation de la voyelle *ë* à la fin du mot. D'après K. Cipo[2], les phonèmes en question sont longues, si la voyelle *ë* qui suit n'est pas prononcée.

Quant à la prononciation des phonèmes vocaliques des monosyllabes, il y a une hésitation. D'après K. Cipo[3] les phonèmes vocaliques des monosyllabes sont brefs, en général. Pekmezi[4] admet au contraire que les voyelles devant *r*, *ll* et *j* ainsi qu'à la fin deviennent ouvertes et longues. D'après lui, il faut prononcer *gur* ,,pierre" [gūr], *mur* ,,mur" [mūr], *bar* ,,gazon, plante" [bār], *fushar* ,,paysan" [fušār], *bir* ,,fils" [bīr], *mall* ,,désir" [māł] (mais *mal* ,,mont" [măl]), *yll* ,,étoile" [ył], *laj* ,,je lave" [lāj], *fshij* ,,je cache" [fšīj] ... D'après mes observations et selon les données signalées par G. S. Lowmann[5], la loi n'est pas générale en ce qui concerne *-j*. D'ailleurs, Pekmezi admet aussi que les voyelles accentuées *o* et *e* dans les verbes devant *-j* peuvent être brèves, mais le phénomène a été observé aussi pour des substantifs. G. S. Lowmann cite *yj* ,,les étoiles" [üj], *huj* ,,mélange" [huj], etc. pour le dialecte guègue.

On observe aussi la prolongation des voyelles sous l'influence de l'accent. C'est le phénomène bien connu également des autres langues.

De là, il suit que les phonèmes longs sont des variantes combinatoires, étant donné que la quantité y dépend[6] :

1° de l'absence du phonème [ë];

2° des phonèmes suivants [r], [ll], [j];

3° de l'accent.

Dans les dialectes septentrionaux – je laisse à part la situation dans les parlers de Labëria et de Çamëria qui est semblable[7] – l'état

[1] Cf. N. S. Trubeckoj, *Grundzüge der Phonologie*, Praha 1939, traduction française par J. Cantineau, *Principes de phonologie*, Paris, 1949, 110.

[2] *Op. cit.* 16 : Ja këtu kemi fjalet valë e palë që kanë nga një a të mesme, kur shqiptohet zanorja fundore [-ë]. Tek ato vise ku nuk dëgjohet a nuk shqiptohet kjo, zgjatet zanorja e përparme si shpërblim të bjerojes së fonemës dhë kështu a-ja e atyre dy fjalëve zgjatet e bëhet *val* [vaal], *pal* [paal]... *op. cit.* 17 : Et e fjalëve : *fletë*, *qepë*, *shegë* quhen të mesme gjersa shqiptohet zanorja fundore, zgjaten, kur pushon së shqiptuari fonema e turbullt : *flet(ë)* [=fleet], *qep(ë)* [=qeep], *sheg[ë]* [=sheeg] etc.

[3] *Op. cit.* 16 et suiv.

[4] *Op. cit.* 54.

[5] *Op. cit.* 286.

[6] A côté des ouvrages consultés ci-dessus, cf. aussi J. C. Hahn, *Albanesische Studien* II (Jena 1854), 27 ; Ch. Dozon, *Manuel de la langue albanaise*, Paris, 1878, 171 ; Pekmezi, *Op. cit.*, 46, Weigand, *Albanesische Grammatik*, Leipzig 1913, 5, etc.

[7] E. Çabej, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1955, nº 2, 83.

de choses est plus compliqué étant donné que la quantité y a le caractère phonologique, cf.

myt „tue !" [myt] — *mytë* „mort" [mȳt]
qet „il tire" [cet] — *qetë* „vous étiez" [qēt]
kot „en vain" [kot] — *kotë* „vain" [kōt]
etc.

L'opposition nette de quantité est voilée par l'existence des phonèmes dits ultra-longs :

qet „il tire" [cĕt] — *qetë* „vous étiez" [qēt] — *qetë* „bœufs" [qē:t]
pend „joug, paire de bœufs" [pĕnd] — *pendë* „plume" [pēnd] — *pendë* „jougs, paires de bœufs" [pē:nd]

C'est le phénomène bien connu. Trois types de quantité sont signalés pour l'albanais depuis longtemps. Et c'est sans doute G. de Rada[1] qui a introduit cette différenciation dans la tradition grammaticale albanaise. Par la réduplication des graphèmes respectifs, il a noté des ultra-longues, par l'accent circonflexe (^) des longues. Dans l'orthographe d'aujourd'hui, la quantité vocalique n'est pas signalée[2]. Au contraire, les auteurs anciens l'ont notée[3] par la réduplication des graphèmes en question (Bardhi, Buzuk, Haxhifilipi d'Elbasan, Matranga, Variboba, de Rada etc.).

Au point de vue phonologique, cet état de choses fait des difficultés, car il est difficile à admettre trois degrés d'oppositions quantitatives. Les notions quantitatives ne jouent pas — semble-t-il — le rôle décisif, la quantité est le phénomène secondaire, étant donné que les oppositions phonologiques en question ont autre caractère pour les cas signalés. En effet, il s'agit d'oppositions qualitatives et le guègue semble faire part d'un domaine polytonique fermé, comprenant aussi la majorité des parlers serbo-croates et slovènes. Admettant trois quantités de la voyelle accentuée (brève, longue et ultra-longue, « zanorja e shkurtër, e mesme » et « e gjatë » selon la terminologie des grammairiens albanais), nous devons supposer des différences qualitatives entre les voyelles dites longues et ultra-longues[4]. Ces rapprochements slavo-albanais ne sont pas surprenants, étant donné que le développement historique des dialectes albanais a été déterminé en partie par les influences slaves[5].

Pour la solution du problème en question, il faut prendre en considération également la quantité des voyelles nasales et nasalisées dans les dialectes guègues.

La nasalisation des phonèmes vocaliques a le caractère phonologique, cf.

ka „il a" [ka] — *ka* „eu" [kã]
pe „tu vus" [pe] — *pe* „fil" [pẽ]
etc.

[1] *Grammatica della lingua albanese*, Firenze, 1870/1.

[2] Je ne prends pas en considération l'emploi du graphème ë qui signale en effet la quantité de la voyelle précédente, surtout dans les dialectes septentrionaux, cf. ci-dessus.

[3] Cf. E. Çabej, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1955, n° 2, 83.

[4] Cf. B. Havránek, « *Arch. néerl. de phonétique exper.* » 8/9, 1933, n° 7, 29.

[5] Cf. V. Polák, Slované a Albánci, *Časopis pro moderni filologii* » 39, 1957, 85 et suiv.

A côté de la nasalisation phonologique, il est à noter que le guègue connaît aussi la nasalisation de position [1]: les voyelles précedant les consonnes *n* et *m* sont nasalisées en général, p. ex. : *hana* „lune" [hãna], *bibani* „dindon" [bibãni], *hini* „cendre" [hĩni]... D'après les observations faites par W. Cimochowski [2] pour le dialecte de Dushmani, le phénomène n'est pas une règle sans exception. On peut aussi remarquer des oscillations dialectales en ce qui concerne l'intensité de la nasalisation.

Dans l'orthographe moderne, les voyelles guègues nasales ou nasalisées sont signalées par l'accent circonflexe (^) : *vênd* „place", *bâj* „je fais", *sŷ* „œil"...

Quant à la fonction phonologique, les phonèmes vocaliques nasales sont considérées comme longs. Les Albanais provenant du Nord ne distinguent pas l'opposition phonologique des voyelles brèves et longues en tchèque bien que d'après les opinions émises sur des particularités phonologiques des systèmes vocaliques en guègue, les oppositions quantitatives soient caractéristiques pour ces parlers. Ils prononcent souvent les voyelles longues tchèques en tant que sons nasalisés là où la voyelle n'est pas suivie par des nasales, p. ex. *kráva* „vache" comme [krãva] au lieu de [krāva] [3]. Par rapport à ces faits, les oppositions présentées par les phonèmes dits brefs, longs et ultra-longs ne sont pas basées sur la notion nette d'une quantité. La quantité y est un des phénomènes secondaires. Les parlers septentrionaux ne connaissent pas — semble-t-il — la quantité phonologique. Le système vocalique y est basé sur des oppositions plus ou moins qualitatives. A ce point de vue, l'absence des oppositions qualitatives dans le système vocalique est un des traits constitutifs des dialectes du Sud, pendant que le système vocalique guègue est plus ou moins compliqué avec ses particularités qualitatives.

A côté des systèmes des voyelles simples, l'albanais connaît également des systèmes de diphtongues. En ce qui concerne l'indépendence phonologique des diphtongues en albanais, la question est délicate [4]. Jusqu'à présent, il n'est pas clair quelles combinaisons de phonèmes vocaliques doivent être considerées comme des diphtongues à la lumière des lois internes des systèmes phonologiques albanais.

Prenant en considération des suppositions théoriques de v. Essen [5], E. Çabej [6] ne reconnait qu'une diphtongue en albanais, à savoir *je* [ie]. Au contraire, W. Cimochowski [7] signale une série de diphtongues dans le parler de Dushmani : *ai* : [fai] „péché, faute" ; *ei* : [knei] „au deça" ; *oi* : [soi] „qualité", *au* : [lau] „il lava", *iu* : [iu] „cochon" ; *eu* : [šeu] „cascade, petite chute d'eau" ; *āi* : [*lāi*] „lave !", *īi* : [pīi] „je bois", *ēi* :

---

[1] Cf. S. A. Mann, *op. cit.* 17.

[2] *Le dialecte de Dushmani* 8.

[3] D'après les expériences faites au cours spéciaux dux tchèque que j'ai tenus aux Albanais en été 1952 à Prague et au printemps 1953 à Poděbrady (Tchécoslovaquie).

[4] Cf. J. Kastrati, Diftongu në gjuhën shqipe, *Buletin për shkencat shoqërore* 1954 no 2, 70 et suiv. ; V. Polák, Poznámka k fonologickému výkladu dvojhlásek v albánštině, *Časopis pro mod. filocogii* 37, 1955, 160 et suiv.

[5] *Allgemeine und angewandte Phonetik*, Berlin, 1953, 63.

[6] « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1952, no 2, 88 : « . . . sot je-ja vetëm është diftong».

[7] *Le dialecte de Dushmani* 8 et suiv.

[biēi] ,,j'achète"; *ōi*: [bōi] ,,couleur"; *ūi*: [kūi] ,,de qui"; *ṻi*: [hṻi] ,,j'entre"; *ia*: [viam] ,,lard, saindoux" (en albanais littéraire *dhjamë*); *ie*: [viel] ,,tu fais la vendange"; *io*: [viołca] ,,violette"; *iā*: [i diāt],,droit"; *iē*: [iē] ,,tu es"; *iō*: [viōlc] ,,violette". En outre, W. Cimochowski signale des combinaisons qu'il appelle des liaisons diphtongales: *i̊e*: [di̊eł] ,,soleil", [ći̊eł] ,,ciel"; *u̯e*: [krú̯e] ,,source", [tú̯e] ,,coing"; *ṻe*: [dṻeł] ,,plaintain", [me ūe] ,,briser"... Pour W. Cimochowski, toutes les combinaisons vocaliques avec *i* ou *u* sont des diphtongues. C'est le point de vue traditionnel reconnu par la plupart des grammairiens. Les diphtongues ainsi conçues sont plus nombreuses en tosque qu'en guègue[1]. D'après Pekmezi[2], la tendance guègue de monophtongaison est causée par l'intensité d'accent[3]. Au point de vue historique, le guègue a connu plus de diphtongues qu'il en a à présent[4].

Ce point de vue traditionnel[5] en ce qui concerne la notion des diphtongues en albanais, est peu solide à la lumière des fonctions phonologiques. Prenant en considération des solutions des mêmes questions en allemand, en anglais ou en irlandais[6], nous voyons que le traitement du problème en albanais a été plus ou moins simpliste, jusqu'à présent. En effet, le caractère phonologique ne peut être attribué qu'aux combinaisons diphtongales tautosyllabiques, excepté les combinaisons avec *i* [j], étant donné que le son *i̯* [j] est un des phonèmes consonantiques albanais. A ce point de vue, *ye* dans *krye* ,,tête" et *au* dans les mots d'origine turque cf. *daullë* ,,tambour, tambourin" ou dans les mots expressifs[7], cf. *miaullij* ,,miauler" sont des diphtongues phonologiques. En outre il faudra ajouter les diphtongues *ua* (cf. *kruá* ,,source", *i harruar* ,,oublié"...) et *ie* (cf. *dielë* ,,dimanche"[8]). En guègue, la diphtongue tosque *ie* est representée par *i* en général, cf. g. *dill* ,,soleil" (t. *diell*), *mill* ,,farine" (t. *miell*) etc., mais par *je* à la fin du mot: *bje* ,,j'apporte" (t. *bie*)...[9]. De la même manière, *u* correspond à *ua* en tosque à l'intérieur du mot (g. *dur*, t. *duar* ,,mains"), pendant que la diphtongue *ue* (g. *grue* ,,femme", *krue* ,,source"...) est le pendant de *ua* en tosque, cf. t. *grua* ,,femme", *krua* ,,source"...

---

[1] Pekmezi, *op. cit.*, 16.

[2] *Op. cit.* 16.

[3] Reconnu aussi par E. Çabej, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1952, nº 2, 88.

[4] N. Jokl, « Idg. Forsch. » 49, 1931, 274 et suiv., 50, 1932, 33 et suiv.; H. Pedersen, « *KZ* » 36, 282; E. Çabej, *op. cit.*

[5] V. aussi J. G. Von Hahn, *Alb. Stud.* II, 6; L. Benloew, *Analyse de la langue albanaise*, Paris, 1879, 7 etc.

[6] Cf. N. S. Trubeckoj, *Grundzüge* passim; J. Vachek, *Über die phonologische Interpretation der Diphtonge*, Praha, 1933; B. Trnka, A phonological Analysis of Present-day Standard English, « *Práce z věd. ústavů filosof. fak. Karlovy university* » XXXVII, 11 et suiv.; A. C. Lawrenson, Some Observations on the Phonology of the English Vowels, « *Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences* » 131 et suiv.; Kemp Malone, « *English Studies* » 18, 1936, 159 et suiv.; A. Martinet, «*BSL*» 42, 1942/45, fasc. 2, 32; V. Polák, Bemerkungen zum phonologischen System des Irischen, « *Arch. f. vergl. Phonetik* » 6, 1942, 103 et suiv.

[7] Cf. v. Hahn, *Alb. Stud.* II, 6.

[8] E. Çabej, *op. cit.* ne reconnaît que *ie* comme diphtongue en albanais, cf. ci-dessus.

[9] Pekmezi, *op. cit.* 17, cf. K. Cipo, *op. cit.*

Il est à noter que certains parlers albanais évitent les diphtongues, à présent. Dans le dialecte de Sulovë[1], on a constaté la prononciation *shtëpia* ,,maison'', *njerzia* ..les hommes'', etc. seulement chez les vieillards, pendant que les jeunes prononcent deux syllabes au lieu de la diphtongue prononcée par les vieux p. ex. *njerzija*...

C'est peut-être l'influence des dialectes septentrionaux caracterisés par la monophtongaison des diphtongues originaires. Au contraire, d'autres dialectes conservent des dipthongues. Les patois de Krujë, Malësi e Madhe, Këlmend, Breg i Metës, Pejë, Kosovo, etc.[2] ont créé la diphtongue phonologique *uo* au lieu de *ua* en tosque et de *ue* en guègue. Le même phénomène est signalé aussi pour l'albanais de Grèce[3] et pour le parler de la colonie albanaise de Moliza en Italie (*shkruonj* ,,j'écris''[4]).

En général, il s'agit d'un territoire de la périphérie linguistique. Et c'est également la péripherie dialectale au Nord qui présente des diphtongues *ae* et *oe*, connues également des œuvres de Buzuku et de Bogdani[5]. Les diphtongues en question ont été singnalées par W. Cimochowski[6] pour le territoire de Malagjia de Dushmani. Et d'après les données de J. Bageri[7], E. Çabej[8] les connaît dans les patois de Zadrima, Puka, Prishtina et de Rika e Dibrës.

En même temps, il est à noter qu'il y a des parlers qui présentent des diphtongues dues à l'influence de l'accent, p. ex. *dhai*, *dhei* au lieu de *dhi* ,,chèvre'', *coucë* au lieu de *cucë* ,,jeune fille''..[9].

Tenant compte de la répartition dialectale des diphtongues dans les systèmes vocaliques, nous avons constaté que les parlers avec des oppositions qualitatives des phonèmes vocaliques diminuent le nombre de diphtongues d'une manière considérable. Au contraire, les dialectes du Sud sont caractérisés par un certain nombre de diphtongues inconnues au Nord. Cet état de choses est dû sans doute au rôle des phonèmes vocaliques non seulement dans la structure phonologique du mot, mais aussi dans le système morphologique où certaines alternances vocaliques caractérisent les formes respectives.

---

[1] Q. Haxhihasani, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1955, nº 3, 158.

[2] Cf. Rrota, « *Hylli i Dritës* » VI, 4 ; M. Sirdani, *ibid.* VI, 555 ; Gelasius (Gazulli), *ibid.* XVII, 1941, 547 ; N. Jokl, « *Zbornik Belić* », Beograd, 1921, 45, 81 ; Elezović, « *Arhiv za arb. star.* » 1, 1923, 55 ; 2, 1924, 244, 246, 257, 357 ; C. Tagliavini, *Le parlate albanesi di tipo ghego orientale* 1942, 48 ; E. Çabej, « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1952, nº 2, 90, etc.

[3] Cf. Phourikēs, « *Athēna* », 45 1933, 112 et suiv.

[4] Lambertz, « *KZ* » 51, 1923, 274 et suiv.

[5] E. Çabej « *Buletin për shkencat shoqërore* » 1952, nº 2, 91.

[6] *Le dialecte de Dushmani* 63.

[7] *Kopësht Malsori* 1910, 17, 29, 30, 63.

[8] « *Buletin për shhencat shoqërore* » 1952, nº 2, 91.

[9] Cf. K. Cipo, *op. cit.* 18.

SUFIXUL SUBSTANTIVAL -*ATĂ*

DE

MAGDALENA POPESCU-MARIN

În limba romînă există numeroase adjective terminate în *-at*, *-ată*, unele provenite din participii, altele derivate de la nume cu sufixul participiului[1].

Multe dintre aceste adjective s-au substantivat, fenomen întîlnit încă din latină (*barbatus* etc.). În latină era frecventă şi substantivarea formei feminine a participiului. Astfel la scriitorii eclesiastici se găsesc forme ca : *collecta* „întrunire", *defensa* „apărare" etc.[2].

În limbile romanice, forma feminină a participiului de la verbele de conjugarea I a căpătat o importanţă deosebită, deoarece după modelul ei s-au creat substantive noi de la teme nominale. Desigur că pentru a se putea desprinde un sufix lexical s-a luat ca model în special formele participiale substantivate care erau destul de frecvente. De exemplu, în italiană de la participii de felul lui *ghiacciata, passata* etc. sufixul a ajuns să se ataşeze la substantive ca *bocca* dînd derivatul *boccata* şi altele formate în acelaşi fel (*giornata, serata* etc.). În franceză găsim substantive ca : *année, journeé, bouchée* (formate de la substantive, dar asemănătoare formal cu participiile feminine) ca şi substantive formate cu *-ade* (sufixul participiului împrumutat din Spania şi Italia de Nord) : *apareillade, tirade* etc. În spaniolă găsim acelaşi model de formaţie : *añada, bocada, arcada*[3].

În limba romînă există un număr de substantive terminate în *-ată*. Unele au temă verbală fiind formal identice cu participiile la forma feminină : *ridicată* în expresia : *comerţul cu ridicata* (TDRG), *frecată* „şerbet" (DA), *judecată* etc. Meyer-Lübke este de părere că derivatele *încălicată* (pe care nu l-am găsit decît în gramatica sa, probabil vreo formaţie întîmplătoare) şi *îngheţată* ar avea ca model it. *cavalcata* şi *ghiac-*

---

[1] Gh. Reviga, *Adjective cu sufixul* **-at**, în „Cum vorbim", 3/1952, p. 31–32.
[2] Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romane*, vol. II, Paris, 1895, p. 574.
[3] *Ibidem.*

ciata[1]. Pentru *înghețată* DM socotește ca model pe germ. *Gefrorenes*. Credem că, dată fiind asemănarea formală și numărul cuvintelor în *-ată* venite din italiană, ipoteza lui Meyer-Lübke este mai aproape de adevăr, deși cuvîntul ar fi putut fi format independent în limba romînă prin substantivarea participiului. În cazurile discutate mai sus *-ată* nu poate fi socotit sufix substantival, deoarece aceste substantive sînt identice cu formele participiale ale verbelor din care provin. Poate *înghețată* a depășit faza participiului și vorbitorii recunosc în el un derivat cu *-ată*.

Mai interesante sînt derivatele înregistrate de DA și anume *cosițată* de la *cosiță* și *cîrligată* probabil de la *cîrlig*. Aceste nume de plante din vorbirea populară ar demonstra că sufixul participiului a fost detașat, el putîndu-se adăuga la teme nominale și în limba populară. În cazul lui *cîrligată* el poate fi pus în legătură și cu verbul *(în)cîrliga* așa cum arată DA.

Totuși numărul redus de exemple de acest fel arată că în limba populară procedeul formării de cuvinte noi cu *-ată* nu este răspîndit.

Numărul substantivelor terminate în *-ată* (în unele cazuri cu varianta *-adă* sau invers) a crescut în limba noastră prin împrumuturile din alte limbi romanice: *fregată* „vas de război" < it. *fregata*, fr. *fregate*; *ciocolată*<it. *cioccoláta*; *casată*<it. *cassata*; *limonadă* și *limonată*<it. *limonáta*, fr. *limonade*; *sitronadă* și *sitronată*<fr. *citronade*.

Aceste împrumuturi ne-au obișnuit cu substantivele terminate în *-ată*. Unele dintre cuvintele împrumutate terminate în *-ată* au putut fi analizate de vorbitorii limbii romîne prin apropierea lor de alte cuvinte existente independent: *cantată*<it. *cantata* (se asociază cu verbul *cînta*), *marinată*<fr. *marinade* (se apropie de verbul *marina*) *serată*<it. *serata* (este apropiat de substantival *seară*).

-ată, ca sufix substantival, nu este atestat în nici una dintre lucrările noastre de specialitate, deși apar și formații pe teren romînesc cu acest sufix. Un număr de cinci substantive, nume de băuturi sînt formate pe teren romînesc probabil după modelul lui *limonadă* (și *limonată*), *înghețată* etc. Dintre ele numai *vișinată* și *afinată* (DM și DL) sînt atestate în dicționare. *Vișinată* a înlocuit vechile forme *viș(i)nap* și *viș(i)neac* (TDRG) pentru că aceste forme erau greu de analizat, deoarece nu există în romînă sufixele *-ap* sau *-eac*. *Vișinată* fiind răspîndit au apărut și alte formații, nume de băuturi formate în același fel: *afinată*, *caisată*, *zmeurată cireșată*.

Ultimele trei derivate nu sînt înregistrate de niciunul dintre dicționarele noastre. Ele apar însă în limbajul cofetarilor, al gospodinelor și în cărțile de bucate noi.

Ceea ce este interesant la aceste derivate noi este că ele apar atît cu forma *-ată* (vezi Maria Deleanu, *Carte de bucate*, Ed, tehnică, București, 1959, p. 185), cît și cu forma *-adă* (*zmeuradă, caisadă*)[2].

Totuși observăm că la derivatele formate pe teren romînesc forma *-ată* este cea mai răspîndită, în detrimentul formei *-adă*. *-ată* poate fi apro-

[1] Meyer-Lübke, *loc. cit*.

[2] Ecaterina Ciortan și Xenia Nicolau, *Carte de bucate*, Ed. tehnică, București, 1957, p. 374.

piat de terminația formei feminine a participiului, vorbitorii sînt mai obișnuiți cu această formă de aceea ei o preferă lui *-adă*.

Existența acestor derivate ne duce la concluzia că în limba romînă ca și în celelalte limbi romanice sufixul *-ată* a devenit un sufix lexical care se atașează la teme nominale. Pînă în prezent se observă că cu *-ată* se formează denumirile unor produse de cofetărie, în special nume de băuturi (în sensul acesta pledează și multe cuvinte împrumutate : *limonadă*, *oranjadă*, *casată*), dar numărul derivatelor pe teren romînesc este încă redus și pe viitor prin înmulțirea derivatelor s-ar putea ca sufixul să dea cuvintelor nou formate sensuri noi.

L'«OBJET DIRECT PRÉPOSITIONNEL»: FAITS ET THÉORIES

PAR

BERNARD POTTIER
(Strasbourg)

1. Trois articles récents viennent de reposer le vieux problème de la construction de certains objets directs à l'aide d'une préposition. Ce sont : A. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes* (Recueil d'études romanes, Bucarest 1959, 167–185), Liviu Onu, *L'origine de l'accusatif roumain avec* p(r)e (Ibid., 187–209) et M. Molho, *La question de l'objet en espagnol* («Vox Romanica », XVII-2, 209–219).

Il convient de prendre comme point de départ de la discussion le travail de A. Niculescu. On ne saurait présenter avec plus de rigueur et d'objectivité les différents aspects du problème. L'auteur se pose toutes les question fondamentales, et il en donne une interprétation très satisfaisante.

L'objet de cette note est d'appuyer par quelques nouvelles considérations l'opinion du linguiste roumain.

2. A. Niculescu s'élève contre l'erreur qui a consisté à dire que la préposition apparaissait devant un objet personnel ou personnifié. Il est en effet facile de montrer qu'il n'en est rien, à moins de vouloir s'abuser de mots. La véritable motivation repose sur un degré important de détermination, et peut-etre plus précisément de *singularisation* [1].

Lorsqu'on a mis en cause le caractère « personnel », on a pris ce qui était « fréquent » pour « fondamental ». C'est avec la même erreur de raisonnement que l'on a longtemps donné comme trait distinctif de *ser*, la permanence, en face de *estar*, le passager. Rien ne s'avère plus faux.

3. L'explication par la notion de « personne » semble née d'un désir de retrouver dans nos langues l'ancienne distinction «animé-inanimé». L'article de Molho est à cet égard très significatif.

[1] A. Niculescu, *op. cit.*, p. 178 : « la réduction à l'unité est la première phase du processus de détermination et d'individualisation ».

Cette étude est fondée sur une pétition de principes : il est posé au départ que l'espagnol possède un genre animé et un genre inanimé. On reconnaît ce genre animé dans la position objet à ce qu'il se fait précéder de *a*. D'où il est conclu que *a* désigne l'animé....

On en vient à trouver des interprétations absolument gratuites comme celles-ci :

« Animé » : Los ácidos atacan *a* los metales (*A*) ;
Juan perdió *a* sus hijos (B).
« Inanimé » : Los ácidos atacan los metales (C) ;
Juan perdió sus hijos (D).

Les exemples (A) et (C) s'opposeraient « selon que le verbe *atacar* ouvre la perspective de l'animé ou de l'inanimé » (*op. cit.*, p. 215). Le raisonnement circulaire est évident.

4. On comprend pourquoi M. Molho a dû forcer ainsi les inteprétations. L'explication voulant entrer dans la ligne de la psychosystématique, elle doit être intégrante vis-à-vis de tous les exemples de discours. Mais la véritable psychosystématique naît et se modèle en prenant pour base une analyse *libre* des faits de discours, ce qui n'est pas le cas ici.

Il se pose d'ailleurs une autre question essentielle : il ne s'agit pas d'un trait propre à l'espagnol. Tout le domaine roman connaît cette construction, et c'est par l'étude du phenomène général qu'apparaissent les motivations réelles.

5. Aspects du problème roman.

5.1. *La présence d'une préposition devant l'objet.*

Il est vraisemblable que le besoin de distinguer le sujet de l'objet, dans les langues où l'ordre des mots n'était pas un morphème pertinent, a dû être la cause de cette présence, comme le soulignent A. Niculescu et L. Onu.

Il convient aussi de remarquer que le latin parlé a dû avoir tendance à introduire par une préposition toute forme dont la fonction n'était pas celle de sujet (à laquelle on réservait la marque prépositionnelle zéro). C'est plutôt l'absence de préposition devant objet singularisé (en français littéraire par ex.) qui est remarquable.

Dans toutes les langues qui connaissent l'objet direct prépositionnel existe aussi la construction sans préposition. Ceci implique la naissance d'une nouvelle « catégorie de pensée » instituée en langue, puisqu'apparaît une opposition à deux termes : « préposition — zéro »[1].

5.2. *La motivation sémantique de la présence ou non d'une préposition.*

L'analyse de nombreux faits de discours, particulièrement dans des contextes sans équivoque, fait apparaître que le trait commun qui semble

[1] L'emploi de « zéro » ne se justifie que dans la mesure où l'on considère la présence d'une préposition comme normale devant l'objet. Si au contraire on estime que la présence de la préposition est remarquable (terme marqué), on lui opposera alors l'absence.

décider de l'emploi de la préposition est une intention de *singularisation*. Celle-ci se manifeste dans deux domaines essentiellement :

SINGULARISATION

par *détermination* (vue notionnelle)	par *efficience* de l'action (vue spatiale)

Dans « los ácidos atacan *a* los metales », c'est l'insistance sur l'atteinte, évoquée par *atacar*, qui permet, sollicite l'apparition du présentateur *a*. De même, dans « perdió *a* sus hijos /perdió sus hijos », la détermination est la même (il s'agit de ses mêmes enfants), mais *perder* sélectionné avec sa valeur active (il cause la perte de) demande *a*, alors que *perder* employé sans cette intention (il subit la perte de) ne réclame pas *a*.

Il semble que l'on doive tenir compte de ces deux composantes : détermination et efficience. Si aucune n'est en question, on n'a pas recours à une préposition :

« Juan perdió un duro. »

Si les deux conditions sont remplies, la préposition est nécessaire :

« Juan perdió *a* su hija, casándola con ese borracho. »

Si l'un des deux facteurs apparaît seulement, il s'agit d'une question d'équilibre, de degré d'intensité, d'insistance.

Efficience :	+ :	Los ácidos atacan *a* los metales.
	— :	Los ácidos atacan los metales.
Détermination :	+ :	Tener *a* la criada enferma.
	— :	Tener una criada enferma.

5.3. *Le choix de la préposition.*

Une préposition est rarement un élément complètement imposé par le contexte. Plusieurs prépositions conviennent généralement à un même contexte, et inversement, une même préposition peut se rencontrer dans des contextes très différents.

Une préposition doit se définir par les *latitudes combinatoires* qu'elle intègre dans ses emplois de discours.

L'accusatif latin évoquant un mouvement d'atteinte, plusieurs prépositions pouvaient théoriquement l'accompagner lorsque le besoin de distinction « singularisé — non-singularisé » est né. L. Onu écrit (p. 207) : « Dans le processus de l'évolution de *per* et *ad* vers des morphèmes de l'accusatif, il y aurait pourtant un point commun : c'est l'idée d'orientation vers quelque chose, idée que tous les deux peuvent exprimer. Mais, à notre avis, ce rapprochement est accidentel. On ne saurait établir de relation directe entre la signification de ces prépositions et la nature du cas accusatif ». Cette objection est faite à notre interprétation, que L. Onu cite, publiée dans les « Mélanges I. Frank ». Il ne s'agit pas d'établir une relation directe, mais seulement de constater une *affinité sémantique* (de représentation en langue) qui *permet* le choix de telle ou telle préposition pour exprimer telle fonction. On est en présence d'un phénomène d'accord

sémantique. Je veux dire qu'il est naturel que pour exprimer l'atteinte d'une singularisation (soit détermination, soit efficience), on ait eu recours aux morphèmes qui se prêtaient le mieux à cette évocation. Ceci posé, chaque idiome opère ensuite son choix formel en égard à l'ensemble de son système prépositionnel.

Nous hésiterions beaucoup à parler de « progrès » (L. Onu), car cela implique une notion de valeur qui nous semble étrangère à la linguistique ; ce qu'on constate, c'est la création d'une nouvelle catégorie dans la structuration du pensable.

6. Conclusions.

a. — On se doit de déterminer les traits pertinents d'une opposition morphosyntaxique par une analyse patiente et objective des traits sémantiques, en dégageant, des variables du discours, les constantes de langue.

b. — Dans le cas de l'objet prépositionnel, il faut voir un phénomène dont la justification, d'ordre syntaxique *et* sémantique, se trouve à l'intérieur du système de la langue.

c. — L'opposition « singularisé — non-singularisé » semble avoir deux modes d'expression fondamentaux : la singularisation notionnelle ou détermination, et la singularisation spatiale ou efficience. La présence ou l'absence de la préposition résulte des différentes combinaisons de ces facteurs.

d. — L'opposition « singularisé — non-singularisé » est en harmonie parfaite avec les autres oppositions suggérées par la psychosystématique de G. Guillaume (†).

e. — Le choix d'un morphème existant pour remplir une nouvelle fonction ne peut se justifier que par une affinité sémantique de représentation (phénomène de convenance minimum).

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ СОЮЗА „de“ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

Т. А. РЕПИНА
(Ленинград)

В румынском языке наблюдается явление, не свойственное романским языкам, но встречающееся в некоторых других языках, в частности, в языках Балканского полуострова: болгарском, сербском, албанском. Речь идет о союзе ,,de'', употребление которого засвидетельствовано уже в самых ранних румынских текстах [1].

Отсутствие этого союза в романских языках, к группе которых принадлежит румынский язык, наличие аналогичных союзов в нероманских языках, омонимичность союза ,,de'' широко распространенному во всех романских языках, в том числе в румынском языке, предлогу ,,de'' — все это заставило задуматься над вопросом о происхождении данного союза.

Так возник целый ряд теорий и предположений. Одни ученые считают, что румынский союз ,,de''— не что иное как развившийся предлог,,de'', который из выразителя отношений между отдельными членами предложения превратился в выразителя отношений между предложениями. Другие видят в этом различного рода влияния: остаток фрако-дакийского субстрата, албанское, славянское и даже турецкое влияния [2].

Единого мнения по вопросу о происхождении союза ,,de'' нет, ни одна из существующих точек зрения окончательно доказанной считаться не может [3].

---

[1] В болгарском языке близок к нему по значению союз ,,ta'', в сербском ,,te'', в албанском ,,e'', см., например, Eugen Seidel, ,,Elemente sintactice slave în limba romînă'', București, 1958, p. 120 — 121; Sandfeld Jensen, ,,Die Konjunction de, im Rumänischen'' (Zeitschrift für Romanische Philologie, XXVIII Band, Halle, 1904, p. II—35) и др.

[2] См. по этому вопросу, напр., N. Drăganu, ,,Conjuncţiile de şi dacă'', Dacoromania, anul III, 1923, p. 251—272; E. Seidel, цитированное сочинение, p. 67—68, 120—121; Kr. Sandfeld, ,,Linguistique balkanique“, Paris, 1930, p. 196—201 и т.д.

[3] Отвечая на приглашение принять участие в сборнике в честь академика Александра Граура, мы хотели бы выразить чувство глубочайшего уважения выда-

Одним из наиболее распространенных случаев употребления ,,de'' в текстах XVII века является его использование в качестве союза для сочетания двух глаголов, первый из которых обозначает движение (в самом широком смысле этого слова)[1]:

a (se) porni, a (se) duce, a merge, a se întoarce, a se apropia, a se scula, a se ridica, a se aduna, a veni, a intra, a fugi и т. п.

Так, очень характерны примеры типа:

,,Şi décii cu toţii *s-au pornitu* **de** *au luat* Capadochiia, Pontul...'' (Gr. Ureche, Letop., p. 128)[2].

,,Acolea *au venit* şi Ştefan vodă, **de** *s-au împreunat* cu craiul...'' (Ibid., p. 107).

,,Deci Ştefan vodă văzîndu aşa, s-*au întorsu*, **de** *s-au dat* spre munţi...'' (Ibid., p. 103).

,,Pre acéia vréme Radul vodă... *sculatu-s-au* cu toată putérea sa..., **de** *au întratu* în ţară...'' (Ibid., p. 137).

Как правило, временной и модальный план двух соединяемых союзом ,,de'' действий одинаков: оба глагола могут быть лишь в изъявительном (или повелительном) наклонении и обычно стоят в одном и том же (или аналогичном) времени (perfectul compus — perfectul compus; perfectul simplu — perfectul compus и.т.п.)[3].

ющемуся румынскому ученому, поделившись некоторыми результатами наблюдений над употреблением союза ,,de'' в письменных румынских памятниках XVI и главным образом XVII веков в сравнении с использованием союза ,,да'' в старославянских и древне-русских текстах. Нас заинтересовал вопрос о том, в какой мере можно говорить о влиянии славянского ,,да'' на румынское ,,de'', в чем именно могло сказаться такое влияние.

E. Seidel на стр. 67 цитированного сочинения говорит: — ,, ... мое утверждение об употреблении ,,de'' в сочинительных предложениях как влиянии славянского языка не столько доказанный факт, сколько просто утверждение''. Как известно, правильность того или иного утверждения доказывается путем анализа конкретного языкового материала, чему мы и посвящаем настоящий небольшой обзор.

Мы ограничиваемся рассмотрением лишь одного частного случая употребления этого весьма полисемантичного союза, а именно его использования в качестве сочинительно-целевого союза в некоторых типах предложений. В статье изложены лишь предварительные результаты наблюдений, и она никоим образом не может претендовать на окончательное решение этого сложного вопроса.

[1] Значение глагола, следующего за союзом ,,de'', в данном случае не важно, поэтому специально на его рассмотрении мы не останавливаемся.

[2] Grigore Ureche, ,,Letopiseţul Ţării Moldovei'', P. P. Panaitescu, ed. a II-a, Bucureşti, 1958.

[3] В текстах XVII в. союз ,,de'' соединяет обычно два глагола, стоящие в прошедшем времени. Однако это совершенно не обязательно. Такое употребление обусловлено самим стилем исторической хроники, повествующей о событиях прошлого. ,,De'' может связывать два будущих действия, равно как и действия, выраженные повелительным наклонением.

,,... şi cu înremi(l)e voru înţelege, şi *întoarce-se voru* **de**'i voĭu vendecà ei''. (Codicele Voroneţean, ed. Academiei Romîne, Cernăuţ, 1885, p. 104—106).

,,Şi acmù derepce lenesci-te? *Scoală* **de** *te boŏtĭeadă*, şi'ţi spală păcatele tale...''(Ibid, p. 42).

,,*Scoală-te* **de** *te botĕḑi*, şi te spalĭ de păcatele tale...'' (Biblia, 1648, ibid, p. 43).

Совершенно аналогичные построения наблюдаются в случаях употребления сочинительного союза „şi". Сравним несколько примеров:

„Aŭḑi sŭtaşulu şi *se apropiè* cătră miĭaşu **de** *spuse*, grăi. . ." (Codic. Voron., p. 44).

„. . .mĕrse la căpitanu **şi** *spuse* lui, zicăndu. . ." (Biblia, 1648, ibid., p. 45).

„. . .iarăşi *au intrat* tătarii în Ţara de Jos, **de** *au prădat* şi au arsu Vasluiul şi Bîrladul". (Gr. Ureche, Letop., p. 83).

„Ştefan vodă. . . *au întratu* în Ţara Leşască cu oaste **şi** *au prădatu* Pocutiia şi o au şi luat-o". (Ibid., p. 119–120).

„. . .*au întratu* în Ţara Leşască, **de** *au prădat* Pocutiia şi au arsu satele şi tîrgurile. . ." (Ibid., p. 150).

„. . .Ştefan vodă. . .*au întrat* în Ţara Muntenească. . .**şi** *au prădatu* ţara pînă la Tîrgşoru. . ." (Ibid., p. 146–147)[1].

И в этом случае временной и модальный план действий, выраженных обоими глаголами, одинаков. Как показывает сравнение, приведенные выше параллельные примеры с союзами „de" и „şi" очень близки как по своему грамматическому оформлению, так и по смыслу. По-видимому, союз „de" может и должен рассматриваться как синтаксический синоним союза „şi", следовательно, как сочинительный союз [2].

Однако в предложениях этого типа с союзом „de" имеется и некоторый целевой оттенок значения[3], что логически вполне оправдано. Если одно действие следует за другим [4], то оно вполне может явиться целью предшествующего действия: я иду и сжигаю город > я иду, чтобы сжечь город. Семантика глаголов движения такова, что она не только допускает, но в большинстве случаев и предполагает целевую направленность действия. Целевой оттенок значения специального грамматического оформлениия в данном случае не имеет, он вытекает из смыслового значения глагола движения и подчеркивается последовательностью действий.

---

[1] Ср. в современном румынском языке:

„Tînărul privi înainte, *se întoarse* **de** *privi* înapoi. . ." (E. Gîrleanu, Opere alese, Bucureşti, 1955, p. 209).

„— Dacă eşti ostenit, *du-te* **de** *te culcă*". (D. Zamfirescu, Viaţa la ţară, Bucureşti, 1956, p. 51).

[2] Ср. цитированные выше сочинения, а также W. Meyer-Lübke, „Grammatik der Romanischen Sprachen", III. Band, Leipzig, 1899, p. 604–605, 640; Acad. prof. Iorgu Iordan, „Limba romînă contemporană", Bucureşti, 1956, p. 691, 711; „Limba romînă", ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956, p. 241 и др.

[3] Там же.

[4] В предложениях подобного рода, как правило, соединяются два следующих друг за другом действия (независимо от того, в плане прошедшего, настоящего или будущего они мыслятся).

Сравним с вышеприведенными примерами нижеследующие:

„Prinzîndu de véste léşii cum moldovénii *au întrat* la dînşii să *prade*, ... s-au gătit de războiu...” (Gr. Ureche Letop. p. 152).

„Şi aşa *au întratu* o samă de léşi ca să *prade*...” (Ibid., p. 151).

Контекст данных примеров очень близок к контексту примеров типа: au întrat de au prădat, но грамматическое оформление второго глагола совершенно иное, он оформлен сослагательным наклонением, четко выражающим целевую направленность первого действия. Назвать конструкции с „de” и „să, ca să” синонимичными трудно: в первой грамматически оформленным оказывается отношение сочинения (по-видимому, именно оно и является преобладающим), во второй — целевое отношение подчинения.

В некоторых случаях, оставаясь грамматически не оформленной, эта целевая направленность действия проявляется еще ярче, например, при глаголе „a trimite” — „посылать”, само значение которого предполагает цель действия — посылают обычно с определенной целью, заданием.

Не случайно, наряду с конструкцией с „de”, при глаголе „a trimite” чаще всего встречаются построения с союзами „să, ca să +conjunctivul” (союз „şi” употребляется после глагола „a trimite” лишь в сравнительно редких случаях).

„Iară Bogdan vodă îngrozindu-să de acea pagubă, *au trimis* la craiul leşăscu soli, **de** *au poftitu* ajutor împotriva tătarilor...” (Gr. Ureche, Letop., p. 142).

„...*au trimis* la Rodos, **de** *au adus* pre Ion vodă, carile era de minte ascuţit...” (Ibid., p. 194).

„A doaă dzi, mai sămăţu Zamoyschii decît Mihai vodă, *au trimis* de *au cercatŭ* mai sus pre apă despre munte şi au aflat vadŭ”. (Costin, Letop., p. 53)[1].

„Într-acéiaşi vréme *trimis-au solii* săi şi la craiul leşescu, între alte trebi **ca să** *poftească* şi pre sora lui crai...” (Gr. Ureche, Letop., p. 136).

„...*au trimis solii* săi la Albertu craiul, **ca să-i** *spuie* că va veni însuşi pentru pace”. (Ibid., p. 112).

„Acolo au prinsu de véste că şi straja lui Ion vodă nu ieste departe şi *au trimis* o samă de dînşii înainte *să vază*, carii au dat la Prut spre moldovéni!” (Ibid., p. 196).

Грамматически и в этом случае оформление различно, однако по смыслу фразы обоих типов очень близки.

Таким образом, мы видим, что по грамматическому оформлению соединяемых им членов предложения союз „de” в интересующих нас случаях аналогичен союзу „şi” очень часто эти два союза синонимичны и по своему значению. Однако в некоторых случаях, благодаря семантике самих глаголов движения, союз „de” приобретает известный целевой

[1] Miron Costin, „Opere”, Bucureşti, 1958.

оттенок. Обобщая сказанное выше, мы можем, как нам кажется, четко определить место союза ,,de" в анализируемых нами случаях как союза промежуточного между ,,şi" и ,,să, ca să". Если союз ,,şi" выражает в такого рода построениях лишь сочинительную связь, а союзы ,,să ca să" являются грамматически оформленными целевыми союзами, т.е. союзами подчинения, то союз ,,de", являясь по форме союзом сочинительным, по смыслу, по своему значению сочетает в себе элементы простого сочинения с оттенком целевого подчинительного значения.

Подобное явление наблюдается и в старославянском, и в древнерусском языках, где союз ,,да" может иметь [1] сочинительное и целевое значение, в частности, при глаголах движения. Так, в примерах:

"...приносѧ имъ вино и велѧ имъ ꙗсти молꙗаше сѧ глаголѧ.
Пойдѣте чѧда да въкоусите..." [2]

"...идѣмъ на онѫ странѫ к антинополь. да тоу оувѣси ꙗко
сѫтъ истинь'нии бози" [3].

,,... а вы *поидѣте* до 10 мужь въ градъ, да *видите*, что ся дѣеть въ градѣ нашемъ..." [4]

,,А *въсядемъ*, братиѣ, на свои бързыя комони, да *позримъ* синѣго Дону" [5] формально союз ,,да" является союзом сочинительным, он соединяет два глагола, обозначающих следующие друг за другом действия, подобно тому, как это делает союз ,,de" в румынском языке. Однако, в подобного рода фразах союз ,,да" не лишен и известного целевого оттенка: пойдите и вкусите — пойдите, чтобы вкусить; пойдите и увидите — пойдите, чтобы увидеть; сядем на коней и посмотрим на Дон — сядем на коней, чтобы посмотреть на Дон и т.п. Этот целевой оттенок и здесь вытекает во-первых, из характера самого действия, обозначенного глаголом движения, и, во-вторых, из последовательности действий, грамматически же специального оформления (напр., особая форма глагола и т.п.) он не имеет[6].

В случае употребления глагола ,,посылать, послать" (a trimite) и в старославянском, и в древнерусском языках союз ,,да" гораздо ближе по своему значению к целевому союзу, что обусловлено, как и в румынском языке, семантикой самого глагола, например:

"...оче авраме помилоуї мѧ и посъли лазора да омочитъ коньць
прьста своего въ водѣ и оустоудитъ ѩзыкъ мои" [7].

,,... иже *посылаеми бываютъ* отъ нихъ сли и гостье, да *приносять* грамоту пишуче сице..." [8].

,,Слышавъ же Изяславъ Давыдовичь, *послася* по Глѣба по Гіоргевича, да *придеть* к нему с Половци вборзѣ ..." [9].

---

[1] Наряду с целым рядом других значений.

[2] Супрасльская рукопись, изд. С. Северьянов, СПБ, 1904, стр. 38.

[3] Там же, стр. 76.

[4] Полное собрание русских летописей, т. 1, СПБ, 1846, стр. 55.

[5] Слово о полку Игореве, Изд. А. Потебня, Воронеж 1878, стр. 16.

[6] Ср. также в современном разговорном русском языке: ,,Если ты устал, *пойди да ляг*" и в современном румынском разговорном языке: ,,— Dacă eşti ostenit, *du-te de te culcă*".

[7] Саввина книга, изд. В. Н. Щепкин, СПБ, 1903, стр. 33.

[8] Собр. р. летоп., 1, стр. 20.

[9] Там же, стр. 147.

Сравнивая эти примеры с румынскими (например, ,,Şi *au trimis* soli lui Ştefan vodă, de *i-au datu știre* să să gătească să meargă cu dînsul . . .'' (Gr. Ureche, Letop., p. 109), мы можем отметить близость их смыслового содержания: в обоих случаях имеется целевой оттенок, вытекающий из смысла всей фразы: послал да омочит . . . — послал, чтобы омочил . . . ; au trimis . . . de i-au dat ştire — послал да сообщили . . . . . — послал, чтобы сообщили [1].

Приведенное нами сравнение [2], как нам думается, позволяет обнаружить функциональную и смысловую общность славянского ,,да'' и румынского ,,de'' в аналогичных построениях, а также известную общность самих грамматических построений. Это может до некоторой степени служить подтверждением правильности существующей точки зрения о славянском происхождении некоторых значений румынского союза ,,de'', в частности, его сочинительно-целевого значения.

---

[1] В такого рода примерах союз ,,да'' очень близок по значению к частице, выражающей желание, равноценной современному русскому ,,пусть'', т. е. очень близок к ,,да'' в следующих примерах:

,,. . . да съвѫдетъ сѧ реченое пророкомъ''.

(Quattuor evangeliorum codex Marianus glagoliticus, В. Ягич, Берлин — СПБ, 1883, стр. 23).

,, ... да *не посрамимъ* землѣ Рускіѣ . . . .'' (Собр. р. летоп. 1, стр. 30)

Но это, как нам кажется, не противоречит сказанному нами выше о наличии в значении ,,да'' при подобном его употреблении целевого оттенка: значение оптативное, желательное очень близко к значению целевому: я послал — пусть он придет; я послал — чтобы он пришел.

Мы совершенно не касаемся употребления старославянского и древнерусского союза ,,дабы'', поскольку он является грамматически оформленным подчинительным союзом цели без какого-либо оттенка сочинения и непосредственного отношения к интересующим нас построениям не имеет.

[2] Далеко не полное и лишь предварительное.

OBSERVAȚII ASUPRA ADVERBELOR PREDICATIVE DIN LIMBA ROMÎNĂ

DE

I. RIZESCU

Funcțiunea caracteristică pentru adverb este aceea de circumstanțial. Dar însoțit de prepoziție, el poate îndeplini și funcțiunea de atribut pe lîngă orice substantiv.

În afară de aceasta, adverbele mai au și funcțiunea *predicativă*. În literatura noastră de specialitate, existența ultimei categorii de adverbe este menționată pentru prima dată în Gramatica Academiei R.P.R.[1]

Delimitarea categoriei adverbelor predicative și analiza acestei categorii se datoresc gramaticilor sovietice. În capitolul despre adverb din Gramatica Academiei de Științe a Uniunii Sovietice[2] se acordă un loc important *adverbului predicativ*, denumit și *categoria stării*, de unde a fost cunoscut și de către cercetătorii care au alcătuit Gramatica Academiei R.P.R.

★

În Gramatica Academiei R.P.R.,[1] se arată că adverbele pot intra și în componența predicatului, mai cu seamă în expresii impersonale[3], alcătuite cu verbul *a fi* (*este bine*, *este frumos*, *este necesar*) care au drept subiect o propoziție:

Cu el însă e r a g r e u să se întîlnească. Sadoveanu, O. II. 109.

În continuare se menționează, fără a se face vreo legătură cu prima categorie, că uneori adverbele „constituie singure predicatul regentei unei propoziții subiective; în această împrejurare ele se numesc *predicative*".

---

[1] Vol. I, p. 338.

[2] Vol. I, p. 632–634.

[3] Expresiile de tipul *este bine* sînt denumite impropriu „impersonale" în Gramatica Academiei R.P.R. vol I, deoarece au ca subiect o propoziție. Această greșeală e îndreptată în vol. II al aceleiași gramatici unde se arată că expresiile de tipul *îi era degrabă* sînt „unipersonale" (p. 77).

Această categorie cuprinde următoarele adverbe şi locuţiuni adverbiale : *fireşte* (*că*), *desigur* (*că*), *poate* (*că*), *probabil* (*că*), *fără îndoială* (*că*), *negreşit* (*că*), *incontestabil* (*că*) etc.[1].

Ele pot apărea sub două forme :

I. La început de propoziţie, frază :

a) *Adverb* + conj. *că*[2]

N e g r e ş i t că fetele atunci se supără şi-i blestemă. Marian, SE. II 66.

D e s i g u r c ă m-aţi crede erou. Delavrancea, T. 48.

P o a t e că vom merge noi să cumpărăm mulţimei aceştiia bucate. N. TEST. 1648, 79 v/13.

Şi p o a t e c ă[3] nici este loc pe-o lume de mizerii. Eminescu, O. I 185.

P e s e m n e c ă d-ta ai luat biletul ăsta de mult şi ai plecat din Bucureşti. Caragiale, O. I 183.

b) Adverb fără conjuncţia *că*

E v i d e n t, un asemenea subiect de vorbă îl turbura pe Milescu. D. Zamfirescu, R. 220.

E v i d e n t , dacă vrei tu să te ocupi...zise Grigore. Rebreanu, R. I 172.

F ă r ă d o a r ş i p o a t e , te aşteaptă biata fată. Macedonski, O. II 154.

Deoarece în exemplele de sub punctul *b*) propoziţiile secundare nu sînt legate prin conjuncţie de elementul regent, ele pot fi socotite subordonate paratactice. A se compara : E v i d e n t c ă un asemenea subiect de vorbă... cu : E v i d e n t, un asemenea subiect de vorbă....

II. Adverbul e incident :

Ei vor aplauda, d e s i g u r , biografia subţire. Eminescu, O. I 134.

Laudele lor, d e s i g u r , m-ar mîhni peste măsură. Ibidem, 141.

Ar primi, d e s i g u r, să-ţi fie editor. Odobescu, S. III 12.

Cînta, d e b u n ă s e a m ă vreo fată care se întoarcea întîrziată în sat. Sadoveanu, O. I 107.

M-a văzut, p r o b a b i l, trist în faţa vitrinei. Sahia, N. 99.

Conversaţia căzu, f i r e ş t e , asupra întîmplărilor zilei. Negruzzi S. I 293.

Pe vremea asta, ar fi crezut oamenii, f i r e ş t e, că n-am fost prost să plec. Caragiale, O. I 38.

Aşa îi era dat, p i s ă m n i, să înţepenească acolo la căpătăi. ŞEZ. XXIII, 56.

---

[1] În Gramatica Academiei R.P.R. nu se menţionează toate aceste adverbe şi nu se insistă asupra lor.

[2] Adverb + *ca*...*să* : E p o s i b i l c a în secolul XIV—XV vornicul, iar nu logofătul să fi fost fruntaşul dregătorilor. Bul. Com. Ist. V 104.

[3] În graiul bănăţean, în loc de *poate că*, se foloseşte *poate fi că*, sub forma *poce fi*, urmă a unei situaţii mai vechi. „În textele vechi apare frecvent cu o valoare adverbială *poate* + infinitivul verbului *a fi*" (Valeria Guţu, *Semiauxiliarele de mod*, în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 66).

Peste două zile trebuia să plece, n e g r e ș i t, la post. Bassarabescu, V. 14.

Oamenii sovietici duc bătălia pentru apărarea păcii și, i n d i s c u t a b i l, o vor cîștiga. Stancu, U.R.S.S. 26.

De data asta, h o t ă r î t, nu vei avea colaborarea mea. Agîrbiceanu, S. 238.

Nu se putea insista, e v i d e n t, asupra acestui capitol. BUL. COM. IST. V 3.

Piatra, f ă r ă î n d o i a l ă, este un oraș frumos. Sadoveanu, O. VII 177.

Se pun acum două întrebări:

1. Există vreo legătură între adverbele denumite predicative și cele care formează predicatul cu *a fi* (de ex. *e bine*)?

2. Există vreo legătură între caracterul predicativ al acestor adverbe și faptul că ele apar sub forma unor cuvinte incidente, atunci cînd se găsesc în interiorul propoziției sau al frazei?

Vom încerca să răspundem la a doua întrebare, răspunsul lămurind și prima.

Din punct de vedere semantic, adverbele predicative exprimă, în genere, necesitatea, siguranța, probabilitatea.

Intercalarea adverbelor de mai sus nu poate fi însă explicată prin sensul acestora, cum susține Gramatica Academiei R.P.R.[1]. Este adevărat că unele adverbe prin înțelesul lor lexical nu determină un verb sau o altă parte de vorbire (adjectiv, adverb) din propoziție. Astfel în propoziția:

M-a văzut, p r o b a b i l, trist în fața vitrinei, adverbul *probabil* nu lămurește verbul *a văzut* (deoarece acela ori m-a văzut, ori nu m-a văzut), ci exprimă atitudinea vorbitorului față de cele relatate („Eu consider că e posibil să mă fi văzut..."). Caracterul de incidență al acestor adverbe poate fi înțeles numai în legătură cu funcția lor predicativă. Mai precis, trebuie să presupunem că avem de-a face cu o schimbare de topică și anume:

P r o b a b i l m-a văzut trist în fața vitrinei a devenit M-a văzut, p r o b a b i l, trist în fața vitrinei.

De asemenea:

D e s i g u r c ă laudele lor m-ar mîhni peste măsură a devenit Laudele lor, d e s i g u r, m-ar mîhni peste măsură.

După cum se vede aceste adverbe îndeplinesc funcțiunea predicativă. Ele pot fi socotite ca făcînd parte din expresii alcătuite cu *a fi* și anume:

Probabil (*că*), *posibil* (*că*), *evident* (*că*) pot fi interpretate ca: *e probabil* (*că*), *e evident* (*că*) ca în exemplele:

E p r o b a b i l c ă în clipa aceasta hîrtiile se află la tribunal. Rebreanu, R. I 250.

E p o s i b i l oare să nu fim deloc informați despre cele ce se petrec înaintea noastră? Camil Petrescu, U.N. 36.

[1] Vol. II, p. 257.

În ce privește cuvintele care nu pot fi legate de *a fi* (nu se poate spune, de exemplu, *e desigur*) trebuie avut în vedere că *desigur* (*că*) e apropiat de *sigur* (*că*) ; *firește* (*că*) de *e firesc* (*că*)[1]. Cît despre *negreșit* (*că*) acest adverb poate fi legat atît de *e sigur* (*că*), cît și de *poate* (*că*), cu toate că între primul și ultimul nu există identitate ca în celelalte cazuri (de ex. *pe semne că — poate că*) — ci opoziție semantică[2].

Așadar adverbele de tipul (*e*) *probabil* (*că*) se apropie de (*e*) *bine că* (despre care a fost vorba la începutul articolului) căci ambele pot fi socotite ca făcînd parte din expresii unipersonale alcătuite cu verbul *a fi*, expresii care formează predicatul regentei unei propoziții subiective.

Cu aceasta se răspunde și la prima întrebare formulată mai sus.

În genere însă, adverbele predicative se folosesc cu elipsa lui *a fi* : *probabil* (*că*), *desigur* (*că*), *pe semne* (*că*). Și din acest punct de vedere ele se apropie de celelalte adverbe menționate mai sus, care intră în componența predicatului, de felul lui *e bine*. În anumite cazuri și acestea din urmă se întrebuințează fără copulă, ca de exemplu : *Bine că a venit* și nu *E bine că a venit*.

În ce privește propozițiile regente, formate fie din *a fi* + *adverb* (*e bine că*), fie din adverb predicativ (*negreșit că*), acestea pot fi socotite *propoziții principale insuficiente*, despre care acad. Al. Graur spune că „nu sînt suficiente pentru a realiza o comunicare, dar în complexul de propoziții în care le găsim joacă rol de regentă, căci de ele depind din punct de vedere gramatical celelalte propoziții”[3].

*

Prin funcția lor predicativă, adverbele analizate mai sus pot fi apropiate de anumite propoziții nominale regente. Se poate stabili paralela :

e probabil că — probabil că — probabil ; *e păcat că* (*să*) *— păcat că — păcat*,

ca în exemplele :

Nu e p ă c a t Ca să se lepede Clipa cea repede. Eminescu, O. IV 379.

P ă c a t c ă nu știu citi. Negruzzi, S. I 59.

P ă c a t c ă au pierit atîția viteji. Neculce, LET, II 264.

P ă c a t[4], sărmanul să moară ca un cîine. Creangă, P. 230.

În unele cazuri nu poate fi vorba de o propoziție subordonată primului cuvînt. În exemplul : P ă c a t , că bine ți-ar fi prins coarnele. Alec-

---

[1] Și e f i r e s c, femeia e mai puțin individualizată în natură decît bărbatul, Ibrăileanu, S.L. 35.

[2] Se cunosc și alte cazuri în care o opoziție de natură semantică să aibă un efect gramatical. Astfel în latină *ire* este intranzitiv, dar în derivare cu ex- devine tranzitiv ; *exire limen*, nu din cauza prefixului, ci ca urmare a opoziției semantice cu *intrare*, care este tranzitiv : *intrare locum* (Ernout-Thomas, *Syntaxe latine*, IIe éd., Paris, 1953, p. 20—21).

[3] *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale* în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 121.

[4] S-ar putea spune, în cazul de mai sus, că substantivul *păcat* se apropie de interjecție.

sandri, T. 939, se subînțelege: păcat că nu ți s-a întîmplat cutare lucru, că bine..., și nu: e păcat că ți-ar fi prins bine coarnele[1].

Ceea ce apropie adverbele predicative de propozițiile nominale amintite mai sus este nu numai funcțiunea de element regent în frază, ci și folosirea lor cu elipsa lui *a fi*[2] (*probabil că — păcat că*[3]).

Totuși în cazul propoziției de felul lui *păcat că* prezența lui *a fi* este obligatorie pentru a indica modul, fie real, realizabil: *Ar fi păcat să nu vizitezi muzeul...*, fie ireal: *Ar fi fost păcat dacă nu vedeai acest film* (dar *l-ai văzut*).

Desigur că problemele legate de propoziția nominală sînt mult mai complexe.

*

Cele arătate mai sus au încercat să demonstreze următoarele:

1. Legătura dintre caracterul incident al adverbelor predicative și funcțiunea lor sintactică în frază.

2. Apropierea dintre adverbele predicative (cum ar fi *probabil că*) și acelea care intră în componența unor predicate nominale (de ex. *e bine că*).

---

[1] Așadar numai aparent *păcat* nu e legat sintactic de restul frazei. În genere, cred că nu există „grupuri de cuvinte care nu sînt legate sintactic cu celelalte părți ale propoziției" cum susține Gramatica Academiei R.P.R. (vol. II, p. 63).

[2] În unele cazuri elipsa lui *a fi* poate fi explicată prin prezența adverbului de timp: *Ieri ploaie, azi ninsoare.*

[3] Propoziția romînească se apropie de germ. *Schade.*

PENTRU O FONOLOGIE A LIMBII ROMÎNE VECHI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Textele romînești scrise cu caractere chirilice sînt izvoare prețioase ale limbii romîne vechi, mărturia lor urmînd să fie interpretată fonologic.

Într-un articol precedent am încercat să dăm cîteva indicații asupra unei astfel de interpretări[1].

Un bun ghid în această privință îl constituie recenta „Gramatică veche slavă", operă postumă a lui N. S. Trubetzkoy, rămasă din nefericire neterminată și într-o redactare nedefinitivată[2].

În prefața acestei lucrări Trubetzkoy constată că toate manualele de veche slavă ignoră lingvistica generală și teoria modernă a limbii. El arată că vorbitorul nu recunoaște în limba lui maternă decît sunetele care au o valoare fonologică, cu alte cuvinte, sunetele care sînt folosite pentru diferențierea înțelesului cuvintelor în limba respectivă. Este deci zadarnic de a căuta într-un text scris exemple de „nuanțe" în pronunțarea sunetelor vorbite. Metoda aceasta de cercetare este perimată și trebuie deci evitată. În ceea ce privește vechea slavă, care este o limbă literară artificială, Trubetzkoy arată că pretinsele „particularități dialectale" ale copiștilor nu sînt nimic altceva decît simple grafii locale, care nu au nici o legătură cu pronunțarea reală a limbii comune.

---

[1] *Pentru justa interpretare a limbii textelor noastre vechi*, în LR, IV (1955), nr. 1, p. 60 – 64.

[2] *Altkirchenslavische Grammatik. Schrift-, Laut- und Formensystem*, von Nikolaus S. Trubetzkoy, im Auftrage der Akademie, herausgegeben von Rudolf Jagoditsch, Wien, Rohrer, 1954 (*Österreichische Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist. Kl., Sitzungsber., 228. Bd., 4. Abhandl.), 1 vol. in – 8°, de 197 p.

În domeniul morfologiei, în loc de a înregistra ceea ce este anormal și rar, Trubetzkoy arată că atenția cercetătorului trebuie să se îndrepte spre ceea ce e viu, deci nou, în opoziție cu ceea ce e vechi[1].

În lumina principiilor fonologiei, tabloul fonemelor limbii romîne vechi va căpăta temelii solide.

Ne mulțumim, pentru moment, cu aceste constatări, care confirmă interpretarea fonologică încă timidă a faptelor de limbă din secolul al XVI-lea pe care am dat-o în lucrările noastre consacrate limbii textelor romînești vechi, interpretare care trebuie dusă mai departe și ținută la curent cu ultimele progrese realizate.

[1] „Es darf ja als ein Axiom betrachtet werden, dass ein unvoreingenommener (d.i. phonetisch nicht geschulter) Sprecher in seiner Muttersprache nur solche lautliche Unterschiede hört, die einen phonologischen Wert haben, d.h. zur Unterscheidung der intellektuellen Wortbedeutungen in der betreffenden Sprache verwendet werden können... Es ist daher ganz zwecklos, in der Schreibweise dieser Schreiber Zeugnisse für Nuancen der Aussprache gewisser Laute zu suchen" (*op. cit.*, p. 8).

FORMELE VERBALE PERIFRASTICE *A FI*+GERUNZIUL ÎN TEXTELE ROMÎNEȘTI TRADUSE DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

MARIA RĂDULESCU

Studiul limbii textelor noastre vechi pune numeroase și interesante probleme. Una dintre acestea este și problema întrebuințării formelor verbale compuse de tipul *era mergînd*.

În slavistică problema aceasta e considerată ca un capitol de sintaxă : ea privește funcția participiului prezent activ, care poate fi atributivă, apozitivă sau predicativă. În cazul de față e vorba de funcția predicativă a participiului prezent activ.

În lucrările noastre de specialitate, construcția de care ne ocupăm e considerată ca o formă verbală compusă (perifrastică) și ca atare e tratată la morfologie.

Unul dintre primii cercetători care s-a oprit asupra acestei forme verbale compuse este I. Sbiera. În studiul ce însoțește textul *Codicelui Voronețean*, el crede că „romînilor nu le era neîndătinată flexiunea verbelor în activ cu verbul ajutorial *a fi* împreună cu gerunziul verbului principal"[1]. Deși asemenea forme verbale apar și în *Psaltirea Scheiană*, în studiul său asupra limbii acestui text, I. A. Candrea nu le înregistrează. O. Densusianu și Al. Rosetti nu le discută în *Histoire de la langue roumaine*, vol. II și în *Limba romînă în secolele al XIII-lea-XVI-lea*, dar înregistrează numeroase exemple cu aceste forme verbale[2].

În cele ce urmează prezentăm rezultatele unui sondaj în cîteva texte romînești din secolul al XVI-lea traduse din slavonește, urmînd ca asupra studiului acestei probleme să revenim cu alt prilej. Cercetarea noastră a avut drept scop să lumineze raportul dintre formele verbale compuse din *a fi* + gerunziul și originalul slav.

---

[1] I. Sbiera, *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1885, p. 317.

[2] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 215, 223, 227, 230 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 145, 148, 149 și Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, VI, București, 1946, p. 196, 199, 202.

În textele romînești din secolul al XVI-lea traduse din slavonește, apare destul de frecvent gerunziul cu funcție predicativă. Cu această funcție îl găsim în construcții cu verbul *a fi* la diverse timpuri și moduri: prezent, perfect, viitor, condițional, dar mai ales la imperfect:

Dzise Pavelu : În gĭudecarē lŭ chĭesarĭu *săntu stăndu*...[1] CV, LXVII (XXV, 10);

Mărit-au Domnul să facă cu noi, *fum veselindu-nă*.[2] PS, CP, 125, 3;

Nu voi amu *veți fi grăindъ*, ce duhul tatъlui grăi-va întru voi...[3] CT, Matei 36 (X, 20);

grъi că de *arъ fi înțelegъndъ* și aceea întru zioa ačasta a ta ce cătrъ lumê ta acmu sêrъ ascunde deîn ochii tăi[4]. CT, Luca, 97 (XIX, 42);

Însu-mi *era stăndu* și lăsa spre ŭciderē lui...[5] CV, XLII, 11 (XXII, 20);

În vremea aceaia *era Isusŭ învățîndŭ* în besearecă întru o sîmbătă[6]. CC², 406/21.

Limba textelor vechi slave oferă o largă folosire a participiului prezent activ cu funcție predicativă.

Deși construcția formată din *a fi* (быти) la diverse timpuri + participiul prezent activ e datorită, de cele mai multe ori, originalului grecesc, după părerea slaviștilor, ea ar reprezenta totuși în vechea slavă o construcție vie pentru exprimarea duratei unei acțiuni, a caracterului neîntrerupt al unui fenomen[7]. Construcția apare de asemenea și în alte limbi slave, în perioada lor veche.[8]

Cu toată marea frecvență a acestei construcții în vechea slavă, lucru care a făcut pe cercetători să vadă în ea mai mult decît o reflectare a originalului grecesc, prof. K. Mircev nu o consideră specifică limbii vechi slave. Folosirea și marea ei frecvență s-ar datori influenței originalului grecesc. Părerea prof. K. Mircev e întemeiată în primul rînd pe faptul că deseori construcția este evitată și înlocuită cu alte forme verbale, ceea ce denotă că ea era simțită ca străină[9]. De altfel, datele prezentate de studiul istoric al limbii bulgare sprijină această părere. Începînd cu secolul al XII-lea, folosirea participiului prezent activ (ca și a altor forme ale modului participiu), prezintă o serie de caracteristice care duc cu necesitate la concluzia că această formă verbală nu mai era vie. În decursul vremii ea a dispărut complet din limba bulgară. (În *Troiancka priča*, text mediobulgar din secolul al XIV-lea, nu mai apar de loc

1 I. Sbiera, *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1885.
2 I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, București, 1916, p. 273.
3 M. Gaster, *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, București, 1929.
4 M. Gaster, *op. cit.*
5 I. Sbiera, *op. cit.*
6 Al. Procopovici și S. Pușcariu, *Cartea cu învățătură a diaconului Coresi*, vol. I, București, 1914.
7 A. Вайан, *Руководство по старославянскому языку*, Москва, 1952, p. 396.
8 W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, ed. II, Berlin, 1912, p. 609 și V. Jagić, *Beiträge zur slavischen Syntax*, în *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, Philosophisch-Historische Klasse, Band XLVI, Viena, 1899, p. 59–60.
9 Informație comunicată verbal de prof. K. Mircev.

participii prezente active.) Aceeași soartă a avut-o și construcția studiată de noi în care intra acest participiu.

Atît participiile prezente active, cît și construcțiile în care ele intră alături de *a fi* continuă însă să apară în textele bulgare pînă tîrziu, datorită caracterului conservator al limbii scrierilor religioase și al limbii scrise în general[1].

Dacă facem o comparație între textele romînești traduse în secolul al XVI-lea și textele slave respective, cu privire la construcția *a fi* + gerunziu, putem constata următoarele :

a) în destul de multe cazuri, construcția romînească *a fi* + gerunziu corespunde construcției vechi slave *a fi* + participiu prezent activ :

Eu *era* în cetatě Iopïei *rugîndu-mă* și văzui... veděre... CA, 27 (XI, 5);

а҃з бѣхь въ гра́дѣ Іѻпі́нстѣмь мл҃ѧ сѧ. И ви́дѣхь... видѣніє... KA, 27 (p. 35/5);

ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον... ὅραμα... NTG, FA, XI, 5;

Ego *eram* în civitate Joppe orans et vidi... visionem... BL, FA, XI, 5;

Și iatь doi deîntr-ănși *era ducăndu-se* într-acê zi întru orașь. CT, Luca, 113 (XXIV, 13);

И сє два̀ ѿт нихъ бѣста идѫща въ тъждє дн҃ь... ME, Luca, 113 (p. 210/1);

Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἦσαν πορευόμενοι εἰς χώμην* ..

Et ecce duo ex illis *ibant* ipsa die in castellum. .

și era oamenii așteptьndь Zahariea[2]. CT, Luca, 2 (I, 21);

и бѣхѫ люді҄є ждѫщє захарі́ѫ. ME, Luca (2, p. 136/1);

καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν.

Et erat plebs expectans Zachariam.

b) În foarte numeroase cazuri, construcția romînească *a fi* + gerunziu corespunde în vechea slavă unui dativ absolut :

Eramь noi *mergăndь* la rugă e o șarbă... ne timpină noi... CA, 38 (XVI, 16);

Бы҃с жє идѫщим на́мь на мл҃твѫ, срѣтє нас... KA, 38 (50/12);

Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς τὴν προσευχήν, παιδίσκην τινὰ. . .ὑπαντῆσαι ἡμῖν

Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quandam. . . obviare nobis. . .

și ca la a patrasprăzěce noapte *fu*, *purtьndu-ne* noi întru valure. . . păru corabnicilor că apropiiară-se cătră vreo laturi. CA, 50 (XXVII, 27);

И ꙗ҆кожє̀ четврътанадесѧтє но́щи бы҃с но́симомь нам въ пѫчи́нѣ нє́пщєвахѫ корабници приближити сѧ имь къ нѣкоєи странѣ. KA, 50 (p. 85v/8);

Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ... ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοις χώραν.

* Pentru citatele în l. greacă și latină, vezi trimiterile la citatele romînești.

[1] Informație comunicată verbal de prof. K. Mircev.

[2] Cf. și CT, Marcu, 7 (II, 6), CT, Luca, 2 (I, 10), CT, Luca, 2 (I, 21), CT, Luca, 2 (I, 22), CT, Luca, 110 (XXIII, 12), CT, Ioan, 39 (XI, 41), CA, 25 (X, 24), CA, 25 (X, 30), CV, XLII, 11 (XXII, 20) PS, CP, 121, 2 etc.

Sed postea quam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria...

și se duseră într-altь orașь, fu ducăndu-se ei. CT, Luca, 48 (IX, 56); și *fu ducăndu-se* ei curьțirь-se[1]. CT, Luca, 85 (XVII, 14);

ӥ ӥдоша въ ӥнѫ вéсь. бысть же ӥдѫщим ӥмь. ME, Luca 48—49 (p. $166/_2$—$167/_1$);

и быс҃ ӥдоцим ӥмь, ѡчи́стиша сѧ. ME, Luca, 85 (p. $189/_2$);

καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην. Καὶ πορευομένων αὐτῶν...
καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς ἐκαθαρίσθησαν.

Et abierunt in aliud castellum. Factum est autem ambulantibus illis...
Et factum est, dum irent, mundati sunt.

În primul citat, traducătorul a redat greșit forma de aorist, pers. a III-a sg. a verbului быти (a fi) prin imperfectul verbului *a fi*, pers. I pl., realizînd astfel un acord între forma verbului ajutător și cea a gerunziului, care în orginalul slav nu exista. În felul acesta, în textul romînesc apar unite într-o formă verbală perifrastică două elemente care de fapt fac parte din unități sintactice diferite : *era* (corect : *fu*), *mergînd noi la rugă, o șarbă ne tîmpină* (adică : fu, în timp ce mergeam la rugăciune. Cf. *Biblia* : Pe cînd ne duceam la locul de rugăciune, ne-a ieșit înainte o roabă...)

Corespondentele din slavă, greacă, latină indică clar situația reală.

La citatul al doilea, atît punctuația, cît și numărul și persoana formei verbului *a fi*, diferite de cele ale verbului la gerunziu, sînt indicii că în acest caz nu avem de-a face cu o formă perifrastică de perfect, așa cum a considerat-o O. Densusianu[2].

În aceeași situație se află și citatul ultim, ca și majoritatea exemplelor de perfect perifrastic indicate de O. Densusianu.

c) Construcția romînească *a fi* + gerunziu apare în locul altor forme verbale din vechea slavă :

— în locul unui verb la indicativ prezent :

Veni-va domnul robului acelui în ce zi nu-l *va fi așteptьndь* și în časь ce nu-l știe. CT, Matei, 103 (XXIV, 50);

Прїидеть господ рáба тóго въ дн҃ь вънже не чáеть ӥ въ чáсь вънже не вѣсть ME, Matei, 103 (67/2);

ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει.

Veniet dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora qua ignorat...

— în locul unui verb la indicativ aorist :

Întru iale *ați fostь* atunce *îmblîndь* după văculь ceștii lumi. CA, 219 (Efeseni, II, 2);

въ нихъ же иногда хѡди́сте по вѣкꙋ мíра сего KA, 219 ($244/_{11}$);

ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου...

---

[1] Cf. și : CT, Matei, 30 (IX, 10), CT, Marcu, 8 (II, 15), CT, Luca, 2 (I, 8), CA, 23 (IX, 32), CA, 27 (X, 44), CA, 46 (XXII, 6), CV, XVIII, 2/13 (XX, 18), CV, XXXVIII, 9—10 (XXII, 6) etc.

[2] *Op. cit.*, p. 223.

În quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi hujus...

— în locul unui verb la indicativ mai mult ca perfect:
era văzăndь Trofimь Efesênii în cetate cu nusulь... CA, 46 (XXI, 29);
бѣхѫ бѡ видѣли трофíма єфєсѣнина въ градѣ съ нимь... KA, 46 (67v/7).
ἦσαν γάρ προεωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ...
Viderant enim Trophimum Ephesium in civitate cum ipso...

— în locul unui verb la modul condiţional:
Dêi fi ştiindь darul lu dumnezeu şi cine easte de-ţi grăeaşte, tu ai cêre de la elь[1]. CT, Ioan, 12 (IV, 10);
Ащє бн вѣдала даръ бж҃їн. и кто єс҃ гл҃а ти... ты бн просила оу него... ME, Ioan, 12 (22³/1);
εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι... σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν.
Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi... tu forsitan petisses ab eo...

Făcînd o comparaţie a textului slav cu cel din *Tetraevanghelul* lui Coresi (1561), constatăm că, în foarte multe cazuri, construcţiei *a fi* + participiu prezent activ din slavă nu-i corespunde în romîneşte construcţia *a fi* + gerunziu.

Astfel, în *Tetraevanghelul* lui Coresi, construcţia participială este redată, în aceste cazuri, prin:

a) *a fi* la imperfect + un imperfect precedat de conjuncţia *de*:
era de spunê la gloatele lor şi în totь Galileiul, şi dracii goniea. CT, Marcu, 6 (I,39);
бѣ проповѣдаѧ на сънъмиштихъ ихъ въ вьсєи галилєи и бѣсы изгонѧ...
καὶ ἦλθεν κηρύσσων εἰς τάς συναγωγὰς αὐτῶν εἰς ὅλην τὴν Γαλιλαίαν.
Et erat praedicans in synagogis eorum, et in omni Galilaea, et daemonia ejiciens.

şi se ivi lor Ilie şi Moysi şi *era de grьiea cu Is*. CT, Marcu, 38 (IX, 4);
и ѩви сѧ имъ илиѣ съ Мѡѵсеѡмь. и бѣста глѧща съ Іс҃омь.
καὶ αὐτοῖςθη αὐτοῖς Ἠλίας σύν Μωϋσει, καὶ ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ.
Et apparuit illis Elias cum Moyse: et erant loquentes cum Jesu.

şi se duse iarь în cêea parte a Iordanului, la locul unde *era* Ioannь mai de nainte *de boteza*[2]. CT, Ioan, 38 (X, 40);

[1] Cf. şi: CT, Matei, 103 (XXIV, 43), CT, Luca, 84 (XVII, 6), CT, Luca, 97 (XIX, 42), CT, Ioan, 29 (VIII, 19), CT, Ioan, 31 (VIII, 39).

[2] Cf. şi: CT, Luca, 8 (II, 51), CT, Luca, 16 (IV, 44) CT, Luca, 112 (XXIV, 32), CT, Luca, 98 (XIX, 47), CT, Luca, 111 (XXIII, 35), CT, Ioan, 2 (I, 28), CT, Ioan, 12 (IV, 26), CT, Ioan, 39 (XI, 1) etc.

ӏ идє пакы на оны полъ иордана. на мѣстѣ иждеже бѣ иоанъ прѣждє кръстѧ (p. 245).

καὶ ἀπῆλθεν πάλιν πέραν τοῦ 'Ιορδάνου εἰς τὸν τόπον ὅπου ἦν 'Ιωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων.

Et abiit iterum trans Jordanem in eum locum, ubi erat Joannes baptizans primum.

b) *a fi* la imperfect + un imperfect:

și *era* însuși la crămь la cărpьtьiu *durmiea*. . . CT, Marcu, 18 (IV, 38);

I бѣ самъ на кръмѣ на възглавъници съпѧ...

καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῇ πρύμνῃ επὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων.

Et erat ipse in puppi super cervical dormiens. . .

era Ioannь *boteza* în pustie și spunê botejunê de pocьințь. . . CT, Marcu, 1 (I, 4);

Бысть Иоанъ кръстѧ въ поустыни и проповѣдаѧ кръштєниє покаанию (p. $85/_1$).

ἐγένετο 'Ιωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας...

Fuit Joannes in deserto baptizans et praedicans baptismum poenitentiae

și păstori *era* într-acêea parte *preveghê* paza nopției de turma lor[1]. CT, Luca, 5 (II, 8);

и бѣхѫ пастыри въ тоиждє странѣ бьдѧщє и стрѣгѫщє стражѫ нощънѫѭ о стадѣ своємь (p. $139/_2$)

καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην.

Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.

c) un imperfect:

Era unii deîn cărtulari aciea șăzьndь și *cugeta* întru inimile lor. . .[2] CT, Marcu, 7 (II, 6);

Бѣахѫ жє нѣцїи (єдини) отъ кни̏жникь тоу̑ сѣдѧщє и̏ помышлѣщє въ срдцихъ своихъ. Что сь тако глѣть хоулы...

ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις

Erant autem illic quidam de scribis sedentes, et cogitantes in cordibus suis.

d) *a fi* la imperfect + un perfect simplu precedat de conjuncția *de*:

În vrêmê acêea *era de se apropiearь* lui toți mitarnici și păcьtoșii asculta elь. CT, Luca, 78 (XV, 1—2);

---

[1] Cf. și: CT, Luca, 5 (II, 8), CT, Luca, 13 (IV, 20), CT, Luca, 15 (IV, 31), CT, Luca, 110 (XXIII, 8) etc.

[2] Prima construcție participială a fost redată prin *a fi* + gerunziu, cea de-a doua, prin imperfect.

Бѣаχѫ же къ немоу приближаѭщте сѧ вьси мꙑтаре и грѣшьници послоушать его.

Ἦσαν δὲ αὐτῷ ἐγγίζοντες πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτολοὶ ἀκούειν.

Erant autem appropinquantes et publicani et peccatores, ut audirent illum.

Iară el *era de se duse* în pustie și se ruga. CT, Luca, 18 (V, 16);

Тъ же бѣ wтχѡдѧ въ поустꙑнѧ и молѧ сѧ (p. $149/_1$).

αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ προσευχόμενος

Ipse autem secedebat in desertum, et orabat.

In vrêmê acêea *era* Isus *de goni* uîn dracь și acela era mutь. CT, Luca, 57 (XI, 14);

І бѣ изгонѧ бѣсъ и тъ бѣ нѣмъ.

Καὶ ἦν ἐκβάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτό ἦν κωφόν.

Et erat ejiciens daemonium, et illud erat mutum.

În toate aceste cazuri în care traducătorul romîn a evitat construcția *a fi* + participiul prezent activ, în *Biblia de la București* apare forma verbală compusă din *a fi* la diverse timpuri și moduri + gerunziul, redînd construcția similară din originalul grecesc. (Se știe că această traducere a fost făcută după originale grecești).

*

Cercetarea noastră ne-a arătat că:

— în general, formele compuse din *a fi* + gerunziul din textele noastre vechi traduse corespund unor construcții similare din originalul slav, care, la rîndul lui, reflectă originalul grecesc;

— în aceleași texte, în numeroase cazuri, traducătorul romîn a evitat redarea ca atare a construcției slave *a fi* + participiul prezent activ, folosind alte forme verbale;

— într-un număr restrîns de cazuri, textele romînești prezintă forma perifrastică *a fi* + gerunziul, acolo unde textul slav folosește altă formă.

Azi, forme perifrastice cu *a fi* + gerunziul apar dialectal:

„Am auzît spuįînd pă bătrîń c-o fost capcíń, *ș-o foz‿mîncînd* uåmińi. S-o băgát pă bîrlóg[u] [u]ómu, *s-o fost ascũzînd* dă capcíń[1]".

Moștenită din latină[2], construcția *a fi* + gerunziul, în trecut ca și azi, va fi avut o circulație restrînsă și mai ales neimpusă în limba literară a secolului al XVI-lea. În felul acesta s-ar explica evitarea ei destul de frecventă din partea traducătorului, dar și numărul restrîns de cazuri în care nu e așteptată.

---

1 *Texte dialectale* culese de E. Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1943, p. 140; text cules din Roșia, fostul județ Bihor. Vezi și *Gramatica limbii romîne*, ed. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 273.

2 Forma de ablativ a gerunziului latin care stă la baza gerunziului romînesc a devenit treptat un substituit al participiului prezent activ. În această calitate a început să fie folosit și în construcții perifrastice alături de *esse* (ita miserrimus *fui fugitando*) întrucît participiul prezent activ apărea și în asemenea construcții (si ipse *est ascendens* in caelos). Vezi C. H. Grangent, *Introducere în latina vulgară*, Ed. romînească, București, 1895, p. 66 și 67.

Frecvența ei mare în textele traduse din secolul al XVI-lea este ușor de explicat prin influența exercitată de originalul slav, după cum, într-o perioadă mai tîrzie (1688), ea se explică prin influența originalului grecesc.

ABREVIERI

BL = *Biblia sacra latina* es Biblia sacra vulgatae editionis. Londra. Cifrele indică capitolul și versetul.

CA = Coresi, *Apostolul*, ed. I. Bianu, *Lucrul apostolesc-Apostolul tipărit de Diaconul Coresi în Brașov la anul* 1563, București, 1930 (Texte de limbă din sec. XVI ; IV). Prima cifră indică zaceala, cifrele din paranteză, capitolul și versetul.

CC² = Coresi, *Cazanie* (1581), ed. S. Pușcariu și Al. Procopovici, *Carte cu învățătură de Diaconul Coresi* (1581), vol. I, București, 1914. Cifrele indică pagina și rîndul.

CP = Coresi, *Psaltirea slavo-romînă*, exemplarul original din colecția Academiei R.P.R. (I, 19). Cifrele indică psalmul și versul.

CT = Coresi, *Tetraevanghelul*, ed. Dr. M. Gaster, *Tetraevanghelul Diaconului Coresi din 1561*, București, 1929. Prima cifră indică zaceala, cifrele din paranteză, capitolul și versetul.

CV = *Codicele Voronețean*, ed. I. Sbiera, *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1885. Prima cifră reproduce numerotarea din CV, ed. Sbiera, cifrele din paranteză, capitolul și versetul.

KA = Arhiepiscop Atanasie Krimcovici, *Apostol*, 1619, manuscris de redacție bulgară. Exemplarul original din colecția Academiei R.P.R. (Cod. Slavici 22). Prima cifră indică zaceala, cifrele din paranteză, pagina și rîndul.

Ms. 304 = *Manuscrisul 304* ; conține varianta slavonă a Evangheliei cu învățătură a Diaconului Coresi ; colecția Bibliotecii Naționale „Vasil Kolarov" din Sofia ; în microfilm la Academia R.P.R.

ME = Macarie, *Evangheliar*, 1512. Exemplar fotocopie din colecția Academiei R.P.R. Prima cifră indică zaceala. Cifrele din paranteză indică pagina exemplarului fotocopie și ordinea în care apare pagina fotocopiată a *Evangheliarului* pe fiecare pagină a exemplarului fotocopie.

NTG = Novum Testamentum Graecae, ediție îngrijită de D. E. Nestle, Stuttgart, 1941. Cifrele indică capitolul și versetul.

PS = *Psaltirea Scheiană*, ed. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, v. II, București, 1916.

CU PRIVIRE LA ETIMOLOGIA TOPONIMICULUI *BEIUȘ*

DE

MARIUS SALA

Originea toponimicului *Beiuș*, orășel situat în Valea Crișului Negru, a fost mult discutată. Explicațiile propuse au variat destul de mult de la cercetător la cercetător. Astfel A. Schmiedl[1] l-a derivat din lat. *Belae jus*, iar L. Șăineanu[2] îl explică din turc. *bey*. În sprijinul explicației propuse, Șăineanu invocă faptul că în trecut la Beiuș ar fi fost reședința unui guvernator turc, a unui „bei". Pentru a explica forma populară *Binș*, Șăineanu aduce în discuție, în mod fantezist, turc. *biniș* „manta".

Într-un articol publicat în două numere din revista „Familia" din Oradea[3], V. Dumbravă, după ce face un istoric al discuțiilor purtate pînă la acea dată în legătură cu etimologia toponimicului amintit, susține că *Beiuș* este format dintr-un număr de elemente celtice : *bi* „mic", *in* „loc" și *iș* „apă", de la care s-ar fi ajuns la *Biiniș* „loc lîngă o apă mică", și apoi la *Binș*, forma populară romînească. Forma oficială, *Beiuș*, este explicată pornindu-se de la lat. *Belus*, care s-ar fi contaminat cu rostirea populară *Binș*. În sfîrșit *Beinș*, cealaltă rostire populară, este explicată printr-o contaminare între *Binș* și *Beiuș*.

Mai aproape de zilele noastre, problema originii acestui nume a fost discutată de lingvistul maghiar Kniezsa[4] care, pe bună dreptate, pornește pentru explicarea toponimicului respectiv de la o formă maghiară. Kniezsa consideră că *Beiuș* are la origine magh. *Belényes*, care a ajuns la **Beįeįuș* — prin vocalizarea lui *l'* și *ń* — și apoi la *Beiuș*. Explicația lui Kniezsa întîmpină greutăți din punctul de vedere al foneticii limbii romîne (în

[1] *Das Bihargebirge*, Viena, 1860, p. 191–192.
[2] *Elemente turcești în limba romînă*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", II (1885), p. 660–661.
[3] *Beiuș sau Beinș*, în „Familia", XXXVIII (1902), p. 553–555 ; 568–570.
[4] Kniezsa István, *Keletmagyarország helynevei. Magyarok és románok*, I. Kötet, Budapest, 1943, p. 199.

explicația sa, savantul maghiar nu are în vedere și formele populare romînești ale toponimicului în discuție, dintre care una — *Beinș* — se găsește la Lipszky)[1].

În explicația pe care o propunem pornim tot de la o formă maghiară, și anume de la grafia *Belenus*[2], notată în 1349, care poate fi interpretată ca reprezentînd o formă **Bę́l'ēneš* (cf. interpretarea *Be*(*ë*)*line*(*e*)*s* dată aceleiași grafii de Csánki, la Gombocz-Melich, *op. cit.*). În interpretarea grafiei am avut în vedere pe de o parte faptul că în secolul al XIV-lea, în ortografia maghiară, nu se nota caracterul palatal al lui *l*, *n* și, pe de altă parte, faptul că în limba maghiară a existat o fluctuație în ce privește caracterul palatal al consoanelor amintite[3]. Din forma presupusă de noi **Bę́l'ēneš* s-a ajuns la *Bę́l'ineš*, cu trecerea lui *é* la *i*, obișnuită în vorbirea populară maghiară[4]. Deoarece *e* din ultima silabă era departe de accent, s-a sincopat și s-a ajuns la o formă **Bel'inș*, din care, datorită trecerii lui *l'* la *i̯*, a rezultat *Béi̯inș* și *Béi̯ínș*, cu schimbarea accentului. Din *Bei̯ínș*, datorită poziției neaccentuate a lui *e*, s-a ajuns la *Biínș*, formă populară destul de răspîndită. Ulterior, din *Biínș*, prin contragerea celor doi *i*, a rezultat *Binș*, forma populară cea mai răspîndită astăzi. Cf. *Binșele*, sat lîngă *Beiuș*.

Forma literară *Beiuș* este rezultatul unei lecturi greșite a grafiei *Beinș* pentru *Beinș*[5]. În toate matricolele bisericii din Beiuș, scrise cu alfabetul chirilic, apare numai *Beinș*, *Beinșiu*, *Beinșu*[6]. Grafia *Beiuș* apare pentru prima dată la 1854, în urma interpretării greșite a lui *n*, scris de mînă, ca *u*[7]. La aceasta a contribuit și apropierea lui *Beiuș* de cuvintele terminate în *-uș*: *urcuș*, *culduș*, *pițiguș*, *căluș*, *piporuș* (cf. și toponimice ca *Teiuș*). După această dată cele două grafii au oscilat pînă în jurul anului 1862, cînd grafia *Beiuș* s-a impus.

Din contaminarea lui *Binș* și *Beiuș* a rezultat forma hibridă *Beiunș*, întîlnită din ce în ce mai des în vorbirea oamenilor din jurul Beiușului.

---

1 V. Gombocz Zoltán és Melich János, *Magyar etymologiai szotár*, Budapest, 1914—1930, 348—349, 2.

2 Cf. G. Kisch, *Siebenburgen im Lichte der Karpathenländer*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", 45, p. 168 și idem, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, în „Banater Deutsche Kulturhefte", II, p. 3, 27.

3 V. Bárczi Géza, *Magyar hangtörténet*. *Tankönykiadó*, Budapest, 1954, p. 102, pentru numeroase exemple de palatalizări și de depalatalizări de acest fel.

4 V. Lajos Treml, în „Ungarische Jahrbücher", IX (1929), p. 303.

5 Pentru alte greșeli de acest fel, v. J. Orr, *F* < *H phénomène ibère ou roman*, în *RLiR*, XXII, p. 35 și E. Petrovici, *DR*, VIII, p. 175.

6 V. articolul citat al lui V. Dumbravă din „Familia".

7 Nu se poate invoca în nici un caz o confuzie care ar fi existat în alfabetul chirilic și care ar fi trecut și în scrierea latinească, așa cum susține Dumbravă (*loc. cit.*, p. 568).

HEBDOMAS — SEPTIMANA DANS LES BALKANS

PAR

A. SALAČ

(Prague)

Le *nundinum* romain avait huit jours, qui sont désignés dans les Fasti épigraphiques (qui ne sont pas rares vers la fin de la République et au début du principat, quoique le plus souvent fragmentaires) par les lettres *A* jusqu'à *H*. Le premier de ces jours — *nundinae* — était un jour de marché ; il n'avait donc pas une signification religieuse. Un de ces calendriers jusqu'ici conservés — Fasti Sabini — datant de l'époque d'Auguste contient, à côté des lettres indiquant le nundinum, des signes de la semaine de sept jours ; c'est le plus ancien témoignage épigraphique de l'introduction, en Italie, de la semaine de sept jours. N u n d i n u m, qui n'était pas protégé par le conservatisme religieux, n'était pas, selon toute évidence, capable de résister à cette infiltration.

Je me permettrai, tout d'abord, d'esquisser brièvement la naissance et le développement de la semaine de sept jours et son extension à Rome, en Italie et dans les provinces occidentales de l'empire romain. On ne peut pas déterminer pertinemment (les preuves probantes en manquent) si cette semaine était née à Babylone ou en Egypte. On ignore aussi l'époque où cette semaine a été adoptée par les Juifs et le rapport de cette semaine à la semaine juive cosmologique, à savoir à celle où Iahvé avait, d'après la Genèse, créé le monde. Le dernier jour de la semaine juive était un jour de repos, parce que Iahvé le septième jour s'était reposé, après avoir créé le monde. Ce jour s'appelait en hébreu śabbās, en araméen śambās. Les autres jours de la semaine étaient désignés par les nombres ordinaux, à partir du premier.

Le plus important des samedis juifs était celui de Pâques (Pascha). La veille de ce jour a été désignée par les Juifs qui parlaient grec comme «préparation» (παρασκευή), lequel nom s'est appliqué, plus tard, au vendredi de chaque semaine.

La semaine de sept jours de type juif (le nom de śabbās compris) a été adoptée par le grec ; on ignore complètement l'époque de cette innovation. Les Grecs ont adapté le nom śabbās à leur déclinaison en le transformant en σάββατον ou σάββατα (c'est un pluriel équivalent au singulier). Dans le dialecte pamphylien (la côte sud de l'Asie Mineure) on trouve la forme σάμβατα, qui est sans doute un réflexe de l'araméen śambās.

Le *-b-* intervocalique grec se prononçait, dès le premier siècle de notre ère, comme *-v-*. Il paraît que la prononciation avec *-b-* primitif s'est conservée grâce à la gémination de la lettre *-b-* dans la forme σάββατον ou σάββατα, ou bien à sa nasalisation dans la forme σάμβατον ou σάμβατα. La forme σάββατα avec un *-b-* nettement prononcé a été adoptée par le latin : de l'époque d'Auguste date le célèbre vers des Satires d'Horace I,9,69 et suiv. : *hodie tricensima, sabbata...*, qui contient une allusion très nette au culte juif (v i n c u r t i s o p p e d e r e I u d a e i s ?).

Dans l'antiquité c'était le système géocentrique qui prédominait ; on connaissait sept planètes (la Terre n'étant pas comptée dans ce nombre). Le nombre de sept planètes était en plein accord avec celui de sept jours de la semaine. Quand s'est répandue la superstition astrologique d'après laquelle la constellation, c'est-à-dire la position des astres au moment de la naissance, détermine les destinées de l'homme, les noms de sept planètes ont été mis en rapport avec ceux des sept jours de la semaine.

L'ordre des planètes était, dans l'antiquité, fixé par la durée de leur révolution, depuis la plus longue jusqu'à la plus courte. En latin, l'ordre des planètes était donc le suivant :

Saturnus, Iuppiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna.

Mais cet ordre n'a pas été transposé aux noms des jours de la semaine sans changement. Si nous prenons comme point de départ Saturne, le quatrième nom — suivant l'usage romain —, à savoir le Soleil, s'applique au deuxième jour ; le quatrième suivant, à savoir la Lune, au troisième jour ; le quatrième suivant, à savoir Mars, au quatrième jour ; le quatrième suivant, à savoir Mercure, au cinquième jour ; le quatrième suivant, à savoir Jupiter, au sixième jour ; et, enfin, le quatrième suivant, à savoir Vénus, au septième jour. Cette manière de compter les jours n'est qu'un procédé abrégé : on ne devrait pas compter le quatrième, mais le vingt-quatrième nom, car toute heure du jour a, en astrologie, sa planète. En réalité, on aboutit, en se servant des deux procédés, au même résultat, c'est-à-dire, au même ordre, comme si nous prenions notre départ de Saturne :

Saturnus, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Iuppiter, Venus.

On a donc *dies Saturni, dies Solis, dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Veneris.*

A l'époque d'Auguste, on trouve, à côté du témoignage d'Horace déjà cité, d'autres preuves de ce que la semaine de sept jours était considérée comme une institution d'origine étrangère, c'est-à-dire orientale, et de ce qu'on n'ignorait ni la semaine juive (le sabbat et tous les autres jours y compris), ni le système astrologique, où le Saturne, qui coïncidait avec le sabbat juif, était considéré comme journée néfaste.

A Pompéi enseveli en 79 de notre ère par l'éruption du Vésuve, on a découvert des peintures et inscriptions (sgraffites), qui nous font voir que, vers l'an 70 de notre ère, la semaine astrologique était connue même chez le peuple. Elle a été introduite, plus tard, dans les provinces occidentales de l'empire romain, importée soit de l'Italie, soit directement de l'Orient.

L'existence de la semaine astrologique dans les provinces orientales romaines n'est prouvée que par des *quaestiones symposiacae*, IV, 7 de Plutarque ; de ce chapitre on ne connaît que le titre : διὰ τί τὰς ὁμωνύμους τοῖς πλάνησιν ἡμέρας οὐ κατὰ τὴν ἐκείνων τάξιν, ἀλλ' ἐνηλλαγμένως ἀριθμοῦσιν. Un autre témoignage de cette existence se trouve dans l'ouvrage astrologique de Vettius Valens I, 10 (de l'époque des Antonins) : περὶ ἑπταζώνου ἤτοι σαββατικῆς ἡμέρας ἀπὸ χειρός, où le mot ἑπτάζωνον (=septizonium) signifie sept sphères des planètes.

En Italie et dans les provinces occidentales de l'empire romain (non sans certaines exceptions), le christianisme, en y pénétrant, a trouvé le système astrologique bien enraciné ; il n'était pas capable de le détruire ; c'est pourquoi il s'est contenté de le modifier un petit peu.

En Grèce était répandu le système numérique (le sabbat juif compris) ; le samedi était, sans aucun doute, un jour férié de la communauté chrétienne primitive en Grèce. L'Eglise n'y avait donc pas besoin de faire, sous ce rapport, de profondes modifications. La veille du sabbat était, pour les Juifs, «une préparation de la fête», παρασκευή. Quand l'Eglise a abandonné les coutumes juives, elle a fixé comme jour férié le jour suivant le sabbat. Elle l'a appelé «jour du Seigneur» (κυριακή, c'est-à-dire ἡμέρα). On ignore la date précise de cette innovation.

On ne connaît le système de la semaine grecque que de l'époque où le christianisme victorieux a commencé à considérer comme jour férié le jour suivant le sabbat. Le système grec était donc le suivant : κυριακή, δευτέρα, τρίτη, τετάρτη, πέμπτη, παρασκευή, σάββατον (σάμβατον) ou σάββατα (σάμβατα). La semaine grecque commence donc par dimanche, lundi étant désigné comme le deuxième jour, etc. La veille de samedi est désigné comme «préparation» du jour férié, à savoir du sabbat. Quand l'Eglise victorieuse a désigné dimanche comme jour férié, le nom παρασκευή a perdu son sens primitif, mais la tradition enracinée l'a conservé de sorte qu'il a pénétré même dans l'hagiographie.

Les noms des jours de la semaine sont les mêmes dans toutes les langues slaves ; en vieux slavon, depuis l'époque la plus reculée, à savoir dès le 10e siècle, on trouve dans les documents écrits les noms suivants : **понедѣльникъ, въторьникъ, срѣда, четврътъкъ, пѧтъкъ, собота, сѫбота, сѫботъ, недѣлꙗ.**

Dans toutes les langues slaves on trouve les noms des jours de la semaine qui y correspondent complètement ; p. ex. en tchèque : *pondělí*, *úterý*, *středa*, *čtvrtek*, *pátek*, *sobota*, *neděle*.

Cet accord est d'autant plus remarquable que, pour les noms des mois, il n'y a aucun accord entre les langues slaves vivantes ni entre celles-ci et le vieux slavon.

Cet état de choses peut être expliqué par le fait que les Slaves ont emprunté tous les noms des jours de la semaine au vieux slavon, qui fut apporté à eux par le christianisme. On ne peut pas déterminer l'époque où sont nés les noms des jours de la semaine tels qu'on les trouve en vieux slavon. Le système de cette dénomination est clair : le point de départ est dimanche. Le jour suivant est désigné comme « jour après dimanche ». Les autres jours sont désignés comme deuxième, quatrième et cinquième jour suivant dimanche. Le troisième jour suivant le dimanche est désigné comme *umbilicus* par le nom středa (milieu de la semaine). Le dernier jour de la semaine porte le nom de la fête juive : dans certaines langues slaves son nom est dérivé de la forme « sabbata », dans les autres, de la forme « sambata ».

Ce système slave de la dénomination des jours de la semaine part, comme il est évident, du système grec comme il existe encore aujourd'hui. Le jour férié — dimanche — est désigné par le fait que l'on ne travaille pas durant cette journée. Ce n'est donc pas une dénomination religieuse, comme c'est le cas pour le grec κυριακή, ce qui veut dire « jour du Seigneur », ou bien pour le nom latin «(dies) dominica ». Le deuxième jour de la semaine est désigné comme «jour suivant la fête ». Il est donc évident que la semaine slave commençait — comme c'était le cas pour les Grecs — par le dimanche ; ce n'est donc que plus tard que dimanche a été considéré comme fin de la semaine. Probablement, on considérait comme peu convenable de désigner, comme le font les Grecs, le premier jour ouvrable comme «le deuxième», et non «le premier ». Les autres noms des jours de la semaine slave ont pour base les adjectifs numéraux, même en ce qui concerne le jour précédant le sabbat. Ce changement est, à son tour, très compréhensible, car le transfert de la fête au jour suivant, samedi, a fait perdre au jour désigné comme préparation (παρασκευή) sa signification originaire. Dans l'ordre des jours de la semaine il y a une exception : le nom du troisième jour n'est pas dérivé d'un adjectif numéral, il est désigné comme « milieu de la semaine ». Si l'on commence par dimanche c'est, en effet, mercredi qui représente le milieu de la semaine. La raison de cette exception n'est pas claire ; peut-elle être cherchée dans le fait qu'il était difficile de former un substantif convenable dérivé de l'adjectif *třetí* (le troisième), ou bien que ce jour avait, dans la vie administrative, une signification particulière ? Il est intéressant de constater que certaines langues germaniques désignent mercredi comme *Mittwoch* (à savoir milieu de la semaine). Est-ce parce-que le dieu Wodan ne jouissait pas d'une estime particulière ou bien que l'Olympe germanique ne disposait pas d'un dieu qui correspondît, par son importance, au Mercure de la dernière époque, ou bien c'était une raison administrative inconnue ? Dans le système germanique cette exception est beaucoup plus frappante que dans le système slave, elle n'existe d'ailleurs pas dans toutes les langues germaniques.

Je ne considère comme probante l'opinion d'après laquelle la désignation de mercredi comme « milieu de la semaine » a été empruntée par les Slaves aux Goths.

A la fin, j'arrive à l'état de choses en roumain. En roumain, et dans tous les dialectes roumains, c'était et c'est encore aujourd'hui le système astrologique, c'est-à-dire romain, et non le système grec qui est répandu. Le système romain s'est enraciné en roumain probablement avant l'arrivée du christianisme, qui a fourni à cette langue la dénomination pour samedi et pour dimanche. Le roumain a montré, en gardant la semaine romaine, une résistance particulière à l'influence de ses voisins grecs, de Byzance.

Le magyar a, comme il est naturel, emprunté les noms des jours de la semaine aux langues slaves.

CONTRIBUȚIA DOCTORULUI CREȚULESCU LA FORMAREA LIMBII MEDICALE ROMÎNEȘTI

DE

C. SĂNDULESCU

Problema formării limbii noastre medicale nu a fost cercetată pînă în prezent în condițiile necesare, adică sub aspectul lexicologiei și al gramaticii [1]. O cercetare a problemei, începînd cu primele tipărituri medicale romînești este indicată, atît pentru cunoașterea modului de formare a limbii noastre medicale, cît și din punctul de vedere mai larg, linguistic. Limba publicațiilor medicale romînești face parte, după cum știm din cadrul general al limbii literare, care s-a format după multiple experiențe și prefaceri. De la limba textelor religioase și a cronicarilor și pînă la tiparele aparent fixate ale limbii literare este un drum lung, în cursul căruia se înregistrează etape diferite și popasuri. Curentul latinist și înrîurirea franceză constituie două exemple în această privință.

Amintim faptele de mai sus pentru că ele trebuie să fie bine cunoscute de cel care cercetează procesul formării limbii medicale la noi în țară. Stabilirea în primul rînd a unui vocabular tehnic medical și în al doilea rînd formarea unui stil propriu publicațiilor de specialitate au avut loc în condiții mai laborioase decît acelea pe care le-a înregistrat limba literară propriu-zisă. Acest lucru se explică prin condițiile particulare, mai grele ale dezvoltării științei medicale însăși în țara noastră. Despre o limbă medicală romînească închegată credem că se poate vorbi abia către sfîrșitul secolului trecut. În procesul interesant al genezei acestei limbi, folosirea neologismelor constituie faptul fundamental, care se cuvine analizat cu precădere. Fără o terminologie masivă de import crearea unei limbi medicale romînești ar fi fost, după cum vom arăta mai departe, cu neputință. Dar nu numai din punct de vedere al vocabularului tehnic, ci

---

[1] După cîte știm monografia prof. V. Bologa : *Despre Terminologia medicală romînească a lui I. Piuariu* (Cluj, 1926) este unicul studiu autentic, științific în domeniul lexicologiei noastre medicale.

şi pe planul sintactic şi stilistic, deci pe planul general al limbii medicale cercetarea lucrărilor primilor autori ai tipăriturilor medicale devine obligatorie[1]. Între aceşti precursori ai bibliografiei medicale romîneşti un loc de seamă îl ocupă d-rul N. Creţulescu.

★

Lucrările d-rului Creţulescu se înscriu într-adevăr printre cele dintîi în literatura noastră medicală. Amintim că prima lucrare scrisă în limba romînă este aceea a lui Vasile Pop, *Despre apele de la Arpătac, Bodoc* şi *Covasna* — tipărită cu caractere slavone în anul 1821 la Sibiu. Cartea de proporţii reduse prezintă interes din punct de vedere lingvistic. Este cea dintîi încercare de creare a unui vocabular medical romînesc, în care se resimte masiv înrîurirea şcolii ardelene a lui Şincai, Micu şi Maior, cu cele două tendinţe caracteristice : înlocuirea elementelor nelatine din limbă şi ortografia etimologică[2]. Se ştie că această poziţie, organic opusă spiritului limbii noastre, nu s-a putut impune.

Spre a delimita mai clar contribuţia lui Creţulescu în materie de limbă scrisă medicală este necesar să semnalăm încă trei tipărituri modeste, care l-au precedat. Amintim „notiţele" d-rului *Theodori*, intitulate : *Scurtă arătare despre om şi despre întocmirile lui*, inserate în calendarul lui Carcalechi pe anul 1825[3]. Limba utilizată în aceste notiţe se caracterizează prin îmbinarea unor neologisme greceşti, ca *splanchne* (pentru viscere) şi *plevră*, cu elemente lexicale autohtone de felul cuvintelor : *oasă*, *sgîrciuri*, *găoriţe* (pentru : pori), *căpăţînă* (pentru : craniu), *maţe* şi altele. Theodori este vădit frînat în lucrare de lipsa unui vocabular tehnic romînesc. De aceea limba lui prezintă un aspect greoi şi arhaizant, închegîndu-se în fraze pline de pitorescul epocii. De pildă, pentru a justifica existenţa scheletului şi a-i lămuri rolul, Theodori spune : „Aşa dar, ca să aibă părţile cele tari proptă, iară cele fragede scuteală, fù de lipsă mahina cea de oasă".

Mai cităm traducerea publicată în anul 1826 la Mînăstirea Neamţ şi studiată pe plan medico-istoric de d-rii Cîndea şi Harnagea[4]. Este

[1] Socotim cu totul indicată o precizare de ordin general. Spunem în mod curent „limbă romînă", „limbă rusă" şi aşa mai departe. Este însă corect să spunem „limbă medicală"? În conformitate cu definiţia cunoscută materialist-dialectică a limbii şi cu cele două particularităţi ale acesteia (existenţa fondului principal de cuvinte şi a unei structuri gramaticale) expresia *limbă medicală* nu e desigur indicată. Cu toate acestea întîlnim în mod curent expresii ca : *limbă tehnică*, *limbă juridică*, etc. (la langue des juristes, die Ärztesprache, etc.). Pe aceeaşi linie strictă a definiţiei limbii ar fi necorect să se spună : limba cutărui autor, a lui Puşkin, Creangă şi aşa mai departe, folosite totuşi în vorbirea obişnuită. Cu rezerva acestor observaţii vom utiliza expresia *limbă medicală* în studiul de faţă.

[2] Se pare că atît Şincai, cît şi ceilalţi doi reprezentanţi ai şcolii ardelene nu au fost animaţi de tendinţa unei transformări atît de radicale cum ar fi fost aceea a unei latinizări totale a limbii romîneşti. În cugetările sale *Alecu Rusu* spunea de pildă despre Maior că acesta „nu a gîndit de fel a îmbrăca limba romînă în haine latine, a lipi slobodul îmblet şi armonia limbei pe vreo sistemă" (*Gh. Bulgăr*. Recenzia lucrării : *Şcoala Ardeleană* de Em. Boldan, în Limba romînă, 1959, nr. 5, p. 119).

[3] I. Georgescu, *Scurte noţiuni de anatomie într-o publicaţie din 1925*, în *Studii şi cercetări de istoria medicinei*. Edit. medicală, 1957, p. 350 şi urm.

[4] Comunicare la Soc. ştiinţelor medicale, secţia organizare şi istoria medicinei, 1958.

vorba de lucrarea anexă la un *Encheiridion* datorită probabil unui anume Nicodim Aghioritul. Titlul indică materia tratată: *Pentru inimă. Ce feliu de formă are inima omului, despre anatomii (adică spintecătorii omului) cei mai de curînd*... Și în această scurtă publicație se vădesc dibuielile de început ale glosarului, concretizate în maniera nesigură a expresiei tehnice medicale. Autorul spune de pildă *sînuri* în loc de ventricule și *urechi* pentru cavitățile atriale ale inimii. Arterele sînt numite *vinele cele mari*, iar *flevele* indică venele. Influența terminologiei medicale grecești apare în chip evident. Artera pulmonară este numită *arteria răsuflării*, iar vena cavă, *vena cea adîncă*. Efortul traducătorului, prea strict legat de sensul cuvintelor grecești se îmbină cu tendința formării de noi termeni romînești, fără a se obține rezultate acceptabile.

Ne oprim aici în ce privește analiza publicațiilor care au precedat lucrările dr. Crețulescu, semnalînd încă *Antropologhia* sau *Scurta arătare despre om*, tipărită în anul 1830 la Buda. Pentru a înțelege mai bine superioritatea metodelor lingvistice ale dr. Crețulescu reținem faptul că înaintașii lui nu au priceput că transpunerea mecanică a cuvintelor străine trebuie să facă loc procedeului adaptării critice la spiritul limbii romîne. Tocmai pe această linie sănătoasă a mers de regulă Crețulescu.

Lucrarea sa principală este *Manualul de anatomie* tipărit în anul 1843 în tipografia lui Eliade. Însăși această informație editorială ni se pare elocventă. Se știe că Eliade Rădulescu a jucat un rol pozitiv, cultural și politic în prima parte a vieții lui. Înainte de a deveni adeptul pînă la nefiresc al manierei italienizante în limbă, iar în politică unul din principalii vinovați de eșecul revoluției de la 1848, Eliade a manifestat tendințe politice și culturale progresiste. În ce privește limba el este printre cei dintîi care luptă împotriva școlii latiniste. Încă în anul 1828 tipărește la Sibiu *Gramatica romînească*, în care se declară pentru simplificarea alfabetului și pentru îmbogățirea limbii prin neologisme. Mai mult, Eliade Rădulescu arată lipsa de sens a ortografiei etimologice și superioritatea celei fonetice. Între anii 1830 și 1840 are loc procesul plin de interes al modernizării rapide a glosarului romînesc, oglindit mai ales în literatură și presă[1].

Aceste directive nu au rămas fără influență asupra limbii scrise a contemporanilor lui Eliade Rădulescu. În ce privește *Manualul de anatomie* al lui Crețulescu, acesta satisface în condiții lăudabile cerințele formulate de gramatica lui Eliade. Manualul reprezintă prima lucrare medicală în care se resimte preocuparea de a oferi limbii scrise caracterul ei firesc și curgător, după modelul limbii franceze. De altfel Crețulescu era el însuși un om de formație culturală franceză, tipărindu-și teza de doctorat în limba respectivă.

Încă din prima pagină a cărții citate, cititorul este pus în cunoștință cu metoda folosită de autor: „În cursul acestei scrieri termenii m-au încurcat destul; cu toate acestea am lăsat pe cei franțozești, care și ei sînt

[1] Vezi Gh. Bulgăr, *Despre lexicul vechi de origină latină*, în: *Omagiu lui I. Iordan*, 1958. Pătrunderea masivă a neologismelor a fost combătută prin revista „Albina", dar mai ales de grupul scriitorilor de la „Dacia literară" care au îmbinat uzul neologismelor cu justa valorificare a tezaurului lingvistic național.

împrumutați cei mai mulți din latinește sau elinește". Afirmația lui Crețulescu trebuie comentată în sensul că autorul nu înlătură neologismele tehnice, ci le adoptă pe cît posibil critic, sau cum spune dînsul, „a lăsat" să persiste cuvintele „franțozești". Aceeași metodă o urmase și într-o lucrare mai mică, tipărită cu un an înainte : „*Manualul pentru îngrijitori și îngrijitoare de bolnavi* etc.". Aci Crețulescu exprimă încă mai clar modalitatea sa de lucru : „Termenii tehnici neputîndu-se înfățișa cu vorba din limba obștească în acest manual, i-am tradus cît a fost cu putință prin vorbele obicinuite în limba romînească, însoțite de numirile lor cele latinești, care singure pot fi cunoscute spițerilor". Aceste cuvinte posedă după părerea noastră o semnificație mai adîncă decît s-ar părea la prima vedere. Ele exprimă lapidar procesul inițial de formare a unei limbi medicale autohtone, mai dificil de închegat decît limba literară propriu-zisă.[1]

Să analizăm în linii generale aspectele concrete ale problemei limbii în lucrările lui Crețulescu, terminologia și — în anumită măsură — stilul acestor lucrări. Socotim că terminologia medicală folosită de Crețulescu se poate împărți în trei categorii :

1. *Cuvinte tehnice medicale, care se păstrează și astăzi în vocabular* ;
2. *Cuvinte care au suferit modificări* ;
3. *Cuvinte care nu s-au menținut în glosarul medical actual.*

În ce privește prima categorie, a cuvintelor tehnice rămase în vocabularul contemporan, ea este cea mai bine reprezentată cantitativ în lucrările dr. Crețulescu, fapt care dovedește prin sine însăși o justă orientare în materie de limbă. Nu este cazul unei aprecieri amănunțite statistice de felul celor utilizate mai ales în filologia clasică. Vom cita numai faptul pozitiv al permanentizării unor denumiri anatomice principale, ca : *vertebră*, *atlas*, *axis*, *frontal*, *sfenoid*, *occipital*, *osul sacru* ; apoi termenii : *apofiză*, *tubercul*, *aponevroză* etc. Denumirile regiunilor corpului : *cervicală*, *lombară* și altele, ca și denumirea corectă *arteră* și *venă*, datează de la Crețulescu. Termenul *simfiză* îl datorăm tot lui Crețulescu, dar el este dublat în chip curios de cuvîntul neaoș *lipitură*. Nu putem reda, din lipsa preocupării respective la Crețulescu, și termeni din domeniul patologiei. *Serozitate* și *inflamație* sînt printre puținele cuvinte de acest fel, care ne demonstrează modalitatea fermă de prelucrare din limba franceză și adaptarea corectă a termenilor în limba romînă.

Nu mai puțin interesantă pentru cercetătorul lingvist — ca și pentru medic — este cea de-a doua categorie, a cuvintelor care au suferit modificări în cursul timpului. Crețulescu scrie de pildă *cocsul* în loc de osul coxal, mușchii *între-costași*, pentru intercostali, mușchiul *rondul cel mic* și *rondul cel mare*, în loc de mușchiul rotund. Apoi : *sinii duri-meri*, în loc de sinusurile durei-mater, *cerebru* în loc de creier, *nervurile* optice în loc de nervii optici, *sezun* pentru jejun, *ganglioane* în loc de ganglioni. Nu

[1] Astăzi, întreg acest proces genetic al terminologiei tehnice este mai greu de înțeles. Caracteristică ni se pare mărturisirea lui Dinicu Golescu în *Însemnare a călătoriei mele.* El declară că a fost nevoit să scrie în limba grecească, pentru că întîmpina foarte des „vederi de lucruri ce nu le avea numite în limba națională" ... Și aceasta „nu fără a încerca rușine, căci toți tovarășii drumeți scria fiecare în limba sa cea națională".

continuăm enumerarea exemplelor. Este clar că în aceste cazuri autorul nu a găsit cea mai potrivită formulă de adaptare a terminologiei medicale franceze. Expresia *sinii duri-meri* trădează bunăoară pura transpunere a termenilor francezi corespunzători.

Menționăm în sfîrșit cuvintele medicale utilizate de Crețulescu și care au fost înlocuite total în vocabularul actual. Autorul spune de pildă, *găunoșitură* (cotiloidă și glenoidă) în loc de cavitate; *căpătîi* de sus și de jos al unui os în loc de diafiză. Pentru termenul anatomic actual *fosă* Crețulescu scria adîncitură, de exemplu adîncitura iliacă; în acest caz e limpede că termenul *fosă* ar putea fi înlocuit astăzi din vocabular fără mare pagubă, ca și alte franțuzisme nefirești ale terminologiei medicale actuale. Crețulescu mai folosește cuvinte tehnice pe care le traduce într-un chip nu prea fericit din limba franceză ca *lighean* pentru bazin și *trîmbiță* pentru trompă (grecește : *salpinx*). El spune de pildă : *trîmbița lui Eustaș* și *trîmbițele mitrei*, expresii care ni se par astăzi nefirești.

Un aspect fundamental al limbii lui Crețulescu îl constituie tendința de utilizare masivă a formelor galicizante, desigur nu în măsură să deștepte impresia pe care ne-o lasă franțuzismele coanei Chirița. Dr. Crețulescu scrie de pildă *oreietă*, *șarpanta trupului*, *peritoan*, *pia* și *dura mera*, *surfață*. El transcrie fonetic din limba franceză adjective ca *palmer*, *planter*, *alveoler*, *saliver*. Acest fapt se explică prin dificultățile pe care Crețulescu le întîmpină în crearea unui vocabular tehnic romînesc ; și nu numai tehnic. Lipsurile pe care comentatorul actual le desprinde în opera lui Crețulescu nu micșorează cu nimic meritul său în formarea limbii medicale romînești. Noi nu putem cere unui autor din deceniul al patrulea al secolului trecut să scrie o limbă tehnică fără cusur, date fiind circumstanțele generale de ordin cultural ale epocii. Mai trebuie să ținem seama că și astăzi, după 130 ani de la *Manualul* lui Crețulescu terminologia medicală oscilează uneori, de pildă între expresiile *maladiile cordului* și *bolile inimii*.[1] Crețulescu a suferit pe plan medical primul șoc al influenței franceze, atît de puternic în domeniul literaturii și nu poate fi învinuit că utilizează adesea un vocabular prea galicizant. Numai cu cîțiva ani înainte, în anul 1840, un scriitor ca Alecsandri publica nuvela *Buchetiera din Florența*, care abundă, după cum știm în neologisme franțuzești.

De altminteri factura frazei lui Crețulescu ne dezvăluie uneori efortul traducătorului, ca în propoziția : „*spre acest sfîrșit, organele curat zise au un oarecare număr de grămăjuie* ... etc." Aci expresiile „*spre acest sfîrșit*" și „*organe curat zise*" reprezintă evident transcrierea expresiilor franceze „à cette fin" și „organes proprement dits".

Putem așadar afirma că maniera stilului lui Crețulescu reflectă tendințele literare și curentul francez al vremii sale. În general Crețulescu folosește neologismele cu spirit de discernămînt, dar se resimte în scrierile sale de unele îndoieli în materie de expresie medicală.

[1] Este greu să afirmăm totdeauna în cazul sinonimelor, care cuvînt trebuie preferat. Într-un studiu din anul 1937, în care lua poziție împotriva „puriștilor", Prof. Graur oferea între altele, tocmai exemplul cuvintelor *cord* și *inimă*, arătînd că este vorba în acest caz de „prestigiul științific" al unor sinonime. Medicii preferă să spună *cord* în loc de *inimă* și *vomitare* în loc de *vărsătură* (Prof. Al. Graur, *Neologismele*, retipărire din „Rev. Fund.",1937, p.12).

În ce privește alfabetul utilizat în cele două lucrări ale lui Crețulescu reiese și aici, după părerea noastră, înrîurirea gramaticii lui Eliade Rădulescu, adică tendința transpunerii fonetice. Crețulescu folosește 28 semne, dintre care 12 latine și 15 chirilice. Se știe că alfabetul lui Eliade avea tot 28 semne și reprezenta o simplificare a celui utilizat în gramatica mai veche a lui Enăchiță Văcărescu, care avea 33 semne, exclusiv chirilice[1].

Trebuie să menționăm faptul că peste 34 ani, d-rul Crețulescu începe publicarea unei noi lucrări, de data aceasta un tratat de anatomie (între anii 1877 și 1883). În această lucrare terminologia tehnică se înfățișează în condiții mai ferme, limba este mai pură și mai apropiată de cea actuală, franțuzismele mai rare. Stilul de regulă curgător și clar, sintaxa bine închegată a primelor lucrări se menține și în tratatul de anatomie din 1877—83. Poate că cea mai bună dovadă în acest sens este faptul că lucrările medicale ale lui Crețulescu, cele vechi, dar mai ales cele noi se pot citi cu interes profesional și astăzi, deși sînt lipsite de iconografia necesară.

Pentru studiul limbii tratatul cel nou al lui Crețulescu nu mai prezintă însă același interes ca *Anatomia* din 1843. Crețulescu păstrează încă unele franțuzisme ca *surfață* sau cuvinte neaoșe ca *găunoșitură* (pentru cavitate), dar în general majoritatea termenilor sînt la fel cu cei de astăzi. *Trîmbița lui Eustaș* a devenit trompa lui Eustaș, *sezunul* a căpătat forma lexicală corectă : jejunul, iar *ileul* a devenit ileon. Crețulescu nu mai scrie *palmer* și *alveoler*, deși păstrează încă forma *over* în loc de ovar sau cuvintele *dura* și *pia meră.*

★

În concluzie, studiul limbii medicale a d-rului Crețulescu ne arată că metoda folosită de el a fost rodnică. Justa adoptare a neologismelor constituie, cu toate lipsurile inerente, meritul principal al lui Crețulescu sub raportul formării limbii medicale romînești. Se știe că în toate limbile și în toate timpurile — de pildă în cazul grecismelor limbii latine — neologismele au fost utilizate de oamenii cei mai cultivați ai poporului respectiv. În ce privește limba noastră scriitorii din veacul trecut nu sînt tocmai inovatori. Cu un veac și jumătate înainte, la *Dimitrie Cantemir* aflăm prima încercare de orientare spre uzul neologismelor. Minunatul om de cultură, care a fost domnul Moldovei a înțeles, prin însăși formația lui multilaterală, necesitatea neologismelor pentru limbă și le-a folosit, cu deosebire în *Istoria Ieroglifică* ; aci aflăm de pildă întîia dată cuvîntul *democrație.*

Față de dibuielile în exprimare ale înaintașilor și față de încercările latinizante, galicizante sau autohtonizante, d-rul Crețulescu are meritul de a fi urmat linia cea mai potrivită în ce privește limba scrisă. În mod just dr. Iliescu, autorul unei teze de doctorat asupra activității lui Crețulescu, îl consideră „creatorul stilului științific medical modern”.

---

[1] Amintim că procesul înlocuirii literelor cirilice sau așa-numita *transliterație* începe în deceniul al IV-lea și se desăvîrșește în anul 1860, cînd se introduce complet alfabetul latin. După această dată se utilizează exclusiv literele latine, nu fără dificultăți, deoarece semnele latine nu acopereau toate fonemele limbii romînești.

Se știe că limba constituie un fapt viu, un fenomen de cultură în continuă prefacere. Acest lucru l-a spus încă acum douăzeci de veacuri Horațiu (*Arta Poetica* V. 69—73) și înaintea lui Platon (*Cratylos*, 440). Limba medicală nu poate avea nici ea un caracter absolut și static. Ceea ce au înfăptuit înaintașii medici și în primul rînd Crețulescu și ceea ce se petrece în timpul nostru pe planul publicațiilor medicale, reprezintă doar etape în cursul procesului neîntrerupt de prefacere în materie de limbă.

Revenind la tema studiului nostru amintim că dr. Crețulescu a desfășurat și o activitate publicistică cu caracter nemedical, consemnată cu minuțiozitatea profesională caracteristică de Sadi Ionescu. Problema studiului lexicologic și gramatical al scrierilor lui Crețulescu se poate limita însă fără prejudicii la publicațiile medicale analizate mai înainte. Pentru cercetarea formării limbii medicale romînești lucrările sale prezintă, după cum am văzut, un deosebit interes. Dacă azi nici un medic nu mai spune *mațe* și *gîlci*, *vîna cea adîncă* sau *arteria răsuflării* și dacă posedăm o terminologie tehnică adaptată organic limbii noastre, acest fapt se datorește în bună măsură dr. Crețulescu.

SUFIXUL *-IADĂ*

DE

LUIZA SECHE

Sufixul de origine greacă *-iadă* a intrat în limba romînă prin intermediul limbii franceze, în împrumuturi ca: *Henriada, miriadă, naiadă, olimpiadă, pleiadă* etc. Într-un singur caz limba romînă a putut să apeleze direct la izvorul grecesc pentru a împrumuta asemenea formații: este vorba de *Iliada*. Cu excepția *Henriadei* și a *olimpiadei*, în toate cuvintele împrumutate de acest tip, sufixul nu este analizabil pe teren romînesc. De aceea, în primul rînd aceste două împrumuturi (la care se adaugă și împrumutul neanalizabil *Iliada*) au putut servi ca model pentru formarea unor derivate romînești similare. *Henriada*, numele celebrei poeme epice iscălite de Voltaire, este ea însăși, în limba franceză, o creație analogică după nu mai puțin celebra *Iliadă*. Ambele poeme, dar mai întîi cea elenă, au fost traduse în limba romînă în prima jumătate a veacului trecut, în epoca de început a literaturii noastre beletristice. La 1837 apăreau în romînește, în versiunea lui C. Aristia, primele cînturi ale *Iliadei*, traducere mult lăudată de Heliade și care s-a bucurat, la noi, de o primire entuziastă; dovadă că, la 1868, Aristia reia traducerea. În 1838 comisul Vasile Pogor tipărea versiunea romînească a *Henriadei*, și ea foarte bine primită. Succesul acestor opere se explică în bună parte prin conținutul lor eroic. Scriitorii noștri beletriști din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca și cei din a doua jumătate, au încercat să creeze și ei epopei inspirate din trecutul istoric național. Cel dintîi, I. Budai-Deleanu, cunoștea perfect pe Homer, pe care-l citează adesea în opera sa, și *Țiganiada* nu este decît un reflex parodiat al *Iliadei*[1]. *Țiganiada* este cea dintîi formație romînească cu sufixul *-iadă*, după modelul lui *Iliada*. Specializat pe teren romînesc în denumiri de

---

[1] Iată ce spune poetul despre titlul poemului său: „*Țiganiada*, adecă lucru sau povestea țiganilor. Omer încă de la Illion, țăria Troadei, au numit cîntecul său Illiada. Virghil de la Enea, eroele pe care au cîntat, au chiemat cîntarea sa Eneida etc. și autoriu istoria țiganilor numește *Țiganiada*". I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*. Ediție îngrijită de J. Byck. București, 1953, p. 3.

epopei istorice, sufixul a fost, într-o vreme, oarecum productiv. El apare în titluri ca *Bolintiniadele* (de D. Bolintineanu, 1866), *Negriada* (de Aron Densușianu, 1879) sau *Horiadele* (proiect care aparține lui M. Eminescu). Astăzi genul literar nu mai este actual și, prin urmare, sufixul a încetat să mai derive pe teren romînesc asemenea formații. Abia de curînd întînim, într-o poezie iscălită de acad. V. Eftimiu, derivatul pe teren romînesc *Leniniadă* (*Slăvind eroul și biruitorul /Eu văd — și nu-i departe viitorul !/ Un nou Homer scriind „Leniniada"*, în Romînia liberă, nr. 4828/1960, p. 2). Acad. Iorgu Iordan înregistrează de asemenea două formații relativ recente, ocazionale[1], înrudite cu cele de mai sus, dar care nu mai indică nume de epopei : *potemkiniadă*[2] „arta de a salva aparențele", la Cezar Petrescu (*Se dovedise strălucit meșter întru ale potemkiniadelor, cu ocazia expozițiilor jubiliare*) și *donchișotiadă* „faptă extravagantă, nesocotită, lipsită de simțul realității"[3]. Recent, am întîlnit în publicistică o nouă formație ocazională cu acest sufix, *robinsoniadă*, cu sensul aproximativ de „complicație inutilă" (*Cu cît are cronicarul stilul mai colorat, cu atît își poate îngădui unele robinsoniade.* G. L. 26 (267), 1959, p. 7).

De la funcțiunea inițială strictă, aceea de formare de nume de epopei, sufixul și-a extins, în zilele noastre, sfera, pentru a deriva cuvinte cu sens peiorativ, „parodii" de epopei, cuvinte, după cum am văzut, ocazionale. Sufixul *-iadă* apare din ce în ce mai rar în asemenea formații și, după toate probabilitățile, va dispărea.

*

Al doilea împrumut analizabil în limba romînă, în afară de *Henriada*, este cuvîntul *olimpiadă*. Termenul, de origine grecească (ὀλύμπιας, —άδος), apare în numeroase limbi europene. Nouă ne-a venit în orice caz prin filieră franceză, la o epocă foarte recentă, cu două accepțiuni : „**1.** (la greci) perioadă de patru ani între cele două celebrări succesive ale jocurilor olimpice, în onoarea lui Jupiter, servind ca unitate pentru măsuratul anilor ; **2.** competiție sportivă internațională care are loc din patru în patru ani ; jocuri olimpice." În mod curent, termenul circulă în limba romînă numai în sensul al doilea, din domeniul sportiv (*Boxerii care sînt vizați să ne reprezinte pe ringul arenei romane „Palazzo dello Sport", în cadrul olimpiadei, au primit sîmbătă seara în sala Floreasca primele calificative din partea spectatorilor.* I. B. 2042/1960, p. 4. *Ultimele două zile ale olimpiadei de iarnă au ținut să încununeze prin performanțe excepționale marea competiție.* S. P. 3572/1960, p. 4). Ca și în cazul *Henriadei*, analiza sufixului *-iadă* în împrumutul *olimpiadă* este un proces livresc, iar formațiile romînești după modelul lor sînt ca atare (sau au

[1] *Limba romînă actuală*, București, 1947, p. 157.

[2] De la numele unui general și om politic rus, Potemkin, renumit prin dibăcia cu care știa să salveze aparențele.

[3] Acad. I. Iordan consideră însă că amîndouă cuvintele sînt formate cu sufixul *-adă*, după modelul unor cuvinte ca *bufonadă, mascaradă, fanfaronadă*, luînd în sprijin pentru această afirmație faptul că ele au un sens peiorativ vizibil. Nu cred că trebuie să analizăm în cuvintele de mai sus un sufix *-adă*, deoarece, în cazul acesta n-am putea explica existența lui *-i-*.

fost la origine) livrești. După cum exemplul *Henriada* (și *Iliada*) a creat pe teren romînesc nume de epopei istorice, *olimpiadă* a servit ca model pentru derivate romînești — nume de competiții sportive.

După modelul acestui cuvînt, a fost lansat cuvîntul *balcaniadă*[1] ,,competiție sportivă internațională la care participă țările din Peninsula Balcanică; jocuri balcanice''. Formația, neînregistrată în dicționarele noastre și nici în cele străine, este foarte răspîndită în sport și a intrat de mult în limba literară (*Al doilea eveniment important îl constituie participarea echipei noastre reprezentative de seniori la balcaniada de tenis. . . ce se va organiza la începutul lunii iulie.* I. B. 2082/1960, p. 4. *Meciurile din cadrul balcaniadei se vor disputa după formula ,,Cupei Davis''*. I. B. 2082/1960, p. 4). *Balcaniada*, ca și *olimpiada*, este o competiție sportivă internațională care are loc periodic. Interesant ni se pare faptul că acest cuvînt apare numai în limba romînă, neputînd fi regăsit nici măcar în limbile țărilor care participă la competiție.

★

După modelul lui *olimpiadă*, limba rusă a format pe *spartachiadă* (спартакиада), cuvînt foarte popular, avînd sensul de ,,competiție sportivă de mase care înglobează un complex de discipline sportive'' și derivînd de la *Spartak*, numele asociației sportive care a inițiat competiția. Tipul de competiție a fost însușit și de alte țări și, o dată cu competiția, limba romînă a adoptat și termenul, foarte cunoscut astăzi, deși vechimea lui nu este mai mare de un deceniu (*Comisia orășenească de organizare a spartachiadei de vară a tineretului a stabilit programul desfășurării întrecerilor fazei pe capitală a competiției.* I. B. 1852/1959, p. 4. *Spartachiada tineretului*. *Spartachiada pionierilor și școlarilor*. I. B. 1876/1959, p. 4). Desigur că împrumutul a fost ușurat și de existența, în limba romînă, a formațiilor *olimpiadă* și *balcaniadă*, atît de cunoscute în domeniul sportiv.

Succesul pe teren romînesc al cuvîntului *spartachiadă* a dus recent la crearea altor două cuvinte-nume de competiții sportive: *dinamoviadă* (,,competiție sportivă periodică la care participă membrii cluburilor Dinamo: ,,*Succesul boxerilor bucureșteni la dinamoviada din R. D. Germană* I. B. 1908/1959, p. 4. *Astăzi de dimineață a părăsit Capitala, îndreptîndu-se spre Pekin, lotul Dinamo București care participă între 18 și 28 aprilie, la dinamoviada masculină de baschet*''. I. B. 2082/1960, p. 1) și *ceferiadă*[2] (,,competiție sportivă periodică la care participă membrii clubului C.F.R.''; cf. Limba romînă 2/1959, p. 92).

În stilul sportiv romînesc au mai apărut în anii aceștia o serie de termeni formați cu sufixul *-iadă* pe care nu-i pot ilustra decît în parte (i-am auzit la radio, la emisiunile de sport, dar ei circulă și în presa de specialitate). Este vorba de cuvinte formate, după modelul lui *olimpiadă*

---

[1] Prima *balcaniadă* a avut loc la Atena, în anul 1930.

[2] Cuvîntul este atestat și de acad. Iorgu Iordan, în *Limba romînă actuală*, p. 158, însă cu altă semnificație: . . . *o creație trecătoare*, ceferiadă ,,*a șaptezecea aniversare a C.F.R.*'' (*sărbătorită în* 1939).

și *spartachiadă*, de la nume de sporturi sau de instituții care patronează diverse competiții. În prima categorie intră *alpiniada* „competiție sportivă la care participă sportivii specializați în probele alpine" (< *alpinism*). În a doua categorie se pot enumera: *academiada* („competiție sportivă la care participă sportivii din cadrul Academiei R.P.R." < *Academie*: *Zilele trecute a avut loc deschiderea festivă a academiadei*. S. P. 3634/1960, p. 3. *Academiada, competiție de masse la care iau parte aproape toți cei 1100 membri ai asociației sportive de aici* [Academia R.P.R.], *este, așa cum arătam, la cea de-a doua ediție* S.P. 3634/1960, p. 3) și *universiada* („competiție sportivă cu caracter național sau internațional la care participă asociațiile studențești": *Universiada de iarnă de la Chamonix*. S. P. 3575/1960, p. 7. *Proba de slalom uriaș bărbați din cadrul competiției internaționale studențești „Universiada de iarnă" a fost dominată de schiorii elvețieni*. S. P. 3575/1960, p. 7).

Cele enumerate mai sus arată că sufixul *-iadă* este din ce în ce mai slab reprezentat, în limba romînă, în numele de epopei, și din ce în ce mai bine în terminologia sportivă, în care astăzi s-a specializat[1]. Tema la care se atașează este întotdeauna un substantiv și formează întotdeauna substantive. Nu este în concurență cu nici un alt sufix; ideea cuprinsă în cuvintele formate cu acest sufix poate fi exprimată — atunci cînd se referă la competiții sportive — prin perifraze: *jocuri olimpice* (*olimpiadă*), *jocuri balcanice* (*balcaniadă*), *jocuri universitare* (*universiadă*) etc. Sufixul *-iadă* nu este un sufix productiv; formațiile în care apare sînt sau efemere sau cu răspîndire circumscrisă într-un singur stil al limbii, stilul sportiv. Deoarece însă este activ în domeniul sportiv și nu este în concurență cu nici un alt sufix, este foarte probabil ca sufixul *-iadă* să capete teren și să devină productiv, măcar pentru domeniul special în care circulă astăzi.

[1] Am auzit pentru cuvîntul *olimpiadă* o extensiune în afara stilului sportiv: „olimpiada de fizică și matematică" (organizată de Gazeta matematică și fizică).

ZUM FORM-INHALT PROBLEM

VON

EUGEN SEIDEL

(Berlin)

A. Graur hat 1959 auf dem Erfurter Symposion : Zeichen und System der Sprache, wie schon in seinen *Studii de lingvistică generală* (Bukarest 1955), zum linguistischen Problem : Form und Inhalt Stellung genommen, wozu ich eine These vorlege, zu der ich, von ganz anderer Fragestellung ausgehend, gelangt bin.

A. Graur (a.a.O., p. 77) führt aus, daß der Laut das Material, der Baustoff der Sprache ist, ähnlich wie Stein, Metall usw. das Material für die Bildhauerei sind. Laute an sich sind nach Graur keine Form, da sie ja, für sich genommen, keinen Inhalt haben. Von (grammatischer) Form eines Wortes kann erst gesprochen werden, wenn der Gesamtaufbau des Wortes in Betracht gezogen wird.

Zu einem ganz ähnlichen Ergebnis hat mich die Betrachtung der Lehnprägung geführt. Man muß in der Sprachwissenschaft zwischen Form und Material unterscheiden. Allerdings gehe ich nicht so weit, daß ich den Lauten den Formcharakter überhaupt abspreche, sondern ich möchte innerhalb der sprachlichen Form das Sprachmaterial als einen Bestandteil der Sprachform von der grammatischen Form, oder Form im engeren Sinne, unterscheiden.

Es erscheint mir aber mit Graur absolut notwendig, zwischen Sprachmaterial und grammatischer Form (Sprachform im engeren Sinne) zu scheiden, um den Begriff der Form für die Sprachwissenschaft richtig zu fassen. Ich beschränke mich auf ein Beispiel : die deutschen Wörter *Orthographie* und *Rechtschreibung*, aber auch genau so das russische *pravopisanie* sind unterschieden nur nach der *Form*, sie drücken den gleichen *Inhalt* durch verschiedene Formen aus. Danach ist auch das tschechische *pravopis* ebenfalls nur eine weitere Form, genau das lateinische *orthographia*. Mancher mag hier geneigt sein, auf die verschiedenen einzelsprachlichen Formen hinzuweisen und zu sagen : es ist eine Selbstverständlichkeit, daß verschiedene Sprachen den gegebenen gleichen Inhalt in verschiedener Form ausdrücken. Wer so schließt, versperrt sich den Weg, um den Unterschied zwischen den beiden deutschen Wörtern *Orthographie*

und *Rechtschreibung* zu erkennen. Es sind beides deutsche Wörter, Synonyme zwar, zwischen denen man stilistische Unterschiede sehen mag, aber es bleiben deutsche Wörter, die heute nebeneinander auftreten. Ein Hinweis auf die einzelsprachlichen Formenunterschiede würde darauf hinauslaufen, daß *Orthographie* und *Rechtschreibung* einen Inhalt formal verschieden ausdrücken. Die Analyse der Bildungsweise dieser Formen könnte nur Verschiedenheiten der Form konstatieren.

Die Bildungsweise dieser Formen ist tatsächlich aber gleich, die Formenanalyse liefert richtige Ergebnisse erst dann, wenn das Sprachmaterial als besonderer Teil der grammatischen Form anerkannt wird. Dann nämlich stellt sich erst heraus, daß deutsch *Rechtschreibung* und russisch *pravopisanie* dem Sprachmaterial nach verschiedene, aber formal genau gleiche Nachahmungen des griechischen Wortes *Orthographia* sind; deutsch *Orthographie* und lateinisch *orthographia* erweisen sich als Lehnwörter; das tschechische *pravopis* läßt sich lediglich durch historische Betrachtungsweise genau eingliedern.

Der Unterschied zwischen den Nachahmungen, nämlich den Lehnprägungen (Calques) und den Lehnwörtern (Fremdwörtern) wird verwischt, wenn man nicht das Sprachmaterial als besondere Seite der sprachlichen Form anerkennt. Erst durch diese Anerkennung kommt die Besonderheit von *ortho-*, *recht-* und *pravo-*; *graph-*, *schreib-*, und *pisa-*; schließlich *-ia*, *-ung* und *-nie* deutlich zutage: es handelt sich nämlich um weitestgehende Gleichheit der Form (der grammatischen Form im Sinne von Bildungsweise), Unterschiede sind nur durch das Material gegeben. Bei der Bedeutung, die der Untersuchung der Lehnprägungen in allen Sprachen zukommt, darf man sich den Zugang zu dieser Erscheinung nicht durch die Terminologie erschweren.

Nachdem wir gesehen haben , daß der Formbegriff in der Linguistik untergeteilt werden muß in *Sprachmaterial* und *grammatische Form*, scheint es nicht sonderbar und prinzipiell abwegig, auch für die korrelative Kategorie des Inhalts eine Untergliederung vorzuschlagen, um den Begriff für die Praxis der sprachwissenschaftlichen Arbeit bis ins Letzte nutzbar zu machen.

Form und Inhalt sind korrelative Kategorien. In der Praxis des Linguisten bestätigt sich zwar immer wieder die dialektische Einheit von Inhalt und Form, aber man muß das Kategorienpaar für die Sprachwissenschaft präzisieren und daher noch speziellere Begriffe einführen. Speziellere Begriffe sind auch für andere Wissenschaften eingeführt worden, um der Besonderheit des jeweiligen Gegenstandes besser gerecht werden zu können.

Was die Sprache anlangt, so bleiben wir zu sehr im Allgemeinen, wenn wir alles Sprachliche auf Inhalt und Form reduzieren. Schon an der Definition der Sprache als Werkzeug, das zur Verständigung *dient*, ergibt sich, daß es zweckmäßig ist, das Material der Sprache und den Zweck der Sprache terminologisch zu bezeichnen.

Natürlich ist es möglich, alles Ausgesagte in seinen sämtlichen Modalitäten unter dem Terminus Sprachinhalt zusammenzufassen, und alles Materielle, das ja geformt sein muß (selbst „artikuliert" ist nichts

weiter als „geformt"), zur Form zu rechnen. Das führt uns aber, wie wir gesehen haben, nicht weiter, und es wird auch bei sehr vielen Linguisten das terminologische Schema nicht streng angewendet.

Ein Beispiel aus den Arbeiten des Jubilars mag für viele Beispiele anderer Autoren stehen. Graur (*Introducere în Lingvistică*, Bukarest 1958, p. 23) spricht von der „spezifischen Funktion" der Sprache; die Sprache ist die materielle Hülle des Gedankens (p. 40), sie hat grammatische (linguistische) „Mittel". Auch bei der Besprechung des Verhältnisses von Form und Inhalt (p. 41) wird der Inhalt der Wörter durch den Zusatz „das heißt der Sinn" präzisiert, und die Form durch den Zusatz „das heißt der Lautkomplex", womit also die materielle Seite noch besonders erwähnt wird.

Wir erweitern also die korrelativen Begriffe, indem wir beim Inhalt sowohl als auch bei der Form Unterbegriffe schaffen. Beim Inhalt, den wir jetzt zu erwähnen haben, ist zu unterscheiden grammatische Funktion und semantische Meinung. Die Meinung ist allerdings von der (etymologischen) Bedeutung zu unterscheiden.

Die Einführung der Slottyschen Begriffe Meinung und Bedeutung in die Diskussion von Form und Inhalt im sprachlichen Bereich halte ich für richtig und notwendig, nicht nur, weil Slotty von Wortform und Wortinhalt ausgeht, sondern auch, weil seine Begriffe geeignet sind, die Grammatik von der Semasiologie zu unterscheiden.

Es ist hier nicht der Ort, die Gesamtproblematik des Begriffes Inhalt für die Linguistik aufzurollen, zumal die Debatten darüber auf dem Erfurter Symposion noch nicht vorliegen.

Ich möchte mich daher mit kurzen Andeutungen begnügen. Die üblichen Wörterbücher — gleich ob einsprachige oder mehrsprachige — geben die Meinung der Wörter an (rumänisch *masă* entspricht deutsch *Tisch*). Etymologische Wörterbücher geben die Bedeutung, nämlich die Grundbedeutung der betreffenden Wörter an — anders ausgedrückt, das ursprüngliche Merkmal, nach dem die Benennung erfolgte. Für deutsch *Tisch* ergibt sich also als Etymologie lateinisch *discus*, für rumänisch *masă*, lateinisch *mensa*. Es berührt unseren Zusammenhang nicht, daß für diese lateinischen Wörter weitere etymologische Anknüpfungen bestehen.

In der lebendigen Rede treten aber nicht nur die Formen *Tisch* und *masă* in ihrer heutigen Meinung auf, sondern verschiedene grammatische Formen (*mesei*, *mese*, *Tisches*, *Tische* usw.) Diese verschiedenen Formen entsprechen verschiedenen Funktionen im Satz und in jeder Redeeinheit (Kasus, Numerus usw. beim Nomen, Person, Tempus, Modus usw. beim Verbum).

Die Unterscheidung zwischen Meinung und Funktion ist umso nötiger, als es Wörter gibt (z.B. französisch *de* und *à*), die überhaupt keine *Meinung*, aber eine grammatische *Funktion* haben. Rein grammatisch funktionell — in keiner Weise lexikalisch-semantisch — unterschieden sind auch z.B. betonte und unbetonte Pronomen in manchen Sprachen (franz. *je-moi*, rum. *mă-pe mine*).

AM RANDE NOTIERT, DEN KERN GETROFFEN.

LINGUISTISCHE ANREGUNGEN AUS LENINS PHILOSOPHISCHEM NACHLASS

VON

INGEBORG SEIDEL-SLOTTY
(Berlin)

Lenins Philosophischer Nachlaß ist nicht nur für den Philosophen eine Fundgrube wesentlicher Erkenntnisse und Problemstellungen, sondern bietet auch anderen Wissenschaften außerordentliche Anregungen. Für die Sprachwissenschaft trifft dies nicht nur insofern zu, als sie in ihren allgemeinen theoretischen Grundlagen nicht ohne einen philosophischen Standort möglich ist; einen besonderen Reiz bildet vielmehr der Philosophische Nachlaß Lenins für den Linguisten dadurch, daß eine Anzahl von Bemerkungen und Hinweisen direkten Bezug auf die Sprache nehmen. Einem dieser Hinweise nachzugehen, ist der Zweck dieser kleinen Studie. Es soll am konkreten Sprachmaterial gezeigt werden, wie Lenins Anregungen für die Sprachwissenschaft fruchtbar gemacht werden können. Bei näherem Zusehen stellt sich heraus, daß manche linguistischen Probleme, für deren Lösung bisher keine befriedigenden Antworten gegeben wurden, geklärt werden können, wenn man Lenins Hinweisen nachgeht. Daß die betreffenden Fragen bisher nicht geklärt wurden, hat seine Ursachen vorwiegend in zwei Faktoren: einerseits in den metaphysischen Erklärungsversuchen und andererseits in der weit verbreiteten philologischen Unsitte, sprachliche Erscheinungen isoliert zu behandeln. Viele sprachwissenschaftliche Untersuchungen mußten fruchtlos bleiben, weil sie nicht den Zusammenhang von Sprechen und Denken beachteten und nicht dialektisch vorgingen.

Wir wollen zunächst zwei Probleme, oder, genau genommen, einen Problemkomplex mit verschiedenen Seiten behandeln. Es handelt sich um einen Komplex, den bereits Hegel als sprachliches Problem gesehen hat. Lenin hat das Problem bei Hegel aufgespürt und darauf hingewiesen,

Man kann die Fragen in Hegels *Wissenschaft der Logik* weiter zurückverfolgen. Natürlich gibt es dort keine zusammenhängenden speziellen Abhandlungen über sprachliche Probleme, sondern es wird nur gelegentlich auf sprachliche Erscheinungen hingewiesen, die Hegel für die Erfassung der Logik aufschlußreich erschienen.

Für den Sprachforscher ist die Sachlage anders. In der Sprachwissenschaft können prinzipielle Erkenntnisse Hegels, die von Hegel selbst, beziehungsweise von Lenin, mit Hinweisen auf Sprachliches versehen wurden, benutzt werden, um Klärung in bestimmte Komplexe sprachlicher Erscheinungen zu bringen. Die Gesetze der Sprache sind andere als die der Logik, sie hat ihre eigenen inneren Gesetze. Aber die Gesetze der Logik und ihre Formen sind Denkgesetze, die wiederum nur mittels der Sprache zum Ausdruck kommen. Für Lenin war der Zusammenhang selbstverständlich, aber er stellt die Identität von Sprechen und Denken mit gleich zwei Fragezeichen in Frage. (W. I. Lenin, *Aus dem Philosophischen Nachlaß*, Berlin, 1954, p. 5).

Mit Recht weist A. Graur (*Studii de lingvistică generală*, Bukarest 1955, p. 80) daraufhin, daß Philosophen und Linguisten zusammenarbeiten müssen. Gehen wir von der Philosophie aus, so handelt es sich um den ,,Gegensatz in Einem'', wie es bei Hegel heißt, oder um die Anwendung der Definition der Dialektik, wie sie Lenin von Hegel aufnimmt : ,,Fassen des Entgegengesetzten in seiner Einheit'' und zwar auf Begriffliches, Sprachliches angewendet. Wir wollen uns zunächst nicht mit den Worten beschäftigen, die beide gegensätzliche Bedeutungen enthalten, sondern um Verhältnisbestimmungen im weitesten Sinne des Wortes (nämlich nicht auf den grammatischen beschränkt). Daß die Einheit der Gegensätze in der Vorstellung nicht stets bewußt ist, hängt mit der Automatisierung der Sprache zusammen und beweist nichts gegen das Vorhandensein. Sehen wir uns die von Lenin (a.a.O., p. 58) angezogene Hegelstelle an : ,,Die trivialsten Beispiele von Oben und Unten, Rechts und Links, Vater und Sohn und so fort ins Unendliche, enthalten alle den Gegensatz in Einem. Oben ist, was nicht Unten ist; Oben ist bestimmt nur dies, nicht Unten zu sein, und ist nur, insofern ein Unten ist; und umgekehrt; in der einen Bestimmung liegt ihr Gegenteil. Vater ist das Andere des Sohnes, und der Sohn das Andere des Vaters, und jedes ist nur als dies Andere des Anderen; und zugleich ist die eine Bestimmung nur in Beziehung auf die andere...''

Diese instruktiven Beispiele Hegels lassen sich beliebig vermehren. Jedenfalls wird deutlich, daß diese Begriffe und auch die Wörter, die sie ausdrücken, nicht isoliert im Gedächtnis bestehen, sondern als Teile sich gegenseitig bestimmender Komplexe, als Korrelationen.

Mit diesen aus der Logik gewonnenen Erkenntnissen können nun verschiedene sprachliche Probleme geklärt werden, und manche Verlegenheitserklärung wird ersetzt, wodurch nicht nur neue Erkenntnisse über die Sprache gewonnen werden, sondern auch solche über die Wirklichkeit. Und was Lenin in einem Aphorismus über die Logik sagt, kann auch auf die Sprache angewendet werden (ohne deshalb in mechanische Gleichsetzung von Logik und Sprache zu verfallen) : Und Hegel hat wirklich

bewiesen, daß die logischen Formen und Gesetze keine leere Hülle, sondern die Widerspiegelung der objektiven Welt sind. Richtiger gesagt, nicht bewiesen, sondern genial erraten" (a.a.O., p. 99).

Der sprachliche Ausdruck für den „Gegensatz in Einem" kann entweder durch ein einziges Wort oder aber durch zwei Wörter, – die nicht in jedem Falle als einfache Antinome auftreten, – gegeben sein. Beide Möglichkeiten gehen letzten Endes auf dasselbe Denkphänomen zurück. Es ist naheliegend, daß der Gegensatz am deutlichsten in den Verhältnisbestimmungen zum Ausdruck kommt. Der Begriff des *Oben* bekommt wirklichen Inhalt nur, wenn es auch ein *Unten* gibt, wenn auch ein *Unten* gedacht wird, so wie es *tief* nur im Verhältnis zu *hoch* geben kann. Die beiden einander gegenüberstehenden Bestimmungen sind jedoch nicht in ihrem Übergang erfaßt, der den Widerspruch enthält. Lenin erinnert auch in Zusammenhang der Begriffsbeziehungen daran, daß die „Dialektik der Dinge die Dialektik der Ideen erzeugt und nicht umgekehrt" (a.a.O., p. 116), wie er ja in seiner Kritik an Hegel stets dessen Idealismus bloßstellt und umstülpt ins Materialistische). Auf unser Beispiel angewendet, heißt das, da die objektive Wirklichkeit *oben* und *unten* enthält, findet diese Beziehung ihre Widerspiegelung in der Logik und ihren Ausdruck in der Sprache. Die Polarität der Dinge findet ihre Widerspiegelung im Denken und Sprechen. Dabei ist noch zu beachten, daß das Denken und Sprechen nicht nur logisch, sondern auch psychologisch bestimmt wird. Hierdurch wird nun aber nicht die Richtung geändert, sondern nur die Komplexität deutlich. Es ist ebensowohl ein logisches als auch ein psychologisches Phänomen, daß entgegengesetzte Beziehungen im Zusammenhang bestehen. Das heißt also, daß eine enge Verbindung zwischen gegensätzlichen Vorstellungen (und den entsprechenden Wörtern) besteht. In der Psychologie ist diese Tatsache durchaus anerkannt. Die Verbindung der Gegensätze besteht also beim Denken (und Sprechen) unabhängig davon, ob das Denken jeweils stärker intellektuell oder affektisch bestimmt ist. Affektisch bestimmte Sprachphänomene können gerade besonders deutlich zeigen, wie stark der logische Gegensatz als Einheit, als „Gegensatz in Einem" empfunden wird.

Wenn wir von diesen Erwägungen ausgehen, so werden viele sprachliche Erscheinungen, die bisher nicht wirklich erklärt wurden, aufgehellt.

Es ist naheliegend, in diesem Zusammenhang vor allem über Präpositionen (Verhältniswörter!) zu reden, da ja hier sozusagen berufsmäßig Verhältnisse bestimmt werden. Die Begriffspaare positiver und negativer Form sind immer gleichzeitig in der Vorstellung vorhanden, da sie ja nur wechselseitig, eins durchs andere denkbar sind. Diese Bedingung in den Denkkategorien wirkt sich sprachlich aus, die Signale sind in Korrelation, ein Wort ruft zugleich auch das andere (beziehungsweise die Vorstellung) hervor. Entgegengesetzte Begriffe haben bestimmte sprachliche Formen, in denen sie zum Ausdruck kommen. In dieser Beleuchtung werden einige sprachliche Erscheinungen klar. So ist z.B. eine in vielen Sprachen festgestellte, häufige Erscheinung, daß Präpositionen vertauscht werden. Die Tatsache ist unbestritten. Es ist aber angezeigt, diese „Fehler" nicht isoliert (und nach direkten Einflüssen für jeden Fall

gesondert suchend) zu behandeln, sondern vergleichend zu den gemeinsamen Momenten vorzudringen.

Eine nähere Betrachtung der Beispiele für vertauschte Präpositionen ergibt, daß nicht jede beliebige Präposition anstelle einer anderen gebraucht wird. Man erwartet auch nach dem Vorangegangenen nichts anderes. Es handelt sich weder um vereinzelte Fehler noch um Zufälle. Klar ist vielmehr, daß entweder ähnliche Präpositionen (nicht formal, d.h. phonetisch ähnliche, sondern solche mit ähnlichen semantischen Funktionen) oder aber Präpositionen mit entgegengesetztem Sinn vertauscht werden. Diese Tatsache ist gelegentlich bereits von Linguisten festgestellt worden. So etwa von Jespersen (Die Sprache, Heidelberg, 1925, p. 118). Er behandelt die Kindersprache hinsichtlich solcher Vertauschungen. . . aber in all den Fällen konnte ich irgend einen sinnverwandten oder das "Gegenteil besagenden Ausdruck finden, worin die benutzte Präposition ganz richtig gewesen wäre."

Uns interessieren hier diejenigen Fälle, in denen eine Präposition anstatt, ihres Gegenteils verwendet wird. Sehen wir uns einige Beispiele aus verschiedenen Sprachen an. Die häufigsten Fälle finden sich als Vertauschung von *mit* und *von*. Die bekanntesten Belege haben wir bei den lateinischen Verben der Trennung, Absonderung, Meinungsabweichung ; hier ist oft statt der richtigen Präposition *ab* die Präposition *cum* anzutreffen :

differo cum aliqua re (Cicero)
disentio cum aliqua re ,,
discrepo cum aliqua re ,,
discordo Cheruscis (aber *inter se*), *discors secum*

Im Englischen findet sich *differ with* (statt *from*)

In seinem Buche *Limba romînă actuală, o gramatică a greşelilor* (Jassy 1943) hat Iorgu Iordan in der syntaktischen Abteilung eine Anzahl falsch gebrauchter Präpositionen im Rumänischen angeführt. In der Mehrzahl der Fälle handelt es sich darum, daß eine Präposition durch eine andere ersetzt wurde. Die Präpositionen werden in alphabetischer Reihenfolge behandelt und einzeln erklärt. Als allgemeine Ursachen der Vertauschung nimmt Iordan fremde Einflüsse und „Modifizierungen (im Geiste des Sprechers) in den Beziehungen zwischen den betreffenden Begriffen" an.

Wir finden bei Iordan :

1) *cîtră* statt *contra* („era o fobie a Yolandei *cîtră* minciune").
2) *cu* statt *de* (spre diferenţă deci, *cu* atomismul")

Das erste Beispiel wird als eine „Art Rückkehr zur Etymologie von *citra*" (lat. *contra*) angeführt. Für das zweite Beispiel wird lediglich die Tatsache der Vertauschung von *cu* und *de* angegeben. Das Substantiv wird als Ersatz von *spre deosebire* („Zum Unterschied") dargestellt.

Im Deutschen wird oft *über* statt *unter* gebraucht. „Gehen wir zu dem anderen Herrn, der hat die Sache *über* sich" nach Behaghel (*Deutsche Syntax* II, *Vorwort* p. 8) in Gießener Amtsstuben üblich. Man kann das aber auch in Berlin hören. Ein anderes Beispiel stammt aus einem Privatbrief: „Nach deinem Briefe habe ich nochmals Schritte *über*nommen".

Der berühmte Kampf *mit* dem Drachen müßte eigentlich ein Kampf *gegen* den Drachen sein. *Mit* sich selbst kämpfen, *mit* dem Lachen kämpfen ist durchaus sprachüblich.

Auch das berühmte Beispiel aus Lessings *Emilia Galotti* gehört letzten Endes hierher:

„Wenn das dein Vater wüßte! Wie wild er schon war, als er nur hörte, daß der Prinz dich jüngst *nicht ohne* Mißfallen gesehen".

Bei diesem Beispiel kommt noch eine Kontamination der Substantive hinzu. Aber nicht nur aus diesem Grunde ist das Beispiel so besonders aufschlußreich, sondern vielmehr auf Grund der Tatsache, daß dieser Fehler des Klassikers Lessing von Tausenden von Menschen über hundert Jahre lang nicht bemerkt wurde. Diese Tatsache zeigt klarer als eine Häufung vieler Einzelfälle solcher Vertauschungen, daß diese Art Fehler verbreitet und naheliegend ist. Hieraus ergibt sich die Notwendigkeit einer allgemeinen, gemeinsamen Erklärung dieser Erscheinungen.

Ein extremer Fall, der in diesen Zusammenhang gehört, weist beide gegensätzlichen Präpositionen nebeneinander auf. Eine stellvertretende Hausfrau rechnet in folgender Weise ab: „Bitte gib mir auch das *von für* Tante verauslagte Geld".

In dieser Richtung ist typisch der Gebrauch von *mit ohne* statt *ohne* (einen Apfel *mit ohne* Schale essen).

Die angeführten Beispiele vertauschter Präpositionen sind meist (mit Ausnahme der lateinischen) aus modernen Sprachen entnommen. Es handelt sich also jeweils um ein gegebenes Sprachsystem zu einem bestimmten Zeitpunkt. Man beobachtet aber die gleiche Erscheinung auch im Verlaufe der historischen Entwicklung der Einzelsprachen.

So konnte die zuvor erwähnte rumänische Präposition *cîtră* aus lateinisch *contra* eben nur deshalb im Rumänischen den entgegengesetzten Sinn entwickeln, weil beide Begriffe zugleich gegenwärtig waren. Im Altrumänischen wird *cîtră* im feindlichen Sinn gebraucht.

Im deutschen *gegen* hat sich der Gegensatz in einem einzigen Wort vereinigt (auf solche Fälle werden wir noch zu sprechen kommen), so daß *gegen* zugleich freundlichen und feindlichen Sinn enthält. Allerdings besteht die Tendenz, *gegen* im freundlichen Sinn durch andere Präpositionen zu ersetzen (*für*, *zu*, *nach*). Je größere Abstraktionsfähigkeit eine Sprachgemeinschaft entwickelt, desto mehr strebt sie nach logischer Präzision sowohl, als auch nach Verallgemeinerung. Logische Präzision in den Verhältnisbestimmungen heißt Vermeidung von Konfusionsmöglichkeiten und Verallgemeinerung bedeutet, Einzelbegriffe unter Gesamtbegriffen zu subsummieren und ordnen.

Nun werden aber nicht nur Präpositionen, — die als Verhältniswörter besonders präzis die Verhältnisbestimmungen auszudrücken haben

— vertauscht, sondern auch andere Wortarten, wie Adverbien, Adjektive und Substantive.

Verschiedene Erscheinungen im Gebrauch von Zeitadverbien — beziehungsweise Adjektiven — bekommen, in unseren Zusammenhang gestellt, eine Aufhellung. Hierbei handelt es sich nicht um, wenn auch häufige, individuelle Vertauschungen, sondern um allgemeinen Gebrauch. Hierher gehören z.B.:

rumänisch. *diseară* : *aseară*, wobei *aseară* (*astă seară*) den vorhergehenden Tag meint.

astă noapte meint vergangene Nacht.

gotisch : *gistradagis* hat die Bedeutung *morgen* aber

englisch : *yesterday* heißt *gestern*

althochdeutsch : *egestern*, das sowohl *übermorgen* als auch *vorgestern* heißt, hat eine mundartliche Parallele in *heint(e)*, das sowohl *vergangene Nacht* als auch *kommende Nacht* heißt.

Aus der Kinderstube ist mir *übergestern* statt *vorgestern* bekannt. Aus der vergleichenden Zusammenstellung geht die allgemeine Verbreitung hervor. Es zeigt sich, daß es sich um ein prinzipielles theoretisches Problem, nicht aber um zufällige Einzelerscheinungen handelt.

Etwas komplizierter ist die Sachlage bei abstrakten Verhältnisbestimmungen. Hier kann man nicht so sehr von Vertauschung reden als eher von einem Ausdruck des komplizierten dialektischen Verhältnisses. So wird z.B. in modernen indoeuropäischen Sprachen *gewiß* gerade für ungewisse Beziehungen gebraucht:

rumänisch : *într-o oarecare măsură*

deutsch : *in gewissem Maße*

russisch : *в известной мере*

Er hat *gewiß* Hunger (meint vermutlich).

In diesen Komplex gehört die einschränkende Bedeutung des Superlativs bei Verhältnisbestimmungen:

ein *besserer* Herr ist weniger als ein wirklich feiner Herr

eine *größere* Arbeit ist kleiner als eine große.

Rumänisch : *cel mult* (höchstens) ist weniger als der Positiv *mult* (viel) rumänisch : *cel puțin* dagegen ist : (wenigstens) mehr als *puțin* (wenig), das heißt, das Gegenteil von *cel mult*, wobei die Kontraste ihre Rolle getauscht haben.

Aufschlußreich ist der gleiche Gebrauch der Antinome *hoch* und *tief* in abstraktem Sinn. Die *höchsten* und *tiefsten Gefühle* drücken genau das Gleiche aus (höchster Schmerz, Freude usw.). Genau so im Rumänischen : sentimentele cele mai înalte, cele mai adînci. Das tertium comparationis ist hier der Abstand von den alltäglichen, den Durchschnittsgefühlen. Da es sich nicht um konkrete Dinge handelt, die meßbar wären, und bei denen der Standort ausschlaggebend sein müßte, wird hier nur der Abstand als solcher ausgedrückt, also das Verbindende zwischen den Extremen gegenüber dem Normalzustand.

In unseren Zusammenhang gehören auch die von A. Graur (*Introducere în lingvistică*, Bukarest 1958, p. 179 f.) angeführten Erscheinungen von Analogie bei Antinomen. Analogie an und für sich ist ja zunächst nur eine Beschreibung, keine Erklärung des Vorgangs. Wenn aber das gleichzeitige Auftauchen der Antinome angenommen wird, das heißt, ein Wort zugleich sein Gegenteil ins Gedächtnis ruft, so lassen sich lautliche und auch syntaktische Unregelmäßigkeiten erklären. A. Graur führt als lautliches Beispiel das lateinische *grauis* an, das sich unter dem Einfluß seines Gegenteils *leuis* zu *greuis* (rumänisch *greu*) entwickelt hat.

Als syntaktisches Beispiel gibt A. Graur ein lateinisches und ein rumänisches an. Lateinisch *plenus* mit dem Genitiv hat eben wegen des „Gegensatzes in Einem" auch *inanis* usw. in diesem Gebrauch nach sich gezogen. Im Rumänischen ist nach *mi-am amintit* in manchen Mundarten auch das Gegenteil *am uitat* als *mi-am uitat* gebräuchlich.

Wenn wir den Begriff von Verhältnisbestimmungen im weitesten Sinn auffassen, so gehören hierher auch Diminutive, beziehungsweise Augmentative, denn auch sie drücken ein Verhältnis aus, das Verhältnis zum jeweiligen Grundwort. Diminutive sind Modifikationen bezüglich des Umfangs. Daß diese Modifikationen objektiv (nämlich in den Dingen liegend) oder subjektiv (in der Einstellung des Sprechers zu den Dingen) sein können, ändert nichts an dem Ausdruck von Verhältnisbestimmungen. Belege zur Erhärtung des dialektischen Charakters auch dieses sprachlichen Problems lassen sich in großer Anzahl aus vielen Sprachen beibringen, und zwar sowohl aus der Sprachgeschichte, als auch aus bestimmten Abschnitten; sowohl aus der Entwicklung, als auch aus einem bestimmten Zeitpunkt.

Als geschichtliche Beispiele mögen zur Illustrierung je ein verschieden geartetes aus der Romanistik und aus der Slavistik dienen.

Das lateinische Suffix *-o*, *-onis* hatte ursprünglich die Funktion der Individualisierung (Naso). In den romanischen Sprachen nahm dann dieses Suffix verschiedene Funktionen der Modifizierung an. Im Französischen entwickelte es sich zu einem Diminutivsuffix (*fleuron*) während es im Spanischen und Italienischen augmentative Funktion bekam (*casone*, großes Haus). Diese entgegengesetzte Entwicklung läßt sich aus der Zusammengehörigkeit der Gegensätze erklären; sie bilden im Denken ein Ganzes. Hinzukommt, daß neben dem intellektuell erfaßten Tatbestand gerade in diesem Kapitel der Sprache auch mit affektischem Einschlag zu rechnen ist. Hierdurch wird die Erscheinung noch komplizierter, denn den objektiven Kategorien von groß und klein treten nun die subjektiven von laudativ und pejorativ zur Seite. (Allerdings sind auch diese sozial bedingt in allen Fällen, in denen es sich nicht um persönliche Vorlieben, sondern um klassenbedingte Wertungen handelt). Wenn man vom sprachlichen Material ausgeht, so ergibt sich, daß die affektive Wertung nicht starr ist. Es haben weder alle Diminutive laudative, noch alle Augmentative pejorative Funktion. Zu den logischen Bestimmungen treten psychologische Nuancen. Im rumänischen Beispiel: „Cît e ziulica de mare" (Creangă) (Wie ist doch das Täglein so lang") entspricht der diminutivalen Form augmentative Funktion.

Diminutive sind nicht immer laudativ. Nehmen wir zwei bezeichnende Beispiele aus dem Slawischen:

tschechisch: *nevěstka* ist nicht das (liebe) Frauchen, sondern die Hure; russisch: *knižonka* ist in der Parteigeschichte nicht ein (nettes) *Büchlein*, sondern ein *Machwerk* Trotzkis. Auch die rumänische Entsprechung *cărţulie* ist ein pejoratives Diminutiv. (Im Deutschen, mit seinem beschränkten Gebrauch von Diminutiven ist der russische Ausdruck nicht nachahmbar wie im Rumänischen).

Der Gegensatz im sprachlichen Material setzt einen solchen auch im Denken voraus; dort ergibt er sich wiederum aus der Dialektik der Dinge, die es widerspiegelt. Diminutiv und Augmentativ bilden eine dialektische Einheit. Das Verhältnis zum Grundwort ist nichts Absolutes, sondern nur im Zusammenhang mit seinem Kontrast zu verstehen.

Einen Spezialfall stellen diejenigen sprachlichen Erscheinungen dar, in denen der Gegensatz in einem einzigen Wort enthalten und ausgedrückt ist. Auch diesen Fall hat Lenin bereits bei Hegel ausdrücklich erwähnt gefunden und die entsprechende Stelle in seinen philosophischen Heften notiert: (a.a.O., p. 24): ,,In der deutschen Sprache haben die Wörter manchmal ‚entgegengesetzte Bedeutung' nicht nur 'verschiedene, sondern entgegengesetzte' 'dem Denken eine Freude'". Und später wird dann ein Beispiel für diese Erscheinung zitiert:

,,'aufheben' { = ein Ende machen
= erhalten/'aufbewahren' zugleich"

Für den Dialektiker Hegel war diese Erscheinung von großer Bedeutung, da der Begriff des *Aufhebens* für ihn einer der wichtigsten Begriffe der Philosophie war. Uns interessiert hier vor allem die sprachliche Seite. Hegel hebt den doppelten Sinn des *Erhaltens* und *ein Ende Machens* hervor, die lexikalisch als zwei Bedeutungen angesehen werden müssen. Hegel führt auch ein lateinisches Beispiel dieser Art an: ,,Der Doppelsinn des lateinischen tollere (der durch den ciceronischen Witz tollendum esse Octavium berühmt geworden) geht nicht so weit, die affirmative Bestimmung geht nur bis zum Emporheben".

Das rumänische *a ridica* entspricht in seinen Bedeutungen eher lateinisch *tollere* als deutsch *aufheben*. Allerdings bedarf es der Ergänzungen, um den Sinn von *umbringen* zu bekommen (*a ridica viaţa*, *zilele cuiva*).

Im Deutschen mit seiner stark entwickelten verbalen Komposition finden wir besonders viele Beispiele gerade bei Zusammensetzungen. Das wundert nach dem Vorangegangenen nicht, da ja Präpositionen Verhältnisse ausdrücken. Ganz ähnlich wie das bei Hegel zitierte *aufheben* hat auch *auflösen* zwei entgegengesetzte lexikalische Bedeutungen, die jedoch nicht absolute Widersprüche, sondern eben den ,,Gegensatz in Einem" darstellen. *Lösen* allein enthält sogar schon die Gegensätze, nämlich einerseits Verwirrtes entwirren, ein positives Resultat durch Auseinandernehmen und andererseits etwas Festes, Geordnetes trennen; aber ebenfalls wie beim *Aufheben*, ohne daß dabei von Vernichten die Rede ist.

Der Berührungspunkt der Kontraste liegt im Auseinandernehmen, das einmal vom Ungeordneten zum Geordneten führt, das andere Mal vom Festen zum Gelockerten. Auch das Wort *enthalten* ist widersprüchlich, es meint sowohl : *etwas darin halten* als auch *weg davon halten* (Im Rumänischen, beziehungsweise Lateinischen ist hier der Gegensatz auf zwei Wörter verteilt : conține : abține).

Noch im Mittelhochdeutschen war *ent-* ein Teil der Verneinung. Allerdings wird der Unterschied im Lexikalischen im heutigen Deutsch durch verschiedene grammatische Konstruktionen deutlich : die Flasche *enthält* Kaffee er *enhält sich des* Kaffees.

Das gleiche Phänomen finden wir bei *ausweisen* : 1) identifizieren, 2) expulsieren. Auch hier wird der lexikalische Unterschied durch grammatische Konstruktion zum Ausdruck gebracht : er hat *sich ausgewiesen* er ist *ausgewiesen* worden.

Hier ist jedoch die positive Bedeutung reflexiv, während es bei *enthalten* die negative ist.

Absehen heißt 1) hinsehen (imitieren); 2) nicht hinsehen (beiseite lassen); *einstellen* heißt : 1) Arbeiter einstellen 2) die Arbeit einstellen; (man vergleiche hierzu auch russisch : снимать aufnehmen, fotografieren, herabnehmen, entlassen); *übersehen* : heißt 1) alles genau sehen, das Ganze beherrschen 2) nicht genau sehen, etwas auslassen.

Ähnlich *versehen* : gut auf alles achten und nicht auf alles achten *Ausschuß* heißt einmal *Elite*, aber ebenso auch *minderwertige Auswahl*. *Untiefe* ist sowohl eine *grundlose*, als auch eine *seichte* Stelle.

Im Deutschen könnte man die Liste beliebig verlängern.

Lateinisch *declinare* heißt sowohl *hinneigen* als auch *wegneigen* (im Rumänischen sind die Gegensätze nicht so eindeutig *a declina* heißt a se prezenta und a refuza).

Rumänisch *a deservi* heißt 1) a servi cum trebuie, a funcționa 2) a nu servi cum trebuie während das lateinische *deservire* nur die Bedeutung eifrig dienen hat.

Es hat sich gezeigt, daß eine Anzahl sprachlicher Probleme in anderem Licht erscheinen, wenn sie unter dem dialektischen Gesichtspunkt der „Gegensätze in Einem" betrachtet werden. Andere Fragestellungen werden weitere Zusammenhänge aufdecken.

ROLUL DE UNIFORMIZARE AL ANALOGIEI

DE

E. SLAVE

Aprecierile cercetătorilor cu privire la analogie sînt divergente; nu există o părere unanimă nici în ceea ce privește compartimentele în care acționează, nici în ceea ce privește rolul ei[1]. De aceea discutarea analogiei ca factor important în schimbările din limbă merită să fie reluată.

În logică, analogia e o formă de raționament prin care, pe baza asemănării a două sau mai multe note ale unor obiecte, se presupune asemănarea probabilă și în privința altor note aflate la seria de obiecte și necunoscute la unul din ele[2]. Dacă obiectele ABC au însușirile abcd, iar obiectul N are însușirile abc, înseamnă că obiectul N are și însușirea d. Nu trebuie să se creadă că analogia nu e altceva decît o comparație; comparația e o simplă asemănare, ea pregătește doar condițiile pentru efectuarea analogiei. Asemănarea trebuie să se refere la trăsături necesare și esențiale pentru ca în urma comparației să rezulte un raționament analogic. Cu cît numărul cazurilor de coexistență a însușirilor necesare și esențiale e mai mare cu atît gradul de probabilitate al analogiei e mai mare.

Ca și în cazul raționamentului analogic, prin aplicarea analogiei în limbă se obține ceva *nou* (fie că se creează sau se schimbă ceva).

*

Rolul analogiei a fost observat mai ales în structura gramaticală.

Pentru F. de Saussure analogia e în întregime gramaticală și sincronică[3]. J. Vendryes arată că morfologia e dominată de două tendințe:

---

[1] Pentru o vedere de ansamblu asupra teoriilor legate de analogie vezi E. Hermann, *Lautgesetz und Analogie*, Berlin, 1931 p. 73–86; Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași, 1932; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, 1960, p. 226–233.

[2] Vezi *Logica* (traducere din limba rusă), București, 1957, p. 239–244.

[3] *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 228.

1) de uniformizare, care tinde să elimine morfemele anormale şi 2) de expresivitate, care tinde să creeze noi morfeme... Nevoia de uniformizare se satisface cu ajutorul analogiei[1]. Într-un studiu mai nou, J. Hermann[2] arată că schimbări analogice nu pot fi căutate în altă parte decît în morfologie (p. 124).

În legătură cu influenţa analogiei în celelalte compartimente s-a discutat mai puţin.

În realitate, analogia acţionează în toate compartimentele limbii. Există însă o ierarhie în ceea ce priveşte acţiunea acestui factor în sensul că el operează mai profund în domeniile în care caracterul analizabil (gramatical sau lexical) e mai clar: în morfologie şi în formarea cuvintelor.

În mintea vorbitorului, faptele, elementele limbii sînt asociate pe baza grupării lor după diferite criterii: flexiune, formarea cuvintelor etc.; datorită asocierilor făcute pe baza ,,sentimentului'' lingvistic — *Sprachgefühl* — cum îl numeşte E. Hermann (vezi op. cit. p. 94 şi urm.) se ajunge la analogie.

F. de Saussure spune: ,,singurele forme asupra cărora analogia n-are influenţă sînt natural cuvintele izolate, aşa cum sînt numele proprii, mai ales numele de locuri (Paris, Geneva, Agen etc.) care nu permit nici o analiză şi prin urmare, nici o interpretare a elementelor lor''[3]. Deci, dacă ţinem seama de legătura dintre caracterul analizabil al cuvintelor şi îmbinărilor de cuvinte şi analogie, înţelegem că acest factor intervine mai mult în domeniile amintite, mai puţin în fonetică. De multe ori cazurile în care s-ar părea că avem de-a face cu analogie fonetică sînt în realitate cazuri de analogie în vocabular sau în morfologie. Pluralul unor cuvinte noi ca de exemplu *colonel-colonei* se face după modelul cuvintelor vechi ca *miel-miei* (la cuvintele noi *l* se păstrează de obicei: *general-generali*). Aici însă, deşi e vorba de schimbarea unui sunet, nu e analogie fonetică ci morfologică[4].

Iată un exemplu în care cred că avem de-a face cu analogie în fonetică. Se ştie că consoanele şi vocalele unei limbi sînt aranjate sistematic pe serii de perechi ca rezultat al existenţei opoziţiilor fonologice. Astfel pe baza opoziţiilor consoanelor surde/sonore avem:

p/b
t/d
k/g etc.

În limba latină f nu avea pereche sonoră; în latina tîrzie prin transformarea lui *u* consoană în *v* s-a creat opoziţia f/v. În acest caz putem vorbi de analogie fonetică; după modelul altor perechi s-a creat şi perechea *f/v*.

---

[1] *Le langage*, Paris 1939, p. 185—186.
[2] *Les changements analogiques*, Acta linguistica, Budapesta, 1951, fasc. 1.
[3] *Op. cit.*, p. 237.
[4] Vezi în această privinţă Al. Graur, *op. cit.* p. 226.

Dar, în general, sistemul fonologic e format din relații nelegate de un conținut (gramatical sau lexical ca în celelalte domenii) și de aceea analogia e mai puțin evidentă în interiorul lui.

*

Ca și în legătură cu compartimentele în care acționează, și în privința rolului analogiei părerile sînt împărțite.

Neogramaticii au dat mare atenție analogiei, cu ajutorul căreia au explicat abaterile de la legile fonetice; după părerea lor analogia împreună cu legile fonetice constituie marele factor al evoluției limbilor.

V. Henry[1], care explică rolul analogiei în transformările morfologice din limba greacă, arată că analogia e un agent dizolvant și creator (dizolvant în flexiune — deoarece de cele mai multe ori duce la alterarea formelor, — creator în derivare pentru că duce la apariția de cuvinte noi).

Am văzut mai sus că pentru J. Vendryes analogia are rol de uniformizare. Autorul precizează, pe bună dreptate, în altă parte că aceasta nu e absolut obligator. „Cîteodată fără îndoială rezultatul acțiunii analogice stă în diminuarea numărului de forme anormale... Dar aceasta nu e o regulă absolută"[2]. În același sens F. de Saussure spune: „analogia se face în favoarea regularității și tinde să unifice procedeele de formare și de flexiune. Dar ea își are capriciile ei"[3]. După părerea aceluiași autor, analogia contribuie și la păstrarea formelor, deci ea are rol conservator. Paradigmele sînt încadrate într-un sistem; datorită unității dintre diferitele forme care sînt asociate, cuvintele se refac analogic și astfel se păstrează sistemul existent. De exemplu *agunt* care e înțeles ca o unitate și ca o sintagmă se păstrează după modelul lui *dicunt*, *legunt* etc.[4].

Dar păstrarea unei forme nu are la bază analogia. A reieșit din cele spuse la început că pentru a vorbi de un efect al analogiei e necesar să obținem ceva nou. Or, în procesul de păstrare a formelor prin coeziunea lor sistematică, nu obținem nimic în plus. Ca să afirmăm că în cazul lui *agunt* a intervenit analogia, ar trebui să avem dovada că el a dispărut și mai tîrziu a fost „recreat" după modelul lui *dicunt* etc.

Exemple mai convingătoare în acest sens sînt cele de refacere a prefixului în limba latină în care aspectul fonetic însuși ne vorbește despre pierderea „sentimentului" analizei și de redobîndirea lui. Discutînd problema refacerii legăturii etimologice, acad. Al. Graur[5] dă exemplul lui *incipio* care s-a refăcut în *incapio* > *încap*. Doar în acest sens se poate vorbi oarecum de un rol conservator al analogiei.

Deoarece analogia acționează pe scară largă, rolul ei e multiplu și variat.

[1] *Essai sur l'analogie*, Paris, 1883.
[2] *Op. cit.*, p. 191.
[3] *Op. cit.*, p. 222.
[4] *Ibidem*, p. 236.
[5] *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 32.

Rezultatele analogiei se pot grupa în :

1) regularizarea formelor,

2) crearea de

a) noi elemente (cuvinte, sensuri, sunete)

b) noi tipuri (morfologice sau de îmbinări de cuvinte).

1) Regularizarea formelor se poate urmări atît în diferite etape ale aceleiași limbi cît și în trecerea de la o limbă la alta.

În istoria oricărei limbi se poate constata într-un mare număr de cazuri tendința de uniformizare a elementelor limbii, într-o perioadă mai lungă sau mai scurtă.

Astfel în limba noastră verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a a căror consoană finală din rădăcină s-a modificat sub influența unui iod următor prezintă forme refăcute la persoana întîi. De exemplu *văd*, *aud* sînt refăcute în locul formelor *văz*, *auz* care sînt originare. Această refacere se explică prin analogie cu verbele la care alternanța *d/z'* era normală : *cred-crezi*. La fel după tipul *pun-pui* s-a spus *țin*, *rămîn* în locul formelor *țiu*, *rămîi*. Toate acestea sînt explicate, pe bună dreptate, prin analogie[1]. După cum se vede din exemplele date acest proces se poate formula ca un raport proporțional în care lipsește unul din termeni :

$$\frac{crezi}{cred} = \frac{vezi}{x}\ ;\ \frac{pui}{pun} = \frac{ții}{x}\ \text{de unde}$$

x = *văd* ; x = *țin*.

(Aplicarea acestui raționament matematic a fost făcută prima oară de H. Paul ; el vorbește de *Proportionengruppen*, *Proportionengleichung*[2]. J. Vendryes critică însă schematismul acestei formule pentru limbă[3]. În primul rînd, schimbarea nu e conștientă, așa cum ar presupune proporția ; în al doilea rînd schimbarea analogică nu e determinată de un element izolat. Făcînd aceste rezerve, cred însă că putem folosi formula unei proporții pentru explicarea schimbărilor analogice).

E interesant de observat că analogia intervine nu numai cînd formele sînt prea deosebite, ci și cînd ele sînt prea asemănătoare. În limba veche întîlnim la imperfect eu *cînta*, tu *cînta*, el *cînta*, ei *cînta*, forme explicate de fonetica istorică ; cele patru persoane identice s-au diferențiat cu timpul prin analogie cu alte forme[4].

Am arătat că tendința de regularizare a formelor se vede și în trecerea de la o limbă la alta. Astfel e foarte evidentă în trecerea de la limba latină la limba romînă tendința de simplificare, de uniformizare a sistemului verbal.

În limba latină verbe regulate erau acelea de conjugarea I și a IV-a. La acestea, în general, perfectul și participiul erau deduse din tema prezentului. Pentru formarea perfectului și participiului la verbele de conjugarea a II-a și a III-a nu se putea stabili nici o regulă. În limba noastră, conjugări productive sînt cele regulate : conjugarea I și a IV-a ; multe verbe de conjugarea a II-a și a III-a au fost eliminate, iar cele păstrate au fost

[1] Vezi *Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, vol. I, p. 269–270.

[2] Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. a V-a, Halle, 1937, p. 107.

[3] *Op. cit.*, p. 187.

[4] Vezi *Gramatica* ..., vol. I, p. 273.

grupate în două mari tipuri, luîndu-se ca punct de plecare două formații mai frecvente în limba latină, una pentru conjugarea a II-a și una pentru conjugarea a III-a : tipul *-ui -utus*, și tipul *-si -sus* ; acestea sînt reprezentate în limba noastră prin tipul : *gem*, *gemui*, *gemut* și *zic*, *zisei*, *zis*.

În aceste două tipuri s-au integrat marea majoritate a verbelor din limba romînă[1].

2.a) În formarea cuvintelor noi rolul analogiei e evident, deoarece formarea cuvintelor se bazează pe analiza elementelor componente ale cuvîntului. După cum analiza e făcută într-un sens sau altul se creează cuvinte noi prin derivarea propriu-zisă, derivarea regresivă, compunere. De exemplu creații recente ca *ameriza*, *aseleniza* sînt făcute după modelul lui *ateriza*.

Tot prin analogie se explică și apariția sufixelor noi care provin prin falsă despărțire. Alături de sufixul *-giu* din limba turcă au apărut sufixele *-agiu*, *-angiu* ; prin falsa despărțire a unor cuvinte ca *barcagiu*, *cazangiu*, s-au socotit sufixe *-agiu -angiu* cu ajutorul cărora s-au format cuvinte de tipul : *camionagiu*, *moftangiu*. Din cauza cuvintelor terminate în *-ărie* ca *fierărie*, s-a considerat *-ărie* sufix și s-au creat cuvinte ca *jucărie fumărie* etc.

După modelul unor cuvinte ca *administra*, *administrator* s-au format prin derivare regresivă de la *regizor*, *a regiza*, de la *furnizor*, *a furniza*.

Deoarece de la multe substantive se formează verbe, în mintea vorbitorilor apare ideea că orice verb de conjugarea I și a IV-a e derivat de la un substantiv ; astfel apare *goană* alături de *a goni* ; *rugă* alături de *a ruga*[2].

În cazul cuvintelor compuse se stabilesc diferite tipuri care au uneori la bază tot analogia. De exemplu un cuvînt recent ca *port satelit* a fost creat după modelul unor cuvinte ca *portavion*, *portbaionetă* etc., cuvinte formate în limba noastră care au la rîndul lor model străin (franțuzesc).

Calcul lingvistic are la bază tot analogia[3], adică existența unui model după care se creează ceva nou :

$$\frac{\text{пионер}}{\text{„pionier"} + \text{„membru al organizației de copii"}} = \frac{\text{pionier}}{x}$$

x = „pionier" + „membru în organizația de copii".

Iată deci că nu numai în crearea de cuvinte noi ci și în apariția de sensuri noi intervine factorul analogic.

---

[1] Vezi A. Graur și A. Rosetti, *Sur le traitement des groupes lat. ct. et cs. en roumain* în „Bulletin linguistique", III, 1935, p. 74 și urm.

[2] Vezi *Gramatica* . . . vol. I, p. 37.

[3] Vezi Halina Mirska : *Compunerea cuvintelor în limba romînă* în volumul *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I. București, 1959. Autoarea articolului apelează de multe ori la analogie, pentru a explica diferite compuse în limba noastră.

Tot prin analogie se explică apariția unor sensuri noi prin metaforă (*cocoș* ,,trăgaci'', *limbă de pămînt* ,,bucată de pămînt care avansează în mare''), în special prin derivarea sinonimică folosită ca mijloc de îmbogățire a argoului. De exemplu, în limba franceză, după *polir* care capătă înțelesul de ,,a fura'' și *lustrer* capătă același sens. În limba noastră după *cutiuță* care capătă înțelesul de ,,cap'' și *tabacheră* capătă același sens.

Am văzut mai sus că și apariția unor sunete noi (p. 734) se explică uneori tot prin analogie.

2b) Rolul analogiei se extinde nu numai asupra creării de noi cuvinte, sensuri etc. ci și asupra formării de noi *tipuri* morfologice și de îmbinări ale cuvintelor.

Acad. Al. Graur în *La quatrième conjugaison latine*[1] arată că conjugarea a IV-a a fost creată în interiorul limbii latine după modelul primei conjugări. S-au format denominative în *-ire* după modelul celor în *-are*; după cum de la *planta* s-a format *planto -are -aui -atum* tot așa de la *finis* s-a format *finio -ire -iui -itum*. Conjugarea verbelor în *-i-* se face după modelul verbelor în *-a-* (cu mici excepții).

Ca exemplu de apariție a unui nou tip morfologic în limba noastră poate fi dat prezumtivul care se dezvoltă ca o conjugare aparte tocmai prin analogie cu modurile, timpurile conjugării existente în limba noastră[2].

Pentru ilustrarea apariției unor noi tipuri de îmbinări de cuvinte poate servi așezarea adjectivului înaintea substantivului în limba romînă, care are la bază model străin (francez, german, rus). Juxtapuneri de substantive ca *articol-program*, *mașină-oră*, *inginer-șef* etc. au la bază de asemenea modele străine[3].

Dacă legăm de sistemul limbii cele spuse despre analogie, observăm că în general analogia este mecanismul prin care se înfăptuiește sistematizarea; prin urmare, analogia este factorul care contribuie la întărirea caracterului sistematic al limbii. Există, deși rar, unele excepții. J. Vendryes dă exemple ca *jug*, *kuf*[4] care au apărut în dialectele germane contrar tendinței generale de reducere a verbelor tari.

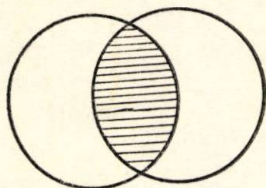
Prin faptul că apar noi tipuri (am vorbit mai sus de apariția conjugării a IV-a în limba latină, apariția și dezvoltarea prezumtivului la noi) observăm că, în sfîrșit, analogia constituie punctul de plecare pentru noi sisteme.

Deci, pe de o parte, un grup de fapte analogice nu intră în sfera sistemului. Pe de alta, nu orice acțiune în sensul sistematizării e un rezultat al analogiei (cum am văzut mai sus coerența sistemului nu se menține prin analogie, așa cum susține F. de Saussure). În afară de aceasta există categorii foarte largi de schimbări sistematice care nu sînt efectul

[1] *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1939, fasc. 2.
[2] Vezi Elena Slave *Prezumtivul* în *Studii de gramatică*, vol. I. București, 1956.
[3] Pentru alte exemple vezi H. Paul, *lucr. cit.*, p. 108 și urm., *Introducere în lingvistică*, București, 1958, p. 179.
[4] *Op. cit.*, p. 191.

analogiei; de exemplu schimbările fonetice cu toate consecințele lor morfologice.

Cele două sfere se întrepătrund.

(S. A.)

Există, deci, o serie de fenomene sistematice care se bazează pe analogie (partea hașurată); alături de acestea sînt fapte sistematice care nu se bazează pe analogie și fapte de analogie care nu duc la sistematizare.

Analiza raportului dintre cele două sfere, ne conduce implicit la ideea că pentru a înțelege mai bine rolul analogiei în limbă, trebuie s-o încadrăm împreună cu sistemul într-o noțiune mai largă. Aceasta mi se pare a fi ceea ce numim de obicei în lingvistică *structură*. În prezentarea simbolică pe care am făcut-o, structura este reunirea celor două cercuri *S* și *A*. În cadrul acestei reuniuni partea comună, adică intersecția lui *S* și *A* e foarte interesantă pentru lingvistică, deoarece se referă la acele fapte din sistem, care sînt efectul analogiei cu rol de regularizare în limbă. În felul acesta și noțiunea de structură capătă o precizare: în ea intră fapte sistematice de orice gen (analogice sau nu) și fapte analogice (regulate sau nu).

Structura e o totalitate de elemente între care e obligator să existe relații, dar nu e obligator ca relațiile să fie sistematice.

EVOLUȚIA DIATEZELOR ÎN LIMBA LATINĂ

DE

SORIN STATI

1. Verbul indo-european avea două diateze, activă și medie, deosebite între ele prin formă și conținut. La diateza medie, verbul arăta că subiectul e interesat în mod deosebit în realizarea acțiunii, că e implicat atît de mult în această realizare, încît e, în parte, și obiectul ei, nu numai autorul. Diferența esențială dintre cele două diateze era probabil de intensitate, de participare mai mult sau mai puțin intensă a subiectului la acțiunea exprimată de verb. E de presupus, judecînd după situația din unele limbi, de exemplu din elină, că la aceeași rădăcină în indo-europeană se puteau atașa atît desinențe active, cît și desinențe medii.

2.1. *Diateza medie.* Începînd cu primele texte, constatăm în latină patru fapte noi : *a*) desinențele medii se folosesc numai la infectum ; pentru perfectum se creează forme verbale analitice ; *b*) la foarte puține verbe (de exemplu *volvo* sau *verto*) se realizează clar opoziția activ-mediu cu ajutorul celor două serii de desinențe ; *c*) desinențele medii exprimă mai ales sensul pasiv și impersonal ; *d*) există o categorie de verbe care nu pot primi decît desinențe medii (de exemplu, *loquor*, *arbitror*, *nitor* etc.), așa-numitele *deponente*, și ele au sens activ (cf. sinonimele lor active *dico*, *existimo* etc.) sau reflexiv (care continuă sau reprezintă sensul mediu moștenit). Desigur, într-o fază mai veche a limbii latine, toate aceste verbe au avut sens mediu, care cu timpul s-a tocit și a ajuns aproape de nerecunoscut. Din această cauză în limba vorbită se creează dublete cu formă activă (de exemplu, *amplecto* în loc de *amplector*), care iau locul formelor cu desinențe medii și sens activ. Nici deponentele cu sens reflexiv nu au o poziție fermă în sistemul verbal.

Dispariția deponentelor în latina populară nu poate fi însă datată. Încă de la primele texte se vede că mediul nu mai era o diateză vie și că ne aflăm numai în fața unor rămășițe a căror existență a fost perpetuată multă vreme în limba literară.

2.2. Așadar, diateza medie indo-europeană e reprezentată în latină prin verbele deponente (numite așa fie pentru că se credea că își „pierduseră" sensul pasiv, fie pentru că își „pierduseră" formele active)[1].

Situația din indo-europeană mai e păstrată clar de categoria verbelor numite deponente pasive, ca *volvor* și *vertor*, care au sens mediu, dar au și flexiune activă, cu sens activ. Ele dovedesc că latina a avut cîndva posibilitatea de a conjuga același verb atît la activ, cît și la mediu[2].

La acestea se adaugă și verbele care, cu desinențe medio-pasive au sens „reflexiv direct" (pe care îl are mediul și în grecește), nu numai pasiv (*ornor*, *polior*, *ungor*, *lavor*, *cingor*, *induor*, *pascor*, *vehor*, *vertor*) sau „reciproc" (*copulari*).

Uneori sensul medial e exprimat și prin verbe la diateza activă, de exemplu *flecto*, *muto*, unele verbe în *-sco*[3]. Tot cu caracter accidental mediul unui verb se exprimă cu ajutorul prefixului *ad*[4] sau al altor prefixe : cf. *causor* față de *accuso*, *incuso* ; *experior* față de *comperior*[5].

Sînt interesante cele cîteva verbe care au flexiune medie numai la infectum, iar la perfectum sînt active : *assentior* — *assensi*, *paciscor* — *pepigi*, *reminiscor* — *memini*, *revertor* — *reverti*. E vorba de un arhaism : întrucît perfectul latin continuă formal perfectul mediu indo-european (*dedi* : skr. *da-d-e*, cu *-e* < *-ai*), formele *assensi*, *pepigi* etc. sînt rămășițele vechiului perfect mediu sintetic și e firesc să se opună unui prezent ca *assentior* sau *paciscor*[6].

O flexiune ciudată au semideponentele, la care timpurile de la infectum se conjugă activ, iar cele de la perfectum se conjugă mediu. Desigur nu poate fi vorba de o inovație ; Stolz-Schmalz[7] afirmă că e o flexiune moștenită, totuși nu crede că din indo-europeană, ci dintr-o fază preistorică a latinei, cînd participiul în *-to-* avea atît sens activ, cît și sens mediu sau pasiv (era independent de diateză) și, împreună cu *esse*, putea forma o construcție cu sens activ[8].

2.3. O problemă delicată o constituie existența unei flexiuni hibride la verbele deponente. Cum e posibil ca la infectum să se folosească forme sintetice, cu desinențe medii, iar la perfectum forme analitice (participiul verbului de conjugat + verbul *esse*)? Cum a ajuns să se opună un prezent *loquitur* „vorbește" unui perfect *locutus est*?

Într-o fază preistorică a limbii latine, cînd nu existau decît diatezele activă și medie, perfectul mediu trebuie să fi avut exclusiv forme sintetice (cf. gr. βεβούλημαι opus prezentului βούλομαι). Presupunem că aceste

[1] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 542.

[2] Novotný (*Hist. mluv.*, II, p. 125) se întreabă dacă într-adevăr latina a avut vreodată această posibilitate. Faptele — puține e drept — și logica ne îndeamnă să răspundem afirmativ.

[3] C. Reichenkron, *Passivum* ..., p. 3.

[4] Barbelenet, p. 368 ; Stolz-Schmalz, *Lat.*, *Gram.*, p. 345.

[5] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, 546 ; Wackernagel, *Synt.* I, p. 135 ; II, 178.

[6] Lindsay-Nohl, *Lat.*, p. 598.

[7] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 544.

[8] Vezi mai departe (la **2.3.**) explicația perfectului analitic la deponente. Acest tip de perfect apare în locul perfectului activ și în *placitus sum* = *placui* (Terentius). Brugmann, *Partizipien*, p. 127 — 128.

forme au intrat în concurenţă cu construcţia participiu în *-to-* + *esse* (Brugmann, *Partizipien*, p. 103) cu care erau aproape sinonime şi de care au fost în cele din urmă înlocuite. Brugmann (*Partizipien*, p. 108) datează înlocuirea în perioada comunităţii italice. Nu trebuie uitat faptul că, în acea perioadă îndepărtată, participiul în *-to-* era un adjectiv încă independent de conjugare şi nelegat de nici o diateză (ca în indo-europeană)[1]. Dacă, de exemplu, *ortus* înseamnă „care a făcut acţiunea de a se naşte, care acum e născut", o sintagmă ca *ortus est* înseamnă „are calitatea de a se fi născut, e născut" şi apoi „s-a născut". Construcţia de tip *ortus est* are paralele şi în alte limbi, cf. gr. γεγραμμένος ἐστί cu sensul γέγραπται şi devine formaţie temporală în sanscrită, limbile germanice şi în primul rînd italice[2], dar nu e neapărat necesar să presupunem că e vorba de o moştenire comună. Oricînd, datorită caracterului adjectival al participiului în *-to-* şi prin analogie cu construcţia adjectivelor, s-a putut crea un *ortus est* după *bonus est*.

2.4. În privinţa sensului formelor medii (respectiv, al verbelor deponente), e de remarcat că la unele verbe valoarea medie s-a pierdut cu totul (cf. *loquor* sinonim cu *dico*, *arbitror* sinonim cu *existimo* etc.), dar la altele — mai puţine — nu. De exemplu *complecti* sau *osculari* au sens „reflexiv reciproc", adică unul din sensurile diatezei medii.

La verbele deponente al căror sens mediu s-a pierdut, deosebim mai multe categorii:

a) verbe care exprimă un sentiment: *assentior*, *irrascor*, *reor*, *vereor*.

b) verbe care arată exercitarea unei profesii: *auguror*, *dominor* *poetor* (Ennius, *Sat.* 1);

c) verbe factitive: *hortor* (faţă de v. lat. *horior*) *meditor* (**medor*), *imitor* (cf. *imago*), *nitor*, pentru *nivitor* (de la o rădăcină în velară)[3].

2.5. De la începuturile istoriei limbii latine, mediul apare ca o categorie neproductivă. În stilul familiar, se tinde la eliminarea verbelor deponente prin trecerea lor la flexiunea activă, urmare firească a tocirii sensului medial. Încă de la Plaut se constată că multe verbe ezită între cele două tipuri de flexiune şi găsim la diateza activă verbe ca *adorio*, *cohorto*, *demolio*, *praefabrico*, *imito*, *largio*, *osculo*, *percanto*, *perscruto*, *sortio*, *tuto*. Prin analogie cu verbe deponente sinonime, cîteva verbe apar ocazional la flexiunea deponentă: *contemplor*, după *conspicor*, *contueor* (la Terenţiu), *adiutor* după *auxilior* (la Pacuviu)[4] ş.a.

În limba clasică, deponentele sînt o categorie stabilă, dar e de presupus că aveau un caracter artificial: ca dovadă, în latina tîrzie, care se apropie — ca şi latina preclasică — de stilul familiar, asistăm la înmulţirea exemplelor de verbe deponente devenite active (*egredo*, *labo*, *scruto*, *vesco*),

[1] Meillet, *Introd.*, p. 239; Meillet-Vendryes, *Gr. comp.*, p. 337; Kühner, *Gram. lat.*, p. 756; Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 544.

[2] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 340; Pedersen, *Kelt.* II, p. 398; S. Stati, *Le participe en -to- et le système du participe latin*, în „Revue de linguistique", IV (1959), nr. 2, p. 171.

[3] Lindsay-Nohl, *Lat.*, p. 598—599.

[4] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 545.

ca şi la apariţia unor deponente noi (*gaudeor*, *memoror* etc.) în număr relativ mare, de la tot felul de verbe. Autorii tîrzii întrebuinţează deponentele din dorinţa de a scrie „corect", „clasic".

Trecerile de la activ la deponent şi invers, frecvente în epocile arhaică şi tîrzie, erau înlesnite şi de faptul că deponentele aveau unele forme comune cu activul (participiul prezent şi viitor activ, gerunziul, iar participiul în *-to-* avea, la unele deponente, şi sens pasiv)[1].

Un indiciu sigur că deponentele nu mai constituiau o categorie vie şi că aveau să treacă la flexiunea activă e faptul că unele forme deponente sînt folosite, mai ales în latina tîrzie, cu sens pasiv (*vereor abs te*, la Gellius, XV, 13; *confiteri*, *gratulari* la Tertullian etc.).

2.6. În condiţiile regresului formelor în *-r-*, mediul îşi găseşte noi modalităţi de expresie, de pildă activul însoţit de pronumele reflexiv, adică ceea ce se numeşte în general diateza reflexivă. Reichenkron constată că la Plaut, Terenţiu, Ennius, mediul nu e încă exprimat prin construcţia cu pronumele *se* (cu cîteva excepţii, la verbele *affectuum*), dar situaţia se schimbă în latina clasică[2].

Ocazional, în latina tîrzie, întîlnim forme, desigur artificiale, care redau mediul prin *se* + verb la diateza pasivă[3].

În limbile romanice n-a rămas nici o urmă din flexiunea deponentelor.

3.1. *Diateza pasivă.* În toate limbile indo-europene, pasivul este o inovaţie, care s-a produs în momente diferite. Pasivul latin provine din mediu, aşa cum arată faptul că flexiunea deponentelor este aproape identică cu aceea a celorlalte verbe la pasiv. La verbele tranzitive, sintagma participiu în *-to-* cu valoare adjectivală + *esse* a avut poate chiar înainte de crearea diatezei pasive un sens foarte apropiat de perfectum-ul pasiv: *laudatus est* (construit ca şi *barbatus est*, *altus est*) „are însuşirea de a fi fost lăudat", „a fost lăudat". Sintagma aceasta va avea în tot cursul istoriei limbii latine două sensuri: *a*) exprimă o stare, participiul păstrîndu-şi valoarea adjectivală (ca în rom. *fereastra e închisă*). Exemple se găsesc încă din sec. II î.e.n. în textele de legi din timpul lui Scaevola şi în inscripţii[4]; *b*) exprimă o stare ca rezultat al acţiunii (ca în rom. *el e iubit de toţi*). Ambiguitatea aceasta continuă şi în limbile romanice[5]. Flexiunea sintetică de la infectum este mai stabilă, cel puţin în limba literară, deoarece latina nu avea un participiu pasiv prezent care, construit cu *esse*, să se opună perfectum-ului de tip *amatus est*. Perfectul pasiv a n a l i t i c se explică prin următoarele motive:

a) deoarece pasivul provine din mediu, acest perfect analitic continuă perfectul mediu, pentru care construcţia perifrastică a fost explicată mai sus;

---

[1] Novotný, *Hist. mluv.*, p. 125.

[2] Reichenkron, *Passivum* ..., p. 17.

[3] Vezi mai departe 4.3.

[4] M. Nicolau, *Remarques*, p. 23.

[5] Rohlfs, *Hist. Gram.*, II, p. 575; S. Stati, *Participiul latin în -to-*, în SCL, X (1959), fasc. 2, p. 248.

b) la formele moștenite dintr-o fază anterioară a limbii, cînd mediul începuse să capete sens pasiv, se adaugă neîncetat formații noi, în special la verbele tranzitive, unde construcția participială cu *esse* a avut din totdeauna un sens destul de apropiat de cel pasiv;

c) chiar dacă, în epoca de care discutăm și care precedă orice document scris, mai existau forme sintetice de perfect mediu, circulînd paralel cu cele analitice, ele nu puteau fi adoptate de diateza pasivă, întrucît perfectul perifrastic avea o formație mult mai clară.

Proveniența pasivului din mediu e evidentă și din punct de vedere semantic.

3.2. În epoca preclasică verbele cu desinențe medio-pasive aveau sens mediu sau impersonal[1] și în măsură mult mai mică sens pasiv (Ernout, *Passif*, contestă categoric existența acestui pasiv).

Sensul impersonal nu e moștenit din indo-europeană, ci constituie o inovație a dialectelor occidentale (în greacă sînt puține exemple de mediu impersonal). Pasivul celtic e numai impersonal, ceea ce se vede și din faptul că are cîte o singură formă la toate timpurile (pers. 3 sg. și pl.)[2].

3.3. În latina clasică sensul mediu se pierde aproape cu totul, cel impersonal se menține, cu o tendință de regres, iar cel pasiv se dezvoltă foarte mult. Posibilitatea dezvoltării pasivului din mediu e pe deplin demonstrată de istoria limbii grecești, ca și de limbile scandinave, unde pasivul se dezvoltă din mediul reflexiv.

Victoria pasivului asupra mediului (din care provine) reiese din faptul că aproape de la orice verb tranzitiv[3] se putea forma diateza pasivă, dar forme cu sens mediu se opuneau formelor active numai în puține cazuri, ca *verto*, *volvo* discutate mai sus.

Întărirea sensului pasiv mai e dovedită și de gramaticalizarea complementului de agent[4].

Acesta are un rol mai activ decît subiectul gramatical în realizarea acțiunii, ceea ce se poate concepe numai dacă verbul are sens pasiv. Construcția numelui de agent cu *a*, *ab* începe să se răspîndească mult abia la sfîrșitul epocii republicane. În Cato, *De agricultura* sau în inscripțiile arhaice nu se găsește nici un exemplu (Ernout, *Passif*, p. 329). Coincidența dintre afirmarea sensului pasiv și apariția complementului de agent în vecinătatea unei forme verbale pasive mi se pare edificatoare.

3.4. În latina imperială, flexiunea sintetică se menține la infectum în limba literară, dar e înlocuită în limba vorbită prin construcția cu *esse* și participiul în *-to-*. Acest fapt se reflectă în limba scriitorilor în două feluri: *a*) direct, prin folosirea construcției amintite și *b*) indirect, prin folosirea greșită, abuzivă, a desinențelor medio-pasive.

---

[1] Ernout, *Passif*, p. 289.

[2] Pedersen, *Kelt.* II, p. 392.

[3] Există cîteva verbe al căror pasiv e exprimat prin alte verbe, la diateza activă: *doceo — disco, faceo — fio, interficio — interfio, perdo — pereo, vendo — veneo*. Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 206.

[4] Denumirea de „subiect logic" e desigur impropriе și cred că construcția pasivă e altceva decît rezultatul răsturnării celei active (aceeași idee la Meillet-Vendryes, *Gr. comp.*, p. 294; Ernout, *Passif*, p. 292, 299, 326).

Din cauza sensului adjectival al participiului[1] și a celor două sensuri ale construcției *laudatus est*, întîlnim sporadic, încă din latina arhaică, *laudatus fuit*, cu sensul „a fost lăudat", adică în loc de *laudatus est*. Se spunea deci *laudatus fuit* ca și *magnus fuit*. Înlocuirea prezentului *sum* cu perfectul *fui* precizează mai bine timpul[2] și aspectul : *templum ornatum est* — durativ, față de *templum ornatum fuit* — acțiune terminată[3]. Cf. *Ita animatus fui itaque nunc sum* (Plaut, *Amph.* 762). Fenomenul se întîlnește și în flexiunea deponentelor (nu e exclus ca modificarea perfectului analitic să fi început concomitent la deponente și la pasiv), de ex. *Pythagorae quique eius haeresim fuerunt secuti* (Vitruviu). Tipul *laudatus fuit* „a fost lăudat", aproape inexistent în latina clasică, reapare în epoca ulterioară la Iustin, Gellius, Paneg., Fredegarius etc.

Paralel cu apariția lui *laudatus fuit*, *laudatus est* se impune cu sensul „este lăudat" substituindu-se lui *laudatur*. Nu pot fi de acord cu ideea că în epoca imperială nu se mai simte diferența între pasivul cu *est* și cu *fuit*[4] ; de fapt, în primul rînd în limba populară și, sub influența ei, în limba literară, *amatus fuit* ia locul lui *amatus est*, iar acesta din urmă ia locul lui *amatur*, ajungîndu-se la o diateză pasivă unitară din punct de vedere formal. Latina a realizat astfel un incontestabil progres. Această din urmă substituire apare mai întîi la verbe durative și iterative, deoarece sensul construcției participiu durativ + *esse* era mai apropiat de sensul prezentului (durativ prin excelență). Situația aceasta continuă în limbile romanice. Acad. Iorgu Iordan observă că în romînește pasivul cu *a fi* nu e concurat de reflexivul pasiv tocmai la verbele durative[5].

Crearea infectum-ului *laudatus est* în locul lui *laudatur* trebuie legată și de impopularitatea pasivului sintetic și a deponentelor; era firesc ca, din concurența lui *laudatur* cu *laudatus est*, să iasă învingător acesta din urmă.

3.5. În latina tîrzie, pasivul analitic de tip *laudatus est* — *laudatus fuit* e concurat de reflexiv. Primele exemple apar la Plaut[6], ceea ce ne face să credem că reflexivul pasiv a existat în latina vulgară și în cursul perioadei clasice. Reflexivul pasiv era frecvent în special la pers. 3 sg., cînd subiectul era inanimat[7].

Din scrierile poeților și prozatorilor tîrzii se pot cita exemple numeroase. De ex. *vocari* e înlocuit de *se vocare* (chiar la Pliniu, N. H. 5, 121), *servari* de *se servare* (*mala rotunda*... *toto anno servare se possunt* „pot fi conservate", Pallad., 3, 25, 18)[8]. Reflexivul cu sens pasiv e cunoscut și din limbile germanice și slave; diateza pasivă din limbile scandinave provine din reflexiv. Din latină va fi moștenit de limbile romanice.

---

[1] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 562.
[2] Brugmann, *Partizipien*, p. 109.
[3] Kühner, *Lat. Gram.*, p. 121.
[4] M. Nicolau, *Remarques*, p. 18.
[5] Iorgu Iordan, *Lb. rom. contemp.*, ed. I, p. 466, cf. și Herzog., *Part.*, p. 148.
[6] Kühner, *Gram. Lat.*, p. 106.
[7] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 546.
[8] Meillet-Vendryes, *Gram. comp.*, p. 292; Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 214.

3.6. În limbile romanice pasivul de tip *e lăudat* se întrebuinţează destul de rar, cel puţin în limba vorbită. În spaniolă, de exemplu, sînt verbe ca *llenar*, *limpiar* etc. care nu se folosesc pentru redarea sensului pasiv decît la forma reflexivă (*se lleno el local, se limpio la calle*, nu *fué llenado, fué limpiada*)[1].

În portugheză, alături de formulări ca *A Tôrre de Belém foi construida* se spune mai frecvent *A Tôrre de Belém construiu-se*[2]. În concepţia Gramaticii Academiei spaniole, *se*, în construcţii cu sens pasiv, nu e considerat pronume reflexiv, ci semn al diatezei pasive[3]. În dialectul macedo-romîn, pasivul se exprimă de preferinţă prin reflexiv[4]. În romîneşte, reflexivul pasiv apare, spre deosebire de celelalte limbi romanice, şi la persoana 1 şi 2 probabil sub influenţă slavă[5]. Pentru limba romînă lipseşte încă un studiu asupra posibilităţilor de exprimare a pasivului. Acad. Iorgu Iordan[6] remarcă folosirea reflexivului pasiv la verbele momentane; la verbele cu sens durativ pasivul ar fi echivoc : *el se iubeşte* ar putea fi înţeles şi ca reflexiv obiectiv (cf. aceeaşi observaţie pentru limba italiană, la Rohlfs)[7]. Autorul remarcă de asemenea „preferinţa pentru forma pasivă cînd verbul respectiv stă la perfect sau la viitor"[8].

3.7. Alte mijloace de a exprima pasivul în limbile romanice : În italiană şi în reto-romană, de exemplu, se foloseşte *andare*+participiu : *la porta viene chiusa*, formă care, după Rohlfs[9], are toate şansele să înlocuiască pasivul de tip *la porta è chiusa*, care este ambiguu. Unele dialecte din Italia de Nord folosesc *fieri* + participiu[10].

4.1. *Diateza reflexivă*. Construcţia reflexivă a exprimat la origine exclusiv faptul că acţiunea se răsfrînge direct asupra autorului ei. Pronumele reflexiv avea funcţie de complement. Am arătat mai sus că diateza medie, exprimată la origine prin desinenţele medio-pasive, se afla în plin regres în latina preclasică. Dezvoltarea sensului pasiv duce la omonimia dintre flexiunea deponentelor (unde se păstra parţial sensul mediu) şi flexiunea pasivă a verbelor tranzitive. În aceste condiţii se dezvoltă construcţia cu pronumele reflexiv în acuzativ, diateza pronominală[11]. După Stolz-Schmalz[12], reflexivul ar apărea cu valoare de mediu încă din indoeuropeană, atunci cînd acţiunea se răsfrînge asupra subiectului : *crucior* însemna „simt un chin", iar *ipse se excruciat* însemna „el singur se chinuieşte". Reflexivul, după denumirea lui Brugmann, e „formaţia medială

[1] *Gram. española*, p. 419.
[2] J. Martins, *Abrégé de Grammaire portugaise*, Lisbonne, 1940, 73, cf. şi p. 48.
[3] *Gram. española*, p. 254.
[4] Th. Capidan, *Aromînii. Dialectul Aromîn*, Bucureşti, 1932, p. 497—498.
[5] Meyer-Lübke, *Gram. l. rom.* III, p. 421.
[6] Iorgu Iordan, *Lb. rom. contemp.*, ed. I, p. 466.
[7] Rohlfs, *Hist. Gram.*, II, p. 225.
[8] *Ibidem*, p. 467.
[9] *Ibidem*, p. 577.
[10] *Ibidem*, p. 577.
[11] Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 201.
[12] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 546.

perifrastică"[1]. Afară de această valoare, reflexivul a avut de la început rolul de a marca caracterul intranzitiv al unor verbe care se folosesc de obicei ca tranzitive : *quo tu te agis*[2].

În latina preclasică ca şi în latina tîrzie se găsesc numeroase exemple de verbe tranzitive folosite cu sens intranzitiv, menţinîndu-se forma activă : *male res vortunt*; *foris aperit* (Plaut)[3]; *move ocius* (Terenţiu), *frangat* „să se frîngă"[4]. În literatura de specialitate scrisă spre sfîrşitul epocii imperiale într-o limbă apropiată de latina vulgară, întîlnim numeroase atestări : *cluserit* pentru *se cluserit*, la fel *calefacere*, *coquere*, *cicatricare*, *coagulare*, *constringere* etc.[5].

În concluzie, în latina preclasică, mediul reflexiv exprimat în limbile romanice, în majoritatea cazurilor, prin diateza reflexivă, se exprima în trei feluri : prin deponente, diateza activă şi construcţia cu pronumele reflexiv[6]. „Toată istoria latinei ne arată coexistenţa : *mutare*, *-ri*, *-re se*, cu acelaşi sens[7].

4.2. În latina clasică, reflexivul se foloseşte în continuare cu sens reflexiv obiectiv sau în locul vechii forme intranzitive (*se gerere*, *praebere*, *exhibere*, *probare*, *ostentare*, *iactare*, *habere*; *se prohibere*, *regere*, *reprimere*, *abstinere*, *prohibere* etc.)"[8].

Nu cred că e cazul să discut folosirea reflexivului cu sens obiectiv, de tipul romînesc *mă spăl*, deoarece în astfel de cazuri nu e vorba de o diateză reflexivă, ci de activ + pronume reflexiv în funcţie de complement direct.

4.3. Cu sens mediu (la verbele intranzitive), reflexivul se dezvoltă mult în latina tîrzie : *recipit se episcopus et vadent se unusquisque* „episcopul se retrage şi fiecare pleacă" (Peregr. Aeth. 25. 7) sau *humor sudoris*... *se desidet* (Mul. Chir. 220)[9].

Dezvoltarea reflexivului s-a produs mai întîi în limba populară. Din cauza deselor confuzii dintre activ şi deponent, întîlnim încă de la Plaut şi apoi la autorii tîrzii forme mediopasive + *se* : *meditabor me ad ludos Olympios* (Stich. 306); *se extinguitur* (Mul. Chir)[10].

4.4. În latina tîrzie asistăm la crearea unui nou tip de reflexive : cu pronumele în dativ. De ex. *gustavimus nobis* „am luat gustarea" (Peregr. Aeth. 4, 8). Dintr-un astfel de exemplu se vede că, la origine, e vorba de un dativ al interesului ataşat, cu rol de complement, unui verb la activ. Construcţia capătă valoare medie şi pronumele nu mai e simţit ca complement. Din acest moment se poate vorbi de o diateză reflexivă cu

---

[1] Richter, *Refl.*, p. 137.
[2] Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 214.
[3] Lindsay, *Syntax of Plautus*, p. 53 şi urm.
[4] Audollent, *Def. Tab.*, p. 382. Vezi Meillet-Vendryes, *Gram. comp.*, p. 290; Kühner, *Lat. Gram.*, p. 105.
[5] Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.*, p. 547.
[6] Novotný, *Hist. mluv*, II, p. 125.
[7] Richter, *Refl.*, p. 137.
[8] Kühner, *Gram. lat.*, p. 108.
[9] Dag Norberg, *Synt. Forsch.*, p. 173; Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 214.
[10] Citat de Stolz-Schmalz, *Gram. lat.*, p. 596.

dativul : *ambulavimus nobis* sau *fugiet sibi* sau *sedete vobis* „odihniţi-vă"[1]. Noua construcţie reflexivă are o valoare medie mai clară[2].

4.5. Limbile romanice, şi dintre acestea în primul rînd limba romînă, continuă tendinţa latinei populare de a dezvolta construcţia reflexivă. Din cauza confuziei dintre acuzativ şi dativ, nu se poate şti dacă reflexivele din limbile romanice occidentale continuă reflexive latine cu *se* sau cu *sibi*[3]. După Elise Richter , folosirea pe scară mare şi cu sensuri multiple a reflexivului în limbile romanice ar continua direct situaţia din latină[4], ceea ce mi se pare exagerat. Cred că trebuie avute în vedere şi cauze externe : influenţa limbilor germanice asupra Romaniei occidentale şi a limbilor slave asupra limbii romîne[5]. În studiul său consacrat verbelor reflexive construite cu acuzativul, acad. Al. Graur a clasificat aceste verbe după valorile lor în limbile romanice, iar valorile reflexivului cu dativul sînt discutate în lucrarea mea publicată în SCL 1954.

4.6. Desigur nu toate construcţiile verb + pronume reflexiv constituie o diateză, şi anume atunci cînd pronumele are rol de complement. Unde această valoare nu se mai simte (la reflexivele pasive, medii şi, într-o oarecare măsură, eventive), e vorba într-adevăr de o diateză. În *Gram. española* (p. 44—45) se vorbeşte de diateza reflexivă numai în legătură cu verbele care n-au formă activă (*dignarse*, *arrepientarse* etc.) şi cele care au sens mediu, de ex. *Juan se duerme* (p. 247). Această concepţie mi se pare foarte îndreptăţită.

5. C o n c l u z i i : 1. Latina a avut la origine două diateze : activă şi medie ; orice verb probabil că putea fi trecut, prin schimbarea desinenţelor, de la o diateză la alta. După ce formele medii capătă sens impersonal sau pasiv, sensul mediu începe să fie exprimat prin construcţia reflexivă cu acuzativul şi apoi cu dativul.

2. Diateza pasivă se naşte din cea medie şi se menţine cu o conjugare hibridă (analitică-sintetică), pînă la sfîrşitul epocii imperiale, cînd începe să fie exprimată exclusiv prin forme analitice. Pasivul poate fi redat şi prin reflexiv, construcţie a limbii familiare, care se afirmă în latina tîrzie, dar e foarte probabil că a existat încă din epoca republicană. Apariţia diatezei pasive marchează un progres în gîndire şi în exprimare.

3. Studiind formele de exprimare a diatezelor, vedem că ele se reînnoiesc mereu : a) mediul a fost exprimat la început prin forme cu *-r-* sintetice, apoi printr-o conjugare hibridă (la unele verbe, „deponentele") şi, în sfîrşit, prin reflexiv (la început numai reflexiv cu acuzativ, apoi şi reflexiv cu dativ); b) pasivul e exprimat prin formele mediului, prin reflexiv şi, în cele din urmă, printr-o conjugare exclusiv analitică (cu *sum*). Cu toate schimbările repetate şi destul de importante, latina n-a ajuns niciodată la un sistem perfect coerent (aceeaşi formă servea la exprimarea a două diateze, aceeaşi diateză se exprima prin mai multe forme). Tocmai acest fapt a provocat mereu alte schimbări.

[1] E. Löfstedt, *Komm.*, p. 141, 312 şi urm.
[2] Graur, *Vb. refl.*, p. 45.
[3] *Ibidem.*
[4] E. Richter, *Refl.*, p. 135.
[5] Graur, *Vb. refl.*, p. 46.

4. Situația actuală a limbilor romanice, din punctul de vedere al diatezelor se caracterizează prin următoarele trăsături :

— pasivul analitic de tipul *sînt iubit* e o categorie slabă și rar folosită în limba de conversație,

— sensul pasiv e redat de preferință prin reflexiv,

— sensul mediu e redat tot prin reflexiv,

— sistemul diatezelor continuă să rămînă imperfect : construcția reflexivă are multe sensuri, pentru sensul mediu nu există forme exclusive, pasivul are două modalități de exprimare.

După cum se vede, situația aceasta continuă în linii mari situația din latina populară și nu s-au produs inovații remarcabile.

LISTA ABREVIERILOR

Brugmann, *Partizipien* — K. Brugmann, *Die mit dem Suffix -to- gebildeten Partizipien des Lateinischen* ... în „Indogermanische Forschungen", V (1895), p. 81—152.

Ernout, *Passif* — A. Ernout, *Recherches sur l'emploi du passif latin à l'époque républicaine*, în MSL, XV (1909), p. 273—334.

Ernout-Thomas *Synt. lat.* — A. Ernout et F. Thomas, *Syntaxe latine*, ed. II, Paris, 1953.

Gram. española—*Gramatica de la lengua española*, nueva edicion, reformada. Madrid, 1931.

Graur, *Vb. refl.* — A. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în „Bulletin linguistique publié par A. Rosetti", VI (1938).

Herzog, *Part.* — E. Herzog, *Das -to- Partizip im Altromanischen*, în „Prinzipienfragen der romanischen Sprachwissenschaft", volum dedicat lui W. Meyer-Lübke, Halle, 1910, partea I.

Kühner, *Gram. lat.* — R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, ed. II, vol. II, partea I, Hannover, 1912.

Lindsay-Nohl, *Lat.* — W. M. Lindsay, *Die lateinische Sprache.* Übersetzt von Hans Nohl. Leipzig, 1897.

Löfstedt, *Komm.* — Einar Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Uppsala, Leipzig, 1911.

Meillet, *Introd.* — A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. V, Paris, 1922.

Meillet-Vendryes, *Gr. comp.* — A. Meillet et J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, ed. II, Paris, 1927.

Meyer-Lübke, *Gram. l. rom.* — W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. III, Paris, 1900.

M. Nicolau, *Remarques* — M. Nicolau, *Remarques sur les origines des formes périphrastiques passives et actives dans les langues romanes*, în „Bulletin linguistique publié par A. Rosetti", IV (1936), p. 15—30.

Dag Norberg, *Synt. Forsch.* —Dag Norberg, *Syntaktische Forschungen auf dem Gebiete des Spätlateins und des frühen Mittelalters*, Uppsala, 1943.

Novotný, *Hist. mluv.* — F. Novotný, *Historická mluvnice latinského jazyka*, vol. II, Praga, 1955.

Pedersen, *Kelt.* — H. Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*, Göttingen (I) 1909, (II) 1913.

Reichenkron, *Passivum* ... — G. Reichenkron, *Passivum, Medium und Reflexivum in den romanischen Sprachen* (diss.), Berlin, 1932.

Richter, *Refl.* — E. Richter, *Zur Entwicklung des reflexiven Ausdrucks im Romanischen*, în Z R Ph, XXXIII.

Rohlfs, *Hist. Gram.* — G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, Bern, 1949.

Stolz-Schmalz, *Lat. Gram.* — Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, ed. V, München, 1928.

Wackernagel, *Synt.* — J. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch*, I—II, Basel, 1926—1928.

ÜBER DEN URSPRUNG VON RUM. **hărşie, hîrşie**

VON

LAJOS TAMÁS

(Budapest)

Das zum Wortschatz der volkstümlichen Lederzubereitung und des Gerberhandwerks gehörende und in mehreren Wechselformen belegte *hîrșie* wurde bisher nur sehr unzulänglich behandelt, weshalb es auch nicht richtig gedeutet werden konnte. Es bedeutet gewöhnlich 'Lammfell' (wahrscheinlich auch 'zartes Fell ungeborener Lämmer', s. u.).

In schriftlichen Quellen taucht das Wort in der zweiten Hälfte des XVII. Jh. in der *Viața și petrecerea svinților* des Moldauer Metropoliten Dosoftei auf : și purta o *ghășie* de cojoc (DA II, 370 ; nach C. Lacea : Weigand, Jb. V, 109 soll es hier 'Lappen' bedeuten). Es kommt auch im Wörterverzeichnis des Banater Namenlosen vor (Ende des XVII. oder Anfang des XVIII. Jh.) : *Heshie.* Pellix agnina tenerrima, pro gucsma (sic ! vgl. Drăganu : DR IV, 152). Weitere Belege : *hărșie* neagră (1760. Komitat Făgăraș, DA II, 370) ; *hășie* 'péle rea de melu : pellis agnina : bárány bör' (LexBud, 258 ; hier auch : 'jedes magere und schlechte Thier') ; *hărșia* 'peau de brebis morte' (Pontbriant, DRF, 301) ; *hărșiă* 'blană de mĭel négră saŭ sură . . . obicĭnuită saŭ próstă' (Hasdeu, EtM 1901. s.v. *astrahan*[2]) ; *hîrșie, hărșie* 'Lammfell, Schafsfell' (Alexi, DRG. 196, 198). Man hat den Eindruck, daß unser Wort in der Terminologie des Gerberhandwerks ziemlich überall bekannt sein dürfte. Die in DA II, 369–70 mitgeteilten Belege stammen allerdings aus Siebenbürgen, Oltenien und Muntenien, während die Variante *hárșie* aus dem Banat aufgezeichnet wird. In LexBud 258, finden wir außerdem noch die Diminutivform *hășiúcă.*

Die richtige – eigentlich auf der Hand liegende Etymologie des Wortes scheint unbekannt geblieben zu sein. Nach Tiktin, 732, sei *hîrșie* unbekannten Ursprungs, während DA II, 370 und nach diesem DLRM,

363 an ung. *haskér*, *haskéreg*, *hashártya* 'Bauchfell' denken, doch muß diese Vermutung vor allem aus lautlichen, aber auch aus semasiologischen Gründen abgelehnt werden. Unannehmbar ist auch der Vorschlag von Drăganu, nach dem das rumänische Wort irgendwie mit ung. *hasad* 'sich spalten, bersten' zusammenhängen sollte (DR IV, 152).

Es handelt sich offensichtlich um die Übernahme von ung. *hasi* 'Bauch-, abdominal, ventral' (zu *has* 'Bauch'), das in dem hier uns interessierenden Kompositum *hasi*bárány-bör 'Fell ungeborener Lämmer' seit dem Jahre 1522 bekannt ist (Magyar Oklevél-Szótár 353; daselbst noch: De pellibus agnelinis abortivis crudis vulgo *Hassy*; aus demselben Jahrhundert). Das Wort hat sich im Ungarischen bis zum heutigen Tag erhalten, vgl. z. B.: *hasibárány-bör* (Szeklerland; Szinnyei, Magyar Tájszótár, I, 816), *hasi* 'verworfenes Lämmchen' (Bálint Szegedi Szotár I, 572), usw. Ung. *hasi* hat auch die Bedeutung 'vom Bauch (eines Tieres) abgeschnittene Haut', z. B. *ló-hasi* 'vom Bauch eines Pferdes abgeschnittene Haut' (die Anwendung und die Zurichtung des *ló-hasi* bespricht Kovács Laszló: A Néprajzi Muzeum Értesitöje XXVII—1936, 103).

Diese Ableitung läßt sich auch lautlich tadellos verteidigen. Da mehrsilbige rumänische Hauptwörter kein volltönendes *i* im Auslaut haben können (auch das einsilbige *zi* ist einzig in seiner Art), wurde ung. *hasi* zunächst rumänischen Wörtern vom Typ < *ie* angeglichen. So entstand z. B. die aus dem Banat stammende Form *hárșie* (mit epenthetischen *r* wie in *arsău* 'Spaten' < ung. *ásó*, usw., vgl. *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 845)[1]. Das weibliche Geschlecht von *harșie*, *hărșie* usw. ist wahrscheinlich dem sinnverwandten *piele* zu verdanken. Das Rumänische bot indessen auch einen anderen Betonungstyp, unter dessen Einfluß *hárșie* zu *hă(r)șíe*, *hî(r)șíe* werden konnte. Dabei kann auch das bekannte Schwanken der Betonung zwischen *frî'nghie* (Moldau) ~ *frînghíe* (Muntenien, Oltenien) eine Rolle gespielt haben (vgl. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*. București, 1956. 151 und die auch in diesem Zusammenhang interessanten Ausführungen in seinem lehreichen Aufsatz: *Influențe rusești asupra limbii romîne*. București, 1950, 2 ff.). Dasselbe Schwanken des Akzentes beobachten wir in *sácfiu*, *sécfiiu* (im Wbuch von Klein, ed. Gáldi, 156, 386; LexBud 629) ~ *sacfíu* (Tiktin, RDW 1351), 'Nelke' < ung. *szegfü* (vgl. dazu noch BL II, 47—9). Durch das im Rumänischen hinzugefügte auslautende *-u* bekommt dieses Wort die lautliche Struktur einer Kategorie der Maskulina ebenso, wie *hî'rșie*, *hîrșíe* durch das analogische *-e* den entsprechenden Feminina angepaßt wurde.

Zum Wandel von ung. *a* zu *ă*, *î* zwischen *h* und *r* in unbetonter Stellung vgl. *hîrtíe* < slawo-gr. *chartija*, aber auch *hîrgáț* (Kom. S.-Dobîca; VICIU, GL 49) < ung. *akác*; *hășéu* 'Spaten' (Kom. Sibiu; Banciu, Transilvania XLVI, 49), *hîrșéu* 'id.' (Altland, Grai și Suflet I, 137).

---

[1] Andere Umgestaltungen des ung. auslautenden *-i*: *tenghere* 'Aprikosenbaum' < *tengeri* barack (im Wbuch. von Klein, ed. Gáldi, 163); *labreu* 'Leibchen' (HETCOU, Poesia poporală din Bihor. Beiuș, 1912) < ung. dial. *lábri*. Bewahrter *i*-Auslaut kommt in einigen Dialektwörtern deutschen Ursprungs vor, die durch das Ungarische vermittelt wurden: *nicli* 'Nickel' < *nikli* (ALR, SN, H 574), *vincli* 'Winkelhaken' < *vinkli* (ib., H 565) usw.

Aus demselben Begriffskreis könnte man noch folgende Wörter ungarischen Usrprungs anführen: *bogorie* 'Jucht' (< *bagaria*; DA I, 599), *copîstău*, 'Schabeisen der Gerber' (< *kopasztó*; ib., I, 157, s. v. *amuşí* und I_2, 765), *ierhă*, *irhă* 'Sämischleder, Weißleder' (< *irha*; ib.,II,454), *hămuş* 'Ascherfaß, Lohngrube', (ib., 156), *peţc* 'Stift zum Aufspannen der Haute' (< *pecek*; Tiktin, RDW 179 s. v. *beţc*), *sinălău* 'Schabeisen der Gerber' (< *szinelö*; ib., 1428), *sinălui*, 'Felle ausstreichen' (ib). All diese Fachausdrücke der Gerberei kommen vorwiegend in Banater, bzw. Siebenbürger Quellen vor.

OBSERVAȚII ASUPRA GRAFIEI CHIRILICE A UNUI MANUSCRIS ROMÎNESC DIN TRANSILVANIA DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

DE

ROMULUS TODORAN

Manuscrisul lui Gherman Filip de Urmeniş, din 1723[1], este important din mai multe puncte de vedere.

Prin conținutul său, bogat şi variat, are o valoare culturală. Cuprinzînd molitve sau rugăciuni, psalmi, cîntece (la diferite sărbători de peste an, la oameni morți şi autobiografice), învățături, propovedanii, cazanii, nişte interesante ,,socoteli", ,,minuni" sau ,,taine" şi texte de dogmă calvină, manuscrisul lui Gherman Filip înscrie un moment nou în studiul raporturilor culturale romîno-maghiare din trecut. El este ultimul reflex al influenței calvine în cultura romînă, din cîte cunoaştem pînă acum, şi se înşiră alături de *Cartea de cîntece* a lui Tordaşi, de pe la 1570, de *Cartea de cîntece* a lui Grigore Sándor de Agyagfalva din 1642, de manuscrisul romîno-calvin de pe la 1660 (descris de Nicolae Drăganu), de Psaltirea lui Viski din 1697, precum şi de catehismele calvine din secolul al XVII-lea. E de reținut faptul că din această grupă de texte, manuscrisul lui Gherman Filip de Urmeniş este singurul scris cu chirilice şi singurul tradus şi scris de un romîn.

Privit din punctul de vedere al importanței sale lingvistice, manuscrisul studiat are o incontestabilă valoare. Materialul de limbă bogat, pe alocuri nou şi deosebit de prețios, alături de cel din alte texte, întregeşte sub raport fonetic, morfologic, sintactic, dar mai ales lexical, cunoaşterea limbii noastre vechi, cu deosebire aceea a secolului al XVIII-lea, prea puțin studiată pînă acum. Cu toată tradiția literară, în limba scriitorului-copist, din cauza modestei lui culturi, s-au strecurat adesea elemente din dialectul regiunii sale.[2] În felul acesta manuscrisul nostru

[1] În curs de publicare la Editura Academiei R.P.R.

[2] Localitatea Urmeniş se găseşte în raionul Sărmaş, regiunea Cluj.

ne dă putința nu numai de a fixa anumite fenomene în timp, dar și de a le localiza în spațiu. Materialul pe care acesta îl aduce poate fi folosit, prin urmare, la conturarea aspectului dialectal al limbii romîne din secolele trecute.

Importanța materialului lingvistic este inegală. Dacă în cea mai mare parte el nu este necunoscut, merită totuși toată atenția pentru data și locul unde este atestat. Unele fenomene sînt înregistrate din secolele anterioare și din alte regiuni, altele n-au fost înregistrate decît de cercetările dialectale moderne. Acest material confirmă cîteva explicații, mai mult sau mai puțin ipotetice, și ne-a ajutat să formulăm altele noi.

*

Sub raportul grafiei, manuscrisul lui Gherman Filip prezintă particularități neîntîlnite în textele chirilice din secolul al XVI-lea și al XVII-lea. Scrisul autorului-copist e complicat, nu atît din cauză că e vorba de un manuscris de o dată relativ recentă, cît mai ales fiindcă în el se resimte influența unor grafii străine, puțin frecvente în vechiul scris romînesc, și din cauză că, prin fel de fel de analogii, s-au produs noi valori fonetice.

Din primul moment ne bate la ochi sporirea slovelor polifone, cu numeroase și neobișnuite valori fonetice.

1. Slova ѧ notează pe:

a) *a* (valoarea obișnuită);

b) *ea*: *trѧbă, drѧpta, îndrѧptă-mă, întrѧgă, tѧu* (= te-au) *împuns, lѧu* (= le-au) *ciontat, betѧg, dѧlurile, plătѧscă, socotѧlă, viclѧn* etc.[1].

2. Slova є are următoarele valori:

a) *e* (valoarea obișnuită);

b) *ă*: *friкє, nєdejde, pєcatele, răutєți, dєruit, răbdєtoriu, lăudєm, supєrєm, lєsa, ne dє, dє-mi, vєrsîndu-și, desfєtat, supєrare, mєresc, neкєiure, pєmînt, pєdure, luєm, bєrbați, nєravul* etc.;

c) *î*: *avєnd, vєrtos, nesăvєrșită, lєngă, pєnă, єl amărăsc, єmitinde, єi dați, giurămєntului, rєzi, spєnzura, plєnge, кєnd, rєnd, mєnule văzєndu-ți, vrєnd, pămєntului* etc.;

d) *ea* (*ia*): *mărirє ta, čєi* (= ce-ai) *avut, nєi* (= ne-ai) *răscumpărat, єi* (= i-ai) *răsădit, puterє ta, єrtă-mă, tєi* (= te-ai)

[1] Dacă în exemplele de mai sus ѧ, în mod cert, are valoare de *ea*, în *spodobѧscă, lumѧscă, trupѧscă, mѧrgă, lovѧscă* ș.a. această valoare este îndoielnică. Slova ѧ ar putea să noteze, evident, ca în atîtea alte cazuri, diftongul *ea*, dar tot așa de bine ar putea reda pe *a* < *ea*, după consoane labiale, fenomen cunoscut dialectal în nordul Ardealului, regiune în care se localizează și manuscrisul lui Gherman Filip. Aceleași nedumeriri ne trezesc și exemplele: *pedepsѧlă, sѧmă, păzѧscă, leșѧscă, sfîrșѧscă, mulțѧscă*, în care ѧ poate să noteze diftongul *ea* redus la *a*, după consoanele *s, z, ș* și *ț*, cum se întîlnește în același grai transilvănean de nord.

sculat, *deu* (= de-au) *scăpat*, *dedinsul*, *e aminte*, *čestă lume*, *mreje lor* etc.[1];

e) *i* : *unei* (= unii), *sfinței*, *herovimei*, *cuprende*, *učegători*, *fuğete*, *fielor*, *čenste*, *plenit*, *nebunei* (= nebunii), *marğenea*, *lepesc*, *răzmirețelor*, *prelejul*, *goleciune*, *fuğeri*, *pomenoc*, *bene*, *cresten* etc.[2]

3. Slova н (sau ї) se întrebuințează pentru :

a) *i* (valoare obișnuită[3]);

b) *î* : *pămнntul*, *adнncimea*, *rumнnească*, *кнntînd*, *plнngîndu-ți*, *mнnios*, *osнndă*, *stнmpara*, *izvorнși*, *adнncul*, *sнnt*, *mнna*, *ocărнt*, *binecuvнntat*, *rнsuri*, *rнnd*, *dobнndit*, *omorн*, кнmp, кнnd, *părнnii*, *mнntuit*, *ziкнnd*, *stăpнni*, *rămїe*, *mînгїe*, *amărїt*, *нnsătăm*, *нnainte*, *нntîrziitor* etc.

4) Slovele ѻ și ѡ notează pe :

a) *o* (valoarea obișnuită);

b) *oa* : *fѻrte*, *întunecѻsă*, *lunecѻsă*, *îngrѻpă*, *dѻră*, *pѻrtă*, *omѻră*, *întѻrcem*, *rѻge*, *nѻptea*, *nѡptea*, *ѡmeni*, *ѡsăle* etc.[4].

5. Slova ъ are următoarele valori :

a) *ă* : *milъ*, *amъrăciune*, *fъmeie* etc. (valoarea obișnuită);

b) *î* : *sъnte*, *Rъm*, *mъntui* etc. (valoarea obișnuită);

c) *e* : *arpъi*, *mъrgem*, *grъu*, *lъgat*, *învъninat*, *împъdecă*, *fъl*, *vъzi*, къ*mînd*, *rugăciunъ*, *lъii*, *înrcъzuți*, *zmъrъnie*, *să tъmъ*, *rumînъști*, *nъtъzești* etc.[5];

d) *ea* : *însătъză*, *pleacă-ți uerкъ*, *să mъrgă*, *mulțimъ fărădelegilor* etc.;

e) *i* : *amъnte*, *mъnciunoasă*, *învъngă*, гъ*lcoș*, *tъnă*, *întrъstat*, *cuvъntele*, *rugămъntele*, sкъ*mbă*, *vъntrecelul*, *vestъnd*, *fălnъciile*, *plъn*, *vъndecă*, oкъ*turi*, *îngenun*къ*nd* etc.[6];

---

[1] În exemple ca următoarele : *pute*, *vede*, *zăče*, *vre*, *ave*, *scăde*, *ține*, *rămîne*, *me*, *tăet* etc. în majoritatea cazurilor, în poziție finală și întotdeauna sub accent, nu putem avea deplină siguranță asupra valorii acestei slove. Ar putea să noteze, ca și în cazurile semnalate aici, diftongul *ea* (*ia*), dar tot așa de bine ar putea reda rostirea dialectală *ę* (< *ęá*), cunoscută graiurilor dacoromîne de nord (cf. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, [Buc.], 1956, p. 91).

[2] Cf. Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI*e *et du début du XVII*e *siècle, tirées des archives de Bistritza* (*Transylvanie*), Buc., 1926, p. 18 ; id., *Limba romînă în secolele...*, p. 82–85.

[3] Atît н, cît și, mai rar, ї, mai ales în poziție finală, în terminația de plural a substantivelor și adjectivelor masculine, au valoare de *-ii̯* sau redau rostirea cu *-i* plenison, în care s-a contras *i*, desinența pluralului, și *-i*, articolul : *drăğ*н *mei*, *și toți morț*н, *cu toți aleș*н *tăi*, *înviezi pu*ї *lor*, *mă ocărăsc vecin*н etc. Această grafie a dat naștere la ecuația н = їн, din identitatea termenilor căreia s-a ajuns apoi ca, tot așa de des, să se noteze їн pentru *i* : *întunerece de oameni*їн, *ș*їн, *dușmani*їн *lor*, *vei f*їн, *să f*їн*ți*, *izb*їн*t*, *m*їн *-oi*, *f*їн*ri* etc.

[4] Cf. și Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele...*, p. 96–97.

[5] Notează de asemenea pe *ę* în diftongul *ea* : *vit*ѣ*az*, *înd*ѣ*amnă*, *rumîn*ѣ*ască*, *însăt*ѣ*ază* etc.

[6] Mai notează pe *i̯* în diftongul *ie* : *b*ѣ*etului* și pe *-ĭ* (final) : *să trăiț*ѣ, *fă-m*ѣ *parte*, *să-m*ѣ *rădic*, *netar*ѣ etc.

f) valoarea zero: *jarъ, auzindъ, învățatъ, procletъ, ghizdavъ, falnicъ; susъpinurile, năsъcut, topъsăcat, cînъtec, fapъtele, alъtă* etc.[1].

6. Slova ь notează următoarele sunete:

a) *ă*: *muncь, iarbь, cărьbuși, dobîndeascь, spaimь, vrьjmășiile, înaltь, povarь* etc.;

b) *î*: *fîntьnă, scьrbit, săvьrșit* etc.;

c) *e*: *кьltuială, întristь* (= întriste), *începь* (= începe), *amărășть* (= amărăște) etc.;

d) *-ĭ* (final): *preveștь, oaminь, bucurь, zbiciulь, vezь, necăiurь* etc.;

e) are valoarea zero: *scîrbitь, tăgăduindь, împlîntatь, limbilorь, puțintelь, trăescь, altulь* etc.

7. Slova ѣ redă pe:

a) *ea*: *kѣmă, ostenѣlă, plѣcă, pururѣ, alѣrgă, nѣu* (= ne-au) *lăsat* etc.;

b) *e*: *değѣte, mѣrgi, lѣ*(= le) *șterge, numѣle, sunѣt, cutrѣmură, lѣnѣvește, oam*ѣ, *omѣnească, lѣmn, deștѣptați-vă* etc.;

c) *ă*: *vrѣjmașul, vrѣjmășiile, mulțѣmit* etc.;

d) *i*: *sfințѣlor, țѣnem, țѣpetul, alѣnedze, oaminѣlor* etc.

8. Slova ѧ are următoarele valori fonetice:

a) *ea* (*ia*): *valѧ, ѧ minte, grѧță, tѧm* (= te-am...), *alѧrgă, puterѧ* etc.;

b) *e*: *pomѧni, sămînțiilѧ, urѧchi, îngerunкѧ, smerѧsc, lѧ iei, răspundѧ, sîntѧm, dѧcît, fѧricite, numѧ, descalѧcă, foartѧ, moalѧ* etc.;

c) *ie*: *ѧrte, ѧști, ѧi, ѧl, ѧșit, ѧslelor, ѧși, puѧ, celuѧsc, trăѧsc, vaѧte* etc.;

d) *i* (*-ĭ* final și *i̯*): *neputѧnță, părѧnte, neclѧntiitor, sirguѧre* etc.; *pumnѧ, țărѧ, astădzѧ, răutățѧ, arătațѧ* etc.; *ѧeși, ѧarnă, ѧernei* etc.;

e) valoarea zero: *plîngѧ, găsescѧ, să tragѧ, mă gatѧ, suspinedzѧ, îndelungѧ* etc.

Multiplele valori fonetice ale slovelor amintite, care dau aspectul complicat al grafiei manuscrisului lui Gherman Filip de Urmeniș, au o dublă explicație.

O seamă dintre aceste valori fonetice se datoresc influenței textelor romînești din Transilvania, tipărite sau scrise cu litere latine și ortografie ungurească de către străini, ca: fragmentul Todorescu din secolul al XVI-lea, psalmii lui Mihail Halici-tatăl din 1640, Cartea de cîntece a lui Grigore Sándor de Agyagfalva din 1642, Catechismul lui Ștefan Fogarasi din 1648, manuscrisul calvino-romîn de pe la 1660 (descris de N. Drăganu), versurile lui Valentin Frank von Frankenstein din 1679, Psaltirea lui Viski din 1697, Catechismul tradus de G. Buitul în 1703, Anonimul din Caransebeș

[1] Cf. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele...*, p. 88–90; I. Pătruț, *Legea silabelor deschise în limbile slave și urme ale ei în scrierea veche romînească*, în „Limba romînă", IV (1955), nr. 4, p. 74–82.

şi Lexiconul Marsilian[1]. Întocmai ca şi manuscrisul lui Gherman Filip, în acestea întîlnim :

a = *ea* (*ia*) : *tokmala*, *allan* (Drăganu, Ms., 20), *idolaszke* (Tamás, FIK., 59), *tam* (= te-am) (Tamás, FIK., 41), *ferastra*, *poff-tala*, *srag*, *vak* (Lex. Mars., 56), *ru*[*m*]*enászke* (Buitul, Cat., 447);

e = *ă* : *peccatele*, *grebj*, *ketse* (= căce), *kaute*, *ketre*, *mene* (= mînă), *pene* (= pînă) (Drăganu, Ms., 20), *pement betaje*, *pekatele* (Tamás, FIK., 41), *pecat*, *venet* (= vînăt), *imperatul*, *sume-tate* (= jumătate), *greiesk* (Lex. Mars., 52), *tiperit* (Buitul, Cat., 447);

e = *î* : *kend*, *pament*, *pene* (= pînă), *en*, *szemtem*, *mene* (= mînă) (Drăganu, Ms., 20), *ennoim*, *emperecia* (Tamás, FIK., 61), *pement* (Tamás, FIK., 41), *freul*, *kendva*, *mensul*, *renduesk*, *vend*, *terg* (Lex., Mars., 54), *ennelczátuluj*, *emperat*, *en* (Buitul, Cat., 447);

e = *ea* : *de tote rugare* (= rugarea) *idolaszke* (Tamás, FIK., 59), *penye* (= pînea) *nosztre* (Tamás, FIK., 61) *direpta*, *oprele* (= opreală) (Lex. Mars., 56);

e = *i* : *parencilor* (= părinţilor) (Drăganu, Ms., 20, cf. şi „Dacoromania", IV, 115);

i = *î* : *batrin*, *batrinyesk*, *briu*, *czicza* (= ţîţă), *friu*, *fring*, *frint*, *in-taresk*, *lina*, *pling*, *kine*, *risul*, *rinye* (= rîie) (Lex. Mars., 54), *oszirdie* (Buitul, Cat., 447);

o = *oa* : *domne*, *nosztre* (Drăganu, Ms., 20), *nosztre* (Tamás, FIK., 61), *tote* (Tamás, FIK , 62), *csora*, *broska*, *coda*, *domna*, *flore*, *globa*, *gropa*, *icona*, *sorele*, *prinsore*, *ploia* (Lex., Mars., 56), *isznove* (Buitul, Cat., 447).

Cîtă vreme în textele romîneşti cu litere latine şi ortografie ungurească asemenea grafii îşi au justificarea, deoarece scriitorul sau copistul străin nu a putut reda diftongii *ea*, *oa* şi fonemele *ă*, *î*, caracteristice limbii romîne, neexistînd pentru acestea litere deosebite în alfabetul atin, într-o scriere chirilică, ca cea din manuscrisul lui Gherman Filip de Urmeniş, ni se par ciudate.

Cum au pătruns aceste particularităţi grafice în scrisul lui Gherman Filip este mai greu de spus. După toate probabilităţile, el nu a citit cărţile romîneşti cu litere latine şi ortografie ungurească menţionate mai sus. Aceste cărţi nu puteau să aibă la data scrierii manuscrisului, o prea mare circulaţie. Multe din ele sînt manuscrise, localizate în regiuni mai

[1] Citînd numeroase exemple din aceste texte, am întrebuinţat următoarele prescurtări : Buitul, Cat. = Catechismul, tradus de G. Buitul, Cluj, 1703, ap. I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia romînească veche*, I (1508—1716), Buc., 1903, p. 447.

Drăganu, Ms. = N. Drăganu, *Un manuscris calvino-romîn din veacul al XVII-lea*, Bucureşti, 1936 (Extras).

Lex. Mars. = C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII.* Studio filologico et testo, Bucureşti, 1930 (Academia Romînă, Études et Recherches, V).

Tamás, FIK = Tamás Lajos, *Fagarasi István kátéja*, Kolozsvár (Cluj), 1942.

îndepărtate, şi prin urmare greu accesibile, iar altele tipărite cu multe decenii înainte. S-ar putea afirma de asemenea că dacă aceste texte ar fi trecut prin mîinile zelosului ,,cărturar'', le-ar fi utilizat în voluminosul său manuscris. De aceea ne vine mai uşor a presupune pătrunderea acestor grafii în scrisul chirilic al scriitorului-copist printr-o tradițională uzanță de a se scrie romîneşte cu litere latine, după modelul unguresc, de către străini, care nu cunoşteau alfabetul chirilic. Întrebuințarea alfabetului latin a fost preferată de autorități în secolul al XVIII-lea, după cum se poate vedea din conscripțiile urbariale, mai ales din cele din a doua jumătate a acestui secol. Presupunerea noastră pare îndreptățită şi prin faptul că scriitorul nostru, romîn, a trăit la curtea lui Gheorghe Bánfi (între 1691—1708 guvernator al Transilvaniei), cu care a copilărit, ca atare într-un mediu maghiar.

Cele mai multe valori fonetice ale slovelor polifone amintite, uneori bizare, s-au născut pe calea analogiei. Iată cum :

a) din identitatea celui de-al doilea termen al ecuației є = *ă*, *î*, ъ = *ă*, *î*, s-a ajuns la ъ = є, datorită cărui fapt ъ primeşte valorile lui є, şi anume : ъ = *e*, ъ = *ea* (*ia*), ъ = *i* ;

b) din identitatea celui de-al doilea termen al ecuației и = *î*, ъ = *î*, s-a ajuns la ъ = и, ъ primind valoarea de *i* ;

c) din identitatea celui de-al doilea termen al ecuației ъ = *ă*, *î*, zero, ь = *ă*, *î*, zero, s-a ajuns la ҍ = ъ, ҍ primind valorile lui ъ, şi anume : ҍ = *e*, ҍ = -*ĭ* ;

d) din identitatea celui de-al doilea termen al ecuației є = *ea*, *e*, ѣ = *ea*, *e*, s-a ajuns la ѣ = є, care explică valorile ѣ = *ă*, ѣ = *i*, împrumutate de la є ;

e) din identitatea celui de-al doilea termen al ecuației є = *ea* (*ia*), ъ = *ea* (*ia*), ѧ = *ea* (*ia*), s-a ajuns la ѧ = є = ъ, care explică valorile ѧ = *e*, ѧ = *i*, împrumutate de la є şi ѧ = zero, după ъ.

★

Din cele cîteva observații, pe marginea grafiei manuscrisului lui Gherman Filip de Urmeniş, se desprind unele concluzii cu caracter mai general :

a) fiecare manuscris pune probleme specifice de grafie ;

b) grafia chirilică se impune cu necesitate să fie interpretată ;

c) în editarea textelor vechi chirilice trebuie să se aplice tot mai mult transcrierea fonetică interpretativă.

AUTONOMOUS AND SYNTAGMATIC WORDS

BY

BOHUMIL TRNKA
(Prague)

If a linguist proceeds to the analysis of the morphological plan of a language, he finds himself in the domain of linguistic realities quite different from those he has encountered in his phonemic examination. Whereas the latter is based on the relevant constituents of phonemes and their combinations in words, the former relies on morphemes and words as meaningful units forming various combinations in sentences. While both plans of speech are in close co-operation in order to attain the common aim, the intersubjective understanding, the units which are used by them belong to two quite different levels. Whereas the phonemes, their constituent features and their combinations are devoid of any meaning, their function being only that of mutual contradistinction, the words and morphemes must have a kind of meaning. Thus the word *hand* is not constituted by a mere organized combination of the phonemes/h, æ, n, d/, but must be regarded as a unit of higher dimension implemented by the phonemes. An organized whole is always greater than the mere sum of its parts — this is true of the sentence as against the sum of its word components — but the word as a morphological unit differs from its phonemes which realize it by its belonging not only to an organized series of phonemes, but also to the organization of another dimension. Thus the word has a Janus-like character : on the one hand it is a linguistic sign implemented by a phoneme or a combination of phonemes, on the other hand it represents, with other words, an implementation of the over-all meaning conveyed by the whole sentence. In accordance with this, morphology has a central position in linguistic analysis. It deals not only with words as signs realized by phonemes, but it is also concerned with words as realizators of sentences. The word may be defined, therefore, as a minimal meaningful unit implemented by phonemes and capable of transposition into sentences.

Apart from the classification of words in the so-called parts of speech, words can be divided into two groups according to whether they are capable

of implementing sentences by themselves, or whether they are able to do so only in combination with other words. The former group, which may be called "autonomous", is a much larger one in European and probably other languages than the latter, which comprises a limited number of words. It may be designated as "syntagmatic". In this way such words as *man*, *people*, *grey*, *mine*, *yours*, *theirs*, *this*, *that*, *in*, *off*, *out*, etc., able to function as utterances, are autonomous, whereas *my*, *your*, *their*, *the*, *a*, *an*, *of*, *that* (conjunction) are syntagmatics. The distinction between both classes is not based on the semantic differentiation made by some linguists between lexical words (Begriffswörter) and function words (Formwörter) which have little lexical meaning of their own and are instrumental in building the other words into larger organized structures, or on the division of words, made by A. Marty, into autosemantics (e.g. substantives, personal pronouns, sentences, etc.) and synsemantics comprising prepositions, conjunctions, adjectives, indirect cases, definite verbal forms, relative and other clauses[1], but solely on their capacity or incapacity of forming utterances without any assistance of other words. Neither has our classification anything to do with phonemic criteria. It is true, of course, that the so-called proclitics and enclitics characterized by the lack of stress are probably always syntagmatics, but on the other hand many other syntagmatics, e.g. *my*, *your*, *our*, *her*, *their* in English, do have the primary stress, so that they do not differ phonemically from autonomous words (cf. May, poor, hour, sir, care). We can examine, of course, the phonemic make-up of syntagmatics in order to point out their characteristic features.

The most striking difference between the phonemic implementation of both classes of words is exhibited by the fact that syntagmatics can consist solely of one consonant. Thus the Czech prepositions *k*, *s*, *v*, *z*, which are never used without nouns or pronouns, are implemented each of them by a single consonant, e.g. *k mostu* "to the bridge", *s matkou* "with the mother", *v domě* "in the house", *z lodi* "out of the ship". The prepositions remain syntagmatic even if they assume the glottal stop (before vowels, e.g. *k ulici* [kʔulitsi] "to the street", *z okna* [sʔokna] "from the window") or are "vocalized", e.g. *ke koni* "to the horse", *se stromem* "with the tree", before some consonants and consonantal clusters. Similarly in English the syntagmatics *'ve* [v] in *I've done it*, *s* in *he's told me* and *he's done up* are monophonemic. A number of instances can be found in French (cf. *je*, *j' me*, *m' tu*, *te*, *t'*, etc.) and other languages. A question may arise whether such meaningful segments as these are real words and not mere morphemic parts of other words. The question must be answered in the positive, because all these segments comply with the criteria set up in our definition of the word. Their capability of transposition in sentences (cf. je cherche, je le cherche, je ne le cherche pas, cherché-je?) cannot be doubted.

---

[1] Both classifications go back to James Harris's distinction between "principals" and "accessories", and ultimately to Aristoteles. Chinese grammarians distinguish between "full words" and "empty words" which have lost their specific meaning and have come to be used as particles.

According to Leonard Bloomfield the word is a minimal free form, while prefixes, suffixes and infixes represent minimal bound forms. This definition seems to include syntagmatics in the class of words, but when Bloomfield says in the same paper (*A Set of Postulates for the Science of Language*. Language, 2, 1926, 153 ff.) that the word is a minimal meaningful unit of utterance, we find syntagmatics excluded by him from the status of words, as they are unable to function as one-word utterances. Accordingly they are neither bound forms nor words in the Bloomfieldian sense. It is evident that his definition of the word as a potential one-word utterance is not in agreement with that of the word as a minimal free form. A correct definition of the word cannot be formulated in terms of purely syntactic nature, but must be based on its morphemic behavior in the sentence. Neither can words be defined in terms of purely semantic character as names. As C. E. Bazell says in his paper (*Choice of Criteria in Structural Linguistics*. Word, 10, 1954, 132), names are thought of from the physical point of view, but words do not necessarily name anything at all.

DEUX NOTES DE THÉORIE

PAR

PAVEL TROST

(Prague)

A. LE « PLAN THÉMATIQUE » DU LANGAGE

1. Jadis, l'Ecole de Prague parlait assez souvent du « plan thématique » du langage, que l'on opposait toujours au « plan grammatico-lexical ». Qu'est-ce que c'était au fond ? Une définition n'existe pas, mais il s'agissait sans doute de ce qui, dans la parole, relève du sujet dont on parle, ou bien le constitue. On refusait expressément d'identifier le thème de la parole avec la réalité de référence.

Aujourd'hui, on ne parle plus du « plan thématique ». On semble enclin, en effet, à identifier le thème de la parole avec la réalité de référence (sinon la pensée). Toutefois il est évident que le même fait (la même pensée) peut être exprimé différemment. Etant donné le sujet dont on parle, le développement en peut varier. Il se peut, de plus, que le genre du propos détermine les avatars du thème.

Dans un cadre donné, certains faits ont l'expression toute faite. Si la réalité présente des nuances, l'expression en peut rester la même. On se tire d'affaire avec un répertoire restreint de formules reçues. Les formules se superposent aux faits sans les couvrir, la réalité nuancée disparaît donc sous les formules identiques.

Un thème est corrélatif à un texte de langue. (Il n'y a pas de propos normal sans thème). Le thème est le message à déchiffrer. Mais pour le comprendre parfaitement, il ne suffit pas de le déchiffrer dans un acte intérieur. En le retirant du texte, il faut le confronter encore avec la réalité de référence. Souvent, pour bien comprendre, il faut le transporter dans le plan visuel. L'auditeur le peut traduire dans son propre langage, plus concis ou plus détaillé. Le dictum, donnée figée, s'anime dans le procès actuel de communication. En tout cas il faut distinguer le sens inhérent du dictum, de ce qu'il veut dire dans la situation même où il est prononcé ; dans l'acte de communication, les significations de la langue ne sont que des moyens à une fin.

2. On professe aujourd'hui une théorie de la traduction (des œuvres littéraires surtout), pour laquelle le dictum est une donnée quasi immuable. On exige une traduction « fidèle » qui soit aussi loin d'une traduction « littérale » que d'une traduction «libre». On n'a point réussi, jusqu'à présent, à délimiter nettement les trois types susnommés.

Si l'on entend par traduction la reproduction de la matière d'un texte par les moyens d'expression d'une autre langue, on arrive bien à confondre la traduction et la paraphrase. Donc il faut dire en effet que la traduction, contrairement à la paraphrase, s'en tient au dictum même. Elle s'en tient et s'éloigne en même temps. Comme on sait, chaque langue a des particularités qu'une autre n'a pas. Cela ne veut pas dire que les langues du monde soient incommensurables. Toutefois la traduction (fidèle) a des limites où elle doit céder à la paraphrase (traduction libre).

Pratiquement et à juste raison on ne fait pas toujours grand cas de la différence entre traduction et paraphrase. Toutes sortes de textes ne se défendent pas également d'être paraphrasées. Mais les textes poétiques exigent décidément une traduction au lieu d'une paraphrase, vu la fonction esthétique que la langue même y revêt. Cela ne veut pas dire que pour les textes poétiques la traduction littérale soit de mise. C'est que par traduction littérale on entend d'habitude une traduction à vrai dire fausse, qui néglige toutes sortes de valeurs linguistiques actuelles (stylistiques pour la plupart). Pour la traduction de textes poétiques il s'agit en principe de transposer, en tant que possible, le sens et les valeurs d'une création de langage d'une langue dans une autre. Dans la traduction de textes poétiques il faut conserver, en tout cas, la qualité et la mesure de tension entre le sens inhérent de la création de langage et le sujet dont on parle. On ne saurait dire qu'en général une seule traduction juste soit possible, à l'exclusion d'une autre.

B. DÉFENSE DE BÜHLER

L'enseignement de Bühler qui établit trois fonctions fondamentales du langage — fonctions expressive, d'appel et représentative — est aujourd'hui souvent critiqué. Ou bien on réduit les trois fonctions à une seule — la fonction communicative, ou bien on établit une multitude d'autres fonctions.

On s'est donné assez de peine pour réfuter à tout prix la doctrine de Bühler. Parmi plusieurs arguments futiles il y en a un qui semble efficace : l'impossibilité, à ce qu'on dit, de trouver des éléments de la langue à seule fonction expressive ou d'appel, à l'exclusion de la fonction représentative. On peut objecter, il est vrai, les interjections expressives et d'appel, mais enfin ce n'est pas beaucoup. Un autre aspect, plus important, s'impose. Sans doute, les éléments de la langue servent pour la plupart la fonction représentative. Quant à l'acte de parole, c'est pourtant soit bien la fonction expressive ou d'appel, soit bien la fonction représentative qui prime.

On peut parler pour se soulager et le sujet du propos, s'il ne manque pas, est assez indifférent. On peut parler pour prendre contact avec un partenaire et le sujet du propos est de même plus ou moins indifférent. On peut parler à cause du sujet ; alors l'interlocuteur peut tout à fait disparaître.

On ne saurait estimer anormaux des propos où le sujet dont on parle n'est qu'un prétexte pour parler. Rien de plus fréquent dans la vie cotidienne. D'autre part, les trois fonctions ne s'excluent pas réciproquement ; si l'une prime, l'autre n'est pas nécessairement supprimée. Il se peut que le propos tienne compte également et de la chose et de l'interlocuteur.

Jadis, l'Ecole de Prague, avait ajouté aux trois fonctions de Bühler une quatrième — la fonction esthétique. Si les trois fonctions de Bühler se rattachent aux trois facteurs d'un acte de parole — sujet parlant, auditeur, sujet dont on parle — , la fonction esthétique se rattache au facteur langage. A moins qu'on ne soutienne l'incompatibilité absolue de la fonction esthétique avec les « fonctions pratiques » (représentatives surtout), il n'y a aucune raison, paraît-il, pour repousser cette doctrine.

OBSERVAȚII ASUPRA CATEGORIEI GENULUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

EM. VASILIU

1. Categoria genului în limba romînă a fost discutată ca element de conținut în gramatici și în studiile de gramatică în special din punct de vedere semantic.

Discuțiile s-au dus în special în jurul existenței unui gen „neutru". Unii cercetători consideră și astăzi că, în limba romînă, paradigma genului cuprinde numai doi termeni (masculin și feminin) și nu trei (masculin, feminin și neutru).

Acad. Al. Graur a susținut existența neutrului în limba romînă, bazîndu-se pe considerente de ordin semantic și gramatical : neutrul se definește semantic prin faptul că în această categorie intră nume de obiecte inanimate ; în planul expresiei, neutrului îi corespunde, la unele substantive, desinența de plural *-uri* ; din punct de vedere sintagmatic, neutrul se caracterizează prin aceea că un substantiv în acest gen se opune masculinelor prin plural și femininelor, prin singular.

Ne propunem să discutăm în cele ce urmează categoria genului în ansamblu, aducînd unele argumente în plus în favoarea tezei acad. Al. Graur.

2. Existența celor trei termeni ai paradigmei genului se poate demonstra prin proba comutării. Într-adevăr, substituind unitatea de conținut „neutru" unității de conținut „masculin" într-un cuvînt ca de ex. *contrabași* obținem o schimbare în planul expresiei : *contrabasuri*.

La fel, dacă înlocuim unitatea de conținut „masculin", într-un cuvînt ca *profesor*, cu unitatea „feminin", obținem o schimbare în planul expresiei : *profesoară*.

Existența celor trei membri în cadrul paradigmei genului nu poate fi pusă deci în discuție. Rămîne ca, în cele ce urmează, să dăm o definiție fiecărui membru în parte.

3. Trebuie să menționăm însă faptul că, din punct de vedere sintagmatic, neutrul romînesc are o particularitate : morfemul „neutru" al unui

substantiv nu este regent al unui morfem neutru la un determinativ (adjectiv sau articol) ci este regent fie al unui morfem ,,masculin'' (la singular), fie al unui morfem ,,feminin'' la plural, conform schemei :

Sg.		Pl.	
subst.	determ.	subst.	determ.
masc. ⟶	masc.	masc. ⟶	masc.
fem. ⟶	fem.	fem. ⟶	fem.
neutru ⟶	masc.	neutru ⟶	fem.

De ex : *băiat frumos, fată frumoasă* ; *scaun înalt, scaune înalte*.

4. Situația aceasta caracterizează neutrul romînesc în două feluri :

a) el se definește ca termen care nu aparține nici unui gen sau aparține ambelor genuri, ceea ce este perfect echivalent ;

b) neutrul este un morfem care caracterizează *numai* temele substantivale.

5. Situația descrisă are o consecință mai generală, în sensul că oferă o posibilitate de clasificare funcțională a temelor : există teme care se pot combina cu morfemul ,,neutru'' și teme care nu se pot combina. Temele care pot intra într-o astfel de combinație pot fi considerate teme *substantivale* și se disting în felul acesta de restul temelor nominale (adjectivale și, eventual, pronominale).

6. Cei trei termeni ai paradigmei genului pot fi caracterizați în felul următor :

,,Masculinul'' reprezintă termenul nemarcat (extens), deoarece zona semantică a masculinului ocupă și o parte a zonei semantice a femininului ; într-o propoziție de tipul *băiatul și fata sînt plecați*, adjectivul este masculin, de unde rezultă că opoziția masculin/feminin este neutralizată, iar termenul care apare în poziția de neutralizare este termenul ,,nemarcat'' sau ,,extens''. ,,Femininul'' reprezintă termenul ,,marcat'' sau ,,intens'' iar ,,neutrul'' reprezintă termenul zero.

Cele de mai sus ne permit să reprezentăm categoria genului în cadrul următorului sistem unidimensional :

gen :	+	0	÷
	fem.	neutru	masc.

7. Confruntarea rezultatelor analizei formale cu definițiile semantice date genului și genului neutru în special duce la constatarea că cele două rezultate coincid : genul neutru, delimitat semantic de acad. Al. Graur, coincide cu genul neutru delimitat de noi printr-o analiză formală.

NOTE PENTRU DEFINIȚIA PREPOZIȚIEI

DE

LAURA VASILIU

Ne interesează n a t u r a prepoziției, unitate lingvistică situată în general la limita dintre elementele morfologice și cele lexicale.

Vom analiza natura prepoziției din punct de vedere f u n c ț i o n a l și nu din punct de vedere semantic.

Vom folosi numai material din limba romînă și, în consecință, vom trage concluzii numai pentru această limbă; situația prepoziției în romînă fiind însă foarte asemănătoare cu situația ei în alte limbi, credem că datele la care vom ajunge vor putea contribui și la o definiție generală a prepoziției.

1. Prepozițiile apar în mod necesar în grupuri de cîte cel puțin 3 termeni. De exemplu:

— temă + morfem verbal (verb) — prepoziție — temă + morfem nominal (substantiv): *merg la școală*

— temă + morfem nominal (substantiv) — prepoziție — temă + + morfem nominal (substantiv): *grădină de legume*

— temă + morfem nominal (substantiv) — prepoziție — prepoziție — temă + morfem verbal (verb): *datoria de a munci*

2. Din faptul că sînt combinate întotdeauna cu încă cel puțin 2 termeni, deducem că prepozițiile contractează s i m u l t a n relații cu toți termenii indicați. Aceste relații însă nu sînt toate de același tip:

a) Relația cu termenul precedent constă în aceea că prepoziția cere cu necesitate o s i n t a g m ă[1]. Această sintagmă poate fi sau un verb, sau un substantiv, sau un adjectiv.

b) Relația cu termenul următor constă în aceea că prepoziția cere cu necesitate un anumit m o r f e m: la substantive, morfemul de acuzativ pentru majoritatea prepozițiilor, morfemul de genitiv pentru 2 prepoziții,

[1] Folosim termenul sintagmă în accepția „temă + morfem".

la verbe, morfemul de supin în cazul unor prepoziții (*de*, *pentru*), morfemul de infinitiv în cazul prepoziției *a*[1].

Așadar, în ambele tipuri de relații pe care le contractează, prepoziția este termenul care c e r e și n u e s t e c e r u t.

În general, același verb poate fi însoțit de diverse prepoziții, de adverbe sau de substantive neprecedate de prepoziții. De exemplu, *a veni* poate fi însoțit de prepozițiile *dinspre*, *de la*, *din*, *la*, *către*, *spre*, *pe*, *după* etc., de un adverb sau numai de un substantiv în nominativ; *a cumpăra* poate fi însoțit de prepozițiile *pentru*, *de la*, *din* sau *de*, de un adverb, de un substantiv în dativ sau acuzativ fără prepoziție sau numai de un substantiv în nominativ. Sînt extrem de puține verbele ca *a consta* sau *a decurge*, care nu apar decît însoțite de anumite prepoziții: *constă din* (*în*), *decurge din*. Aceeași cu a majorității verbelor e situația substantivelor și a adjectivelor, care pot apărea în aceeași măsură însoțite de prepoziții ca și de verbe sau alte substantive, adjective etc., neînsoțite de prepoziții. Întrucît în toate cazurile enumerate, cu excepția verbelor de tipul *a consta*, verbul, substantivul și adjectivul pot apărea și neînsoțite de prepoziții, înseamnă că ele n u c e r prezența prepozițiilor.

3. Prepozițiile s e d e o s e b e s c de unele părți de vorbire ca, de exemplu, s u b s t a n t i v u l și a d j e c t i v u l, în ceea ce privește structura: substantivul e constituit dintr-o temă și din morfeme de gen, număr, caz sau articol, adjectivul este constituit tot dintr-o temă și din morfeme de gen, număr, caz, comparație sau articol; în schimb, prepoziția nu este o sintagmă în accepția dată de noi.

Prepozițiile s e d e o s e b e s c d e s u b s t a n t i v și d e a d j e c t i v și în ceea ce privește întinderea grupurilor de termeni în care apar. Astfel, substantivul și adjectivul apar în grupuri de cîte 2 termeni[2], iar prepoziția, după cum am spus (v. pct. 1), în grupuri de cîte cel puțin 3 termeni.

Substantivul se combină fie cu un alt substantiv, fie cu un adjectiv, verb sau adverb, verbul se combină fie cu un substantiv, fie cu un pronume sau cu un adverb ș.a.m.d. În toate aceste combinații, elementele de recțiune nu sînt sintagmele în întregime, ci doar morfemele lor. Anume, morfemul de feminin, singular, nominativ-acuzativ, exprimat prin *-ă*, al substantivului *casă*, cere la adjectivul cu care se combină tot un morfem de feminin, singular, nominativ-acuzativ (exprimat, de exemplu, tot prin *-ă*, *albă*), și nu sintagma *casă* cere sintagma *albă*. *Casă* s-ar putea combina tot atît de bine cu o serie întreagă de alte adjective. Spre d e o s e b i r e

---

[1] Prepoziția *pînă* prezintă o situație specială: cere cu necesitate o prepoziție care indică poziția în timp sau în spațiu (*la*, *în*, *după*, *către*, *spre*), un adverb de loc sau de timp (*cînd*, *unde*) sau o expresie cu valoare de locuțiune adverbială de timp sau de loc (*cine știe cînd* (*unde*). V. Fulvia Ciobanu, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* **pînă**, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959.

[2] În fraza nominală este subînțeles un verb. Cf. Louis Hjelmslev, *Le verbe et la phrase nominale*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", vol. XII, 1959, p. 170: „Toute phrase nominale comporte dans son contenu certains éléments que la grammaire traditionnelle devrait logiquement reconnaître comme des éléments verbaux, sans qu'elle comporte nécessairement de verbe".

de substantiv sau d e v e r b, prepoziţia cere o sintagmă (verb, substantiv sau adjectiv), care poate fi formată cu indiferent ce morfem, şi, în acelaşi timp, la celălalt termen, un anumit morfem (v. pct. 2, *a* şi *b*).

4. Prin faptul că cere un anumit morfem la unul din termenii cu care se combină, prepoziţia s e a s e a m ă n ă c u m o r f e m e l e. După cum am văzut, în relaţiile dintre sintagme, elementele de recţiune sînt morfemele : morfemul de singular la substantiv cere morfemul de singular şi de persoana a III-a la verb. La rîndul lui, morfemul substantivului este cerut de alt morfem, al altei sintagme, cu care contractează relaţii substantivul în discuţie.

În consecinţă, asemănarea dintre morfem şi prepoziţie este doar p a r ţ i a l ă întrucît, pe de o parte, prepoziţia cere, dar nu este cerută de un morfem, iar, pe de altă parte, prepoziţia cere în acelaşi timp şi o sintagmă, ceea ce nu se întîmplă cu morfemul.

5. Prepoziţiile s e a s e a m ă n ă şi c u a f i x e l e (sufixe şi prefixe) pentru că acestea cer în acelaşi timp o temă şi un morfem. Astfel, sufixul *-tor* cere o temă (oarecare), de exemplu, *iniţia-* şi un anumit morfem, de masculin (exprimat prin 0 la singular). Asemănarea este însă, şi de data aceasta, p a r ţ i a l ă : afixul cere o temă, iar prepoziţia cere o sintagmă întreagă.

6. Prepoziţiile prezintă u n e l e a s e m ă n ă r i c u c a t e g o r i a t e m e l o r, întrucît acestea, ca şi prepoziţiile, cer cu necesitate un morfem, dar nu pot fi cerute de elemente constitutive ale altor sintagme.

Deosebirea dintre cele 2 categorii constă în faptul că prepoziţia cere un morfem la o sintagmă din care ea nu face parte, în timp ce tema cere un morfem la sintagma din care face parte ea însăşi. De asemenea, cele două categorii se deosebesc prin faptul că o prepoziţie cere cu necesitate o sintagmă, în timp ce o temă nu se poate caracteriza niciodată printr-o astfel de recţiune.

7. Aşadar, ca elemente definitorii ale prepoziţiei, trebuie reţinute următoarele :

a) asemănarea cu categoria temelor şi a morfemelor prin faptul că cere un morfem;

b) asemănarea cu categoria temelor, care constă în faptul că nu este cerută de elemente constitutive ale vreunei sintagme;

c) recţiunea caracteristică, în dublu sens, care o apropie de categoria afixelor şi care îi conferă un grad de dependenţă asemănătoare cu al afixelor ;

d) în comparaţie cu alte părţi de vorbire (ca substantivul, adjectivul, verbul), care se definesc ca termeni constituiţi dintr-o temă şi o categorie determinată de morfeme, prepoziţia se defineşte prin a b s e n ţ a m o r f e m e l o r caracteristice;

e) rămîne ca cercetările ulterioare să stabilească distincţia dintre prepoziţie şi părţi de vorbire ca conjuncţia, care se defineşte şi ea prin absenţa morfemelor caracteristice.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA LEGEA NEGĂRII NEGAȚIEI ÎN LIMBĂ

DE

LUCIA WALD

Repetarea, la anumite intervale, a unor trăsături asemănătoare în istoria unei limbi a fost observată de lingviștii din a doua jumătate a secolului trecut și a constituit baza unei teorii care afirma că limbile se dezvoltă în cerc, repetînd aceleași faze. Ea se întemeia, în esență, pe interpretarea simplistă a unor fapte morfologice, între care alternarea unor construcții sintetice și analitice în istoria unei limbi (de ex. lat. *amabo* — *amare habeo* — fr. *aimerai*) sau pe trecerea de la stadiul izolant, prin stadiul aglutinant la flexiune și, apoi, la reducerea treptată a flexiunii[1].

Din asemenea exemple, lingvistul H. Möller trăgea concluzia că drumul limbii nu reprezintă un progres continuu, ci o mișcare în cerc, o alternare continuă de forme regulate și neregulate, de forme sintetice și analitice[2].

Cazurile de repetare a proceselor și a schimbărilor sînt relativ numeroase în limbă. Unele au caracter accidental, nu sînt produsul necesar al fazei anterioare. În această categorie, se cuprind exemple din fonetică. Fenomene ca palatalizarea, labializarea, reducerea grupurilor consonantice, asimilarea etc. se întîlnesc în istoria diverselor limbi indo-europene, în diferite etape, fără legătură cu starea generală a limbii.

Indo-europeana nu avea sunetul *h*, latina l-a dobîndit pe calea împrumutului sau prin transformarea unor grupuri consonantice (hiems < *ĝhiem-s, ueho < *ueĝh-); în trecerea la limba romînă *h* dispare, fiind pronunțat slab încă din latină, dar e redobîndit prin împrumuturile din slavă.

Indo-europeana avea accent liber; în latină el e limitat la una din ultimele trei silabe, iar în romînă devine din nou liber.

[1] Georg von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig, 1901, p. 255—258.

[2] Citat de O. Jespersen, *Progress in language*, London-New York, 1894.

Cazuri izolate de repetare a unor trăsături se găsesc şi în celelalte compartimente ale limbii. Dar, în afara lor, constatăm şi altele, în care repetarea, la un anumit interval, a aceloraşi trăsături este produsul epocii anterioare şi reprezintă un aspect al evoluţiei progresive a limbii, modul de rezolvare a contradicţiilor dintre forma şi conţinutul ei. Nu e vorba nici de accidente — căci ele nu se manifestă numai în cazuri izolate — şi nici de evoluţie în cerc, deoarece nu se constată o revenire la stadiul inferior ci, dimpotrivă, o trecere la treapta superioară. Mai corect este deci să se vorbească în asemenea cazuri de evoluţia în spirală a limbii, de legea negării negaţiei.

Exemple de evoluţie în spirală a faptelor lingvistice în diferite sectoare ale limbii au fost descrise şi analizate[1].

Concepţia materialist-dialectică consideră că legea negării negaţiei este principala formă de rezolvare a contradicţiilor interne ale fenomenelor, de manifestare a saltului calitativ.

Este cazul să ne întrebăm dacă şi în limbă principalele transformări ale elementelor structurii se produc în conformitate cu această lege dialectică.

În istoria vocabularului se observă ciocnirea permanentă între două tendinţe : trecerea de la caracterul motivat de conţinut al formei sonore, la aspectul nemotivat, pe de o parte, şi tendinţa păstrării caracterului motivat, al unei legături cu ideea exprimată, pe de altă parte[2].

După cum s-a arătat[3], în cea mai veche fază a limbilor, vocabularul trebuie să fi fost alcătuit numai din cuvinte capabile să exprime direct prin forma lor sonoră conţinutul comunicării. Pe această primă treaptă există o motivare cu ajutorul imitaţiei sonore, cea mai simplă şi mai directă formă a motivării. Cuvintele onomatopeice create pe această cale corespundeau modului concret de cunoaştere a lumii. De la limbajul primar şi pînă la limbile mai puţin dezvoltate de astăzi saltul e uriaş. Dar şi aci s-a păstrat într-o măsură însemnată caracterul motivat al formei sonore în raport cu conţinutul[4]. Alături de numeroase cuvinte onomatopeice există în asemenea limbi şi cuvinte la care motivarea se află pe o treaptă superioară. E vorba de cuvinte cu simbolism fonetic, ceea ce lingviştii germani numesc « *Lautbilder* », descrieri sonore, reproduceri cu ajutorul vocii, un fel de gesturi vocale.

Astfel, în limba ewe (ehwe) din grupul eburneo-dahomeean s-a semnalat existenţa a numeroase adverbe cu caracter de «Lautbilder». Ele însoţesc verbele, calificînd într-un mod foarte plastic acţiunea. Pe lîngă verbul *zo* = a merge, pot să apară peste 30 de asemenea adverbe. De exemplu : *zo báfo bafo* exprimă mersul unui om care îşi mişcă foarte repede picioarele ; *zo béhe behe* = a merge trăgîndu-şi picioarele : *zo bóho bóho* — mersul unui om

[1] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, ed. a II-a, 1960, p. 127—132.
[2] Vezi I. Fónagy, *Über die Eigenart des sprachlichen Zeichens*, Lingua, VI, 1, 1956, p. 86.
[3] Al. Graur, *op. cit.*, p. 186—196.
[4] „Il y a un ensemble écrasant de preuves positives et indutabitables de l'origine imitative de beaucoup de mots dans toutes les langues, principalement parmi celles qui sont parlées par les sauvages et qui, à en juger par leur structure générale, sont relativement peu développées", G. I. Romanes, *L'évolution mentale chez l'homme*, Paris, 1891, p. 285.

greoi și corpolent; *zo dze dze* = mers energic și sigur; *zo pla pla* = a merge cu pași mici; *zo tyádi tyádi* = a merge șchiopătînd ușor; *zo tya tya* = a merge repede; *zo taka taka* = a merge zăpăcit etc.[1].

Fapte asemănătoare au fost observate și în alte limbi; în limba unui trib indian din Brazilia există un singur cuvînt cu care se denumește apa dulce și apa sărată, iar diferența e marcată prin faptul că pentru al doilea sens cuvîntul e pronunțat mai gutural pentru a sugera impresia neplăcută[2].

Limbile primitive se mai caracterizează și prin prezența unui număr mare de cuvinte cu forma reduplicată, iar reduplicarea constituie și ea o treaptă mai avansată a imitației sonore. Caracterul motivat al formei sonore îl găsim în asemenea limbi și în exprimarea unor categorii gramaticale. S-a arătat astfel că particulele deictice din care s-au dezvoltat ulterior adverbele locale și pronumele demonstrative se caracterizau prin simbolism fonetic, lungirea vocalei și variația intonației[3].

Se poate deci trage concluzia că prima fază din evoluția vocabularului se caracterizează prin predominarea aspectului motivat al formei sonore în raport cu conținutul. Dar o asemenea stare nu putea să satisfacă cerințele mereu crescînde ale comunicării: se creau necontenit noțiuni noi, se trece de la sensuri concrete la sensuri abstracte, apare polisemantismul. Dezvoltarea formelor de motivare se face prin procedee (simbolism fonetic, reduplicare) care constau în introducerea unor elemente convenționale care sugerează un conținut fără a-l reproduce; astfel aspectul nemotivat al formei sonore în raport cu conținutul se naște din cel motivat, este rezultatul firesc al dezvoltării lui. Forma nemotivată se creează și prin trecerea unei denumiri de la un obiect la altul, și prin diferite procese fonetice care modifică aspectul complexului sonor și prin împrumuturi de la o limbă la alta. A doua treaptă în evoluția vocabularului este aceea în care majoritatea cuvintelor apar cu formă nemotivată în raport cu conținutul, treaptă care corespunde structurii izolante. Forma nemotivată e singura posibilă la părțile de vorbire cu conținut abstract (pronume, articol, conjuncție, prepoziție) și cuprinde cea mai mare parte din substantive, adjective, verbe. Această treaptă e superioară celei dintîi prin aceea că permite dezvoltarea sensurilor abstracte, a polisemantismului, face posibilă evoluția semantică și, totodată, conferă limbii stabilitate[4].

Negarea dialectică nu înseamnă lichidare, distrugere, ci trecerea pe planul principal a unei alte laturi a contradicției. În cadrul unui vocabular în care predominante erau cuvintele radicale, cu formă arbitrară, persistă și se creează cuvinte cu formă motivată (cuvinte onomatopeice, cuvinte cu simbolism fonetic etc.). Pe lîngă ele încep să-și facă loc, într-o măsură din ce în ce mai mare, cuvinte analizabile, cu formă internă. Necesitățile de îmbogățire a vocabularului sînt sa-

[1] Vezi L. Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris, 1928, p. 184–185.

[2] Camille Monier, *Essai sur le langage*, Paris, 1903, p. 31.

[3] H. Jensen (Kiel), *Die Entwicklung des sprachlichen Ausdrucks für Raumverhältnisse*, Actes du premier Congrès international des linguistes à La Haye, 1928, p. 179.

[4] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 106, 110.

tisfăcute în primul rînd prin mijloacele interne ale limbii, derivarea și compunerea, așa încît se ajunge la situația din limbile moderne aglutinante și flexionare, în care majoritatea cuvintelor sînt analizabile.

Această a treia treaptă este negarea negației, este produsul treptei anterioare pe care o neagă, căci morfemele care alcătuiesc cuvîntul derivat sau compus sînt, fiecare în parte, elemente cu formă nemotivată. Este aci vorba despre ceea ce Ferdinand de Saussure numea motivare relativă, în care elementele componente au formă arbitrară dar legătura dintre ele ne dezvăluie un raport sintagmatic și unul asociativ care limitează arbitrarul[1]. Superioritatea acestei faze în raport cu cea precedentă constă în faptul că ea dă naștere unor cuvinte care, păstrînd capacitatea de a reda un conținut abstract, prezintă și avantajul că pot fi ușor înțelese și memorate, pot fi refăcute de fiecare vorbitor atunci cînd are nevoie[2]. În același timp ele contribuie la formarea unui sistem ln vocabular. Treapta a treia nu înseamnă revenire la prima treaptă, ci reluarea, cu alte mijloace și la alt nivel, a trăsăturii esențiale a raportului motivat dintre forma sonoră și conținut — motivare abstractă și sistematică. Elementele cu formă arbitrară nu dispar în întregime ; în afară de temele simple, această categorie sporește mereu prin cuvinte împrumutate sau cuvinte care își pierd forma internă.

În cadrul morfologiei se observă mai multe cazuri de repetare, pe un plan superior, a unor trăsături care apar într-o fază anterioară. Astfel de la stadiul în care nu există gen gramatical se ajunge la faza în care limbile își construiesc un număr variabil de genuri, așa cum găsim în limbile indoeuropene vechi. Ulterior, o parte din ele pierd distincția gramaticală a genului, păstrînd însă sufixe moționale. Nu se poate afirma nici aici că limba revine la starea veche, căci noțiunea genului natural se păstrează și pentru exprimarea lui există posibilități în cadrul formării cuvintelor[3].

Un alt exemplu este acela al formării părților de vorbire. Pe treapta cea mai de jos limbile nu cunosc clase de cuvinte. Ulterior, pe măsura unei reflectări mai precise și mai adînci a realității oamenii au început să diferențieze obiectele, acțiunile, însușirile. Pe prima treaptă de existență a lor, părțile de vorbire sînt deosebite numai din punctul de vedere lexical și sintactic, situație care a lăsat pînă astăzi urme în unele limbi. În limba tribului australian *aranta*, (*u*)*la* = a merge și ceea ce merge (picior), *ipita* = gaură și adînc, în funcție de context[4]. În limba boșimanilor, din Africa de sud, același cuvînt are, după împrejurări, valoare de substantiv, adjectiv sau verb. Părțile de vorbire nu sînt separate nici în multe limbi polineziene și indiene americane.

Pe treapta următoare, în urma constituirii categoriilor gramaticale, părțile de vorbire capătă trăsături distinctive formale. Dar cum unele limbi ajung cu vremea să reducă în parte sau în întregime aceste categorii, se revine la o stare în care, ca de exemplu în limba engleză sau chineză, părțile de vorbire se recunosc în primul rînd după criteriul lexical și cel sintactic.

---

[1] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 182.

[2] Al. Graur, *op. cit.*, p. 132.

[3] *Ibidem*, p. 131.

[4] Alf Sommerfelt, *La langue et la société. Caractères sociaux d'une langue de type archaque*. Oslo, 1938, p. 73, 110.

Ca şi în cazul precedent, este vorba de o evoluţie în spirală. Deosebirea esenţială dintre nediferenţierea formală pe care o găsim pe prima treaptă a evoluţiei şi cea reprezentată de limbile evoluate constă în faptul că în stadiul actual părţile de vorbire pot fi deosebite ca noţiuni, în timp ce pe treptele inferioare identitatea formală corespunde nediferenţierii conţinutului. Dispariţia formei nu înseamnă şi pierderea distincţiei dobîndite anterior. Nu putem însă deduce forma de evoluţie a structurii morfologice pe baza analizei cîtorva categorii care, la prima vedere, par să se transforme în mod independent. Trebuie să cercetăm transformarea structurii morfologice în ansamblu şi nu izolată, ci în legătură cu sintaxa propoziţiei. Caracterul de sistem al faptelor de limbă face ca modificările produse într-un sector să atragă modificări în celelalte.

Structura gramaticală a limbii are ca parte esenţială sintaxa, îmbinările de cuvinte. Structura sintactică există de la începuturile limbajului, iar structura morfologică se constituie mai tîrziu[1], ca ansamblu de categorii organizate exprimînd însuşiri ale cuvintelor şi formele îmbinării lor. Pentru exprimarea raporturilor între cuvinte limbile au de ales între două posibilităţi : mijloace sintactice şi mijloace morfologice, analitism şi sintetism. Între aceşti poli opuşi se produce evoluţia formelor şi a structurii în ansamblu, dar nu e vorba de pendulare fără o direcţie anumită şi nici de evoluţie în cerc, ci de o mişcare care se produce în conformitate cu legea negării negaţiei.

Stadiul cel mai vechi al limbilor se prezintă sub forma analitismului concret. Fraza este compusă dintr-o suită de cuvinte-rădăcini, care se succed în ordinea ideilor de exprimat. Nu există clase de cuvinte, nici elemente cu rol gramatical. Această treaptă a analitismului s-a păstrat, deşi nu în starea ei pură, într-o serie de limbi dintre cele mai înapoiate.

Topica fixă însoţită de accent şi de intonaţie este, probabil, cel dintîi procedeu care marchează legătura dintre cuvinte în frază şi ea a dat naştere tipului izolant primar[2]. Dar folosirea acestui unic procedeu, limitat prin natura lui, era posibilă numai în condiţiile unei comunicări foarte reduse, în care raporturile omului cu lumea exterioară, reflectate în gîndirea sa, sînt sărace şi simple. Pe măsură ce raporturile se înmulţesc şi se complică, gîndirea se abstractizează iar structura existentă a limbii devine o frînă în exprimarea ideilor.

Procedeele noi, capabile să satisfacă cerinţele comunicării apar în cadrul structurii gramaticale existente. Se folosesc cuvinte care prin sensul lor pot să corespundă mai bine unei funcţii sintactice şi care, fiind frecvent folosite pentru a exprima raporturi, se golesc treptat de sensul lor lexical[3]. Prin aceasta ele se transformă în afixe, care sînt aglutinate la rădăcini. În acest fel, trecînd prin stadiul aglutinării, se naşte treptat a doua etapă din evoluţia limbilor, treapta sintetismului, a flexiunii, care neagă treapta

---

[1] „La syntaxe était née ainsi avant la grammaire proprement dite". Abel Hovelacque, *La linguistique*, Paris, 1888, p. 42.

[2] Cf. Abel Hovelacque, *op. cit.*, p. 42 şi Edward Sapir, *Language*, 1921, p. 119.

[3] Б. А. Серебренников, *Об устойчивости морфологической системы языка*, în vol. *Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. Сталина в языкознанию*, Moscova, 1952, p. 207.

analitismului concret din care s-a născut. Este treapta pe care se cristalizează categoriile morfologice, se produce separarea formală a părților de vorbire și ia naștere acordul gramatical. Treapta a doua e superioară primei trepte prin caracterul abstract și sistematic al procedeelor morfologice de exprimare a raporturilor în frază, care au permis sintaxei propoziției să exprime raporturi complexe și variate, să-și constituie categorii noi și abstracte. Pe această treaptă, în forma ei cea mai avansată, se afla limba indo-europeană comună în ajunul diversificării sale. Afixele au negat topica fixă, căci au permis o ordine liberă a cuvintelor în frază și cu cît sistemul flexionar al unei limbi e mai dezvoltat, cu cît cuvîntul cumulează un conținut gramatical mai bogat, cu atît el dobîndește în frază o mai mare autonomie.

În limbile flexionare cazurile au dobîndit sensuri numeroase și variate, iar desinențele nominale au ajuns să exprime în același timp genul, numărul și cazul. În latină, ablativul era cazul complementului de timp, loc, mod, instrument, cauză, exprima subiectul logic al verbului la pasiv ș.a. Polisemantismul cazurilor — forma de dezvoltare a structurii sintetice — a fost principala cauză a desființării lor. Pe măsură ce desinențele se încarcă cu valori noi, limba face apel, din ce în ce mai frecvent, la prepoziții, care devin, alături de o anumită topică, principalele mijloace de marcare a rolului cuvîntului în frază. Se schimbă astfel raportul existent : desinențele cazuale devin însoțitoare ale prepozițiilor, rolul lor scade și sfîrșitul de cuvînt, nemaifiind important, nu este pronunțat în mod distinct. Se mai adaugă aici diferitele procese fonetice care, toate, duc în cele din urmă la sincretismul cazurilor și la desființarea flexiunii. La verb, desinențele personale au fost înlocuite prin folosirea frecventă și regulată a pronumelor personale, iar simplificarea sistemului temporal și modal a fost compensată de marea dezvoltare a verbelor auxiliare și semiauxiliare, capabile să redea și vechile distincții și altele noi[1].

În felul acesta își face loc cea de-a treia treaptă în evoluția structurii gramaticale a limbii, faza analitismului abstract, care neagă faza flexionară ; e treapta reprezentată de numeroase limbi indo-europene moderne. Pe această treaptă limba dobîndește mijloace abstracte și specializate prin care este capabilă să redea toată varietatea raporturilor sintactice dobîndite anterior. Superioritatea ei față de treapta anterioară nu constă, așadar, în caracterul abstract al conținutului, ci în simplificarea formelor, întărirea caracterului sistematic.

Lingviștii din secolul trecut considerau că evoluția progresivă a limbii încetează o dată cu transformarea formelor sintetice în analitice[2]. În secolul nostru s-a afirmat adesea că analitismul reprezintă treapta cea mai înaltă de evoluție a limbilor. Dar limba, după ce epuizează toate posibilitățile pe care le oferă o anumită structură, se dezvoltă, după cum se vede, prin transformarea acesteia în contrariul ei, dar de fiecare dată această transformare înseamnă o nouă treaptă calitativă. Limbile își schimbă

[1] Cf. W. Whitney, *La vie du langage*, Paris, 1877, p. 90.

[2] „Telle est, en effet, l'œuvre de la décadence linguistique, décadence moins hâtive dans les langues slaves qu'en allemand, moins hâtive en allemand que dans les langues romanes". Abel Hovelacque, *op. cit.*, p. 433 ; cf. și W. Whitney, *op. cit.*, p. 173.

tipul morfologic în ritmuri foarte variate. Astfel în timp ce limba chineză s-a dezvoltat de cîteva mii de ani în cadrul tipului izolant, indo-europeana comună, pornind de la o structură amorfă a atins, în preajma perioadei de diversificare în limbile indo-europene, treapta cea mai dezvoltată a structurii flexionare, moștenită de limbile indo-europene; acestea, ulterior, au evoluat treptat spre o structură analitică, care a atins formele cele mai înaintate în engleza modernă. Un rol de seamă în stabilirea ritmului în care are loc trecerea de la un tip morfologic la altul revine factorilor externi, condițiilor în care sînt folosite limbile. Ele pot să progreseze, în cadrul structurii date timp de sute și chiar mii de ani. În orice fază a lor structura lor cuprinde și rămășițe ale stării vechi — căci negația nu înseamnă nimicire totală — și elementele noului care se dezvoltă în cadrul structurii vechi. Elemente de aglutinare apar pe treapta izolantă, iar pe treapta flexionară se folosesc prepozițiile. De aceea nici nu există tipuri morfologice pure.

În concluzie cred că putem afirma că, în ceea ce privește liniile generale cele mai caracteristice ale structurii lor, evoluția limbilor, trecerea lor de la un stadiu al dezvoltării la altul se produce în conformitate cu legea negării negației.

QUELQUES NOTIONS NOUVELLES CONCERNANT LES ONOMATOPÉES; LE TYPE, LA GAMME, LA SÉRIE, LA VOYELLE-TYPE

PAR

ZDENĚK WITTOCH
(Prague)

1

Dans l'article *Onomatopee romîne cu -ng-/-nc-* [1], nous avons groupé les mots onomatopéiques — ou, en bref, les onomatopées — tels que interjections, substantifs, verbes et d'autres, en « types », « gammes » et « séries », ne prenant en considération que leur forme. Un *t y p e* représente une base commune, dont on peut dériver un ou plusieurs mots onomatopéiques (une « famille »). Il est, le plus souvent, identique avec la racine du mot, mais ce n'est pas indispensable, voir par exemple l'interjection ț i n g h i l i n g h i, qui se compose de quatre syllabes. Chaque variation d'une telle racine ou base onomatopéique, qui s'est formée soit par un changement phonétique, soit par d'autres influences (par ex. t a c — a t ă c ă i, t o c — t o a c ă), doit être considérée comme un type spécial ; car c'est la forme extérieure — et non l'étymologie — qui est la plus importante ici : voilà la différence essentielle entre un type et une racine. Chaque type contient, en règle, une *v o y e l l e - t y p e* (par ex. dans s f î r c'est *î*) qui ne change pas même dans les types à plusieurs syllabes (par ex. dans t a l a n g, c'est la voyelle *a* qui se répète)[2]. Elle peut varier, lorsque la base onomatopéique a pris naissance par combinaison de deux ou trois types différents : par ex. t i c -t a c, t r o s c- p l e o s c) : car en des cas semblables, il s'agit, à proprement parler, de formes complexes et non de types simples. Voici des exemples : Les types m o r m, p i c, r o p, ț i ț, z g î l ț ont les dérivés suivants : a m o r m ă i — a m o r m î i —

[1] Il fait partie des *Mélanges en l'honneur du 60e anniversaire de la naissance de l'académicien E m i l e P e t r o v i c i* qui doivent être publiés cette année par l'Académie de la République Populaire Roumaine. — Pour être plus clairs, nous répétons ici nos définitions des quatre notions nommées dans le titre de l'étude présente, qui figurent pour la première fois dans l'article cité.

[2] Ce n'est que par exception qu'on peut trouver dans un type plusieurs voyelles-type, différentes l'une de l'autre : par ex. *zumba(i)*.

a mormoi — a mormăni — a mormăca; a pica — picătură — picur — a picura; a ropăi — ropot — a ropoti; a ţiţii — ţiţcan; a zgîlţîi — a zgîlţii — a zgîlţîna — — a zgîlţina — a zgîlţăni — zgîlţială. Chaque type représente — en sa qualité de *signe* — tous ses dérivés. En considérant le nombre et les qualités des dérivés, on peut parler de types riches (par ex. toc avec ses dérivés a toca — a tocăni — tocană — tocot, etc., ou pic et zgîlţ, énumérés plus haut) et de types *pauvres* (par ex. zăp[ă] avec le dérivé a zăpăi, ou tololoi « vacarme », qui est le seul représentant de son espèce, à ce qu'il semble).

En variant la voyelle-type d'un type donné (par ex. ting), on obtient une *gamme* (par ex. ting — tang — tong — tung — teng — tîng — tăng — teang, etc.). Nous avons trouvé jusqu'ici, parmi les mots onomatopéiques roumains que nous avons ramassés, 12 voyelles-type différentes : *i, a, o, u, e, î, ă, ea, oa, eo, io, iu*[1]. Nous ne nous sommes pas occupés ici, cependant, de la discussion récente concernant la théorie de E. Petrovici sur les consonnes « arrondies » et « non arrondies » ou « dures » et « mouillées », parce que l'adoption de la théorie compliquerait la situation sans aider, à notre avis, à résoudre les problèmes qui se posent ici[2]. Dans la pratique, par contre, nous n'avons jamais rencontré une gamme qui compterait plus que 6 degrés (c'est-à-dire 6 types différents)[3].

Voici quelques exemples de gammes :

tic	tip	—	lip	
tac	—	trap	—	
toc	—	trop	—	
—	tup[d.]	—	—	
—	—	—	lep	
tîc	—	—	—	Note : « d. » =
tăc	tăp	trăp	lăp	forme dialectale
—	—	treap	—	
toac	—	—	—	
—	—	—	leop	
—	—	—	liop	
—	—	—	—	

---

[1] Dans les matériaux qui servaient de base à notre article *Onomatopee. . .*, il n'y avait point de voyelles-type *ea, eo, io, iu*. Dans l'article présent, nous pouvons mettre en œuvre un inventaire d'exemples beaucoup plus ample (et puisé de même, en premier lieu, des dictionnaires Candrea-Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic*, 1931, et *Dicţ. limbii romîne liter. contemp.*, Acad. R.P.R., 1955—57, de l'article S. Şutu, *Strigătele animalelor*, Dacoromania II (1922), et des réponses aux questionnaires de B. Petriceicu-Hasdeu, recueillies en vue de *Etymologicum magnum*, en mesure qu'elles nous ont été accessibles ; comp. notre article cité, p. l. Il est vrai que même ce matériel-là n'est pas complet ; néanmoins, il nous donne une image assez bonne des onomatopées roumaines et nous permet d'élargir la gamme jusqu'à 12 degrés.

[2] Comp., par ex., I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1956, pp. 140—146 ; *Gram. limbii romîne*, I, Acad. R.P.R., 1954, par. 35—39 ; A. Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, pp. 114—132.

[3] Dans les langues qui possèdent des consonnes formant une syllabe — par ex. *r, l* — ces sonnantes prennent de même la fonction d'une voyelle-type : comp. par ex. *krk* ou *hlt* en tchèque.

Comme on le voit, la gamme l i p possède deux types rares, ou, plus précisément, deux voyelles-types peu communes, c'est-à-dire les diphtongue *e o* , *i o*, lesquelles ne figuraient pas dans les onomatopées avec *-ng-*/*-nc-*[1].

Si les voyelles-types de plusieurs types différents sont identiques, c'est-à-dire si les voyelles des degrés correspondants dans les gammes différentes sont les mêmes (par ex. *i*, *a*, *o*, *ă*, etc., qui forment des rangs horizontaux ; voir la table ci-dessus), on parle de *séries* : t i c — t i p — l i p, t a c — t r a p, t ă c — t ă p — t r a p — l ă p, etc. ; nous les appelons séries *i*, *a*, *ă*, etc.

2

Dans l'article *Onomatopee*. . ., nous avons énuméré 17 gammes, composées de 2 degrés au moins et contenant 54 types (avec les groupes consonantiques *-ng-*/*-nc-*). Pour l'article que voici, nous disposons, en outre, de 35 autres gammes (à 2 degrés au moins) avec 92 types. Les voici (en ordre alphabétique) :

(gamme *bimb :)	b o m b$^{d.}$ — b u m b$^{d.}$	« bourdonnement (d'un insecte), murmure (d'un ours) »
(„ *binz :)	b o n z$^{d.}$ — b î n z$^{d.}$	« bourdonnement »
(„ *birn :)	b o r n$^{d.}$ — b î r n$^{d.}$	« bourdonner ; murmurer, gronder (comme un ours) »
(„ *climp :)	c l a m p — c l ă m p	« clic !, clac ! ; cliquetis »
(„ *clinț :)	c l a n ț — c l e n ț — c l ă n ț	« claqueter ; caqueter ; claquer »
	c l i p — c l a p — c l o p — c l ă p	(clip « clapotis, clapotage » ; clap, clăp « clic !, clac ! ; cliqueter, craqueter » ; clop « cloche : tintement, son de cloche »)
(g. *crinț :)	c r a n ț — c r î n ț — c r ă n ț	« grincement, crissement »
(g. *dind :)	d a n d — d o n d	(dand « vacarme, tapage, alarme » ; dond « marmotter, babiller ; fredonner [?] »)
(g. *hiț[a] :)	h u ț a — h î ț a	« balancement ; mouvement lourd, branlant »
	l i p — l e p — l ă p — l e o p — l i o p	« claquement »

[1] Comp. nos *Onomatopee*. . . dans les *Mélanges Petrovici*.

(g. * mirm :)	m a r m — m o r m — m u r m		« grommeler, marmotter, grogner, murmurer (comme un ours)»
	p i c — p a c — p o c — (p o) p u c — p î c		« clic, clac, toc »
(g. *plisc :)	p l e s(c) — p l e a s c — p l e o s c — p l i o s c		« claquement ; clapotement»
(g. *rip :)	r o p	— r ă p	« battement, roulement (de tambour) »
(g. *sfir :)	s f o r	— s f î r	(sfor « ronflement » ; sfîr « crac !, prrrt ! »)
(g. *sisi :)	s u s u	— s î s î	« susurrement, sifflement ; bruissement, murmure »
(g. *șiși :)	ș o ș o	— ș u(ș u)—ș î ș î	« chuchotement ; susurrement, murmure»
	t i c	— t a c — t o c — t î c — t ă c	« tic-tac, clic ; claqueter, frapper »
	t i p	— t u p[d.] — t ă p	« trottiner, piétiner, trépigner ; frapper (du pied)»
(g. *țîc :)	ț a c	— ț u c[d.] —ț ă c	«toc, clic, clac ; baisoter, bécoter »
(g. *tilili :)	t o l o l o	— t ă l ă l ă	« vacarme ; caqueter (parler, hâbler) »
(g. *trip :)	t r a p	— t r o p — t r ă p — t r e a p	« trépigner ; trotter »
(g. *trisc :)	t r o s c	— t r ă s(c) — t r e a s c	« craquer, crépiter, éclater ; frapper »
	ț i m b	— ț a m b	« cliquetis ; instrument à cordes à percussion, cymbale »
	ț i ș t(i)	— ț u ș t i — ț î ș t (i)	« hop !, vlan ! ; jaillir, s'élancer, sortir »
	ț i ț[d.]	— ț î ț	« sifflement ; grésillement ; frissonnement »
	ț i v l	— ț u v l[d.]	« siffler ; criailler, glapir, piailler »
(g. *țip :)	ț o p	— ț u p	« hop !, vlan ! »
(g. *țir) :	ț u r	— ț î r	« versement goutte à goutte, à petits jaillissements, etc. »
(g. *țirl :)	ț u r l	— ț î r l	« cliquetis ; piaulement »
(g. *vilv :)	v u l v	— v î l v — v ă l v	«flamboyer ; s'ébouriffer, se hérisser, tourbillonner, etc. »

(g. *zip :) z a p a — z ă p ă[d.] « hou !, toutou ! ; japper (comme un chien) »
(g. *zirvă/ ? / :) z a r v ă — z ă r v ă[d.] « vacarme, trouble »
(g. *zghilț :) z g î l ț — z g ă l ț « secouer »
z i z — z u z[d.] — z î z « bourdonnement ; susurrement ; murmure ».

En total, nous avons pu donc constater, jusqu'ici, parmi les onomatopées roumaines 52 gammes (chacune à 2 degrés, au moins) avec 146 types. Les gammes à 2 degrés proprement dites atteignent le nombre de 24, celles à 3 degrés 18, celles à 4 degrés 6, celles à 5 degrés ne sont que 4 : plus le nombre de degrés dans la gamme augmente, plus le nombre de gammes diminue.

Il se pose maintenant une question importante : Est-ce que les types, les gammes et les séries, qui représentent chacun un tout cohérent, quant à leur forme, sont homogènes aussi du point de vue sémantique ? Prenons d'abord les *t y p e s* : Par exemple p o c ! signifie « clic !, pan ! », a p o c n i « éclater, détoner », p o c n e t « coup (retentissant) », p o c n e a l ă « claquement, explosion », etc. Nous avons parcouru ainsi tous nos 146 types et avons constaté que les dérivations et les membres d'une famille de mots donnée — et représentée par un type — conservent toujours le sens fondamental de toute la « famille » (l'espace ne nous permet pas, pour le moment, de citer tous ces exemples ici, mais nous espérons le faire dans un autre travail, plus grand). Il n'y a que deux cas, dans lesquels le sens semble varier d'une façon considérable : z d r o n c ! et z d r o n c a ! signifient « clic-clac ! », a z d r o n c ă n i, par contre, « faire entendre des roulements (par ex. à propos d'une voiture) » ; le type b o n c signifie non seulement le son d'un choc, mais aussi la voix d'un animal qui rappelle à l'homme des coups de cette sorte (1) un cerf qui brame (en temps de rut) 2) une vache-mère, privée de son petit ; nous en avons parlé dans l'art. *Onomatopee* ; c l a n ț s'emploie pour un claquement et aussi pour un bavardage, babil, jacassement, etc. On voit, cependant, qu'il ne s'agit pas ici des différences de sens essentielles, mais plutôt de modifications plus spéciales du même sens fondamental.

Est-ce que cette unité de sens maintient sa valeur aussi chez les *g a m m e s* ? La liste enregistrée ci-dessus montre une homogénéité de sens remarquable, si non absolue, en adjugeant à chaque gamme sans exception un sens spécial (ce qui n'exclut pas, bien entendu, que certaines gammes soient synonymes) : pour la gamme *b i n z, c'est le bourdonnement des insectes, pour *h i ț a un balancement, pour c l i p des coups (un ou plusieurs)[1], etc. Dans l'article *Onomatopee*, nous avons montré des cas de variations plus fortes ; par exemple la gamme *b i n g sert à exprimer le son d'une cloche (b a n g !), mais aussi le son prolongé d'un écho (b o n g !) ; la gamme c l i n c s'emploie pour désigner un tintement ou un cliquetis, et aussi pour le gloussement d'une poule ou pour le croas-

[1] *clap-* « claquer », *clăp-* « claquer, clapoter », *clip-* « clapoter » ; *clop-* « cloche ; tintement, son de cloche ».

sement d'un corbeau (c l o n c). Cette dernière gamme a atteint le plus haut degré de différenciation de sens parmi toutes. C'est le seul cas, à ce que nous savons, où l'on peut dire avec raison que la gamme (c l i n c) manque d'homogénéité du point de vue sémantique[1].

Or, ce cas n'est qu'une exception parmi les 51 gammes 'homogènes'. On peut donc conclure que, parmi les gammes observées jusqu'ici, *p l u s d e 98% f o r m e n t u n t o u t s é m a n t i q u e.* Par conséquent, on peut dire que non seulement un type, mais aussi une gamme représente une unité faisant partie du système de la langue roumaine (et probablement aussi d'autres langues), en considérant sa forme et son sens. En tout cas — à notre avis — si l'on voulait dès à présent essayer de dresser un inventaire d'unités semblables, on ne saurait omettre les types et les gammes.

Si une gamme ne peut pas exister sans degrés, c'est-à-dire sans types, un type, au contraire, peut vivre sans être incorporé dans une gamme; les types sont des unités primaires, les gammes, secondaires. Mais, comme une gamme représente un tout, comme nous l'avons montré, les types lui appartenant ne peuvent pas être sans connexion aussi bien les uns envers les autres qu 'envers la gamme à laquelle ils appartiennent : entre un type-degré et une gamme existe une dépendance mutuelle, bilatérale.

Nous venons à la notion de *s é r i e* qui est une unité essentiellement différente du type ou de la gamme. A priori, une langue pourrait créer une quantité énorme de types et de gammes, leur nombre n'étant limité que par le nombre de combinaisons de voyelles (ou de consonnes remplaçant les voyelles dans une syllabe) avec les consonnes, qui peuvent être réalisées dans la langue respective. Le nombre maximum de séries, par contre, ne peut pas surpasser le nombre de sons de la langue formant une syllabe (c.-à-d. de voyelles et de liquides comme *r*, *l*, etc.). En roumain, qui n'emploie en cette fonction que des voyelles, ce sont elles qui fixent la quantité réalisable de séries.

Il s'ensuit du précédent, que la série est une unité qui organise et qui classifie. Le type et la gamme individualisent et tendent au spécial, à l'unique. Ils sont toujours plus nombreux que les séries, se comptant par centaines (les types) ou au moins par dizaines (les gammes). Si le nombre d'onomatopées dans une langue augmente, c'est en même temps aussi le nombre de types (et, le plus souvent, aussi celui de gammes) qui s'agrandit. Or, les séries ne peuvent pas passer leur limite, stricte et quasi prédestinée. Si le type et la gamme sont des éléments de lexique, la série est une abstraction logique, mais tous les trois contribuent à organiser le lexique.

Le nombre de séries étant insignifiant en comparaison avec des dizaines de milliers de significations de mots qui vivent dans la langue, il est naturel que les séries *n e p e u v e n t p a s f i x e r l e s e n s f o n d a m e n t a l d'u n m o t.* Car s'il en était ainsi, chaque série correspondrait à des centaines ou même à des milliers de significations les plus diverses, de la sorte qu'une série deviendrait un signe avec un nombre

[1] Il est intéressant que la gamme c l i n g, qui ressemble, presque entièrement à la précédente, a tout au contraire un sens 'homogène', c'est-à-dire 'le son d'une cloche (plus ou moins grande)'. Cela confirme tout de nouveau le fait bien connu que les Roumains distinguent très clairement les consonnes sourdes (ici *c*) et sonores (ici *g*).

énorme de significations — donc sa valeur pour la pratique du langage équivaudrait à zéro. Voilà pourquoi les séries ne font que contribuer, pour la plupart, à former le sens d'une onomatopée, déjà établi en principe et lié avec le type respectif (qui pourrait aussi être considéré comme une gamme en germe ; en ce cas, il y aurait tant de gammes que de types — mais ce n'est, pour le moment, qu'une hypothèse), et, souvent, avec la gamme respective. Ainsi on sait, par exemple, que la voyelle-type *i* (donc aussi la série *i*) indique, dans beaucoup de langues, des sons hauts et clairs, la voyelle *u* (prononcée « ou ») des sons bas et sourds, etc. Mais l'influence des séries ne se limite pas à cela, comme on le verra.

3

Pour essayer de rendre plus clair le problème du rapport de la forme et du sens de nos trois catégories (séries, gammes et types), nous allons comparer ensemble un certain nombre de gammes qui se rapprochent le plus entre elles par leur forme. En voici le tableau :

ţing	« tintement (de petits objets) » : ţing-, ţîng-[d.] « drin-drin, cliquetis » : ţoang-[d.], ţing-
*ţinc	« drin, cliquetis » : ţănc- « cliqueter » : ţanc!
*bing	« son d'une cloche » : bang! « battement, coups » : bong!
*binc	« battement, coups » : bonc! « voix de cerf (en rut), de vache (triste) » : a boncăi
*cring	« vagabondage » : crăng-
*crinc	« vagabondage » : crănc- « croassement » : cranc!, cranc-; cronc!, cronc-; crînc-
cling	« tintement » : clăng- « tintement (de petits objets), cliquetis » : cling, cling-
clinc	« tintement ; claquements (de langue, de doigts) » : clanc! clănc- « cliquetis, tintement » : clinc- « croassement, gloussement » clonc!, clonc-
*zdring	« drin-drin, cliquetis » : zdrang!, zdrăng-; zdrîng-, zdrîng!
*zdrinc	« drin-drin, cliquetis » : zdrănc-; zdronc!, zdonc- « coups, secousses, destructions » : zdrunc-
tiling	« clochette » : talang- « tintement (de petits objets) » : teling-
tilinc	« clochette » : tălănc- « tintement (de petits objets) » : tilinc!, tilinc-, telinc-

*biling	« son d'une cloche » : balang « clochette » : balang-
*bilinc	« clochette » : balanc-
*zdring	« drin-drin, cliquetis » : zdrang!, zdrăng- ; zdrîng!
*strinc	« drin-drin, cliquetis » : strănc- « coups, secousses, destructions » : strunc-
*dring	« drin-drin, cliquetis » : droang-$^{d.}$
*trinc	« battement, coups » : tranc!, trănc- ; tronc! « claquer, cliqueter, craqueter, caqueter » : trănc-
ting	« clochette » : tăng- « tintement (de petits objets) » : ting!, tang!
ţing	« drin-drin, cliquetis » : ţoang-$^{d.}$, ţing-
ting	« clochette » : tăng- « tintement (de petits objets) » : ting!, tang!
ding	« son d'une cloche » : dang-, dăng-
pic	pic : « toc ! » ; pac ! : « crac ! » ; pîc : « pouf !, pan !, crac !, clac ! » ; poc : « boum !, pan ! » ; /po/ puc : « crac ! »
tic	tac : « toc ! » ; tăc- : « claquer, cliqueter » ; toc- : « cliqueter ; frapper » ; tîc-, tic- : « frapper, battre ; faire tic-tac » ;
tip	tip- : « (aller) à pas feutrés » ; tăp- : « trépigner, piétiner » ; tup-$^{d.}$: « battre, frapper »
ţip	ţop, ţup : « hop !, vlan ! »
lip	lip-, lăp-, lep- ; leop-, liop- : « claquer, crépiter ; clapoter »
clip	clap- : « claquer » clăp- ; « claquer ; clapoter » ; clip- : « clapoter » ; clop- : « cloche ; tintement, son de cloche »
*ţic	ţac : « toc » ; ţăc- : « clic, clac » ; ţoc- : « baisoter, bécoter » ; ţuc-$^{d.}$: « bécoter »
clip	clap- : « claquer » ; clăp- : « claquer, clapoter » ; clip- : « clapoter » ; clop- : « cloche ; tintement, son de cloche »
*climp	clămp-, clamp- : « clic, clac ; cliquetis »
*clinţ	clanţ/-/ : « claquer, claqueter ; caqueter » ; clănţ-, clenţ- : « caqueter »

*c r i n ţ	c r a n ţ, c r ă n ţ-, c r î n ţ- : «grincer (des dents) »
*r i p	r ă p- : « battement » ; r o p- : « battement, roulement (de tambour) »
*t r i p	t r a p- : « trotter, trépigner » ; t r ă p- : « trépigner » ; t r o p- : « trépigner, piaffer » ; t r e a p/-/ : « trépigner »
*b i m b	b o m b- : « bourdonner ; murmurer » b u m b-$^{d.}$: « bourdonner ; murmurer »
*b i n z	b o n z-, b î n z- : « bourdonner »
*b i r n	b o r n-$^{d.}$: « bourdonner, murmurer, gronder » ; b i r n-$^{d.}$: « bourdonner »
*s i s i	s u s u r, s u r s u r : « susurrement, bruissement, murmure » ; s î s î- : « sifflement (oies, serpents) »
*z i z i	z i z- : « bourdonner » ; z u z/u/-$^{d.}$: «bourdonner ; susurrer ; murmurer » ; z î z/î/- : « bourdonner »
*ş i ş i	ş o ş o- : « chuchoter ; susurrer, murmurer » ; ş u/ş u/ ; « chuchoter ; murmurer » ; ş î ş î- : « apaiser, endormir (un enfant) »

Nous ajouterons maintenant un autre tableau qu'on pourra comparer avec le précédent. Mais il sera arrangé d'une façon inverse que celui-là, car il rangera les mêmes onomatopées qu'auparavant *d'après leur sens*. Nous distinguerons là trois groupes principaux : murmures (sifflements, chuchotements, etc.), sons (et aussi des mouvements) effectués en jaillissements ou par des coups (chocs, grincements, etc.) et mouvements proprement dits.

I. Murmures

1) **Bourdonnement** :

b o m b-, b u m b-$^{d.}$ (gamme *b i m b)
b o n z-, b î n z- (g. *b i n z)
b o r n-$^{d.}$, b î r n-$^{d.}$ (g. *b i r n)
z i z-, z î z/î/-, z u z/u/- (g. *z i z i).

2) **Sifflement** (par ex. d'un serpent) :

s î s î- (g. *s i s i).

3) **Susurrement**, bruissement :

s u s u r, s u r s u r
z u z/u/-
ş o ş o-, ş u/ş u/ (g. *ş i ş i).

4) **Chuchotement** :

ş o ş o-, şu/ş u/; ş î ş î-/?/.

5) **Grondement,** murmure :

b u m b-$^{d.}$, b o m b- ; b o r n-$^{d.}$.

6) Autres bruits — **apaisants** (murmures, chuchotements, etc. des objets inanimés) :

ş î ş î-, ş u/ş u/.

II. Chocs, jaillissements de sons, etc.

1) **Coups,** chocs :

a) sons *musicaux*, métalliques etc. (tintements, cliquetis) : cloche : d a n g, d ă n g- (gamme *d i n g), b a n g (gamme *b i n g), b a l a n g (g. *b i l i n g), c l o p- (g. c l i p) ; clochette : b a l a n g-, b a l a n c- (g. *b i l i n c), t a l a n g-, t ă l ă n c- (g. t i l i n g, *t i l i n c), t ă n g- (g. t i n g) ; clochettes, sonnailles : c l a n c- c l ă n c-, (g. c l i n c) ; tintement : c l a n g- (g. c l i n g), c l a n c c l ă n c, (signifiant aussi des claquements de langue et de doigts) ; tintement (de petits objets) : t i n g, t a n g, t i l i n c, telinc t e l i n g, c l i n g, ţ i n g, ţ î n g (g. ţ i n g) ; cliquetis, tintement peu mélodique : c l i n c-, c l i n g- ; drin-drin, cliquetis : ţ i n g-, ţ o a n g-$^{d.}$, ţ ă n c- (g. ţ i n c), z d r a n g, z d r ă n g-, z d r î n g (g. *z d r i n g), z d r ă n c-, z d r o n c (g. *z d r i n c), s t r ă n c- (g. *s t r i n c) ; droang- (g. *d r i n g) ; cliquetis plutôt rauque) : ţ a n c !

b) sons *non musicaux* :

aa) coups isolés :

aaa) forts : p o c !, p a c !, /po/puc !/ sens fig./, pîc ! (g. pic), t o c !, t ă c- (g. t i c), t ă p- (g. t i p), ţ a c (g. ţ i c), c l a m p-, c l ă m p- (g. *c l i m p), c l a p-, c l a n ţ-, c l e n ţ- (g. *c l i n ţ), l e o p-/?/, l i o p-/?/, t r o n c, t r a n c, t r ă n c- (g. *t r i n c)

bbb) faibles : p i c !, t i c-, t i p-, l i p (g. l i p), c l i p-

ccc) d'intensité moyenne : t a c !, t ă c-, ţ o p, ţ u p, l e p/?/, l ă p-, c l ă p-, ţ ă c-

bb) série de coups formant un *groupe*, un tout : b o n c (même à propos des voix animales) (g. *b i n c), r o p-, r ă p- (g. *r i p), t r o p-, t r ă p-, t r a p, t r e a p (g. *t r i p), t r ă n c-, t u p-$^{d.}$, t î c-.

2) **Autres sons** («**jaillissements...**») :

a) claquement de langue, etc. : ţ o c-, ţ u c-

b) grincement : c r a n ţ, c r ă n ţ-, c r î n ţ-

c) croassement : c r a n c-, c r ă n c- ; c r o n c ; c r î n c- ; c l o n c ; gloussement : c l o n c

III. Mouvements

Vagabondage: c r ă n g- (g. *c r i n g).

En nous basant sur les faits allégués ci-dessus, nous pouvons en déduire quelques conclusions :

1. La voyelle-type *i* indique des sons d'une intensité faible (p i c, t i p-, t i c-, l i p, c l i p-), la voyelle *o*, au contraire (et *u* de même, à ce qu'il semble), marque d'ordinaire des sons sonores (p o c, t o c-, c l o p- ; t u p-d., /p o/p u c ; moins typiques sont ţ o c-, ţ u c-d., exprimant des sons d'intensité moyenne).

Les voyelles-type *a* et *ă* indiquent de même, en règle, des sons forts, ou des sons moyens (p a c, t ă p-, t ă c-, ţ a c-, ţ ă c-, l ă p-, c l a p-, c l ă p-).

2. La consonne *-m-*, insérée dans un type, exprime, à ce qu'il semble, un renforcement du son indiqué (c l a p-, c l ă p-×c l a m p-, c l ă m p-).

3. *a*) Les changements de sonorité de la consonne finale d'un type ne comportent pas un changement de son sens, à ce que nous avons pu observer. Comp. les types synonymes b o n g — b o n c, c l ă n g- — c l ă n c-, t a l a n g — t ă l ă n c-, t e l i n g- — t e l i n c, b a l a n g- — b a l a n c-, c r ă n g- — c r ă n c-, c l i n g—, c l i n c-, z d r ă n g- — z d r ă n c. Nous avons trouvé même un cas, dans lequel il suffit, pour conserver le sens commun des types, une simple *r e s s e m b l a n c e* de voyelles-type, leur identité n'étant pas indispensable : comp. ţ ă n c- — ţ o a n g-d. à la page 789 du présent article.

b) La différence des sons liquides *r* et *l* dans le groupe initial *cr-*, *cl-* dans deux types autrement identiques comporte, quelquefois, aussi une différence de leur sens (c r ă n ţ- « grincer (de dents) »×c l ă n ţ- « claquer ») ; une autre fois, elle n'empêche pas leur synonymité (c r o n c = c l o n c « croassement »).

c) De même la différence de sonorité des consonnes *i n i t i a l e s* une fois comporte une différence sémantique entre les types qui contiennent ces consonnes (par ex. t a n g « tintement (de petits objets) » × d a n g « son d'une cloche »), une autre fois non (par ex. z d r ă n g- = s t r ă n c- « cliquetis »), ou bien la différence de sens des types respectifs n'est que partielle (par ex. s u s u- «susurrement »×z u z / u /-d. « 1) bourdonnement 2) susurrement »).

On peut tirer des faits indiqués aussi une conclusion plus générale : il y a une connexion évidente entre la concordance des voyelles-type (par ex. *i*, *o*, *a*, etc.) — qui forment des séries — et la concordance des sens des divers types : car une série peut unir même des types appartenant à des gammes différentes, en mettant en accord non seulement leur forme, mais aussi leurs sens; comp. p i c — t i p — l i p — c l i p ou p a c — ţ a c, t ă p- — t ă c- — l ă p- — c l ă p-; b o n g — b o n c, t a l a n g- — t ă l ă n c-, c l i n g — c l i n c-, etc. Autrement dit, l'influence des séries est si forte, dans des cas semblables, qu'elle parvient à vaincre la cohésion d'une gamme.

Par conséquent, on peut compter les séries parmi les forces motrices qui modifient la structure des langues. (Comp. plus haut page 788, à propos des types et des gammes.) Il semble clair, néanmoins, que l'influence des séries est beaucoup moins forte et moins conséquente que celle des gammes, se limitant à un nombre restreint de types.

4

Il y a encore d'autres manières (que les types, les gammes et les séries) pour grouper ensemble des formes onomatopéiques dans le cadre du système des onomatopées d'une langue donnée. Nous en citerons quelques-unes, sans affirmer que nous les avons trouvées toutes ; au contraire, elles doivent être plus nombreuses que celles dont nous parlerons tout-à-l'heure, et nous espérons le montrer dans un temps pas trop éloigné.

Ces groupes se réalisent donc de la manière suivante :

1) en ajoutant au type une consonne finale : c l a p — c l a p c « clic, clac », ț î r — ț î r c « imite le son de petits jaillissements d'un liquide »

2) en ajoutant ou en supprimant une voyelle finale : țîșt ! — țîști ! « hop !, vlan ! », h o p(a) — ț u p(a) pop. « à toutes jambes, à se rompre le cou, etc. »

3) en ajoutant ou en supprimant une consonne initiale : h u ț a — u ț a « balancement », a h u r u i — a u r u i « rouler (à propos d'une voiture) », a c h i u i — a î u i « pousser des cris aigus, glapissants », ț u ș t i — i u ș t i « hop !, vlan ! »

4) en changeant une consonne caractéristique pour le type donné, en une autre d'un son semblable ; le type ainsi produit restera associé (en pensée) au type originaire : s u s u r — z u z u r — s u r s u r « susurrement, bruissement, murmure »

5) en répétant (multipliant) le type originaire : ș o ș o ș o ! « chuchotement », ș u, ș u ! « (sons apaisants — par ex. envers un enfant ; chuchotement) », z u m b a(i) — z u m b a(i) « (onomatopée imitant le son d'une 'cobza' : bourdonnement, murmure) »

6) en répétant le même type avec la consonne initiale (ou le commencement consonantique) changée : t i p a — l i p a ! « (aller à pas feutrés) », ț a c — p a c ! « un-deux ! », t r e a p a — l e a p a ! « clic-clac, toc-toc », h u r d u f — b u r d u f, h u r d u z — b u r d u z « (imite le balancement irrégulier d'un objet lourd — par ex. quand il est suspendu) », ș a r t — p a r t ! « clic-clac (bruit des soufflets) »

7) en imitant le type originaire d'une façon imparfaite : ș t i o b î l c ! × ș t i u l d i c ! « flac ! (bruit d'une chute dans l'eau) ». Il est possible, cependant, que ces deux derniers types s'excluent mutuellement, à un certain territoire.)

Des groupements semblables ne doivent pas être limités à la langue roumaine ; il est probable qu'ils existent, dans une mesure plus ou moins grande, dans toutes les langues du globe.

Cet ensemble de variations de types nous montre un aspect nouveau des onomatopées : Dans les types et dans les gammes, c'étaient les c o n s o n n e s de la base qui représentaient un élément stable, car il ne changeait point — dans le cadre d'un type ou d'une gamme — en conservant la signification de base [1] du type ou de la gamme respectifs ; l'élément vocalique, par contre, ne faisait qu'établir plus précisément le lieu (c.-à-d. le degré) dans la gamme respective, en distinguant ses différents types. Les voyelles remplissaient donc — en ne parlant que de la forme — une tâche moins importante que les consonnes. Les variations n°s 1—7, cependant, que nous venons de voir, *c o n s e r v e n t* comme immuable justement *l a v o y e l l e - type*, et c'est en premier lieu l'élément consonantique qui change, soit sans altérer la signification du type (groupes 1—5) soit en s'accompagnant d'une petite variation sémantique, qui correspond au changement de la consonne (par ex. t i p a - l i p a , h u r d u z - b u r d u z au groupe 6), respectivement au changement de la partie finale d'un type (absence ou présence d'une voyelle : h o p - h o p a, ț u p - ț u p a au groupe I). (Il est vrai qu'on peut expliquer ces particularités, en partie, par des traits spéciaux des dialectes dacoroumains [et même par la pénétration de ces dialectismes dans la langue littéraire], par ex. a h u r u i — a u r u i, ș t i o b î l c × ș t i u l d i c ; mais pour les patois limitrophes, transitoires, il faut supposer aussi la coexistence de ces formes différentes dans un seul dialecte.)

Quoi qu'il en soit, on constate, dans les onomatopées roumaines, deux tendances contraires (qu'il faut supposer aussi en d'autres langues), qui contribuent toutes les deux à fixer la forme extérieure des mots onomatopéiques : l'une d'elles conserve l'élément consonantique, tout en *v a r i a n t l e s v o y e l l e s - type* (et en créant ainsi des gammes) ; l'autre, au contraire, maintient tout le type, soit en le répétant sans variations (c.-à-d. en le multipliant), soit en y effectuant des rectifications moins importantes, qui affectent en premier lieu *l e s c o n s o n n e s* (c'est ainsi qu'on crée des séries[2], des allitérations, etc. ; voir des exemples dans tous les groupes cités plus haut : n°s 1—7).

Laquelle de ces deux tendances est la plus forte ? Les exemples de l'article *Onomatopee* . . ., dans lequel prévalent les onomatopées exprimant des sons métalliques et musicaux (surtout des coups) — tels que sons de cloches et de clochettes, cliquetis, etc. — montrent que c'est la première des deux tendances qui s'y fait valoir : car c'est l'élément consonantique qui s'y tient. Par contre, les types de l'article que voici, qui représentent des sons beaucoup plus variés, tels que murmures, bourdonnement, sifflement, chocs, grincement, etc., font voir — à côté du système de gammes — aussi la deuxième tendance, qui leur est propre et qui conserve l'élément vocalique sans altérations considérables.

[1] Mais ici on remarque une difficulté : Quels sont les critères précis pour établir la signification fondamentale ? Où sont ses limites ? Voilà une difficulté essentielle de la sémantique en général.

[2] Les groupes cités 1—4, par exemple, ne sont autre chose que des séries.

5

Nous avons essayé à montrer l'importance des gammes, des types et des séries onomatopéiques pour le roumain et pour la linguistique générale. En nous basant sur la comparaison de la forme (c'est-à-dire des sons) avec le contenu (le sens) de ces trois catégories, nous sommes arrivés à l'opinion que :

1) elles se font valoir dans la structure de la langue par leur côté extérieur et sémantique en même temps

2) les types et les gammes dépendent réciproquement les unes des autres, en s'entr'aidant dans leurs fonctions ; les séries, au contraire, peuvent décomposer l'unité sémantique des gammes par l'influence — à la fois — de leur forme et de leur sens

3) par conséquent, la cohésion sémantique des gammes et celle des séries représentent deux tendances contraires dont l'une cherche à vaincre l'autre ; d'après nos observations, ce sont le plus souvent les gammes qui l'emportent.

ESTE VOCATIVUL UN CAZ?

DE

MIRCEA ZDRENGHEA

Pentru a putea răspunde la întrebarea ce ne-o punem: este vocativul un caz?, trebuie să precizăm ce se înțelege prin caz.

Știm că obiectele din realitatea înconjurătoare se află unele cu altele în diferite raporturi. Pentru a putea exprima aceste raporturi, cuvintele își modifică forma, căci altfel ne-ar spune numai cum se numesc obiectele respective, adică ar avea numai un înțeles lexical, nu și gramatical. *Formele pe care le iau substantivele (și substitutele lor) pentru exprimarea acestor raporturi se numesc* **cazuri.**

Aceasta e definiția cea mai obișnuită ce se dă cazurilor, dar, deși e destul de cuprinzătoare, i se poate aduce totuși o obiecție foarte serioasă: Adeseori substantivul are o singură formă la toate cazurile[1] și totuși vorbitorul și ascultătorul își dau seama că substantivul indică un subiect, un obiect direct sau indirect, un atribut sau un circumstanțial. Înseamnă deci că, în precizarea cazului, mai intervin și alți factori în afară de formă pentru a indica raportul sintactic al unui cuvînt oarecare.

Să vedem care sînt aceștia.

Topica ne poate ajuta la precizarea cazurilor. Într-un exemplu ca: *iada împunge capra* sau *capra împunge iada* numai locul pe care-l are cuvîntul în propoziție (căci forma rămîne neschimbată) ne poate indica precis că într-un caz este la nominativ (deci subiect), iar în celălalt caz este la acuzativ (deci obiect direct). În exemplele următoare: ... *și sărutînd mîna* **bunicăi,** *am luat-o prin Boboiești* (Creangă), *Jandarmii dezleagă mîinile* **nebunului** (Caragiale), nu putem ști dacă *bunicăi* și *nebunului* sînt atribute (adică la genitiv) sau sînt obiecte indirecte (adică în dativ). Schimbînd locul acestor cuvinte, așezîndu-le îndată după verb, cazul și funcția

[1] Așa sînt în limba romînă substantivele masculine și cîteva feminine (ca învățătoare) neînsoțite de articol sau de un determinant articulat sau nearticulat, dar cu dezinențe proprii, care să indice cazul.

lor sintactică se precizează :... *și sărutînd* **bunicăi** *mîna*... ; *jandarmii dezleagă* **nebunului** mîinile.

Pentru a preciza că un cuvînt este la acuzativ, ne servim, de cele mai multe ori, de prepoziții : *scriu* **cu** *tocul*, *vorbesc* **despre** *tine*, *mă urc* **pe** *deal*. (În vorbirea populară și dativul, ba chiar și genitivul se pot forma cu prepoziții : *dau apă* **la** *cal* = dau apă calului ; *la mijloc* **de** *codru* = la mijlocul codrului).

În ex. : *am chemat* **pe** *Ion la mine*, prepoziția *pe*, care a devenit (înaintea numelor de ființe) un semn caracteristic al acuzativului-obiect direct, nu mai indică în mod satisfăcător cazul și de aceea e nevoie ca obiectul direct să fie repetat printr-un pronume personal la acuzativ, de a cărui funcție sintactică nu ne mai îndoim : **l**-*am chemat* **pe** *Ion la mine*. Tot prin acest procedeu poate fi evitat și echivocul din exemplul dat mai înainte : *jandarmii dezleagă mîinile* **nebunului** — *jandarmii* **îi** *dezleagă mîinile* **nebunului**. Dacă se schimbă și locul cuvîntului, sensul e și mai clar : *jandarmii* **îi** *dezleagă* **nebunului** *mîinile*.

Pentru a stabili cazul unui cuvînt și deci și funcția sa sintactică, foarte important e să știm ce cuvînt determină, la ce cuvînt se referă, adică golul cărui cuvînt îl umple (cum spune S. Pușcariu în *Limba romînă*, I, p. 141—145). Știind aceasta, chiar cazuri identice ca formă pot fi ușor recunoscute. Nominativul, care este egal ca formă cu acuzativul, nu poate fi confundat cu aceasta, fiindcă el nu este cerut niciodată de un verb, așa cum este acuzativul, ci, din contră, el cere un verb[1]. Genitivul nu poate fi confundat cu dativul, fiindcă el determină un substantiv, pe cînd dativul determină un verb. Numai cînd nu știm la ce cuvînt se referă un substantiv, cu formă de genitiv-dativ, genitivul poate fi confundat cu dativul. În asemenea cazuri, așa cum am văzut, limba evită echivocul, fie prin topică, fie prin repetarea obiectului indirect printr-un pronume în dativ.

Cazul, prin forma pe care o ia substantivul (și substitutele sale), formă ajutată și de alte procedee, indică funcția sintactică a substantivului (sau a substitutului său).

Pentru a stabili deci că *vocativul* este sau nu un caz, va trebui să stabilim dacă are sau nu un rol sintactic în cadrul propoziției.

În toate gramaticile noastre, cînd se înșiră cazurile existente în limba romînă, vocativul este trecut printre ele. Dar cînd se definesc cazurile, adică se indică ce funcție sintactică au, despre vocativ se spune că nu îndeplinește nici o funcție sintactică în cadrul propoziției, ci că exprimă numai o chemare sau o adresare. Dar, în felul acesta, vocativul este scos dintre cazuri. Sînt însă și lingviști care afirmă categoric că vocativul nu este un caz. Dintre aceștia amintesc în primul rînd pe L. Hjelmslev. Acesta, în lucrarea sa *La catégorie des cas*, consacrată problemei cazului, după

[1] Din cauză că nominativul nu este dependent de vreun cuvînt, așa cum sînt genitivul, dativul și acuzativul, unii lingviști ca F. Wülner (cf. S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 140 și L. Hjelmslev, *La catégorie des cas*, partea I, Copenhaga, 1935, p. 43) îl exclud dintre cazuri. Acest fapt este, evident, greșit. El este un caz, dar un caz regent, spre deosebire de genitiv, dativ și acuzativ care sînt cazuri dependente.

ce defineşte[1] cazul ca „o categorie care exprimă o relaţie între două obiecte", exclude vocativul dintre cazuri, fiindcă nu ar exprima o astfel de relaţie[2]. J. Ries[3] spune că vocativul rămîne în afara structurii propoziţiei.

În opoziţie cu aceştia, sînt alţii care susţin că vocativul este un caz. Astfel, P. Trost[4], combătîndu-l pe Wundt, susţine că vocativul e un caz, căci e o formă gramaticală, întrucît face parte din paradigmă. Pentru el, „din punct de vedere morfologic, vocativul este cazul persoanei a doua sau un imperativ nominal"[5].

Laura Vasiliu în partea primă a articolului *Observaţii asupra vocativului în limba romînă*[6], plecînd de la faptul că vocativul precizează o anumită parte a propoziţiei alăturate[7], ne spune că „vocativul se apropie de apoziţie ca funcţiune sintactică. Şi, aşa cum de cele mai multe ori apoziţia poate căpăta funcţiunea termenului pe care îl determină numai prin schimbarea locului faţă de acest termen, şi vocativul poate avea funcţiunea părţii de propoziţie pe care o precizează. Aşa dar vocativul poate fi subiect, complement direct sau indirect, şi în această situaţie intră în relaţie cu părţile de propoziţie pe care le precizează. Această relaţie este însă, ca şi la apoziţie, de independenţă.

Deci vocativul exprimă o r e l a ţ i e d e i n d e p e n d e n ţ ă între el şi o anumită parte a propoziţiei alăturate. Adică, dacă ţinem seama că este el însuşi o propoziţie, exprimă o relaţie de independenţă între două propoziţii.

. . . .

V o c a t i v u l e s t e d e c i u n c a z. Îndeplineşte funcţiunea unei propoziţii imperative şi exprimă o relaţie de independenţă..."[8].

Deşi sîntem de acord cu concluzia că „vocativul este un caz", vom face totuşi unele observaţii cu privire la argumentarea adusă. Spunînd că „vocativul exprimă o relaţie de independenţă între el şi o anumită parte a propoziţiei alăturate", autoarea scoate vocativul din cadrul propoziţiei [9] şi consideră, aşa cum am văzut mai înainte, că „este el însuşi propoziţie" şi că „exprimă o relaţie de independenţă între două propoziţii". Dar cazul e o categorie care stabileşte raporturi în cadrul propoziţiei. În cadrul frazei, raporturile între propoziţii se exprimă prin alte mijloace.

Autoarea greşeşte apoi şi cînd spune că „Vocativul *se apropie* (s.n.) de apoziţie ca funcţiune sintactică", fiindcă vocativul, în anumite situaţii, *este* apoziţie. De altfel, în concluziile juste pe care le trage, Laura Vasiliu consideră că vocativul este apoziţie.

Într-un articol, scris concomitent cu al Laurei Vasiliu, spuneam în partea finală că vocativul este subiect pentru imperativ (sau pentru verbe

---

1 În partea I, 1935, p. 96.

2 *Op. cit.*, p. 97 şi p. 43, unde se declară de acord cu Wüllner, susţinînd că vocativul nu e un caz, dar nu admite părerea acestuia, că nici nominativul nu ar fi un caz.

3 În *Was ist ein Satz?* Praga, 1931, p. 114.

4 În *Qu'est-ce que le vocatif?*, în „Bulletin linguistique", XV (1947), p. 5—7.

5 *Ibid.*, p. 7.

6 Publicat în *Studii de gramatică*, vol. I, 1956, p. 5—23.

7 Constatare preluată din Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, Bucureşti, 1954, p. 145.

8 Laura Vasiliu, *art. cit.*, p. 7.

9 Întocmai ca J. Ries, pe care de altfel îl combate.

la alt mod, dar cu valoare de imperativ) şi că este apoziţie pe lîngă un pronume [1]. Părerea aceasta ne-o menţinem şi azi.

Că vocativul poate fi subiect şi apoziţie s-a spus încă în 1942, într-un articol, rămas aproape necunoscut [2].

În sfîrşit, mai menţionăm că în *Cursul de limbă moldovenească literară contemporană* vocativul nu e tratat ca un caz aparte, ci în cadrul nominativului : „nominativul poate fi întrebuinţat în limba moldovenească şi ca formă vocativă" [3].

*

În cele ce urmează vom încerca să demonstrăm că vocativul este un caz şi că, prin urmare, are, în anumite situaţii, funcţie sintactică în cadrul propoziţiei [4].

Noi credem, aşa cum spuneam şi mai înainte, că vocativul este subiect într-o propoziţie al cărei predicat este exprimat printr-un imperativ (sau alt mod cu valoare de imperativ) : **Copii**, aduceţi *un ulcior*... (Alecsandri), *Cucurigu* ! **boieri mari**, Daţi *punguţa cu doi bani* ! (Creangă), **Patrocle**, nu *mă* lăsa ! (M. Sadoveanu), **Copii**, să veniţi (= veniţi) *cu mine* !, **Ioane**, mănînci, înveţi şi te culci (= mînîncă, învaţă şi te culcă).

Pentru a demonstra aceasta, trebuie să facem unele precizări în legătură cu vocativul şi cu imperativul.

Spuneam altădată [5] că substantivele la toate cazurile (cu excepţia vocativului) sînt simţite ca fiind de persoana a III-a : **copilul** *se joacă* = **el** *se joacă* ; *creionul* **copilului** = *creionul* **său**, *dau* **copilului** *o carte* = **îi** *dau* (**lui**) *o carte* ; *am văzut* **copilul** *pe stradă* = **l**-*am văzut pe stradă*.

În toate aceste cazuri substantivul poate fi înlocuit cu un pronume de persoana a III-a.

Vocativul indică o persoană prezentă, persoana căreia vorbitorul i se adresează, adică persoana a doua, şi poate fi înlocuit printr-un pronume de persoana a II-a. El este deci o formă nominală de persoana a doua [6]. De aceea el cere un verb la persoana a doua, dar la un anumit mod şi anume la imperativ, fiindcă şi cu imperativul — ca şi cu vocativul — ne adresăm în mod direct persoanei a doua. La celelalte moduri, persoana întîi face numai anumite constatări despre ea şi despre celelalte persoane. Aceasta e cauza pentru care vocativul cere după el un imperativ sau un alt mod, dar cu valoare de imperativ.

Pentru cei care susţin că vocativul nu are o funcţie sintactică, într-o propoziţie ca : **Ioane**, *citeşte* ! subiectul este *tu*. Propoziţia ar fi deci : *tu, Ioane, citeşte* ! sau *citeşte tu, Ioane* ! Dar la ce caz este acest *tu* ? Să folosim

---

[1] M. Zdrenghea, *În legătură cu vocativul*, în „Limba romînă", V, (1956), nr. 6, p. 55—59.

[2] *Ce este vocativul? În căutarea unei definiţii* ; în „Anuarul VI" al liceului „Coriolan Brediceanu", Lugoj, 1942, 23 p.

[3] vol. I, Chişinău, 1956, sub redacţia lui A. T. Borşci, N. G. Corlăteanu (redactori principali) şi V. P. Soloviov, p. 231.

[4] Nu ne vom ocupa în mod special de cazurile în care vocativul este o propoziţie, nici de valoarea lui stilistică şi nici de formele sale.

[5] M. Zdrenghea, *art. cit.*, p. 58.

[6] P. Trost, în articolul citat, spune : „din punct de vedere morfologic, vocativul este cazul persoanei a doua sau un imperativ nominal" (p. 7).

în locul pronumelui un substantiv și să vedem la ce caz va fi : **vere (frate, prietene)**, *Ioane, citește* ! Substantivele *vere, frate, prietene* sînt la vocativ, deci și *tu* [1] este la vocativ și cu toate acestea e considerat subiect. Tot așa sînt subiecte și substantivele la vocativ urmate de imperativ.

Legătura strînsă dintre vocativ și imperativ se mai vădește și prin faptul că amîndouă pot fi înlocuite prin aceeași interjecție. Cînd cineva vrea să strige o persoană al cărei nume nu-l cunoaște, va spune : *hei, ascultă* ! (pentru *Ioane, ascultă* !). În caz că numele persoanei îi este cunoscut, dar vorbitorul este grăbit, va spune : *hei, Ioane* ! (pentru *ascultă, Ioane* !).

Și accentul, care atît la vocativ cît și la imperativ este întotdeauna pe temă, arată aceeași legătură.

Numai datorită acestui fapt, dezinența *-o* a vocativului a putut trece și la imperativ (*vino* mîine, *Ano* ![2]).

Nu trebuie apoi să uităm că vocativul este, ca și nominativul, un caz regent, care, însă, nu cere după el decît imperativul.

S-a spus că vocativul poate fi subiect nu numai în propozițiile imperative, ci și în propozițiile exclamative (*boierule, te înșeli* ! Sadoveanu) și interogative (*Nicule, îndrăznești* ?) [3]. Noi credem că în aceste propoziții vocativul este el însuși o propoziție (eliptică de predicat, fiindcă acesta se subînțelege) : *ascultă, boierule, îți spun că te înșeli* sau *ascultă Nicule, te întreb dacă îndrăznești.*

Vocativul mai poate avea și funcție de apoziție pe lîngă un pronume personal sau de reverență la persoana a doua urmat de imperativ, precum și pe lîngă un substantiv la vocativ : *citește tu,* **Ioane** !, *d-ta,* **prietene**, *stai cu mine* ! ; *vere,* **Ioane**, *vino pe la mine!* În cazul că pronumele sînt urmate de verbe la alt mod decît la imperativ, vocativul care le însoțește este mai de grabă o propoziție (ca în exemplele date mai sus [4] : *tu,* **Ioane**, *citești frumos* ; *d-ta,* **vecine**, *ai tîrguit repede* (= ascultă, Ioane, tu citești frumos ; ascultă, vecine, d-ta ai tîrguit repede). Admițînd că vocativul este subiectul unui imperativ, trebuie să punem și problema punctuației în acest caz. Întrucît subiectul nu se desparte de predicat prin virgulă, nici vocativul-subiect nu trebuie despărțit de imperativul-predicat prin virgulă. Cînd însă e apoziție sau are rol de propoziție, vocativul se va despărți prin virgule.

*

Concluzia ce se desprinde din cele de mai sus este următoarea :

Vocativul este un caz (uneori cu formă proprie), fiindcă în propoziție el are rol de subiect pentru un imperativ. În acest caz nu trebuie despărțit de predicat prin virgulă. El poate fi și apoziție pe lîngă pronume de persoana a doua sau pe lîngă substantive la vocativ.

Dar vocativul poate fi folosit și ca o propoziție (monomembră). În ultimele două cazuri, se va despărți prin virgule.

---

[1] De fapt *tu* și cînd este subiectul unui verb la alt mod decît imperativul mai păstrează ceva din valoarea de vocativ pe care a avut-o, credem, la origine.

[2] Faptul că vocativul are în limba romînă, uneori, dezinență proprie ne face să ne întrebăm de ce e nevoie de ea dacă el nu este un caz.

[3] Vezi „Anuarul VI" al liceului „Coriolan Brediceanu", Lugoj, 1942, p. 15—16.

[4] *Boierule, te înșeli* ! ; *Nicule, îndrăznești* ?

ОБ ОСНОВНОЙ И ПРЕДЕЛЬНОЙ ЕДИНИЦЕ СЕМАСИОЛОГИЧЕСКОГО УРОВНЯ ЯЗЫКА

В. А. ЗВЕГИНЦЕВ
(Москва)

Семасиология — одна из самых молодых лингвистических дисциплин и это обстоятельство обусловливает нечеткость ее границ, а также разные (часто полярно противоположные) подходы к разрешению ее проблем. В силу сказанного каждую семасиологическую работу по необходимости приходится начинать с определения тех исходных положений, которые лежат в основе последующих рассуждений.

Прежде всего, область исследования семасиологии следует ограничить только лексическими значениями. Это не столь уж тесные рамки, как кажется на первый взгляд. Здесь приходится иметь дело с таким огромным комплексом сложнейших проблем, которых с избытком хватает для отдельной дисциплины. Но главным основанием для такого отграничения является то, что лексические значения по самому своему характеру настолько резко отличаются от других видов языкового значения, что никак не могут изучаться в одном ряду и едиными методическими приемами. Доказательства этого последнего утверждения будут частично содержаться в дальнейшем изложении.

С момента зарождения семасиологии, на всем протяжении ее существования и в значительной мере также и в настоящее время лексические значения связывались с внеязыковыми явлениями и определялись внелингвистическими терминами. Они отождествлялись с понятиями, т.е. с логическими категориями, подчинялись психическим процессам разного рода ассоциаций, связывались с „предметной отнесенностью" и т.д. Именно поэтому, когда в последние десятилетия встал вопрос о „самоопределении" науки о языке и всячески стала подчеркиваться необходимость определения языковых явлений в собственно лингвистических терминах, от семасиологии, как наименее

податливой в этом отношении дисциплины, постарались избавиться. С далеко не легкой руки Л. Блумфильда, а затем в современной дескриптивной лингвистике лексическое значение стремились исключить из науки о языке, объявить его вне лингвистического закона. Это — неправильный и неправомерный путь, в котором находит свое отражение весьма произвольное и глубоко субъективное обращение с языковым материалом, находящееся в полном противоречии с прокламированием объективных методов изучения языка.

Язык возник не самопроизвольно и существует не сам по себе, а для определенных целей. Если исключить из языка лексические значения, то само существование языка делается бессмысленным, а его функционирование невозможным. Следовательно, речь должна идти не об исключении семасиологии из лингвистики, а о подчинении семасиологических явлений лингвистическим методам исследования.

Лексические значения бесспорно являются в такой же степени собственно лингвистическими явлениями, как и, например, фонемы или морфемы. Больше того, можно сказать, что лексические значения являются наиболее обязательной частью языка. Ведь язык по самой своей целеустановке есть прежде всего система значений. Фонетическую сторону языка можно заменить письменными знаками, можно при этом совершенно отмыслиться от речевого звука и использовать идеографическое письмо (например, как это имеет место в китайских иероглифах) — и все же язык будет функционировать и выполнять свое назначение. Грамматику можно свести к лексическим значениям, сохранив за ними роль грамматических категорий. В значительной степени именно таким образом поступают так называемые гибридные языки — пиджин-инглиш, бич-ла-мар и т.д. Этот же прием стремятся применить и при машинном переводе. Но с лексическим значением никак не представляется возможным проделать подобного рода операции. Оно не допускает ни замен, ни преобразований. Вместе с тем оно обладает своими четкими языковыми признаками. Отсюда следует, что у нас отнюдь не меньше оснований говорить о семасиологическом уровне языка, чем о фонетическом уровне, морфологическом уровне и т.д.

Констатируя это положение, необходимо оговорить одно существенное обстоятельство. При рассмотрении лексических значений следует говорить отдельно о возникновении лексических значений и о факторах, обусловливающих их возникновение, и отдельно о функционировании лексических значений в синхронической плоскости языка и о нормах этого функционирования. Это разделение, практически применявшееся задолго до его теоретического обоснования Ф. де-Соссюром (в исторических и нормативных грамматиках), должно использоваться только как методический (а отнюдь не методологический) прием. Между двумя этими аспектами рассмотрения языка не может быть полного разрыва в силу того простого обстоятельства, что язык находится в постоянном движении;

всякое выделение синхронической или статической плоскости является поэтому неизбежно условным [1].

Возникновение лексических значений без всякого сомнения обусловливается внеязыковыми факторами, действующими, однако, в тесной связи с собственно языковыми. Под внеязыковыми факторами разумеется, с одной стороны, та среда, в которой происходит функционирование языка, т.е. действительность в широком смысле этого слова, включающем и общественную практику, и, с другой стороны, человеческое сознание, осмысляющее действительность и фиксирующее результаты своей познавательной деятельности в понятиях. Под языковыми факторами имеются в виду те внутренние отношения, которые складываются в структуре каждого языка и придают всякому вновь появляющемуся в пределах этой структуры новому факту определенную форму.

Но если при изучении возникновений или изменений лексических значений нельзя обойтись только языковыми факторами и обязательно обращение к указанным выше внеязыковым факторам, то при установлении (или, как говорят, — отождествлении) лексических значений, их признаков и норм функционирования возможно и необходимо следование лишь лингвистическим критериям. Кстати говоря, в этом отношении лексические значения ничем не отличаются от элементов других уровней языка — фонем, морфем, слов. Само возникновение и развитие и слов, и морфем, и фонем в конечном счете, хотя и с разной степенью опосредствования, стимулируется потребностями общения, в которых находит свое выражение совокупное действие внеязыковых факторов. Когда язык перестает служить средством общения в устах того или иного народа, то останавливаются в своем развитии не только лексические значения, но и все другие элементы языка, язык в целом. Мертвые языки свидетельствуют об этом совершенно недвусмысленным образом. Поэтому, поскольку определение, например, морфем или фонем в собственно лингвистических терминах прочно вошло в науку о языке, постольку перенесение этой практики на семасиологическую область (при условии, что она признается полноправной частью языка) не должно вызывать никаких принципиальных возражений.

В каждом уровне языка обычно выделяется основная единица. Такими основными единицами, соответствующими своим уровням, являются слово, морфема, фонема. Эти основные единицы вместе с тем являются предельными в том смысле, что дальнейший их анализ (чле-

---

[1] Это было ясно и Ф. де-Соссюру, который писал по данному поводу: „В действительности „состояние" языка не есть математическая точка, но более или менее длинный промежуток времени, в течение которого сумма происходящих видоизменений остается ничтожно малой ... Абсолютное „состояние" определяется отсутствием изменений, но поскольку язык всегда, как бы ни мало, все же преобразуется, постольку изучать язык статически на практике значит пренебрегать маловажными изменениями..." („Курс общей лингвистики", М., 1933, стр. 104). Ясное дело, что в методологическом плане соотношение диахронического и синхронического планов языка должно определяться не математической суммой происходящих в больший или меньший период изменений, а тем фактом, что язык всегда изменяется. Именно это обстоятельство не позволяет изолировать в языке синхронию от диахронии.

нение) дает образования, относящиеся уже к иным уровням или выходящие за пределы языка. Так, слово при дальнейшем (допустимом) анализе выделяет морфемы, т.е. единицы морфологического уровня, а морфема — выделяет фонемы, т.е. единицы фонетического уровня. Фонемы можно рассматривать как предельные (конечные) единицы языка, но если следовать Л. Ельмслеву, то можно свести их к фигурам плана выражения, т.е. к образованиям совершенно лишенным знаковой функции и тем самым фактически находящимся за пределами языка.

Семасиология до настоящего времени имела дело с довольно двусмысленной и нечеткой в своих границах категорией, именующейся ,,значением'' (слова). Этим термином обозначаются и отдельные элементы сложной смысловой структуры слова (и в этом случае говорят о многозначности или полисемантичности слова) и смысловая сторона слова в целом, независимо от того, является ли оно многозначным или однозначным. Такая практика несомненно обусловлена тем, что семасиологические явления рассматривались исключительно с точки зрения того уровня, к которому относится слово. Между тем возможен и собственно семасиологический подход, что и дает основание для выделения в языке семасиологического уровня и соответствующего выделения его основной и предельной единицы.

Ясно, что существуют разные типы ,,значений'' слов (будем пока, впредь до необходимых разграничений, употреблять этот традиционный термин). Даже при первом взгляде становится очевидным, что ,,значение'', например, предлогов и существительных далеко не однотипно. То же самое можно сказать и о ,,значениях'' терминов (таких как *логарифм*, *логос*, *лимфа*, *лексема*) и ,,обычных'' слов (вроде *рука*, *живот*, *любить*, *свистеть*). Эти различия в первую очередь определяются неодинаковыми отношениями к языковым и внеязыковым факторам. Так, например, не подлежит никакому сомнению, что чисто терминологические ,,значения'' целиком определяются внеязыковыми факторами (развитием той науки, на службе у которой состоит данный термин). Все это должно приниматься в расчет при проведении семасиологических исследований.

В целях сведения разбираемого вопроса к принципиальным моментам, дальнейшее рассмотрение будет ограничено наиболее типичными и вместе с тем наиболее ясными случаями. Иными словами, анализу будут подвергаться только нетерминологические ,,значения'' так называемых знаменательных слов (существительных, прилагательных, глаголов). Это ограничение обусловливается также и тем обстоятельством, что все без исключения семасиологические исследования проводились до настоящего времени только на материале слов этих разрядов.

Особенностью слов этих разрядов является то, что они как правило полисемантичны (многозначны). Это значит, что их ,,значения'' представляют сложные образования (сложную смысловую структуру), при чем членение этого сложного образования на составляющие его элементы не приводит к тому, что эти элементы оказываются за пределами семасиологического уровня или даже вне языка. Отсюда следует, что ,,значение'' слова в целом не есть основная и предельная единица сема-

сиологии и его нельзя класть в основу семасиологических исследований, как это делалось до сих пор [1]. Эта констатация неизбежно приводит к перестройке методики семасиологических исследований.

На какие же элементы может члениться ,,значение'' слова и что соответственно является основной и предельной единицей семасиологического уровня языка? Такими элементами и соответственно основными и предельными единицами являются лексико-семантические варианты. Традиционный термин ,,значение'' можно сохранить за нерасчлененным и часто сложным по своему составу образованием, составляющим смысловую сторону слова. Однако это образование ,,может складываться из нескольких потенциальных типовых сочетаний, которые с разных сторон характеризуют единое смысловое целое, обусловленное процессом обобщения единой направленности, и в своей совокупности составляют лексическое значение слова. Эти типовые потенциальные сочетания... правильнее всего назвать лексико-семантическими вариантами единого значения слова. В соответствии с этим собственно лингвистическое определение лексического значение слова должно принять следующий вид: значение слова — это совокупность его лексико-семантических вариантов'' [2].

Лексико-семантические варианты устанавливаются исследованием языкового материала (текстов), который один только позволяет выявить типовые потенциальные сочетания каждого изучаемого слова и определить внутренние членения в пределах лексического значения слова в целом. Так, например, лексическое значение слова *край* складывается из следующих лексико-семантических вариантов: 1. Предельная линия, ограничивающая поверхность чего-либо, а также часть поверхности, близкая к этой предельной линии (*Налить стакан до краев. Край стола*); 2. Страна, местность (*Край родной. Птицы улетели в теплые края*); 3. Административно-территориальная единица (*Краснодарский край. Приморский край*).

Может создаться впечатление, что в данном случае все сводится к чисто внешним разграничениям. Если ранее термин ,,значение'' относился недифференцированно и к лексическому значению в целом и к отдельным его элементам, то ныне обе эти категории получают различные наименования. В действительности же это далеко не так, и коренное различие между лексико-семантическим вариантом и ,,значением'' (как элементом многозначного слова) становится ясным уже из всего того, что выше было сказано о необходимости собственного лингвистического подхода к изучению семасиологических явлений. Это различие в основном сводится к следующим моментам:

1. Лексико-семантический вариант — это чисто синхроническое явление. Оно не знает традиционных разграничений элементов смысловой структуры слова на прямые и метафорические, основные и производные,

---

[1] Конечно, возможны и нередки случаи, когда слова не обладают сложной смысловой структурой (однозначные или моносемантичные слова). Такие случаи аналогичны неразложимым (корневым) словам.

[2] См. В. А. Звегинцев. ,,Семасиология'', М., 1957, стр. 125—26.

общие и частные, номинативные и переносные (и многие другие), обращающиеся либо к истории (и часто подменяющие живое явление давно отмершим), либо к внеязыковым критериям (логическим, эстетическим и пр.). Если и оказывается необходимым устанавливать среди них разграничения какого-либо рода, то они должны осуществляться на основе только лингвистических признаков и в пределах лишь синхронического плана.

2. Лексико-семантический вариант — это структурное явление. В традиционно понимаемом лексическом значении составляющие его элементы (или отдельные „значения") представляют некую механическую совокупность или простую математическую сумму. Они ведут относительно независимое существование и поэтому, с традиционной точки зрения, могут осуществлять свое развитие автономно и по разным направлениям. В действительности же лексическое значение так называемого полисемантического слова представляет своеобразную микроструктуру (хотя она иногда носит очень разветвленный характер), которая в своем целом входит в структуры уже более высокого порядка (лексико-семантические системы). Внутри такого рода микроструктуры все лексико-семантические варианты связаны внутренними отношениями в такой же степени как и фонемы в фонологической системе. И так же как в фонологии, эта внутренняя зависимость и связанность лексико-семантических вариантов становится особенно наглядна в процессах развития, т.е. при переходе в диахронический план.

3. Лексико-семантические варианты определяются не с помощью „языкового чутья", как это в значительной мере имеет место в отношении отдельных „значений" слова. Они обладают отчетливыми лингвистическими дистрибутивными признаками, на основе которых и происходит их отождествление (идентификация). Характер этих дистрибутивных признаков, разумеется, меняется от языка к языку. В русском языке — это в основном лексическая и морфологическая сочетаемость, управление, согласование. Так, устанавливая в глаголе *двигать* ряд лексико-семантических вариантов, мы обнаруживаем у них соответствующие дистрибутивные признаки: 1. Приводить в движение, перемещать (*Паровоз движет вагоны. Пружина движет часовой механизм*) требует после себя существительного в винительном падеже. 2. Содействовать служебному продвижению (*Двигать по работе. Двигать по службе*) требует после себя предлога *по.* 3. Шевелить (*Двигать пальцами. Двигать ногой*) требует после себя существительного в творительном падеже. 4. Направлять на что-либо (*Двигать войска на неприятеля*) требует после себя существительного в винительном падеже с последующим предлогом *на* и т.д. В практике машинного перевода используются именно подобного рода дистрибутивные признаки лексико-семантических вариантов, на основе которых составляются алгоритмы перевода слов одного языка на другой без всякого обращения к неязыковым критериям.

4. Лексико-семантические варианты обладают свойством воспроизводимости как и все иные элементы языка, имеющие в его системе реаль-

ное существование. Это не призрачные ,,значения'', которые ,,окказионально'' видоизменяются в зависимости от контекста и таким образом являются производными (реляционными) от этого последнего. Для лексико-семантических вариантов контекст служит только ,,окружением'', в котором содержатся дистрибутивные признаки для отождествления лексико-семантических вариантов как элементов структуры языка.

Понимаемые в указанном смысле лексико-семантические варианты в качестве основных и предельных единиц должны служить исходными элементами при изучении явлений семасиологического уровня языка.

SELECTA

PAR

ALEKSANDËR XHUVANI

(Tirana)

Dans la langue populaire de l'Albanie centrale, et particulièrement dans le parler d'Elbasan, on emploie l'expression : *e kam në thuet nji gja* (littéralement : je l'ai dans l'ongle quelque chose) avec le sens de : c'est de ma nature, c'est dans le sang, en parlant d'une qualité morale, d'une habitude naturelle, profondément enracinée ; p. ex. *e kam në thuet pastërtinë* (je l'ai dans le sang la propreté) ; *e kam në thuet të lahem çdo ditë* (c'est une chose naturelle pour moi de me laver chaque jour). Une expression analogue avec le nom ὄνυξ (ongle) se rencontre en grec ancien : ἡ δι' ὄνυχος δίαιτα (regime conservé avec grand soin) ; ἐκμέμαγμαι εἰς ὄνυχα (j'ai travaillé quelque chose jusqu'aux ongles, c'est à dire complètement, entièrement). Nous n'avons pas ici affaire à un emprunt fait par l'albanais au grec ancien, comme c'est le cas pour certains mots albanais analysés par A. Thumb dans I.F. 26, 1—20 et par N. Jokl dans I. F. 44, 13—70. Les mots ὄνυξ et *thue* étymologiquement n'ont rien à faire l'un avec l'autre. Mais les expressions ci-dessus mentionnées s'approchent beaucoup l'un de l'autre par le contenu, la signification, ce qui est important. On a ici un parallélisme d'idée et d'expression entre l'albanais et le grec, comme dans les expressions : ὁ ἥλιος ἐβασίλευε et *dielli perëndon* (le soleil couche), qui ont été objet d'étude pour N. Jokl (Mitteil. des rumän. Instit. a. der Univers. Wien, 298—308), Hesseling et autres. Ce serait intéressant de voir si les tours avec les mots *thue* et ὄνυξ ne constituent pas seulement un parallélisme albano-grec, et de rechercher s'il ne se trouve pas des expressions analogues encore dans d'autres langues balkaniques ou simplement dans d'autres langues indo-européennes.

*

En albanais du nord les verbes refléchis admettent un complément à l'ablatif pluriel correspondant au complément d'objet direct à l'accusatif, des verbes de voix active. P. ex. *lahem duersh* (je me

lave quant aux mains, je me lave les mains) à côté de : *laj duart* (je lave les mains) ; *ndërrohem petkash* (je me change de vêtements, d'habit) à côté de : *ndërroj petkat* (je change les vêtements) ; *krihem flokësh* (je me peigne les cheveux) et *kreh flokët* (je peigne les (mes) cheveux) ; *lahem shtetsh* (je me lave le corps) et *laj shtatin* (je lave le (mon) corps), etc. Cette construction du verbe réfléchi avec un ablatif peut correspondre aussi à la construction : nominatif designant la partie du corps + verbe médio-passif, avec un datif désignant la personne, p. ex. *lodhem kambësh* (je me lasse quant aux pieds) à côté de : *më lodhen kambët* (littéralement : à moi se lassent les pieds) ; *kuqem veshësh* (je rougis aux oreilles) et *më kuqen veshët* (à moi rougissent les oreilles) ; *u-lith ngojësh i sëmundi* (litt. le malade fut lié quant à la bouche, c'est-à-dire il perdit la faculté de parler, s' approchant de la mort) et *i u-lidh goja të sëmundit* (au malade fut lié la bouche). D'autres fois, cette coustruction des verbes réfléchis peut correspondre à d'autres tours, p. ex. *nuk qitet krenësh kjo punë* (on n'arrive pas, on ne peut pas venir à bout de cette affaire, elle ne peut pas être menée à terme), idée qui peut être rendue aussi autrement : *nuk i dilet në krye kësaj pune*, *nuk kryhet*, *nuk mbarohet kjo punë* (cette affaire ne peut pas être terminée, réalisée). Cet ablatif employé avec les verbes réfléchis est un *ablativus limitationis aut relationis*. En grec ancien il lui correspond l'emploi de l'accusatif avec les verbes réfléchis, p. ex. λούομαι τάς χεῖρας, ἐξεκόπη λίθῳ τόν ὀφθαλμόν, οἱ στρατηγοί ἀποτμηθέντες τάς κεφαλάς ἐτελεύτησαν, etc. Cette tournure albanaise des verbes réfléchis avec l'ablatif est couramment employée dans le parler de l'Albanie du nord et peu dans l'Albanie centrale, tandis que l'Albanie du sud ne connaît que la construction verbe de voix active + accusatif (M. Lambertz, Albanesisches Lesebuch I. 66 ; Lehrgang des albanesischen III. 156)..

*

Chez Hésychius on trouve les mots : βάμβαλον· αἰδοῖον Φρύγες. Etant donné que le phrygien, d'après N. Jokl (Realle. der Vorgeschi- 141—143) était une langue satem, où les *mediae aspiratae* de l'indo-européen sont changés en *mediae*, ce mot phrygien s'explique etymologiquement par les mots albanais : *bolet*, *babolet*, *mbolet*, *xhabolet*, qui désignent le testiculum (viri).

*

A la liste des mots albanais empruntés au grec on doit ajouter aussi *prosopì* ou *roposì*. La première forme appartient au parler des Albanais de Grèce : do e shohë të ketë diellin *prosopi* = er wird ihn sehen, dass er die Sohne als *Gesicht* hat (Balkan-Archiv II. 185). La deuxième forme, résultat d'une métathèse, se rencontre dans le parler des Albanais d'Italie : «Ferrandi i Arragonës na përzu pa pasur lipisi helmevet t'ân, çë ngkë kemi *roposi* » = Ferrando d'Aragona ci respinse senza pietà dei nostri dolori tanto che non abbiamo più *forma umana* (Kënka e sprasme e Balës = Il canto ultimo di Bala, p. 72, Catanzarö, 1906). Les mots mentionnés proviennent du nom grec πρόσοψις, qui a aussi le sens de

«la figure de l'homme », en allem. Gesicht. Plus d'intérêt pour la dialectologie présente la forme avec métathèse *roposi* du parler des Albanais d'Italie. Jusqu' à maintenant on n'a pas trouvé de mot semblable dans aucun parler de l'Albanie. Morphologiquement et étymologiquement est en liaison avec eux le mot *opt-i*, qui est employé en Albanie centrale avec le sens de la figure humaine, et provient du grec ὄψις (ὀπ-σις).

Un autre mot grec pénétré en albanais est le nom *monopirmë-a* et *monopiro-ua*. La première forme est employée par les Albanais d'Italie et la seconde en Albanie du sud, dans la contrée de Zagori. Tous les deux désignent la maladie érysipèle et proviennent du mot grec ἀνεμοπύρωμα qui a le même sens. En albanais populaire, pour désigner cette maladie, on emploient les mots : *i kuqi* (litt. le rouge), *të kuqt e madh* (le grand rouge), *të tékëmit* et *fokë-a*. Ce dernier provient de l'italien *fuoco*, étant donné que, outre la rougeur de la peau, cette maladie provoque une sensation d'intense chaleur dans le corps.

LUCRĂRILE ACADEMICIANULUI ALEXANDRU GRAUR*

A. LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE

1. *Lingvistică generală*

1930

Recenzie :

1. A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, 1928, [în] *V. rom.*, LXXXIII, p. 172–174.

1933

2. *Une loi du « plus grand effort »*, BL, II, p. 111–112.

Recenzie :

3. Dr. Const. Pavel, *Contribuțiuni la istoria lingvisticei generale*, Antichitatea clasică, 1931, Beiuș, 141 p. [în] *V. rom.*, XCII, p. 113–114.

1934

4. *Désinences pour mots étrangers*, BL, II, p. 238–241.
5. *Mots « reconstruits » et mots attestés*, BL, II, p. 11–20.

Recenzie :

6. *Achiziția limbajului* [H. Delacroix, *L'enfant et le langage*, Paris, 1934], *Adev.*, 25 XI.

1935

7. *Răspîndirea limbilor*, *Adev.*, 15 II.
8. *Cum se pierde o limbă*, *Adev.*, 20 II.
9. *Schallanalyse*, *Adev.*, 15 III.

---

* Această listă este selectivă. Acad. Al. Graur a mai publicat numeroase articole cu caracter mai ales lingvistic, adresate publicului larg, în periodicele : Adevărul, Dimineața, Tempo, Adevărul literar, Cuvîntul liber, Romînia liberă, Presa noastră, Reporter, Gazeta literară, Contemporanul, Limba romînă, Iașul literar. A semnat uneori cu pseudonimele Gh. Reviga, V. Condrea, Zenon.

1936

10. *Sur quelques types de calques*, BL, IV, p. 193–194.

1937

11. *Cronica lingvistică. Metode politice în ştiinţa limbii*, *V. rom.*, nr. 7, p. 89–98.

1938

12. *Limbi artificiale şi internaţionale*, RF, nr. 6, p. 579–602.
13. *Metoda istorică şi comparativă*, *V. rom.*, nr. 3, p. 92–94.

1939

14. *Réfections étymologiques dues à l'évolution sémantique*, BL, VII, p. 171–172.
15. *Notes sur le bilinguisme*, BL, VII, p. 179–180.
16. *Lingvistica cehoslovacă*, *V. rom.*, nr. 6, p. 65–67.
17. *Şcoala polonă*, *V. rom.*, nr. 9–10, 114–116.
18. *Certuri de limbă*, *V. rom.*, nr. 6, p. 72–75.

Recenzie :

19. *Acta linguistica*, [în] *V. rom.*, nr. 12, p. 66–68.

1940

20. *Quelques points de méthode touchant l'étude des langues disparues*, BL, VIII_2, p. 190–204 şi *Mélanges linguistiques* II, 1941, p. 3–17.
21. *Puţină filozofie*, *V. rom.*, nr. 2, p. 85–87.
22. *Limbă şi societate*, *V. rom.*, nr. 4, p. 109–111.
23. *Limbi artificiale*, *V. rom.*, nr. 5, p. 95–98.
24. *Sur les prépositions accentuées*, BL, VIII_2, p. 234–236 şi *Mélanges linguistiques* II, 1941, p. 37–39.
25. [În colaborare cu C. Racoviţă] *Lingvistica rusă*, *V. rom.*, nr. 1, p. 128–131.
26. *Mesterséges és természetes nyelv*, *Korunk*, XV, 2, 1940, p. 143–148.
27. *A mesterséges nyelvek birálatához*, *Korunk*, XV, 3, 1940, p. 251–255.

1944

28. *Schimbări intenţionate*, *V. rom.*, nr. 11, p. 91–92.

1945

29. *Metoda semantică*, *V. rom.*, nr. 3–4, p. 153–154.

1947

30. *Langues mêlées*, BL, XV, p. 8–20.

1948

31. *De ce şi cum se schimbă limba*, *Studii*, III, p. 1–14.

1949

32. *Deraieri lexicale*, B. şt., I, nr. 2 (ian., febr.), p. 141–147.

1950

33. *Curs de teoria limbii*, 1950, UCIP, Bucureşti, 167 p.
34. *Etimologie multiplă*, SCL, I, p. 22–34.

1951

35. *«A fi» şi «a avea»*, B. şt., nr. 1–2, p. 39–44.
36. *Legile interne de dezvoltare ale limbii*, CV, III, 2, p. 1–5.
37. *Despre fondul principal lexical*, CV, III, 12, p. 8–12.

1953

38. *Contribuţii la studiul raportului dintre forma şi conţinutul cuvintelor*, SCL, IV, p. 89–97.

1954

39. *Legile interne ae dezvoltare a limbii*, LR, III, 4, p. 71–78.

1955

40. *Studii de lingvistică generală* [Bucureşti], 187 p.
    Recenzii: H. Wald, *Cercetări filozofice*, 1956, V, 5, p. 55–59.
    I. Haşeganu, LR, V (1956), 1, p. 96–98.
    V. Skalicka, *Slovo a slovesnost*, 1957, XVIII, 3, p. 175–178.
41. *Взаимните влияния между два езика*, Сборник в чест на академик Александър Теодоров-Балан, Sofia, p. 225–228.
42. *Curs de introducere în lingvistică*, ed. I, vol. I, 206 p., vol. II, 220 p., Bucureşti; ed. II, 1 vol., 459 p. [pe copertă 1956].

1956

43. *Culegere de conferinţe ţinute în China* [Ce este lingvistica marxistă; Particular şi general; Întîmplare şi necesitate; Cu privire la relaţia dintre istoria limbii şi istoria societăţii; Nou şi vechi în vocabular (forma şi conţinutul cuvîntului); Cu privire la limba naţională unică], Pekin, 62 p. în l. chineză; ultima conferinţă a apărut şi în *Djongo yuwen*, 1955, nr. 11 (41), p. 30–32.

1957

44. *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă*, *V. Rom.*, nr. 4, p. 131–137.
45. *Дълготраини и краткотраини Закони*, Известия на Института за български език, 11 p.
46. *Ce este lingvistica marxistă*, Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов, Sofia, p. 567–572.
47. *Limbă şi societate*, *V. Rom.*, nr. 8, p. 196–200.
48. *Situaţia actuală în lingvistica romînească*, *Revista coreeană de lingvistică*, nr. 3 [în l. coreeană].

1958

49. *Școala neolingvistică*, SCL, IX, p. 457–470 și RL, III, 2, p. 121–134 [traducere în l. rusă].
50. *Unele caracteristici ale lingvisticii sovietice*, V. *Rom.*, nr. 11, p. 112–119.
51. *Limbă, dialect și stat*, V. *Rom.*, nr. 3, p. 98–103.
52. *Caracterul sistematic al limbii*, V. *Rom.*, nr. 6, p. 96–102.
53. *Sur le développement inégal des compartiments de la langue*, Изследвания в чест на акад. Д. Дечев, Studia in honorem acad. D. Dečev, Sofia, p. 201–208.
54. *Структурализм и Марксисткая лингвистика*, *Вопросы языкознания*, VII, 1, p. 62–64.
55. *Legile limbii*, Omagiu lui Iorgu Iordan, cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, p. 357–369.
56. *Schiță de istorie a lingvisticii*, curs pentru anul al IV-lea, UCIP, București, 87 p. (în colectiv).
57. *Introducere în lingvistică*, București, UCIP, 333 p.
    Recenzie: Mihai Bordeianu, *Studii și cercetări științifice. Filologie*, IX (1958), fasc. 1–2, p. 212–214, Iași.

1959

58. *Lingvistica generală în cei 15 ani care au trecut de la eliberarea țării noastre*, SCL, X, nr. 3, p. 309–315.
59. *Sur le symbolisme phonétique*, Recueil Lisbonne, p. 73–78.

1960

60. *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București 516 p.
61. *Lenin și problemele lingvisticii*, SCL, XI, 1. 169–178.

2. *Latină, greacă, indo-europeană*

1925

62. *Apollo*, comunicare la Societatea de lingvistică din Paris, BSL, 85, p. XLIII.

1927

63. *Notes de latin vulgaire* [**exfulgurare, facunt, fulligo, merulus, mucci, muttum, nespula, petigo, sepellire, stumbulus, stuppare, stupula, titillicare, uerrus*], *Rom.*, LIII, p. 198–203 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 12–18.
64. *Le suffixe thrace -ISK-*, *Rom.*, LIII, p. 539–552 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 71–84.

1928

65. *Notes de latin vulgaire* [**afannare, broncus, *cottufia, croccus, lacusta, lordus, maccus, *musus, nouella, pessicum, pinnaculum, scroba, stagnum, *strigo, *stuppio, trullia, uentulare*], *Rom.*, LIV, p. 503–509 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 18–24.

1929

66. *I et V en latin, Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris*, XXIX, 95 p.
Recenzii : A. Meillet, BSL, 94 (1931), fasc. 3, p. 98–101.
J. Marouzeau, REL, 1930, p. 114–117.
67. *Les consonnes géminées en latin*, Paris, XXII + 237 p.
Recenzii : A. Meillet, BSL, 94 (1931), fasc. 3, p. 96–98.
J. Marouzeau, REL, 1930, p. 114–117.
M. R[oques], *Rom.*, LVI (1930), p. 473.
68. *Murcidus*, comunicare la Societatea de lingvistică din Paris, BSL, 89, p. XIII.

1930

69. *Notes de latin vulgaire [absungia etc., barbatus, canapis, ceresius, cloclea, cossa?, fringuillus, *glibbus, herugo, faseolus, pessica, *racanus, uiuerra, zema]*, *Rom.*, LVI, p. 105–109 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 24–28.
70. *Ts en latin*, *Rom.*, LVI, p. 265–267 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 9–11.
71. *Învierea lui Homer?*, *Adev. lit.*, 501, 13 VII.
72. *Pronunțarea limbii latine*, *Adev.*, 20 VIII.
73. *Asia sau Europa? Originea limbilor indo-europene*, *Adev.*, 29 VIII.

Recenzii :

74. V. Bănățeanu, *Sur les désinences de l'indicatif parfait en latin*, 1927, Paris, [în] *V. rom.* LXXXII, p. 161 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 22.
75. Georges Seure, *Inscriptions grecques du pays des Astiens*, REA, XXXI, fasc. 4, p. 297–313, [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 161–162 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 23.
76. Georges Seure, *Neos heros, kouros heros*, REG, XXII, p. 241–254, [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 161–162 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 23.
77. V. Bănățeanu, *L'emploi de la préposition* ***am*** *dans la langue des Mabinogion*, 1928, [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 326–327 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 23.
78. A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, 1928, Paris, [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 327–328 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 24–25.
79. Hans Krahe, *Lexicon Altillyrischer Personennamen*, 1929, Heidelberg, [în] *V. rom.*, LXXXIII, p. 176–178 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 33–35.
80. Mathieu G. Nicolau, *L'origine du «Cursus» rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, 1930, Paris, [în] *V. rom.*, LXXXIV, p. 179–180 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 35–36.
81. Constantin I. Balmuș, *Étude sur le style de Saint Augustin*, 1930, Paris, [în] *V. rom.*, LXXXIV, p. 180–182 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 36–38.
82. Petre Drăgoiescu, *Limba latină pe inscripțiile din Dacia*, 1930, Rîmnicul Vîlcii, [în] *V. rom.* LXXXIV, p. 183–184 [și în] *Articole și recenzii*, 1931, p. 39–40.
83. [I. M. Marinescu], *Figuri din antichitatea clasică*, 1930, București, [în] *Adev.*, 9 V.

1931

84. *Os*, comunicare la Societatea de lingvistică din Paris, BSL, 92, p. X.

1932

85. ***Ab, ad, apud** et **cum** en latin de Gaule*, BSL, 99, p. 225–298.
Recenzii : M. R[oques], *Rom.*, LIX, p. 469.
Al. Procopovici, DR, VII (1931–1933), p. 334–335.

Recenzii :

86. J. Safarewicz, *Le rhotacisme latin*, 1932, Wilno, [în] GS, V (1931–1932), fasc. 2, p. 376–377.
87. *Note pe marginea cărților (Numele lunii Aprilie)*, *V. rom.*, LXXXIX, p. 275.
88. *Un dicționar model* [A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, 1932, Paris], în *Adev.*, 19 I.

1933

Recenzie :

89. *Straja la Rin. Celții și romanii. Memoriile lui G. Iulius Caesar și Aulus Hirtius* [trad. de prof. T. D. Ștefănescu, 1932, București], [în] *V. rom.*, *XCII*, p. 112–113.

1934

90. *Notes sur quelques gloses latines* [*connum, crianosson, epyppia, mullitiones, offula, sappus, suliunt*], RPh, VIII, p. 54–55 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 7–8.

Recenzii :

91. *Comediile lui Plaut* [vol. IV al traducerii lui Eliodor Constantinescu], [în] *Adev.*, 21 IV.
92. *Istros*. Revistă romînă de arheologie și istorie veche, [în] *Adev.*, 12 VIII.
93. *Despre sfîntul Augustin* [C. I. Balmuș, *La lettre de saint Augustin à Licentius*, articol din volumul *În memoria lui Vasile Pârvan*, 1934, București], [în] *Adev.*, 13 XI.

1935

94. *Limba hitită*, RF, nr. 1, p. 188–192.
Ediții școlare: text, introduceri și note.
95. P. Ovidius Naso, *Metamorfozele și Tristele*. Bucăți alese pentru cl. VI-a secundară [București], 68 p.
96. P. Vergilius Maro, *Georgica*, Bucăți alese pentru cl. VI-a secundară [București], 81 p.
97. Q. Horatius Flaccus, *Satire și epistole* alese pentru clasa VII-a literară [București], 106 p.

Recenzii :

98. *Cultura egeeană* [P. Waltz, *Le monde égéen avant les Grecs*, 1934, Paris], *Adev.*, 10 II.
99. *Arienii* [G. Poisson, *Les Aryens*, 1934, Paris], *Adev.*, 7 III.
100. *Rutilius Namatianus. Ultimul poet al Romei* [C. I. Balmuș, *Rutilio Namaziano, l'ultimo poeta di Roma*, Il Mondo classico, mai–august 1935], *Adev.*, 4 VIII.
101. *Cultul lui Esculap* [N. Igna, *Cultul lui Esculap și al Hygiei*, cu specială privire la Dacia Superioară, 1935, Cluj], *Adev.*, 29 XII.

1936

102. *Sur une question de méthode*, BL, IV, p. 187–189.
103. *Fîntîna Blanduziei*, RF, nr. 5, p. 405–408.

104. *Romanizarea Daciei prin coloniști străini*, RF, nr. 6, p. 669–672.

Ediții școlare: texte, introduceri și note.

105. Q. Horatius Flaccus, *Ars poetica*. Text adnotat pentru clasa VIII-a literară [București], 51 p.

106. Q. Horatius Flaccus, *Ode și epode* alese pentru clasa VIII-a sec. [București], 134 p.

Recenzii:

107. *Anacreon în spaniolește* [D. Castellanos, *Luz de otros soles*, 1936], *Adev.*, 16 IV.

108. *Poezii alese din Horațiu* [de Const. S. Niculescu, 1936], *Adev.*, 6 XI.

109. *Eschyl și trilogia* [G. Méautis, *Eschyle et la Trilogie*, 1936, Paris], *Adev.*, 31 XII.

110. *Anuarul Institutului de Studii Clasice* [din Cluj], *Adev.*, 9 IX.

1937

111. *Les noms latins en* **-us, -oris**, RPh, XI, p. 265–279.

Recenzie: H. Mihăescu, BIFR, IV (1937), p. 249–250.

112. *Indo-europenii* (*Patria și rasa lor*), *V. rom.*, nr. 6, p. 31–42.

Recenzie:

113. *Apollonius din Tyana* [Mario Meunier, *Apollonius de Tyane*, 1936, Paris], *Adev.*, 22 I.

1938

114. *Sur le thrace* **-iskos**, BL, VI, p. 244.

Recenzie:

115. Matei Nicolau, *Originile propozițiunii infinitive în limbile clasice*, [f.d.], Paris–București, [în] *V. rom.*, nr. 12, p. 177–178.

1939

116. *La quatrième conjugaison latine*, BSL, 119, p. 127–150.

1940

117. *Quelques nouveaux exemples de* **ks** < **ps**, BL, VIII_2, p. 236–237 și *Mélanges linguistiques* II, 1941, p. 39–40.

Recenzii:

118. D. M. Pippidi, *Recherches sur le culte impérial*, [f.d.], [în] *V. rom.* nr. 6, p. 137.

119. Aristotel, *Poetica*, traducere-introducere-comentariu de D. M. Pippidi, 1940, București, [în] *V. rom.* nr. 6, p. 137–138.

1945

120. Q. Horatius Flaccus, *Bucăți alese pentru clasa a VIII-a literară* [București], 182 p. (în colaborare cu C. I. Balmuș și I. Stoian).

1946

121. *Manual de limba latină pentru clasa a VI-a secundară*, București, 175 p. (în colaborare cu C. I. Balmuș și I. Stoian).

1947

122. *Manual de limba latină pentru clasa a VIII-a secundară* [București], 100 p. (în colaborare cu C. I. Balmuș și I. Stoian).

1950

123. *Prezentul verbului lat.* ***fero***, SCL, I, p. 265—267.
124. *Interpretarea unui pasaj din Horațiu* (*Ode III* 6, 37—44), SCIV, I, nr. 2, p. 185—186.

Recenzie :

125. Th. Simenschy, *La construction du verbe dans les langues indo-européennes*, 1949, Iași, [în] SCL, I, p. 307—308.

1951

126. *Vitruvius și originea graiului*, CV, III, nr. 9—10, p. 34—35.

1955

127. *O varietate de stil indirect în latinește*, Analele Universității «C. I. Parhon», nr. 2—3, p. 341—347.

fără dată

128. *Manual de limba latină pentru cl. a III-a secundară*, București, 189 p.
129. *Manual de limba latină pentru clasa a IV-a secundară*, ediția a II-a, București, 205 p. (în colaborare cu C. I. Balmuș și I. Stoian).
130. *Manual de limba latină pentru clasa a VII-a secundară*, ediția a II-a, București, 255 p. + 3 hărți (în colaborare cu C. I. Balmuș și I. Stoian).

3. *Romînă*

1925

131. *Roumain* ***iepar***, *Rom.*, LI, p. 555—556 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 61—63.

1926

132. *Verbes roumains d'origine tsigane*, *Rom.*, LII, p. 157—159 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 85—87.
133. *Les noms roumains en* -U(L), *Rom.*, LII, p. 495—504 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 88—97.

1927

134. *Notes étymologiques* [*brad, crincen, dichici, golan, mîglă, obraznic, șapcaliu, tălăniță, strecătoare*], *Rom.*, LIII, p. 383—387 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 115—118 și p. 67—68.

Recenzii :

135. A. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain,* 1924; *Recherches sur la phonétique du roumain au XVII-e siècle,* 1926; *Lettres roumaines de Bistritza,* 1926, [în] *Rom.*, LIII, p. 394–398.
136. Mario Roques, *Palia d'Orăştie, I. Préface et livre de la Genèse,* 1925, Paris, RCHL, XIX, p. 369–371.

1928

137. *Les substantifs neutres en roumain, Rom.*, LIV, p. 249–260 şi *Mélanges linguistiques,* 1936, p. 31–42.

1929

138. *Nom d'agent et adjectif en roumain,* Paris, 142 p.

Recenzii : O. Densusianu, GS, IV (1930), fasc. 2, p. 406–408.
J. Marouzeau, REL, 1930, p. 114–117.
A. Meillet, BSL, 94 (1931), p. 162–163.
A. Vaillant, RCHL, 1931, p. 90–91.
S. Puşcariu, DR, VII (1931–1933), p. 463–471.

139. *Les mots récents en roumain,* BSL, 88, p. 122–131 şi *Mélanges linguistiques,* 1936. p. 101–110.
140. *Roum.* ***damezǎ,*** comunicare la Societatea de lingvistică din Paris, BSL, 89, p. XVIII.
141. *Questions latino-roumaines. Sur le traitement de l'U bref latin. A propos de l'article postposé, Rom.*, LV p. 469–475, 475–480 şi *Mélanges linguistiques,* 1936, p. 43–49, 50–55.
142. *Roumain* ***moşoroi, căţeli, zavrac,*** *Rom.*, LV, p. 113–116, 251–252 şi *Mélanges linguistiques,* 1936, p. 64–66, 61, 119.

1930

143. *Sufixele,* ***-ior, -cior, -şor, -işor*** *şi* ***-uşor,*** *V. rom.*, LXXXII, p. 247–253 şi *Articole şi recenzii,* 1931, p. 3–9.
144. *Strigătele în romîneşte, V. rom.*, LXXXIV, p. 129–134 şi *Articole şi recenzii,* 1931, p. 10–15.
145. *Romîneasca de după război, V. rom.*, LXXXV, p. 158–159 şi *Articole şi recenzii,* 1931, p. 16–18.

Recenzii :

146. *Descendenţii demonstrativului latin* ***ILLE*** *în limba romînă,* [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 152–154 [şi în] *Articole şi recenzii,* 1931, p. 19–21.
147. *Texte romîneşti vechi,* publicate de J. Byck (Introducere în studiul limbii romîne), 1930, Bucureşti, [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 154 [şi în] *Articole şi recenzii,* 1931, p. 21.
148. *Cîteva capitole din terminologia calului,* [în] *V. rom.*, LXXXIII, p. 169–172 [şi în] *Articole şi recenzii,* 1931, p. 26–29.

1931

149. *Despre vocativul romînesc,* GS, V, fasc. 1, p. 171–181 şi *Mélanges linguistiques,* 1936, p. 98–100.

1932

Recenzie:

150. [Al. Rosetti], *Limba romînă în secolul al XVI-lea* [1932, București], [în] *Adev.*, 1 XI.

1933

151. *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, BL, I, p. 14–57 (în colaborare cu J. Byck).

Recenzii:

152. Th. Capidan, *Aromînii, Dialectul aromîn. Studiu lingvistic*, 1932, București, [în] BSL, 103, p. 110–111 ; o prezentare a aceleiași cărți, [în] *Adev.*, 12 III.
153. *Revista Macedoromînă*, *Adev.*, 23 IV.
154. *Hărțile graiului* [*Atlasul lingvistic romîn*], *Adev.*, 3 V.
155. *Dicționare*, *Adev.*, 31 V.
156. *Dicționarul Academiei*, *Adev.*, 6 VI.
157. *Să învățăm punctuația* [E. Le Gal, *Apprenons à ponctuer*, 1933, Paris], *Adev.*, 11 VI.
158. *Punctuația* [Gh. I. Chelaru și C. Popescu, *Semne de punctuațiune și semne ortografice în scrierea romînească. Studiu comparativ și aprofundat pentru școlari, studenți și intelectuali*, 1933, București], *Adev.*, 28 IX.

1934

159. *Les mots tsiganes en roumain*, BL, II, p. 108–200.
   Recenzie: I. Iordan, BIFR, II (1935), p. 271–279.
160. *Un suffixe singulatif en roumain*, BL, II, p. 246–249.
161. *Notes sur l'article postposé en roumain*, *Rom.*, LX, p. 233–237 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 56–60.
162. *Contribuție la «influența orientală»*, GS, VI, p. 330–333 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 111–114.
163. *Note etimologice* [rom. *fraier, iepar, neam* «de loc», *stei, cu capul gol*], GS, VI, p. 333–336 și *Mélanges linguistiques*, 1936, p. 119–120, 63, 120–121, 66–67, 121.
164. *Limba lui Creangă*, *Cuv. lib.*, 15, 16 II.
165. *Pentru ortografia romînă*, *Cuv. lib.*, 51, 27 X.

Recenzii:

166. *Un studiu despre aromîni* [*B. Recatas, L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-roumains de Pinde et le rôle de la femme dans le langage*, 1934, Paris], *Adev.*, 17 III.
167. *Milcovia* [Focșani], *Adev.*, 29 III.
168. *Anuarul arhivei de folklor*, *Adev.*, 27 IV.
169. *Atlasul lingvistic al Romîniei* [*L'atlas linguistique de la Roumanie*, *Revue de linguistique romane*, 1934], *Adev.*, 24 V.
170. *Un studiu despre «argot»* [Șt. Pașca, *Din «argot»-ul romînesc*, DR, VII (1931–1933), p. 163–167], *Adev.*, 1 VI.
171. *Accentul afectiv* [I. Iordan, *Demon*, DR, VII (1931–1933), p. 140–148], *Adev.*, 14 VI.

172. *Rotacismul* [*Contribuţii la rotacism*, DR, VII (1931—1933), p. 181—194], *Adev.*, 17 VI.
173. *Cum se răspîndesc cuvintele noi* [*Din atlasul lingvistic al Romîniei. Consideraţii asupra metodei şi trei studii*, DR, VII], *Adev.*, 26 VII.
174. *Repetiţia în romîneşte* [J. Byck, *La répétition en roumain*, BL, II (1934)], *Adev.*, 8 VIII.
175. *Lucrări de fonetică experimentală* [BL, II (1934)], *Adev.*, 31 VIII.
176. *Ortografie şi pronunţare* [J. Byck, *Orthographe et prononciation des mots récents en roumain*, BL, II (1934)], *Adev.*, 1 IX.
177. *Texte populare* [BL, II (1934)], *Adev.*, 2 IX.
178. *Dicţionarul Academiei*, *Adev.*, 14 X.
179. *Proporţia sunetelor în romîneşte* [Şiadbei, *Din estetica limbii romîne. Proporţia fonemelor*, Anuarul liceului Naţional din Iaşi (1932—1933)], *Adev.*, 14 XI.
180. *Despre graiul familiar* [I. Iordan, *Note lingvistice*, BIFR, I, p. 110—160], *Adev.*, 8 XII.
181. *Grai şi suflet* [VI], *Adev.*, 12 XII.
182. *Arşicele* [Th. Capidan, Revue internationale d'études balcaniques I], *Adev.*, 16 XII.
183. *Un jugoslav despre aromîni* [Duşan Popovici, *O Ţinţarima*, trad. de C. Constante, 1934], *Adev.*, 19 XII.
184. *Îndreptare ortografice* [D. Theodorescu, *Îndreptar ortografic*, 1934, Craiova], *Adev.*, 28 XII.

1935

185. *Notes sur les diphtongues en roumain*, BL, III, p. 15—53.
186. *Sur le traitement des groupes lat.* ***ct*** *et* ***cs*** *en roumain*, BL, III, p. 65—84 şi *Mélanges Rosetti*, 1947, p. 267—288 (în colaborare cu A. Rosetti).
187. *Une nouvelle marque de pluriel dans la flexion verbale roumaine*, BL, III, p. 178—182.
188. *-RE et -RĂ facultatifs*, BL, III, p. 182—185.
189. *Notes sur les «mots tsiganes en roumain»*, BL, III, p. 185—186.
190. *Tsig.* ***suvara***, BL, III, p. 186—187.
191. *Roum.* ***guraliv***, BL, III, p. 187.

Recenzii :

192. *Dicţionarul limbii romîne*, t. I, partea II, fasc. III, t. II, fasc. XII, 1934, Bucureşti, [în] BSL, 105, p. 108—109.
193. N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, 1933, Bucureşti, [în] BSL, 105, p. 101—106.
194. Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, 1935, Uppsala, [în] BL, III, p. 191—193; cf. *Adev.*, 22 XI, sub titlul *Pronunţarea limbii romîne.*
195. *Buletinul d-lui Iordan* [BIFR], *Adev.*, 27 I.
196. *Naţionalismul şi cuvintele împrumutate* [G. D. Scraba, în *Gazeta cărţilor*], *Adev.*, 13 I.
197. *Numele istroromînilor* [BIFR, II (1935)], *Adev.*, 14 II.
198. [P. Caraman], *Balada Meşterului Manole* [BIFR, II (1935)], *Adev.*, 19 II.
199. *Ştiinţă... neoficială* [M. I. Bărbulescu-Dacu, *290 mots d'origine sanscrito-daco-gète dans l'actuelle langue roumaine* 1935], *Adev.*, 21 II.
200. *O antologie a Bărăganului* [*Antologia Bărăganului*, 1933, Călăraşi], *Adev.*, 11 VI.
201. [E. Petrovici], *Graiul Caraşovenilor* [1935, Bucureşti], *Adev.*, 29 VI.
202. *O carte de colinde* [V. I. Popovici, *Cîntece (colinde) de Crăciun şi anul nou din judeţele Dîmboviţa şi Ialomiţa*, 1935], *Adev.*, 20 IX.
203. *Grigore Alexandrescu. Cu ocazia unei noi ediţii* [în Biblioteca şcolarului, 1935], *Adev.* 24 XII.

1936

204. *Sur le traitement de lat.* ***i*** *double en roumain*, BL, IV, p. 36—52 şi *Mélanges Rosetti*, 1947, p. 259—266 (în colaborare cu Al. Rosetti).
205. *Notes d'étymologie roumaine*, BL, IV, p. 64—119.
206. *A propos du traitement des groupes lat.* ***ct*** *et* ***cs*** *en roumain*, BL, IV, p. 82—186 şi *Mélanges Rosetti*, 1947, p. 288—293 (în colaborare cu Al. Rosetti).
207. *Influence du vocatif sur le nominatif*, BL, IV, p. 194—196.
208. *Note sur «les mots tsiganes en roumain»*, BL, IV, p. 196—200.
209. *La coupe syllabique en fonction morphologique*, comunicare la Societatea de lingvistică din Paris, BSL, 110, p. XIII.
210. *Roum.* ***block***, BSL, 110, p. 76.
211. *Necesitatea limbii franceze*, RF, nr. 8, p. 367—373.

Recenzii :

212. Th. Capidan, *Meglenoromînii III: Dicţionar meglenoromîn* [f.d.], Bucureşti, [în] BSL, 111, p. 97, cf. *Adev.*, 29 I.
213. *Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»*, vol. II, 1935, Iaşi, [în] BSL, 111, p. 95—97, cf. *Adev.*, 3 III.
214. *Argotul* [asupra cîtorva studii romîneşti despre argot], *Adev.*, 9 I.
215. *Codrul Cosminului* [IX (1935)], *Adev.*, 11 III.
216. *Conferinţele Institutului de lingvistică* [din Paris], 1934, [publicate în 1935], *Adev.*, 21 III.
217. *O gramatică italo-romînă în secolul XVIII* [la studiul lui Şt. Paşca, din *Studii italiene* II (1936)], *Adev.*, 6 V.
218. *O nouă ediţie a lui Caragiale* [M. Paulian şi T. D. Măruţă, *Momente, schiţe, nuvele*, 2 vol., 1936], *Adev.*, 31 V.
219. *Bucovinisme* [E. Krämer, *Bukowinismen im Gebrauch der rumänischen Sprache, hauptsächlich im Gerichtsgebrauch*, 1936], *Adev.*, 20 IX.
220. *Conferinţe de lingvistică la Paris* [volumul cu conferinţele din 1933, apărut în 1936], *Adev.*, 21 XI, cf. 21 III.

1937

221. *Sur le genre en roumain*, BL, V, p. 5—11.
222. *Notes d'étymologie roumaine*, BL, V, p. 56—79.
223. *Corrections roumaines au REW*, BL, V, p. 80—124.
224. *Autour de l'article postposé*, BL, V, p. 204—218.
225. *A propos du traitement des groupes lat.* ***ct*** *et* ***cs*** *en roumain*, BL, V, p. 218—221 şi *Mélanges Rosetti*, 1947, p. 293—296 (în colaborare cu Al. Rosetti).
226. *Notes sur quelques mots d'argot*, BL, V, p. 222—225.
227. *Notes roumaines* [*Sons nouveaux en roumain, Orthographe et mots d'emprunt en roumain, Roumain* ***huligan***], BSL, 112, p. 165—168.
228. *Neologismele*, RF, nr. 8, p. 346—364.
Recenzie: [S.], *V. rom.* 1937, t. LXXXIX, p. 150—152.
229. *Acordul după înţeles*, *V. rom.* nr. 11, p. 76—85.

Recenzii :

230. B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, texte alese cu o introducere şi note de J. Byck, 1937, Bucureşti, [în] BSL, 114, p. 107—108.
231. *Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»*, vol. III (1936), Iaşi, [în] BSL, 114, p. 108—109.

232. Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în ţara Oltului*, 1936, Bucureşti, [în] BSL, 114, p. 110—111, cf. *Adev.*, 8 IV 1936 şi 20 I 1937.
233. Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne*, 1937, Bucureşti, [în] *V. rom.*, nr. 11, p. 125—126, cf. *Dim.*, 20 X.
234. *Un manual de paleografie slavo-romînă* [H. Stahl şi D. P. Bogdan, *Manual de paleografie slavo-romînă*, 1936, Bucureşti], *Adev.*, 5 I.

1938

235. *Les verbes « réfléchis » en roumain*, BL, VI, p. 42—89.
236. *Esquisse d'une phonologie du roumain*, BL, VI, p. 5—29 şi *Mélanges Rosetti*, 1947, p. 40—65) (în colaborare cu Al. Rosetti).
237. *Notes d'étymologie roumaine* [*artelnic, bătoji, blat, bostăngi, buchini, a căsăi, chiorţ, condră, coş, cuie, curdeaua, -eli, fotografia, hîndel, hopsi, -ii, -ăi, -ăni, -ni, ijderi, încina, înclina, încondura, îndrica, Maglavit, mănăstire, marş, mică, muşamat, -ora, -ori, -ura, -uri, panghi, pierde, pîrjoli, popîlni, a se pui, pustiu, rasoli, rus, şase, teremete, tracatrucă, trupusi, tuş, umezi, uscat, vişin*], BL, VI, p. 139—172.
238. *Encore sur le neutre roumain*, BL, VI, p. 260—262.
239. *Glosar din comuna Reviga* (*Ialomiţa*), BIFR, V, p. 156—179.
240. *Syncope des voyelles accentuées en roumain*, BSL, 115, fasc. 1, p. 49—50.
241. *Ceva despre pronume*, *V. rom.*, nr. 11, p. 66—69.
242. *Locul adjectivului în romîneşte*, *V. rom.*, nr. 12, p. 75—81.
243. *Argou*, *V. rom.*, nr. 7, p. 88—93.
244. *Iarăşi neologismele*, *V. rom.*, nr. 6, p. 94—101.
245. *O oră de vocabular în liceu*, *V. rom.*, nr. 8, p. 94—96.

Recenzii :

246. *Atlasul lingvistic romîn*, Partea I, vol. I : *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, Cluj, 16 p. [în] BSL, 117, fasc. 3, p. 110—111.
247. Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne*, 1937, Bucureşti, VIII + 255 p., [în] BSL, 117, fasc. 3, p. 111—112, [şi în] nr. 3, p. 667—670.
248. M. Křepinský, *Influence slave sur le verbe roumain* (première partie), Slavia, XVI, I, p. 1—49, [în] BL, VI, p. 267—268.
249. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne* II : *Limbile balcanice*, 1938, Bucureşti, [în] *V. rom.*, nr. 12, p. 161—162.
250. *Atlasul lingvistic al Romîniei*, 1938, [în] *V. rom.*, nr. 5, p. 79—83.
251. *Micul atlas lingvistic romîn*, 1938, [în] *V. rom.*, nr. 12, p. 178—179.
252. *O gramatică a limbii romîne*, [în] RF, nr. 3, p. 667—670.
253. Iorgu Iordan, *An introduction to Romance Linguistics* (Its Schools and Scholars. Revised, translated and in parts recast by John Orr), Londra, [1937], XI + 403 p., [în] *V. rom.*, nr. 2, p. 144—145.

1939

254. *Contributions à l'étude des noms de personne en roumain*, BL, VII, p. 105—114.
255. *Notes d'étymologie roumaine* [*Alistar, -angiu, caîsă, calendare, căsători, Cheibăreasa, chelbe, chirui, cirip, corabangie, corăbiasca, cotoi, cotoreală, crăpet, cuteza, dîrmon, fîlfîi, frişcă, halimai, ingliţă, jighira, julani, juvete, mamoş, mironosit, muşamat, muscel, siga, şlengher, şobolan, surtuc, tetragoniceşte, ţiitoare, tură*], BL, VII, p. 121—139.

256. *Alternance vocalique et désinence*, BL, VII, p. 163–164.
257. *Alternance vocalique provoquée par la dérivation*, BL, VII, p. 165–166.
258. *Roum.* ***ia*** *et* ***ea*** *phonologiquement identiques?* BL, VII, p. 166–170.
259. ***Vre-o*** *en fonction négative*, BL, VII, p. 173–176.
260. *Le pronom personnel en fonction verbale*, BL, VII, p. 176–179.
261. *Sur le rhotacisme*, BL, VII, p. 181–182.
262. *Sur quelques formes de pluriel*, BL, VII, p. 182–184.
263. *Gerunziul*, *V. rom.*, nr. 1, p. 93–95.
264. *Numele de familie*, *V. rom.*, nr. 2, p. 80–82.
265. *Aspecte ale limbii actuale*, *V. rom.*, nr. 11, p. 89–96.
266. *Foc mare*, *V. rom.*, nr. 4, p. 78–79.

Recenzii :

267. Iorgu Iordan, *De quelques traits caractéristiques du roumain actuel*, *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Geneva, 1939, p. 271–282, [în] *V. rom.*, nr. 12, p. 118–119.
268. L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, [în] BL, VII, p. 188–192.
269. Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba romînă actuală*, BIFR, V, p. 1–51, [în] *V. rom.*, nr. 1, p. 189.
270. Ştefan Paşca, *O tipăritură munteană necunoscută din secolul al XVII-lea*, 1939, Bucureşti, 121 p., [în] BSL, 120, p. 103.
271. Const. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, 1938, Bucureşti, [în] *V. rom.*, nr. 1, p. 189.
272. *Micul atlas lingvistic romîn*, vol. I, [în] BSL, 120, p. 102–103.
273. *Buletinul Institutului de filologie romînă «Alex. Philippide»*, 1938, Iaşi, vol. V, IV + 396 p., [în] BSL, 120, fasc. 3, p. 101–102.
274. *Buletinul Institutului de filologie romînă «Alex. Philippide»*, 1939, Iaşi, vol. I, [în] *V. rom.*, nr. 8, p. 156–158.

1940

275. *Place de l'adjectif en roumain*, BL, VIII_2, p. 237–240 şi *Mélanges linguistiques* II, 1940–1943.
276. *Notes d'étymologie roumaine* [*ciorile, cot, călcti, cozonac, covertă, a fotografia, îmbucătăţi, jolichi, jurat, a lua, mic, mişto, noră, soacră, nepoată, pampon, rătăci, ştat, ţărnă, tiutiu, foc, vedea*], BL, VIII, p. 211–223.
277. *Notes de morphologie et de syntaxe roumaines* [*Incorporation des dérivés dans le système verbal*, p. 205–206 ; *L'accusatif de direction*, p. 206–207 ; *Désinences redoublées* p. 207–208 ; *La 2e pers. du plur. au passé simple*, p. 208–209 ; *Adaptation roumaine des noms français à terminaison vocalique*, p. 209–210], BL, VIII_2, p. 205–210 şi *Mélanges linguistiques II*, 1941, p. 18–23.
278. *Expresii militare şi civile*, *V. rom.*, nr. 3, p. 110–113.
279. *Foneme şi sufixe*, *V. rom.*, nr. 6, p. 88–90.
280. *Valoarea perfectului simplu*, *V. rom.*, nr. 8–9, p. 156–161.

Recenzii :

281. D. Caracostea, *Die Ausdruckswerte der rumänischen Sprache*, 1939, [în] *V. rom.*, nr. 4, p. 149–151.

282. I. Iordan, *Sufixe romînești de origine recentă (neologisme)*, BIFR, VI, p. 1—59, [în] *V. rom.*, nr. 6, p. 134—135.
283. M. Valkhoff, *Roemenen buiten hun grenzen*, Rev. Soc. ref. oland. de geogr., 1940, [în] *V. rom.*, nr. 5, p. 147.
284. *Bulletin linguistique VII (1939)*, [în] *V. rom.*, nr. 5, p. 145—147.

1944

285. *Schimbări intenționate*, *V. rom.*, nr. 11, p. 93—94.

1945

286. *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, BL, XIII, p. 97—104.
287. *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, BL, XIII, p. 156—161.
288. *Notes sur les verbes réfléchis en roumain*, BL, XIII, p. 161—162.

1946

289. *Notes d'étymologie roumaine* [*așa, banc, chiul, cot, dezmierda, fraier, friuri, meditator, rablagi, spital, șpuruli, șuchițe, șvichi, tomberon, vernic, zări*], BL, XIV, p. 106—113.

1947

290. *Puncte de vedere asupra elementelor slave din limba romînă*, Studii și comentarii de istorie, și lingvistică, publicație festivă a Institutului de studii romîno-sovietice, închinată celei de-a 30-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, 1947, București, p. 29—34 (și extras 7 p.).

1951

291. *Proiect ortografic*, CV, III, 7—8, p. 82—84.
292. *Asupra proiectului de ortografie al Acad. Em. Petrovici*, CV, III, 9—10, p. 40.

1953

293. *Unele probleme ale vocabularelor profesionale*, LR, II, 6, p. 23—28.

1954

294. [În colectiv] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Vocabularul, Fonetica și Morfologia [București], 446 p.; vol. II, Sintaxa [București], 348 p.
295. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne* [București], 221 p.
Recenzii: I. Coteanu, *Gaz. lit.*, 23 VI, 1955, p. 2.
I. Škultéty, *Časopis pro moderní filologii*, *Philologica*, VII, 1955, 1, p. 76—78.
296. *Legile interne de dezvoltare a limbii*, LR, III, 4, p. 71—78.
297. *Genul neutru în romînește*, LR, III, 1, p. 30—44.
298. *Cu privire la unele probleme de traducere*, LR, III, p. 5.

1955

299. *Observații asupra întrebuințării timpurilor în romînește*, LL, I, p. 134—141.

300. [În comisia de revizie finală la] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I [București], XXVI + 626 p.
301. *Новые задачи румынского языкознания*, *Вопросы языкознания*, Moscova, nr. 6, p. 142—145.

Recenzii :

302. *Însemnări* [Despre « Limba romînă »], C., 4 III, p. 5.

1956

303. *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, SG, I, p. 121—139.
304. *Note etimologice* [*branț*, *calțavetă*, *-eală*, *lastic*, *mortăciune*, *moși pe groși*, *oxo*, *porc de cîine*, *potlogar*, *schimonosi*, *șezătoare*, *șugubăț*, *targă*, *toană*, *vătui*, *zbîrci*], SCL, VII, p. 271—279.
[În comisia de revizie finală la] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II [București], VI + 813 p.
305. [În colectiv] *Dicționar Ortoepic* [București], 132 p.

1957

306. *Fondul principal al limbii romîne*, București, 121 p.
Recenzii : Artur Maurer, Romanistisches Jahrbuch, IX (1958), p. 230—232. I. Fischer, SCL, IX (1958), 1, p. 127—133.
307. *Cum se studiază limba literară*, LL, III, p. 115—132.
308. *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, SG, II, p. 3—18.
309. *Discuții în jurul genului neutru*, *V. Rom.*, nr. 5, p. 147—150.
310. *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă*, *V. Rom.*, nr. 4, p. 131—137.
311. *Lidhjet ndërmjet gjuhës rumune dhe gjuhës shqipe*, *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës*, nr. 2, p. 215—217.
312. *Prefața* la I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* (*istroromîna*), București, 43 p.
[În comisia de revizie finală la] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. III, VI + 804 p., vol. IV, VI + 783 p., București.

1958

313. *Vocala radicală față de vocala sufixului verbal în romînește*, SCL, IX, p. 309—314.
314. *Cu privire la ă < a în romînește*, SCL, IX, p. 263—264.
315. *Observații asupra unor greșeli de traducere*, LR, VII, 5, p. 11—18.
316. *Cuvinte rău formate*, LR, VII, 2, p. 1—4.
317. *M. Gaster and Rumanian Linguistics*, Gaster centenary publication, Londra.

Recenzie :

318. *Despre revista « Limba romînă »*, [în] *Rom. lib.* XVI, 4269, 2 VII, p. 2.

1959

319. *Cu privire la sufixele* ***-abil*** *și* ***-ibil***, LR, VIII, nr. 5, p. 59—60.
320. *Grupuri simbolice în fonetismul romînesc*, SCL, X nr. 2, p. 205.

4. *Alte limbi*

1930

Recenzii :

321. A. Vaillant, *La langue de Dominko Zlataric, poète ragusain de la fin du XVI-e siècle*, I : Phonétique, 1928, [în] *V. rom.*, LXXXII, p. 328.

322. H. Bauche, *Le langage populaire, Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple de Paris avec tous les termes d'argot usuel*, 1928, [în] *V. rom.*, LXXXIII, p. 174–176.

1931

323. ***Expressions françaises nées à l'étranger***, comunicare făcută la Societatea de lingvistică din Paris, BSL, 96, fasc. 2, p. XIV.

1932

Recenzii :

324. Kr. Sandfeld, ***Linguistique balcanique, Problèmes et résultats***, [în] ***Revista istorică romînă***, p. 83–86.

325. Iorgu Iordan, ***Introducere în studiul limbilor romanice***, 1932, Iaşi, [în] BSL, 103, fasc. 3, p. 78–80 [şi în] *Adev.*, 28 IV 1933.

1935

Recenzie :

326. B. Conev, ***Istorija na bălgarskij ezik***, vol. II, publicat de St. Mladenov, 1934, Sofia, 560 p., [în] BL, III, p. 193–194.

1936

327. ***Coup d'œil sur la linguistique balkanique***, BL, IV, p. 31–45.

328. ***O operă care ne cinsteşte***, *Adev.*, 12 I.

Recenzii :

329. Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţă solemnă ; Academia Romînă, Discursuri de recepţie LXVII, 1936, Bucureşti, 68 p., [în] BSL, 114, fasc. 3, p. 107 [şi în] *Adev.*, 27 XI.

330. Dr. Sarafidi Hector, *Dicţionar grec romîn*, 1935, Constanţa, 447 p., [în] BSL, 111, fasc. 3, p. 64.

331. ***Limba rusă în secolul al XVI-lea*** [B. Unbegaun, *La langue russe du XVI-e siècle*, vol. I : *La flexion nominale*, 1935, Paris], [în] *Adev.*, 18 IV.

1939

332. ***Revoluţia franceză şi limba***, *V. rom.*, nr. 7, p. 118–120.

1940

Recenzie :

333. [Prezentarea revistei *Lingua nostra*, publicată de Giacomo Devoto], [în] *V. rom.*, nr. 7, p. 132–133.

1956

334. *Problema scrierii şi a limbii chineze*, *Scînt.*, 30 IX.

5. *Culegeri de articole*

1931

335. *Articole şi recenzii. Extrase din « Viaţa Romînească » anul XXII* (1930), Bucureşti, 40 p.; conţine: *Sufixele -ior, -cior, -şor, -işor, şi -uşor, Strigătele în romîneşte, Romîneasca de după război* şi *Recenzii* (vezi în această bibliografie: A 1 şi B 2, la anul 1930).

1936

336. *Mélanges linguistiques*, Paris—Bucureşti, 127 p.; conţine: *Notes sur quelques gloses latines* (1934); *Ts en latin* (1930); *Notes de latin vulgaire* (1927, 1928, 1930); *Les substantifs neutres en roumain* (1928); *Sur le traitement roumain de l'u bref latin* (1929); *A propos de l'article postposé* (1929); *Notes sur l'article postposé en roumain* (1934); *Notes étymologiques* (1925, 1927, 1929, 1934); *Le suffixe thrace -ISK-* (1927); *Verbes roumains d'origine tsigane* (1926); *Les noms roumains en -U(L)* (1926); *Despre vocativul romînesc* (1931); *Les mots récents en roumain* (1929); *Contribuţie la « Influenţa orientală »* (1934); *Notes étymologiques* (1927, 1929, 1934).

1941

337. *Mélanges linguistiques* II, Copenhague, 43 p.; conţine: *Quelques points de méthode touchant l'étude des langues disparues* (1940); *Notes de morphologie et de syntaxe roumaines, Incorporation des dérivés dans le système verbal, L'accusatif de direction, Désinences redoublées, La 2e pers. du plur. au passé simple, Adaptation roumaine des noms français à terminaison vocalique* (1941); *Notes d'étymologie roumaine* (1940); *Mélanges* [*Sur les prépositions accentuées, Quelques nouveaux exemples de ks < ps, Place de l'adjectif en roumain*] (1940).

B. DIVERSE

1930

Recenzie:

1. Prof. T. Iordănescu, *O istorie a ţiganilor*, [în] Convorbiri literare, LXIII, p. 278—292, [şi în] *V. rom.*, LXXXII, p. 157—158.

1931

2. C. I. Popp Serboiano, *Les Tsiganes* (*Histoire. Ethnographie. Linguistique. Grammaire. Dictionnaire*), 1930, Paris, [în] *V. rom.*, LXXXV, p. 316—319.
3. Prof. N. Sulică, *Clasicismul grecoroman şi literatura noastră* (*în special Eminescu*) [în] *V. rom.*, LXXXV, p. 208—210.

1936

4. *H. Tiktin*, *V. rom.*, nr. 4–5, p. 150–152, cf. *H. Tiktin*, *Adev.*, 25 III.
5. *Moartea unui mare lingvist* [A. Meillet], *Adev.*, 24. IX.
6. *Moartea unui mare lingvist*, *W. Meyer-Lübke*, *Adev.*, 24 X.

Recenzii :

7. *Ambasadele lui Priscus* [G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei romînilor*], *Adev.*, 1 II.
8. *Revista Cursurilor și Conferințelor*, nr. 1, *Adev.*, 22 III.
9. *Conspiratori greci în Principate* [Al. Elian, *Conspiratori greci în Principate și un fanariot mavroghenesc* : *Turnavitu*, Revista istorică XXI (1935)], *Adev.*, 27 III.
10. *Glas tînăr* [Revista liceului din Rîmnicu-Sărat, 1936], *Adev.*, 16 IV.
11. *Odoare romînești la Stambul* [E. Vîrtosu, *Odoare romînești la Stambul*, 1936], *Adev.*, 23 IV.
12. *Creștinismul în Dacia* [C. Daicoviciu, *Creștinismul în Dacia*, Anuarul Institutului de Studii Clasice din Cluj, vol. II (1936)], *Adev.*, 29 IV.
13. [E. Vîrtosu], *Tudor Vladimirescu* (*Pagini de revoltă*), *Adev.*, 7 VI.

1937

Recenzie :

14. *O carte despre țigani* [Martin Block, *Mœurs et coutumes des Tziganes*, 1936, Paris (trad. de J. Marty)], [în] *V. rom.*, nr. 8–9, p. 75.

1938

15. *Matei Nicolau*, *V. rom.*, nr. 4, p. 87–88.
Mathieu Nicolau, BL, VI, p. 266.

1939

Recenzie :

16. George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din Romînia*, 1939, [în] *V. rom.*, nr. 5, p. 125–127.

1947

17. *C. Racoviță*, BL, XV, p. 116–117 și CV, II (1950), nr. 1, p. 13–14.

1951

18. Stepan Tudor, *O zi a părintelui Stoica*. Traducere din limba rusă, București, 218 p.

1956

19. *Pentru un nivel mai înalt al publicațiilor Academiei*, C., 6 I, p. 1.

1958

20. *Omagiu binemeritat* [A 70-a aniversare a nașterii acad. Iorgu Iordan], C. 10 X, p. 1

1959

21. *Constantin Balmuș*, *Studii clasice* I, p. 257–258.

LISTA DE ABREVIERI

Adev. — Adevĕrul, Bucureşti.
Adev. lit. — Adevĕrul literar şi artistic, Bucureşti.
BIFR — Buletinul Institutului de filologie romînă « Alexandru Philippide », Iaşi.
BL — Bulletin linguistique, Faculté des lettres de Bucarest, Institut de linguistique roumaine, Paris—Bucureşti.
BSL — Bulletin de la Société de linguistique de Paris, Paris.
B. şt. — Buletin ştiinţific. Academia R.P.R., Secţiunea de ştiinţă a limbii, literatură şi artă, Bucureşti.
C — Contemporanul, Bucureşti.
CV — Cum vorbim, revistă pentru studiul şi explicarea limbii, Bucureşti.
Cuv. lib. — Cuvîntul liber, Bucureşti.
Dim. — Dimineaţa, Bucureşti.
DR — Dacoromania, Buletinul Muzeului limbii romîne, Universitatea romînă din Cluj, Sibiu.
Gaz. lit. — Gazeta literară, organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti.
GS — Grai şi suflet, Bucureşti.
I. lit. — Iaşul literar, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Iaşi.
LL — Limbă şi literatură, Bucureşti.
LR — Limba romînă, Bucureşti.
RCHL — Revue critique d'histoire et de littérature, Paris.
REA — Revue des études anciennes, Paris.
REG — Revue des études grecques, Paris.
REL — Revue des études latines, Paris.
RF — Revista Fundaţiilor, Bucureşti.
RL — Revue de linguistique, Bucarest.
Rom. — Romania, Paris.
Rom. lib. — Romînia liberă, Bucureşti.
RPh. — Revue de Philologie, Paris.
Scînt. — Scînteia, organ al Comitetului Central al P.M.R., Bucureşti.
SCIV — Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti.
SCL — Studii şi cercetări lingvistice, Bucureşti.
SG — Studii de gramatică, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., vol. I, 1956, vol. II, 1957.
V. rom. — Viaţa romînească, Iaşi, Bucureşti.
V. Rom. — Viaţa romînească. Revistă lunară de literatură a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti.

TABLA DE MATERII

Pag.

Pag.

Pag.

Pag.

I. P. 2, c. 2194

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XI

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei, 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XI, nr. 4 1960

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XI, nº 4 1960

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XI, № 4 1960

СОДЕРЖАНИЕ

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

OBSERVAȚII ASUPRA SINEREZEI ÎN ROMÎNEȘTE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Problema este puțin studiată. După cunoștința mea, bibliografia se reduce la cîteva note ale mele, publicate acum 25 de ani [1]. Ea nu a fost reluată nici în cărțile de fonetică, nici în cele de ortografie și ortoepie, deși a cîștigat în importanță după elaborarea de către acad. E. Petrovici a teoriei corelației de timbru a consoanelor. Pe de o parte cazurile de sinereză confirmă această teorie, pe de altă parte ele sînt luminate cu ajutorul ei.

Arătam în notele pomenite că, la întîlnirea unui cuvînt terminat în vocală cu un cuvînt care începe cu o vocală, se produce o contopire a celor două vocale, cu condiția ca inițiala cuvîntului al doilea să nu fie accentuată: *nu arde*, dar *n-aduce*; *ce află*, dar *ce-arată*; *de astăzi*, dar *de-atunci*; *pe apă*, dar *pe-aproape*; *te are*, dar *te-avem* [2]; *le află*, dar *le-aflăm*, *zilele-acestea*, dar *zilele astea* etc.

Explicația pe care o propuneam este următoarea: în exemple ca *n-avem*, accentul principal trece pe primul element al amalgamului rezultat din sinereză, dar, pentru ca al doilea element să nu-și piardă cu totul individualitatea și să poată fi analizat corect, el trebuie să primească cel puțin un accent secundar; acest lucru nu este posibil decît dacă se transformă în accent secundar accentul lui, care, deci trebuie să nu fie pe silaba întîi, a cărei vocală se contopește cu a cuvîntului anterior [3].

Această explicație ar putea fi luată în considerație pentru exemple ca *n-avem*, *ce-arată*, unde accentul se deplasează de pe silaba a doua a verbului pe silaba întîi, dar rămîne fără efect în cazul exemplelor ca *le-arată*, *pe-atunci*, unde accentul rămîne pe silaba a doua. Pe de altă parte, faptele sînt mai complexe decît le prezentam eu pe atunci.

---

[1] „Bulletin Linguistique", III, 1935, p. 26–27, p. 40 și 191.

[2] Excepția prezentată de formele ca *n-am* se explică prin aceea că ambele lor elemente sînt neaccentuate în frază. Tot prin lipsa accentului se justifică sinereza în cuvinte ca *pormă* < *pă urmă*, *iote* < *ia uite*, apoi în *de-alde* și altele.

[3] Revista citată, p. 27.

Dintre cele două vocale în prezență, se păstrează cea mai deschisă, de aceea nu toate combinațiile sînt posibile. De exemplu nu numai că nu există *de-ușă* (unde al doilea cuvînt are accentul pe inițială), cum semnalam în articolul citat, dar nici *de-ureche*, deși aici accentul nu mai pune nici o piedică. Iată pe scurt tipurile existente.

a-a : *i-auzi* [1] (dar *ia adu*)
ă-a : *c-aduce* (dar *că află*)
e-a : *de-argint* (dar *de aur* [2])
i-a : *munții-albaștri* (dar *munții albi*)
u-a : *vecinu-aruncă* (dar *vecinu are*)
(Exemple cu *o-a* n-am găsit. Vezi mai jos cazul lui *o* proclitic.)
e-ă : *de-ăl bun* (sinereza a apărut acolo unde *ăl* era neaccentuat în frază).
u-ă : *drumu-ăl mare* [3]
i-ă : *frații-ăi mici*
(Alte exemple privind vocala *ă* nu am găsit.)

În ce privește cuvintele care încep cu *e-* și *o-*, acestea au o situație specială : din cauza pronunțării *ie-* și *uo-*, legătura cu cuvîntul anterior se face mai greu. Lăsînd deocamdată la o parte situația encliticelor (*arunc-o*), pot cita exemple pentru un singur tip :

e-o : *de-obicei* (dar *de obște*)

Și cuvintele care încep cu *î-* au o situație specială : avînd în vedere că este o vocală închisă, *î* nu poate absorbi vocala finală a cuvîntului anterior. În schimb este el absorbit, cum se vede din exemplele ca *acuma-ncepe*, *multe-nvață*, *casă-nchisă*, *munții-nalți*, *cîmpu-ntins*. Formații paralele cu *î* inițial accentuat se găsesc mai greu ; totuși, făcînd apel la forme moldovenești ca *îmbla*, *întra*, putem pune alături de exemplele de mai sus grupe ca *acuma îmblă*, *multe întră* etc. Aceasta dovedește că nu trebuie să ținem seamă de teoria care explică pe *î-*, în cuvintele de mai sus, ca vocală protetică.

Al doilea cuvînt poate fi enclitic, dar cu condiția ca primul să nu fie accentuat pe finală : *las-o*, *prinde-o*, *ad-o*, *o face-o*, dar *fă-o*, *du-o*, *o vedea-o* (în ultimele trei exemple linioara de unire maschează absența sinerezei). Aici trebuie amintit articolul feminin singular, care, din proclitic la adjectivul următor, a devenit enclitic la substantivul precedent : *casă a-*, *parte a-* > *casă-a*, *parte-a* > *casa*, *partea*. O situație specială s-a creat pentru cuvintele terminate în *a* accentuat, de tipul *stea*. Aici sinereza nu s-a putut face și în cele din urmă s-a ajuns la tipul *steaua* [4].

Pronumele enclitice pot apărea și în poziție proclitică, cu aceleași efecte în ce privește sinereza : *o-ajung*, dar *o ard* ; *m-arunc*, dar *mă aflu* ; *mi-arată*, dar *îmi arde*. Aceasta arată că, cel puțin în chip indirect,

---

[1] Semnalat de Iorgu Iordan, „Buletinul Institutului de filologie romînă « Alexandru Philippide »", I, 1934, p. 117.

[2] Bine înțeles, mă ocup de uzajul normal al limbii, trecînd cu vederea unele întrebuințări izolate ca *zilele de-aur* la Eminescu, *Epigonii*, sau *s-împlu*, la același autor, în *Cugetările sărmanului Dionis*.

[3] „Bulletin Linguistique", V, 1937, p. 213.

[4] Vezi A. Graur și A. Rosetti, „Bulletin Linguistique", IV, 1936, p. 49–50.

accentul inițial al verbului, împiedicînd sinereza, a contribuit la apariția vocalei protetice *î*. Cazul lui *l* (*l-avem*, dar *îl am*; cînd şi *am* e neaccentuat, apare *l-am*) este puțin aparte, deoarece aici nu avem o vocală finală la pronume, afară de cazul cînd socotim că trebuie să pornim de la forma veche *lu*. Prefer să cred că avem de-a face cu analogia celorlalte pronume.

La regulile formulate mai sus există şi cîteva excepții. În ce priveşte gradul de deschidere al celor două vocale, găsim cazuri de înghițire a unui *ă* şi chiar a unui *e* de un *u* următor, deşi acesta este mai închis decît *ă* şi *e* : *a fost odat-un moş ; cade-un nasture*; *vre-un*. În ce-l priveşte pe *ă*, ne-am putea referi la pronunțarea lui regională ca *î*, deci aproximativ la acelaşi grad de deschidere ca *u*, şi de asemenea am putea aminti că există forme apocopate ca *odat'*, *las'* etc. Cred însă că explicația este într-altă parte, şi anume în paralelismul dintre *un* şi *o* : după *a fost odat-o babă* se formează şi *a fost odat-un moş*, după *vre-o* se creează şi *vre-un*. Într-adevăr, toate excepțiile de acest tip sînt cu *un*.

În ce priveşte accentul : avem cel puțin un exemplu de sinereză cu o silabă inițială accentuată în *unealtă*, refăcut din *une-alte*. Cazul este cu atît mai curios cu cît expresia care este la bază, *una alta*[1], a rămas pînă astăzi fără sinereză. Să nu se creadă cumva că a contribuit sudarea celor două elemente într-un singur cuvînt, căci în alte cazuri diereza se menține : *deochi*, *uneori*, *alte alea*. Explicația pare să fie că vorbitorul n-a putut recunoaşte elementele din care e format *unealtă*. Cazul lui *într-una* va fi reluat mai departe.

La ce rezultate a dus sinereza? Ea se caracterizează, aproape totdeauna, prin înghițirea primei vocale de către a doua : *ă-a*, *e-a*, *i-a*, *u-a* dau *a* ; *e-ă*, *i-ă*, *u-ă* dau *ă* ; *e-o* dă *o*. Se ajunge astfel la vocale simple, nu la diftongi : *m-arată* nu e diferit din acest punct de vedere de *ce-arată*, şi nici acesta de *se-arată* (*s-arată*). Cînd vocala întîi e palatală, consoana precedentă păstrează timbrul palatal; cînd vocala întîi e labială, consoana precedentă păstrează timbrul labial. De aceea scriem un *e* sau un *i* în cazul întîi, un *u* în cazul al doilea. Atrag atenția că există şi consoană palatalizată plus *ă* (*frații-ăi*) şi consoană labializată plus *ă* (*drumu-ăl*). În regiunile unde consoanele se pronunță dur (*pă*, *dă* etc.) se ajunge la *p-atîta*, *d-atuncea*, perfect în acord cu teoria acad. E. Petrovici. Dar labializarea nu se pierde în principiu nicăieri, de aceea *cu-atîta* este general.

Totuşi la cîteva cuvinte elementul labial nu mai apare. În primul rînd la *nu*, care are varianta *n-* înainte de *a-* : *n-apuc*, *n-ajung* etc. De remarcat că legătura se face numai cu verbe, şi numai la prezent[2] şi că în aromînă labializarea se păstrează peste tot : *no-avea* etc[3]. În articolul meu despre diftongi[4], am propus două explicații cu privire la pierderea labializării (pe vremea aceea socoteam că *oa* este diftong) : poziția

[1] Vezi magh. *egy-más*, format la fel şi cu acelaşi sens.

[2] Nu țin seamă de excepții ca *n-află*, la G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare*, Bucureşti, 1885, p. 150.

[3] Vezi P. Papahagi, *Basme aromîne şi glosar*, Bucureşti, 1905, p. 664.

[4] ,,Bulletin Linguistique'', III, 1935, p. 45—46.

în finală și lipsa accentului. Ar fi de crezut că în cazul lui *nu* a influențat lipsa accentului. În acest caz ar trebui să credem că accentul a fost retras pe prima silabă numai după pierderea labializării. Dar de ce aceleași condiții nu au produs același efect și la formațiile cu prepoziția *cu*? Să raportăm tot aici pierderea lui *u* din pronumele *lu* > *l*-? E mai simplu să credem că avem influența formelor enclitice, unde -*u* a dispărut în mod normal.

Al doilea tip de excepții este cel întîlnit la *întru* și compusele lui (*dintru*, *pentru*). În timp ce *pentru* apare aproape numai în forma lui întreagă sau, în formații mai mult sau mai puțin fixe, fără *u* final, dar cu labializarea consoanei precedente (*pentru-atîta*, *pentru-o zi*), iar *pentr* nu există, *întru* și *dintru* sub forma completă mai apar numai în formații fixe, de tipul *întru cît* sau *întru totul*, pe cînd în majoritatea cazurilor întîlnim fie forma cu labializare (*întru-atîta*, alăturì de *într-atîta*), fie, mai ales fără labializare (*într-acolo*, *într-adins*). De remarcat că aici apar și grupuri unde al doilea element are accentual pe ințială (*într-una*, *într-asta*, dar *întru-asta* nu există). Lucrurile se prezintă în așa fel, ca și cum *într*- ar fi devenit independent de *întru*, înaintea cuvintelor care încep cu o vocală.

Cîteva observații cu privire la auxiliarul de viitor *voi*, *vei* etc., unde, în poziție neaccentuată în frază, după dispariția lui *v* inițial s-a putut petrece sinereza cu pronumele personal sau reflexiv precedent. Găsim în mod normal *m-oi* < *mă voi*, *te-oi* < *te voi*; *t-ei* < *te vei*; *ne-om* < < *ne vom*, *n-eți* < *ne veți* etc. Dar *vei* apare sub forma *ăi* în *m-ăi* < *mă vei*, *l-ăi* < *l*(*u*) *vei*, iar *veți* sub forma *ăți*, *oți* în *m-ăți*, *m-oți* < *mă veți*, ceea ce confirmă în mod categoric ideile acad. E. Petrovici cu privire la corelația de timbru : consoana inițială dură a dictat timbrul vocalei.

Analiza pe care am făcut-o în aliniatul precedent dă răspunsul și la problemele ortografice, în special arată unde trebuie pusă linioara de unire în grupul pronume plus verbul auxiliar. Asemenea probleme mai apar în cazul exemplelor ca *tat-al tău* [1], *i-auzi* (și nu *ia-uzi*, cum propune acad. Iorgu Iordan [2]) și ele se rezolvă ținînd seama de întregul tablou prezentat mai sus.

Mai rămîne să încerc o explicație a faptelor. De ce sinereza este exclusă în cazul accentului pe inițiala elementului al doilea? Cred că văd un început de lămurire. Situația actuală s-a creat într-o vreme cînd vocalele deschise *a* și *o* nu apăreau decît sub accent. Aceeași era situația ,,diftongilor'' *ea* și *oa*. Dacă în loc de *că are*, *ce apă*, *cu asta*, s-ar fi pronunțat *c-are*, *ce-apă*, *cu-asta*, ar fi apărut confuzii cu cuvintele unitare *care*, *ceapă*, *coasta*. În copilăria mea, cînd se cînta la școală imnul regal, copiii pronunțau adesea, intenționat, în loc de *susține cu-a ta mînă*, *susține coada-n mînă*. În poziție neaccentuată, se putea ajunge la *c-arată*, *ce-aduce*, *cu-atîta*, fără nici o posibilitate de confuzie, deoarece nu existau de mai înainte cuvinte în care să figureze un *a* neaccentuat.

---

1 ,,Romania'', LX, 1934, p. 236.

2 Loc. cit.

Poate că retragerea accentului pe iniţială în exemple ca *n-aduce*, *ce-aduce* n-a avut loc decît într-o etapă ulterioară. În altă ordine de idei, *face-o* nu preta la nici o confuzie, pe cînd *vedea-o*, dacă ar fi fost pronunţat în două silabe, s-ar fi confundat cu *vedeau*.

Presupun că la prepoziţa *cu* labializarea n-a putut dispărea, din cauză că s-ar fi ajuns la confuzia cu *că* (*c-atîta* s-ar fi putut înţelege *că atîta* în loc de *cu atîta*).

О СИНЕРЕЗЕ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Явление синереза в румынском языке недостаточно изучено. Когда слово оканчивается гласным и следующее за ним слово начинается с гласного, то часто происходит синереза, то есть поглощение первого звука вторым, если первый более закрытый. Можно объяснить различия, основываясь между прочим и на теории акад. Э. Петровича о корреляции тембров гласных звуков в румынском языке.

REMARQUES SUR LA SYNÉRÈSE EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

On n'a pas suffisamment étudié la synérèse en roumain. Lorsqu'un mot finit par une voyelle et le suivant commence par une voyelle, il y a souvent synérèse, c'est-à-dire que la première voyelle, quand elle est plus fermée, est absorbée par la seconde. Il y a des exceptions que l'on peut expliquer, en mettant à profit, entre autres, la doctrine de E. Petrovici sur la corrélation de timbre des consonnes en roumain.

v MOBIL DE LA AUXILIARUL VIITORULUI BĂNĂŢEAN

DE

I. COTEANU

Auxiliarul viitorului bănăţean *voi* apare cînd cu *v*-, cînd fără *v*- :

I (eu) voi	II (eu) oi
(tu) vii, vi	(tu) ii, i
(el) vo, va	(el) o
(noi) vom	(noi) om
(voi) viţi	(voi) iţi
(ei) vor, vo	(ei) or, o

Formele fără fricativa labio-dentală sonoră *v* s-au născut prin afereză. În mod normal, ele ar trebui să se întrebuinţeze foarte des, fiind mai noi, iar celelalte mai rar, fiind mai vechi. Dar, în realitate, în vorbirea bănăţeană, atît paradigma I cît şi a II-a se întîlnesc aproape în mod egal, cel puţin la unele persoane verbale. În orice caz, paradigma I este bine reprezentată. Din păcate, culegerile de texte în care putem avea toată încrederea nu conţin multe cazuri de viitor. De exemplu, între paginile 97 şi 116 inclusiv din culegerea de texte publicate de acad. Emil Petrovici în *Anuarul Arhivei de folclor*, III (1935), am numărat 86 de forme de viitor. Dintre ele, 39 sînt de pers. a III-a sg., 18 de pers. I sg., 11 de pers. a II-a sg., 2 de pers. I pl., 4 de pers. a II-a pl. şi 2 pers. a III-a pl. Cam aceeaşi situaţie au şi textele culese de G. Weigand şi publicate în vol. III al *Jahresbericht*-ului său. În *Texte dialectale* (ALRT II) ale acad. E. Petrovici, în primele 30 de pagini în care se dau texte din Banat nu am găsit decît 3—4 cazuri de întrebuinţare a viitorului. Iată de ce observaţiile de mai jos se referă mai cu seamă la persoanele I, II, III singular şi II plural.

Păstrarea formelor cu *v* iniţial nu se explică din punct de vedere istoric, fiindcă aceste forme se utilizează simultan cu dubletele lor fără *v* iniţial, iar frecvenţa lor fiind relativ mare, posibilitatea de a le considera pe cele dintîi ca arhaice mi se pare exclusă din capul locului. Dar nici din punct de vedere fonetic nu avem o explicaţie satisfăcătoare, deşi acad.

Emil Petrovici, demonstrînd că *u* bănățean intervocalic trece la *v*, a dat, între altele, și exemplul *ći vo lua*, cu un *v* datorit poziției intervocalice a lui *o* (*ći o lua*) (Dacoromania, VIII, p. 180). Dar auxiliarul *avea* la perfectul compus, pers. a III-a sg. (*o spus*) și pronumele aton *o*, cu toate că sînt adesea intervocalice, nu se transformă în *v*. Pe de altă parte, *voi* are dublete și la pers. a II-a sg. și pl. (*vii* — *ii*, *viți* — *iți*) unde *v* nu mai poate proveni dintr-un *u* intervocalic. G. Weigand, op. cit., p. 245, a crezut că *v* inițial al auxiliarului apare numai înaintea vocalelor deschise, helle Vokale, cum zice el. Lucrul poate fi adevărat, dar nu ne ajută mult, deoarece nu se vede de ce avea dublete identice la pers. a II-a sg. și pl., înainte de *i* care nu e vocală deschisă.

În definitiv, problema ar putea fi pusă și invers, întrebîndu-ne nu de ce apare *v* inițial, ci de ce *cade* el, căci procesul se dezvoltă în acest sens. În Muntenia, în Moldova și în alte regiuni în care se întrebuințează viitorul cu *voi*, formele fără *v* inițial s-au generalizat în vorbirea populară. Recurgînd din nou la statistică, observăm că din 204 forme de viitor, cîte am numărat între paginile 51 și 126 ale culegerii de texte din *Anuarul Arhivei de folclor*, citat mai înainte, 96 reprezintă forme cu *v* inițial și restul, adică 108, fără *v* inițial, indiferent deocamdată de persoanele verbale. Evoluția viitorului bănățean se încadrează deci în aceea a viitorului de același tip din celelalte regiuni dialectale romînești, dar cu oarecare încetineală. Ceea ce trebuie să ne rețină atenția, este tocmai încetineala cu care se produce afereza lui *v* de la formele auxiliarului.

Din exemplele la care ne-am mai referit, se constată că dubletele se datoresc poziției auxiliarului în frază. Cînd viitorul cu *voi* este precedat de o consoană, *v* cade și, invers, cînd el este precedat de o vocală, *v*, se menține. Astfel, din cele 204 forme de viitor amintite, 86 sînt precedate de consoană, și nu au *v* inițial : *cînd* o *fi să* AAF III 92, l-oi *manunța* Id. 96, *l'*-oi *strînźa* Id. 121, *m*-oi *duśa* Id. 103, *dac*-oi *dźizliga* Id. 105, *c*-oi *scri* Id. 106, *ń*-om *întîlńi* Id. 110, *dź*-o *fi* Id. 112, *s*-o *afla* Id. 114, *d*-o *fi* Id. 116, *ț*-o *fi dor* Id. 89 etc. 74 sînt precedate de vocală și au, în consecință, *v* inițial, de exemplu : *atunśa* vo *sta* AAF III 60, *ma* viț *stăpîńi* Id. 64, *să* vo *luva* Id. 101, *la cutare* vii *da* Id. 115, *l'e* voi *da* Id. 121, *cari* viț *fi* Id. 97, *tu-i* vi *da* Id. 106, *sî* vo *locui* Id. 121, *acolo* vo *trăi* Id. 124, *acoló* vo *fi* Id. 106, *ș-aminu* vo *fi* Id. 123, *nu* vo *mai pica* Id. 62 etc.

Ipoteza noastră se confirmă deci în 160 de cazuri. Celelalte 40 de cazuri, reprezintă 22 de excepții de *v* inițial după consoană și 18 de *v* căzut după vocală. Din prima categorie, cîteva exemple : *bosîioc* voi *mirosî* AAF III 115, *șî-l* vo *zvîrli* Id. 101, *cum* vii *puća* Id. 109, *păn* viț *da* Id. 113, *atunś* vii *vidźa* Id. 99. De cele mai multe ori, formele cu *v*-apar după consoanele *l* și *m* (14 cazuri). Cîteva exemple din categoria a doua : *aluia* oi *fi* AAF III 65, 66, *care* om *udźi* Id. 65.

Exceptînd pe *bosîioc* voi *mirosî*, se pare că vorbitorii nu au siguranța formei cu *v* sau fără *v* cînd auxiliarul e precedat de o sonantă (*nu-m* vii *da* Id. 87) și de o continuă (*atunś* vo *sta* Id. 61) sau de vocalele *a*, *ă* și *e*.

Se poate deci formula următoarea regulă : *v* inițial al auxiliarului de viitor *voi* se păstrează în Banat ori de cîte ori e precedat în frază de o vocală și, uneori, de *l*, *m*, *n*, *ń*, *ś* și cade, cu rare excepții, ori de cîte ori e precedat de o consoană.

Constatarea noastră are o dublă importanță. Se precizează astfel apariția lui *v* în dialectul bănățean la formele auxiliarului de viitor, în sensul că nu se poate include acest fenomen în categoria lui *laud* → *lavd* → → *labd*, ci trebuie pus aparte. Pe de altă parte, existența lui *v* mobil ne ajută să înțelegem ceva mai bine căderea lui de la aceeași formă din celelalte regiuni dialectale și, în primul rînd, din Muntenia. De vreme ce *v*- al auxiliarului de viitor este mobil în Banat pînă astăzi, e normal să susținem că el s-a aferezat relativ de curînd. Procesul a început probabil cu pronunțarea la mică distanță a doi *v*, deci cu acele construcții în care pronumele *vă* era urmat de *voi* sau de *v̄o*. Ele au devenit $v^{\hat{a}}$ *voi*, $v^{\hat{a}}$ *vo*. Fiind mai pregnant, *v* al pronumelui s-a menținut în dauna celuilalt, de unde forme actuale ca *v-oi* (=vă voi), care se găsesc deseori în textele analizate aici. (Le-am întîlnit de 19 ori printre 60 de forme cu *v*- aferezat). El a continuat apoi cu acele construcții în care înaintea lui *v* era o vocală labială sau una mai ușor de labializat, de exemplu *ă*. Aflîndu-se între două vocale labiale, *v* a devenit o spirantă și apoi a cedat. Din acest moment, extinderea lui era asigurată. Dacă totuși nu s-a generalizat și, pe lîngă *n-o cînta* sau *c-o fi frumos*, există *nu vo mai vińi* și *acoló vo fi*, aceasta se datorește unor cauze particulare care au acționat ici-colo împotriva tendinței. Una dintre ele a fost omonimia cu imperfectul însoțit de pronumele personal. De exemplu, dacă *atuńś vii vidźa* s-ar fi transformat în *atuńś ii vidźa*, *pan vii aźunźa* în *pan ii aźunźa* ș.a.m.d., aceste forme s-ar fi putut înțelege ca : *atunci îi vedea* (*pe ei*), în loc de *atunci vei vedea* (*tu*) și *pînă îi ajungea* (*pe ei*), în loc de *pînă vei ajunge* (*tu*) etc., ceea ce ar fi fost supărător.

În alte situații, omonimia ar fi privit numai auxiliarul și pronumele, nu întreaga formă verbală, de exemplu dacă *păn viț da* s-ar fi modificat în *păn iț da*, confuzia între *pînă veți* și *pînă îți da* s-ar fi putut face foarte ușor. De aceea, în textele parcurse nu am găsit nici un exemplu de auxiliar fără *v* și precedat de consoană la persoana a III-a sg. Menținerea lui *v* în această situație nu contrazice deci regula decît în aparență.

ПОДВИЖНОЙ ЗВУК *v* В БУДУЩЕМ ВРЕМЕНИ ВСПОМОГАТЕЛЬНОГО ГЛАГОЛА В БАНАТСКОМ ДИАЛЕКТЕ

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье автор отмечает существование подвижного звука *v* в будущем времени вспомогательного глагола в банатском диалекте. Обычно указанный звук появляется после гласной и исчезает после согласного. Явление, несомненно, обусловлено характером звука *v* в вышеупомянутом диалекте.

v MOBILE DE L'AUXILIAIRE DU FUTUR DANS LE DIALECTE DE BANAT

RÉSUMÉ

L'auteur constate dans son article l'existence d'un *v* mobile à l'auxiliaire *voi* du futur employé dans le dialecte de Banat. Ce *v* apparaît d'habitude après une voyelle et disparaît après une consonne. Le phénomène est dû evidemment au caractère du *v* dans le dialecte mentionné.

ASUPRA CORELAȚIILOR CONSONANTICE DE NAZALITATE

DE

ANDREI AVRAM

Termenul de p e r e c h e c o r e l a t i v ă a fost aplicat de N. S. Troubetzkoy unui grup de două foneme formînd între ele o opoziție care este, în același timp, b i l a t e r a l ă (ansamblul trăsăturilor pertinente comune celor doi termeni nu este propriu decît acestora), p r o p o r ț i o n a l ă (raportul dintre cele două foneme apare și între termenii altor opoziții) și p r i v a t i v ă (un termen al opoziției este caracterizat prin prezența unei trăsături, celălalt — prin absența ei) [1].

Această definiție a fost adoptată — printre alții — de Emilio Alarcos Llorach, în recentul său manual de fonologie a limbii spaniole [2]. Ea e valabilă însă numai pentru unele dintre opozițiile recunoscute, în general, ca fiind corelative. De exemplu, în limba romînă, opoziția dintre */b/* și */p/* este bilaterală (cele două foneme sînt singurele oclusive bilabiale orale), proporțională (cf. */z/* ~ */s/*, */j/* ~ */ș/* etc.) și privativă (comparînd conținutul fonologic al fonemelor */b/* și */p/*, putem să scriem identitățile : */b/* ≡ */p/* + « sonoritate »; */p/* ≡ */b/* — « sonoritate ») [3].

Fonologii admit existența, în foarte multe limbi, a unor corelații formate din perechi de foneme care nu îndeplinesc toate cele trei condiții din definiția dată de N. S. Troubetzkoy. Corelațiile în care una din cele două serii paralele cuprinde consoane nazale, iar cealaltă — consoane nenazale (orale) fac parte din această categorie. Ne propunem să le examinăm în cele ce urmează.

Foarte adesea, se citează ca exemplu de corelație de nazalitate perechi de opoziții ca rom. */m/* ~ */b/* și */n/* ~ */d/*. Să vedem în ce măsură

---

[1] N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, traduits par J. Cantineau, Paris, 1949, p. 89 ; cf. *ibidem*, p. 70, 72, 77.

[2] Emilio Alarcos Llorach, *Fonología española* (2ª. ed. corregida y aumentada), Madrid, [1954], p. 36.

[3] Cf. J. Cantineau, *Le classement logique des oppositions*, în « Word », XI, 1955, 1, p. 5.

cele două grupuri de foneme constituie perechi corelative în sensul definiției de mai sus.

După cum a observat, pe bună dreptate, André Martinet [1], opozițiile de acest fel nu sînt bilaterale : din conținutul fonologic al rom. /*n*/, de exemplu, nu face parte nici sonoritatea, nici caracterul oclusiv. Prin urmare, singura trăsătură pe care o au în comun /*n*/ și /*d*/ (localizarea dentală) se regăsește și în alte foneme : /*s*/, /*z*/, /*t*/, /*ț*/.

Acad. E. Petrovici a arătat că în limba romînă există numeroase nazale constrictive [2]; de asemenea, în anumite poziții există nazale surde [3]. Toate aceste sunete nu sînt decît variante ale fonemelor /*m*/ și /*n*/ [4]; pe plan fonologic (ca foneme), în limba romînă nu există consoane nazale în al căror conținut fonologic să intre trăsăturile « oclusiv » sau « fricativ (constrictiv) » și « sonor » sau « surd ». În discuția noastră vom avea în vedere numai caracterele p e r t i n e n t e, deoarece numai acestea sînt importante pentru definirea unităților sistemului fonematic și a relațiilor existente între ele [5].

Asupra caracterului proporțional al opozițiilor care formează o corelație de nazalitate vom reveni mai jos. Deocamdată, vom menționa faptul că opozițiile /*m*/ ∼ /*b*/ și /*n*/ ∼ /*d*/ nu sînt nici privative [6]. Fonemul /*d*/, de exemplu, fiind definit prin trăsăturile « oral, dental, oclusiv, sonor », iar /*n*/, după cum am văzut, numai prin trăsăturile « nazal, dental », nu se poate afirma, evident, că /*n*/ ar fi identic cu /*d*/ + « nazalitate ». Facem, și aici, precizarea că pe plan fonetic situația e alta : [*n*] ≡ [*d*] + articulație nazală [7].

Considerînd că opozițiile /*m*/ ∼ /*b*/ și /*n*/ ∼ /*d*/ constituie, într-adevăr, o corelație fonologică, admitem, în mod implicit, că pot fi corelative și opozițiile neprivative (echipolente sau graduale). De fapt, încă într-un studiu publicat în 1939 [8], André Martinet descrie corelații de tip echipolent, cum ar fi corelația de ploziune/fricțiune [9] (de exemplu, /*d*/ ∼ /*z*/ :

---

[1] « Lingua », I, [1948], 1, p. 45.

[2] Émile Petrovici, *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales*, Cluj, 1930, p. 35 sqq.

[3] În vecinătatea unei consoane surde sau a pauzei, asurzirea nazalelor este parțială. Cînd o consoană nazală precedată de o consoană surdă este, în același timp, finală, nazala poate deveni aproape în întregime surdă. Vezi Émile Petrovici, *op. cit.*, p. 15 sqq., 19 etc.

[4] Nu în toate cazurile se poate preciza dacă consoana nazală este o variantă a fonemului /*m*/ sau a fonemului /*n*/. Înaintea unei alte consoane, foarte adesea, opoziția /*m*/ ∼ /*n*/ se neutralizează ; prin urmare, consoana nazală din cuvinte ca *umblu*, *înfășur*, *unchi* etc. este o realizare a arhifonemului /*N*/, definit prin trăsătura pertinentă « nazală ». Neutralizarea opoziției dintre fonemele nazale în grupurile consonantice se produce în multe limbi ; pentru situația din alte limbi romanice, cf. G. Hammarström, în *Manual of Phonetics*, edited by L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 285 și Luigi Heilmann, *La parlata di Moena nei suoi rapporti con Fiemme e con Fassa. Saggio fonetico e fonematico*, Bologna, 1955, p. 270–271.

[5] Cf. N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 68 și 70.

[6] Afirmația aceasta se referă la situația din limba romînă literară ; vom vedea, mai jos, că ea este valabilă pentru cele mai multe limbi.

[7] Identitatea aceasta nu e perfectă, dar, chiar dacă [*d*] se deosebește de [*n*] și prin alte trăsături (de exemplu, forța articulației), fundamentală e prezența sau absența nazalității.

[8] *Rôle de la corrélation dans la phonologie diachronique*, în « Travaux du Cercle linguistique de Prague », VIII, p. 273–288.

[9] *Ibidem*, p. 285–286.

/t/ ~ */s/*. Pe de altă parte, recent, J. Cantineau [1] a arătat că opozițiile graduale reprezintă un caz particular al opozițiilor privative : o vocală deschisă, de exemplu, poate fi considerată, pe plan fonologic, identică cu vocala închisă corespunzătoare plus caracterul pertinent « deschidere » (*/e/* ≡ */i/* + « deschidere »).

Rezultă din rîndurile precedente că sfera noțiunii de pereche corelativă se extinde considerabil, prin suprimarea a două din cele trei condiții enumerate de Troubetzkoy : pot fi corelative nu numai opozițiile privative, ci și cele echipolente sau cele numite de Troubetzkoy graduale, nu numai opozițiile bilaterale, ci și cele multilaterale. Cu alte cuvinte, c o r e l a t i v devine sinonim cu p r o p o r ț i o n a l [2].

Acest punct de vedere apare deja în studiul citat mai sus al lui André Martinet [3]. El este formulat în termeni preciși într-o dare de seamă a aceluiași autor asupra cărții lui Emilio Alarcos Llorach, *Fonología española* : „dacă relația dintre */p/* și */t/* apare și în altă parte, la o altă pereche */b/* ~ */d/*, [opoziția] */p/* ~ */t/* este în aceeași măsură « corelativă » ca, de exemplu, */p/* ~ */b/*” [4]. Opoziția */m/* ~ */b/* din limba romînă poate fi socotită deci corelativă, dat fiind că o relație de aceeași natură există și între fonemele */n/* și */d/*.

O părere deosebită întîlnim la Emilio Alarcos Llorach [5]. Recunoscînd cele trei condiții ale lui Troubetzkoy, Alarcos Llorach modifică în alt sens definiția corelației, pentru a o face aplicabilă și la relațiile dintre consoanele nazale și cele orale. El consideră că fonemul nazal nu se opune unui fonem, ci ansamblului de caractere pertinente comune tuturor fonemelor orale cu aceeași localizare (acest ansamblu este numit arhifonem). Pentru limba romînă, prin urmare, membrii celor două perechi corelative ar fi :

1. */m/*	~	*/b/, /p/, /w/*
« bilabială nazală »		« bilabială nenazală (orală) » ;
2. */n/*	~	*/d/, /t/, /ț/, /z/, /s/*
« dentală nazală »		« dentală nenazală (orală) ».

Cele două opoziții sînt, într-adevăr, bilaterale, proporționale și privative. Nu putem fi însă de acord cu acest mod de a vedea lucrurile, deoarece o pereche corelativă constă din două f o n e m e, chiar după definiția acceptată de Alarcos Llorach [6]. În schema de mai sus ne găsim, mai degrabă, în prezența unui fascicol de corelații ; cel de al doilea termen nu

[1] *Op. cit.*, p. 5–6.

[2] A. A. Reformatski (Введение в языкознание, Moscova, 1955, p. 178) numește „corelativă” (sau, pur și simplu, „corelație” ; cf. tabloul de la p. 177) opoziția ai cărei membri se deosebesc între ei printr-o singură trăsătură pertinentă. Nu am avut în vedere, în discuția noastră, această accepțiune a termenului de „corelativ”. După definiția lui Reformatski, opozițiile de tipul rom. */m/* ~ */b/*, */n/* ~ */d/* nu pot fi considerate corelative, deoarece, am văzut, fonemele nazale nu se deosebesc de fonemele orale corespunzătoare printr-o singură trăsătură pertinentă.

[3] *Rôle de la corrélation...*, p. 273.

[4] « Word », XI, 1955, 1, p. 115 : « if the /p/ — /t/ relation is found elsewhere in another pair /b/ — /d/, then /p/ — /t/ is just as much « correlative » as, say, /p/ — /b/”.

[5] *Op. cit.*, p. 57.

[6] *Op. cit.*, p. 36.

este un fonem, ci un grup de foneme, care formează, ele însele, opoziții de tip corelativ (de ploziune/fricțiune și de sonoritate).

Și Martinet admite că */p/* și */b/* pot fi considerate împreună, ca o singură unitate în opoziție bilaterală cu */m/*, dar relațiile de tipul */p/*, */b/* ~ */m/* : */t/*, */d/* ~ */n/* etc. sînt date ca exemplu de f a s c i c o l de corelații [1].

E preferabil, după părerea noastră, să acordăm termenului de corelație înțelesul propus de Martinet, în recenzia citată, deoarece, după cum a arătat lingvistul francez (p. 115—116), esențială este existența unei relații de același tip între mai multe perechi de foneme (caracterul privativ, gradual sau echipolent, bilateral sau multilateral al opozițiilor fonematice este mai puțin important). Prin urmare, vom admite, în conformitate cu concepția tradițională, că sînt corelative și opozițiile de tipul rom. */m/* ~ ~ */b/* și */n/* ~ */d/* (proporționale, dar nu și bilaterale și privative) — ceea ce echivalează cu acceptarea sinonimiei „corelativ" = „proporțional". Acest lucru are două consecințe importante.

Cea dintîi, cu un caracter general, se referă la distincția între ordine și serii. În *Économie des changements phonétiques* [2], Martinet numește o r d i n un grup de consoane caracterizate prin aceeași localizare, dar deosebite prin modul de articulație (exemplu : */p/*, */b/*, */m/*) sau un grup de vocale caracterizate prin același grad de deschidere și deosebite prin tipul cavității de rezonanță (exemplu : */i/*, */ü/*, */u/*). Termenul de s e r i e este întrebuințat pentru a desemna un grup de consoane cu același mod de articulație, dar deosebite prin localizare (exemplu : */p/*, */t/*, */k/*) sau un grup de vocale cu o cavitate de rezonanță de același tip și cu diverse grade de deschidere (exemplu : */i/*, */e/*, */ę/*). Distincția dintre serii și ordine apare în definiția dată corelației, în aceeași lucrare : „un tot ... care cuprinde două serii paralele și un anumit număr de foneme perechi aparținînd acelorași ordine" [3].

Părerea exprimată de Martinet în « Word » (*loc. cit.*), cu care sîntem de acord, nu corespunde decît în parte acestei definiții. Dacă și opozițiile */p/* ~ */t/* și */b/* ~ */d/*, de exemplu, formează o corelație, înseamnă că trebuie să punem pe același plan ordinele și seriile, completînd definiția corelației în felul următor : „grup de foneme care cuprinde două serii paralele și un anumit număr de foneme perechi (cel puțin două) aparținînd acelorași ordine — sau două ordine paralele și un anumit număr de foneme perechi (cel puțin două) aparținînd acelorași serii". Vom distinge, așadar, corelații între serii și corelații între ordine. De exemplu, în multe limbi, fonemele */p/*, */t/*, */b/*, */d/* fac parte din două corelații : o corelație între seria surdelor și cea a sonorelor (*/p/* ~ */b/* : */t/* ~ */d/*) și o corelație între ordinul labial și cel dental (*/p/*~*/t/*: */b/*~*/d/*). Esențială este existența unei relații de aceeași natură între termenii a cel puțin două opoziții.

---

[1] André Martinet, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berna, [1955], p. 72.

[2] P. 69—70.

[3] André Martinet, *Économie...*, p. 70 : „Séries et ordres présupposent une unité plus grande les grouppant en un tout, à savoir, la CORRÉLATION, qui comprend deux séries parallèles et un certain nombre de phonèmes accouplés appartenant aux mêmes ordres".

A doua consecinţă a extinderii termenului de corelativ la toate opoziţiile proporţionale se leagă direct de problema pe care ne-am propus să o studiem. Anume, trebuie să recunoaştem, că în aceeaşi limbă, pot să existe m a i m u l t e corelaţii în care membrii unei serii se caracterizează prin prezenţa caracterului pertinent « nazalitate ». O corelaţie de acest gen este, în limba romînă literară, următoarea :

(1) /*m*/ ~ /*b*/
/*n*/ ~ /*d*/.

Avînd în vedere cele arătate mai sus, s-ar părea că fonemele /*m*/ şi /*w*/, /*n*/ şi /*z*/ constituie o corelaţie asemănătoare. În realitate, cele două perechi de foneme nu sînt corelative, deoarece relaţia dintre /*m*/ şi /*w*/ nu este de aceeaşi natură cu relaţia dintre /*n*/ şi /*z*/ : fonemul /*w*/ nu este, fonologic, nici surd, nici sonor, în timp ce în conţinutul fonologic al lui /*z*/ intră şi trăsătura pertinentă « sonor », prin care se distinge de /*s*/.

Nu constituie o corelaţie de nazalitate nici opoziţiile /*m*/ ~ /*v*/ şi /*n*/ ~ /*z*/, dat fiind că /*m*/ este bilabială, iar /*v*/ e labiodentală. Chiar considerînd că bilabialele şi labiodentalele formează un singur ordin (al labialelor), această corelaţie nu poate fi recunoscută : în conţinutul fonologic al lui /*v*/ intră şi trăsătura « strident », care îl deosebeşte de /*w*/ [1], pe cînd /*z*/ are caractere pertinente mai puţine (în limba romînă literară neexistînd fricativa dentală « mată » /ð/).

Mai complicată e problema opoziţiilor /*m*/ ~ /*p*/, /*n*/ ~ /*t*/ şi /*m*/ ~ /*f*/, /*n*/ ~ /*s*/. Considerînd că africatele constituie o serie aparte, opusă şi fricativelor şi oclusivelor, înseamnă că din conţinutul fonologic atît al lui /*s*/, cît şi al lui /*t*/ face parte trăsătura prin care aceste foneme se deosebesc de /*ţ*/ ; nu există însă o africată corespunzătoare fonemelor /*f*/ şi /*p*/. Prin urmare, nu sînt corelative nici opoziţiile /*m*/ ~ /*f*/ şi /*n*/ ~ /*s*/, nici opoziţiile /*m*/ ~ /*p*/ şi /*n*/ ~ /*t*/. Dar africatele pot fi considerate oclusive « stridente », opuse oclusivelor « mate » (oclusivele propriu-zise) [2]. În acest caz, /*s*/ (fricativ sau « continuu ») se deosebeşte printr-o singură trăsătură de /*ţ*/ şi de /*t*/ (amîndouă, oclusive sau « întrerupte ») şi, în consecinţă, fonemul /*s*/ are, cu excepţia localizării, un conţinut fonologic identic cu al lui /*f*/ ; pe de altă parte, /*t*/ este, spre deosebire de /*p*/, şi « mat » (trăsătură prin care se opune lui /*ţ*/). Rezultă că relaţia dintre /*m*/ şi /*p*/ nu este de aceeaşi natură cu relaţia dintre /*n*/ şi /*t*/ : opoziţiile /*m*/ ~ /*p*/ şi /*n*/ ~ /*t*/ nu sînt corelative. În schimb, grupînd într-un singur ordin bilabialele şi labiodentalele şi acceptînd clasificarea africatelor propusă de Roman Jakobson şi colaboratorii lui, constatăm că relaţia dintre /*m*/ şi /*f*/ este identică cu relaţia existentă între /*n*/ şi /*s*/. Prin urmare, cele patru foneme formează, în limba romînă literară, o a doua corelaţie caracterizată prin prezenţa nazalităţii la unul dintre termenii fiecărei perechi corelative :

---

[1] Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*. Technical Report No. 13. Second Printing with Additions and Corrections. Acoustic Laboratory. Massachussets Institute of Technology, 1955, p. 24.

[2] *Ibidem*. Pentru terminologie, cf. Roman Jakobson, în *Proceedings of the third International Congress of phonetic sciences*, Gand, 1939, p. 39.

(2) /*m*/ ~ /*f*/
/*n*/ ~ /*s*/.

Corelațiile (1) și (2) sînt corelații între serii. Cele două foneme nazale fac parte și din corelația între ordinele bilabial și dental: /*m*/ ~ /*n*/ : /*b*/ ~ /*d*/ (sau labial și dental, dacă înglobăm în același ordin toate labialele : /*m*/ ~ /*n*/ : /*b*/ ~ /*d*/ : /*f*/ ~ /*s*/) [1].

În limbile care nu posedă nici corelația de sonoritate, nici corelația de tensiune, sînt, teoretic, posibile corelații de felul acesta :

(3) /*m*/ ~ « oclusivă bilabială »
/*n*/ ~ « oclusivă dentală »;

(4) /*m*/ ~ « fricativă bilabială »
/*n*/ ~ « fricativă dentală ».

Am dat, pentru simplificare, exemple în care seriile corelațiilor sînt formate din numai cîte două foneme. În limbile care au și alte foneme consonantice nazale (de exemplu, /*ń*/, /*ŋ*/), seriile sînt mai „lungi".

Admițînd că toate opozițiile citate în rîndurile precedente sînt corelative, urmează să stabilim în ce tip de corelație se încadrează corelațiile (1), (2), (3), (4).

André Martinet [2] distinge o singură corelație de nazalitate, pe care o înglobează în categoria corelațiilor cu marcă localizată [3] : „marca" este articulația nazală (respectiv, caracterul pertinent « nazal »), iar corelația se bazează pe opoziția dintre prezența și absența acestei articulații.

După părerea noastră, nu toate corelațiile în care una din serii cuprinde consoane nazale sînt corelații cu marcă localizată (de tipul corelațiilor de sonoritate, de aspirație, de timbru etc.). În acestea din urmă, raportul dintre elementele unei perechi corelative se caracterizează prin faptul că t o a t e caracterele pertinente ale unui fonem (fonemul nemarcat) fac parte și din conținutul fonologic al celuilalt fonem (fonemul marcat). În opoziția /*m*/ ~ /*b*/ însă, fiecare din cei doi termeni ai perechii corelative conține, în afara elementelor comune, și trăsături proprii numai lui. Care este atunci marca de corelație și ce ne îndreptățește să afirmăm că, în opoziția /*m*/ ~ /*b*/, marcat este /*m*/, și nu /*b*/?

În realitate, « sonoritatea » și caracterul « întrerupt » al fonemelor /*b*/ și /*d*/ caracterizează corelația /*m*/ ~ /*b*/ : /*n*/ ~ /*d*/ în aceeași măsură ca « nazalitatea » fonemelor /*m*/ și /*n*/. Seriile fonemelor nenazale /*b*/, /*d*/ și /*f*/, /*s*/ se opun seriei nazale corespunzătoare nu numai prin absența trăsăturii pertinente « nazal », ci și prin prezența trăsăturilor « oclusiv » și « sonor », respectiv, « fricativ » și « surd ». Prin urmare, avem a face cu corelații de tip e c h i p o l e n t, nedeosebite principial de corelația de ploziune/fricțiune.

[1] Termenii celor trei opoziții se deosebesc numai prin localizare. Din cele arătate mai sus rezultă motivele pentru care opozițiile /*w*/ ~ /*z*/ sau /*v*/ ~ /*z*/ nu pot fi incluse în această corelație.

[2] *Rôle de la corrélation*..., p. 281–282.

[3] Aceste corelații se caracterizează prin prezența la un termen al opoziției, respectiv, prin absența la celălalt termen a unei „mărci" (pe plan fonetic, o articulație suplimentară care se adaugă la complexul de articulații comune celor două foneme). Cf. André Martinet, *Rôle de la corrélation*..., p. 285.

Ţinînd seamă de caracterele specifice fiecărui membru al perechii corelative (ca în cazul altor corelaţii de tip echipolent), corelaţiile de felul celor enumerate mai sus nici nu ar putea să fie numite, pur şi simplu, d e n a z a l i t a t e. Alături de caracteristica « nazalitate », prezentă la una din serii, ar trebui să adăugăm caracteristicile « ocluziune şi sonoritate » (1), respectiv, « fricţiune şi nesonoritate » (2), « ocluziune » (3), « fricţiune » (4). Definiţia exactă a corelaţiei (1) ar fi « corelaţie de nazalitate/ocluziune şi sonoritate"[1].

Fără îndoială, termenul consacrat în terminologia fonologică e simplu şi comod. E mai potrivit însă să îl aplicăm întregului g r u p al corelaţiilor de nazalitate, care cuprinde diferite specii, după felul şi numărul caracterelor pertinente proprii numai seriei corelative nenazale. Toate cele patru specii date ca exemple sînt „de nazalitate"; pentru a le deosebi unele de altele, ele necesită o definiţie mai exactă.

Corelaţiile de nazalitate din marea majoritate a limbilor (dacă nu cumva din toate limbile) sînt de tip echipolent. Totuşi, ne punem întrebarea dacă nu există corelaţii de nazalitate în care membrii seriei nenazale să nu aibă caractere pertinente proprii numai lor; în acest caz opoziţia dintre cele două elemente ale perechii corelative ar fi o opoziţie privativă.

Din motive de ordin structural şi fiziologic-acustic[2], condiţiile pe care ar trebui să le îndeplinească o corelaţie de nazalitate de tip privativ sînt greu (sau imposibil) de realizat.

De exemplu, fonemul /*m*/ (« bilabială nazală ») ar forma o opoziţie privativă cu /*b*/ dacă pentru acesta din urmă ar fi pertinente numai localizarea şi lipsa nazalităţii, iar faptul că este sonor sau neintens (lenis), neaspirat, oclusiv, cu un anumit timbru etc. nu ar avea nici o valoare fonologică; în aceste condiţii, am putea spune să /*m*/ este identic cu /*b*/ + « nazalitate ». Dacă aceeaşi relaţie ar exista şi între cel puţin alte două foneme (să zicem, /*n*/ şi /*d*/), cele patru consoane ar forma o corelaţie de tip privativ. Existenţa, în acelaşi sistem, a două consoane orale cu un conţinut fonologic atît de „sărac" este însă cu totul neobişnuită.

Ca un al doilea exemplu (de asemenea, pur teoretic), am putea cita următoarea corelaţie: /*n*/ (dentală nazală sonoră) ~ /*d*/ (dentală orală sonoră): /*n̥*/ (dentală nazală surdă) ~ /*t*/ (dentală orală surdă). În acest caz, trebuie să presupunem un sistem consonantic în care nu există fricative sau africate dentale, iar pentru dentalele existente nu sînt pertinente decît localizarea şi prezenţa (respectiv, absenţa) sonorităţii şi a nazalităţii. Toate aceste condiţii, la un loc, sînt greu de îndeplinit (printre altele, din cauză că nazalele fonologic surde sînt foarte rare).

În ipoteza că există, corelaţiile de felul celor examinate în ultimele două alineate se încadrează în categoria corelaţiilor privative (împreună cu corelaţiile de sonoritate, de timbru etc.). Celelalte corelaţii de nazalitate formează un grup deosebit şi sînt, după cum am văzut, de tip echipolent.

---

[1] André Martinet a arătat (*Rôle de la corrélation*..., p. 286) că denumirea exactă a corelaţiei de ploziune este „de ploziune/fricţiune".

[2] Cf. André Martinet, *Rôle de la corrélation*..., p. 279–281.

După părerea lui André Martinet [1], un fonem nemarcat este mai simplu, din punct de vedere lingvistic, decît fonemul marcat corespunzător. Dacă ,,mai simplu'' înseamnă ,,definit prin trăsături pertinente mai puține'' (cum pare să reiasă din context), observăm că într-o corelație de nazalitate ca */m/ ~ /b/ : /n/ ~ /d/* în limba romînă literară ,,mai simple'' sînt fonemele nazale, nu fonemele cărora le lipsește caracterul pertinent « nazalitate » [2]. Numai aparent ne găsim în fața unei excepții. De fapt, afirmația lui Martinet e valabilă pentru toate corelațiile în care denumirile de ,,marcat'' și ,,nemarcat'' corespund unei realități. În cazul corelațiilor consonantice de nazalitate de tip ,,obișnuit'', folosirea acestor doi termeni trădează introducerea unor criterii extrafonologice (fonetice) în definirea tipurilor de opoziții dintre unitățile sistemului de foneme : numai din punct de vedere fonetic */n/* este ,,marcat'' (mai complex) decît */d/*.

Ne-am propus să examinăm, în articolul de față, corelațiile de nazalitate numai la consoane. Am vrea, totuși, să menționăm, în încheiere, că și corelațiile vocalice de nazalitate au, în multe limbi, un caracter echipolent. Așa se prezintă lucrurile cînd pentru vocalele nazale nu sînt pertinente unele trăsături (ca, de pildă, gradul de deschidere) care fac parte din conținutul fonologic al vocalelor orale corespunzătoare. Opoziția */ẽ/ ~ /e/* este de tip echipolent dacă, în limba respectivă, există și o vocală orală închisă (*/i/*), dar nu există un fonem */ĩ/* (caracterul « deschis », definitoriu pentru */e/*, nu face parte din conținutul fonologic al vocalei nazale).

О КОРРЕЛЯЦИЯХ НАЗАЛЬНОСТИ СОГЛАСНЫХ

РЕЗЮМЕ

По Н. С. Трубецкому корреляция включает парные фонемы, которые образуют билатеральные противопоставления, являющиеся в то же время привативными и пропорциональными. Однако фонологи допускают существование корреляций назальности во многих языках, хотя носовые и соответствующие им неносовые фонемы составляют противопоставления, не являющиеся билатеральными и привативными. Таким образом ,,коррелятивный'' становится синонимом ,,пропорционального''.

Отсюда следует, что в одном и том же языке может существовать несколько корреляций назальности. Например, в румынском языке противопоставления */m/ ~ /f/* и */n/ ~ /s/* пропорциональны; это означает, что наряду с корреляцией */m/ ~ /b/ : /n/ ~ /d/* существует и вторая корреляция назальности */m/ ~ /f/ : /n/ ~ /s/*.

Это корреляции эквиполентного типа; чтобы отличить одну от другой, необходимо учитывать и специфические признаки неносовых фонем. Нельзя утверждать, что назальность является признаком

[1] « Travaux de l'Institut de linguistique » (Faculté des Lettres de l'Université de Paris), I, 1956, p. 10.

[2] Bineînțeles, raportul acesta e inversat în ipoteticele corelații de nazalitate de tip privativ.

корреляции, а неносовые фонемы „не маркированы". Точное наименование корреляции /m/ ~ /b/ : /n/ ~ /d/ — „корреляция назальности/плозии и звонкости"; /b/ и /d/ с фонологической точки зрения являются взрывными и звонкими, в отличие от звуков /m/ и /n/.

Теоретически, по крайней мере, возможны и корреляции назальности привативного типа.

SUR LES CORRÉLATIONS CONSONANTIQUES DE NASALITÉ

RÉSUMÉ

D'après N. S. Trubetzkoy, une corrélation comprend des paires de phonèmes qui forment des oppositions bilatérales, privatives et proportionnelles en même temps. Mais les phonologues admettent l'existence, dans plusieurs langues, des corrélations de nasalité, bien que les phonèmes nasaux et non nasaux correspondants forment des oppositions qui ne sont ni bilatérales ni privatives. De la sorte, c o r r é l a t i f devient synonyme de p r o p o r t i o n n e l.

Il en résulte qu'il peut y avoir, dans une même langue, plusieurs corrélations de nasalité. En roumain, par exemple, les oppositions /m/ ~ /f/ et /n/ ~ /s/ sont proportionnelles, ce qui signifie qu'à part la corrélation /m/ ~ /b/ : /n/ ~ /d/ il existe une seconde corrélation de nasalité : /m/ ~ ~ /f/ : /n/ ~ /s/.

Ces corrélations sont de type équipolent ; pour les distinguer l'une de l'autre il est nécessaire de tenir compte des caractères spécifiques des phonèmes non nasaux. On ne peut soutenir que la nasalité est une marque de corrélation et que les phonèmes non nasaux ne sont pas marqués. La dénomination exacte de la corrélation /m/ ~ /b/ : /n/ ~ /d/ est « corrélation de nasalité/occlusion et sonorité » ; /b/ et /d/ sont, du point de vue phonologique, occlusives et sonores, différant en cela de /m/ et de /n/.

Théoriquement du moins, les corrélations de nasalité de type privatif sont elles aussi possibles.

GRUPURI FONEMATICE LA JONCTURA PREFIXELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

EM. VASILIU

1. Înțelegem prin „joncturăˮ punctul de contact între două morfeme care formează o unitate într-un strat superior celui morfematic [1].

Ocupîndu-ne de grupurile de consoane care apar la jonctura sufixelor, am arătat că unele din aceste grupuri au o natură ambiguă [2]; ele aparțin în același timp la două planuri: planul elementelor care c o n s t i t u i e secvența fonematică și planul elementelor care c a r a c t e r i z e a z ă secvența fonematică.

Spunem că grupurile în discuție c o n s t i t u i e secvența fonematică întrucît membrii acestor grupuri sînt elemente care, în combinație cu alte foneme, realizează un morfem (un semnificant ireductibil). În calitate de element constitutiv al unui morfem, sau, mai bine zis, a două morfeme în contact, secvența fonematică care apare la jonctură este *nemotivată* (în sensul saussure-ian al termenului): porțiunea /*tr*/ din *subtropical* este nemotivată ca element constitutiv al morfemului /*tropic*-/, după cum porțiunea /*b*/ este nemotivată, ca element constitutiv al morfemului /*sub*-/.

Spunem că grupurile în discuție c a r a c t e r i z e a z ă secvența fonematică, întrucît au funcția de a marca limita dintre două unități. Tot așa cum accentul fix de intensitate marchează limita dintre două cuvinte, un grup de consoane care apare n u m a i la jonctura a două morfeme marchează limita dintre cele două unități. În calitate de element caracterizant al unei secvențe fonematice, secvența fonematică care apare numai la jonctură este m o t i v a t ă (în sensul saussure-ian al termenului): grupul /*btr*/ nu apare d e c î t la jonctura unui prefix cu tema și este motivat de finala prefixului, /-*b*/ și inițiala temei, /*tr*-/. Prin carac-

---

[1] În legătură cu termenul întrebuințat v. și *Grupuri consonantice la jonctura morfemelor sufixale*, în Fonetică și dialectologie, vol. II, p. 85–91.

[2] *Op. cit.*, p. 91.

terul lor motivat, grupurile acestea se aseamănă cu elementele care caracterizează secvența (elemente suprasegmentale sau prozodice) [1].

2. Considerăm că un grup fonematic care apare la joncturā caracterizează secvența în următoarele cazuri:

a) cînd grupul respectiv nu apare d e c î t în această poziție, adică atunci cînd constituția lui diferă de a tuturor grupurilor care nu apar la jonctură (inițiale, mediale și finale);

b) cînd norma silabică a grupului care apare la jonctură diferă de norma silabică a grupurilor identice din punctul de vedere al constituției fonematice; această diferență nu poate apărea decît în cazul grupurilor identice care apar numai la jonctură, în poziție inițială și în poziție finală: în această situație grupurile inițiale și finale sînt homosilabice (aparțin în întregime la aceeași silabă), în timp ce grupurile identice cu acestea dar care apar la jonctură, sînt, în această poziție, heterosilabice (aparțin la două silabe). De exemplu, grupul */spl/* apare la inițială ca homosilabic în *splină*; același grup apare disociat, în două silabe, cînd apare la jonctură: *displăcea*, */s-pl/*.

Această diferență nu se poate realiza în cazul unui grup care apare la jonctură și, în același timp, și în poziție medială; de exemplu, grupul */ns/* apare la jonctură (*con-sătean*) în poziție medială (*pan-sa*) și în poziție finală (*dans*). Grupul */ns/* de la jonctură se opune, ca heterosilabic */n-s/*, grupului final */-ns/* (homosilabic). Cu toate acestea, norma silabică */n-s/* nu apare exclusiv la jonctură (și deci nu o ,,caracterizează"), deoarece aceeași normă silabică a grupului apare și în alte poziții (medială: */pan-sa/*).

3. În cercetarea grupurilor de foneme care apar la jonctura prefixelor ne-am servit de materialul oferit de *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957.

În comparația cu grupurile de foneme care apar la inițială și la finală ne-am servit de materialul adunat de noi în vederea unor studii asupra consonantismului romînesc [2]. În comparația cu grupurile mediale ne-am servit de schița de descriere a sistemului fonologic al limbii romîne, făcută de acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti [3].

În transcrierea fonematică ne folosim în general de sistemul internațional de transcriere fonetică, cu următoarele excepții: notăm cu *ă* și *î* vocalele din seria medială de deschidere respectiv mijlocie și minimă; notăm cu *č*, *ǧ* și *ţ* semioclusivele, notate în sistemul amintit cu *tʃ*, *dʒ*, și *ts*, respectiv.

În lista care urmează indicăm grupurile fonematice înregistrate la jonctura prefixelor (grupurile sînt date între două bare oblice); dăm între paranteze rotunde exemple de formații în care apare grupul respectiv (atunci cînd grupul respectiv apare la jonctura mai multor prefixe, dăm

---

[1] Cf. A. Martinet, *Arbitraire et double articulation linguistique*, CFS XV, p. 112 sqq.

[2] *Une classification des consonnes roumaines d'après le critère de la distribution*, Mélanges linguistiques, Bucarest, 1957, 2.1—2.3; *Observații asupra structurii silabei în limba romînă*, în Omagiu lui Iorgu Iordan, București, 1958, p. 877 sqq.

[3] A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'un phonologie du roumain*, BL VI, 1938, p. 19—22.

cîte un exemplu pentru fiecare prefix); atunci cînd este cazul, închidem între paranteze drepte grupurile fonematice identice care apar şi în alte poziţii decît la jonctură; indicăm că un grup fonematic oarecare, *xy*, este în poziţie iniţială, medială sau finală în felul următor: *xy-* (= iniţială), *-xy-* (= medială), *-xy* (= finală).

4. *Grupuri de două vocale*

/*aa*/ (*contraamiral, supraaglomerat*), /*ae*/ (*contraexpertiză, supraevalua*) [*ae-*], /*ai*/ (*contraindicaţie, supraimpresiune*), /*aî*/ (*supraînalt, supraîncălzi*), /*ao*/ (*contraofensivă, extraordinar, supraom*) [*ao-*, *-ao-*, *-ao*], /*au*/ (*extraurban, supraunitar*) [*au-*], /*ea*/ (*neadormit, preabataj, reabilita*) [*-ea-*], /*ee*/ (*preexistent, preexamina*) [*-ee*], /*ei*/ (*neimitabil, preistorie, reinstala*) [*-ei-*], /*eî*/ (*neîmblînzit, preîncălzire, reîmprospăta*), /*eo*/ (*neom, preocupaţie, reorganiza*) [*-eo-*], /*eu*/ (*neuitat, preumbla, reutila*) [*eu-*, *-eu-*], /*ia*/(*antialcoolic*) [*-ia-*], /*ie*/ (*antiepidemic*) [*-ie*], /*ii*/ (*antiimperialist*), /*oo*/ (*coopera*) [*-oo-*], /*oe*/ (*coexista*) [*-oe-*] [1], /*oi*/ (*cointeresa*).

Grupuri de trei vocale

/*iae*/ (*antiaerian*).

Grupuri de două consoane

/*bk*/ (*subcomisar*), /*bk'*/ (*subchirurg*), /*bd*/ (*subdiviziune*) [*-bd-*, *-bd*], /*bʒ*/ (*abjura, subjuga*) [*-bʒ-*], /*bl*/ (*sublinia*) [*bl-*, *-bl-*], /*bm*/ (*submarin*), /*bp*/ (*subpolar*), /*br*/ (*subrăcire*) [*br-*, *-br-*], /*bs*/ (*absolvent, subsemnat*) [*-bs-*], /*bʃ*/ (*subşef*), /*bt*/ (*subtensiune*) [*-bt-*, *-bt*], /*bţ*/ (*abţine*) [*-bţ-*], /*bv*/ (*subveni*), /*bz*/ (*subzidire*) [*-bz-*, *-bz*], /*dʒ*/ (*adjudeca*) [*-dʒ-*], /*dm*/ (*admira*) [*-dm-*], /*dn*/ (*adnota*) [*-dn-*], /*ds*/ (*adsorbant*), /*dv*/ (*adverb*) [*-dv-*, *-dv*], /*mb*/ (*imberb, îmbrăca*) [*-mb-*,*-mb*], /*mp*/ (*impacient, împacheta*) [*-mp*], *nk* (*concasor, incalculabil, încadra*) [*-nk-*, *-nk*], /*nk'*/ (*închiaburire*) [*-nk'-*, *-nk'*], /*nč*/ (*concentra, incert, încercui*) [*-nč*, *-nč*], /*nd*/ (*conduce, indecent, îndatorat*) [*-nd-*, *-nd*], /*nf*/ (*confederaţie, infidel, înfăptui*) [*-nf-*, *-nf*], /*ng*/ (*îngălbeni*) [*-ng-*, *-ng*], /*nǧ*/ (*congenital, îngenunchea*) [*-nǧ-*], /*ng'*/ (*îngheţat*) [*-ng'-*, *-ng'*], /*nh*/ (*inhiba, înhăma*), /*nʒ*/ (*conjudeţean, injustiţie, înjosi*) [*-nʒ-*, *-nʒ*], /*nj*/ (*înie̯pta*) [*-nj-*], /*nl*/ (*conlocui, înlăcrimat*), /*nm*/ (*înmagazina*), /*nr*/ (*înrădăcina*), /*nn*/ (*înnoda*), /*ns*/ (*consătean, insensibil, însămînţa*) [*-ns-*, *-ns*], /*nʃ*/ (*înşeuat*) [*-nʃ-*], /*nt*/ (*context, intangibil, întări*) [*-nt-*, *-nt*], /*nţ*/ (*conţine, înţărcui*) [*-nţ-*], /*nv*/ (*conveni, invalid, învăpăia*) [*-nv-*], /*nz*/ (*înzăpezi*) [*-nz*], /*rk*/ (*intercostal*) [*-rk-*, *-rk*], /*rč*/ (*intercelular*) [*-rč-*], /*rd*/ (*interdependenţă*), [*-rd-*, *-rd*], /*rf*/ (*superfin*), [*-rf-*, *-rf*], /*rl*/ (*interlocutor*) [*-rl-*, *-rl*], /*rm*/ (*inter-*

[1] În comparaţia cu grupurile vocalice care apar şi în alte poziţii decît la jonctură ne-am folosit de următoarele exemple: *aerian* (*ae*), *aorist, aortă, caolin, cacao* (*ao*), *autentic* (*au*), *real* (*ea*), *alee* (*ee*), *deictic* (*ei*), *neon* (*eo*), *filială* (*ia*), *anemie* (*ie*), *zoologie* (*oo*), *poet* (*oe*). După cum se vede am ales exemplele numai din domeniul cuvintelor relativ recent împrumutate, acolo unde norma literară recomandă pronunţarea în hiat şi nu pronunţarea cu /*j*/ sau /*w*/ intervocalic; am eliminat cazurile în care pronunţarea cu /*j*/ sau /*w*/ intervocalic nu este considerată neliterară (/*skawun*/, /*înajinte*/ etc.).

mediar) [-*rm*-, -*rm*], /*rn*/ (*internațional*) [-*rn*-, -*rn*], /*rp*/ (*interpenetrație*) [-*rp*-, -*rp*], /*rr*/ (*interraional*), /*rs*/ (*hipersecreție, intersecție*) [-*rs*-, -*rs*], /*rt*/ (*hipertensiune, intertip*) [-*rt*-, -*rt*], /*rv*/ (*interveni*) [-*rv*-, -*rv*], /*rz*/ (*interzice*) [-*rz*-, -*rz*], /*sk*/ (*descăleca, discontinuu, răscumpăra*) [*sk*-, -*sk*-, -*sk*], /*sk'*/ (*deschiaburi*) [*sk'*-, -*sk'*-], /*sč*/ (*descentra, răsciti*) [-*sč*-], /*sf*/ (*desface, răsfira*) [*sf*-, -*sf*-], /*sh*/ (*deshăma*), /*sʒ*/ (*desjuga, disjunctiv*), /*sl*/ (*disloca*) [*sl*-, -*sl*-], /*sp*/ (*despacheta, dispune, răspăr*) [*sp*-, -*sp*-, -*sp*], /*st*/ (*destăinui, distona, răstălmăci*) [-*st*-, -*st*], /*sț*/ (*desțeleni*), /*sz*/ (*deszăpezi*), /*zb*/ (*desbobina, răzbate*) [*zb*-, -*zb*-], /*zd*/ (*dezdoi*) [*zd*-, -*zd*-, -*zd*], /*zg*/ (*dezgoli, răzgîndi*) [*zg*-, -*zg*-], /*zg'*/ (*dezghioca*), /*zʒ*/ (*răzjudeca*), /*zl*/ (*dezlănțui*) [-*zl*-], /*zm*/ (*dezmembra*) [*zm*-, -*zm*-], /*zn*/ (*deznoda*) [-*zn*-], /*zr*/ (*dezrădăcina*) [-*zr*-], /*zv*/ (*dezvinovăți*) [*zv*-, -*zv*-].

Grupuri de trei consoane

/*bgr*/ (*subgrefier*), /*bpr*/ (*subprefect*), /*bsp*/ (*subspecie*), /*btr*/ (*subtropical*), /*ksk*/ (*excomunica*) [-*ksk*-], /*ksč*/ (*excentric*), /*ksh*/ (*exhiba*), /*ksm*/ (*exmatricula*), /*ksp*/ (*expatria*) [-*ksp*-], /*kst*/ (*extensiune*) [-*kst*-, -*kst*], /*mbl*/ (*îmblăni*) [-*mbl*-], /*mbr*/ (*îmbrobodi*) [-*mbr*-], /*mpj*/ (*împiedica*), /*mpl*/ (*împlini*) [-*mpl*-], /*mpr*/ (*impracticabil, împrieteni*) [-*mpr*-], /*nkl*/ (*încleia*), /*nkr*/ (*incredul, încrede*), /*ndr*/ (*îndruma*) [-*ndr*-], /*nfj*/ (*înfiera*), /*nfl*/ (*confluent, inflexibil, înflăcăra*), /*nfr*/ (*confrate, infructuos, înfricoșa*), /*ngl*/ (*conglăsui, îngloda*), /*ngr*/ (*îngrășa*), /*nʒg'*/ (*înjgheba*), /*nsb*/ (*transborda*), /*nsk*/ (*înscăuna, transcarpatic*), /*nsč*/ (*înscena*), /*nsd*/ (*transdanubian*), /*nsf*/ (*consfătuire*), /*nsl*/ (*transliterație*), /*nsm*/ (*transmutație*), /*nsp*/ (*transpărea, înspăimînta*), /*nss*/ (*transsiberian*), /*nst*/ (*consta, instabil, înstelat*), /*nsv*/ (*transvaza*), /*nʃk*/ (*conșcolar*), /*nʃt*/ (*conștiință*), /*ntr*/ (*întrece*) [-*ntr*-], /*nvj*/ (*conviețui*), /*nvr*/ (*învrăjbi*), /*rsp*/ (*interspațiu*), /*rst*/ (*interstelar*), /*rʃk*/ (*interșcolar*), /*rtr*/ (*hipertrofia*), /*skl*/ (*descleia*) [*skl*-], /*skw*/ (*descoase*) [*skw*-, -*skw*-], /*skr*/ (*descrește, discredita, răscroi*) [*skr*-, -*skr*-], /*sfr*/ (*desfrînat, răsfrînge*) [*sfr*-], /*spj*/ (*despieptăna*), /*spl*/ (*despleti, displăcea, răsplată*) [*spl*-], /*spr*/ (*desprinde, dispreț*) [*spr*-, -*spr*-], /*str*/ (*destroienit, distrage*) [*str*-, -*str*-], /*zbr*/ (*dezbrobodi*), /*zgr*/ (*dezgropa, dizgrația*) [*zgr*-].

Grupuri de patru consoane

/*bskr*/ (*subscrie*), /*bstr*/ (*substrat*) [-*bstr*-], /*kskl*/ (*exclama*), /*kspl*/ (*explozie*), /*kspr*/ (*expropia*) [-*kspr*-], /*kstr*/ (*extrage*), /*mskr*/ (*circumscrie*), /*nskr*/ (*inscripție, înscrie, transcrie*), /*nspl*/ (*transplanta*), /*nspr*/ (*înspre*), /*nstr*/ (*înstrăina, constrictiv*) [-*nstr*-], *nzdr* (*înzdrăveni*).

5. Examinarea materialului prezentat mai sus ne duce la concluzia că limba romînă marchează jonctura prefixelor atît prin *constituția* unor grupuri fonematice (vocalice și consonantice) cît și prin *norma silabică* diferită a unor grupuri fonematice care apar în această poziție. Cea de-a doua modalitate nu se realizează decît în cazul grupurilor consonantice. Faptul era de așteptat, întrucît un grup vocalic care nu e diftong nu poate avea decît o singură normă silabică : hiatul.

a) Grupuri fonematice care nu apar decît la jonctura prefixelor :

vocale : */aa/*, */ai/*, */aî/*, */eî/*, */ii/*, */oi/* ; */iae/*
consoane : */bk/*, */bk'/*, */bm/*, */bp/*, */bʃ/*, */bv/*, */ds/*, */nh/*, */nl/*, */nm/*, */nn/*, */nr/*, */rr/*, */sh/*, */sʒ/*, */sț/*, */sz/*, */zg'/*, */zʒ/* ; */bgr/*, */bpr/*, */bsp/*, */btr/*, *ksč/*, */ksh/*, */ksm/*, */nkl/*, */nkr/*, */nfj/*, */nfl/*, */nfr/*, */ngl/*, */ngr/*, */nʒg'/*, */nsb/*, */nsk/*, */nsč/*, */nsd/*, */nsf/*, */nsl/*, */nsm/*, */nsp/*, */nss/*, */nst/*, */nsv/*, */nʃk/*, */nʃt/*, */nvj/*, */nvr/*, */rsp/*, */rst/*, */rʃk/*, */rtr/*, */skl/*, */spj/*, */zbr/* ; */bskr/*, */kskl/*, */kspl/*, */kstr/*, */mskr/*, */nskr/*, */nspl/*, */nspr/*, */nzdr/* ;

b) Grupuri fonematice care apar numai la jonctură ca heterosilabice (în celelalte poziții sînt homosilabice) :

/mp/, */nz/* ; */skl/*, */sfr/*, */spl/*, */zgr/*.

ФОНЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ НА СОЕДИНЕНИИ ПРЕФИКСОВ

РЕЗЮМЕ

При сочетании префиксов с основой появляется ряд фонематических групп, которые могут отличаться от фонематических групп, появляющихся в других положениях: начальном, срединном и конечном. Эти группы различаются: *а*) либо по с о с т а в у — группа */aî/* не появляется ни в начальном, ни в срединном, ни в конечном положении, а лишь при соединении префикса с основой; *б*) либо по с л о г о в о й н о р м е: группа */nz/* разделяется слогами, когда она находится при соединении префикса (когда она разнослоговая), или относится к тому же слогу, когда она находится в другом положении (когда она однослоговая).

Существование этих характерных групп обозначает точку соединения. Благодаря этому данные группы имеют двоякий характер: они *образуют* фонематическую последовательность и в то же время *характеризуют* ее.

Далее следует перечень обсуждаемых групп и комментарии в связи с ними.

GROUPES PHONÉMATIQUES À LA JONCTION DES PRÉFIXES

RÉSUMÉ

A la jonction des préfixes avec le thème il y a une série de groupes phonématiques qui peuvent différer des groupes phonématiques apparaissant dans d'autres positions : initiale, médiale et finale. Ces groupes peuvent différer a) par leur c o n s t i t u t i o n : le groupe */aî/* n'apparaît

ni en position initiale, ni en position médiale, ni en position finale, mais seulement à la jonction d'un préfixe avec le thème ; b) par la n o r m e s y l l a b i q u e: le groupe /*nz*/ est dissocié par la coupe syllabique lorsqu'il se trouve à la jonction d'un préfixe (il est hétérosyllabique) et appartient à la même syllabe, lorsqu'il se trouve en une autre position (il est homosyllabique).

Ces groupes caractéristiques ont la fonction de marquer la jonction. Grâce à cette fonction les groupes discutés ont une nature ambiguë : ils *constituent* la séquence phonématique et la *caractérisent* en même temps.

Suit la liste commentée des groupes discutés.

UN FRAGMENT INEDIT DIN CAZANIA I A LUI CORESI

DE

VLADIMIR DRIMBA

Tipăritura coresiană care cuprinde la un loc *Tîlcul evangheliilor* şi *Molitevnic rumînesc* se păstrează, după cum se ştie, în două exemplare : unul, foarte deteriorat, semnalat pentru prima dată de T. Cipariu (şi pe care-l numim, pentru comoditate, „exemplarul C"), iar celălalt, mult mai complet, descoperit de canonicul I. M. Moldovan („exemplarul M").

Lacunele din cele două exemplare ale tipăriturii pot fi reconstituite în mare măsură pe baza unei copii executate, pe la jumătatea secolului al XVII-lea, într-un sat din valea Crişului Negru (anume în comuna Pocioveliște, regiunea Crișana, raionul Beiuş). Am prezentat, cu altă ocazie, această copie şi am reprodus textele inedite pe care ea le păstrează din *Molitevnicul rumînesc* [1].

În ceea ce priveşte partea de la început a tipăriturii, anume începutul *Tîlcului evangheliilor*, din exemplarul M lipseşte prima coală şi două foi din coala a doua, adică, în total, 10 foi [2], iar din exemplarul C lipsesc 11 foi. În locul acestora, un copist anonim (după toate probabilităţile, din secolul al XVII-lea) a adăugat, în exemplarul C, o copie, scrisă destul de stîngaci. Această copie anonimă („copia A") ni s-a transmis incompletă : ea trebuie să fi cuprins 5 foi, dintre care se păstrează numai 3, anume ff. 2, 4 şi 5. Prima dintre aceste foi conţine un fragment din cazania de Paşte ; de la f. 4 r° începe cazania pentru duminica Tomii ; ultimul rînd din f. 4 v° repetă primul rînd din f. 11 r° a tipăriturii coresiene, iar f. 5 repetă în continuare conţinutul foii 11 a tipăriturii [3].

Fragmentele pe care le conţineau ff. 1 şi 3, pierdute, ale copiei A se păstrează în copia executată în comuna Pocioveliște din regiunea Crișana

---

[1] Vladimir Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului evangheliilor" şi „Molitevnicului" Diaconului Coresi*, în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, IV (1955), p. 535 şi urm. ; textele se găsesc la p. 561—571.

[2] Vezi şi Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia romînească veche*, I, p. 516.

[3] Vezi fotocopia tipăriturii coresiene la Biblioteca Academiei R.P.R., cota C. V. 13.

(„copia P”). Întrucît textul acestei copii este complet, putînd deci servi la reconstituirea întregii părți de la început a *Tîlcului evangheliilor*, îl reproducem aici, în transliterație [1]. Fragmentele corespunzătoare din copia A le reproducem, de asemenea, dedesubtul textului din copia P.

f. 1 r .ѫ DUMINECA PAȘTILŌR EV<AN>GH<E>LĬŌN

De .ѫčeputu era cŭvăntь și cuvântь era la D<u>mn<e>dz<e>u, și D<u>mn<e>-dz<e>u era cuvăntь. Ačela era di.ѫčepŭtь la D<u>mn<e>dz<e>u; toate pri.ѫ elu făcute săntь și fără elu nŭ-i făcutь nemica. Če ꙗste făcutu .ѫ elu viĭața era și viĭața era lumină ŏaminilŏr și lumina .ѫntru .ѫtunĕrecu lučiꙗ și .ѫtunĕrecul pre ꙗ nu pri.ѫsă.

Fu ŭ.ѫ ŏmь tremisь de la D<u>mn<e>dz<e>u, cui nume era Ĭŏ<a>n. Ačela vini
f. 1 v .ѫtru mărturie, de se mărturisască de lumina, | cum toți să crĕdză pri.ѫ elь. Nu era ačela lumina, če să mărtorosască de lumină. Era lumină adeverită, carĕ luminĕdză totu ŏmul če vine .ѫtru lume. .ѫtru lume era, și lumĕ pri.ѫ elu fu făcută, și lumĕ pre elu nu cunoscu. .ѫtru ai lui vine, și ai lui pre elь nu-lь priimiră. Căți amu preimiră, dꙗde lŏr putĕre fețiі lui D<u>mn<e>dz<e>u să fie. Ačelora carii credu .ѫ numele lui, carii nu de sânğe, niče di.ѫ voꙗ trupului, niče di.ѫ voꙗ bărbatului, če di.ѫ D<u>mn<e>dz<e>u săntь născuți, și cuvântul trupь fŭ și lăcuiꙗ .ѫtru noi, și vădzum slava lui, slavă ca ŭnui născutu din.ѫ Tatălь, plinь de dulčață și de adevăru.

f. 2 r Iŏ<a>n | mărtorosi de elu și străgă grăi.ѫdь: „Ačela era čĕmь [2] dzisu, čela če va vini după mine .ѫnaintĕ mĕ fu făcutu, că marele mĭeu era, di.ѫplutul lui noi toți amь luatu și dulčață dereptь dulčață; că lĕğĕ pri.ѫ Moisie dată[tă] fu, dulčața și adevărul pri.ѫ Ĭ<su>s H<risto>s fu”. КОНЕЦ(Ь) ПАСЦѢ.

Tlьcul ačeștii ev<an>gh<e>lĭe a paștilŏr

Frații mĭei dragi, creștini și botedzați, ascultați cu dragu ačĕste sf<i>nte cuvinte, če nu săntu a ŏmului depre čestь pămăntu, če [3] a lui D<u>mn<e>dz<e>u făcătorĭul čerĭului și a pămăntulьi, carĕu [4] scrisu sf<â>ntul Iŏ<a>n ap<o>s<to>lь și ev<an>gh<i>lestь,
f. 2 v učenicu čelь ĭubitь| [čelь ĭubitu] <al lui> I<su>s, Iŏ<a>n, 67 de capete, și au scrisь pri.ѫ D<u>hŭl sf<â>ntь ev<an>gh<e>lĭe după alalți trei ev<an>gh<i>lesti. Dĕc-au četitu če era ei scrisь depre născutul trup<u>lui lui I<su>s di.ѫ sf<â>nta Mariꙗ prĕ curată, plăcu lui scriptura lŏr și fu rugatu de episcupii di.ѫ Asiꙗ să scrie .ѫ alĕnul eritičilŏr lui Cьrintь și lu Evĭŏn, hulitorii carii ğičĕ că s-au .ѫčeputu a fi H<risto>s fiĭulь lu D<u>mn<e>-dz<e>u atunči numai când au născutu di.ѫ sf<â>nta Mariꙗ. Dereptь ačĕꙗ, di.ѫtăĭu ačasta .ѫvățătura noastră scrie elu .ѫ častă sf<â>ntă ev<an>gh<e>lie depre născutul
f. 3 r dumnedzeiei Fiĭu - | [Fiĭu]lui, lu I<su>s H<risto>s, di.ѫ več(i), cum au născut de la Tatălь di.ѫ večie și ŭnul cu tatălь D<u>mn<e>dz<e>u adeveritu, a totu țietorĭul și făcătorĭul. A doara, scrie derepče s-au .ѫpelițatь ș-au luatu trupь de ŏmь pre sine di.ѫ sf<â>nta Mariꙗ. A treꙗ ŏra, .ѫvață derepče fu tremisь Iŏ<a>n Botedzătorĭul.

[1] Aplicăm sistemul de transliterație folosit de Al. Rosetti (vezi *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des Archives de Bistritza (Transylvanie)*, București, 1926, p. 4).

[2] = *ce-am.*

[3] Cuvîntul ЧЕ este mai întîi șters, apoi scris din nou.

[4] = *care-au.*

ѫvățătura diѫtâiu

Ğiče Iō<a>n ev<an>gh<i>lestъ cum ,,diѫčeputъ au fostъ cuvântъ sau besadâ
și cuvântul era la D<u>mn<e>dz<e>u și D<u>mn<e>dz<e>u era ačela cuvântъ, și ačela
era diѫčeputъ la D<u>mn<e>dz<e>u; toate priѫ elъ fâcute săntъ". Adeverĕdză cu
aččstĕ cuvinte cum I<su>s H<risto>s ꙗste D<u>mn<e>dz<e>u diѫ večie, nu nŭmai
ŏmъ, cum mântъ eritičii Arĭa și soțiꙗ lui și Mahamet | [și Mahametъ] arapъ, prorocul f. 3 v
turčilŏr și alții toți * carii holescъ pre H<risto>s și dzicu c-au fostъ nŭmai ŏmъ ca și
alalți proroči, avândъ ѫčeputulъ. Iō<a>n chĕmă pre H<risto>s «cuvântъ» și ğiče
c-ačelъ cuvântъ ꙗste D<u>mn<e>dz<e>u, și ğiče c-au fostъ fără ѫčeputъ, la D<u>mn<e>-
dz<e>u, care lucru niče jidovii credzurâ, cum vedemъ ѫ ev<an>gh<e>lĭe și la Iō<a>n,
33 de capete, de dzicъ: ,,«Čindzeči de aĭi [1] n-ai și pre Avramъ ai vădzutu». Dzis<e> lŏr
I<su>s: «Adevărъ, adevărъ grăescъ voaō, mainte până n-au născutъ Avram eu săntu».
Și luarâ pĭetri să arunče pre ѫsul". Așĕ aĭurĕ, M<a>th<ei>, 29, căndъ ğiče slăbitului
<de> vine: ,,Erta-ți-să-vŏr ție păcatele tale", dzicъ jidovii că hulĕște ŭnde, fĭindъ ŏmъ,
așĕ grăꙗște. Așĕ seblăznescъ Iō<a>n, 22, | ŭnde grâiꙗ I<su>s: "«eu săntъ păine če f. 4 r
diѫ čerĭu amъ pogorâtъ». Și murgu<e>scu jidovĭi: «Au nъ [2] ꙗste [3] ačesta I<su>s,
fĭĭul lu Iōsifъ? că lui tată-său și mumă-sa cunoaștemъ; cum ğiče, dară, elu că: di<ѫ>
čerĭu amъ pogorâtu?»". Așijderĕ grăescъ la M<a>th<ei>, 56. După ačĕꙗ ğiče ev<an>-
gh<i>lestъ Iō<a>n: ,,Toate priѫ elu făcute săntъ", la Colasini, 250; și ѫ psalŏm 102,
că ,,niče ѫğerii, niče čerĭul, niče nemică n-au fostъ căndъ au fostъ H<risto>s, că elu
ꙗste diѫ večie". După ačĕꙗ adeverĕdză Iō<a>n cu acăstă d<u>mn<e>dzeire a lu
H<risto>s: ,,ѫ elu viață era și vĭața era lumină ŏaminilŏr". Așĕ-i ѫțelĕğe făcătorĭul

* De aici înainte, pînă la cuvîntul *Efĭesi* (exclusiv) de la p. 8 r. ..., în copia A se păstrează următorul fragment:

. . . .

toți carĭi hulescъ pre H<risto>s și zicъ c-a fostъ n(...) ŏm ca și alalți proroči f. 2 r
avъndъ ѫčeputul. I<o>a(n) chꙗmъ pre H<risto>s «cuvântъ» și ziče cъ ačela cuvântъ
ĭast(e) Dumnezeu, și ziče că au fostъ fărъ ѫčeputъ, la D<u>mn<e>dzeu, care lucru niče
jidovii crezurъ, cum vedem <ѫ> iev<an>gh<e>lĭe și la Iō<an>, 33 de capete, de zicъ:
,,«(...)și pre Avraam ai văzutъ». Zise lŏr I<su>s: «Adivărъ, adivъrъ grъescъ voa<o>, ma
ainte pъnъ n-au nъscutъ Avraam eu sântъ». Și luarъ petri să arunče spre insulъ". Și
aĭurile la M<a>th<ei>, 29, cъndъ ziče slъbitului de vĭne: ,,Erta-ți-se-vorъ țĭe păcatele
tale", zicъ jidovĭi că hulĕște ŭnde, fĭnd ŏm, așa grăĕște. Așa seblъznescъ și Iōan [4],
ŭnde grъĭaște I<su>s: ,,«eu săntъ păine če diѫ čerĭu am pogorъtъ». Și murguescъ
jidovĭi, zic: «A<u> nu ĭaste ačesta I<su>s, fĭĭul lui Iōsĭfъ? cъ cunoștem lui mumъ-sa
și tatъ-său; dară cum zič<e> elъ că: deѫ čerĭu am pogorъtъ?»". Așijderĕ grăescъ la
M<a>th<ei>, 56 cap<ete>. După ačĕĭa ziče iev<an>gh<e>listul Iō<a>n: ,,Toate prĭ<ѫ>
elъ făcute sănъtъ". Caŭtъ la Colasĭani, cap 250, la ps<a>lŏm 102, cъ niči ѫngerĭi, nič<i>
čerĭul, nič<i> nemic n-au fostъ cândъ au fostъ H<risto>s, că elъ ĭaste deѫ večĭe. După
ačeꙗ adeverezъ [5] Iōanъ cu acăstă dumnezeie a lui H<risto>s: ,,ѫ elъ vĭață era și vĭața
lumină ĭara ŏmenilŏr". Așa-i ѫțelĕğe făcъtorĭul vĭeției și al lumĭei sufletulъ [6] ѫțelĕp-

[1] = *ai* '*ani*'.
[2] = *nu*.
[3] Întîi scris ꙗе, apoi șters și corectat: ꙗсте.
[4] Scris: ІАѠН.
[5] = *adevereazä*.
[6] Scris: сѹфлєтѹлъ.

vieţiei şi lumiei, sufletului ꙟţelegătorĭul H<risto>s, la Rimlěni, 80 : ,, ꙟsâ mai vr'ъtōs H<risto>s viĭaţa noastră că něu[1] ꙟviatъ, slobodzitъ şi něu descumpăratъ diꙟ păcate |
f. 4 v [te] şi diꙟ (...)".

Adevărăturile cum că I<su>s ѧste D<u>mn<e>dz<e>u adeveritъ, săntъ ačěstě mai ğosъ:

Iō<a>n[2] Botedzătorĭul ğiče : ,,Ačesta ѧste fiĭul lu D<u>mn<e>dz<e>u" ; ꙟn al treilě capъ, Nathanailъ răspuꙟde : ,, ꙟvăţătoare, tu eşti fiĭulъ lu D<u>mn<e>dz<e>u". Četěşte depre ačestъ lucru la Iō<a>n, 15, 24, 29, 30, 32, 38, 47, 65 şi la Ĭsaiѧ, 9, 11, 38, 43, 46, 49, 54 şi la Erimiѧ, 23; la Ezechel, 34; a doa carte ꙟ цадрсѳа, 7 capete; la Miheia[3], 5, 7; la Deanie, 44 şi la Rimlěni, 83, 99.

Mai tare vădzъ če ğiče Iō<a>n la poslanĭe, 74, la sfr'ъşitъ, şi ĭară adeverědză Iō<a>n <ꙟ> scriptura ev<an>gh<e>lĭei lui cu čiudă şi cu mienuni čěu[4] făcutu H<risto>s cu apa, de ō au făcutъ vinъ, cu bolnavii vindecăndъ ei şi morţii ꙟviindъ, cum că-i elu D<u>mn<e>-
f. 5 r dz<e>u adeveritъ. Mai apoi adeverědză cu ačeѧ cum c-au ꙟvisъ şi s-au scu- | latu diꙟ moarte, strâcăndu şi biruindu moartě, Iō<a>n, 63, 64, 65, 66, 67. Dereptu ačěѧ ğiče ꙟ věrъѧ[5] că crědem ꙟ I<su>s, D<u>mn<e>dz<e>u dereptъ diꙟ D<u>mn<e>-dz<e>u dereptu.

Nu crědeţi, fraţii miĭei, a ꙟşelătorilōr şi eretičilōr, carii holescъ pre H<risto>s,

---

čĭunĭei[6] şi mândri<a> ōmenilorъ, deregъtorĭul H<risto>s, la Rimlěni, 80 : ,,<ꙟ>nsъ mai vr'ъtos H<risto>s vĭaţa nostrъ[7] că něu[8] ꙟvĭa(t)ъ, slobozitъ şi něu[9] descumpăratъ deꙟ morte".

(Ad)evăreturile cūm este H<risto>s Dumnezeu adeveritъ, (să)ntъ ačeste mai jos :
f. 2 v Iō<an> Botezъ- | torĭul zič<e> : ,,Ačesta este fiĭul lĭui[10] D<u>mn<e>dzeu" ; ꙟn al treilě cap Nathanail răspunde : ,,ꙟ văţătore, tu eşti fiĭul lūi D<u>mn<e>dzeu". Četeşte depre ačestъ lūcru la Iō<a>n, 15, cap 24, 29, 30, 32, 38, 37, 65 şi la Isaĭa, 9, 11, 38, 43, 46, 49, 54 şi la Irymĭe, 23; la Izichĭil, 34; a doa carte ꙟ црствїа, 7 cap; Maly-hĭѧ, 5, 7; la Dĭanĭa, 44 şi la Rimlen<i>, 83, 99, 100.

Mai tare văzъ če ziče ꙟ Iōan la poslanĭe, 74, la sfrъşitъ, şi ĭarъ adevărězъ scriptura lui Iō<a>n, <ꙟ> iev<an>gh<e>lĭe lui, cu čiude şi cu mĭnuni čěu[11] făcutъ H<risto>s cu apa če ō făcu vinъ şi cu bol'navĭi vendecăndu-i şi morţĭi ꙟvĭindu-i, cum cъ ĭaste ačesta D<u>mn<e>dze<u> adeveritъ. Mai apoi adeverězъ ačěѧ cum că au ꙟvis şi sěu[12] sculat deꙟ morte, stricăndъ şi bĭruindъ mortě, Iō<a>n, 63, 64, 65, 66, 67. Derept'ъ ačee ziče ꙟ věruia[13] că credem ꙟ Dumnezeu I<su>s, Dumnezeu dereptъ deꙟ D<um>n<e>dzeu dereptъ.

Če nu crediţi, fraţi<i> mѧi, ꙟşelătorĭi şi eretičilōr, carĭi hulescъ pre H<risto>s,

---

[1] = *ne-au.*
[2] După *Iō<a>n* e scris întîi б· apoi şters.
[3] scris : мнХанє.
[4] = *ce-au.*
[5] = *veruia* = 'crezul'.
[6] = *înţelepciuniei.*
[7] = *noastră.*
[8] = *ne-au.*
[9] = *ne-au*
[10] = *lui.*
[11] = *ce-au.*
[12] = *se-au*
[13] Scris : вѣрѹѧ.

če să crĕdeţi cuvintelōr ačestora čĕmь [1] <spus> aičĕ.

A doao ѫvăţătură

Spune-ne noaō ev<an>gh<i>lestь derepče au născutь ş-au vinitu ѫ lume H<risto>s, aşĕ dzicăndь [2]: ,,Căţi priimiră elь, dĕde lōr putĕre să fie feţii lu D<u>mn<e>dz<e>u". ѫsă čelora carii credzură ѫ numele lui şi ĭară diѫ-plutul lui noi toţi amь luatu şi dulčaţă dereptu dulčaţă.

Vedeţi, fraţii miei, că H<risto>s pre noi au făcutь cumь carĭi eramь, cum ğiče Pavel la Efĭesi, 219 : ,,Toţi diѫ născutь şi diѫ năravь fečorii măniei eramь, cum că vom fi fečorii lu D<u>mn<e>dz<e>u cu credinţa derĕp- | tă dĕcă vōm crĕde cum H<ris- *f.* 5 *v*
to>s cu naştere lui, cu moartĕ şi cu ѫvierĕ lui pre Tatăl sf<â>ntь au dezmâniĭatь ş-au ѫpăcatь pre elь şi nĕu [3] făcutu derepţi", Iō<a>n, 11, 22, 39; la Rimlĕni, 85, 88 şi aĭurĕ totъ scriptьra sf<â>ntă.

Nu ti tĕme, dereptu ačĕѧ, ōame păcătoase, părâsĕşte păcatele şi priimĕşte pre H<risto>s cu crediѫţa derĕptă şi dzău că nu-ţi veri pĭĕrde sufletul tău, če diѫ moarte veri mĕrğe ѫ vĭaţă.

A treѧ ѫvăţătură

Derepče au fostь tremis Iō<a>n Botedzătorĭul, spune ev<an>gh<i>lestь : ,,Ačest-au vinitь pre mărturisitură, să mărturisască de lumină, cum toţi să crĕdză priѫ elь. Nu era elь ačĕ lumiră, če era tremisu să mărturisască de lumiră. Era lumina ačeѧ lumină adeverită, carĕ luminĕdză pre totu ōmul če vine ѫ | lume". *f.* 6 *r*

Diѫtr-ačĕstĕ cuvinte ѫvăţămь la č-au vinitь Iō<a>n : vinit-au să fie măr<tu>risitorĭu, deşteptătorĭu, ѫvăţător, ѫnainte-curăţitorĭu şi arătătorĭu pre H<risto>s, mainte ѫ pântečele mâne-sa, la Lūc<a>, 4. Dĕčĭѧ [4] ѫvăţătură M<a>th<ei>, 5, dzicăndь : ,,Ačela va botedza pre voi cu d<u>hul sf<â>ntь şi cu focь". Aşĕ şi Lūca, 9 : ,,Şi boteğune mărturisi căndь dzise mie : « trebuѧşte de la tine se mă botedzu, ĭară tu vei <?> la mine»". M<a>th<ei>, 6 şi Iō<a>n, 3 ğiče : ,,Adecă mĭelu lui D<u>mn<e>dz<e>u, ca-

---

če să crediţi cuvintelōr ačestora čĕmь [5] spus aiče.

<A> 2 ѫvă<ţă>turь

Ne spune nōa ev<an>gh<i>lestul derept če [6] au născutu ş-au venitь e<l?> ѫ lume H<risto>s, aşa zicьndъ : ,,Căţi prĭimirь elь, dĕde lōr putĕre să fĭe feţĭi lui D<u>mn<e>dzeu [7]". ѫnsă čelora carĭi crezură ѫ numĕlĕ lui şĭ ĭară de ѫplutulъ lui e noi toţi am luatь şi dulčaţь dereptь dulčaţь.

Vĕdeţi, fraţi<i> mĭe<i>, că H<risto>s pre noi au făcutь cum carĭi eram, cum ziče Pavelь la [...].

---

1 = *ce-am*

2 După *dzicănd*ь e scris дѣде лѡр, cuvinte care au fost apoi şterse.

3 = *n-eau.*

4 După *dĕčĭѧ* e scris întîi ѧчи, apoi şters.

5 = *ce-am.*

6 Scris : дерептече.

7 Scris : дмнѕѣн.

rele luō păcatele lumiei". Așĕ Iō<a>n, 2 : ,,Eu nu sântъ H<risto>s". Ğiče mai apoi : ,,Mărturisi pre H<risto>s și diꙟ temniță tremițindъ ūčenicii lui la H<risto>s", M<a>th<ei>, 40, Luc<a>, 31.

Ĭară ūnde ğiče : ,,nu era elu ačĕ lumină", cum să ꙟțelĕğemu? Că aĭurѧ ğiče
f. 6 v H<risto>s, Iō<a>n, 17, depre Iō<a>n : ,,Ačela era făclie ardzăndъ | și lučindъ". Și pre apostoli chĕmă H<risto>s « lumina lumiei ». Și la Filipiseōm, 241, ğiče a toți creștinilor : ,,Lučiți ca luminările ꙟ lume". Și la Efesъ, 229 : ,,Acmъ seți lumină ꙟ Domnul [ꙟ Domnul], ca fečorii lumineei ꙟblați".

Ačĕstĕ scripturi așĕ să le ꙟțelĕğemъ : Iō<a>n și sf<i>nții și toți creștinii nu sintemъ de noi-și lumină, če luōm de la čĕ lumină derĕptă, diꙟ -plutъl lui. Sf<i>nții a<u> fostъ lumineei numai arătători, mărturisitori, și slugi și ꙟvățători čelui Mesĭe adeveritъ, cumъ ziče ev<an>gh<i>lestъ : ,,Nu era elu lumină, če era tremisъ cum pre ꙟvățătura lui să crĕdză ōaminii ꙟ elu". Dĕcă čela če au fostu mai marele ꙟtre născuți diꙟ mueri, ca
f. 7 r Iō<a>n, lumina nu era adeverită, mai | tare alalți sf<i>nți de ei-șъ n-au fostъ lumină, niče ispăsitori, če ūnul H<risto>s ѧste [1] numai čĕ lumină derĕptă. Trebuѧște a činsti și bine a grăi de sf<i>nții lu D<u>mn<e>dz<e>u. Če čiꙟstĕ lui [2] H<risto>s, cum nu poѳtescъ [3] sfinții, așĕ nu trebuѧște a da sf<i>nțilōr ; că elu luminĕdză pre totъ ōmul če vine ꙟ lume, că elu numai ꙟsuși săꙟgurъ ispăsitoriul nostru. Aminъ.

★

Am arătat în studiul nostru citat mai sus că autorul copiei P adaptează unele forme fonetice, cuvinte și forme gramaticale din originalul coresian la specificul graiului din valea Crișului Negru și am relevat aceste adaptări [4]. Deoarece însă fragmentul reprodus mai sus prezintă, prin cele două copii, două posibilități de reconstituire a originalului, în cele ce urmează vom face o analiză sumară a particularităților lingvistice ale copiei P în comparație (ori de cîte ori materialul o permite) cu acelea ale copiei A.

F o n e t i c ă :

V o c a l e. Conjuncția *dĕca* ,,dacă" din original este redată prin forma *dĕcă* (ff. 5 v°, 6 v°), cu *-a* neaccentuat trecut la *ă*.

În loc de *a* accentuat întîlnim *ĕ* (probabil cu valoare de *e* deschis), datorită lui *ș* precedent, în cuvîntul *așĕ* (ff. 3 v°, 4 r°, 5 r°, 7 r°) — A *așa*.

În forma *adevărăturile* (f. 4 v°), *ă* normal din sufix corespunde lui *e* din copia A : (*ad*)*evăreturile*.

E neaccentuat apare trecut la *i* : *ōaminilōr* (ff. 1 r°, 4 r°) — *ōmenilor*, *vinitъ* (ff. 5 r°, 6 r°) — *venitъ*, *nu ti tĕme* (f. 5 v°). În cîteva cazuri însă,

---

[1] Scris întîi ѧтє , apoi șters și înlocuit prin стє.

[2] De la acest cuvînt și pînă la sfîrșit, copia A păstrează următorul fragment :
f. 4 r a lui H<risto>s, cum nu pohtescъ sf<i>nți<i>, așa nu tribuește a da s<fi>nțilōr ; că el luminĕzъ pre totъ ōmul če vĭne ꙟ lume, că elъ numai ꙟsușъ singurъ ispăsitorĭulѡ nostru. Amĭnъ.

[3] = *poftesc.*

[4] Vezi *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IV (1955), p. 548 și urm.

e neaccentuat din originalul coresian se păstrează în P, dar apare trecut la *i* în A : *adevărь* (f. 3 v°) — *adivărь*, *crĕdeți* (f. 5 r°) — *crediți*, *trebuѧște* (f. 7 r°) — *tribuește*. Tot aici trebuie semnalată forma *niče* (f. 4 r°) față de *niči* din A.

După *s*, *e* neaccentuat trece la *ă* : *erta-ți-să-vōr* (f. 3 v°) — *erta-ți-se-vorь*.

În poziție nazală, *e* trece la *i* (dar rămîne neschimbat, ca în original, în copia A) în prepozițiile *diꙟ* (ff. 4 r°, 5 r°) — *deꙟ* și *priꙟ* (ff. 1 r°, 2 r°) ; o singură excepție : *deꙟčeputu* alături de *diꙟčeputь* (f. 1 r°).

În cuvîntul *ev<an>gh<e>lïe* (ff. 3 r°, 3 v°), lui *e-* îi corespunde, în copia A, diftongul *ie-* : *iev<an>gh<e>lïe* ; la fel și în derivatul *ev<an>gh<i>-lestь* (f. 4 r°) — *iev<an>gh<e>listul*, care se deosebesc și în ceea ce privește vocala din sufix.

I accentuat precedat de *s* și de grupul consonantic *str* apare trecut la *î* (scris ѫ și ъ) ; *săꙟgurь* (f. 7 r°) — *singurь*, *strâcăndu* (f. 5 r°) — *stricăndь*, *străgâ* (f. 2 r°).

În locul formei obișnuite *minuni*, cum apare în copia A, autorul copiei P folosește varianta cu diftong *mienuni* (f. 4 v°).

În loc de *î* apare *i* în formele *sintemь* (f. 6 v°) și *luminările* (ibid.), aceasta din urmă rezultată prin contaminare cu *lumină*.

O în loc de *u* apare în *holescь* (ff. 3 v°, 5 r°) — A *hulescь* ; cf. însă *hulĕște* (f. 3 v°).

O mențiune specială merită formele *să mărtorosască* (f. 1 v°) și *mărtorosi* (f. 2 r°), cu primul *o* păstrat, probabil, din tema *martor* și cu suf. *-osi* în loc de *-isi* (prin propagarea aceluiași *o* din temă?). Alături de aceasta sînt însă folosite și formele obișnuite : *să mărturisască* (f. 1 r°), *mărturisitură* (f. 5 v°), *măr<tu>risitoriu* (f. 6 r°).

U final apare foarte des în copia P : *biruindu* (f. 5 r°) — *bïruindъ*, *dereptu* (f. 5 r°) — *dereptь*, *elu* (f. 4 r°) *-elь*, *făcutu* (f. 4 v°) — *făcutь*, *săntu* (f. 3 v°) — *sântь* etc.

Alte forme care deosebesc cele două copii : *deanie* (f. 4 v°) — *dïanïa Avramь* (f. 3 v°) — *Avraam*, *Colasini* (f. 4 r°) — *Colasïani*, *Erimiѧ* (f. 4 v°) — *Irymïe*, *Ezechel* (ibid.) — *Izichiil*.

D i f t o n g i. Semnului *ĕ*, care în copia P poate avea valoarea veche de diftong (*ea*, ca la Coresi) sau aceea de *e* deschis, îi corespunde în copia A semnul *e* : *četĕște* (f. 4 v°) — *četește*, *crĕdem* și *crĕdeți* (f. 5 r°) — *credem*, *crĕdiți*, *Rimlĕni* (f. 4 v°) — *Rimleni* ; cf. și *mĕrğe* (f. 5 v°).

În aceeași situație se găsesc *ĕ* și ѧ, cu valoare de *ia* (sau de *ię*) față de *e* din copia A : *ѧste* (f. 4 v°) — *este* (de două ori), *trebuѧște* (f. 7 r°) — *tribuește* ; cf. și *pïĕrde* (f. 5 v°).

Precedat de fricativa *s*, diftongul *ea* se reduce la *a* : *besadă* (f. 3 r°) *să mărturisască* (ff. 1 r°, 5 v°), *s-au sculatu* (f. 4 v°) — A *sĕu sculatь*.

Diftongului *oa* din copia P îi corespunde în copia A vocala *o* (pronunțată, probabil, *o* deschis) : *cunoaștemь* (f. 4 r°) — *cunoștem*, *ꙟvățătoare* (f. 4 v°) — *ꙟvățătore*, *moarte* (f. 5 r°) — *morte* (de două ori), *ōaminilōr* (f. 4 r°) — *ōmenilōr*.

C o n s o a n e. *ǧ* în loc de *j* (+ *o*, *u*) în cuvinte de origine latină : *boteǧune* (f. 6 r°).

Lui *z* din copia A (în cuvinte de origine latină) îi corespunde *dz* : *Botedzătoriul* (f. 4 v°) — *Botezъtoriul*, *credzură* (ff. 3 v°, 5 r°) — *crezură*, *dzicъ* (f. 3 v°) — *zicъ*, *D*<u>*mn*<e>*dz*<e>*u* (f. 3 v° și passim) — *Dumnezeu*, *vădzъ* (f. 4 v°) — *văzъ* etc. Totuși, *dz* se întîlnește de cîteva ori și în copia A : *D*<u>*mn*<e>*dz*<e>*u* (f. 2 v°, de două ori), *D*<um>*n*<e>*dzeu* (ibid.).

Forma *ziče* din originalul coresian și din copia A e redată peste tot prin *ǧiče* (ff. 3 v°, 4 r°, 4 v°, 5 r°), cu *ǧ* rezultat din *dz* (*dziče*), prin asimilare la *č* din silaba următoare.

Forma *aĭi* 'ani(i)' (f. 3 v°) prezintă *i̯* (ĭ) < *ń* < *n* + *i*.

Formele rotacizante alternează, în același context, cu cele nerotacizante : *Nu era elъ ačĕ lumiră, če era tremisu să mărturisască de lumiră. Era lumina ačeѧ lumină adeverită, carĕ luminĕdză pre totu ōmul* (f. 5 v°).

Lui *pohtescъ* din copia A, care reproduce forma din original, îi corespunde în copia P forma *poftescъ* (f. 7 r°).

A c c i d e n t e f o n e t i c e. Copia P prezintă, față de A, cîteva forme contrase : *c-au fostъ* (f. 3 v°) — *că au fostъ* ; *c-ačelъ* (ibid.) — *cъ ačela* ; *mainte* (ibid.) — *ma ainte.*

Un caz de disimilare totală : *derepče* (ff. 5 r°, 5 v°) — *derept če.*

M o r f o l o g i e :

Articolul proclitic de genitiv este *lu*, față de *lui* din copia A : *a lu H*<*risto*>*s* (f. 4 r°) — *a lui H*<*risto*>*s*, *fečorii lu D*<*u*>*mn*<*e*>*dz*<*e*>*u* (f. 5 r°), *fetii lu D*<u>*mn*<e>*dz*<e>*u* (ibid.) — *fetii lui D*<u>*mn*<e>*dzeu*, *fiiul lu Iōsifъ* (f. 4 v°) — *fiiul lu Iōsifъ*. Rar se întîlnește și forma *lui* : *čiѫstĕ lui H*<risto>*s* (f. 7 r°) — (. . .) *a lui H*<risto>*s*.

Adjectivul demonstrativ *acel*, înaintea substantivului, apare, în copia A, sub forma *ačela* : *ačelъ cuvăntъ* (f. 3 v°) — *ačela cuvăntъ*.

Pronumele *nemică* (f. 4 r°) corespunde formei *nemic* din A.

Forma verbală *era* (f. 4 v°) e redată în copia A prin *era* și *iara*.

Prepoziția : *preѫsulъ* (f. 3 v°) — A *spr-insulъ*.

Adverbul *aiurĕ* (f. 3 v°) corespunde cu *aiurile* din copia A.

D e r i v a ț i e :

Lui *dumnedzeire* (f. 4 r°) îi corespunde în copia A forma *dumnezeie*, derivat cu suf. *-ie*.

Pentru forma *mărtorisi*, vezi mai sus, p. 877.

Mai importante decît diferențele de ordin fonetic și morfologic sînt acelea din domeniul sintaxei, mai ales în ceea ce privește topica, precum și unele omisiuni, substituiri sau adăugiri de cuvinte care apar cînd într-una dintre cele două copii, cînd în cealaltă. Dată fiind marea varietate a acestor

diferențe, le vom enumera, pentru simplificarea expunerii, în ordinea paginilor în care apar:

	COPIA P	COPIA A
1.	*dzicu c-au fostъ* (f. 3 v°)	*zicъ c-a fostъ*
2.	*Aşĕ seblăznescъ Iō<a>n, 22* (f. 3 v°)	*Aşa seblъznescъ şi Iōan*
3.	*ūnde grâiѧ* (f. 4 r°)	*ūnde grъiaşte*
4.	*Şi murgu<e>scu jidovīi* : (f. 4 r°)	*Şi murguescъ jidovīi, zicъ* :
5.	*că lui tată-său şi mumă-sa cunoaştemъ* ; *cum ğiče, dară, elu* (f. 4 r°)	*cъ cunoştem lui mumъ-sa şi tatъ-său* ; *dară cum zič<e> elъ*
6.	*M<a>th<ei>, 56* (f. 4 r°)	*M<a>th<ei>, 56 cap<ete>*
7.	*La Colasini, 250 şi ѫ psalōm 102*(f. 4 r°)	*Caūlъ la Colasīani, cap 250, la ps<a>lōm 102*
8.	*vīaţa era lumină ōaminilōr* (f. 4 r°)	*vīaţa lumină īara ōmenilōr*
9.	*Aşĕ-i ѫţelĕğe făcătorīul vieţiei şi lumiei, sufletului ѫţelegătorīul H<risto>s* (f. 4 r°)	*Aşa-i ѫţelĕğe făcъtorīul vieţiei şi al lumīei, sufletulъ ѫţelepčiunīei şi mândri<a> ōmenilōrъ, deregъtorīul H<risto>s*
10.	*nĕu descumpăratъ diѫ păcate şi diѫ* (...) (f. 4 r°—4 v°)	*nĕu descumpăratъ deѫ morte*
11.	*Adevărăturile cum că I<su>s Ѧste D<u>mn<e>dz<e>u adeveritъ* (f. 4 v°)	(Ad)*evăreturile cūm este H<risto>s Dumnezeu adeveritъ*
12.	*Iō<a>n, 15, 24, 29, 30, 32, 38, 47, 65* (f. 4 v°)	*Iō<a>n, 15, cap. 24, 29, 30, 32, 38, 37, 65*
13.	ЦАРСѲА, *7 capete* (f. 4 v°)	ЦРСТВЇА, *7 cap<ete>*
14.	*la Miheia* (f. 4 v°)	*Malyhīѧ*
15.	*Rimlĕni, 83, 99* (f. 4 v°)	*Rimlen<i>, 83, 99, 100*
16.	*adeverĕdză Iō<a>n <ѫ> scriptura ev<an>gh<e>līei* lui (f. 4 v°)	*adevărĕzъ scriptura lui Iō<a>n, <ѫ> ev<an>gh<e>līe lui*
17.	*cu čludă şi cu mienuni čĕu făcutu H<risto>s cu apa, de ō au făcutъ vinъ* (f. 4°)	*cu čīude şi cu mīnuni čĕu făcutъ H<risto>s cu apa če ō făcu vinъ*
18.	*cu bolnavii vindecăndъ ei* (f. 4 v°)	*şi cu bolʿnavīi vendecăndu-i*
19.	*şi morţii ѫviindъ* (f. 4 v°)	*şi morţīi ѫvīindu-i*
20.	*cum că-i elu D<u>mn<e>dz<e>u* (f. 4 v°)	*cum cъ īaste ačesta D<u>mn<e>dz<e>u*
21.	*adeverĕdză cu ačeѧ cum c-au ѫvisъ şi s-au sculatu diѫ moarte* (f. 4 v°—5 r°)	*adeverĕzъ ačĕѧ cum că au ѫvis şi sĕu sculàt deѫ morte*
22.	*Nu crĕdeţi* (f. 5 r°)	*Če nu crediţi*
23.	*crĕdem ѫ I<su>s, D<u>mn<e>dz<e>u dereptъ diѫ D<u>mn<e>dz<e>u dereptu* (f. 5 r°)	*credem ѫ Dumnezeu I<su>s, Dumnezeu dereptъ deѫ D<um>n<e>dzeu dereptъ*
24.	*nu crĕdeţi, fraţii mīei, a ѫşelătorilōr şi eretičilōr* (f. 5 r°)	*nu crediţi, fraţi<i> mѧi, ѫşelătorīi şi eretičilōr*
25.	*A doaō ѫvăţătură* (f. 5 r°)	<A> *2 ѫvă<ţă>turъ*
26.	*Spune-ne noaō ev<an>gh<i>lestъ* (f. 5 r°)	*Ne spune nōa ev<an>gh<i>lestul*
27.	*noi toţi amъ luatu* (f. 5 r°)	*e noi toţi am luatъ*

Analiza lingvistică făcută mai sus ne duce la următoarele concluzii:

1. Unele particularități fonetice ale copiei A (*adivărь*, *crediți*; *cunoștem*, *morte*; *Dumnedzeu*) sînt un indiciu probabil al originii transilvănene a copistului; copia pare a data de pe la jumătatea secolului al XVII-lea.

2. Făcînd abstracție de particularitățile sale regionale, fonetismul copiei A este mai apropiat de acela al originalului coresian decît fonetismul copiei P (A *de↑* — P *di↑*, A *singurь* — P *să↑gurь*, A *dereptь* — P *dereptu*, A *zicь* — P *dzicь*, A *ziče* — P *ğiče*, A *pohtescь* — P *poftescь* etc.). Sub acest raport, copia A este deci mai fidelă decît copia P.

3. Diferențele de ordin sintactic nu sînt concludente pentru gradul de fidelitate al celor două copii. Omisiunile și substituirile dau indicații prea sărace, și numai de detaliu: o indicație de zaceală este omisă de copistul A (vezi mai sus, p. 879, nr. 2), o altă indicație este omisă de copistul P (vezi *loc. cit.*, nr. 15); *Malyhïѧ* (vezi *loc. cit.*, nr. 14) în loc de *Miheia* (profetul care a prorocit nașterea lui Isus în Betleem) este o substituire greșită datorită copistului A; tot copistului A se datorește înlocuirea indicației pentru zaceala 47 din evanghelia lui Ioan (care cuprinde mărturisirea lui Isus despre identitatea sa cu Dumnezeu), care se potrivește cu celelalte indicații pe care le conține contextul (vezi mai sus, p. 879, nr. 12), cu indicația *37* (zaceală care cuprinde mărturisirea lui Isus că într-adevăr el este Hristos).

4. Diferențele între copia P și copia A, oricît sînt ele de numeroase și de variate, nu ating conținutul general al originalului coresian, după cum rezultă chiar din compararea celor două copii.

НЕИЗДАННЫЙ ОТРЫВОК ИЗ *I КАЗАНИИ* КОРЕСИ

РЕЗЮМЕ

Автор воспроизводит в транслитерации отрывок из копии *Казании* Кореси. Эта копия („копия P") была сделана в середине XVII в. в селе Почовелиште (р-н Беюш, обл. Кришана). В ней сохранились отрывки, отсутствующие в обоих известных экземплярах печатного произведения Кореси.

Вместо листов, отсутствующих в одном из экземпляров, переписчик добавил копию („копия A"), которая также дошла до нас в неполном виде. В статье воспроизводятся и сохранившиеся в копии A тексты, соответствующие тексту, воспроизведенному по копии P.

Тексты сопровождаются сравнительно-языковедческим разбором, из которого вытекают следующие выводы:

1. Некоторые фонетические особенности копии A указывают на вероятность трансильванского происхождения переписчика. По-видимому, копия восходит к середине XVII в.

2. Фонетический характер копии A ближе к оригиналу Кореси, чем фонетический характер копии P.

3. Различия синтаксического порядка не дают исчерпывающих указаний относительно степени достоверности обеих копий. Пропуски и замещения дают скудные указания и то лишь о деталях.

4. Различия между копиями P и A не касаются общего содержания оригинала Кореси.

UN FRAGMENT INÉDIT DE LA *CAZANIA I* DE CORESI

RÉSUMÉ

L'auteur reproduit, en translittération, un fragment d'une copie de la *Cazania I* (livre de sermons) de Coresi. Cette copie (« copie P ») a été exécutée, vers la moitié du XVIIe siècle, dans la commune Pocioveliște (district de Beiuș, région de Crișana). Elle conserve les fragments qui manquent aux deux exemplaires connus de l'édition de Coresi.

A la place des feuilles manquant dans l'un des deux exemplaires, un scribe a ajouté une copie (« copie A ») qui, elle aussi, nous est parvenue incomplète. L'article reproduit aussi les textes conservés de la copie A, qui correspondent au texte reproduit de la copie P.

Les textes sont suivis d'une analyse linguistique comparative, dont l'auteur tire les conclusions suivantes :

1. Certaines particularités phonétiques de la copie A sont un indice probable de l'origine transylvaine du copiste ; la copie semble dater de la moitié du XVIIe siècle.

2. Le phonétisme de la copie A est plus proche de celui de l'original de Coresi que le phonétisme de la copie P.

3. Les différences d'ordre syntaxique ne sont pas concluantes pour le degré de fidélité des deux copies. Les omissions et les substitutions ne donnent que de pauvres indications de détail.

4. Les différences entre les copies A et P n'affectent pas le contenu général du document original.

OBSERVAŢII ASUPRA CONSTRUCŢIEI PARATACTICE ROMÎNEŞTI *și și*

DE

FLORICA DIMITRESCU

Cercetătorii care au menționat prezența în limba textelor noastre vechi a construcției paratactice *și și* au interpretat în acelaşi fel fenomenul. Astfel Hasdeu comentînd în *Cuvente den Bătrîni* I, 176 un pasaj în care apare cuplul *și și* consideră că aici avem de-a face cu repetarea conjuncției, iar Densusianu notează în *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 289, la cap. ,,Conjuncții'' : ,,*și și*, comme répétion de renforcement, apparaît parfois là où dans la langue d'aujourd'hui un seul *și* est usité''. Din ambele mențiónări reiese că amîndoi lingviştii citați considerau că în *și și* ar fi vorba de simpla repetiție a conjuncției copulative *și*. Despre cauza acestei ,,repetiții' nu ni se dă nici o indicație deşi, din felul în care este redactată fraza citată din Densusianu s-ar putea deduce că este vorba de o greşeală din neatenția celui care scria. Considerăm, de la început, că un astfel de punct de vedere nu poate intra în discuție [1] luîndu-se în considerație numărul relativ ridicat al cazurilor în care apare acest *și și* în limba textelor noastre vechi : neatenției scribului sau tipografului i se pot atribui cîteva cazuri [2], dar nu zeci de situații ca cele amintite [3]. Totuşi, nu acest argument de natură mai mult logică este în măsură să ne ducă spre o altă

[1] De asemenea, credem, că nu poate fi susținută ipoteza că această ,,repetiție'' ar fi de natură stilistică, pentru că în nici o altă situație nu a fost înregistrată repetiția i m e d i a t ă a conjuncției în lucrările consacrate repetiției în limba romînă (J. Byck, *La répétition en roumain* in ,,Bulletin Linguistique'' II, 1934, p. 3—21 ; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 270).

[2] Din textele urmărite un singur caz ar fi susceptibil de a fi interpretat ca o greşeală : Şi ĭarâ căndь fu dupâ optь zile ĭarâ ĕra plьuntru ŭčeničĭi lui *și și* Ѻoma cu nuşĭi (Coresi, *Cartea cu învățătură*, p. 151) (De cîte ori vom cita *Cartea cu învățătură* citatele se vor referi la paginile numerotate ale exemplarului tipăriturii existente în Biblioteca Academiei R.P.R.) avînd în vedere că în textul Evangheliei de la p. 144 nu apare dublu *și*. Totuşi, nici în acest caz nu putem avea completa siguranță că este o greşeală deoarece și în alte puncte textul Evangheliei de la pagina 151 nu concordă cu textul Evangheliei de la p. 144.

[3] De altfel păstrarea pînă în zilele noastre a acestei construcții în limba populară și familiară, vorbită, infirmă această ipoteză.

explicație ci sensul construcției. Adresîndu-ne conținutului cuprins în exemplele date de Hasdeu și de Densusianu și în alte citate care conțin juxtapunerea *și și*, am ajuns la o altă interpretare decît cea dată de lingviștii amintiți. Nici unul dintre exemplele pe care le-am avut la dispoziție nu a confirmat teza că cel de-al doilea *și* ar fi conjuncția copulativă care repetă prima conjuncție *și*. Atît în exemplele date de Hasdeu și de Densusianu cît și în celelalte citate examinate, contextul ne indică nu prezența conjuncției *și* repetată, ci alăturarea conjuncției *și* de adverbul *și*. După cum se știe, în limba romînă suportul fonetic *și*, provenit din adverbul lat. *sic*, are două valori gramaticale [1] (conjuncție și adverb [2]) și au fost situații care cereau ca lîngă conjuncția *și* să se adauge un *și* adverb întăritor. În relația dintre cei doi termeni identici din punct de vedere formal, distingem o opoziție marcată prin accent. Într-adevăr diferența dintre cei doi *și* succesivi se realizează prin deosebirea de intonație : primul *și*, neaccentuat, este conjuncție, iar al doilea *și*, marcat prin accent (corespunde, semantic, lat. *etiam* sau *iam*), este adverb. Diferențierea lexico-gramaticală a lui *sīc* latin a determinat scindarea lui în două cuvinte în limba romînă (*și* conjuncție — *și* adverb) a căror neutralizare [3] inițială, pe care trebuie s-o presupunem, a fost îndepărtată prin accent, care a devenit trăsătura pertinentă a adverbului. Neobservarea acestei caracteristici distinctive a uneia dintre cele două unități în discuție a făcut ca Hasdeu și Densusianu să interpreteze eronat suita *și și* ca două conjuncții. Lingviștii citați cînd au interpretat ambii *și* drept conjuncții au plecat de la mai marea frecvență a conjuncției *și* în romînă în raport cu adverbul *și*, bazîndu-se pe „solidaritatea" valorii gramaticale cu valoarea semantică [4].

Dacă ne referim la p o z i ț i a parataxei *și* c o n j u n c ț i e — *și* a d v e r b în frază, remarcăm că de cele mai multe ori cuplul amintit apare între două elemente (substantive, verbe etc.) relativ egale în planul semnificației dintre care însă al doilea apare ca mai important ceea ce se reliefează tocmai prin adverbul *și* :

Și cu glasulь sьu mâ.ɮgâe inimile ūčeničilōr săi *și și* spьmântarĕ lor tocmi (Coresi, *Cazania cu învățătură*, p. 147).

Că cu pïerderĕ amu avuțïei *și și* alte năpăști, cьtrâ ēl trage pre noi (*Ibidem*, p. 272).

Și ca lu Dūmnezeu slavâ dьndu-i, *și și* altora pildâ le fu a proslăvi și a lăuda pre Dumnezeu (*Ibidem*, p. 505).

---

[1] Se observă că și în alte limbi, de proveniență foarte diferită, este utilizat același cuvînt cu funcție de conjuncție copulativă și de adverb de întărire, de ex. *i* în vechea slavă (A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948, I, p. 350), *edhe* în albaneză (Fjalor i gjuhës shqipe, Tiranë, 1954, p. 102), *et* în franceză (Larousse du XX-e siècle s.v.).

[2] Despre raportul dintre adverb și conjuncție v. S. Karcevsky, *Sur la nature de l'adverbe*, TCLP. VI, p. 107—108.

[3] Pentru problema neutralizării în ansamblu cf. Travaux de l'Institut de linguistique, II, 1957, Paris (La notion de neutralisation dans la morphologie et le lexique) unde multe articole, tratează în special despre neutralizare în morfologie. V. de ex. răspunsurile date de E. Alarcos Llorach, J. Kuryłowicz, J. Mattoso Camara, N. Pilch, R. Posner, K. Togeby etc.

[4] G. Galichet, *Valeurs sémantiques et valeurs grammaticales*, în „Journal de Psychologie", 1948, p. 206.

Prespre puținь dūpâ ačěѧ plănğe-vōr *și și* de alь lor lipsi-se-vōr (*Ibidem*, p. 510).

Că ačel č[in]stitь părinte *și și* noi am multь vrem avě a fače byne printru voѧ dōmnilor vostre. (Al. Rosetti, *Scrisori romînești din arhivele Bistriței*, București, 1944, p. 69).

Alteori, mai puțin frecvent însă, adverbul *și* apare alături de conjuncția *și* înaintea ultimului termen al unei înșirări mai mari ca de exemplu:

Carele amu săntь ačělě lucrure? Curvïia, necurățïia, chinul râvnirei čëia reaoa și asupričiunĕ, camâta *și și* alalte (Coresi, *Id. ib.*, p. 49).

Foarte deseori în asemenea cazuri, între elementele înșirate, apare conjuncția *și* care într-un fel reliefează fiecare element, iar la sfîrșit se atrage atenția îndeosebi asupra ultimului element distins prin adverbul *și*:

Că čine va birui nevoѧ năpăștilōr și grija și scrьba *și și* alte chinuri, děčïia și chinulь necredinței, nevoiaște — șь sine și se tescuiaște (Coresi, *Id. ib.*, 601).

Acea ni rogămu dumnitale și jipăn [esei] dumnitale *și și* coconui dumitale (Hasdeu, *Cuvente den betrani*, I, p. 174).

Au fost: Nacul Pîrcălabul, și Eremïa Murguleț și Stefan Murguleț și Epatie Murguleț *și și* alți fečori de boĭari (I. Bianu,Documente sec. XVI, p. 4).

S e m a n t i c, adverbul *și* are în combinația cu conjuncția *și* sensurile pe care le posedă de obicei cînd apare singur, astfel:

Chiar

Se sui Dūmnezeu de la Avraamь căndь stьtu dě grăire lui și mūlte și altele ca ačelea *și și* acmu ѧtru Evanghelie grăѧște domnul (Coresi, *Id. ib.*, 525).

Încă

Če și ačïčea sьntь cu trupulь *și și* acolo ѧpreună șezь cu tatâlь dumnezeѧște (*Id. ib.*, 527).

În plus, de asemenea

Și ĭarâ căndь fu dupâ optь zile ĭarâ ēra ѧlьuntru ūčeničii lui *și și* Ѳoma cu nușïi (*Id. ib.*, 151).

★

Remarcăm mai sus că diferența dintre cei doi *și* se realizează prin mijlocirea accentului, trăsătură distinctivă a adverbului. Accentul însă fiind un element al intonației, al graiului viu, un fenomen de audiție prin excelență, deci care este pus în valoare numai în raportul dintre emițător și ascultător, nu a fost considerat suficient pentru a marca diferențierea sensului în limba literară, cu caracter dominant scris. Evident, că o lectură atentă face ca și limba scrisă să se d e c o d e z e — în terminologia mo[d]ernă — corect dar aceasta presupune un anumit efort. Dacă nu pierdem din vedere nici faptul că în frază accentul cuvîntului trebuie să se adapteze accentului frazeologic[1], credem că putem descoperi în acestea motivele pentru

[1] v. A. Belić, *L'accent de la phrase et l'accent du mot*, TCLP. IV, p. 184 și urm.

care astăzi limba literară nu cunoaște construcția *și și* (limba literară admite cuplul format din unitățile *și și* dar nu juxtapuse, ci la o mică distanță, de exemplu : *a cîntat și a și jucat*) ; în limba literară ideea respectivă este redată prin conjuncția *și* urmată de adverbe sinonime cu adverbul *și* : *încă*[1], *chiar*, *în plus*, *de asemenea* etc. În limba literară s-a realizat astfel un progres pentru că între două cuvinte identice, distinse prin accent, și două cuvinte cu corp fonetic diferit, s-a preferat cea de-a doua posibilitate, mai clară și mai lipsită de echivoc. În limba contemporană construcția *și și* apare numai în limba vorbită, familiară, și în limba populară în construcțiile de tipul: Gheorghe, Ion *și și* Andrei („încă, în plus") ; am mîncat *și și* am băut („în plus") ; X a venit *și și* a plecat („imediat") ; au fost convinși să vină Marin, Stan *și și* Radu („chiar"). Este adevărat însă, că și în acest sector al limbii pătrund din ce în ce mai mult construcțiile *și chiar*, *și de asemenea*, *și încă* etc. Astfel un factor de progres în limbă manifestat mai întîi într-un sector (limba literară) este pe cale să pătrundă în întreaga limbă. Acest caz este o concretizare a legii cu caracter cu totul general formulată de J. Kuryłowicz : „Pentru a restabili o diferență de ordin central (în situația noastră între două funcții diferite) limba abandonează o diferență de ordin mai marginal" (în cazul nostru diferența se realiza prin accent numai în planul vorbirii) [2].

*

În rezumat :

1. În succesiunea *și și* trebuie văzut în primul *și* o conjuncție copulativă și în al doilea *și* un adverb de întărire.

2. Între unitățile *și și* cel de-al doilea, adverbul, comportă o intonație specială ca trăsătură relevantă.

3. Distincția prin accent nu a satisfăcut limba literară care a recurs la alte procedee pentru exprimarea unui conținut identic ; astăzi parataxa *și* adverb — *și* conjuncție nu mai poate fi întîlnită decît în vorbirea populară și familiară, mai puțin atente la aspectul estetic al limbii decît limba literară.

К ВОПРОСУ О ПАРАТАКТИЧЕСКОЙ КОНСТРУКЦИИ *și și* В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Исследователи, отметившие в языке древнерумынских текстов паратактические конструкции *și și*, одинаково истолковали это явление: они считают, что речь идет о повторении соединительного союза *și* и не разбирают причин этого „повторения". Рассмотрение многочисленных мест, в которых проявляется обсуждаемая паратактическая конструк-

[1] Prima construcție care a înlocuit în limba veche succesiunea *și și* a fost *și încă* (trecînd prin faza *și încă și*, de exemplu *și încă și alte multe mari darurile lui dumnezeu ce nu e puteare de-a supunerea* CC[2] predoslovie V).

[2] *La nature des procès dits „analogiques"*, Acta Linguistica, V, 1, p. 31.

ция, приводит автора к заключению, что в построении *și și* надо усматривать сочетание союза *și* и наречия *și*. В соотношении обоих терминов, тождественных с формальной точки зрения, различается выделяемое ударением противопоставление. Лексико-грамматическая дифференциация латинского *sīc* обусловила распад его на два отдельных слова в румынском языке (*și* союз и *și* наречие), первоначальная нейтрализац я которых снимается ударением, ставшим признаком наречия. Все же это различие в связи с ударением не удовлетворяет литературный язык, ищущий других путей выражения аналогичного содержания: этим обясняется, почему в настоящее время паратактическое построение *și și* встречается лишь в разговорном обиходном языке — менее взыскательной эстетической форме, чем литературный язык.

OBSERVATIONS SUR LA CONSTRUCTION PARATACTIQUE ROUMAINE *și și*

RÉSUMÉ

Les chercheurs qui ont mentionné la présence, dans la langue des anciens textes roumains, de la parataxe *și și* ont interprété tous le phénomène de la même manière et notamment ont considéré qu'il s'agit de la répétition de la conjonction copulative *și*, sans analyser les causes de cette « répétition ». L'examen d'un grand nombre de passages contenant cette parataxe a amené l'auteur à considérer que, dans la construction *și și*, nous avons à faire avec la conjonction *și* et l'adverbe *și*. On distingue une opposition marquée par l'accent dans la relation entre ces deux termes identiques du point de vue formel. La différenciation lexico-grammaticale du lat. *sīc* a déterminé sa scission en deux mots, dans la langue roumaine (*și* conj. et *și* adv.) ; leur neutralisation initiale a été éloignée par l'accent, qui est devenu la marque de l'adverbe. Pourtant, cette distinction, de nature accentuelle, n'a pas suffi à la langue littéraire qui a fait appel à d'autres procédés pour exprimer un contenu identique ; c'est pourquoi, aujourd'hui, la parataxe *și și* n'est plus rencontrée que dans le langage populaire et familier, moins attentif à l'aspect esthétique de la langue.

FONEME ŞI GRAFEME VOCALICE ÎN ORTOGRAFIA IONIC-ATICĂ CLASICĂ

DE

I. FISCHER

Academicianului E. PETROVICI,
omagiu la cea de a 60-a aniversare

Fără îndoială că printre elementele constitutive a ceea ce a fost numit „miracolul grec" un loc nu din cele mai umile este deţinut de crearea alfabetului, prin transformarea şi adaptarea scrierii silabice de provenienţă semitică. Prin aceasta, anonimii alcătuitori ai alfabetului grec pot fi consideraţi drept precursori ai fonologiei iar lista literelor greceşti drept primul inventar al fonemelor unei limbi [1]. O încununare a scrierii greceşti o reprezintă alfabetul clasic ionic-atic, constituit oarecum definitiv în secolul al IV-lea î.e.n.; este sistemul folosit pînă azi în notarea textelor greceşti [2]. Ne propunem în cele ce urmează să scoatem în evidenţă caracterul deosebit de subtil al analizei „fonologice" care stă la baza ortografiei clasice greceşti. Ilustrarea o vom face luînd în discuţie notarea vocalelor.

În secolele V—IV, adică în epoca în care s-a constituit sistemul ortografic clasic, dialectul atic cunoştea următoarele foneme vocalice: *ā*, *ă*, *ę̄*, *ẹ̄*, *ẹ̆*, *ī*, *ĭ*, *ǭ*, *ọ̄*, *ọ̆*, *ǖ*, *ü̆*, notate, respectiv, cu α, α, η, ει, ε, ι, ι, ω, ου, ο, υ, υ [3]. După cum se poate observa, numai la timbrele *e* şi *o* cantitatea şi chiar gradul de deschidere, pentru vocalele lungi, sînt consemnate în scris, în timp ce pentru *a*, *i* şi *ü*, acelaşi semn notează şi vocala

---

[1] Se ştie că, în general, cu ajutorul literelor se notează foneme, nu sunete. Cf. A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague—Bucureşti, 1947, p. 15.

[2] Vezi E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, München, 1934, vol. I, p. 137—150, şi în special, pentru problema pe care o discutăm aici, p. 145—148.

[3] Cf. M. Lejeune, *Traité de phonétique grecque*, Paris, 1947, p. 187, 199—200, 202—203. Amintim, pentru claritatea discuţiei, că în dialectul şi în epoca de care ne ocupăm, fonemul *u* nu există, iar diftongii grafici ει şi ου notează un *ẹ̄* sau *ọ̄*, fie că acesta provine dintr-un vechi diftong *ei* sau *ou*, fie dintr-o contracţie sau o lungire compensatorie; valoarea fonetică a vocalei era aceeaşi, indiferent de origine.

lungă și pe cea scurtă. Cu alte cuvinte, grupului de cîte trei foneme de timbru *e* și *o* îi corespunde un grup de cîte trei grafeme, în timp ce pentru perechile de foneme de timbru *a*, *i* și *ü* există numai cîte un singur grafem. Explicația tratamentului grafic diferit al fonemelor vocalice o găsim cercetînd randamentul funcțional al opozițiilor dintre ele.

Cele trei foneme de timbru *e* : *ẹ̆* (ε), *ẹ̄* (ει) și *ę̄* (η) sînt folosite în opoziții morfologice foarte frecvente, unde constituie unicul element al opoziției. Astfel, adjectivele de tipul ἀληθής disting prin acest mijloc nominativul singular masculin ἀληθής de nominativul singular neutru ἀληθές și de nominativul plural masculin ἀληθεῖς. Tot așa, la verbe, opoziția ε∼η distinge indicativul de conjunctiv în numeroase forme : ind. prez. pers. II pl. λύετε, conj. prez. pers. II pl. λύητε (medio-pasiv λύεσθε și λύησθε), ind. prez. dual λύετον, conj. prez. dual λύητον (medio-pasiv λύεσθον și λύησθον), ind. viit. pers. II pl. λύσετε, conj. aor. pers. II pl. λύσητε (mediu λύσεται și λύσηται ; dual λύσετον, λύσητον și, mediu, λύσεσθον, λύσησθον), ind. prez. pers. II sg. medio-pasiv λύεται, conj. prez. λύηται [1]. Opoziția ει∼η distinge indicativul de conjunctiv la verbele contrase în -εω : ind. prez. pers. II pl. ποιεῖτε, conj. prez. pers. II pl. ποιῆτε (dual ποιεῖτον și ποιῆτον, medio-pasiv ποιεῖσθε, ποιεῖσθον și ποιῆσθε, ποιῆσθον), ind. prez. pers. III sg. medio-pasiv ποιεῖται, conjunctiv ποιῆται etc.

Randamentul funcțional al opozițiilor dintre fonemele de timbru *o* : *ọ̆* (ο), *ọ̄* (ου), *ǭ* (ω) este și mai ridicat. În flexiunea nominală, opozițiile dintre cele trei foneme servesc la distingerea unor cazuri la temele în *-o/e* : nom. sg. λόγος, ac. pl. λόγους ; ac. sg. λόγον, gen. pl. λόγων ; în declinarea articolului : nom. sg. neutru τό, gen. sg. masc. și neutru τοῦ, nom.-ac. dual τώ. În flexiunea verbală opoziția ο∼ω și ου∼ω servește de asemenea la distingerea indicativului de conjunctiv : ind. prez. pers. I pl. λύομεν, conj. λύωμεν, pers. III pl. ind. λύουσι, conj. λύωσι (ind. viit. λύσομεν, λύσουσι conj. aorist λύσωμεν, λύσωσι) ; la medio-pasiv se adaugă și pers. I sg. ind. prez. λύομαι, conj. λύωμαι ; în conjugarea verbelor contrase în -οω, opoziția ου∼ω apare și la pers. II pl. și la dual : μισθοῦτε, μισθοῦτον și μισθῶτε, μισθῶτον.

Opoziția dintre lungi și scurte la celelalte foneme vocalice are un randament fonologic mult mai scăzut.

Între cele două foneme de timbru *a*, opoziția se manifestă într-un număr infim de cazuri, datorită faptului că orice *ā* a devenit *ę̄* (η) în dialectul atic, exceptîndu-se cazurile cînd *ā* este precedat de *i*, *e* sau *r* [2]. Deoarece fenomenul fonetic a avut loc pînă relativ tîrziu, *ā* de origine secundară (de tipul τιμᾶν sau πᾶσα) e puțin frecvent, astfel încît, cu excepția pozițiilor amintite și a unui număr restrîns de împrumuturi din alte dialecte (λοχᾱγός), fonemul *ā* apare extrem de rar. Dar și în pozițiile unde existența lui *ā* este posibilă (precedat de *i*, *e* și *r*), randamentul funcțional

[1] N-am luat în considerare cazurile cînd alături de opoziția de timbru vocalic intervenea și o opoziție de accent (τίθετε/τιθῆτε etc.), menținîndu-ne numai la faptele în care opoziția vocalelor e singurul element diferențiator.

[2] Fenomenul fonetic este mult mai complex decît rezultă din enunțarea de mai sus ; aici însă ne interesează numai rezultatul, inexistența lui *ā* în anumite poziții. Cf. M. Lejeune, *op. cit.*, p. 204 și urm.

al opoziţiei este foarte scăzut: fiind absentă din sistemul morfologic [1], se reduce la cîteva fapte lexicale, care nu depăşesc nici numeric nici ca semnificaţie simplele omonime [2]. Amintim că pentru dovedirea opoziţiei la fonemele de timbru *e* şi *o* nu a fost necesar să facem apel la vocabular.

Situaţia vocalelor *i* şi *ü*, provenite din sonante vocalice indo-europene, nu este mult diferită de cea descrisă mai sus. Vocalele lungi sînt relativ puţine la număr: unele moştenite (ῑς, λῑμός, πῑνω, θῡμός, μῦς etc.) [3], altele de origine secundară (ἰχθῑδιον, πηγνῦτο < -υι-) [4]. Opoziţia ῑ~ῐ, ῡ~ῠ este folosită în morfologie în rarele cazuri ale aşa-numitului augment temporal: verbele care încep cu o vocală scurtă lungesc vocala iniţială la timpurile cu augment; opoziţia există numai între persoanele I şi II pl. ale prezentului şi imperfectului indicativ: prez. ῐκετεύομεν, ῠβρίζομεν, imperf. ῑκετεύομεν, ῡβρίζομεν [5]. În afară de aceasta, există şi aici o serie de fapte lexicale: θῡμώδης „asemănător cu cimbrul", θῡμώδης „curajos" (derivate de la două cuvinte diferenţiate şi prin accent: θύμος şi θῡμός), μῠ́λος „moară" (rar pentru μύλη), μῡ́λος, un fel de peşte (scris mai des μύλλος), νῦν „acum", νῠ́ν (de obicei enclitic) „deci" (sînt de fapt două forme ale aceluiaşi cuvînt), πῖνον „băutură fermentată", πίνος „murdărie" (opoziţia se manifestă la cazurile oblice), πῡρός „grîu", gen. sg. πῠρός „foc" (cu derivatele πυρίδιον, πυρογενής, πυροφόρος, unele foarte rare), ῥῠ́μα „curs de apă", ῥῦμα „tir", ῥῡτήρ „trăgător cu arcul", ῥῠτήρ „protector", ῥῠτός „care curge", ῥῡτός „tras", σίδη „rodie", σῐ́δη „nufăr" (acelaşi cuvînt? ῐ e atestat şi la sensul „rodie"; cf. Liddell-Scott, s.u.), σῡρίζω „a cînta din sirinx", σῠρίζω „a vorbi ca un sirian", ac. pl. τῐ́τοῦς „care trebuie răzbunat", gen. sg. τῑτοῦς „auroră", φῠσιόω „a face apt", φῡσιόω „a face pe cineva orgolios" (ambele rare) [6]. Există, în schimb, o serie de cuvinte în care cantitatea lui ι sau υ este indiferentă: în afară de cazurile numeroase în care ι sau υ sînt urmate de o vocală şi se poate produce o scurtare după legea bine cunoscută, se pot cita:

[1] Vechea opoziţie dintre nominativul în *-ā* şi vocativul în *-ă* al temelor în *-ā* dispăruse prin extinderea lui *-ā* la vocativ. Cf. Ed. Schwyzer, *op. cit.*, I, p. 558.

[2] Un sondaj, care a luat în considerare cuvintele cu iniţiala ἐα-, ἰα- şi ῥα- dă rezultate interesante: singurele opoziţii sînt ἔᾰ, imperfect pers. 1 de la εἰμί (rar), ἔᾱ, interjecţie, şi ῥᾰ (enclitic!) „deci", ῥᾶ, nume de plantă. Dacă adăugăm şi cuvintele diferenţiate şi prin accent, lista se îmbogăţeşte cu un singur exemplu: ἰᾱτός „care poate fi vindecat", ἴᾰτος „parfumat cu violete". În schimb există cazuri de folosire indiferentă a cantităţii, fără schimbarea sensului: ῥᾱ̆νῶ, viit. de la ῥαίνω, ῥᾱ̆χία „stîncă" (e drept că forma cu *ă* e tardivă). În exemplele de mai sus, cantitatea a fost stabilită cu ajutorul metricii; nu s-au avut de aceea în vedere decît silabele deschise.

[3] Cf. M. Lejeune, *op. cit.*, p. 169 n. 3, 170.

[4] *Ibidem*, p. 198.

[5] Existenţa augmentului este confirmată de metrică (Schwyzer, *op. cit.*, p. 655), dar originea este analogică şi frecvenţa destul de redusă (o parte din verbele în ἰ-, ἱ- sau ὑ- aveau la origine un *F* sau un σ iniţial, fapt care determină uneori folosirea augmentului „silabic".

[6] Lista de mai sus nu este completă, ea cuprinde numai rezultatul extragerii din dicţionarele curente a cuvintelor care încep cu consoană + ι sau υ. După cum se poate observa, opoziţiile sînt de importanţă secundară, cuvintele fiind rare, tardive sau derivate cu circulaţie limitată; uneori e vorba de cazuri gramaticale diferite, unde contextul face orice confuzie imposibilă. Cantitatea, stabilită cu ajutorul versificaţiei (ţinîndu-se seama, prin forţa lucrurilor, şi de poezia altor epoci decît cea în discuţie), nu are totdeauna gradul de certitudine dorit.

γίγας „gigant”, Γύγης nume propriu, σίραιος „vin dulce”, σιρός „vas pentru grîu”, σίσυμβριον, nume de plantă, σίφων „tub, sifon etc.”, χύμα (χῦμα) „revărsare”, ψιμίθιον (și ι și υ au ambele cantități) [1].

Din cele expuse mai sus se poate constata că randamentul funcțional al opoziției dintre vocala lungă și cea scurtă la timbrele *a*, *i* și *ü* este considerabil mai scăzut decît acela al triplei serii de foneme de timbru *e* și *o*. Folosirea unui singur semn grafic pentru acestea din urmă ar fi creat confuzii supărătoare, cîtă vreme în cazul celor dintîi, unde opozițiile sînt aproape exclusiv din domeniul lexicului, confuziile sînt practic imposibile, datorită contextului; cuvintele deosebite numai prin cantitatea acestor vocale se comportă așadar întocmai ca omonimele totale. Fiind, cel puțin practic, „omofonematice”, ele pot fi și „omografe”.

ГЛАСНЫЕ ФОНЕМЫ И ГРАФЕМЫ В КЛАССИЧЕСКОЙ ИОНИКО-АТТИЧЕСКОЙ ОРФОГРАФИИ

РЕЗЮМЕ

Три ряда фонем тембра *e* и *o* обозначаются посредством трех различных графем (ε, η, ει и ο, ω, ου), между тем как два ряда (долгие и краткие) тембра *a*, *i* и *ü* обозначаются лишь одним графическим знаком (α, ι и υ). Автор объясняет разницу в обозначении функциональным эффектом фонологического противопоставления количеств в пяти тембрах гласных. Действительно, в то время как противопоставление ẹ̆ ~ ẹ̄ ~ ę̄ и, соответственно, ọ̆ ~ ọ̄ ~ ǭ весьма широко изпользовано в морфологии (см. вышеприведенные примеры, стр. 890), противопоставления ă ~ ā, ĭ ~ ī и ü̆ ~ ǖ появляются почти исключительно в области лексики (за исключением редких случаев „временного” наращения в глаголах, начинающихся на ĭ или ü̆). Если бы три фонемы тембра *e* или *o* обозначили одним лишь знаком, то произошло бы досадное недоразумение, чего не может случиться в словах, отличающихся лишь противопоставлением ă ~ ā, ĭ ~ ī или ü̆ ~ ǖ (см. примеры на стр. 891); что касается последних, аналогичных с омонимами в собственном смысле слова, то контекст фактически устраняет любую путаницу.

Вышеизложенное соответствие между функциональным эффектом противопоставления фонем и их графическим изображением выявляет чрезвычайную тонкость „фонологического” анализа, проявленную анонимными создателями ионико-аттического алфавита.

---

[1] Ca și în listele precedente, cantitatea vocalelor a fost stabilită cu ajutorul metricii, ținîndu-se deci seama numai de silabele deschise. De aceea am omis din lista de față cazurile în care ι și υ sînt urmate de grupurile oclusivă + lichidă sau oclusivă + nazală, deoarece la aceste grupuri granița dintre silabe e facultativă.

PHONÈMES ET GRAPHÈMES VOCALIQUES DANS L'ORTHOGRAPHE IONIENNE-ATTIQUE CLASSIQUE

RÉSUMÉ

Les trois séries de phonèmes des timbres *e* et *o* sont notées à l'aide de trois graphèmes différents (ε, η, ει et ο, ω, ου) tandis que les deux séries (longues et brèves) des timbres *a*, *i* et *ü* ne disposent que d'un seul signe graphique (α, ι et υ). L'auteur explique ce traitement différent par le rendement fonctionnel de l'opposition phonologique des quantités pour les cinq timbres vocaliques. En effet, tandis que les oppositions *ẹ̆* ∼ *ẹ̄* ∼ *ę̄* et, respectivement, *ọ̆* ∼ *ọ̄* ∼ *ǭ* sont largement employées en morphologie (voir les exemples ci-dessus, p. 890), les oppositions *ă* ∼ *ā*, *ĭ* ∼ *ī*, *ü̆* ∼ *ǖ* se manifestent presque exclusivement dans le domaine lexical (à l'exception des rares cas d'augment «temporel», aux verbes commençant par *ĭ*- ou *ü̆*-). Si l'on avait noté par un seul signe les trois phonèmes du timbre *e* ou *o*, il y aurait eu des confusions fâcheuses ; il n'en était pas ainsi pour les mots se distinguant seulement par l'opposition *ă* ∼ *ā*, *ĭ* ∼ *ī* ou *ü̆* ∼ *ǖ* (voir les exemples, p. 891) ; pour ces derniers, analogues aux homonymes proprement dits, c'est le contexte qui rend toute confusion pratiquement impossible, en déterminant leur signification.

La concordance, exposée ci-dessus, entre le rendement fonctionnel de l'opposition des phonèmes et leur représentation graphique met en évidence le haut degré de subtilité dans l'analyse « phonologique » atteint par les créateurs anonymes de l'alphabet ionien-attique, qui se sont avérés ainsi des précurseurs lointains de la phonologie moderne.

OBSERVAŢII ASUPRA PROCESULUI DE GRAMATICALIZARE A VERBELOR ÎN LIMBILE ROMANICE (II)

DE

M. MANOLIU

În prima parte a acestui articol [1], am discutat cîteva dintre aspectele procesului de gramaticalizare a verbelor romanice : 1. Elemente semantice favorabile gramaticalizării ; 2. Factorii care determină caracterul valorii gramaticale a auxiliarului. În capitolul al treilea ne-am oprit numai la două dintre tipurile de schimbări din cadrul sistemului verbal latin şi romanic care au favorizat extinderea formelor analitice : A. Restabilirea unei opoziţii pertinente dispărute ; B. Întărirea unei opoziţii pertinente. În paginile de faţă urmează să exemplificăm un al treilea tip de modificări (apariţia unei noi opoziţii pertinente) şi să analizăm ultimul dintre aspectele procesului de gramaticalizare pe care ne-am propus să le discutăm şi anume : căile de evoluţie ale auxiliarelor romanice.

APARIŢIA UNEI OPOZIŢII PERTINENTE NOI

Neîntreruptele prefaceri care afectează sistemul verbal nu se limitează la întărirea, restabilirea sau dispariţia unor opoziţii (ca de pildă imperativ = prezent/viitor). Fiecare limbă poate exprima un număr infinit de nuanţe, de calităţi ale acţiunii dar nu toate limbile exprimă absolut toate calităţile posibile şi au aceleaşi mijloace. Există în fiecare limbă o selecţie atît în ceea ce priveşte calităţile acţiunii cît şi mijloacele de exprimare a lor [2]. Nu e locul să ne oprim aci asupra cauzelor care determină această selecţie, direcţia de dezvoltare în sistem, în categorie grama-

---

[1] Vezi SCL, 3/1960, p. 561.

[2] Vezi Б. А. Серебренников, *К проблеме типов лексической и грамматической абстракции* în *Вопросы грамматического строя*, Moscova, 1955, p. 66–72.

ticală, a unui anumit mod de exprimare a calității verbale în limbile romanice. Cert este că o frecvență ridicată a apariției necesității de a exprima o anumită calitate a acțiunii verbale la un anumit grup social constituie premisa apariției unei noi dimensiuni a sistemului verbal din limba respectivă. Ea determină o frecventă folosire a unor mijloace de expresie proprii, dintre care limba poate prefera unul, așa fel încît un anumit mijloc de expresie ajunge să exprime constant aceeași calitate verbală. Frecvența și constanța în vorbire pot determina gramaticalizarea mijlocului de expresie respectiv. În limbile romanice sistemul verbal s-a îmbogățit simțitor, mai ales în ceea ce privește posibilitățile de exprimare a nuanțelor modale și temporale. Se dezvoltă un mod independent : condiționalul. Portugheza introduce în conjugare un viitor al necesității, romîna, un mod prezumtiv. Sîntem de părere că franceza prezintă o nouă dimensiune în sistemul temporal : Apropierea / nonapropierea în timp față de o altă acțiune, exprimată prin *venir* + *de* + infinitivul verbului de conjugat (pentru trecut) și prin *aller* + infinitiv (pentru viitorul I apropiat indicativ și imperativ).

INDICATIV

Viitor I	je chanterai
↑	
Viitor II apropiat	je viendrai de chanter
Viitor II	j'aurai chanté
Viitor apropiat	je vais chanté
↓	
Prezent	je chante
↑	
Trecut apropiat	je viens de chanter
Trecut	je chantais
↑	j'ai chanté, etc.
M.m.c. trecut apropiat	je venais de chanter

Am considerat pe *venir* și *aller* ca verbe auxiliare din următoarele considerente : a. constanța celor două mijloace de exprimare a calității verbale respective ; b. generalizarea acestora la trei momente principale ale acțiunii reale ; c. diferența dintre timpul auxiliarului și cel al întregii sintagme ; d. absența sensului lexical de „a veni" și de „a merge" în construcțiile temporale franceze [1].

Existența prepoziției între verb și complinire nu poate constitui un argument suficient în favoarea celor care susțin menținerea caracterului independent al verbului *venir* [2]. În retoromană *venio ad portare*, în sardă *appo a cantare* constituie forme sistematice de exprimare a viitorului.

[1] Vezi în privința importanței absenței sensului lexical în stabilirea caracterului de auxiliar art. acad. Al. Graur, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 4.

[2] J. Larochette consideră că sp. *ir* (+ *à* + infinitivul) nu s-a gramaticalizat din pricina prepoziției *à* („Revue des langues romanes", LXVIII/1939, p. 379).

TIPOLOGIA CĂILOR DE GRAMATICALIZARE VERBALĂ ÎN LIMBILE ROMANICE

Așa cum am menționat încă din introducere, materialul romanic a fost pe larg studiat în ceea ce privește căile particulare de evoluție ale verbelor auxiliare. Acest fapt ne permite să prezentăm evoluția verbelor auxiliare romanice într-o sinteză tipologică, fără a ne mai opri (decît în cazurile neclarificate) asupra condițiilor, cauzelor individuale, fără a urmări amănunțit modul particular de gramaticalizare. În sinteza noastră ne vom sprijini pe concluziile din lucrările anterioare și nu vom face decît să definim calitățile verbului respectiv în etapele principale ale gramaticalizării.

Avînd în vedere importanța complinirii în slăbirea sensului lexical al verbului care s-a gramaticalizat cît și în stabilirea direcției de dezvoltare a valorii sale gramaticale am sistematizat materialul studiat pornind nu numai de la sensul lexical ci și de la grupul sintactic din faza inițială. Aceste grupuri sintactice sînt :

I. Copulă + nume predicativ
II. Verb + nume predicativ circumstanțial
III. Verb + obiect direct
IV. Verb + circumstanțial < de scop / de loc

1. Copulă + nume predicativ

Verbe de stare

a. Folosirea verbului „a exista” cu un adjectiv a determinat transformarea lui în verb copulativ. Sensul de „existență” a subiectului apare ca neglijabil atunci cînd în primul plan al comunicării se impune necesitatea de a exprima existența calității subiectului într-un anumit moment, mod etc. [1].

Din combinația copulă + nume predicativ exprimat prin adjectiv verbal s-a dezvoltat în limba latină perfectum-ul [2] analitic al diatezei medii [3] și mult mai tîrziu perfectum-ul verbelor intranzitive verbe care se apropie din punctul de vedere al diatezei de cele medii. J. Kuryłowicz în *A propos des temps composés en roman* [4], consideră că punctul de plecare al construcției perfective *esse* + participiu trecut al verbelor intranzitive se află în modelul deponentelor, în momentul cînd opoziția *nascor/natus sum* a devenit *nasco/natus sum*. Astfel *venio/veni* a devenit *venio/*ventus sum*. Dar grupa deponentelor, categorie pe cale de dispariție, nu putea avea o influență atît de mare asupra unei grupe de verbe destul de nume-

[1] Vezi A. Meillet și J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris, 1927, p. 540.
[2] Vom folosi termenul de *perfectum*, în loc de *perfect*, cînd este vorba de întreaga serie temporală perfectivă, pentru a evita confuzia cu perfectul simplu.
[3] O. Rieman, *Sintaxe latine*, Paris, 1935, p. 238.
[4] În „Bulletin linguistique”, București, V/1937, p. 196—197.

roase ca aceea a intranzitivelor. Faptul că intranzitivele seamănă în ceea ce privește diateza cu verbele medii (acțiune făcută de subiect cu consecințe asupra subiectului) ne îndreptățește să credem că același proces care a avut loc în cadrul diatezei medii în latina preclasică s-a produs și în cazul intranzitivelor, atunci cînd s-a simțit nevoia creării unui nou perfectum.

b. 1. Latina populară își formează după secolul al IV-lea o diateză pasivă perifrastică completă, șterge neconcordanța dintre aspectul și timpul lui *esse* și timpul și aspectul întregii sintagme verbale. Astfel opoziția *claudor/clausum sum* se transformă în *clausum est/clausum fui*.

Același proces într-o măsură mai redusă, datorită concurenței tradiționalului *ser* a fost urmat în spaniolă de verbul *estar* [1]. Construcții de același tip se întîlnesc și în italiană (*sta scritto*) cu nuanțe stilistice deosebite, și foarte rar în romînă.

b. 2. În Italia de nord apare la pasiv o formație de tipul *fit cantatus* („devine, se face cîntat") [2]. Încă din latină existau verbe cu sens pasiv compuse dintr-o tulpină verbală sau adverb + *fio* (*patefio* „sînt deschis", *satisfio* „sînt satisfăcut"). Apariția pasivului dialectal de acest tip nu este surprinzătoare. Verbele „a se face, a deveni" sînt folosite în limbile romanice ca simple copule lexico-gramaticale [3]. Împreună cu numele predicativ acestea exprimă, paralel cu procesul de transformare, calitatea subiectului. Pierzînd nuanța durativ-eventivă, construcția va putea exprima, ca și *esse* + participiul trecut, procesul săvîrșit asupra subiectului pentru a determina apariția unei anumite calități.

b. 3. În același sens evoluează în portugheză verbul *ficar* „a rămîne". Pierzîndu-și sensul lexical din faza copulă lexico-gramaticală, *ficar* devine propriu uneori pentru exprimarea pasivului cu sens perfectiv puternic [4]. De ex. : *ficarom cansados*, sau *E per esta guysa ficou enguanada a grua* [5].

Verbe de mișcare

Unele limbi romanice ca spaniola, italiana, vechea franceză exprimă pasivul cu nuanță dinamică, durativă și cu ajutorul verbelor de mișcare. Chiar dacă sensul inițial al acestora era mai puțin general (ca de pildă sp. *andar* „a se plimba"), folosirea într-un anumit context de obicei cu un adjectiv, participiu sau gerunziu, care exprimă o stare exterioară sau sufletească [6], a subiectului duce la slăbirea sensului specific de mișcare [7]. Verbele se transformă în simple copule (cf. sp. *Todas vinien vestidas de*

---

[1] Garcia de Diego, *Gramatica historica española*, Madrid, 1951, p. 324.

[2] W. Mayer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, Paris, 1900, III, p. 343 ; I. G. Ascoli, *Archivio glottologico italiano*, III, p. 270.

[3] Vezi P. Diaconescu, în *Studii de gramatică*, II, București, 1957, p. 120.

[4] W. Mayer-Lübke, *op. cit.*, p. 346.

[5] Joseph Huber, *Altportugiesiches Elementarbuch*, Heidelberg, 1933, p. 308.

[6] Jose Roca Fons, *Sobre el valor auxiliar y copulativo del verbo* **andar**, în *Archivum*, Oviedo, 1954, fasc. 1, 23.

[7] Vezi Matthies Werner, „Revista de Filologia española", XX, 1933, p. 406–407.

capas traveseras [1]). Din acest moment ele au putut servi și la exprimarea diatezei pasive. Ca auxiliare, de diateză, ele prezintă avantajul că mențin o parte din ideea de mișcare, aduc o nuanță dinamică care nu se poate evidenția prin construcția cu verbe de stare.

De pildă it. *ando perduto*; sard *io vengo stimato da te* [2]; sp. ...*y cuya vida no andaba envuelta en fabulas* [3]; v. fr. *La conjuration s'en alloit dissipée* [4], rom. *firul vine bătut la margine* [5].

În concluzie, verbele „a fi", „a sta", „a rămîne", „a veni", „a merge", „a deveni" s-au gramaticalizat trecînd prin următoarele etape: A. copulă (+ nume predicativ) — B. auxiliar de aspect (+ participiu trecut) — C. auxiliar de diateză (+ participiu trecut pasiv).

2. Predicat verbal + nume predicativ circumstanțial

a. Verbele tranzitive și în special cele care exprimă o acțiune ale cărei consecințe, atingînd obiectul, interesează și subiectul, folosesc pentru exprimarea perfectului — rezultativ construcția *habeo* + participiul trecut. Sensul perfectiv al acestei construcții s-a dezvoltat din sintagme de tipul: *habeo* + participiul trecut, cu funcție de atribut al obiectului direct [6]. După unii *habeo* avea în acest caz sensul de „a poseda" [7], după alții „a ține" [8]. Dezvoltarea construcției în perfectum ar fi urmat una dintre aceste două căi: I A 1 verb predicativ „a ține" (+ participiu) — B auxiliar de aspect; II A 2 „a avea" (+ participiu) — B auxiliar de aspect.

Același fenomen s-a produs în Iberia în cazul verbului „a ține" sp. *tener*, pg. *ter*. [9].

b. Este bine cunoscut faptul că în afară de cîteva cazuri izolate, seria temporală perfectivă romanică pierde posibilitatea de a exprima aspectul și se transformă în timpuri absolute ale trecutului sau în timpuri de relație. Mai mult, în unele limbi romanice perfectul compus se substituie perfectului simplu, exprimînd un trecut absolut (în franceza vorbită [10], în dialectele din Muntenia și Moldova, în graiurile retoromane [11]). În spa-

---

[1] J. Larochette, *op. cit.*, p. 378.

[2] Giovani Spano, *Ortografia sarda nazionale ossia gramatica della lingua logudorese paragonata all'italiana*, Cagliari, 1840, I, p. 115.

[3] Jose Roca Fons, *op. cit.*

[4] A. Darmesteter, *Cours de grammaire historique de la langue française*, Paris, 1925, III, p. 112.

[5] Iorgu Iordan, SCL, I/1950, p. 277.

[6] A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935, p. 340; R. Lucot, *Remarques sur l'emploi de* **habeo** *avec le participe en* **-to**, în „Revue des études latines", XI, 1933, p.72 și urm.

[7] I. Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 604; W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, III, p. 391; Real Academia española, *Gramatica de la lingua castellana*, Madrid, 1920, p. 462.

[8] A. Meillet și J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris, 1924, p. 282.

[9] J. Larochette, *op. cit.*, p. 420—421; Eva Seifert, *op. cit.*, p. 237—238, 276, 345—361.

[10] Henri Bauche, *Le langage populaire*, Paris, 1928, p. 117—119; A. Darmesteter, *op. cit.*, p. 154—155.

[11] Th. Gartner, *Raetoromanische Grammatik*, Heilbronn, 1883, p. 108.

niolă, italiană sensul perfectiv este încă puternic, deşi în anumite cazuri slăbeşte [1].

Aşadar din (A) verb predicativ (+ atribut circumstanţial), *habeo* s-a transformat în (B) auxiliar de aspect apoi în (C) auxiliar de timp. Tot un auxiliar de timp s-a dezvoltat trecînd prin aceleaşi faze şi din grupul sintactic: copulă *esse* + nume predicativ exprimat prin participiul trecut al verbelor intranzitive.

3. Verb cu sens general + complement drept exprimat printr-o formă verbală (infinitiv sau conjunctiv)

Sistemul temporal latin a cerut, aşa cum am arătat în capitolul III, un nou viitor. Acesta s-a dezvoltat dintr-o serie de construcţii modale, al căror sens se apropia de cel al viitorului (după unii, el însuşi un mod al voinţei sau al intenţiei [2]) şi anume:

a_1) *Habeo + infinitivul.*

Din construcţia *habeo* + complement direct exprimat prin infinitiv se dezvoltă în latina clasică o construcţie modală cu valoare de posibilitate iar în latina populară cu valoare de necesitate. Existenţa celor două nuanţe modale paralele nu presupune inevitabil ciclul de dezvoltare lat. cl. posibilitate > lat. pop. necesitate > lb. rom. viitor aşa cum presupune J. Kuriłowicz (cf. M. Nicolau, *op. cit.*, p. 198). Se poate admite existenţa a două căi de dezvoltare: A verb + obiect direct exprimat prin infinitiv > B auxiliar de mod B 1 posibilitate / B 2 necesitate > C. viitor. Amîndouă căile sînt admisibile. Ipoteza este sprijinită de valoarea temporală de viitor pe care au primit-o construcţiile *possum* + infinitiv [3], *debeo* + infinitiv [4].

a_2) Evoluţia A—B 2—C este caracteristică de asemenea pentru formaţiile de tipul *habeo* + prepoziţie (*a* (*d*), *de*, *que*) + infinitiv (conjunctiv). De pildă:

Habeo ad + infinitivul verbului de conjugat devine unica formă de exprimare a viitorului în sardă: *app'a dare* („îţi voi da"), în sudul Italiei sic. *l'ai a mmannari* („o voi cere"); abruzzian *ajj a purtà* [5] („o vei purta"), v. romînă ...*n-am a te lăsa* „nu te voi lăsa" [6]. În schimb, v. franceză, provensală, catalana, spaniola, folosesc această construcţie cu valoare

---

[1] Vezi A. Bello y D. Rufino Cuervo, *Gramatica de la lengua castellana*, Paris, 1911, p. 165 şi Trabalza e Allodoli, *La Grammatica degl'italiani*, Florenţa, 1955, p. 212.

[2] Vezi T. Vianu, *Structure du temps et flexion verbale*, în „Bulletin linguistique", Bucureşti, XI, 1943, p. 8.

[3] I. Barbu, *Sintaxa limbii latine*, Bucureşti, 1947, p. 141.

[4] A. Darmesteter, *op. cit.*, p. 113; W. von Wartburg şi P. Zumthor, *Précis de sintaxe du français contemporain*, Berna, 1947, p. 9. Aceeaşi valoare o are construcţia *debeo* + infinitiv în sardă.

[5] G. Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, Berna, 1949, II, p. 384—385.

[6] B. P. Hasdeu, *Cuvente den betrani*, II, Bucureşti, 1878, p. 295.

modală de necesitate (B 2)[1]. În portugheză (*hei-de — me lavar* „mă voi spăla"), în italiana de sud (*aun da purtà, hî da purtà* „voi purta") construcția *habeo de cantare* a ajuns la un adevărat sens de viitor (C)[2], în timp ce în spaniolă *haver de* (*que*) + infinitivul are ca și *tener* (*que*) + infinitivul un puternic sens modal de necesitate (B 2).

a_3) *Habeo* + conjunctivul are în romînă valoare de viitor, păstrînd încă o ușoară nuanță modală.

b) *Volo* + *infinitivul*. Însoțit de un infinitiv cu funcție de complement direct, *volo* se transformă în auxiliar de mod — sensul său nu mai anunță o acțiune de sine stătătoare ci un mod de săvîrșire al acțiunii exprimate de infinitiv (cf. fr. mod. *je veux partir*) — și, în cele din urmă, în auxiliar de timp, cînd, pierzînd sensul modal optativ, servește la formarea viitorului. Ciclul evolutiv coincide cu cel al lui *habeo* + infinitiv.

Formația este caracteristică limbii daco-romîne (dialectal, formează și condiționalul : *a vrut cînta* „ar cînta"), se întîlnește în unele graiuri italiene, abruzz. *Vo vedé se tte le po da* [3] „voi vedea dacă ți le pot da", tessin. *Al vot manda* ; în val. Verzaca : *mi a voiba kanta* „voi cînta", chiar și în italiana literară ; ...*questa conversazione vuo le imbrogliarmi* (C. Goldoni) [4], în franceza de sud, din Elveția, Burgundia. *Cette pauvre dame ne veut plus vivre longtemps* („...nu va trăi mult timp") [5].

c) *Pouvoir* + infinitivul.

În limba franceză, conjunctivul prezent al verbului *pouvoir* + infinitivul verbului de conjugat constituie una dintre formele de exprimare a conjunctivului în propozițiune principală, cu valoare optativă (*Puisse-t-i venir* ! „de-ar veni !") [6]. În paranteză fie zis, nu se anunță oare apariția unui nou mod — optativul ? Cert este că în acest caz *il puisse* nu mai are sensul de „a putea" ci echivalează cu rom. *ar* și indică o modalitate a acțiunii exprimată de infinitiv.

d) *Debere* + infinitivul formează de asemenea viitorul în v. franceză și sardă.

e) *Acabar* „*a sfîrși*" + *infinitivul*.

În limba spaniolă, *acabar* + *de* + infinitivul exprimă un trecut foarte apropiat, echivalînd cu fr. *venir de* + infinitiv (de ex. *las seis acaban de dar* = fr. *six heures viennent de sonner*).

Din sintagma verb (predicativ) + complement direct, *acabar* a ajuns să primească valoare de auxiliar de aspect — terminativ (*acabar* indică terminarea acțiunii exprimate prin infinitiv, în prezent) și apoi de auxiliar

---

[1] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 361 ; F. de B. Moll, *Gramatica historica catalana*, Madrid, 1952, p. 336.
[2] G. Rohlfs, *op. cit.*, p. 384—385.
[3] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, III, p. 355;
[4] G. Rohlfs, *op. cit.*, p. 387 ; Salvioni, *Archivio Glottologico italiano*, IX, p. 232—233.
[5] W. von Wartburg et P. Zumthor, *op. cit.*, p. 10.
[6] C. de Boer, *Syntaxe du français moderne*, Leyde, 1954, p. 78.

de timp (acțiunea al cărei sfîrșit este plasată în prezent a fost considerată ca săvîrșindu-se în trecut).

În concluzie, verbele auxiliare „*a avea*", „*a ține*", „*a voi*", „*a putea*", „*a sfîrși*", „*a trebui*" au cunoscut următorul ciclu evolutiv : A verb predicativ (+ complement direct) — B1 auxiliar de mod ; B2 auxiliar de aspect — C auxiliar de timp. — D desinență.

4. Verb de mișcare + circumstanțial de scop exprimat prin infinitiv

Latina arhaică a folosit construcția *ire* + supin pentru a exprima o acțiune pe punctul de a se îndeplini și apoi o acțiune viitoare (de ex. *eo questum ad uicinam* „merg să mă plîng vecinei" ; sau lat. cl. *datum ire* „a fi pe punctul de a da" > lat. t. *datuiri* „cu sens de infinitiv viitor pasiv" [1]). În limbile romanice, gramaticalizarea verbelor de mișcare a cunoscut o neașteptată înflorire :

a. „A merge" + infinitivul verbului de conjugat exprima inițial deplasarea în spațiu în vederea săvîrșirii acțiunii exprimate prin infinitiv (cf. fr. *Allez lui porter ce message*, rom. *merg să învăț*). Mișcarea exprimată de *aller* implică : 1 deplasarea în spațiu și 2 în timp (durată). Din punctul de vedere al deplasării, în timp, sintagma exprimă următoarele momente :
I. Momentul începerii deplasării în spațiu.
II. { a Momentul final al deplasării în spațiu și
b Momentul începerii acțiunii exprimate prin infinitiv. Prin prezentul lui *aller* ambele momente sînt plasate în momentul vorbirii, deoarece durata deplasării în spațiu este inclusă în sensul durativ al verbului.

În momentul în care ceea ce era important în actul comunicării se referă la acțiunea exprimată de infinitiv (scopul), sensul de mișcare fizică al verbului *aller* slăbește. Atunci momentele I și II a devin neglijabile, în primul plan rămîne momentul II b, care prin prezentul auxiliarului *aller*, coincide cu momentul vorbirii. Astfel construcția exprimă o acțiune incoativă prezentă. Sensul este atestat în v. fr. și provensală (*va respondre* „începe să răspundă") [2].

De la sensul de incoativ prezent construcția evoluează în două moduri : în franceză și în portugheză, mai puțin în spaniolă, vorbitorii au considerat acțiunea al cărei început este plasat în prezent ca săvîrșindu-se în viitor. Astfel *vado* + infinitivul ajunge să exprime o acțiune viitoare. În franceză prezentul lui *aller* face încă simțită legătura momentului săvîrșirii acțiunii cu cel al vorbirii, de aceea viitorul acesta apare ca o „prelungire a prezentului" [3], ca un viitor apropiat. În portugheză, sintagma

---

[1] A. Meillet și J. Vendryes, *op. cit.*, p. 280—281.

[2] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, III, p. 357 ; G. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, Paris, 1930, p. 350—381.

[3] W. von Wartburg și P. Zumthor, *op. cit.*, p. 10.

are uneori valoare de viitor, fără nici o nuanță modală : „...*a não ser a ti, a quem queres que eu vám dar toda esta amizade*"[1].

În sudul Franței, în Gasconia, în Catalonia, datorită unei frecvente folosiri ca prezent istoric în evul mediu, construcția analitică incoativă *vado* + infinitivul a luat valoare de trecut. Astfel în catalana modernă, *vaig cantar* „am cîntat" ajunge în graiurile vorbite să înlocuiască integral cele două forme de perfect. Mai mult, catalana își formează și un perfect al subjonctivului din prezentul subjonctiv al verbului *anar* „a merge" : *vagi* + infinitivul verbului de conjugat[2].

Etapele parcurse de acest verb sînt așadar următoarele : A. *verb de mișcare* (+ *infinitiv cu funcție de complement circumstanțial final*).

B. *Auxiliar de aspect* : *incoativ* (+ *infinitiv*).

C. *Auxiliar de timp* + (*infinitiv*).

b. *Venir* + *infinitivul*

„A veni" (fr. *venir*) exprimă în sens propriu mișcarea de la un punct mai îndepărtat (originea) (I) spre un punct mai apropiat (ținta) (II).

b 1. Unit cu un infinitiv simplu s-au introdus prin *ad* (prepoziție care indică în cazul verbelor de mișcare atingerea punctului II), *venire* a evoluat paralel cu „a merge" (cf. rom. *vin să văd* „vin cu scopul de a vedea", fr. *je suis venu vous voir* În prima etapă A, construcția se referă la două momente temporale care coincid în conștiința vorbitorului datorită prezentului lui *venir* cu momentul vorbirii : I. Începutul acțiunii deplasării în spațiu.

II. { a. Sfîrșitul deplasării în spațiu
b. Începutul acțiunii exprimate prin infinitiv.

În faza următoare, B, **venir** + *infinitivul* exprimă începutul acțiunii indicate de infinitiv (**voir**) în momentul vorbirii, acțiune care a fost considerată ca posterioară momentului vorbirii. Aceasta a permis gramaticalizarea lui *venir* ca verb auxiliar de timp : viitor (C). Evoluția este atestată în graiurile retoromane din regiunea Rinului și Engadinul de sud (de ex. *Aly-auk manedxa tx-i-vanyés-a-plovír, s-il-sofel kalás*[3], „unchiul crede că va ploua dacă vîntul se înmoaie").

b 2. Unit cu un infinitiv introdus prin *de* (prepoziție care în cazul verbelor de mișcare anunță punctul de plecare I), *venir* va exprima următoarele momente :

I. { a. Momentul începerii acțiunii de deplasare
b. Momentul terminării acțiunii exprimată de infinitiv, considerată datorită prepoziției *de*, ca punct de plecare.

II. Momentul terminării acțiunii de deplasare.

Ca și în cazul verbului *aller*, amîndouă momentele coincid cu momentul vorbirii. Atunci cînd acțiunea exprimată de infinitiv devine mai importantă pentru vorbitor, momentele I a. și II devin neglijabile. Sin-

[1] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 358.
[2] Francisco de B. Moll, *Gramatica historica catalana*, Madrid, 1952, p. 336.
[3] Th. Gartner, *Handbuch der retoromanischen Sprache und Literatur*, Halle, 1910, p. 44.

tagma va exprima momentul legat de acțiunea indicată prin infinitiv și anume I b. De la sensul de acțiune terminată în momentul vorbirii, sintagma a evoluat spre sensul de acțiune săvîrșită anterior momentului vorbirii, într-un trecut apropiat (cf. fr. *je viens de sortir* „am ieșit chiar acuma!"). În franceză, auxiliarul *venir* poate fi folosit la prezent, imperfect și rareori chiar la viitor, după cum acțiunea este considerată în legătură cu un ansamblu de fapte prezente, trecute, sau viitoare.

În unele graiuri franceze se folosește cu aceeași funcție verbul *sortir* + *de* + infinitiv.

Schița evoluției se aseamănă cu cea urmată de *aller* : A. Verb de mișcare (+ circumstanțial exprimat printr-un infinitiv) — B. Auxiliar de aspect. — C. Auxiliar de timp.

★

Din analiza etapelor parcurse de verbele romanice în procesul de gramaticalizare se pot desprinde următoarele fapte :

1. Cu toată diversitatea lor, căile urmate de verbele auxiliare romanice se reduc la trei tipuri principale (v. tabloul 1).

2. În majoritatea limbilor romanice aceste serii evolutive au ca punct final auxiliarul de timp. Seria I este proprie și dezvoltării auxiliarului de diateză (C1). Urmărind raportul între numărul auxiliarelor de diateze (6) și cel al auxiliarelor de timp (1) constatăm că tipul I caracterizează dezvoltarea auxiliarului de diateză în limbile romanice cu un procent de

$$\frac{6 \times 100}{7} = 85{,}71\,\%.$$

3. Faza intermediară B este reprezentată în proporție de 85,33 % prin auxiliarul de aspect (I 100 %, II 100 %, III 56 %), ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că acesta a constituit, probabil datorită slabei poziții a aspectului în limbile romanice, elementul cel mai propice pentru dezvoltarea auxiliarului de timp.

4. Complinirile se împart în două categorii, după funcția lor sintactică și în consecință și după natura lor morfologică :

a. Nume predicative, exprimate, cum este firesc, prin forme verbale care au și funcții adjectivale, în speță participiul (prezent, trecut, viitor).

b. Complemente directe sau circumstanțiale, exprimate prin forme verbale care cumulează alături de funcțiile verbului pe cele ale substantivului, respectiv infinitivul.

5. Pentru a stabili mai precis dimensiunile locului ocupat de verbele auxiliare romanice aflate în ultima etapă a gramaticalizării (C), am considerat necesară cercetarea productivității lor în diverse limbi romanice. Ea reprezintă cîtul împărțirii dintre numărul de forme verbale în componența cărora intră (Fc) și numărul total de forme cuprinse în sistemul verbal al limbii respective (F). Deci $P = \frac{Fc}{F}$.

Rezultatele obținute le-am notat în paranteze drepte în tabloul 2. Pentru a da o imagine mai clară a operațiilor prin care am obținut

Tabloul 1

	A	>	B	>	C
I	*Copulă* + *nume predicativ*		*Auxiliar de aspect* + participiu trecut		1. *Auxiliar de diateză* pasiv (1, 2, 3, 4, 5, 6)
	1. esse adjectiv verbal sau 2. stare participiu trecut		— perfectiv —		2. *Auxiliar de timp* — trecut — (1)
	3 venire				
	4 vadere				
	5 fieri				
	6 ficar				
II	*Verb predicativ* + nume predicativ circumstanţial		*Auxiliar de aspect* + participiu trecut — perfectiv —		*Auxiliar de timp* — trecut —
	1. tenere				
	2. habere — participiu trecut				
III	*Verb predicativ* + complement exprimat prin infinitiv		*Auxiliar de mod*		*Auxiliar de timp* [>Desinenţă (1)]
	1. habere — direct		1 — necesitate + infinitivul sau conjunctivul		1 viitor
	2. pouvoir — direct		2 — posibilitate, optativ + infinitivul sau conjunctivul		2 conjunctiv-optativ
	3. volere — direct		3 — voinţă + infinitivul sau conjunctivul		3 viitor
	4. devoir — direct		4 — necesitate + infinitivul sau conjunctivul		4 viitor
	5. acabar — direct		*Auxiliar de aspect* 5 — terminativ		5 trecut
	6. vadere — final		6 — incoativ		6 viitor, trecut
	7. venire — final; de loc		7 — incoativ, terminativ		7 viitor, trecut
	8. sortir — de loc		8 — terminativ		8 trecut

Tabloul 2

	Aux.	Port.	Sp.	Cat.	Franc.	Prov.	It.	Sard.	Retorom.	Rom.
Numărul timpurilor compuse	A avea	6[0,24]	13[0,54]	9[0,50]	14[0,54]	9[0,47]	11[0,52]	11[0,52]	9[0,39]	2 + (1)[0,15]
	A fi	—	—	(7)[0,39]	(12)[0,46]	(7)[0,37]	(9)[0,43]	9[0,43]	2 + (8)[0,43]	7[0,35]
	A voi	—	—	—	(1)[0,038]	—	(2)[0,09]	—	—	1 + (1)[0,10]
	A sfîrşi	—	1[0,041]	—						
	A ține	9[0,36]								
	A merge		1[0,041]	(2)[0,11]	2 + (1)[0,115]	(1)[0,052]				
	A veni				2+(1)[0,115]				2+(2)[0,174]	
Nr. timpuri simple		10	9	9	8	10	10	10	10	10
Total timpuri		25	24	18	26	19	21	21	23	20
Total vb. aux.		2	3	3	5	3	3	2	3	3

cifrele respective, am indicat şi numărul formelor verbale atît compuse cît şi simple [1]. În paranteză rotundă am inclus numărul timpurilor care reprezintă variante combinatorii (de pildă timpurile compuse cu *a fi* în franceză sînt variante ale celor compuse cu *a avea*, deoarece ele se realizează prin *a fi* numai în puţinele cazuri cînd participiul trecut aparţine unui verb intranzitiv) sau dialectale (de ex. : rom. *am să cînt* reprezintă varianta viitorului literar *voi cînta*) (tabloul 2).

Se observă că în fiecare limbă există cel puţin un auxiliar cu o productivitate foarte mare oscilînd în jurul cifrei 0,50 (cu limita minimă 0,35 — şi limita maximă 0,54). În majoritatea limbilor romanice (8) apare un al doilea auxiliar cu productivitate relativ mare : de la 0,24—la 0,46. Faptele acestea măsoară favorabil locul important ocupat în sistemul temporal romanic de verbele auxiliare.

În acelaşi timp se evidenţiază o anumită stabilitate a numărului de verbe auxiliare folosite de fiecare limbă romanică, număr care oscilează în jurul cifrei 3.

Constanţa acestui număr în 6 din 9 cazuri, deci în proporţie de 67% anunţă desigur una din caracteristicile sistemului verbal analitic romanic şi se explică poate prin faptul că majoritatea auxiliarelor romanice intră în procesul de gramaticalizare încă din limba latină.

CONCLUZII

În cursul cercetării diacronice de mai sus s-au evidenţiat cîteva aspecte generale ale gramaticalizării dintre care unele sînt proprii oricărui proces de delexicalizare verbală, altele numai limbilor romanice.

Printre cele dintîi remarcăm următoarele :

1) Prezenţa unor factori semantici favorabili :

— gradul ridicat de generalitate al verbului predicativ pe care îl numim *verb abstract*

— sensul verbal al complinirilor

— identitate între cauzele (subiectele) celor două acţiuni (atît a verbului abstract cît şi a complinirii).

2) Caracterul valorii gramaticale a verbului auxiliar este determinat direct de valoarea gramaticală a complinirii şi indirect de sensul lexical al verbului abstract.

Printre aspectele caracteristice gramaticalizării verbelor romanice pot fi trecute următoarele :

1) Existenţa a trei tipuri de căi de evoluţie compuse de obicei din trei etape.

2) Proporţia considerabilă (85,33%) în care este reprezentată etapa a doua (B) a evoluţiei prin auxiliarul de aspect.

[1] În schiţa de faţă nu am luat în consideraţie decît diateza activă, întrucît după mulţi romanişti diateza pasivă nu există ca o categorie gramaticală în limbile romanice.

3) Realizarea gramaticalizării prin următoarele categorii de mutații în opozițiile sistemului verbal:

a) Restabilirea opoziției pertinente P(rezent) / V(iitor) prin înlocuirea lui V dispărut în lat. populară cu V 1 (= *habeo*, *volo*, *debeo*, *venio* + infinitivul verbului de conjugat).

b) Întărirea opozițiilor pertinente P(rezent) / T(recut) prin înlocuirea lui T (= *habeo* + participiul trecut) prin T 1 (= pg. *ter* + participiu); A(ctiv) / P(asiv) prin înlocuirea lui P(= *esse* + participiu) cu P_1 (= *venire*, *andare* + participiu); I(mperfectiv) / P(erfectiv), prin înlocuirea lui P cu P 1 (= *habeo*, *teneo*, *sum* + participiu).

c) Apariția unor opoziții pertinente noi.

$$\text{I. R(eal) / P(osibil)} > \text{R}/\frac{\text{Pc (condițional sau optativ)}}{\text{Pnc (noncondițional)}}$$

$$\text{II. R(eal) / P(osibil)} > \text{rom. R}/\frac{\text{P(prezumtiv)}}{\text{Pn (nonprezumtiv)}}$$

$$\text{III. P(rezent) / T(recut)} > \text{fr. P}/\frac{\text{T (apropiat)}}{\text{T nonapropiat}}$$

$$\text{IV. P(rezent) / V(iitor)} > \text{fr. P/V}\frac{\text{apropiat}}{\text{nonapropiat}}$$

$$\text{V. P(rezent) / V(iitor)} > \text{pg. P/V}\frac{\text{necesar}}{\text{nonnecesar.}}\,.$$

4) Constanța numărului de auxiliare romanice (3) în proporție de 67 % cît și marea productivitate pe care o are cel puțin un auxiliar în fiecare limbă romanică (pg. 0,36; sp. 0,54; cat. 0,50; fr. 0,54; prov. 0,47; it. 0,52; sardă 0,52; ret. 0,43; rom. 0,35), în medie 47 %, constituie indicii sigure în ceea ce privește importanța locului ocupat de verbele auxiliare în limbile romanice și, în consecință, a rolului jucat de procesul de gramaticalizare în constituirea actualului sistem verbal romanic.

ЗАМЕЧАНИЯ В СВЯЗИ С ГРАММАТИКАЛИЗАЦИЕЙ ГЛАГОЛОВ В РОМАНСКИХ ЯЗЫКАХ (II)

РЕЗЮМЕ

На основании данных предыдущих работ автор настоящей статьи[1] стремится выявить несколько общих моментов, характерных для явления грамматикализации глаголов в романских языках.

[1] Первая часть работы была опубликована в SCL, 3/1960.

В ходе исследования выявилось несколько общих черт, присущих не только романским языкам, но и любому процессу грамматикализации, например:

1. Наличие семантических факторов, содействующих возникновению процесса ,,делексикализации'', а именно:

а) высокая степень общего значения данного глагола (называемого *отвлеченным глаголом*);

б) частое появление дополнения глагольного смысла;

в) единство причины обоих действий, как выраженного отвлеченным глаголом, так и выраженного дополнением (тождественность подлежащих).

2. Важная роль грамматического значения дополнения и лексического смысла отвлеченного глагола в развитии в сторону нового грамматического значения вспомогательного глагола.

3. Необходимость возникновения пустоты в соответственной глагольной системе, как главное условие полной грамматикализации (лишь таким образом аналитически-синтактико-стилистический вариант может превратиться в основной вариант).

Среди специфических аспектов грамматикализации глаголов в романских языках, упомянем следующие:

1. Существование трех типов способа развития, а именно:

а) А. Связка (+именная часть сказуемого, выраженная причастием прошедшего времени). Б. Вспомогательный глагол вида. В. Вспомогательный глагол диатеза.

б) А. Глагол (+ обстоятельственная именная часть сказуемого, выраженная причастием прошедшего времени). Б. Вспомогательный глагол вида. В. Вспомогательный глагол времени.

в) А. Глагол (+дополнение < обстоятельства образа действия или цели / прямое)

Б. Вспомогательный глагол вида,
вспомогательный глагол наклонения.

В. Вспомогательный глагол времени (Г. Флективное окончание).

2. Значительная пропорция (85,33%), в которой II этап (Б) представлен вспомогательным глаголом вида. (Это подтверждает предположение о слабом положении вида в романских языках и о развитии за счет его богатой гаммы временных оттенков).

3. Особый способ распределения мутаций латинской и романской глагольных систем, содействовавших расширению аналитического типа (см. стр. 910).

4. Постоянное количество вспомогательных глаголов на последнем этапе грамматикализации (В), а именно 3 в каждом романском языке — 67% (см. табл. 2) и высокая продуктивность по крайней мере, одного вспомогательного глагола в каждом романском языке (в среднем 47 %).

Все вышеперечисленные явления несомненно указывают на важную роль процесса грамматикализации в построении современной глагольной системы романских языков.

REMARQUES SUR LE PROCESSUS DE GRAMMATICALISATION DES VERBES DANS LES LANGUES ROMANES (II)

RÉSUMÉ

L'auteur du présent article [1] a essayé, se fondant sur les faits signalés dans des ouvrages antérieurs, de mettre en évidence quelques aspects géneraux, caractéristiques à la grammaticalisation des verbes dans les langues romanes.

L'analyse du problème a fait ressortir quelques traits généraux, propres non seulement aux langues romanes, mais aussi à tout processus de grammaticalisation ; tels sont :

1. La présence de certains facteurs sémantiques favorisant les débuts du processus de « délexicalisation », notamment :

a) un haut degré de généralisation du verbe respectif (dénommé *verbe abstrait*) ;

b) l'apparition fréquente de certains compléments à sens verbal ;

c) l'unicité de la cause des deux actions : celle exprimée par le verbe abstrait et celle exprimée par le complément (identité de sujet).

2. Le rôle important joué par la valeur grammaticale du complément et par le sens lexical du verbe abstrait dans la direction du développement de la nouvelle valeur grammaticale du verbe auxiliaire.

3. La nécessité de l'apparition d'un vide dans le système verbal en question, comme condition principale de la totale grammaticalisation (c'est uniquement de cette manière que la variante analytique — syntactique — stylistique peut se transformer en variante fondamentale).

Parmi les aspects spécifiques de la grammaticalisation des verbes romans, l'auteur signale :

1. L'existence de trois types d'évolution, notamment :

a) A. Copule (+ attribut exprimé par le participe passé) — B. Auxiliaire d'aspect. — C. Auxiliaire de diathèse.

b) A. Verbe (+ attribut circonstanciel exprimé par le participe passé) — B. Auxiliaire d'aspect. — C. Auxiliaire de temps.

c) A. Verbe (+ complément ⟨ circonstanciel, de mode ou de but / objet direct)

B. ⟨ Auxiliaire d'aspect / Auxiliaire de manière.

C. Auxiliaire de temps (D. Désinence).

2. La proportion considérable (85,33 %) dans laquelle la seconde étape (B) este représentée par l'auxiliaire d'aspect. (Le fait renforce l'hypothèse que l'aspect dans les langues romanes occupait une position peu solide et qu'il s'est dévalorisé en faveur des riches nuances temporelles).

[1] La première partie a paru dans SCL 3/1960

3. La manière particulière de distribution des mutations dans le système verbal latin et roman, qui ont favorisé l'extension du type analytique (voir page 910).

4. La constance du nombre d'auxiliaires se trouvant dans la dernière étape de grammaticalisation (C) : trois dans chaque langue romane, soit 67 % (voir le tableau n°. 2) ; de m´me, la grande productivité atteinte par un auxiliaire au moins, dans chaque langue romane (47 % en moyenne).

Tous ces faits constituent des indices certains du rôle considérable joué par le processus de grammaticalisation dans la constitution du système verbal roman actuel.

PARALELE FRAZEOLOGICE ROMÎNO-ALBANEZE

DE

GR. BRÎNCUŞ

Specialiştii [1] în problemele lingvisticii balcanice au relevat un mare număr de expresii frazeologice comune limbilor vorbite în regiunea Balcanilor, expresii care, coroborate cu alte fapte de limbă (fonetice, gramaticale şi lexicale) paralele, probează existenţa unui contact intim între popoarele din această regiune, determinat de condiţii sociale şi economice asemănătoare. S-a remarcat că dintre toate limbile balcanice, romîna şi albaneza alcătuiesc un grup distinct prin marea bogăţie de fapte lingvistice concordante, ceea ce dovedeşte că în cazul acestor două limbi nu e vorba numai de o simplă convieţuire, oricît de îndelungată, ci şi de o înrudire originară (între albaneza privită sub aspectul ei indo-european şi limba care reprezintă substratul romînei).

Cele mai multe asemănări romîna le are cu dialectul tosc, albaneza vorbită în jumătatea de sud a Albaniei. Observaţia aceasta pledează în favoarea tezei că strămoşii albanezilor din sud au locuit pe un teritoriu situat undeva mai la nord-est de regiunea ghegă, în vecinătatea teritoriului strămoşilor romînilor. Totodată şi în cazul romînei facem o distincţie, şi anume că cele mai multe concordanţe cu albaneza le prezintă romîna din jumătatea de vest a ţării. Într-o lucrare viitoare vom documenta aceste constatări, luînd în consideraţie şi concordanţele care privesc aspecte ale culturii materiale şi spirituale ale celor două popoare.

Dintre expresiile frazeologice înşirate aici, unele sînt expresii idiomatice, stabile, indestructibile, al căror sens e determinat de întreaga construcţie, iar altele sînt îmbinări frazeologice mult mai mobile, mai

[1] Per. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, în Ws.Jb., XIV, p. 113 ş.u.; S. Puşcariu, *Studii şi notiţe filologice*, în Conv. lit., 1904 (XXXVIII), p. 461; *id.* (XXXIX), p. 50; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 227, 295—300; I. Aurel-Candrea, în *Buletinul societăţii filologice* I/1, 21—25; Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, p. 691 şi urm.; Eqrem Çabej, *Parallele Ausdrücke und Redensarten in den Balkansprachen*, RIEB, II, p. 226 şi urm.; N. Jokl, *Litteris*, IV, p. 195 şi urm.; Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique et linguistique historique*, p. 124 şi urm.; Al. Xhuvani, în Vol. omagial oferit lui E. Petrovici, (sub tipar).

puţin închise [1]. Intenţia noastră nu este de a urmări în de aproape caracterul acestor expresii — lucrare care trebuie făcută pe baza întregului material frazeologic adunat pînă acum —, ci numai de a releva paralelismul romîno-albanez. Unele dintre ele există şi în alte limbi decît cele balcanice (de ex. : rus. человек средней руки „Oameni de toată mîna"); aceasta nu împiedică însă relevarea paralelismului cu albaneza. Chiar dacă expresiile frazeologice s-au dezvoltat independent în fiecare limbă — excluzînd proveniența dintr-un izvor comun sau împrumutul reciproc — nu putem nega înrudirea, şi din acest punct de vedere, a romînei cu albaneza, posibilităţile lor identice de creare a expresiilor frazeologice paralele.

Din materialul frazeologic publicat pînă acum se constată că, cu mici excepţii, toate cuvintele de bază din astfel de expresii fac sau au făcut parte din fondul lexical esenţial atît al albanezei cît şi al romînei.

Totodată, prezenţa aceluiaşi cuvînt esenţial se recunoaşte în structura unei familii întregi de construcţii frazeologice paralele, de ex. : rom. *a mîncat paralele mele*, *te mănîncă spinarea*, *m-a mîncat puricele*, *se mănîncă ca cînii*, *mi-a mîncat urechile*, *a mînca pîne şi sare împreună* etc. ; alb. *më hëngri paratë*, *të ha shpina*, *me hau pleshti*, *hahen si qenjt*, *më hëngri vesht*, *bukë e krip kemi ngrënë bashkë* etc. (Papahagi).

Iată un şir de expresii frazeologice paralele formate pe baza cuvîntului *ochi* (alb. *sy*; două dintre ele au fost deja relevate de Papahagi, *s. Auge*) : rom. *a pune ochii* (*pe cineva* sau *pe ceva*), alb. *ja ka vënë synë* „a pus ochii pe ea", Fj. [2] s. *sy*; rom. *a-i rămînea ochii* (*la cineva* sau *la ceva*), alb. *më mbetën sytë më të* „îmi rămaseră ochii la ea" (în semn de admiraţie), ibid. ; rom. *a închide un ochi* (= a trece cu vederea greşeala cuiva), alb. *mbyll një sy* „închide un ochi", ibid. ; rom. *de ochii lumii* (= de formă, în aparenţă), alb. *e bën për sy të botës* „o face de ochii lumii", ibid. ; rom. *a spăla ochii* (= a spăla faţa, obrajii), alb. *laj sytë* „spăl ochii (= faţa), ibid. ; rom. *a păzi ca ochii din cap*, alb. *ta ruash si sytë e ballit* „s-o păzeşti ca ochii din cap (lit. din frunte)", ibid. ; rom. *a lua* (*pe cineva*) *în ochi de bine* (sau *de rău*), alb. *e kanë me sy të mirë* „îl au în ochi de bine (lit. cu ochi buni)", *e ka marrë me sy të keq* „l-a luat în ochi de rău (lit. cu ochi răi)", ibid.

Cercetarea comparativă care urmează se bazează, în ceea ce priveşte albaneza, atît pe dicţionarele albaneze existente, în special pe cel apărut în 1954 la Tirana, cît şi ,în mare măsură, pe materialul cules de noi înşine din diverse graiuri albaneze, pe bandă de magnetofon, în primăvara anului 1959.

Totodată, am pus la contribuţie şi unele culegeri de texte populare albaneze, mai vechi şi mai noi. Unele dintre expresiile frazeologice date aici au fost deja relevate, dar numai pentru anumite limbi balcanice ; noi am completat comparaţia şi cu materialul de limbă romînă. Pe lîngă adaosuri, am intervenit uneori cu corectări şi precizări la materialul de limbă albaneză. Expresiile frazeologice comune romînei şi albanezei (dar şi celorlalte limbi balcanice) sînt într-un număr foarte mare. Un studiu exhaustiv

---

[1] R. A. Budagov, *Введение в науку о языке*, Moscova, 1958, cap. I, paragr. 10.

[2] *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1954.

asupra lor nu se poate întreprinde decît în momentul în care vom dispune, pentru ambele limbi, de dicționare complete și de cercetări dialectale amănunțite. În lista noastră arătăm mai întîi noțiunea denumită prin expresiile paralele relevate.

A avea posibilitatea : rom. *a-i da mîna*; *nu-mi dă mîna să cumpăr asta* (cf. TDRG s. *mînă*, DLRLC s. *da*), alb. *më jep dorë* (= më leverdis), Fj. s. *dorë*; *jam fukara e s'më jep dor që të e mbaj gjithë natën dhezur* „sînt sărac și nu-mi dă mîna să-l țin toată noaptea aprins (focul)", Pedersen, A. T., 60, 118; ngr. δὲν μου συμφέρει, δὲν μου διδειχέρι „es convenirt nicht", Hahn, A. St., III, 30. Cuvîntul care denumește „*mîna*" intră în numeroase expresii frazeologice comune limbilor balcanice (cf. Papahagi, 136).

Abces sub limbă : rom. *căței* s. m. pl. „un fel de bășicuțe care apar sub limbă, primăvara, la oameni și vite" (DA, s.v. *cățel*). Corespondentele paralele din celelalte limbi balcanice sînt înregistrate de Papahagi, 140 : arom. *cățăli*, alb. *qenëze* (nu *qenicë*) ngr. κου-αβέλια (Epir).

A cheltui cu nechibzuință : rom. *a strica banii* (ex. *nu strica banii pe nimicuri*) se poate adăuga la expresiile paralele balcanice date de Papahagi, 162 : alb. *prish paratë* (nu numai în Zaros, ci în întreaga Albanie, cf. Fj. s. *prish*). ngr. καλνῶ παρᾶδες, bg. *razvaljam pari*, arom. *aspargu parați*.

A cîștiga : rom. *cîte parale scoți pe zi?* completează lista paralelelor balcanice dată de Papahagi, 138 : arom. *cîți groși scoți?* alb. *sa grosh nxierr?* (*sa nxjerr me atë punë?* „cît scoți (= cîștigi) cu munca aceea?", Fj. s. *nxjerrë*; cf. și *ç'nxjerr ky vend?* „ce scoate (= ce produce) acest loc?", ibid., ngr. πόσα γρόσια βγάζεις, bg. *izvaždam pro pet groša na den*.

A se coace : rom. *au ieșit cireșele* etc., alb. *kanë dalë qershitë*, Fj. s. *dal* (Se spune în general despre zarzavaturi, fructe etc. la începutul sezonului lor de coacere).

A se comunica o știre, a se zvoni; rom. *merge vorba*, alb. *vate fjala ne mbreti* „merse vorba la împăratul", Pedersen, A. T., 125, s. *fjalë* (cf. și alb. *ka dalë fjala* „a ieșit vorba").

Corupt : rom. *băiat stricat*, TDRG, s. *strica*, alb. *ka genë djalë i mirë, po u prish* „a fost băiat bun, dar s-a stricat", Fj. s. *prish*, gr. χάλασε το παιδή (com. de A. Xhuvani).

A se desfăta, a se distra : rom. *a petrece* (der. din *a trece*), alb. *kaloj* „a trece; a petrece"; *Kaluam mirë në restorant* „am petrecut bine la restaurant". Philippide, O.R., II, 694, relevă paralelismul, cu deosebirea că notează pentru albaneză vb. *shkoj*, care însemnează de fapt „a merge", nu „a trece".

Fel: rom. *ce sămînță de om este?* (cf. TDRG s. *sămînță*) alb. *ç'farë njeriu është?* Fj. s. *farë* (Alb. *farë* „sămînță, fel", precedat de pron. interog. *çë*, dă naștere pron. interog. compus *ç'farë* „ce fel de"). Construcții asemănătoare în celelalte limbi balcanice, la Papahagi, 120.

Felurit : rom. *oameni de toată mîna*, TDRG s. *mînă*, alb. nord. *gjithënduersh* adv. (= *lloj lloj*, *gjithëfarësh*), Fj., arom. *di tută mîna*, bg. *ot srědna răka*. Corespondentul paralel exact în albaneză nu este *prej kaqë duersh*, înregistrat de Papahagi, 136, după A. Dozon, *Manuel de langue chkipe où albanaise*, 16, ci cel indicat mai sus.

Imediat, numaidecît : rom. *vino odată aici, cînd îți spun!*, alb. *pa eja një herë këtu!* „vino odată (= imediat) aici!”, Fj. s. *pa*; gr. έλλα μυὰ φορά εδώ. Alb. *njëherë* are şi sensul de *hë për hë* „deocamdată”.

A se ivi soarele : rom. *se face soare*, alb. *sot bie shi, por nesër do të bëjë diell* „azi plouă, dar mîine se va face soare”, *dritë ka dalë e dielli ka bâ* „a ieşit lumină şi s-a făcut soarele” Këngë Legj., Tiranë, 1955, p. 131.

A izbuti : rom. *a o scoate la capăt*, alb. *nxjerrë* (sau *dal*) *mbë krye* „o scot (sau ies) la capăt”, Fj. s. *nxjerrë*.

A (se) îngriji de : rom. *vede de copii, vede de casă* etc., alb. *vështroj kuajt* „văd de cai (= îngrijesc de cai), Fj. s. *vështroj* (= kujdesëm për), *vështron prej shtëpisë* „vede (= îngrijeşte) de casă”, Pedersen, A. T., 32. Construcţii asemănătoare în arom., ngr., bg., la Papahagi, 19, s. *Arbeit*.

A înnebuni : rom. *i s-au stricat minţile*, alb. *u prish menç* (= u çmend), Fj. s. *dal; doli nga mend*, Puşcariu, C. L., 1904 (XXXIX). Pentru numeroase alte expresii paralele în componenţa cărora intră ca cuvînt de bază vb. *a strica*, v. Papahagi, 161—162, Çabej, Rieb, II, 229, Rosetti, ILR, II, 128.

A lăsa o dispoziţie : rom. *a lăsa vorbă*, alb. *e ka lanë fjalë* „a lăsat vorbă”, Fj. s. *fjalë*; *i la fjalë mbretit* „îi lăsă vorbă împăratului”, Pedersen, A. T., 64.

A se lumina de ziuă : rom. *se albeşte de ziuă* (ex. *cîn s-albi de ziuă*) şi *a se albiná*, Dlrm, alb. *zbardhullon, zbardhullohet, zbardhellën* (derivate din *i bardhë* „alb”), Fj. s. *zbardhullon*. La Papahagi, 165 : arom. *alģi* (*dua*), bg. *razbělva se*.

Mereu, necontenit, fără întrerupere : rom. *totuna* (ex. *Dar nici Ion Milea nu-l slăbea*: *totuna-l pocnea cu buzduganu-n cap, pînă ce într-un tîrziu îşi dă drumul jos*, Al. Vasiliu, Poveşti, Ed. Tin., 1960, p. 23) concordă exact cu alb. *gjithnjë*, bg. *vse edno*, ngr. ὁλοένα. Papahagi, 130 şi alţii, înregistrează, alături de paralele balcanice, rom. *totdeauna*.

Mulţime : rom. reg. *o vatră de copii* (cf. L. R., 6/960), alb. *ka nje vatër fëmijë*, Fj. s. *vatër*.

Nimic (negaţie) rom. *nici de leac* (ex. *nu s-au făcut prune nici de leac*) concordă mai bine cu construcţiile alb. *as për ilaç* „nici de leac”, ngr. αὔτε γιὰ γιατρικό, bg. *nito za lek, za čer*, arom. *niţi tră ileače*, decît *nici o leacă* dat de Papahagi, 120.

(A pleca) aiurea : rom. (*a pleca*) *în lumea albă*, alb. sud. (rar) *iki në botën e bardhë* „plecă în lumea albă”.

(A vorbi) cu îndrăzneală : rom. (*a vorbi*) *cu gura plină* (= fără temere), alb. e *thomi plot gojën* „o spunem cu gura plină”, Fj. s. *plot*; *me gojë plot* „cu gura plină”, Leotti s. *plot* (cf. şi rom. *cu jumătate de gură*, cu corespondenţe paralele în alb., ngr., bg., Papahagi, 135).

Zînă. La construcţiile paralele balcanice relevate (v. Sandfeld, 161 : alb. *e bukura e dheut*; arom. *muşata loc(u)lui*, gr. ἡ ὄμμορφη τοῦ τόπου şi πεντόμορφη, macedo-bg. *ub'ata na sfetot*, tc. *dunja-ǵüzeli*), adăugăm rom. *frumoasa pămîntului* „la plus belle du monde” (cf. şi *frumoasa satului*, DLRM s. frumos; *iutele pămîntului, agerul pămîntului, frumuseţea lumii*, Sandfeld, ibid.).

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В РУМЫНСКОМ И АЛБАНСКОМ ЯЗЫКАХ

РЕЗЮМЕ

Многочисленность параллельных фразеологических сочетаний в балканских языках свидетельствует о том, что в прошлом между народами Балканского полуострова существовал тесный контакт.

Богатство совпадающих лингвистических элементов в румынском и албанском языках объединяет их в столь отличную группу, что здесь речь идет не о простом сосуществовании, а об органическом сродстве. Большинство аналогий в румынском и албанском языках в частности наблюдается в тоскском диалекте и румынском говоре западной части страны.

Автор не стремится исследовать характер отмеченных параллельных выражений; он считает, что бытование иодобных выражений в языках, не входящих в группу балканских, не опровергает наличия связи между румынскими и албанскими языками с этой точки зрения.

Сродство двух указанных языков, их одинаковую способность создавать параллельные фразеологические сочетания нельзя отрицать даже в том случае, если — исключив общее происхождение или взаимозаимствование — мы допустим независимую эволюцию этих выражений в каждом из двух языков в отдельности.

Автор отмечает, что все основные слова таких выражений входят или входили в основной словарный фонд разбираемых языков и что одно и то же основное слово можно узнать в целом семействе параллельных фразеологических сочетаний (наприм. рум. *a mînca*, алб. *ha*; рум. *ochi*, алб. *sy*).

В статье указаны румыно-албанские фразеологические сочетания, обозначающие следующие понятия: иметь возможность, нарыв под языком, нерасчетливо тратить, выиграть (заработать), печься, распространяться (о слухе), продажный, развлекаться, род, различный, немедленно, восходить (солнце), удаваться, заботиться, обезуметь, распорядиться, непрерывно, множество, ничто (ничего), (уйти) в другое место, смело (говорить), фея. Следует отметить, что некоторые из этих выражений уже были указаны исследователями; автор внес лишь поправки, уточнения и дополнения.

PARALLÈLES PHRASÉOLOGIQUES ET LEXICAUX ROUMANO-ALBANAIS

RÉSUMÉ

Les nombreuses expressions phraséologiques parallèles dans les langues balkaniques plaident en faveur de l'existence, dans le passé, d'un contact intime entre les peuples de la région des Balkans.

Le roumain et l'albanais forment un groupe distinct, par la grande richesse des faits linguistiques concordants ; dans le cas de ces deux langues, il ne s'agit pas d'une simple coexistence, mais aussi d'une parenté originaire. Les plus grandes similitudes entre le roumain et l'albanais concernent surtout le dialecte tosque et le roumain de l'aire occidentale.

L'auteur ne s'est pas attaché à analyser le caractère des expressions parallèles signalées ; il considère que l'existence de telles expressions dans d'autres langues que celles des Balkans ne nous empêche pas de voir une connexion entre le roumain et l'albanais, de ce point de vue.

La parenté entre le roumain et l'albanais, leurs possibilités identiques de créer des expressions phraséologiques parallèles ne peuvent pas être niées, même si, après avoir exclu la provenance d'une source commune ou l'emprunt réciproque, nous admettions le développement indépendant de ces expressions, dans chacune de ces langues.

L'auteur constate que tous les mots de base de ces expressions font (ou bien ont fait) partie du fonds lexical essentiel des langues en question et que le même mot essentiel se retrouve dans toute une famille de constructions phraséologiques parallèles (p. ex. roum. *a mînca*, alb. *ha* ; roum. *ochi*, alb. *sy*).

L'article signale des expressions phraséologiques et lexicales roumano-albanaises dénommant les notions suivantes : « avoir la possibilité », « abcès sous la langue », « dépenser follement », « gagner », « mûrir », « les on dit », « corrompu », « mener joyeuse vie », « manière », « divers », « immédiat », « le soleil apparaît », « réussir », « se préoccuper de », « devenir fou », « laisser des dispositions », « sans interruption », « multitude », « rien », « (parler) avec hardiesse », « fée », « (partir) sans but précis ». A remarquer que certaines de ces expressions ont déjà été relevées par les chercheurs ; mais l'auteur a apporté des corrections, des précisions et des données supplémentaires.

SCHIMBĂRI SEMANTICE PETRECUTE ÎN GRAIUL CEANGĂILOR DIN MOLDOVA SUB INFLUENȚA LIMBII ROMÎNE

DE

GYULA MÁRTON

Graiul ceangăilor din Moldova se deosebește de graiurile maghiare din Ardeal, și în primul rînd de graiul secuiesc, între altele prin faptul că a suferit în decursul veacurilor o mult mai puternică influență romînească [1]. În articolul ,,Cîteva aspecte ale influenței limbii romîne în lexicul graiului ceangău din Moldova'' (SCL, VI, nr. 3—4, 331—339 și în ,,Magyar Nyelv'', LII, 92—110) pe lîngă împrumuturile lexicale am dat și cîteva exemple în legătură cu schimbările semantice cauzate de influența limbii romîne. Continuînd prelucrarea materialului dialectal adunat în anii 1949—56 de către colectivul de dialectologi al Universității ,,Babeș-Bolyai'' din Cluj în vederea întocmirii unui atlas regional al acestui grai [2], precum și în vederea întocmirii unui studiu mai vast despre influența limbii romîne asupra graiului ceangău, scop care a făcut necesară și reexaminarea articolelor scrise mai demult sau mai recent asupra acestui grai, precum și a textelor dialectale publicate, am întîlnit mai multe cuvinte

[1] Ne referim în primul rînd la graiul secuiesc, deoarece graiul ceangăilor din Moldova seamănă în primul rînd cu acesta. Asemănările sînt atît de mari și numeroase, încît lingviștii maghiari mult timp au fost de părere că graiul populației maghiare din Moldova face parte integrantă din graiul secuiesc. [Vezi: Balassa József, *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* (Clasificarea și caracterizarea dialectelor maghiare), Budapest, 1891, 96; Horger Antal, *A magyar nyelvjárások* (Dialectele maghiare), Budapest, 1934, 26; Kálmán Béla: *A mai magyar nyelvjárások* (Dialectele maghiare actuale), Budapest, 1951, 28]. În urma anchetelor efectuate de către dialectologii Catedrei de limba maghiară de la Universitatea ,,Babeș-Bolyai'' în colaborare cu dialectologii de la Institutul de lingvistică din Cluj în anii 1949—56, s-a stabilit că graiul ceangăilor din Moldova (cu toate că din punct de vedere genealogic este secuiesc, rămînînd parțial neclarificată, discutabilă, doar originea secuiască a subgraiului caracterizat prin rostirea lui *s* în loc de *ș*), în stadiul lui actual trebuie socotit un grai aparte, deoarece se deosebește de graiul secuiesc printr-un număr considerabil de arhaisme și inovații, precum și printr-o influență romînească foarte puternică.

[2] Despre anchetele pe teren și metodele de cercetare v. Szabó T. Attila, *A moldvai csángó nyelvjáráskutatás története* (Istoricul studierii graiului ceangău din Moldova), în ,,Magyar Nyelvjárások'', V, 1959, 3—38.

al căror sens s-a schimbat sub influența limbii romîne. Aceste cuvinte în general și-au păstrat sensul de bază din limba maghiară comună, influența limbii romîne manifestîndu-se în lărgirea sensului, încît cuvîntul maghiar a ajuns să aibă sensurile cuvintelor corespunzătoare din limba romînă. În alte cazuri, în urma înrădăcinării unor cuvinte romînești, s-au produs schimbări semantice combinatorii, adică s-a restrîns atît sensul cuvîntului maghiar, cît și acela al cuvîntului romînesc corespunzător. Consider că prezentarea unei părți din acest material, destul de modest de altfel, contribuie la îmbogățirea cunoștințelor noastre referitoare la influența limbii romîne asupra limbii maghiare — problemă destul de neglijată în ultimele decenii dinainte de 23 August 1944.

Din prima categorie de cuvinte dau următoarele exemple :

adósság 'Pflicht'. *Adósságom vót.* (Cleja) [1]. Cuvîntul *adósság* în limba maghiară literară ca și în dialecte are sensul de 'Schuld'. Sensul de mai sus, atestat în graiul ceangăilor, s-a dezvoltat sub influența cuvîntului romînesc *datorie* 'Pflicht ; Schuld' [2].

bír 'können'. *Te mondot, csak azd busulot, hogy elégëtt az az irásod, amelyigből eddig bírtál urusolni, gyeskentálni*... (Cleja : Hegedűs, 83). Alte exemple : *bírsz venni* (Cleja : Hegedűs, 84) ; *bír menni* (Cleja : Hegedűs, 95) ; *birok menni* (Galbeni : Inst. Folc.) ; *birunk csinálni* (Galbeni : Inst. Folc.) ; *meg birom gyógyitani* (Galbeni: Inst. Folc.) ; *nem bírjuk elhozni* (Galbeni: Inst. Folc.) ; *nem birok tenni semmit* (Galbeni : Inst. Folc.) ; *nem bírt felelni* (Galbeni : Inst. Folc.) ; *a fát mük le bírnók vágni* (Galbeni : Inst. Folc.)[3].

---

[1] În cele ce urmează mă refer la următoarele izvoare :

Wichmann = Yrjö Wichmann, *Wörterbuch des ungarischen moldauer nordcsángó- und des hétfaluer csángódialektes*, Helsinki, 1936.

Hegedűs = Hegedűs Lajos, *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*, Budapest, 1952.

MCsNd = *Moldvai csángó népdalok és népballadák*, redactat de Faragó József și Jagamas János, ESPLA, București.

Inst. Folc. = Colecția de basme ceangăiești, în manuscris, păstrată la Institutul de Folclor din Cluj. Materialul acesta mi l-a pus la dispoziție prof. Faragó József.

Am folosit și materialul dialectal cules de către colectivul Catedrei de limba maghiară a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj și de către dialectologii Institutului de Lingvistică din Cluj. Acest izvor nu este specificat în lucrare.

Abreviațiuni: MNytSz = *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* (Dicționarul istoric al limbii maghiare), Budapest, 1890—93.

MTsz = *Magyar Tájszótár* (Dicționarul regionalismelor maghiare), Budapest, I, 1893—96, II, 1897—1901.

[2] La stabilirea sensului cuvintelor romînești m-am servit de următoarele dicționare : *Dicționarul limbii romîne*, București, 1913— ; August Scriban, *Dicționarul limbii romînești*, Iași, 1939 ; Candrea-Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea Romînească", București ; *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, București, 1955—57.

[3] Deoarece transcrierea folosită în dialectologia maghiară se deosebește atît de transcrierea internațională, cît și de transcrierea folosită în lingvistica fino-ugrică (sistemul de transcriere al lui Emil Setälä), dau lista acelor semne, care în transcrierea internațională ori nu sînt folosite, ori au altă valoare fonetică decît în transcrierea romînească :

a) *Vocale* : *a* = å, *ȧ* = a, *á* = ā, *ą* = å mai închis și mai labial, *ą́* = ā mai închis și mai labial, *e* = ε, *ẹ* = ε mai deschis, *ä* = ε foarte deschis, *ë* = e, *ë̤* = e mai închis, *ë̆* = ă, *é* = ē, *ẹ́* = ē mai închis, situat între ē și í, *ó* = ō *ö* = œ, *ő* = œ̄, *œ*, ö cu pronunțare mai deschisă, *î* = î rom., *ű* = ü, *ụ̈* = ü nelabial, *i̥* = i labial.

b) *Consonante* : *c* = ts /ţ rom./, *cs* = č, *dz* = ʒ, *dzs* = ǯ, *gy* = d', *j* = i̯, *ly* = l', *ny* = ń, *s* = š, *sz* = s, *ty* = t', *zs* = ž. Accentul pus deasupra unei consoane (ex. ś, sź, zś, k') este semnul palatalizării, ca și în transcrierea romînească.

În limba maghiară literară verbul *bír* se folosește cu sensul de 'tragen'. Ex. *Nem bírom* 'ich kann es nicht tragen, od. bringen'. De altfel cuvîntul *bír* se întrebuințează mai mult în compuse ca : *elbír* 'ertragen, aushalten, tragen können', *kibír* 'bestehen, überstehen, aushalten, ertragen', *megbír* 'ertragen können' etc. În limba veche cuvîntul *bír* avea o întrebuințare mult mai largă și mai multe sensuri, ca : 'stark, kräftig sein ; Macht über etwas haben, in seiner Gewalt haben ; gewachsen sein ; vermögen ; herrschen ; besetzen, unterwerfen ; bewegen ; aushalten ; haben, besitzen, inne haben ; bestimmen (MNytSz). Felul cum e folosit verbul *bír* în graiul ceangăilor se deosebește atît de acela din limba literară, cît și de acela din limba veche. După cum reiese din exemplele de mai sus, verbul *bír* în graiul ceangăilor îndeplinește funcția de verb ajutător modal, funcție corespunzătoare lui *können* din limba germană sau lui *a putea* din limba romînă. Deoarece acest sens și această funcție verbul *bír* nu le-a avut nici în limba veche (cf. MNytSz) și nu le are nici în limba maghiară literară și în dialectele celelalte (cu excepția unor graiuri unde influența romînească sau germană este puternică : cf. MTSz), fenomenul se datorește influenței limbii romîne. Sub influența verbului rom. *a putea*, în graiul ceangăilor sensul verbului *bír* s-a lărgit în așa măsură încît el poate fi întrebuințat ca verb ajutător modal, funcție pe care în limba maghiară o îndeplinește sufixul verbal *-hat*, *-het*. (Ex. *nem mehetek* = nu mă pot duce, *ha akarod*, *odaadhatom* = dacă crezi, pot să ți-o dau)

csinál '(Früchte) hervorbringen ; zur Welt bringen ; die Zeit vertreiben ; machen'. *Nem birok ény gyümüst csinálni.* (Valea Seacă : Inst. Folc.). *Annyi gyümölcsöt csinált, hogy a zága mindenfelé le vót hajolva* (Fundu Răcăciuni : Inst. Folc.). *Az ojan szép körtéket csinált, szép piros körtéket* (Vladnic : Hegedűs, 220). *Csinált ëgy gyęrmëkët* (Valea Seacă). *Mikor én tizenöt nap bőrtömbe csinyáltam*... (Lespezi : Hegedűs, 31). *Csináljon minket bojérré* (Galbeni : Inst. Folc.). Sensurile de mai sus ale cuvîntului maghiar *csinál* sînt neobișnuite în limba maghiară literară ca și în celelalte dialecte. În Magyar Tájszótár este atestat tot din Moldova sensul de 'leben ; erwachsen, aufwachsen'. Nu erau cunoscute sensurile de mai sus nici în limba veche (cf. MNytSz). În graiul ceangău ele s-au format deci sub influență romînească. (Cf. rom. *face fructe*, *face un copil*, *face închisoare*, *îl face ceva* etc.)

csuda 'Ärger, Zorn'. *A bojér elpokkant csudájába*, *mérgibe* (Galbeni : Inst. Folc.). În limba maghiară literară cuvîntul *csoda* are sensul de 'minune, mirare'. Sensul de mai sus al cuvîntului s-a născut sub influența romînescului *ciudă*, care în limba romînă are și sensul de 'Ärger, Zorn'. Sensul de 'Ärger, Zorn' al cuvîntului maghiar *csoda* ∼ *csuda* este atestat și de Wichmann, precum și în Magyar Tájszótár, pent u unele părți ale Ardealului unde influența romînească este mai puternică.

elfogad 'bekommen'. *Vasárnapi uisagbol csak két darabot fogatam el — töb nem jöt. Mostanig csak két darab uisagot fogatam el az artzkipekvel is a György Andris urnak „cikével"*... (Din scrisoarea unui ceangău din Săbăoani, publicată în „Magyar Nyelvőr", XXXIV, 423). *Nagy örömvel elfogotom maga hozám küldet levelit*... („Magyar Nyelv", LIV, 569). Cuvîntul *elfogad* în limba maghiară literară are sensul de 'annehmen, akzeptieren'.

Cu acest sens este întrebuințat cuvîntul și în celelalte dialecte maghiare. În graiul ceangăilor din Moldova sensul de mai sus al cuvîntului s-a format sub influența verbului romînesc *a primi*, care are și sensul de 'bekommen', și sensul de 'annehmen, akzeptieren'.

hordoz '(Kleider) tragen'. Cuvîntul a fost notat cu acest sens în satele Frumoasa și Pustiana. În limba maghiară literară verbul *hordoz* are sensul de 'tragen, herumtragen'. Noțiunea *a purta o haină* e exprimată în limba maghiară literară și în celelalte dialecte prin cuvîntul *visel*. Sensul de mai sus nu e atestat nici în limba veche (cf. MNytSz). Sensul de 'a purta o haină' din graiul localităților arătate s-a format sub influența cuvîntului romînesc *a purta*, care are și sensul de 'tragen' în general, dar și sensul de 'Kleider tragen'.

húz 'absteigen, sich einquartieren'. *Az is odahuzot, hogy ot nyugoggyanak mẹg* (Valea Seacă). *Akkò két hòrdót èlvëtt az örëktől, akihëz húzott ő vót előpször* (Unguri-Găiceana : Hegedűs, 291). În limba maghiară literară ca și în celelalte dialecte verbul *húz* are sensul de 'ziehen' (cf. MTsz). Cu sensul acesta s-a folosit cuvîntul și în limba maghiară veche (cf. MNytSz). În graiul ceangău din Moldova sensul cuvîntului s-a lărgit sub influența cuvîntului romînesc *a trage*, care în afară de 'ziehen' mai însemnează și 'sich einquartieren, absteigen'.

megáll 'bleiben'. *Még áj mẹg ëggy ẹsztẹndëjig* (Valea Seacă). În limba maghiară literară ca și în dialecte verbul *megáll* se folosește cu sensul de 'a se opri'. Sensul de mai sus al cuvîntului nu era cunoscut nici în limba maghiară veche (cf. MNytSz). În graiul comunei Valea Seacă sensul cuvîntului s-a lărgit sub influența verbului romînesc *a sta* 'stehen, bleiben, die Zeit verbringen'.

szenved 'ertragen, erdulden'. *A bába nem akàrta szënvedni ëggyátalán e bacsọnak e lëányát* (Tuta : Hegedűs, 178). *Vótak legẹnyëk, amëjikëk nem szëmvették ëggyik a más szeretejéhez menni* (Unguri-Găiceana : Hegedűs, 248). Sensul de mai sus este atestat și de Wichmann. În limba maghiară literară verbul *szenved* se folosește mai mult cu sensul de 'leiden'. Noțiunea de 'ertragen, erdulden' în limba maghiară literară ca și în dialecte se exprimă prin cuvintele : *tűr, eltűr, elvisel*. În Magyar Tájszótár sînt atestate două cuvinte, al căror sens seamănă cu acela din graiul ceangău : *szënvedhető* 'erträglich' din fostele județe Alba și Cluj și *szënvedheteős* 'idem' din regiunea muntelui Matra și a rîului Drava. În limba veche verbul *szenved* este atestat și cu sensul de 'dulden' (cf. MNytSz). Totuși credem că sensul de mai sus al cuvîntului *szenved*, atestat în graiul ceangăilor, s-a format sub influența cuvîntului romînesc *a suferi*, care are și sensul de 'leiden' și acela de 'ertragen'.

ül 'wohnen'. *Hol ül?* (Valea Seacă). ...*lëgyünk mük ës házbọ, ne ülyünk a lapiba, az èrdőbe* (Cleja : Hegedűs, 121). *Hol ül, ki tuggya hol van?* (Unguri-Găiceana). *Hát anyámmék nem messze ültek ugyë, szomszédba ültek* (Unguri-Găiceana : Hegedűs, 254). *H j-asz monygya-mektudakozom én, hol ül — aszonygya — a szëgény Molnár-aszonygya- s èlmëgyëk én hëzzá...* (Lespezi : Hegedüs, 27). *Ülyünk az én barlangomba ketten* (Galbeni : Inst. Folc.). *Bene ott le ül, páteren alul* („Magyar Nyelvőr", XXX, 175). *Ő ül e várazba. Hol ül e lyány* (Wichmann). În limba maghiară literară cuvîntul

ül are sensul de 'sitzen'. Cu acest sens este întrebuințat și în celelalte dialecte maghiare. Sensul de mai sus al cuvîntului maghiar *ül* este atestat doar în regiunea Călatei (Kalotaszeg) și în Secuime (cf. MTsz). În limba veche, cuvîntul, în afară de sensul 'sitzen', mai este atestat și cu sensul de 'verweilen; liegen', dar nu și cu sensul de 'wohnen' (cf. MNytSz). Sensul de 'wohnen' al cuvîntului în graiul ceangău, precum și în graiurile unde a mai fost atestat, s-a format sub influența cuvîntului romînesc *a ședea* 'sitzen', care în dialecte se folosește și cu sensul de 'wohnen'.

verekedés 'Krieg'. *A vęrękedistől futtak magyàr fődről* (Unguri-Găiceana); *vęrękēdisz* (Valea Seacă). *Visznek a verekedésbe* (Pustiana: MCsNd). În dicționarul lui Wichmann verbul *verekedik* are și sensul de 'kämpfen, Krieg führen'. În limba maghiară literară și în dialectele celelalte ale limbii maghiare (cf. MTsz) cuvîntul *verekedés* are sensul de 'Schlägerei'. Sensul 'Krieg' atestat în graiul ceangăilor s-a format sub influența cuvîntului romînesc *bătaie*, care în dialecte are două sensuri: 1. 'Schlägerei'; 2. 'Krieg, Kampf'.

világ 'Menge, Vielheit, Leute'. *Annyi világ mēnt utánna, hogy nem fértęk mēnni. Kigyúlt az ęgész világ* (Valea Seacă). *Sok a világ itt ęrőst* (Unguri-Găiceana). *Odagyűlt az egész világ* (Galbeni: Inst. Folc.). *Meen a világ a templomba* (Pustiana). *Hát màjnem sir az egész világ* (Vladnic: Hegedűs, 219). *Szok világ ólt e misziébe* (Wichmann). *Tátámat Pál János hítta, hogy a világval mennyen ő es Eszkorcénba* („Korunk", I, 166). Cuvîntul *világ* în limba maghiară literară ca și în dialectele celelalte se folosește cu sensul de 'Welt, Licht, Menschheit'. Sensul de mai sus nu e atestat nici în limba veche (cf. MNytSz). Sensul cuvîntului în graiul ceangăilor din Moldova s-a lărgit sub influența cuvîntului romînesc *lume*, care în afară de 'Welt, Licht' mai are și sensul de 'Leute, Vielheit, Menge'.

visz 'leben, es geht ihm ...'. *Maraggy it, me nekünk kirájunk lész te, — aszonygya — s jól fogod vinni velünk* (Vladnic: Hegedűs, 219). În limba maghiară literară verbul *visz* are sensul de 'bringen' sau 'führen'. Sensul de 'leben, es geht ihm schlecht, oder gut' al cuvîntului nu este cunoscut nici în limba veche (cf. MNytSz), nici în dialectele celelalte ale limbii maghiare (cf. MTsz); în graiul ceangău sensul cuvîntului s-a lărgit deci sub influența cuvîntului romînesc *a duce*, care are și sensul de 'bringen', și sensul de 'es geht ihm ...' (Cf. *o duce bine, o duce rău*).

În cazurile arătate pînă acum sensul cuvîntului originar s-a schimbat în urma cunoașterii temeinice a limbii romîne de către ceangăi, din cauza folosirii ei frecvente în viața de toate zilele, deci din cauza bilingvismului, fără ca cuvintele romînești să fi intrat și să se fi înrădăcinat în lexicul acestui grai. Avem însă cazuri în care sensul unor cuvinte originare s-a schimbat în urma înrădăcinării cuvintelor romînești corespunzătoare în lexicul graiului ceangău. Într-o serie de cazuri s-a păstrat atît cuvîntul originar, cît și cuvîntul corespunzător din limba romînă, sensul ambelor cuvinte restrîngîndu-se. În unele cazuri avem a face desigur cu păstrarea sensului mai vechi al cuvîntului maghiar. În cazurile din urmă pătrun-

derea cuvîntului romînesc în lexicul graiului ceangău a făcut de prisos lărgirea sensului cuvîntului maghiar. Iată cazurile cele mai semnificative [1]:

ángy — **matusa**: *ánygyi* 'mătuşă mai tînără' — *matuşa* 'mătuşă mai în vîrstă' (Stuful); *ánygyi* 'idem' — *matusa* 'idem' (Găidar). Cuvîntul *ángy* în celelalte graiuri maghiare este denumirea soţiei unchiului sau a vărului, în general denumirea soţiei rudelor mai în vîrstă. În limba romînă cuvîntul *mătuşă* este denumirea surorii tatălui sau a mamei. Cuvîntul este folosit în limba romînă şi cînd vorbim de femei mai în vîrstă (de ex. în basme). Înrădăcinarea cuvîntului romînesc în lexicul graiului ceangău a atras după sine restrîngerea sensului cuvîntului originar. Tot atunci s-a restrîns şi sensul cuvîntului romînesc.

cserép — **cigla**: *serep* 'hîrb, ciob, fărîmă' — *cigla* 'ţiglă' (Băluşeşti). În graiurile maghiare precum şi în limba literară cuvîntul *cserép* are ambele sensuri. Sînt date amîndouă sensurile şi în dicţionarul lui Wichmann: 'cserép; Scherbe, Dachziegel'. Înrădăcinarea cuvîntului romînesc *ţiglă* (Dachziegel) în graiul ceangău a avut ca urmare restrîngerea sensului cuvîntului *cserép* la 'hîrb, ciob, fărîmă'.

fűrész — **bészkia**: *fürisz* 'ferăstrău' — *bészkija* 'joagăr' (Băluşeşti); *firész* 'idem' — *bécke* 'idem' (Luizi Călugăra); *firész* 'idem' — *béśkija* 'idem' (Săcătura). În limba maghiară cuvîntul *fűrész* este denumirea tuturor felurilor de ferăstraie. Diferitele specii ale acestui instrument sînt denumite prin compusele cuvîntului *fűrész*. De ex. *kézi fűrész*: *kis fűrész* 'ferăstrău' — *nagy fűrész*: *kétkézi fűrész* 'joagăr'. În urma pătrunderii cuvîntului romînesc *beschie* în lexicul graiului ceangău, sensul cuvîntului *fűrész* s-a restrîns la 'ferăstrău'.

gyöngy — **hurmuz**: *gyĭnygy* ~ *gyünygy* 'Perle' — *hùrmuz* 'mărgea de sticlă' (Strugari). În dicţionarul lui Wichmann este dat numai cuvîntul *gyöngy*, cu sensul de 'gyöngy, Mistel, Vogelleimbeere', noi însă cu ocazia anchetelor noastre am întîlnit peste tot şi cuvîntul romînesc *hurmuz*, cu sensul arătat mai sus. În urma înrădăcinării şi răspîndirii cuvîntului romînesc, sensul cuvîntului *gyöngy* s-a restrîns. Mărgeaua de sticlă (hurmuzul) nu face parte din sfera semantică a cuvîntului.

hárs — **tyéj**: *hárs* 'coajă de tei (folosită pentru legat)' — *tyéj* 'Linde' (Călugăreni). În graiurile maghiare din R.P.R. cuvîntul *hárs* are ambele sensuri, ca şi în limba romînă. În graiul ceangău, în urma înrădăcinării cuvîntului romînesc, sensul cuvîntului s-a restrîns la scoarţa teiului, copacul fiind denumit cu romînescul *tei*.

kalapács — **csokán**: *kẹlẹpács* 'ciocan de mînă' — *csókán* 'ciocanul mare al fierarului' (Fărăoani). Cu aceste sensuri dă cele două cuvinte şi dicţionarul lui Wichmann din graiul ceangăilor de la Şapte Sate de lîngă Braşov: *kalapácś* 'Hammer (kleiner als csokán)'. Între cuvîntul maghiar şi cel romînesc (ciocan) s-a produs şi în acest caz o diferenţiere de sens, în urma căreia sensul ambelor cuvinte s-a restrîns.

kosár — **kos**: *koszár* 'coş mare' — *kos* 'coş mic de mînă' (Băluşeşti). În dicţionarul lui Wichmann este dat numai cuvîntul *kosár*. În graiurile

[1] Menţionez că exemplele care urmează sînt luate dintr-un articol al meu publicat în limba maghiară în revista „Magyar Nyelv", LVI, 119—121. În articolul de faţă cele mai importante le tratez ca să pot prezenta astfel ambele aspecte ale fenomenului.

maghiare cuvîntul *kosár* este denumirea generală a coşului, diferitele specii ale lui fiind denumite cu compusele lui *kosár*, ca de ex. *kézikosár* 'coş de mînă' — *kerekkosár* 'coş mare'. În urma înrădăcinării cuvîntului romînesc în graiul unor sate, sensul cuvîntului maghiar s-a restrîns.

olvas — csitil : *òlvas* 'rechnen, zählen' — *csityil* ~ *śityil* 'lesen' (Joseni); *òlvas* 'idem' — *csëtál* 'idem' (Frumoasa). În dicţionarul lui Wichmann cuvîntul *olvas* este dat cu ambele sensuri : 'lesen, zählen'. Cu aceste două sensuri este folosit cuvîntul şi în graiurile maghiare din Ardeal. În urma înrădăcinării cuvîntului *ceti* în graiul ceangău, sensul cuvîntului maghiar s-a restrîns la noţiunea de 'zählen', noţiunea verbală 'lesen' fiind redată prin cuvîntul *csitil*.

pince — bécs : *pincę* 'pivniţă mai mică' — *bécś* 'pivniţă mai mare, făcută de obicei din piatră' (Joseni). Cele două cuvinte sînt date cu sensurile de mai sus şi în dicţionarul lui Wichmann : *pince* 'kleiner Keller', *béś* 'Weinkeller'. În graiurile maghiare din Ardeal cuvîntul *pince* are sensul general de 'pivniţă'. În graiul ceangău din Moldova sensul cuvîntului s-a format în felul arătat, în urma înrădăcinării cuvîntului romînesc *beci*.

sógorasszony — kumnáta : *sógǫrasszony* 'cumnată mai în vîrstă' — *kumnạta* 'cumnată mai tînără' (Fărăoani) ; *szógarasszan* 'cumnata soţiei' — *kumnáta* 'cumnata bărbatului' (Joseni). În dicţionarul lui Wichmann cuvîntul *kumnáta* (rom. cumnată) nu apare. Cu ocazia anchetelor noi, am constatat că acest cuvînt este folosit într-o serie de localităţi. Sînt localităţi în care cuvîntul *sógorasszony* nici nu mai este folosit, ci numai cuvîntul romînesc. În graiul din Fărăoani şi Joseni sînt folosite ambele cuvinte, deoarece ele nu mai sînt sinonime absolute, producîndu-se între ele o diferenţiere de sens.

tányér — fárfuria : *tạnygyẹ̈r* 'farfurie de lut' — *fạ̊rfurija* 'farfurie de porţelan' (Fundu Răcăciuni). În limba maghiară cuvîntul *tányér* (în graiuri : *tánygyér*) este folosit cu sensul de 'Teller'. Diferitele specii ale farfuriei sînt denumite prin compusele acestui cuvînt : *cserép tányér* 'farfurie de lut', *porcelán tányér* 'farfurie de porţelan' etc. În graiul ceangău din Moldova cuvîntul compus *porcelán tányér* nu s-a mai produs, această specie de farfurie fiind denumită de către vorbitori cu cuvîntul romînesc, care pierzîndu-şi sensul originar de 'porţelan', a devenit — în afară de denumirea materiei — şi numele farfuriei de porţelan.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ГОВОРЕ ЧАНГЭЕВ (МОЛДОВА) ПОД ВЛИЯНИЕМ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Автор отмечает, что в молдавском говоре чангэев влияние румынского языка проявляется как в лексических заимствованиях, так и в области семантики. Основываясь на собранном в период 1949—56 гг. диалектном материале и на текстах, написанных на диалектике, автор

указывает, что под влиянием румынского языка в вышеупомянутом говоре произошли двоякого рода изменения. В некоторых случаях следствием воздействия было расширение смысла слов. В других случаях произошли комбинированные семантические сдвиги: внедрение румынского слова повлекло за собой ограничение (сужение) смысла как оригинального слова, так и заимствованного румынского.

CHANGEMENTS SÉMANTIQUES DU PARLER DES « CEANGĂI » DE MOLDAVIE DUS À L'INFLUENCE DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur constate que dans le parler « ceangău » de Moldavie l'influence de la langue roumaine se manifeste non seulement par les emprunts lexicaux, mais aussi sur le plan sémantique. Fondé sur les données dialectales recueillies entre 1949 et 1956 et sur les textes dialectaux, l'auteur prouve que les changements sémantiques, ayant eu lieu dans ce parler sous l'influence de la langue roumaine, sont de deux types. Dans certains cas l'influence a provoqué l'élargissement du sens des mots. Dans d'autres, il s'agit de changements sémantiques combinatoires : la pénétration du mot roumain a entraîné le rétrécissement du sens du mot originaire, aussi bien que celui du mot roumain emprunté.

INFLUENȚA LIMBII ROMÎNE ASUPRA GRAIURILOR RUSEȘTI („LIPOVENEȘTI") DIN R.P.R.

DE

EMIL VRABIE

Prezența pe teritoriul Republicii Populare Romîne a unor însemnate colectivități de vorbitori în limba rusă este un fapt cunoscut. Despre purtătorii graiurilor rusești de la noi s-a scris și în trecutul mai îndepărtat și relativ recent. Autorii lucrărilor despre rușii din Romînia nu au acordat însă atenție graiurilor acestei populații, ci cultului lor [1].

Pînă nu demult graiurile rusești ale lipovenilor din Romînia au fost cu totul ignorate. Abia în anul 1958 a apărut un articol, primul, după cîte știm, în care se examinează cîteva aspecte ale influenței limbii romîne asupra unuia dintre graiurile rusești din țara noastră. Este vorba de articolul lui V. Arvinte intitulat : *Un caz de bilingvism slavo-romîn. În legătură cu elementele romînești din graiul lipovenilor din Dumasca, comuna Tăcuta, raionul Vaslui*, publicat în SCL, nr. 1/1958.

În ultimii trei ani (1958–1960), în legătură cu avîntul remarcabil al slavisticii din Republica Populară Romînă, au fost inițiate și o serie de acțiuni îndreptate spre studierea graiurilor rusești. Cercetători de la Institutul pedagogic de limbă și literatură rusă „Maxim Gorki" din București, de la Facultatea de filologie a Universității din Iași și de la Facultatea de filologie a Universității din Cluj au organizat o serie de deplasări în localitățile cu populație vorbind graiuri rusești și au efectuat acolo anchete. Un rol de seamă în stimularea și coordonarea acestor cercetări îl are Asociația Slaviștilor din R.P. Romînă.

Studierea atentă a graiurilor rusești din țara noastră oferă cercetătorilor rusiști un cîmp larg de activitate. Descrierea monografică a dife-

---

[1] Vezi, de ex., Melchisedec, *Lipovenismul, adică schismaticii sau răscolnicii și ereticii rusești*, București, 1871 ; I. I. Nistor, *Cercetări asupra cultului lipovenesc din Romînia*. Analele Academiei Romîne. Memoriile secțiunii istorice. Seria II. Tomul XXIX, mem. 9, București, 1947

ritelor graiuri lipoveneşti (prin acest termen trebuie să se înţeleagă graiurile ruseşti ale lipovenilor de la noi) va fi, desigur, o contribuţie interesantă a lingviştilor romîni la dialectologia rusă, dată fiind vechimea apreciabilă a unora dintre aşezările lipoveneşti, cum ar fi Jurilovca, Slava-Rusă, Dumasca, Lipoveni şi altele.

Întrucît s-au desprins de două-trei secole de masivul graiurilor velicoruse şi au cunoscut o dezvoltare independentă, izolată de influenţa limbii ruse literare, graiurile lipoveneşti de la noi, pentru a corespunde cerinţelor tot mai largi ale comunicării, au început să recurgă la împrumuturi din limbile cu care au ajuns în contact: în Bucovina — romîna, ucraineana şi germana; în Moldova — romîna; în Dobrogea — romîna, bulgara, turca, ucraineana.

O dată cu plecarea turcilor din Dobrogea (1877) şi cu încetarea stăpînirii austriace din Bucovina (1918) sfera de contact a lipovenilor din aceste ţinuturi cu limba romînă s-a lărgit.

În rîndurile de faţă vom prezenta aspectele cele mai caracteristice ale influenţei limbii romîne asupra graiurilor lipoveneşti.

1. Materialul ilustrativ de mai jos a fost strîns de noi în decurs de trei ani (1958—1960) de la informatori din 21 de localităţi rurale şi urbane, pe care le prezentăm în ordinea alfabetică, precedîndu-le de abrevierile folosite în cursul expunerii.

Bot. = Botoşani
Brăt. = Brăteşti, Rn. Paşcani, Rg. Iaşi
Buc. = Bucureşti
Carc. = Carcaliu, Rn. Măcin, Rg. Galaţi
Cern. = Cernavodă
Chil. = Chilia-Veche, Rn. Tulcea, Rg. Dobrogea
Clim. = Climăuţi, Rn. Siret, Rg. Suceava
D. = Două Mai, Rn. Negru Vodă, Rg. Dobrogea
Dum. = Dumasca, Rn. Vaslui, Rg. Iaşi
Ghind. = Ghindăreşti, Rn. Hîrşova, Rg. Dobrogea
Jur. = Jurilovca, Rn. Istria, Rg. Dobrogea
Lip. = Lipoveni, Rg. Suceava
Man. = Manolea, Rn. Fălticeni, Rg. Suceava
Mil. = Mila 23, Rn. Tulcea, Rg. Dobrogea
Plop. = Plopana, Rn. Bacău, Rg. Bacău
Rom. = Roman
Sl. R. = Slava-Rusă, Rn. Istria, Rg. Dobrogea
Sl. Cerc. = Slava Cercheză, Rn. Istria, Rg. Dobrogea
Suc. = Suceava
Tul. = Tulcea
Vas. = Vaslui

2. Informatorii de la care au fost obţinute datele de mai jos se cifrează la peste 50. În cursul expunerii vor fi notaţi cu cifre arabe. Dăm scurte informaţii asupra principalilor informatori. Anchetele s-au făcut în limba rusă. Prin menţiunea „bilingv(ă)" se arată că în afară de graiul matern, rusesc, informatorul vorbeşte şi limba romînă. Nu am făcut această menţiune cînd informatorul vorbeşte foarte slab romîneşte sau cînd nu poate vorbi romîneşte de loc.

Bot. 1 — I. L. Grigoriev, n. 1886 în localitate. Bilingv. Citește romînește și rusește. Serviciul militar: 1908—1910, la Sulina.

Bot. 2, 3, 4, 5 — elevi în cl. a IV-a elementară: *Olga Paramanov, Dănilă Ivanov, Vasile Ivanov* și *Igor Nichita.*

Brăt. 1 — Gr. Ivanov, n. 1895, în localitate. Bilingv. Agricultor.

Brăt. 2 — Afanasie Vasiliu, n. 1913, bilingv, agricultor.

Buc. 1 — Ivan Fedot, 56 de ani. S-a născut și a copilărit la Piatra Neamț. E văr cu Man. 1. În familie se vorbește limba romînă. Ocupația: muncitor la o fabrică de perii. În copilărie vorbea numai rusește.

Carc. 1 — F. Chirilov, 25 ani, originar din Carcaliu. Informatorul este absolvent al Facultății de Filologie din București. Bilingv.

Cern. 1 — Caracaș Tudosia, n. 1892 la Ghindărești. Cunoaște slab limba romînă. Ocupația: muncitoare-zilieră.

Cern. 2 — Anna Osipov, n. 1913 la Ghindărești. Locuiește de circa 10 ani la Cernavodă. Bilingvă. Ocupația — casnică.

Cern. 3 — Evdochia Erast, n. 1909 la Ghindărești, de unde a plecat la 15 ani. A fost mulți ani muncitoare agricolă. Actualmente — casnică. Bilingvă. Cu copiii (un fiu de 20 de ani, și o fiică de 22 de ani), vorbește rusește. Ei însă răspund în limba romînă. Fiul informatoarei nu poate vorbi decît romînește.

Chil. 1 — informator X, n. în 1888 la Chilia Veche, unde a și copilărit (pînă prin 1909). Bilingv. Actualmente locuiește la Mila 23. Ocupația de bază — pescar.

Clim. 1 — Clim Policarpov, n. 1872 în localitate. Romînește vorbește puțin, greoi, defectuos. N-a locuit între vorbitori în limba romînă. Ocupația: agricultor.

D. 1 — Evdochia Teodorov, n. 1888 la Sarichioi. Bilingvă. Ocupația: colectivistă.

Dum. 1 — Constantin Rodion, n. 1920 în localitate. Bilingv. Ocupația: agricultor.

Ghind. 1 — Cuprian Nicolae, n. 1932, bilingv. Ocupația — lemnar.

Ghind. 2 — Varvara Andrei, n. 1889. Știe slab romînește. Ocupația — agricultoare. Nu a trăit în mediu lingvistic romînesc.

Ghind. 3 — informator X, 50 de ani, pescar-colectivist. Bilingv.

Ghind. 4 — Lazăr Pimon, n. 1866 în localitate. Știe puțin romînește. Cînd era tînăr a știut bine. Serviciul militar — în 1901 — la Constanța. Ocupații: agricultor și pescar.

Ghind. 5 — Gr. Lintarov, n. 1890, localnic, bilingv, agricultor.

Jur. 1 — Luca Ivanovici, n. 1916 la Jurilovca, bilingv. Ocupația: cizmar. A învățat meseria de la un bulgar (Gh. Stoian Ganciu).

Jur. 2 — informator X, 82 ani, bilingv, fost pescar, actualmente paznic.

Jur. 3 — Procop I. Donscoi, n. 1882, bilingv, fost pescar și agricultor.

Jur. 4 — X, informator ocazional, cca. 50 ani.

Jur. 5 — Simion Izot, 82 de ani, bilingv, fost pescar și agricultor.

Jur. 6 — Alexei Platon, 68 de ani, bilingv, agricultor și pescar.

Jur. 7 — Lovin Ana, n. 1913, vorbește foarte slab romînește. Casnică.

Jur. 8 — Ivan Silvester, 78 de ani, bilingv, agricultor și pescar.

Jur. 9 — Achim Morunaș, 74 de ani, bilingv, agricultor și pescar.

Jur. 10 — X, bilingv, 40 de ani, lemnar.

Lip. 1 — Nastasia Malîș, n. 1878, nu vorbește romînește, dar înțelege. N-a trăit decît în localitate. Ocupația — agricultoare.

Lip. 2 — Tatiana Afanasov, 40 de ani, bilingvă. În familie vorbește rusește, dar uneori intercalează nu numai cuvinte, ci propoziții întregi romînești. Fiul informatoarei a absolvit școala medie romînească din Suceava.

Lip. 3 — Matvei Afanasov, 44 de ani, bilingv, agricultor. A lucrat mult timp la diferite șantiere de construcții din țară.

Lip. 4 — Ioachim Dumitrov, n. 1870, localnic, știe bine să scrie și să citească rusește. A fost 10 ani profesor la o școală bisericească a lipovenilor din Bender (Tighina). Cunoaște limbile romînă, germană și ucraineană.

Lip. 5 — Dimitrov Steopca, n. 1931, localnic, bilingv. E vînzător la cooperativa din sat.

Man. 1 — Ivan Mefodii, 36 de ani; s-a născut și a locuit mai bine de 20 de ani la Manolea. Actualmente stă în orașul Roman. Bilingv. Ocupația de bază — agricultor.

Man. 2 — Susuiov Gheorghi, n. 1893 la Manolea. A locuit un timp la Piatra Neamț. Din 1942 e preot la Botoșani.

Mil. 1 — Vasiliu Anton, n. 1902, bilingv. Ocupația de bază — pescar. E președinte al gospodăriei piscicole colective din localitate.

Plop. 1 — informatoarea X, 25 de ani, născută și crescută la Plopana, căsătorită la Iași, unde și domiciliază. Deși soțul este lipovean, vorbește în familie romînește. Cu ea locuiește o soră de 18 ani, elevă în clasa a XI-a la o școală medie din Iași.

Plop. 2 — Onofrei Ioan, n. 1896 la Plopana, unde a locuit mai bine de 20 de ani. Actualmente stă la Vaslui. Bilingv.

Rom. 1 — Balan, 65 de ani, bilingv. Vorbește mai ușor romînește decît rusește.

Sl. 1 — Nina, elevă la fosta școală medie cu limbă de predare rusă din București. Folosim scrisorile pe care aceasta le-a scris bunicului de la Slava-Rusă. Scrisorile sînt compuse în limba rusă, dar autoarea lor folosește alfabetul latin.

Suc. 1 — Colominschi Macarie, n. 1904, în Suceava, din părinți suceveni. Actualmente a pierdut deprinderea de a vorbi cursiv rusește. Ocupația : profesor de științe naturale.

Tul. 1 — informator X, n. 1888. Cunoaște slab limba romînă. Pescar, agricultor.

Tul. 2, 3, 4 — elevi în clasa I a școlii elementare din Tulcea, bilingvi.

Vas. 1 — Olga Onofrei, soția informatorului Plop. 2, 47 de ani, bilingvă. Copiii ei vorbesc romînește, dar știu să vorbească și rusește.

Datele obținute de la alți informatori, pe care nu i-am cuprins în lista de mai sus, vor fi precedate de abrevierea care indică localitatea unde s-a făcut înregistrarea, urmată de cifre arabe în continuarea celor prezentate mai înainte.

3. Dintre informatorii noștri, ca regulă generală cunosc mai slab limba romînă femeile. Aceasta se explică prin faptul că ele au avut mai puțin ocazia de a călători prin țară și de a lua contact cu autoritățile. Bărbații lipoveni pe care i-am anchetat vorbesc romînește în mod inegal, în funcție de localități : Rom. 1, născut și crescut în mediu urban, stăpînește limba romînă mai bine decît rusa. La fel de bine vorbesc romînește informatorii din localitățile rurale în care majoritatea populației o formează romînii : Brăt. 1, 2, Dum. 1, Plop. 1, 2. Cele mai frecvente cazuri de persoane vorbind slab limba romînă se constată în localitățile rurale în care majoritatea sau întreaga populație o formează lipovenii, cum ar fi : Climăuți, Lipoveni, Ghindărești, Mila 23, Jurilovca, Manolea.

4. În graiurile rusești din țara noastră au intrat și intră necontenit elemente din limba romînă. Acest fenomen se petrece în mod spontan și este determinat de nevoia vorbitorilor de a face față, în procesul comunicării, situațiilor pentru care graiul rusesc matern, izolat de limba rusă literară contemporană, nu are mijloace de exprimare. De acest fapt sînt conștienți și unii dintre informatorii anchetați. Dum. 1, de pildă, a încercat să ne explice cum se petrece procesul de împrumutare a cuvintelor din limba romînă care lipsesc în graiul rusesc, al cărui purtător este. Aceeași explicație a găsit-o și Suc. 1, care vorbind despre părinții săi, ne spune : „cînd nu le ajungeau cuvintele lipovenești, luau din romînește”.

Cea mai mare parte a informatorilor cu care am lucrat nu sînt însă conștienți de originea „nelipovenească” a cuvintelor pătrunse din limba romînă. Acest lucru se referă în primul rînd la informatorii care nu știu decît rusește, de ex., Lip. 1, Clim. 1 ș. a.

Vorbind rusește, informatorii bilingvi pe care i-am anchetat adaptau imediat și cu multă ușurință cuvintele romînești de care aveau nevoie pentru a exprima cutare sau cutare lucru. Oricît de mare era însă numărul

cuvintelor împrumutate din romînește — procentul lor depinzînd de tema conversației — limba în care informatorii au comunicat cu noi rămînea totuși limba rusă, grație, în primul rînd sistemului morfologic, pe de-a-ntregul rusesc.

5. Transcrierea exemplelor de mai jos are la bază sistemul de notare din ALR (simplificat).

Pentru orientare dăm paralel semnele, în cea mai mare parte chirilice, folosite în *Programul pentru strîngerea datelor în vederea întocmirii Atlasului dialectologic al limbii ruse* (*Программа собирания сведений для составления диалектологического атласа русского языка*), publicat la Moscova în anul 1946 :

În „Program”	În ALR
VOCALELE	
и, е, а, о, у, ь, ъ, ы	i, e, a, o, u, ẹ̆, ă, î
CONSOANELE	
labiale :	
п, б, м, ф, в, ў	p, b, m, f, v, u̯
dentale :	
т, д, ц, z, н, с, з, л, l	t, d, ț, ḑ, n, s, z, ł, l,
alveolare :	
ч, ž, ш, ж, р	č, ğ, ș, j, r
palatale :	
й	i̯
postlinguale :	
к, г, х, γ	c (sau k), g, x, γ
laringale :	
h	h

N o t ă. Consoanele moi din cuvintele rusești (lipovenești) vor fi redate cu ajutorul semnului ′ la umărul literei respective, de ex. : [n]os — „nas”, dar [n′]os — „el ducea”. În cuvintele împrumutate din limba romînă dentalele [t], [d] și [n] înainte de o vocală anterioară își pot păstra gradul de palatalizare neschimbat. În asemenea cazuri vom distinge : [t′], [d′], [n′], ca în rus. [t′]ómnîi̯ — „întunecos”, [d′].rjá[t′] — „a ține”, [n′]et — „nu” și [t·], [d·], [n·], ca în car[t·]élă, [d·]ifuzór, pív[n·]iță, cu un grad de palatalizare mai slab.

6. Pentru lucrările lexicografice la care se vor face trimiteri mai des dăm următoarele abrevieri :

Candrea = I. A. Candrea, *Dicționarul limbii romîne din trecut și astăzi* (*Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească"*, Partea I), București (1931) ;

DLRM = *Dicționarul limbii romîne moderne*, București, 1958 ;

Dal' = Владимир Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, volumele I—IV, Moscova, 1956 (după ed. din 1880—1882) ;

Ojegov = С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Moscova, 1949.

VOCABULARUL

7. În graiurile rusești ale lipovenilor din țara noastră se constată un important număr de elemente lexicale pătrunse din limba romînă.

Comparînd datele obținute de la diferiți informatori am ajuns la concluzia că frecvența cuvintelor pătrunse din limba romînă nu este aceeași în graiul tuturor lipovenilor de la noi.

În una și aceeași localitate constatăm, în această privință, că un procent mai ridicat de cuvinte din limba romînă îl folosesc reprezentanții generațiilor tinere și mijlocii. Aceasta este situația la Jurilovca, la Ghindărești, la Lipoveni și în alte părți. Iată un exemplu sugestiv. Brăt. 1, întrebat cum se spune lipovenește la un cîmp de pe care s-au recoltat păioasele, răspunde : *s't'arn'á* (cf. rus lit. стерня), pe cînd Brăt. 2, la exact aceeași întrebare, răspunde : *n'iríșt·ẹa* (cf. rom. *miriște*). Brăt. 2 este convins că acest cuvînt e lipovenesc și, după un timp oarecare de gîndire, declară, în ciuda insistenței noastre, că nu cunoaște un alt cuvînt cu același sens. Cînd, în cele din urmă, l-am întrebat ce înseamnă în localitate *s't'arn'á* (pronunțarea ne era cunoscută de la Brăt. 1), informatorul ne-a răspuns că nu cunoaște un asemenea cuvînt. Explicația fenomenului credem că este următoarea : Brăt. 1, cu 18 ani mai în vîrstă decît Brăt. 2, și-a amintit cum se spunea la miriște lipovenește cînd era copil. Între timp, generațiile următoare au început să uite cuvîntul rusesc și să-l adopte pe cel din graiul moldovenesc. Cînd Brăt. 2 a început să învețe terminologia agrară acest proces de dispariție a cuvînului *s't'arn'á* se încheiase. (Satul Brătești este alcătuit din două părți : una locuită de purtători ai unui grai moldovenesc, alta — de lipoveni.) Dum. 1 știe numai *n'iríșt·ẹa* ; de *s't'arn'á* declară că n-a auzit. Lip. 1 nu știe decît *s't'arn'á*. Alți informatori ne-au dat și denumirea rusească și traducerea ei în limba romînă.

În una și aceeași localitate, vorbind rusește, femeile folosesc mai puțin decît bărbații cuvinte împrumutate din limba romînă. De ex., Lip. 2, care în genere nu a ieșit din localitate decît pentru a merge la piața din orașul Suceava, folosește mult mai rar cuvinte și expresii romînești decît Lip. 3.

Comparînd informatorii din aceeași generație și de același sex din localități diferite, constatăm mai puține elemente din limba romînă în localitățile cu populație majoritară de limbă rusă : la Brătești se aud mai des elemente romînești decît la Lipoveni sau la Climăuți, unde întreaga populație vorbește limba rusă.

O comparație în privința frecvenței cuvintelor din limba romînă se poate face și între localități de vechime diferită. În asemenea cazuri se constată mai multe elemente din limba romînă în coloniile mai vechi. Astfel, comparînd graiul vorbit de Lip. 1 cu cel vorbit de Cern. 1 — tema constituind-o în ambele cazuri momentele autobiografice —, am observat mult mai numeroase elemente romînești în primul caz, în ciuda faptului că Cern. 1 a avut un contact mai larg cu vorbitori în limba romînă. Explicația fenomenului o vedem în faptul că localitatea natală a informatoarei Lip. 1 este cu aproximativ un secol mai veche decît localitatea natală a informatoarei Cern. 1. Prin urmare, contactul graiului de la Lipoveni cu limba romînă a fost mai îndelungat decît al graiului de la Ghindărești.

Se pot face și alte comparații de natura celor de mai sus, de exemplu între un informator care a făcut serviciul militar în armata romînă și unul care l-a făcut în armata austro-ungară; între un informator care a învățat cîteva clase la școala primară romînească și altul care n-a învățat decît la o școală bisericească de rit lipovenesc; între un cărăuș și un agricultor; între un orășean și un sătean. În toate aceste cazuri, cum este și de așteptat, se întîlnesc mai multe elemente romînești în graiul primilor.

Așadar, împrumutul de elemente lexicale din limba romînă este un *fenomen general*, caracteristic pentru toate graiurile lipovenești de la noi. Intensitatea acestui proces este inegală, în funcție de factorii amintiți mai sus și de alți factori de natură similară.

8. Făcînd abstracție de deosebirile dintre informatorii prezentați la § 2 și de modificările fonetice și morfologice la care sînt supuse elementele lexicale pătrunse din limba romînă, vom proceda la gruparea tematică a acestor elemente.

I. Viața economică

Cea mai mare parte a elementelor lexicale romînești din graiurile lipovenești, luate în ansamblul lor, se referă la viața economică. Vom distinge în această privință cîteva subdiviziuni tematice.

1) Termeni împrumutați prin intermediul pieții

Un loc foarte prielnic de contact între purtătorii graiurilor lipovenești și romîni este piața economică, adică: tîrgurile (iarmaroacele) magazinele din centrele urbane, cooperativele sătești de aprovizionare și consum. Pe această cale în graiurile lipovenești au apărut o serie de denumiri de mărfuri romînești, denumiri ale unor unități de măsură, ale unor calități de mărfuri.

α) Exemple de cuvinte indicînd *mărfuri*: Brăt. 1 — *paltón* — rom. „palton". La Dal′ III, 13 n.f. (nu figurează) decît пальтó; în lb. rusă cont. — пальтó; Lip. 2 — vaz′m′óș étu *pijamá* — „vei lua această pijama". La Dal′ III, 110 n.f. La Ojegov fig. (figurează) пижáма, 539, substantiv declinabil și cu alt accent. Lip. 6 — uz′áł tam *crémî* i pač′ís′t′ił sapaγ′í —

„a luat (a cumpărat) colo (niște) cremă și (și-) a făcut cizmele". La Dal' II, 189 n.f. La Ojegov fig. крем, 307, dar, după cum se vede, de genul masculin. Cern. 1 — cupl'ái̯ẹm ...*arézu* — „cumpărăm orez". La Dal' II 690 nu figurează un asemenea cuvînt, ci рис, IV, 97. Ghind. 1 — afumái̯u *șŭcu* — „afum șunca". La Dal' IV, 649 și Ojegov 951 n.f. În lb. rusă lit. —óкорок și ветчинá. Ghind. 2—*pẹatról* — rom. petrol. La Dal' III, 106 și la Ojegov, 537 — n.f. În lb. rusă lit. — керосúн. Ghind. 3 — étu *áțu* (acuz. sg.) — „această ață" — rom. ață. Nu e vorba de ață în genere, ci de o ață specială, pentru năvoadele pescărești. Împrumutul are valoare terminologică. Jur. 3 — pòsl'i͡ ráca znái̯ăș cac *béri̯a* id'ót' — „după rac știi cum merge berea?"; Mil. x — *bórvis* — rom. borviz. (Facem abstracție de proveniența în limba romînă a cuvintelor romînești împrumutate de purtătorii graiurilor lipovenești.)

O imagine asupra denumirilor de mărfuri de origine romînească ne-o putem face pe baza următorului experiment pe care l-am întreprins în localitatea Lipoveni. L-am rugat pe informatorul Lip. 5 să ne spună denumirile locale ale produselor expuse spre vînzare în cooperativa de aprovizionare unde acesta e vînzător. Noi indicam produsul fără să-l numim, iar informatorul spunea denumirea. Am procedat astfel pentru o sută de articole, atrăgînd mereu atenția informatorului nostru să ne dea denumirea cu care marfa respectivă e solicitată de localnici. Reproducem, în ordinea desfășurării anchetei, răspunsurile obținute.

Lip. 5:

1. aréz — „orez"
2. mîla — „săpun", cf. Dal' II, 364, мы́ло
3. sáxar — „zahăr", cf. Dal' IV, 139, cáхар
4. ăd'ilémn — „undelemn"
5. másla — „unt", cf. Dal' II, 302, мáсло
6. sol' — „sare", cf. Dal' IV, 268, соль
7. sóda — „sodă", cf. Dal' IV, 259, cóда
8. fed·ẹá — „fidea"
9. sín'ca — „ultramarin", cf. Dal' IV, 186, си́нька
10. rúl'ca — „sticlă (de lampă)", cf. Dal' IV, 113, ру́лька
11. scl'ăca — „sticlă" (vas), cf. Dal' IV, 199, склянка
12. pișcótî — „pișcoturi"
13. périț — „piper", cf. Dal' III, 96, пépeц
14. lîs't'ik'i — „foi de dafin", cf. Dal' II, 254, ли́стики
15. gúma — „gumă"
16. fit'íl' — „fitil" (la lampă), cf. Dal' IV, 535, фити́ль
17. v'ẹadró — „căldare", cf. Dal' I, 175, ведрó
18. papérca at͡ múx — „hîrtie de muște", cf. Dal' III, 16, папépa
19. č'ulk'í — „ciorapi", cf. Dal' IV, 614, чулки
20. γas — „gaz" (petrol lampant)
21. blẹáxa — „tablă", cf. Dal' I, 100, бляха
22. cat'ól — „ceaun", cf. Dal' II, 178, котёл
23. țîd'îlca — „strecurătoare" (de metal. pentru lapte etc.) cf. Dal' IV, 576, цеди́лка

24. t'órca — ,,răzătoare'', cf. Dal' IV, 401, тёрка
25. rîníč'ca — ,,tigaie'', cf. Dal' IV, 118, ры́нка
26. daịȯca — ,,doniță'', cf. Dal' I, 455, доёнка
27. ššótca — ,,perie'' (de haine), cf. Dal' IV, 656, щётка
28. zamóc — ,,lacăt'', cf. Dal' I, 603, замóк
29. patcóva — ,,potcoavă'', cf. Dal' III, 176, подкóва
30. scrînăč'ca — ,,cutie'', cf. Dal' IV, 209, скри́нка
31. láda — ,,ladă''
32. bũbón'ă — ,,bomboană''
33. zatîč'ca — ,,dop (de plută)'', cf. Dal' IV, 654, заты́чка
34. própca — ,,dop (pt. pistol)'', cf. Dal' III, 468, прóбка
35. léịca — ,,pîlnie'', cf. Dal' II, 256, лéйка
36. balamárẹa (na⁀dv'érțî) — ,,balama (de portiță)''
37. crásca — ,,vopsea'', cf. Dal' II, 186, крáска
38. ilétrica — ,,(lanternă) electrică''
39. bat·eríịa — ,,baterie (electrică)''
40. bec — ,,bec''
41. platóc — ,,basma'', cf. Dal' III, 121, платóк
42. cuč'ar'ávîị platóc — ,,șal de iarnă'', cf. Dal' II, 229, кучеря́вый
43. platóc málîị — ,,broboadă Rupea'' (broboadă mică)
44. platóč'ic — ,,batic'', cf. Dal' III, 121
45. t'óplaịa mat'ériịa — ,,sibir'', cf. Dal' II, 305, матéрия
46. șal' — ,,șal'', cf. Dal' IV, 620, шаль
47. pắtura — ,,pătură''
48. sucnó — ,,stofă (pentru costum, palton)'', cf. Dal' IV, 358, сукнó
49. flan'éịca — ,,pulover'', cf. Dal' IV, 536, фланéль
50. mat'ériịa na⁀rubáxu — ,,pînză de cămașă'', cf. Dal' II, 305 și IV, 106
51. cantár' — ,,cîntar'', cf. Dal' II, 85, кантáрь
52. č'asî — ,,ceasornic (de masă, deșteptător)'', cf. Dal' IV, 584, часы́
53. cõzérvî — ,,conserve'', cf. Ojegov, 293, консервы; la Dal' n.f.
54. piláf — ,,pilaf'', cf. Dal' III, 111, пилав
55. van'íliịẹ̆ — ,,vanilie'', cf. Dal' I, 163, вани́ль
56. șlẹápa — ,,pălărie'', cf. Dal' IV, 640, шляпа
57. cufáịca — ,,scurteică (vătuită)'', cf. Dal' II, 228, куфáйка
58. ștanî t'óplîịi — ,,pantaloni vătuiți'' (calzi), cf. Dal' IV, 645, штаны́
59. γarșóč'ic — ,,ceașcă'', cf. Dal' I, 382, горшок
60. paver'óșca — ,,polonic'', cf. Dal' III, 141, поварёшка
61. r'émin' — ,,curea'', cf. Dal' IV, 91, рéмень
62. șláụf — ,,furtun'', cf. germ. Schlauch; la Dal' și Ojegov n.f.
63. noj'n'ițî — ,,foarfece'', cf. Dal' II, 553, ножницы
64. z'ércla — ,,oglindă'', cf. Dal' I, 680, зéркало
65. cána — ,,cană''
66. γaḷanós — ,,gavanos''
67. l'ig'án — ,,lighean''
68. tar'élca — ,,farfurie'', cf. Dal' IV, 391, тарéлка
69. șpăglẹa — ,,ac de păr'', cf. Dal' IV, 643, шпи́лька; cf. și germ. Spange
70. băta — ,,panglică'', cf. Dal' I, 46, бант.
71. crújîvî — ,,dantele'', cf. Dal' II, 201, кружево

72. raγát — ,,rahat'', cf. Ojegov, 706, рахáт-лукýм; la Dal' IV, 86 n.f.
73. papérî — ,,hîrtii'', cf. Dal' III, 16, папéра
74. k'ilóţî — ,,chiloţi''
75. rubáxa t'óplaia — ,,bluză de corp'' (,,cămaşă caldă''), cf. Dal' IV, 106, рубáха
76. n'ítk'i — ,,aţe'', cf. Dal' II, 547, нйтки
77. lãţujóc — ,,lanţ'' (de buzunar), cf. Dal' II, 236, лáнцуг
78. brusóc — ,,cútie'', cf. Dal' I, 131, брусóк
79. glaspapír — ,,glaspapir''
80. píl'n'ic — ,,pilă'', cf. Dal' III, 110, пилá
81. maşîca at⁀lãpî — ,,maşină de lampă'', cf. Dal' II, 309, машйна
82. colţár' — ,,colţar (la geamuri)''
83. sférl'ic — ,,burghiu'', cf. Dal' IV, 146, свéрел
84. cleámca z⁀zamcóm — ,,broască cu lacăt'', cf. Dal' II, 123, клямка
85. scrîcu (acuz.) crémî — ,,o cutie de cremă''
86. cl'éšši — ,,cleşte'', cf. Dal' II, 117, клещй
87. fanár' — ,,felinar'', cf. Dal' IV, 537, фонáрь, фанáрь
88. síta — ,,sită'', cf. Dal' IV, 188, сйто
89. dvérţî ad⁀γrúbî — ,,portiţă de sobă'', cf. Dal' I, 418, двéри; I, 399, грýба
90. şparγát — ,,plită'', cf. ALR, Brodina
91. drot — ,,sîrmă'', cf. Dal' I, 495, дрот
92. xamút — ,,ham'', cf. Dal' IV, 560, хомýт
93. v'er'óuca — ,,funie'', cf. Dal' I, 179, верёвка
94. vóžži — ,,hăţuri'', cf. Dal' I, 224, вожжá
95. vén'ic — ,,mătură'', cf. Dal' I, 331, вéник
96. ban'ác — ,,cazan de rufe'', cf. Dal' I, 45, бáнить
97. d·imîğ'ána — ,,damigeană''
98. st'acló — ,,sticlă'', cf. Dal' IV, 321, стеклó
99. bóč'ca — ,,butoi'', cf. Dal' I, 121, бóчка
100. ţîmčt — ,,ciment'', cf. Dal' IV, 573, цемéнт

Dintre aceste denumiri de mărfuri pot fi considerate cu certitudine ca pătrunse din limba romînă următoarele 19 cuvinte:

aréz, ãd'ilémn, fed·eá, pişcótî, gúma, γas, bũbón'ă, balamárea, ilétrica, bat·eriia, bec, pătura, van'iliię, γalanós, lig'án, k'ilóţî, colţár', créma, d·imîğ'ána.

Un număr de alte 3 denumiri ale mărfurilor de mai sus sînt înregistrate şi de Dal' şi de DLRM: sóda, fit'íl', piláf. Pentru primele două se poate admite etimologia multiplă; ,,pilaf'' însă credem că a pătruns din limba romînă, deoarece în declinare la Lip. 5 se păstrează sunetul [f] (s⁀piláfăm — ,,cu pilaf''), în timp ce Dal' dă nom. пилáв, care presupune instr. sg. пилáвом. Forma cu [v] e dată şi de Ojegov, 539.

Alte cîteva dintre cele o sută de denumiri de mărfuri de mai sus, deşi există în limba romînă contemporană, s-ar putea să fi intrat în graiul de la Lip. din limba germană: lipovenii de aici au stat aproape un secol şi jumătate sub stăpînire austriacă. Iată aceste cuvinte: láda (cf. germ. Lade), cána (cf. germ. Kanne), glaspapír (cf. germ. Glaspapier). Cf. însă Jur. 10 — glaspapir < rom. glaspapir!

Cuvîntul cõzérvî, deși fig. la Ojegov, credem că a intrat din limba romînă, pentru următoarele două motive : a) în limba rusă lit. și în graiurile cu akanie se pronunță (cãs'érvî), pe cînd la Lip., unde de asemenea este cunoscută akania, se menține vocala [o] din limba romînă ; b) este puțin probabil ca primii coloniști să fi adus cu ei din Rusia acest cuvînt, căci pe vremea aceea el nu era răspîndit nici acolo : la Dal' cuvîntul nu figurează.

Considerînd drept rusești toate cuvintele care există la Lip. și la Dal', putem conchide următoarele asupra experimentului nostru : *din cele o sută de mărfuri cel puțin 20 sînt denumite cu cuvinte romînești.*

Unele dintre cuvintele de proveniență romînească din cele 20 amintite mai sus au fost înregistrate și la lipoveni din alte localități. De ex. : Tul. 2 — zav'azúi̯u *gúmu* — „voi lega (în coarnele praștiei) o gumă" ; Cern. 2 — *γas* (sau *pe̯atról*) ; Jur. 1 — *γas* ; Cern. 1 — *aréz* ș.a.

Nu trebuie să se creadă însă că în toate graiurile lipovenești de la noi au pătruns din limba romînă unele și aceleași cuvinte. Astfel, de pildă, Lip. 5 și alți informatori din localitatea Lipoveni numesc căldarea prin cuvîntul *v'e̯adró*, cunoscut tuturor graiurilor rusești convergente și limbii ruse literare, pe cînd Brăt. 1 numește același obiect *γali̯áta* < rom. găleată iar Ghind. 1, Cern. 3 — *cazán* < rom. cazan (< tc., v. Candrea 240).

β) Mult mai puține sînt împrumuturile din limba romînă indicînd însușiri ale mărfurilor. Acest fapt este ușor explicabil : calitățile și neajunsurile mărfurilor, — nou, bun, proaspăt, ieftin, mare, mic, alb, roșu, verde etc. existau de la început în graiurile tuturor lipovenilor care s-au așezat la noi. Cînd, totuși, o marfă anumită are o însușire nouă, termenul respectiv este împrumutat din romînește. Un exemplu elocvent l-am notat de la Lip. 2 : c'ulk'í *trei̯⁀sférturⁱ* — „ciorapi trei-sferturi" ; Dum. 1 — *tăbl'ani̯i̯e̯* (nom. pl.) — „de tablă", cf. rom. tablă (placă metalică).

γ) Unități de măsură : Jur. 3 — *burcán* < rom. borcán ; Cern. 1 — cupl'ái̯e̯m za⁀p'át' *banⁱ* mîla — „cumpărăm de cinci bani săpun" ; Mil. 1 — 15 *banⁱ* at⁀snapá — „15 bani de snop" ; Lip. 2 — ad'in *l'eu̯* — „un leu" ; Sl. 1 — (în transcrierea informatoarei) prișlite mne hot 100 *lei* ea cupliu sibe *uniformu* — „trimiteți-mi măcar 100 de lei — am să-mi cumpăr uniformă". În toate localitățile pe care le-am cunoscut, denumirea generică a banilor este un cuvînt rusesc : Clim. 1, Lip. 1, Man. 1, Brăt. 1 -*γróșî*, cf. Dal' I, 399 гроши (graiurile meridionale) — „bani în general". Pretutindeni însă este cunoscut și cuvîntul lit. деньги de ex. Cern. 3. — *d'ẽγ'i*.

2) Termeni din procesul muncii

Lipovenii din țara noastră se ocupau pînă nu demult mai ales cu pescuitul și cu agricultura. În anii regimului democrat-popular mulți lipoveni au intrat în rîndurile muncitorilor de la numeroasele șantiere de construcții, specializîndu-se în cele mai diverse meserii. Acțiunea de valorificare a stufului din Deltă a atras de asemenea un număr important de muncitori din localitățile cu populație vorbind graiuri lipovenești.

În satele unde alături de lipoveni trăiesc și romîni contactul dintre cele două limbi este, mai cu seamă în perioada campaniilor agricole, cît se poate de larg.

Toate aceste condiții obiective, enumerate foarte sumar mai sus, au favorizat și favorizează pătrunderea în graiurile lipovenești a numeroase cuvinte din limba romînă. Vom grupa împrumuturile lexicale pătrunse prin intermediul procesului muncii în două categorii : a) agricultura și creșterea vitelor ; b) alte ocupații.

a) *Agricultura și creșterea vitelor*

Deși relativ numeroase, cuvintele pătrunse în graiurile lipovenești din sau prin intermediul limbii romîne nu stau în centrul terminologiei agrare. Chiar în localitățile în care agricultorii lipoveni formează minoritatea față de romîni termenii agricoli de bază sînt rusești. Vom indica unele dintre răspunsurile care ilustrează această stare de lucruri. Brăt. 1 și Dum. 1 ne-au descris în amănunțime coasa. Un singur cuvînt, același la ambii informatori, a pătruns din limba romînă : *brățárẹa* < rom. brățară, cf. Candrea, 169, sensul 2. În afară de aceasta, pentru degetul coasei Brăt. 1 a dat doi termeni : rúč'ca na‿acós'i̯a și mîn·ér < rom. mîner.

Informatorul Lip. 7 (frate cu Lip. 2) ne-a descris în amănunțime plugul, fără să folosească vreun cuvînt romînesc : plux — „*plug*", *č'ip'éγ'i* — „coarnele plugului" ; *p'átca* — „talpa plugului" ; *č'er'asló* — „cuțitul lung" ; *crîló* — „cormana" ; *nójîc at‿plúxa* — „brăzdarul" ; *γr'id'él'* — „grindeiul" ; *sv'ás' č'ip'éγam* — „brăcinarul". Același rezultat, cu mici deosebiri fonetice, l-am obținut de la Dum. 1 și Brăt. 1. Nu am notat nici un cuvînt romînesc de la informatorii Dum. 1, Brăt. 1 și de la mai mulți informatori din Lipoveni în descrierea îmblăciului.

Principalele plante agricole au pretutindeni denumiri rusești : grîul, secara, orzul, ovăzul, sfecla, floarea-soarelui, cînepa. Din limba romînă a pătruns denumirea regională a porumbului : popușoi, cf. Lip. 1 — t'ánut damói̯ *papușî* — „cară porumbul acasă" ; Cern. 3 — č'ist'u *papușú* is‿cač'aláik'i — „dezghioc porumbul de pe știulete" ; Dum. 1 — *păpușa.* Ghind. 2 folosește ca sinonime *papușá* și *cucurúza* ; Mil. 1 — *papușá.* (La Dal', III, 17 — папушóй.)

Dintre denumirile de legume și zarzavaturi am notat următoarele cuvinte, pe care le considerăm pătrunse din limba romînă : Cern. 3 —*țălina*, Lip. 2 — *țéleră* (cu *e* „hipercorect", cf. și trẹafói̯ < trifoi, v. Romanoslavica IV, p. 107, și cu rotacism < bucov. *țéliră, cf. lit. țélină < ngr. σέλινον, Candrea, 1354 ; în lb. rusă literară — сельдерéй), Lip. 2 — *dovlẹák'i* — „dovlecei" ; Ghind. 1 — *l'ẹaușt·ẹán* — „leuștean" ; Dum. 1 — *patlaž'élẹ* — „pătlăgele", — iar dintre denumirile de fructe — Dum. 1 : *k'érst'ič'* — „piersici" (cu fonetism din graiul moldovenesc local), Ghind. 1 — persic ; Cern. 3 — *prún'a* — „prună".

Pentru animalele domestice și pentru păsările de curte am notat numai denumiri rusești. Singura excepție — în localitățile din Dobrogea : Jurilovca, Mila 23, Ghindărești, unde, spre deosebire de Lip. *asl'úc*, se spune *maγár* < rom. măgar.

Dintre construcțiile pentru animale am notat ca împrumuturi din limba romînă. Lip. 1 — *stîna* < rom. „stînă" și Dum. 1 — *ocól* < rom. „ocol" (v. DLRM, 557, sensul 3).

Tot în legătură cu creșterea vitelor sînt și împrumuturile Lip. 2 — *fanáța*, Cern. 3 — *fîn·ẹ́áțî* < rom. „fîneață" și Cern. 3 — *pașunát* — „(loc pentru) pășunat"; Ghind. 2 — *t''ax* < rom. „cheag", v. DLRM, 136, sensul 1.

Dacă influența limbii romîne asupra terminologiei agrare și din domeniul creșterii vitelor este redusă, observăm în schimb o mare preferință pentru numele proprii de animale pe care le folosesc romînii. În această privință am urmărit comparativ situația din satul Mitocul-Dragomirnei, raionul Suceava, sat în care marea majoritate a populației vorbește romînește (informator — *Roșca Ion*, n. 1903, limbă maternă — romîna) și din satul din imediata apropiere, Lipoveni (informatori — elevii din clasa a II-a).

După R. I. cele mai frecvente nume de vaci din sat sînt: Marțólẹa (născută marți), Joi̯ána (născută joi), Florica (născută în preajma duminicii floriilor), Galbanúța (galbenă), Stẹla (cu stea în frunte), Valerii̯a. Elevii de la Lipoveni ne-au comunicat următoarele nume de vaci frecvente în sat: *florica*, *joi̯ána*, *st·éla*, *galbanúț*. (În plus față de Mitocul-Dragomirnei am notat: mín'ca, sfetlána, rujána, dón'ca).

După R. I. cele mai frecvente nume de cai din sat sînt: Múrga, Rọi̯ba, Plẹșa, Stelúța, Țigan, Liza. Elevii de la Lipoveni ne-au comunicat: *múrga*, *țigan*, *liza*. În plus față de Mitocul-Dragomirnei am notat: *fet·ița* (< rom. fetiță), *g'ița* (< rom Ghița < Gheorghița), mișca, vasili, mása, dún'ca, marús'ca, ól'ĕn'.

După R. I. cele mai frecvente nume de cîini din sat sînt: Úrsu, Țigan, Rex, Tarcúș. Elevii de la Lipoveni ne-au comunicat: *úrsu* (< rom. Ursu < urs. cf. Lip. 1 — v'id'm'ét' — „urs"), *récsi*, *țigan*. În plus față de Mitocul-Dragomirnei am mai notat: *cațắl* (< rom. cățél), *γáric*, *júč'ca*, *natálii̯a*.

Produsele animalelor și păsărilor au în graiurile lipovenești pe care le-am cercetat aproape în exclusivitate denumiri rusești.

b) *Alte ocupații*

α) Lipovenii din localitățile așezate pe Dunăre sau în apropierea mării se ocupă, în afară de agricultură și de creșterea vitelor, cu pescuitul. Uneori acestei ocupații îi revine în viața economică a localității un rol mai însemnat decît cel pe care îl are agricultura (de ex. satul Mila 23 din raionul Tulcea). Studierea terminologiei pescărești ar necesita o cercetare monografică aparte, al cărei interes ar consta, printre altele, în ilustrarea felului în care se întrepătrund și coexistă elementele celor trei limbi mai des întîlnite în Deltă: romîna, rusa și ucraineana.

În rîndurile de față vom face cîteva considerații asupra influenței limbii romîne în terminologia pescăritului din localitățile Jurilovca, Ghindărești și Mila 23.

Denumirile de pești sînt, în toate aceste localități, foarte numeroase. Instrumentele de pescuit prezintă, de asemenea, o mare varietate. Ar fi, prin urmare, de așteptat, ca alături de terminologia de origine rusească,

să întîlnim în graiul pescarilor lipoveni și împrumuturi din limba romînă. Totuși, făcînd o apreciere de ansamblu asupra materialului lingvistic adunat de la pescari din cele trei localități, constatăm că elementelor de origine romînească le revine un loc destul de modest. Pentru a ne da seama în cursul anchetei dacă un cuvînt sau altul de origine romînească din domeniul pescuitului nu are cumva și un sinonim de origine rusească în graiul lipovenesc respectiv, am convenit cu informatorii să ne dea de fiecare dată și denumirea rusească și cea romînească a obiectului descris. Concluzia care se desprinde din analiza întregului material strîns de la pescari este următoarea: principalele unelte de pescuit, principalele acțiuni legate de procesul prinderii peștelui și cele mai multe denumiri de pești sînt rusești. Astfel, de la informatorul lipovean Ghind. 3 am notat *vẻt'ir* (cf. Dal′ I, 177; вéнтер) — „vîrșă", *s'étcă* — „setcă", v. Candrea, 1139 < rus. sétca; *abruč'á* (cf. Dal′ II, 616, óбруч) — „cercuri (la vîrșă)"; *ač'k'í* (cf. Dal′ II, 664, очкó) — „ochiuri (la plasă)"; *č'ást'ic* (cf. Dal′ IV, 583, чáстик) — „desiș" (la plasă); *cr'uč'óc* (cf. Dal′ III, 208, крючёк) — „cîrlig (la undiță)" și multe altele — ca principale unelte de pescuit; *lóv'im* — „prindem (peștele)" — *spuγáịĕm* — „speriem (peștele)", *napútaịĕțță* — „se încurcă (peștele, în plasă etc.)" și altele — ca principale acțiuni; *som* — „somn", *babóșca* — „babușcă", „pește mărunt", v. Candrea, 109; *rîba* — „pește" (generic); *s'él'ĕt'* — „scrumbie" și multe altele, ca denumiri de pește.

Cu toate acestea, în timpul convorbirii, care a decurs în limba rusă, informatorul a folosit o serie de termeni pătrunși din limba romînă: *rărîș* zad'érjîvaịĕt ịeịo — „partea mai deasă (!) îl reține". Este adevărat că informatorul folosea ca sinonim și un cuvînt rusesc: *rejîná* — „desimea ochiurilor unei plase"; *s'étca s⁀náịlona* — „plasă de nailon"; ștobî v⁀nat'áj⁀bîlá *plasá* — „pentru ca plasa să fie întinsă"; ịim'éịt' *uzúru* — „are uzură"; *duráțîịu* máịĕt' ịim'ét' dva⁀m'és'ața — „are să aibă o durată (o rezistență) de două luni". Dintre denumirile de pești comunicate de Ghind. 3, pe care nu le întîlnim la Dal′, dar care, în schimb, figurează la Candrea, notăm: *crap* — „crap", *č'íγa* — „cegă", *oblét* — „oblete".

β) În două localități lipovenești, la Jurilovca și la Lipoveni, am urmărit influența limbii romîne în terminologia legată de tîmplărie. Drept informatori ne-au servit doi lipoveni tîmplari de meserie.

Privit în ansamblu, materialul pe care l-am obținut (ancheta a avut loc chiar în atelier) arată că terminologia de bază legată de tîmplărie este, în graiurile lipovenești respective, rusească. De la Jur. 10, am notat totuși următorii termeni împrumutați din limba romînă: *șurupéln'ița* < rom. șurupélniță; în limba rusă literară — отвёртка; *glaspapír* < rom. glaspapir; în lb. rusă lit. наждачная бумага; *fasonáịĕm* — „fasonăm", v. Candrea, 481, sensul 2. Descriindu-ne căruța lipovenească, informatorul lipovean Balan Potapii din satul Lipoveni a folosit aproximativ 30 de termeni, dintre care numai doi sînt de origine romînească: *coș* și *butuc*. La Jurilovca însă, pentru aceleași noțiuni — cuvinte rusești: *ịáš's'ic*, respectiv *γalóụcă*.

II. Termeni medicali

Întrucît deservirea medicală a populației din localitățile în care trăiesc lipoveni se face de personal medical care în genere nu cunoaște graiurile rusești respective, comunicarea între pacienții-lipoveni și medic are loc în limba romînă. Pe această cale în graiurile lipovenilor din țara noastră au pătruns o serie întreagă de termeni și de expresii romînești. Iată cîteva exemple: Jur. 9 — *t·ēsi̯ún·ę̄* bal'șói̯ē i̯im'éi̯u — „am tensiune mare"; *vētúzî* paclál — „(mi-)am pus ventuze"; Jur. 3 — tak'éi̯ țę̄rcvi n'i͡vidál... prósta *farmač'ii̯a* n'i͡țę̄rcva — „o asemenea biserică n-am văzut... pur și simplu farmacie, nu biserică"; Ghind. 2 — *ijăcțîi̯i* d'élala — „am făcut injecții"; Tul. 1 — *paralizálsa* — „a paralizat"; Lip. 2 — na͡jalúdăc *suferíl* — „suferea de stomac"; brat' *l'ák'i* — „a luat medicamente (rom. leacuri)"; Jur. 9 — i̯a jóltcu i̯im'él a on men'é *scapál* — „am avut icter, iar el (medicul) m-a scăpat"; Ghind. 1 — u͡*șpitalé* — „la spital"; m'en'é *carētavála* — „m-a tras un curent".

III. Termeni și expresii din viața social-politică

Terminologia social-politică din graiurile lipovenești de la noi oglindește instituțiile sociale, politice și administrative din epoca de trecere de la capitalism la socialism. Numeroase cuvinte și expresii din presă și din viața politică și culturală curentă s-au încetățenit, într-o măsură sau alta, în toate graiurile rusești pe care le-am cunoscut. Ne-a surprins frecvența mare a împrumuturilor din limba romînă mai ales la doi dintre informatorii noștri, ambii bărbați, bilingvi, știutori de carte în limba romînă, preocupați de probleme social-politice și economice: Man. 1 și Mil. 1. Cu informatorul Man. 1 am discutat circa o jumătate de oră despre colectivizarea agriculturii, iar cu Mil. 1 — circa o oră, despre treburile gospodăriei piscicole. Discuțiile au avut loc exclusiv în limba rusă. Dăm cuvintele și expresiile pătrunse din limba romînă pe care le-am notat cu acest prilej în graiul fiecăruia dintre acești doi informatori.

Man. 1: z'éml'i *un·ítîi̯ę̄* — „pămînturi unite"; i̯esl'i mójăș *cōdúš'it'* — „dacă poți să conduci..."; i̯a n'ę͡*i̯ecsplo̯atái̯u* — „eu nu exploatez"; jîv'ót'ę̄ s͡*le̯áfî* — „dv. trăiți din leafă"; pazavít'ę̄ nas f͡*comit·ét* — „chemați-ne la comitet"; *cōfiscáli* — „au confiscat"; i̯a͡*lúcsu* n'i͡l'úb'u — „nu-mi place luxul" și alte cîteva.

Mil. 1: plávn'a *trăsformái̯ę̄ț̯a* — „Delta se transformă"; *mod·ern·izái̯ę̄ț̯a* fs'o pamal'én'cu — „puțin cîte puțin se modernizează totul"; i̯és't' rîbak'i u͡nás *d·ecorátnîi̯ę̄* i i̯és't' dvói̯ē, *d· ecorátnîi̯ę̄ cu u̯órd·inu mūč'i clasa͡dóu̯a pa͡méritu* — „sînt la noi pescari decorați și sînt doi decorați cu Ordinul Muncii clasa a II-a — pe merit"; n'ę mójăm *cōparát'* tói̯ę̄ s͡t'em — „nu putem compara una cu alta"; i̯im'éi̯ę̄t' rîbác i̯ę̄šč'ó *avătáj* druγói̯ — „pescarul mai are încă un avantaj"; i̯ę̄mú dai̯óțță *premii̯ére̯a č'īč' la͡sútă pai̯mát' p'at'* na͡stó — „i se dă o premiere (o primă) de 5%,

adică cinci la sută"; *calculáịẹm* — „calculăm"; *d·efalcáịẹm* plan — „defalcăm planul"; cõtroláịẹm ịeγó — „îl controlăm"; tol'k'i *dat' órd·in* — „numai de dat ordin"; dad'im *lúptu* — „vom da lupta"; *formáli caaperat'ívu săt·ẹáscă* — „am format o cooperativă sătească"; *st·ĩg'eríl* — „(nimeni nu-i) stingherea"; *lacál'n'ik'i* — „localnicii"; *n·eγustórî* stal'i γl'ad'ét' criva na *ĩst·itútu cooperáțiilor* — „negustorii au început să se uite chiorîș la Institutul cooperațiilor"; s'ivódn'a *comun·icáli* — „s-a comunicat astăzi (la radio)"; *rád·io⁀jurnál* — „radio-jurnal"; ịiméịẹm *alimẽtáru,* — „avem alimentară"; *selecționáịut* camíș — „selecționează trestia" și alte cîteva.

Exemple de la informatori din alte localități:

Dum. 1 — *fũcționari* — „funcționarii"; pacázîval'i *la⁀fílm* cac an'í pr'iịéxăl'i — „s-a arătat la film cum au venit"; ịa⁀v'ól *agricultúru* „(eu) am făcut agricultură"; pr'ișl'i s⁀tacăi *mesẹariịi* — „au venit cu meseria aceasta";

Ghind. 1 — na⁀*servič'ú* — „la servici"; *milițiịa* — „miliția (miliției)"; on bîl γoda⁀dvá u⁀nás *lipsă* — „el a lipsit de la noi vreo doi ani"; ịa *donál* fs'u z'eml'ú — „am donat tot pămîntul"; dat' *čérere* — „a face cerere";

Brăt. 1 — *respectát' autoritát·ịu* — „a respecta autoritatea"; on *autoritát·ẹa locálă* — „el este autoritatea locală". (Era vorba de comportarea față de stăpînul unei case oarecare).

Tul. 1 — u⁀*č'in·ematográf* — „la cinematograf";

Jur. 9 — n'i ịim'éịẹt *posiblitát·ẹa* — „n-are posibilitate"; ịa stal⁀*luptát'* — „am început să lupt"; Jur. 4 — (văzînd că plecăm din localitate): *liberális* safsém — „ați terminat de tot?"; cf. Candrea, 708, a libera = (sensul 2) „a da drumul unui soldat care și-a terminat serviciul militar, a-l retrimite la vatra sa". Informatorul a extins întrebuințarea acestui cuvînt, pătruns din armată, asupra unei situații parțial similare: pentru el verbul „liberáțța" (infinitiv refăcut de noi) înseamnă „a pleca acasă după îndeplinirea unei sarcini obștești"; Jur. 3 — on *resp.sábil* — „el e responsabil"; Jur. 2 — ịa bîl *pázn·icăm* — „am fost paznic";

Lip. 2 — *d·epașát' nórmu* — „a depăși norma"; *d·ifuzór* cazál — „a spus difuzorul" (satul e radioficat); vóz'ut na⁀*gáru* — „(ei) transportă la gară"; Lip. 1 — *stat* daịót γróșî — „statul dă bani"; dl'i⁀*țaranóụ* — „pentru țărani"; *vizit·iụ* — „vizitiu"; *poștáriụ* — „factorul poștal", dial. „poștar".

Uneori același cuvînt pătruns din limba romînă a fost notat în cîteva localități, de ex.: Dum. 1 — u⁀*grăd·in·ițu* xód'it; Lip. 1 — xód'it u⁀*grăd·in·ițu* — „umblă la grădiniță"; Ghind. 1 — *k'iburi* — „chiaburii"; Jur. 3 — bîl *k'ibúr* — „a fost chiabur"; Dum. 1 — an'i n'i⁀b'ịúțța za⁀*lúcsăm* — „nu se zbat pentru lux"; Man. 1 — ịa *lúcsu* n'i⁀l'úb'u — „nu-mi place luxul".

*

Materialul ilustrativ de la punctele 1, 2, 3 și 4 poate fi extins în mod considerabil prin lărgirea chestionarelor și prin mărirea numărului subiectelor anchetate. Am procedat în ambele sensuri. În localitatea Cernavoda, unde locuiește de cîtva timp informatoarea Cern. 3, ne-am propus printre altele să urmărim, pe baza unui chestionar foarte larg, care este frecvența cuvintelor pătrunse din limba romînă și care sînt sferele tematice în care aceste cuvinte se pot încadra. Același lucru l-am urmărit, pe baza unui chestionar mai restrîns la cîțiva informatori din satul Lipoveni. În ambele cazuri, în afară de cuvintele de natura celor prezentate pînă aici, am notat — mai ales în comentariile spontane ale informatorilor, sau în discuții libere — o serie întreagă de elemente lexicale de proveniență romînească pe care nu le putem încadra în grupările tematice de mai înainte. Grație unei sugestii pe care ne-a făcut-o lectura lucrării lui A. M. Selișcev *Славянское население в Албании* (Sofia, 1931, cap. III, pp. 140—200) am reușit să grupăm laolaltă un mare număr de cuvinte de origine romînească foarte diferite la prima vedere. Este vorba de împrumuturile cu valoare afectivă.

IV. Cuvinte cu valoare afectivă

În cadrul acestei grupe lexicale s-ar putea distinge, în primul rînd, împrumuturile care nuanțează afectiv calitățile și acțiunile. De exemplu, Jur. 10, în timp ce ne explica în rusește cum se lucrează cu o sculă din atelierul de tîmplărie, a vrut să sublinieze precizia cu care se execută operațiile cu obiectul descris : d'élăi̯ẹ̀t na͡*fix*, na͡*milimétru* — „execută cu preciziune, la milimetru", cf. rom. „fix" și expresia din stilul familiar „la fix", adică „exact", „pe măsură". Vorbindu-ne dezaprobativ despre o persoană cu care a avut anumite fricțiuni, informatoarea Lip. 1 a ținut să ne rezume trăsăturile negative respective : on *adráculu̯i* dúјă l'udám č'ujím — „(el) e foarte *al dracului* cu străinii". Informatorul Dum. 1 ne-a relatat că, spre deosebire de generația tînără, unii lipoveni bătrîni din sat respectă cu strictețe postul : s'em n'id'él' *apsolút* n'i͡cúșăi̯ut — „șapte săptămîni nu gustă de loc (de frupt)". Cu prilejul aceleiași anchete am constatat că informatorul folosește spontan și adverbul rusesc *safs'ém* — „de loc" „cu desăvîrșire", „cu totul". Preferința pentru cuvîntul „*apsolut*" < rom. absolut este, în situația de mai sus, de natură afectivă. De altfel Dum. 1, vorbind rusește, face uz și de alte cuvinte de origine romînească pentru nuanțarea expunerii : i̯ẹ̀s'l'i *bunăọáră* mái̯et z'aml'i pa͡ból'șă . . . — „dacă bunăoară are ceva mai mult pămînt . . ." ; mî *k'ípurilẹ* uč'ónîi̯ẹ̀ — „nòi, chipurile, le știm pe toate" ; *cam* tr'i dn'a — „cam la vreo trei zile".

Alte exemple : Chil. 1 — taγdá búd'it *minunátîi̯* — „atunci are să fie minunat (gustos)" ; *preč'ís* n'i͡móju scazát' — „nu pot spune precis". Lip. 1 — on m'ẹ̀n'á *na͡tr'í parále b'er'ót* — „mă ia la trei parale" ; Lip. 2 — *l'axámit'i* capát' t'éi barabúli — „mi-i lehamite să sap cartofii aceia !".

În al doilea rînd, în această categorie tematică ar putea să fie distinse cuvintele de origine romînească exprimînd nume comune (substantive) și acțiuni (verbe) care presupun din partea celui care le folosește o stare de afectivitate deosebită (admirație, regret, indignare etc.). De exemplu : Cu ani în urmă, un membru apropiat al familiei informatoarei Ghind. 2 a fost asasinat de niște răufăcători : *hați* ub'íl'i i̯aγó — „l-au ucis hoții". Vorbindu-ne în rusește despre viciul unei persoane din localitate, Lip. 2 a folosit, cu evidente intenții de a sublinia gravitatea faptului, cuvîntul *beațiv*. S-a vorbit mai înainte („termeni medicali") de împrumutarea verbului romînesc „a scăpa", adică a-l salva pe cineva dintr-o situație grea. Este interesant că acest cuvînt se întîlnește în mai multe localități, depărtate una de cealaltă. De ex. Lip. 2 — ujá zap'éla jăvaróca, *scapáli* — „a început deja să cînte ciocîrlia (așa că) am scăpat (de iarnă)". Același sens — la Ghind. 1 și Ghind. 3. Lip. 2 — n'i͡ maγlá *îpacát'* i̯ix — „n-am putut să-i împac" ; Lip. 3 — *bažocurít* m'ẹn'á — „mă batjocurește". Lip. 1, crezînd că am obosit notînd mereu răspunsurile, ne-a propus, cu o anumită compasiune, să facem o scurtă pauză — știob͡ *rasufli̯áli* — „pentru a răsufla". Lip. 2, vroind să sublinieze cît de frumoasă fusese, înainte de a muri, fetița unei vecine, a spus : *napictóvannai̯a* bîlá, tacái̯a xaróșăn'cai̯a — „pictată era, așa de frumoasă". Fiul informatorului Lip. 3, făcîndu-și bagajele pentru un drum lung, era ajutat de părinți. Se vorbea rusește. La un moment dat fiul a spus părinților că nu ia cu sine trei cămăși, deoarece i-ajung două. Lip. 3 îi replică grăbit : b'ẹr'í, b'ẹr'í, *nú bat'ẹ cápu!* — „ia, ia, nu bate capul!". În ultimul moment, înainte de a ieși cu bagajele din casă, fiul constată că nu și-a luat și servieta. Mama acestuia, Lip. 2, îl întreabă : pr'in'és't' i̯ai̯ó? Fiul răspunse precipitat : *sigur!* O informatoare ocazională din Ghindărești, relatîndu-ne cîteva fapte reprobabile din comportarea unor persoane din localitate, a folosit pentru a ni le caracteriza, următoarea expresie : *n'esăturátnîi̯ẹ* tak'i̯i̯ẹ — „nesăturate de acelea!".

Lista exemplelor de natura celor de mai sus ar putea fi considerabil lărgită. Valoarea afectivă a împrumuturilor din limba romînă este, ni se pare, evidentă.

Materialul brut de care dispunem arată că cea mai mare parte a cuvintelor lipovenești de proveniență romînească pot fi încadrate, din punct de vedere al sensului lexical, în una din cele cinci grupări tematice largi pe care le-am propus mai înainte. Sporadic se întîlnesc însă cuvinte de origine romînească și din alte domenii decît cele de mai sus. Jur. x — zač'úl *furtúnu* — „(o varietate de pește) a simțit furtuna"; Tul. 1 — *furtúna*; Cern. 3 — *č'arșáfî* — „cearșafuri"; Dum. 1 — *tréu̯ca* — „troacă" (mold. treucă, v. Candrea, 1337); Ghind. x — șucái̯ẹt *cámeru mobilátnu̯i̯u* — „caută cameră mobilată" ș.a.

ALTE OBSERVAȚII ASUPRA ÎMPRUMUTURILOR

1. Se constată cazuri cînd împrumutarea unui cuvînt din limba romînă nu înlătură cuvîntul rusesc corespunzător, ci contribuie la precizarea lui, la restrîngerea cîmpului său semantic. Iată cîteva exemple.

În limba rusă ле́стница înseamnă „scară" : a) obiect casnic portativ, alcătuit din doi drugi (de obicei de lemn) uniți prin spițe paralele, servind la urcare (în pod, la tavan, spre partea de sus a unui raft etc.) ; b) totalitatea treptelor fixe care duc de la un etaj la altul. După informatorul Bot. 2 obiectele de la punctele a și b nu pot fi în nici un caz redate printr-un singur cuvînt. Pentru sensul a (ne-am servit în timpul anchetei de desene) acesta a folosit în mod constant cuvîntul *l'és'n'ița* (cf. rus. лесть — „a se cățăra"), iar pentru sensul b — cuvîntul *scárî*, împrumutat din limba romînă.

În limba rusă ма́сло înseamnă : a) „unt" și b) — „untdelemn". După Lip. 5, este imposibil să se spună „lipovenește" *másla* și să se înțeleagă altceva decît „unt". Pentru sensul b se folosește numai cuvîntul pătruns din limba romînă *ăd'ilémn* (< untdelemn).

În limba rusă cuvîntul сли́ва înseamnă „prună". După Cern. 3 *sl'iva* înseamnă o anumită varietate de prună (rom. „corcodușă", v. DLRM, 187), pe cînd la prună „altoită" se spune — *prún'a*.

În toate aceste trei cazuri observăm că împrumutul din limba romînă contribuie la precizarea sensului multiplu pe care l-au avut inițial (adică în momentul stabilirii lipovenilor la noi) cuvintele rusești discutate.

2. Pe de altă parte se observă și un fenomen opus celui pe care l-am prezentat anterior : două sensuri, pentru care inițial existaseră cuvinte diferite, au început să fie redate printr-un singur cuvînt sub influența limbii romîne. Exemple.

În limba rusă вре́мя înseamnă „vreme", „timp", timpul indicat de cronometru, iar погода înseamnă „vreme", „timp", timpul indicat de barometru. Pentru unii dintre informatorii noștri această deosebire este foarte clară (pentru Clim. 1, pentru Bot. 1). Alții, însă, sub influența limbii romîne, au început să înțeleagă prin cuvîntul время ambele sensuri, cuvîntul погода fiind abandonat : Brăt. 1 — *xaróșaia vr'ém'a* — „frumoasă vreme !". Lip. 2 — cras'ivaia vr'em'ă, *ł*uná — „frumoasă vreme, e lună !". La fel Dum. 1 Este adevărat că și în limba rusă время poate uneori însemna „timp" (în sens meteorologic), v. Dal' II, 260. Dacă în graiurile primilor lipoveni de la noi a existat время și cu acest ultim sens, se poate admite că limba romînă a contribuit la întărirea lui.

În limba rusă se face o deosebire netă între acțiunea de a pune un obiect în poziție verticală (ста́вить) și acțiunea de a pune un obiect în poziție orizontală (класть). În limba romînă pentru ambele sensuri se folosește verbul „a pune". Sub influența limbii romîne în graiurile lipovenești se constată cazuri de generalizare pentru ambele situații a unuia din cele două verbe. Astfel, Lip. 2 spune nu numai *clad'i* v'ilcu na‿stół — „pune furculița pe masă", ci și clad'i paxár na‿stół — „pune paharul pe masă !".

În limba rusă бли́зко înseamnă „aproape" (spațial), iar почти́ înseamnă „aproape", „cît pe-aci", aceste două cuvinte neputînd fi folosite unul în locul celuilalt. Sub influența limbii romîne informatorul Dum. 1 spune, totuși : (. . .cît despre persoane care să mai respecte întru totul

vechile precepte religioase) *bl'isca* şto n'i͡naid'ót'ę — „aproape că n-o să mai găsiţi".

În limba rusă нести́ înseamnă „a duce, a purta (în mînă, în braţe, în spate)", iar вести́ — „a duce", „a conduce". Sub influenţa limbii romîne informatorul Bot. 2 spune ia *n'esú* can'á — „eu duc calul". În graiurile ruseşti convergente o asemenea formulare nu este posibilă, cf. în limba rusă literară я *веду́* коня́ — „eu duc calul", dar я *несу́* чемода́н — „eu duc geamantanul".

3. În graiurile lipoveneşti din ţara noastră se constată un larg proces de *calchiere* a unor expresii romîneşti. Pentru perioada de bilingvism prin care trec purtătorii acestor graiuri fenomenul este normal. Iată cîteva ilustrări.

În limba romînă se spune *aşa şi aşa*, adică „potrivit", „nici prea bine, nici prea rău". Întrebat în ruseşte cum se simte cu sănătatea o persoană pe care Dum. 1 o cunoaşte, acesta răspunde : *tac i tac* — „aşa şi aşa". În graiurile ruseşti convergente în acest sens se folosesc expresiile : и так и сяк şi так себе (v. Dal' IV, 387).

În limba romînă se spune *a lua medicamente*. Ruseşte nu există o expresie брать лекарства, deşi брать înseamnă „a lua", iar лекарства — „medicamente". În loc de брать лекарства în graiurile ruseşti convergente şi în limba literară se spune, în această situaţie, *принимать* лекарства ceea ce romîneşte ar însemna, ad-litteram, „*a primi* medicamente". Pentru Lip. 2 există însă expresia *brat' leák'i* în sensul de „a lua, a înghiţi medicamente".

Informatorul Ghind. 1 spune : *pescar'iịu* ból'şă *d'élal* — „făceam mai mult pescărie" (Facem abstracţie aici de împrumutul din limba romînă *pescariịa*), pe cînd în graiurile ruseşti convergente nu se poate spune „a face" despre o ocupaţie.

Chil. 1 spune (ia) *d'élal árm'iịu* tut — „am făcut armata aici", deşi în limba rusă nu există expresia „a face armata".

De la Mil. 1 am notat *dad'ím lúptu* — „vom da lupta", vezi p. 25, deşi în limba rusă nu se întîlneşte expresia „a da o luptă".

4. Cuvintele împrumutate de lipoveni din limba romînă pot fi uneori uşor modificate din punct de vedere fonetic pentru a fi puse în legătură, graţie unei asemănări sau alteia, cu un cuvînt deja cunoscut (etimologie populară). Astfel, vorbindu-ne ruseşte despre portul lipovenilor din localitate, informatorul Dum. 1 a folosit cuvîntul *criv́ătă* — „cravată". Deoarece nu există nici un motiv de ordin fonetic ca vocala romînească [a] din cuvîntul „cravată" să se rostească [i], putem presupune că subiectul a apropiat împrumutul „cravată" de radicalul rusesc *cr'iv-* — care exprimă ideea de „strîmb". Uneori apropierea se face în raport cu un radical cunoscut din limba romînă (cînd informatorul e bilingv). Astfel, la întrebarea 1635 din ALR Lip. 3 ne-a răspuns : *ịepid·epsịię* — „epilepsie". Apropierea s-a făcut, probabil, cu cuvîntul romînesc „pedeapsă" sau cu „pedepsire". Este posibil ca iniţial cuvîntul să fi fost interpretat ca ịepid·epsịię — „e pedeapsă (de la dumnezeu)". Apropierea de cuvîntul „pedeapsă" o constatăm şi într-un sat romînesc, în localitatea Vlădeni

din Regiunea Iași (vezi ALR, I, p. I, Cluj, 1938, harta 119 punctul 518), unde a fost înregistrat cuvîntul *ped'ĕpsĭĭĕ*. O explicație similară trebuie, probabil, să se dea răspunsului pe care l-am primit tot de la informatorul Lip. 3 la întrebarea 1635 din ALR : *cŏstupațiiĕ* — „constipație", prin apropiere cu rom. „a astupa". (De altfel, pentru acest sens, informatorul ne-a dat, în cele din urmă, și un termen rusesc — *zapór*).

5. După cum este și de așteptat, elementele lexicale de origine romînească din graiurile lipovenești sînt împrumutate din graiurile populare romînești învecinate. Am urmărit acest lucru cu ajutorul datelor Atlasului lingvistic romîn. Iată cîteva exemple. Ghind. 2 ne relata cum crește rațele : tól'ca *malaĭóm* ĭix córm'im — „le hrănim numai cu făină de porumb" ; cf. ALRM vol. I, serie nouă, harta 68, unde în zona satului Ghindărești, cam în jurul punctului 705, se spune „mălai" ; Dum. 1 folosește cuvîntul *tréŭcă* ; cf. ALRM, vol. I, serie nouă, harta 216, unde în zona satului Dumasca, în apropierea punctului 514, se spune „treucă" ; Jur. 1 numește cleiul pantofarului *pap* < rom. pap ; cf. ALRM, vol. I, serie nouă, harta 330, unde în zona satului Jurilovca (între punctele 682 și 987) se spune *pap*. Numeroase alte exemple de care dispunem confirmă observațiile de mai sus.

TRATAMENTUL FONETIC AL ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE DIN LIMBA ROMÎNĂ

Adaptarea fonetică a cuvintelor lipovenești de proveniență romînească la sistemul fonetic al graiului rusesc respectiv este realizată în diversele graiuri rusești de la noi în mod diferit, acest proces fiind în funcție de gradul în care purtătorii graiului cunosc limba romînă, în funcție de sistemul fonetic al graiului romînesc învecinat, în funcție de gradul de instrucție al vorbitorilor și de alți factori.

1. Prima observație care se impune în această privință este că, în linii mari, cuvintele împrumutate din limba romînă nu sînt supuse la modificări fonetice, dacă structura lor sonoră nu contravine sistemului fonetic al graiului rusesc respectiv. Astfel cu urechea liberă nu am auzit nici o deosebire între Brăt. 1 — *paltón* și cuvîntul corespunzător din limba romînă. Același lucru în Lip. 5 — *piláf*, Cern. 3 — *cazán*, Jur. 3 — *valîză* ș.a. față de cuvintele corespunzătoare romînești.

2. Cînd componența sau structura fonetică a cuvintelor din limba romînă prezintă elemente noi față de sistemul fonetic al graiurilor lipovenești, atunci o dată cu împrumutul au loc adaptări la sistemul fonetic tradițional (rusesc). Astfel toate graiurile rusești de la noi posedă fonemul [γ], față de [g] din limba rusă literară și din graiurile velicoruse de nord. De aceea în cuvintele lipovenești pătrunse din limba romînă și conținînd [g] lipovenii rostesc, conform deprinderilor lor articulatorii [γ] : Lip. 2 — [γ]*úșa* — „gușă" ; Mil. 1 — *n·e*[γ]*ustórî* — „negustorii" ș.a. Totuși în această privință nu se observă un tratament fonetic consecvent : într-o serie de cuvinte conținînd [g] se păstrează caracterul exploziv al consoanei, de ex. : Dum. 1 — u͡[*g*]*răd·in·ițu* (iar nu u γrăd'in'ițu, cum ar

fi de așteptat); *a*[g]*ricultóri*; Lip. 1 — u͡*re*[g]*át·ę*; Lip. 5 — *li*[g′]*án* ș.a. Această inconsecvență este, probabil, o rezultantă a interacțiunii dintre intenția de a pronunța [g] și deprinderea de a articula [γ].

3. Graiurilor rusești de care ne ocupăm le este specific fenomenul numit *ácanie*, adică rostirea fonemului [o] în poziție neaccentuată ca [a] sau [ă]. Împrumuturile din limba romînă păstrează totuși uneori, în poziție neaccentuată, sunetul [o]. Exemple: Ghind. 2 — i̯a͡*d*[o]*nál*; u͡nás n′imá [o]*bič′éi̯* ș.a. Pe de altă parte: Plop. 2 — [a]*țăt* — „oțet"; Cern. 1 — [a]*rézu* (genit. sg.) — „orez" ș.a.

4. Graiurile rusești de la noi cunosc fenomenul numit *iácanie*, adică rostirea după consoană moale, în anumite poziții neaccentuate, a fonemului [e] ca [a]. În unele împrumuturi din limba romînă se observă același tratament: Lip. 2 — bę[a]țiv (unde [bę] este funcțional echivalent cu un [b′] din sistemul fonologic al graiurilor rusești; Ghind. 2 — pę[a]tról; Dum. 1 — mese[a]rii — față de rom. b*e*țiv, p*e*tról, mes*e*rie.

5. Am văzut (la pct. 2) că o dată cu cuvintele romînești în inventarul fonetic al graiurilor lipovenești apar sunete noi, cu care vorbitorii se obișnuiesc și pe care în cele din urmă izbutesc să le realizeze. În această privință semnalăm și obișnuința unora dintre informatorii noștri de a rosti fonemele consonantice palatalizate ale limbii romîne cu gradul de palatalizare diferit de cel al consoanelor moi rusești. Dacă distingerea cu urechea liberă a deosebirii dintre unele consoane palatalizate romînești și consoanele moi corespunzătoare din limba rusă este foarte dificilă (cf., de ex., rom. *beat* și rus. *бязь*, rom *rea* și rus. *семь*, rom. *să-mi* și rus. *ряд*, unde deosebirea dintre *b′* inițiali, *r′* inițiali, *m′* finali este insesizabilă), în cazul consoanelor dentale moi *d*, *t*, *n* din limba rusă și, respectiv, palatalizate din limba romînă deosebirea este foarte pregnantă: în limba rusă gradul de palatalizare este considerabil mai mare decît în limba romînă. În rîndurile de față am notat palatalizarea mai mică decît în limba rusă a consoanelor d, t, n printr-un punct la umărul literei respective: d·, t·, n·, cf. rom. [d·]éva — „Deva" și rus. [d′]evă — „fată"; rom. ri[d·]ič — „ridici" și rus. [d′]ič′ — „vînat"; rom. mū[t·]é[n·] — „munteni" și rus. [t′]e[n′]; rom. [t·]ic — „tic" și rus. [t′]ixă — „liniștit"; rom. [n·]et — „net" și rus. [n′]et — „nu"; rom. [n·]i-s (drağ) — „ni-s (dragi)" și rus. [n′]is — „partea de jos".

În graiurile lipovenești de la noi se constată numeroase cazuri de cuvinte împrumutate din limba romînă, conținînd dentalele de mai sus, care și-au păstrat gradul de palatalizare de tip romînesc: Dum. 1 — u͡gră[d·]i[n·]ițu; Lip. 1 — u͡regá[t·]ę și altele, —iar nu: u͡gră[d′]i[n′]ițu, u͡regá[t′]ę.

6. În unele cazuri, cînd sistemului fonetic al graiului rusesc îi este totalmente străin un anumit sunet într-o poziție oarecare, sunetul respectiv din limba romînă este supus unei modificări, uneori considerabile. Astfel, de ex., la Jurilovca am notat, pentru [h] inițial romînesc, sunetul [f]: Jur. 1 — [f]uliganism — „huliganism"; Jur. 5 — na͡[f]erestrăve — „la Herăstrău".

7. În procesul de adaptare fonetică a împrumuturilor din limba romînă se constată cazuri de false interpretări ale unor foneme romînești, cauzate de deprinderile fonetice materne. Astfel, în graiurile rusești de la noi sunetul [u̯] este o variantă pozițională a fonemului [v] : la sfîrșit de silabă fonemul [v] se realizează ca [u̯]. Extinzînd această relație și asupra cuvintelor pătrunse din limba romînă, informatorii tratează sunetul [u̯] ca și în graiurile lipovenești : Lip. 2 — dva lé[v]a — „doi lei" (< sg. leu̯) ; Jur. 5 — na͡ferestră[v]e (< rom. Herestrău̯) ; Lip. x u͡lišé[v]e — „la liceu" (< rom. liceu̯).

8. În Lip. 1 — tręafói̯ și Lip. 5 — fed'ęá vedem hiperurbanisme fonetice : i > e deoarece în anumite condiții în graiurile moldovenești e > i.

În cercetarea sistematică a modului de adaptare fonetică a cuvintelor romînești pătrunse în graiurile lipovenilor trebuie să se țină seama, după cum se vede, nu numai de particularitățile fonetice ale sistemului limbii romîne literare, ci și de specificul sistemului fonetic al graiului sau graiurilor locale cu care lipovenii sînt în contact și pe care, de cele mai multe ori, le posedă — în mod pasiv sau complet. În această privință, datele Atlasului lingvistic romîn pot constitui o excelentă sursă de documentare.

ADAPTAREA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE DIN LIMBA ROMÎNĂ LA SISTEMUL MORFOLOGIC AL GRAIURILOR LIPOVENEȘTI

Graiurile rusești de care ne ocupăm sînt toate de tip sudvelicorus și se aseamănă între ele în mod remarcabil, mai cu seamă în ceea ce privește sistemul morfologic. Împrumuturile lexicale din limba romînă sînt tratate în genere la fel de toate graiurile lipovenești. Vom examina cîteva aspecte ale adaptării acestor împrumuturi la sistemul morfologic al graiurilor în care au pătruns.

1) Dintre părțile de vorbire ale sistemului morfologic al limbii romîne reprezentate în împrumuturile romînești din graiurile lipovenești întîlnim doar patru : substantive, verbe, adjective și adverbe. Nu am constatat *pronume*, *numerale*, *prepoziții* și *conjuncții* împrumutate din limba romînă nici chiar la informatorii cu cel mai avansat grad de bilingvism. Acest fenomen este absolut firesc : de-a lungul deceniilor și secolelor de dezvoltare independentă pe teren lingvistic romînesc nu a fost niciodată necesar să se renunțe, de exemplu, la pronumele *я*, la numeralul *семь*, la prepoziția *в* ori la conjuncția *но* pentru a se adopta echivalentele romînești corespunzătoare „eu", „șapte", „în", „însă". Pe de altă parte, aceste categorii morfologice reprezintă un înalt grad de abstractizare, apropiindu-se, într-o măsură sau alta, de uneltele gramaticale. În fine, frecvența acestor părți de vorbire este incomparabil mai înaltă decît a substantivelor, verbelor, adjectivelor sau adverbelor.

2 a) *Substantivul*. Ca regulă generală substantivele pătrunse în graiurile lipovenești din limba romînă au același tratament morfologic de care se bucură și substantivele rusești tradiționale. Astfel, substantivele mascu-

line terminate la nominativ singular în consoană dură (dezinență cazuală zero) au impus modelul flexiunii lor și împrumuturilor din limba romînă care îndeplinesc condiția formală (fonetică). Astfel, substantivul romînesc „orez" pătrunzînd în graiul informatoarei Cern. 1, se declină după paradigma substantivelor masculine rusești terminate la nom. sg. în consoană dură, cf. genit. sg. cupl'ái̯ęm za͡p'át' ban'ⁱ *arézu* — „cumpărăm de cinci bani orez" (genitiv partitiv).

Pătrunzînd în graiul informatorului Ghind. 1, cuvîntul romînesc „servici" este tratat ca un substantiv masculin : na͡*servič'ú* (prepozițional sg.) — „la servici". Motivele pentru care rom [servič] nu a fost asimilat cu subst. feminine de tipul rus lit. дичь sînt, se pare, următoarele : a) informatorul, fiind bilingv, știa că la singular substantivul este masculin (*un* servici) ; b) în graiurile lipovenești declinarea a III-a (femininele în consoană moale) este pe cale de dispariție.

Substantivele pătrunse din limba romînă care au la finală o consoană palatalizată sînt tratate morfologic ca substantivele masculine rusești terminate în consoană moale. Astfel Plop. 2 *ferár*ⁱ (< rom. fierar, prin intermediul rostirii dialectale, vezi ALR II, harta 222, de unde se vede că în aria în care e cuprinsă localitatea Plopana se rostește stolérⁱ, stolérⁱ) se comportă ca substantivele de tipul rus. lit. секретáрь.

Substantivele feminine romînești terminate la nominativ sg. în *-ă*, pătrunzînd în graiurile rusești, se comportă pe plan morfologic ca substantivele feminine de tipul дéва, лáмпа. De ex. D.1 d'éla̯it'ę *pláju* — „faceți plajă !" (acuz. sg.) de la nom. plája < rom. plájă.

Am notat două excepții de la această comportare : 1) Lip. 2 — vaz'm'óș étu *pijamá* — „vei lua această pijama", unde împrumutul din limba romînă este tratat ca indeclinabil (ar fi fost de așteptat, la acuzativ sg., forma *pijámú*, teoretic posibilă în graiul informatoarei, de la care am obținut forme de acuzativ sg. ca : naγú, țanú, rucú de la nominative cu accentul pe dizinență : naγá — „picior", țaná — „preț", rucá — „mînă" ș.a.) ; explicația trebuie, probabil, văzută în faptul că împrumuturile din limba romînă nu au decît în cazuri foarte rare dezinența *-a* sub accent. (De la Lip. x am notat un exemplu similar : *iz͡mușamá* — „din mușama" în loc de iz͡mușamí cum ar fi fost de așteptat). 2) Chil. 1 — at'ét͡moi̯ i̯im'él d'íplomă — „tatăl meu a avut diplomă", în loc de forma așteptată — i̯im'él d'íplamu (acuz. sg.) Explicația de la pct. 1 de mai sus nu se mai poate aplica : aici accentul cade pe o vocală din temă. În acuz. sg. *d'íplamă* vedem următoarea explicație : informatorul a interpretat ultimul sunet din cuvîntul romînesc diplomă ca un echivalent al fenomenului [o] în poziție posttonică. E știut că fonemele [o] și [a] în poziție posttonică se realizează prin unul și același sunet : [ă]. Din păcate nu am încercat însă să stabilim în timpul anchetei genul substantivului d'íplomă.

2 b) *Articolul.* După cum se știe, în sistemul morfologic al limbii ruse nu există articol. De aceea în graiurile lipovenești de la noi se constată unele inconsecvențe ale vorbitorilor în preluarea și interpretarea substantivelor romînești. Informatoarea Lip. 1 pe de o parte spune : *stat* da̯iót γróși — „statul dă bani", unde substantivul preluat din limba

romînă este nearticulat, iar pe de altă parte spune : *avérea* u͡cubișk'ẹ̑ — „averea (omului) e-n cap", unde substantivul preluat din limba romînă are articolul hotărît *-a*.

Un caz interesant de „falsă decupare" a unui cuvînt împrumutat din limba romînă este următorul, notat tot de la Lip. 1 : mái̯ t, perátịi̯u na͡jîvat'é — „are operație la stomac". Fonemul inițial [o-] din cuvîntul romînesc [operáție] a fost interpretat de informatoare ca articol. (Cf. un fenomen similar, petrecut cu romînii care au preluat cuvîntul grecesc ὀστράκινα. Vezi, de ex. B. Cazacu, SCL, VIII/1957 — „Despre reacția subiectului vorbitor față de faptul lingvistic", p. 453—464).

3. *Verbul.* Pe baza materialului strîns de la informatori se observă că procedeul de adaptare a verbelor romînești la sistemul morfologic al graiurilor rusești de la noi este comun tuturor acestor graiuri.

a) Verbele romînești de conjugarea I sînt asimilate verbelor de clasa I productivă (tema infinitivului se termină în *-a-*, iar a prezentului în *-ai̯-*). De ex. Man. 1 — *cõfiscáli* — „au confiscat", care permite postularea infinitivului cõfiscát' și a formelor de prezent : cõfiscái̯u, cõfiscái̯ẹ̑ș etc. Cf. Man. 1 — i̯a n'ẹ i̯ecsplọatái̯u — „eu nu exploatez".

b) Verbele romînești de conjugarea a IV-a sînt asimilate verbelor de clasa a V-a productivă (tema infinitivului și a prezentului se termină în *-i-*). De ex. Mil. 2 — *lămuríș* — „(mă) rogi", „(mă) convingi" ; Mil. 1 *-un·ílis'a* — „s-au unit", care permit postularea infinitivelor lămurít' și un·ít'(s'a).

c) Nu am constatat nici un caz de formare prin prefixare a aspectului verbal perfectiv de la un verb pătruns în limba romînă. Viitorul verbelor pătrunse din limba romînă se formează după modelul verbelor imperfective, dar poate avea, de la caz la caz, sens de aspect imperfectiv sau perfectiv. Așadar, aspectul verbal reiese din context. În Lip. x — mî n'ẹ *rẹfuzál'i*, a on *rẹfuzál* — „Noi n-am refuzat (propunerea), însă el a refuzat-(o)" contextul arată că verbul rẹfuzát' este de aspect perfectiv ; Lip. x — n'ẹ *rẹușílă* — „(ea) nu a reușit", inf. rẹușít', nu se deosebește formal de exemplul precedent. De la același informator am notat și un *viitor compus cu sens perfectiv*(!). Se discuta despre posibilitatea unei absolvente a școlii elementare de a reuși la un examen de admitere. La un moment dat Lip. x ne întreabă : a što *búd'ẹt rẹușít'* — „și ce, (oare) va reuși ?". (Vezi despre aceasta Romanoslavica, IV, p. 107 u.).

d) Am constatat în schimb unele cazuri, e drept izolate, cînd verbul împrumutat din romînește se diferențiază formal, în ceea ce privește aspectul, prin sufixare. De ex., Ghind. 3 : i̯a ujắ *scapál* z͡γór'ă — „eu gata, am scăpat de bucluc" ; tî cac *scápîvai̯ẹș* — „tu cum scapi ?" (cum procedezi de obicei ca să scapi ?). Se pot postula infinitivele *scapát'* (perf.) și *scápîvat'* (imperf.). De la informatoarea Lip. 2 am notat, într-un moment cînd s-ar fi impus un verb de aspect imperfectiv, infinitivul *depașát' nórmu*, deși în limba romînă „a depăși" e verb de conjugarea a IV-a. Probabil că pentru informatoare există și un perfectiv — *depașít'*, cf. în

limba rusă lit. relația de aspect решать/решить. Informatorul Carc. 1 ne-a comunicat că acest ultim procedeu a fost observat și de el în graiul lipovenesc matern de la Caracaliu.

4. *Adjectivul.* De la adjective și participii provenite din limba romînă constatăm : a) adjective „asufixale", de ex. Chil. 1 — *minunátîi̯* — „minunat", Lip. 2 — *ȋcalțátîi̯ę̆* — „încălțați" și b) adjective „sufixale", de ex. Dum. 1 — *lı̊bernîi̯* — „liber", Man. 1 — livrétî *militárnîi̯ę̆* — „livrete militare" ; cf. și Ghind. x — *n'ęsăturátnîi̯ę̆*, Dum. 1. — *n'ębărberı̊tnîx* (genet. pl.) — „nebărbieriți".

Locuțiunile adjectivale de tipul Lip. 2 — *trei̯‿sfértur*ⁱ sînt invariabile.

Despre elementul romînesc *mai* din forma de comparativ a adjectivelor din graiurile lipovenești ne-am ocupat în *Romanoslavica*, IV, p. 107 u.

CONCLUZII

1. Limba romînă exercită o influență considerabilă asupra graiurilor lipovenești din R.P.R. Pătrunderea unor elemente de limbă romînești în graiurile lipovenilor este un proces viu, în plină desfășurare.

2. Frecvența cuvintelor, expresiilor și construcțiilor de origine romînească din graiurile lipovenilor nu este uniformă, ci depinde de o serie de factori : a) de vechimea coloniilor ; b) de proporția vorbitorilor în limba rusă din localitate față de vorbitorii în limba romînă ; c) de generații și sexe ; d) de gradul de instrucție și de ocupația vorbitorilor ; e) de profilul urban sau rural al localității.

3. Compartimentul graiurilor lipovenești în care se resimte cel mai puternic influența limbii romîne este lexicul. Principalele sfere tematice în care se constată împrumuturi din limba romînă sînt următoarele : I. *viața economică* : 1) termeni împrumutați prin intermediul schimbului (al pieții) ; 2) termeni din procesul muncii ; II. *termeni medicali* ; III. *termeni și expresii din viața social-politică* ; IV. *cuvinte și expresii cu valoare afectivă.*

4. În procesul adaptării cuvintelor romînești în ansamblul lexical al cutărui sau cutărui grai lipovenesc se constată fenomene lexicologice dintre cele mai variate : restrîngeri și lărgiri ale sensului cuvintelor rusești ; etimologii populare ; calchieri de diverse tipuri.

5. Dintre părțile de vorbire din limba romînă care se constată și în graiurile lipovenești se întîlnesc, în ordinea frecvenței : substantive, verbe, adjective și adverbe. Adaptarea morfologică se face în genere după criteriul fonetic.

6. Nu se constată împrumuturi de pronume, numerale, prepoziții și conjuncții decît ca rare excepții și numai în expresii preluate din limba romînă : „cinci *la* sută", „*fată de* cac i̯a pómn'u" ș.a.

7. Apreciată sub raportul actului social al comunicării, influența limbii romîne asupra graiurilor rusești (lipovenești) din Republica Populară Romînă trebuie socotită în ansamblu ca binefăcătoare.

INDEXUL ALFABETIC

al cuvintelor romînești din articol folosite de informatorii lipoveni

precis	a.	sodă	s.	Ursu	d.
premiere	sp.	spital	med.	uzură	m.
proces	sp.	stat	sp.	valiză	s.
prună	m.	Stela	m.	vanilie	s.
radio-jurnal	sp.	stingheri	sp.	ventuze	med.
răriș	m.	stînă	m.	vizitiu	sp.
rahat	s.	suferi	med.	vreme	d.
răsufla	a.	șuncă	s.		
refuza	sp.	șurupelniță	m.		
respecta (autoritatea)	sp.	tablă	s.		
responsabil	sp.	tensiune	med.		
reuși	sp.	transforma	sp.		
Rexi	d.	trei-sferturi (ciorapi)	s.		
Roaiba	m.	treucă	m.		
sătesc (cooperativă ~ă)	sp.	trifoi	m.		
scară	d.	țăran	sp.		
scăpa (cu bine)	a.	țelină	m.		
selecționa	m.	undelemn	s.		
servici	sp.	uniformă	s.		
sigur !	a.	unit	sp.		

Legenda:

m.	= procesul muncii: agricultură, creșterea vitelor, pescuit etc.
s.	= schimbul (piața)
sp.	= viața socială și politică
a.	= cuvinte afective
med.	= termeni medicali
d.	= diverse

ВЛИЯНИЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЕ ГОВОРЫ В РНР

РЕЗЮМЕ

Автор статьи исследует влияние румынского языка на великорусские говоры, в настоящее время бытующие в РНР. Их носителями являются *липоване* (старообрядцы, раскольники), начавшие переселяться в Придунайские княжества из России уже с конца XVII в.

Работа основывается на данных, полученных на местах примерно от 60 лиц, проживающих в 21 населенном пункте.

Большинство опрошенных говорит на двух языках: наряду с родным, русским языком, они в большей или меньшей степени владеют и румынским. Уровень знания румынского языка различен в каждом отдельном случае и зависит: от времени основания селений; от их расположения по отношению к пунктам, заселенным румынами; от пола взрослых лиц (женщины говорят по-румынски хуже, чем мужчины); от возраста и образования опрошенных лиц; от сельского или городского профиля поселений.

Влияние румынского языка на говоры липован сильнее проявляется в *лексике*. Автор замечает, что замена русских слов равноценными румынскими зависит от поколений говорящих: так Брэт 1 (род. в 1895 г.) называет жнивье *стерней*, между тем как Брэт 2 (род. в 1913 г.) знает лишь слово *нирищтя*.

Автор подразделяет проникшие из румынского языка лексические элементы по тематическому критерию: I. *Экономическая жизнь*: 1) слова, заимствованные в процессе товарообмена; *а*) наименования товаров; *б*) свойства товаров; *в*) единицы измерения. На основании проведенного

эксперимента было установлено, что из 100 названий товаров, находящихся в продовольственном кооперативе липованского села, местные жители-липоване обозначают румынскими словами, примерно 20. 2) Слова, связанные с производственным процессом: *а*) земледелие и животноводство; *б*) другие занятия (рыболовство, столярное ремесло и т.п.). II. *Медицинская терминология.* Ее проникновение в великорусские говоры липован объясняется санитарным обслуживанием населения персоналом, не знающим его говоров. III. *Слова и выражения, связанные с общественно-политической жизнью.* Социально-политическая терминология румынского происхождения, внедрившаяся в великорусские говоры РНР, отражает общественную, политическую и административную организацию эпохи перехода от капитализма к социализму. IV. *Слова аффективного значения.*

В процессе адаптации румынских слов к совокупности лексических элементов того или иного липованского говора обнаруживаются разнообразнейшие лексикологические явления: сужение и расширение смысла, народная этимология, калькирование различного типа.

В отдельной части автор исследует *фонетическую обработку* лексических элементов, проникших в великорусские говоры из румынского языка.

Адаптация лексических заимствований из румынского языка к *морфологической системе* липованских говоров исследуется на частях речи. В убывающем порядке частотности слов румынского происхождения наблюдаются: существительные, глаголы, прилагательные и наречия. Не обнаружено заимствования румынских местоимений, числительных, предлогов и союзов. Морфологическая адаптация лексических заимствований в основном происходит по фонетическому критерию.

Влияние литературного румынского языка и местных румынских народных говоров на великорусские говоры липован является живым, активно развертывающимся процессом.

Автор полагает, что с точки зрения социального процесса общения влияние румынского языка на великорусские говоры РНР представляет собой, в основном, положительное явление.

L'INFLUENCE DE LA LANGUE ROUMAINE SUR LES PARLERS RUSSES DE LA R.P.R.

RÉSUMÉ

L'auteur de l'article étudie l'influence de la langue roumaine sur les parlers vélico-russes actuels de la République Populaire Roumaine. Ils sont employés par les *Lipoveni* qui ont immigré dans les Principautés Roumaines depuis la fin du XVIIe siècle.

L'article est fondé sur des données recueillies directement, de 60 informateurs environ, dans 21 localités.

La plupart des sujets enquêtés sont bilingues : à part la langue maternelle — le russe — ils parlent, plus ou moins, le roumain. Le degré

d'assimilation de la langue roumaine diffère d'un informateur à l'autre et dépend de : l'ancienneté de la colonie ; de son emplacement, par rapport aux localités habitées par les Roumains ; du sexe des informateurs adultes (les femmes parlent le roumain moins bien que les hommes) ; de l'âge et du degré d'instruction des informateurs ; de la nature rurale ou urbaine des colonies.

L'influence de la langue roumaine sur les parlers des *Lipoveni* se manifeste surtout dans *le lexique*. L'auteur observe que le remplacement de certains mots russes par leurs équivalents roumains est en fonction des générations de parleurs : l'informateur Brăt. 1 (né en 1895) désigne l'éteule (= miriște) par le mot стерня (phonét. *s't'arn'á*), tandis que Brăt. 2 (né en 1913) ne connaît que le mot *n'irișt'ęa*.

L'auteur groupe les éléments lexicaux empruntés au roumain en quelques sous-divisions thématiques : I. *Vie économique* : 1) termes empruntés par l'intermédiaire du marché : α) dénomination de marchandises ; β) qualités des marchandises ; γ) unités de mesure. Un expériment prouve que sur cent marchandises d'un magasin du village de Lipoveni, environ 20 sont désignées par les habitants à l'aide de mots roumains. 2) termes concernant le processus de travail : a) agriculture et élevage ; b) autres métiers (pêche, menuiserie, etc.). II. *Termes médicaux*. La pénétration de la terminologie médicale roumaine dans les parlers des *Lipoveni* s'explique par ce que la population est soignée par des personnes ignorant ces parlers. III. *Termes et expressions de la vie sociale-politique*. La terminologie sociale politique d'origine roumaine des parlers vélico-russes de la R.P.R. désigne les institutions sociales, politiques et administratives de l'époque du passage du capitalisme au socialisme. IV. *Mots à valeur affective*.

Dans le processus d'adaptation des mots roumains à l'ensemble lexical de tel ou tel parler des *Lipoveni*, on enregistre des phénomènes lexicologiques des plus divers : rétrécissements et élargissements du sens ; étymologies populaires ; calques de divers types.

L'auteur traite aussi du *traitement phonétique* subi par les éléments lexicaux roumains pénétrés dans les parlers des *Lipoveni*.

L'adaptation des emprunts lexicaux de la langue roumaine au *système morphologique* des parlers des *Lipoveni* est étudiée d'après les parties du discours. Dans l'ordre de la fréquence, il s'agit de : noms, verbes, adjectifs et adverbes. On n'a pas enregistré des emprunts de pronoms, d'adjectifs numéraux, de prépositions et de conjonctions. L'adaptation morphologique des emprunts lexicaux est en général réalisé d'après le critérium phonétique.

L'influence de la langue roumaine littéraire et des parlers populaires locaux roumains sur les parlers vélico-russes employés par les *Lipoveni* est un processus vivant, en plein développement.

Appréciée sous le rapport de l'acte social de la communication, l'influence de la langue roumaine sur les parlers vélico-russes de la R.P.R. est, à l'avis de l'auteur, bienfaisante.

H. MIHĂESCU, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*

Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 332 p.

Lucrarea de faţă este a treia publicaţie a ,,Comisiei pentru studiul formării limbii şi poporului romîn", şi anume a doua lucrare de lingvistică. După *Limba traco-dacilor* de I. I. Russu[1], în care se găsesc adunate şi clasate toate cuvintele presupuse a fi trace (inclusiv etimologiile respective), Editura Academiei pune la dispoziţia specialiştilor o sinteză asupra limbii latine, aşa cum ne apare ea din documentele aflate în provinciile dunărene. Cercetările privitoare la formarea limbii romîne îşi găsesc astfel a doua bază necesară, a cărei lipsă — ca şi în cazul celei dintîi — era de mult simţită.

Pînă în momentul de faţă, pentru inscripţiile latine din aproape toate provinciile imperiului roman au apărut studii şi monografii de proporţii diferite şi de valoare inegală. Dintre lucrările cele mai meritorii e suficient să amintesc de A. Carnoy, *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions* (1906) ; J. Pirson, *La langue des inscriptions latines de la Gaule* (1901) ; V. Väänänen, *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes* (ultima ediţie 1959) şi P. Skok, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije* (1915). O excepţie remarcabilă o constituiau, pînă la apariţia cărţii lui H. Mihăescu, tocmai inscripţiile de pe teritoriul patriei noastre ; într-adevăr, în această privinţă nu putem cita decît : a) lucrarea lui P. Drăgoescu [2], care cuprinde numai materialul din Dacia, şi acela incomplet, extras numai din inscripţiile publicate în *Corpus Inscriptionum Latinarum* (adică pînă în 1902), prezentat şi discutat într-un mod care astăzi nu mai satisface exigenţele ştiinţifice ; b) şapte pagini (56—63) din primul volum din *Histoire de la langue roumaine* de O. Densusianu şi c) treizeci şi şapte de pagini (467—504) din vol. I al *Originii romînilor* de Al. Philippide, unde găsim o culegere de material interesant, dar, evident, mult prea redus faţă de cel existent. Urmarea imediată a acestei situaţii a fost că cercetătorii istoriei limbii romîne, de cîte ori au avut nevoie de fapte de latină vulgară din inscripţii, s-au adresat de obicei monografiilor privitoare la alte provincii [3].

Dar nu interesează aici numai materialul lingvistic ca atare, publicarea şi clasarea lui. Apariţia lucrării lui H. Mihăescu va pune din nou în discuţie o serie de probleme delicate şi controversate, dintre care mă mulţumesc să citez cîteva : Care este valoarea probantă a vul-

[1] Vezi recenzia mea din ,,Limba romînă" 1959, nr. 5, p. 119 şi a lui C. Poghirc din ,,Studii şi cercetări lingvistice", XI (1960), fasc. 2, p. 275.

[2] P. Drăgoescu, *Limba latină pe inscripţiile din Dacia*, Rîmnicul Vîlcii, 1930.

[3] Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, *Limba latină*, Bucureşti, 1960, care dă prea rar exemple de vulgarisme din provinciile dunărene.

garismelor din inscripţii? În ce măsură studiul inscripţiilor ajută la înţelegerea mai exactă a formării unei limbi romanice? Există diferenţe între latina orientală şi latina occidentală, judecînd după inscripţii? Cum se explică unitatea latinei vulgare pe tot cuprinsul imperiului roman? Ce aflăm nou cu privire la istoria latinei vulgare, la raporturile ei cu latina clasică, din cercetarea materialului epigrafic balcanic? Iată deci că, pe lîngă meritul de a ne fi pus la dispoziţie un material preţios, împrăştiat în foarte multe publicaţii — unele foarte greu de găsit — cartea lui H. Mihăescu are şi darul de a ridica probleme din cele mai importante ale istoriei limbii latine, la care dă, de cele mai multe ori, răspunsuri judicioase, bazate pe cunoştinţe temeinice, pe o înţelegere clară a faptelor, pe referinţe bibliografice numeroase şi bine alese. De altfel, toate aceste aprecieri preliminare nu vor surprinde pe nimeni dintre aceia care cunosc bogata activitate desfăşurată de H. Mihăescu în domeniul latinei vulgare. E suficient să amintesc de *La versione latina din Dioscoride* (1938) sau de *O barbarismo, segundo os gramaticos latinos* (recent tradusă în portugheză, Coimbra, 1950).

Cadrul acestei recenzii mă obligă să mă limitez la cîteva observaţii privitoare la primul aspect al studiului lui H. Mihăescu, adică la felul cum a prezentat, a clasat şi a discutat faptele de limbă; asupra problemelor mari, pe care le-am enumerat mai sus, nădăjduiesc să revin cu alt prilej.

Aşa cum ne anunţă în ,,Cuvînt înainte", autorul ne prezintă rezultatele cercetării inscripţiilor şi textelor [1] din primele şase secole ale erei noastre din provinciile romane Dalmaţia, Noricum, Pannonia superioară şi inferioară, Moesia superioară şi inferioară şi Dacia. Materialul este impresionant: numai inscripţiile depăşesc cifra de 20 000. Planul lucrării este cel ,,clasic": o vastă introducere istorică şi lingvistică (p. 23—56), fonetica (p. 57—120, capitolul cel mai întins), morfologia (p. 121—152), sintaxa (p. 153—182) şi lexicul (p. 183—236). Urmează o culegere de inscripţii şi texte, însoţite de traducere şi de un scurt comentariu, apoi concluziile întregului studiu, rezumatele rus şi francez şi indice.

Faptele sînt grupate în paragrafe, cu o structură foarte clară: un scurt istoric al faptului respectiv, apoi înşirarea exemplelor, pe provincii, — întîi cele din provinciile dunărene, apoi cîteva exemple din alte provincii, pentru a se putea aprecia răspîndirea fenomenului.

Fiecare exemplu este urmat de trimiterea bibliografică cea mai recentă, de dată şi de loc: de exemplu, ,,*trionfator* IVAD IX (1953) 72, Histria, secolul IV" (p. 109) sau ,,*posit* Pârvan, *Ulmetum* III 13, secolul II" (p. 145).

Autorul nu-şi propune să publice toate exemplele, pentru nici o provincie, ci doar ,,să pună la îndemîna publicului cititor un repertoriu cît mai amplu de fapte din provinciile dunărene" (p. 6). De altfel acest lucru va fi realizat, numai pentru Dacia şi Scythia Minor, de altă lucrare înscrisă în planul ,,Comisiei pentru studiul formării limbii şi poporului romîn". Întrucît H. Mihăescu urmăreşte să ne dea toate indicaţiile necesare pentru a urmări faptele în timp şi în spaţiu, aş vrea să-i reproşez inconsecvenţa cu care indică localitatea de unde provine fiecare inscripţie. Iată cum se prezintă din acest punct de vedere numai § 46 (situaţia este însă generală): Dalmaţia — 15 exemple, 6 au indicaţia locului; Pannonia — 6 exemple, 3 au indicaţia locului; pentru Moesia raportul este de 7 la 3, iar în alineatul *Dacia* nu găsim nici o indicaţie.

În privinţa numărului exemplelor, am de făcut următoarele observaţii, din care se va vedea că nu e vorba numai de ,,cantitate": a) în general se dau prea multe exemple; din moment ce lucrarea nu e exhaustivă, ar fi trebuit alese numai cîteva atestări de tipuri dife-

[1] Aceste texte sînt: opera lui Victorinus din Poetovio, epistola lui Auxentius din Durostorum, operele lui Niceta din Remesiana, opera istorică a lui Iordanis, toponimia şi onomastica de origine latină din lucrările lui Prokopios, şi alte cîteva.

rite, din locuri şi de la date diferite; b) n-am înţeles de ce, proporţional, se dau mai puţine exemple din Dacia şi Scythia Minor decît din fiecare din celelalte provincii; c) e de asemenea inexplicabil de ce, la unele paragrafe, nu găsim rubrica *Dacia* (şi *Moesia inferior*); de pildă, nu găsim exemple de pe teritoriul nostru pentru *a* > *e* (p. 60), deşi ele nu lipsesc (cf. *henc* = *hanc*, CIL 12484, Troesmis; *Zermicegetusae*, 8011, Mehadia etc.). Tot aşa pentru *au* > *o* (p. 78), deşi exemplele sînt relativ numeroase (*Clodia*, CIL III 7737, Apulum etc.; *Clod*(*ius*), 1496, Sarmizegetusa; *Olus* (= *Aulus*), 993, Apulum; *Plotia*, 1228, Apulum; *Plotina*, 14467, Daneş etc.)[1]. Semnalez aceeaşi situaţie pentru: căderea lui *l* înainte de *i*, genitivul singular în *-as* ş.a. Unele fenomene nu sînt tratate de loc, pentru nici o provincie: genitivul şi dativul singular în *-a* la declinarea I, declinarea cuvintelor greceşti, diverse construcţii eliptice. Lipseşte de asemenea o comparaţie între frecvenţa şi răspîndirea unor fenomene fonetice în flexiunea nominală în comparaţie cu flexiunea verbală. Cercetarea ar fi meritat să fie făcută în primul rînd pentru problema consoanelor finale; d) consider, în sfîrşit, că autorul a exagerat în privinţa numărului de exemple din provinciile occidentale şi din scriitori. De exemplu, pentru căderea lui *-t* se dau 4 exemple din Dacia şi 20 din Occident. (Cred că era suficient să se scrie că fenomenul respectiv se întîlneşte şi acolo, mai ales cînd e vorba de fapte cunoscute). Mai ciudat e însă faptul că întîlnim paragrafe fără nici un exemplu din provinciile dunărene[2]: de pildă, infinitivul cu valoare de imperativ (§ 206) sau adverbele compuse (§ 210), dintre care cele mai multe sînt atestate doar în Occident. În capitolul *Lexic*, s.v. *gibbus* se dau două exemple din Iuvenal, s.v. *girus*, *gyrus* — un exemplu din Peregr. Aeth., s.v. *depannare* — un exemplu din Italia, s.v. *credentia* şi *filianus* nici un exemplu. (Vezi şi cuvintele *lacusta* şi *mucosus*). Este evident că asemenea fapte interesează prea puţin pe cercetătorii latinei orientale.

Am avut adesea impresia că H. Mihăescu a urmărit să facă în acelaşi timp o culegere de material privind provinciile dunărene şi un manual de latină vulgară, ceea ce nu e rău, dar trebuia făcut cu consecvenţă.

În capitolul „Fonetica" se remarcă peste tot claritatea expunerii, precizia şi concizia pasajelor care expun istoricul fiecărui fenomen. În acest capitol mai ales, se remarcă îmbinarea — de care am vorbit mai sus — între culegerea de material şi caracterul de manual de latină vulgară. Aş avea de obiectat numai următoarele: 1) vocalele sînt tratate după timbrul lor, fără să se ţină seama suficient, în gruparea materialului faptic, de cantitate şi de accent[3]. În orice caz, tratamentul vocalelor în latina vulgară e sensibil diferit după cum fiecare vocală e accentuată sau nu. Era poate mai bine dacă autorul trata mai întîi toate vocalele sub accent (á, ắ, é, ḗ etc.) şi apoi aceleaşi vocale, dar neaccentuate (*a*, *ă*, *e*, *e* etc.) sau, respectînd mai de aproape planul actual, să despartă, în capitole deosebite, *a* accentuat de *a* neaccentuat, *e* accentuat de *e* neaccentuat ş.a.m.d. 2) ordinea în care au fost discutate consoanele mi se pare destul de arbitrară; în orice caz cred că era dator să explice de ce a prezentat lucrurile astfel: *b* şi *v*; *t* şi *d*; *i* consoană; *c*; *g*; *qu*; *rs*; *ts*; *ś*; *h*; *cs*; *mn*; *n*[4]. 3) Se mai observă că vorbeşte de *i* consoană, dar de *u* consoană nu (H. Mihăescu scrie mereu *v* pentru *u* consoană, ceea ce, într-un tratat ştiinţific, nu mi se pare firesc) şi, în sfîrşit, că discută fonemul *ś* fără a-şi exprima părerea cu privire la existenţa lui. H. Mihăescu se mulţumeşte să scrie: „În Σ*iamas* 14413 şi Σ*uc* (*idavensis*), Pârvan, Dacia Malv. 23 a presupus că semnul Σ reproduce sunetul *ś*: neavînd un semn în alfabetul latin, lapicidul a recurs la un semn din alfabetul

[1] Pentru provinciile din Occident se dau totuşi exemple numeroase!

[2] La § 208, se spune că *facere* + infinitiv (în loc de gerunziu) nu se întîlneşte în Moesia inferior, dar urmează exemplele, dintre care numeroase sînt tocmai de acolo!

[3] Aşa cum se procedează în monografiile de acest tip sau în manualele de latină vulgară; cf. în ultimul loc C. Battisti, *Avviamento allo studio del latino volgare*, Bari, 1950.

[4] Fonemele *m* şi *s* sînt discutate într-un capitol aparte „Consoane finale".

grecesc. A. Philippide lămureşte că prin *ss* este redat sunetul *ś* în *Virssuciussus* 3256, din Dalmaţia". E însă evident pentru oricine că ambele ipoteze sînt fanteziste şi că nu avem nici o dovadă că în vorbirea coloniştilor şi militarilor romani din provinciile dunărene exista un fonem *ś*.

O ultimă observaţie, poate cea mai însemnată : autorul desparte prea rigid fonetica de morfologie şi sintaxă. Deşi la p. 123 şi 153, admite că gravele perturbaţii produse în declinare au şi cauze fonetice, şi gramaticale, în capitolul ,,Fonetica", căderea consoanelor finale e prezentată exclusiv fonetic, iar în capitolul ,,Morfologia" confuziile între cazuri la declinarea I şi a II-a sînt prezentate ca rezultat al dispariţiei lui *-m* şi *-s*. H. Mihăescu nu şi-a pus nici aici, nici în capitolul ,,Morfologia", întrebarea de ce nu găsim exemple de cădere a lui *-m* şi *-s* decît în flexiunea nominală? [1].

Cînd se discută ezitările între *o* şi *u* (p. 71—72), nici măcar nu se enunţă ipoteza că această confuzie ar fi putut fi sprijinită de confuzia gramaticală, a dativ-ablativului cu nominativul şi acuzativul (la declinarea a II-a). La paragraful consacrat declinării a II-a (p. 129—130) nu se amintesc de loc nominativele în *-o* pentru *-us*, acuzativele în *-o* pentru *-um*, ablativele şi dativele în *-us* sau *-um*. H. Mihăescu s-a mulţumit ca, în introducerea la ,,Morfologie", să scrie că : ,,*o* neaccentuat alternează cu *u* neaccentuat : *filius* = *filiu* = *filio*; *locus* = *locu* = *loco*" (p. 124—125), ceea ce e cu totul insuficient.

Consider că ar fi fost necesar ca, în capitolele consacrate fiecărei declinări, să se dea un număr suficient de exemple pentru toate desinenţele incorecte, la toate cazurile. De asemenea, la ,,Fonetică", ar fi trebuit să se grupeze aparte exemplele de cădere a consoanelor finale, de fluctuaţie între *-e* şi *-i*, între *-o* şi *-u*, unde poate interveni şi o explicaţie gramaticală. În felul acesta ar fi reieşit imediat frecvenţa acestor fenomene cînd au numai cauze fonetice şi cînd au şi cauze fonetice, şi morfologice.

Concluziile de ordin fonetic sînt expuse în ultimul capitol al lucrării în felul următor : mai întîi (§ 299) se enumeră faptele atestate în inscripţiile din tot imperiul roman pînă la începutul erei noastre ; toate aceste fapte se oglindesc şi în inscripţiile din provinciile dunărene : alternarea lui *e* neaccentuat cu *i* neaccentuat şi a lui *o* cu *u*, sincoparea lui *e*, *i* şi *u* neaccentuaţi, notarea cu *u* a lui υ grec, monoftongarea lui *ae* şi *oe*, rostirea lui *ie* ca *e*, şi a lui *ea* ca *a*, *nct* > *nt*, *rs* > *ss*, *cs* > *ss*, *s*, *ns* > *s*, simplificarea unor geminate, ,,consoanele finale *-m*, *-s* nu se aud distinct" etc. /Enumerarea nu e completă ; ar mai trebui citate, printre altele, monoftongarea lui *au* (*au* > *o*), căderea lui *-t* (cel mai vechi exemplu datează de la sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n. [2]) ş.a./. În al doilea rînd (§ 300), autorul citează fenomenele răspîndite în imperiu în sec. I e.n. : *eo* > *o*, *ua* > *a*, *ue* > *e*, *ui* > *i*, *uo* > *o*, *-u-* consoană nenotat (autorul scrie *v*), confuzia dintre *b* şi *ú* (= *v*), *qu* < *c* (de fapt, labiovelara *qu* s-a dovedit a fi un sunet nestabil încă de la primele mărturii de limbă latină), *pt* > *tt*, ,,consoanele finale *-r*, *-s*, *-t* nu se aud" etc. Amuţirea lui *-r* final e slab atestată şi nu poate fi pusă pe acelaşi plan cu amuţirea lui *-s* şi *-t*. Căderea lui *-s* e menţionată şi în paragraful precedent, pentru veacurile dinaintea erei noastre, cu cuvintele deja citate : ,,consoanele finale *-m* şi *-s* nu se aud distinct". În secolul I e.n. *-s* ,,nu se aude", iar despre *-m* nu mai aflăm nimic. Problema lui *-s* e în realitate mult mai complicată şi a fost viu dezbătută (ceea ce nu se reflectă în trimiterile bibliografice de la p. 115, deşi H. Mihăescu excelează aproape totdeauna din acest punct de vedere). În al treilea rînd (§ 301), autorul enumeră inovaţiile care s-au răspîndit în

---

[1] În provinciile dunărene autorul găseşte un singur exemplu de *-s* căzut în flexiunea verbală : *pureremu* (= *poneremus*), CIL III, 9567 şi tot un singur exemplu pentru *-m* : *fuisse* = *fuissem*.

[2] F. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, Frankfurt am Main, 1951, p. 396 (lucrare pe care H. Mihăescu n-a folosit-o).

provinciile dunărene în sec. al II-lea e.n., printre care *ó* > *uó* (slab atestat). Autorul face precizarea prețioasă că fenomenul nu mai e atestat în veacurile următoare în provinciile dunărene. ,,Absența atestărilor *ó* > *uó* în latina din secolele III–VI şi pe terenul limbii romîneşti ar fi o dovadă că acest fenomen a ajuns pînă în provinciile dunărene, dar n-a prins rădăcini și n-a supraviețuit" (p. 273). Dar e oare singurul caz de acest fel? Firește că nu. H. Mihăescu nu ne-a dat însă o listă de fenomene fonetice care sînt atestate pînă în sec. al III-lea e.n. și au continuat să existe, — de vreme ce avem în acest sens mărturia limbii romîne, — fără a mai apărea în inscripțiile din veacurile următoare. În al patrulea rînd (§ 302), ni se spune ce fenomene fonetice au avut loc și s-au propagat în sec. al III-lea. Despre secolele următoare nu mai aflăm nimic și cititorul e obligat să cerceteze singur imensul material adunat de H. Mihăescu, pentru a deduce ce s-a întîmplat în fonetica latină după sec. al III-lea e.n. Lacuna e destul de supărătoare.

Unele observații privitoare la *Morfologie* am făcut deja, în legătură cu problemele de fonetică care au implicații gramaticale. Subîmpărțirile acestui capitol sînt : substantivul (în care se discută despre gen, despre declinare, se arată unele fapte caracteristice pentru fiecare declinare. Lipsesc destule lucruri importante, și anume, așa cum am arătat mai sus, tot ceea ce e susceptibil și de explicații fonetice, și de explicații morfologice. Trecerile de la o declinare la alta nu sînt discutate într-un paragraf aparte, lucru care ar fi permis cititorului să pătrundă mai bine, și imediat, și acest aspect interesant al declinării în latina vulgară. Nu se discută de loc declinarea ,,semi-graeca" (chestiune care interesează în cel mai înalt grad cînd e vorba de inscripțiile dintr-o regiune puternic influențată de limba greacă)), adjectivul, numeralul, pronumele, verbul și derivația.

Semnalez pentru interesul lor deosebit și pentru modul de tratare paragrafele privitoare la numele proprii în *-o, -onis* (§ 142) ; *-a, -anis* și *-e, -enis* (§ 143) ; formele sintetice de viitor (*debere* și *velle* cu infinitivul : *si quis... velet inponere* ,,dacă cineva va pune", 2207, Dalmația). Mi s-a părut insuficient tratată problema formelor fără *-v-* de la indicativul perfect, conjugarea I, pentru care nu se dă nici o explicație și nu se face nici o considerație de ordin istoric. Lipsește de asemenea o comparație între evoluția flexiunii verbale în comparație cu flexiunea nominală. Tratarea întregului capitol ,,Morfologia" se resimte de pe urma neluării în discuție a problemei trecerii de la sintetism la analitism, care explică schimbările esențiale petrecute în evoluția spre limbile romanice.

,,Sintaxa" cuprinde sub-capitolele : numele (unde se discută despre acord și despre cazuri), adjectivele, pronumele, verbul (vezi în special § 204, gerunziul cu înțeles de participiu prezent activ ; § 207, infinitivul cu valoare de substantiv ; § 209, diateza reflexivă), adverbul (foarte interesantă e discuția despre adverbele compuse, deși cele mai multe exemple nu sînt din provinciile dunărene), prepozițiile (capitol fundamental, foarte bine alcătuit, clar și convingător), conjuncțiile (considerații și exemple prețioase), negația, geminația (fără exemple din provinciile dunărene !), osificarea unor cuvinte (nume de orașe la acuzativ, formă unică pentru toate cazurile), ordinea cuvintelor.

O mai strînsă legătură între ,,Sintaxă" și ,,Morfologie" ar fi contribuit la adîncirea unor probleme, în primul rînd *acordul* și *cazurile*. Într-adevăr, e foarte greu de trasat o limită netă între greșelile de acord și greșelile care provin din tendința de creare a unei forme de caz general.

Concluziile capitolelor de gramatică se află la sfîrșitul lucrării (p. 269–274), împreună cu concluziile fonetice, grupate cronologic, pe secole. (În legătură cu această grupare vezi observațiile de mai sus, p. 960). Ele sînt de cel mai mare interes, deoarece în lucrările similare, morfologia și, mai ales, sintaxa sînt de obicei neglijate.

,,Lexicul" este un capitol amplu, foarte bogat în fapte ; tratarea lui se caracterizează printr-o metodă sigură și o informație remarcabilă, printr-un spirit de observație pătrunzător

şi o excelentă cunoaştere a izvoarelor. Sînt calităţi care trădează un cercetător experimentat, un profund cunoscător al problemelor. E suficient să amintesc aici felul cum e prezentată influenţa greacă (§ 305), influenţa germanică (§ 306), vocabularul militar (§ 307) şi religios (§ 308).

H. Mihăescu ne dă o listă de cuvinte de largă răspîndire în inscripţiile şi textele din provinciile dunărene (p. 274—276) rînduite în următoarele categorii : părţile corpului şi activităţi fiziologice, îmbrăcăminte, viaţă agricolă, flora şi fauna, îndeletniciri manuale, familie, înrudire, viaţă casnică, relaţii între oameni şi cu lumea înconjurătoare, viaţă obştească, viaţă intelectuală, artă, termeni militari, religie, cultul morţilor. Cele mai multe din aceste cuvinte făceau parte din fondul principal lexical şi s-au păstrat în limba romînă. Autorul observă, pe bună dreptate, că, deşi nu sînt pomenite în chip explicit în inscripţiile şi textele din fiecare provincie, ele erau probabil cunoscute în toate provinciile. Din prezenţa întîmplătoare într-o regiune oarecare, nu putem conchide asupra lipsei lor în regiunile învecinate.

Se ştie că în monografiile consacrate limbii inscripţiilor, vocabularul e capitolul cel mai neglijat; cu atît mai mult se cuvine să fie relevate meritele lui H. Mihăescu în acest sector de cercetare.

Iată acum o serie de observaţii de amănunt în ordinea paginilor :

p. 74. Ni se spune că υ e redat atît prin *i*, cît şi prin *u*, dar nu se arată în ce proporţie apar aceste grafii în comparaţie cu grafia ,,corectă", cu y. Pentru teritoriul patriei noastre, ţin să menţionez că grafiile *i* şi *u* apar extrem de rar în Dobrogea — unde limba şi ortografia greacă erau bine cunoscute — şi relativ frecvente în Dacia.

p. 82. *faceundum* e dat ca exemplu de trecere de la *ie* la *e* (? !).

p. 83. Fuziunea lui $i + i > i$ e insuficient explicată şi expusă istoric.

p. 84. Trecerea $iu > i$, spune autorul, nu e atestată în provinciile din Occident. La numele proprii se găsesc totuşi exemple; unii consideră că *-is* pentru *-ius* e o desinenţă veche italică (vezi Ernout, *Morph. hist. du latin*, Paris, 1927, p. 42).

p. 85 şi în alte locuri se dau exemple din faimoasa inscripţie de la Glaviniţa (IBAI XIX, 1955), a cărei lectură nu e de loc sigură.

p. 97. *Apigianus* în loc de *Apicianus* nu e o dovadă de asibilare a lui $c + i +$ vocală; sau e o confuzie grafică (*c* şi *g* se confundă adesea), sau e o dovadă de sonorizare a lui *c*).

p. 111, paragraful a : grafia *Coceius* = *Cocceius* e atestată o singură dată nu de trei ori (Capidava I, p. 74). Inscripţia a fost editată de mai multe ori, şi aceasta l-a indus în eroare pe autor.

p. 112. Se face o trimitere la SCIV I, 1, p. 471, pentru forma *Narcisian(o)*, Dar SCIV I. 1 nu are nici măcar 300 de pagini! Am impresia că e o confuzie cu o inscripţie publicată în ,,Studii şi cercetări ştiinţifice" (Iaşi) I (1950).

p. 123 ,,Prefacerea diftongului *ae* în *e* şi căderea consoanelor finale a făcut cu neputinţă o delimitare între formele de genitiv şi dativ ale declinării întîia şi a cincia" (? !).

p. 191. Cuvîntul *biarcus* nu e atestat numai în Pannonia, ci şi în Dobrogea, la Ulmetum (V. Pârvan, Ulmetum II, nr. 25).

p. 192. Lat. *branca* ,,labă" e păstrat în romîneşte, regional, sub forma *brîncă*.

p. 212. Atestarea cuvîntului *maiorarius* e dubioasă.

p. 220. Nu e adevărat că pozitivul *pius* e atestat o singură dată, în Moesia inferior. Cf. de exemplu CIL III, nr. 1531, Sarmizegetusa.

p. 222. Cuvîntul *primavera* este mai mult decît dubios. S-a emis şi părerea că inscripţia e un fals (vezi Dolgozatok, VII (1916), p. 132—133). În concluzie, iată cîteva consideraţii generale :

1. Cartea lui H. Mihăescu este o sinteză întemeiată pe o analiză minuţioasă şi competentă. Este pînă la ora actuală singura lucrare de acest gen; celelalte monografii care tratează limba

inscripţiilor se limitează la cîte o singură provincie şi uneori la un singur aspect (fonetic, morfologic) al textelor dintr-o provincie. Este, de asemenea, singura lucrare în care se dă o atenţie egală tuturor compartimentelor limbii. Cu toate observaţiile critice cuprinse în paginile de mai sus, — şi care au putut părea destul de numeroase în ce priveşte conţinutul, concepţia, structura cărţii, — cred că ne găsim în faţa celui mai bun studiu privind limba inscripţiilor, deşi monografia lui Väänänen îi este superioară din punctul de vedere al consideraţiilor şi interpretărilor de istoria limbii latine, iar aceea a lui Carnoy dă dovadă de mai multă prudenţă şi spirit critic în aprecierea fiecărei grafii.

2. Lucrarea recenzată îmbină în chip fericit culegerea materialului cu interpretarea lui.

3. Felul cum a fost prezentat materialul faptic, respectarea criteriului istoric şi geografic, selectarea celor mai interesante fenomene ajută considerabil pe toţi cei care cercetează istoria limbii latine în general şi latina vulgară în special.

4. Romanistul şi istoricul limbii romîne găseşte în paginile cărţii lui H. Mihăescu un material bogat şi deosebit de util, un punct de plecare sigur, o bază ştiinţifică solidă pentru studiile sale. ,,Faptele lingvistice păstrate în inscripţiile şi textele din provinciile dunărene sînt numeroase şi variate, dar nu sînt nici specifice acestor ţinuturi şi nici unice. Pentru fiecare din ele m-am străduit să culeg fenomene analogice din Apus şi am reuşit aproape pretutindeni. Aceasta înseamnă că ele erau fenomene sau inovaţii răspîndite pe un spaţiu mai larg. Rezultă, prin urmare, că provinciile dunărene nu formau un domeniu lingvistic izolat sau independent" (p. 279). Această concluzie, rezultatul cel mai de seamă al lucrării, e deosebit de preţioasă pentru romanistică şi istoria limbii romîne. Ea a fost intuită de mult, de alţi cercetători (la noi, de exemplu O. Densusianu), dar abia acum capătă valabilitate ştiinţifică deplină şi forţă de convingere.

5. Pentru istorici şi epigrafişti, lucrarea recenzată este un instrument de lucru indispensabil. Studierea extinderii şi intensităţii romanizării în Balcani este înlesnită considerabil, iar editorii de inscripţii au posibilitatea să interpreteze mai corect din punct de vedere lingvistic textele pe care le publică.

6. Studenţii facultăţilor de filologie şi istorie au acum la dispoziţie un manual romînesc de latină vulgară şi o antologie de texte latine cu ,,vulgarisme".

Pentru toate aceste merite, putem saluta *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* de H. Mihăescu ca pe una din lucrările fundamentale ale filologiei romîne.

Sorin Stati

A. ROSETTI, *Sur la théorie de la syllabe*

Mouton & C°. 's Gravenhage, 1959, 30 [+2] p.

După cum arată autorul în prefaţă, broşura cuprinde o serie de articole apărute începînd din anul 1935 în diverse periodice (reproduse în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — Bucureşti, 1947), la care se adaugă o expunere consacrată lucrării lui B. Hála asupra silabei.

Textele publicate anterior sînt reproduse fără schimbări : au fost însă adăugate o serie de referinţe la lucrări recente.

Pe lîngă utilitatea practică pe care o prezintă reunirea într-o singură broşură a unor articole apărute in publicaţii uneori mai greu accesibile, lucrarea recentă a profesorului Al. Rosetti are meritul de a da o succintă privire de ansamblu asupra unei probleme de importanţă fundamentală a fonologiei (şi a foneticii) şi de a exprima, cu o conciziune caracteristică, punctul de vedere al autorului într-o problemă atît de mult discutată.

Lucrarea cuprinde următoarele 5 capitole : I *Le point de vue physiologique et physique*, II *Le point de vue psychologique*, III *La syllabe phonologique*, IV *La théorie de B. Hála*, V *Conclusion*.

Titlul primelor trei capitole ne indică faptul că autorul construieşte o teorie în care silaba este privită din principalele puncte de vedere pe care le poate adopta un lingvist : punctul de vedere al ,,substanţei fonice", punctul de vedere al relaţiei dintre fenomenul lingvistic obiectiv şi ,,conştiinţa lingvistică a vorbitorului" şi punctul de vedere funcţional. Capitolul consacrat teoriei lui B. Hála prezintă o serie de argumente noi în sprijinul teoriei expuse în capitolele precedente.

În primul capitol, autorul examinează critic rezultatele cercetărilor întreprinse de foneticieni, începînd cu Rousselot şi terminînd cu ultimele date furnizate de cercetări ca acelea ale lui N. I. Žinkin, *Novye dannye o rabote dvigatelinogo rečevogo analizatora v ego vzaimo dejstvij so cluxovym*, Izvestija Akademii Pedagogičeskih Nauk RFSSR, vyp. 81, Moskva, 1956.

Concluzia autorului este că, din punctul de vedere fiziologic, limita silabei (este vorba de limita *fonetică*) este aceea fixată de Saussure : trecerea de la un efort muscular descrescător la un efort muscular crescător ; limita silabei se găseşte totdeauna la punctul limită dintre două mişcări.

Silaba izolată este pronunţată, spune autorul, în timpul unui singur impuls respirator. Cu toate acestea, nu se poate afirma — se arată în continuare — că silaba coincide *totdeauna* cu un singur efort muscular, deoarece există şi cazuri cînd, în cursul vorbirii, două silabe sînt emise în cursul aceluiaşi efort expirator. În acest caz particular avem aface cu un ,,grup ritmic" : un astfel de grup reprezintă o unitate care uneori corespunde unei singure silabe, alte ori unui grup de silabe (p. 17).

În continuare, se arată că silaba reprezintă şi o unitate acustică ; în silabele care conţin o vocală, aceasta reprezintă punctul de sonoritate maximă. În silabele în care consoane ca *l, r, m, n* fac funcţie de vocală, consoanele din această serie reprezintă punctul de sonoritate maximă. Autorul consideră însă că nici vocala, nici consoana deschisă nu sînt esenţiale în constituţia silabei ; ele nu fac decît să *acompanieze* curentul de aer pentru a-l face audibil. Ceea ce este ,,esenţial" şi ,,permanent" în constituţia silabei este *curentul de aer*. ,,Il n'y a pas de syllabe sans air" (p. 18). Ceea ce este definitoriu pentru silabă este deci factorul motor şi nu cel acustic. (Cf. şi p. 23.)

Trecînd la prezentarea punctului de vedere psihologic, Al. Rosetti consideră că, după cum a arătat A. W. de Groot, silaba este un fapt care reflectă tendinţa psihică de a grupa. ,,La syllabe est donc née de la correspondance rythmique entre les mouvements organiques et une tendance psychique au groupement" (p. 21). Dat fiind că grupul ritmic coincide cu efortul expirator şi că un astfel de grup poate conţine una sau mai multe silabe, autorul arată în concluzie că gruparea silabelor este determinată de ritmul psihologic (p. 22).

În capitolul ,,La syllabe phonologique", se precizează că trebuie făcută diferenţa între definiţia fonetică a silabei şi definiţia fonologică a silabei (p. 23). În consecinţă, termenii *fonetici* de ,,consoană" şi ,,vocală" nu pot fi utilizaţi în definirea *fonologică* a silabei. Cele două categorii de concepte trebuie înlocuite prin concepte fonologice de ,,fonem cu aer" sau ,,deschis" şi ,,fonem fără aer" (sau ,,închis"). Fonemele cu aer pot forma silabă, fonemele fără aer nu pot forma (p. 24).

Meritul deosebit al lucrării profesorului Al. Rosetti constă în faptul că schiţează o teorie multilaterală (fonetică, psihologică şi fonologică) a silabei pe baza stadiului actual al cercetărilor în acest domeniu, teorie care îmbină spiritul de sinteză, exigenţa critică şi originalitatea.

Am vrea să facem o observaţie cu privire la felul în care autorul rezolvă problema fonologică a silabei. La p. 23 se arată pe bună dreptate că definiţia fonologică a silabei

este diferită de definiţia ei fonetică. Cercetătorii au arătat în repetate rînduri nu numai faptul că este posibil ca, într-o limbă dată, silaba delimitată fonologic să nu coincidă cu silaba delimitată fonetic, ci şi faptul că, în anumite limbi, silaba nu reprezintă un concept fonologic sau, în alţi termeni, că factorii de silabaţie nu sînt ,,pertinenţi" din punct de vedere fonologic.

Deosebirea dintre ,,silaba fonologică" şi ,,silaba fonetică" provine din faptul că cele două tipuri de unităţi sînt delimitate după criterii diferite. Ceea ce distinge, credem, un concept fonologic de unul fonetic, este punctul de vedere *funcţional* din care este definit conceptul fonologic. Un fonem, de ex., este definit prin capacitatea lui de a distinge semne lingvistice în planul expresiei, deci printr-un anumit tip de relaţie cu planul conţinutului, şi printr-un anumit ansamblu de relaţii, în care intră cu alte unităţi de acelaşi rang din planul expresiei. Descrierea ,,fonetică" a unui fonem reprezintă o operaţie posterioară inventarierii fonemelor; ea reprezintă un fel de rezultat al unei clasificări *funcţionale* a faptelor fonetice.

De aceea credem că silaba trebuie definită în primul rînd din punct de vedere funcţional, ca *tip de combinaţie* dintre două categorii de foneme : centrale (selectate) şi marginale (selectante). Abia în al doilea rînd se poate trece la caracterizarea *fonetică* a celor două categorii de foneme ca deschise (cu aer) = centrale şi închise (fără aer) = marginale, dacă această clasificare se dovedeşte a fi adecvată limbii analizate.

Prioritatea punctului de vedere foneticist în delimitarea fonologică a silabei se datoreşte, credem, în bună parte faptului că articolul a fost scris în 1943, deci într-o perioadă în care fonologia era încă în mare măsură tributară criteriilor *fonetice* de analiză.

Observaţia de mai sus nu diminuează cu nimic valoarea lucrării discutate, ci îi relevă încă o calitate : aceea de a invita pe cititor la reflexie.

Em. Vasiliu

SILVIU DRAGOMIR, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*

Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1959, 227 p. + 2 hărţi (Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn, II)

Lucrarea constituie o încercare de a prezenta critic, într-un tot unitar, materialul cel mai semnificativ privind răspîndirea pînă în secolul al XVII-lea a rămăşiţelor vechii populaţii băştinaşe romanizate din partea de nord a Peninsulei Balcanice.

Obiectul studiului îl formează ,,urmaşii vechii populaţii traco-ilirice, romanizate pînă la începutul secolului al şaptelea" (p. 5), definiţie care — după cum vom vedea — asigură o interpretare unitară şi un punct de vedere nou faţă de lucrările anterioare [1]. Cercetarea priveşte atît izvoarele istorice, cît şi toponimica şi onomastica, ceea ce o face deopotrivă de utilă şi interesantă atît pentru istoric, cît şi pentru lingvist, permiţînd totodată tragerea unor concluzii interesante în privinţa formării limbii şi poporului romîn.

Primul capitol este consacrat V l a h i l o r d i n B u l g a r i a (p. 11—15), mai numeroşi — după părerea autorului — în ţinutul muntos al Balcanilor şi în prelungirile văilor de aici ;

[1] De ex. S. Dragomir, *Vlahii din Serbia în sec. X—XV*, în ,,Anuarul Institutului de istorie naţională", Cluj, an. I (1921—1922), p. 279—299 ; idem, *Originea coloniilor romîne din Istria*, în ,,Anal. Acad. Rom.", Mem. Secţ. Ist., S. III, tom. II, 1924 ; idem, *Vlahii şi morlacii*, Cluj, 1924, 135 p., idem, *Über die Morlaken und ihren Ursprung*, în ,,Bull. Sect. Hist. Acad. Rom.", tom. X (1924), p. 115—126.

în valea Mariţei, în interiorul munţilor Rhodope şi în secolul al XIV-lea pe cursul inferior al Strumei. În schimb în sud numărul lor e mai redus (fapt explicabil de altfel şi prin apropierea zonei greceşti), aşa că se pare că izvoarele bizantine exagerează atunci cînd îi prezintă numeroşi ca un roi de albine : ,,Veritabilul «roi» — precizează autorul — trebuie căutat mai la nord şi, foarte probabil, nu chiar sau nu numai în Haemus, ci în ţinutul situat mai către apus" (p. 13). Toponimicele vlahe din această regiune (*Cerecel*, *Krnul*, *Čorul*, *Gurguljat*, *Krecul*, *Barbulovci*, *Musul*, *Ursulica*, *Vakarel*, *Păsărel* etc.) sînt în general reproduse după Jireček şi Weigand [1].

Capitolul următor priveşte pe Vlahii din Serbia medievală (p. 16—68), urmărindu-se menţiunile din hrisoavele sîrbeşti, întinderea geografică, aşezările dintre Vidin şi Morava, cele din Muntenegru, Herţegovina şi Bosnia, în sfîrşit elementele din toponimia şi onomastica sîrbă.

Din cele două sute de nume păstrate, specifice sînt doar cîteva : *Bukor*, *Bun Dedol*, *Mic*, *Singur*, *Šarban*, *Gunja*, probabil şi *Bala*, *Buckat*, *Dragušla*, *Rug*, *Stan*, *Vlad*. După părerea autorului, nici un nume nu are aspect aromîn, dimpotrivă forma *Mic* ne face să ne gîndim la dacoromînă.

Vlahii dintre Vidin şi Morava, prezentaţi în continuare, apar ca o populaţie numeroasă, deşi menţiunile documentare sînt mai reduse decît în Serbia. Dintre toponimice sînt amintite *Migiora*, *Periş*, *Vlahova*, *Mergelat*, *Vlaško Polje*, *Ursulica*, *Singurica* ; rămîne totuşi discutabilă etimologia sîrb. *Smederevo* < rom. *Sîmedru*. Am putea adăuga şi cîteva denumiri legate de viaţa păstorească : *brynza*, *fujara*, *merenda*, *urda*. De asemenea ar fi trebuit menţionat că păstrarea labialelor (de ex. *frembria* < lat. *fimbria*) arată apropierea de dacoromîn (unde nu mai avem decît *frînghie*, căci *b* + *i* a trecut în *ghi*) [2], iar forma *glaga* pentru dr. *chiag* dovedeşte că aveau grupele *cl'* şi *gl'* cînd au venit în contact cu slavii, fapt anterior secolului al XIII-lea [3].

Vlahii din Muntenegru şi Herţegovina au de asemenea aşezări străvechi, fapt care reiese şi din aceea că sînt pomeniţi în documente organizaţi în triburi (*plemena*) şi frăţii (*bratstvo*). ,,Dar fie că vom considera triburile ca fiind de origine albaneză, fie că le socotim drept cea mai veche formă a organizaţiei sociale slave, adoptarea lor de către vlahi presupune o simbioză îndelungată, în chiar acest spaţiu" — conchide autorul (p. 37). Evident e vorba de forme de organizare care capătă tot mai mult un caracter teritorial, pierzîndu-şi-l pe cel gentilic [4]. Pe de altă parte, existenţa lor poate fi explicată nu numai printr-un simplu împrumut, ci ca rămăşiţe ale vechii forme de organizare, corespunzînd stadiului economic şi social relativ puţin dezvoltat în care se găseau aceste populaţii, deoarece stăpînirea sclavagistă romană, deşi lăsase urme adînci în limbă, nu reuşise totuşi să lichideze cu totul rămăşiţele comunei primitive [5].

---

[1] Autorul admite şi o influenţă nord-dunăreană din secolele XIV—XV. Unele numirii ca *Čerbul*, *Čerčelat*, *Pičor*, *Purčenice*, aparţin limbii vorbite în jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice, totuşi faptul că vlahii din Serbia meridională întrebuinţează exclusiv *Taur*, *Taor*, în loc de *Čerbul*, îl fac pe autor să încline a atribui unele din aceste toponimice mai curînd dialectului dacoromîn.

[2] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, 1901, p. 347.

[3] F. Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879.

[4] Cf. S. Isliami, Семейная община албанцев в период ее распада (конец XIX — середина XX века), în ,,Советская Этнография", 1952, nr. 3, p. 119—132.

[5] Cf. P. Tretiakov, Некоторые вопросы происхождения в свете произведений И. В. Сталина о языке и языкознании, în ,,Вопросы истории", 1950, nr. 10, p. 15 şi urm. Problema prezintă, de altfel, o importanţă deosebită în explicarea caracteristicilor idiomului romanic vorbit de aceste populaţii şi care corespunde de fapt nivelului relativ redus de dezvoltare socială şi economică.

Prezenţa aşezărilor vlahe în această regiune reiese — după cum precizează autorul — şi din vechea denumire a Muntenegrului : *Catunni Cernagore* (1435), după forma tipică de aşezare păstorească proprie elementului vlah, precum şi dintr-o serie de toponimice, onomastice şi cuvinte romanice din albaneză (*lemnj, me trase, fičior, runza, urda, familia, pasaran, muskula* etc.)[1]. Interesante sînt şi menţiunile despre *Kuči* şi *Popovci* — locuitori din Popovo Polje (în Herţegovina inferioară de la Hutovo pînă la Poljica) — care sînt numiţi *Vlasi*, iar regiunea lor *Vlaska*.

În B o s n i a, autorul remarcă un strat mai vechi de păstori vlahi care au venit înainte de bătălia de la Kosovo, unii din est, din regiunea Dvinei inferioare, alţii din Starivlah prin deplasare din Foca şi Osat către Sarajevo, Vogosce şi Visoko, pînă la nord de Trevnic, unde prezenţa lor e marcată de *Vlašić Planina*. Un strat mai recent e format de *Kalemberi* şi *Drakulovići*, care s-au mutat din Zeta mai întîi în Herţegovina şi de acolo în Bosnia.

Deosebit de interesantă e analiza materialului de *toponimie şi onomastică sîrbă*, în care autorul distinge numeroase urme de populaţie vlahă, procedînd însă cu prudenţa ce caracterizează întregul studiu la distingerea vechiului strat de aşezările moderne. Au fost eliminate, de pildă, ,,numeroasele toponimice romanice din *Timočki Zaglavak, Mlava, Resava, Požarevačka Morava, Smederevsko Podunavlje, Jasenica* şi *Kosmaj*, deoarece în toate aceste regiuni numele vechi au fost acoperite de cele importate de către imigranţii noi veniţi din Banat sau din Oltenia. Numele *Bukurovići* şi *Ursuljice*, din Požarevačka Morava, ar putea să fie vechi, dacă luăm în considerare că ele sînt destul de frecvente şi în teritoriile unde presupunem că nu au ajuns imigranţii noi. Binecunoscutul sat *Vlaška* din Kosmaj este o aşezare mai veche decît secolul al XVIII-lea şi în consecinţă ar putea fi considerat drept o probă a existenţei unor vlahi medievali" (p. 58). Particularităţi interesante prezintă denumiri ca *Piperi* (<piper, pl. piperi), *Kuči* (<cuc, pl. cuci), *Burazerovići* (<bura sera), *Drakići* (<drac), *Merulici* (<măr).

V l a h i i d i n C r o a ţ i a apar în documente pentru prima dată în 1322 cu prilejul luptelor purtate cu banul Mladen Šubić de Bribir. Într-o serie de acte ulterioare ale familiilor Nelipići şi Frankapan se vorbeşte constant de vlahi şi morlaci. O valoare deosebită are un privilegiu al banului Hanž Frankapan, în care se face menţiune despre legea vlahilor din Croaţia — ,,legi cinstite şi bune şi drepte".

În continuare sînt prezentaţi v l a h i i r e g a l i, adică cei ce aparţineau de regatul Croaţiei şi aveau o serie de obligaţii ostăşeşti. V l a h i i d i n L i k a — vechi comitat situat în preajma rîului cu acelaşi nume — aveau cneji, voievozi şi pristavi proprii şi — după cît se pare — aşezările lor (*opščine*) erau grupate într-o organizaţie asemănătoare cu a vlahilor din Cetinie. Morlacii din Dalmaţia amintiţi în documente în număr restrîns încă din secolul al XIV-lea, departe de a fi numai păstori, se îndeletniceau şi cu lucrarea pămîntului, fapt dovedit între altele şi de un document din anul 1465, care atestă că pe terenurile oraşului Sebenico se găsesc şi ,,morlaci sau ţărani" (*qui Morlaci seu rustici*). V l a h i i d i n V e g l i a sînt amintiţi în documentele din secolul al XV-lea ca aflîndu-se sub stăpînirea puternicei familii a Frankapanilor. Este prezentat apoi procesul de pătrundere a vlahilor în Istria şi cronologia menţiunilor de aşezări după Attelio Tamaro. De asemenea, sînt analizate şi menţiunile privitoare la ,,cici" şi ,,uscoci".

Î m p r ă ş t i e r e a ş i s l a v i z a r e a v l a h i l o r d i n C r o a ţ i a e pusă de autor pe seama atacurilor pustiitoare ale oştilor turceşti. ,,După ce au plecat alături de cetele de croaţi, care îi covîrşeau cu numărul şi cu care împreună cutreerau regiuni curat slave, unde îşi căutau

[1] Exemplele sînt totuşi discutabile. După H. Barić (*Albano-rumänische Studien*, partea I, Sarajevo, 1919, p. 57), alb. *mušk* e autohton ; alb. *urdha* ar fi un cuvînt recent, vechiul termen *udhos* fiind explicat prin dubletul **hurdhe : urdhë* (Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II, Buc., 1938, p. 110 : Th. Capidan, *Raporturile albano-romîne*, în ,,Dacoromania", an II (1921—1922), p. 471). Alte exemple la Al. Philippide, *Originea romînilor*, vol. II, Iaşi, 1927, p. 631—665.

loc spre a se aşeza, procesul de asimilare a vlahilor din Croaţia s-a terminat în mai puţin de două generaţii. Astfel trebuie să renunţăm a mai vedea în vlahii (morlacii, uscocii, martolozii din veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea o grupare deosebită" (p. 102).

Capitolul Viaţa şi formele de organizare a vlahilor (p. 110—138) cuprinde o analiză amănunţită a condiţiilor economice şi sociale a respectivei populaţii. Autorul stabileşte pe bază de izvoare că ocupaţia de căpetenie era creşterea vitelor, ceea ce nu exclude — după cum am văzut — aşezările stabile şi o îndeletnicire paralelă şi continuă cu agricultura [1]. O cercetare mai amănunţită a formelor de proprietate ar fi ajutat mult la înţelegerea stadiului respectiv de dezvoltare socială [2].

Pe de altă parte, cercetarea frăţiilor şi a triburilor (*Banjani*, *Piperi*, *Drobnjaci*, *Zubci*, *Nikšići*, *Bjelice*) prezintă interes nu numai pentru stabilirea influenţelor slavă şi albaneză, ci, — după cum am mai arătat — şi pentru consecinţele sociale pe care le implică [3].

În analiza pe care autorul o face termenului ,,cătun" — luat din viaţa militară — se subliniază că răspîndirea lui ,,e legată exclusiv de migraţiunile pastorale respective" (p. 113). În ceea ce priveşte aria de răspîndire, ,,ea cuprinde teritoriul Serbiei vechi, cu o linie de hotar la nord, care merge pînă la Morava apuseană, apoi partea nord-estică a Muntenegrului, Herţegovina, litoralul dalmatin, regiunea Cetinei şi Velebitului" (p. 114). Delimitarea e deosebit de interesantă deoarece — după cum vom vedea — pe baza ei autorul va stabili însăşi aria de răspîndire a populaţiei vlahe [4].

În privinţa caracterului etnic al vlahilor (p. 139—160) punctul de vedere al autorului ni se pare suficient de rezervat într-o problemă atît de controversată. Credem îndreptăţită prezentarea acestei populaţii ca ,,resturi de tracoiliri romanizaţi din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice" (p. 139) [5]. Prin această formulare, autorul înlătură o serie de neajunsuri şi în primul rînd confuzia dintre elementele care au stat la baza formării limbii şi poporului romîn [6] şi cele care au intrat în componenţa popoarelor şi limbilor balcanice, care au

---

[1] De altfel, o situaţie asemănătoare se constată şi la aromîni şi meglenoromîni (vezi de ex. G. Zuca, *Studiu economic asupra romînilor din Pind*, Buc., 1906, p. 6 şi urm.; idem, *Păstoritul şi agricultura la romînii din Pind*, în ,,Lumina", an. IV (1906), p. 66—69; N.B., *Agricultura la aromîni*, în *loc. cit.*, an. II (1904), p. 161—164) ca şi la dacoromîni în perioada iniţială (H. Dumkre, *Die Terminologie des Akerbaues im Dakorumänischen*, în ,,Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", Leipzig, XIX—XX, 1913, p. 65—151).

[2] Astfel s-ar fi putut arăta că în proprietate privată se afla de obicei doar pămîntul din preajma gospodăriei, pe cînd terenul pe care se efectua păşunatul era proprietate comună, fapt constatat pînă tîrziu la Kuči, Vasojevici, Drobujaci şi la populaţiile albaneze Klimenti, Hotti, Grudi (cf. I. Cvijić, *La Peninsule Balcanique*, Paris, 1918, p. 175).

[3] Familia de tip endogam (căsătoria între frăţii şi nu între triburi), formarea de *četa* pe frăţii în caz de război, ca de altfel şi cultul strămoşilor celebri, întîietatea acordată descendenţilor din familiile celebre (*kućici*), spiritul războinic şi dragostea de libertate (cf. Fr. Dostál, *Valasi a protifeudalni boje na Valassku v letech* 1620—1640, în ,,Casopis Matice Moravské", LXXII (1953), nr. 1—2, p. 129—161), preţuirea cinstei (*slava*) şi apărarea ei cu preţul vieţii (cf. I.Cvijić, *op. cit.*, p. 322—331) corespundeau de fapt aceleiaşi situaţii social-economice.

[4] În Albania numirea apare ca o raritate (cf. C. N. Burileanu, *I Romeni di Albania*, Bologna, 1912, p. 312) ca şi în nordul Greciei (L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris, 1860, p. 239 şi 261; W. Martin-Leake, *Travels in northen Greece*, p. 163 şi 218).

[5] Formularea o găsim de altfel şi la o serie de cercetători ca: J. Thunmann (*Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker*, Berlin, 1772, p. 164 şi urm.), Th. Capidan (*Aromînii, Dialectul aromîn. Studiu lingvistic*, Buc., 1932, p. 23), N. Iorga (*Istoria romînilor din Peninsula Balcanică — Albania, Macedonia, Epir, Tesalia etc.*, Buc., 1919, p. 7 şi 10).

[6] Vezi, de ex., Большая Советская Энциклопедия v° Влахи. De altfel, daco-geţii apar ca o populaţie distinctă de masa tracilor (Herodot, VII, 3, 4) şi vorbind într-o anumită epocă chiar un idiom aparte (cf. V. Georgiev, Тракийският език (*La langue trace*), Sofia, 1957, p. 81).

şi ele un substrat străvechi, asupra căruia s-a făcut simţită influenţa romanică şi peste care s-au suprapus populaţii din amestecul cărora au luat naştere popoarele moderne [1]. În procesul de formare a poporului romîn, trebuie să ţinem seama de teza marxistă potrivit căreia poporul nu e o simplă uniune de populaţii, ci o uniune în care populaţiile se contopesc şi îşi pierd caracterul izolat, în care pămînturile lor se contopesc într-un singur teritoriu, în care populaţiile reunite au o conducere proprie [2].

Termenul de ,,vlah" este explicat de autor prin introducerea lui de către slavi pentru a desemna întreaga populaţie romanică pe care au găsit-o la venirea lor. Pentru ,,morlac" se stabileşte etimologia *Maurovlahos*>*Maurovláco* >*Morovlaco* >*Morolaco*>*Morlaco*. Autorul arată apoi amănunţit cum cuvîntul ,,vlah" capătă în cursul evului mediu diferite semnificaţii, fiind rînd pe rînd sinonim cu ,,păstor", ,,locuitor de pe litoral", ,,refugiat din faţa turcilor" (*profugi Valachy vel Rasciani*), ,,ţăran" (*abitani della campagna*), ,,orăşean dalmatin de origină romanică", ,,creştin", ,,sîrb ortodox" etc., pierzîndu-şi tot mai mult semnificaţia etnică.

Faptul prezintă o importanţă covîrşitoare în cercetarea respectivei populaţii şi nesocotirea lui a dus pe mulţi cercetători la concluzii eronate privind numărul şi răspîndirea acestei populaţii [3].

L i m b a v l a h i l o r e reconstituită de autor pe baza onomasticii şi a toponimiei. Din materialul prezentat reiese că e vorba nu de dialecte ale limbii romîne [4], ci de idiomuri romanice care în perioada analizată erau încă foarte apropiate de limba primitivă comună, vorbită în secolele IV—XI — ceea ce de altfel, după cum am văzut, este în deplină concordanţă cu condiţiile social-economice în care s-a dezvoltat respectiva populaţie [5] — şi care în condiţii favorabile puteau să se transforme în limbi de sine stătătoare [6].

---

[1] V. Georgiev, *op. cit.*, p. 3. Vezi şi V. Carici, *Serbia*, la Delatimoc, *Romînii din Serbia. Studiu etnic şi statistic*, în *Romînii din Timoc*, Buc., 1943, p. 118 şi urm.; Stoian Romanski, *Romînii dintre Timoc şi Morava*, în *op. cit.*, p. 233 şi urm.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 284 şi urm. şi 290.

[3] De ex. C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. I, ed. a IV-a, Buc., 1942, p. 314—315 şi 319. Multiplele sensuri ale cuvîntului ,,vlah" fuseseră de altfel remarcate şi de Al. Philippide (*Originea romînilor*, vol. II, Iaşi, 1928, p. 652), G. Meyer (*Etymologysches Wörterbuch der albanischen Sprache*, Strassburg, 1891, s.v.), V. Grecu (*Erotocritul lui Cornaro în literatura romînească*, în ,,Dacoromania", an. I (1921), p. 63—70), M. Roska (*Date privitoare la chestiunea cuvîntului ,,vlah"*, în *loc. cit.*, an. III (1923), p. 794—795).

[4] Vezi, de ex. Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, în ,,Studii şi cercetări lingvistice, an. IX (1958), nr. 1, p. 101—102 şi nr. 3, p. 395—397; R. Todoran, *Cu privire la o problemă lingvistică în discuţie: limbă şi dialect*, în *Cercetări de lingvistică*, Cluj, I (1956), p. 41—101; B. Cazacu, *În jurul unei controverse lingvistice: limbă sau dialect* (*Problema clasificării idiomurilor romanice sud-dunărene*), în ,,Studii şi cercetări lingvistice", an. X (1959), nr. 1, p. 17—34.

[5] Cf. D. Macrea, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, în ,,Limba romînă", an. V (1956), nr. 4, p. 72 şi urm.; idem, *Despre originea şi structura limbii romîne*, în *loc. cit.*, an. III (1954), nr. 4, p. 22; idem, *Despre dialectele limbii romîne*, în *loc. cit.*, an. V (1956), nr. 1, p. 12 şi urm.; Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II, ed. a II-a, Buc., 1943, p. 41; S. Puşcariu, *Etudes de lingvistique roumain*, Cluj—Bucureşti, 1937, p. 66 şi urm.; idem, *Istroromînii*, vol. II, p. 316 şi urm.; idem, (*Istoria literaturii romîne*, vol. IV, p. 16 şi urm.). De altfel concordanţa aceasta fusese subliniată şi de Th. Capidan (*Rom'nii nomazi*, Cluj, 1926, p. 175); O. Densusianu (*Păstoritul la popoarele romanice*, Buc., 1913, 34 p.); P. Cancel (*Păstoritul la poporul romîn*, în ,,Convorbiri literare", XLVII (1913), p. 868 şi urm.); M. Gyoni, *La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen Age*, în ,,Byzantinoslavica", XII (1951), p. 39 şi urm. Pentru situaţii similare vezi şi Leenhard, *Langues et dialectes*, în ,,Studia linguistica", an. II (1948).

[6] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 193—311; idem, *Dialectele limbii romîne*, în ,,Limba romînă", an. V (1956), nr. 4, p. 66—69; idem, *Limbă, dialect şi stat*, în ,,Viaţa romînească", an XI (1958), nr. 3, p. 98—102; I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* (*istroromîna*), Buc., 1957, 47 p.; idem, *Şi totuşi istroromîna este limbă*, în

În continuare, remarcînd că majoritatea covîrşitoare a numelor slave se datoreşte mediului social respectiv şi influenţei clerului, autorul îşi întemeiază analiza onomasticelor pe hipocoristice, mai apropiate de limba vorbită. ,,Dacă examinăm din acest punct de vedere numele celor patru mari hrisoave sîrbeşti, vom constata următoarele : vlahii mănăstirii Žiča posedă cele mai multe hipocoristice cu caracter romanic (*Buc, Bun, Kuk, Ded, Dragu, Dragoš, Grd, Milk, Miroš, Neg, Než, Pačen, Plen, Poneg, Pop, Rad. Radiš, Raduš, Rug, Stan, Vlad, Voin*). Ele sînt de două ori mai numeroase ca hipocoristicele slave şi de trei ori mai multe ca numele romanice. La vlahii mănăstirii Banja predomină hipocoristicele slave, iar cele romanice, deşi mai puţin numeroase, egalează pe cele autentice vlahe. La vlahii din Dečani este mult mai neînsemnat atît numărul hipocoristicelor, cît şi numele neaoşe romanice, iar la cei dăruiţi de ţarul Dušan mănăstirii din Prizren, hipocoristicele slave predomină, e drept, faţă de cele romanice, dar aici întîmpinăm cele mai multe nume autentice vlahe" (p. 152—153).

Părerea că vlahii ar fi fost în evul mediu bilingvi, vorbind slava în viaţa publică şi o limbă romanică în cea particulară, e respinsă de autor pe considerentul că bilingvismul duce la dispariţia limbii proprii în cîteva generaţii, pe cînd vlahii s-au menţinut un mileniu întreg, fapt ce dovedeşte că limba slavă n-a pătruns în familia lor decît tîrziu.

Pe baza cîtorva caracteristici ale idiomului vorbit de vlahi, autorul stabileşte că ei nu erau aromîni veniţi din Pind. Aceste caracteristice sînt : 1) forma *-ul* al articolului enclitic (*Dančul, Drakul, Gagiul, Mikul, Mutul, Surdul, Ursul*) ; 2) conservarea labialelor (*Durmitor, Visitor, Mijeli, Pičor*) ; şi 3) rostirea lui č şi ğ (*Kručica* (*cruciţa*), *Pitiči, Mačukat, Marzini*). Că nu au fost cîtuşi de puţin aromîni o dovedeşte şi faptul că o bună parte din vlahi cunoşteau rotacismul şi că descendenţii lor din Istria îl întrebuinţează pînă astăzi. Fenomenul este întîlnit de trei ori în documentele istorice : *Pagarušani* (1326), *Sarebire* (1468) şi *Zmantare* (sec. al XVI-lea). Numele cătunului Pagarušani derivă din cuvîntul rom. *păgîn* cu sufixul *-uš*. *Sarebire*, numele unui sat de lîngă Drinjača, derivă din rom. *sare bine* (cf. italianul *Salimbene*) ; *Zmantare*, e rom. *smîntînă* rotacizat în toponimia sîrbo-croată ; *maruket* derivat de la rom. *măruche*, dr. *mănunchi*, lat. *manunculus* ; *Burazerovici*, care păstrează salutul *bunăseara* ; *Lagarušići* care are la bază cuvîntul *a legăna* (lat. **leviginare*, cf. *leagăn* în Banat *lăgănuş*) ; *funtura* după Skok, rom. *fîntînă*. Exemplele sînt, evident, susceptibile de unele discuţii filologice [1].

Aria iniţială a rotacismului este, după părerea autorului, teritoriul dintre Morava şi Drina, spre sud de la munţii Rudnik pînă la Kosovo Polje, iar spre apus din Starivlah pînă către munţii Šar ; aici ,,urmează să căutăm patria de origine a istroromînilor, care sînt rotacizanţi, precum şi a vlahilor din Croaţia şi Veglia, aceştia din urmă porniţi în secolele al XI-lea — al XII-lea" (p. 158).

Concluzia ce se trage din compararea răspîndirii cuvîntului ,,cătun" cu fenomenul rotacismului este din cele mai interesante : ,,În tot cazul, aria rotacismului coincide cu aria răspîn-

---

,,Studii şi cercetări lingvistice", an IX (1958), p. 391—392 ; idem, *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne*, în ,,Limba romînă", an. VIII (1959), nr. 1, p. 7—15 ; idem, *Le roumain et le développement du latin balkanique*, în *Recueil Lisbonne*..., Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 41—50.

[1] Aşa, de pildă, rom. *smîntînă* trebuie pus în legătură cu **smentana* < v. sl. *sămętana* (Al. Rosetti, *Istoria literaturii romîne*, vol. III, Buc., 1940. p. 54). *Pagarusani* pare mai apropiat de lat. *paganus* decît de rom. *păgîn* ; cf. de altfel şi v. sl. поганъ<lat. *paganus* şi sîrb. поганити (O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1901, p. 298—299 ; S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, Heidelberg, 1905, p. 82, nr. 957 ; I. Candrea şi O. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii romîne*, Buc., 1907, p. 197, nr. 1308). *Funtura*, de asemenea pare mai apropiat de rtr. *funtauna* şi sard. logudores *funtana* (I. Candrea şi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 97, nr. 592).

dirii termenului *cătun* şi aceasta ne permite să împărţim teritoriul locuit de vlahii balcanici în evul mediu în două zone distincte. Prima şi cea mai veche e zona ce se întinde, în stînga Moravei Mari, spre sud de la munţii Rudnik pînă la Vranje, iar spre apus pînă în Drina, pe tot cursul acestui rîu. A doua zonă cuprinde teritoriul de contact cu dacoromînii, în sudul Dunării, de la Timoc pînă în Morava şi de la Niş spre răsărit, pînă dincolo de munţii Balcani. În aceste două zone, strîns legate, trebuie plasată patria de origine a celor două dialecte balcanice: istroromîn şi meglenoromîn" (p. 158—159). Teza aceasta, împărtăşită în general de istorici, ar fi necesitat o argumentare mai aprofundată, dat fiind punctul de vedere diferit pe care îl adoptă lingviştii [1].

Lucrarea se încheie cu Consideraţii istorice (p. 161—180) asupra vechimii aşezărilor vlahe, a direcţiei migraţiunilor şi a raporturilor interdialectale. Căutînd să delimiteze zona în care s-a format populaţia vlahă, autorul e de părere că romanitatea Moesiei Inferioare nu mai exista în jumătatea a doua a evului de mijloc, iar cele două Dacii sud-dunărene au păstrat numai fragmentar resturile latinităţii de odinioară. Nordul Moesiei Superioare, fâşia ce se întinde de la Margum (Morava) pînă la Sirmium, în apropierea imediată a Dunării, a fost de asemenea pierdută [2]. La sud, însă, provincia aceasta va adăposti timp de aproape un mileniu pe descendenţii autohtonilor romanizaţi. Şi în Dardania se pare că s-a menţinut în întregime, iar în Praevalis poate numai în parte. Resturile care se constată dincolo de vechea frontieră a romanităţii balcanice, în Rodope, în valea Mariţei şi pe malul Mării Negre, ba chiar şi cele din jurul Sofiei sînt revărsări ulterioare datorite mai ales felului de viaţă a păstorilor vlahi, dar şi penetraţiei slave şi bulgare. Acesta e şi cazul vlahilor şi morlacilor de pe teritoriul dalmatin, din Bosnia şi Croaţia.

Toponimice ca *Durmitor* şi *Visitor* [3] preluate de sîrbi arată că nu e vorba de o migraţie vlahă în secolele IX—X, ci de băştinaşi care foloseau aceste numiri chiar în secolul al VIII-lea. Autorul respinge teza lui G. Weygand după care leagănul populaţiei vlahe ar fi triunghiul Prizren-Niş-Sofia: ,,El nu cuprinde decît o mică parte din teritoriul ocupat de vlahii balcanici, omiţînd întreg spaţiul ce se întinde de la Niş la Dunăre, reducînd regiunile Starivlahului, Durmitorului şi Visitorului şi atribuind o densitate inexistentă elementului vlah din Bulgaria vestică (în lucrarea sa *Ethnographie von Makedonien*), într-un teritoriu ce nu aparţine zonei romanizate, ci celei greceşti" (p. 172).

Vechimea simbiozei vlaho-albaneze e dovedită de pătrunderea ,,cătunului" la albanezi şi de evoluarea spre triburi a frăţiilor vlahe, fapt explicabil prin aceea că vlahii reprezintă ulti-

---

[1] Al Rosetti, de pildă, socoteşte populaţia romanică din Serbia ca vorbind un grai ce face parte din ramura dacoromînă (*Asupra repartizării dialectale a istroromînei*, în ,,Grai şi suflet", an. V (1931), p. 4 şi urm.). O. Densusianu aprecia că originea vlahilor din Moravia, ,,nu este încă pe deplin lămurită" (*Histoire de la langue roumain*", vol. I, Paris, 1901, p. 346).

În privinţa desprinderii istroromînilor de dacoromîni vezi şi I. Coteanu, *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne*, în ,,Limba romînă", an. VIII (1959), nr. 1, p. 14; idem, *Le roumain et le développement du latin balkanique*, în *Recueil Lisbonne*..., Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 48—49.

[2] Cf. Al. Rosetti, *Istoria literaturii romîne*, vol. II, ed. a II-a, Buc., 1943, p. 38. Vezi şi V. F. Sişmarev, Романские языки южновосточной Европы и национальный язык молдавской СССР, în ,,Вопросы языкознания", 1952, nr. 1 şi H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1960.

[3] La origine totuşi nume de persoane: *Durmitor*, adj. < rom. *a dormi* [sec. XVI: *durmi*]; *Visitor* < rom. *a visa*. Cf. S. Novaković, *Les problemes serbes*, I, în ,,Archiv für slavische Philologie", XXXIII (1911), p. 440 şi urm.; C. Jireček, *Die Romenen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, Viena, 1901, p. 38 şi urm.; Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II, Buc., 1938, p. 37.

mele resturi ale populației romanizate din vechile provincii Dardania și Praevalis. Autorul ajunge la concluzia că regiunea dintre Skutari și Ragusa nu este un centru de iradiație pentru vlahi, ci punctul extrem al liniei parcurse de migrațiunea lor pastorală [1]. Cît privește contactul vlahilor cu aromînii el trebuie să fi existat în ținuturile Macedoniei și poate și în Albania. Autorul împărtășește părerea lui Th. Capidan asupra suprapunerilor de populație, cu precizarea că în realitate nu vlahii, ci aromînii au venit mai tîrziu, în secolul al XIV-lea.

Prezentînd raporturile vlahilor balcanici cu dacoromînii, autorul subliniază în repetate rînduri asemănarea dintre cele două idiomuri, fapt ce arată nu numai fondul și dezvoltarea comună, dar și un contact prelungit. O strămutare masivă de populație după secolul al X-lea spre nordul Dunării e privită ca imposibilă [2]. ,,Dimpotrivă, totul vorbește în favoarea unei mișcări pornite din regiunea Dunării spre sud și de la Morava spre vest și anume în însăși perioada de pătrundere a slavilor în Peninsula Balcanică, dar și în secolele următoare, în mai multe valuri. Dacă ar fi avut loc o migrație spre regiunile din nordul Dunării, ea nu se poate admite decît înainte de secolul al X-lea, în perioada obscură a istoriei noastre. În secolul al XI-lea se constată caracterul difuz al vlahilor «din toată Bulgaria» și prin aceasta se verifică implicit neputința de a iradia spre nord o populație atît de numeroasă ca cea daco-romînă'' (p. 178–179).

În sprijinul susținerii că este vorba de fragmente dintr-o masă romanică comună ce s-a dezvoltat pe căi diferite, autorul dă cîteva exemple și din organizarea socială — ,,juzi'' și ,,judecie'', ,,datul oilor'', ,,ler-ul colindelor'' — care pot fi explicate ca un comun ,,rest al organizației primitive''. În alte cazuri, asemănarea este numai formală: ,,legea vlahă'' din Serbia cuprinde catastiful obligațiilor feudale, pe cînd în nordul Dunării ,,constituie o normă juridică valabilă în raporturile lăuntrice ale comunităților romîne reprezentînd astfel resturile unui străvechi drept consuetudinar''; ,,cneaz'' la vlahii balcanici e căpetenia cătunurilor sau a tribului, în Țara Romînească e o clasă socială a țăranilor liberi, iar în Transilvania îndeplinesc funcția de reprezentanți ai feudalilor și nu se confundă cu juzii sau primarii satelor.

Lucrarea cuprinde în anexe o bogată bibliografie, un indice de nume și locuri și două hărți indicînd așezările vlahilor balcanici și direcția migrației lor. Prin bogăția materialului prezentat, prin interpretarea și prin aspectele noi privind *nucleul și ramificațiile vechii romanități balcanice* studiul constituie o contribuție valoroasă în lămurirea unor aspecte legate de problema formării poporului și limbii romîne. După cum arată F. Engels ,,materia și forma limbii proprii pot fi însă înțelese numai dacă se urmărește nașterea și dezvoltarea treptată a limbii, ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rînd formele sale moarte și în al doilea rînd limbile înrudite vii și moarte'' [3].

L. P. Marcu

---

[1] Evident, în privința asemănărilor trebuie ținut seama și de fondul comun și de faptul că ,,exista o limbă azi dispărută, a cărei formă actuală este, cel puțin în parte, albaneza de astăzi și care a lăsat urme în vocabularul populației romanizate din nordul Peninsulei Balcanice'' (Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II, ed. a II-a, Buc., 1943, p. 130. Vezi și A. Serebrennikov, О Взаимодействии языков, în ,,Вопросы языков'', 1955, nr. 1, p. 7–25; Niels Åge Nielsen, *La théorie des substrats et la linguistique structurale*, în ,,Acta linguistica'', VII (1952), fasc. 1–2, p. 1–27.

[2] Mai recent, teza contrară, cu vădit caracter tendențios, la P. George și J. Tricart, *L'Europe centrale*, vol. I, Paris, 1954, p. 239 și urm.

[3] F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 355.

CONTRIBUŢII LA ISTORIA LIMBII ROMÎNE LITERARE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA, vol. al II-lea

Editura Academiei R.P.R., 1958, 283 p.

Volumul al doilea de studii elaborate în vederea unei sinteze a istoriei limbii romîne literare din secolul al XIX-lea reprezintă un material interesant din mai multe puncte de vedere. Pentru a aprecia mai just valoarea culegerii se cuvine să facem o comparaţie cu primul volum de *Contribuţii*. Chiar din analiza sumarului se constată un progres în orientarea cercetărilor spre alte domenii decît limba operelor artistice. Lărgirea cîmpului de investigaţii pune probleme noi de metodă. În prezentarea volumului I Ion Gheţie (SCL, 1957, nr. 2) a împărţit studiile după gradul de aplicare a metodei lingvistice sau literare şi le-a apreciat în consecinţă. În volumul al doilea aspectul metodologic e mai important, deoarece avem de-a face cu cercetări de tipuri mai variate. Din această cauză prezentarea culegerii va analiza mai ales chestiunile de metodă; încep cu lucrările care au ca obiect aspecte ale stilurilor funcţionale.

Primul studiu de acest fel este *Despre limba şi stilul primelor periodice romîneşti* de Gh. Bulgăr. Autorul arată că presa a avut rolul de ,,a stimula dezvoltarea permanentă a capacităţii expresive a limbii naţionale" (p. 79), dar şi de popularizare a ştiinţei, artei etc. (p. 81). Importanţa primelor noastre periodice în evoluţia limbii literare ar fi reieşit mai bine dacă s-ar fi schiţat teoretic locul stilului publicistic în acest proces. În cercetarea problemelor concrete apar însă precizări interesante care suplinesc lipsa constatată. Iată ce se spune, de pildă, la pagina 86: ,,Dar s-ar putea spune că sectoarele de activitate ale acestor scriitori erau totuşi limitate, pentru că ei se ocupau în special de literatură, filozofie, artă, istorie etc. În presă însă numărul domeniilor culturii şi ale civilizaţiei, despre care trebuia să se scrie pentru lămurirea şi informarea cititorilor, este mult mai mare. Noutăţile de tot felul, cuceririle tehnice ale ştiinţei, aduceau în circulaţie în mod inevitabil cu totul alţi termeni decît existau în literatura scriitorilor pomeniţi".

Se dau exemple de neologisme din multiplele aspecte ale vieţii sociale, pe care publicistica le-a răspîndit — din administraţie şi politică, din economie, învăţămînt, ştiinţe sociale şi arte, din armată, medicină, tehnică.

Autorul relevă şi posibilitatea mai largă a ziarelor de a glosa cuvintele noi; în presă explicaţiile ,,apar masiv şi generalizat" (p. 92).

Dintre influenţele străine e discutată numai cea franceză, care reprezenta noul la acea epocă. Interesantă este observaţia că arhaismele din presă apar mai ales în pasajele literare (p. 102—103). În fragmente care conţin relatări jurnalistice, vechiul coexistă cu noul.

Este foarte instructivă partea din studiul lui Gh. Bulgăr în care se vorbeşte despre procesul de diferenţiere a stilurilor limbii: ,,Din paginile gazetelor apărute după 1835 putem reţine unele aspecte ale stilurilor care încep să se cristalizeze şi la noi, aspecte pe care zadarnic le-am căuta în literatura sau ştiinţa vremii" (p. 105). Se dau informaţii sumare despre elaborarea stilului publicistic, administrativ. Şi în cadrul acestuia din urmă vechiul se menţine un anumit timp (p. 108). Gh. Bulgăr menţionează rolul personalităţilor de atunci în dezvoltarea stilistică a limbii; limba scrisă s-a apropiat de cea vorbită, a devenit mai plastică (p. 110). La aceasta au contribuit scriitorii vremii în calitate de ziarişti, dar şi unii redactori anonimi.

Din articolul lui Gh. Bulgăr ar fi trebuit să reiasă însă o caracterizare mai amplă a stilului publicistic. Limba primelor noastre periodice e tratată de autor mai mult cu metodele aplicate curent la operele artistice. Ar fi fost interesant să ni se arate primele elemente specifice stilului presei (termeni, construcţii proprii etc.), în opoziţie cu alte stiluri existente la acea vreme; de asemenea ar fi fost necesar să se arate mai clar în ce măsură era delimitat stilul publicistic de celelalte.

Al doilea domeniu important prin posibilităţile lui de a îmbogăţi limba literară este cel tratat de Elena Şerban în studiul *Observaţii asupra lexicului unor documente de la 1848*. Autoarea face mai întîi deosebire între ,,terminologia tradiţională" şi ,,termenii tehnici".

Se menţionează intervenţia conştientă a oficialităţii în limbă (p. 117). Era bine însă să se insiste ceva mai mult asupra posibilităţilor pe care le avea oficialitatea de a înnoi stilul administrativ (Despre chestiunea aceasta în ansamblu vezi acad. Al. Graur, *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă* în ,,Viaţa romînească", nr. 4, 1957).

Neologismele observate în documente sînt citate pe domenii de activitate : administraţie, armată, economie, justiţie. În ce priveşte originea, caracteristice pentru stilul oficial-administrativ erau cuvintele de origine rusă sau cele occidentale intrate prin filieră rusă.

Elementul francez e reprezentat mai mult în sectorul neoficial, iar în documentele de la 1848 el constituie ,,elementul nou care se va generaliza în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea" (p. 128). E subliniată calea orală de pătrundere a cuvintelor franceze. Interesantă e observaţia că în perechile de sinonime se preferă încă termenul vechi celui nou (**faţă** / *persoană*, **fire** / *natură*, **înadins** / *special* etc.), p. 124.

Ca şi în stilul publicistic (vezi mai sus), şi în cel oficial-administrativ se pot explica frecvent termenii noi.

În ce priveşte adaptarea neologismelor, spre deosebire de alte stiluri ale limbii, apar particularităţi moldoveneşti.

Autoarea cercetează tendinţa, reflectată în documente, de eliminare a turcismelor şi grecismelor. Tendinţa aceasta e mai puternică în stilul documentelor oficiale decît în alte stiluri. Comparaţia se face cu limba operelor literare în care se mai foloseau multe elemente turceşti. Explicaţia pe care o dă autoarea nu mi se pare însă suficientă : ,,În stilul literaturii artistice folosirea turcismelor dobîndea o funcţie stilistică, ele servind fie ca mijloc de individualizare, fie pentru redarea culorii locale a epocii" (p. 128). Se citează scriitori ca Anton Pann, N. Filimon, I. L. Caragiale, la care cuvintele de origine turcă ar avea astfel de funcţii. Dar scriitorii pomeniţi nu se situează pe acelaşi plan : la Caragiale funcţiile turcismelor sînt, mai mult sau mai puţin, evidente ; la Pann şi Filimon funcţia de individualizare şi de plasare în epocă (nu de culoare locală) există numai din punctul nostru de vedere, ca vorbitori îndepărtaţi de acel timp ; autorii citaţi au zugrăvit societatea contemporană lor, cu felul ei de a vorbi, care nu apărea colorat pentru acea vreme.

Oricum, important e că se subliniază prioritatea stilului documentelor oficiale şi în procesul de debarasare a limbii de elementele învechite. Acest rol al stilului oficial-administrativ se împleteşte cu rolul lui de a menţine unele particularităţi populare şi arhaice, ceea ce de altfel îl caracterizează.

Un studiu care mai mult după titlu trebuie încadrat imediat după cele două de mai sus este acela al lui I. Ştefan, intitulat *Din istoricul terminologiei literare din secolul al XIX-lea*. Autorul face mai întîi consideraţii asupra evoluţiei genurilor literare, arătînd că în prima jumătate a secolului al XIX-lea literatura este prin excelenţă lirică şi dramatică (p. 140). Problema care îl preocupă este de a urmări apariţia şi evoluţia termenilor desemnînd speciile noi de creaţii în proză : *roman*, *nuvelă* şi *schiţă*. I. Ştefan dovedeşte o documentare amplă în această privinţă. Se impune însă o obiecţie de metodă. În tot cursul lucrării cititorul are impresia că e vorba de analiza istoriei speciilor literare respective şi nu de aceea a cuvintelor care le denumesc. E adevărat că se prezintă şi aspectul lingvistic al chestiunii, dar acesta se pierde oarecum în mulţimea informaţiilor aduse din domeniul istoriei literare. Făcîndu-se mai mult analiza obiectului decît a cuvîntului se degajă o imagine enciclopedică şi nu lingvistică a noţiunilor luate în discuţie.

Autorul ar fi trebuit să plaseze mai strict evoluţia termenilor studiaţi, în cadrul limbajului profesional al criticii literare. Despre aceasta se spun doar cîteva cuvinte la pagina 156.

Ocupîndu-se de lucrarea lui I. Ştefan, Despina Ursu afirmă : ,,Considerăm discuţia materialului faptic sub formă de schiţă monografică pentru fiecare noţiune, urmărită în texte cît mai numeroase, drept cea mai bună metodă de studiere a lexicului din perioada de formare a limbii literare romîneşti moderne. În acest sens, studiul lui I. Ştefan poate constitui un exemplu" [1]. Recomandarea de a se studia noţiunile nu mi se pare însă potrivită : lingvistica studiază cuvinte şi nu noţiuni. Deşi sensul cuvîntului are la bază, de obicei, o noţiune, pentru lămurirea lui nu e nevoie de a face monografia noţiunii. Să ne închipuim ce ar însemna o masă colosală de fapte referitoare la toate noţiunile tehnice pe care le-au denumit neologismele apărute în secolul trecut. Cu greu ar putea cineva să se orienteze într-un asemenea material pentru a extrage esenţialul în vederea unei sinteze. În fond, orice cercetare particulară trebuie să selecţioneze materialul după un principiu călăuzitor.

Pînă aici am discutat articole al căror obiect este cercetarea aspectelor limbii literare neartistice. Ele se caracterizează mai ales prin bogăţia de material informativ. Ca o lipsă generală a lor, se remarcă insuficienta lămurire a stilului funcţional lingvistic în care se încadrează latura studiată de autori. În continuare se vor analiza articolele consacrate limbii scriitorilor. Cantitativ ele ocupă mai mult de jumătate din volum.

Diferenţa de natură impune diferenţe în modul de cercetare a obiectului. Am arătat mai sus că tratarea de către Gh. Bulgăr a stilului publicistic cu reminiscenţe din modul de cercetare a limbii scriitorilor a împiedicat o caracterizare mai amplă a stilului *funcţional* publicistic. Autorul a înlocuit oarecum determinările, necesare din punctul de vedere funcţional, cu analiza stilistică tradiţională (,,exprimare greoaie" etc. — p. 102—103). Singurul articol elaborat cu o metodă adecvată materialului e cel al Elenei Şerban. Dacă autoarea ar lărgi cercetarea, ar putea să dea o lucrare interesantă despre stilul oficial-administrativ în limba romînă.

Nu voi aborda problema dacă limba scriitorilor trebuie să o studieze lingviştii sau literaţii, (Vezi despre aceasta un punct de vedere recent exprimat de acad. Iorgu Iordan în articolul *Literatura şi lingvistica*, în ,,Limba romînă", nr. 2, 1959). Fapt este că, analizînd limba operei literare, cercetătorul, chiar dacă porneşte de la punctul de vedere al istoriei limbii, trebuie să privească procedeele nefigurate şi figurate în evoluţia generală a stilului genului respectiv, să le aprecieze valoarea în funcţie de măiestria de exprimare a conţinutului. Numai în felul acesta cercetările vor putea servi unei sinteze menite să stabilească liniile generale ale evoluţiei limbii literar-artistice, sinteză de natură estetică, care va completa cu un capitol nou, foarte important, istoria literaturii ; concluziile generale ale unei astfel de sinteze vor completa şi tabloul dezvoltării limbii literare în ansamblu.

În studiul lui Aurel Nicolescu metoda literară lipseşte complet. Faptul acesta ar fi explicat prin însuşi titlul *Observaţii asupra neologismelor din ,,Insemnare a călătoriei mele" a lui Dinicu Golescu*. Autorul face o remarcă foarte justă : neologismele apar la Golescu în special în fragmentele de relatare a călătoriei ; în reflecţiile personale ,,nu apar de obicei, neologisme" (p. 9, nota 2). Dacă ţinem seama de faptul că mai literare sînt tocmai pasajele care conţin reflecţiile autorului, şi că în acestea cuvintele noi sînt rare, aplicarea metodei lingvistice de către Aurel Nicolescu e justificată, pînă la un anumit punct. Ar fi trebuit desigur ca autorul să trateze pe larg şi despre valoarea expresivă a unor cuvinte noi în anumite contexte. El a luat însă opera

---

[1] Recenzia volumului al II-lea de *Contribuţii*..., *Studii şi cercetări ştiinţifice*, seria *Filologie*, publicate de filiala Iaşi a Academiei R.P.R., anul IX, fasc. 1—2, 1958, p. 211.

ca un document în care sînt atestate neologismele și le-a studiat din toate punctele de vedere. Într-adevăr strictețea metodei lingvistice e exemplară.

Se studiază astfel caracterul concret și abstract al neologismelor, frecvența. La acest punct apare iarăși o precizare semnificativă pentru teza că neologismele apar mai rar în literatură decît în alte sectoare : ,,Va fi contribuit, poate, la o oarecare evitare a neologismelor, și conștiința sa de scriitor, care începea să se manifesteze, și care-i spunea că nu trebuie să folosească o limbă prea împestrițată cu cuvinte noi, dacă vrea să fie înțeles de cititorii cărora li se adresa" (p. 13).

Se vorbește apoi de adaptarea neologismelor. Autorul remarcă la Golescu glosarea termenilor, lucru explicabil de altfel, pentru că textul nu e pur literar. Lexicul călătorului romîn e comparat cu cel al călătorilor înaintași și se constată la Golescu ,,mai degrabă o rezistență în fața neologismelor" (p. 27). Termenii de comparație se înmulțesc însă : opere literare anterioare, contemporane și posterioare. Cercetătorul confruntă neologismele din opera lui Golescu cu lucrările lexicografice ale vremii și ajunge la concluzia că « un număr destul de redus de neologisme ar putea fi considerat ca aparținînd ,,cu exclusivitate" lui Dinicu Golescu » (p. 32). În fine, în raport cu evoluția lexicului romînesc, se precizează soarta neologismelor folosite de scriitor. Rolul lui Golescu a fost mai ales de a contribui la ,,popularizarea și impunerea" unor cuvinte noi. În apendice se dă lista completă a neologismelor întîlnite, cu exemple din operă și cu atestarea în lucrările lexicografice ale vremii sau în diferite studii referitoare la acea epocă.

Urmează lucrarea lui G. Ivănescu, *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu din ,,Poezii alese" (București), 1830*. Autorul precizează de la început că studiul este ,,un catalog de fapte explicativ" (p. 57), și că nu se ocupă decît parțial de stilul scriitorului. Se tratează pe rînd ortografia, fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul, lucrarea încheindu-se cu cîteva observații asupra valorilor estetice.

Vorbind despre elementele fonetice populare la Iancu Văcărescu, Gh. Ivănescu face următoarea observație : ,,Prezența elementelor populare care n-au devenit literare, în limba unui scriitor din prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu trebuie să ne surprindă. Într-o epocă în care limba literară nu se fixase încă, dar în care *modernizarea limbii prin absorbirea elementelor populare* (subl. mea) era un program mai mult sau mai puțin clar al tuturor scriitorilor, faptul este firesc" (p. 62). Nu se înțelege ce poate însemna modernizarea limbii prin adoptarea unor trăsături populare, mai ales dacă acestea sînt de natură fonetică. În realitate e vorba de faptul că abia mai tîrziu unele trăsături ale dialectului muntean au devenit neliterare.

Muntenești sînt și unele particularități morfologice. La sintaxă ,,mai toate faptele... se explică din nevoile ritmului și cîteodată ale rimei" (p. 65). Se dau exemple de construcții greșite. În topică există ,,inversiuni care au căpătat valoare poetică și care caracterizează limbajul poetic pînă azi" (p. 66). Despre acest limbaj poetic la Iancu Văcărescu trebuia să ni se spună ceva mai mult.

Capitolul despre vocabular e tratat după criterii lingvistice, deși la începutul acestei părți ni se vorbește despre semnificația estetică și culturală a folosirii cuvintelor de către scriitori (p. 67). Autorul se ocupă de neologisme, arhaisme și de elementele populare, fără a spune ceva despre valoarea lor stilistică. Reținem totuși observația că pe acea vreme elementele populare și dialectale nu șocau în literatură ; astăzi ele nu merg în limba literară solemnă (p. 70).

Partea destinată valorilor estetice mi se pare cea mai interesantă. Autorul face unele considerații cu privire la limbajul poetic nefigurat al lui Iancu Văcărescu încadrîndu-l bine din punct de vedere istoric. Elementele acestui limbaj sînt trecute succint în revistă : cuvinte vechi, neologisme, infinitive substantivate, diminutive, perifraze, construcții specifice. Acest fel de a trata limba scriitorului se potrivește cel mai bine din punct de vedere metodologic. Trebuie să studiem limba creațiilor artistice în ce au ele specific, iar pe scriitor să-l plasăm la locul cuvenit

în istoria dezvoltării procedeelor caracteristice genului literar în care a scris, adică acolo unde putea să aducă o contribuţie.

Tot de limba unui scriitor se ocupă şi Şerban Cioculescu în lucrarea *Limba literară a lui Ion Ghica*. Sînt două părţi distincte ale materialului, bazate pe două metode diferite şi de aceea nu destul de bine legate între ele. În prima parte se tratează : lexicul, fonetica, morfologia şi sintaxa, în a doua stilul. Cuvintele sînt doar clasate după origine. La fonetică se face o apreciere de ansamblu : „Oricum ar fi, fonetica, prin miresmele regionale pe care le încorporează, oferă elemente de contrast delectabile cu vocabularul cult al diplomatului, economistului şi teoreticianului politic" (p. 173).

La morfologie se remarcă prioritatea formelor vechi.

Partea de sintaxă analizează întrebuinţarea formelor.

Capitolul consacrat stilului menţionează mai întîi preferinţa lui Ion Ghica pentru stilul familiar. La el fraza este numai aparent „arborescentă". Deşi spontană, de multe ori fraza este totuşi riguros organizată. Autorul lucrării leagă stilul scriitorului de conţinut, de caracterul *pro domo* al scrisorilor, fapt care n-a fost subliniat în istoria literară. În continuare se analizează aspectul artistic al exprimării : modul digresiv de povestire, trăsăturile populare (expresii etc.), care alternează cu cele culte chiar în scrisorile politice. Interesantă este relevarea paralelismului de construcţie al multor pasaje cu echivalentele franceze presupuse de autor.

Se subliniază talentul scriitorului în povestire, în dialog, în pasajele dramatice, în redarea detaliilor concrete.

Studiul lui Şerban Cioculescu începe deci cu o metodă strict lingvistică şi se încheie cu aprecieri de istorie literară. Ar fi fost mai indicat, cred, să se trateze numai probleme legate de stilul scrisorilor, încadrat în evoluţia genului epistolar la noi. Ca material puteau fi folosite şi unele date din prima parte a lucrării.

Ultimul studiu din volum este al lui Th. Hristea, *Elemente regionale în limba operei lui I. L. Caragiale*. Alături de aceea a lui Aurel Nicolescu, cercetarea lui Th. Hristea impresionează prin bogăţia materialului şi precizia documentării. Faptele sînt controlate în *Atlasul lingvistic romîn*, natura proceselor e explicată personal sau e lămurită prin trimitere la lucrările unde e tratată. Astfel aspectul tehnic lingvistic e foarte bine pus la punct. Într-o anumită privinţă, socot însă că aceasta dăunează lucrării : pentru a ilustra valoarea regionalismelor la Caragiale nu era necesar să se analizeze atîtea schimbări lingvistice combinatorii sau de alt gen. Era suficient ca ele să fie semnalate, iar accentul să fie pus asupra valorilor lor în context, pentru ca pe baza unei clasări pornite de la conţinut să se poată trage concluzii mai adîncite privitoare la contribuţia lui Caragiale la dezvoltarea stilului dramaturgic şi epic al limbii literare artistice romîneşti.

Raportări la conţinut există în studiul lui Th. Hristea ; ele îi servesc la distincţia între faptele de limbă regionale expresive şi cele neexpresive. Pe baza acestei deosebiri se tratează muntenismele, moldovenismele şi ardelenismele caragialeşti. Uneori se analizează valoarea procedeului chiar prin referire la context (p. 207, 208). Mai importantă este această referire în capitolul despre moldovenisme, unde autorul insistă mai mult asupra intenţiei satirice a lui Caragiale. Aceeaşi intenţie se manifestă în folosirea ardelenismelor de către Marius Chicoş Rostogan.

În general este apreciată just funcţia de satirizare a regionalismelor şi în altulsimţ lingvistic al dramaturgului. Cred însă că nu trebuiau aprobate în bloc toate pasajele unde apar cuvinte dialectale ; uneori Caragiale şarjează (vezi p. 222).

În sfîrşit, cred că studiul cuprinde prea puţine consideraţii despre locul lui Caragiale în cadrul tendinţei generale de folosire a regionalismelor în literatură. O comparaţie cu alţi scriitori ar fi fost utilă.

★

În prezentarea volumului al doilea de *Contribuţii* m-am oprit mai mult asupra metodei de cercetare. Am socotit ca fiind în general bine orientate metodologic lucrările care analizează aspecte ale stilurilor funcţionale. Studiile privitoare la limba scriitorilor dau dovadă de o inconsecvenţă a metodei, rezultată din diferenţa de concepţie a autorilor în chestiunea dată, din formaţia lor; această inconsecvenţă trebuie înlăturată în viitor.

P. Miclău

DANIEL JONES, *The History and Meaning of the Term ,,Phoneme''*, *Supplement to* Le Maître phonétique, July-December, 1957; 20 p.

După cum rezultă din precizările pe care autorul le face în paragraful introductiv, lucrarea nu prezintă o istorie a conceptului de fonem în general, ci istoria acestui concept în Anglia sau, mai precis, ,,originea şi întrebuinţarea termenului de ,,fonem'' aşa cum a fost el folosit la Departamentul de fonetică al Universităţii din Londra'' (p. 1).

Dat fiind că D. Jones este unul dintre cei care au adus o contribuţie dintre cele mai importante la dezvoltarea teoriei fonemului[1] acest istoric dă autorului posibilitatea de a-şi preciza unele puncte de vedere personale în ce priveşte teoria fonemului.

Autorul începe prin a arăta că ,,ideea de fonem a precedat cu mult apariţia teoriei fonemului şi că această idee se concretizează în scrierile alfabetice, care, în general, notează *fonemele* şi nu alofonele.

În continuare, se arată că prima formulare a teoriei fonemului se datorește lui Baudouin de Courtenay, care face primul distincţia explicită între *sunet al vorbirii* şi *fonem*. Teoria fonemului este elaborată în cursul anului 1870, dar o expunere sistematică a ei este dată în lucrarea *Próba Teorji alternacyi fonetycanych* apărută la Cracovia în 1894 şi în versiunea germană a aceleiaşi lucrări, *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen*, Strassburg, 1895.

În mod independent însă, arată D. Jones, ideea de fonem apare în 1870 la Henry Sweet. Deşi Sweet n-a folosit termenul *fonem*, el face însă distincţia între două tipuri de transcripţie fonetică : transcripţia largă (engl. *broad*) şi transcripţia amănunţită (engl. *narrow*). După părerea lui D. Jones, aceste două tipuri de transcripţie corespund actualei distincţii între transcripţia *fonematică* şi transcripţia *alofonică* (fonetică). Sweet n-a cunoscut studiile lui Baudouin de Courtenay şi nici acesta studiile lui Sweet. De aceea D. Jones este de părere că Henry Sweet trebuie considerat, alături de Baudouin de Courtenay, ca ,,descoperitor al fonemului'' (p. 4).

Ideea de fonem apare şi la Paul Passy, care, în 1888, formulează ideea că, în transcripţia fonetică, trebuie folosită ,,cîte o singură literă pentru fiecare sunet distinctiv; adică pentru fiecare sunet care, fiind folosit în locul altuia, schimbă sensul cuvîntului'' (p. 5). Transcripţia fonetică trebuie să înregistreze numai *diferenţele semnificative* dintre sunete (p. 5). Ideile lui Passy au fost cunoscute şi în Anglia.

D. Jones arată că lucrările lui Ščerba (*Court exposé de la prononciation russe*, apărută în 1911) şi ale lui Tytus Benni, de la Varşovia, ambii elevi ai lui B. de Courtenay, l-au făcut să-şi dea seama de ,,imensa importanţă a teoriei... în special în legătură cu construirea transcripţiilor fonetice, cu crearea de alfabete pentru limbile nescrise pînă acum sau scrise nepotrivit

[1] Cf. în acest sens Daniel Jones, *The Phoneme : Its Nature and Use*, Cambridge, 1950.

şi, în general, cu învăţarea limbilor străine" (p. 6). Începînd cu anul 1915 teoria fonemului şi-a găsit un loc bine stabilit în învăţămînt, la Departamentul de fonetică al Universităţii.

D. Jones arată că, personal, a folosit ideea de fonem înainte de a fi folosit termenul, în lucrarea *Sechuana Reader* (1916) scrisă împreună cu S. T. Plaatje.

În lucrarea *Colloquial Sinhalese Reader* scrisă în colaborare cu H. S. Perera şi apărută în 1919, în cîteva paragrafe ale ,,Introducerii" se face o expunere scrisă asupra teoriei fonemului. Deoarece lucrarea este greu accesibilă, autorul reproduce (p. 11) cîteva pasage în care este definit fonemul.

Autorul menţionează apoi o serie de dezvoltări aduse teoriei.

Astfel D. M. Beach într-o lucrare de doctorat nepublicată (dar care se păstrează la biblioteca Universităţii din Londra) *Phonetics of Pekingese*, la sugestia autorului, arată că *tonurile*, din limbile care folosesc acest procedeu pot fi grupate în familii numite *toneme* tot aşa cum sunetele (engl. *phones*) sînt grupate în *foneme*. K. L. Pike ,,re-inventează" termenul în 1940, dîndu-i acelaşi sens pe care i l-a dat Beach (p. 12—13).

Tot Beach este primul care a întrebuinţat termenul de *elemente prozodice* (engl. *prosodics*) pentru a denumi ceea ce în terminologia mai veche se numea ,,atribute ale sunetului" (cantitate, accent, înălţime etc.). Termenul apare în aceeaşi lucrare (*The Phonetics of Pekingese*). Cei care au folosit termenul cu acelaşi sens *după* Beach, au fost Troubetzkoy, R. Jakobson şi K. L. Pike.

D. Jones consideră că, în Anglia, teoria fonemului şi a tonemului era stabilită pe o bază solidă în anul 1920, după ce, în 1919, fonemul a fost definit dintr-un punct de vedere fizicalist.

Termenul *fonem*, — arată D. Jones — aşa cum a fost folosit de Baudouin de Courtenay, era un concept fonetic. Dar comparaţia între lucrările lui Baudouin de Courtenay şi cele ale lui Sweet şi Passy au arătat că acest concept fonetic poate fi privit din două puncte de vedere : psihologic şi fizic.

Din punct de vedere psihologic, — spune D. Jones — fonemul este imaginea din mintea cuiva a unui sunet al vorbirii (engl. *pictured in one's mind*) şi este *folosit* în procesul vorbirii. Sunetul concret, real, folosit într-un act de vorbire anumit poate fi identic cu *imaginea* sau poate fi un alt sunet, care are unele afinităţi cu această imagine şi a cărui întrebuinţare este determinată de factori contextuali (p. 7).

Din punct de vedere *fizic*, D. Jones consideră că fonemul reprezintă o ,,familie de sunete" concrete ale unei limbi anumite, care, pentru scopuri practice, sînt considerate ca fiind unul şi acelaşi sunet. Membrii acestei familii se află în distribuţie complementară (p. 7—8). Această concepţie, arată autorul, este în acord cu vederile lui Sweet, iar Z. Arend, unul dintre continuatorii lui B. de Courtenay, nu a avut obiecţii împotriva acestui punct de vedere. După părerea lui D. Jones cele două puncte de vedere (psihologic şi fizic) sînt compatibile unul cu celălalt (p. 8). Cu toate acestea, personal, consideră că punctul de vedere fizicalist este mai ,,uşor de înţeles" (p. 9) pentru cercetătorul obişnuit al limbilor.

Autorul reproduce ultima formă a definiţiei fonemului, apărută în *The Phoneme : its Nature and Use* : ,,Familie de sunete dintr-o limbă dată, legate prin caracterul lor şi întrebuinţate astfel încît niciodată un membru nu apare într-un cuvînt în acelaşi context fonetic în care poate apărea un alt membru" (p. 14).

Indiferent de punctul de vedere adoptat în definiţie (psihologist sau fizicalist) — spune D. Jones — *fonemul* trebuie considerat ca un concept de ordin *fonetic*, aşa cum a făcut şi B. de Courtenay. Avînd în vedere faptul că a ajuns la definiţia fonemului pornind *de la fonetică*, autorul declară că nu poate concepe fonologia (engl. *phonemics*) altfel decît ca o parte esenţială a foneticii : fonetica nu poate fi studiată altfel decît pe baza transcrierii fonetice iar un sistem de transcriere adecvat nu poate fi construit fără teorie fonologică (p. 15).

În ce priveşte raportul dintre definiţia fonemului şi sensul cuvintelor, D. Jones consideră că referirea la sens nu este compatibilă cu o definiţie fizicalistă a fonemului (p. 16). Trebuie făcută distincţia între ceea ce *este* fonemul şi între ceea ce fonemul *realizează*. Fonemul *este* ceea ce se arată în definiţie. Ceea ce fonemul *realizează* este distincţia între cuvinte; sunetele care aparţin aceluiaşi fonem nu pot realiza acest lucru (p. 15).

În continuare, autorul propune unele precizări terminologice : de ex. propune întrebuinţarea termenului de *alofon* pentru a denumi un membru al unui fonem ; termenii *toneme* şi *alotone* pentru a desemna, respectiv, o familie de tonuri şi membrii unei familii, *croneme* şi *alocrone* etc.

În încheiere, D. Jones face cîteva consideraţii asupra teoriilor fonologice ale *Şcolii de la Praga* şi ale lingviştilor americani.

Autorul arată că Şcoala de la Praga nu a definit fonemul pe baza unei concepţii fonetice, ca Baudouin de Courtenay, ci ,,ca unităţi ale structurii care ar fi ,,realizabile" ca sunete ale vorbirii" (p. 17). O definiţie ,,inteligibilă" a fonemului pe această bază este greu de formulat, consideră D. Jones.

Şcolii americane îi reproşează faptul că extinde termenul de fonem şi în denumirea unor elemente de natură prozodică (accent, durată etc.). Pentru a aduce un remediu acestei situaţii, D. Jones propune introducerea termenului de ,,signifem" (engl. *signifeme*), care să denumească un element lingvistic (segmental sau de altă natură) care poate fi utilizat pentru a distinge sensuri.

Lucrarea savantului englez are, pe de o parte, meritul de a aduce unele precizări în cronologia dezvoltării teoriei fonemului, punînd în lumină contribuţia savanţilor englezi la construirea acestei teorii.

Pe de altă parte, lucrarea discutată formulează unele puncte de vedere teoretice care trebuie să reţină atenţia tuturor celor care sînt preocupaţi de aspectul teoretic al fonologiei.

Sublinierea punctului de vedere fizicalist în definiţia fonemului are după părerea noastră avantajul de a preciza raportul real dintre fonem şi sunet (al vorbirii), dintre fonologie şi fonetică. Fonemul nu este o entitate care se ,,realizează" în sunete, deci o entitate în afara sunetelor, aşa cum ar putea rezulta din unele formulări ale lui N. Troubetzkoy. În concepţia lui D. Jones, fonemul reprezintă o ,,familie" de sunete, sau, pentru a adopta o terminologie mai puţin metaforică, o *clasă* de sunete. Proprietatea care reuneşte aceste sunete într-o clasă este faptul că ele sînt *distribuite complementar*. În felul acesta, distribuţia între sunet şi fonem, între fonetică şi fonologie, şi, în acelaşi timp, raportul de interdependenţă dintre obiectele şi disciplinele care le studiază apare cu claritate : *sunetul* este distinct de fonem, tot aşa cum un element al unei clase este distinct de clasa însăşi. Fonetica studiază *elementele* clasei, fonologia studiază *clasele*. Atîta timp cît studiul unui ansamblu de obiecte nu se poate face fără o clasificare a acestor obiecte, rezultă că studiul *sunetelor* nu se poate face fără o prealabilă clasificare a lor în foneme. Or, singurul criteriu *lingvistic* de clasificare a sunetelor este capacitatea lor de a transmite mesaje *distincte*. Dacă un număr determinat de sunete sînt distribuite complementar, rezultă că sunetele respective îndeplinesc *aceeaşi* funcţie lingvistică şi, în consecinţă, aparţin *aceleiaşi* clase. În acest sens credem că trebuie înţeleasă afirmaţia lui D. Jones că fonologia este o parte *esenţială* a foneticii. Într-adevăr fonetica *lingvistică* nu poate fi făcută fără fonologie şi sunetul nu poate fi descris fără a fi clasificat ca membru al unui anumit fonem. Termenul *esenţial* folosit de savantul englez trebuie luat în accepţia lui filozofică, în sensul de ,,definitoriu" [1].

Am vrea să formulăm o singură rezervă în ce priveşte definiţia fonemului dată de D. Jones : ea nu este suficient de cuprinzătoare deoarece fonemul este definit *numai* ca clasă de

[1] Cf. *Limbă, vorbire, stratificare*, în SCL, X (1959), nr. 3, p. 465.

sunete în distribuţie complementară. În această definiţie nu intră deci şi sunetele care sînt în ,,variaţie liberă", adică sunetele care pot apărea în aceeaşi poziţie dar nu pot distinge cuvinte.

În cazul în care două sunete sînt în distribuţie contrastivă (pot apărea în acelaşi context), singurul criteriu care poate justifica repartizarea acestor două sunete la acelaşi fonem sau la foneme diferite este *proba comutării* : aparţin la acelaşi fonem două sunete necomutabile, aparţin la foneme diferite două sunete comutabile. Este însă clar că distribuţia complementară este prin definiţie incompatibilă cu comutabilitatea. Rezultă deci că toate sunetele care aparţin aceluiaşi fonem se caracterizează prin aceeaşi proprietate : nu sînt comutabile (fie din cauză că sînt în variaţie liberă, fie din cauză că sînt distribuite complementar).

Se observă însă că, luînd ca element de definiţie relaţia de comutabilitate dintre sunete, admitem în mod implicit referirea la ,,sens". Credem însă că definind unităţile de expresie prin referire la planul conţinutului sau, invers, definind unităţile de conţinut prin referire la planul expresiei nu facem decît să definim unităţile celor două planuri pe baza ,,funcţiei semiotice", adică pe baza raportului de interdependenţă dintre cele două planuri ale limbii, raport definitoriu şi deci *esenţial* pentru limbă.

Din cele arătate rezultă că, după părerea noastră, punctul de vedere care trebuie să servească la definirea fonemului ca clasă nu este nici punctul de vedere fizicalist, nici punctul de vedere psihologist, ci punctul de vedere *lingvistic*. Fonemul, ca unitate *lingvistică*, trebuie definit dintr-un punct de vedere lingvistic şi nu extralingvistic.

Ceea ce unii lingvişti au considerat ca definiţie ,,psihologică a fonemului", adică definiţia fonemului ca ,,imagine" sau ,,idee" a unui sunet, nu este de fapt definiţia unui fapt de limbă ci *numele* unui fapt de conştiinţă. Faptul că un individ nu are totdeauna imagini distincte pentru sunete distincte trebuie eventual *explicat* printr-un fapt din realitatea obiectivă, lingvistică, dar în nici un caz nu poate *defini* o realitate lingvistică.

Credem de asemenea că punctul de vedere ,,fizicalist" în construirea teoriei fonemului trebuie să se limiteze la afirmaţia că fonemul reprezintă o *clasă de sunete*, deci o clasă de obiecte *fizice*, şi că nu trebuie să excludă, ci dimpotrivă, trebuie să presupună punctul de vedere funcţional (al funcţiei semiotice) în definirea *claselor* de sunete : un număr de sunete constituie o clasă (= un fonem) *pentru că* sînt dotate cu o funcţie semiotică identică.

Em. Vasiliu

W. BELARDI, *L'innovazione semantica del romeno antico ţărmure*

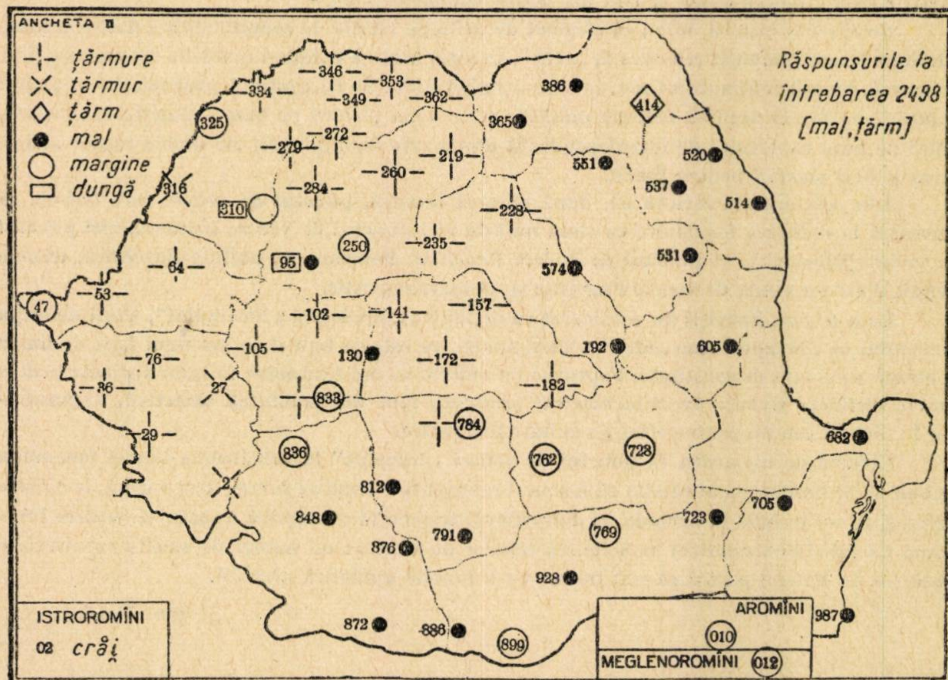
Istituto Universitario Orientale, *Annali*, Sezione Linguistica, Napoli, 1959, I, 2, p. 213–224

W. Belardi a reluat pe larg una dintre etimologiile mai discutate din lingvistica romînească.

La începutul articolului, autorul prezintă istoricul acestei etimologii. Hasdeu apropie cuvîntul în discuţie de lat. *termonem*, care, printr-o disimilare şi schimbare de accent, ar fi ajuns la rom. *ţărmure*. Ascoli presupune un **térmene* prin care se evită deplasarea accentului, dar care impune o trecere a lui *-er-* neaccentuat la *-ur-*. Schuchardt porneşte de la pluralul **termera* > **termora*. Toate aceste etimologii au fost respinse de Puşcariu, care, în dicţionarul său etimologic consideră că avem a face cu o substituire de sufixe petrecută în latina vorbită : după *virgō, -ginis* > *vergură* (< **virgula*) s-a ajuns la **termulus*. De aceeaşi părere este şi Tiktin, care aduce pe lîngă exemplul lui *vergură* şi cazul arom. *lindură* < **hirundula* pentru lat. clas.

hirundō. Meyer-Lübke în REW preferă o explicație de natură fonetică : pornind de la pluralul *termina*, care a ajuns la **termera* sau **termula*, printr-o disimilare la distanță. Belardi se întreabă însă de ce nu putem presupune și o asimilare la distanță *r-n* > *r-r*, ca în *rărunchi* < **renuculus*, sau de ce nu am avea a face cu un caz de rotacism. Belardi arată că în ce privește partea finală a cuvîntului am putea fi în prezența unei analogii : pluralul în *-ini* sau *-ina* al lui *terminus* a fost înlocuit prin *-uri* (*maluri*, *armuri*, *ramuri* etc.). Deci, în acest caz, *țărmure* este refăcut

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN

după pluralul *țărmuri*. Indiferent care este mai vechi, *țărmure* sau *țărmuri*, *țărm* reprezintă o formă mai nouă, refăcută după analogia lui *timp-timpuri*. Cf. și *țărmur*, *țărmură*, alte forme de singular refăcute.

Discutînd originea lui *țărmure* din limba literară, Belardi pornește de la observația că *ț* este dur și că deci în limba literară *țărmure* este de proveniență transilvăneană sau moldovenească. Observația este verificată de *Atlasul lingvistic romîn*. În răspunsurile la întrebarea 2498 din ancheta Petrovici (ALR II), *țărmure* a fost înregistrat numai în Ardeal, în timp ce în celelalte regiuni au fost notați termeni ca *mal*, *margine*, *țărm* (într-un singur punct din Moldova), v. harta alăturată.

În discutarea evoluției semantice a rom. *țărmure* autorul precizează că formele romanice corespunzătoare cunosc o diferențiere semantică foarte mică față de latină : în general se păstrează sensul vechi de ,,obiect care servește drept hotar" sau de ,,hotar". Într-un număr redus de limbi romanice, cuvîntul e folosit ca termen entopic (fr. *tertre* ,,monticello, poggetto", friburg. *țierdu* ,,colle, collina", dordogn. *terme* ,,altopiano"). Romîna prezintă o evoluție semantică

care nu se mai găseşte în nici o altă limbă romanică : de la sensul de ,,hotar" a ajuns la acela de ,,mal (al unui fluviu), mal (al mării)".

Prima încercare de explicare a sensului nou ,,mal" al rom. *ţărmure* a fost dată de Puşcariu ; el consideră că trecerea de sens de la ,,hotar" la ,,ţărm" s-a putut întîmpla într-o regiune în care ţărmul mării sau al unui rîu forma hotar de ţară, deci în cazul nostru hotarul format de Dunăre. Observaţia lui Puşcariu nu este, după cum arată Belardi, o cauză specială care ar putea fi luată în consideraţie, deoarece şi în alte regiuni ale imperiului roman acesta avea drept graniţă un fluviu sau o mare (Rinul a despărţit lumea romanică de cea germanică, iar Loire a marcat graniţa franco-vizigotă). După aceea, arată Belardi, nu avem nici o probă că sensul ,,ţărm maritim", care după teza lui Puşcariu ar fi o dezvoltare ulterioară, nu este în fond mai vechi. În sfîrşit, autorul se întreabă care a fost termenul pentru ,,hotar" în limba romînă pînă la împrumutarea termenilor slavi *graniţă* şi *hotar* [1], fiindcă în Dacia nu s-a păstrat nici *līmes*, nici *fīnis*. Trebuie eventual să admitem, spune Belardi, că pînă în secolul al VI-lea, rom. *ţărmure* a avut amîndouă sensurile ,,ţărm" şi ,,hotar".

Belardi propune o nouă explicaţie ; el crede că trecerea semantică în discuţie a avut loc în faza primului contact dintre romîni şi slavi şi este rezultatul unui calc după limbile slave meridionale. În textele vechi slave, termenul *kraj* are sensul de ,,extrēma, lītus, fīnis". Sensul de ,,extremitate" este răspîndit pe întreg teritoriul slav, în timp ce sensul de ,,mal, ţărm" este răspîndit într-un teritoriu mai mic şi apare în documente vechi (Zographiensis, Marianus, Ostromir). Deci, după sl. *kraj* ,,extremitate" şi ,,mal", rom. *ţărmure* a primit, pe lîngă sensul de *,,hotar", şi pe cel de ,,mal". Sensul originar s-ar fi pierdut din cauza concurenţei lui *graniţă* şi *hotar*.

Explicaţia propusă de Belardi este verosimilă. Fără a înlătura posibilitatea unei influenţe slave, amintim că o evoluţie paralelă a avut loc şi în cazul rom. *margine*, care are, pe lîngă sensul de ,,extremitate a unui lucru", şi sensurile de ,,hotar" şi ,,ţărm". Cf. şi rom. *dungă* ,,ţărm, mal", înregistrat de ALR II în Ardeal (punctele 95, 310) şi pe care îl cunosc şi eu din graiul meu natal.

Transformarea semantică în discuţie a putut avea loc şi deoarece, rom. *mal* nu avea sensul de ,,ţărm", ci, probabil, numai sensul de ,,munte", ,,deal" (păstrat şi azi în alb. *malj*), aşa cum există şi astăzi în toponimia dacoromînă sau în istroromînă *mal* ,,deal" (v. Ov. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia romînească*, în *Studii de filologie romînă*, Bucureşti, 1898, p. 12—14 şi Iorgu Iordan, *Nume de locuri...*, p. 15—16). Cf. şi *mal* ,,deal", auzit de mine în raionul Codlea.

Articolul lui W. Belardi prezintă interes. Aşteptăm cu nerăbdare apariţia unui alt articol, deja anunţat, consacrat stabilirii unei alte etimologii romîneşti (rom. *codru*).

M. Sala

[1] Rom. *hotar* are o origine maghiară (*határ*), nu slavă.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

TUDOR VIANU, **Studii de literatură universală și comparată**, 256 p., 7,25 lei broșat 15,60 lei legat

S u m a r

Antichitatea și Renașterea
Umanitatea lui Shakespeare
Shakespeare ca poet al Renașterii
Din istoria unei teme poetice : Lumea ca teatru
India în Lusiadele lui Camöens
Formarea ideii de literatură universală în prima perioadă
Mitul prometeic în literatura romînă
Cultul frumosului la Gorki
Dostoievski
Beethoven în istoria culturii
Renaștere și antichitate
Goethe și ideea de ,,literatură universală".

ÎN CURS DE APARIȚIE

GH. MIHĂILĂ, **Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă.**

I. P. 2, c. 4113.

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

SUPLIMENT
LA TOMUL XI (1960)

INDICE DE MATERII, AUTORI, CUVINTE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

SUPLIMENT

INDICE DE MATERII, AUTORI, CUVINTE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INDICELE TOMULUI XI (1960)

INDICE DE MATERII

A

E

H

I

L

P

INDICE DE AUTORI

A

B

C

Q

R

INDICE DE CUVINTE

AKKADIANĂ

ALBANEZĂ

ARABĂ

ARAMAICĂ
(ARĂMEANĂ)

ARANTĂ

ARMEANĂ

ASIRIANĂ

AVESTICĂ

BRETONĂ

BULGARĂ

CATALANĂ

CEHĂ

CHURRITĂ

FRIGIANĂ

GALICĂ

GEORGIANĂ

GERMANĂ

GOTICĂ

GREACĂ

KARTVELICĂ

LATINĂ

LETONĂ

LIPOVENI

LITUANĂ

MAGHIARĂ

MINGRELĂ

MORAVĂ

OSETĂ

PARTĂ

PERSANĂ

POLONĂ

PORTUGHEZĂ

PROVANSALĂ

ROMÎNĂ

AROMÎNĂ

DACOROMÎNĂ

A

C

O

SANSCRITĂ

SIRIACĂ

SÎRBĂ

SLAVĂ ȘI SLAVĂ VECHE

SLOVACĂ

SPANIOLĂ

DIALECTUL ARAGONEZ

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA Nr. 2, STR. BREZOIANU Nr. 23—25, BUCUREȘTI, — c. 1851

Lei 3.—